yeni ipek yolu
KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI IX

ÖZEL SAYI
Aralık 2006

Editörler
Prof.Dr.Haşim Karpuz
Doç.Dr.Osman Eravşar

yeni ipek yolu

KONYA TİCARET ODASI DERGİSİ

KONYA KİTABI IX

ÖZEL SAYI Aralık 2006

ISBN 978-9944-60-165-8

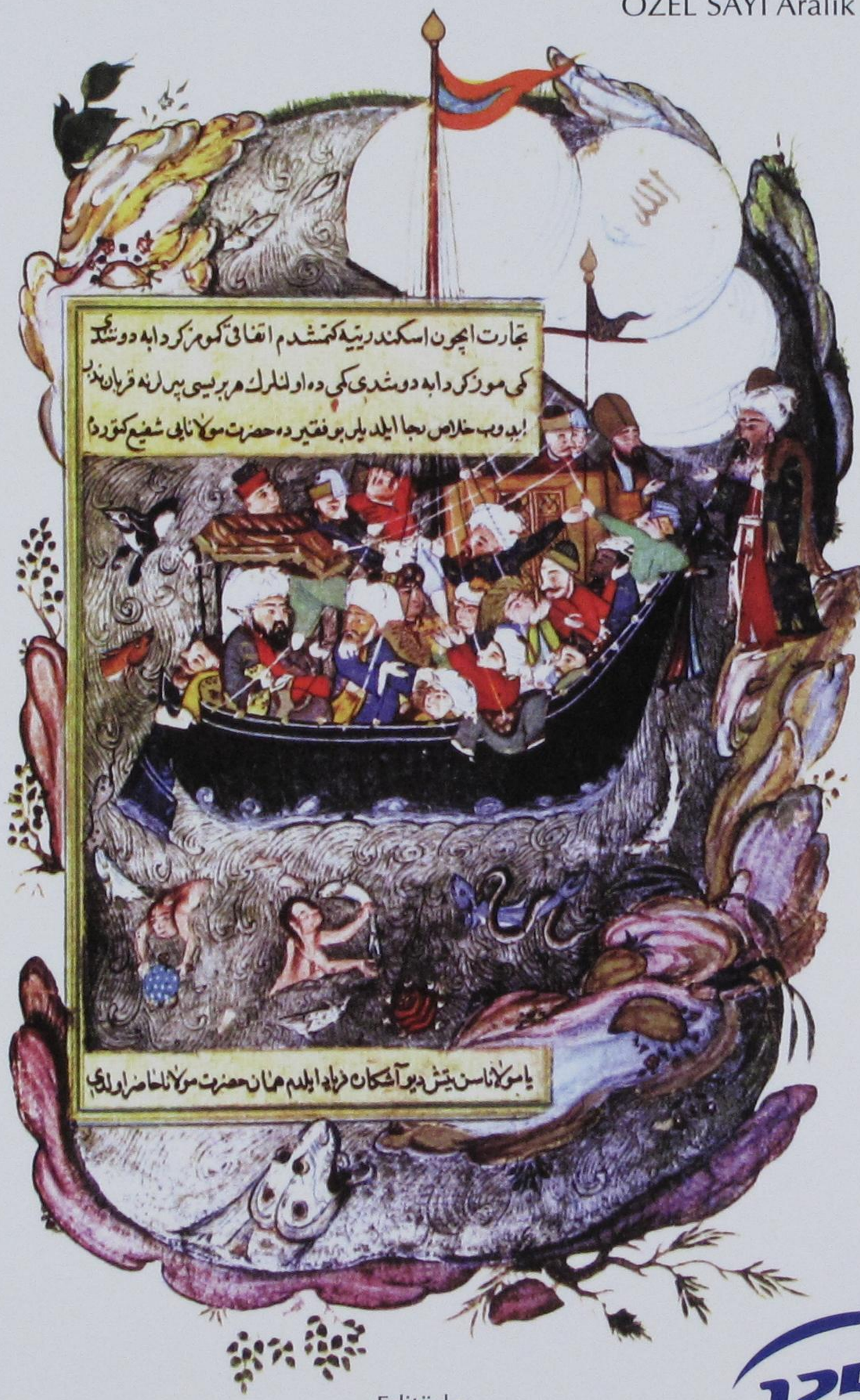

Editörler
Prof.Dr.Haşim Karpuz
Doç.Dr.Osman Eravşar

125.Yıl

Hz. Mevlâna'nın 800. Doğum Yıldönümü Anısına...

KONYA KİTABI

KONYA KITABI IX

KONYA TİCARET ODASI

yeni ipek yolu

Özel Sayısı / Aralık 2006

KONYA KİTABI
IX

Editör
Haşim KARPUZ
Osman ERAVŞAR

KONYA 2006

KONYA TİCARET ODASI

yeni
İPEK YOLU
dergisi

Özel Sayı / Aralık 2006

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına
Yönetim Kurulu Başkanı
Hüseyin ÜZÜLMEZ

YAYIN KURULU
Seyit KARACA
Naci ATALAY
Durmuş AYDOĞMUŞ
Mustafa TEMİZ
Ali ODABAŞI
Mevlüt TOKKACI

EDİTÖR
Prof.Dr. Haşim KARPUZ
Doç.Dr. Osman ERAVŞAR

GENEL YAYIN YÖNETMENİ ve YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mustafa AKGÖL

BU SAYIYA KATKIDA BULUNAN BİLİM KURULU
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Prof. Dr. Ali BAŞ
Prof. Dr. Remzi DURAN
Prof. Dr. Mikail BAYRAM
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL
Prof. Dr. Orhan ÇEKER
Prof. Dr. Ahmet AYHAN
Prof. Dr. Recep DİKİCİ
Prof. Dr. Yavuz ATAR
Prof. Dr. Sami KARAHAN
Doç. Dr. Ahmet KALENDER
Doç. Dr. Osman ERAVŞAR
Doç. Dr. Alaaddin AKÖZ
Yrd. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK
Yrd. Doç. Dr. Caner ARABACI
Dr. Hasan ÖZÖNDER

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ
M. Fatih ÖZSOY

REKLAM VE HALKLA İLİŞKİLER
İbrahim ÇAKIR

KAPAK RESİMLERİ
Ön Kapak: Sevakıb-ı Menakıb' dan
(Mevlana Minyatürü, Mevlana' nın Denizde Fırtınaya Yakalananlara Hikmetini Göstermesi)
Arka Kapak: Çerkes Ağa Yûsuf Pâşâ, Safarnâme, Iraq, Bagdad, XVII. Yüzyıl. Paris Bibliothèque Nationale, Turc, 127,Folyo 7v(Yusuf Paşa' nın Mevlana Türbesini Ziyareti) ve 8(Yusuf Paşa' nın Alaeddin Camii Sultanlar Türbesini Ziyareti)

TASARIM-BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK
Post Ajans A.Ş.
Tel: 0 332 238 32 60 (2 hat)
0 332 235 82 51 (2 hat)
Web: www.postajans.com.tr

BASKI-CİLT
İnci Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel : 0 332 342 01 67
Fax : 0 332 342 36 23
E-mail: konyainciofset@yahoo.com

KONYA TİCARET ODASI
Telefon : 0 332 221 52 52
Faks : 0 332 353 05 46
İnternet : www.kto.org.tr
e-mail : kto@kto.org.tr

BASIN SERVİSİ
Telefon : 0 332 221 52 94 - 221 52 96
Faks : 0 332 221 52 95
Basın Müşavirliği : basyay@kto.org.tr
basin@kto.org.tr

• Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası' na aittir.
• Kitabımızda yayınlanan makaleler kaynak gösterilerek alınabilir.
• Makalelerde görüş, düşünceler ve makalelerin bilimsel sorumlulukları yazarlarına aittir.

SUNUŞ

Değerli Okuyucularımız,

Derin ve zengin bir tarihe sahip olan, bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Konya'mızın bu uzun süreçteki geçmişini gelecek nesillere aktarmak için yola çıktığımız Yeni İpek Yolu Konya Kitabı'nın dokuzuncu sayısına ulaşmanın sevincini siz değerli okuyucularımızla paylaşmanın gurur ve mutluluğunu yaşıyoruz. Biz her zaman odalarımızın sadece ekonomik alanlarda faaliyet gösteren bir kuruluş değil, ülkesinin bölgesinin ve bağlı bulunduğu il ve ilçelerinin tüm sorunları ile ilgilenen, geleceğe dönük vizyon oluşturan, yön veren, günümüzün en büyük sivil toplum kuruluşlarından olduğunu vurguladık. Çünkü Odalarımız, tarihimizde çok önemli bir yer teşkil eden; ahilik ve lonca teşkilatlarından günümüze tüm birikimleri aktaran önemli bir yapıya sahiptir.

Konya'mızın kültürünü, sanatını ve tarihini merkez olarak alan bu çalışmamız artık ulusal değil uluslararası bir kaynak niteliği kazanma yolunda hızlı adımlarla ilerlemektedir. Dokuzuncu sayıdan itibaren tüm sayılarımız Odamızın web sitesine girerek okuyucularımızın hizmetine sunmayı bilimsel, taranan bir yayın haline getirmeyi hedefliyoruz. Böylelikle gelecek yıllarda bu kitaplarımızdaki tüm makaleler daha çok çalışmaya kaynak olacaktır. Zaten ilk sayımızdan itibaren bu düşünce ile hareket edip böyle bir altyapı oluşturmaya çalışmıştık. Ümit ediyorum ki dokuzuncu sayımızla birlikte diğer yayınlanacak ve yayınlanmış olan eserlerimizin tamamını web sitemiz aracılığı ile sizlerin hizmetine sunabileceğiz.

Bugüne kadar tarihimizi çok iyi bilmek, geçmişten ders almak ve tecrübelerden faydalanmak gerektiği düşüncesi ile hareket etmeye çalıştık. Gücünü ve tecrübesini tarihinden alan Konya Ticaret Odası, 1882 yılında İstanbul Dersaadet Ticaret Odası'ndan sonra kurulmuş ikinci oda olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla Odamızın bu yıl 125. kuruluş yıldönümünü kutluyoruz. Böylesine derin bir geçmişe sahip Odamızın geçmişten aldığı bu güç ve tecrübeyi gelecek nesillere aktarma heyecanı bizleri yeni çalışmalara yöneltmiştir. Bizler göreve geldiğimiz günden bu yana kırkın üzerinde esere imza atarak ilimizin sadece ekonomik alanda değil; tarihi, kültürel ve sosyal yaşamını yazılı eserler haline getirmeyi hedefledik. Çünkü tarihi yapılar, eserler gerektiği şekilde korunamadığı için zamanla yok oluyor. Tarihi değerlerimizdeki fiziki yok oluş aynı zamanda manevi değerlerimizin de yok oluşunu hızlandırmaktadır. Bunun önüne geçebilmemiz için Türk toplumu olarak, hatta yaşayan tüm insanlık olarak bunu engellemek, bu eserlerimizi korumak durumundayız. Çünkü bu eserler bizim yaşayan tarihimiz ve gelecek nesillere aktarabileceğimiz en değerli hazinelerimizdir.

Bugüne kadar yayınladığımız özel sayılarımızda şehrimizin, geçmişten günümüze bir çok noktası ele alındı. Özellikle dokuz bin yıllık bir yerleşim birimi olan Çatalhöyük'le başlayan; insanlık tarihini çok eskilere götürebilecek tarihi çalışmalar; Çatalhöyük kazıları ile uygarlığın birçok ilkinin bu topraklarda yaşadığını gösteren çalışmaların yer aldığı makaleler ve bu döneme ait yaşam biçimi. İlk Çağ, Orta Çağ, Yakın Çağ tarihi, Selçuklu döneminden beylikler dönemine, Osmanlıya ve günümüze kadar şehrimizin sosyal hayatı ve kültürüne yönelik her sayımızda belirli bir konuya ağırlık vermeye çalıştık. Şüphesiz Hz. Mevlana bu anlamda büyük önem taşıyor. Hz. Mevlana'nın yaşadığı çağ, eserleri ve bugüne kadar hiç önemini yitirmeden gelen mesajları bu eserlerimizin içerisinde yerini aldı. Bu yıl 800. doğum yıldönümünün kutlanacak olması ve Unesco'nunda 2007 yılını Mevlana yılı ilan etmesiyle şehrimizin tanıtımı, Hz. Mevlana'nın evrensel mesajlarının özellikle çok ihtiyaç duyulan günümüzde, tüm dünyaya aktarılması büyük önem taşıyor. Hoşgörü, sevgi ve barış gibi değerlerin korunması açısından bu mesajların insanlığa aktarılması önemli bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Çünkü aç insanların yaşadığı, sıcak ve soğuk savaşların hüküm sürdüğü dünyamızda bu evrensel mesajları ne kadar çok insana, ne kadar çok ülkeye duyurabilirsek o oranda insanlığa katkımız olacaktır.

Bu duygu ve düşüncelerle ilk sayımızdan itibaren özel sayılarımızın yayınlanmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, editörlerimize teşekkür ediyoruz. Son iki sayımızda yine büyük bir özveri ile çaba harcayan Prof. Dr. Haşim KARPUZ ve Doç. Dr. Osman ERAVŞAR'a yine eserleri ile bizlere katkıda bulunan yazar ve akademisyenlerimize teşekkür ediyor, Yeni İpek Yolu dokuzuncu özel sayımızın ilimize, ülkemize ve bilimsel çevrelere faydalı olmasını temenni ediyorum.

Hüseyin ÜZÜLMEZ
KTO Yönetim Kurulu Başkanı
TOBB Başkan Yardımcısı

DOKUZUNCU SAYIYLA YENİDEN MERHABA

Konya tarihi bir şehir, eski bir kültür ve sanat başkenti; Tanpınar'ın deyişi ile bir başkent her zaman başkenttir. 2006 yılı içinde Konya'da kültür ve sanat alanında önemli etkinlikler oldu. Sekizinci sayımızda belirttiğimiz gibi bu sayımızda Konya'nın tarihi, Mimarlık ve Sanat Tarihi, El Sanatları, Halk Edebiyatı gibi konularını bütüncül olarak ele alan yazılara yer vermeye çalıştık. Tarih bölümünde; Güngör Karauğuz M.Ö. II. Binde Konya ve çevresinin tarihini, Hasan Bahar ise Hitit Tarihinde Konya'nın yeri üzerinde duruyor. Osman Doğanay, İsaura - Bozkır çevresinde Roma dönemi yazıtlarını ele almaktadır. Koray Özcan, Anadolu Bizans ve Selçuklu şehirlerinin ilişkilerini inceliyor. Mikail Bayram, Selçuklu günlerinde Konya'da Fikir Hareketleri, Kültür ve Kütüphaneler üzerinde görüşlerini yeni belge ve kitabelerle desteklemektedir. Alâeddin Aköz - Bayram Ürekli, Osmanlı Dönemi Konya'sında Karamanlı'dan Osmanlı'ya Konya Şehri başlıklı araştırmalarında bir yaklaşımla değerlendiriyorlar. Yaşar Semiz ise Osmanlı dönemi sonu ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Sanayi Sergileri üzerinde durarak şehrin yakın ekonomik tarihine göz atıyor. Sanat Tarihi Bölümünden; aramızdan ayrılalı 15 yıl olan Yılmaz Önge hocamızın 45 yıl önce Konya ve Karaman izlenimleri ile başladık. Konya'da Bizans yapıları konusunda ilk olarak geniş soluklu bir araştırma da bu yayında yeralmıştır. Rüçhan Arık - M. Oluş Arık hocalarımız Konya'nın Selçuklu Mimarisi üzerine iki ayrı özgün makale ile katılıyorlar. Haşim Karpuz, şehrin Fiziki Gelişimini Eski Kartpostal ve Fotoğraflarla özetlemeye çalışmıştır, Ali Baş ve Remzi Duran ise Konya'daki Klasik Osmanlı Yapıları ile Ulusal Mimari Yapılarını ayrıntılı bir şekilde değerlendirmişlerdir. Konya 'da halâ bazı geleneksel el sanatları yaşatılmaktadır. Emine Karpuz bu el sanatlarından bazılarını ele alıp, tanıtıyor. Osman Eravşar, daha önce yayınladığı Konya ile ilgili makalesini bir devamı olarak seyyahların izlenimlerini yorumluyor.

Halk Edebiyatı ve Halkbilim bölümünde Saim Sakaoğlu'nun iki yeni araştırmasına yer verdik: Konya'da Halk Edebiyatı, Konya'da Aşık Edebiyatı. Ali Osman Öztürk Konya Türkülerinde Konyalı İmajı / İmgesini ele alıyor. Konya'nın zengin yemek kültürü ve çeşitleri konusunda Uzman Nevin Halıcı'nın araştırması ise kitaba renk katmştır.

2007 yılı, 13.yüzyılın büyük şair ve mutasavvıfı Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin 800.doğum yıldönümüdür. Bu şehirde yaşayıp, düşünen ve eserler veren, barış ve sevgi dolu mesajları günümüze ulaşan bu büyük insan için ayrı bir bölüm ayırdık. Yakup Şafak Konya'dan Dünyaya Yayılan Işık Mevlâna, Mehmet Aydın ise Mevlâna'nın baş eseri Mesnevi üzerinde durmuştur. İ. Kunt ise Mevlana'nın şiirlerinden bazıları üzerine yeni çeviri denemeler yapmıştır.

Hemen belirtmemiz gerekirse, bu sayımızda Cumhuriyet dönemi Konya'sı hakkında yeterli yazı temin edemedik. Ancak bu alandaki eksikliğin ayrı bir sayı ile giderilmesi gerekecektir. Şimdilik Alaybey Karoğlu "Konya'da Kültür ve Sanat" başlıklı uzun makalesi ile bu eksikliğimizi bir nebze olsun gidermiş bulunuyoruz.

2007 yılında Konya'nın tarihi, sanatı, mimarlık tarihi üzerine önemli bilimsel toplantılar düzenleniyor ve araştırmalar yayına hazırlanıyor. 24-27 Nisan 2007'de Türk Sanatı ve Arkeolojisi Rüçhan Arık - M. Oluş Arık'a Armağan Uluslararası Sempozyumu Selçuk Üniversitesi ve KTO'nca ortaklaşa düzenleniyor. Bu sempozyumun bildirileri Konya Kitabı 10 olarak yayınlanacaktır. Türk-İslam Medeniyeti İlmi Araştırmalar Enstitüsü 24-27 Mayıs 2007'de "Türk-İslâm Medeniyetinde Konya" konulu bir Uluslararası Sempozyum düzenliyor. Ekim 2007'de Selçuk Üniversitesi ile Konya Mimarlar Odası'nca ortaklaşa "Selçuklu Çağında Mimarlık" konulu bir ulusal sempozyum hazırlanmaktadır. Konya'nın mimari mirasını konu alan yayınlar ise şöyle: Osman Nuri Dülgerler'in Karamanoğulları Mimarisi adlı doktora tezi, DPT'nin desteklediği Konya Kültür Varlıkları envanteri, Ahmet Çaycı'nın Eşrefoğlu Beyliği Mimari Eserleri, bu yıl içerisinde Türk Tarih Kurumunca basılmış olacak. Editörler olarak Yeni İpek Yolu Özel Sayısının bilimsel, taranan bir yayın haline getirilmesini istiyoruz. Yazılarda bilimsel kriterleri ön planda tutmaya çalışıyoruz. Buna karşı çıkanlar, hattâ hakemlere okuttuğumuz yazıları alınganlık gösterip düzeltmeyenler var. Hz. Mevlâna'nın, "Dün dünde kaldı cancağızım, bugün yeni şeyler söyleme zamanıdır" sözünü hatırlatarak bilimsel araştırma ilkelerine uygun yeni bilgi ve bulgulara dayanan yazılara yer verilmesinden yana olduğumuzu bir daha vurgulamak isteriz.

Her zaman Tarih, Kültür, Sanat konularına sempozyum ve bilimsel çalışmalara ilgi gösteren KTO yönetimi adına Yönetim Kurulu Başkanı Hüseyin Üzülmez'e, Yönetim Kurulu Başkan Yardımcıları Seyit Karaca ve Ahmet Arıcı'ya, Genel Sekreter Mustafa Ödemiş'e, Meclis Başkanı Mustafa Kabakçı'ya ve Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Akgöl'e olmak üzere KTO basın bölümü çalışanlarına teşekkür ediyoruz.

Haşim KARPUZ - Osman ERAVŞAR

İÇİNDEKİLER

Sunuş
Hüseyin ÜZÜLMEZ, VII

Önsöz
H.KARPUZ, O.ERAVŞAR, IX

BÖLÜM 1
TARİH

İ.Ö. II. Binde Konya ve Çevresi Kısa Bir Değerlendirme
Güngör KARAUĞUZ, 03

Hititler Zamanı Konya Çevresi
Hasan BAHAR, 11

Anadolu' da Bizans Kentlerinin Mekansal Örgütlenme Düzeni ve İşlevsel Kimliği Üzerine Notlar Türk Fethi Öncesine İkonium(Konya)
Koray ÖZCAN, 41

Türkiye Selçukluları Zamanında Konya' da Dini ve Fikri Hareketler
Mikail BAYRAM, 49

Karamanoğullarından Osmanlıya Konya
Alaaddin AKÖZ, Bayram ÜREKLİ, 77

Konya' da Sanayi Sergileri(1901-1960)
Yaşar SEMİZ, 177

Selçuklular Devri Kütüphaneleri
Mikail BAYRAM, 131

BÖLÜM 2
SANAT

Konya' da Bizans Mimarisi
İlker Mete MİMİROĞLU, 139

Konya' da Selçuklu Mimarisi ve Süsleme Üzerine Notlar
M.Oluş ARIK, 173

Konya' daki Selçuklu Sarayları
Rüçhan ARIK, 193

Konya' daki Klasik Dönem Osmanlı Yapıları
Ali BAŞ, 215

Konya' daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları
Remzi DURAN, 235

İlk Fotograf ve Kartpostallardaki Konya Şehri
Haşim KARPUZ, 265

Konya ve Karaman İzlenimleri
Prof. Dr. Yılmaz ÖNGE
(Derleyen H. KARPUZ), 273

Günümüz Konya' sında Halk Plastik Sanatları
Emine KARPUZ, 321

Medine' de Bir Konyalı Hattat Abdullah Rıza Bey
Hasan ÖZENDER, 337

Konya' da Kültür ve Sanat
Alaybey KAROĞLU, 345

Konya' da Gravür ve Folyo Sanatı
Fahri ÖZPARLAK, 369

Seyahatnamelerde Konya II
Osman ERAVŞAR, 373

BÖLÜM 3
MEVLÂNA

Hz. Mevlâna' nın Mesnevisi Üzerine Birkaç Söz
Mehmet AYDIN, 381

Konya' dan Dünya' ya Yayılan Işık Mevlâna Celâleddin-i Rûmi (Hayatı, Eserleri, Fikirleri)
Yakup ŞAFAK, 393

Hz.Mevlâna' nın Şiirlerinden Tercüme Denemeleri
İbrahim KUNT, 409

BÖLÜM 4
FOLKLOR EDEBİYAT

Konya Halk Edebiyatı
Saim SAKAOĞLU, 415

Konya Türkülerinde Konyalı İmgesi
Ali Osman ÖZTÜRK, 453

Konya Âşık Edebiyatı
Saim SAKAOĞLU, 465

Geleneksel Konya Yemekleri
Nevin HALICI, 491

Altınçeşme Semti' nin Tarihi, Tarihi Eserleri, Eğitim Kurumları, Sosyal Yaşantı ve Yetiştirdiği Önemli Şahsiyetler
M.Ali UZ, 497

BÖLÜM 1

TARİH

•İ.Ö. II. Binde Konya ve Çevresi Kısa Bir Değerlendirme
•Hititler Zamanı Konya ve Çevresi
•Epigrafik Belgelere Göre İsauria Bölgesinde (Ermenek Çevresinde) Kültler ve Tanrılar
•Anadolu' da Bizans Kentlerinin Mekansal Örgütlenme Düzeni ve İşlevsel Kimliği Üzerine Notlar, Türk Fethi Öncesi İkonium(Konya)
•Türkiye Selçukluları Zamanında Konya' da Dini ve Fikri Hareketler
•Karamanoğullarından Osmanlıya Konya
•Konya' da Sanayi Sergileri(1901-1960)
•Konya Kütüphaneleri

İ.Ö. II. BİNDE KONYA VE ÇEVRESİ : KISA BİR DEĞERLENDİRME

Güngör KARAUĞUZ*

ÖZET

Bu makale ile Konya Bölgesinin M.Ö. II. Bin tarihine ilişkin şimdiye kadar yapılan çalışmalar ile bizim tarafımızdan arazide gerçekleştirilen tesbitlerin sonuçları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konya, Hitit, Eflatunpınar, Yalburt, Kaya Anıtları

SUMMARY

In our paper, some results that fixed and researched by us as now will be presented with a short history involve of 2th thousand years BC. of Konya region.

Keywords: Konya, Hitit, Eflatunpınar, Yalburt, Rock Monuments

GİRİŞ

Bu yazımızda, Konya Bölgesi'nin İ.Ö. II. bin yıllarını kapsayan kısa bir tarihi ile birlikte şimdiye kadar bölge hakkında yaptığımız araştırmalar ve ulaştığımız bazı sonuçlar sunulacaktır.

Bilindiği üzere kuzeyi Konya Ovası ile Tuz Gölü çevresi ovaları, kuzeybatısı Akşehir çevresi ile Ilgın çevresi düzlükleri, güneydoğusu Karapınar ile Ereğli Ovası'nın çevrelediği Konya'nın güney ve güneybatı kesimi Toros Dağları ve kolları ile sarılmıştır. Konya'nın kuzeybatısında ise eski kristal taşlardan kıvrımlı-kırıklı özellikte Sultan Dağları; batısında Dedegöl (Anamas) Dağı, paleozoik kristalin taşlardan ve yer yer kretase tabakalardan oluşmuş kırılmalara uğramış Loras Dağı, küçük bir volkanik arazi üzerinde Takkeli (Büyük-Küçük Kevele) Dağlar; güneydoğusunda Bolkar Dağları; güneybatısında Küpe Dağı ile Gidengelmez Dağı uzanır. Karaman'ın kuzeyinde Karadağ ve bu dağın kuzeyinde Karacadağ bölgenin önemli dağ sıralarıdır. Saf kristal halinde tuz elde edilen Tuz Gölü, suları

*Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bilim Dalı

çok hafif derecede tuzlu Akşehir Gölü, suları tatlı olan Beyşehir Gölü bölgenin en önemli gölleri arasında olup İvriz Çayı ve Çarşamba Suyu da yaşam damarlarını oluşturan en önemli akarsularıdır.

Bölgenin Asur Ticaret Koloni Çağı'nda yoğun bir iskana sahne olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bölgede çeşitli araştırmacılarca yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda bölgede bu dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan doksanın üzerinde yerleşme tespit edilmiştir[2]. Ancak bu yerleşmelerin Kapadokya ve Hitit çiviyazılı belgelerinde geçen coğrafi isimlerle eşitleyebilmek çok zordur, çünkü bu belgeler bu coğrafi yerlerin indeksinden öteye bir bilgi vermez.

Bölgede arkeolojik kazısı yapılmakta olan ve bu dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan Karahöyük, bölgedeki en büyük Koloni Çağı yerleşmesi özelliğini taşımaktadır. Bu merkezde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde bol miktarda gliptik malzeme bulunmuşken ne yazık ki çiviyazılı kil tabletler ele geçirilememiştir. Daha önce Acemhöyük olması gerektiği yönünde pek çok araştırmacı tarafından fikir beyan edilmesine karşılık[3], önemli bir Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Eski Hitit merkezi olan Konya Karahöyük'ün, S. Alp başta olmak üzere[4] bazı araştırmacılar tarafından Purušhanda olabileceği ileri sürülmüştü[5].

Bilindiği üzere Kapadokya[6] ve Hitit çiviyazılı metinlerinde[7] geçen bu kentin Kaneš 'ten yola çıkıldığında Waššaniia-Nenaššа-Ulama güzergahıyla ulaşıldığı ve Purušhanda kralının Hitit kralı Anitta'ya demirden bir taht ve asa hediye ettiği bilgileri öteden beri bilinir. Biz bu bilgileri burada uzun uzadıya aktarmayı düşünmüyoruz. Ancak XV. Türk Tarih Kongresine sunduğumuz bildirimizde Purušhanda Kenti'nin;

a.aşağıda genel hatlarıyla değineceğimiz ve Hitit İmparatoruluk Dönemi'nde idari ve coğrafi bir isimlendirme olarak karşımıza çıkan Tarhuntaššа/Hulaia Nehri Ülkesi ya da başka bir ifadeyle Aşağı Ülke (KUR ŠAPLITI) sınırları içinde olması,

b.dolayısıyla Tarhuntaššа'nın hemen kuzeydoğusundaki Uššа Ülkesi'ne hem de kuzeybatısındaki Šallapa[8] (belki Yaraşlı Köyü)'ya ve bu kentin civarında olması gereken Orta Tunç Çağı kenti Šalatiwar'a yakınlığı,

c.kentin, Karacadağ ile eşitlediğimiz Huwatnuwanta Dağı[9] ile de irtibatlı olması, bu yerleşmenin Tuz Gölü'nün kuzeydoğusunda aranması gerektiğini düşündürmektedir. Bu bölgede, Orta Tunç Çağı malzemesi veren, oldukça büyük bir höyük olan ve Şereflikoçhisar'ın güneyinde bulunan Baravan Höyük'ün[10] Purušhanda olması gerektiği noktasında bu ipuçları şimdilik bizi ikna etmektedir.

Hitit Devletinin kurulduğu yıllarla birlikte, devletin yayılım politikasının Konya Bölgesi olduğu gözden kaçmamaktadır. Özellikle I.Labarna bu bölgede olan ve ele geçirdiği Hupišna (Kybistra/Konya-Ereğli)[11], Tuwanuwa (Tyana/Bor[12]), Nenaššа (NenessosNenizi[13]), Landa (Laranda/Karaman[14]), Zallara ve Purušhanda kentlerine oğullarından her birini, buraları idare etmek için görevlendirmiştir[15]. Bu yerleşmelerden Zallara Kenti'nin, Karaman geçitlerinde aranması gerektiği noktasındaki görüşlerimizi daha önceki bir çalışmamızda belirtmiştik[16].
I. Hattušili döneminde önemini devam ettiren Konya Bölgesi'ne ve özellikle Nenaššа Kenti'ne karşı askeri sefere çıkılır[17]. I. Muršili'nin Babil seferinden sonra eniştesi Hantili'nin Zidanta'yı yanına çekerek I. Muršili'yi öldürmesiyle birlikte iç karışıklıklara sürüklenen Hitit hanedanlığı, daha sonra Ammuna'nın, babası Zidanta'yı öldürmesiyle daha da işin içinden çıkılmaz bir hal alır. Bu kez duruma 'ilahi adalet' müdahale eder ve Ammuna döneminde ülkede büyük bir kuraklık baş gösterir, civardaki Hitit müttefikleri bir bir düşman olmaya başlar. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde de adı geçen bir kent olan ve Konya Bölgesi'nin kuzeybatısına yerleştirilen Šallapa Kenti bu düşman kentler içine katılmıştır.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde KUR ŠAPLITI (Aşağı Ülke) olarak anılan bölge Konya Ovası ve Tuz Gölü arasındaki bölgeyi kapsamış olmalıydı. III. Tuthaliia dönemine ait bir metinde[18] Gašgalı düşmanın Nenaššа Kenti'ne, Arzawalı düşmanın Tuwanuwa Kenti'ne kadar bölgeye sızdığı ve bu kentleri sınır ilan ettiği vurgulanır. I.Šuppiluliuma döneminde bölgeye atanan Hannutti isimli yüksek rütbeli bir Hitit memuru, II. Muršili zamanında hâlâ bölgenin yönetiminden sorumludur[19].

II. Muwattalli ve kardeşi III. Hattušili döneminde bölge Hitit devletinin bir parçasıydı[20]. Bu dönemde bölge başka bir adla anılır: Tarhuntaššа. Özellikle bölge, IV. Tuthaliia ve onun amcaoğlu Kurunta arasındaki mücadelelerle adını duyurur. 1986 yılında Boğazköy'de Yerkapı'nın batısında gün ışığına çıkarılan Bronz Tablet (Bo 86/299)[21], bu akraba krallar arasındaki mücadeleyi ve aralarındaki anlaşmazlığı nasıl sonuca bağladıklarını anlatır. Ancak Bronz Tablet'in keşfinden önce, içerik olarak büyük benzerlikler gösteren Ulmi-Tešup antlaşmasına ait çiviyazılı antlaşma metni[22] bilinmekteydi. Bu Tarhuntaššа antlaşmaları karmaşıktır ve antlaşmalarda, hâlâ

çözüm bekleyen pek çok nokta bulunmaktadır. Bu sorunlardan biri de Kurunta (^{MD}LAMA) ve Ulmi-Tešup isimlerinin aynı kişiyi mi yoksa farklı kişileri mi ifade ettiğidir ne yazık ki bu durum tam ve doyurucu bir sonuca bağlanamamıştır.

Kurunta antlaşmasına göre, III. Hattušili haremdeki bir kadından (ESIRTU) olma yeğeni Urhi-Tešup'u tahttan indirmiş ve ağabeyi II. Muwattalli'nin kendisine yetiştirmek üzere verdiği Kurunta'ya öz oğlu gibi imkanlar sağlamış ve Kurunta'yı Tarhuntaššа Ülkesi'nde kral yapmıştır. Antlaşma metnindeki bu giriş bilgilerinden sonra, Hatti ve Tarhuntaššа arasında III. Hattušili tarafından önceden belirlenmiş sınırlar ve IV. Tuthalliia tarafından şimdi belirlenen sınırlar ile ayrıcalıklar vurgulanmıştır. Bu antlaşma metninin II 4. satırından[23], bölgenin Hulaia Nehri Ülkesi olarak tanımlandığı da çıkarılabilir.

Tarhuntaššа Ülkesi/Hulaia Nehri Ülkesi'nin idari merkezinin neresi olduğu noktası tam bir çözüme kavuşturulamamıştır. Son yıllarda bu konuda bazı fikirler ileri sürülmüştür: Bunlardan biri, üzerinde kral Hartapuš'a ait hiyeroglifli yazıtların, kalenin ve bazı mimari yapıların yer aldığı Kızıldağ'dır[24]. Burada yaptığımız çalışmalarda, kalenin batı yönündeki basamaklı yapının kalenin girişi olarak algılanmasının tersine, girişin aşağıda ikinci bir sura bitiştirilmiş olan güneyden olması gerektiğini ve burada onbir adet yuvarlak formda istinat kulelerinin olduğunu ilk defa vurgulamıştık[25]. Yine Kızıldağ ve Karadağ'da yaptığımız incelemeler sonucunda Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'na tarihlendirebileceğimiz hiçbir arkeolojik malzemeye de rastlamadık[26]. Bu da Kızıldağ'ın, Tarhuntaššа Ülkesi'nin merkezi olduğu yönündeki görüşlerin şimdilik şüphe ile karşılanması gerektirdiğini düşündürmektedir.

Tarhuntaššа Ülkesi/Hulaia Nehri Ülkesi'nin idari merkezi noktasında bir başka deneme Hatunsaray (Lušna=Lystra) Höyüktür[27]. Diğeri ise, Kurunta anıtını ve dikdörtgen planlı bir sura sahip olan bir kaleyi barındıran Hatıp Kalesi'dir[28]. Ancak Hatıp Kalesi ve çevresi çok küçük bir yerleşme olup böyle bir lokalizasyon için yeterli bir delil teşkil etmemektedir. Dolayısıyla Hatıp Kalesi, Tarhuntašša'nın askeri işleve sahip, geçit kontrol/denetim merkezi niteliğinde ve geç dönemlerde de bir menzil yerleşmesi prototipi olarak tanımlanabilecek bir iskan olmalıdır. Ancak Bronz Tablet'te sözü edilen[29] NA4hekur SAG.UŠ (türbe) yapısı Hatıp kayalıklarında aranmalıdır[30].

IV. Tuthaliia'ya ait Yalburt Hitit Havuzu ile Emirgazi yazıtları bölgedeki önemli yazıtlardır ve bölge tarihi için ilginç bilgiler sunar[31]. Biz burada bu yazıtların çevirilerini vermekten ziyade bölge tarihi coğrafyası hakkında bizde neleri çağrıştırdığını vurgulamak istiyoruz.

Yalburt yazıtlarında; IV. Tuthaliia'nın, Lukka ve Wiianawanta Ülkelerine askeri seferlere giriştiği kayıtlıdır. Dolayısıyla bu yazıtlardan, IV. Tuthaliia'nın, otoritesini Tarhuntaššа'nın güneybatısına kadar ulaştırdığı anlaşılır. Ayrıca bu Hitit havuzunun, Anadolu'nun batı ve güneybatısına tuz sevkıyatında büyük bir rol oynadığını düşünüyoruz[32]. Çünkü Bronz Tablet, Šarmana Kenti tuzundan söz eder: "Tarhuntaššа Ülkesi sınırı Hulaia Nehri Memleketidir. Ona Keçi çobanı girmesin. Eğer Hulaia Nehri Memleketi'nden büyük tuz yalama kayasına hayvanları sevk ederlerse, Onlar onun tuz yalama haklarını kaldırmasın. Onlar Tarhuntaššа ülkesi Kralına verilmiştir ve O, daima tuzu alsın. Šarmana, Pantarwanta ve Mahrimma şehirlerinin, ekili arazisi, çayırı, koyun otlakları ve tüm tuz yalama haklarıyla birlikte babam Hattušili, Tarhuntaššа Ülkesi Kralı Kurunta'ya verdi. Ben Majeste Büyük Kral Tuthaliia da ona bunları verdim. Šarmana şehri tuzu için başka bir şahıs gitmesin.[33]" Bu metinde geçen Šarmana Kenti'nin Damlakuyu/Çorça; Patarwanta Kenti'nin Çeşmeli Sebil Höyük, Mahrima Kenti'nin Karatepe (Atlantı) Höyük olması gerektiğini daha önce sıraladığımız deliller ışığında vurgulamıştık[34].

Öte yandan yörükler, Cihanbeyli'den Antalya'ya kadar devam eden 'Ulu Yol[35]' ve 'Deve Yolu[36]' olarak adlandırdıkları tuz yolu güzergahını son yıllara kadar kullanmaktaydılar. Dolayısıyla IV. Tuthaliia'nın, Lukka Ülkelerine giriştiği askeri sefer sırasında Antalyalı yörüklerin kullandıkları bu tuz yolu güzergahını takip etmiş olması ihtimalini de düşünüyoruz[37].

Emirgazi yazıtları ise Tarhuntaššа Krallığı'nın en doğu sınırını, en batıdaki sınırını Eflatunpınar ya da Fasıllar anıtları belirlemiş olmalıydı. Çünkü bu sınırların, sınır işlevinin İ.Ö. III. yy. ve daha sonraki dönemlerde de devam ettirdiğini düşünmekteyiz[38]. Ayrıca Fasıllar anıtı ile Eflatunpınar Hitit anıtları, savunulduğu şekliyle[39] birbirinin tamamlayıcısı değil, bulundukları alanda ve yol güzergahlarında dikilmiş anıtlar olduğunu daha önce vurgulamıştık[40].

Bölge tarihi ile ilgili olarak Boğazköy'de gün ışığına çıkartılmış son belgemiz Güney-Burcu yazıtıdır[41]. Bu yazıt üzerinde, Hitit Devleti'nin son kralı II. Šuppiluliuma'nın bir yıl boyunca Ikuna (Konya) ve Tarhuntaššа, Wiianawanta ve Lukka Ülkelerine karşı giriştiği askeri seferler konu edilir. Dolayısıyla bu belge ile imparatorluğun çöküş yıllarında Tarhuntaššа'nın da içinde bulunduğu ve Anadolu'nun güneyi ile güneybatısının hâlâ Hitit hakimiyetinde

olduğu anlaşılmaktadır.

DİPNOTLAR

1 Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Meram-KONYA. Çizimler için H. İ. Kunt'a teşekkür ederim.

2 Genel kaynakça için bkz. Karauğuz 2005a, 179-190.

3 Gelb 1953, 30; Laroche 1961, 68-69; Özgüç 1966, 29; Houwink ten Cate 1970, 588; Neu 1974, 35 vd.; French 1993, 202; Lloyd 1997, 29; Bilgiç 1946, 38813 (Tuz Gölü'nün güney köşesi).

4 Alp 2001, 50.
5 Hawkins 1992, 271; Hawkins 1995, 51176; Ertem 1995, 82; Garstang-Gurney 1959, 64 (Nevşehir yakınlarındaki Soandos).

6 Weidner 1922, 57-99; Bilgiç 1946, 401; Bilgiç 1955, 201; Günbattı 1995, 108 vd..

7 KBo XXII 6 IV+KUB XLVIII 98; KBo XII 1 IV 3-4. 23'; CTH 1 Ay. 73-79 (Neu 1974, 14-15); CTH 19 Öy. I 1-11; CTH 9=KBo III 28 II 6-9'da; KBo IV 13 I 46; KUB XVII 194; KUB VI 45 II 38-40; 46 III 7-8 (Singer 1996, 16, 37).

8 Karauğuz 2005b, 85-89.

9 Karauğuz 2005a, 71-72.

10 Omura 1992, 373.

11 Karauğuz 2005a, 25101.

12 Karauğuz 2005a, 25102.

13 Karauğuz 2005a, 25103.

14 Karauğuz 2005a, 25104.

15 CTH 19.

16 Karauğuz-Doğanay 2004, 827.

17 CTH 19.

18 CTH 88=KBo VI 28 Öy. 6-9 (Otten 1981, 14 vd.).

19 CTH 61=KUB XIX 29 IV 11 vd.; Goetze 1933, 18-19; Archi 1984, 205.

20 CTH 21=KBo III 6 II 50-53.

21 Otten 1988.

22 KBo IV 10; Karauğuz 2005a, 85-92.

23 "Tarhuntaš̆a Ülkesi'nin sınırı Hulaia Nehri Ülkesi'(dir)."; Karauğuz 2002, 97.

24 Alp 1995, 11; Dinçol-Yakar-Dinçol-Taffer 2000, 7 vd..

25 Karauğuz-Kunt 2004, 28-29, Levha LXIII-LIV.

26 Karauğuz-Bahar-Kunt 2002, 7 vd.

27 Ünal 2000, 60; Ünal 2002, 198.

28 Bahar-Koçak 2004, 22.

29 Karauğuz 2002, 97 (Bo 86/299 I 91-II 3).
30 Karauğuz 2003, 1-12.

31 Bu yazıtların çevirileri ve genel kaynakça için bkz. Karauğuz 2005a, 121-128, 137-140.

32 Karauğuz 2005b, 490 vd.

33 Karauğuz 2002, 97-98; Bo 86/299, II 4-15.

34 Karauğuz 2005b, 492.

35 Karabağ, Kuyulu Sebil, Karabıyık, Başkuyu, Atlantı ve Avdan Tuzgediği güzergahı (Karauğuz 2005b, 491).

36 Atlantı, Hanımlı, Havzan, Körkuyu, Canavarkayası ve Kaymakgediği üzerinden Çavuşçu ve Sarılar Mevkiine (Ilgın); buradan da Aşağı Çiğil üzerinden Fasıllar, Çiçekler, Homa (Yukarı Homa), Aşağı Homa, Evreği (Irmaklı), Avşar (Kirli Avşar), Kızılcaköy, Akçalar Beli, Kirli (Durak), Modanya, Cevizler, Karakışla ve Akseki üzerinden Antalya güzergahı (Karauğuz 2005b, 491).

37 Karauğuz 2005b, 490 vd. Katre: I-II.

38 Karauğuz-Baldıran 2006, 29-37.

39 Mellaart 1962, 114-115.

40 Karauğuz 2005a, 119.

41 Neve 1989, 298 vd.; Otten 1989, 336; Hawkins 1990, 310 vd.; Hawkins 1995, 19 vd.; Hawkins 1998, 79.

KAYNAKÇA

Alp, S.1995 "Zur Lage der Stadt Tar*untaš̆a", **Atti Del II Congresso Internazionale di Hittitologia, Pavia, 28 giugno 2 luglio,** (Edited by O. Carruba-M. Giorgieri-C. Mora), Studia Mediterranea, IX, I-II.

2001 **Hititi Çağında Anadolu,** Ankara.

Archi, A.1984 "Anatolia in the Second Millennium, B.C.", **Circulation of Goods in Non-Palatial Context in the Ancient Near East, Proceedings of the International Conference Organized by the Istituto Per gli Studi Micenei ed Egeo-Anatolici,** (Essays edited by. A. Archi), Roma, 196-206.

Bahar, H.-Ö. Koçak 2004 **Eskiçağ Konya Araştırmaları 2, Neolitik Çağdan Roma Dönemi Sonuna Kadar,** Konya.

Bilgiç, E. 1946 "Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler", **Belleten,** XXXIX, 381-423.

1955 "M.Ö. İkibin Yıllarında Mezopotamya-Anadolu Arasındaki Ticari ve İktisadi Münasebetler", **Dokuzuncu Coğrafya Meslek Haftası (22-29 Aralık 1954) Tebliğler ve Konferanslar,** 193-202.

CTH E. Laroche, **Catalogue des Textes Hittite,** Paris, 1971.

Dinçol, A.M.-J. Yakar-B. Dinçol-A. Taffer 2000 "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntaš̆a-A Geographical and Archaeological Assessment", **Anatolica,** XXVI, 1-29.

Ertem, H. 1995 "Külhöyük'ün Asur Ticaret Kolonileri ve Hititlere Ait Çivi Yazılı Belgelerdeki Adı Hakkında Bir Deneme", **Archivum Anatolicum,** I, 73-87.

French, D. 1993 "Acemhöyük, Colonia Archelais and Road-Knots", **Aspect of Art Iconography: Anatolia And Its Neighbors. Studies In Honor of N. Özgüç, Nimet Özgüç'e Armağan,** (Edited by, M. J. Mellink, E. Porada, T. Özgüç), Ankara, 201-207.

Garstang, J.-O.R. Gurney 1959 **The Geography of Hittite Empire,** London.

Gelb, J. 1953 "A Contribution to the Proto-Indo Eropen Question", **Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung,** II, 23-36.

Goetze, A. 1933 **Die Annallen des Muršiliš (MVAeG XXXVIII),** Leipzig.

Günbattı, C. 1995"More Example of Correspondences Between kärum's", **Archivum Anatolicum,** sayı:1, 107-115.

Hawkins, J.D. 1990 "The New Inscription from the Südburg of Boğazköy-_attuša", **AA,** 305-314.

Hawkins, J.D.1992 "The Iscription of the Kızıl Dağ and the Kara Dağ in the Light of the Yalburt Inscription.", **Hittite And Other Anatolian And Near Eastern Studies in Honour of S. Alp, S. Alp'e Armağan,** (Edited by, H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel), 259-275.

Hawkins, J.D. 1995 **The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattu_a (SÜDBURG), (StBoT Beiheft III), With an Archaelogical Introduction by P. Neve,** Wiesbaden.

Hawkins, J.D. 1998 "Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: A Project", **Ancient Anatolia Fifty Years'Work by the British Institute of Archaeology at Ankara,** (Edited by R. Matthews), Ankara, 69-83.

Houwink ten Cate, P. H. J. 1970 **The Records** of the Early Hittite Empire (c. 1450-1380 B.C.), İstanbul.

Karauğuz, G. 2002 **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Matinleri,** Konya.

Karauğuz, G. 2003 "Bronz Tablette (Bo 86/299) Geçen NA4hekur SAG.U_ (türbe) Yapısı Üzerine" **Belleten,** LXVII/248, 1-12.

Karauğuz, G.2005a **Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Orta Anadolunun Güney Kesimi,** Konya, 2005.

Karauğuz, G. 2005b "Tuthaiia IV., Yalburt und Geographisch-Historiche Relationen", **Acts of the Vth International Congress of Hittitology, (Çorum September 02-08, 2002),** Ankara, 485-512.Karauğuz, G.-A. Baldıran

Karauğuz, G. 2006 "Lykaonia Bölgesinde Bulunan İki Kale Üzerine Bazı Gözlemler", **İDOL,** XXXI, 29-37.

Karauğuz, G.-H. Bahar-H.İ. Kunt 2002"Kızıldağ Üzerine Bazı Yeni Gözlemler", **TÜBA-AR,** V,7-32. Karauğuz, G.-O. Doğanay

Karauğuz, G.-H. Bahar-H.İ. Kunt 2004 "İ.Ö. II. Binden Bizans Dönemine Kadar Orta Anadolu'nun Güneyinden Akdeniz Kıyılarına Uzanan Yol Ağı Üzerine Düşünceler", **Olba,** X, 3-41. Karauğuz, G.-H.İ. Kunt

Karauğuz, H.İ. Kunt2004 **Eskiçağ Kaleleri -Orta Anadolu'nun Güney Kesimi-,** Konya.

KBo Keilschriftexte aus Boghazköi. Leipzig/Berlin **KUB Keilschrifturkunden aus Boghazköi,** Berlin.

Laroche, E. 1961"Etudes de Toponomie Anatolienne", **Revue Hittite et Asianique,** LXI, 57-98.

Mellaart, J. 1962 "The Late Bronze Age Monuments of Eflatun Pınar And Fasıllar Near Beyşehir", **AS,** XII, III-II7.

Neu, E. 1974 **Anitta Text,** (StBoT 18), Wiesbaden.

Neve, P. 1989 "Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattu_a 1988", **AA,** III, 271-337.

Omura, S. 1992 "1991 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları", **AST,** X, 365-386.

Otten, H. 1981 **Die Apologie Hattusilis III, (StBoT 24),** Wiesbaden.

Otten, H. 1988 **Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrage Tuthaliias IV,** Wiesbaden.

Otten, H. 1989 "Die Hieroglyphen-Luwische Inschrift", **AA,** III, 333-337.

Özgüç, N. 1966 Acemhöyük Kazıları", **Anadolu/Anatolia,** X, 1966 (1968), 1-28.

Singer, I. 1996 **Muwatalli's Prayer to the Assembly of Gods Through the Storm-God of Lightning** (CTH 381), Atlanta, Georgia.

Ünal, A. 2000 "Adana'da Kizzuwatna Krallığı. Taş Devrinden Hitit Devleti'nin yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", **Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı** (Editör E. Artuz, M.S. Koz), İstanbul, 43-69.

Ünal, A. 2002 **Hititler Devrinde Anadolu,** İstanbul.

Weidner, E. F. 1922 **Der Zug Sargons von Akkad nach Kleinasien,** (Boghazköi-Studien 6, Heft III), Leipzig.



Resim_1: Kızıldağ IV Yazıtı



Resim_2: Konya Karahüyük



Resim_3: Kızıldağ Kalesi Sur Duvarı

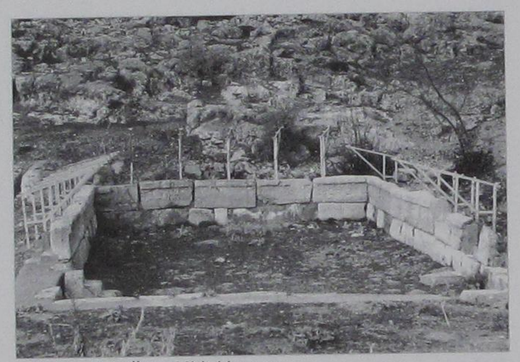

Resim_4: Yalburt Hitit Havuzu



Resim_5: Eflatunpınar Hitit Anıtı



Resim_6: Emirgazi Hiyeroglif Yazıtları

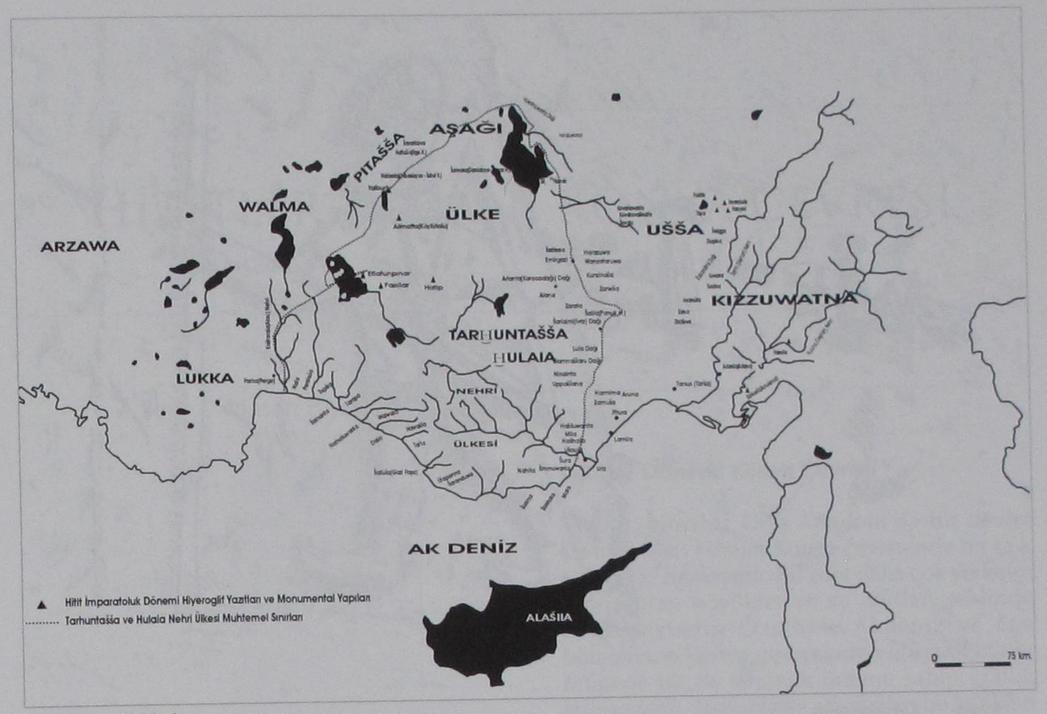

Resim_7: Harita

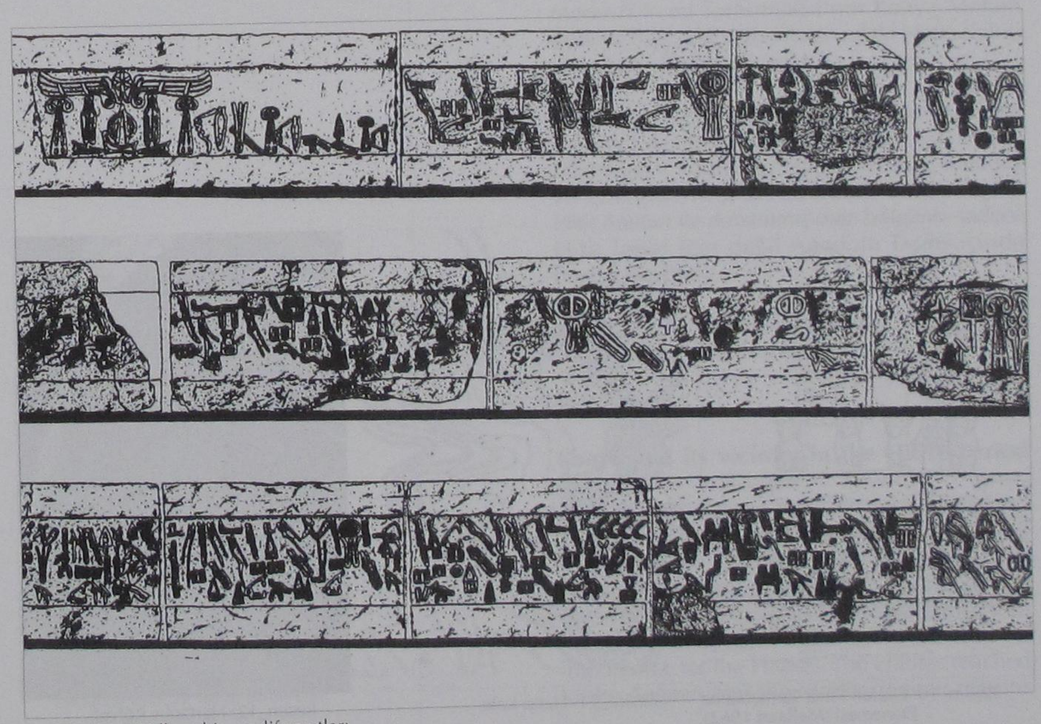

Resim_8: Yalburt hiyeroglif yazıtları



Resim_1: Kızıldağ IV Yazıtı



Resim_2: Konya Karahüyük



Resim_3: Kızıldağ Kalesi Sur Duvarı

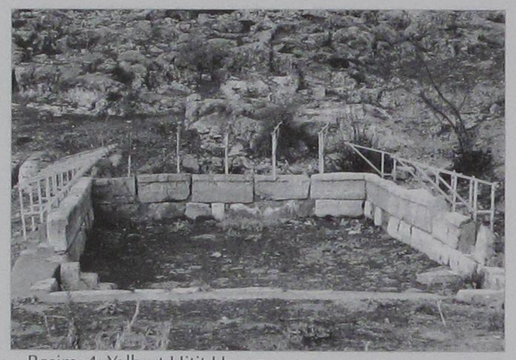

Resim_4: Yalburt Hitit Havuzu



Resim_5: Eflatunpınar Hitit Anıtı



Resim_6: Emirgazi Hiyeroglif Yazıtları

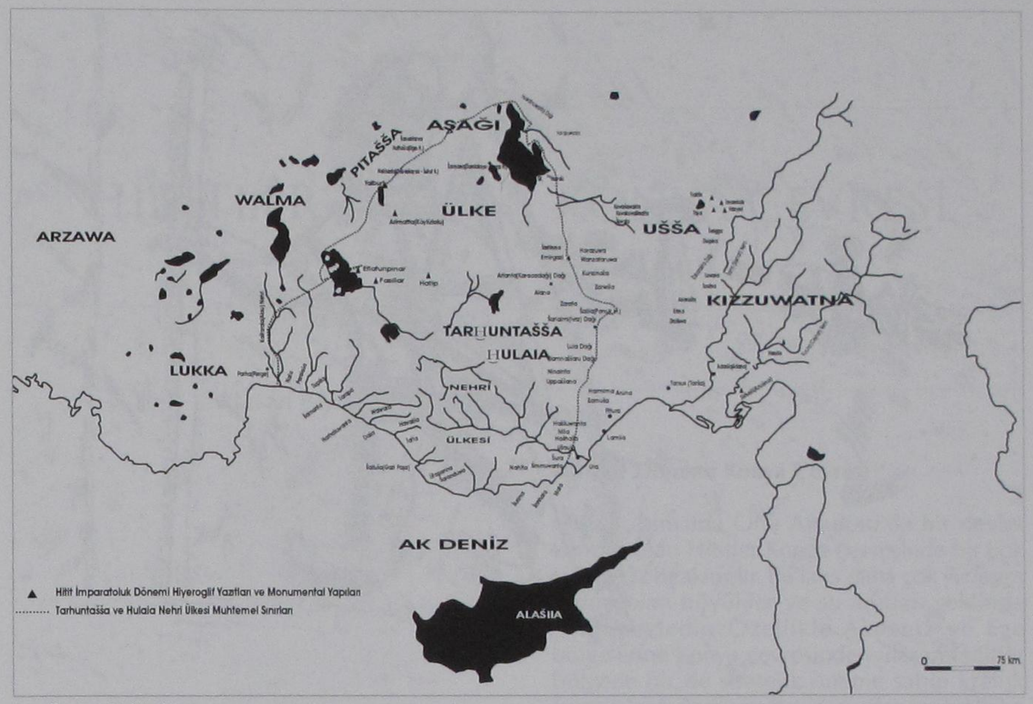

Resim_7: Harita

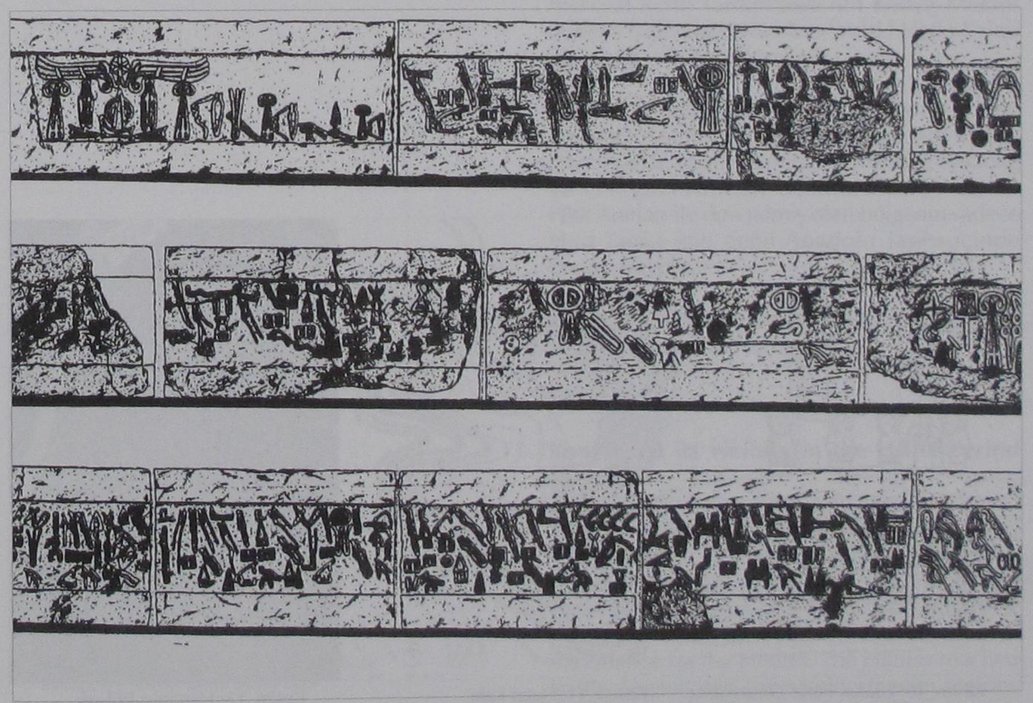

Resim_8: Yalburt hiyeroglif yazıtları



Resim_9: Kurunta Anıtı



Resim_10: Eflatun Pınar Tamamlama Denemesi (Mellaart 1962)



Resim_11: Hatıp Kale



Resim_12: Hartapus Rölyefi

HİTİTLER ZAMANI KONYA ÇEVRESİ

Hasan BAHAR*

ÖZET

Hititler Dönemi Konya Çevresi

M.Ö.II. binyılda Orta Anadolu'da bir devlet kurmuş olan Hititler Konya çevresinde bir çok kültürel iz bırakmıştır. Bu izler daha çok yerleşim birimi olan höyükler ve su anıtları şeklinde görülmektedir. Özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerine Konya çevresinden ulaşan Hititler bölgede bir de stratejik öneme sahip krallık kurmuşlardı. Tarhuntašša adı verilen bu krallığın sınırları doğuda Lamiya (antik Lamas=modern Limonlu), batıda Parha (antik Perge=modern Aksu), kuzeyde İkkuwaniya (Antikikkuvaniya İkoniom=Modern Konya) ve güneyde Akdeniz idi.

Son yıllarda yaptığımız araştırmalarla bu krallığın merkezi kenti Tarhuntašša'nın Konya Meram ilçesine bağlı Hatip Kasabası' ndaki Hatip Kalesi olduğunu düşünmekteyiz.

Ayrıca bu çalışmada bölgedeki Hatip Kalesi (Kurunta Anıtı) nın dışında Yalburt, Köylütolu, Eflatunpınar, Fasıllar, Emirgazi, Kızıldağ-Karadağ ve Emirgazi Anıtları üzerinde durulmuştur. Hitit Anıtları ile donatılmış olan bölgenin sadece Hitit Tarihi için değil Anadolu Tarihi içinde önemi büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Konya, Hitit, Tarhuntašša, Hatip-Kurunta, Yerleşme, Anıt

SUMMARY

Konya and its vicinity in the Hitite Period

The Hittites who founded a state in the Central Anatolia in the II. millenium B.C. laid cultural traces behinde themselves in the Konya region. These are first of all, spring monuments and settlements like mounds. We understand from these cultural ruins that the area was of importance for the Hittites. The Hittites reached to the Aegean and the Mediterranean regions

*Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

from Konya area and they founded kingdom of strategical importance here. This kingdom was Tarhuntaššа which borders stretched from Lamia in East (ancient Lamas=modern Limonlu), Parha in West (ancient Perge=modern Aksu), Ikkuwania in North (antik Iconium=modern Konya) to the Mediterranean in South. The recent studies show that the capital city of this kingdom, Tarhuntaššа, can be Hatip Kalesi in Hatip Village-Meram. Furthermore this city was capital of the Hittite Empire for a short period.

This work, will present besides the Kurunta monument and the Hatip Kale, monuments like as Yalburt, Köylütolu, Eflatunpınar, Fasıllar, Emirgazi, Kızıldağ-Karadağ and Emirgazi. This region with the monuments from the Hittite period is not important only for the Hittite history but for the history of Anatolia too.

Keywords: Konya, Hittite, Tarhuntaššа, Hatip-Kurunta, Settlement, Monument,

GİRİŞ

Bölgedeki Araştırmaların Tarihçesi

Çalışma yaptığımız bölgede ilk araştırmalar XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren başlamış ve bu araştırmalar daha çok Grek ve Roma epigrafik eserleriyle ilgili olmuştur[1]. Bu kesimde arkeolojik nitelikli ilk çalışmalar D. M. Robinson tarafından yapılmıştır. D. M. Robinson, 1924 yılında Konya-Selçuklu'daki Sızma Kasabası'nda çalışmıştır. Bu çalışmaları 1940'lı yıllarda Türk bilim adamlarının kısa süreli yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazıları izlemiştir. Bunlardan, Remzi Oğuz Arık'ın Alaattin Tepe kazıları Anadolu Demir Çağı için çok önemli veriler sunmuştur[2]. 1950'li yıllarda J. Mellaart'ın yaptığı yüzey araştırmaları ve Çatal Höyük kazısı ise dünyanın dikkatini buraya çekmiştir[3]. J. Mellaart'ın Batı Çatalhöyük ve D. French'in Karaman Can Hasan'da yapmış olduğu kazılar bölgenin Kalkolitik Çağı için çok değerli bilgiler vermiştir[4]. S. Alp'in Karahöyük kazısı ise M.Ö. II. Bin yılın başlarına yönelik önemli veriler sunmuştur[5]. Bu kazılar, daha çok Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ışık tutan arkeolojik materyaller sunması bakımından önemlidir. Buradaki kap formları ve mühür baskıları, söz edilen dönemin sanat ve kültürüne ışık tutan belgelerdir.

Çalışma bölgemizin güneyinde yer alan Beyşehir ve Suğla Gölleri havzasında 1960'lı yıllarda yapılan Suberde ve Erbaba[6] arkeolojik çalışmaları da bölgenin Prehistorik Çağları için önemli sonuçlara ulaşılmasına neden olmuştur.

Bütün bu çalışmalar, bölgede yapılan araştırma ve kazıların yoğunluğunun Prehistorik ve Grek-Roma dönemi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bu kesimde, özellikle Hitit dönemini ilgilendiren M.Ö. II. Bin yılın ikinci yarısı ile ilgili araştırmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bölgede, J. Mellaart'ın araştırmalarının Hitit dönemine ışık tutacak çalışmalara öncülük yaptığı söylenebilir[7]. J. Mellaart'ın kapsamlı çalışmalarını, 1980'li yılların sonlarında S. Güneri'nin yüzey araştırmaları izlemiştir[8].

Biz de T.C. Kültür Bakanlığının izni ile 1994 yılında Konya-Karaman illeri sınırları içinde başlamış olduğumuz arkeolojik yüzey araştırmalarını sürdürmekteyiz[9]. Bu çalışmalar sırasında, tarafımızdan Hatip-Kurunta Anıtı ve hemen yanındaki hiyeroglif yazıtın ortaya çıkarılması (resim 7-8), bilim adamlarının bölgenin M.Ö. II. Bin yılına olan ilgisini artırmıştır. Son yıllarda Boğazköy'de bulunan yazılı belgelerin katkısı ile Tarhuntaššа Bölgesi'nin sınırları ve merkezi kenti Tarhuntaššа'nın lokalizasyonu konusunda yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Yaptığımız yüzey araştırmalarına ek olarak Konya, Akşehir, Ereğli ve Karaman müzelerinin depolarında da çalışılmıştır. Yaptığımız yüzey araştırmalarında, şimdiye kadar yaklaşık 350 adet yerleşme incelenmiştir. Araştırma bölgemizde, Prehistorik çağlardan günümüze kadar yerleşme coğrafyası ve kültürel durumu yansıtan tablo şu şekildedir:

Yerleşmelerde Bulunan Kültürler	Toplam
Neolitik	8
Kalkolitik	46
İlk Tunç	90
Orta Tunç	84
Geç Tunç	111
Demir	99
Hellenistik	38
Roma	179
Bizans	134
Selçuklu-Osmanlı	51
Toplam Yerleşme Sayısı	251

Bölgenin yerleşim özelliklerinden yola çıkarak çalışma alanımızı 7 coğrafyaya ayırdık.

I. Bölge: Burası, Konya'nın batısında yer alan Akşehir, Tuzlukçu, Ilgın, Doğanhisar, Kadınhanı, Sarayönü ve Altınekin ilçelerinin yer aldığı kesimdir. Bu bölgenin kapladığı alan büyük oranda Antik Phriygia Paroreus ve Hitit Dönemi Pitaššа'sıdır. Orta Anadolu ile Batı Anadolu arasında geçişi sağlayan bu bölge Hititler ile Arzawalılar'ın da geçiş bölgesidir.
Bu bölgede Neolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı'na (GTÇ) kadar yerleşimlerin sayısal olarak arttığı görülür. GTÇ, Roma Döneminden sonra en çok yerleşmeye sahne olan dönemdir. Demir Çağı'nda yerleşim sayısında başlayan düşüş, Helenistik Dönem sonuna kadar sürmüştür. Hitit dönemi 43 yerleşmeyle yerleşim yoğunluğunun en fazla olduğu dönemlerden birisidir. Her ne kadar Arzava seferlerinin bölgede olumsuz etkileri görülse de, bu döneme ait yerleşmelerdeki artış, nüfus artışını gösterir. Ege Göçleri sonrası, Anadolu'daki kaosun etkisi Demir Çağı'nda kendini göstermiş ve bu alanda yerleşmeler yarı yarıya azalmıştır.

II. Bölge: Burası, çalışma alanımızın kuzeybatısında yer alan Çeltik,Yunak, Kulu ve Cihanbeyli kesimini içine alır. Bu bölge, Demir Çağı'nda Phrygler'in merkezi Gordion'a yakın olması bakımından önemlidir. Bu alandaki çalışmalarımız yoğun değildir. Dolaştığımız 20 yerleşmeden sadece üçünde GTÇ kültürleri görülürken, en yoğun yerleşme Demir Çağı'nda görülmektedir. Yoğunluk bakımından Demir Çağı'nı Orta Tunç Çağı yerleşmeleri izlemektedir.

III. Bölge: Burası, Antik Çağ'da Lykaonia olarak adlandırılan Konya Ovası ve çevresidir (Konya merkez ilçeleri Karatay, Selçuklu ve Meram). Bu alana yakın çevredeki Çumra, Akören ve Derbent gibi ilçeleri de bu kesimde ele aldık. Bu bölgede en fazla Roma (66), Bizans (46), Demirçağ (35) ve Geç Bronz Çağı (34) yerleşmeleri vardır. Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na geçişte yerleşmelerin sayısında kademeli bir artış görülür. Bu kesimde, Hitit döneminde normal bir nüfus seyri olduğu söylenebilir. GTÇ'da I.Bölgede 43 yerleşme görülürken, bu bölgede 34 yerleşme görülür. Konya ve Karaman İlleri içinde GTÇ yerleşmelerinin en yoğun olarak görüldüğü bölgeler I. ve III. Bölgelerdir. Bundan, bölgenin bu dönemde en çok yerleşilen yerinin Konya Ovası'ndan batıda Akşehir'e kadar uzanan kesim olduğu anlaşılır (Bu bölgeleri V. ve VII. Bölgeler izleyecektir).

IV. Bölge: Burası, çalışma alanımızın doğu kesiminde kalan Karapınar, Emirgazi, Ereğli, Halkapınar'ı içine alır. Bölge, Antik Kappadokia Tyanitis ile Lykaonia'nın kesişme noktasında yer alan ve Orta Anadolu'nun doğuda ve güneyde Kilikia'ya açılan geçitlerinin başlangıcında bulunmaktadır. Ayrıca, Demir Çağı'ndaki Tabal topraklarının batı kesimidir. Burası, Ulmi Teşub ve Kurunta antlaşmalarında sözü edilen Hulaia Nehri ile Ussa Ülkeleri arasında kalan bölgenin doğu sınırı içinde kalan bölge olmalıdır. Bu bölgede Roma16, Bizans 13, Demirçağ 10, İlk Tunç Çağ (İTÇ) 8, Orta Tunç Çağı (OTÇ) 5 ve GTÇ'na ait 6 yerleşme görülmektedir. İTÇ'dan OTÇ'a geçişte yerleşme sayıları gerilemiş, GTÇ'da bu durum normale dönmüş ve Demir Çağı yerleşmelerinde artış gerçekleşmiştir. Bu kesimde, İmparatorluk dönemi anıtlarının Konya ovasının güney ve batısındaki dağlık yöreye doğru yoğunluk göstermesine karşın Geç Hitit anıtlarının bölgenin doğusunda Aksaray, Niğde, Nevşehir ve Kayseri'ye kadar yaygınlık göstermesi dikkat çekicidir. Burada, ovanın doğu kesiminde Demir Çağı yerleşmelerinin yoğunluğunun Tabal Krallıkları ile de ilişkili olduğu ya da Batı Anadolu'da gerçekleşen göçlerin, nüfusu ovanın doğusuna doğru yönlendirdiği düşünülebilir.

V. Bölge: Burası, Beyşehir, Seydişehir, Derebucak ve Höyük'ü içine alır (Antik Doğu Pisidya). Hitit Döneminde Hulaia Nehri Ülkesi'nin batısındaki Pitaššа ile sınır bölgesinde olmalıdır. Toroslar'ın kuzeyinde Suğla ve Beyşehir Gölleri' nin doğudan batıya bir cep şeklinde uzanan kesimidir. Burasının kuzeyi ve güneyi dağlarla çevrilidir. Bölge, doğu batı yollarının olduğu kadar Orta Anadolu'dan Akdeniz'e uzanan doğal yol ve geçitlerin bulunduğu bir alandır. Burada bulunan Fasıllar ve Eflatun Pınar anıtları Hitit varlığının en önemli kanıtlarıdır. Ayrıca, kuzeydeki dağların Konya Ovası'na bakan eteğinde Hatip-Kurunta, kuzeybatısında Batı Anadolu'ya açılan yollar üzerinde Köylütolu ve Yalburt gibi anıtların yer alması dikkat çekicidir. Yalburt'tan doğuya doğru Çobankayası, Kaleköy, Karaköy yakınından Köylütolu Anıtı ve oradan dağlık alanı güneye doğru aşan Aşağı Çiğil Geçidi'nden Çiftlik Özü, Selki, Eflatunpınar Anıtı, doğuya doğru Fasıllar Anıtı tarihi doğal yolu gösterir. Fasıllar ve Eflatun Pınar Anıtları kuzeyde Hatip Kurunta Anıtı ile bağlanmaktadır.

VI. Bölge: Burası, Karaman'ın Ermenek, Sarıveliler, Konya'nın Hadim, Taşkent, Bozkır, Yalıhöyük, Karaören ve Ahırlı ilçelerinin kapsayan Antik İsauria bölgesidir. Bu bölgenin batı kesiminde Bozkır, Ahırlı, Yalıhöyük ve Karaören çevresinde GTÇ'na ait yerleşmeler bulunmasına karşın; şimdiye kadar Hadim, Taşkent, Ermenek ve Sarıveliler çevresinde bu döneme ait yerleşmeler belirleyemedik. Bu durum, bölgede henüz kapsamlı bir çalışma yapmadığımızdan kaynaklanmaktadır. Bozkır Sazlı, Harmanpınar, Belören ve Akçapınar; Ahırlı Kayacık; Yalıhöyük; Güneysınır Gavur Höyük ve Gürağaç gibi yerleşmelerin güneyde Akdeniz'e bağlayan uzantıları olacağını düşünmekteyiz. İlerdeki çalışmalarımız bu yönde yoğunluk kazanacaktır.

Bölgedeki yerleşmelerin çoğunluğu Roma-Bizans ve Demirçağı'na aittir. Bölgede İTÇ, OTÇ, ve GTÇ üçer yerleşme ile temsil edilmektedir. Ulmi Teşub ve Kurunta Antlaşmalarında en çok dağlık alanlardan söz edilmektedir. Buna rağmen, dağlık kesimde yerleşmelerin ya da Hitit kültürünün en az şekilde temsil edilmesi anlaşılabilir değildir. Ancak, ileride yapacağımız ayrıntılı çalışmalarda dağlık kesimde Hitit

yerleşimlerini daha sıkça tespit edebileceğimizi düşünmekteyiz. Bölgede bulunan Roma dönemi yazıtlarında M.Ö. III. binden gelen Luvi isimlerinin yer alması buradaki Roma dönemi halkı olan İsaurialılar'ın kökeninin Luwilere kadar uzandığını göstermektedir. Nitekim, Bozkır-Yelbeyi ve Hadim - Holuslar Anıtları, Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait olsalar bile Hitit özellikleri taşımaktadırlar[10]

VII. Bölge: Konya Ovası'nın doğusunda Karaman İli sınırları içinde kalan bölgedir. Klasik Çağ'da Laranda olarak bilinen Karaman'ın Hititler döneminde Landa olarak isimlendirildiği söylenmektedir[11]. Bu bölgedeki çalışmalarımız son yıllarda yoğunlaşmaya başlamıştır. Burada, Demir Çağı 7 yerleşme ile ile en çok yerleşilen dönemdir. Bunu 6 yerleşme ile Roma, 5'er yerleşme ile OTÇ, ve GTÇ izlemektedir. Bu sonucu Konya Ovası'nın ortasında yer alan Karadağ ve Kızıldağ'ı halka şeklinde çevreleyen yerleşmelerde elde ettiğimizi söyleyebiliriz. Bilim dünyası tarafından Kızıldağ ve Karadağ'daki Hartapuş'a ait Hitit Anıtlarının ve yerleşmesinin varlığı bilinmektedir[12]. Bu merkez çevresinde Demir Çağı yerleşmelerinin yoğunluk göstermesi dikkat çekicidir. Ayrıca, Konya Ovası'nın doğusuna gidildikçe Demir Çağı'na ait yerleşmeler artış göstermektedir. Ovanın batısında ve güneybatısında ise GTÇ yerleşmeleri artar. Bu sınırı Karadağ ile Kızıldağ çevresinin oluşturduğu söylenebilir.

Hititler Döneminde Konya Çevresinin Genel Durumu

M.Ö. II bin yılın ilk yarısında Hititler Anadolu'nun ilk büyük devletini kurmuşlardı. Hititlerin oturduğu Kızılırmak yayı içinde daha önce Hattiler oturmaktaydılar. Bu nedenle bu merkezi bölgeye "Hatti Ülkesi" denilmekteydi. Zamanla bu topraklarda devlet kurmalarından dolayı tarihte Neşili olarak bilinen Hititler kendilerinden önceki Hattilerin bazı kültürel mirasını aldıkları gibi isimlerini de aldılar[13]. Genellikle bilim dünyasında Hattiler, M.Ö. III bin yılda Anadolu'da görülen yerli halklar kabul edilirken, Hititlerin M.Ö. II bin yılın başlarında Anadolu'ya göç ettikleri kabul edilmektedir[14]. Hititlerin geldikleri coğrafya hakkında çok değişik görüşler olsa da en çok kabul göreni, M.Ö. II bin yılın başlarında Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlardan geldikleridir[15].
Dillerinden hareketle Hint-Avrupalı kabul edilen Hititler zamanla Anadolu'nun diğer kavimlerini yönetimleri altına alarak tarihte ilk Anadolu birliğini kurmuşlardı. Anadolu'da onları en çok uğraştıran kuzeyde Karadeniz'in güneyinde dağlık bölgede yaşayan Kaşkalar[16] ve Batı Anadolu'da irili ufaklı birçok devlet kuran Arzavalılar olmuştu[17]. Zaman zaman doğudan ve güneyden gelen Hurri akınları da Hititlere zor anlar yaşatmıştı[18].

Hititler büyük bir imparatorluk haline geldikleri, M.Ö. XIV. Yüzyılda, bu toplulukları itaat altına almışlardı. Fakat, bazen devletin, genellikle taht çekişmeleri nedeniyle zafiyet gösterdiği dönemlerde bu güçler Hititlere zor anlar yaşattılar. Bu güçleri kontrol altına almak için Hitit devleti eyaletler oluşturma yoluna gitti. Bu eyaletler başına ya yerli kralları evlilik yoluyla kendilerine bağladılar; ya da bazen stratejik önemi olanlara devletin merkezinden prensler atadılar. Özellikle Batı Anadolu'daki Arzawa Konfedarasyonu, Doğu Karadeniz'deki Azzi Hayaşa, Çukurova'daki Kizzuvatna[19] kralları ile akrabalık yolunu seçtiler. Kuzeydeki Kaşka ve Güneydoğu'da Kargamış'a ve özellikle de güneydeki Konya çevresindeki Tarhuntaššа'ya merkezdeki hükümdar ailesinden prensler atadılar[20].

Hurri-Mitanni ve Amurru gibi vassal (bağımlı) devletlerde de, o bölgedeki kendilerine bağlılık gösteren eski kralların çocuklarına önem verdiler. Kuşkusuz başlangıçtan itibaren Hititler Konya çevresine önem vermişlerdi. I. Hattuşiliş'in ilk seferlerinde bölgede önemli görülen Hupişna, Tuvanuva, Nenaşşa, Landa, Luşna, Zallara ve Purušhattum gibi kentleri ele geçirdiler[21]. Bu kentlerden Hupişna'nın bugünkü Konya Ereğli'si, Tuvanuva'nın Niğde-Bor Kilisehisar, Nenaşşa'nın Aksaray, Landa'nın Karaman, Luşna'nın Konya, Meram-Hatunsaray, Zallara'nın Cihanbeyli çevresi ve Purušhattum'un ise Konya-Karahöyük olduğu; bunlardan bir kısmı tartışmalı olsa da, genellikle çoğu bilim adamı tarafından kabul edilmektedir[22].

Özellikle Karaman'a verilen Landa ismi yakın zamanlara kadar Larende şeklinde kullanılmıştır. Diğer taraftan ilk dönemlerde adından söz edilmese de Konya'nın ismi daha sonraki belgelerde Ikkuvaniyya[23] olarak geçmektedir. Bu isimlerin Luvice olmasından dolayı Hititlerden önce de varlığı kabul edilmektedir. Hititler Konya ve güneyine "Aşağı Ülke" nin bir parçası olarak Luviya demişlerdi[24]. Hititler ülkelerini Kızılırmak'tan itibaren doğusuna KUR.URU.UGU.Tİ (Yukarı Ülke); batısına KUR.URU.SAP.Lİ.Tİ (Aşağı Ülke) demekteydiler[25]. Bu yüzden Luvilerin oturduğu ülke anlamına gelen Luviya denilen bölge "Aşağı Ülke"de yer almaktaydı.

Luviya'nın, özellikle Konya Ovası' na tekabül eden kısmının ismi ise, daha sonraki Hitit belgelerinde Lukkavaniya olarak geçmektedir. Burasına daha sonra Klasik Çağ'da Lykaoniya denilmişti[26]. Ancak bölge özellikle Muvattaliş'in Batı Anadolu'daki Arzava tehlikesine karşı

yapılandırılmasıyla yeni bir isimle anılmaya başlandı. Bu kez yine Luvice bir isim olan "Tarhuntaššа"[27] idi. Bu isim Luvi fırtına tanrısı "Tarhu"dan gelmekteydi. Zira Luviler güneydeki ülkeleri Toroslara "Fırtına Tanrısı Tarhu!nun Evi" diyorlardı.

Belki de daha sonra Greklerin ve Romalıların Taurus (Boğa) adını verdiği ismin kökeni Tarhu'ya dayanmaktaydı. Çünkü, Luviler ve Hititler tarafından boğanın fırtına tanrısının hayvanı olarak kabul edildiği bilinmektedir. Kaldı ki, Çatalhöyük duvar resimleri ve evlere asılmış boğa başlarından, Neolitik Çağ'dan (M.Ö. 7000-5500(9000/8500-X)) itibaren bölgenin kutsal hayvanı olduğu anlaşılmaktadır.

Muvattaliş tarafından oluşturulan Tarhuntaššа ...(eyaleti, kenti vb) zaman içinde önemli bir hale gelmişti. Burası önceleri batıdan gelip, Hitit başkenti Hattuşaş'a (Boğazköy) saldırılan Arzavalıları durduran bir karakol durumda idi. Ancak Muvattaliş'in Mısırlılara karşı yapacağı Kadeş Savaşı öncesi; Hitit başkenti Hattuşaş'dan güneye, Tarhuntaššа Krallığı'nın merkezi kenti Tarhuntaššа'ya taşınmıştı. Bu dönemde bölge kralı olarak atanan Kurunta'nın daha sonra, Urhi Tešub, III.Hattuşiliş ve IV. Tuthalia zamanında bölgede kral olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Konya Hatip Meram ilçesi Hatip kasabasında yer alan bir kayalıkta 1994 yılında tespit ettiğimiz bir hiyeroglifli kaya kabartması, Hitit tarihinin bu dönemi ile ilgili çok önemli bilgiler ortaya koymuştur[28]. Bu anıtta Kurunta'nın "Büyük Hitit Kralı" olarak ortaya çıkmasıyla bölgedeki Hitit varlığı daha da önem kazanmıştır.

Zaten bölge öteden beri bilinen bir çok Hitit anıtıyla çevrilidir. Bunlar, batıdan itibaren Ilgın-Yalburt, Kadınhanı-Köylütolu, Beyşehir-Eflatunpınar, Fasıllar ve Emirgazi anıtlarıdır. Bölgede M.Ö. XIII. Yüzyıla ait bu anıtları, ovanın doğu kesiminde yer alan; Konya-Karaman sınırındaki Kızıldağ ve Karadağ'da bulunan Hartapuş, İvriz'deki İvriz Anıtı gibi Geç-Hitit dönemi anıtları izler. Ayrıca Mut ile Silifke arasındaki Keben ve Geç Hitit dönemindeki Aksaray ve Niğde çevresindeki Burunkaya ve Keşlik[29] anıtlarının da bölge ile ilgisi kurulabilir. Bütün bu anıtlar gösteriyor ki bölgede yoğun bir Hitit varlığı vardır. Ayrıca Konya çevresindeki bir çok höyükte önemli sayıda Hitit dönemine ait çanak-çömlek parçaları elde edilmiştir. Konya Ovasında Karapınar'da Sırnık, Çumra'da Okçu, Alibeyhöyüğü, Sırçalı, Çomaklı; Karatay'da Eğribayat Domuzboğazlıyan, İşgalaman; Selçuklu'da Çaltı-Karahöyük, Meram'da Hatunsaray-Zoldura; Bozkır'da Belören, Sazlı; Seydişehir'de Akören Büyük Höyük, Höyük, Sadıkhacı-Bayat; Sarayönü Konar ve Dedeninhöyük bu türden yerleşmelerdir. Karaman iline bağlı bir çok yerde de bu türden yerleşmeler oldukça fazladır. Güneysınır ilçesinde Gürağaç; merkez ilçeye bağlı Akçaşehir, Taşkale'de Sıske; Karadağ çevresinde Islihisar-Gevur, Obanın Höyük gibi. Konya ovasını çeviren bu tür yerleşmeler ovanın zirai öneminin yanında doğu-batı bağlantısındaki stratejik durumuyla da ilgilidir.

Yalburt Su Anıtı'ndan başlayarak bölgedeki Hitit anıtlarını tek tek ele alırsak bu durum kısmen de olsa anlaşılacaktır:

Yalburt Anıtı: Yalburt Anıtı, Konya'nın Ilgın ilçesi Şuhut (Çobankaya) köyü sınırları içindedir. Ilgın'a yaklaşık 23 km. uzaklıkta yer almaktadır[30]. Anıt 1970 yılında YSE 7. Bölge ve köylülerin Yalburt Yaylası'ndan Avdan, Şuhut ve Büyükoba köylerine içme suyu sağlamak amacıyla yapılan kazılar sırasında ortaya çıkmıştır. Burada Raci Temizer 1970-1973 yılları arasında üç dönem kazılar yapmıştır[31].

Bu kazılarda Hitit Kralı IV. Tuthalia'nın yaptırdığı; taşları hiyeroglif yazılarla bezenmiş bir havuz ortaya çıkarılmıştır[32].
Bu yazıtlarda IV. Tuthalia'nın Batı Anadolu'ya yaptığı seferler anlatılmaktadır[33].

Bu dönemde Yalburt ve çevresi Hititlerin Pitaşşa adını verdikleri coğrafi bölge içinde yer almaktaydı[34]. Pitaşşa Arzava'ya komşu bir bölgede yer almaktaydı ve bir bakıma Batı Anadolu'ya yapılacak seferlerin başlangıç noktasındaydı.

Bölgede 1994-96 yıllarında yaptığımız yüzey araştırmaları Kadınhanı ve Ilgın çevresindeki höyüklerin, M.Ö. II. bin yılda yoğun olarak kullanıldığını ortaya çıkartmıştır. Bu dönemle ilgili önemli bulgularımızdan birisi bölge ticareti ile ilgilidir.

Nitekim araştırmalarımızda Atlantı-Karatepe ile Yalburt Anıtı güzergahını Dereköy yoluyla Ilgın Gölü çevresine bağlayan tarihi "Tuz Yolu" nun M.Ö. II. bin yerleşmeleri görülen höyüklerden geçtiğini tespit ettik[35]. Bu da günümüzde Tuzyolu olarak bilinen yolun M.Ö. II. bin yılda benzer ticari işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Yalburt Anıtı'nın 20 km. güneyinde bulunan Kadınhanı Köylütolu Anıtı'nın Avdan, Kaleköy ve Karaköy Kalesinden geçen bir antik yolla bağlantısı vardır.

Köylütolu Anıtı: Köylütolu Anıtı Kadınhanı Ilgın ilçeleri arasında yer alır. Köylütolu köyünün 3 km. kadar kuzeyinde kuru bir vadi üzerinde 500 m. uzunluğunda ve 50 m. yüksekliğinde

bir set bulunmaktadır. Mimari bir özellik gibi görülen bu set toprakla örtülü olduğu için doğal bir görüntü vermektedir.

Bu settin önemini artıran, burada bulunan Hititlere ait 2 m. kadar uzunluk, 90 cm. yükseklik ve 100 cm. kalınlığındaki hiyeroglif yazılı bir taş stel olmuştur. Bu stel 1959 yılına kadar settin 500 m. kadar batısında boş bir tarlada bulunmaktaydı. Stel, bu tarihte T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Anıtlar Müzeler Müdürlüğü tarafından Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne taşınmıştır. Bu yazıtta barajla ilgili bir açıklama olmamasına rağmen, buradaki settin yapısı nedeniyle burası Hitit barajı olarak algılanmıştır. Bu settin nasıl oluştuğu ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Hiyeroglifli stelin bulunduğu alanda herhangi bir yerleşime ait kültürel kalıntı yoktur. Bu kurumuş çukur alanın Hititler zamanına ait bir düden olması daha akla yatkındır. IV. Tuthalia ile Kurunta arasında yapılan antlaşmada Pitaşşa ile Tarhuntašša arasında düden tanrısı (DKASKAL.KUR) kenti Arimatta'dan söz edilmektedir. Belki de bu kent bu civarda olabilir[36].

Genellikle bilim adamlarınca Köylütolu stelinin Yalburt Anıtı gibi IV. Tuthalia'ya ait bir eser olarak kabul edilmektedir. Fakat bu dönemde bu alan III. Hattuşiliş ve IV. Tuthalia tarafından Kurunta'ya bırakılmak zorunda kalan Tarhuntašša topraklarına ait olmalıdır.

Ancak buraya en yakın yerleşme 3 km uzaklıkta kuzeyde olan Karaköy Kalesi, Kaleköy Eskiköy ve buradaki Küllük ve Karaköy höyükleridir. Bu höyüklerde belirgin bir Hititlilik olmasa da prehistorik çağlardan itibaren yerleşme olmuştur. Kaleköy Eskiköy'de ve Karaköy Küllük höyüklerde az da olsa M.Ö. II. Bin yıl keramik parçaları bulunmuştur[37]. Buradaki Kale ise Klasik ve antik çağlarda yerleşmeye sahne olmuştur.

Diğer taraftan Köylütolu köyü içinde Roma dönemine ait mimari parçalar görülmektedir. Köyde Hitit dönemine işaret edecek yerleşme izleri yoktur.

Kısacası settin yakın alanında Hititliliği çağrıştıran herhangi bir kültürel iz yoktur. Bu nedenle bu taş bloğun bir yere taşınırken burada bırakıldığı, ya da buradaki settin ilginç bulunması nedeniyle buraya taşındığı düşünülebilir

Konya'nın batı kesiminde Akşehir, Ilgın, Doğanhisar, Kadınhanı ve Sarayönü ilçelerinin yer aldığı bölgede bulunan bazı M.Ö. II. bin yıl yerleşmeleri: Akşehir'e ait Karabulut; Ilgına'a ait; Ilgın, Eldeş, Mahmut Hisarı, Şarampol Tepe, Yobaltık, Şuhut-Çobankaya, Kavganın Höyük, Çeşmecik, Samıt, Boğazkent ve Kekeç; Kadınhanı'na ait; Osmancık, Atlantı Karatepe, Atlantı Gümüşlü, Kadınhanı Büyük Höyük, Kökez; Doğanhisar'da Kızılışık, Başköy, Çebişli II, Doğanhisar Karahöyük, Sarayönüne ait Kuyulusebil, Çeşmelisebil, Gamel, Ertuğrul, A. Karatepe, Dedenin, Zengi, Pazar, Başhöyük, Ertuğrul ve Konar höyüklerdir[38]. Konya çevresinde diğer önemli iki anıt da Beyşehir yakınlarındaki Eflatunpınar ve Fasıllar Anıtları'dır.

Eflatunpınar Anıtı: Beyşehir'in 25 km kuzeyinde bulunan Eflatunpınar Anıtı günümüzde Konya'nın Höyük ilçesi Selki Kasabası sınırları içindedir. Bu anıt Beyşehir-Isparta yolu üzerinde Sadıkhacı ile Köşk Köyleri arasında Beyşehir Gölü'nün kuzeydoğusunda yer alır. Buraya Beyşehir Isparta karayolunun 12. kilometresindeki Sadıkhacı yol sapağından 8 km kuzeye ve oradan da 300 m. batıya gidilerek ulaşılır. Diğer taraftan Konya-Yunuslar-Yenidoğan-Sadıkhacı üzerinden de ulaşılabilir.

Eflatunpınar, ismini buradan doğan güçlü su kaynağından alır. Hititler bu su kaynağında 34 x 30 m. genişliğinde büyük blok taşlardan oluşan büyük bir su havuzu yapmıştır.

19. yüzyıldan beri araştırmacılar tarafından bilinen39 bu su anıtında 1993 yılından itibaren Konya Arkeoloji Müzesi elemanları tarafından temizlik çalışmaları yapılmıştır[40].

Eflatunpınar Anıtı, Anadolu'da toprak üstünde kalmış en eski mimari yapıdır denilebilir[41]. Eflatunpınar Anıtı, yüzeyinde Hitit tanrı ve tanrıçalarının kabartmaları bulunan iri blok taşlardan yapılmış bir su anıtıdır. Anıt dikdörtgen yapısı ile Yalburt Anıtı'na benzerlik göstermesine rağmen üzerindeki kabartmalarla ayrılır. Yalburt'ta hiyeroglif yazıtlara yer verilmişken burada hiçbir hiyeroglif ve çivi yazıtına yer verilmemiştir. Dikdörtgen havuzun kuzey kesiminde üzerine bir ya da, iki stel dikilmesi düşünülüp geniş bir kaide yapılmıştır. Bu geniş kaidenin havuza bakan güney yüzün ortasında tanrı Tarhu ve tanrıça Arinna ile güneş tanrıçasına ait kabartmalar yer almaktadır. Bu kabartmaların çevresinde karışık yaratıklar (demon: cin) yer almaktadır. Bu demonlar ellerini yukarıya kaldırarak büyük bir güneş kursunu taşımaktadırlar[42].

Bu kabartmaların altında havuzun su topladığı kesimde ise dağ tanrılarına ait kabartmalar vardır. Bu tanrıların baş kısmından havuza su akıtılan delikler yer alır. Bu deliklerin bazen tıkaçlarla kapatıldığı havuz temizlik çalışmalarında bulunan tıkaçlardan anlaşılmaktadır. Bu kabartmalar platformun tam karşısında havuzun orta yerinde yer alan yapıda da

kabartmalar vardır. Bu kabartmalarda da Tarhu ve tahtında oturur vaziyette İnanna yer almaktadır.

Diğer taraftan havuzun kuzeyinde bu platformdaki kabartmalardan başka kuzey doğu ve güney doğu kesimlerinde Arinna güneş tanrıçasının kabartmaları bulunur. Havuzun doğu duvar yüzeyinde de ayakta duran bir asker şeklinde Tarhu'ya ait bir kabartma vardır. Havuz içindeki temizlikte çok sayıda aslan ve boğa heykelleri çıkarılmıştır. Diğer taraftan son yıllardaki kazılarda, havuzun Roma dönemindeki tamiratında batı duvarının sağlamlaştırılmasında kullanılmış boğa kabartmaları şeklindeki havuz tahliye olukları ortaya çıkarılmıştır. Eflatunpınar Anıtındaki tanrı, tanrıçalar ve demon tasvirleri cepheden yapılmıştır. Hitit kabartmalarında ise genellikle tasvirler yandan görünüşleriyle yapılmıştır[43].

Eflatunpınar Anıtı' nın 500 m. karşısında Eflatunpınar Höyük yer alır. Bu yerleşmede Kalkolitik, Erken Tunç, M.Ö. II. bin ve Demir Çağlara ait buluntular tespit edilmiştir[44]. Bu höyükte Hitit dönemine ait yerleşme fazla güçlü görünmemektedir. Burada anıta hizmet eden rahipler, ya da görevliler oturmuş olmalıdır. Bu dönemle ilgili asıl önemli yerleşme, anıtın 3 km. kuzeyinde yer alan Bayat höyüğüdür. Bayat höyüğünün yüzeyinde Hitit dönemine ait çok sayıda keramik parçası tespit edilmiştir[45]. Eflatunpınar'ın Anıtı ve çevresi Hititlerin Güneybatı Anadolu'ya ulaştığı önemli yollar üzerinde idi. Eflatunpınar'ın 20 km. kadar doğusunda ise bir diğer önemli Hitit anıtı olan Fasıllar Anıtı bulunur. Eflatunpınar Anıtının kaidesi üstünde herhangi bir stelin olmaması, ya da Fasıllar Anıtında herhangi bir platformun bulunmaması nedeniyle birçok bilim adamı Fasıllar anıtının Eflatunpınar Anıtına taşınmak için hazırlandığını düşünmektedir.[46].

Fasıllar Anıtı: Beyşehir'in 12 km. güney doğusunda yer alır. Anıt Fasıllar köyünün kuzeyinde Kurttepesi denilen tepenin yamacında yere yıkılmış vaziyettedir. Anıtın GPS konumu:N 37 ° 39. 485',E 31 ° 53. 802',ELEVATION: 1282 m, ACCURACY: 5 m'dir.

Bu anıt 19. yüzyıldan itibaren bilim dünyası tarafından tanınmaktadır.[47] Anıt yaklaşık 7.50 metre boyunda ve 164 cm. genişliğinde 70 ton ağırlığındadır.

Anıtın bir mulajı Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yer almaktadır. Stelin bir yüzünde sakalsız genç bir tanrı , kendisinden daha küçük betimlenmiş sakallı bir dağ tanrısının üstünde, hamle yapar pozisyonda, kolunun bir ileride, diğeri yukarı kalkık, yüksek bir kabartma şeklinde yontulmuştur. Tanrının başında kaşlarına kadar inen konik külah üzerinde yer alan boynuzlar dört çıkıntı halinde gösterilmiştir. Buradaki dağ tanrısının iki yanında heykel şeklinde yontulmuş iki aslan görülmektedir. Anıtın betimlenmesi klasik Hitit üslubundan bir hayli farklıdır. Pramidal bir görüntü içinde kompozisyonda figürler üst üste yerleştirilirken alttan yukarı doğru daralan istiflemede tanrı tek başına en üstte yer almaktadır[48].

Anıtın bitirilmiş olduğu işçiliğindeki mükemmellikten anlaşılmasına rağmen, herhangi bir kaide üzerine dikili olmaması nedeniyle, başka yere; özellikle Eflatunpınar'a götürülmek üzere yapılmış olduğu tartışmasını beraberinde getirmiştir. Genellikle bu tür su anıtları Hititler güçlü su kaynakları yakınına yapmış olması da bu tür tartışmaları güçlendirmektedir. Bazen bu görüşün aksine; Roma döneminde burada olduğu düşünülen hipodroma dikilmek üzere Eflatunpınar'dan getirildiği de iddia edilmiştir.[49] Ancak dikkatle incelendiğinde anıtının Fasıllardaki volkanik andezit taşından yapıldığı görülür. Diğer taraftan anıtın etrafında buradaki taş yontma faaliyetlerinden arta kalan yongalar dikkati çeker. Fasıllar Köyü Konya Ovası-Akdeniz arasında önemli bir kavşakta yer alır. Bu köy Beyşehir, Yazdamı, Hasanşeyh, Yatağan, Çayırbağı, Hatip Konya güzergahında kurulmuştur. Ayrıca Karaman çevresinden Suğla-Beyşehir-Yalvaç oluğu yoluyla güneybatı Anadolu'ya uzanan yolların üzerinde yer alır. Bu anıtın çevresinde yapılmış başka anıtların varlığına da rastlanmaktadır. Bu durum, bu çevrenin önemine işaret etmektedir.[50]

Fasıllar Anıtı Hitit dağ tanrısı Şarruma için adanmış bir anıttır. Bölgede Fasılların 15 km. batısında yer alan Erengirit Dağı'nın Antik dönemden itibaren kutsanması da ilginçtir. Günümüzde Konya-Seydişehir ve Beyşehir arasındaki köyler tarafından kutsal görülen Erengirit Dağı üzerindeki mimari ve çanak çömlek kalıntıları Antik dönemlere kadar gitmektedir. Eflatunpınar ve Fasıllar'da gördüğümüz dağ tanrısı kültünün bir başka şekilde günümüze kadar yansıması ilginçtir.

Fasıllar'da Eflatunpınar'daki gibi güçlü su kaynakları yoktur. Ancak burada yaklaşık 10 kadar sarnıç ve kuyu vardır. Bunların yapılışı antik döneme kadar uzanır. Fasıllar'da antik bir kent yer alır. Buradaki buluntular Hellenistik döneme kadar tarihlenebilmektedir ve bazı bilim adamları bu kentin antik Misthia olduğunu düşünmektedir.[51]

Hatip Kurunta Anıtı: Bu anıt, Hatip Konya ili Meram İlçesi Hatip Kasabasının güneyindeki

kayalıkta yer alır.[52]
Bu kayalığın kuzey yüzünde Kurunta'ya ait bir anıt bulunmaktadır. Burada 1994 yılında tespit ettiğimiz anıtta Fırtına tanrısı Tarhu'ya ait bir figürde "Büyük Kahraman Kral Muvattaliş'in Oğlu Kahraman Kral Kurunta" hiyeroglif yazıtı bulunmaktadır.[53] Buradaki fırtına tanrısının elinde mızrak ve bir yay ve belinde bir hançer bulunmaktadır. Karabel'de Mira beyinin yaptırdığı anıtla çok yakın benzerliği görülmektedir.[54]

Bu anıtın bulunduğu yüzeyin hemen altında Konya Ovası'nı sulayan ve günümüzde de kentin su ihtiyacını karşılayan önemli bir kaynak vardır. Bu kayalığın 500 m. kuzeyinde bulunan Hatip Höyük ve 6 km. uzağındaki Karahüyük kültürlerinin oluşmasında bu su kaynağının oldukça büyük rolü vardır.

Üzerinde durduğumuz ve Hitit İmparatorluk dönemi sonlarında kurulduğunu düşündüğümüz Hatip Kalesi ve aynı dönemde yerleşim gören Hatip Höyüğü'nü bir bütün olarak görmek gerekir. Hatip kayalığının kuzey-batı zirvesinde yer alan ve yaklaşık 80 m. çapındaki kale Geç Bronz Çağ'dan Bizans dönemine kadar yerleşim görmüştür. Bu kalenin oturduğu 750x25 m. yüksekliğindeki kayalığın üst kısmı da çeşitli zamanlarda yerleşim görmüştür. Bu kayalığın kuzeyinde 500 m.'lik bir alanda yer alan temel kalıntıları, kayalığı çevreleyen ikinci bir sur sisteminin varlığını yansıtmaktadır. Bu ve zirvedeki kale temellerinin şimdiki cılızlığı, yakınında bulunan modern Hatip yerleşmesinin buraya yakınlığıyla ilgilidir. Muhtemelen, bu höyükte oturanlar Hatip kayalıklarındaki yapıların malzemesini sökerek konut yapımında kullanmışlardır. Kayalık alandaki bu tahribat günümüze kadar kesintisiz devam etmiştir.

Nitekim, kayalığın doğu yüzünde Roma ve Bizans dönemine ait yerleşim izleri de belirgindir. Bütün bu tahribatların yanında, 1995 yılında Anıtlar Kurulu'na verdiğimiz dilekçe ile 1996 yılında anıt sit alanı olarak Anıtlar Kurulu tarafından koruma altına alınmıştır. Hatip Kalesi, Konya Ovası içinin öneminin yanında, Beyşehir-Suğla Havzasına uzanan önemli yolların başlangıcında olması bakımından da dikkat çekicidir. Bu yollar, Hitit döneminin önemli anıtları olan Beyşehir-Eflatunpınar ve Seydişehir-Fasıllar Anıtlarına bağlanırlar. Özellikle, Hatip Orta Anadolu'nun Akdeniz'e açılan giriş kapısıdır. Konya Ovası'nın doğudan batıya bağlayan antik yollar da buradan geçer. Roma döneminin antik İkonion'u ile Lystra'sını bağlayan bu yol ağı; M.Ö. II. bin yılın başlarında Karahüyük'ten Kaneş Karum'a kadar uzanan yolları da bağlamaktaydı. II. bin yılın sonlarında güney-kuzey doğrultusunda Hattuşa ile Alaşiya'yı; Hatip, Fasıllar, Seydişehir Höyük, Tınaz Tepe, Yarpuz, Manavgat üzerinden bağlayan yol; güneybatıya doğru Eflatunpınar Anıtı ve Pitaşşa üzerinden Lukka ülkelerine bağlamaktaydı. Burada bulunan Eflatunpınar Anıtı, 500 m. karşısındaki höyüğü ve 2 km. kuzeyinde bulunan Bayat Höyüğü ile M.Ö. II. bin yılın bir dini merkezidir.[55] Bayat'ta saptadığımız arkeolojik bulgular Hitit dönemini yansıtmaktadır. Buradaki buluntular ile Hatip Kalesi buluntuları arasında paralellikler görülmektedir.[56]

Hatip kayalığının batı yükseltisinde yer alan ve yer yer sur temelleri görülen yaklaşık 80 m. çapında olan kale (çiz.1) çevresinde Geç Tunç Çağı'ndan Roma Dönemine kadar yerleşme izlerini yansıtan keramik parçaları görülmektedir. Burada Geç Tunç Çağı keramik (çiz.2) parçalarından bir kısmı verilecek ve Hatip kayalığından yaklaşık 500 m. kuzeyde bulunan, İlk Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşmeye sahne olan Hatip Höyüğü malzemesinden söz edilecektir. 1994 yılında Kurunta Yazıtı ile birlikte ortaya çıkardığımız Hatip Kalesi keramik buluntuları, daha çok Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Biz, buradaki keramik buluntularından yola çıkarak bu kayalığın kuzey-doğu yönünde yer alan Anıtı yaptıran Kurunta'nın, bu kaleyi de yaptırdığı düşüncesindeyiz. Burada yer alan buluntular Geç Tunç Çağı'nın önemli merkezleri Boğazköy, Porsuk, Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yumuktepe, Beycesultan ve Troia materyalleri ile benzerlik göstermektedir. Tek renkli boyasız kaplarda Orta Anadolu'nun Boğazköy, Porsuk ve Beycesultan etkileri yoğunlukta iken, bitki bezemeli boyalı keramikte Troia ve Gözlükule Geç Tunç Çağı Myken ve Kıbrıs olarak bilinen keramik ile benzerliği ilginçtir.[57]

Hatip kayalığının batı yükseltisinde yer alan ve yer yer sur temelleri görülen yaklaşık 80 m. çapında olan kale çevresinde Geç Tunç Çağı'ndan Roma Dönemine kadar yerleşme izlerini yansıtan keramik parçaları görülmektedir. Burada Geç Tunç Çağı keramik parçalarından bir kısmı verilecek ve Hatip kayalığından yaklaşık 500 m. kuzeyde bulunan, İlk Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşmeye sahne olan Hatip Höyüğü malzemesinden söz edilmeyecektir. 1994 yılında Kurunta Yazıtı ile birlikte ortaya çıkardığımız Hatip Kalesi keramik buluntuları, daha çok Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Biz, buradaki keramik buluntularından yola çıkarak bu kayalığın kuzey-doğu yönünde yer alan Anıtı yaptıran Kurunta'nın, bu kaleyi de yaptırdığı düşüncesindeyiz. Burada yer alan buluntular Geç Tunç Çağı'nın önemli merkezleri Boğazköy , Porsuk, Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yumuktepe,

Beycesultan ve Troia materyalleri ile benzerlik göstermektedir. Tek renkli boyasız kaplarda Orta Anadolu'nun Boğazköy, Porsuk ve Beycesultan etkileri yoğunlukta iken, bitki bezemeli boyalı keramikte Troia ve Gözlükule Geç Tunç Çağı Myken ve Kıbrıs olarak bilinen keramik ile benzerliği ilginçtir. Bu benzerlikler şu şekildedir.
Çizim 2:1-2: Bölgemizde yaygın olan bu keramik formunda ağız kenarı içe çekiktir.[58] Ağız kenarında kırmızı ya da kahverenginin tonlarında bantlar yer almaktadır. Acemhöyük, Beycesultan[59], Boğazköy[60], Porsuk[61] ve Yumuktepe[62] 'de görülen bu formlardaki ağız kenarındaki bant geleneği Kültepe II geleneğinden gelmektedir.[63] Ayrıca İlk Tunç Çağı'ndan itibaren Geç Tunç Çağı'na kadar bu geleneğin sürdüğü görülmektedir.
Çizim 2: 3-7: Dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı; kahverenginin tonlarında ya da krem hamurlu; kendinden astarlı; ağız kenarın, iç ve dış yüzeyleri kahverengi - koyu gri boya bezemeli taşçık ve kireç katkılı, iyi pişmiş, kemik sertliğinde, ağız çapları 20-28 cm. dolaylarındadır. Boğazköy64, Boğazköy-Büyükkaya[65], Alaca Höyük[66], Gözlükule[67], Yumuktepe[68], Beycesultan[69] Kilisetepe[70] ve Porsuk'da[71] görülmesine karşın, özellikle boyama geleneği bakımından Troia VI'da[72] yakın benzerleri görülmektedir. Sakarya havzasının önemli merkezi Gordion'un 8. Tabakasında görülen bu tür keramikler Geç Tunç Çağı'na konulmakta ve yaklaşık olarak M.Ö. 1200'e tarihlenmektedir[73].
Çizim 2:8-9: Bu, açık kahverengi hamurlu ve koyu kahverengi ağız kenarındaki bant bezemeli dışa dönük düz çukur çanaklara Troia'nın VI. Tabakasının[74] keramiği çok yakın benzerlik gösterir. Orta Anadolu'ya gidildikçe Beycesultan[75] ve Porsuk[76] 'da benzer formları görmek olasıdır; ancak Troia'daki örneklere yakın benzerleri Gözlükule' de[77] görülmektedir. Bu iki yerleşmedeki Myken kökenli keramiklere benzerlik nedeniyle Hatip'te Myken etkilerinden söz edilebilir. Güneyin diğer önemli merkezi Yumuktepe'de boyasız sade işçilikli çanaklarda benzer formlar görülebilmektedir.[78]
Çizim 2: 4:10: Daha çok mutfak kaplarında görülen bu formların benzerlerine Orta Anadolu'da Boğazköy, Alaca, Alişar, Porsuk; doğuda ise Tepecik ve Norşuntepe'de karşılaşılmakta[79] ise de üzerinde bir kuş bezemesi bulunan bir benzerini Hatunsaray-Zoldere Höyüğünde saptadık. Tarsus'ta bulunan kuş bezemeli benzeri Geç Broz Çağı II'ye tarihlenmiştir.[80]

Çizim 2:11-13: Troia geç VI tabakasında görülen bu formlar. Myken ve Kıbrıs mallarının etkisindedir[81].

Bütün bu merkezlerle olan ilişkilerden çıkardığımız sonuca göre bu tür keramiklerde boyama olarak Batı Anadolu ile yakın bir ilişki görülmekte ve form olarak ise Orta Anadolu bu yakınlık görülebilmektedir. Hatip'teki bu keramik türünü araştırmalarımız sırasında Konya'nın bazı merkezlerinde de karşılaşmış olmamız bölgenin M.Ö. II. Binde Kilikia ile Batı Anadolu ilişkilerinde etkinliğini ortaya koymaktadır.

EMİRGAZİ YAZITLARI

Emirgazi bugün Konya iline bağlı bir ilçedir. Engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Kuzeyinde Arisama Dağı, güneyinde Karacadağ, batısında Işıklar ve Yamaç köyü, doğusunda Belkaya ile kuşatılmıştır. Eskikışla (Dikilitaş) veya Yukarıtaş olarak bilinen M.Ö.II.bin yıllarına uzanan eski bir yerleşme üzerinde kurulmuştur. Eskikışla'da eski bir yerleşme izleri arasında taştan bir altar ve üzerinde Hitit yazıtları bulunmuştur.

Bu altarın bir parçası Emirgazi köyünde bir evde bulunarak Ankara'ya götürülmüştür. Karapınar-Aksaray arasında ve Karacadağ'ın kuzeyinde küçük bir dağ bulunur. Bu dağın doruğunda Emirgazi Kalesi yer almaktadır. Kale çevresinde W. Ramsay üç Hitit yazıtlı eser bulmuşlardır[82]. Hrozny 1934 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi deposunda bulunan 1908 yılında Konya Emirgazi'den getirilen dört adet altar üzerinde çalışmalar yapmıştır.[83] Dört altarın karakteristik özellikleri şu şekildedir:

A Altarı: Env. No:7784. Ölçek: Yük. 68 cm. üst çapı 36 cm, alt çapı 50 cm. dir.
B Altarı: Env. No: 7770 cm.
C Altarı: Env. No: 7783 yük.59 cm. üst Çapı: 42 cm. Alt Çapı 47 cm.
D Altarı: Env. No: 7782. Yük. 51 cm. Genişlik 52 cm. Alt kısmın çapı 59 cm. 84.

Bu steller bir sunağa ait olup; sunaktaki faaliyetlerin kuralları ile ilgilidir. Ayrıca bu yazıtlarda Hitit dönemi bölgede kullandığı bölge ve dağ adları geçmektedir

Šalaka Dağı, Pinaša, Wara/ina (Warna) ve Kuwalatarna ülkeleri[85]. Burada Sunak V stelinde adı geçen Šalaka Dağı'nın Karacadağ olup olmadığını bilmiyoruz, ancak muhtemeldir[86]. Bölgede yaptığımız araştırmalar sonucu Emirgazi Anıtlarının Tarhuntaššа ile Hatti'lerin Aşağı Ülke olarak adlandırdıkları bölge arasında bir yerde olduğu anlaşılmakatadır. IV. Tuthalia zamanında yapıldığı sanılmaktadır.

KARADAĞ YAZITI

Karadağ Konya ve Karaman illeri sınırında yer alır. Deniz seviyesinden 2280 m. yüksekliğindeki bu dağın zirvesine Mahaliccik Tepe adı verilir.

Bu tepede VI. Yüzyıla ait bir kilise vardır. Bu kilisenin kuzey duvarıyla doğal kayalık birkaç metre genişliğinde açık bir koridor oluşturur. Bu koridorun güney yüzünde Hitit döneminden kalma bir hiyeroglif pano vardır. Burada Hitit dönemine ait herhangi bir yapı ve çanak çömlek malzemesi bulunmamaktadır. Fakat Bizans dönemi yaklaşık 1500 yıl sonra burada kilise yapılırken bu yazıtın ortadan kaldırılmaması, adeta korunması bir şanstır. Burada tek başına duran bu yazıt aslında daha kuzeyde, Karadağ'ın eteklerinden 1-2 km. uzaklıkta yer alan Kızıldağ'daki anıtla bağlantılıdır.

KIZILDAĞ ANITI

Karadağ'ın maketi gibi Hotamış Bataklığı ile Akgöl (1994'te kurudu) arasında yer alan Kızıldağ'ın kuzey eteğinde bir Hitit anıtı yer alır. Anitta tahtta oturup bir elini öne uzatıp kase ve bir elinde de mızrak tutan kişi buradaki ve Karadağ'daki yazıtlardan anlaşıldığı üzere Hartapuş'tur. Hartapuş kendinden Murşiliş'in oğlu olarak söz etmesinden dolayı Hitit kralı III. Murşiliş'le (Urhiteşub) bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Muvattaliş'in oğlu olan Urhi-Teşub'un diğer adı Murşiliş'tir. Bu nedenle Hartapuş'un Urhi-Teşup'un oğlu olduğu kabul edilirse bu anıt ve yazıtların Hitit imparatorluk dönemine yani M.Ö. XIII. Yüzyıla kadar tarihlenmesi düşünülebilir. Hatta kimi bilim adamına göre Hattuşaş'da yıkılan Hitit İmparatorluğu burada varlığını sürdürmüştür.

Diğer taraftan Hatip'da bulunan Kurunta yazıtı ile de bağlantı kurup, burada Kurunta soyunun hükümdarlık sürdürdüğünü ileri sürenler de olmuştur. Ayrıca, öncelikle S. Alp'in ileri sürdüğü gibi burasının Hititlerin ikinci başkenti olan Tarhuntaššа olduğunu önerenler bulunmaktadır.[87] Ancak Kızıldağ'da Hititler dönemine ait güçlü bir mimari ve keramik olarak ciddi anlamda materyaller bulunamamıştır. Bizim de çalışmalarımızda görüldüğü üzere en erken materyaller Demir Çağı ile ilgilidir. Kızıldağ'ın zirvesindeki kale ve eteklerindeki sur kalıntıları Demir Çağı, Klasik ve Roma dönemlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle burada bulunan Hartapuş tasviri ve hiyeroglif yazıtlı sunak ve etrafa kırılıp dağılan 4 adet yazıtın parçasının Geç Hititlere ait olduğu konusundaki görüşler ağırlık kazanmaktadır.

Ancak burada şu konu üzerinde de durmak gerekir. Hatip anıtında yer alan 80 m. çapındaki kale temeli dışında; bölgede görülen Hitit anıt ve yazıtlarının hiçbirinin yanında güçlü bir Hitit kalesi ve yerleşmesi yoktur. Eflatunpınar, Yalburt, Köylütolu ve Emirgazi anıtları böyledir. Tarafımızdan Kurunta Anıtı ve bu kale temellerinden dolayı Tarhuntaşşa kenti olduğu yönündeki önerilerimiz ve bu konudaki araştırmalarımız sürmektedir.
Hardapuş'un sınırları Kızıldağ'dan Aksaray'ın Burunkaya mevkiine kadar uzanmaktaydı. Hardapuş'un babası olarak III. Murşiliş (Urhiteşup) kabul edilmektedir. Fakat Boğazköy'de Kurunta'ya ait bir mührün bulunması nedeniyle Hartapus'un babasının UrhiTeşub olma ihtimali görülmemektedir. Bu yüzden Hartapus'un Murşiliş'in oğlu olduğu düşüncesine varılmaktadır. Hartapuş krallığının sınırları Kızıldağ'dan Aksaray ve Bor'a, doğuda ise Elbistan'a kadar uzanmaktaydı.[88] Hartapuş tasvirini ve yazıtında geçen olaylar incelendiğinde ise Geç Hitit ya da Demir Çağı özellikleri kendini gösterir:

Kralın elinde tuttuğu kase Demir Çağında kullanılan bronz kaselerin formundadır. Ayrıca oturmuş olduğu iskemle de Geç Hititler dönemi güneyde görülen tasvirlere paralellik gösterir. Yazıtlardan Kızıldağ IV'de Hartapuş'un fethettiği ülkeler içinde adı geçen "..Maś(kana) ülkesi..." nin genellikle Asur belgelerinde söz edilen Muşkiler olduğu kabul edilmektedir. Muşkiler'den Asur belgelerinde M.Ö. XII. Yüzyıldan M.Ö. VIII. yüzyıla kadar birkaç kez söz edilmektedir.

İlk kez M.Ö. 1117 yıllarında I.Tiglatpileser'in Fırat kıyısında karşılaştığı bu halk daha sonra M.Ö. 719, 712 ve 709 yıllarında başlarında Mita olmak üzere Asur kralı II. Sargon'la üç kez Harrua civarında savaşmıştır. Harrua'nın bugünkü Silifke yakınlarında olduğu kabul edilmektedir. Demek ki Muşkiler Fırat ile Göksu arasında bir bölgede yaşamaktaydılar. Ayrıca M.Ö. VIII. - M.Ö.VII arasında görülen Orta Demir Çağ Orta Anadolu keramik kültüründe görülen Alişar merkezli "Gölge Görüntülü Hayvan Uslubü"nün Muşkilerle irtibatlı olduğu düşünülmektedir.

Bu keramik kültürünün Konya Alaattin Tepesi kazılarında da görülmesi nedeniyle Muşki etkilerinin buraya kadar uzandığı söylenebilir. Bütün bu tartışmalardan çıkarılan sonuca göre

Muşkiler M.Ö. XII. Yüzyıl ile VIII. Yüzyılda bölgede görülmüştür. Eğer Alişar IV Demir Çağı (Gölge Görüntülü Hayvan Üslubu) keramiği Muşkilere aitse, böyle olması da kuvvetle muhtemel M.Ö. VIII. Yüzyılda bölgede bu keramikler görülüyor. Bizim de araştırmalarımıza göre Seydişehir ve Beyşehir çevresine kadar yayılmıştır. İkonografik olarak bakıldığında da daha çok Hartapuş tasviri VII. Yüzyıl eserlerine benzerlik gösterir. Bu nedenle bu krallık M.Ö. VIII. Yüzyılın başlarına konmalıdır. Bölge VIII. Yüzyılın ortalarından itibaren ise Tabal Krallıklarından Tuvana kralı Varpalavaş'la Phryg

Kralı Midas'ın egemenlik alanlarının kesiştiği bir alandır. Bunu yine Asur yıllıkları ve İvriz'de bulunan "Varpalavaş Anıtı" yansıtmaktadır.

İVRİZ ANITI
İVRİZ KAYA KABARTMASI:

XIX. yüzyıldan bu yana bilinen İvriz Kaya kabartması. Konya ilinin Halkapınar ilçesi Aydınkent (İvriz) köyünde bulunur. Yakın zamanlara kadar Ereğli ilçesi sınırları içindeki anıt Halkapınar'ın ilçe olması ile bu ilçe sınırları içinde yer alır.

Ereğli ilçesinin 15 km. güneydoğusunda İvriz köyünde bir su kaynağının da yer aldığı kayalıklarda yer alır. 6 m. yi aşan yüksekliğiyle bölgede Aramileşmiş Geç Hitit eserlerine iyi bir örnek teşkil eder. Aynı yörede Ambarderesi adı verilen boğazda kayalıklar üzerinde yazıtta bulunmayan ikinci bir anıt daha bulunmaktadır. İvriz Kabartması Geç Hitit sanatının en önemli anıtlarından biridir. Burada iki adet insan figürü yer alır. Bu figürlerden büyük olanın yüzünün ön tarafındaki HH yazıtından yörede kabul gören Fırtına Tanrısı Tarhu'ya ait olup karşısında bulunan küçük figür de tanrıya tazim ve kullukta bulunan kral Varpalavaş'tır.

Tanrı'nın baş hizasında kaldırdığı sol elinde bir başak demeti bulunmakta, buğday başakları el parmakları üstündedir. Uzun sapları ise ayaklarına kadar inere. Yerden çıkan bir üzüm asması iki bacağının arasından geçmektedir. Tanrı Tarhu önde olan sağ eliyle, bu asmanın ucundaki üzüm salkımlı dalı tutmaktadır.

Tanrının ellerinde tuttuğu başaklar ve üzüm salkımları, aynı zamanda bitkilerin tanrısı olduğunu açıklamaktadır. Hitit büyük krallığı dönemindeki dini metinlerden, Fırtına Tanrısı'nın babasının (DKumarpi/Dagan) ve oğullarından Telepinu'nun bitkiler ve tahıl ürünleriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir.[89]

E. Akurgal[90] Tanrının külahı ve her iki figürün saç ve sakal işçiliğindeki stilizasyon ve ayrıca burunlarındaki irilik ve eğiklikten dolayı bu eserin yapılışındaki Arami etkilerinden söz etmektedir. Tanrı külahındaki boynuzlar Zincirli'de bulunan Arami kralı Panamuva döneminde yapılmış Hadad heykelinin başlığına benzetilmektedir. İvriz kabartması Arami etkilerinin yanında M.Ö. II.bin Hitit etkileri ve I. bindeki çağdaşı Phryg etkilerini de üzerinde taşır. Tanrı rölyefindeki tıknaz yapı içinde kol ve bacak şekilleri II.binden izler taşırken, kemeri, Phryg maden kemerlerine çok benzerlik gösterir. Tanrının beden yapısı , giysideki detaylar, Hitit İmparatorluk döneminin etkilerini taşır. Tanrıdaki yürüyüş pozisyonu Yazılıkaya tanrılarının pozisyonlarına benzerlik gösterir.Kral Varpalavaş'ın giysilerindeki zengin süsleme öğeleri; Zincirli ve Sakçagözü eserlerinde görülen Arami tarzı giysilerle yakın ilişkili görülmektedir. Kralın giydiği etek kısmı püsküllü giysi ve ucu saçaklı şal biçimindeki mantosu Arami etkisini yansıtırken; mantonun önü Frig fibulası ile tutturulmuştur. Yine kralın küpesi, iri boncuklardan kolyesi ve bilezikleri Arami etkisini ortaya koyar.[91]

İvriz Anıtını yaptıran ve tasviri bulunan kral Varpalavaş III.Tiglatpileser dönemi Asur belgelerinde geçen kral Urballa'dır.[92] Yine Bir Nimrud tabletinde adı geçen Urballa, Tuvana kralı Varpalavaş'ı kast etmektedir. Asur belgelerinde Asur'a vergi ödeyen Tabal krallarından birisidir. Varpalavaş'a ait bir stel Bor'da bulunmuş ve İvriz kabartmasına paralellik gösterir. Bugünkü Niğde yakınlarında antik Tianitis'te bulunan bir Luvice (Hitit Hiyeroglif) yazıtında da kral Varpalavaş'tan söz edilmiştir. Bütün bu belgelerin ışığında; Varpalavaş'ın M.Ö. 738-710 tarihlerinde krallık sürdüğü anlaşılmaktadır.[93] Ancak, İvriz kabartması M.Ö. 730 yılarında işlenmiştir. Eserdeki Zincirli'deki Barrakab eserlerine ve Sakçagözü eserlerine benzerlik ve kralın elbisesinde bulunan Frig fibulası ve kemeri yapılış tarihinin M.Ö. 720 yılarında olabileceğini yansıtmaktadır.[94] Diğer taraftan İvriz kabartmasındaki süsleme unsurları; Batı Anadolu'daki İon uygarlığını Frigler aracılığıyla etkilemiştir.[95]

Yine İvriz'de; anıtın çağdaşı olduğu anlaşılan yazıtlı ve kabartma resimli bir stel DSİ'nin kanal kazılarında bulunmuştur. 1988 yılında Ereğli müzesine getirilen bu eserden başka, Ereğli'de yapılan bir hafriyat sonucunda 1990 yılında benzer bir anıt daha bulunmuştur. Ancak bu anıtlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

SONUÇ

Konya bölgesindeki Hititler dönemiyle ilgili yerleşim alanları ve anıtlarının gösterdiği gibi bölge Hitit tarihinin başlangıcından sonuna önemini korumuştur. Bölge Hitit devletinin M.Ö. 1200 yıllarında yıkılmasından sonra da Geç Hititler döneminde önemini sürdürmüştür. Hatta bazı araştırmacılara göre Konya Hatip'te bulunan Büyük Hitit Kralı Kurunta'nın çocuklarının Hitit Devleti yıkıldıktan sonra saltanatlarını Karadağ ve Kızıldağ'da sürdürdükleri iddia edilmektedir. Kuşkusuz Orta Anadolu'da kurulmuş olan Hitit Devletinin Ege ve Akdeniz'e bağlantısını Konya çevresi sağlamaktaydı. Akdeniz ise, O dönemde Hititlerin önemli uygarlık merkezleri olan Girit ve Mısır'la ilişkileri için önemliydi. Bu bakımdan Anadolu ve Hitit tarihinin M.Ö. II. bin yılı için Konya tarihi araştırmaları gereklidir. İzlerini Hatip ve Çevresinde yakaladığımız

Hititlerin ikinci başkenti Tarhuntaššа çalışmaları bu doğrultuda sürdürülmesi gereken önemli çalışma konularıdır.

Bölgede uzun zamandır bu yönde yapmış olduğumuz çalışmaları sürdürmek düşüncesindeyiz.

DİPNOTLAR

1 J.R.S. Sterrett, An Epigraphical Journey in Asia Minor. Papers of American School of Classical Studies Athens 2 (1883-1884), Boston 1888;W. M. Ramsay, Lycaonian and Phrygian Notes III. Kaballa and the Castle of Dakalias, The Classical Review,19,1905:413.; Iconium, The Expositor 7 th Series I (1906): 193-215: 281-302; W. M. Calder-M. R. Cormack, Monumenta Asiae Minoris Antiqua, VIII. Manchester 1962: XI-XII.

2 Akok 1972; Bahar 1999.

3 Mellaart 1964: 1975: 98-111.

4 Mellaart 1975: 119-124.

5 S.Alp, Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri, Ankara, 1972.

6 J. Bordaz, "Current esearch in the Neolithic of South-Central Turkey: Suberde, Erbaba and their Chronological Implications", AJA., 1973, 77/3:282-288.

7 Mellaart 1958.

8 Güneri 1987: 77-104.

9Bu çalışmalarda görev alan bakanlık temsilcileri Yusuf Benli, Ö. Faruk Türkan, Muzaffer Tunç, Osman Ermişler, İlker Tepekayalı, Halis Şahin ve Emel Özkan'a ekibimizle özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Ekibimizde Arş. Gör .Dr. Özdemir Koçak, Arş.Gör. Dr. Güngör Karauğuz, Doktor Mehmet Kurt, Doktora Öğrencisi Ömer Yılmaz, Yüksek Lisanş Öğrencisi Hatice Küçükbezci yer aldılar. Ayrıca ekibimize yeni katılan ve çizimlerde yardımcı olan yüksek lisans öğrencimiz Arkeolog Mustafa Bilgin'e teşekkür ederiz

10 Bahar 1995: 219-226.

11 Ertem 1973: 85.

12 Hawkins 1994: 91-94.

13 Goetze 1957: 45-48,80-83.

14 Akurgal 1988:30-40.

15 Ünal 2002:1-55.

16 Murat 1998:425-434 .

17 Kınal 1953; Çapar 1982:387-412; Hawkins 1998:1-33 ; Mountjoy 1998:33-68.

18 Alpman 1996:27..

19 Goetze 1940; Trémouille 1999:57-78.

20 Hawkins 1994:91-93.

21 Akurgal 1988:55-56.

22 Bu konudaki kaynaklar için bkz. 1992 ve Ertem 1973.

23 Otten 1988: III 48. ; del Monte 1992: 49.;Bahar 1996(c) 51.

24 Del Monte 1992: 97

25 Kınal 19872: 141F.; del Monte 1992:117,179.

26 Gurney1992:219.

27 Monte 1992:162.;Gurney 1992:213-227.

28 1996 yılında dağcılarla bu anıt üzerinde çalıştık. Anıta ip yardımıyla inerek üzerindeki yosunları temizleyip daha önce görülemeyen yazıt bu şekilde gün ışığına kavuşturuldu..

29 Alp 1974.;Çınaroğlu 1986:323-331.

30Bahar 1996 (d):153-183.

31 Temizer 1984:53-57.

32 Özgüç 1988: 173-174, lev.85-95; Temizer 1988: xiii-xxii, 173-174, Lev.85-95.

33 Mellaart 1986: 213 - 233; Hawkins 1991:259-275.

34 Del Monte 1978: 318-319; del Monte 1992:127.

35 Bahar 1996 (e): 359-374.; Bahar 1996 (c):41.
36 Otten 1988: I 22-25.; Köylütolu civarında yaptığımız araştırmalrında bu alana halk da genel kanatta olduğu gibi Büvet Mevkii demektedir. Ancak bu yaklaışk 50 m. yüksekliğindeki duvarın üstünde döşeme taşları bulunmaktadır. Bkz. Köylütolu resimleri.

37 Bahar 1996 (c):54.

38 Bahar 1996 (c):55-64
39 Hamilton 1842.; Mellaart 1962:111-120
40 Özenir 2001.

41 . Bunu halkımızın tarihi eserlere gösterdiği hoşgörüye borçluyuz Yörede bu taşlara "Allah Taşları" denilmektedir. Eskide büyüklerin öğütlerine uymayan çocuklar anne ve babaları tarafından eğer saygısızlık ederseniz "Allah sizi böyle taş eder !" diye korkutulurmuş. Bu taşlardaki Hitit kabartmalarını gören çocuklar da inanırlar ve ailelerine itaat ederlermiş. Demek ki ülkemizin bazı yerlerinde görülen bu türden inanışlar burada da yaşanmış ve halkın eğitim yöntemlerinde yer etmiş. Belki de bu yüzden kutsanan bu taşlara uzun süre dokunulmamış.

42 Darga 1992:186.

43 Akurgal 1988: 113.şek.137.

44 Mellaart 1958;Bahar 2001(a):189.çiz.9;1-8

45 Bahar 2001(a):189.Çiz.5;1-2;res.2-3.

46 Macqueen 2001:109

47 Swoboda 1935:12-20.

48 Darga 1992, 193, res.194.

49 Mellaart 1962:112.

50 Burada genç yaşta ölen at yarışçısı Lukuyanus'a ait bir anıt bulunmaktadır. Burada görülen 10 kadar sarnıç da Roma dönemine kadar gitmektedir.

51 Swoboda 1935:12-20.

52Bahar 1996, a, b, c ; Bu konuda bkz: Bahar 2005: 83-118.
53 Bahar 1996 (a) : Anıtı 1994'de tespitimizden sonra büyük kral ve Kurunta işaretini ortaya çıkardık. Buradan Kurun'taya ait olan bir anıt olduğunu anlamıştık, Ancak yazıtın ortasındaki hiyeroglif işareti okumakta güçlük çektik. Davetimizi kabul ederk bu kısmı Porf. Dr. M. Ali Dinçol Muwattaliş olrak okudu ve yazıt son şekliyle tamamlandı. Dinçol 1996: 8-9. Daha sonra Dinçol'la büroma giderek temizlik sırasında çekmiş olduğum resimlerden hareketle Anıt'ın çizimlerini tamamladık. Dinçol bu çalışmaları daha sonra bu çalışmaları III. Hititoloji Kongresinde sunmuştur.Dinçol 1998:159-166.Fig.1,res.1-2.54Hawkins1998: 1-32

55 Singer Muwattaliş'in başkenti Tarhuntaššа'ya taşıma nedeninin çağdaşı Ikhnaton'un kurduğu Atonizm gibi bir din kurma amacından söz eder. Onun Fırtına Tanrısı ile Hebat'ı birleştirerek Tarhuntaššа tanrılarının başı olarak görmeye çalışmasını örnek gösterir. Fakat, Muwattali'de Ikhnaton gibi diğer tanrıları yasaklamak yoktur (1998: 535-541). Belki de imparatorluğun gereği olarak dinsel bütünlüğü sağlamak için yerel tanrıların üzerinde bir imparatorluk tanrısı ortaya koymak gerekirdi. Eflatunpınar Anıtı'ndaki tanrı kabartmaları bölgedeki dinsel kozmopolitikliği yansıtmaktadır. Burada, Mısır etkilerinin varlığı dikkat çekicidir.

56 Bahar 2001: 188-189: Çizim 3/1-3, 5,7; 5: No.1-2.ve Resim 2, 3'teki kil heykelcikler henüz yapım aşamasındadır. Bu bakımdan burada bir atelye varlığı düşünülebilir.

57 Henrickson 1995:82-90.

58 Mellaart 958:Pl.VII:86-88,96-99,IX:169, 173.

59 Mellaart- Murray 1995: fig. P.3:12-15, P.4:15, P.16:14, P.17:10, P.32:12-17, P.35:4-5.

60 Dupré 1983:30-31.

61 Dupré 1983: P l.10: 58-59.

62 Garstang 1953: fig. 157: 2,7.

63 Mellaart 1958; 335.

64 Karşılaştırma için bkz.Dupré 1983:32.

65 Seeher 1998: Abb.23:4.

66 Dupré 1983: 32.

67 Goldman 1956: Pl.16-17:95-103;19:114-115;376:D-l.

68 Garstang 1953: fig.136:7,10-11.
69 Mellaart 1955: fig.18:4; Mellaart-Murray 1995: Fig.P.32: 12-17; P.46:3; P.47: 24.

70 Baker 1995: fig:11:3.

71 Dupré 1983: lev.17: 102

72 Blegen1953:426.1;427:1-8.; 438;4,439; 26,3.

73 Henrickson 1995:82-90.

74 Blegen 1953: 436:15;439: 36, 38-39.

75 Mellaart -Murray 1995: fig. P.31: 8-18.

76 Dupré 1983: Pl.44; 1-3; 6: 27-28.

77 Goldman 1956: 376: 954, 956, 953; 384: 1113; 391: 1271: Gözlükule'deki bu benzer formlar L HIII C' ye tarihlenmektedir: French 1975: fig.15.

78 Garstang 1953: 6.

79 Dupré 1983: 36. Pl. 27-31, seri a 170-173.

80 Goldman 1956: 386: A-M.

81 Blegen 1953: 361-62.,436:1-5;410-422. Benzerleri için bkz. Goldman 1956: 389:P-Q. Porsuk'ta sadece form benzerleri vardır bkz. Dupré 1983: pl. 72 -73.

82 Ramsay 1906, lev.IX.; Konyalı 1970: 408.; Baştak 1945:68, 134;. Gündüz 1980: 202; res.,200-201.

83 Hrozn_ 1936:199-208.; Mason 1979: 1-50.

84 Hrozn_ 1936.

85 Stellerin müze envanter numaraları 1:7770,2:7784,3:7783,4:7782: Bkz.Hrozn_ 1936: 199-208.Pl.XXVII-XXIX.;.Masson 1979:1-50..

86 Baştak'ın bu stellere "Karacadağ Abideleri" demesi yerindedir. Bkz. N.F. Baştak, "Konya Vilayetindeki Hitit Abideleri ve Hititlerin Dinleri", Konya Dergisi, Mayıs 1937:515-529.; Emirgazi I. Nolu Sunak yazıtı satırlar 26, 29, 35'de dağ tanrılarından söz edilmektedir. Bölgede Meke Dağı gibi hala kutsanan dağlar vardır.
Fasıllar yakınındaki Erengirit Dağı'nın günümüzdeki öneminden söz etmiştik. Bu bölgede de Karapınar'ın 10 km kadar güneyinde yer alan Meke Dağı halen bölgede kutsal bir dağdır. Karapınar ve Karaman-Akçaşehir arasındaki köylüler her ilkbaharda bir günde burada buluşup kurbanlar keserler ve yağmur duasında bulunurlar.
87 Alp 1974, 20-21.; Hawkins 1992,270

88 Alp 1974, 20-21.; Hawkins 1992,270.

89 Darga 1992, 305-306.
90 Akurgal 1988, 147.

91 Darga 1992, 306.

92 Luckenbill 1927, 1001.

93 Hawkins 1979, 164-65.

94 Akurgal 1988, 148.

95 Akurgal The Birth of Greek Art, 212-14.

KATALOG

1. Kahverengi hamurlu; koyu gri astarlı; ağzın üstü ve dış yüzey kahverengi boya bezemeli; silik açkılı;orta kumlu, taşçık ve kireç katkılı; orta pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 32 cm.

2. Kahverengi hamurlu;kendinden astarlı; silik açkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; orta pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 30 cm.

3. Açık kahverengi hamurlu;kendinden astarlı; ağzın iç ve dış yüzeyinde omuza doğru koyu gri boya bezemeli; silik açkılı; ince kumlu, iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 28 cm.

4. Açık kahverengi hamurlu;devetüyü astarlı; iç yüzey açık kahverengi ; dış yüzey kahverengi boya bezemeli; açkılı; kum, kireç ve taşçık katkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 21 cm.

5. Koyu krem hamurlu, kendinden astarlı; iç ve dış yüzeyde ağzın biraz altına doğru koyu gri boya bezeli; silik açkılı,

iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 25 cm.

6. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; iç ve dış yüzey ağızdan omuza kadar kahverengi-koyu gri boya bezemeli; açkılı; kum , taşçık ve kireç katkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 22 cm.

7. Açık kahverengi hamurlu; dışı deve tüyü astarlı; dışı kahverengi boya bezemeli, açkılı, ince kum katkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 20 cm.

8. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; dış tarafın ağız kısmı ile iç kısmı kahverengi boya bezemeli, açkılı; kum ve taşçık katkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 19 cm.

9. Açık kahverengi hamurlu;kendinden astarlı; ağzın iç ve dış yüzeyinde omuza doğru kahverengi boya bezemeli, açkılı; kum ve taşçıkkatkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 20 cm.

10. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı;ağız ve dış kısmı koyu gri boya bezemeli; çok silik açkılı; iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 23 cm.

11. Açık kahverengi hamurlu; devetüyü astarlı; iç ve dış yüzey koyu kahverengi boya bezemeli; çok silik açkılı; ince kum katkılı; iyi pişmiş, çark yapımı, ağız çapı 24 cm.

12. Kahverengi hamurlu, açık kahverengi astarlı, dış yüzeyde ağzın altında paralel beyaz, iç ve dışta kahverengi koyu gri boya bezeli; açkılı, ince kum katkılı, iyi pişmiş, çark yapımı, ağız çapı 14 cm.

13. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; iç ve dışta ağız ve iç yüzeyde koyu giri şerit bezemeli; silik açkılı, ince kumlu; iyi pişmiş; çark yapımı, ağız çapı 15 cm.

14. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; iç ve dış yüzeyde ağzın hemen altında koyu kahverengi boya bezemeli; açkılı; kum katkılı;iyi pişmiş; çark yapımı; ağız çapı 14 cm.

KAYNAKÇA

ABoT, Ankara Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Boğazköy Tabletleri, İstanbul, 1948.

Akok 1972, "T.T.K. adına Konya Alaaddin Tepesi'nde 1941 yılında yapılmış olan Arkeolojik kazılarda elde edilmiş buluntular", VII. Türk Tarih Kongresi. I. Ankara

Akurgal 1988, E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Net Yayınları İstanbul.

Alp 1974, S.Alp,"Eine neue hieroglyp-henhethitische Innschrift der Gruppe Kızıldağ-Karadağ aus der Nähe von Aksaray und die früher publizierten Inschriften derselben Gruppe", Edt. K.Bittel, Ph.Riner, E.,Houwink ten Cate, Anatolian Studies presented to Hans Gustav Güterbock on the occasion of his 65 th birthday: 12-27

Alp 1995, S.Alp, "Zur Lage der Stadt Tarhuntassa", Atti del II Congresso Internationale di Hittitologia, Pavia:1-11.

Alpman 1996, A. Alpman, "Anadolu'da Huriler", III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri7Acts of the IIIrd, International Congress of Hittitology, Ankara 1998:27-38. Çorum 16-22 Eylül 1996:27

Altuntaş 2000, A. Altuntaş, "Konya-Çumra Ovasının Sulanmasının Tarihçesi ve Kuru Kafa Mehmet Efendi", I. Uluslararası Çatalhöyük'ten Günümüze Çumra Kongresi, 15-16 Eylül, Çumra 2000:149-161.; M. Bildirici, "Konya Ovası Sulaması", I. Uluslararası Çatalhöyük'ten Günümüze Çumra Kongresi, 15-16 Eylül, Çumra:161-169.

Bahar 1995, H.Bahar, "Konya Çevresi Tarih Araştırmaları-1: Hititlerden Romalılara Kadar İsauria Bölgesi", Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 9-10, 1994-1995: 219-246.

Bahar 1996 (a), H.Bahar, "Konya-Hatip'te Bulunan Yeni Bir Hitit Anıtı", Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, 25/150: 22-26.

Bahar 1996 (b)
H.Bahar, "Konya-Hatip'te Bulunan Yeni Bir Hitit Anıtı:Ein Neues Hethitisches Denkmal in Konya-Hatip", Arkeoloji ve Sanat , 73: 2-7.

Bahar 1996 (c), H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak, Eskiçağ Konya Araştırmaları, 1, Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular, İstanbul.

Bahar 1996 (d),H. Bahar, "Ilgın Çevresi Höyükleri 1994",XIII.Araştırma sonuçları Toplantısı:153-183.

Bahar 1996 (e),H. Bahar, "Doğanhisar, Ilgın, Kadınhanı ve Sarayönü Höyükleri", XIV. Araştırma Sonuçları, II, Ankara: 359-374

Bahar 1999, H.Bahar, "The Konya region in the Iron Age and its relations with Cilicia", Anatolian Iron Ages 4, Anatolian Studies, 49: 1-10.

Bahar 2001 (a), H. Bahar, "1998-1999 Yılı Konya-Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları", XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, (22-26 Mayıs 2000 İzmir): 187-204.

Bahar 2001 (b), H. Bahar," Araştırmacı Öğretmen İbrahim Gündüz'ün Kişiliği;Karapınar Çevresi Eskiçağ Araştırmaları", Karapınar Sempozyumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının 80. Yıldönümü, (Karapınar 26-27 Ekim 2000), Ed., Yusuf Küçükdağ, Konya 2001: 147-163.

Bahar 2002, H.Bahar, "Konya ve Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları 2000", XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II (28 Mayıs - 01 Haziran 2001): 257-270.

Bahar 2005H. Bahar, "Tarhunta$$a Araştırmaları 1994-2002", V. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri; Acts of the Vth International Congress of Hittitology, Çorum, September 02-08, 2002, Ankara:83-118.

Baker 1995, H. D. Baker, D. Collon, J. D. Hawkins, T. Pollard, J. N. Postgate, D. Symington, D. Thomas, "Kilise Tepe 1994", Anatolian Studies, XLV: 139-193.

Baştak 1937 (a), N. F. Baştak, "Konya Vilayetindeki Hitit Abideleri ve Hititlerin Dinleri", Konya Dergisi, Konya Halkevi Yayını, Mart 1937: 399-408..

Baştak 1937 (b), N. F. Baştak, "Konya Vilayetindeki Hitit Abideleri ve Hititlerin Dinleri", Konya Dergisi, Konya Halkevi Yayını, Mayıs 1937: 515-528.

Baştak 1945, N.F. Baştak, Konya I, Konya 1945 Blegen 1953 C.W. Blegen, J.L.Caskey, M.Rawson, Troy, the Sixth Settlement, volume III. Part 2: Plates, Princeton.

Coşkun 1989, Y.Coşkun, " Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlk Çağda Tuuanuua", Belleten,LIII,207-208: 477-487.

Crespin 1999, A. S. Crespin, "Between Phrygia and Cilicia: the Porsuk Area at the Beginning of the Iron Age", Anatolian Iron Ages 4, Anatolian Stdudies, 49: 61-72. CTH E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971

Çapar 1982, Ö. Çapar, "Ahhiyava Sorunu", Tarih Araştırmaları Dergisi, 1981-1982, Cilt:XIV, Sayı:25, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1982:387-412.

Çınaroğlu 1986, A. Çınaroğlu, "M.Ö. I. Binde Keşlik Yaylası ve Civarı", Türk Tarih Kongresi
Bildirileri I, 323-331Lev.127-139.

Darga 1986, A.M. Darga, "Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak-Çömlek Buluntuları", Anadolu Araştırmaları, X:371-415.

Darga 1992, A. M. Darga, Hitit Sanatı. İstanbul

Dinçol 1996, M. A Dinçol- B. Dinçol, "Hatip Anıtındaki Hiyeroglif Yazıt", Arkeoloji ve Sanat, 73, İstanbul.

Dinçol 1998, M. A. Dinçol, "The Rock Monument of the Great King Kurunta and Its Hiyeroglyphic Inscription", III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Acts of the IIIrd International Congres of Hittitology, Çorum, September 16-22 1996, Ankara: 159-166.

Dupré 1983, S. Dupré, La Céramique De L'âge du Bronze et de L'âge du Fer, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris.

Ertem 1973, H. Ertem, Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, Ankara.

Eyice 1965, S. Eyice, "Sultaniye=Karapınar'a Dair", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul 1965: 117-141

Fischer 1963, F.Fischer, Die Hethitische Keramik von Boğazköy - Hattusa IV, Berlin

Forlanini 1998, M.Forlanini, "The Geography of Hittite Anatolia in the Light of the Recent Epigraphical Discoveries", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri/Acts of the III rd International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22 Eylül 1996, Ankara:217-222.

French 1975, D. H. French, "A Reassessment of the Mycenaen Pottery at Tarsus", Anatolian Studies, XXV:53-77.

French 1965, D. H. French,"Prehistoric sites in the Göksu Valley",Anatolian Studies,XV:177-201.

Garstang 1944, J.Garstang, " The Hulaia River Land and Dadassas a Crucial Problem in Hittite Geography", JNES, III:14-37.

Garstang 1953,J.Garstang, Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey, Oxford.

Garstang 1959, J. Garstang- O. R. Gurney, The Geography of Hittite Empire, London.

Goetze 1940, A. Goetze, Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, Yale Oriental Series 22, New Haven.

Goetze 1957, A. Goetze, Kleinasien, Kulturgeshichte Des Alten Orients, München.

Goldman 1956, H. Goldman , Excavations at Gözlükule Tarsus II. From the Neolithic Through the Bronze Age, Princeton.

Gurney 1992, O.R.Gurney, "Hittite Geography: thirty years on", Hittite and other Anatolian and Nears Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, Sedat Alp'a Armağan / Festschrift für Sedat Alp, Türk Tarih Kumru, Ankara: 213-222.

Gurney 1993, O. R. Gurney, "The Treaty with Ulmi-Tesub", Anatolian Studies, 43: 13-28.

Gündüz 1980, İ. Gündüz, Bütün Yönleriyle Karapınar, Kuzucular Ofset, Konya .

Güneri 1987, S. Güneri, "Orta Anadolu Höyükleri", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, Ankara: 77-104..

Hamilton 1842, W.J. Hamilton,Reseaches in Asia Minor, I.

Hansen 1999, C.K. Hansen - J.N. Postgate, "The Bronze to Iron Age Transition at Kilise Tepe", Anatolian Iron Ages 4, Anatolian Studies, 49: 111-122.

Hawkins 1991, J. D. Hawkins, "The Inscriptions of the Kızıldağ and the Karadağ in the light of the Yalburt Inscription", Sedat Alp'e Armağan, Festschrift Für Sedat Alp, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, ed., H. Otten, H. Ertem, E. Akurgal, A. Süel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara :259-275.

Hawkins 1994, J. D. Hawkins, "The End of the Bronze Age in Anatolian. New Light From Recent Discoveries", Anatolian Iron Ages 3/Anadolu Demir Çağları 3, The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990, XXXIV.91-94.

Hawkins 1995, The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattu_a (SÜDBURG), Peter Neve'nin Arkeolojik Girişi ile, StBoT Bh 3. Wiesbaden.

Hawkins 1998, "Tarkasnawa King of Mira: 'Tarkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel", Anatolian Studies,48:1-32.

Henrickson 1995, R. C. Henrickson, "Hittite Pottery and Potters: the view from Late Bronze Age Gordion", Biblical Archaeologist,58,82-90.

Hoffner 1989, H. A. Hoffner, "Ulmi-Te_ub Treaty (KBo 4.10: CTH 106) with a New Join", Tahsin Özgüç'e Armağan (edt. K. Emre -M.Mellink -B.Hrouda-N.Özgüç) Ankara:199-203.

Hrozný 1936

B. Hrozny, "Les Quatre Autels 'Hittites' Hieroglyphques D'Emir Gazi D'Eski Kışla Divinites Apuluna (?) Et Rutas", Archiv Orientalni, VIII Journal of the Czecholowak Institute, Praha: 199-208, pl.XXVII-XXIX.

Houwink ten Cate 1961, Th. H. J. Houwink ten Cate, The Luwian Popılation Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period, DMOA 10, Leiden.

Jasink 2001, A. M. Jasink, "Kizzuwatna and Tarhuntaššа, Their Historical Evolution and Interactions with Hatti", La Cilicie: Espaces et Pouvoırs Locaux, 2e millénaire av. J. -C. - 4e siécle ap. J.-C.) Actes de la Table ronde Internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999;Kilikia:Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. Binyıl - M.S. 4. Yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, İstanbul 2-5 Kasım 1999.Edt. Éric Jean, Ali M. Dinçol et Serra Durugönül, İstanbul: 47-56.

JCS, Journal of Cuneiform Studies. New Haven 1947 vdd.

JNES, Journal of Near Eastern Studies, Chicago 1942 vdd.

KBo, Keilschrifttexte aus Boghazköi. Berlin 1921 vdd.

Konyalı 1970, İ.H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi, Fatih Matbaası,

İstanbul 1970

Kınal 1953, F.Kınal, Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, Ankara.

Kınal 1987, F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara 19872

KUB, Keilschriftturken aus Boghazköi. Berlin 192 vdd.

Laroche 1981, E. Laroche, "Les Noms des Hittites", Hethitica IV, Paris.

Macqueen 2001, J.G. Macgueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Masson 1979, E. Masson, "Les Inscriptions Louvites Hieogllyphques D'Emirgazi", Journal Des Savants,1979: 1-50

Mellaart 1958, J. Mellaart, "Second Millenium Pohery from the Konya Plain and Neighbourhood", Belleten, XXII, 311-345.

Mellaart 1962, J. Mellaart, "The Late Bronze Age Monuments of Eflatun Pınar and Fasıllar near Beyşehir", Anatolian Studies, London:111-118.

Mellaart 1964, "Excavations at Çatal Höyük, 1963. Third Preliminary Report", Anatolian Studies, XIV, 39-121.

Mellaart 1975, The Neolithic of Near East, London.

Mellaart 1986, J. Mellaart, "Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the Late Fourteenth and Thirteenth Centries", Anadolu Araştırmaları, X, Prof.Dr. Bahadır Alkım'a Hatıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986: 213-23.Pl.1

Mellaart-Murray 1995, J. Mellaart-A. Murray, Beycesultan III: 2, Ankara.

Monte 1978, del Monte, G.F.-J.Tischler, Die Orts und Gewassernamen der Hethitischen Texte (Reportoire Geographique des Textes Cuneiformes, RGTC 6/1, Wiesbaden).

Monte 1992, Orts und Gewassernamen der Hethitischen Texte (Reportoire Geographique des Textes Cuneiformes, RGTC 6/2, Wiesbaden).

MDOG Mitteillungen der Deutschen Orient Gesellschaft, Berlin 1899.

Mountjoy 1998, Mountjoy, "The East Aegan-West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa", Anatolian Studies, 48,1998: 33-68.

Murat 1998, L. Murat, "Hitit Dünyasında Gaškaların Yeri" III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri7Acts of the IIIrd International Congress of Hittitology, Çorum 16-22 Eylüül 1996: Ankara 1998:425-434..

Neve 1989, P. Neve, "Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša", 1988, AA:271-385.

Or. Orientalia, Rome, 1920 vdd.

Otten 1987, "Staatsvertrag von Tuthaliya IV mit Kurunta von Tarhuntaššа", Archäologischer Anzeiger, III:410-441

Otten 1988, Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV. Wiesbaden.(StBoT Bh 1).

Özenir 2001, S. Özenir, "Eflatunpınar- Kutsal Anıt Havuz 1996-2000", 2000 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, 35-36.

Özgüç 1988, T. Özgüç, İnandıktepe, Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi, An Important Cult Center in The Old Hittite Period, Giriş/Introduction, R. Temizer, Türk Tarih Kurumu, Ankara: xiii-xxii, 173-174, Lev.85-95.

Poetto 1993, M.Potto, "L'iscrrizione luvio.geroglifica di Yalburt. Nuove acquisizioni relative alla geografia dell'Anatolia sud-occidentale", Sted 8, Pavia.

Ramsay 1890/1961, W..Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor,"London 1890: 337-8; Türkçesi: M. Pektaş (çev.) Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. İstanbul 1961: 373

RHA, Revue Hittite et Asianique, Paris 1930 vdd.

Seeher 1998, J. Seeher, "Die Ansgrabungen in Boğazköy-Hattusa 1997", Archäologischer Anzeiger, 2: 215-239.

Singer 1998, I.Singer, "From Hattusa to Tarhuntassa: Some Thouhts on Muwattalli's Reign", III. Uluslararası Hititttoloji Kongresi Bildirileri/Acts of the III rd International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22 Eylül 1996, Ankara:535-541.

Strabon, Coğrafya (Geographika), Çev. A.Pekman, Arkeoloji ve sanat yayınları, İstanbul.

Swoboda 1935, H. Ch Swoboda-J. K.-F. Knoll, Denkmäler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien, Ergebnisse Einer im Auftrage der Gesellscahft von Julius Jüthner, Fritz Knoll, Karl Patsch und Heinrich Swoboda Durchgeführten Forschungsreise, Verlag Rudolf M. Rohrer/ Brünn7Prag/Leipzig/Wien.

Symington 2001, D.Symington, "Hittites at Kilise Tepe", La Cilicie: Espaces et Pouvoırs Locaux, 2e millénaire av. J. -C. - 4e siécle ap. J.-C.) Actes de la Table ronde Internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999;Kilikia:Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. Binyıl - M.S. 4. Yüzyıl) Uluslar arası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, İstanbul 2-5 Kasım 1999.Edt. Éric Jean, Ali M. Dinçol et Serra Durugönül, İstanbul: 167-184.

Temizer 1984, R. Temizer, "Ilgın Yalburt Yaylası Hitit Anıtı",

Konya, Haz., F. Halıcı, Güven Matbaası, Ankara:53-57.

Trémouille 1999, M.Trémouille, "Kizzuwatna, Tere De Frontiéere", La Cilicie: Espaces et Pouvoırs

Locaux, 2e millénaire av. J.-C. -4esiécle ap. J._C.), Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2-5

novembre 1999, Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler, M.Ö.2.binyıl-M.S. 4. yüzyıl) Uluslar arası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri,Eds. E.Jean, A.M.Dinçol, S.Durugönül, İstanbul, 2-5 Kasım 1999:57-78.

Ünal 2002, A.Ünal, Hititler Devrinde Anadolu, I, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Wiseman 1956, D. J. Wiseman, Chronicles of Chaldaen Kings (626-556 B.C. in the British Museum), London 1956.

Yağcı 2001, R. Yağcı, " The Impertance of Soli in the Archaeology of Cilicia in the Second Millennium B.C.", La Cilicie: Espaces et Pouvoırs Locaux, 2e millénaire av. J. -C. - 4e siécle ap. J.-C.) Actes de la Table ronde Internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999; Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler (M.Ö. 2. Binyıl - M.S. 4. Yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri, İstanbul 2-5 Kasım 1999. Edt. Éric Jean, Ali M. Dinçol et Serra Durugönül, İstanbul: 159-168.



Resim_1: Köylütolu Setti Doğudan Görünüşü



Resim_2: Köylütolu Setti Güneyden

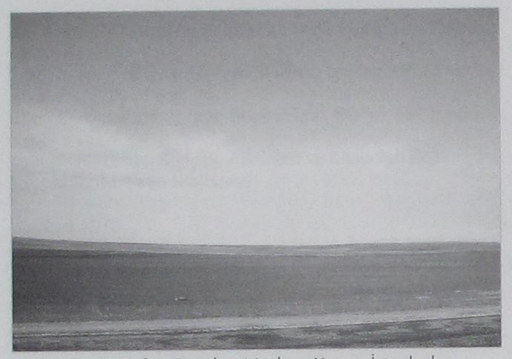

Resim_3: 1 km Batıdan Modern Konya-İstanbul Yolundan Köylütolu Settinin Görünüşü



Resim_4: Köylütolu Setti Ilgın Kalesinden Görünüş



Resim_5:Köylütolu Settinin Kuzeydoğu Köşesi Toprak Alınmış Alan



Resim_6: Köylütolu Anıtı



Resim_7: Köylütolu Döşeme Taşlar Anıttan (Defineci Kazısı)



Resim_8: Köylütolu Setti Kaçak Kazı Çukuru Kesiti



Resim_9: Kurunta Anıtı Resim



Resim_10: Köylütolu Kesit(Defineci Çukuru)



Resim_11: Kuruntu Yazıtı Temizlik Sırasında



Resim_12: Kuruntu Yazıtı Temizlik Sonrası



Resim_5:Köylütolu Settinin Kuzeydoğu Köşesi Toprak Alınmış Alan



Resim_6: Köylütolu Anıtı



Resim_7: Köylütolu Döşeme Taşlar Anıttan (Defineci Kazısı)



Resim_8: Köylütolu Setti Kaçak Kazı Çukuru Kesiti



Resim_13: Fasıllar Anıtı

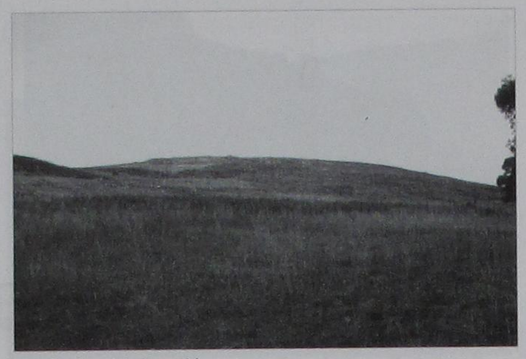

Resim_14: KayatH



Resim_15: Eflatunpınar

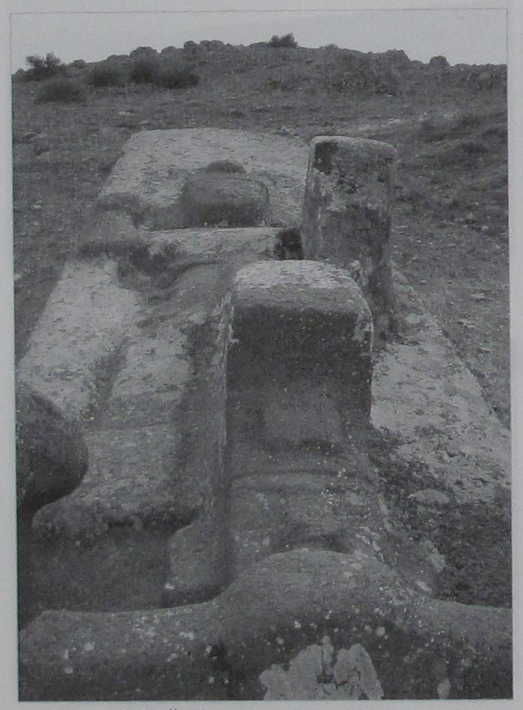

Resim_16: Fasıllar Anıtı



Resim_17: İvriz Anıtı

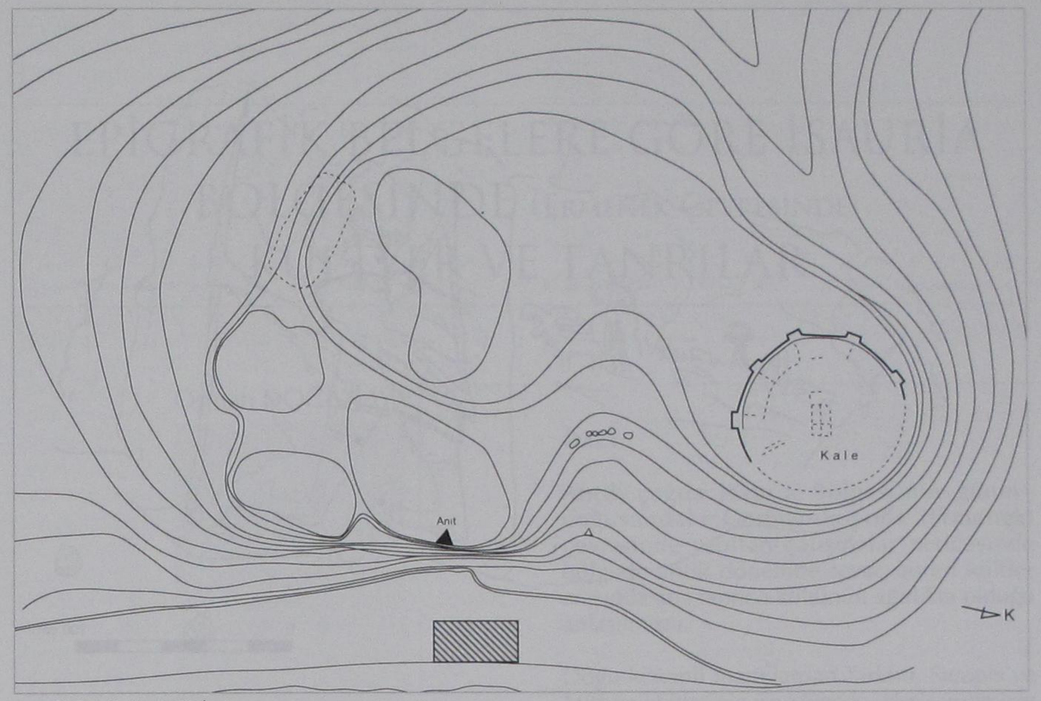

Çizim_1: Hatip Kalesi

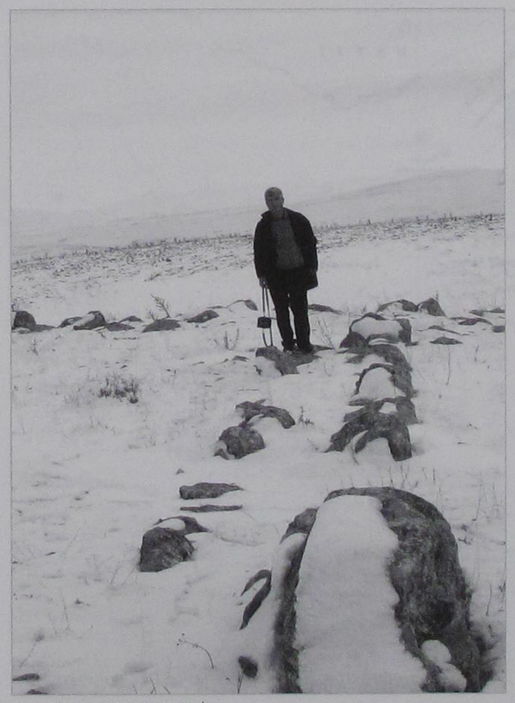

Resim_18: Hatip Kale

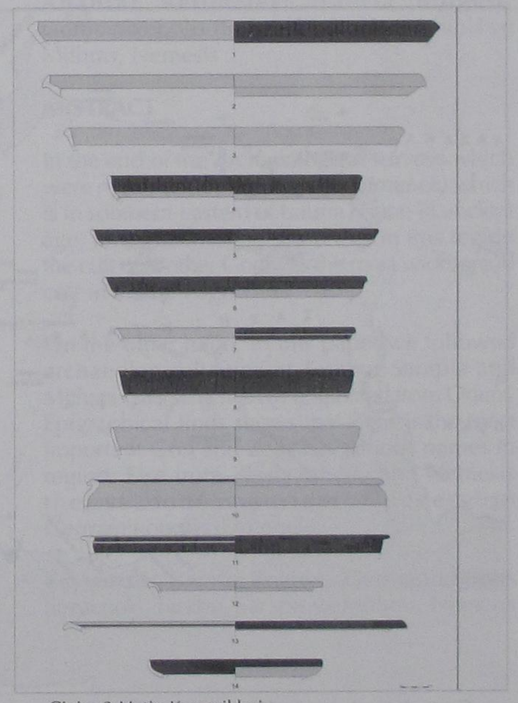

Çizim 2 Hatip Keramikleri

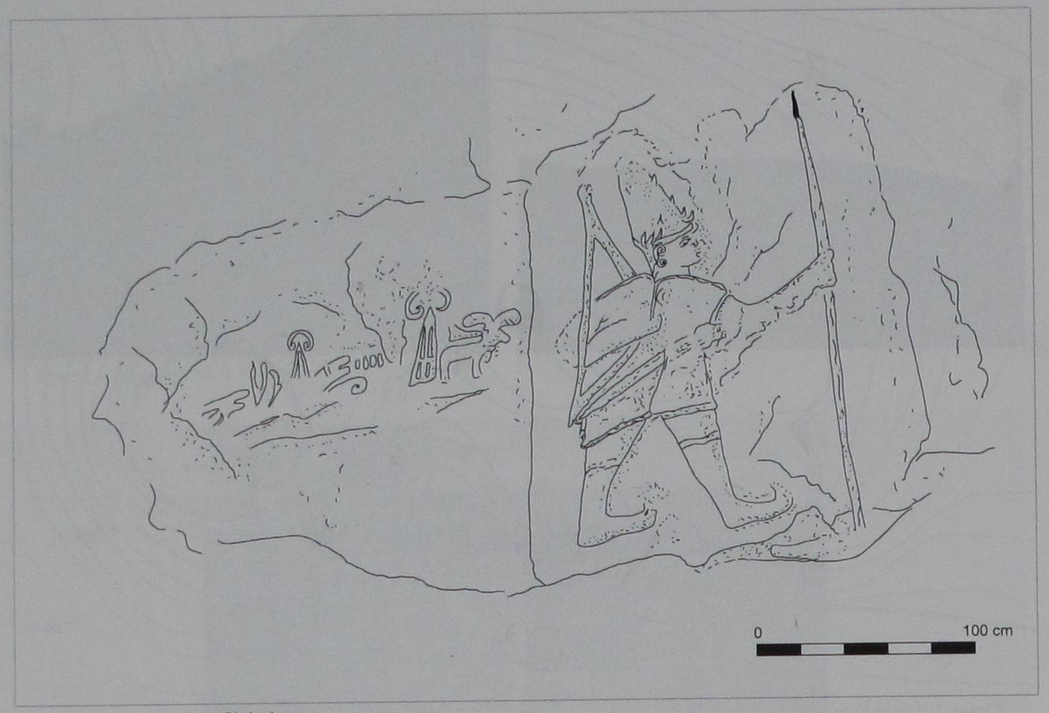

Çizim_3: Hatip Anıt Çizimi

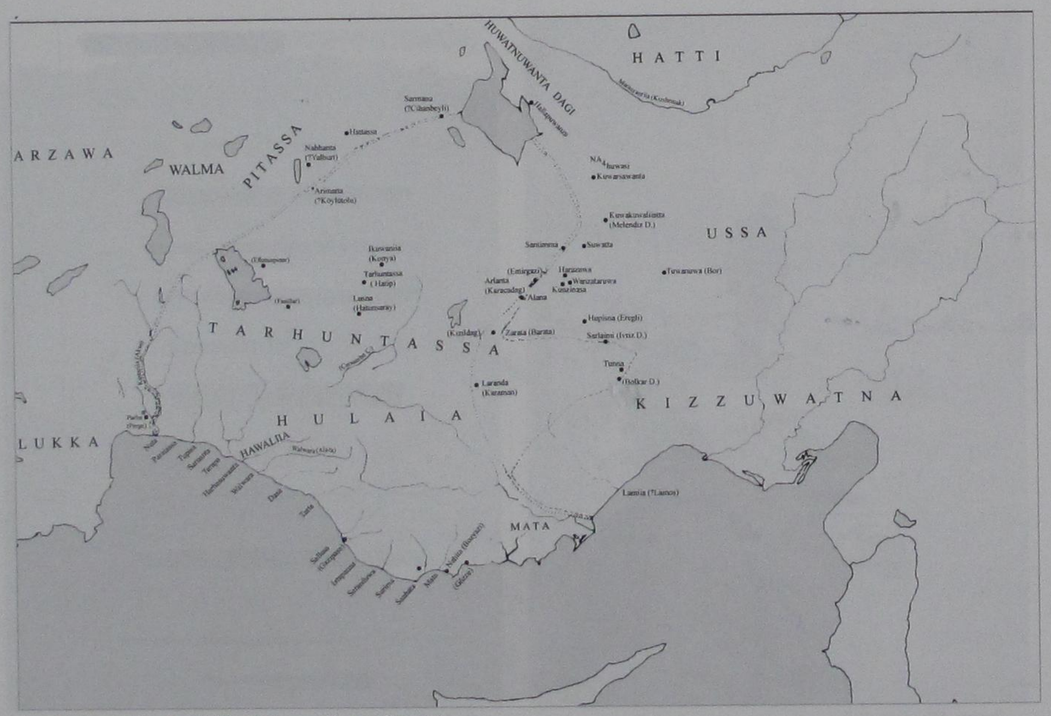

Çizim_4: Harita Hititler Dönemi Konya Çevresi

EPİGRAFİK BELGELERE GÖRE İSAURİA BÖLGESİNDE (ERMENEK ÇEVRESİNDE) KÜLTLER VE TANRILAR

Osman DOĞANAY*

ÖZET

Antik çağda İsauria Bölgesi'nin güney-doğusundaki Germanikopolis (Ermenek) çevresinde yapılan çalışmalar neticesinde bölgede antik dönemde revaç gören kültler arasında ana tanrıça kültünün ağırlıkta olduğu anlaşılmıştır.

Doğu kökenli inançlardan Tarkhu, Sarapis ve Mithras kültlerinin ise bölgede izleri sürülmeye çalışılmıştır. Epigrafik bulgulara göre tanrılar arasında Zeus'un ilk sırayı aldığı ve bölgede Zeus'a çeşitli şekillerde ibadet edildiği saptanmıştır. Tanrı Zeus'tan sonra Athena ve Nemesis, bölgede en fazla tapınım gören tanrıçalardır.

Anahtar Kelimeler: İsauria Bölgesi, Germanikopolis (Ermenek), Tarkhu, Sarapis ve Mithras, Nemesis

ABSTRACT

In the end of the Archaeological surveys which were made in Germanikopolis (Ermenek) which is in southern-eastern of Isauria region in ancient age, it has been understand that in this region the cult of Mother God was the most widespread cult in ancient age.

On the other hand, in this paper we followed archaeological ruins of Tarkhu, Sarapis and Mithras cults which were originated from Orient. Epigraphical finds shows that Zeus is the most important God and Zeus has various names in region. Else from Zeus, Athena and Nemesis the second important Godness in Germanikopolis (Ermenek).

Keywords: İsauria Region, Germanikopolis (Ermenek), Tarkhu, Sarapis ve Mithras, Nemesis

*Arkeolog, Arkeologlar Derneği Konya Şubesi

GİRİŞ

Bilindiği üzere ana tanrıça kültü bütün Anadolu'da olduğu gibi İsauria Bölgesi'nde de büyük bir yayılım göstermektedir[1]. Ana tanrıça kültüne paralel olarak Anadolu'nun Persler tarafından işgali sırasında koloniler halinde Anadolu Yarımadası'na gelen Maguşlar, İ.Ö.6. yy.'ın ikinci yarısında erkek egemen bir inanış biçimi olan Mithras kültünü tüm Anadolu'ya, özellikle Kappadokia ve Pontus Bölgelerine yayarlar[2]. Mithradates'in müttefiki olan Kilikialı korsanlar arasında Mithras kültü yaygınlaşır ve hatta korsanların Mithras törenleri bile düzenledikleri bilinmektedir[3]. Mithras kültünü, Tarsus'ta[4] izlerine rastladığımız Tarkhu kültünün İsauria Bölgesi'ne bir yansıması olarak görmek istiyoruz. Çünkü, her iki kült de doğu kaynaklı ve ortak belirteçlere sahiptir. Çalışma bölgemizdeki antik yerleşmelerde Mithras kültünü belgeleyebileceğimiz materyale rastlamadık. Ancak, son yıllarda yapılan araştırmalarda, Roma dönemine ait Kilikia şehir sikkelerinin birinde[5] Mithras kültü ile bağlantılı olarak geyik kurban sahnesi bize, çalışma sahamızda bu kültün kalıntıları olabilecek bazı ipuçları vermektedir. Örneğin, bu günkü Konya-Taşkent-Avşar Kasabası (Olosada?) yakınlarında işlevini kestiremediğimiz kırık bir figürlü parça üzerindeki geyikli mücadele sahnesi[6], Herakles mitinin yanı sıra Mithras kültü ile de bağlantılı olabilir. Elimizdeki bu malzemeye ek olarak, yine Olosada kentindeki bir yazıt[7] (bkz. res. 1), Mithras kültü gibi doğulu bir kült olan Serapis kültünün buralara kadar sokulduğunu göstermektedir[8].

Yazıt
Büyük Harf
[Τ]Ὸ ΔΊΧΑΙΟΝ ΘΕΟΎ ΣΑΡΑΠΙΔΟΣ ΥΠΆΡΖΑΝ ΧΟΙΝ[ΟΝ]
ΚΟΛΒΡΑΣΣΕΩΝ ΤΗ ΠΌΛΕΙ ΧΑΊ ΟΛΟΣΑΔΕΈΩΝ [ΧΑΊ]
ΘΟΥΘΟΥΒΙΟΩΤΩΝ ΤΗΣ ΚΛΑΒΗΝΗΣ
ΘΕΩ ΜΕΓΆΛΣΩ
ΣΡΑΠΙΔΙ ΧΑΊ ΤΟΙΣ ΣΥΝΝΑΟΙΣ ΘΕΟ [ΙΣ]
ΣΩΤΗΡΣΙ ΟΛΟΣΑΔΕΙΣ ΧΑΊ Ἡ ΚΟΛΥΒΡΑ[Σ]
ΣΕΩΝ ΠΟΛΙΣ ΧΑΊ ΘΟΥΘΟΥΡΒΙΩ [ΤΑΙ]
ΤΟΝ ΤΕ ΝΑΟΝ ΧΑΤΕΣΧΕΎΑΣΑΝ [ΧΑΊ]
ΤΑ ΈΝ ΑΥΤΩ ΑΓΆΛΜΑΤΑ ΑΝΕ [ΘΗΧΑΝ]

Küçük Harf
[Τ]ὸ δίχαιον θεοῦ Σαράπιδος ὑπάρζαν χοιν[όν]
Κολβρασσέων τῆ πόλει καί Ολοσαδεέων [καί]
Θουθθουβιωτών τῆς Κλαβηνής
Θεώ μεγάλςω
Σράπιδι καί τοίς συννάοις θεο [ίς]
σωτήρσι Ολοσαδείς καί ἡ Κολυβρα[σ]
σέων πόλις καί Θουθθουρβιώ [ται]
τόν τε ναόν κατεσχεύασαν [καί]
τά ἐν αὐτώ ἀγάλματα ἀνέ [θηχαν]

Türkçesi: "Tanrı Sarappis'in adaleti Kolybrassos şehri[9] ve Klabines (bölgesinin ?)[10] Olosada[11] (ve) Thuththurbiotos (köyleri'nin ?)[12] temsilcilerinden oluşan meclis, büyük tanrı Serapis'e ve onunla aynı tapınakta tapınım gören Olosada'nın ve Kolybrassos şehrinin ve Thothhurbiotos'un kurtarıcı tanrılarına bu tapınağı yaptırdı ve ona heykelini diktirdi[13]". Yazıt, yukarıda sözünü ettiğimiz, Bean-Mitford tarafından yayımlanan Olosada, Thuththurbiotos, Potomia, Kolybrassus ve Klabene adının geçtiği ve bölgede Serapis kültü ile ilgili ipucu veren bir yazıttır[14]. Germanikopolis (Ermenek) çevresinde yer alan antik yerleşim merkezlerindeki bazı figürlü mezar örneklerinde betimlenen yılan[15] ve hilâl[16] gibi belirteçlerin Mithriazm'in yedi simgeleri[17] arasında olması, özellikle Suriye ve Mezopotamya kökenli erkek egemen bir inancın da (Mithras kültünün) bölgede yandaş bulduğunu göstermektedir.

Roma dönemine gelindiğinde bölgede erkek ve kadın tanrı egemen kültün belli oranda dağıldığı gözlenmektedir. Bölgeden derlediğimiz epigrafik belgelere baktığımızda Zeus kültünün ağırlıkta olduğu ve Zeus'un üç farklı adla tapınım gördüğü anlaşılmaktadır.

Buna göre Zeus, çalışma alanımızdaki Çukurbağ Katıreneği'ndeki bir yazıtta (bkz. res. 2) kötülüğü bertaraf eden tanrı olarak, "Zeus Madribetos" şeklinde anılmaktadır.

Yazıt
Büyük Harf
ΙΟΥΡΟΥΑΣΙΣ
ΧΑΙ ΠΑΠΠΑΣ ΧΑΙΤΟ[Υ]-
ΤΟΥΣ-ΔΙ ΜΩΔΡΙΒΕΤΩ
ΆΠΕΥ [ΞΆΜΕ]ΝΟΙ [Ἐ]ΠΟΊΣ[ΑΝ]
ΤΟ ΟΛΟ (Ν) ΈΧ ΤΩ [Ν]ΔΊΩΝ
[ΧΡ]ΗΜΆΤΩΝ

Küçük Harf
Ιουρουασις
χαι Παππας χαιΤο[υ]-
τους-Δί Μωδριβετω
άπευ [ξάμε]νοι [έ]ποίσ[αν]
το ολο (ν) έχ τώ [ν]δίων
[χρ]ημάτων

Türkçesi:"Ivrouasis, Pappas ve Toutous kötülüğü bertaraf etmek için tamamını kendi kesesinden Zeus Madribetos'a adadılar".Damlaçalı'ndaki bir yazıtta[18] ise Zeus, "Zeus Keraunios" olarak tapınım görmektedir.

Yazıt
Büyük Harf
ΖΕΎΣ
ΚΕΡΑΥ
ΝΙΟΣ

Küçük Harf
Ζεύς
Κεραύ
νιος

Türkçesi: "Yıldırım Taşıyan Zeus"
Philadelphia'da, bugün oldukça tahrip durumdaki bir yazıtta[19] da Zeus yine kötülüğe bertaraf eden "Zeus Phanasis" şeklinde tapınım görmektedir.

Yazıt
Büyük Harf
ΔΙΖ ΦΑ-
ΝΑΣΕΙ ΆΠ-
ΕΥΣΆΜΕ-
ΝΟΣ ΆΠΕΔΩ-
ΧΕΝ ΤΗΝ ΕΥ-
ΧΗΝ ΧΑΙ ΝΕΜΕ-
ΣΙΝ ΑΝΈΣΤΗ [ΣΕ]Ν
ΝΙΝ [ΕΙ]Σ ΟΊΧΟ-
ΝΟΜΩΝ

Küçük Harf
Διζ Φα-
νασεί άπ-
ευςάμε-
νος άπέδω-
χεν τήν εύ-
χήν χαι Νεμε-
σιν άνέστη [σε]ν
Νιν [ει]ς οίχο-
Νομών

Türkçesi: "Zeus Phanasis'e kötülüğü uzaklaştırması için ekonomi yöneticilerinden Nineis, adağı ve Nemesis heykelini dikti". Olosada (Avşar) yakınlarındaki Thuththurbiotos (Oduncu Kalesi olmalı) kentinde Zeus bu defa "Zeus Bediates" şeklinde tapınım görmüştür[20].

Yazıt
Büyük Harf
ΚΆΣΤΩΡ ΣΕΡΟΥΕΛΊΟΥ ΈΧΑΡΊΣ
ΣΕΤΟ ΔΙΙ ΒΕΔΙΩΤΗ ΛΙΘΊΑΝ ΣΥΝΝΟ-
ΜΟΝ ΑΠΗΡΤΙΣΜΕΝΗΝ ΈΧ ΤΩΝ ΙΔΙ-
ΩΝ ΤΗΝ ΟΙΧΟΔΟΜΗΕ-
ΝΗΝ ΤΟΙΧΩ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΆΔΟΣ
Ὧ ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ ΈΧΕΙ
ΔΙΆ ΕΠΙΓΗΤΟΥ ΛΑΕΝΔΡΟ
ΟΡΕΣΤΕΙΝΟΥ ΑΙ ΟΡΕΣΤΗΣ
ΚΆΣΤΟΡΟΣ ΊΣ ΤΗΝ ΟΧΟΔΟΜΗΝ
ΔΙΆ ΤΕΧΝΕΙΤΟΥ ΙΕΡΑΧΟΣ ΝΕΣΤΟ-
ΡΟΣ ΑΠΟΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΣ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ
- - - - - - - - - - - -

Küçük Harf
Κάστωρ Σερουελίου έχαρίσ
σετο Διί Βεδιώτη λιθίαν σύννο-
μον άπηρτισμένην έχ τών ίδί-
ων τήν οίκοδομηέ-
νην τοίχω τής προστάδος
ώ τήν έπιγραφήν έχει
διά έπιγητού ΛΑΕΝΔΡΟΣ
Ορεστεινού αί Ορέστης
Κάστορος ίς τήν οχοδομήν
διά τεχνείτου Ιέραχος Νέστο-
ρος άπογεγραμμένος τήν τέχνην

Ayrıca, Philadelphia şehir sikkelerinin[21] arka yüzünde Zeus'a da yer verilmiştir[22]. Zeus'tan sonra Nemesis, Athena ve yer altı tanrılarının, yazıtlar ışığında bölgede eşit oranda tapınım gördükleri anlaşılmaktadır. Örneğin Nemesis bölgede Philadephia kentindeki bir yazıtta[23] kötülüğü uzaklaştıran tanrıça olarak tapınım görür. Zenonopolis yakınlarındaki bir mezar yazıtından[24] (bkz. Res. 3-4) anlaşıldığı kadarıyla Nemesis ve Athena, kötülüğü uzaklaştıran tanrıça olarak bölgede tapınım görmüştür.

Yazıt
Büyük Harf
ΙΝΖΑΣΟΥ ΒΑΛΑΜΩΑ Ά
ΠΗΡΤΙΣΕΝ ΤΟ ΉΡΩΙΟΝ Έ-
Χ ΤΩΝ ΙΔΊΩΝ ΣΥΝ ΧΑΊ ΤΗΣ
ΓΥΝΑΙΧΌΣ ΑΎΤΟΥ ΝΙΝΙΑΤΟΣ
ΣΑΝΔΕΟΥΣ ΈΝ ΤΟΙΣ ΙΔΊΟΙΣ
ΧΩΡΊΟΙΣ ΣΥΝ ΧΑΊ ΠΩΠΑ ΧΑΊ
ΤΑΡΑΣΕΙ ΥΩΝ ΈΠΙΟΡΧ [Ι]ΖΩ
ΔΈ ΤΗΝ ΦΑΊΝΟΥ ΣΑΝ ΣΕΛΉΝΗΝ
ΧΑΊ ΤΟΥΣ ΧΑΤΑΧ ΘΟΝΙΟΥΣ ΘΕΟΎΣ
ΜΗΔΈΝΑ ΤΙΘΕΣΘΑΙ ΕΙ ΜΙΜ ΈΧ ΤΩΝ
ΥΙΩΝ ΤΙΝΑ

Küçük Harf
Ινζασου Βαλαμωα ά
Πήρτισεν τό ήρώίον έ-
χ τών ίδίων σύν χαί τής
γυναιχός αύτού Νινιατος
Σανδεους έν τοίς ίδίοις
Χωρίοις σύν χαί Πωπα χαί
Ταρασει υών έπιορχ [ί]ζω
δέ τήν φαίνου σαν Σελήνην
χαί τούς χαταχ θονίους θεούς
μηδένα τίθεσθαι εί μίμ έχ τών
υίών τινα

Tükçesi: "Intzasos oğlu Balamoas (bu) mezarı kendi kesesinden karısı Sandes kızı Ninias, oğulları Papas ve Trasisle birlikte kendi topraklarında yaptırdı. Parlak ay ve yer altı tanrıları adına lanet ediyorum oğullarımdan olmayan başka hiç kimsenin konulmaması için". Philadelphia yakınlarındaki Damlaçalı ören yerinde[25] (bkz. res. 5) ise Athena'ya "Athena

Lamatorma" şeklinde ibadet edildiği anlaşılmaktadır.

Yazıt
Büyük Harf
ΝΕΙΣ ΧΑΪ ΔΙΟΜΗΔΗΣ
ΥΙΟΙ ΚΙΛΙΟΣ ΚΟΡΟΠΙΣ
ΣΕΙΣ ΟΙΧΟΥΝΤΕΣ ΔΕ
ΕΝ ΜΕΡΙΑΝΟΙΣ ΧΑΪ ΚΙΛ
ΛΙΣ ΧΑΙΤΕΤΗΣ ΧΑΙ
ΤΗΣ ΥΙΟΙ ΟΥΒΕΡΝΑΡΑ
ΙΝΓΑΜΙΟΣ ΑΝΕΩΙΟΣ
ΑΥΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΧΟ
ΠΟΛΕΙΤΑΙ ΑΝΕΣ [ΤΝ]
ΣΑΝ ΤΟΥ ΧΕΙΟΝΑ Τ[Η]
ΧΥΡΙΑ ΑΘΗΝΑ ΛΑΜΑΤΑΤΟΡ
ΜΥΑ ΕΧ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΕΥ [Χ]ΗΣ
ΕΝΕΧΕΝ ΟΝΤΩΝ [ΤΕΧΝΕΙ]
ΤΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙ Τ[ΟΝ ΟΥ]
ΒΕΡΝ [ΑΡΑΤΑ]

Küçük Harf
Νεις χαί Διομήδης
υίοί Κιλιος Κοροπισ
σείς οίκούντες δέ
έν Μεριανοις χαί Κιλ
λις χαιΤετης χαί
της υίοί Ουβερναρα
Ινγαμιος άνεώιός
αύτών Γερμανιχο
πολείται άνέσ [τν]
σαν τόυ χείονα τ[ή]
χυρίά Αθηνά Λαματατορ
μυα έκ τών ίδίων εύ [χ]ής
ένεκεν όντων [τεχνει]
τών τών περί τ[όν Ου]
βερν [αρατα]

Türkçesi: "Merina'da yaşayan Koropissalı Kilis oğulları Neis ve Diomedes, Germanikopolisli Dubernaras'ın oğulları Killis, Tetes ve Tes ve onların kuzeni Ingamis oğlu Dubernaras, tanrıça Athena Lamatorma için kendi keselerinden (bu) sütunu adak olarak Dubernaras ile birlikte çalışan sanatkarlar yaptı".

Buna ek olarak Damlaçalı'ndaki bir başka yazıtta[26] ilginç olarak Athena için niş açıldığından söz edilmektedir.

Yazıt
Büyük Harf
ΤΗΣ ΤΟΥΕΟ [ΥΣ]
[Ά] ΠΗΡ [ΤΙ]ΣΑ [ΤΟ-]
[-] Ν ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΑΘΗΝΑ
[ΧΑΤ] ΕΥ [ΧΗ]Ν

Küçük Harf
Της Τουεο [υς]
[ά] πήρ [τι]σα [το-]
[-] ν σπήλαιον Αθηνά
[χατ] εύ [χή]ν

Türkçesi: "Ben Toues oğlu Tes Athena için adak olarak niş (mağara) açtım".

Eirenopolis kentindeki bir kaya lahdinin (bkz. res. 6-7) yazıtında[27] yeraltı tanrıları adına yeminler ve beddualar edildiği görülmektedir.

Yazıt
Büyük Harf
. . .Θ. . .ΧΑΪ ΩΝΑ--
ΕΥC ΧΑΤΕΣΧΕΥΑΣΑΝ ΕΑΥΤΟΙΣ
ΧΑΪ ΑΠΠΑΛΙΩ ΥΙΩ ΧΑΪ ΕΓΓΟΝ-
ΟΙΣ ΧΑΪ ΜΗΔΕΝΙ ΕΖΟΝ ΙΝΑΙ ΑΛ-
ΛΩ ΒΛΗΘΗΝΑΙ Ή ΕΠΙ ΒΟΛΕ[ΥΣ]
ΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΗ ΕΠΙ ΧΑΤΑ-
ΡΩΜΕ ΤΟΥΣ ΧΑΤΑΧ ΘΟΝΙΟΥΣ Ω-
ΛΙΑΝ ΕΖΩΛΙΑΝ ΤΟΝ ΔΕ ΕΠΙ
ΒΟΥΛΕΥΣΑΝΤΑ ΔΩΣΙ ΤΩ
ΦΙΣΧΩ ΔΗΝΑΡΙΑ ΧΙΛΙΑ ΠΕΝΤΑΧΟΣΙΑ

Küçük Harf
. . .Θ. . .χαί ΩΝΑ--
ΕΥC χατεσχεύασαν έαυτοίς
χαί Αππαλιω υίώ χαί έγγόν-
οις χαί μηδενί έζόν ίναι άλ-
λω βληθήναι ή έπί βολε[ύσ]
αι άπαλλοτριώση έπί κατα-
ρώμε τούς χαταχ θονίους ώ-
λίαν έζωλίαν τόν δέ έπι
βουλεύσαντα δώσι τώ
φίσχω δηνάρια χίλια πενταχόσια

Türkçesi: "..... (bu mezarı) kendileri için oğul(ları) Appalios ve torunları için yaptırdılar. Başka hiç kimsenin içine konulması ya da (başka birine) devretmeye çalışılması mümkün değildir, lanet olarak yer altı tanrılarının yıkımına uğrasın, buna karşı gelen kasaya 500.000 dinar verecektir".

Yukarıda ele aldığımız birkaç yazıt içerisinde yeraltı tanrıları adına yeminler ve beddualar edildiği görülmektedir. Biz, söz konusu yazıtlardaki bu tarz ifadelerin, Mithras, Tarkhu, hatta bu kültlere ilham kaynağı olan ana tanrıça kültü ile bağlantılı olabileceğini düşünüyoruz. Ancak, çalışmanın kapsamını aşmamak için bu konuyu daha fazla irdelemek istemiyoruz. Yalnız, yukarıda ana hatları ile ele aldığımız inançların kalıntısı olarak düşündüğümüz bazı adetlerin bugün bile bölgede yaşlı kuşaklar arasında yaşatıldığına şahit olmaktayız. Mesela; bölgede her hafta Perşembe günü güneş batmadan önce

ölülerin ruhu için tütsü yakılmakta, baykuş uğursuzluk alameti olarak görülmekte[28], kutsanan ağaçlara bez bağlanmakta, mıh çakılmakta (bunlara "Mıhlıca" denilmekte) (bkz. res. 8) ve çevresine para atılmakta[29], yağmurun durması için dışarıya "sayacak" denilen üç ayak ya da üç ayaklı bir obje bırakılmaktadır[30]. Ayrıca, yeni bir mezar kazılırken daha önce oraya gömülen bir başka ölüye ait kemikler çıkarsa, yeni gömülecek ölü ile birlikte mezara bir miktar metal para da gömülmektedir[31]. Kırıntılar halinde günümüze ulaşan bu inançların her biri ayrı ayrı bir tanrı-tanrıça ya da kültle ilgili bilgilerimizi hatırlatmaktadır.

Sonuç olarak, epigrafik belgelerden edindiğimiz bilgilere göre, güney-doğu İsauria olarak tanımlayabileceğimiz bugünkü Ermenek çevresinde, başta Zeus olmak üzere Athena, Nemesis ve yer altı tanrılarına tapınımın revaçta olduğu anlaşılmaktadır. Zeus'a Zeus Madribetos, Zeus Keraunios, Zeus Phanasis ve Zeus Bediates olarak dört farklı şekilde tapınıldığını, Athena'ya ise Athena Lamatorma olarak ibadet edildiğini, tanrıça adına niş açıldığı ve ayrıca tanrıçanın adaleti koruyan bir tanrıça olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. (Harita 1) Nemesis ise dünyada adaleti sağlayan ve haksızı haksızdan ayırt eden bir tanrıça olarak görülmektedir. Ayrıca bölgede, Ana Tanrıça kültünün yanı sıra Tarkhu ve Mithras kültüne ait küçük ipuçlarının olduğunu düşünüyoruz.

DİPNOTLAR

1 Ermenek çevresinde, ana tanrıça kültü ile ilgili olarak çok sayıda basamaklı kaya anıtları, sunu çukurları, stel oyukları ve kaya tahtları tespit edilmiştir. Bkz. O. Doğanay, Ermenek ve Yakın Çevresindeki Antik Yerleşim Birimleri, Konya, 2005, Lev. 19, 22-1, 26-2, 29-1, 34, 36, 43-2, 49-2, 102-2, 105, 110-1, 120, 123-2;M. Yılmaz, Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhüyük) Antik Tarihi ve Eserleri, İSAURİA, Konya, 2005, s. 86, 99,100, 101, 104, 178.

2 Mithras kültü hakkında geniş bilgi için bkz. A. Schutze, Mithras, Stuttgart, 1972, s.15vd.

3 A. Schutze, a.g.e., s. 15; ayrıca bkz. M. Arslan, Roma Dönemi Kilikya Şehir Sikkelerinde Mithras Kültü,Olba II (Özel Sayı II. Cilt), 425-447, Mersin, 1999, s. 425vd. Mithras kültünün erkek egemen anlayışı,korsanlık faaliyetlerinin ruhuna hitap etmiş olmalıdır.

4 L. Zoroğlu, Tarsus Tarihi ve Tarihsel Anıtları, Adana, 1995, 13vd.

5 Bkz. M. Arslan, a.g.e., s. 441. Mithras kültü açısından yeni bir gerçeği ortaya çıkaran bu sikke, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin unik eserleri arasındadır. Bkz. M. Arslan, Museum of Anatolian Civilisations Roman Coins, İstanbul, 1992, No. 92.

6 Bkz. O. Doğanay, a.g.e., Lev. 82-2.

7 Bkz.O. Doğanay, a.g.e., Lev. 95-1.

8 G. E. Bean-T. B. Mitford, Journeys in Rough Cilicia 1964-1968, Wien, 1970, s. 139, No. 138, Phot No. 115. Yazıt, 1. yy.'ın son onluğuna tarihlenmektedir.

9 Bu kent, Konya-Taşkent-Kecimen Yaylası'ndaki kalıntı sahasının olduğu yerde ya da Konya-Hadim-Gevne Yaylası taraflarında olmalıdır.

10 Klabines, bugünkü Konya-Taşkent-Alata Vadisi olmalıdır.

11Olosada kentinin Konya-Taşkent-Avşar Kasabası'ndaki Kayadibi kalıntılar sahası olduğunu düşünüyoruz. O. Doğanay, a.g.e., s. 132vd.

12 G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 140vd.;L. Zgusta, Kleinasiatische Orstnamen, Heidelberg, 1984, s. 549;F. Hild-H. Hellenkemper, Kilikien und İsaurien, TIB 5, Wien, 1990, s. 435.

13 Çalışmadaki bütün yazıtların çevirisini yapan Prof. Dr. M. Çetin Şahin'e teşekkür ederiz.

14 G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e. s. 139, No. 138, Phot. No. 115.

15 Bkz. O. Doğanay, a.g.e., Lev. 81;O. Doğanay-G. Karauğuz-H. İ. Kunt, İsauria Bölgesi'nde Bir Kale Kent:Pharax (Fariske), Konya, 2005, Lev. CV.

16Bkz. O. Doğanay, a.g.e., Lev. 61; O. Doğanay-G. Karauğuz-H. İ. Kunt, a.g.e., Lev. CXIII. Boğa, yılan ve hilâl figürüne Mithraizm ile ilgili betimlemelerde yoğun olarak rastlamaktayız. Bkz. A. Schutze, a.g.e., s. 10vd. Bazı Hadrian sikkelerinin arka yüzlerinde ise bir hilâl içerisine yerleştirilmiş 7 yıldız
görülmektedir. Bkz. M. Arslan, The Manyas Hoard of Denarii, Studies in Ancient Coinage from Turkey-

17, 31-36, London, 1996, Plate 20. Bu betim, Hadrian'ın doğu seferi ile ilgili olmalıdır.
17A. Schutze, a.g.e., 10vd.

18Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 204, No:230, Phot. No. 174-177.

19Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 218vd., No:249, Phot.No. 197.

20 Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 141, No. 139, Phot No. 116. Thuththurbiates (Oduncu Kalesi) kentini zaman ve yol sorunları yüzünden ziyaret edemediğimiz için söz konusu yazıtın son durumu hakkında her hangi bir bilgiye sahip değiliz.

21 Philadelphia şehir sikkeleri için bkz. R. Ziegler, Münzen Kilikiens aus Kleineren deutschen
Sammlungen, Vestigia Beiträge zur Alten Geschichte Band 42, München, 1988, s. 45vd.

22 Aulock, kent sikkeleri üzerindeki tapınak tasvirlerine göre kentte Zeus adına yapılmış in antis planlı bir tapınağın olduğundan söz eder. (S. von Aulock, Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Kilikien 13 Heft. Nr. 5413-6098, Berlin, 1966, No. 5800).

23Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 218vd., No. 249, Phot. No. 197.

24 G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 211, No. 240, Phot. No. 187;S. Hagel-K. Tomaschitz, Repertorium der Westkilikischen Inschriften, surda:Ergaenzungsbaende zu den Tituli Asiae Minoris Nr. 22, Wien, 1998, s. 398.

25Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 202vd., No. 226, Phot. No. 175.

26Bkz. G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 204, No. 228, Phot. No. 228.

27 G. E. Bean-T. B. Mitford, a.g.e., s. 207.

28 Aeneis Destanında, Kartaca'da Dido ile Aeneas arasındaki ilişkiyi anlatan bir pasajda baykuşun uğursuzluk alameti görüldüğünü anlamaktayız. LIMC, I-1, 381vd.

29 Bu inanış bize Roma'daki kutsal korulukları hatırlatmaktadır. Bkz. Hense-Leonard, Hellen-Latin Eski Çağ Bilgisi, Çev. S.Y. Baydur, İstanbul, 1948, s. 424.

30Üçayak unsuruna Apollon mitolojisinde de rastlamaktayız. LIMC, II-1, 183vd.

31 Öbür dünyadaki hayatın ifadesi olan bu inanış bize ayrıca antik dönemde ölülerin ağzına Hadesi geçerken kayıkçı Kharon'a verilmek üzere konan altın veya parayı hatırlatmaktadır. LIMC, III-1, 210vd.



Resim_1



Resim_2



Resim_3



Resim_4



Resim_5



Resim_6



Resim_7

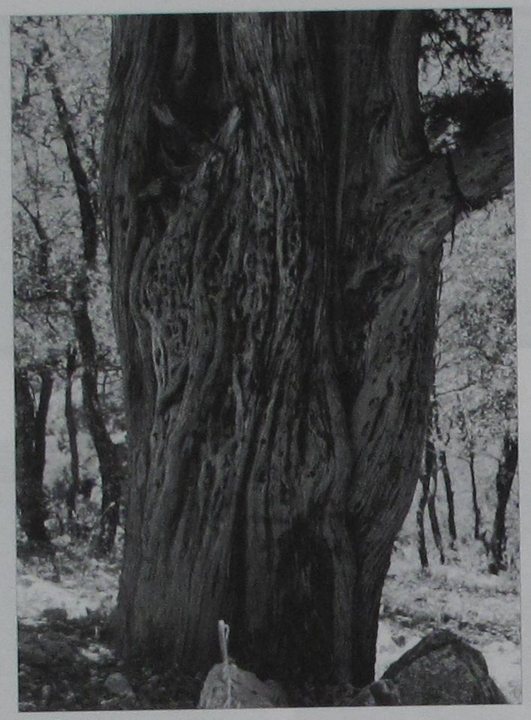

Resim_8

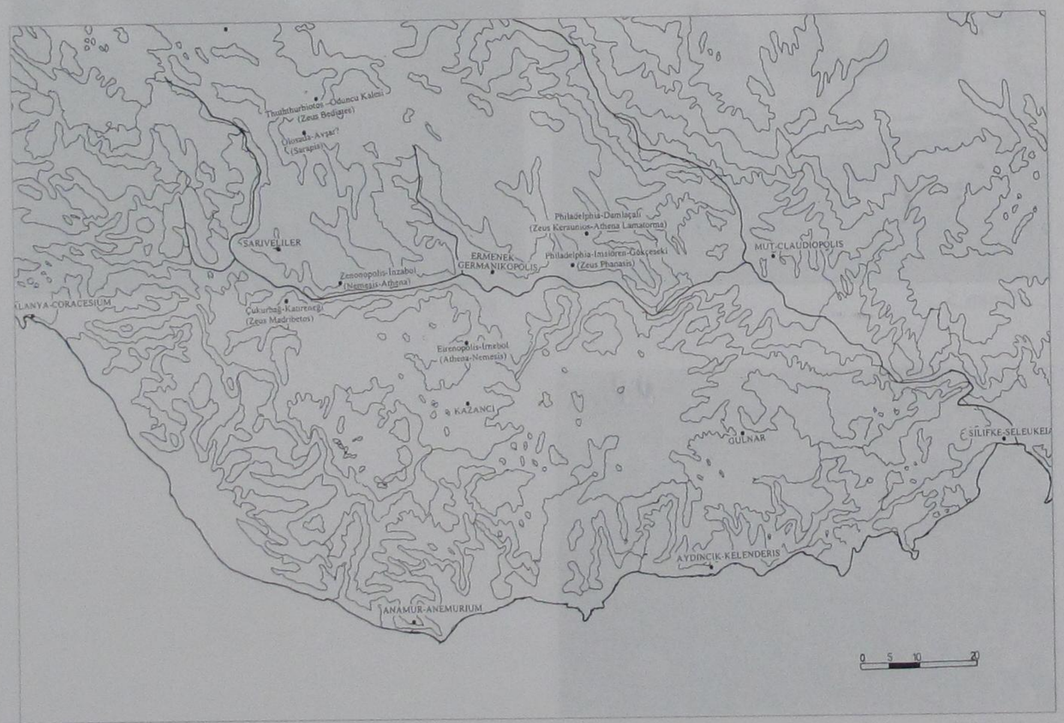

Resim_9

ANADOLU DA BİZANS KENTLERİNİN MEKÂNSAL ÖRGÜTLENME DÜZENİ VE İŞLEVSEL KİMLİĞİ ÜZERİNE NOTLAR

Türk Fethi Öncesinde Ikonium (Konya)

Koray ÖZCAN*

ÖZET

Anadolu'da Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin mekânsal ve işlevsel nitelikleri üzerine yapılan tartışmalarda iki karşıt görüş ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kimi araştırmacılar Türk fethi öncesinde Anadolu kentlerinin Roma dönemi polis özelliklerini koruduğunu kimi araştırmacılar ise Arap-Sasânî ve takiben Türk fetih sürecinde kentsel niteliklerini kaybettiğini ileri sürmektedir. Bu araştırma, Bizans kentleri üzerine yapılan tartışmalar eşliğinde Türk fethi öncesinde Ikonium (Konya) kentinin mekân örgütlenme düzeni ve işlevsel kimliğinin kestirilmesi üzerine odaklanmıştır. Bu kestirimlerin, Anadolu'da Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin varolma sorunsalı üzerine yapılan tartışmalara kaynak kullanımı ve yöntem kurgusu düzeyinde katkı koymasının ötesinde, Türklerin Anadolu'da devraldığı yerleşim mirasının mekânsal boyutlarını göstermesi açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırma, Bizans dönemine ilişkin yazılı kaynakların, arkeolojik bulgu ve mimari kalıtlar eşliğinde irdelenmesi ve elde edilen bulguların plân ya da plânlar üzerine aktarılmasına dayan bir yöntem kurgusu içinde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Bizans kenti, Ikonium (Konya), mekânsal örgütlenme düzeni, işlevsel kimlik.

ABSTRACT

THE SPATIAL ORGANIZATION AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF BYZANTINE TOWNS IN ANATOLIA "KONYA (IKONIUM) IN PRE-TURKISH CONQUESTS"

Studies on the spatial and functional characteristics of Byzantine towns in Pre-Turkish conquests are focused on the two fundamental

*Yrd.Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Anabilim Dalı

questions. One of them is whether the Byzantine had a vital urban culture like classical antiquity. Other of them is whether the Byzantine urban life was in decline and also Byzantine towns had lost their functions and transformed to the village and castles in terms of the spatial and functional.

In the light of these explanations, this paper is focused on estimation of the spatial organization and functional characteristics of Byzantine towns in the case of Ikonium (Konya). These estimations are contributed to the debates on the spatial and functional characteristics of Byzantine towns in Pre-Turkish conquests according to the use of sources and methodology. On the other hand, it is considered that this paper is important in terms of the showing of the Byzantine settlement inheritance in Anatolia taken over by Turks. The methodology of this paper is based on examination of the written sources together with archaeological findings and architectural remains and their transferring to the plans.

Keywords: Anatolia, Byzantine towns, Ikonium (Konya), spatial organization, functional characteristics.

1. GİRİŞ

"Bizans kenti", Anadolu'da Yunan-Roma dönemleri yerleşim kültürü mirası üzerinde yapılandırılmış, kırsal ve kentsel topluluklar için savunma merkezleri olmasının ötesinde tarımsal ürünlerin toplanma ve denetim merkezleri olarak strategos adı verilen askeri valiler ile dinsel faaliyet merkezleri olarak piskoposların ikamet ettiği mekânsal örgütlenmeler olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, mekânsal kurgusu kale ve surlar gibi savunma unsurları ile dinsel faaliyet merkezi olarak kilise üzerine odaklanan, temel işlevi milletlerarası ticaret potansiyeli ve tarımsal üretime dayanan ekonomik faaliyetlere dayanan yerleşmelerdir. Ancak, önce Arap-Sasânî istilaları ve takiben Türk fetihleri sürecinin ortaya çıkardığı siyasal ve askeri koşullar Bizans kentlerinin gerek mekânsal kurgusu gerekse işlevsel kimlikleri üzerinde değişim-dönüşüme neden olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan yeni askeri ve siyasal koşulların eşliğinde Bizans kentlerinin mekânsal kurgusu yeniden biçimlendirilirken, kentlerin işlevsel kimlikleri de yeniden tanımlanmıştır. Bu noktada temel sorun, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin mekânsal ve işlevsel nitelikleri üzerine iki karşıt görüşün varlığı biçiminde ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kimi araştırmacılar Türk fethi öncesinde Anadolu kentlerinin -sınırlı da olsa- Roma dönemi polis özelliklerini koruduğunu kimi araştırmacılar ise Arap-Sasânî ve takiben Türk fetih sürecinde kentsel niteliklerini -tamamen- kaybettiğini ileri sürmektedir[1]. Bu araştırmanın amacı, Anadolu'da Türk fethi öncesi Bizans kentlerinin varolma sorunsalı üzerine yapılan tartışmalar eşliğinde Türk fethi öncesinde Bizans kenti olarak tanımlanan mekânsal örgütlenmenin niteliği ve işlevi nedir? sorularına Ikonium (Konya) kenti örneğinde cevap aranmasıdır. Başka bir ifadeyle, Ikonium (Konya) kentinin Bizans dönemi mekânsal örgütlenme düzeni ve işlevsel kimliğinin kestirilmesidir. Bu kestirimler, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin varolma sorunsalı üzerine yapılan tartışmalara kaynak ve yöntem kurgusu düzeyinde katkı koymasının ötesinde, Türklerin Anadolu'da devraldığı yerleşim mirasının mekânsal boyutlarını göstermesi açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırma, Bizans dönemine ilişkin yazılı kaynakların, arkeolojik bulgu ve mimari kalıtlar eşliğinde irdelenmesi ve elde edilen bulguların kurgulanan harita ve plânlar üzerine aktarılmasına dayan bir yöntem kurgusu içinde ele alınmıştır.

2. TÜRK FETHİ ÖNCESİNDE BİZANS KENTLERİ

Bizans kentinin varolma sorunsalı

Bizans İmparatorluğunun sosyal ve ekonomik tarihi üzerine yapılan araştırmalar irdelenirse[2]; Türk fethi öncesinde gerek asker ve sivil sınıflar gerekse bağımsız köylü sınıflar ile büyük arazi sahipleri arasındaki gerilim ve çatışmalar ile yaklaşık iki yüzyıl süren Arap-Sasânî istilaları sürecinde (VII.-IX. yüzyıllar) Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalmasının sonucu olarak, tarımsal üretim ve milletlerarası ticaret olanaklarına dayanan Bizans ekonomik düzeninin çözülmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu çözülme sürecinin mekânsal etkilerinin kentsel ve kırsal yerleşmeler yığınından oluşan mekânsal örgütlenmeler üzerinde olduğu söylenebilir. Nitekim Arap coğrafyacılar, IX. yüzyılda Ephessus (Efes), Nicaea (İznik), Amorium (Hisarköy), Ancyra (Ankara) ve -harabe halindeki- Nicomedia (İzmit) olmak üzere Anadolu'da kent olarak tanımlanabilecek sadece beş yerleşmenin varolduğu kaydetmektedir[3]. Bu kayıtlar, Bizans devlet mekanizmasındaki çözülmenin mekânsal örgütlenmeler üzerindeki olumsuz etkilerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bizans dönemi kronikleri ve piskoposluk listeleri gibi yazılı kaynaklar ile arkeolojik kalıtlar ve nümizmatik bulguları temel alan araştırmalarda, Türk fethi öncesinde (ve sürecinde) Bizans kentlerinin varolma sorunu üzerine iki karşıt görüş ortaya çıkmaktadır. Bu görüşlerden, Bizans dönemi tarihi kaynaklarından piskoposluk listelerini temel alan araştırmalarda[4], Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin varlıklarını koruduğu ve kentsel işlevlerini sürdürdüğü ileri sürülmektedir. Nitekim Ostrogorsky piskoposluk listelerine dayandırdığı araştırmasında[5] Türk fethi öncesinde Anadolu'da kent olarak tanımlanabilecek yüz yirmi sekiz yerleşme bulunduğunu kaydetmektedir.

Ancak Türk fethi öncesinde yaklaşık iki yüzyıl süren Arap-Sasânî istila sürecinin kentsel ve kırsal yerleşmeler üzerindeki yıkılma ya da terkedilme gibi mekânsal ve demografik olumsuz etkileri gözönüne alındığında, Bizans döneminde Anadolu kentlerinin Roma döneminde gibi belirli miktarda nüfusun toplandığı belediye kurumuna sahip örgütlü bir yerleşme olarak tanımlanan polis özelliklerini koruduğunu[6] ve kentsel işlevlerini sürdürebildiğini söylemek son derece güç görünmektedir.

Bu görüşlere karşılık, arkeolojik kalıtlar ve nümizmatik bulguları temel alan araştırmalarda[7] ise Türk fethi öncesinde, VII. yüzyılda başlayan Arap-Sasânî istilaları ve XI. yüzyılın son çeyreği ile XII. yüzyıl boyunca süren Türk fetihleri sürecinde, Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının dışında kalmasının, ekonomisi tarımsal üretim ve milletlerarası ticaret potansiyeline dayanan Bizans kent ve kır yaşamını olumsuz etkilediği ve kentsel yerleşmelerin gerek mekânsal gerekse işlevsel açıdan çözülme sürecine girdiği ileri sürülmektedir. Bu süreçte, bağımsız köylülere getirilen ek vergi yükümlülükleri gibi ekonomik-siyasal baskılar ve savunma-yönetim sisteminin zayıflamasının ortaya çıkardığı güvenlik sorunlarına dayalı olarak[8], kırsal yerleşmeler terk edilirken, kentsel yerleşmelerin ise tahkim edilmiş kalelere çekildiği söylenebilir. Nitekim arkeolojik araştırmalar[9], Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin dioikismos olarak tanımlanabilecek birbirinden bağımsız kırsal nitelikli yerleşme kümeleri ve antik dönem akropolis alanlarına çekilmiş castron (kale kent) olarak tanımlanan kale yerleşmeleri olmak üzere iki farklı yerleşim modeli gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Nicaea (İznik), Ancyra (Ankara), Smynra (İzmir), Attaleia (Antalya), Theodosiopolis (Erzurum) gibi Bizans kentlerinde VIII.-XI. yüzyıl aralığında gerçekleştirilen anıtsal-kamusal yapı faaliyetlerinin kale ve sur yapımı gibi savunma faaliyetleri üzerine odaklandığına ilişkin tespitler[10] ile nümizmatik araştırmalarda elde edilen kentsel yaşamın göstergesi olarak değerlendirilebilecek dönemin mübadele aracı bronz sikke miktarında Türk fethi öncesinde, özellikle VII.-IX. yüzyıllar, azalma olduğuna ilişkin bulgular[11] karşılaştırıldığında, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin ekonomik işlevlerini kaybettiği ve temel işlevi kırsal ve kentsel topluluklar için savunma ya da sığınak merkezleri olan castron (kale kent) niteliğindeki yerleşmelere dönüştüğü söylenebilir.

Buraya kadar yapılan, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin varolma sorununa ilişkin açıklamalardan, Bizans kentlerin varlıklarını korumakla birlikte, Arap-Sasânî istilaları ve takibeden Türk fetihleri öncesinde mekânsal parçalanma ya da yer değiştirme veya tahkim edilmiş kalelere çekilme biçiminde yerleşim sürecine yansıyan mekânsal değişim ve dönüşüm sürecine girdiği söylenebilir. Ancak bu süreç, sadece Ikonium (Konya) ya da Ancyra (Ankara) veya Caesareia (Kayseri) gibi Anadolu'nun önemli askeri harekât ve ekonomik faaliyet kanalları, askeri ve ticaret yolları, üzerinde konumlanmış belirli bir ekonomik etkinlik potansiyeli ve askeri güce sahip olan kentler için geçerli olmuştur[12]. Bu noktada, Türk dönemi toponomi verileri açısından bir değerlendirme yapılırsa[13], bazı Bizans kentlerinin Dorylaion-Eskişehir ya da Philomelium-Akşehir veya Tralles-Güzelhisar gibi Türkler tarafından yeniden adlandırılması sözkonusu kentlerin demografik ve mekânsal açıdan varlıklarını koruyamadığına işaret ettiği gibi, Ikonium-Konya ya da Ancyra-Ankara gibi etimolojik değişime uğraması da bazı kentlerin Türkler tarafından devralındığında belirli bir mekânsal düzene, başka bir ifadeyle, demografik ve mekânsal açıdan belirli yerleşim kültürüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.TÜRK FETHİ ÖNCESİNDE IKONIUM (KONYA)

3.1. Mekânsal Örgütlenme Düzeni (ve Evrimi)

Bizans döneminde Ikonium (Konya) kentinin mekânsal örgütlenme düzenine ilişkin tek kayıt, batısında ve güneyindeki bağ-bahçe alanları ve Roma dönemine tarihlendirilen su kanalları ile çevrelenmiş kırsal nitelikli bir yerleşme olarak betimlenmesine ilişkindir[14]. Bu kayıt dışında Bizans dönemine tarihlenen yapı ya da yapı gruplarına ilişkin bulgular son derece kısıtlıdır[15]. Nitekim kentte Bizans dönemine tarihlenen tek yapı, bugün Alâaddin Tepesi adı verilen höyük üzerinde bulunan ve Türk fetih dönemi sonrasında mescide dönüştürülen Amphilochus Kilisesi (Eflatun Mescidi)'dir[16]. Ancak Eflatun Mescidi günümüze dek ulaşamamıştır (Resim1). Selçuklu sonrasında Osmanlı döneminde de mescid işlevinde kullanılan Eflatun Mescidi, 1872 yılında Tanzimat döneminin Batı odaklı kentsel yenileme politikalarının Anadolu kentlerindeki mekânsal ürünlerinden biri olarak saat kulesine dönüştürülmüş, ancak çökme tehlikesi nedeniyle 1921 yılında Konya

Belediyesi tarafından yıktırılmıştır[17]. Bizans dönemi kaynakları irdelenirse, Anadolu yerleşme ve ulaşım sisteminin düğüm noktasında konumlanmış Ikonium (Konya) kentinin tahkim edilmiş bir askeri-yönetsel ve ekonomik merkez olarak tanımlanmaktadır[18]. Bu noktada, Bizans dönemi kale alanının dışında güney batıda (bugün Muhacir Pazarı yakını) ve doğuda (bugün Sırçalı Medrese yakını) Roma dönemine tarihlenen saray ve katakomp (yeraltı mezarı) gibi yapı kalıntılarının varlığına ilişkin arkeolojik buluntular[19], kentin Roma döneminde sur dışında gelişme gösterdiğini düşündürmektedir. Ancak, kentte Bizans dönemine tarihlenen yapıların azlığına dayanılarak[20], kentin Türk fethi öncesinde surla çevrili yaklaşık 8,8 hektar alanı kaplayan bir castron (kale kent) niteliğinde olduğu söylenebilir (Plân 1).

Bu tespitlerden, Roma döneminde ülkesel düzeyde siyasal otorite ve güvenlik olanaklarının sağlanmasına dayalı olarak Ikonium (Konya) kale alanı dışında açık kent modelinde gelişme göstermekle birlikte, önce Arap-Sasânî istilaları sonra erken Türk fetihlerinin ortaya çıkardığı değişen askeri ve siyasal koşullar kapsamında tamamen castron (kale kent) yerleşim modeline evrimleştiği anlaşılmaktadır.

3.2. İşlevsel Kimlik (ve Değişimi)

Anadolu'da Bizans devlet yönetimince VI. ve VII. yüzyıllardaki Arap-Sasânî istilalarına karşı askeri nitelikli eyaletler (thema) ile dağlık geçit bölgelerini (kleisure) kapsayan askeri-yönetsel organizasyona dayanan idare sisteminin[21] ve akritai[22] adı verilen sınır askerleri teşkilatının kurulması, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin işlevsel kimliği üzerinde temel belirleyici olmuştur[23]. Nitekim Roma döneminde Lykaonia eyaletinin yönetim merkezi olan Ikonium (Konya)[24], Bizans döneminde yeniden örgütlenen thema adı verilen eyalet sistemi kapsamında Orta Anadolu bölgesinde yapılandırılan Anatolikon themasının yönetim merkezi işlevini üstlenmiştir(Harita1 ve Harita2). Ancak önce Arap-Sasânî istilaları ve takiben Türk fetih sürecinde Bizans yerleşme ve ulaşım sistemi, savunma öncelikleri kapsamında tamamen askeri organizasyonlara dayalı olarak yeniden örgütlenirken, temel işlevi piskoposluk ve eyalet merkezleri olan Anadolu kentleri de işlevsel ve mekânsal değişime uğrayarak askeri karakol merkezleri işlevindeki castron (kale kent) yerleşmelerine dönüşmüştür[25]. Bu süreçte, kentin işlevsel kimliğine ilişkin tek kayıt[26], IX. yüzyıl ortasında Arap coğrafyacı İdrîsi'nin Ikonium (Konya)'u Anadolu'yu kuzey-güney ve doğu-batı yönünde kateden kervan yolları üzerinde önemli merkezlerden biri olarak kaydetmesidir (Harita 3). Bu kayıtlara dayanılarak, kentin Türk fethi öncesinde başkent Konstantinopolis (İstanbul)'i Kilikya geçidi yoluyla Suriye'ye bağlayan Bizans posta yolu[27] üzerinde ulaşım sisteminin güvenlik ve denetiminin sağlanmasına dönük olarak hizmet veren castron (kale kent) niteliğinde askeri ve stratejik bir merkez olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek olanaklıdır. Buradan hareketle, değişen askeri ve stratejik koşulların kentlerin mekânsal kurgusu üzerinde olduğu kadar işlevsel kimliği üzerinde de etkin olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Nitekim Bizans döneminde sınırlı ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği bölgesel ya da yerel pazar merkezi işlevinde olduğu anlaşılan Ikonium (Konya) kentinin[28], Selçuklu döneminde Sivas ile birlikte gerek mekânsal gerekse demografik büyüklükler açısından Anadolu'nun en büyük iki kentinden biri olduğuna ilişkin tespitler[29], kentin üstlendiği saltanat merkezi işlevi ile açıklanabilir. Öyle ki, Selçuklu döneminde saltanat merkezi (başkent) işlevindeki Ikonium (Konya, Dârü'l mülk) kentinin sur içi ve dışı olmak üzere yaklaşık 150 hektar yerleşim alanına sahip olduğuna ilişkin veriler[30], Bizans egemenliğinden askeri merkez işlevinde küçük ölçekli bir kale yerleşmesi olarak devralınan kentin, mekânsal ve demografik gelişiminde işlevsel kimliğin etkisini ortaya koymaktadır (Plân 1).

Öte yandan, Bizans dönemine tarihlenen Ikonium (Konya) piskoposu S. Amphilochus tarafından kutsal sayılan ayazma ya da su kaynağı üzerinde yaptırılan ve antik çağ filozofu Eflatun (Plato)'a atfedilen kilisenin varlığı[31], kentin aynı zamanda önemli bir dinsel etkinlik ve kült merkezi işlevini üstlendiği de düşündürmektedir. Nitekim sözkonusu kilisenin Selçuklu döneminde mescide dönüştürülmekle birlikte, Osmanlı döneminde, XV. yüzyılda, Müslüman ve Hıristiyanların ortak kült merkezi olarak kullanıldığına ilişkin kayıtlar[32], Bizans çağında kentin dinsel etkinlik merkezi işlevini üstlendiğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bizans döneminde Ikonium (Konya) kentinin mekânsal ve işlevsel kurgusunun belirlenmesi üzerine odaklanan bu araştırma sonunda, Türk fethi öncesinde Bizans kentlerinin mekânsal ve işlevsel açıdan varolma sorununa ilişkin tartışmalar eşliğinde, döneme ilişkin yazılı ve görsel kaynakların irdelenmesi yoluyla bir dizi sonuçlara ulaşılabilmiştir:

I. Bizans kentlerinin gerek Arap-Sasânî gerekse Türk fetihleri öncesinde ve sürecinde işlevsel açıdan Roma döneminin örgütlü yerleşme düzeni olarak tanımlanan polis özelliklerini kaybetmekle birlikte mekânsal açıdan sınırlı da olsa varlıklarını koruduğudur. Ancak bu süreç, Ikonium (Konya) ya da Ancyra (Ankara) gibi Anadolu'nun önemli askeri harekât ve ekonomik faaliyet kanalları, askeri ve ticaret yolları, üzerinde konumlanmış belirli bir ekonomik etkinlik potansiyeli ve askeri güce sahip olan kentler için geçerli olmuştur. Türk dönemi toponomi verilerindeki etimolojik değişim, sözkonusu kentlerin Türkler tarafından devralındığında belirli bir mekânsal düzene sahip olduğu ya da başka bir ifadeyle, demografik ve mekânsal açıdan belirli yerleşim kültürünün varolduğunu ortaya koymaktadır.

II. Bizans döneminde Ikonium (Konya) kentinin mekânsal kurgusunda etkin olan piskoposluk merkezi gibi dinsel ve eyalet merkezi gibi yönetsel işlevlerinin, Arap-Sasânî ve Türk fetihleri gibi dışsal dinamikler etkisinde değişime uğradığıdır. Nitekim sözkonusu süreç sonunda kent askeri ve stratejik işlev üstlenirken, mekânsal kurgusu da castron (kale kent) niteliğine dönüşmüştür. Türk fethi sonrasında ise üstlendiği saltanat merkezi işlevine dayalı olarak gerek mekânsal gerekse işlevsel açıdan Anadolu'nun odak merkezi haline gelmiştir (Plân 1). Bu tespitler, kentlerin mekânsal örgütlenme düzeni ya da büyüklüğü ile işlevsel kimliği arasında doğrusal bir bağıntı olduğu göstermesi açısından önemlidir.

III. Ikonium (Konya) kentinin Bizans döneminde sahip olduğu gerek yönetim merkezi gerekse dinsel işlevsel niteliklerin, Bizans dönemi sonunda Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de kentsel işlev üzerinde etkin olması, kent kültüründeki işlevsel sürekliliği göstermesi açısından önemlidir.Bu sonuçların, Bizans dönemi Anadolu kent tarihi araştırmalarına kaynak kullanımı ve yöntem kurgusu açıdan katkı koymasının ötesinde, Türklerin Anadolu'da devraldıkları Bizans yerleşim mirasının boyutlarını göstermesi ve Türk kentlerinin mekânsal örgütlenme düzeni ya da kurgusu üzerindeki etkilerinin kestirilmesi açısından da önem taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1 Bu konudaki tartışmalar ve karşıt görüşler için bakınız: Kazhdan, A. P. (1954). "Vizantijskie goroda v VII.-IX. Vekach", Sovetskaja Archeologija, 21, 164-183. Kirsten, Ernst (1958). "Die Byzantinischen Stadt", Berichte zum XI. Internationale Byzantinisten Kongress (1958), 3, 1-48, München. Ostrogorsky, Georg (1959). "Byzantine Cities in the Middle Ages", Dumbarton Oaks Papers, 13, 47-66. Foss, Clive (1977). "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia", American Journal of Archaeology, 81 (4), 469-486. Bryer, Anthony (1986). "Structure of the Late Byzantine Town; Dioikismos and the Mesoi", Continuity and Change in the Byzantine and Early Ottoman Society, 263-279, University of Birmingham & DOP Press, Birmingham.

2 Charanis, Peter (1984). "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", TTK Belleteni, XLVIII (191-192), 523-535. Ostrogorsky, Georg (1995). Bizans Devleti Tarihi, 296-324, TTK Yayınları, Ankara.

3 Trombley, Frank R. (2004). "The Arabs in Anatolia and the Islamic Law of War (fiqh al-jihad) Seventh-Tenth Centuries", Al-Masaq, 16 (1), 147-161. Al-Taberi kayıtları için bakınız: Brooks, E. W. (1900). "Byzantines and Arabs in the Time of the Early Abbasids", English Historical Review, 15, 728-747. Brooks, E. W. (1901). "Byzantines and Arabs in the Time of the Early Abbasids II", English Historical Review, 16, 84-92. Ibn Khordadhbeh kayıtları için bakınız: Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Middle Ages", 62. Angold, Michael (1985). "The Shaping of the Medieval Byzantine City", Byzantinische Forschungen, X, 1-37.

4 Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Middle Ages", 47-66, Charanis, Peter (1967). "Observations on the Demography of the Byzantine Empire", Proceedings of the XIII. International of Byzantine Studies (5-10 September 1966), 445-463, Oxford University Press, London. Vryonis, Speros Jr. (1981). "The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor, Eleventh-Fifteenth Century", Byzantina kai Metabuzantina; Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans, II (V), 351-356, Undena Publications, Malibu.

5 Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Middle Ages", 47-66.

6 Ostrogorsky, Bizans egemenliğindeki kentlerin stratejik mevkilerde konumlanmış, askeri ve sivil organizasyon merkezleri olduğunu ileri sürmektedir. Bakınız: Ostrogorsky, "Byzantine Cities in the Middle Ages", 65. Hammond ise; Bizans kentinin sınırlı da olsa belirli oranda bir nüfusun toplandığı, duvarlarla çevrilmiş fiziksel birim olarak, üretim, ticaret, dini ve kültürel hizmetler için bir merkez olduğunu öne sürmektedir. Bakınız: Hammond, Mason (1972). The City in the Ancient World, 340-341, Harvard University Press, Cambridge.

7 Foss, "Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia", 469-486. Foss, Clive (1977). "Late Antique and Byzantine Ankara", Dumbarton Oaks Papers, 31, 29-86. Foss, Clive (1979). Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish city, Cambridge University Press, London.

8 Charanis, Peter (1984). "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", 523-535.

9 Bryer, "Structure of the Late Byzantine Town; Dioikismos and the Mesoi", 274-275. Foss, "Late Antique and Byzantine Ankara", 29-87.

10 Ivison, Eric A. (2000). "Urban Renewal and Imperial Revival in Byzantium (730-1025)", Byzantinischen Forschungen, XXVI, 1-46.

11 Kazhdan, "Vizantijskie goroda v VII.-IX. Vekach", 164-183.

12 Teall John (1977). "Byzantine Urbanism in the Military Handbooks", The Medieval City, 201-205, Yale University Press, London.

13 Wittek Paul (1969). "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, 193-240. Clarke, Hyde (1867). "On the Topographical Nomenclature of Turkish Asia Minor", Anthropoligical Review, 5, clxxix-clxxxvi. Scheinhardt, Hartwig (1976). "Türk Yer İsimlerinde Halk Etimolojisinin Dilcilik Yönünden Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri (27-29 Ekim 1975), 98-106, Konya Turizm Derneği Yayınları, Ankara.

14 Ramsay, William Mitchell (1960). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, 366-367, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Gordlevski, Konya kenti su sisteminin Selçuklu döneminde geliştiğini söylemekle birlikte, kuruluşunun Hitit dönemine dek uzandığını kaydetmektedir. Bakınız: Gordlevski, V. A. (1938). "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyaller", Konya Dergisi,
18-19, 1051-1069.

15 Baykara, Tuncer (1985). Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, 23-24, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

16 Eyice, Semavi (1970). "Konya'nın Alâaddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser; Eflatun Mescidi", Sanat Tarihi Yıllığı, 269-302. Konyalı, İbrahim Hakkı (1964). Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, 351-353, Yeni Kitap Basımevi, Konya. Ayrıca bakınız: Boran, Ali (2001), Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri, TTK Yayınları, Ankara.

17 Önder, Mehmet (1993). "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıktırılan Eserler", Yılmaz Önge Armağanı, 169-178, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.

18 Angold, "The Shaping of the Medieval Byzantine City", 12.
19 Önder, Mehmet (1949). "Tarih Boyunca Konya Sarayları", Konya Dergisi, 129-130, 11-12. Koman, M. Mesud (1937). "Konya Şehrinde Selçukilerden Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Bazı Notlar", Konya Dergisi, 5, 308-312. Koman, M. Mesud (1937). "Konya'da Son Romen Devrine Ait Bir Saray Bakiyesi", Konya Dergisi, 7, 439-443.

20 Eyice, "Konya'nın Alâaddin Tepesinde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser; Eflatun Mescidi", 269-302.

21 Thema; Anadolu'da VII. yüzyılda Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) tarafından Arap-Sasânî akınları ve Slav-Bulgar saldırılarına karşı savunma amacıyla kurulan ve "kolordu emrindeki topraklar" anlamına gelen askeri nitelikli bir eyalet düzenidir. Bakınız: Honigmann, Ernst (1970). Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, 40-91, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul. Stewig, Reinhard (1970). Batı Anadolu'da Kültür Gelişmesinin Ana Hatları, 92, İTÜ Yayınları, İstanbul. Ostrogorsky, Bizans
Devleti Tarihi, 90-91.

22 Akritai; Türk fetih süreci öncesinde Anadolu'nun doğu bölgelerinde sınır güvenliğini sağlamak amacıyla kurulan Koloneia, Kharsianon, Lykandos ve Mesopotamia gibi themalarda sadece askerlik hizmetiyle yükümlü olarak iskân edilen çiftçi-asker sınıflardan oluşan askeri birimlerdir. Bakınız: Levtchenko, Mitrofan Vasilévich (1979). Bizans, 336, Milliyet Yayınları, İstanbul.

23 E. A. Ivison (2005). "Urbanism in Byzantine Asia Minor (500-1000 AD.): A Retrospective", Byzantine Spring Symposium 2005 (April 22-24): Urban and Rural Settlement in Anatolia and the Levant, 500-1000 AD: New Evidence from Archaeology, presented paper (just unpublished).

24 Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, 366.

25 Barnes, Hughes-Whittow, Mark (1998). "The Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992-1994)", Ancient Anatolia, 347-358, The British Institute of Archeology at Ankara Press, London. Angold, "The Shaping of the Medieval Byzantine City", 5, 12. Bryer, "Structure of the Late Byzantine Town; Dioikismos and the Mesoi", 275. Bouras, Charalambos (2002). "Aspects of the Byzantine City; Eighth-Fifteenth Centuries", The Economic History of Byzantium, 3 (39), 499-528, Harvard University Press, Washington.

26 Angold, "The Shaping of the Medieval Byzantine City", 12.

27 Solakian, Archak (1923). Les Richesses Naturalles et Economiques de ı'Asie Mineure; Asie Mineure-Armenie-Caucase-Mesopotamie-Palestine-Syrie, 19-20, Petite Encyclopédie, Grande Librairie Mondiale, Constantinople. Ayça, Muazzez (1944-1945), Anadolu'nun Tarihi Büyük Yolları, 13-14, Basılmamış Doktora Tezi, İÜ. Edebiyat Fakültesi, İstanbul. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, 216-218. Ayrıca Roma dönemi Anadolu ulaşım sistemi, özellikle Hacılar yolu, için bakınız: French, David (1981). Roman Roads and Milestones of Asia Minor, The Pilgrim's Roads, British Institute of Archaeology at Ankara Press, London.

28 Attaleiates, Michael (1853). Historia, 135, Bonn. "Bizans tarihçisi Attaleiates; Orta Anadolu'da geniş bir ovanın merkezinde yer alan Ikonium'u, gelişmiş bölgesel hayvan pazarına sahip bir merkez olarak tanımlamaktadır". Ayrıca bakınız: Angold, "The Shaping of the Medieval Byzantine City", 12.

29 İlhanlı vergi listelerine göre, Selçukluların İlhanlılara tabi olduğu 1270 sonrasında Konya kentinin Sivas ile birlikte ödediği 600.000 dinar vergi ile Anadolu'nun en çok vergi ödeyen iki kentinden biridir. Bakınız: Togan, A. Zeki Velidî, 1931, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1, 1-42.

30 Özcan, Koray (2005). Selçuklu Döneminde Anadolu Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri, 175-176, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.

31 Hasluck, Frederick William (1973). Christianity and Islam under the Sultans, (I) 22; (II) 363-369, Octagon Books Press, New York.

32 Hasluck, Christianity and Islam under the Sultans, (I) 17, 22.

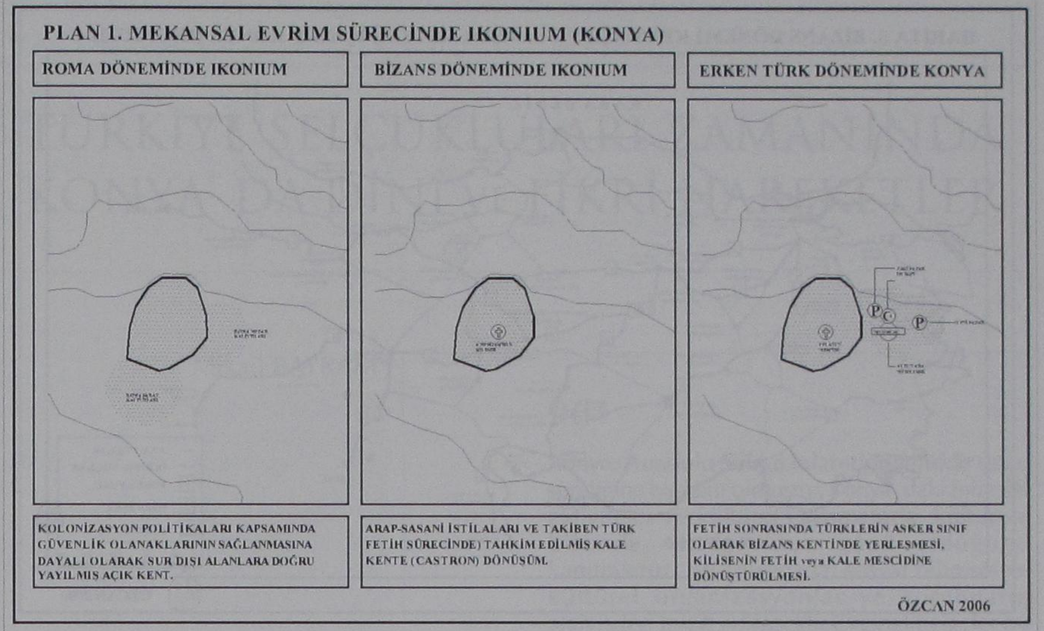

Resim_1 Mekansal Evrim Sürecinde Konya



Resim_2 Harita-1 Roma Dönemi Eyalet Sistemi

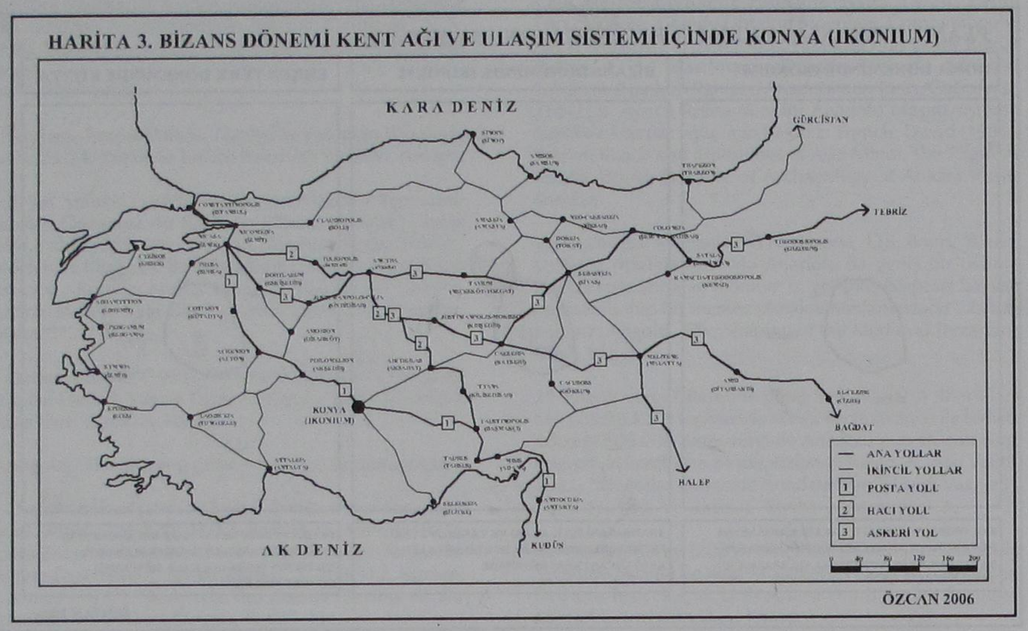

Resim_3 Bizans Dönemi Kent Ağı ve Ulaşım Sistemi



Resim_4 Eflatun Mescidi Saat Kulesi
(Gertrude Bell' den)

TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA KONYA' DA DİNÎ VE FİKRÎ HAREKETLER

Mikail BAYRAM*

ÖZET

Konya, Anadolu Selçukluları döneminde uzun süreliğine başkent olmuştur. Konya' daki bilimsel aktiviteler ve kültürel çalışmalarla, kültür ve bilimde Anadolu'nun gücü olduğunu kanıtlıyoruz. Bu çalışmada, sosyal bilimsel ve kültürel organizasyonlar ve kurumların aktiviteleri tespit edilecektir.Orginal belgeler bu çalışmalar için gözönünde bulundurularak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Ahiler,Türkiye Selçukluları, Fikir Hareketleri

ABSTRACT

Konya had been the capital city for a long time during the anatolian Seljuks rule.With this mind, by describing the cultural and scientific activities in Konya, we prove how the power of Anatolia in science and culture was. In this essay, the social, scientific and culturel organizations and the activities of their establishment are going to be determined. Original documents will be presented regarding to these studies.

Keywords: Konya, Konya Ahis, Turkey Seljuks, Religious Class

GİRİŞ

Askerî fetihler ne kadar güçlü olursa olsunlar, bu fetihler kültürel hizmetlerle, birtakım altyapı tesisleriyle, müesseseleriyle desteklenmedikleri takdirde yok olmaya, erimeye ve neticesiz kalmaya mahkûmdurlar. Türkler, Anadolu'yu fethettikten sonra yoğun bir kültürel faaliyet içinde bulunmuşlar, sosyal, kültürel, ticarî, sınaî ve askerî teşkilatlar ve bu teşkilatlara ait müesseseler vücûda getirmişlerdir. Bugün dahi Selçuklular zamanında yerleşim yeri olmuş yöre ve beldelerde o devirden kalma pek çok tarihi eser bulunmaktadır. Cami, medrese, tekke, zaviye, kervansaray, hastahane, hamam, suyolu,

*Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

liman ve askerî gaye ile yapılanlar gibi bu müesseseler çeşitlilik arzetmektedir. İşte bu altyapı tesisleri sayesindedir ki, Türkler Anadolu'da erimeyip, burayı yurt edinebilmişlerdir. Böylece, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması gerçekleşmiş. Anadolu'da Türk-İslâm medeniyetinin temeli atılmıştır.

Müslümanlar Emevî ve Abbasîler zamanında birçok defalar asker sevketmiş olmalarına rağmen Anadolu'yu fethedemediler. Ancak Selçuklu devletinin zuhurundan sonra Türk fetihleri Anadolu'ya yönelmiş, asırlarca İslâm dünyası karşısında büyük bir güç olan Bizans İmparatorluğu Selçuklulara yenik düşmüştür. Selçuklular, 1071 (464) yılında Malazgirt'te Bizans İmparatorluğuna karşı büyük bir zafer kazandılar. Bu zaferi takip eden iki buçuk asır içinde Küçük Asya baştan başa Türkler tarafından fethedildi. Böylece İslâm Kültür ve Medeniyetinin bir uzantısı olarak Anadolu Selçukluları devri kültür ve medeniyeti teşekkül etmeye başladı. Gerçi Selçuklulardan önce Orta ve Doğu Anadolu, İslâm Kültürünün te'sir sahasına girmiştir. Abbasiler, suğur dedikleri Bizans hudut boylarına (Malatya-Maraş-Tarsus hattı) Ribat denilen karargâh kurmuşlardır. Bu karargâhlara çoğunlukla Türk askerleri yerleştirilmekteydi. Bu uç bölgelerdeki gâzîlik ülküsü ile dolu olan askerler zaman zaman Anadolu içlerine giriyor ve geçici olarak bir süre buralarda ikâmet ediyorlardı. Malazgirt Zaferi ile Bizans'ın Anadolu'daki siyasî otoritesi yıkıldığı gibi Türklerin istilâsına uğrayan Anadolu yoğun bir kültürel faaliyetler alanı haline geldi. Oğuzlarla birlikte İranlı, Arap, Hintli unsurlar da Anadolu'ya gelmişlerdi. Bu bakımdan Anadolu pekçok farklı millî kültürlerin birbirleriyle tanıştığı ve etkilendiği bir muhit durumundaydı. Anadolu'nun yerli Hıristiyan, Rum ve Ermeni halkı kahir ekseriyeti Müslüman olan milletlerle yüz yüze gelmiş ve iç içe yaşamak durumunda kalmışlardı. Şüphesiz Anadolu'da çeşitli dinlere mensup insanlar, zümreler bulunuyordu. Fakat ekseriyet itibariyle İslâm-Hıristiyan kültürünün mücâdelesi ön plândaydı. Bu iki dine mensup insanların kaynaşması daima İslâmiyet lehine bir gelişme göstererek Anadolu'nun İslâmlaşması gerçekleşmiştir. Tabii bu kültürel faaliyetler içinde Türklerin ön plânda bulunmaları Türk nüfusunun göçlerle Anadolu'da sürekli artış göstermesi, siyasî otoritenin Müslüman Türklerde olması Anadolu'nun İslâmlaşması yanında Türkleşmesi sonucunu da doğurmada en önemli etken olmuştur. Selçuklular zamanında genel olarak Anadolu'da geniş bir hoşgörü ortamı yaratıldığı görülmektedir. Çeşitli din ve milletlerin bulunduğu o günün Anadolu'sundaki kültürel şartların bunu gerekli kıldığı düşünülebilir. Fakat bu ortamın yaratılmasında Selçuklu sultanları ve yöneticilerinin tutumu ve yönetim anlayışları da etkili olmuştur.Anadolu Selçukluları sultan ve yöneticilerinin oluşturdukları bu sevgi ve hoşgörü ortamı sayesinde Anadoluda çeşitli din ve milletden zümrelerin sulh ve sükûn içinde yaşamaları mümkün olabilmiştir. Yine bu ortam her çeşit dinî ve fikrî zümrelerin Anadolu'da faaliyet göstermelerine de imkân sağlamıştır. Anadolu Türk-İslâm kültürünün ve medeniyetinin mayasının çalındığı, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması sürecinin en önemli safhası olması bakımından Selçuklular devri, büyük bir önem arzetmektedir. Bu dönemde Anadolu, baştan başa kervansaraylarla donatılmış, Türkleşmiş ve İslâmlaşmış mâmur şehirler, kasabalar ve köyler vücûda getirilmîştir. Şüphesiz bu beldeler arasında Türkiye Selçukluları Devleti'nin başşehri olması bakımından Konya'nın özel bir yeri ve önemi vardır. Konya, Selçuklular zamanında ve özellikle XIII. asırda yalnız Anadolu'nun değil, dünyanın en modern, mâmur ve düzenli şehirlerinden biri idi. Bu yüzden o devir yazarlannın, Konya'yı "Dârü'l-huzûr" (huzur beldesi) diye de andıkları görülür.

I.KONYA'NIN YENİDEN KURULMASI VE GELİŞMESİ

Anadolu Selçukluları zamanında Konya'daki dinî ve fikrî faaliyetleri tasvire geçmeden önce bu devirde Konya şehrinin fizikî kuruluş ve gelişimini bir nebze tasvir etmek gerekmektedir. Çünkü Konya'da dinî ve fikrî alandaki gelişmeler, şehrin fizikî ve diğer alanlardaki gelişmeleri ile paralellik arzetmektedir. Konya ve yakın çevresinde güven ortamı oluştuktan sonra şehrin imarına yatırımlar yapılmaya başlanmış ve şehir hızlı bir biçimde büyümüştür.

a-Konya'nın Türkler'in Yönetimine Girmesi Ve Başkent Oluşu

Bizanslılar zamanında Konya bugünkü Alâeddin tepesine kurulmuş kutsal bir şehirdi. Konya kelimesi bu anlamı ifade etmektedir. Konya "İkonya" kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. İkon Hıristiyanlıkta kutsal sayılan heykelcikler demektir. İkonya veya İkonium da kutsal heykelcikler beldesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca Konya'nın kutsal dini bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Hristiyanlığın doğduğu ilk asırda Aziz Pavlos ve Sen Pol'un bu yöreye geldiği ve Hristiyanlığı yaydığı kabul edilmektedir. Ancak İkonya sadece Alaattin tepesinin olduğu yerin adı değil yakın çevresindeki kutsal mekânlarla birlikte çevrenin adı olduğu anlaşılmaktadır. Bu mekânlar,Sille'deki Hristiyanların önem atfattikleri Büyük Kilise ve diğer mabedler, kayaya oyulmuş kiliseler, Hatıp yakınlarındaki kilise ve nihayet Alaattin Tepesi'ndeki Deyr-i Eflatun denilen mabed bunların hepsinin bulunduğu

alan İkonya idi. Daha sonraları bu kutsal mekânların merkezi olup Alaattin Tepesinden ibaret olan yerleşim yerine İkonya denir olmuştur. Türkler, buraya Konya demişlerdir. Malazgirt zaferinden kısa bir süre sonra Kutalmış oğlu Süleyman Toros dağlarını aşarak Orta Anadolu'daki birçok şehir ve kasabaları zaptetmiş ve İznik'i kendisine başkent edinmiştir. Süleyman Şah İznik'e gelinceye kadar herhangi bir ciddi direnişle karşılandığına dair bir kayıt mevcut değildir.. Bu olay 1075-1080 yıllan arasında gerçekleşmiştir. Konya da bu tarihlerde Türklerin eline geçmiştir.1095 yılında I. Haçlı dalgası başlayınca Haçlı orduları İstanbul'u geçerek Selçukluların ilk başkenti İznik'i zaptettiler. I. Kılıçarslan Haçlılann önünden geri çekilerek Konya'ya geldi. Fakat Haçlı ordulan geçici bir süre Konya'yı da zapdettiler. Konya'da üç kola ayrılan Haçlı Orduları Konya'yı terk edince Bizans İmparatoru Alexios Haçlıların gücünden ve yarattıkları ortamdan yararlanarak Konya ve çevresini işgal etti. Fakat bu çok sürmedi. 1102 yılında I. Kılıçarslan tekrar Orta Anadolu'ya gelerek Konya ve çevresini Bizanslılardan geri aldı ve Konya'yı kendisine başkent edindi. Bundan sonra kısa aralıklarla Kayseri ve Sivas Türkiye Selçuklularına başkent oldu ise de I. Alâü'd-din Kaykubad'ın tahta oturduğu 1220 yılından itibaren Konya Selçukluların değişmez başkenti olacaktır.

b- Konya'nın Yeniden Kurulması ve Gelişmesi

Konya, Türkiye Selçukluları Devleti'nin başkenti olduktan sonra Selçuklular Konya'yı imâr etmeye başladılar. Özellikle Sultan Mes'ud hem şehir etrafındaki surları tahkim etmiş, hem bugünkü Alâeddin Camii'ni yaptırmıştır. Muhtemelen bunun yerinde bir kilise bulunuyordu. Sultan Mes'ud'un şehri tahkim etmesine rağmen Konya sağlam ve iyi bir savunma sistemine sahip olamamıştır. Şehrin bu durumu I. Alâu'd-din Keykubâd'ın tahta geçtiği 1219 yılına kadar böyle kalmıştır. Konya dış saldırılara karşı daha çok Gevele Kalesi'nden savunulmaktaydı. Bu dönemde Konya'nın muhkem surları bulunmadığı için şehir dışarıdan gelen saldırılara karşı savunulamıyordu. I. Kılıç Arslan I. Haçlı kuvvetlerine karşı Konya'yı savunamamış ve şehri terk etmek zorunda kalmıştı. Keza I. Kılıç Arslan'dan sonra büyük oğlu Şehinşah Konya'da tahta geçmişti. Sultan Mes'ud Konya'yı kardeşi Şehinşâh'dan rahatlıkla alabilmiş ve Selçuklu tahtına geçmişti (1116). 1148 de başlayan II. Haçlı dalgası sırasında Konya gene Haçlı kuvvetlerinin eline geçti. Ancak Haçlı Orduları çekildikten sonra Sultan Mes'ud yeniden Konya'ya döndü. II. Kılıç Arslan Kayseri'yi Danişmend Oğulları'ndan alınca muhkem surları bulunan Kayseri'yi kendisine başkent edindi. Onun yerine geçen oğlu I.Gıyâsü'd-Din Keyhüsrev Konya'yı kendisine karargâh edindi. Fakat kardeşi Tokat Emiri Rüknü'd-din Süleyman-Şâh ona karşı taht mücadelesi başlattı ve I. Giyasü'd-din'i Konya'da muhasara altına aldı. Konya bu defa da Süleyman-Şâh'a karşı savunulamadı I. Keyhüsrev Şehri terk etmek zorunda kaldı.Dokuz sene süren sürgün hayatından sonra I. Giyasü'd-din Keyhüsrev tekrar Konya'ya döndü ve yeğeni III. Kılıç Arslan'ı tahttan indirerek ikinci defa Konya'da tahta oturdu.

I. Giyasü'd-din Keyhüsrev ikinci defa tahta geçince Anadolu 'yu dört idarî bölgeye (Meliklik) ayırdı. Denizli, Malatya, Tokat ve Erzurum bu idarî bölgelerin yani Melikliklerin merkeziydi. I. Giyasü'd-din Keyhüsrev bu dört idarî bölgedeki işleri Konya'dan takip etmekteydi. Böylece Konya'yı yeniden başkent konumuna getirdi. Onun oğlu I.İzzü'd-din Keykâvus bazı siyâsî mülahazalarla başkenti Sivas'a almıştır. Bütün bu tecrübelerden dolayı I. Alâu'd-din Keykubâd iktidara gelir gelmez ilk yaptığı iş Konya'nın savunma sistemini inşâ etmek olmuştur. Alâu'd-din Keykubâd şehri tahkim ettikten sonra Konya devletin değişmez başşehri olmuştur. Uluğ Sultan Alâu'd-din Keykubâd'dan önce de birçok Selçuklu Sultanı Konya'yı imâr etmek için çalışmışlar, bazı eserler yapmışlardı. Fakat Konya'yı asıl imâr eden ve onu modern bir şehir haline getiren I. Keykubâd olmuştur. Alâu'd-din Keykubâd tahta geçince Konya'nın dış hücumlara ve akınlara karşı savunma durumunun zayıf olduğunu müşahede etmiş, şehrin saldırılara karşı güvenliğini sağlamak maksadıyla bütün emirlerini görevlendirerek şehrin etrafına iç ve dış surlar olmak üzere iki sıra sur inşâ etmiştir. Kaynaklarda 140 emirin bu işte görev aldıkları kaydedilmektedir[1]. Bu surların inşâsı için emirler büyük harcamalar yapmışlardır. Çok sayıda san'atkâr, mi'mâr ve mühendis istihdam edilmîştir. Bugünkü Alaattin Tepesinin etrafını kucaklayan surlara iç surlar denir. Bu surların çok sayıda burç ve bedenleri bulunuyordu. Bu yüksek ve heybetle iç surların üstünde şehre nazır köşkler bulunuyordu. Bir de Zindan Kale'den Atatürk Heykeline, oradan Larende Caddesine ve İstanbul caddesini takip ederek eski Hapis-hanenin olduğu yere, oradan da Zindan Kale'ye kavuşan ikinci bir sur şebekesi vardı. Buna da dış surlar deniyordu. şehre giriş ve çıkışı sağlayan 12 kapısı vardı. Bu surların kapı kemerleri gayet yüksek ve gösterişliydi. Bu bölümlerde muhafız mahfilleri ve köşkler bulunuyordu. Sur duvarları muhtelif kabartma, resim ve heykellerle, yazılarla süslenmişti. Dış surların dış çevresinde derin bir hendek vardı. Meram deresi ve sel suları bu hendeğe bağlanarak ikinci bir savunma hattı oluşturulmuştu. Bu hendeğin kapılara rastlayan bölümlerinde birer köprü bulunmaktaydı.

Tariflere göre bu günkü Alaattin Tepesini kucaklayan iç surlar ve çevresi Halep Kalesi'ne benzemekteydi. Halep Kalesi orijinal özelliğini muhafaza etmektedir. Bu özelliği ve görkemliliği ile Konya'yı kuran, tahkim eden Sultan I. Alaü'd-din Keykubad olmuştur. Konya'nın imarında önemli hizmette bulunanlardan biri de Alaü'd-din Keykubad'ın Atabeği Emir Esedü'd-din Ayaz'dır. Bu zatın Gürcü asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Şihabü'din Ömer es_Sühreverdi'nin ders halkalarında bulunmuştur. Bu yüzden Fütuvvet Teşkilâtına mensup olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden Kaynaklarda "Eş-Şihabî" nisbet adıyla anılmaktadır. Alaattin Camii'nin Kuzey cephesindeki kitabelerde adı geçmektedir. Bu kitabelerden Emir Ayaz'ın Saray mimar-başısı olduğu anlaşılmaktadır.

Şehrin merkezinde birbirinden güzel camiler, mescidler, medreseler, hânikâhlar, bedestenler, lüks evler, cadde ve sokaklar bulunuyordu. Bugün Hükümet binasının bulunduğu yer, Bedestenden Vakıflar Bankasının bulunduğu alanlara kadar olan yerler, çarşı ve alışveriş merkezleriydi. Şehrin sur dışında kalan kısımları bağlık bahçelik olup bu bahçeler arasında da mahalleler, bağ evleri, mescidler, medrese, tekke ve zaviyeler bulunmaktaydı. Ünsî "Şehnâme"sinde Selçuklular zamanında Konya'da 360 zaviye, 70 hânikâh, 7 büyük cami (Cuma Camii), yıldız gibi şehre dağılmış 300 tane mescid bulunduğunu yazmaktadır[2]. Mescidlerin 50-100 kişi alacak büyüklükte oldukları ve bu kişilerin hanımları ve cami müdavimi olmayan çocukları bulunduğu düşünülürse o günün Konya'sının 45-50 bin nüfuslu olduğunu tahmin etmek mümkündür. Keza Cuma Namazı kılınan 7 adet büyük camii bulunduğuna göre ki bu camilerden 3 tanesi bugün duruyor- ve bu camilerde ikişer bin kişi namaz kıldığı hesabiyle gene de Konya'nın 45-50 bin nüfuslu bir şehir olduğu tahmin edilebilir. Türkiye Selçukluları devrinde Başta sultanlar olmak üzere devlet büyükleri, tacirler ve zengin insanlar, birtakım eserler inşa ederek şehrin imarına katkıda bulunuyorlardı. Bu insanlar kurdukları müesseseleri, kalıcı kılmak ve uzun ömürlü olmalarını sağlamak amacıyla sağlam vakıf-nâmeler(Vakfiye) düzenlemişlerdir. Bu vakıf müesseselerini Kuranlar, Konya çevresinde mülkler edinmişler bu mülklerin icar ve hasılat gelirlerini kurdukları vakıf müesseselerine tahsis etmişlerdir. Meselâ:Vezir Kadı İzzettin Kestel. Koşmar, Kadınhanı (Kadının Hanı), Divanlar gibi köylerin tamamına ve Kestel akarsuyuna sahip olmuş ve buraların gelirlerini bugünkü İmam Hatip Lisesinin bulunduğu yerde bulunan Daru'ş-şifa'ya (Hastane), Medrese , Cami ve İmarete vaketmiştir. Sultan I. Alaattin Keykubad'ın veziri Emir Ziyaü'd-din Kara Arslan, Karaman yolu üzerindeki Kara Arslan Köyü'nün bütün gelirlerini türbesinin bulunduğu yerdeki Hanikah-i Ziya'ya vakfetmiştir. Bunun gibi daha birçok zevatın Konya çevresinde mülkleri bulunmaktaydı. Çeşitli dönemlerde bu vakıfların gelirlerini arttırma cihetine gidildiği görülmektedir.

Sultan I. Alaaddin Keykubad Konya'nın iç ve dış surlarını inşa ettikten sonra şehir hızlı bir şekilde imar gördü. Bu yüzden İbn Bibi Konya'ya Daru'l-huzur (Güvenli Şehir) demektedir. Şehir imar gördükçe dışarıdan nüfus da celbediyordu. Bunun sonucu olarak dış surların dışında da mahalleler oluşmaya başlamıştır. 1243 yılında başlayan Moğollar'ın Anadolu'yu istilâsı sırasında Erzurum, Erzincan, Tokat, Sivas, Kayseri ve Malatya gibi Anadolu'nun bir çok şehri Moğollar tarafından tahrip edildi. Konya böyle bir tahribata mâruz kalmadı. Böylece bu mâmur özelliğini XIII. asrın sonuna kadar muhafaza etti. Selçuklu Devri Konya'sında bulunan hemen her hânikâh ve tekke ve bu hânikâh ve tekkenin yanıbaşındaki mescid ve zaviye belli bir fikir akımına veya belli bir tasavvufî meşrebe mensup insanlara hizmet vermekteydi. Belli bir dinî görüş ve düşünüşte olan insanlar ve tasavvufî zümreler bir veya bir kaç hânikâh ve mescidin cemaatini oluşturmaktaydı. Şehirdeki mahalleler bu küçük ölçekli mescid, tekke ve hânikâhlar etrafında teşekkül etmekte ve yapılanmaktaydı. Bu küçük ölçekli mescidlerden başka Ünsî'nin de bildirdiği gibi Konya'da 7 tane de Cuma namazı kılınan büyük cami' vardı. Bu câmi'ler bütün bu dînî ve tasavvufî zümreleri bir araya getiriyor ve birleştiricilik rolü oynuyordu. Dolayısıyla Selçuklu devri Konyası fikir akımları bakımından çok renkli ve çok sesli idi. Meselâ: Hanikâh-ı Ziya, Hanikâh-ı Lâlâ, Hânikâh-ı Vezir Nasîrüddin, Ahi Gühertaş Zaviyesi, Uluırmak Mescidi v.s. Ahilere ait idi. Ancak 1262 de Sultan IV. Kılıç Arslan'ın çıkarttığı bir ferman ile bu müesseseler Ahilerden cebren alınarak Mevlânâ ve yakınlarına verilmiştir. Sadırlar Hanikâhı, Fakih Ahmed Hanikâhı Evhadîlere mahsustu. Ahmedek Hanikâhı, Mağribliler Mescidi Konya'ya yerleşmiş ve Mâlikî mezhebinden olan Mağriblilere ait idi. Velhasıl Mevleviler, Bektâşîler, Kalenderîler, Ekberîler gibi her zümrenin Konya'da belli bir yerleri ve mahalleleri bulunuyordu .Moğollar Ahi ve Türkmenlere ait tekke ve henikahları müsadere yoluyla sahiplerinden alıp Kalenderîlere ve Mevlevîlere veriyorlardı. Bu cümleden olarak Karatay Medresesi, Ahi Bedrü'd-din Gühertaş Hanikahı da sahiplerinden alınıp Mevlânâ'nın yakınlarına verilmiştir. Bu yüzdan XIII. y.y. sonlarında Konya"da çok sayıda Kalenderî merkezler oluşmuştur. Şems-i Tebrizi"nin türbe ve mezarlığının olduğu yer, Ankara yolu uzerinde Kalenderhane denilen mahalle, Cumhuriyet

İlkokulu yakınındaki Şeyh Osman Türbesi ve çevresi, Kasap Sinan sokağı içindeki tarihî yapılar kalenderîlere verilmiştir. Bugünkü Mevlânâ Dergâhı Mevleviye Hareketi'nin merkezi olduğu gibi Sadru'd-din Konevî Camii, Medresesi ve İmaret-hanesi de Ekberiye fikir hareketinin merkezi durumundaydı.

c- Konya'da Sosyal ve Kültürel Ortam

Türkiye Selçukluları devrinde başkent Konya, gerçekten kültürlü, bilgin, san'atkar, şâir ve ediplerin harman olduğu bir şehir idi. Başlangıçta Tokat, Malatya ve Kayseri birer ilim merkezi olarak Konya'dan daha önde bulunuyorlardı. Fakat XIII. asrın başından itibaren Konya, bu yönüyle de büyük gelişme kaydetmiştir. Pekçok ilim ve fikir adamını kendine çekmiş ve diğer Anadolu şehirlerini geride bırakmıştır. Özellikle Moğol istilâsı önünden kaçıp Anadolu'ya sığınan Mâveraünnehr, Horasan ve İranlı bilgin, mutasavvıf, san'atkâr ve tacirler Konya'yı vatan edinmişlerdir. İbn Bîbî'nin bildirdiğine göre, Uluğ Sultan Alâü'd-din Keykubâd, Beyşehir Gölü'ndeki bir adada yaptırdığı Kubâdâbâd Sarayı'nda tatil yapmakta iken bir gurup ilim ve fikir adamını burada huzuruna kabul etmiş ve kendisine sundukları eserleri mütâlâa ederek, bilginlere izzet ve ikramda bulunmuştur[3]. Bu dönemde ilim ve fikir adamları ile mutasavvıfların faaliyet göstermeleri için medreseler, tekke ve zaviyeler kurulmaktaydı. Konya, bundan en fazla nasibini alan şehir olmuştur. Selçuklu saray teşkilâtı işinde "Gulamhane" denilen bir mektep vardı. Gayrı Müslim çocuklar burada eğitiliyorlardı. Celâlü'd-din Karatay, kardeşi Seyfü'd-din Karatay bu saray mektebinde yetişmiş ve devletin en yüksek kademesinde hizmet görmüşlerdir.Bunlar gibi daha pek çok Rum kökenli ümera Gulamhane'de yetişmişlerdir.

Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud, Sultan Alâü'd-din döneminde (1219-1237) Kayseri'den Konya'ya celbedilmiş ve Lâlâlık (Saray muallimliği) makamına getirilmiştir. Hanikah-i Lâlâ onun hizmetine verilmişti. Demek ki Saray muallimleri bu hanikâhta görevlerini yürütüyorlardı. Saraya mensup çocukların eğitim ve öğretimine tahsis edilen bu hanikâhın muallimlerine "Lâlâ-i Sultânî" deniliyordu. Bu Hanikâh-i Lâlâ, Şerefettin Camii ile Merkez Bankası arasında bulunuyordu. Burada Lalâlık görevini sürdüren Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud, "Ahlak-i Nasirî" adlı eserini bu dönemde (632/1235) kaleme almış ve Alâü'd-din Keykubad'a sunmuştur. Demek oluyor ki , bu eser Hanikâh-i Lâlâ'da ders kitabı olarak okutuluyordu. 1262 yılında bu hanikâh, Sultan fermanıyla Ahilerden alınıp Mevlânâ'nın dostu Hüsamü'd-din Çelebi'ye verilmiştir. Fahru'd-din-i Razî'nin talebesi olan Şerefü'd-din-i Herevî'nin medresesi de kendi adıyla anılan camiye bitişik idi. Yani Hanikah-i Lalâ ile yan yana idi.

Abbasî Halifesi en-Nâsır li Dinillah'ın elçisi meşhur sofi Şihâbü'd-din Suhreverdî, Konya'ya geldiği zaman, Sultan Alâü'd-din bu elçiyi karşılamak ve ağırlamak için bütün Ahileri, (Ehl-i Fütüvveti) görevlendirmişti. Bu elçinin beraberinde çok sayıda ilm ve fikir adamları bulunuyordu. Elçinin gelişi münasebetiyle Konya'da günlerce süren göz alıcı törenler, eğlenceler tertip edilmişti. Uluğ-Sultan parlak bir törenle Şeyh Şihâbü'd-din Suhreverdî'nin elinden fütuvvet üniforması olan şalvar giymiş ve şed kuşanmıştır[6]. "Mirsadü'l-ibad" adlı eserin sahibi Kabreviyye Tarikatı şeyhi Necmü'd-din-i Daye Anadolu'ya gelince Malatya'da Fütuvvet Teşkilâtı'nın şeyhu'ş-şuyûhu Şihabü"d-din Ömer es-Suhreverdi ile karşılaşmış ona bu "Mirsadü'l-ibad" adlı eserini sunmuştur. O da bu eseri mütalaa ettikten sonra çok beğenmiş ve yazarına: "Bu diyar-i Rum'un genç, ilim-sever ilmi ve alimleri koruyan bir sultanı var sen bu kitabını ona takdim et" demiş, o da Konya'ya gidip eserini Sultan Alâü'd-din Keykubad'a takdim etmiştir. Şeyh Sadru'd-din Konevî Suriye'den gelip Konya'ya yerleştikten sonra (1245) onun etrafında geniş bir talebe halkası oluşmuştur. Mecdü'd-din İbnü'l-Esir'in "Camiu'l-usul fi ahadisi'r-resul" adlı eserini 20 den fazla talebeleri ondan okumuşlardır. Bu eserin Sadru'd-din-i Konevî'nin vakfı olan 8 cildi Yusufağa Kütüphanesinde, (nr. 5050-5058) bulumaktadır. Bütün bu ciltlerin baş tarafına veya son sahifelerine yazılan "Sema" ve "Kıraat" kayıtlarında o ders halkalarında bulunan şahısların adları kaydedilmiştir. Bu talebeleri arasında Muhtelif memleketlerden ve milletlerden olan ve devrin tanınmış ilim adamları ve devlet adamlarının adları geçmektedir. Pervane Muinü'd-din Süleyman, Fahru'd-din-i İrakî, Ferganalı Saidu'd-din, Zeynü'd-din Muhammed er-Razi (Ahteri adlı Lugatın yazarı) bunlardan birkaçıdır. Bunlar arasında gayrı Müslimler de bulunmaktadır.

XIII. y.y. da Konya'da şâir ve ediplerin sayısı yüzlerle ifade edilecek kadar çoktu. Ahmet Eflâkî'nin anlattığına göre, senenin birinde Mevlânâ ve can dostları Ilgın'a (Ab-i germ) bir gezi için gitmişler ve yolculukları çok neşeli geçmişti.Bu gidiş ve dönüşte Mevlânâ ve arkadaşları karşılıklı, bir dîvan olacak kadar şiir yazmışlardır.[7] Bu şâirlerin şiirleri, Mevlânâ'dan 90 sene sonra "Dîvân-ı Kebîr"in içine alınmak suretiyle muhafaza edilmîştir. Mevlânâ, "Mesnevî"sini Önce kürraseler (Sahifeler) halinda yayınlıyordu. Bu kurraseler İranî çevreler arasında büyük ilgi görüyordu. Tabiî bu ilgi Mevlanâ'nın şevkini arttırıyor ve yazmaya devam ediyordu.

Genel olarak Türkiye Selçukluları devri, fikrî hareketler bakımından çok renkli ve çeşitlidir. İran ve Türk illerinden gelen çeşitli tarikatlara, dînî ve fikrî mezheplere mensup şeyhler, dervişler ve bilginler tarikatlarını ve fikirlerini yaymak için Anadolu'yu çok müsait bulmuşlardır. Bu bakımdan devletin merkezi olan Konya'da bütün bu fikir hareketlerine mensup zümrelere ait karargâhlar vardı. Başlangıçta bu zümreler arasındaki ilişkiler, gayet iyi idi. Selçuklu Devleti'nin müsamahalı siyaseti, dînî ve fikrî zümreler arasındaki ilişkilere de yansımaktaydı. Moğol işgalinden sonra, yani Selçuklu Devleti'nin Moğolların egemenliği altına girmesinden sonra diğer Anadolu şehirleri ile birlikte Konya'da da dînî ve fikrî zümreler arasındaki bu sulh ve sükun ortamı, anarşi dolu bir ortama dönüştü. Özellikle Mevlânâ ve çevresi ile Ahiler arasındaki mücâdeleler bu huzur ve güven ortamını bozan olayların başında gelmekteydi. Şehirde Şems-i Tebrizî'ye karşı büyük bir muhalefet cebhesi oluşmuştu. Bu yüzden Ahiler Şems-i Tebrizi'ye suikast düzenleyerek öldürdüler. Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesi olayında devrin Adliye Nazırı (Emir-i Dad) Nusratü'd-din Ahmed bulunmaktadır. Bu yüzden Şems'in öldürülmesi olayının adli bir vakıa olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde Ahiler şehirde inzibat ve güvenlik hizmetini görüyorlardı. Bu olay Mevlânâ ve çevresindekiler ile Ahiler arasındaki gerginliği had safhaya çıkardı. Devlet adamları bu gerginliği yatıştırmak için Ahi Evren Nasirü'd-din, Mevlânâ'nın oğlu Alâü"d-din Çelebi gibi bazı kişilerin Konya'dan Kırşehir'e gitmelerini sağladılar. Mevlânâ ve halefleri, XIII. asrın sonlarında fikrî üstünlük kurmuşlardı. Şehrin güvenliğinde söz sahibi olmuşlardı. Bu mücâdeleler ve Moğolların fikrî ve siyasî baskıları yüzünden Konya'dan uç bölgelere ve Memlûklüler ülkesine, yani Suriye'ye göçler olmuştur. Sadru'd-din Konevî'nin, vasiyetinde(5).

" Gençler bir an önce Anadolu'yu terketsinler"

demesi bundandır. Aynı şekilde Hacı Bektaş-i Veli de halifelerine Uç bölgelere göçmelerini öğütlemektedir. Özellikle 1261 yılında bazı münevverlerin ve emirlerin, Moğollar tarafından öldürülmesi şehirde büyük bir tedirginlik yaratmıştı. Bu tedirginliği yaşayanlardan biri de Sadru'd-din-i Konevî'dir.

Şehirde, Türk unsurunun yanında İranlılar, Hintliler ve Araplar, Gayrı Müslimler de vardı. Doğu illerinden gelip yerleşmeler neticesinde Konya'da büyük bir nüfus artışı olmuş ve şehir sür'atle büyümüştür. Bunun sonucunda yerli Rum halk, iyice azınlık durumuna düşmüş bulunuyordu. Aileler içinde Rum, Ermeni Gürcü asıllı köleler bulunuyordu. İlim meclislerinde ve ders halkalarında İslâmî ilimlere dair eserleri mütalaa edenler arasında gayrı Müslim olan şahısların adlarına da rastlanmaktadır. Mesela: 641(1243) yılı Safer ayında Sadru'd-din-i Konevî'nin ders halkasında Gulbek b. Abdullah ve Özbek b. Abdullah adlarında iki Gayrı Müslim şahsın (Biri Ermeni diğeri Türk asıllı) bulunduğunu görüyoruz[7]. Keza Kadı Siracü'd-din'in Vakfiyesi'ne imza koyanlar arasında Thomas adlı bir Rum bulunmaktadır. Bu Rum'un sultana yakın olduğu da belirtilmektedir. Genel olarak Anadolu şehirlerinde Rum, Ermeni gibi gayr-i müslim halklara ait mahalleler bulunuyordu. XIII. asırda Konya'da dış surlar dahilinde gayr-i müslimlere ait bir mahallenin mevcut olmadığı, bugün ayakta duran, Selçuklular devrinden kalan yapıların dağılımından anlaşılmaktadır. Selçuklular zamanında düzenlenen birçok vakfiyelerin şahitleri arasında gayrı Müslim kişilerin adlarına sık sık rastlandığına göre bu gayrı Müslimler İslâmî eğitim de görüyorlardı. Ancak, surlar dışında belli bir yerde ikâmet etmekte oldukları muhakkaktır. Zira, Cumhuriyet dönemine kadar Konya'da Rum ve Ermeni azınlıklar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Gayr-ı Müslimlerin en yoğun olarak yaşadıkları yer Sille'ydi. Diğer Anadolu şehirlerinden farklı olarak Konya'da İran unsurunun sosyal ve kültürel bir ağırlığı bulunduğu farkedilmektedir. Mevlânâ'nın "Fîhi Mâ fîh"inden çarşı ve pazar dilinin Farsça olduğu anlaşılmaktadır. 90 senelik ömrü Anadolu'da geçen Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled "Rebab-Nâme"sinin mukaddimesinde "Ben Türkçe bilmîyorum. Bu eserde derlediğim Türkçe sözler sünuhat kabîlinden gönlüme doğmuştur." demektedir.(6) "İntihâ-nâme"sinde de "Türkçe ve Rumca söylemeyi bırak, çünkü bu dilleri bilmiyorsun" diyor.(7) Sultan Veled'in bu itirafı İran dili ve kültürünün Konya'da iyice yerleşmiş olduğunu göstermektedir. XIV. asrın başından itibaren Konya'nın Karamanoğulları'nın yönetimine girmesinden sonra şehrin etnik durumu Türkler lehine gelişme göstermiştir. Konya Selçuklular zamanında ticarî faaliyetlerin çok yoğun olduğu bir merkez durumunda idi. Karaman, Aksaray, Akşehir ve Beyşehir istikametlerinden gelen yollar da Konya'da birleşiyorlardı. Bu durum, şehre ticarî bir canlılık vermekte idi. Bu yollar üzerinden 30 km. ara ile sıralanan kervansaraylar ticarî faaliyetlerin emniyet içinde yürütülmesini sağlamaktaydı. Selçuklu Devleti ticarî faaliyetlerin düzenli bir biçimde ve aksamadan yürütülmesine ve gelişmesine büyük önem vermekteydi. Şehir içinde de çok sayıda hanlar bulunmaktaydı. Bu hanlardan birçokları yakın zamana kadar faal idiler. Anadolu dışına mal ihrac ve ithal etmek ve ithalat ve ihracatı güven altına almak maksatla ülkenin her yanında kervansaraylar yapıldığı gibi, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde

muhkem kaleler ve tersaneler inşâ edilmiştir.

II.DEVLET ADAMLARININ BİLİMİ HİMAYELERİ

Selçuklular zamanında teşekkül eden Türk-İslâm medeniyetinin ilk birbuçuk asrında felsefe ve pozitif ilimlere büyük bir ilgi duyulduğu dikkati çekmektedir. Bunun da en önemli sebebi, Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri yöneticilerinin ilim ve fikir adamlarını bu alana yönlendirmeleri ve müsbet ilimlerle mücehhez olan ilim adamlarını himaye edip, onların çalışmalarına imkân vermeleridir.
Anadolu da ilk ilmî faaliyetlerin Dânişmend Oğulları Devleti zamanında ve Dânişmendliler bölgesinde başladığını tespit etmekteyiz. Bu devletin kurucusu Melik Ahmet Gâzî, Selçuklu ailesinin muallimi Dânişmend Ali Taylu'nun oğludur. Kendiside babası gibi dânişmend (bilge) bir kişi idi. Kurduğu devlete "Dânişmendiyye" devleti denmesi bundandır. Anadolu'nun ilk medreseleri XII. asrın ilk yarısında Dânişmend Oğulları zamanında Niksar, Tokat, Sivas ve Kayseri'de yapılmıştır.

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da ilk defa bilimsel bir eser te'lif eden İbnü'l-Kemâl İlyas b.Ahmed, Dânişmendlilerin Kayseri şehir muhafızı olup, Hey'et (Astronomi) ilmîne dair olan "Keşfü'l-akabe" adlı eserini Dânişmend Oğlu Melik Ahmed Gâzî'ye sunmuştur.(8) Eserinde Melik Ahmed Gâzî'nin Astronomi ve Felsefe'ye ilgi duyduğunu da belirten İbnü'l-Kemâl, eserinin bir yerinde de onun hakkında: "O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fâzıl ve filozoflar (Hükemâ) dır. Dünyanın her yanından bilge kişiler o hazrete yöneldiler. Her biri ilmîni yayması nisbetinde itibâr görüp, o hazretin cömertlik denizinden paylarını aldılar." (9) demek suretiyle Melik Ahmed Gâzî'nin bilimi ve bilim adamlarını himaye ettiğini ifade etmiştir. XII. Asrın sonlarında Anadolu Selçukluları, Dânişmend Oğulları Devletini ortadan kaldırdılar. Fakat Dânişmend oğullarının koyduğu bilimsel gelenek Dânişmend İlinde devam etmiştir.

Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan, Dânişmend Oğulları Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Dânişmend'lilerin baş şehri Tokat ve çevresini oğlu Rüknü'd-Din Süleyman Şâh'a vermişti. Dânişmend İlinde eğitim gören Süleyman Şâh da Dânişmend oğlu Melik Ahmed Gâzî gibi İlim sever, fâzıl ve filozof bir insandı. Mutaassıb birşâfiî olan İbnü'l Esîr onun hakkında şöyle demektedir: "Ancak onun itikadının bozuk olduğu, felsefî inançlar taşıdığı, bu inançta olanların ona sığınıp, ondan yardım ve himaye gördükleri nakledilir. Fakat o akıllı idi. Halkın tepkisinden çekindiği için bu inanç ve itikadını açığa vurmazdı"(10).Bilâhare Selçuklu tahtına oturan Süleyman Şâh, Tokat ve yöresinde Dânişmend Oğlu Melik Ahmed Gâzî'nin başlattığı ilmî ve fikrî geleneği devam ettirmiştir. Yine İbnü'1-Esîr, çeşitli mezhepten ilim adamlarının onun huzurunda münâkaşa ettiklerini bildirmektedir(11). İbni Bîbî, İşrâkî Feylesof Şihâbü'd-din-i Suhreverdî el-Maktûl'un "Pertev-name" adlı felsefî eserini Tokat'ta Süleyman Şâh'a takdim ettiğini yazmaktadır(12).

Dânişmendli emirlerden ve "Dânişmend-nâme" adlı destânî eserin kahramanlarından Terken-Şâh'ın torunu olup, Sultan I. İzzü'd'-din Keykâvûs ve I. Alâü'd-din Keykubâd zamanlarında Amasya Valisi olan Emir Mübârizü'd-Din Hâlifet Gâzî, 1209 (606) yılında Amasya'da medrese inşâ etmiştir.(13) Bu medresede hizmet veren Hakim Bereket adlı bir bilgin tıp ilmine dair "Tuhfe-i Mübârizî" ve "Hulâsa der ilm-i Tıb" adlarında Türkçe iki eser yazmıştır.(14)

Anadolu Selçukluları Devleti sultanları da pozitif ilimlere vâkıf idiler ve bu ilim sahiplerini gözetiyorlardı. Nitekim o dönemin tarihçisi İbnü'l- Esîr, Anadolu Selçukluları Devleti'nin kurucusu Süleyman Şâh'ın Babası Kutalmış'tan bahsederken: "Tuhaf olan şu ki, bu Kutalmış Türk olmasına rağmen Astronomi (Nücûm) ilmîni çok iyi biliyordu. Ayrıca Kavimler ilmîni de iyi bilirdi. Kendisinden sonra da oğulları bu ilimlere rağbet göstermeye devam ettiler ve bu ilimlerde sivrilmîş olan bilim adamlarını korudular."(15) demek suretiyle bu hususu gayet açık bir suretle ifade etmektedir. XII. yüzyıl sonlannda Anadolu'ya gelip "Akâid-i Ehl-i Sünnet" adlı bir eser yazan Ömer b.Muhammed b.Ali es-Savî adında bir zât, adı geçen eserinin önsözünde: "Diyâr-ı Rum'a (Anadolu'ya) geldim. İnsanların Astronomi (İlm-i nucum)'ye rağbet ettiklerini ve fakat dinî ilimlerden bîhaber olduklarını gördüm." (16) diyerek İbnü'l-Esîr'in dediklerini te'yid etmektedir.

Çok yönlü bir ilim adamı olan Hubeyş b.İbrahim et-Tiflîsi adlı zât Sultan II. Kılıç Arslan zamanında Kayseri'ye gelmiş ve bu sultanın himayesine girmiştir. "Sıhhatü'l-Ebdân" ve "Takvîmü'l-Edviyye" adlarında Tıbba dair eserler te'lif ettiği gibi "Medhal ilâ İlmi'n-Nücûm" ve "Beyânü'n-Nücûm" adlarında Astronomi'ye dair ve "Beyânü-s-Sinâat" adlı hırfete dair eserler de yazmıştır.(17)

II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra iki nevbet Selçuklu tahtına oturan oğlu I. Gıyâsü'd-din Keyhusrev de pozitif ilimlere vâkıf, şâir ve edip bir sultan olarak bilinmektedir. İbn Bîbî onun İbn Sina'nın hayranlarından olduğunu yazmaktadır.(18) Bu sultanın kızkardeşi Gevher Nesîbe Hâtûn da Kayseri'de devrin en büyük tıp merkezlerinden birini inşâ etmiştir. Muhtemelen Tiflisli Hubeyş b. İbrahim, bu Tıp

merkezinin ilk müderrisidir. Bugün de bu medrese ayakta durmakta ve hizmet vermektedir. I. Gıyâsü'd-din Keyhusrev, iki oğlu I. İzzü'd-din Keykâvûs ve I. Alâü'd-din Keykubâd'ı da kendisi gibi yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu üç sultan da Arapça, Farsça ve Rumca biliyorlardı. Bilim sever idiler ve Anadolu'da bir çok bilimsel müesseseler kurmuşlardır. Özellikle de Sultan Alâü'd-Din Keykubâd çok kültürlü bir sultan olarak tanınmaktadır.Hey'et ilmîne vâkıf idi. Ahi Teşkilâtı'nın baş mi'mârı olup Ahi Evren diye bilinen Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud "Yezdan-Şinaht", "Mürşidü'l-Kifâye" ve "Ahlâk-i Nasırî" adlı eserlerini ona ithaf etmiştir. Ahi Evren onu hâkim bir kişi olarak anlatmaktadır (19). Yine bu Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, Alâü'd-din Keykubâd'ın emri ile İbn-i Sînâ'nın bazı eserlerini Farsça'ya tercüme etmiştir (20). İbni Bîbî de, onu okumayı seven bir hükümdar olarak anmaktadır. Hey'et ilmîne dair eserleri okumaktan hoşlandığını, Nizâmü'l-Mülk'ün "Siyâset-nâme"sini, İmâm-ı Gazâli'nin "Kimyâ-i Saadet" ini ve Kâbus-i Vuşmgir'in "Kâbus-nâme" sini çokça mütalea ettiğini de bildirmektedir(21).

a- Bilimin İşe (Üretime) Dönüştürülmesi Anlayışı ve Uygulaması

Yukarıdan beri özet olarak arzetmeye çalıştığım gibi Anadolu Selçukluları Devri'nin ilk 150 yılında Selçuklu sultanları ve yöneticileri felsefe ile birlikte pozitif bilimleri teşvik ve himaye etmişlerdir. Bunun sonucu olarak bu ilk 150 sene zarfında Anadolu'da te'lif edilen eserlerin büyük ekseriyeti Felsefe, Tıb ve Hey'et gibi müsbet ilimlere dâirdir. Bu alandaki çalışmalar Anadolu'da ilginç bulduğumuz bir gelişmeye vesile olmuştur. Bu gelişmeyi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Bu devrin ilk 150 yılında Anadolu'da yaşayan müsbet ilimler alanında tanınan bilim adamları, bilimden iş hayatında ve san'at alanında faydalanılması gerektiğini belirtmektedirler. Bilimin işe dönüştürülmesi zihniyeti ön plâna çıkmış ve bunun uygulaması için çaba sarfedildiği görülmektedir.

Yukarıda adı anılan Tiflis'li Hubeyş b. İbrahim "Beyânu's-Sınaat" adlı eserinde san'at alanında bilimden yararlanmanın yollarını göstermeye çalışmakta, san'at alanında bilimden geniş ölçüde yararlanılabileceğini savunmaktadır(22). Tiflisli Hubeyş b. İbrahim ile aynı zamanda yaşayan Diyarbekir Artukluları devri bilgini Cizreli Ebü'l-İzz İsmail b. er-Rezzâz (602/1205-6) "el-Câmi' beyne'l-ilmî vel-amel" (ilim ile amelin birleştirilmesi) adlı eserinde pekçok "Otomatik makinaların" projesini çizerek ve tariflerini yaparak ilmîn amele dönüştürülmesinin yollarını göstermektedir(23). Sivas'a yerleşen Kübreviyye Şeyhi, Şeyh Necmü'd-Din-i Dâye de Sultan Alaü'd-Din Keykubâd'a sunduğu "Mirsâdü'l-İbâd" adlı eserlerinde, san'atı ilmîn insan ruhunda meydana getirdiği gücün neticesi olarak görmekte ve san'atı; insanın sahip olduğu ilmî sayesinde aklın direktifi ile kullandığı bir takım alet ve edevat vasıtası ile ruhunu, duygu ve düşüncesini eşya üzerinde göstermeye çalışmasıdır, şeklinde tarif ederek ilim ile san'at arasındaki rabıtayı belirtmeye çalışmaktadır(24). Bu düşüncenin Anadolu'da bir süre gelişme gösterdiği ve uygulama alanı bulduğu görülmektedir. O devirde bu zihniyetin uygulayıcıları Anadolu'nun hirfet ve san'at erbabı olan Ahiler idi. Anadolu'da Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu olarak tanınan Ahi Evren diye bilinen Anadolu Selçukluları devrinin en güçlü fikir ve aksiyon adamı Şeyh Nasîru'd-din Mahmud el-Hoyi (659/1261) nin bu konuya özel bir önem verdiği görülmektedir.

O, eserlerinde sık sık ilmî iş ve san'at alanında kullanmak gerektiğini ifade eder. İlmin amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını, kişi ilmîni uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını savunmaktadır(25). Bir başka yerde de insan ruhunda teorik (nazarî) ve pratik (amelî) güçler bulunduğunu bu iki gücün birlikteliğini vurgulayarak ilimle oluşan ruhdaki irâde ve kudretin pratik gücü meydana getirdiği ve bunun iş ve üretime yönlendirilmesi fikrîni savunmaktadır(26). Zaten Anadolu'da Ahi Teşkilâtı'nın kuruluş amaçlarından biri de ilmi çeşitli san'at alanında uygulamaya koymak ve toplumu bundan yararlandırma ülküsünün pratiğe dönüşmesidir. Yukarıda arzetmeye çalıştığım zihniyetin, Anadolu Ahi Teşkilâtı'nın kurulmasına vesile olduğunu söylemek istiyorum. Bu teşkilât 1205 (602) yılından itibaren ilk defa Kayseri'de kurulmuş ve zamanla diğer Anadolu Şehir ve kasabalarında teşkilatlanmıştır.

b- Hoşgörü ve Müsamaha Ortamı:

Hoşgörü ve müsamaha olmayan bir ortamda bilimsel gelişmenin olması ve alternatifli düşünebilmenin imkânı yoktur. Genel olarak Selçuklu Sultanları Anadolu'da geniş bir müsamaha ve hoşgörü ortamı yaratmışlardı. Çeşitli din ve milletlerin bulunduğu o günün Anadolusundaki kültürel şartlar bunu gerektirdiği gibi, vasıflı yöneticiden de beklenen budur. Meşhur İşrâkî Filozof Maktul Şihabu'd-din Sühreverdî, Diyarbekir'de bulunmuş Artukoğlu İmâdu'd-din Kara-Arslan'a "el-Elvâhü'l-imâdiye" adlı eserini sunmuştur. Tokat'da da bulunmuş, orada da II. Kılıç Arslan'ın oğlu Süleyman Şâh'dan saygı görmüş ve bu sultana da "Pertev-nâme" adlı eserini sunmuştur(27). Aynı zat Haleb'e gitmiş, Salâhu'd-din Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'z-Zâhir tarafından zındık (Mecusi) olduğu gerekçesiyle idam edilmîştir(28).

Yani fikirlerinden dolayı öldürülmüştür. Bu durum, Selçuklu devlet adamlarının fikir ve inanç özgürlüğüne ne kadar değer verdiklerine güzel bir örnek teşkil eder. Şüphesiz Alâu'd-din Keykubâd da en az selefleri kadar hoşgörü ve müsamaha sahibi bir sultan idi. Dostları, sohbet arkadaşları arasında Ermeni, Rum kişiler de vardı. Zevcesi Kirfard'in kızı Hond Hatun, uzun süre dinini muhafaza etmiş ancak sonunda kendi rızası ile İslâmiyeti kabul etmiştir. Babası da Akşehir Hakimi(yönetici) olmuştu. Başta hanedan üyeleri olmak üzere birçok devlet adamları ve halktan insanlar Gayrı Müslime hanımlarla evlilikler yapıyorlardu. Bunun sonucu gayrı Müslim aileler ile akrabalıklar kuruluyordu. Anadolulu Tacirler, ticaret amacıyla Rum beldelere gidiyor ve oralarda evlilikler yapıyorlardı. Çoğu zaman hanımın ve akrabalarının Müslüman olmalarına vesile oluyorlardı[8]. Moğol hakimiyetinden sonra bu müsamaha ve güven ortamının da bozulduğu görülmektedir.

III- KONYA'DA AHİ TEŞKİLÂTI

Anadolu Selçukluları zamanında şehirlerde güvenlik ve belediye hizmetleri "Ahi Teşkilâtı" diye bilinen esnaf ve sanatkârlar örgütü tarafından yürütülmekteydi. Toplumu sosyal, kültürel ve siyasî bakımdan yönlendiren en önemli kuruluş da gene Ahi Teşkilâtıydı. Bu teşkilâtın kurucusu sayılan Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, Alaü'd-din Keykubâd ve oğlu II.Gıyâsü'd-din Keyhüsrev döneminde Konya'da bulunuyordu. Ahi Evren ilmî kişiliği ile de devrin en önde gelen fikir ve aksiyon adamlarından biridir. Bu bakımdan burada onun ilmî ve fikrî faaliyetlerini ve teşkilât çalışmalarını ve kurduğu Ahi Teşkilâtı'nın o günkü Sosyal ve kültürel ortamdaki yerini açıklamayı gerekli görüyoruz.

a- Ahi Teşkilâtı'nın Kurulması

Türk fütuvvet hareketi diyebileceğimiz Ahilik, dinî ve siyâsî bakımdan Abbasî Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh'ın kurduğu Fütuvvet teşkilâtına bağlı olarak kurulmuştur. Türk kültür ve zevkinin, Ortaçağ İslâm Fütüvveti, töre ve gelenekleriyle beslenmesi ve Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'daki sosyal, kültürel, smâî, ticarî ve siyâsî şartların etkisiyle teşekkül etmiş ve gelişmiştir. 34. Abbasî Halifesi en-Nâsır li Dinillah (1180-1225) İslâm dünyasındaki dağınık dinî ve siyâsî birlikler halinde bulunan Fütüvvet hareketini, yeniden organize ederek, İslâm dünyasına şâmil bir teşkilât kurdu. Kendi zamanındaki bütün müslüman devlet adamlarına da mektuplar ve elçiler göndererek kurmuş olduğu Fütüvvet Teşkilatına katılmalarını talep etmekteydi. 601 (1204) yılında ikinci defa Anadolu Selçukluları Devletinde tahta geçen I. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev, hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak'ı bu halîfeye göndererek onunla siyâsî ve kültürel ilişkiler içine girdi. Nitekim ertesi yıl Bağdad'dan dönen Şeyh Mecdü'd-Din İshak, bu kültürel ilişkinin sonucu olarak beraberinde Fütüvvet Teşkilâtı'na mensup bazı şeyhleri, ilim ve fikir adamlarını Anadolu'ya celbetmiştir.

Muhyi'd-din İbnü'l Arabî, Evhadü'd-din el-Kirmînî, Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud el Hoyî (Ahi Evren), Ebû Ca'fer Muhammed el-Berzâî, Arapgirli Şeyh Hasan Onar, Ebû'l-Hasan Ali el-İskenderânî bunlardan bir kaçıdır(29).

Anadolu Ahi Teşkilâtının kurucuları olan Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, onun hocası Evhâdü'd-din-i Kirmânî, Kirmânî'nin halîfesi Şeyh Zeynü'd-din Sadaka ve diğer Fütüvvet erbabı şeyhler ve Fütüvvet Teşkilâtı mensupları, görevli olarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Bunlardan Kirmânî, Anadolu'daki Fütüvvet erbabı şeyhlerin lideri (Şeyhü'ş-şuyûhi'r-Rûm) olarak bizzat halîfe tarafından ta'yinen Anadolu'ya gönderilmîştir. Ondan sonra da bu göreve Zeynü'd-din Sadaka tayin edilmîştir. Zeynü'd-din Sadaka (660/1262), Konya'da Sadırlar Mahallesinde "Sadr-ı hakim" Hankahında ikâmet etmekteydi. 601 (1204) yılından itibaren Fütüvvet mefkuresi, Anadolu'da çok ilgi ve siyasî destek görmüş ve her tarafa yayılmıştır. Şeyh Evhadü'd-din'in kurmuş olduğu "Evhadiyye" tarikatı mensubu şeyhler ve bu şeyhler etrafındaki Türkmen dervişler, Fütüvvet ülküsüne iman derecesinde gönül vermişlerdi. Başta sultanlar olmak üzere pek çok Selçuklu devlet adamı da Fütüvvet Teşkilâtı'na girmişlerdi. I. İzzü'd-din Keykâvûs ve I, Alaü'd-din Keykubâd parlak törenlerle bu teşkilâtın üniforması olan şalvar giyip şed (kuşak) bağlamışlardı.

b- Konya Ahileri

Bu devrin önemli kuruluşlarından olan esnaf ve san'atkârların mensup oldukları Ahi teşkilatı, başlangıçta Kayseri'de kurulmuş iken, Alâü'd-din Keykubâd zamanında bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Bu teşkilatın kurucusu olup, Ahi Evren diye bilinen Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'un da Sultan Alâü'd-din zamanında Kayseri'den Konya'ya gelip yerleştiği ve Ahiliğin Konya'da da teşkilâtlanmasını sağladığı görülmektedir. Bizzat Sultan Alâü'd-din Keykubâd şehirlerde beledî hizmetlerin yürütülmesi görevini Ahilere gördürmekteydi. Başkent Konya'da da Ahiler beledî hizmetleri, sosyal , sınaî ve ticarî faaliyetleri, Ahi Fütüvvet-nâmelerinde belirlenen prensipler dahilinde yürütmekteydiler. O dönemde Ahilerin imalât atölyeleri ve ticaret merkezleri bugünkü

Ulunmak ve İsmet Paşa İlkokulu civarında bulunuyordu. Ahiliğin kuruluş gayelerinden biri de, göçebe Türkmen halkı, iş ve meslek sahibi yaparak şehirlere yerleşmelerini ve şehir hayatına uyum sağlamalarını temin etmek idi. Güdülen bu politika sayesinde şehirlerin Türkleşmesi sağlanmıştır.

Selçuklular zamanında şehirlerde Belediye ve Emniyet hizmetleri Ahiler tarafından yürütülmekteydi. Ahiler özel üniformaları ile ve bellerinde kamaları olduğu halde dolaşır, güven ve düzeni sağlamaya çalışırlardı. Konya'da Ahilerin çok güçlü ve nüfuzlu oldukları görülmektedir. Moğolların Anadolu'yu işgal etmelerinden sonra oluşan Moğol yanlısı yönetime karşı mücâdele ediyor ve onlara itaat etmek istemiyorlardı. Bu yüzden Anadolu'nun birçok şehirlerinde olduğu gibi Konya'da da zaman zaman Ahilerin devlete ve uygulamalara karşı ayaklanma olayları meydana gelmekteydi. Bu yüzden devlet, Ahilerin ellerinde bulunan tekke, hânikâh ve medrese gibi müesseseleri onlardan alma yönünde bir uygulama başlatmıştı. Eflâkî'nin bildirdiğine göre 659 H. (1261 M.) yılında Selçuklu Sultanı Moğol baskılarına dayanamayarak bu yönde bir ferman da yayınlamıştır. Bu baskılara dayanamayan Ahilerin Konya'yı terk ettikleri görülmekteydi. Ahi Türk'ün kardeşi Ahi Basara (Hüsâmü'd-din Çelebi'nin amcası) önceleri Konya'da ikamet ediyorken şehri.terk ederek Başarakavağı denilen yere yerleşmiş ve bu köyü kurmuştur(30). Bunun gibi birçok Ahinin Konya'dan göçtükleri görülmektedir. Eflâkî'nin birçok kişiler için, başlangıçta Mevlânâ'ya muhalif iken, sonradan Mevlânâ'nın büyüklüğünü ve kerametlerini görüp, tevbe edip kul olduklarını bildirmesi de aslında devletin sözünü ettiğimiz uygulamalarının sonuçlarını ifade etmektedir. Mevlânâ'nın bazı devlet büyüklerine, özellikle Pervane Süleyman, Sahib Ata ve Tâcu'd-din Mu'tez'e ya bir Ahi'nin veya Ahilerin yakını olan birinin bağışlanmasını istemesi Ahilerin ve Ahilerden yana olan kişilerin tâkib edildiklerini ve Mevlânâ'ya mürîd olmaya zorlandıklarını göstermektedir. Hanikâh-i Ziyâ'nın devlet zoruyla Hüsâmu'd-din Çelebi'ye verilmesi sırasına ayaklanan Ahiler arasında Ahi Çoban, Ahi Kayser ve Ahi Muhammed-i Sebzvârî elebaşıdırlar. Başlarında da Ahi Ahmed bulunmaktadır. Sultan Veled bir manzumesinde Ahi Çoban ile Ahi Kayser'i medhetmektedir(31). Bu demektir ki, bu iki Ahi sonradan Mevlânâ'nın safına katılmak zorunda kalmışlardır. Eflâkî, Hanikâh-i Ziya'da isyancı Ahilerin lideri olan Ahi Ahmed'in kulluğa kabul edilmediğini, yani Mevlânâ'ya bağlanmayı kabul etmeyip, direndiğini, bu yüzden kendisine "Anûd" (İnatçı) dendiğini bildirmektedir. Fakat oğlu Ahi Ali'nin Sultan Veled'e kul olduğunu yazıyor. Anlaşılıyor ki, bu Ahi Ali uzun süre direnmiş, ancak Sultan Veled'in posta oturuşundan sonra (684/1285) Mevlevî olmuştur(32).

Ahiliğin kadınlar kolu olan Bacı Teşkilâtı'na mensup kadınların da Konya'da faaliyet gösterdikleri örülmektedir. Bu genç kızlar Şeyh Zeynü'd-din Sadaka'nın Sadırlar Mahallesindeki Hanikahının müdavimleriydi. Mevlânâ'nın kızı Melike Hatun da bir zaman bu kadınlar cemaatı arasına katılmıştır. Ahmet Eflâkî'nin bildirdiğine göre Şems-i Tebrizî Konya'ya gelince bir defasında bu kızlar cemaatını uzaktan görmüş ve yanındakilere " Bu cemaatın arasında birtek nur var" damiş. İncelemişler o tek nurun Melike Hatundan kaynaklandığını tesbit etmişler ve Melike Hatun'u onların arasından alıp getirmişler. Bir daha da Melike Hatun'un o cemaatın arasına girmesine müsaade etmemişlerdir[9]. Eflâkî"nin bu açıklamalarından Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ ve çevresindekilerin bu kadınlar cemaatına (Fakiregan) muhalif oldukları anlaşılmaktadır. Bir Selçuklu şâhzâdesi olan Cimri (Siyavuş: II. İzzu'd-din Keykâvûs'un oğlu) Karaman Oğullarının yardım ve desteği ile Konya'yı zapt edip, Selçuklu tahtına oturunca başlarında Ahi Ahmed Şâh olduğu halde bütün Konya Ahileri yeni sultana biat etmişlerdi(33). Bu Ahiler'in Mevlânâ ve halîfelerine bağlanmış olmalarına rağmen böyle bir fırsat zuhur edince hemen Türkmenlerin safına katıldıkları görülmektedir. Ne var ki, bu yeni sultan ve Karamanoğlu Mehmed Bey Konya dışında bulundukları bir sırada Konya'yı Karamanoğulları'ndan almaya gelen Moğol ordusunun Konya'ya yaklaştığı öğrenilince şehirdeki Ahiler gene başlarında Ahi Ahmed Şâh olduğu halde şehir surlarını Karaman Türkmenlerine kapatıp, Moğol ordusu gelene kadar müdafaaya geçmişlerdi(34). Böylece yeni bir Ahi katliâmını önlemiş oldular(35). Bu Ahi Ahmed Şâh'ın bu olaydan sonra Mevleviler arasında nüfuzlu bir kişi olduğu gibi.Moğollarla da iyi ilişkiler içinde bulunduğu görülmektedir. Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin (Mevlânâ'nın torunu), müslümanlan (Muhibbân-ı Hazret) bırakıp, kendilerine yabancı olan Moğollar lehine faaliyetinden dolayı kınandığını ve hatta bu yüzden Karamanoğulları'nın Konya dizdarı tarafından bir süre tutuklan dığını yazmaktadır(36).Ulu Arif Çelebi kendisini kınayanlara şöyle demiştir: "Biz Mevlevîler, Allah gücü ve kudreti kime vermişse ona itaat etmeyi kendimiz için vacip görürüz"

IV. İLİM VE FİKİR MERKEZİ OLARAK KONYA

Anadolu Selçukluları zamanında Konya, İslâm dünyasının önde gelen ilim, irfan ve fikir merkezi olmuştur. Selçuklu ve Osmanlı tarihi boyunca İslâm dünyası çapında iki büyük fikir akımının

merkezi olma özelliğini korumuştur.Selçuklular zamanında birçok ünlü ilim ve fikir adamlarının Konya'ya geldikleri görülmektedir. Bu ilim adamlarına evler tahsis ediliyor, onlar o evlerde ikamet ediyorlardı. Muhyi'd-din İbnü'l-Arabi, Evhadü'd-din-i Kirmanî, Ebu Ca'fer Muammed el-Berzaî kendilerine tahsis edilen evlerde ikamet etmiş ve eserler yazmışlardır. Bu fikir akımlarından biri Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin başlattığı "Celâliyye" hareketidir. Tarikat olarak da "Mevleviyye" (Mevlevîlik) adı verilen bu fikrî ve tasavvufî hareketin ana kaynağı olan Mevlânâ'nın, hocaları ve takipçilerinin orijinal eserleri Konya'da bulunuyordu. Bu yüzden her dönemde Konya, bilgin, şâir ve ediplerin merakını celbetmiştir. Onlardan kalan eserlerin orijinallerini görme ve mütâlaa etme ve onların hâtıralarının yaşandığı çevrenin havasını teneffüs etme arzusu ile çok uzak beldelerden Konya'ya gelenler olmuştur. "İkdü'l-cuman" adlı eserin sahibi Memlukler devri tarihçisi Bedrü'd-din el-Aynî (823/1420) diplomat olarak Karaman oğuları yetkilileriyle görüşmeler yapmak üzere Konya'ya gelmiş, bu vesile ile Mevlânâ'yı ve Mevlevî dergahını inceleme imkâni bulmuştur. Ünlü Molla Abdurrahman Câmî hac dönüşü Konya'ya uğramış ve bir müddet burada kalmıştır. Mirza Tebrizî de Mevlânâ'ya hayranlığının sonucu Konya'ya yerleşmiştir. Selçuklu Sultanlarının muallimi Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak'ın oğlu olan Şeyh Sadru'd-din Konevî, babasının ölümünden sonra (1220) Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'nin üvey oğlu olmuştur. Sadru'd-din Konevî uzun süre, Şam'a yerleşen üvey babasının yanında kalmış ve onun yetiştirdiği en tanınmış talebesi ve takipçisi olmuştur. 1247 (645) yılında Şam'dan Konya'ya gelen Sadru'd-din-i Konevî hocasına ait pekçok kitabı beraberinde Konya'ya getirmiştir. Konya'da tâlim, tedris ve te'lif ile meşgul olmuş ve Konya'yı "Ekberiyye" denilen fikir akımının merkezi haline getirmiştir. Hocasının eserlerini okutmuş, şerh etmiş ve pekçok talebeler yetiştirmiştir. Sadru'd-din Konevî babası Şeyh Mecdü'd-din İshak ve hocası İbnü'l-Arabî'den kendisine intikal eden pekçok eseri İnşa etmiş olduğu câmiin yanıbaşındaki medresenin kitaplığına vakfetmiştir. Bu eserlerden 168 adedi günümüze gelmiş, bugün Konya Yusufağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Tarih boyunca Konevî ve İbnü'l-Arabî'nin düşünce ve felsefesine ilgi duyanlar Konya'ya gelmiş ve Konevî'den ders almışlar veya Konevî'nin kurduğu kütüphanede bir müddet çalışmışlar ve İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin eserlerini burada istinsah (kopye) edip beraberlerinde götürmüşlerdir.

İlk "Füsus" şarihi Müeyyedü'd-din el-Cendî (1300), Kutbu'd-din Şirazî (1310), Fahrü'd-din el-İrâkî (1288), Saidü'd-din el-Fergânî (1292) Konevî'nin en tanınmış talebeleridir. Dâvûd-i Kayserî (1351), Yar Ali Şirâzî (1412), Sultan Fatih'in hocası Akşemseddin (1462) Ünlü dilci Firuzabadi, Seyyid Şerif-i Curcanî, Molla Camî gibi daha birçok ilim ve fikir adamları Ekberiyye denilen fikir akımının orijinal kaynaklarına ulaşmak için Konya'ya gelmişler ve Konevî'nin kurduğu kütüphanede bir müddet çalışmışlardır. Konevî'ye ait olan bu kitapların pekçoğunun kıraat ve sema' kayıtlarında, kenar notlarında, bu ilim ve fikir adamlarının kendi el yazılarını görmek mümkündür. Meşhur dilci Fîrûzâbâdî'nin de Konya'ya gelip Konevî'nin kütüphanesinde bir müddet çalıştığı bir kayıttan anlaşılmaktadır(37). Konya'yı ilim ve irfan merkezi haline getiren bir diğer kişi de Ahi Teşkilâtı'nın kuruluşunda baş mi'mâr rolünü üstlenen Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud b. Ahmed el-Hoyi'dir. Önceleri Kayseri'de bulunuyordu. I. Alaü'd-din Keykubâd 1219'de iktidara gelince Ahî Evren'i Konya'ya celbetmiştir. O daha önce Kayseri'de kurduğu Ahi Teşkilâtı'nı Konya'da da kurmuştur. Ahilere ait iş yerleri bugünkü İsmet Paşa İlkokulu'nun bulunduğu bölgedeydi.

Ahi Evren Konya'daki Hânikâh-ı Ziya ile Hanıkah-ı Lala'nın müderrisliğini de yürütüyordu. O ayrıca Saray muallimi, yani Lâlâ (Lâlâ-i Sultanî) idi.. Şehzadelerin eğitim ve öğretimi ile uğraşıyordu. Bu yüzden Onun ders verdiği Hanikaha "Hanikah-i Lâlâ" denmiştir. Mevlânâ da Mesnevî'sinde birçok yerde onu "Lala" diye anmıştır. Etrafında çok sayıda muteber talebeleri vardı. Eflâkî, Onun ilmî kişiliğini "Her türlü ilimde Sadru'd-din Konevî ile atbaşı giderdi" diyerek ifade etmektedir. Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud'un Latifeleri ile ünlü Nasreddin Hoca ile aynı kişi olduğunu da burada hatırlatalım. Selçuklular zamanında Konya'daki ilmî çevrede hatırlı bir yeri bulunan bir diğer şahıs da Kadı Seraceddin el-Urmevi(1284) dir.. Daha önce Malatya'da ve Sivas'ta kadılık yapmış, Konya'ya geldikten sonra 40 yıl kadılık yapmıştır .Bu makamda bulunduğu sürece birçok siyasî ve sosyal olaylarda rol almıştır. Şafi'i ve Eş'arî Mezhebindendi. Birçok te'lif eserleri bulunmaktadır.(Buraya Mezar kitabesi Konacak) Bu kısa açıklamadan sonra Selçuklular zamanında Konya'daki dinî ve fikrî ortamı tasvir etmeye geçebiliriz. Hace Cihan, Hace Hasan, el-Hac Tacü'd-din-i Kâşi gibi tacir alan kişiler de Mescid, Hanikah, Hanlar ve imaretler yaparak, vakıflar kurarak halka ve bilim adamlarına hizmet etmekteydiler. Bilim alanındaki gelişmelere katkıda bulunuyorlardı. Bugünkü Hoca Cihan Mahallesi'nin olduğu yer Hace Cihanın mülkü idi. Türbesi de oradadır. Alaü'd-din Keykubad zamanında şehir muhafızlığı yapmıştır. "Şerhu't-Taarruf" adlı eseri 616(1219) de Sadırlar Mahallesindeki "Sadriyye"

Hanikahına vakfetmiştir. Kitabın kapak sahifesinde Hoca Cihan'ın vakıf kaydı ve imzası bulunmaktadır. Bu kayda göre Hace Cihan'ın tam adı Ahmed b. Kayser b. Süleyman olup Hace Cihan diye ünlenmiştir[10]. El-Hac Tacü'd-din Kâşi ise Sadru'd-din Konevî'nin arkadaşıdır. S.Konevî, mektuplarında onu seyyidü'l-akran diye anmaktadır. Karaman yolu üzerinde "Kâşinin Hanı" diye anılan bir Han inşa etmiştir. Bugün bu hana Kaşınhanı denmektedir. Tacir olan bu zatın Bilge bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Evren Hace Nasirüddin felsefeye dair olan "Tuhfetü'ş-şekur" adlı eserini ona ithaf etmiştir. Onu Moğollar öldürüp emvalini müsadere ettiler.

A- FİLOZOF VE FİKİR ADAMI OLARAK AHİ EVREN ŞEYH NASÎRÜ'D-DİN MAHMUD

Ahi Evren çok yönlü bir fikir ve aksiyon adamıdır. Aslen Azerbaycan'ın Hoy kasabasından olup, tahsilini Horasan ve Mâverâünnehir'de tamamlamıştır. Burada iken ünlü Eş'arî kelâmcısı Fahru'd-din-i Râzî'ye talebe olmuştur. Bilâhare Bağdat'a gelen Ahi Evren Şeyh Nasîrü d-din Mahmud, Halifenin kurduğu Fütüvvet Teşkilâtına girmiştir. 1204 (601 H.) yılında kayın pederi ve hocası olan Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî ile Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da önce Kayseri'ye yerleşmiş ve Ahi Teşkilatını burada kurmuştur. 1225 yılında Alaü'd-din Keykubâd'ın isteği ile Konya'ya gelmiş ve burada da Ahi Teşkilâtını oluşturmuştur. II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev zamanında Bâbaîler İsyanı ile ilgisinden dolayı beş sene süre ile tutuklanmıştır. Tutukluluk hali kalktıktan bir müddet sonra Kırşehir'e göçmüş, 1261 yılında Ahilerin başlattıkları isyanın bastırılışı sırasında Ahi Evren Hace Nasirü'd-din de öldürülmüştür.

1- Filozof Olarak Ahi Evren

Herşeyden önce Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'un Anadolu'ya geldiği dönemlerde (602/1205) Anadolu'da felsefî, ilimci zihniyetin himaye ve destek göreceği bir iktidar ve bu iktidarın yarattığı elverişli bir ortam vardı. O dönemde başta Anadolu Selçukluları Sultanları felsefe'ye ve felsefî düşünceye ilgi duymakta ve itibar etmekteydiler. Bu ortamın Ahi Evren'in yetişmesinde çok önemli bir etken olduğu muhakkaktır. Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, Anadolu Selçukluları devrinin en güçlü fikir adamıdır. Onun için "Dânışmend-ı Rûmî" diye anılmaktadır. O, ünlü filozof ve tabib İbn-i Sînâ ile Eş'arî kelâmcısı Fahru'd-din er-Razî'nin takipçisidir. Mevlânâ, Ahi Evren'in Fahru'd-din-i Razî'nin talebesi olduğu gerçeğini ifade ederek onu ve hocasını İblis diye anmakta ve aklıyiecilikte hocasını geride bıraktığını dile getirerek şöyle demektedir:

"Önce bir İblis benim üstadım idi . Daha sonra İblis önümde bir hiç oldu."[11]

Şüphesiz Ahi Evren'in İbn-i Sînâ'ya duyduğu hayranlık, yukarıda adı geçen eserini Farsça'ya tercüme etmekten ibaret değildir. Muhtelif eserlerinde İbn-i Sînâ'yı "Şeyhu'r-Reis", "Şeyh", "Hatemu'l-Hukemâ", "Hulâsatu'l-Ukalâ" gibi unvanlarla anmakta ve onun görüşlerine pekçok atıflarda bulunmakta, şiir ve sözlerini şâhid olarak göstermektedir. Ahi Evren, insanların kurtuluşa ermeleri ve ebedî saadete kavuşmaları için iki yol bulunduğunu, bunlardan biri peygamberlerin yolu (iman yolu), diğeri akıl yolu, filozofların belirttiği yoldur. Akıl gücü ile kurtuluşa eren, istikameti bulanların başında İbn-i Sînâ'yı görmekte ve bu yolun en büyük ve en üstün insanı saymaktadır. Ancak bu yolun tehlikeleri bulunduğu, aklî delilleri yanlış kullanma ve akıl gücünün yeterli olmaması gibi sebeplerden ötürü herkesin bu yolda başarılı olamayacağını ve sapıtabileceğim, bu yüzden peygamberlere uymanın zarurî olduğuna inanır. Mevlânâ ile aralarındaki ihtilâf konularından biri de bu husustur. Ahi Evren Peygamberlerin yolunun feylesofların yoluna kıyasla çok emin ve kestirme olduğundan bahisle şöyle demektedir(38):

"Tûr-i Sînâ'ya uçmak (Hz. Musa'ya gitmek) istiyorsan, İbn-i Sînâ karşısında eğilme." "Gönlünü Muhammed'in sözüne bağla. Ey Ali'nin oğlu, Ebû Ali'ye uyman daha ne kadar sürecek?"

"Yolunu gösterecek bir göze (akıl gücüne) sahip değilsen, Kureyşli önder (Hz. Muhammed) Buharalı önderden (İbn-i Sînâ) daha iyidir". Vaktiyle Konevî'nin hocası İbnu'l-Arabî ile Ahi Evren'in hocası Fahru'd-din-i Râzî birbirlerine mektupla tenkidler yöneltmişlerdi. Sadru'd-din Konevî ile Ahi Evren birbirlerine yazdıkları mektupların bazıları aktüel konulara ait olmakla befaber büyük çoğunluğu bu iki bilginin bazı ilmî ve felsefî konulardaki münâkaşalarını ihtiva etmektedir. Kastamonulu Lâtifi de bu mektupların Tûsî ile Konevî arasında teâtî edildiğini sanarak mektupların konularını şöyle ifâde etmektedir. "Nasîrü'd-din-i Tûsî ile rumûz-i emr-i künden ve künûz-i ilm-i ledünden miyanlannda aklî ve naklî çok sual ve cevap ve bahs u hitap geçmiştir" (39).

Münâkaşaları çoğunlukla İbn-i Sînâ'nın fikir ve görüşleri etrafında dönmektedir. Sadru'd-din Konevî daha çok soru sorma durumundadır. Ahi Evren'e yönelttiği sorularda bazan İbn-i Sînâ'nın belli bir görüşünü reddetmekte ve bu itirazlarında " el-Milel ve'n-Nihâl" sahibi Şehrîstânî'nin İbn-i Sînâ'ya yönelttiği tenkidlere dayanmaktadır. Bazan da İbn-i Sînâ'nın belli bir görüşünün açıklanmasını istemektedir. Ahi Evren de onun

bu soru ve itirazlarını cevaplandırırken genel olarak İbn-i Sînâ'yı müdafâ etmekte, bazan "Şeyhu'r Reîs'in maksadı şudur veya bunu demek istemiştir." diyerek, onun görüşlerine açıklık getirmeye çalışmaktadır. İki bilgin zaman zaman birbirlerine eserlerini göndererek kritik etmektedirler. Bu fikir alış verişi sonunda Ahi Evren'le Konevî'nin birbirlerini etkiledikleri de söz konusudur. Ahi Evren'in bu felsefî kişiliğinin san'atkâr kişiliği ile birleşmesi Ahi Teşkilâtı'nın kurulmasında önemli bir etken olmuş görünüyor. Felsefî anlayışı içinde, toplumların refah seviyesini yükseltmek için san'atı yaygınlaştırmak gerektiğine ve san'atın kutsal bir meslek olduğuna olan inancı O'nun, san'atkârları organize etmeye ve topluma hizmet sunmaya sevkeden âmillerden biridir. Ahi Evren'in felsefî düşüncelerinin Anadolu'da devlet tarafından himaye görmesi ise, O'na düşüncelerini uygulama fırsatı vermiştir. Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'da felsefî akımların mâhiyeti ve bu akımların Ahilik ve benzeri sosyal ve kültürel kurumların ortaya çıkmasına müsbet etkileri araştırılması gereken en önemli konulardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Ahi Evren'in Anadolu'nun İslâmlaşmasında da önemli bir hizmeti üstlendiği görülür. "Letâif-i Hikmet" adlı eserini sunduğu II. İzzü'd-din Keykâvûs'a tslâmı yaymak hususunda yapması gereken işlerden biri olarak "Müellefetü'l-kulüb" (kalpleri ısındınlanlar) müessesesini çalıştırması gerektiğini savunmakta ve "Müellefetü'l-kulüb" u üç gruba ayırmakta ve şöyle demektedir:

"Müellefe üç taifedir. Birincisi müslümanlıkları zayıf olanlardır. Bunların İslâm'dan çıkmalarından korkulur. Eğer para bakımından bunlara bir şeyler verilirse İslama gönül vermeleri sağlanmış olur. İkincisi müslüman olmayıp İslama ilgi duyanlardır. Bunlar da himaye edilirse İslâm'a girmeleri temin edilmîş olur. Üçüncüsü de müslümanlara zarar vermeleri mümkün olanlardır. Bunlara da bir şeyler verip zararları önlenmelidir." Bu zümrelere para verilmesini ısrarla önermektedir (40). Ahi Evren'in bu ifadeleri gerek Ahilerin (teşkilât olarak), gerek devletin Anadolu'da İslâmlaştırma faaliyetinin sürdürüldüğünün ifâdesi olmalıdır. Müellefenin ilk iki taifesi ile Bogomil denilen Hıristiyan (Rum) zümreyi kastetmiş olabilir. Bilindiği gibi Bogomiller İslâmî anlayışa yakın bir Hıristiyan zümre olup, Anadolu'da Müslümanlarla Hıristiyan halk arasındaki kültür münasebetleri sonucu ortaya çıkmıştır.

2- Eğitimci ve Toplum bilimci olarak Ahi Evren

Ahi Evren'in bu eğitimci vasfı da Ahi Teşkilâtı'nın kurulmasında önemli rol oynamıştır. Eserleri ders kitabı olarak asırlarca Ahi Ocaklarında okunmuş ve oku-tulmuştur. Eserlerinin yazma nüshalarının istinsah ve kıraat kayıtlarında bu konularla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, "Letâifü'l-hikme" adlı eserinde şöyle demektedir: "Allah insanı medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun anlamı şudur: Allah insanı, yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da bir takım âlet ve edevatla yapılabildiği için bu âlet ve edevatı tedârik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanın (toplumun) ihtiyaç duyacağı bütün san'at kollarının yaşatılması gerekir. O hâlde toplumun bir kesiminin san'atlara yönelmesi ve her birinin belli bir san'atla meşgul olması gerekir ki, toplumun ihtiyaçları görülebilsin" (41).

Ahi Evren, san'atkârların iş ortamındaki çalışma düzenleri hakkında da şöyle demektedir: "Birçok insanların bir arada çalışması san'atkârlar arasında rekabet ve münazaaya sebeb olabilir. Çünkü bunların her biri kendi ihtiyacına yönelince menfaatler çatışması ortaya çıkar. Karşılıklı hoşgörü ve affetme olmadığı zaman münazaa ve ihtilaf zuhur eder. O halde bu insanlar arasında ihtilâfı halledecek kanunlar koymak gereklidir. Bu kanun şeriata uygun olmalı ki ona uyulsun ve insanlar arasındaki ihtilâfın halline vesile olsun. İhtilafsız bir ortam yaratılınca herkes rahatça umduğunu elde eder. İhtilâf zuhur edince de bu kanuna müracaat ederek ihtilâflar ortadan kaldırılabilir. Peygamberler'in şeriat koymaları bundandır" (42). Öyle görünüyor ki, Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'un bu fikirleri doğrultusunda tarih boyunca Anadolu'da Ahilşyerlerininin yönetmelikleri olan "Ahi Şecere-nâmeleri" ve "Ahi' Fü-tüvvet-nâmeleri" meydana getirilmîş ve Ahiler'in çalışma ortamındaki düzenleri, bu eserlerde tespit edilen kurallar çerçevesinde sağlanmıştır. İbn Haldun, san'atı ve san'at kollarını uygarlığın gereği olarak görmektedir(43).Anadolu Selçukluları devrinin en güçlü filozofu olan Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-Din Mahmud da toplumun mutluluk ve refahı için bütün san'at kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Onun, İhvânü's-Safâ'nın bu konudaki görüşlerini tercih ettiği görülmektedir. Ahi Evren, bütün sanat erbabına belli bir yere toplanmalan ve orada sanatlarını icra etmelerini de öğütlemektedir. Bu konuda da aynen şöyle diyor;"Toplum çeşitli san'at kollarını yürüten insanlara muhtaç olduğuna göre, bu san'atların her birini yürüten çok sayıda insanların belli bir yere toplanmalan ve her birinin kendi san'atlarıyla meşgul olmaları sağlanmalıdır ki toplumun bütün ihtiyaçları görülebilsin".

Ahi Evren'in bu sözlerinden şehirlerde sanayi' çarşılarının kurulması fikrînin ortaya atıldığını görüyoruz. Ahilik ve Ahi Teşkilatı işte bu düşüncelerin uygulamaya koyulmasının tabîî sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir.Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'un bu düşüncelerinin devrin sultanları ve yöneticileri tarafından benimsenmiş olduğu ve uygulandığı

anlaşılmaktadır. Zira Ahi Evren'in ilk yerleştiği yer olan Kayseri'de böyle bir sanayî' sitesinin kurulmuş olduğunu bazı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Ahi Evren'in kayınpederi olan Şeyh Evhadu'd-din Hâmid el-Kirmânî (635/1237) adına kaleme alınan "Menâkıb-ı Şeyh Evhâdu'd-din-i Kirmânî " adlı eserde bildirildiğine göre Kayseri'de bir dericiler çarşısı, bunun bitişiğinde de Külâh-Dûzlar çarşısı bulunuyordu44. Aynı eserin bir başka yerinde de Kayseri'deki bakırcılar çarşısından söz edilmektedir. Bu eserde Kayseri'de dokumacılar ve örgücüler çarşısından da bahsedilmekte, Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin mürîdlerinin buradan İstanbul'a ve diğer Rûm beldelerine halı ve kilim ihraç ettikleri bildirilmektedir(45). İlginç olan bir hususta Kayseri'deki Ahilere ait olan bu Sanayi' Sitesi"nde hanımlara mahsus çalışma yerlerinin de bulunmasıdır. Ahilerin kız ve hanımları da Anadolu Bacıları" (Bâcıyân-ı Rûm) adıyla anılan bir teşkilât kurmuşlardı. Bu örgüte mensup genç kızlar ve hâtûnlar da bu sanayi' sitesinde kadın el san'atlarını icra ediyorlardı.

B-MEVLANÂ CELÂLÜ'D-DİN-İ RUMİ'NİN SELÇUKLU DEVRİ FİKİR ORTAMINDAKİ YERİ

Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rûmî. yalnız doğuda değil batıda da en fazla ilgi uyandıran, dünyaca meşhur bir şâir, mutasavvıf ve mütefekkirdir. Bu yüzden gerek doğuda, gerek batıda üzerinde yoğun çalışmalar sürdürülmektedir. Eskiler Mevlânâ'ya çok dar bir pencereden bakmışlardır. Onu sadece "Mesnevî"nin yazan olarak telakki etmiş, asırlarca Mevlevî Dergâhlarında ve diğer çevrelerde bu eser okunmuş ve şerhler yapılmış olduğu halde, diğer eserleri ile çok az ilgilenmişlerdir. Fikrî yönü büyük ölçüde ihmâl edilmîş, fikir tarihi içindeki yeri tesbit ve takdir edilmemiştir. îçinde bulunduğumuz asrın başından itibaren hem doğuda, hem batıda Mevlânâ üzerinde çok yönlü olarak durulmaya başlandı. Mesnevî'si ile birlikte diğer eserleri de neşredildi ve muhtelif dillere tercüme edildi. Şüphesiz bu çalışmalar Mevlânâ'nın daha iyi tanınmasına vesile olmuştur. İran'da Bedîü'z-Zaman Furûzanfer, Türkiye'de Abdulbaki Gölpınarlı, ömürlerini Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'yi tanıtmaya hasretmişlerdir. Hocam Sayın Tahsin Yazıcı da Mevlânâ ve etrafındakiler hakkında pekçok anekdotları ihtiva eden Ahmed Eflâkî (760/1359)nin "Menâkıbü'l-arifîn" adlı eserinin tenkidli. neşrini ve tercümesini yaparak bu alanda önemli bir hizmeti gerçekleştirmiştir. Batıda da Mevlânâ'yı tanıtanların başında R. Nicholson ve A.M. Schimmel gelmektedir. Ancak bir süreden beridir, Mevlânâ üzerindeki çalışmalar Bediü'z-Zaman Furûzanfer ve A.Gölpınarlı'nın çalışmaları ile sınırlanmış ve hiçbir yeni gelişme ve yeni çalışmalar görülmemektedir. Ancak pekçok amatör kalemler bu araştırıcıların eserlerine bağlı kalarak Mevlânâ ve çevresi hakkında eserler ve makaleler yazmaktadırlar. Oysa Mevlânâ üzerindeki çalışmalara yeni boyutlar kazandırılması, yeni değerlendirmeler getirilmesi ve ortaya çıkarılan yeni belge ve eserlerin tanıtılması ve bu yeni belge ve eserler ışığında Mevlânâ'nın yaşadığı devirdeki siyasî, fikrî, kültürel, sosyal ve ticarî ortamın daha detaylı aydınlatılması ve Mevlânâ'nın bu siyasî, kültürel, sosyal ve ilmî ortamdaki yeri belirlenmeye çalışılmalıdır. İşte her yıl Mevlânâ'yı anma seminer ve kongreleri bunu gerçekleştirmeye yönlendirilmelidir. Bu çalışmaların sürdürülmesiyle Mevlânâ'nın daha sağlıklı biçimde bütün dünyaya tanıtılması mümkün olacağı gibi, onun fikir pınarını, yeni nesillerin istifadesine sunmak da o ölçüde sağlıklı ve verimli olacaktır.

1- Fikir Adamı Olarak Mevlânâ

Şüphesiz Mevlânâ İslâm Dünyası'nın yetiştirdiği dehâlardan biridir. Kendiliğinden yetişmiş de değildir. O dönemde İslâm Dünyası'nda mevcud olan belli bir fikir hareketinin yarattığı ilmî ve fikrî potansiyel, Mevlânâ'nın yetişmesini sağlamıştır. Özellikle Mevlânâ zamanında Anadolu kültürel ve fikrî hareketler bakımından çok hareketli idi. Mâverâünnehr, Horasan, İran, Irak, Suriye ve Mısır'dan çok sayıda ilim ve fikir adamı, tarikat öncüleri Anadolu'ya gelmişler ve fikirlerini ve tarikatlarını yaymışlardı. Mevlânâ ailesi bunlardan biridir. O, Anadolu'daki fikir hareketlerinden birinin öncülerinden ve hatta en güçlülerinden biridir.

Sonraki asırlarda bu fikir hareketine, Celâlü'd-din-i Rûmî'ye nisbeten "Celâliyye" denmiştir. Burada onun bu fikir hareketi içindeki yeri belirlenmeye çalışılacaktır.

İslâm Dünyası'nda çok eskiden beri akliyeciler (Rasyonalist) ile sezgiciler (İçe doğuşçu) birbirleriyle mücâdele halindeydiler. Akılcılar, gerçek bilgiyi elde etmek için aklın ve mantığın ölçü olduğunu hatta aklı, imana varmanın ve Allah'ı bulmanın vasıtası olarak görürler. Kelâmcılar, filozoflar bu zihniyetin temsilcileridir. Sezgiciler ise, gerçek bilginin içe doğuş ile elde edilebileceğini, imana varmak, Allah'ı bilmekte aklın hiçbir fonksiyonu olamıyacağını, içe doğuş ile hidayet-i ilâhi ile Allah'a varılabilir, iman

edilebilir tezini savunurlar. İşte Mevlânâ bu ikinci düşünce tarzının ön-cülerindendir. Vaktiyle Horasan bölgesinde akliyecilerle, sezgiciler arasında şiddetli bir mücâdele olmuştur. Tuğrul Beğ'in veziri Ebû Nasır el-Kundurî de Mutezile mezhebinden bir akliyeci olarak, sezgicileri siyasî baskı altına almaya çalışıyordu(46). İmam Kuşeyri, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Maâli el-Cüveynî gibi ilim ve fikir adamları akliyecilere karşı şiddetli mücâdeleye giriştiler.

Tuğrul Bey de bu ilim adamlarının yanında yer alarak, önce veziri Ebû Nasr el-Kundurî'yi tutuklattı, daha sonra da idam etti. İmam Kuşeyrî ve İmam Cüveynî'nin talebesi olan İmam Gazâlî (505/1111) de felsefeci ve akliyecilere karşı savaş açarak onlar aleyhinde felsefenin yıkımı demek olan "Tehâfütü'l-Felâsife" adlı eserini yazmıştı.

İmam Gazâlî'nin bu çıkışına karşı Mağribli ünlü filozof İbn Rüşt (590/1193) de İmam Gazâlî'nin "Tehâfütü'l-Felâsife" adlı eserini kasdederek "Tehâfüt'üt-Tehâfüt" (tehafütün yıkımı: Yıkımın yıkımı) adlı eserini yazarak onun görüşlerini şiddetli bir tenkibe tâbi' tutmuştu.

Mevlânâ'nın babası Bahâü"d-din Veled de, sezgici bir fikir adamı olarak İslâm Dünyası'nın en tanınmış akliyecilerinden olan Fahrü'd-din-i Râzî ile aralarında fikrî münâkaşalar olmuş, Harezmşâhlı Muhammed Şâh Fahrü'd-din-i Râzî'yi destekleyip onun fikirlerini devletinin resmî görüşü haline getirince Bahâü'd-in Veled orada tutunamayarak göçmek zorunda kalmış ve Anadolu'ya gelmişti. İşte Mevlânâ da babasının yolunda ve onun mensup olduğu fikrî hareketi takip eden bir fikir adamıdır.

Fahrü'd-din-i Râzî'nin talebelerinden de Anadolu'ya gelenler olmuştur. Bunların en ünlülerinden biri Ahi Evren diye bilinen Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'dur. Bir diğeri Konya'ya yerleşmiş olan Şerefü'd-din Herevî'dir. Böylece Mevlânâ'nın babası Bahâ Veled ile Fahr-i Râzî arasındaki fikrî mücâdele Anadolu'da da Mevlânâ ile Fahrü'd-din Râzî'nin talebeleri arasında devam etmiştir. Bu yüzden Mevlânâ'nın "Mesnevî"sinde akılcılığı yeren birçok hikâyeler bulunmaktadır. Mesnevî'deki "Kel Papağan" hikâyesi bunlardan biridir.

Sultânu'l-Ulemâ Bahâ Veled, "Maârif"inde, Şems-i Tebrîzî "Makâlât"ında, Mevlânâ "Mesnevî"sinde isim zikrederek Fahrü'd-din-i Râzî'ye şiddetle hücum ederlerken esas hedefleri Anadolu'daki Fahrü'd-din-i Râzî'nin talebeleri ve onun yolunda gidenlerdir(47). Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesi de bu fikrî mücâdelenin bir halkasıdır. Mevlânâ'nın oğlu Alâü'd-din Çelebi de bu fikrî mücâdelede Ahilerin arasında yer almış ve Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesi olayında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu olaydan sonra Alâü'd-din Çelebi Ahi Evrenle birlikte Kırşehir'e göçmüştür. Bir müddet sonra (1261) Kırşehir'de Ahiler, Moğol yanlısı yönetime karşı isyan ettiler. Bu isyanı bastırmaya memur edilen Emir Nûru'd-din Caca, isyanı bastırınca şehirdeki Ahileri kılıçtan geçirdi(48). Ahi Evren ve Mevlânâ'nın oğlu Alâü'd-din Çelebi de burada öldürüldüler. Alâü'd-din Çelebi'nin cenazesi Konya'ya getirilmîştir.

İşte bu yüzden Mevlânâ sezgici fikir hareketinin son büyük temsilcisidir. Ondan sonra onun zihniyetini takip edenler sadece eserlerini, özellikle "Mesnevî"sini şerh etmek, fikirlerini yorumlamakla meşgul olmuşlardır. Ancak Mevlânâ'dan sonra kurulan Mevlevîlik tarikatı Mevlânâ'nın temsil ettiği fikir akımının mektebi olmuş, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Şunu da hatırlatmakta yarar vardır: Mevlevîliğin Selçuklular zamanından beri Anadolu'da fikir üstünlüğün sağlanması, akılcılığın büyük ölçüde zayıflamasına ve hattâ silinmesine sebep olmuştur. Bu durum, Mevlânâ'nın Anadolu'nun fikir tarihindeki yerinin ve etkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

2- Mutasavvıf Olarak Mevlânâ

Mevlânâ mutasavvıf olarak da İslâm Dünyası'nda önemli bir mevkiye ve haklı bir şöhrete sahiptir. O, bu alanda da kendisinden önce mevcut olan tasavvufî eğitim ve terbiye metodunun uygulayıcısı ve bu yönde oluşan belli bir anlayışın takipçisidir. Mevlânâ, hemşehrileri olan Belhli İbrahim Edhem ve Belhli Şakîk'den babası Bahâü'd-din Veled'e intikâl eden tasavvufî meşrebin mensuplarındandır. Belh çok eskiden beri Hind kültürü ile İran kültürünün tanıştığı, kaynaştığı önemli bir merkez idi. Hind mistisizmi ile îran Gnostisizmi (İrfâncılık), İslâm'dan önceki dönemlerde Belh şehrinde gayet canlıydı. İslâmiyetin bu bölgeye gelişinden sonra da İslâm Tasavvufu'nun ilk nemalandığı, doğduğu yöre de Belh şehridir. İşte Mevlânâ ve babası Bahâ Veled böyle bir merkezdeki irfan pınarından beslenmişlerdir. Mevlânâ'nın Hindistan yarımadasında büyük bir hüsn-i kabul görmesi ve bu ülkede son derece etkili olması onun Hind irfanına yatkın oluşundandır. Mevlânâ'nın tasavvuff görüş ve uygulamaları hakkında ileride detaylı bilgi verileceği için burada bu konuyu kısa kesiyoruz. Ancak şunu ifade edeyim ki, Mevlânâ bir tarîkat kurucusu değildir. Ölümünden sonra ilk halîfesi Hüsâmü'd-din Çelebi ve oğlu Sultan Veled onun meydana getirdiği fikir hareketini "Mevleviyye" veya "Celâliyye" adı verilen bir tarîkat haline getirmişlerdir.

3- Şâir ve Edip Olarak Mevlânâ

Mevlânâ şâir olarak da İran Edebiyatı'nın üç büyük Mesnevî üstadından biridir: Firdevsî, Nizamî ve Mevlânâ. Mevlânâ, şiiri, özellikle "Mesnevî"sini trans halinde yazdığı için şiirleri O'nun ruh haletinin aynasıdır. Fikirlerini şiir diliyle gayet rahat ifade eden otantik bir şâirdir. Şiiri zahmet çekerek, kelimeleri seçerek, evirip çevirerek değil, insiyâk-ı tabiî ile döktüren bir şâirdir. O bir yazdığını bir daha tekrar etmez ve daha önce ne yazdığının peşine düşmez. Sürekli olarak yeni şeyler söylemiş ve yenilik peşinde olmuştur. Vakıa Mevlânâ söylediklerini ne kayd etmiş ve ne de sahip çıkmıştır. Yakınları O'nun söylediklerine sahip çıkmışlar ve sözlerini kaydetmişlerdir. Ölümünden sonra oğlu Sultan Veled ve Hüsâmeddin Çelebi Mesnevî üzerinde bir nebze rötuş yaparak onun otantikliğini belli bir ölçüde haleldar etmişlerdir. Diğer şiirlerinde de O'nun bu şairlik özelliği çarpıcı bir biçimde göze çarpmaktadır. Şairlik mesleğinde en büyük meziyeti yüksek hayâl gücü ile yüksek kavramları yakalayabilmektedir. Bu meziyet şâirlerin kuvve-i şi'riyelerinin ölçüsüdür. Mevlânâ'daki hayâl gücünü hiçbir şâir ve yazarda görmek mümkün değildir. Mevlânâ ve etrafındakiler arasında hoş bir edebî gelenek oluşturulmuştur. O da şudur: Mevlânâ'nın babası Bahâ Veled'den itibaren tarîkat pîrlerinin sohbetleri, mürîdler tarafından veya kendilerince kaleme alınmışlardır. Bahâ Veled'in "Maârifi" Şems-i Tebrîzî ile Seyyid Burhâneddin'in "Makâlât'ı, Mevlânâ'nın "Fîh-i mâ fîh" ve "Mecâlis-i Seb'a"sı, Sultan Veled'in "Maarîf" adlı eserleri böyle meydana gelmiştir. Bütün bu eserler, hem Mevlânâ ve hem etrafındakilerin kültürel ve sosyal durumlarını, halkla ilişkilerini, çevrelerini öğrenmemize, tetkik etmemize vesile olmakta, hem de o devirde toplumda mevcut olan sosyal ve kültürel problemleri, bu şeyhlerin mevcud problemler için önerdikleri çözüm şekilleri, halkın durumu, siyâsî, fikrî ve ilmî hareketler hakkında bilgileri ihtiva etmektedir. Bu itibarla Mevlânâ ve etrafındakilerin bıraktıkları bu tür eserler Anadolu Selçukluları Tarihi için önemli kaynaklar olmaktadır. Maalesef bu devrin sosyal ve kültürel tarihini aydınlatmaya yönelik çalışmalarda bu eserlerden yeterince yararlanılmamıştır. Mevlânâ'nın resmî makamlara ve devlet adamlarına yazdığı mektuplar ise Anadolu Selçukluları devrinin en buhranlı günlerindeki siyâsî durumu, devrin siyasîlerinin zihniyet ve icrââtlarına ışık tutması açısından son derece önemi hâiz bulunmaktadır. Devrin siyâsî vesikaları niteliğindedir. Mevlânâ bu mektupları resmî makamlara ve devlet büyüklerine yazmıştır. Mevlânâ'nın ölümünden 60-70 sene kadar sonra bu mektuplar bir araya getirilerek müstakil bir eser haline getirilmiştir. Bilindiği gibi Mevlânâ, Anadolu'nun ve İslâm dünyasının Moğol istilâsına mâruz kaldığı bir dönemde yaşamıştır. Moğollar, özellikle Anadolu'da çok büyük katliâmlar gerçekleştirdiler. Moğol iktidarının Anadolu'daki zulmüne ve emperyalizmine karşı birçok ayaklanmalar oldu. Bütün bu ayaklanmalar Moğollar ve Moğol yanlısı yöneticiler tarafından çok şiddetli ve acımasız bir şekilde bastırıldı. Anadolu halkı me'yûs ve perîşân bir halde idi. Böyle bir ortamda tekkeler ve zaviyeler, halkın sığındığı, teselli bulduğu, teessürünü unuttuğu yerler, müesseseler durumunda idi. Moğol istilâsı yalnız Anadolu'da değil, İslâm Dünyası'nda tasavvufa meyi ve rağbeti arttırmıştır. Fakat bu rağbetin Anadolu'da fazla olduğu, hattâ aşın boyutlara ulaştığı görülmektedir. İşte bu durum insanların Mevlânâ ve etrafında halkalanmasına vesile olmuştur. Mevlânâ da böyle bir ortamda etrafındakilere umut ışığı saçmaktaydı. Şairlik gücünü bu yönde tesirli bir şekilde kullanmaktaydı.

Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile tanışması, O'nun fikir hayatında, gönlünde ve ruhunda büyük bir inkılâp yarattığı genel olarak kabul edilmektedir. Fakat bu inkılâbın mâhiyeti tam olarak açıklanabilmiş değildir. Şems-i Tebrîzî'den önce babası Bahâ Veled ve Seyyid Burhânü'd-din-i Muhakkik de O'na bir süre hocalık yapmışlardı. Fakat Onlar Mevlânâ'nın gönlünde ve ruhunda böyle bir inkılâp yaratmamışlardı. Şems, O'na neler verdi ki, O'nun hayatında, yaşayışında ve fikir dünyasında büyük bir değişme meydana gelmesine sebep oldu ve O'nu şiir dünyasına soktu.

Mevlânâ bir Kalenderi şeyhi olan Şems-i Tebrîzî ile beraberliğini üç sene sürdürdü. Fakat Şems'in Konya'da öldürülmesinden (645/1247) sonra 25 sene daha yaşadı. Bu 25 sene boyunca Şems'i hiç unutmadı ve Şems'in etkisi ömrünün sonuna kadar devam etti. İşte bunun sebebi Şems'in sahip olduğu Hulûliyye Felsefesi'nin Mevlânâ üzerinde yarattığı etkidir. Öyle anlaşılıyor ki, Mevlânâ, Şems ile tanıştıktan sonra Hulul Felsefesiyle de tanışmış ve bu felsefeye meclûb olmuştur. Bu felsefi düşünce ve inanç O'nun mizacında ve rûh halinde büyük değişmeye sebep olmuş ve O'nu şiir dünyasına, aşk ve şevk dünyasına götürmüştür. Buraya kadar Mevlânâ'nın fikir dünyasını ve insanlığa bıraktığı fikir ve san'at mirasını özet halinde sunmaya çalıştık. Amacımız bu yüksek fikirlerin, bu yaşama biçiminin toplumumuzda modern anlayışlarla, çağdaş düşüncelerle beslenerek ve kaynaşarak yeni fikirlerin zuhur etmesini sağlamaktır. Bu fikir ve aksiyonun Mevlânâ zamanındaki heyecan ve coşku ile bugünkü insanlarımızda da canlılığını devam ettirmek, toplumumuzun düşünce seviyesini yükseltmektir. Geçmişte yaşanmış olan bu fikir ve aksiyonu canlı tutmak, geliştirmek ve bunu dünyaya

tanıtmak ve Mevlânâ'nın yeni nesillere ilham kaynağı olmasını sağlamaktır.

C- SADRU'D-DİN-i KONEVİ VE EKBERİYYE HAREKETİ

Yukarıda da ifade edildiği gibi "Ekberiyye" Hareketi adını "Şeyhü'l-Ekber" diye anılan Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'den almaktadır. İbnü'l-Arabî, Anadolu,da Sultanlar Muallimi olarak tanınan Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak'ın arkadaşıdır. Bu Mecdü'd-in İshak"ın da Mağripli olup Malatya'ye yerleştiği anlaşılmış bulunmaktadır. Onların bu arkadaşlıkları, Mecdü'd-din İshak'ın Şam'da bulunduğu 1196-1204 yılları arasında başlamıştır. Gıyasu'd-din Keyhüsrev ikinci defa tahta geçince Şam'da bulunan hocası Mecdü'd-din İshak'ı Anadolu'ya davet etmiştir. Bunun üzerine Anadolu'ya dönen Şeyh Mecdü'd-din-İshak bu sultanın hizmetine girmiştir. Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî "Muhadaratü'l-Ebrar" adlı eserinde (Konya Yusufağa Ktp.nr,546,yp.l45 a-145 b.) Mecdüd-din İshak'ın kendisine mektup yazdığını şöyle ifade etmektedir: Anadolu'da (Bilâdu'r-Rûm) adı İshak b.Muhammed olan arkadaşım bir mektup yazdı. Onun bu mektubuna: "Ey İshak, kardeşinden sağlam bir nasihat işit. Sultanlara yakınlık sana gurur vermesin" (49) diye başlayan manzume ile cevap yazmıştır. İşte bu iki dost 1204'de Hac'da buluşmuşlar ve aynı yıl Bağdad, Musul üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir. Böylece Muhyi'd-din Arabî, Mecdü'd-din İshak'ın ölüm tarihi olan 1221 yılına kadar Anadolu'da ikamet etmiştir.

Mecdü'd-din İshak ölünce, Sadru'd-din-i Konevî'nin annesi olan dul kalan eşi, Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî ile evlenmiştir. Oğlu Sadru'd-din Muhammed de üvey babasına talebe olmuş ve İbnü'l-Arabî'nin en güzide talebesi olarak temayüz etmiştir. Uzun süre Malatya'da, Şam'da, Mısır'da İbnü'l-Arabî'nin yanında bulunan Sadru'd-din-i Konevî 1247'den itibaren Konya'ya yerleşmiş, bugün kendi adıyla anılan âmi'nin bulunduğu yerde bulunan medresesinde eğitim ve öğretim ile meşgul olmuştur. Konevî, burada babası Mecdü'd-din İshak"dan ve üvey babası ve hocası İbnü'l-Arabî'den kendisine intikâl eden kitaplardan oluşan bir kütüphane de kurmuştur.

Sadru'd-din el-Konevî, ölüm tarihi olan 22 Temmuz 1274 (16 Muharrem 673) yılına kadar Konya'da bulunmuş, ta'lim, tedris ve te'lif ile meşgul olmuştur. İbnü'l-Arabî'nin eserlerini okutarak, onlara şerhler yazarak hocasının "Vahdetü'l-vücûd" felsefesini tanıtmaya ve yaymaya çalışmıştır. Çok sayıda talebe yetiştirerek Anadolu'da Ekberiyye hareketinin baş muallimliğini yapmıştır. Müeyyedü'd-din el-Cendî, Kutbu'd-din-i Şîrâzi, Saidü'd-din el-Fergani, Fahru'd-din-i Irakî, O'nun Anadolu'daki en tanınmış talebeleridir. Bu talebeleri de pekçok eserler yazarak, talebeler yetiştirerek bu fikir hareketini yaymışlardır. İşte bu fikir hareketinin merkezi de Konya idi. Birçok devlet adamı da Sadru'd-din Konevî'ye talebe olmuşlardır. Ayrıca birçok talebesi de muhtelif şehirlerde kadılık ve müderrislik yapmışlardır.

1- Konevî'nin Vahdet-i Vucudculuğu

Sadru'd-din-i Konevî bilimsel çalışmalarında hocası Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'nin "Vahdetü'l-Vücûd" felsefesini aklileştirmeye (Rasyonalize) çalışmıştır. Bu felsefi görüş, kâinatda, varlık âleminde, yaratan ile yaradılan (Hâlık ile Mahlûk) ikiliğinin bulunmadığı esasına dayanmaktadır. Alemde kesret (çokluk) görünüm, vehimden ve hayâlden ibarettir. Varlık, Mutlak gerçeğin bize farklı görünüşleridir. Oysa birtek varlık var, o da Allah'ın varlığıdır. Gerçek dinî vahdaniyet de budur derler. İbnü'l-Arabî bu felsefî görüşü sezgi ile belirlemeye ve nasları da (Ayet ve Hadisleri) bu yönde yorumlamaya çalışırken Sadru'd-din Konevî bu düşünce tarzını aklî kurallarla ve nasların desteği ile izah ve isbat etmeye çalışmaktaydı. Onun bu yola yönelmesinde Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud'un önemli rolü olmuştur. Sadru'd-Din Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasîru'd-din Mahmud arasında da bu mânâda bir fikir ayrılığı vardı. Ahi Evrenle sürekli olarak birbirlerine mektup yazmışlar ve bu mektuplardaki münakaşalar sonunda Sadru'd-din Konevî'nin Rasyonalizme yaklaştığı, hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin sezgici "Vahdetü'l-Vücûd" culuğunu aklîleştirmeye (Rasyonalize) yöneldiği görülmektedir. Bunu yaparken Ahi Evren'den büyük ölçüde etkilendiği ve yararlandığı müşahede olunmaktadır. Ahi Evren'e yazdığı mektuplarda devamlı ona sorular yöneltmekte ve Metafizik konularla ilgili mes'elelerin açıklanmasını istirham etmektedir. Hatta bazen eserlerini ona göndererek onların tashih edilmesini ve hata ve sevaplarını göstermesini istemektedir. Vakıa Konevî'nin hocası Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Ahi Evren'in hocası Fahru'd-din-i Râzî'nin de mektuplaşarak tartıştıkları bilinmektedir. Bu mektuplardan, bu iki zat arasındaki ihtilâf konusunun, gene akliyecilik ve sezgicilik olduğu görülmektedir(50). Şu hususu da hatırlatmakta yarar var. Gerek akılcıların gerek sezgicilerin vahiy ve nasları değerlendirişleri, kullanışları birbirinden farklı olduğu gibi, aklın sınır ve yetkisini takdir konusunda da farklı görüş ve anlayışa sahiptirler. Aslında sezgiciler aklı bütünüyle red ve iptal etmezler. İhtilâfın esasını aklın yetkisinin belirlenmesi konusu teşkil etmektedir. XIII. asırdan sonra İslâm Dünyası'nda fikir

durgunluğunun başlaması sonucu olarak; gerek akliyeci, gerek sezgici fikir hareketi çizgisinde güçlü fikir adamları yetişmemiştir. Burada, Moğol istilâsının İslâm Dünyası'nda yarattığı ekonomik, kültürel tahribatın yanında, çok sayıda seçkin insanın Moğollar tarafından katledilmesi, bu fikrî durgunluğun âmili olduğunu hatırlatmak gerekir. S.Konevî, sahip olduğu düşünce tarzı ile sezgici olan Mevlânâ'ya da ters düşmekteydi. Hatta Mevlânâ daha ileri giderek "Fihi Ma fih" adlı eserinde isim de vererek onu tadlil ve tahkir etmektedir. Fakat şurası da muhakkaktır ki, S.Konevî, ömrünün sonlarında daha çok hadis ilmî ile meşgul olmuştur. Hadis ilmî ile meşguliyeti ve Moğol emperyalizmi'nin yarattığı siyâsî ortam onu çok etkilemiş ve fikir hayatında derin bir değişme meydana gelmiştir. Ölümünden kısa bir zaman önce kaleme aldığı "Vasiyetname" sinden "Selefi" bir çizgiye geldiği açıkça görülmektedir. Mensup olduğu ailenin mağripli olması itibariyle Malikî mezhepli idi. Bu bakımdan S. Konevî bu mezhebe yönelmiştir. Etrafında çok sayıda Mağripliler görülmektedir.

2- İlme ve İlim Adamlarına Hizmeti

Sadru'd-din Konevî, derin bir ilim ve fikir adamıydı. Yalnız Anadolu'da değil şöhreti Suriye ve Mısır'da da yaygındı. Mısır'dan, Suriye'den ve Anadolu'dan pek-çok sevenleri, talebeleri ona mektuplar yazıp problemlerini ona arz ediyorlardı. Kendisi de bu dostlarına ve devlet adamlarına mektuplar yazmıştır. Bu mektupları özel defterlerinde muhafaza ediyordu. Maalesef bu defterlerden sadece bir tanesi günümüze gelebilmîştir. Bu mektuplardan 20 kadarını "Nafahatü'l-İlâhiyye" adlı eserinin sonuna dercetmiştir. Muhtelif zamanlarda ünlü ilim ve fikir adamları onun Konya'daki türbe ve câmiinin yanıbaşında kurduğu kütüphanesinde çalışmışlardır. Bu kimselerden bazıları Sadru'd-din Konevî'nin ahfadına intikal etmiş olan özel defterlerine ulaşma imkânı da bulmuşlar ve bu defterlerde bulunan, ilgilerini çeken mektuplardan bazılarını kopye etmişler veya özetleyerek almışlardır(51). Konevî çok sayıda eserler yazan ve çok talebe yetiştiren bir fikir adamıdır. 40'dan fazla eser yazmıştır. O da dostu Ahi Evren gibi ömrünün sonunda karamsar, çevresine ve dünyaya küsmüş bir hâlet-i rûhiyeye kapılmıştır. Ahi Evren'in "Mehdî artık gelmelidir" diye haykırdığı gibi, Sadru'd-din Konevî'nin de "Mehdî risalesi" yazması bundandır. Tabiî onun böyle bir ruh haline girmesi Moğolların ve Moğol yanlısı yöneticilerin Anadolu'da katliâmlar gerçekleştirmeleri, baskı ve zulüm ortamı yaratmalarındandır. Vasiyetinde Anadolu'ya daha kara günlerin geleceğini bildirmekteve gençlerin bir an önce Anadolu'yu terk etmelerini öğütlemektedir. Nitekim dostu Ahi Evren ve arkadaşları, talebesi Tâcü'd-din-i Kâşî, Malatya'dan arkadaşı olan Zeynü'd-din Sadaka hep Moğollar tarafından öldürüldüler. Muhtemelen S.Konevî'nin oğlu Sa'dü'd-din Çelebi de bu katliâmlar sırasında öldürülmüştür. İşte bu olaylar onu derinden etkilemiş ve karamsarlığa sevk etmiştir. Öldüğü zaman sadece Sekine adında bir kızı vardı. Bu Sekine'nin de babasının talebesi Afifü'd-din et-Telemsani ile evli olduğu anlaşılmaktadır. Talebelerinden Cendli Müeyyedü'd-din Mahmud'un, S.Konevî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyeden ilk dört beyti tercüme ederek bu geniş konuyu kapatıyoruz(52)

"Dünya'nın süsü, ma'na denizi, ince bilgiler hazinesi olan yeryüzünün halîfesi göçtü".
"Onun ölümünden sonra İslâm âlemi'nin aydınlık ve olgunluğu kalmadı. Keşke O göçmeseydi".
"Ondan sonra problemleri çözecek var mı? Ondan sonra hakikatleri kim açıklayacak?"
"Ey asrımızın Şeyhi! Allah'ın selâmı senin üzerine olsun. Katmerli cehâletden bizi aydınlığa çıkaran sendin".

V. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA'DA DİNÎ VE TASAVVUFÎ ZÜMRELER

Selçuklular zamanında Konya'da çok sayıda ilim ve fikir adamı şâir ve şeyh bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak biribirlerinden nüanslarla ayrılan çok sayıda dinî ve fikrî zümreler bulunmaktaydı. Biz burada bu dini tasavvufî ve fikrî zümrelerden en önemlilerini tanıtmaya ve Konya'daki durumlarını açıklamaya çalışacağız.

a- Evhadiyye Hareketi

Evhadiyye Hareketi, adını Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî'den almaktadır. XIII. yüzyılın ilk yansında Anadolu'da en güçlü bir fikir akımı, tasavvufî ve dini hareket idi. Bu hareketin lideri Evhadü'd-din-i Kirmânî, 34. Abbasî Halifesi en Nasır li Dinillah tarafından Fütüvvet Teşkilâtı'nın Anadolu'daki şeyhlerinin lideri (Şeyhü'ş-Şuyûhi'r-Rûm) olarak 1204 yılında Anadolu'ya gönderilmîştir. Bu Türkmen şeyhinin Anadolu'da çok yaygın bir nüfuzu vardı. Türkmen-şeyhler ve dervişler iman derecesinde ona bağlıydılar. Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'nın da babası olan Evhadü'd-din'in Ahi ve Bacı teşkilâtı'nın kuruluşunda da büyük rolü olmuştur. Anadolu'da köy köy, kasaba, kasaba şehir şehir gezerek kurduğu tarîkatını yaymıştır. Hemen her şehirde halîfeleri vardı. Sultanlar ve devlet adamları katında da büyük itibar sahibiydi. Meclislerde Türkçe konuştuğu için Türkmenler onun tarikatına daha çok rağbet ediyorlardı. Daha çok Kayseri'de ikamet ederdi. Fakat Ahlat, Malatya ve Konya'ya da zaman zaman uğramıştır. Konya'nın ünlü delişmen (mecnun)

şeyhi Şeyh Fakih Ahmed onun halîfelerinden idi. Evhadü'd-Din, 1234 yılında Anadolu'dan ayrılmış ve 1237 yılında Bağdad'da ölmüştür. Güçlü de bir şâir olan Evhadü'd-din, Anadolu'dan ayrılırken yerine vekil olarak Konya'daki halîfesi Zeynü'd-Din Sa-daka'yı koymuştur.

1- Afakilik ve Enfüsîlik

Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî tasavvufî meşrep itibariyle Şems-i Tebrîzî'ye ve Mevlana'ya muhalif idi. Bu yüzden Şems ve Mevlânâ, eserlerinde ona hücum etmişlerdir. Bu fikir ayrılığının esası şudur: Tasavvuf yolunda ilerlemek için belli ma'nevi makamlardan (tevbe, rızâ, havf, recâ gibi) geçmek şarttır. Mutasavvıflar bu yolda ilerlemek, bir ma'nevî makamdan diğerine geçmek suretiyle (ruhanî yolculuk) denilen ma'nevî yükselişe götüren yolculuğa çıkmak gerektiğini tesbit etmiş ve bunun uygulamasını yapmışlardır.Mutasavvıflar, bu "seyr-i sülük" un uygulanışında iki metod belirlemişlerdir. Bunlardan biri "Seyr-i Sülûk-i Enfüsî" diye adlandırılır ki, kişiyi (müridi) benliğine yöneltmek ve benliğindeki şeytanî duygulardan, düşüncelerden arındırmak hedef alınır. Bu metodla nefisteki kötü duygu ve düşüncülerle, şeytanî vesveselerle mücâdele edilir. Nefsin kötü istekleri kontrol altına alınır ve bu suretle esas maksad olan üstün insan (insan-ı kâmil) yaratmaya çalışır. Bunun için müride belli virdler verilir ve zikirler yaptırılır. Yoğun ve şiddetli egzersizler ve riyazetler uygulanır.

Bu eğitim metodu içe ve benliğe dönüklük (Sübjektif) yoludur. Murîd bu yolda egzersizler yaparak ma'nevî makamları geçer, kemâle erer ve benliğini tanıma imkânı bulur ve "Men arefe nefsehu fe kad arafe rabbeh" (Nefsini bilen Rabb'ını da bilir.) gerçeğine erişir. Diğer yol ise, "Seyr-i Sülûk-i Afakî" diye adlandırılır. Bu eğitim metodunun esası da şudur: Kişinin, başka bir ifade ile müridin yaradanının eserleri olan eşya ile meşguliyet içinde bulunması sağlanır. Eşyanın esrarını ve güzelliklerini temaşa ederek yaradanın (sâni') celâl ve cemâline vâsıl olmasına gayret edilir. Müride, eşyanın esrarını anlamaya ve idrake sevk edici virdler verilir, zikirler ve riyazetler yaptırılır. Kişi kendisini de eşyadan bir parça olarak görür. Bu durumda mürîd hem suje, hem obje olmaktadır. Eşyanın muhabbeti gönüle nakşedilmeye ve bu muhabbet vasıta kılınarak Allah'a bir yol bulmaya çalışılır. Bu yol da, dışa dönüklük (Objektif) yoludur. Bu eserden, eserin sahibini, yani Sâni'i, Cenâb-ı Allah'ı bulmaya çalışılır. Cenâb-ı Allah'ın sıfat ve fiilleri eşyada tecelli ettiğinden, eşyanın tezekkür ve tefekkürü Allah'a vuslata götürür insanı. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve hocaları, birinci yolun, yani "Enfüsî" yolun sâliklerindendir. O dönemde "Âfâkî" yolun sâlikleri de Anadolu'da yaygın idiler. Bu yolun da en tanınmış mürşidi "Evhadiye" tarikatının kurucusu Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmânî idi. Bu iki yolun mensupları birbirleriyle mücâdele ve rekabet halinde bulunuyorlardı.

Mevlânâ ve onun gibi Seyr-i Sulûk-i Enfüsî metodu benimseyen mutasavvıfların, eserlerinde insan ruhunun derinliklerine nüfuz etmeye çalışmaları ve insan benliğindeki eğilim ve istekleri keşfetmeye yönelmeleri ve bu gayret içinde bulunmaları, meşreplerinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Evhadü'd-din-i Kirmânî gibi Seyr-i Sulûk-i Âfâkî metodu uygulayan mutasavvıfların da eserlerinde daha çok dış dünya ve eşya ile ilgi kurmaya çalışmaları ve müridi tabiattan ibret almaya yönlendirmeleri de meşreplerinin temel özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tabiî olarak eğitimde farklı metodların uygulanması, farklı düşünen ve yaşayan insanların ve müridlerin yetişmesine neden olmaktaydı. Evhadü'd-din-i Kirmânî ile Şems-i Tebrizî arasında geçen Ahmet Eflâkî'nin naklettiği bir konuşma bu iki ayrı meşrepteki şeyhler arasındaki ayrılığı ifade etmesi bakımından önemlidir. Evhadü'd-din-i Kirmânî bir gün tekkesinde murakabe halinde iken Şems-i Tebrizî içeriye girer ve Evhadü'd-din'e "Ne işle meşgulsün?" diye sorar. Evhadü'd-din de Cenâb-ı Hakk'ı eşyadaki tecellisinde yani san'atında temaşa etmeye çalıştığını kastederek: "Ayı leğendeki suda seyrediyorum" der. Şems-i Tebrizî de ona "Ensende çıban yoksa başını kaldırıp onu gökyüzünden niye seyretmiyorsun?" (53) diyerek Cenâb-ı Hakk'ı kendi içinde ve benliğinde bulması gerektiğini ona hatırlatmaya çalışır. Molla Abdu'r-Rahman Câmî de Evhadü'd-din'in tasavvufî meşrebini "Nafahatü'1-üns" adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: "Evhadü'd-din, şuhûd-i hakikata mezâhir-i sûrî ile tevessül ederdi ve cemâl-i mutlakı suver-i mukayyedâtda müşahede eyler idi"(54). Mevlânâ da hocalarının yolunda giden bir mutasavvıf olarak "Mesnevî"sindeki birçok hikâyede bu temayı işlemiştir. Evhadü'd-din-i Kirmânî ve onun yolunda gidenlerin meşrebine ten-kidler yöneltmiştir. O bir mutasavvıf olarak hocalarının meşrebine bağlı kalmış ve et-rafındakileri bu yolla eğitmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Mevlânâ bir tarikat kurmamıştır. Onun babası vasıtası ile Kadiri tarikatına, hocası Şems-i Tebrizî vasıtası ile de Kalenderîye tarikatı ile ilgisi bulunmaktadır.

2- Şeyh Evhadü'd-din el-Kirmanî ve Türkmenler

Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin kurduğu "Evhadiyye" tarikatı ve bu tarikattaki eğitim ve öğretim metodu (Seyr-i Süluk-i Âfâkî) Anadolu'da, Türkmenler arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Evhadü'd-

din'in, Türk asıllı olması ve Türkmenlerle Türkçe olarak konuşması, onun Türkmenler arasında tanınmasına vesile olmuştur. Art düşünceleri olmadığı ve samimi oldukları için, Türkmenleri irşad etmenin daha kolay olduğunu ve kısa zamanda tasavvuf yolunda ilerleyebildiklerini söylüyordu. Bu tasavvufî yol ve düşünce tarzı Türkmenler'in yaşayış tarzına daha uygun olduğu için Türkmenler arasında daha fazla ilgi toplamaktaydı. Türkmen dervişler coşkun bir iman ile Evhadü'd-din'e bağlanmışlardı. el-Veledü'ş-Şefık'in sahibi Niğdeli Kadı Ahmed (740/1241) Tapduklu dervişlerin, Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin yolunda olduklarını çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Ayrıca Ebû Suud Efendi, Evhadü'd-din-i Kirmânî'ye ait bir risalede Tapduk Emre'nin Evhadü'd-Din ve İbnü'l-Arabi'den ders almış olduğunu, İbnü'l-Arabî'nin kendisine öğrettiği dört duayı Yunus Emre'ye öğrettiği ve Yunus Emre'nin bu duaları öğrenince dili çözülüp, şiir söylemeye başladığının yazılı olduğunu belirtmiştir(55).

Hayatı kırda, bayırda tabiatla başbaşa, hayvan sürüleri ile göçebe olarak, veya kırsal bölgelerde geçen insanların bu tasavvufî yolu tercih etmeleri gayet tabîî idi. Bu yolun Türkmenler tarafından kolay anlaşılır olması da yayılmasına vesile olmaktaydı. Yunus Emre;

Dağlar ile taşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni

derken "Seyr-i Afakî" yolunda olduğunu ifade etmiş olmakta ve bu tasavvufî anlayışa göre düşündüğünü göstermiş olmaktadır. Yunus, pekçok şiirinde bu anlayışı terennüm etmekte ve su'retciliği (cemal-perestlik) benimsediğini belirtmektedir. İşte bu şiirlerden biri:

"Su'ret toprakdır diyeni gönlüm kabul itmez anı"
"Bu toprağın cevherini hazrete irdürdüm ahi"
"Ben de bakdum, ben de gördüm benüm ile ben olanı"
"Su'retime canvir eni kimdüğini bildim ahi."

Yunus Emre "Yaradılanı severiz yaradandan ötürü" o çok meşhur sözünde ya-radılmışı hoş tutarak ve onlara muhabbet ve şefkati, Allah'a kavuşmaya vasıta kıldığını ifade etmektedir. Bu tasavvufî meşreb Türkmenlere yeni bir duyuş ve düşünüş biçimi veriyordu. Evhadü'd-din gibi diğer Türkmen dervişler bu yolla Türkmen halkın düşüncesini terbiye ediyor, ahlâkî yaşayışlarına yön veriyordu. Böylece Türkmenler çevrelerindeki eşyaya (suretlere) tasavvufî-İslamî bir bakış ile bakıp ma'nâlandırıyorlardı. Kısaca Türkmenler kültür değişimine uğruyorlardı. Bu değişim Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasını hızlandırmaktaydı. Türkmenlerin gönülleri ve akılları yeni bir dünya ve hayat telâkkisi ile tanışıyordu. Hayatları tabiatla başbaşa geçen, göçebe ve köylü Türkmen halk, bu tasavvufî meşreb vasıtası ile İslâmı daha kolay anlıyorlar, ahlâkî inceliklerle tanışma imkânı buluyorlardı. Eşyaya karşı merhamet ve şefkat duygulan kuvvetlenmekteydi. Baba İlyas-i Horasan-î'nin çoban olarak güttüğü koyunlara karşı şefkat ve merhameti, ona muhalif olanlar tarafından dahi takdirle yâdedilmîştir. Bir hikmete mebnî olarak ya-radılmış olduğunu düşünerek karıncayı bile incitmeme anlayışı da bu düşünceden kaynaklanmaktadır. Bu sûretcilik (cemal-perestî) meşrebi, müritlerde eşyanın yaradılış hikmetini inceleme ve öğrenme isteği uyandırmaktaydı. Evhadü'd-din'in damadı ve önde gelen talebelerinden olan Ahi Evren (Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud) "Letâif-i Gıyâsiyye" adlı eserinde, insanın ve insan uzuvlarının, hayvanların, bitkilerin gök cisimlerinin yaradılışındaki hikmetleri ve bunların Allah'ın varlığı ve birliği ve yüceliğine delâlet eden yönlerini dile getirirken, bu düşünce tarzını detaylandırmayı düşünmüş ve bu eserini bu maksatla kaleme almıştır(56).

Yukarıda da görüldüğü üzere, Şeyh Evhadü'd-din ve onun tasavvufî meşrebine muhalefet eden mutasavvıflar, Molla Câmi'nin de belirttiği gibi eşyanın suretine aşırı muhabbet duymaları, onların bu muhabbete kendilerini kaptırarak gerçek muhabbete (Allah Sevgisi) ulaşmalarına engel olacağı endişesine dayanmaktaydı. Bu endişelerini ısrarla öne sürmekteydiler. Bu yüzden de onları "Sû'ret-perest" likle itham ediyorlardı. Yine Molla Cami' Evhadü'd-din, Ahmed Gazâlî, Fahrü'd-din Irakî gibi büyük mutasavvıflar eşyaya duydukları muhabbeti Allah sevgisine vasıta kılmışlardır. Ancak müridlerin ve mukallitlerin, kendilerini eşyanın muhabbetine kaptırıp, o sevgiyi aşamayacakları tehlikesinden söz etmektedirler. Bir kısım mutasavvıfların onlara muhalefet etmeleri bu tehlikeden kaynaklanmaktadır. Onlar, bu şeyhlerin yolunda giden müridlerin şaşkınlık içinde kalabileceklerini ve muhabbetullaha ulaşamayacaklannı öne sürüyorlardı.

Moğolların Anadolu'yu işgalinden sonra Türkmenlerin, Moğol İktidarına karşı direnmeleri sonucu, Moğollar, o dönemde Türkmen halkı organize eden şeyhler ve fikir adamlanna karşı amansaz bir mücâdele başlatmışlardı. Türkmenlerin ellerinde bulunan tekke, medrese, işyeri, gibi müesseseleri ellerinden alınarak onlara muhalif olan Mevlânâ ve etrafındakilerin hizmetine veriyorlardı. Bu dönemde (1260-1350) pek çok Türkmen, Ahi, Şeyh ve dervişlerin ya katledildikleri veya ülke dışına sürüldükleri görülmektedir. İşte bu yüzden "Evhadiyye" tarikatı

ve Evhadü'd-din'in yarattığı fikir hareketi Anadolu'da yaşama ve devam etme imkânı bulamamıştır. Ahi Evren, Tabduk Emre, Yunus Emre ve daha birçok Türkmen ileri gelenleri bu fikir akımının mümessilleri oldukları için tarihin karanlıklarında unutulmaya mahkûm edilmişlerdir.

b- Konya'da Bektaşîlik

Kırşehir ve Sulucakarahüyük'te (Bugünkü Hacıbektaş ilçesi) bulunan Hacı Bektâş-ı Horasânî tasavvufî meşrep bakımından Ahilerden farklı değildir. Bu bakımdan onun da dostu ve gönüldaşı Ahi Evren gibi Mevlânâ ve çevresi ile arasının iyi olmadığı görülmektedir. Eflâkî Mevlânâ ile Hacı Bektâş arasındaki muhalefeti kısmen yansıtmaktadır(57). Buna karşılık Sadru'd-din-i Konevî ile aralarında muhabbet bulunmaktadır. Konevî ile defâatle görüşdükleri de "Velâyet-nâme"de anlatılmaktadır. İbni Bîbî Konevî'nin bir defasında Kırşehir'e gittiğini yazmaktadır(58). Velâyet-nâme de Hacı Bektâş'ın, halîfelerinden Pir Ebi'yi Konya'ya gönderdiği nakledilmektedir(59). Pir Ebi'nin Hanikâhı, bugün kendi adı ile anılan Câmi'in bulunduğu yerdeydi.

Hacı Bektâş'ı Horasânî, ve halîfeleri "Türkmen Meşâyih Taifesi" (Tabakât-ı meşâyih-i Etrâk) diye anılıyorlardı. Bunlar da "Evhadiyye" tarikatı mensupları gibi "Seyr-i Sülûk-ı Afakî" metodu uygulayarak eğitim ve öğretimlerini sürdürüyorladı. Bunların Fakih Ahmed'e (1221) bağlılıkları vardı. Konya'da Türkmen şeyhlerden biri de Bahâü'd-Din Toğan'dır. Hacı Bektâş ile ilgisi bulunduğu anlaşılan bu zâtın Sadru'd-Din-i Konevî'ye yazdığı iki mektubu günümüze gelmiştir. Konevî'nin ona saygı duyması ve bilgisine baş vurması onun bilgili bir zât olduğunu göstermektedir.

Genel olarak Hacı Bektâş ve diğer Türkmen şeyhlerin Sadru'd-din Konevî'ye muhabbet ve bağlılıkları vardı. Nitekim Tarihçi Aksaraylı Kerîmü'd-din Mahmud, Türkmen şeyhlerin kendilerini Konevî'ye nisbet etmeye çalıştıklarını yazmaktadır. Bu bakımdan Konya'daki Hacı Bektâş'ın halîfe ve öğrencileri hem S.Konevî ile ve hem Ahi Evren Hace Nasîrû'd-din ve yakınları ile fikrî ve gönül birliktelikleri bulunmaktadır. Konya'daki Ali-i Gav Hanikahı da başlangıçta Bektaşilerin elindeydi. Bilahere Moğollar tarafından Bektaşilerden alınıp Kalenderîlere verilmiştir.

c- Konya'da Kalenderîler:

Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'nun muhtelif yörelerinde köy köy, kasaba kasaba dolaşan ve kendilerine Cavlakî denilen Kalenderi dervişler bulunmaktaydı. Bunlar genel olarak tufeylî (asalak) idiler . Ellerinde keşkül, bellerinde zenbil halk arasında gezerek ve dilenerek geçiniyorlardı. Kendilerine şiş batırarak, ateşle oynayarak harikuladelikler sergileyerek halkın ilgisini çekiyorlardı. Saç, sakal ve kaşları tıraşlı olan bu dervişler giyim kuşam olarak da değişik bir görünüm içindeydiler. XIV. Asırda ortaya çıkan Baraklı dervişler de Kalenderlerden çok farklı değillerdi.

Mevlânâ'nın hocası olan ve Mevlânâ üzerinde derin bir etki yaratarak meşhur olan Şemsü'd-Din Muhammed b. Melikdad et-Tebrîzî, yani Şems-i Tebrizî de Kalenderi, diğer adıyla Cavlakî idi. Bunların lideri Şam'da bulunan Şeyh Cemâlû'd-din-i Sâvî idi Anadolu'da da çok etkiliydiler. Konya'da da karargâhları vardı. Konya'daki karargâhları Cumhuriyet ilkokulu civarında bugün Kalender Câmîi denilen yerdeydi. Konya'daki liderleri olan şeyh Osman-ı Rûmî'nin Türbesi de buradadır. Bu Şeyh Osman Şam'dan gelmişti. 715 (1315) Yılında Kâhta'da Kadı olan İbnu's-Serrac'ın bildirdiğine göre Konya'da 40 sene kadılık yapmış olan Siracü'din Urmevî (682=1283) bir defasında sur dışındaki Kalenderî dervişlerin şeyhi olan zatın yanına gitmiş, Siracü'd-din Urmevî o zatın kerametlerini görmüş ve onların hakkaniyetine şehadet etmiştir. Burada bahsi geçen sur dışındaki Kalenderi dervişler Kesikbaş ve Kalender Baba Türbelerinde medfun olan zatların müritleri olmalıdır. Bu Kalenderî dervişler hulûlî inanca sahibdiler. Allah'ın eşya ve insanlara hulul ederek belli bir surete ve kalıba girdiğine inanıyorlardı. Tasavvuf Tarihi'nde ilk büyük ve etkili Hulûliyyeci Hüseyin b. Mensur el-Hallâc'dır. Bu felsefe Allah'ın varlıklara ve insana hulul ettiği inancına dayanmaktadır. Hüseyin b. Mansur el-Hallâc o çok meşhur olmuş "Ene'l- Hak" (Ben Hakk'ım) sözünü derken bu felsefesini ifade etmektedir. Keza Bâyezid-i Bestâmî, "Cübbemin içinde Allah'dan gayrı nesne yoktur" derken gene bu Hulul Felsefesi'ni dile getirmektedir. Yani Allah'ın kendisine hülûl etmiş olduğunu ifade etmektedir. Şems-i Tebrizî'nin de Hululiyye mezhebi'nden bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır.

Hulûlî fikirler genel olarak aşk ve şi're zengin malzeme ihtiva eder. Bu düşüncede olan âşık, sevgilisinin farklı ve cazip görüntüleri ile buluşur. Onun için Şems'in hulûlî fikirleri bir anda Mevlânâ'yı cezbetmiş ve celbetmiş, dünyasını değiştirmiş ve onda şafak doğmasına vesile olmuştur. Mevlânâ'daki o zengin ve yüksek hayâl gücünün kaynağı buraya dayanmaktadır. Bu felsefî boyut, Mevlânâ'nın yaradılışından kaynaklanan özel kabiliyyeti ile buluşması, onu şiir dünyasına götürmüştür. Onun için Şems'in öldürülmesinden sonra Mevlânâ Şam'a gitmiş ve orada Şems'in şeyhi ve hocası olan Kalenderî

şeyhi Şeyh Cemâlü'd-din-i Savî'nin talebelerinin bulunduğu çevre ile temas kurmuş olmalıdır. Hulûlî fikirlere sahip olan şeyh ve dervişler Şems'den sonra Anadolu'da faaliyet göstermekteydiler. Ebû Bekr-i Niksârî, Şeyh Osman-ı Rûmî bunlardandı. Mevlânâ'nın bunlarla ilgisi de devam etmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Şems-i Tebrîzî'ye bağlı olmalarından dolayı kendilerine "Şemsî" denilen dervişler Anadolu'da yaygın idiler. Abdu'l-Vahid Çelebi "Menâkıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Can" adlı eserinde onları anlatmaktadır.

Eflâkî, Şems'in öldürülmesinin sebepleri arasında bardağı taşıran son damla olarak zikrettiği olaydan anladığımıza göre Şems, Nasîrü'd-Din'in yani Ahi Evrenin tekkesinde bulunmuş, orada araştırma ve nakle dayanan ilmî konuşmalar olmuş, Şems de onlara karşı: Ne zamana kadar şundan bundan rivayet edip övünecek, ve atsız eğere binip erlerin meydanında koşacaksınız. İçinizde: Kalbim bana şu haberi veriyor diyecek kimse yok mu? Ve ne zamana kadar başkasının asasıyla yürüyeceksiniz" demiş ve orada bulunanların tepkisiyle karşılaşmıştır. Şems bu sözleriyle Ahi Evrenin meşrebine muhalif sözler sarfetmiş yani seyr-i enfüsîyi önermiştir. Bu olaydan üç gün sonra da öldürülmüştür(60).

VI. MEDRESELER VE HÂNİKÂHLAR

Selçuklular zamanında Konya'nın fikrî hayatında medreselerin de önemi büyüktür. Anadolu'nun ilk medreseleri Dânişmend oğulları zamanında ve Dânişmend İlinde yapılmıştır. XIII. Yüzyılda Konya'da medreseler inşâ edilmîştir. Genel olarak bu medreseleri yaptıranlar medreselerini vakfederek toplumun hizmetine sunmuşlardır. Hemen her medresenin hizmet faaliyetleri, o medresenin "Vakıf-nâme" sinde belirtilen esaslara göre yürütülmekteydi. Medrese kurucuları muhkem "Vakıfnameler" düzenleyerek medreselerinin hayatiyyetini garanti altına almaya çalışmışlardır.

Moğollar Anadolu'yu işgal edince, zaman zaman zenginlerin mallarını müsadere ediyorlardı. Sadru'd-din Konevî ve Ahi Evren'in dostu olup devrin en zengin ve namlı taciri olan el-Hac Tâcü'd-din-i Kâşînin öldürülüp sevetinin yağma edildiğini Ahmed Eflâkî yazmaktadır(61). Ahi Evren "Tuhfetü'ş-Şekûr" adlı eserini bu zâta ithaf etmiştir. Bu durumda zenginler mallarını Moğollar'a kaptırmamak için servetleriyle bir müessese kuruyor ve onu vakfediyorlardı. Bu yüzden Moğollar'ın Anadolu'yu işgal ettikleri dönem olan XIII. yüzyılın ikinci yarısı, Anadolu'da ve Konya'da vakıf kurumlarının hızlı bir şekilde artış gösterdiği bir devredir. Bazen bu tedbir de çâre olmuyor, Moğollar bir vakıf kuruluşuna da el koyuyor ve onu vâkıfın koyduğu şartlara ve belirlediği hizmetlere aykırı tasarruflarda bulunuyorlardı. Bu durumu Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, "Âğaz u Encam" adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: "Zamanımızın kurt tiynetli yöneticileri, kişilerin varisleri olsa bile onların mülk ve servetlerine el koymaktalar. Şeriatın hükümleri tamamen ortadan kalktı ve şeriatın sadece adı kaldı."(62) Medrese ve hânikâhlar, Moğolların ve Moğol yanlısı yöneticilerin bu uygulamalarından daha çok nasip almaktaydı. Bu uygulama toplumda büyük bir güvensizlik, tedirginlik ve hattâ kanşıklıkların çıkmasına sebep olmaktaydı. Ahilerin elinde ve yönetiminde olan Konya'daki Hanikâh-i Ziya ve Hanikâh-ı Lala Moğolların Anadolu'ya vezir olarak tayin ettikleri Tâcü'd-din Mu'tez'in irâdesi ile sahiplerinin elinden alınması sırasında Konya'da bu uygulamayı protesto gösterileri olmuştur(63). Buna benzer olaylar taşra illerde sık sık meydana gelmiştir. Bu şekilde medreseleri, hânikâh ve iş yerleri ellerinden alınanlar, isyanlar çıkardıklan gibi, ülkeyi terkedenler de oluyordu. Ülkeyi terk edenler uç bölgelere göçüyorlar veya Suriye ve Mısır'a gidiyorlardı. Bu uygulamalardan dolayı çok sayıda değerli ilim ve fikir adamları Anadolu'yu terketmiştir.

a- Eş'arîler ve Şafiî Medreseleri

Genel olarak itikadda Eş'arî olanlar amelde de Şafiî Mezhebini tercih etmekteler. Diğer bir deyişle Şafiî olanlar çoğunlukla Eş'arî mezhebine tâbi' olmuşlardır. Tarih boyunca böyle olmuştur. Nizamiye medreseleri, itikadda Eş'arî amelde Şafiî mezhebini yaymak ve yerleştirmek amacına ma'tûf olarak kurulmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin dinî politikasını Nizamiye medreseleri belirlemiştir. Bu bakımdan Selçuklular asrı dediğimiz yüzyıllarda Eş'arî ve Şafiî Mezhebi Büyük Selçuklular döneminde devletin himayesinde revaç bulmuş ve yayılmıştır. Anadolu da bundan nasibini almıştır. Selçuklular zamanında Anadolu'da da en yaygın dinî mezheb Eş'arî ve Şafiî mezhebidir. Bu durum Konya'da da kendini göstermektedir.

Konya'daki Medreselerde dinî eğitim-öğretim faaliyetleri belli bir itikadî ve fikhî mezhebe göre sürdürülmekteydi. Medreselerin çoğu Eş'arî ve Şafiî Mezhebini esas almışlardı. Ahiler genel olarak itikadda Eş'arî amelde Şafiî idiler. Ahilerin lideri Ahi Evren "Menâhic" adında bir Şafiî İlmihali yazmıştır. "Metâli'ül-İman" adlı eseri ise Eş'arî Mezhebi esasları çerçevesinde iman esaslarına dair bir eserdir. Ünlü Eş'arî kelâmcısı Fahru'd-din-i Râzî'nin pekçok talebesi Anadolu'ya gelmişler ve hocalannın dinî ve felsefî görüşlerini yaymışlar ve başına geçtikleri medreseleri, Eş'arî ve Şafiî bir temele

oturtmuşlardır. Konya'da Fahru'd-din-i Râzî'nin talebesi olan müderris ve fikir adamları bulunmaktaydı. Ahi Evren, Seyyid Şerefü'd-din Herevî, sonradan vezirliğe getirilen Kadı İzzü'd-din bunlardan birkaçıdır. Malatya, Sivas ve son olarak da uzun bir süre Konya'da kadılık yapan Sirâcü'd-din Mahmud el-Urmevî de Eş'arî ve Şafiî mezhebine mensup idi. Keza Hacı Bektâş'ın Konya'daki temsilcisi Pir Ebi de Fahru'd-din-i Râzî'ye talebe olmuş bir kişidir. Konya'nın tanınmış tacirlerinden Hâce-i Cihan ve Kaşın Hanı'nı yaptıran Hâce el-Hâc Tâcü'd-din-i Kâşî de Eş'arî ve Şafiî mezhebinden idiler.

Sadru'd-din-i Konevî ve etrafındaki pekçok talebesi genel olarak Eş'arî ve Şafiî mezhebinde idiler Ancak S. Konevî gençliğinde Mâlikî mezhebinden olan hocalardan ders almıştı. Fakat Şafiî ve Eş'arî mezhebini tercih etmiştir. Ömrünün sonunda Malıkîler gibi Selefiliğe meyl ettiği görülmektedir.Durum öyle gösteriyor ki, Selçuklular zamanında Anadolu'da Eş'arî ve Şafiîlerin etki ve nüfuzları daha yaygın idi. Böyle olunca halkın dinî inanç ve yaşayışı bu mezhebe göre şekillenmekteydi. Bunun sonucu olarak sonradan müslüman olan Rum kökenli kişilerin de Eş'arî ve Şafiî mezhebinde oldukları görülmektedir. Celâlü'd-din Karatay ve Uç Emiri Mehmed el -Mevrazemî'nin de Eş'arî ve Şafiî oldukları anlaşılmaktadır(64). Rum asıllı olan bu iki emirin gayet iyi Farsça bildikleri de dikkat çekmektedir. XIII. Asrın sonlarında Karatay ve Mavrezemos ailesinder bazı kişilerin Konya'da yaşamakta oldukları görülmektedir. Selçuklular zamanında Konya'da kurulan medreselerin kitaplıklarından, günümüze gelmiş ve bu gün Konya Yusufağa, Mevlânâ Müzesi ve İzzet Koyunoğlu Kütüphaneleri'nde bulunan bir çok kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar o dönemde medreselerde ne tür kitaplar okunduğu hakkında bir fikir vermekte ve bu vesile ile medreselerin dinî ve fikrî yönlerini öğrenmemiz de mümkün olmaktadır.

Ünlü Şafiî Mezhebi hukuk bilginlerinden Kazvinli Necmü'd-din'in "el-Hâvî" adlı eseri Konya medreselerinde okunmaktaydı. Nitekim Alâu'd-din Ali el-Konevî (729/1330) bu eseri şerhetmiştir. Yusufağa Kütüphanesi nr. 4812 numarada kayıtlı nüshasında bu eserin Konya'da "Sadriyye"zâviyesinde okunduğu kayıtlıdır. O dönemde İlimle meşgul olanların hizmetine kitaplar sunmak çok makbul bir hizmet alanı sayılıyordu. Bu anlayıştan dolayı zenginler gücü yetenler İlim adamlarının hizmetine sunulmak üzere kitaplar vakfettikleri görülür. Bu cümleden olarak dönemin Maliye Nazırı el-Hac Celâlü'd-din Mahmud, 670(1272) yılında "Ahkâmü'l-kubra fi'l-hadis" adlı eserin ciltlerini Ahmedek Hanikahı'nda okunmak ve yararlanılmak şartıyla Konyalıların hizmetine vakfetmiştir. Siracü'd-din el-Urmevî'nin kendi te'lîfi olan eserleri, ve kütüphanesine ait eserleri torunları vasıtası ile Konya'daki Atabekiyye Medresesi yakınındaki Darü'l-huffaz'a vakfedilmîştir(65). Urmevî'nin kendi te'lifi olan "Metali'ül-Envâr" adlı mantık'a dair eseri en çok okunan bir eser idi. Bu eser Osmanlılar zamanında da medreselerde en çok okunan bir ders kitabı olmuştur.

Fahru'd-dîn-i Râzî'nin "Tefsîr-i Kebîr" adlı hacimli eserinden başka birçok eserin de Konya'daki medreselerde okunan gayet değerli elyazması nüshaları, bu gün Yusufağa Kütüphanesinde bulunmaktadır. Hiç şüphesiz Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din ve Seyyid Şerefü'd-din Herevî , Fahrü'd-din-i Razî'nin fikirlerini en çok savunan ve onun eserlerini okutan bilim adamlarıydı. Eflâkî, Şeyh Nasîru'd-din diye Ahi Evren'den bahs ederken onun Vezir Ziyaü'd-din Hanikâhı ve Hanikah-i Lâlâ'nın şeyhi olduğunu ve etrafında çok sayıda muteber talebeler bulunduğunu bildirmektedir(66). Ayrıca bu Nasîru'd-din'in Konya'da kendi adıyla anılan bir medrese inşâ ettiği ve burada "Naklî" ilimler okuttuğunu da gene Eflâkî bildirmektedir. Seyyid Şerefü'd-din-i Herevî de bugün onun adı ile anılan Câmi'in bulunduğu yerde bulunan medresesinde tâlim ve tedris ile meşgul idi. Mezarı da câmiiin bitişiğinde idi. Cumhuriyet döneminde Selçuklu yapısı olan türbesi kaldırılmıştır. Ulvî Sultan'ın medrese ve türbesi de Hükümet binasının batısında, Kayalı parkta bulunuyordu. Onun medrese ve türbesi de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında tamamen yok edilmiştir.

Atabeg iken Sa'du'd-din Köpek tarafından Ankara'da öldürülen (1238) Tâcu'd-din el-Mervezî de Konya'da bir medrese yaptırmıştır. Bu medrese "Tacü'l-Vezîr", diye anılan bugün fuar içinde bulunan Tâcü'd-Din el-Mervezî'nin türbesinin bulunduğu yerdeydi. Bu vezirin Mahmud Beg ve Zeynü'd-din adlannda iki oğlu bulunmaktaydı. Bunların Sadru'd-din Konevî ve Ahi Evren ile ilgileri vardı. S.Konevî'nin Zeynü'd-din'e yazdığı bir mektubu günümüze gelmiştir. Bu mektuptan, Zeynü'd-din'in âlim bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Evren'in Kırşehir'den S. Konevî'ye Yazdığı 1255 tarihli bir mektupta Mahmud Beg'den bahsetmektedir[16]. Bu tarihte bu mahmud beg'in Kirşehir'de olduğu anlaşılmaktadır. Bu Mahmud Beğ'in Sultan Hanı Savaşında Baycu Noyan tarafından öldürülen 14 Komutandan biri olduğunu tahmin ediyorum.

b- Hanefîler ve Mâturidîler

Eskiden beri Hanefi mezhebinden olanlar ekseriya itikadda Mâturidî mezhebini tercih etmişlerdir. Şafiî'lerin Eş'arî mezhebine

yöneldikleri gibi. Selçuklular zamanında Hanefî ve Mâturidî mezhebinin de mevcud olduğu gözlenmektedir. Mevlânâ ve çevresindekiler çoğunlukla Hanefi ve Mâturidî idiler. Mâturidî Mezhebi'nin kurucusu İmam Mâturidînin "Kitâbü't-Tevhîd" adlı eserinin Selçuklular döneminde Farsça'ya tercüme edildiğini biliyoruz. Ayrıca Abdullah el-Konevî adlı bir zatın gene bu dönemde Hanefî Mezhebi'nin tanınmış fıkıh kitaplarından olan "el-Menâr"ı şerh ettiği görülmektedir(67).

Sadru'd-din-i Konevî'nin talebelerinden Saidü'd-din el-Ferganî'nin "Minhâcü'1-İbâd" adlı eseri Hanefî ve Şafiî esaslara göre bir ilmîhal olarak düzenlenmiştir(68). Bu durum Şafiî Mezhebinin yanında Hanefî Mezhebi'nin de yaygın olduğunu göstermektedir. Abdu'1-Aziz el-Farsî de sırf Hanefî Mezhebi İlmihali olan bir eser yazmıştır. Bütün bu kitapların Farsça olarak kaleme alınmış olması da o dönemde tahsil dilinin Farsça olduğunu göstermektedir. Mâverâünnehr bölgesinden Anadolu'ya göçenler genel olarak Hanefî ve Mâturidî idiler. Moğol istilası önünden kaçıp Anadolu'ya sığınan Orta-Asya ve Mâverâünnehirliler Anadolu'da Hanefîlerin nüfusunun artmasına ve Hanefi fıkhının yayılmasına sebep olmuştur. O yörelerden gelen insanlar, oralarda yazılmış ve kopye edilmîş pekçok kitapları da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu gün Konya Kütüphanelerinde bu kitaplardan örnekler bulunmaktadır. Bu elyazması eserlerden, Gazneliler ve Karahanlılar ülkesinde Hanefî Mezhebi'nin çok yaygın olduğunu öğreniyoruz. İşte bu bölgelerden Anadolu'ya yönelen göçler, Anadolu'da Hanefî Mezhebi kültürünün yayılmasını ve hattâ zamanla Şafiî Mezhebi'nin önüne geçmesini sağlamıştır.

II.Gıyâsü'd-din Keyhüsrev'in emirlerinden olan Emîr Bedrü'd-din Muslih, Sırçalı Medrese diye anılan medreseyi Hanefi Mezhebinden olan fakîhlerin hizmetine tahsis etmiştir. Bu durum Hanefî Mezhebi'nin Konya'da yaygın olduğunu göstermektedir. Konya'da tanınmış medreselerden olan Altunaba (İplikçi) medresesinde de Hanefi Mezhebi üzere tedrîsât yapılıyordu. Durum böyle olunca, Konya'da bazı Medreselerde Hanefî Mezhebi hukuk sistemi üzere tahsil yapılıyordu. Birçok Fâkih Hanefî ve Şafiî fıkhını karşılaştırmalı olarak okutuyorlardı.

c-Mâlikîler

Mâlikîler çoğunlukla itikadda Selefidirler Selçuklular zamanında Konya'da Mâlikîlerin de belli karargâhları vardı. Bunlar genellikle Kuzey Afrika'dan Anadolu'ya gelmişlerdi. Antalya ve Alanya liman şehirleri fethedildikten sonra Anadolu ile Kuzey Afrika arasında yoğun bir ticaret başlamıştır. İşte bu ticarî münasebetler sonunda bu bölgeden Mağrib kökenli insanlar Anadolu'ya göçmeye başlamışlardı. Konya'da Mağribliler Mahallesi teşekkül etmiştir. Bunlar tamamen Mâlikî Mezhebi'ndeydiler. Bu Mâlikîlere mahsus Cami' (Mescidü'l- Mağâribe) bugün ayakta duruyor ve Zafer Parkı'nın güneyinde apartmanlar arasında sıkışıp kalan ve görünmeyen mescid, Mağribliler Mescidi'dir. Tam bu bölgede belki Gima'nın bulunduğu yerde "Ahmedek Hânikâhı" vardı. Bu hânikâhda Mâlikî Mezhebi tedris ediliyordu. Bu hânikâhdan intikâl eden birkaç parça kitap bugün Yusufağa Kütüphanesinde bulunuyor. Bu kitaplardan bir tanesi de Endülüslü bilgin Abdu'l-Hâlik Muhammed'in "Ahkâmü'l-Kübrâ" adlı eserinin ciltleridir. Bu eserin sema ve kıraat kayıtlarında, mağribli ve Endülüslü şâhısların adları geçmekte ve bu eseri Ahmedek Hânikâhı'nda okumaktaydılar (69).

Bu kitabı vakfeden zâtın Ahmedek Hânikâhı'nın bânîsi olduğu belirtilen Anadolu'da Mâliye Nâzın olan (Emîru Divani'l-İstifa) es-Sadru'1-Kebir Celâlü'd-din Mahmud olduğu da kitabın kapak sahifesine kay dedilmîştir. Bu vakfın tarihi de 670 (1272)'dir.Bkz. Burada Levhalar kısmı Sadru'd-din-i Konevî'nin iki ünlü hocası Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî ve Ebü'l-Hasan Ali el-İskenderânî de Malıkî idiler. Konevî'nin Konya'daki Mâlikîlerle yakınlığı ve dostluğu vardı. Konevî'nin yakınları arasında Mağribli ve Mısırlı kimseler bulunmaktaydı. Konevî'nin kızı Sekine'nin kocası olduğunu tahmin ettiğim Afifü'd-din et-Telemsani ve onun arkadaşı Muhyi'd-din Suraka da Mısırlıydı. Bu zâtların da Mâlikî mezhebinden olduğu anlaşılmaktadır.

d- Tabibler ve Darü'ş-Şifalar

Ahi Teşkilâtı'nın baş mi'mân olan Ahi Evren Şeyh Nasîrü'd-din Mahmud, aynı zamanda bir tabib olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok eserinde tıbbî konulara temas ettiği gibi anatomiye dâir "İlmu't-teşrîh" adlı bir eser de yazmıştır. Ona Ahi Evren denilmesinin de bu tabibliği ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Evren yılan demektir. "Tabsire" adlı eserinde yılan zehirlemesine karşı, yılandan nasıl pan-zehir yapıldığını anlatmaktadır. Ayrıca menkabelerde de onun deri atölyesinin mahzeninde yılan (Evren) beslediği anlatılmaktadır. Bir Ahi olarak yılanla meşguliyet içinde bulunduğu için ona Ahi Evren dendiğini düşünüyorum. O dönemde daha çok tabiblerin hastaların ayağına gittikleri anlaşılmaktadır. Ahi Evren'in talebesi olan Sa'du'd-din Mes'ûd adındaki tabib, Îmâdu'd-din adındaki zâta yazdığı mektupdan anlaşıldığına göre hastaları tedâvî etmek maksadıyla Samsun, Niksar ve Canik havalisinde dolaşmaktadır (70).

Evhadu'd-din el-Kirmânî'nin Menâkıb-nâmesinden de anlaşılmaktadır ki, doktorlar dolaşarak hastaları tedâvî etmekteler. I. Alâü'd-din Keykubad Konya'da bir darü'ş-şifa inşa etmişti. Bu darü'ş-şifa günümüze ulaşmamıştır Ancak çini olan kitabesi günümüze gelebilmiştir[17] Sa'du'd-din Mes'ûd'un kendisine mektup yazdığı İmâdü'd-din de devrin tanınmış tabiblerindendir. Aslen Malatyalı olup Ahi Evren'in talebelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Şems-i Tebrîzî "Makâlât" ında "İmâd, Nasîr'den mektup almış, o mektubu okuyup okuyup ağlıyordu," derken İmadü'd-din el Malatî'yi kasdetmekte, Nasîr dediği de Ahi Evren Şeyh Nasîrû'd-din olmalıdır. Şems-i Tebrizî'nin bu iki zâta muhalif olduğuda ifadelerinden anlaşılmaktadır (71). Eflâkî, Mevlânâ Celâlü'd-din'in yakın dostlarından biri olarak Tabib Ekmelü'd-din'den bahsetmektedir. Mevlânâ'yı da tedâvî etmişti. Keza Mevlânâ'nın ölümü sırasında baş ucundan ayrılmamıştı. Aslen Nahcevanlı olup Konya'ya yerleşen Tabib Ekmelü'd-din'den, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled de övgü ve saygı ile bahsetmektedir'. Konya'da ona Bey Hekim denmektedir. Devrin "Reisü'l-etibbâsı" idi. Konya'nın Sedirler Mahallesi, adını iki Sadr'dan almaktadır. Bu Sadr'lardan biri Sadr-i Hakîm-i Tirmizî'dir. Sultan I. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev aleyhinde bir fetva yayınladığı için 1204 yılında idam edilmiştir. Diğeri de Sadr-ı Mutatabbıb diye anılan Tabîb Ebû Bekr b. Zeki el-Konevî'dir. Şair ve edip de olan bu tabîbin "Ravzatü'l-Küttâb ve Hadîkatü'l-Elbâb" adlı eseri, Anadolu Selçukluları devri tarihi için önemli bir kaynaktır. Mezarı Sadırlar Mahallesindedir. Yukarıda adı geçen eserinde Tabib Ekmelü'd-din'e yazdığı mektuptan, Onun talebesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektupda hocasını "Melikü'l-hükemâ ve Reisü'l-etibbâ" diye anmaktadır (72). Kutbu'd-din Mahmud eş-Sîrâzî de felsefe, matematik ve tıb alanında güçlü bir ilim ve fikir adamıydı. Konya'da Sadru'd-din-i Konevî'den ders almıştır (73). Ünlü İranlı şair ve edip Şeyh Sadî-i Şirazî'nin yegeni olan Kutbu'd-din-i Şirazî, Mevlânâ ile de görüşmeleri olmuştur. Mûsikî alanında da derin bilgiye sahip olan Şirazî aynı zamanda iyi bir icracı idi. Kayseri ve Kastamonu'da bulunan Kutbu'd-din Şîrazî 1310 (710) yılında Tebriz'de ölmüştür. Çok sayıda eserleri bulunmaktadır. Selçuklular dönemi Konyasında Ermeni ve Rum tabiblerin de adları kaynaklarda geçmektedir. Bu gayr-i müslimlerle, Müslümanlar arasında gayet hoş ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Konya'da delişmen (mecnun) bir derviş olarak tanınan Fakih Ahmed, Müslümanlardan çok Hıristiyanlarla ilgilenmekteydi. Karatay Medresesi'nin Kubbe çinilerinde Musa, Süleyman, İsa ve Muhammed Peygamberlerin adlarının münavebeli olarak yazılması, farklı dinden olan insanları ve teb'ayı biribiriyle kaynaştırma ve hoş görme ve biribirinin inancına saygılı olma siyasetinin ifâdesi olsa gerektir. Bugün Merkez İmam-Hatip Lisesi'nin bulunduğu yerde Kadı İzzü'd-din Muhammed er-Râzî'nin yaptırdığı bir "Dârü'ş-Şifâ" bulunmaktaydı. Vezir olan Kadı İzzü'd-din, Kadınhanı'nda bulunan Kestel, Koşmar ve Divanlar köylerindeki mülklerinin gelirlerini kendisinin yaptırdığı bîmâristan'a (Hastahane) vakfetmiştir. Bîmâristan'ın (Hastahane) vakıfnamesine imza koyan şâhidler arasında Tomas adında bir gayr-ı müslimin imzası dikkat çekicidir (74). Selçuklular zamanında Konya'daki ilmî çevrelerde okunan ve bugün Yusufağa, F. Nafiz Uzluk ve İzzet Koyunoğlu Kütüphaneleri'nde bulunan İbn-i Sînâ'nın "eş-Şifâ" Ebû Reyhan el-Beyrûnî'nin "el-Kânûnu'1-Mes'ûdî" gibi ciddi eserler o dönemde Konya'da yüksek bir ilmî çevrenin mevcut olduğunu göstermektedir.

DİPNOTLAR

1-Anonim, Tarih-i Âl-i Selçuk, Neşr.F.N. Uzluk (Ankara 1952), s.45.

2-A.g.e., Neşr. M. Koman (Konya, 1942), s.2.

3-El-Evamir'l Alâiye, s.307

4-Ahmed Eflâkî; Menâkıbü'l-Ârifîn, Neşr. T.Yazıcı (Ankara 1959-61), II, s.759-760.

5-Osman Nuri Ergin, "Sadreddin Konevî ve Eserleri", Şarkiyat Mec,(istanbul 1958),II,.s.82-83.

6-Bkz. Fuad Köprülü, Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, istanbul ,1928, s.11.

7-A.g.e., Neşr. C. Hümai (Tahran 1315), s.7.

8-Mikâil Bayram, Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser "Keşfü'l-Akabe", Konya, 1981, s.10-15.

9-Keşfü'l-Akabe, Fatih Ktp.nr.5426, Yp.250a.

10-İbnü'1-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, (Beyrut ,1386/1966),XII, s.196.

11- el-Kâmil, XII, 196. Burada bahsedilen münakaşada bir fakîhin hakaretine ma'rûz kalan filozof, Maktul Suhreverdî'den başkası değildir.

12-el-Evâmirü'l-Alâiyye, Nşr. A. Sadık Erzi, Ankara ,1956, s.25.

13-Re'fet Yinanç, "Amasya Halifet Gâzî Medresesi", Vakıflar Dergisi, Ankara,1982, XV, .5-14.

14-Bu iki eserin birer nüshası Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi nr. 12049 ve 12050'de kayıtlıdır. Bu iki eser, Anadolu'da te'lif edildiği bilinen ilk Türkçe eserlerdir. Hakim Bereket de Anadolu'da ilk Türkçe eser veren bilgin durumundadır.

15-el-Kâmil fi't-Tarih, X,37

16-Fatih (Sülüymaniye) Ktp.nr. 5426, yp. 193a.

17-İsmail Paşa, Hediyetü'l Ârîfin, 1,263.

18-el-Evâmirü'l-Alâiyye, s.25.; Bu sultan, hocası olan

Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'a (Sadru'd-Din Konevî'nin babası) yazdığı Farsça manzum bir mektubunu ibn Bîbî eserine (s.91-92) kaydetmiştir.

19-Ayasofya(Süleymaniye)ktp.nr.4819,yp.l18b. Fatih (Süleymaniye) Ktp.nr. 5426,yp.l30b.

20-Ayasofya (Süleymaniye) ktp.nr.4851,yp.31b. Aynı zamanda doktor olan Ahi Evren'in tıbba dair "İlmu't-Teşrih" adlı eseri günümüze kadar gelmemiştir.

21-el-Evamirü'l-Alâiyye, s.228.

22-Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I 261. Bu eserin bir nüshası Tokat, Zilelice Halk Kü-tüphanesi'nde bulunuyor. Eser Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Türkçe tercümesinin bir nüshası Bağdadlı Vehbi Ef. (Süleymaniye) Ktp.nr. 2253 de kayıtlı olup,954 (1548)istinsah tarihlidir.

23- Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmet kısmı) ktp.nr.3472 ve 3350.

24- Mirsâdü'l, İbâd, Nrş. M. Emin Riyahi, Tahran ,1366, s.532-533.

25-Ahî Evren, Letâfü'l-Hikme Neşr. G.Hüseyn-i Yusufî, (Tahran, 1340), s.259. Nâşır, Ahi Evren'in bu eserini bazı yanlış bilgi ve kayıtlara dayanarak Kadı Sirâcü'd-Din Mahmud el-Urmevî'ye (682/1284) nisbet etmiştir. Bu nisbet kat'iyyetle yanlıştır.

26-Letaifü'l-Hikme, s.138-142.

27-el-Evâmirü'l-Alâiyye,s.25.

28- Ibn Hallikân, Vefeyatü'l-a'yân, Beyrut, 1397/1977, VI.272-284.

29- Mecdü'd-din Ishak'dan oğlu Sadru'd-din el-Konevî'ye intikâl eden ve bugün Konya Yu-sufağa Kütiiphanesi'nde bulunan kitapların sema ve kıraat kayıtlarında daha pek çok ilim adamlarının adlan geçmektedir. Misal olarak Bkz. adı geçen kütüphanede nr.7850 4687,7841,7847,5050. Bkz. Resim:l.

30-Menâkıbü'l-Ârifîn, II,s.775. Ahmet Eflâkî onun adını "Ahi Beşşâre" şeklinde kaydetmiştir. Bu zât Ahi Türk'ün kardeşi olup Türk asıllıdır. Bu bakımdan adının şecere-nâmelerdeki şekli olan "Ahi Basara" doğru olmalıdır. Nitekim onun adıyla anılan köy de "Basara" olarak anılmaktadır.

31- Sultan Veled, Divan, (Neşr. F.N.Uzluk), Ankara, 1941, s.150.

32- Eflâkî Ariflerin Menkıbeleri, II, s. 180.

33- el-Evâmirü'l-Alâiyye, s.696; Aksarayi, Müsâmeratü'l-Ahbâr Neşr. O. Turan, (Ankara, 1944) s. 123-124; Târih-i Âl-i Selçuk,s.66-67.

34- el-Evâmirül-Alâiyye, s.69; Aksarayi, Musameratü'l-Ahbâr, Neşr. O. Turan, (Ankara, 1944). s. 123-124; Tarih-i, Al-i Selçuk, s.66-67.

35- Menâkıbül-Ârifîn, II,s.611-612; tercümesinden, s.74-75; Târih-i Âl-i Selçuk, s.65 67.

36-Menâkıbül-Ârifîn, II, s.925-926.

37- S. Konevî, İ'câzü'l-Beyân, Yusufağa Ktp. nr. 5025, yp.la.

38- Metali ül-İmân, Tere. M. Bayram, (Konya, 1996),s.71-72.

39- A.g.e., istanbul, 1914, s.43 "

40-Letâifü'l-Hikme, s. 190.

41-Aynı Eser, s. 145.

42-Aynı Eser, s.145-146.

43- Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s.400-402.

44-Menâkıb-ıŞeyh Evhadü'd-Din-i Kirmânî, Neşr. B. Furûzanfer, (Tahran, 1347), s.68-158.

45-Aynı Eser, s. 108-118.

46-Şerefeddin Yaltkaya, "Selçuklular Devrinde Mezâhib", Türkiyat Mec., istanbul, 1925, I.s.101-115.

47-Mesnevî (Nicholson Baskısı), V.,s.264; Fihi Mâfih, s.20; Şems-i Tebrîzî, Makâlât, II, s.30,110,143-144.

48-Musâmeretü'l-Ahbâr, s.75.İbnü'l-Arabî, Muhaddaratü'l-Ebrâr, Konya Yusufağa ktp, nr. 546, yp. 145a-145b.

49-İbnü'l-Arabî, Resâil (Haydarâbâd, 1948), 15. Risale.

50-Mesela Yar Ali Şîrâzî (814/1411) bir müddet S. Konevî'nin Kütüphanesinde çalışmış ve Konevî'nin defterlerinde bulunan pekçok mektup ve risaleleri kopye etmiştir. Yar Ali'nin bu derlemesi Bursa Eski Eserler Ktp. (H.Çelebi Kısmı), nr. 1183'dedir.

51-Bu mektuplardan oluşan bir mecmua Bursa Eski Eserler Kütüphanesi Hüseyin Çelebi Kısmı Numara 1183 tedir.

52-Musâmeretü'l-Ahbâr, s. 120.

53-Menâkıbü'l-Ârifin, II.s.616-618.

54- A.g.e., Tere. Lamiî Çelebi, (istanbul, 1279), s.409.

55-Bkz. Konya Yusufağa Ktp. nr.6730, Yp. 436.

56-Bu eserin bir nüshası Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr.l728'de bulunuyor.

57-Menâkıbü'l-Ârifin, I,s.497-498-381-383.

58-el-Evâmirü'l-Alâiyye, s.613.

59- Hacıbektaş İlçe Ktp. nr.200, yp. 202a.

60-Menâkıbü'l-Ârifin, II, s.99.

61-Aynı Eser, I., s.278-279.

62-Âğazu Encam, Fatih, (Süleymaniye) Ktp., nr.5426, yp.l98a.

63-Menâkıbü'l-Ârifin, II,s.934-945-946.

64-Uç Emiri Mehmed el-Mevrazemî'nin Ahi 546, yp. 145a-145b.

65-Bkz. Burada Resim/VI.

66-Menâkıbü'l-Ârifin, II,s. 188-190.

67-Bu eserin bir nüshası Ayasofya (Süleymaniye) Ktp.nr.2052'dedir.

68-Bu eserin bir nüshası Bursa Eski Eserler (Haracçıoğlu Kısmı) nr. 825'dedir. İdris-i Bitlisî bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir.

69-Bkz. Burada Resim.V.

70-Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi

Vesikalar, Ankara, 1988,s.l56-167.

71-Şems-i Tebrîzî, Makâlât, Tahran, 1349, s.60.

72-Ebû Bekr Ibnü'z-Zeki, Ravzatü'l-Küttâb,- Ankara, 1972,s.l 11-114.

73-Konevî'nin İ'câzü'l-Beyân adlı eserinin Bursa Eski Eserler Ktp. (Haracçıoğlu Kısmı) nr. 782'deki nüshasının sonundaki "kıraat kaydı"nda Kutbu'd-din-i Şîrâzî, kendi yazısı ile bu eseri Sadru'd-din el-Konevî'den okuduğunu not etmiştir.

74-Bu vakfiyenin orijinal nüshası Mevlânâ Müzesi arşivindedir. Evren'in üç eserini okuduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır. Bkz. Halet Ef.Ilâvesi Ktp.nr.92,la.

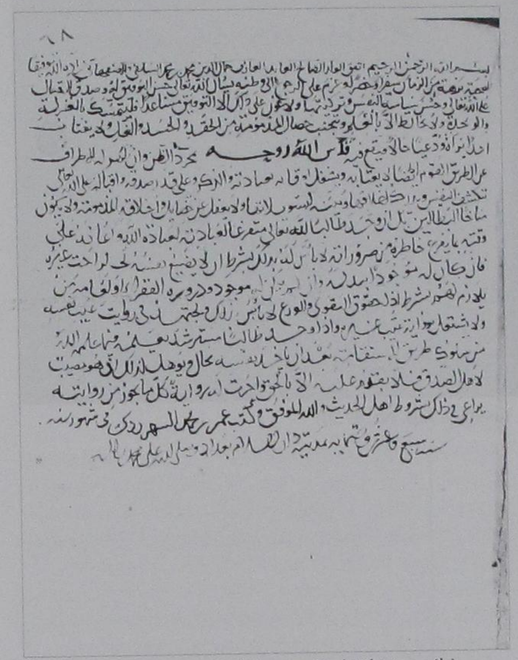

Resim_1:Fütüvvet Teşkilatının Şeyh'ül Meşayihi Şeyh Şihabü'd-Din Ömer Es-Sühreverdi'nin 627 (1230)yılında Bağdat' ta "Eğalitü's-Sufiye"adlı eserin 68a sayfasına kendi el yazısı ile düştüğü bir not (Konya Yusufağa Ktp. nr 4862)

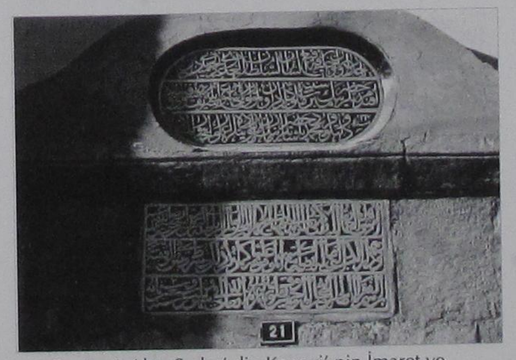

Resim_2:Altta Sadru' din Konevi' nin İmaret ve Kütüphane Kitabesi
Üstte ise Sultan II. Abdülhamit devri Konya valisi Mehmet Ferit Paşa' nın 1317 tarihli tamır kitabesi

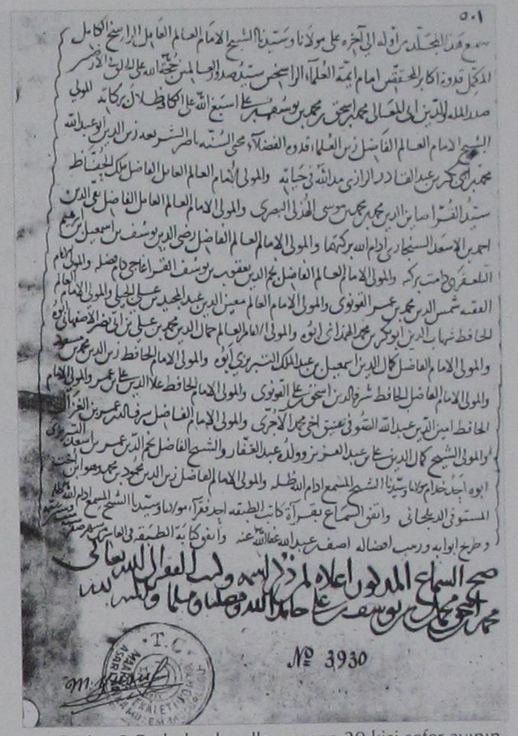

Resim_3:Bu belgede adları geçen 20 kişi sefer ayının 10. günü 666 yılında (31 Ekim 1267) tarihihde talebelerine icazet belgesi

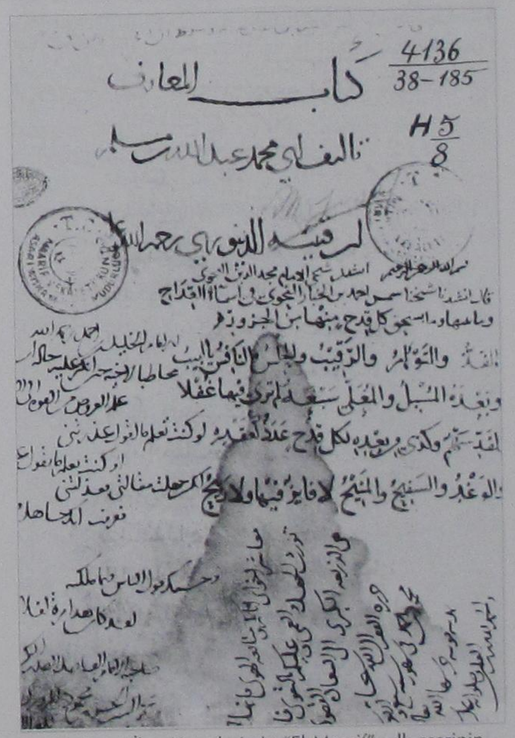

Resim_4:İbn. Kuteybe' nin "El-Maarif" adlı eserinin kapak sayfası(Konya Yusufağa Ktp. Nr 5075)

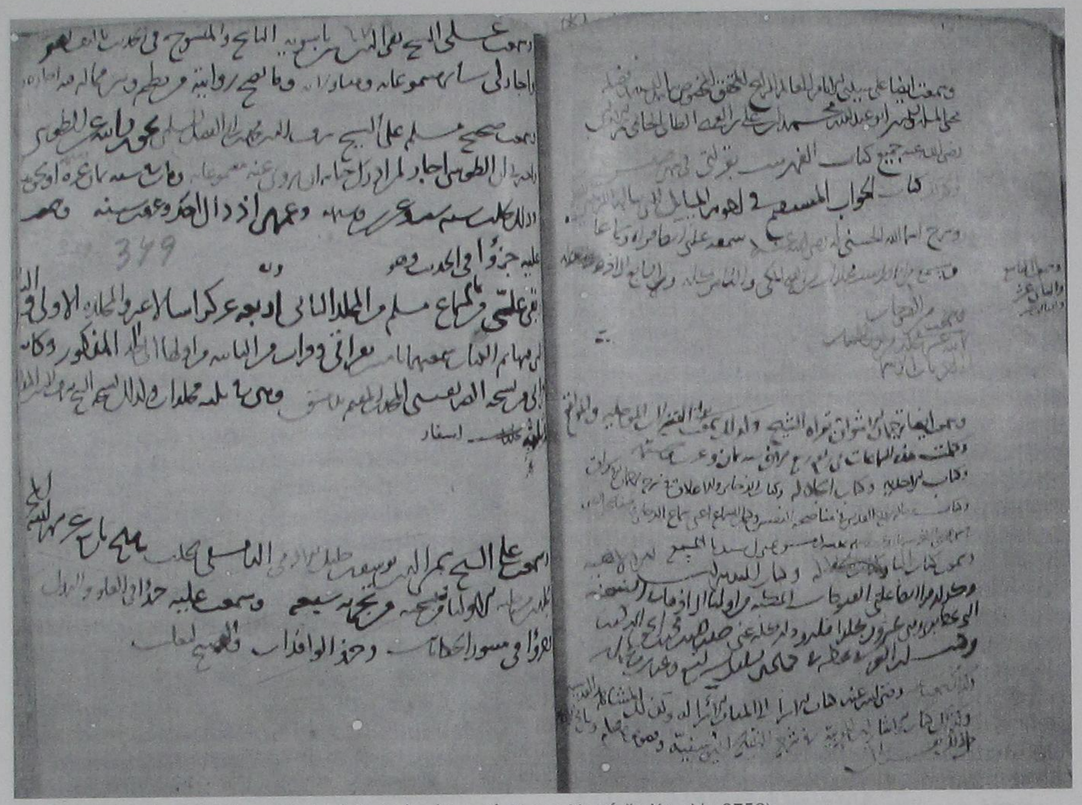

Resim_5:Sadrud 'din Konevi' nin defterinden bir sayfa(Konya Yusufağa Ktp. Nr. 8750)

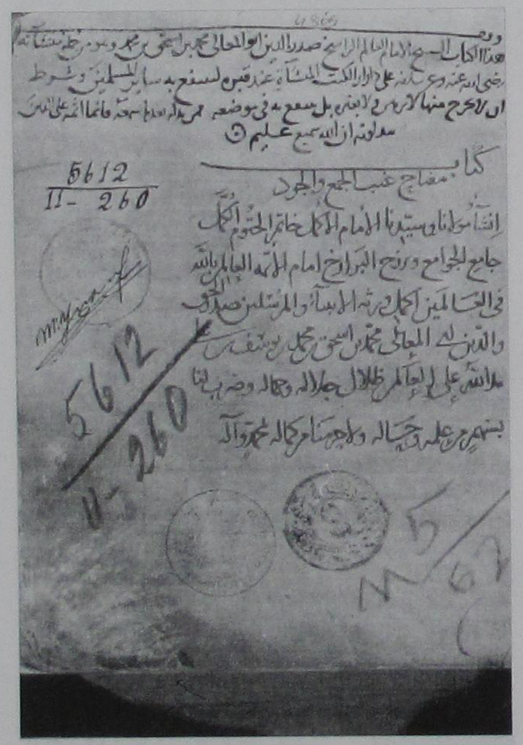

Resim_6

KARAMANOĞULLARINDAN OSMANLIYA KONYA

Alaaddin AKÖZ*
Bayram ÜREKLİ**

ÖZET

Bu çalışma, iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Önce Konya ve çevresine hakim olan Anadolu Selçuklularının ortadan kalkmasından, Osmanlı Devletinin bölgeye hakim olmasına kadar yaşanan siyasî olaylar özet olarak anlatılmıştır. Sonrasında da Konya şehrinin Osmanlı Devletine katılmasından sonraki durumu ele alınarak, öncelikle Konya şehrini meydana getiren mahallelerden söz edilmiştir. Burada, XVI. Yüzyılın hemen başından, XVII. Yüzyıl sonlarına kadar mahallelerin isimleri, nasıl kurulduğu, değişen sayıları ve bunun sebepleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında şehrin değişik tarihlerdeki nüfusu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu arada Konya'da Müslümanlarla birlikte gayrimüslimler de yaşadığı için gayrimüslimler de çalışmanın içerisinde yer almıştır. Son kısımda da Konya'nın vakıf eserleri ile bunların gelirleri üzerinde durulmuştur. Nihayet Konya'ya ait bütün bilgiler tablolara dönüştürülerek, çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Osmanlı, Karamanoğulları, mahalle, nüfus, vakf

ABSTRACT

This work consists of two parts. The first gives a short introduction about the political events in Konya and its vicinity from the fall of the Anatolian Seldjuks to the dominance of the Ottomans. The following part deals with the the situation after Konya became an Ottoman city, and the quarters/districts which formed Konya City. This article deals with the name and the foundation of the quarters, their numbers and the causes of this in the period from the beginning of the XVI th century to the end of the XVII th century. Thereafter we have tried to determine the city population in different dates. Furtermore the Non-Muslims have been taken in this work. The reason is that they lived together with the Muslims. The last part of the article

*Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fatültesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi
**Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fatültesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi

will present the waqf instutions and their incomes. Finally all informations about Konya have been given in tables and have been added to the end of this work.

Keywords: Konya, Ottoman, Karamanoğulları, quarter, Muslim, Non-Muslim Population, Waqf.

A.Tarih

1.Osmanlı Devleti İle İlişkilerin Başlangıcına Kadar

Oğuzların Afşar boyundan olan[1] Karamanlıların Anadolu'ya ne zaman ve hangi yoldan geldikleri çok açık değildir. Oğuz boylarının muhtelif tarihlerde Anadolu'ya geldikleri ve yerleştirildikleri malumdur. Tarihçi Reşidüddin, Karaman ve Menteşe-oğullarının 20.000 çadır kadar kalabalık bir kütle halinde Tuğrul Bey ile birlikte Anadolu'ya geldiklerini, Tuğrul Beyin geri dönmesinden sonra burada kaldıklarını söyler[2]. Karaman boylarının tarihini yazan Yercani, Anadolu'ya göçmeden önce Amu-Derya civarında yaşayan Karamanlıların, Şirvan yoluyla Anadolu'ya geldiğini anlatır[3]. Anlaşılan odur ki Karaman boyu, diğer Oğuz boyları gibi 13.yüzyılın başlarından itibaren etkisini gösteren Moğol istilası sırasında yaşadıkları bölgeleri terk ederek, Azerbaycan taraflarına gelmişler, bir kısmı buralarda kalmış, büyük bir ekseriyeti ise Anadolu'ya geçmiş ve bunlar Anadolu Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubad tarafından 1228'lerde Kamereddin İli adı verilen Ermenek taraflarına yerleştirilmişlerdir[4]. Burası daha önceleri Ermenilerin elinde iken Alaeddin Keykubad tarafından fethedilmiştir.

Ermenek civarına yerleşen Karaman boyunun başında Nûre Sûfî vardır. Nûre Sûfî, bu tarihlerde Anadolu'da meydana gelen Türkmen eylemleri içerisinde aktif olarak bulunmuş ve Türkmenler arasında büyük bir şöhret kazanmıştır. Çevresinde topladığı güçlerle(özellikle Babaîler) Kilikya Kralı Heytum'un idaresinde olan Hıristiyan bölgelere akınlar düzenlemiş ve aralarında Silifke ve Ereğli'nin de bulunduğu bir kısım yerleri ele geçirmiştir[5].

Nûre Sûfî, bir taraftan arazisini genişletirken, diğer taraftan da bölgedeki karışık durumda bulunan boyları ve kabileleri kendi nüfuzu altında toplayarak, Karaman-oğulları Devleti'nin temellerini atmıştır. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmez (muhtemelen 1255)[6]. Mezarı Mut İlçesine bağlı Sinanlu Nahiyesinin Değirmenlik yaylasındadır.

Kerimüddin Karaman Bey (1255-1263) : Nûre Sûfî'nin ölümünden sonra yerine oğlu boyları etrafında toplamış ve topraklarını genişletmiştir. Çok cesur ve asker yaratılışta olan Karaman Bey, hakim olduğu bölgenin dağlık, Selçukluların da Moğol nüfuzu altında olmasından dolayı serbest hareket ediyor ve hızla güçleniyordu. Kilikya Ermenilerinin elinde bulunan Ermenek, Mut, Gülnar, Mara ve Silifke taraflarına sürekli akınlar düzenlemiş ve buraları zaptederek, "Ermenek Beyi" ünvanını almıştır[7].

Selçuklu Sultanı IV. Kılınç Arslan, Karaman Beyin bu başarılarından çekinerek, kendisine karşı bir faaliyette bulunmaması için, fethettiği yerleri kendisine ikta olarak vermiştir. Kardeşi Bonsuz'u da Konya'ya getirterek ona da candarlık ünvanı vermiş ve sarayında istihdam etmiştir.

Selçuklu sultanı ile tesis edilen bu iyi münasebetler, çok uzun sürmemiştir. Karaman Bey, Selçuklu taht mücadelesinde Sultan IV.Kılınç Arslan'a karşı kardeşi II.İzzeddin Keykavus'u desteklemiş ve yapılan savaşta, Moğol güçlerini yanına alan Kılınç Arslan, kardeşini mağlup ederek,O'nun Rum İmparatorluğuna sığınmasına sebep olmuştur(1260). Bu savaştan sonra sultan, Lârende'nin yönetimini kendine bağlı beğlerden Hacı Beğler'e vermiştir. Fakat Karaman Bey, ani bir baskınla Lârende'yi ele geçirmiş ve Hacı Beğler'i de öldürmüştür[8]. Bir diğer hadise de Sultan Kılınç Arslan'ın hem isyan ettikleri hem de kardeşi İzzeddin Keykavus'u destekledikleri için Antalya, Alaiye ve Denizli bölgesindeki Türkmenlerin üzerine Muinüddin Pervane komutasında Selçuklu ve Moğol askerlerini göndererek, Türkmen beylerinden Mehmed ve İlyas Beyleri öldürtmesidir[9].

Bu hareketten çok müteessir olan Karaman Bey, hem Moğolları Anadolu'dan çıkarmak hem de Kılınç Arslan'ı tahttan indirerek, İzzeddin Keykavus'u yeniden tahta geçirmek maksadıyla yanında kardeşleri Zeynelhac ve Bonsuz da olduğu halde 20.000 kişilik bir orduyla 1261 yılı başlarında Konya üzerine yürümüştür.(II.İzzeddin Keykavus'u destekleyen Konya halkı ve ileri gelenleri de bu yürüyüşü desteklemişlerdir)[10]. Muiniddin Pervane komutasındaki Moğol destekli Selçuklu ordusuyla, Gevele Kalesi civarında yapılan savaşta Karaman kuvvetleri mağlup olmuş, Karaman Bey sağ kurtulurken, kardeşleri Zeynelhac ve Bonsuz esir edilerek, Konya Kalesine asılmak suretiyle idam edilmişlerdir[11]. Kerimüddin Karaman Bey, 1261 veya az sonrasında vefat etmiştir. Mezarı Ermenek İlçesine bağlı Balkusan(Balkasun) köyünde olup, türbesi oğlu Mahmud Bey tarafından yaptırılmıştır.

Şemsüddin Mehmed Bey (1263-1279/1280): Sultan Kılınç Arslan, Kerimüddin Karaman Bey ölünce, Ermenek ve Karaman iline Kadı

Hotenî'nin oğlu Bedrüddin İbrahim'i tayin etti. Bedrüddin İbrahim, Karaman Beyin oğullarından Mehmed, Mahmud, Kasım ve Halil Beyleri bir baskınla yakalayarak, Gevele Kalesine hapsetti[12]. Fakat çok geçmeden Sultan Kılınç Arslan ölüp, yerine çocuk yaştaki oğlu III.Gıyasüddin Keyhüsrev geçince, Vezir Muiniddin Pervane, Karamanlıların herhangi bir yürüyüşünden korkarak, bu beyleri serbest bıraktı.

Serbest kaldıktan sonra Karaman Türkmenlerinin başına geçen Mehmed Bey, Hotenî-oğlu İbrahim'in adamlarını öldürerek, Mut ve çevresine hakim oldu. Toko ve Tudavun komutasındaki bir miktar Moğol askerini de yanına alarak, Selçuklu ordusu ile üzerine yürüyen Hotenî-oğlu'nu da Göksu Vadisinde mağlup etti. Hotenî-oğlu bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmış ve Ermenek kalelerinden birine sığınmıştır. Bu arada Karamanlılar, Muiniddin Pervâne'nin dayısı ve Sahiller Emîri olan Hoca Yunus'u da bozguna uğratmışlardır. Bu başarılar, Karaman-oğullarının şöhretinin ve manevî kuvvetinin artmasını sağlamıştır(1276)[13].

Çok geçmeden Selçuklulara cephe alan Mehmed Bey, her sene Selçuk hazinesine göndermekte olduğu vergisini kesti. Moğolları Anadolu'dan çıkarmak maksadıyla,Memlûk Sultanı Baybars'a güvenerek, Moğollara isyan eden Niğde Emîri Hatir-oğlu Şerefeddin ile birleşti ve Türkmenlerini Niğde'ye gönderdi[14].

Mehmed Bey, bu başarılarını Mısır ve Suriye'ye hakim olan Türk Memlûk Sultanı Baybars'a bildirdi. Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmek üzere olduğunu haber alması Mehmed Beyi ziyadesiyle memnun etmiştir. Çünkü Moğollara karşı ittifak yaptığı Niğde Emîri Şerefeddin'in yakalanıp öldürülmesi durumu biraz güçleştirmişti. Sultan Baybars'ın, Elbistan ovasında Moğol kuvvetlerini bozguna uğratması Mehmed Beyi cesaretlendirmiştir. Mehmed Bey, askerleriyle Aksaray üzerine yürümüşse de şehri almaya muvaffak olamamıştır[15]. Mehmed Bey daha sonra Menteşe ve Eşref-oğlu Türkmenlerini de yanına alarak, beraberinde Sultan II.İzzeddin Keykavus'un şehzâdesi Gıyasüddin Siyavuş (tarihte Cimri lakabıyla meşhur) olduğu halde Konya önlerine geldi. Bu sırada Konya Valisi olan Eminüddin Mikâil, direnmek istediyse de muvaffak olamadı ve Karaman-oğlu Mehmed Bey, Konya'yı ele geçirdi (14 Mayıs 1277)[16]. Mehmed Bey, şehre girdikten sonra II.İzzeddin Keykavus'un oğlu Gıyasüddin Siyavuş'u sultan ilan ederek, onun namına hutbe okutup sikke kestirdi, kendisi de sultanın veziri oldu. Aynı gün Konya'da toplanan divanda Mehmed Bey, Türk dilini başka dillerin tasallutundan kurtararak, yeniden devlet dili olmasını sağlayan meşhur fermanını yayınladı: *"Şimden Gerü Hiç Kimesne Kapûda Ve Divânda Ve Mecâlis Ve Seyrânda Türkî Dilinden Gayrı Dil Söylemeye"*[17].

Mehmed Bey, Selçuklu vezirlerinden Sahip Ata'nın oğulları olan Tacüddin Hüseyin ile Nasırüddin Hasan'ın Germiyan Türkmenleri ile üzerine geldiğini duyunca onların üzerine gitti ve Akşehir ovasında yapılan savaşta Sahip Ata'nın iki oğlu da öldürüldü. Tekrar Konya'ya dönen Mehmed Bey, Konya kale kapılarının kapatılması ve Batı Moğol hükümdarı Abaka Han'ın emriyle Selçuklu Sultanı III.Gıyasüddin Keyhüsrev ve vezir Sahip Ata Fahrüddin Ali'nin büyük bir Moğol ordusu ile üzerine geldiğini haber alınca Ermenek taraflarına çekildi (Haziran 1277). Konya önüne gelen Moğol ordusu, Mehmed Beyi takip ederek, Mut taraflarına gitti. Mehmed Bey, Selçuklu sultanı ilan ettiği Siyavuş'u savaşa sokmayarak, onu iç taraflarda güvenli bir yere gönderdikten sonra iki kardeşi Tanu ve Zekeriya, amcaoğulları ve bir miktar kuvvetle Moğol ordusuna karşı saldırıya geçti. Kaçmaya yüz tutan Moğol ordusu aniden geri dönerek, tedbirsiz yakaladıkları Mehmed Bey ile kardeşlerini ve amca oğullarını oklayarak öldürdüler ve başlarını keserek, Türkmenler arasında teşhir ettiler[18].

Selçuklu Sultanı III.Gıyasüddin Keyhüsrev ile vezir Sahip Ata Fahrüddin Ali, Develi Karahisar önünde Gıyasüddin Siyavuş'u da bertaraf ettikten sonra Karamanlılar ile birlikte hareket eden Türkmenler üzerinde baskılarını artırmışlardır. Türkmenler üzerindeki te'dip hareketleri, Moğollar tarafından katledilen III.Gıyasüddin Keyhüsrev'in yerine Selçuklu tahtına geçen II.Gıyasüddin Mesud zamanında daha şiddetle devam etmiştir.

Güneri Bey (1280-1300) : Mehmed Beyin öldürülmesinden sonra Karaman-oğullarının başına kardeşi Güneri Bey geçmiştir. III.Gıyasüddin'in annesi ile anlaşan Güneri Bey, emîrlik menşûru aldı (1283); Güneri Bey Beylerbeyi, Eşref-oğullarından Süleyman Bey de nâib tayin edildi. Bir müddet sonra, Sahip Ata Fahrüddin'e cephe açan Karaman-oğulları, Eşref-oğulları ile işbirliği yaparak birkaç defa Konya önlerine gelmişlerdir[19].

Mecdüddin[20] Mahmud Bey (1300-1311) : Güneri Bey ölünce, Karaman-oğullarının başına Mahmud Bey geçmiştir. Mahmud Bey, Karaman Beyin oğlu ve Mehmed ve Güneri Beylerin kardeşidir. Mahmud Beyin beylik müddeti tam olarak bilinememekle birlikte H.702/1302 tarihli Ermenek Ulu cami ve H.Rebiyülevvel 711/1312 tarihli Karaman'da İbrala köyünün kuzeyinde Mendik ve Kınık harabelerindeki cami kitabelerinden bu tarihlerde Karaman hükümdarı olduğu anlaşılıyor[21].

Selçuklu sultanı Gıyasüddin Mesud 1308'de Kayseri'de vefat edip, Selçuklu saltanatı sona erince Mahmud Bey hızla hareket edip, Konya'yı ele geçirmiş ve Karaman-oğullarının bağımsızlığını ilan etmiştir[22]. İstiklalinin meşruiyetini sağlamak için geleneğe uyarak Mısır'daki halifeden menşûr almıştır. Mahmud Bey üç yıl kadar Konya'da kalıp şehrin harap yerlerini mamur ettikten sonra[23] Ermenek taraflarına gelmiş, Klikya Emenileri ile savaşırken yaralanmış, savaşı Karaman ordusu kazanmasına karşılık Mahmut Bey vefat etmiştir. Mezarı Ermenek ilçesine bağlı Balkusan köyündedir[24].

Yahşi Bey (1311-1312) : Mahmut Bey'in ölümünden sonra Karaman-oğulları Devletinin başına Karaman Bey'in oğlu Yahşi Bey geçmiştir[25]. Yahşi Bey önce Konya'yı tahkim etmiş, bölgedeki Moğol tahakkümünü kırarak, her tarafta bir istiklal havasının esmesine sebep olmuştur. Bu durum karşısında İlhanlılar Emir Çoban'ı Anadolu'ya göndermek mecburiyetinde kaldılar(1314). Bütün uç beyleri Emir Çoban'ı karşılamaya gittikleri halde, Yahşi Bey gitmedi[26]. Bunun üzerine İlhanlılar Konya'yı muhasara ettiler, Yahşi Bey uzun süre direnmişse de 1314 senesi ilkbaharında şehir açlık sebebiyle teslim olmak zorunda kalmıştır. Emir Çoban, Karamanlıları takip ederek Lârende üzerine yürümüş ve Yahşi Bey de muhtemelen bu sırada vefat etmiştir[27].

Bedrüddin İbrahim Bey (1318-1333)[28] : Yahşi Bey'in ölümünden sonra devletin başına oğlu Bedrüddin İbrahim Bey geçmiştir. Bedrüddin İbrahim Bey muhtemelen 1315 tarihinde Konya'yı yeniden zaptetmiş fakat Konya'da değil Karaman'da oturmuştur. 1332'de İbn Batuta Lârende'ye geldiği zaman İbrahim Bey'i hükümdar olarak bulmuş ve kendisiyle görüşmüştür[29].

Bu arada takriben 1320 tarihinde Emir Çobanın yerine Anadolu Valiliği'ne tayin edilen oğlu Timurtaş, Karamanlılarla iyi ilişkile kurmuş ve 1321 yılında Timurtaş ile birlikte İbrahim Bey Ermeni bölgesine büyük bir sefer düzenlemişlerdir[30].

1324'de İlhanlı devletine isyan eden Timurtaş'ın mağlup olması ve Memlûkler'e iltica etmesi Anadolu Beylikleri tarihi için bir dönüm noktası oluşturur. İlhanlı baskısından kurtulan Beylikler, bulundukları bölgelerde birer birer istiklallerini ilan etmişler, Karamanlılar da Konya ve havalisine kesin olarak yerleşmişlerdir.

Bedrüddin İbrahim Bey 1343 yılında kardeşi Halil Bey (1333-1340) lehine saltanattan feragat etmiştir[31]. Halil Bey hakkında çok fazla bilgi yoktur. Muhtemelen 1340 yılında vefat etmiş olmalıdır ki, Bedrüddin İbrahim, idareyi tekrar eline almıştır. İbrahim Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1340'dan sonra öldüğü tahmin edilebilir[32].

Fahrüddin Ahmet Bey (1340-1350) : Bedrüddin İbrahim Bey'in oğludur. Babasının ölümünden sonra Karaman Devletinin başına geçmiştir. Saltanatı uzun sürmemiş, H. Zilkade 750/Ocak 1350 tarihinde vefat etmiş olduğu türbesindeki kitabeden anlaşılmaktadır[33].

Şemsüddin Bey (1350-1352) : Bedrüddin İbrahim Bey'in oğludur. Kardeşi Ahmet Bey'in öldürülmesinden sonra 1350 yılında devletin başına geçmiştir. Fakat kendisini çekemeyen ve hükümdar olmak isteyen kardeşi Karaman Bey tarafından zehirlenmek suretiyle 1352'de öldürülmüştür. Halkın galeyanı üzerine Ermenek Beyi olan amcası Burhanüddin Musa devletin başına geçirilmiştir[34].

Burhanüddin Musa - Emir Musa- (1352-1356)[35]: Şemsüddin Bey'in kardeşi tarafından öldürülmesi üzerine Karaman Beyliği'nin başına amcası Burhanüddin Musa geçmiştir. Emir Musa, sükuneti sağladıktan sonra Beyliği Seyfüddin Süleyman Bey ile Karaman Bey'e devrederek, kendisi Mut'a çekilmiştir. 1356 yılında vefat eden Emir Musa, Ermenek'te yaptırdığı Tol Medrese bitişiğindeki türbesinde meftundur[36].

Emir Musa'nın çekilmesinden sonra Karaman-oğulları Devletinin başına Seyfüddin Süleyman geçmiş ve ordu komutanlığını da kardeşi Alaüddin Ali Bey'e vermiştir. Bu dönemde bütün kudret ve nüfuz Alaüddin Ali Bey'in elindedir. Seyfüddin Süleyman bir suikast sonucunda öldürülünce yerine kardeşi Alaüddin Ali Bey geçmiştir[37].

Alâeddin Ali Bey (1357-1398) : Halil Beyin oğludur. Karaman-oğullarının , Osmanlılarla münasebetleri ilk defa bu dönemde, 1361 tarihinde başlamıştır[38]. Alâüddin Ali Bey 1370 yılından önce[39] Osmanlı hükümdarı Murad Hüdavendigâr'ın kızı Melek Hatun (Nefise Sultan) ile evlenmiştir[40]. Bu evlilik Osmanlılarla Karamanlılar arasında bir barış dönemi yaşanmasına vesile olmuş ise de bu durum fazla devam etmemiş, Osmanlıların Anadolu'ya yayılarak Karaman hudutlarına dayanmaları Alâüddin Ali Bey'in endişe ile karışık düşmanlığına sebep olmuştur. Çünkü Osmanlılar, Germiyan-oğlu topraklarının bir kısmını çeyiz olarak, Hamid-oğullarının bir kısım toprağını ise satın almak suretiyle topraklarına katmışlardır[41]. Bu şekilde bir anda Osmanlılar ile hem hudut olan Alâüddin Ali Bey, Beyşehri'ne saldırmış[42] ve bunun neticesi olarak ilk defa Osmanlılar ile savaşa sebebiyet vermiştir.

Rumeli'den Anadolu'ya geçen I. Murad, güçlü bir orduyla Karaman üzerine yürümüş[43], Karaman-oğlunu mağlub ederek, Konya'da muhasara altına almışsa da, kızı Melek Hatun'un ricası ile sulh yapılmıştır (1386)[44].

Karaman-oğlu Alâüddin Ali Bey, I.Murad'ın ölümünü(1389)[45] fırsat bilerek, Osmanlıların Hamid-oğullarından satın almış oldukları yerleri işgâle kalktı ve aynı zamanda Anadolu'da Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyan Beylerini de teşvik ederek, yeni bir ittifaka ön ayak oldu[46]. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezid süratle Anadolu'ya hareket ederek önce ittifakı dağıtmış, sonra Konya üzerine yürüyerek Alâüddin Ali Bey' i Taş-eli' ne sığınmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bâyezid hemen hemen bütün Karaman şehirlerini zaptetmiş fakat aralarında kız kardeşi Melek Hatun' un da bulunduğu elçilik heyetinin girişimleri ve Rumeli'deki durumun nezaketi icabı Karaman-oğluyla anlaşarak (1391), şehirlerini iade etmiş[47], iki devlet arasında Çarşamba Suyu hudut tayin edilmiştir[48].

1396 yılında Alâüddin Ali Bey, maiyetindeki oymakları Ankara ve Bursa taraflarına göndermiş, Anadolu Beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa'yı esir ederek Konya'ya getirmiştir[49]. Bâyezid bu hadiseden sonra Karaman-oğulları Beyliğine son vermek için kuvvetli bir orduyla Karaman üzerine yürümüştür. Karaman-oğlunun Timurtaş Paşa'yı hapisten çıkararak bir elçilik heyeti ile Bâyezid'e göndermesi hiçbir fayda sağlamamış, Akçay' da yapılan muharebeyi kaybeden Alâüddin Ali Bey, Konya'ya sığınmış fakat şehir halkı tarafından Bâyezid'e teslim edilmiştir[50]. Bu Alaüddin Ali Bey'in sonu olmuş, Osmanlılar tarafından idam edilmek suretiyle öldürülmüştür[51]. Bâyezid'in Konya'yı almasını müteakip iki oğlu Mehmed Bey ve Ali Bey ile anneleri Melek Hatun Lâren'de ye sağınmışlar[52], kısa süren direnmeden sonra Lârende de Bâyezid'e teslim edilmiştir[53]. Bâyezid'in, şehzâdeleri Bursa'ya götürerek hapsettiği veya Karaman (Lârende) teslim olunca Mehmed Bey' i, babasının yerine tayin ettiği hususunda ihtilaf vardır[54]. Fakat her ne şekilde olursa olsun bu yenilgi ile Karaman-oğulları Beyliği, büyük zaafa uğramış ve bütün şehirleri Bâyezid tarafından işgal edilerek, siyasi varlığına büyük ölçüde son verilmiş, Alâüddin Ali Bey de Yıldırım Bâyezid tarafından öldürtülmüştür. Bâyezid, Alâüddin Ali Beyi öldüreni de öldürtmüştür.

Nasiriüddin Mehmed Bey (1398-1423) : Bu durum da fazla devam etmemiş ve yaklaşık dört sene sonra,1402'de Ankara'da yapılan savaşta Bâyezid'in Timur'a mağlup olması üzerine, Karaman-oğulları yeniden siyaset sahnesinde görünmüşlerdir.

Bursa, Timurlular tarafından işgal edilince[55], Alâüddin Ali Bey'in oğulları Mehmed ve Ali Beyler hapisten çıkarılmış ve Karaman illeri onlara verildikten sonra Osmanlı arazisinden de Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir, Kayseri tarafları da verilmiştir[56]. Karaman ülkesine Mehmed Bey hakim olurken, Ali Bey de kardeşine tabi olarak Niğde hakimi olmuştur[57].

Mehmed Bey, Osmanlı şehzâdeleri mücadelesine de karışarak, bundan istifadeye çalışmıştır. Çelebi Mehmed'in müttefiki olan Germiyan hükümdarı Yakup Bey' in arazisine tecavüz ederek, Kütahya ve havalisini işgal eyledikten sonra, Bursa' ya kadar gelmiş ve şehre girip , tahrip etmiştir(1413)[58]. Fakat Hacı İvaz Paşa 'nın müdâfaası karşısında şehri alamamıştır[59].Karaman-oğlu, Çelebi Mehmed'in, Musa Çelebi' nin cenazesi ile gelmekte olduğunu duyunca, şehri ateşe vererek geri dönmüş[60], bunun üzerine Çelebi Mehmed, Karaman-oğullarının üzerine yürüyerek önce Kütahya'yı kurtarmış, Karaman-oğulları mağlup olarak dağıtılmıştır[61]. Çelebi Mehmed, Timur tarafından Karaman-oğullarına verilmiş olan Akşehir, Beyşehir, Otluk Hisarı, Seydişehri'ni aldıktan sonra Konya'yı muhasara etmiş ise de alamamış ve Karaman-oğlu Mehmed Bey ile sulh yapmışlardır[62]. Çelebi Mehmed, Canik tarafında iken Karaman-oğlunun tekrar Beyşehri ve Seydişehri'ne taarruz haberini alarak, harekete geçmişse de yolda hastalanmış ama Anadolu Beylerbeyi Bâyezid Paşa baskın düzenleyerek Karaman-oğlu Mehmed Bey'i ve oğlu Mustafa'yı esir etmiştir[63]. Neticede Konya, Karamanlılar'a iade edilerek sulh yapılmıştır[64]. Bundan sonra Çelebi Mehmed' in ömrü hayatında Karaman-oğlunun taarruzu vaki olmamış ve Karaman-oğlu Mehmed Bey, Memlûk Sultanı' nın himayesine girmiştir[65]. Fakat Tarsus'un işgali hadisesine karışması, Memlûkler ile arasının açılmasına sebep olmuş ve Memlûk Sultanı Melik Müeyyed Şeyh, oğlu İbrahim komutasında, Karaman üzerine kuvvet sevk ederek Niğde, Konya Ereğlisi ve Lârende'yi zapt etmişlerdir. Karaman ülkesinin idaresi biraderi Ali Bey' e tevdi edilmiş[66], Memlûk Sultanı Melik Müeyyed'in vefatı ile yerine geçen Seyfüddin Tatar, Karaman-oğlu Mehmed Bey'i serbest bırakarak, bir kısım Karaman memleketinin kendisine verilmesini emretmiştir. Mehmed Bey' in oğlu İbrahim Bey de Osmanlıların yardımı ile Konya ve Lârende'yi ele geçirmiştir. Bunun neticesi olarak Ali Bey, Niğde'ye çekilmiş ve Mehmed Bey ikinci defa Karaman hükümdarı olmuştur[67]. Mehmed Bey, başa geçer geçmez Osmanlılara cephe almış ve Hamid-oğlu Osman Bey ile ittifak ederek, Antalya'yı muhasara ettiği sırada bir top güllesinin kendisine isabet etmesiyle orada ölmüştür[68].

Tacüddin (Sarimüddin) İbrahim Bey(1423-1464): Mehmed Bey' in ölümü üzerine Karaman tahtına oğlu İbrahim Bey[69] geçmiştir. Osmanlıların yardımı ile amcası Ali Bey' i Niğde'ye çekilmeye mecbur eden İbrahim Bey[70], daha sonra Osmanlılarla dostluğunu bozmuş[71] ve Sırp Despotu aracılığı ile Macarlar' la Osmanlılar aleyhine ittifak tesis ederek[72], 1433'de Beyşehir'i zapt etmiştir. Macarların mağlup edilmesiyle Osmanlılar, Karaman üzerine yürüyerek Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Said-ili ile Konya ve Karaman'ın İç-el'den gayri yerlerini zapt etmişlerdir. İbrahim Bey durumun tehlikesini anlayınca, memleketin en büyük alimlerinden Mevlânâ Hamza'yı elçi olarak gönderip, sulh istemiş; aldığı yerleri iade etmek ve ahdi bozmamak şartıyla sulh yapılmıştır[73]. Buna rağmen Osmanlı hükümdarı II. Murad, bir tedbir olmak üzere, daha sonra Kayseri'yi zapteden İbrahim Bey' e karşı Dulkadir-oğlu Nasirüddin Mehmed Bey ile anlaşmış ve İbrahim Bey' in mukavemeti üzerine Osmanlı-Dulkadir kuvvetleri Kayseri'yi alarak, kardeşi İsa Bey'i İbrahim Bey'in üzerine göndermişlerdir. İsa Bey, Karaman memleketine yaptığı akınlardan birisinde ölmüştür. Osmanlılar bu işte muvaffak olamamalarına rağmen, İbrahim Bey Memlûklerin de müdahale edeceklerini anlayarak, 1437'de Osmanlılar ile anlaşmıştır[74].

İbrahim Bey, bu anlaşma ile bir müddet Osmanlılara karşı hiçbir harekette bulunmamış, 1442 yılında Mezid Bey'in Erdel'de, Hermanştad'da şehit düşmesi[75] ile Osmanlılar aleyhine yapılan haçlı ittifakına Karaman-oğlu İbrahim Bey de girmiştir[76]. Bizans imparatoru vasıtasıyla Macar Kralına müracaat ederek, haçlıları harbe teşvikle Osmanlıların Dulkadirliler ile anlaşarak ele geçirdikleri eski Karaman topraklarını istirdat edebileceğini tahmin ediyordu.

Gönderdiği kuvvetler Ankara ve Kütahya taraflarını tahrip ettiler. II. Murad süratle hareket ederek, bunların geri çekilmesini sağlamış fakat Osmanlıların tekrar haçlılara karşı koymak için Avrupa'ya dönmesi üzerine bir defa daha Karaman askeri, Osmanlı topraklarına hücum etmiş ve İbrahim Bey 'in bu son hareketi, aleyhinde bir cereyanın uyanmasına sebep olmuştur[77]. II. Murad, İslam alimlerine müracaat ederek, Karaman-oğlu İbrahim Bey hakkında fetva istedi. Hem Rumelideki haçlı ittifakı ve hem de Anadolu'daki Karaman-oğlu ile aynı anda uğraşmaktan bunalan Sultan Murad 1444 Temmuzunda haçlılar ile Segedin muahedesini imzalaya mecbur kalmıştır[78]. Sultan Murad, muahedeyi müteakip bütün hıncı ile Karaman'a bir intikam seferi tertip etmiş ve İbrahim Bey' in yaptığının kat kat acısını çıkarmıştır[79]. Müşkül duruma düşen İbrahim Bey, zevcesini ve veziri Server Ağa' yı [80]sulh akdi için göndermiş ve İbrahim Bey, 'Sevgend-nâme' (ahid-nâme) vermeye mecbur kalarak, Sultan Murad'ın ağır şartlarını kabul etmiştir[81]. Bu sevgend-nâmeden anlaşıldığına göre, bu sıralarda II. Murad tahtı, oğlu Mehmed'e bırakmıştır.

İbrahim Bey yeminine sadık kalarak, Varna savaşında ve II. Kosova savaşında Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvetler göndermiş, yine 1448 yılında Kıbrıslıların elinde bulunan Gorigos'u zapt etmiştir[82].

1451'de II. Murad ölüp, yerine oğlu II. Mehmed'in hükümdar olması İbrahim Bey'i ümitlendirmiş, Aydın ve Menteşe bey ailelerini kendi "mülk-i mevruslarını" almak üzere tahrik edip, kendisi de Alanya'yı zaptetmek üzere, o tarafa gitmiştir[83]. Fakat Sultan II. Mehmed'in Karaman üzerine yürümesi onu tekrar barış istemeye mecbur etmiştir[84]. İbrahim Bey bu muahedeyi yapmasına rağmen, Osmanlıdan intikam almak hırsını yenememiş ve Venediklilerle Osmanlılar aleyhine bir ittifak tesisi için uğraşmıştır.1453 yılında Venediklilerle bir ticaret anlaşması imzalanmıştır ve burada zikredilen ortak düşman Osmanlı'dır[85]. İbrahim Beyin 1456 yılında Tarsus, Adana ve Külek taraflarını ele geçirme teşebbüsü üzerine Memlûkler, bir ordu göndererek, Karaman ülkesini tahrip etmiştir[86].





İbrahim Bey, muahede mucibince II. Mehmed'in Kastamonu ve Trabzon seferlerine (1461), oğlu

kumandasında asker yollamış ve İsfendiyar-oğlu Kızıl Ahmed'in ilticasını kabul etmemiştir[87].

İbrahim Bey, büyük oğlu İshak'ı anneleri Osmanlı sultanı olan "Osmanlılık alacası vardır" diye diğer oğullarına[88] tercih etmiş ve daha sağlığında oğullarının taht mücadelesine girişmelerine şahit olmuştur. Nitekim Fatih'in halasının oğlu Pir Ahmed, ağabeyi İshak Bey'in Silifke ve İçel bölgesine hakim olması üzerine[89] kardeşleri ile iş birliği yaparak ve Konya eşrafıyla da anlaşarak Konya'da hükümdarlığını ilan etmiştir[90]. Bunun üzerine İbrahim Bey hasta olduğu halde, oğlu İshak Beyle Gevele Kalesine sığınmışlar ise de çok geçmeden (1464) burada vefat etmiştir. (Cenazesi Lârende'ye taşınarak burada yaptırdığı imaret-hanedeki türbesine defnedilmiştir)[91].

İbrahim Bey'in vefatından sonra, kardeşlerine mukavemet edemeyeceğini anlayan İshak Bey, Silifke'ye çekilerek burada Memlûk Sultanı ile münasebete girmesine ve onun da yardım vaadinde bulunmasına rağmen, Ak-koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in yanına iltica etmiştir[92], oradan aldığı kuvvetlerle gelerek Karaman Beyliğini tekrar ele geçirince, Pir Ahmed Bey, Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'e iltica etti[93]. Uzun Hasan'ın askerleri Karaman ülkelerinde her girdikleri yeri tahrip etmiş, soymuş ve yağma etmişlerdi[94], bu da halkın İshak Beyden nefret etmesine sebebiyet vermiştir. Uzun Hasan, buradan ayrılırken bir kısım kuvveti Kızıl Ahmed Bey'le beraber Karaman ülkesinde bırakmıştır.[95] Karaman Beyliğini elde etmiş olmasına rağmen İshak Bey, Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in kardeşi Pir Ahmed'e yardım edeceğini anlayınca, Osmanlı hükümdarına Yakup-oğlu Ahmed Çelebi'yi göndererek[96], Karaman memleketi hakkında pazarlığa girişmiştir. Fatih'in "Çarşamba suyu sınır olsun. Ötesi senin ve berisi bizim olsun. Biz dahi senin kardeşini koyuvermeyelim"[97] cevabını vermesi üzerine, İshak Bey, Uzun Hasan'a da güvenerek muvafık cevap vermediğinden Fatih, Pir Ahmed'e yardım ederek, Karaman'a bir ordu göndermiştir[98]. İshak Bey, mağlup olarak Silifke'ye çekilmiş ve ailesini orada bırakarak, yardım temin etmek için Uzun Hasan'ın yanına gitmiş, fakat çok geçmeden 1466 yılında, orada vefat etmiştir[99].

Silifke kalesinden gayri yerler, Pir Ahmed'in eline geçmiş ve bu suretle birkaç sene, Osmanlı Devleti'nin himayesinde hükümdarlık etmiş[100], anlaşma icabı Akşehir, Beyşehir, Ilgın'ı Osmanlılar'a terk etmiştir. Pir Ahmed, bu defa kardeşi Kasım Bey ile uğraşmak mecburiyetinde kalarak, Osmanlıların yardımı ile, Ermenek muharebesinde Kasım Bey'i mağlup etmiş, bu suretle durumun düzelmesine ve Osmanlılarla olan anlaşmasına rağmen Ak-koyunlu ve Venediklilerle ittifak etmekten çekinmeyerek[101], Osmanlılar'ı kızdırmıştır. Fatih Sultan Mehmed kumandasındaki ordu, Karaman ülkesine girmiş ve Konya'yı almış[102], Pir Ahmed, Lârende önünde Sadrazam Mahmud Paşa'ya yenilerek[103], Tarsus taraflarına kaçmış ve Karaman Vilâyeti Fatih'in oğlu Şehzâde Mustafa'ya verilmiştir[104]. Neşrî, Pir Ahmed'in kaçmasına ve ele geçirilememesine Mahmud Paşa'nın sebeb olduğunu, ancak peşlerinden giden Mahmud Paşa'nın Turgut-oğullarını (Karaman-oğullarının en büyük yardımcılarındandır) kovalayarak, bunları dağıttığını söyler[105]. Bundan sonra Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed, Karaman ve Konya halkının İstanbul'a sürülmesini, Mahmud Paşa'ya emretmiştir. Mahmud Paşa, Karamanlılardan bir kısmını yerlerinde bırakıp, sanat erbabını İstanbul'a sevk etmiştir[106]. Fakat Rum Mehmed Paşa, Mahmud Paşa'yı padişaha şikayet ederek, sürgün esnasında haksızlık yaptığını, zenginleri koyup, fakirleri sürdüğünü söylemiş, bunun üzerine Mahmud Paşa azledilerek, yerine Rum Mehmed Paşa getirilmiş ve bu Paşa, Karaman ve Konya halkına büyük zulümler yaparak, pek çok aileyi sürmüştür[107].

Fakat Osmanlı kuvvetleri çekilir-çekilmez, Pir Ahmed ile kardeşi Kasım Bey, Konya üzerine yürümüşler, ancak Konya'nın (Ahmedek) mukavemeti üzerine Ereğli, Aksaray, Develü ve Niğde gibi eski Karaman memleketlerini zapt etmişlerdir.[108] Tamir faaliyetlerinde bulunmak üzere Ereğli ve Lârende'ye giden Rum Mehmed Paşa, halkın da desteklediği Pir Ahmed'in hücumuna uğramış ve Varsaklara karşı giriştiği bir harekâtta da, Varsak Beği Ulaş-oğlu Hasan Beğ'e mağlup olmuştur[109]. Bununla beraber 1471 yılında Osmanlılar, Karaman memleketlerini yeniden ele geçirmeye başlamışlar, nitekim Pir Ahmed, Mut civarında İshak ve Gedik Ahmed Paşa emrindeki Osmanlı ordusuna mağlup olmuş, kendisi ile beraber hareket eden kardeşi Karaman[110], Fatih'e teslim olmuştur[111]. Bu son hadiseyi müteakip, Aksaray ahalisi de İstanbul'a sürülmüştür(1471)[112]. Ertesi sene Gedik Ahmed Paşa, Alaiye'yi zaptederek, İshak Bey'in zevcesi ile oğlunu esir etmiş, Silifke kalesini, Mokan (=Mervan) hisarını ve Gorigos'u almıştır[113]. Bura halkları da İstanbul'a veya Rumeli'ne sürgün gönderilmiştir [114]. Karaman Beyliğinin yok olmağa yüz tutması üzerine Uzun Hasan'ın ve Venediklilerin teşebbüsleri, Osmanlılar tarafından ber taraf edilmiştir.

1473 Otluk-beli zaferinden sonra, Karaman illerini yeniden zaptetmekle görevlendirilen Gedik Ahmed Paşa, Pir Ahmed'i, Lârende civarında mağlub ederek, Ermenek'i zaptetmiş[115], Pir Ahmed ailesi ve hazinesi ili Menan kalesine sığındı ise de, yakalanarak

surlardan aşağı atılmıştır[116]. Silifke'nin Gedik Ahmed Paşa'ya, Develi Karahisar'ın da Konya valisi Şehzâde Mustafa'ya teslim olmasıyla(1474), Karaman-oğullarının bütün şehir ve kaleleri, Osmanlıların eline geçmiştir[117]. Bu sırada vefat eden Şehzâde Mustafa'nın yerine, Konya valiliğine Şehzâde Cem tayin edilmiştir[118].

Şehzâde Cem, Karaman Beyleri ile dostluk kurmuş[119] ve 1481'de Fatih'in ölüp, yerine II. Bâyezid'in hükümdar olması esnasında cereyan eden, Bâyezid-Cem taht mücadelesinde, Karaman-oğlu Kasım Bey Cem'in yanında yer almış, Cem'in Mısır'a gitmesinden sonra Kasım Bey, Konya'yı almak maksadı ile Karaman Beylerbeyi Hadım Ali Paşa'nın kuvvetlerini Pervane sahrasında mağlup etmiş fakat, Gedik Ahmed Paşa'nın yetişmesiyle Silifke'ye çekilmiştir[120]. Bunun üzerine tekrar Cem Sultan ile irtibata geçen Kasım Bey, onu Anadolu'ya davet etmiş[121], 1482'de Cem ile Kasım Bey, Konya'yı muhasara etmelerine rağmen, bir netice elde edememişlerdir[122]. Cem Sultan'ın Rodos'a ilticasından sonra Kasım Bey, Bâyezid ile uyuşmuş ve yaptığı bir anlaşma gereğince Osmanlıların himayesinde, vefatına kadar[123] İçel taraflarında hüküm sürmüştür.

2. Osmanlı Devri

Kasım Bey'in ölümü ile yaklaşık bir buçuk asırdan bu yana devam ede gelen Osmanlı-Karaman-oğulları münasebetleri sona ermiş ve bir zamanlar, Karaman-oğullarının vatanı olan Karaman-ili'ni, II. Bâyezid Osmanlı Eyâleti haline getirmiştir[124]. Aynı yıl Karaman valisi olan Şehzâde Abdullah'ın ölmesi üzerine, yerine kardeşi Şehinşah Karaman valisi olmuştur[125].

Karaman (Lârende) Osmanlı hakimiyetine geçince önce Sancak merkezi (Yavuz Sultan Selim dönemine kadar) sonra Kazâ merkezi (Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren) olarak gelişmesini sürdürmüştür. Şehrin bu dönemdeki durumunu çok daha iyi takip edebilmekteyiz. Günümüze ulaşabilen Osmanlı kaynakları bize bu konuda yeterince materyal sağlamaktadır.

Karamanoğulları idaresindeki bölgelerin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra bu beyliğe izâfeten buraya Karaman Vilâyeti veya Yunan Memleketi adı verilmiştir[126]. Osmanlıların, Karamanoğullarını ilhak politikası Fatih döneminde başlamış, II. Bayezid döneminde sonuçlanmıştır. Karaman ili yerleşim merkezlerinden olan Konya, Niğde, Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Lârende (Karaman) gibi şehirler Fatih döneminde, Kayseri ve İçel ise II. Bâyezîd döneminde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 1483 yılında Kayseri şehri ve çevresi Karaman Eyaletine dahil edilirken[127], 906/1500-1501 tarihinde de, Ermenek, Mut, Silifke'yi içine alan İçel bölgesi bu eyâletin bünyesinde görülmektedir[128]. Karaman-oğulları idaresi ve kontrolü altındaki bölgelerin Osmanlı Devleti'nin eline aralıklarla geçmesi sebebiyle eyaletin teşekkül tarihi konusunda da net bir kanaat oluşmamıştır. Bundan dolayı Karaman Beylerbeyliği'nin kuruluş tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre 1474[129], 1481[130], 1468-1512[131] tarihleri çeşitli araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. M. A. Erdoğru, Karaman bölgesinde, Osmanlı hakimiyetinin kesin olarak 1476'dan sonra gerçekleştiğini ve bu tarihte zikredilen bölgede yapılan sıkı teftişleri gösteren bir vakıf defteri[132] bulunduğunu belirterek, beylerbeyliğin kuruluş tarihini, 1476 olarak kabul etmektedir[133]. Ancak bu tarihten önce de Fatih'in emriyle Baltaoğlu veya Baldırzâde adlı bir kişi tarafından Karaman Vilâyeti'ndeki vakıf ve mülklerin teftişinin yapıldığı bilinmektedir[134].

XVI. yüzyıl boyunca Karaman beylerbeyliğinin değişmeyen sancakları arasında yer alan Konya, Beyşehir, Akşehir, Aksaray, Niğde, İçil ve Kayseri'nin yanında[135] değişik tarihlerde Bozok, Maraş, Kırşehir ve Tarsus livaları da bu eyâlete bağlanmıştır. Bunların yanında Konya ve Akşehir arasında yaşayan atçeken (esbkeşân) cemaatinin bulunduğu bölge Turgut adıyla yeni bir sancak yapılarak Karaman vilâyetine dahil edilmiştir[136]. Dulkadir Eyâleti'nin kurulmasından sonra Maraş buraya bağlanmış ve eyâletin paşa sancağı olmuştur. Bozok ise, Rûm vilâyeti'ne katılmıştır. Tarsus ve İçel Sancakları da Kıbrıs'ın alınmasından sonra burada ihdâs edilen beylerbeyliğe tabi olmuştur[137]. Kırşehir ise, Kanûnî döneminden itibaren Karaman Eyâleti'nde kalmıştır. Karaman vilâyetinin idârî olarak tam birliği, III. Murad'ın saltanatında görülmektedir. Çünkü, bu dönemden sonra söz konusu eyâlette değişiklik yapılmamıştır. 1609 ve 1653 yıllarında idarî bir değişikliğe uğramayan Karaman Eyâleti; Konya, Niğde, Aksaray, Beyşehir, Akşehir, Kırşehir ve Kayseri sancaklarından teşekkül etmektedir[138]. Karaman Eyâleti'nin paşa sancağı, kuruluşundan itibaren Konya olmuştur. Kanûnî'nin ilk yıllarında Kayseri[139] olduğu görülüyorsa da bu uzun süre devam etmemiştir.

3.XVI. Yüzyılda Konya'da Görev Yapan Valiler[140]

1. Şehzâde Mustafa: Fatih Sultan Mehmed'in oğludur. Osmanlıların ilk Konya valisi olup,1466'da bu göreve getirilmiş ve 1474 tarihine kadar valilik yapmıştır.. Develi Karahisar'ından dönüşünde hastalığı ağırlaşmış, Niğde'nin Bor pazarına geldiğinde orada ölmüştür. Cenazesi Bursa'ya nakledilmiş ve orada defnedilmiştir.

2. Şehzade Cem: Şehzade Mustafa öldüğü sırada Şehzade Cem Kastamonu sancak beyi idi. Şehzade Mustafa'nın yerine 1474 yılı sonunda Konya valiliğine tayin edilmiş 1481 yılına kadar bu görevde bulunmuştur.

3. Şehzâde Abdullah: Sultan II. Bayezid'in en büyük oğludur. 1481-1483 yılları arasında Konya valisi olmuştur. 1483'de Saruhan valisi olmuş ve orada ölmüştür. Cenazesi Bursa'ya nakledilerek, II. Murad türbesine defnedilmiştir.

4. Hasan Paşa: Sultan II. Bayezid'in hizmetlilerinden olup, saray-ı hümâyundan feyz aldıktan sonra Konya Beylerbeyi olmuştur. 1503'te Anadolu, 1505'te Rumeli Beylerbeyi oldu. Bir ara azlolundu ise de yine mansıbına iade olundu. 1514'de Çaldıran Harbi'nde şehid olmuştur.

5. Şehzâde Şehinşah: Sultan II. Bayezid'in oğlu olup, 464'te doğmuştur. Şehzâde Cem'e halefen Konya valisi olup, otuz seneye yakın valilik yapmış ve daha sonra 1511'de vefat etmiştir. Naaşı Bursa'ya getirilip, Sultan II. Murad civarına defn edildi.

6. Şehzâde Ahmed: Sultan II. Bayezid'in oğludur. 1465'te doğdu. 1481'de Konya valisi olmuş ve Şeytan Kulu harbine serdar tayin edilmiştir. 1512'de vefat etmiştir. Bursa'da Sultan II.Murad Türbesi'nde medfundur.

7. Hüsrev Paşa (Deli): Bosnalıdır. Saray-ı Hümâyun'da terbiye görüp Kapıcılar kethudâsı olduktan sonra sıra ile 1419'da Konya, 1425'de Diyarbekir ve 1434'te Haleb Beylerbeyi olmuştur. Şam ve Rumeli Beylerbeyiliği de yapan Hüsrev Paşa 1437'te Mısır valisi olmuş, 22 ay sonra 1439'te vezir olarak Dersaâdet'e gelmiştir. İkinci vezir de olmuş, 1447 yılında vefat etmiştir. Yenibahçe'de medfundur.

8. Ali Paşa (Hadım): Sultan Bayezid hizmetçilerinden olup, Konya, Semendire ve İşkodra kumandanlıklarında bulunmuş, müteâkiben Rumeli Beylerbeyi olmuştur. 1487'de vezir olup, 1491'de Mora'yı fethetmiştir. II. Vezir de olan paşa, 1501'de Sadrazam olmuştur. 1503'da azl olunmuşsa da 1506'da ikinci defa sadrazam olmuştur. 1511'de Şeytan Kulu harbinde Çubuk Hanı yakınında şehit düşmüştür.

9. Şehzâde İkinci Selim: Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu olup 1522 yılında doğmuştur. Önce Manisa Sancakbeyliği görevinde bulunmuş, daha sonra Konya valisi olmuştur. 1560 yılında, kardeşi Bâyezid ile Konya Muharebesi olarak bilinen muharebeyi yapmış, 1566 yılında ise babasının ölümü üzerine Osmanlı tahtına oturmuştur.

10. Hüseyin Paşa: Çandarlı-zâde II. İbrahim Paşa'nın oğludur. 1523'te Konya ve 1526'da Haleb Beylerbeyi olmuştur.. Daha sonra Diyarbekir Vâlisi olmuş, 1533' tarihinden sonra da ölmüştür.

11. Mahmut Paşa: Enderunda yetişip ümera sınıfından olmuş bir aralık İran'a gidip, oradan sefaretle Bayezid'e gönderilmiştir. I. Selim zamanında birkaç defa İran seferine katılmış, sonra Konya Beylerbeyi olmuştur. 1527 yılında şehit olmuştur.

12. Hurrem Paşa: İskender Paşa mahdûmudur. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Karaman Beylerbeyi olmuştur. Zünnun şakî ile yapılan muharebede Kayseriye Beyi ve Kadı Muslihuddin ile beraber şehid olmuştur.

13. Cafer Paşa: Bursalıdır. Emir Gâzi'nin oğlu olduğu için orada bir zaman Nakibü'l-eşrâf olmuştur. Sonra Pîr Mehmed Paşa tarafından üç tuğ verilip, Karamân'a Beylerbeyi ta'yin olunmuştur. Daha sonra azledilerek, Bursa'da emekli olmuş, Kanuni Sultan. Süleyman devrinde de ölmüştür. Bursa'da Pınarbaşı'nda medfûndur.

14. Ferhad Paşa (Solak): Sarayda terbiye görüp, Sultan II. Selim ile harpte bulunmuş ve Teke beyi olmuştur. Sonra Yemen Beylerbeyi olmuş, daha sonra oradan celb olunup, 1544'te Bağdat Beylerbeyi nasb olunmuştur. 1546'da ayrılmış, 1560'da Karaman Beylerbeyi olmuştur. Sonra tekrar Bağdat Valisi olmuş ve, orada vefât etmiştir.

15. Kuru Ali Paşa: Kısa bir müddet Konya valiliğinde bulunmuştur.

16. Şehzâde Bâyezid: Kanuni Sultan Süleyman'ın oğludur. 1525'te doğmuş ve bir müddet Karaman valiliğinde bulunmuştur. 1559 yılında ölmüştür. Naaşı Sivas'a defn edilmiştir.

17. Şehzâde Mustafa: Kanuni Sultan Süleyman'ın oğludur. 1515 yılında, babası Manisa Sancakbeyi iken doğmuştur. İyi tahsil görmüş, ahlakı ve ciddiyeti ile Osmanlı münevverleri tarafından takdir edilmiştir. Önce Manisa Sancakbeyi, sonra Amasya ve Konya valiliğinde bulunmuştur. 1553 yılında, saray entrikalarının bir sonucu olarak, İran seferine gitmekte olan ordunun konakladığı Karaman Ereğlisi'nde, babası tarafından boğdurularak öldürülmüştür.

18. El-Hâc Ahmed Paşa (Doğancı): Kızıl Ahmed Paşa ahfâdından ve İsfendiyar sülâlesindendir. Enderûn'da çakırcıbaşı olmuştur. Temmuz 1556'da Büyük Mîr-âhur ve Ocak 1558'de

Konya ve sonra Rumeli Beylerbeyi, 1564'de Şam, 1571'de ikinci defa Konya valisi olmuştur. Daha sonra Sultan II. Selim ve III. Murad'a nedim olmuş 1588 yılında ölmüştür. Yaşı yüzü geçmiş iken Padişah ile sayd ve şikâra gider, doğancılıkta mâhir bir zattır.

19. Haydar Paşa: 1555-1558 yılları arasında Konya valiliğinde bulunmuştur.

20. Süleyman Bey: Uzun yıllar İstolni Belgrad Beyliğinde bulunmuştur. 1558 yılında Enderûn-ı Hümâyun'dan çıkıp, bölük ağalıklarına nail olmuş. Sonra Karaman Beylerbeyi olup, 1566 Zigetvar muharebesinde, İstolni Belgrad'da, vefat etmiştir.

21. Hüseyin Paşa (Lala, Tütünsüz): Pertev Ahmed Paşa akrabasındandır ve Saray-ı Hümâyun mahreclerindendir. 1551'de Budin Beylerbeyi 1560'ta Sultan II. Selim'e, şehzadeliğinde lâlâ ve vezir olmuş,. Cülus-ı Hümâyununda da önce 1566'da, Anadolu Valisi ve 1568'de Konya Eyaletiyle Kıbrıs Muhafızı ve oradan Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Tekrar kubbe veziri olmuş,. 1572'de Dersaâdet'de ölmüştür. Eğrikapı'da medfûndur.

22. Şehzâde II. Selim: 1566-1569 yılları arasında ikinci defa Konya valisi olmuştur.

23. Mehmed Paşa (Güzelce): Ümerâdan olup, 1564'te Basra Beylerbeyi olmuş. 1565'te azledilmiştir1577 yılında Konya Valiliğine getirilmiş, bir müddet sonra da vefat etmiştir.

24. Mehmed Paşa (Korucubaşı): Gürcü asıllıdır, Tiflis Beyi olup, 1588'de İran'dan Osmanlı devletine sığınmıştır. Kendisine Konya Beylerbeyliği verilip, az müddet görevde bulunduktan sonra ölmüştür.

25. Mehmed Paşa (Koca): Ümerânın ileri gelenlerindendir. 1588'de Konya, 1590'da Diyarbekir, sonra Kefe Valisi olmuş, 1593'te vefat etmiştir.

26. Hızır Paşa: Saraydan çıkıp, 1582'de Van Beylerbeyiliğine atanmış, sonra Konya ve 1592'de Tameşvar Valisi olup, vezirliğe yükselmiştir. Uzun süre kubbe-nişîn olup Nisan 1603'te Tuna Muhafızı, 1605'te Budin Muhafızı olmuştur. 1607'de Üsküdar'a atanmış, bir müddet sonra da vefat etmiştir.

27. Ahmed Paşa: Mihaliclidir. Çavuş iken Galata emini olmuştur. 1591'de Basra Beylerbeyi, sonra Çıldır ve Karaman, 1593'te de Bosna Beylerbeyi olmuştur. Harpte görevli olarak bulunmuş, Tameşvar ve 1598'da Budin ve tekrar Tameşvar, sonra 1598'de Maraş Beylerbeyi olmuş, 1600 yılında da ölmüştür.

28. Hasan Paşa (Kirli): Siyavuş Paşa mensuplarından olup, Mirâlem ve Başkapıcıbaşı olmuş ve 1587'de Temaşvar Beylerbeyi olup, Mayıs 1590'da Anadolu Beylerbeyi ve daha sonra Karaman Beylerbeyi, 1593'te Rumeli Beylerbeyi ve Haziran 1593'te vezaretle yine Tameşvar Vâlisi olmuştur. 1594'te Şam Vâlisi olmuş, 1595'te de vefat eylemiştir.

29. Ali Paşa (Bostancı): Bostancı, bostancıbaşılık görevlerinde bulunmuş, daha sonra Maraş Beylerbeyi olmuştur. 1592'de Haleb, 1593'de Şam, hemen sonrasında Kıbrıs ve 1594'te Konya ve müteâkiben Rakka Beylerbeyi olmuş, 1596 yılında Goviş muharebesinde düşmana esir düşerek, şehit olmuştur.

30. Halil Paşa: 1586'da Konya valisi olmuştur.

31. Ramazan Paşa (Lâlâ): Maliyeden yetişip, 1587'de Anadolu Defterdârı ve sonra Başdefterdar olmuştur. Sonra Sultan III. Mehmed'e lâlâ olup, 1592'de Kefe Beylerbeyi, 1594'te Karaman ve 1598'de Kıbrıs Beylerbeyi olup, 1604'te vefat etmiştir.

32. Pirî Paşa: Mâliye işlerine aşîna olduğu için 1594'te Anadolu Defterdârı ve sonra Ordu defterdârı olmuştur. 1595 yılında Karamân Beylerbeyi ve Silistre Muhafızı olmuş, 1595'te vefât etmiştir.

33. Sinan Paşa (1587-1588): Maliyeden yetişmiş, Mısır defterdarı olarak görev yaptıktan sonra. Mısır Beylerbeyi olmuştur. Daha sonra bu görevden azledilmişse de. Bir müddet sonra Maraş ve Konya valisi olmuş, 1597'de vefat etmiştir.

34. Hacı İbrahim Paşa: Kısa bir süre Konya valiliğinde bulunmuştur.

35. Nuh Paşa: Maliye mensubu olup 1587'de Karaman ve sonra Diyarbekir defterdarı, Kasım 1591'de Kıbrıs, 1592'de Sivas Beylerbeyi, 1594'te başdefterdar olmuştur. Bu görevden azledilerek, 1597'de Konya ve sonra Anadolu Valisi olmuştur. 1602'de Vezir-i kubbe-nişîn ve Anadolu'ya serdar olup, 1603'te azl ile vezaretten uzaklaştırılarak, Darende'de mütekâiden ikâmeti emrolunmuş ve orada vefât etmiştir.

B.Konya Şehri
1.Mahalleler

Osmanlı şehrinin temelini mahalleler oluşturmaktadır. Bu sebeplerdir ki Osmanlı şehri fiziksel ve sosyal yönden klâsik İslâm şehrine







benzer. Şehrin mahallelere bölünmesindeki en önemli etken toplumun etnik ve dinî yapılanmasıdır.[141] Osmanlı şehirlerinde yaşayan gayr-i Müslimler (zimmî) genellikle ayrı mahallelerde bir arada oturuyorlardı. Ayrıca bazı meslek mensupları da kendi mesleklerinin adını taşıyan mahallelerde, toplu halde yaşamaktaydılar.[142] Osmanlı Mahallesi bir birini tanıyan, büyük ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı ve aynı mescitte ibadet eden "cemâ'at" in aileleriyle birlikte yerleştikleri yerdir.[143] Bir başka ifadeyle Osmanlı Mahallesi, herkesin birbirini tanıdığı, oturanların biri birine kefil olduğu âdeta büyük bir aile gibidir. Herkes birbirinin hakkını korur ve bütün meselelerini kendi içlerinde hallederlerdi.[144] Mahalleli, mahallenin yönetiminden, emniyetinden, sokakların bakımından, temizliğinden, çöpün toplanması ve yok edilmesinden, çocukların gözetilmesinden, yeni yapıların ve çevre ilişkileri ile ilgili nihaî kararları vermekten sorumludurlar.[145] Osmanlı Mahallesi, şehrin merkezinde yer alan Pazar yeri ve camiden ziyade bir mescid etrafında gelişir ve mescide minber ilâvesiyle oluşan camiler, zamanla yeni mahallelerin de doğmasını sağlardı.[146] Mescidin minber ilâvesiyle camiye dönüştürülmesinin belli başlı nedenleri; mahallenin nüfusunun artması ve yakında Cuma namazını kılabilecek bir caminin olmamasıdır. Mahalle mescidinin camiye çevrilme başvurusu, kâdının arzıyla bildirilir ve mescide minber konulması ancak padişahın izniyle gerçekleştirilirdi. Mahalleler, mescidin dışında diğer dinî ve sosyal müesseseler etrafında da oluşabilmektedir. Bu konuda ilk akla gelenler imâret ve zâviyelerdir.

Konya'nın Osmanlı ülkesine dahil olmasından sonra muhtelif dönemlere ait verileri içeren defterler ve kayıtlar vardır. Bunlardan yararlanılmak suretiyle Konya şehrinin farklı tarihlerdeki durumu rahatlıkla tespit edilebilir. Osmanlı devletinden günümüze ulaşan ilk mufassal defter H. 906/1500-1501 tarihli Tapu-tahrir defteridir[147]. Bu deftere göre 1500 yılında Konya şehrini oluşturan mahallelerin sayısı 40'dır. Yavuz Sultan Selim devrinin sonlarında tanzim edilmiş olan 1518 tarihli deftere[148] göre ise, mahalle sayısı iki katından daha fazla artarak 90'a çıkmıştır.

1500 yılına göre bir sonraki dönemde mahalle sayısının bu denli artışını izah etmeye yarayacak herhangi bir veri bulunmamaktadır. Osmanlı şehrinde mahalle sayısının ne şekilde arttığından yukarıda kısaca söz edilmişti. Bu sebeple belki de sonraki dönemlerde mahalle sayısının çok artmasından değil, 1500 yılında mahallelerin azlığından söz etmek ve bunun sebebini aramak daha doğru olur. Zira 1500 yılından sonraki 18 yıllık dönemde meydana gelen aşırı artış oldukça dikkat çekicidir. 18 yılda bir şehrin nüfusunun, dolayısıyla nüfusun yaşadığı mahallelerin, iki katından daha fazla artmış olması doğal bir olay değildir. Böyle bir artışın olabilmesi ancak çok sıra dışı bir demografik hareketlilik yaşanmış olması ile mümkün olabilir. Mesela toplu bir göç, aşiretlerin Konya şehrine topluca iskanı gibi. Ama tarih kitaplarında böyle bir kayıt yer almaz. Üstelik bu kitaplarda tersine bazı gelişmeler olduğu, Osmanlı Devletinin bölgenin fethini takip eden zaman içerisinde Konya ve çevresinden bir kısım halkı yaşadıkları yerlerinden kaldırıp, Rumeli bölgesine göçürdüğü belirtilir. Bu yüzden mahalle sayısının aşırı farklılığı problemini, ilk bilgileri elde ettiğimiz 40 nolu defterin kayıt usulü ile ilgili bir problem olarak değerlendirmek şimdilik en uygun yol gibi görünmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinin ortalarında, 1540 yılında yapılmış bir tahririn sonuçlarını

çıkmıştır. XVI. yüzyılın sonlarında III. Murad tarafından yaptırılan 1584 tarihli tahrirde[150] ise Konya'da 117 mahalle olduğu tespit edilmiştir.

Konya'nın XVII. Yüzyıldaki mahallelerini, muhtelif tarihlerde düzenlenmiş olan avarız kayıtlarından öğrenebilmekteyiz. Söz konusu avarız kayıtları, devlet tarafından düzenli olarak tutulmuş defterler şeklinde olabileceği gibi, çoğu kez bölge yöneticilerine gönderilen bir ferman şeklinde de olabilmektedir. Bu fermanlar, kadılar tarafından sicillere kaydedildiklerinden bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Yine bu kadı sicillerinden (şer'iye sicili) avarız listeleri dışında, çeşitli sebeplerle mahkemeye intikal eden davalar dolayısıyla da mahalle isimlerini öğrenebilmekteyiz. Gerek avarız kayıtları, gerekse diğer kayıtlara göre XVII. Yüzyılda Konya'nın 130-140 civarında mahallesi vardır.

Yukarıda sözü edilen dönemlerde mahalle isimlerine bakıldığında; birçok mahalle isminin geçen süre içerisinde hiç değişmeksizin aynı kaldığı, bazılarının temelde aynı olmakla birlikte zamanla küçük değişikliklere uğradığı, bir başka deyişle imla farklılığı oluştuğu, bazılarının ise tamamen değiştiği görülmektedir. Yazının ileriki kısımlarında yer alacak olan mahalle listelerinden, mahalle isimleri ile ilgili değişiklikler, ilaveler, eksilenler rahatlıkla takip edilebilir.

Mahallelerle ilgili olarak üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan birisi de mahalle isimlerinin menşeidir. Daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı şehrinde mahalleler genellikle bir mescidin etrafında kurulup, gelişirler. Doğal olarak da mahallelerin çoğunlukla bir mescid ismi taşıması beklenir. Fakat Konya mahalleleri için bu durum söz konusu değildir.

Mescid ismiyle anılan sadece iki mahalle vardır. Bunlar da Kubbelü Mescid ve Alaca Mescid mahalleleridir. Buna karşılık mescidlerin büyük çoğunluğu ait oldukları mahallelerin ismini taşımaktadır. Konya mahallelerinde daha çok şahıs isimlerine rastlanmaktadır. Bu isimlerden büyük bir kısmının mahallelerin kurucularının adı olabileceği gibi bir kısmının da Konya'da yaşamış veya görevli olarak bulunmuş âlimlere, devlet adamlarına ait olduğu aşikardır. Bu kişilerin sıfat ve ünvanlarının incelenmesi ile mahallelerin kuruluşuna dair bazı fikirler oluşturmak ya da yorumlar yapmak mümkün olabilir. Bunlar içerisinde; kadı, şeyh, hoca, pîr, pîri, fakih, hacı, seydi, dede gibi ilim ve fikir erbabına ait ünvanların yanı sıra, çavuş, paşa, beğ, emin, yine kadı gibi yönetici ünvanları, debbağ, kasap, çoban, kürkçü, cüllâh gibi meslek isimlerinin var oluşu mahallelerin kurucularının kimler olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bunlardan birçoğunun mahallenin kurulmasında önemli bir fonksiyona sahip olan mescid, zaviye gibi kurumların bânîleri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Zira daha önce de değinildiği üzere belki mahalleler doğrudan bir mescidin ismini taşımıyorlar ama mescidlerin büyük çoğunluğu mahallelerin isimlerini, yani kurucuların isimlerini taşımaktadırlar.

Mahalle isimlerinde dikkati çeken bir diğer grup da herhangi bir unvan veya sıfatı olmayan şahıs isimleridir. Bunlar da çoğunlukla bir aşiret veya cemaat önderinin ismi olup, mahallenin menşe itibariyle bir cemaat yerleşimine dayandığını göstermektedir. Bütün bunlardan başka, başka bir şehirden gelip yerleşenlere atfen o şehrin adını taşıyan mahalleler, şüphesiz mahallenin kuruluşunu açıklayacak özellikler taşımaktadırlar.

Başta hükümdarın kendisi olmak üzere hanedan üyeleri, devlet adamları veya hayırsever vatandaşlar tarafından bir vakıf kurumu olarak meydana getirilen medrese, imaret, kalenderhane, sakahane gibi imaret siteleri olan külliyeler de, toplumsal ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra, şehirlerin çekim alanlarını oluşturduklarından mahallelerin kuruluş ve gelişmesinde önemli roller oynamışlardır

2.Şehrin Nüfusu

XVI. asrr Osmanlı tahrîr defterlerinde tespit edilen nüfus, vergi alımına esas olan nüfustur ve araştırıcılarca "Vergi Nüfusu" olarak kabul edilmektedir[151]. Bu nüfusun içerisinde kadınlar, kız çocukları, vergi vermeyen yöneticiler yoktur. Mufassal Defterlerde bu vergi nüfusunu belirten tabirler "hâne", "mücerred" veya "nefer" dir. Bu tabirlerden hane; bir çift öküzü ve bir çiftlik yeri olan çiftçi ailesini, nefer ise toprağı olan ya da olmayan, evli ya da bekar vergi mükellefi anlamına gelmektedir. Bazı defterlerde, "mahalle" başlığı altında yer alan isimlerden sonra "nefer" ve "hâne" yekûnleri verilirken, bazı defterlerde bu yekünler verilmemekte, isim sıralarının sayılması ile "nefer" toplamları elde edilebilmektedir. Belirtildiği üzere nefer, hâne ile mücerredin toplamıdır. Mufassallarda "caba" (mücerred) dışındakiler (çift, nîm çift ve bennâk) hâneye dahil edilmiştir. Bilindiği gibi nüfus hesaplamalarında genelde hane, zaman zaman da nefer verileri dikkate alınmaktadır. "Hâne" tabirinin kaç kişilik bir nüfusu ifade ettiği açıklığa kavuşturulamamıştır[152]. Hâne karşılığı olarak Barkan[153], 5 katsayısını, F. Sümer[154], 7 katsayısını, J. C. Russell [155], 3.5 katsayısını, M. A. Cook[156], 4.5 katsayısını, N. Göyünç[157], 5 katsayısını esas almışlardır. Bruce Mc. Gowan[158] "hâne" katsayısıüzerinde durmakta, bu hususta görüşlere temas ettikten sonra bu rakamın en düşük 3.57 (Semendire Sancağında), en yüksek 6 (Sirem Sancağında) olabileceğine değinmektedir.

Yukarıda sıralanan araştırmalardan, "hâne" katsayısının, araştırmacılara göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu değişkenlikte en mühim unsuru, bölge farklılığının oluşturduğu düşünülebilir. Fakat Anadolu ile ilgili çalışmalarda hane karşılığında 5 katsayısının kullanımı genel kabul görmüştür diyebiliriz. Bu yüzden Konya'nın nüfusu hesaplanırken de hane karşılığında 5, nefer karşılığında da 3,5 rakamı çarpan olarak kullanılacaktır. Fakat hane yekünü her dönemde verilmediği için, nüfus hesaplamaları nefer üzerinden yapılacak ve yeri geldikçe doğrulamak için hane katsayısına başvurulacaktır. Bu katsayılar kullanılmak suretiyle elde edilen toplam rakamlara % 10 oranında şehirde yaşayan ama vergiden mu'âf oldukları için sayıları rakamlar içerisinde bulunmayan yönetici ve kale muhafızları eklenmek suretiyle , şehrin o dönem için aşağı-yukarı tahmini nüfusu bulunmuş olacaktır.Ayrıca okuyucunun ve ilgililerin katsayılarla çarpılmamış, orijinal rakamlar üzerinden de bir sonuca gidebilmesini sağlamak için nefer, hane, mücerred ve mu'âf toplamları da tablolar halinde verilecektir. Bütün bu açıklamalardan sonra Osmanlı dönemi nüfusu ile ilgili olarak yapılan bütün bu değerlendirmelerin izafi olduğunu zamana, zemine ve yeni bulgulara göre değişebileceğini de açıkça ifade etmek gerekir[159].

Konya şehir merkezinin nüfusu ile ilgili bilgiler verilirken öncelikle Müslüman nüfusu verilecek, daha sonra şehirde yaşayan gayrimüslimler ve onların nüfusları üzerinde durulacaktır.

1500 yılında, Konya'nın 40 mahallesinde 864 Müslim vergi neferi yaşamaktadır[160]. Bu rakam nüfus açısından değerlendirildiğinde, yaklaşık 3024 kişiye tekabül eder. Buna %10 yönetici ve kale muhafızları eklenince şehrin bu dönemde 3330 kişilik bir nüfusa sahip olduğu ortaya çıkar. Şüphesiz bu rakam Konya şehri için tatmin edici bir rakam değildir. Sonraki dönemlere göre oldukça düşük kalmaktadır. Bunun nedeni doğrudan doğruya mahalle sayısıyla ilgilidir. Yukarıda da üzerinde durulduğu üzere 1500 mufassalında yer alan mahalle sayısı ile 18 yıl sonrası arasında iki katından daha fazla bir fark bulunmaktadır. Dolayısıyla nüfustaki bu azlık mahalle sayısındaki fark ile ilgilidir. 1518 yılında Konya'nın 90 mahallesinde; 1432 vergi neferi yaşamaktadır[161]. Rakamlardan açıkça anlaşılacağı üzere mahalle sayısına paralel olarak şehrin nüfusunda da ciddi bir artış olmuştur. Bu tarihteki toplam tahmini nüfus 5510 civarındadır. 1500 yılına göre Konya'nın nüfusu % 65'in üzerinde bir artış göstermiş oluyor ki bunun doğal bir artış olmadığı gayet açıktır. 1522 yılında mahalle sayısı, 91'dir[162]. 1518'e göre bir mahalle eklenmiştir. Fakat bu tarihte şehirde yaşayanların sayısı bin önceki döneme göre fek fazla değişmemiştir. 1423 vergi neferi kaydedilmiştir. Dolayısıyla şehrin toplam nüfusunda da önemli bir değişiklik olmamış ve Konya'nın tahmini nüfusu 5480 kişi civarında oluşmuştur.

1540'da mahalle sayısında bir miktar artma olmuş ve 1522 yılında 91 olan mahalle sayısı 101'e yükselmiştir[163]. Doğal olarak şehirde yaşayan nüfusta da önemli ölçüde artış olmuştur. Bu tarihte Konya şehir merkezinde 1788 Müslüman vergi neferi kaydedilmiştir. Bu sayı nüfusa dönüştürüldüğünde yaklaşık olarak 6900 kişi olur ki 1522 yılına göre nüfusta % 26'lık bir artış olmuş demektir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere bütün Akdeniz havzasında normal değerlerin çok çok üzerinde bir nüfus artışı olmuştur[164]. Sebebi net olarak tespit edilemeyen bu nüfus artışına paralel olarak, Konya şehir nüfusunda da çok ciddi bir artış olmuştur. 1584 yılında[165] Konya'nın mahalle sayısı, 1540 yılına göre 24 artışla 119'a çıkmıştır. Bu mahallelerden 22'sinin önüne Yeni kurulan, sonradan oluşan anlamında "hâdis" kaydı düşülmüştür. Yeni kurulan bu mahalleler; Ahmed Dede, Alaca Mescid, Cami-i Sinan Çelebi, Cüllah Hüseyin, Çanlak,Değirmen Deresi, Fahrünnisa, Hacı Emrullah, Karakayış, Kerim Dede, La'l Paşa, Latif Çelebi, Mescid-i Hacı Memi, Mescid-i Hacı Veli, Mescid-i Kurtoğlu, Mescid-i Tarhana, Musa Baba, Müştak, Pirebi, Sarı Yakub, Sedirler ve Uluırmak mahalleleridir. Aradan yaklaşık 50 yıla yakın bir zaman geçtiği düşünülürse bu artışın doğal bir artış olduğu açıktır. Fakat şehir halkının sayısı bu artışa paralel olmamıştır. Bir önceki döneme göre iki katından daha fazla bir artış olmuştur. 1584 yılında söz konusu 125 mahallede 3755 Müslüman vergi neferi kayıtlıdır. Bu artışı izah edebilmek adeta imkânsızdır. Şehir merkezinde nüfus artışına etken olan amillerin başında kırsal kesimden bazı konar-göçer unsurların ve perakende cemaatlerin veya çift sahibi evli erkeklere (hane) göre herhangi bir bağımlılığı olmayan ve hareket kabiliyeti daha yüksek olan bekâr erkeklerin (caba/mücerred) iş bulmak amacıyla şehre gelip yerleştikleri söylenebilir[166]. Fakat böyle bir yerleşme gerçekleşmişse bile, bunun hangi ölçülerde gerçekleştiği hususunda kesin bir kanaat belirtmek mümkün değildir. Bu dönemde Konya şehir merkezinde tahmini olarak 14455 kişi yaşamaktadır. Bu rakam, Konya şehri için sadece XVI. Yüzyılın değil, XVII. Yüzyılın da en yüksek nüfus düzeyini göstermektedir. Daha önce de

belirtildiği üzere XVII. Yüzyılın nüfusunu, avarız listelerinden tespit edebilmekteyiz. Bu yüzyıla ait avarız listelerine göre Konya'da 130-140 arasında mahalle vardır ve bu mahallelerde de yaklaşık olarak 12000 vergi veren halk yaşamaktadır[167]. Bu sayıya avarız vergisinden mu'âf olan halk için %10, şehir yöneticileri ve muhafızları için de ayrıca % 10 ekliyoruz 14400 sayısına ulaşırız ki bu rakam dahi 1584 tarihindeki nüfusun altında kalmaktadır.

Muhtelif Yıllarda Konya Şehrinin Nüfusu

	Müslim		Zimmi			
Tarih	Nefer	Hane	Nefer	Toplam Nefer Müslim+Zimmi	Tahmini Nüfus (neferx3.5+%10muaf)	Tahmini Nüfus (hanex5+%10muaf)
1500	864		20	884	3400	
1518	1432		23	1455	5600	
1522	1423		23	1446	5570	
1530	1340		23	1363	5270	
1540	1788		52+5	1845	7100	
1584	3755		46+16	3817	14700	
1668		2265	233	2498		13750
1650		2177	598	2775		15260

3.Gayrimüslimler

İslâm hukukuna göre, bir bölge İslâm devleti tarafından fethedildiğinde, o bölgede yaşayan gayrimüslim halkın önünde seçenek bulunmaktadır. İlki İslam ülkesi haline gelmiş olan toprakları terk edip başka ülkelere gitmek, diğeri de İslam devleti ile zimmet anlaşması adı verilen bir sözleşme imzalayarak, İslâm ülkesinde yaşamaya devam etmek.[168] Gayrimüslimlerin devletle olan ilişkilerinin hukukî temelini, kendileri ile yapılan zimmet anlaşmaları teşkil etmektedir. Anlaşmanın ülkedeki bütün gayrimüslimlerle ayrı ayrı imzalanması mümkün olmadığı açıktır. Bu yüzden anlaşma iki türlü gerçekleşmektedir. İlki cemaat önderleriyle yapılan anlaşmanın, cemaatin bütün üyeleriyle yapılmış kabul edilmesi, ikincisi de o bölge İslam ülkesi haline geldikten sonra orada yaşayan gayrimüslimler yaşadıkları bölgeyi terk etmemişlerse bunun ehl-i zimmet akdini kabul ettiği anlamına geldiği şeklinde yorumlanmasıdır. Bu anlaşmaya taraf olan ve İslâm devleti tebaası haline gelerek, devletin güvencesi altına giren gayrimüslimlere de söz konusu anlaşmadan dolayı zimmî denilmiştir[169]. Zimmet kelimesinin lügatteki karşılığı: ahd ve eman, "bozulması, yermeyi gerektiren söz ve aman", "Kendileri ile sözleşilmiş ve yemin edilmiş kavim ve topluluk" tur[170]. Hukukî terim olarak ise zimmet, "İslâm'ın hâkimiyetini tanımak şartı ile Müslüman toplumun, diğer semavî din mensuplarına konukseverlik ve koruma sağladığı süresiz olarak yürürlükte kalan bir tür sözleşme"yi ifade eder.[171] İslâm hukukçularına göre, zimmet anlaşmasıyla gayrimüslimler ebedî olarak Müslümanların zimmetinde, yani ahd ve emanında kalır ve darü'l-islâmda sürekli oturma hakkına sahip olurlar[172].

Osmanlı devletinde, gayrimüslim tebaa tamamen devletin güvencesi altına alınmış ve bunlar için din ve mezhep farkı gözetilmeksizin geniş bir inanç ve ibadet hakkı tanınmıştır. Aile hukuku alanında da kendi dinlerinin emrettiği hükümlerin uygulanmasının yanı sıra, bu hükümlerin tatbikinin de bizzat kendi cemaat liderleri tarafından gerçekleştirilmesine izin verilmiştir[173]. Doğal olarak miras hukuku da aile hukuku gibi serbest bırakılmıştır[174]. Hatta gayrimüslimlerin seyahat ve yerleşme ile ilgili haklarında da hiçbir kısıtlanmaya gidilmemiştir[175].

Konya şehrini meydana getiren mahallelerin sayısı, yukarıda da açıkça belirtildiği üzere hemen her dönemde farklılık göstermektedir. Fakat bu mahallelerin dinî aidiyet açısından yapılanmasının nasıl bir değişkenlik gösterdiği çok açık değildir. XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerinde, gayrimüslimler (zimmî/gebran), yüzyıl boyunca, toplu halde sadece bir mahallede yaşıyorlarmış gibi Mahalle-i Zimmîyân veya Mahalle-i Gebrân başlığı altında kaydedilmişlerdir. Bu defterlere göre diğer mahallelerin tamamında Müslümanlar yaşamaktadır. Şüphesiz bu yaklaşım nüfus açısından doğru bir yaklaşım değildir. Konya Şer'iye Sicillerinde yer alan muhtelif kayıtlardan birden fazla mahallede Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadıklarını, Konya'da Zimmî veya Gebran isimli bir mahallenin hiçbir dönemde olmadığını hatta ağırlıklı olarak İçkal'a mahallesinde yaşamalarına rağmen sadece gayrimüslimlerden oluşan bir mahallenin bile bulunmadığını biliyoruz. O halde defterlerde bu şekilde kaydedilmesinin ne anlama geldiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nde nüfusla ilgili verileri elde ettiğimiz kaynaklar, nüfusu değil vergiyi esas alan kayıtlardır. Zimmîler de cizye ve avarız vergisi mükellefi oldukları için, resmi kayıtlarda, bunların söz konusu vergileri ödeyecek olan sayıları tespit edilmektedir. Yani gayrimüslimlerin nerede, ne kadar yaşadığından ziyade şehirdeki bütün gayrimüslimlerin toplam vergi haneleri kaydedilmiştir.

XVI. yüzyılda Konya'da ne kadar gayrimüslim yaşadığını, dönemler halinde, yukarıda sözü edilen defterlerden rahatlıkla tespit edebilmekteyiz. 1500 yılında, Konya'nın muhtelif mahallelerinde yaşayan 20 nefer 18 hane zimmî vardır. Bu da 70 civarında gerçek nüfusa tekabül eder. 1518, 1522 ve 1530 yıllarında zimmîlerin nüfusu aynıdır. Bir önceki döneme göre çok az artarak, 23 nefer 23 hane (1530'da 22 hane) olmuştur. Her üç yıldaki tahmini nüfusları 80 kişidir.

1540 yılında gayrimüslimlerle ilgili kayıtlarda bir değişiklik hemen dikkati çekmektedir. Bu

tarihte, önceki yıllarda olduğu gibi bir Mahalle-i Gebrân kaydı vardır ve burada 52 nefer 11 hane gayrimüslim kayıtlıdır. Üstelik bu 52 neferden 16 neferinin Konya sarayında hizmetkar oldukları için avarızdan mu'âf oldukları da belirtilmiştir. Fakat bunlardan ayrı olarak İçkal'a mahallesinde de Müslümanların yanı sıra 7 nefer zimmi kaydedilmiştir. Yani Tahrir defterlerinde, ilk defa bir mahallede Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı belirtilmiştir. Bunlardan hareketle, 1540 yılında Konya'da yaşayan zimmilerin tahmini nüfuslarının önceki yıllara oranla üç katı civarında bir artış gösterdiği ve 207'ye ulaştığı görülür.

1540 Tahririnde, Konya'da, sözü edilen Hıristiyanlardan başka 5 nefer 5 haneden oluşan bir Yahudi cemaati[176] kayıtlıdır. Daha önceki defterlerde, şehirde Yahudilerin bulunduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. Bunların asrın ortalarına doğru Konya'ya gelip yerleştikleri anlaşılıyor.

1584 yılına ait verilere bakıldığında, Konya şehrinde yaşayan Hıristiyanların sayısında bir artış olmadığı gibi bir miktar azalma olduğu görülür. Bu tarihte 46 nefer gebrân(zimmi) kaydedilmiştir. Tahmini olarak 160 kişilik bir nüfusa tekabül eder. Bunlardan 16 vergi neferi tıpkı bir önceki dönemde olduğu gibi saray hizmetkarı oldukları için avarız vergisinden mu'âf tutulmuşlardır. Bunların saraydaki hizmetleri de belirtilmiştir; Sarayın damını kürümek ve diğer işlere yardımcı olmak. 1584'de Hıristiyanların nüfusunda azalma gözlenirken, Yahudi cemaatinin nüfusunda ise artma olduğu görülmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere 1540 yılında sadece 5 hane olan bu cemaat, üç katından daha fazla artış göstererek 16 nefere ulaşmıştır. Bu da yaklaşık 56 kişilik bir nüfus anlamına gelmektedir. Gayrimüslimlerin XVII. Yüzyıldaki durumlarına gelince; Daha önce de ifade edildiği üzere bu yüzyıldaki verileri, tahrir defterlerinden değil, avarız kayıtlarından öğrenebilmekteyiz. Söz konusu kayıtlardan hareketle Konya'da yaşayan gayrimüslimlerin bu yüzyıldaki nüfuslarına dair bazı örnekler verebiliriz. 22 Ramazan 1083/11 Ocak 1673 tarihli bir fermana göre Konya'da 233 nefer cizye reayası bulunmaktadır. Söz konusu 233 cizye yükümlüsü, 23 değişik mahallede oturmaktadır. Bunlar arasında 168 cizye yükümlüsü ile İçkale-i Zimmîyan Mahallesi en büyük mahalle durumundadır[177]. 1689 yılında ise 598 cizye yükümlüsü vardır[178]. Aradan geçen 16 yılın sonrasında Konya'da yaşayan cizye mükelleflerinin 365 hane artığı görülmektedir. Vergi mükellefi olan bu sayı nüfusa dönüştürüldüğünde, 2990 kişiye tekabül eder. Bu sayı vergi ödeyenlerden hareketle tespit edilmiş bir sayıdır. Şüphesiz XVI. Yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da vergiden mu'âf olan gayrimüslimler vardır fakat bunların sayısı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1670-1680 Yılları Arasında Konya'da Zimmîlerin Müslümanlarla Birlikte İkamet Ettiği Mahalleler1

S.No	Mahallenin Adı	S.No	Mahallenin Adı
1	Abdülaziz	23	Abdülvahid
2	Ahmed Fakih	24	Ak Şemseddin
3	Akıncı	25	Akıncı Sultan
4	Aklan	26	Aksinle
5	Ali Gav	27	Aynadar
6	Beyhekim	28	Bireman
7	Çıralı Mescid	29	Çifte Merdive
8	Çirkâb	30	Debbağhane
9	Dinkeş	31	Eflatun
10	Galle Cerb	32	Göktaş
11	Hoca Hasan	33	İbn kazgan
12	İbn Tuti	34	İç Kale
13	İhtiyareddin	35	İmaret
14	Kadı Alemşah	36	Kalecik
15	Kasap Sinan	37	Kürkçü
16	Mihmandar	38	Muhtar
17	Muin	39	Pir Sultan
18	Piri Paşa	40	Sebhavan
19	Şemsi Tebrizi	41	Şeref şirin
20	Şeyh Osman Rumî	42	Şükran
21	Topraklık	43	Türbe-i Celaliye
22	Yediler Sultan	44	Zelve

1500 Yılında Konya Mahalleleri					
Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
1	Abdü'l-vâhid	21	15		
2.	Abdülaziz	49	26		1 İmâm ve hatib Câmi-i Sultan[1] (Abdülaziz v. Abdurrahman) berât-ı padşh alm pnh. 1 mütevelli (kurucular) 1 cüzhan (kurucular) 1 kerpişçi 1 Başçı (?) 1 habbâz 3 Köhne Devr 1 Hatib-i Türbe 1 müezzin-i câmi (Hacı Halil) 1 Câbi be-berât-ı padişah alem-penâh 3 Sâdât 1 Dellâl
3.	Abîd Mescidi	4	2		-
4.	Aksarâ-i diğer	26	14		1 –muâfnâmesi var (Abdü'l-kâdir Halîfe veled-i Hasan cemî' avârız-ı dîvâniye ve tekâlif-i 'örfiyyeden oğlanlarıyla mu'âf ola deyü pâdişâh-i âlem penâhdan muâfnâmesi ve şehzâdeden mukarrernâmesi var)
5.	Aksarâ-i diğer	26	13		1- Korucu-ı Şehzâde (Osman veled-i Emir Şah)
6.	Aksinle	23	13		1 imâm 1 hatib ve ser-mahfil-i câmi .... berât-ı padişah-i alem penah (Şeref v. Ahi Şeref)
7.	Galebe	26	11		1 imâm 1 kassâb 1 Değirmenci 1 Pîr-i fâni 1 Külâhduz, A'mâ 1 muâf (?)
8.	Attariye	12	7		1 hizmetkâr-ı Kocızâde
9.	Bürde	18	6		1 kâtib
10.	Çavuş	14	9		1 şir merd-i gulâm-ı Cem Sultan
11.	Dervişân-ı Mü'min Halife	12	3	5	1 'an karye-i Hatib 4 'an karye-i raiyyet (1'i mücerred)
12.	Esenlü/İnsanlu	12	6		1 Kassâb
13.	Ferah Mescidi/Ferruh	15	9		
14.	Furkan Dede	12	7		
15.	Gebrân-ı Konya	20	18		1 körpe (babsız ve isimsiz) 1 a'mâ
16.	Habib Hoca	27	21		1- İmâm 1- Sipâhi-i Mütekâid (Turd v. Ahmed. Mezkûr Susuzca Kilise dimekle ma'rûf yerde bir sarnıç bünyâd idüb yirmi dönüm yer vakf itmiş ber mûceb-i hüccet-i şer'iyye)
17.	Hacegi Şerefşirin	7	6		1 imâm
18.	Hoca Ferruh	37	19		1 imâm 1 Korucu 1 Medâd 1 İmâm ve hatib Câmi-i Şerâfeddin 1 fakir 1 pîr fâni 1 mü'min (mu'âf (?)
19.	Hoca Sâhib	15	8		1 imâm
20.	İmaret	32	18		1-Gulâm-ı Mahmud Karagöz Paşa 1-İmâm 1-Alemdâr-ı Mahmud Ebu İshak 1-mu'âf (Mustafa v. Hızır Ağa, Karaman oğlu kullarından olub padişâh-i alem penahdan bağına ve her kande olursa avarızdan mu'âf olmasına hükm var gene mukarrer 1-Bi'l-fiil Sipahi (Ali ..... ; .... cemî' avârız-ı divâniyeden ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf hükm-i padişah-i alem penah bağından ve bostanından ve mîrâbından ve resm-i ganeminden ber cemî'-i rüsûmdan muâf olub her kande dilerse otura deyü şehzâde tâle bekâhü nişân virmiş aher kimesne yerine ziraat iderse öşrün vire kimesne dahl ve taarruz eylemeye
21.	Kadıasker	10	5		1 imâm 1 Taâb (?) gulâm-ı Kadıasker 1 Dellal (Durmuş) 1Mu'tak (Hacı Veys) 1 Sarrâç (Muhammedi)

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
22.	Karacabeği	23	12		1 muâf (Hacı Mustafa v. Hacı Seydi; avârız-ı divâniyeden ve resm-i ağnâmdan mîrâbîden şehzâde ..... muâf olub minvâl üzre pâdişâh-i âlem penâhdan mukarrernâmesi var
23.	Karakurd	13	10		2 an-cemaat-i Esb keşân
24.	Kemâl Garib	24	13		1 muâf 1 Sipâhizâde 1 an karye-i tâbi-i Beğşehir
25.	Kurugöl	17	2		1 Konya Kadı naibi 1 cullah 1 an karye-i Bulasa (?) der-nâhiye-i Mondura (?) 1 Ali an- gulam-ı Cem 1 Kayyum ve câbi Câmi-i Sultan 1 İmâm 1 Bazdâr-ı şehzâde 2 an karye-i Çeksire (?) 1 an karye-i Saray Belviran (biraderi de var)
26.	Muhtar	31	22		1 imâm (Halil Fakih) 1 Hoşkadem Sipahizâde 3 Külâhdüz 1 Emr-i ma'rûf berât-ı şehzâde 1 Tüccâr (?) Hasan 1 Celebgir (Emre) 1 Medâd (İne Beği)
27.	Mü'min Halife	31	31		
28.	Sakâhâne	17	8		1 imâm 1 acem ehl-i berât 1 (Hızır Zâdek) Gulam ibn-i alemdâr 1 tâcir
29.	Seb'havan	12	7		1 mu'âfnamesi var (İbrahim ve Mehmed Beğ'den ve şehzâde tâle bekâhüden muâfnâmeleri var ki öşr-ü bağ ve haraç ve mîrâbî ve r. Ganem ve bostan alınmaya deyü)
30.	Sungur	13	4		1 gulam 1 Eskici
31.	Sungur nâm-ı diğer Tuti 1 Kassâb (Pir Hasan)	18	10		1 Musa Köhne DEVR 1 Resmâ' (meslek adı)
32.	Şekerfuruş	15	8		1-imâm 1 Kethüda-i şehr-i Konya (Seydi Mahmud v. Seydi Ahmed)
33.	Şemseddin	20	11		1-Gulam (-Yusuf gulâm mu'tak)
34.	Şeyh Ahmed Mescidi	16	7		-
35.	Şeyh Beği	18	12		1 imâm 1 Cemaat-i At-Çeken 1 Nedim 1 Mütevelli-i Karatay-ı humâyûn (Lütfi v. Karatay) 1 Ermenâyi (?) 1 Tapuzi (?)
36.	Şeyh Resûl	11	6		-
37.	Şeyh Sadreddin Konevi Rahmetullah-ı Aleyh	37	17		1- Mütevelli-i İmâret-i İbrahim Beğ (Mahmud v. Lütfi) 1-Muâfname sahibi (Hüsrev v. Nizâmi Çelebi) mezkûrun elinde İbrahim Beğden şehzâdelerden ve padişâh-i âlem penâhîden üç pâre bağlarına ve resm-i ağnâmlarına ve bağları içinde olan yoncalıklarına ve bostanlarına ve öşr ve mîrâbî taleb olunmaya deyü muâfnâmeleri varol sebebden ber-karar-ı sâbık mukarrer kayd olundu.
38.	Türbe-i Mutahhara	99	74		1 imâm (Veys Cüce (?)) 1 Çeşmeci (?) Dede 1 Germiyâni (Mustafa) 1 Etmekci Hacı 1 Debbağ (Hacı İlyas) 1 Habbâz 1 Kassâb 1 Boyacı 1 Çeşmeci 4 Hoşhân 1 müteveffa 1 mütevelli -- (Halil Fakih v. Yusuf, mütevelli-i .... Türbe-i Celâliye mutahhara avârız-ı divâniyeden ve rüsûm-ı örfiyeden muâf) 1 muâf -- (Ali v. İlyas, rüsûm-ı örfiyeden ve divâniyeden muâf padişah-i alem penâh ve ... şehzâde tâle bekâhü
39.	Veled-i Sâbi	32	22		1 imâm (Celal Fakih v. Yusuf Fakih) 1 sancakdâr (adı yok) 1 kassâb (Alagöz) 1 Medâd (?)(Resul)
40.	Veled-i Tavuk	19	6		1 İmâm

1518 Yılında Konya Mahalleleri

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
1.	Abdülaziz	19	10	2	1 imâm 1 muâf ve el-avârız ve er-rüsûm ve el-aşâr ve mîrâbî ber-mûceb-i hükm-i Sultan Bâyezid Han 1 Dellâl
2.	Abdülvâhid	8	6	0	1 imâm
3.	Abid	2	0	0	1 imâm 1 nâib-i kadı
4.	Ahmed Fakih nezd-i Bâb-ı Aksaray	19	11	4	1 imâm 2 muhassıl 1 avârızdan muâf (ber-mûceb-i Sultân Bâyezîd Hân
5.	Aksaray-ı diğer	32	25	5	2 Sipâhizâdegân
6.	Aksinle	17	12	2	1 imâm 1 alîl
7.	Ali Şerbeti	8	5	3	-
8.	Arapbaşı nâm-ı diğer Mh. Pir Sultan	26	8	9	1 imâm 1 ıtk (Said ıtk-ı Âyişe ?)
9.	Attâriye	8	3	2	1 imâm 2 sâdât
10.	Ayinedâr nâm-ı diğer Kadı İzzeddin	16	7	5	1 imâm 1 pîr-i fâni
11.	Bağrı (?)	13	7	2	1 İmâm (muarref-i câmi)
12.	Beğhekim	14	8	2	1 imâm 2 sipâhizâdegân
13.	Bürde	8	6	2	
14.	Cemaat-i Dervişân-ı Handân Şeyhü'l-meşâyih Mü'min Halife rahmetulllahi aleyh Dervişân-ı Handân-ı mezkûr kadîmden avârıziyeden ve tekâlif-i divâniyeden muâf olugelüb bu uslûb üzre Sultan Bâyezid Han'dan muâfnâmeleri vardır.	43	32	3	1 imâm 1 fâni
15.	Cemaat-i Dervişân-ı Zâviye-i Şeyh Sadri [1]	9	0	0	4 hizmetkârân 5 Şeyh neslinden
16.	Cemaat-i mezraa-i Retbeye (?) vakf-ı zâviye-i Şeyh Sadreddin ki der-mahallât-ı şehr-i Konya sâkinend Cemaat-i mezbûre avârızdan muâflardır ellerinde Sultan Bâyezid Han'dan ve Sultan Selim Han'dan muâfnâmeleri vardır.	79	44	11	1 mütevelli Câmi-i ..... bâ-berât 1 cüzhân .... bâ-berât 1 câbi evkâf-ı Sultan bâ-berât 1 Ser-mahfil (?) Câmi-i .... bâ-berât 2 sipâhizâdegân 3 gâyib 1 ıtk-ı İskender imâm 1 imâm 1 pîr-i fâni
17.	Cüllâhân	23	14	3	1 imâm 1 pîr-i fâni 1 ... . Nasuh Beğ
18.	Çavuş	12	6	3	1 imâm
19.	Çifte Nerdibân	15	4	8	1 imâm 1 sipâhizâde[2]
20.	Çirkâb	13	6	0	1 imâm 2 pir fâni 1 sipâhizâde 1 Câbi-i evkâf-ı veled-ı Turgud bâ-berât
21.	Debbağlar nâm-ı diğer Aksaray	21	18	3	1 imâm
22.	Dehüdâ	22	5	2	1 imâm 3 Âl-i Resûl (biri mücerred) 1 mütevelli-i evkâf-ı Sâhib bâ-berât 1 Şeyh Zâviye-i Harke Terâş bâ-berât 1 muâf (avârız ve rüsûm ber-mûceb-i hükm-i Sultan Bâyezid Han
23.	Devle	17	12	3	2 muhassıl (mücrrd) (Nef. 18 olmasına rağmen 17 yazılmış) 1 mütevelli-i medrese-i Altunapa bâ-berât 1 kâtib-i (?) Câmi-i Alâaddin bâ-berât
24.	Dinkeş	17	12	3	1 ma'lûl 1 şeyh-i zâviye "1 tirlâk (?)"

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
25.	Esenlü	12	8	3	1 a'mâ
26.	Fahrunnisâ	6	4	1	1 imâm
27.	Ferrâc	4	2	1	1 imâm
28.	Furkan Dede	6	4	0	1 imâm 1 gâyib
29.	Galebe	21	9	5	1 pîr-fâni 2 gâyib
30.	Gebrân[3]	23	23	1	-
31.	Gökbaş	11	7	2	1 sipâhizâde 1 hatib-i Câmi-i .... bâ-berât
32.	Gölük	4	2	1	-
33.	Habib Hoca	19	10	3	1 a'mâ 1 gâyib
34.	Hacı Emir	14	5	4	1 imâm 1 zâviyedâr bâ-berât 1 ıtk (Hamza ıtk-ı Hoca Bâli 1 a'mâ
35.	Hoca Ferruh	20	6	6	1 imâm 1 pîr-i fâni (hatib-i câmi-i Şerâfeddin bâ-berât) 1 cüzhân (?) bâ-berât
36.	Hoca Hasan	13	6	3	1 imâm 1 cüzhân (câmi-i Yusuf bâ-berât)
37.	Hoca Sâhib	8	3	1	1 bennâk var 1 imâm 1 a'mâ 1 pîr-i fâni 1 Âl-i Resûl zâviyedâr-ı Şeyh Osman-ı Rûmi (Emir Hasan v. Seyyid Ömer)
38.	Hocabeğ	23	14	5	1 imâm
39.	Hoşhân	8	6	1	-
40.	İbn Fergâni	14	7	6	1 sipâhi (?) bâ-berât padişah
41.	İbn Sâlih	24	13	8	1 imâm 1 gâyib 1 sâhib-i berât .... hâsıl-ı Fehûniye
42.	İbn Şahin	18	5	4	1 imâm 1 a'mâ 2 şerif 1 ..... 1mütevelli vakf-ı Hizmet Ağa (?) bâ-berât 1 tabib (?)
43.	İbn-i Affân	6	4	0	1 imâm
44.	İçkal'a	29	16	3	1 imâm 2 Âl-i Resûl 2 Sipâhiyân (ber-mûceb-i berât-ı pâdişâh-i âlem penâh resm-i mîrâbî ve avârız virmezler
45.	İhtiyâruddin	12	6	2	1 imâm 1 câbi Hankâh-ı Lala bâ-berât
46.	İmâret nâm-ı diğer Sencâri	23	11	5	1 imâm 1 muâf[4]
47.	Kadı Kalemşâh	8	7	1	-
48.	Kadıasker	10	4	3	1 imâm 2 kadızâde
49.	Kal'acık	9	4	2	1 imâm
50.	Kalaba Fakih /Fakih Dede	12	5	3	1 hatib Cami-i Sâhib bâ-berât 1 ..... İbrahim Beğ bâ-berât 1 ..... türbe-i Şeyh Sadreddin bâ-berât
51.	Kalenderhâne	16	8	5	1 imâm 1 hizmetkârân-ı zâviye-i mezbûre (oğul) (mücerred) 1 Muâf (Hasan v. Mehmed) Şeyh-i zâviye-i Derviş Sinan bâ-berât (baba) mezkûr Mehmed cemî hukûk-ı şeriyyeden ve rüsûm-ı örfiyyeden ve avârız-ı dîvâniyeden muâfiyet içün elleinde muâfnâmeleri vardır ber-mûceb-i defter-i atik-i Haydar Çelebi ve Murâd Çelebi
52.	Kara Aslan nâm-ı diğer Rengiriz (?)	11	5	2	1 imâm (sultan .... bâ-berât 1 batır (?) imâret-i İbrâhim Beğ bâ-berât 1 câbi imâret-i İbrahim Beğ bâ-berât 1 hatib Câmii Anber Reis bâ-berât
53.	Karakurd	4	2	1	-
54.	Karaöyük der-bâğât-ı şehr	4	4	0	-
55.	Kassâb Sinan	11	4	6	1 pîr-i fâni 1 ıtk (Seydi Ahmed ıtk-ı Yandı Hacı
56.	Kaymak Ahmed	15	3	3	1 imâm 1 muhassıl 1 nâib-i kadı 1 müezzin-i câmi-i Şerâfeddin bâ-berât

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
57.	Kemâl Garîb	24	11	10	2 imâm 1 a'mâ
58.	Kubbelü nâm-ı diğer Post-pûş	23	12	4	1 imâm 1 şerîf 1 mütevelli-i vakf-ı ..... bâ-berât 1 cüzhân bâ-berât 1 âl-i Resûl câbi-i Sultan bâ-berât
59.	Kurugöl	8	4	1	1 imâm
60.	Kürkçü	10	3	3	1 imâm - hâfız-ı Câmi-i Sultan bâ-berât 1 kâtib-i İmâret bâ-berât 1 cüzhân bâ-berât 1 pîr-i fânî
61.	Medrese nâm-ı diğer Hankâh	18	8	5	1 imâm 1 muâf (an el-avârız ve rüsûm be-hükm-i Sultân Bâyezîd Han) 1 .... bâ-berât
62.	Mihmândar	14	4	6	1 imâm (imâm-ı mescid-i ..... bâ-berât) 1 pîr-i fânî
63.	Muhtâr	21	10	8	1 imâm 2 sipâhizâdegân (biri mücrrd)
64.	Muîn	24	11	4	1 imâm 1 Câbi-i İmâret-i İbrahim Beğ bâ-berât 1 merd-i sâlik (?) ehl-i ilim ... ... 1 pir fânî
65.	Mücellid	11	5	3	1 nâzır-i imâret-i İbrahim Beğ bâ-berât 1 şeyh-i Kanderhâne bâ-berât 1 imâm
66.	Nurşeyhi (?)	5	2	1	1 imâm
67.	Öylebenledi	11	6	1	1 imâm 1 pîr-i fânî 1 gâyib
68.	Pınârı/ Binarî	12	6	2	1 pîr-i fânî 1 cüzhân bâ-berât
69.	Pürçeklü	18	8	4	1 imâm 1 muâf (avârız ve rüsûm be-hükm-i Sultân Bâyezîd Han)
70.	Sakahâne	12	7	2	1 imâm 1 pîr-i fânî
71.	Saray Mescid-i Akıncı Sultan	9	4	1	1 imâm 1 .....
72.	Seb'havân	16	7	5	1 imâm 3 muâf[5] (3 birader)
73.	Seydi Veli (nefer 8 ypıyor)	7	3	2	1 imâm 1 a'mâ
74.	Sungur	5	5	0	-
75.	Sungur nâm-ı diğer Tûti	14	3	4	1 gâyib (mücerred) 1 muhassıl 2 sâdât
76.	Şekerfuruş	5	3	0	1 imâm
77.	Şemseddin	10	6	2	1 imâm 1 mütevelli ... . bâ-berât
78.	Şems-i Tebrîzi	10	6	1	1 imâm (hatib-i Câmi-i Sultan bâ-berât ağşârdan ve rüsûmdan ve avârızdan ve resm-i mîrâbîden muâf ber-mûceb-i hükm-i Sultân Bâyezîd Hân ve mukarrernâme-i pâdişâhi) 1 muhassıl (imâmın oğlu) 1Mütevelli-i zâviye-i Şeyh Sadreddin bâ-berât
79.	Şeref Şirîn	8	6	1	1 imâm ve mütevelli evkâf-ı Kadı Yusuf bâ-berât 1 ıtk (Abdullah ıtk-ı ...)
80.	Şeyh Ahmed	8	5	1	1 imâm 1 Resûl Âsiyâbı (?)
81.	Şeyh Beğ	11	5	2	1 imâm 1 tanbûri (Ali)
82.	Şeyh Osman-ı Rûmî	9	5	2	1 imâm
83.	Şeyh Resul	6	3	1	1 imâm 1 gâyib
84.	Şeyh Sadreddin[6]	64	31	21	2 pîr-i fânî 1 imâm 2 muâf [7] 1 sarrâç
85.	Şükrân	11	4	1	1 imâm
86.	Tarak	14	10	3	1 imâm (Ahi v. Mehmed Fakih)
87.	Tayı (?) nâm-ı diğer Bıramânı (?)	4	2	0	1 imâm
88.	Türbe-i Celâliye-i Mutahhara	84	32	17	1 imâm 1 muhassıl 2 pîr-i fânî 1 .....han bâ-berât 3 hizmetkârân-ı zâviye-i Mevlânâ

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
89.	Türk Ali nâm-ı diğer Senk-traş Sultan Bâyezîd Han)	12	6	2	1 imâm (avârızdan ve rüsûmdan muâf ve resm-i mîrâbîden hükm-i 1 ma'lûl
90.	Veled-i Tavuk	6	2	1	1 imâm
91.	Yediler	21	12	6	1 imâm 1 ıtk (Yusuf ıtk-ı Hacı Mehmed)
92.	Zivle	8	4	1	1 imâm 1 muhassıl 1 muâf ve el-avârız ve er-rüsûm ve el-aşâr ve mîrâbî ber-mûceb-i hükm-i Sultan Bâyezid Han ve Sultan Selim Han

[1] Bu beş nefer şeyh-i mezbûr neslindendir bâkî dört nefer hizmetkârlardır kadîmden üç çiftlik yerleri vardır tasarruf idüb zâviyeye ve maiyyetlerine sarf iderler öşr ve rüsûm virmezler Karaman Beğlerinden muâfiyetleri vardır Sultan Bâyezîd Han'dan ve Sultan Selim Han'dan mukarrernâmeleri dahi vardır kendüler ziraat etsün âhere ziraat etddürsünler katan dahl olmaz.
[2] mezkûr aliyye-i sipâhizâdedir mezkûrun ceddi atası Ahmed v. Emir'in Konya'da olan bağlarından ve yerlerinden öşr alınmayub ve kendü dahi avârızdan muâf olub bunun üzerine sultan Bâyezidden muâfnâme verilmişdir amma kendü fevt olub mezbûr Ali kalmışdır
[3] Nefs-i Konya halkı sâbıkan Karamanoğulları üzerlerine gelüb muhasara idecek ittibâ itmeyüb Âl-i Osman'a istikâmet itdikleri sebebden Sultan Bâyezid Han ..... konya halkın avârız ve dîvânîden ve tekâlif-i örfiyyeden külliyen muâf kılub ellerine muâfiyetnâme-i şerîf virüb padişâhi âlem penâh dahi .... mukarrernâme virmişdir hâliya defter-i cedîde bu uslûb üzre kayd oluna
[4] muâf an-rüsûm-ı avârız ber-mûceb-i hükm-i sultan Bâyezid Han
[5] bunlar muâflardır avârız ve öşr-i rüsûm ber-mûceb-i muâfnâme-i sultan Bâyezid Han ve mukarrernâme-i Selim Han
[6] zikr olunan reâyâ ve sâyir Şeyh Sadreddin evkâfının reâyâsı bâ-serîhim (?) avârızdan külliyen muâflardır ellerinde Sultan Bâyezîd Han'dan ve pâdişâh-i âlem penâhdan muâfnâmeleri vardır.
[7] mezkûr Pir Mehmed ve Nûrullah kadîmden ellerinde olan bağları ve bostanları ve yoncalıkları öşrlerinden ve rüsûmdan ve avârıziyeden ve âdet-i mîrâbiyeden ve gayrinden külliyen muâf olıgelüb ber-mûceb-i muâfnâme-i Sultan Bâyezid Han ve defâtir-i sâbıka.

1522 Yılında Konya Mahalleleri

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
1.	Debbağlar nâm-ı diğer Aksaray	21	16	3	1İmâm,
2.	Kalenderhane	16	7	5	1Şeyh, 1hizmetkar, 1İmâm,
3.	Aksaray-ı diğer	32	25	4	2 sipahizade
4.	Muin	24	11	3	1İmâm, 1müderris, 1ehl-i ilm 1pîr-i fânî
5.	Esenlü	12	7	3	....
6.	Yağrı	13	7	2	1İmâm, 1muaref-i cami
7.	İbni Salih	24	13	8	1İmâm, 1gaib,
8.	Çirkâb	13	6		1İmâm, 2pîr-i fânî, 1cabi-i evkaf-ı veled-i Turgut ba berat, sipahizade
9.	İbni Affan	6	4		1İmâm,
10.	Hoşhan?	8	6	1	
11.	Yediler	21	15	5	1İmâm,
12.	Devle	17	12	3	2 Mütevelli, 2 muhassıl, 1katib-i cami-i Alaeddin
13.	Turak / Durak	14	10	3	1İmâm,
14.	Kemal Garib	24	11	10	2 imâm,
15.	İbni Kazgânî	14	7	2	1Sipahi
16.	Kal'acık	9	4	2	1İmâm,
17.	Kalaba fakih	12	5	3	2 hatib, 1cüzhan
18.	Karaarslan nd.Rengiriz	11	5	1	1İmâm, 2 Nazır-ı imaret , 1cabi, 1hatib
19.	Şeyh Osman Rumi	9	5	2	1imâm
20.	Galebe	21	9	5	1pîr-i fânî, 2gaib
21.	Seb'havan	16	7	5	1İmâm, 3 mu'âf
22.	İmaret nâm-ı diğer	23	11	5	1İmâm, 1 mu'âf Sancari
23.	Seydi Veli	7	3	2	1İmâm, 1a'ma
24.	Çiftenerdibân	15	4	7	1İmâm, 1sipahizade
25.	Sakahâne	12	7	2	1İmâm, 1pîr-i fânî
26.	Hoca Beğ	23	14	5	1İmâm, "
27.	Hoca Sahib	8	3	1	1İmâm, 1a'ma, 1 pîr-i fânî, 1 zaviyedar
28.	Furkan Dede	6	4		1İmâm, 1gaib
29.	Şemsi Tebrizi	10	6	1	1Hatip, 1mu'âf, 1mütevelli"
30.	Ahmet Fakih	19	11	4	1İmâm, 2 muhassıl," nezd-i Bâb-ı Aksaray
31.	Şekerfuruş	5	3		1İmâm,
32.	Mihmandar	14	4	6	1İmâm, 1pîr-i fânî
33.	Hacı Emir	14	5	5	1İmâm, 1zaviyedar, 1 a'ma
34.	Arab Başı nâm-ı diğer Mahalle-i Pir Sultan	26	8	10	1İmâm,
35.	Medrese nâm-ı diğer Hankâh	18	8	5	1İmâm, 1mu'âf, 1zaviyedar[1]
36.	Hoca Ferruh	20	6	6	1İmâm, 1pîr-i fânî, 1 hatib
37.	Kaymak Ahmed	15	3	3	1İmâm, 1Naib-i kadı, 1muhassıl, 1müezzin
38.	Hoca Hasan	13	6	2	1İmâm, 1cüzhan

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
39.	Pürçeklü[2]	19	8	4	1İmâm, 1 mu'âf
40.	Cullahân	23	14	3	1İmâm, 1ser mahfil, 1pîr-i fânî
41.	Habib Hoca	19	10	3	1A'ma, 1gaib
42.	Muhtar	21	10	7	1İmâm, 2 sipahizade
43.	Veled-i Tavuk	6	2	1	1İmâm,
44.	Pınarî / Binârî	12	6	2	1pîr-i fânî,
45.	Çavuş	12	6	3	1imâm
46.	Şeyh Resul	6	3	1	1İmâm, 1gaib
47.	Kubbeli nâm-ı diğer Post-puş	23	15	5	1İmâm, 1şerif, 1mütevelli, 1cüzhan, 1Al-i Resul, 1Cabi-i Sultan ba berat,
48.	Öyle Benledi	11	6	1	1İmâm, 1pîr-i fânî, 1gaib
49.	Şerefşirin	8	6	1	1İmâm, 1mütevelli,
50.	Beyhekim	14	7	2	1İmâm, 2 sipahizade
51.	Kürkçü	10	3	3	1İmâm, 1hafız, 1pîr-i fânî, 1kâtib, 1cüzhan
52.	Türk Ali	12	10	2	1imâm, 1malul," nâm-ı diğer Senk-traş
53.	Dinkeş[3]	17	12	3	1malul, 1şeyhzade
54.	Şeyh Beğ	11	5	2	1İmâm
55.	Şeyh Sadreddin[4]	64	31	20	2 pîr-i fânî, 1imâm, 1mu'âf
56.	İbn Şahin	18	5	4	1İmâm, 1muhassıl, 1a'ma, 1mütevelli, 2 şerif
57.	Dehüdâ	22	10	1	1İmâm, 1mu'âf, 1şeyh-i zaviye, 1mütevelli, 3 al-i resul
58.	Abdulvahid	8	6	1	1İmâm,
59.	Fahrünnisa	6	4	1	1İmâm,
60.	İç Kal'a	29	16	3	1İmâm, 2 al-i resul, 2 sipahiyan
61.	İhtiyareddin	12	6	2	1İmâm, 1cabi[5]
62.	Cemaat-i Mezraa-i Reşidiye[6]	72	44	10	1Mütevelli, 1Ser mahfil, 1cüzhan., 1cabi, 2-imâm, 3-gaib, 1pîr-i fânî, 1cabi, 2 sipahi-zade
63.	Şemseddin	10	6	2	1İmâm, 1mütevelli
64.	Zivle	8	4	1	1İmâm, 1muhassıl, 1mu'âf
65.	Sungur nâm-ı diğer Tuti	14	3	4	1Muhassıl, 2 sadât
66.	Abdülaziz	18	10	2	1İmâm, 1mu'âf
67.	Saray Mescid-i Akıncı Sultan	9	4	1	1İmâm
68.	Türbe-i Celaliye-i Mutahhara[7]	84	32	17	1İmâm, 1muhassıl, 2 pîr-i fani, 1mesnevihan, 3 hizmetkar (Mevlana zaviyesi)
69.	Cemaat-i Dervişân-ı zaviye-i Şeyh Sadri [8]	9	4		hizmetkaran
70.	Karaöyük der bağat-ı şehr	4	4		
71.	Karakurd	4	2	1	
72.	Aksinle	17	12	2	1İmâm, 1kalender
73.	Mücellid	11	5	3	1İmâm, 1nazır, 1şeyh
74.	Gökbaş	11	7	2	1Hatib, 1sipahizade
75.	Gebrân	23	23		
76.	Tây nâm-ı diğer Birâmâni	4	2		
77.	Ali Şerbeti	8	5		
78.	Göğül/ Gölük	4	2		
79.	Kassâb Sinân	11	4		1Pir-i fani
80.	Şeyh Ahmet	8	5		1imâm
81.	Attariye	8	3		1İmâm, 2 sadât
82.	Kurugöl	8	4		1imâm
83.	Karaca	4	2		1İmâm
84.	Nur Fakih/ Tur Fakih ?	8	6		
85.	Turşucu	5	2		1İmâm
86.	Şükrân	11	4		1İmâm
87.	Aynedâr nâm-ı diğer Kâdı İzzeddin	16	7		1İmâm, 1pir-i fani
88.	Kadı Kalemşâh	8	7		
89.	Sunkur	5	5		
90.	Kâdı Asker	10	4		1İmâm, 2 kadızâde
91.	Cemaat-i Dervişan-ı Handan Şeyh el-Meşayih-i Mü'min Halife	43	38		Avarız-ı divaniye ve tekaliften mu'âflardır. 1İmâm,1 cabi,

[1] şeyh sadreddin
[2] mahallenin ismi ile ilgili olarak mahallenin 2. Neferinin adı Mahmut v. Pürçeklü.
[3] mahallenin ismi ile ilgili olarak mahallenin 6. Neferinin adı Mehmet v. Dinkeş
[4] zikrolunan reaya ve sayir Şeyh Sadreddin evkafının reayası ..... avarızdan külliyen mu'âflardır ve ellerinde Sultan Bayezid Handan ve padişahı alempenahden mu'âfnameleri vardır.
"[5] Hangah-ı lala ba berat, HASIL: 2570, r.ağnam:300, ö.kovan:50, ö.bağat:700, ö. .....:800, b.heva:410. Cemaat-ı mezbure cemi avarızdan mu'âflardır ellerinde sultan Bayezid Handan ve Sultan Selim Handan mu'âfnameleri vardır."
[6] vakfı zaviye-i şeyh Sadreddin ki der mahallat-ı Konya sakin. Cemaat-ı mezbure cem-i avarızdan mu'âflardır ellerinde sultan Bayezid handan ve sultan Selim handan mu'âfiyetnameleri vardır.
"[7] hasıl: r.ağnam:1000, b.heva:550"
[8] Bu beş nefer şeyh-i mezbur neslindendir baki nefer hizmetkarlardır kadimden üç çiftlik yerleri vardır tasarruf eden zaviyeye ve maiyetlerine sarf iderler öşr ve rüsum virmezler Karaman beglerinden mu'âfiyetnameleri vardır Sultan Bayezid Handan ve Sultan Selim Handan mukarrernameleri dahi vardır kendülerü ziraat etsün ahere ziraat ettürsünler kat'an dahl olmaz. HASIL: an galle ve resm ağnam ve bağat ve kovan ve gayriha:1000

1540 Yılında Konya Mahalleleri

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
1.	Debbâğlar nâm-ı diğer Kubbelü Mescid	38	22		1İmâm: İlyas Fakih v. Hızır, mescid-i Kubbelü 1İmâm: mescid-i Debbâğân 1Pir-i fâni:Yusuf v. Seydi Ahmet 1A'ma:Cafer v. Yusuf
2.	Kalenderhâne	31	15		1İmâm, 1Merd-i timar
3.	Aksarây-ı diğer	24	13		1İmâm: cami-i cedid
4.	Muîn	31	10		1İmâm, 1kadı: Belviran
5.	Esenlü	13	8		1İmâm, 3 esbkeşan
6.	Yağrı	13	9		1imâm
7.	İbn Salih	23	8		1İmâm, 1gaib
8.	Çirkâb	9	4		1İmâm
9.	İbni Affan	14	6		1İmâm, 1A'ma
10.	Hoşhân- Hoşhavan	16	7		1İmâm, 1sipahizâde
11.	Yediler	24	11		1İmâm, 1Şeyh-i zaviye
12.	Devle	20	10		1İmâm: cami-i şerefü'd-din
13.	Turak / Durak	14	5		1İmâm, 1Merd-i timar
14.	Farkuniye	9	2		1İmâm, 1Merd-i timar
15.	Kemal Garib	22	7		
16.	İbn Kazgani	21	7		1İmâm, 3 sipahi
17.	Kal'acık	13	4		1İmâm, 2 sipahi
18.	Gallecerb	14	6		1İmâm, 2 sipahi
19.	Karaarslan Nâm-ı diğer Rengiriz	9			1İmâm
20.	Şeyh Osman-ı Rumî	18	4		1Kadı –ı Adana, 1Merd-i timar
21.	Galebe	11	4		1imâm
22.	Sebhavan	16	7		1imâm
23.	İmaret nâm-ı diğer Sancari	22	7		1pîr-i fânî, 1 a'ma, 1 imâm, 2 sipahi, 1yehudi"
24.	Seydi Veli	14	9		1İmâm
25.	Çiftenerdiban	14	5		1Merd-i timar
26.	Sakahâne	15	9		2 İmâm, 1 esbkeşan
27.	Hoca Beğ	20	2		
28.	Hoca Sahib	13	6		
29.	Furkan Dede	14	9		1İmâm, 1Merd-i timar
30.	Şems-i Tebrizî	11	3		1imâm
31.	Ahmet Fakih nezd-i bâb-ı Aksaray	26	6		1İmâm, 1esbkeşan"
32.	Şekerfuruş	14	5		2 imâm
33.	Mihmandar	16	1		1İmâm, 7 merd-i timar
34.	Hacı Emir	17	7		1İmâm, 1merd-i timar,
35.	Arabbaş nâm-ı diğer Pir Sultan	24	15		1İmâm,"
36.	Medrese nâm-ı diğer Hankâh	26	15		1İmâm, 1şerif, 1merd-i timar
37.	Hoca Ferruh	15	9		1İmâm, 1 merd-i timar
38.	Kaymak Ahmet	13	4		1İmâm, 1 merd-i şehzade
39.	Hoca Hasan	17	6		1İmâm, 3 merd-i kal'a
40.	Pürçeklü	24	13		1imâm,
41.	Cullahiyân?	34	12		2 merd-i timar
42.	Halil Hoca	21	10		1İmâm, 1tacir, 1esbkeşan
43.	Muhtar	17	4		1İmâm, 1esbkeşan
44.	Veledi Tavuk	8	5		
45.	Pınarî / Binarî	18	4		1İmâm, 6 merd-i timar
46.	Fakih Dede (Hâdis)	16	6		2 imâm
47.	Cami-i Kara Öyük (Hâdis)	17	8		1imâm
48.	Çavuş	20	7		1İmâm, 1merd-i timar
49.	Şeyh Resul	10	4		1İmâm, 1esbkeşan
50.	Ali Gâv nâm-ı diğer Post-pûş	10	5		1İmâm
51.	Şerefşirin	16	9		1İmâm
52.	Öyle Banladı	17	5		2 imâm
53.	Beyhekim	24	1		1Esbkeşan, 1merd-i timar
54.	Kürkcü	11	4	2	mütevelli (Şeyh Sadreddin)
55.	Türk Ali nâm-ı diğer Senkraş	13	8		1İmâm
56.	Dinkeş	17	10		
57.	Şeyh Beğ	14	7		1İmâm,
58.	Zaviye-i Piri Mehmet Paşa .....vakfı türbe-i Celaliye	18	8		
59.	Şeyh Sadreddin	55	15		1İmâm, 1ferraş, 1türbedar, 1bevvab, 1a'ma, 4 merd-i şehzade, 1çavuş-ı mîrmirân, 1muhaddis ve müfessir, 1kadı, 1müezzin, 1şeyh
60.	İbn Şahin	16	10		1İmâm,
61.	Dehüda	19	7		1İmâm, 1evlad-ı Celaleddin, 3muhassıl, 2 merd-i timar
62.	Abdülvahid	8	2		1Bevvab
63.	İç kal'a [1]	36	11		1İmâm,
64.	Cemaat-i Sipahiyân-ı İç Kal'a	15			1merd-i timar
65.	İhtiyareeddin	11	5		1İmâm

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	hane	müc.	mu'âflar
66.	Cemaat-i Mezra-i Reşid ki der mahallât-ı Konya sâkinend	41	14		Öyle Banladı[2] Mahallesinden (nefer 9, hane 3) Aksinle Mahallesinden (nefer 10, hane 4, 1 pîr-i fani) Sırçalu [3] Mahallesinden (nefer 22, hane 7, 1 pîr-i fani)
67.	Şemseddin	13	9		1İmâm
68.	Zelve/ Zivle	16	4		1İmâm , 3merd-i timar
69.	Sungur nâm-ı diğer Tuti	16	6		1İmâm, 2muhassıl, 1sahib-i berat
70.	Abdülaziz	19	7		1İmâm,
71.	Saray Mescid-i Akıncı Sultan	11	2		1İmâm, 2yehudi
72.	Türbe-i Celaliye	79	36		1İmâm, 2müezzin, 1mesnevihan, 1a'ma, 1şeyh, 1kâtib, 1hatip, 1hizmetkar
73.	Dervişân-ı Mahmud Dede	15			
74.	Cemaat-ı Dervişân-ı Şeyh Sadredin	18	7		4zaviyedar, 1mu'âf, 1imâm ve hatip, 1mülazim an Salih Çelebi
75.	Kara Öyük der bağat-ı şehr der zemin-i Filoris tabii şehr[4]	8			1İmâm
76.	Karakurd	6	3		
77.	Aksinle	21	11		1İmâm,
78.	Mücellid	17	7		1İmâm
79.	Gökbaş	17	11		1İmâm, 1kâtib
80.	Tây nâm-ı diğer Bîrâmânî	10	5		
81.	Abîd	11	6		1İmâm,
82.	Ali Şerbeti	13	2		1İmâm,
83.	Külük/ Gölük	2			
84.	Zaviye-i Pir Es'ed	27	9		1İmâm, 3zaviyedar, 1a'ma
85.	Kasap Sinan	9	5		1İmâm,
86.	Şeyh Ahmet	24	7		1İmâm,
87.	Attariye	8	5		1İmâm
88.	Kurugök	12	5		1İmâm
89.	Karaca	10	5		1İmâm, 1muhassıl
90.	Bürde	25	17		1İmâm
91.	Turşucu	4	1		1A'ma
92.	Şükran	15	4		1İmâm,
93.	Eynedar nâm-ı diğer Kadı İzzeddin	12	7		2-İmâm,
94.	Kadı Kalemşah	8	2		1İmâm, 1kâtib
95.	Topraklık	16	7		1İmâm, 1raiyyet,
96.	Sungur	6	2		1İmâm, 1raiyet karye-i Kavak
97.	Kadı Asker	14	6		1İmâm, 3-sipahi
98.	Şeyh Vefa der meyan-ı bağat der mukabele-i meram	24	6		1İmâm ve hatip, 1mütevelli, 1 müezzin, 1nakib, 1câbi, 1nâzır, 1kayyum, 1müderris,
99.	Cemaat-ı Dervişânı handan mümin halife		5		1İmâm,
100.	Gebran	52	11		16-hizmetkar- ı saray[5],
101.	Cemaat-i Yehudiyan	5	5		

"[1] Mahallede 29 nefer Müslüman, 7 nefer zimmi var."
[2] Buradaki üç mahalle sakinleri cemaati mezraa-i reşidden oluşmaktadır.
[3] Bunlardan zaviye hizmeti olanlar avarız vermez defter-i atik.
[4] cemaatı hademei zaviye ve camii Sinan Dede der mahallei mezbur rüsum ve avarız virmezler.
[5] Bunlar saray hizmetkarı olduğu için avarızdan mu'âflar

1584 Yılında Konya Mahalleleri

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	mu'âflar
1.	Abdülaziz	45	1 imâm, 1 sipâhi, 1 sipâhizade, 1 merd-i kal'a
2.	Abdülvahid	11	
3.	Abid	22	1 imam
4.	Ahmed Dede	13	
5.	Ahmed Fakih nezd-i Bab-ı Aksaray	47	1 mu'tak, 1 za'im
6.	Aksaray	24	1 imam
7.	Aksinle	46	2 imâm, 3 sipâhi, 1 İç-il amede
8.	Alaca Mescid	10	1 imam
9.	Ali Gav nâm-ı diğer Post-pûş	22	
10.	Ali Şerbeti	14	1 müderris ve nâibü'ş-şer', 1 imâm ki şerifzade
11.	Arabbaşı nâm-ı diğer Pir Sultan	39	1 imâm, 1 mu'tak
12.	Attariye	8	1 imâm, 1 mü'ezzin
13.	Bağrı	43	1 imâm, an İç-il amede
14.	Beghekîm	42	1 imâm, 1 za'im, 5 merd-i kal'a, 3 sipâhi,
15.	Binâri	73	4 merd-i timar, 1 muhassıl, 1 merd-i kal'a, 1 mutak, 1 ulufeci, 1 çavuş
16.	Bürde	23	1 imâm, 1 mü'ezzin

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	mu'âflar
17.	Cami-i Karaöyük	35	
18.	Cami-i Sinan Çelebi Ferhuniye ile ma'rufdur nezd-i mahalle-i Karaöyük	7	1 imâm, 1 mü'ezzin, 1 kayyum
19.	Cedid der kurb-ı Nişantaş	21	1 imâm
20.	Cemaat-i dervişan-ı merhûm Mahmud Dede	18	1 muhassıl?
21.	Cemaat-i hademe-i Zaviye-i Cami-i şerif-i Sinan Dede der mahalle-i Karaöyük der bağât-ı şehr**	17	
22.	Cullah Hüseyin	6	
23.	Cullahiyan	51	1 imâm, 1 topçu
24.	Çanlak	26	1 imâm, 2 şerifzade
25.	Çavuş	22	1 mü'ezzin
26.	Çifte Nerdiban	33	1 imâm, 1 za'im, 2 sipâhi, 2 merd-i kal'a, 2 mu'tak, 1 merd-i tımar
27.	Çirkâb	29	1 imâm, 1 merd-i tımar, 1 sipâhizade
28.	Çoban Abdal***	34	
29.	Debbağlar nâm-ı diğer Kubbeli Mescid	41	1 mü'ezzin
30.	Değirmen Deresi	59	1 imâm, 1 merd-i kal'a
31.	Dehüda	67	1 imâm, 1 evlad-ı Mevlânâ Celaleddin, müfti-i Larende, 1 müderris, 2 mu'tak
32.	Devle	27	1 hatib-i cami-i Mevlânâ
33.	Dinkeş	16	1 imâm, 5 merd-i kal'a
34.	Durak	26	2 imâm, 1 sipâhi, 1 mu'tak
35.	Esenlü	28	1 imâm, 1 mu'tak, 1 sipâhi
36.	Eynedâr nam-ı diğer Kadı İzzeddin	49	1 merd-i tımar
37.	Fahrünnisa	9	
38.	Fakih Dede	29	1 imâm, 1 mu'tak, 1 mü'ezzin
39.	Ferhuniye	23	1 hatib, 1 muhassıl, 1 mü'ezzin
40.	Furkan Dede	16	1 imam
41.	Galebe	12	1 imam
42.	Gallecerb	19	1 imâm, 4 sipâhi, 1 merd-i timar
43.	Gebran	46	
44.	Göktaş	60	
45.	Habib Hoca	67	1 imâm, 1 mü'ezzin, 2 mu'tak, 1 sipâhi
46.	Hacı Emir	36	1 imâm, 1 İç-il amede, 1 sipâhi
47.	Hacı Emrullah	18	1 imam
48.	Hoca Beg	18	2 imam
49.	Hoca Fakih Sultan	26	
50.	Hoca Ferruh	38	1 imâm, 1 sipâhi
51.	Hoca Habib	4	
52.	Hoca Hasan	16	2 imâm, 1 şerifzade, 1 sipâhi
53.	Hoca Sahip	23	
54.	Hoşhan	71	1 imam
55.	İbn Kazgani	20	1 imam
56.	İbn-i Affan	40	1 imâm, 2 İç-il amede,
57.	İbn-i Salih	58	2 imam
58.	İbn-i Şahin	23	3 imâm, 1 mülâzım, 3 muhassıl, 1 an 'Araban
59.	İçkal'a	89	2 imâm, 1 mu'tak,
60.	İhtiyareddin	29	2 imâm, 1 emin-i defter, 1 sipâhi
61.	İmaret	17	2 imâm, 1 mu'tak,
62.	Kadı Alemşah	12	1 imâm, 1 mu'tak, 1 an İç-il
63.	Kadıasker	17	1 mu'tak, 1 merd-i tımar
64.	Kal'acık	27	1 imâm, 1 külahcı, 1 mü'ezzin
65.	Kalenderhane	39	1 imâm, 1 muhassıl, 1 merd-i timar, 1 pîr
66.	Karaarslan nâm-ı diğer Rengiriz	35	1 imâm, 1 mü'ezzin
67.	Karaca	11	1 imâm, 1 mü'ezzin
68.	Karakayış	33	1 imâm, 1 merd-i tımar
69.	Karakurd	13	1 imam
70.	Karaöyük	2	
71.	Kassâb Sinan	12	1 imam
72.	Kaymak Ahmed	23	1 silahdâr
73.	Kemal Garib	11	
74.	Kerim Dede	23	1 imam
75.	Kuru göl	28	1 imâm, 1 mu'tak, 3 merd-i kal'a
76.	Külük	17	1 imâm, 1 mu'tak
77.	Kürkçü	20	1 imâm, 1 muhassıl, 1 mülazım, 1 merd-i kal'a
78.	La'l Paşa	9	1 imâm, 2 mu'tak?
79.	Lâtif Çelebi	8	1 imam

Sıra no	Mahalle Adı	nefer	mu'âflar
80.	Medrese nâm-ı diğer Hanikah	49	1 imâm, 1 sipâhi, 1 silahdâr, 1 merd-i kal'a
81.	Mescid-i Hacı Memi	16	
82.	Mescid-i Hacı Veli der Sedirler	8	
83.	Mescid-i Kurtoğlu	7	1 imam
84.	Mescid-i Tarhana	17	1 imâm, 1 pîr-i fânî, 1 merd-i kal'a
85.	Mihmandâr	15	1 imâm, 1 merd-i timar, 2 sipâhi
86.	Muhtar	39	1 imâm, 1 ra'iyet,
87.	Mûin	76	1 dizdâr, 1 ulufeciyan, 1 habbaz
88.	Musa Baba	17	1 imâm, 1 mü'ezzin
89.	Mücellid	16	1 imâm
90.	Müştak der kurb-ı Meram	7	
91.	Öylebanladı	49	1 imâm, 1 mu'tak, 1 pîr
92.	Pirebi	21	1 imâm, 2 mu'tak
93.	Pürçeklü	42	3 imâm, 1 mü'ezzin, 1 ulufeciyan
94.	Sakahâne	52	2 imâm, 1 ulufeciyan, 1 şerifzade
95.	Saray Mescid-i Akıncı Sultan	9	1 imam
96.	Sarı Yakup	26	1 mu'tak
97.	Seb'a-han	24	1 imâm, 5 sipâhi
98.	Sedirler	45	1 merd-i timar, 1 muallim-i mekteb
99.	Sedirler (defter-i atikde cemaat-i dervişan-ı Şeyh Sa'di)	28	1 müderris, 1 hatib, 1 muhassıl, 2 pîr-i fânî, 1 mu'tak
100.	Seydiveli	25	1 imâm, 1 mu'tak, 1 ulufeciyan,
101.	Sungur nâm-ı diğer Tuti	30	1 imâm, 2 mu'tak, 1 merd-i tımar
102.	Sunkur	15	1 imâm, 1 çavuş-ı mirmirân
103.	Şeker Fürüş	13	2 imam
104.	Şemseddin	27	1 mu'tak, 1 an İç-il
105.	Şems-i Tebrizî	21	1 imam
106.	Şeref Şirin	11	1 öşrhân-ı? Tarbe-i Celaleddin, 1 mu'tak
107.	Şeyh Ahmed	49	1 imâm, 2 muhassıl, 1 İç-il amede, 1 kayyum
108.	Şeyh Beği	21	1 ra'iyet-i Mevlânâ, 1 İç-il amede
109.	Şeyh Osman Rumî	25	1 ulufeciyan
110.	Şeyh Resul	32	1 imam
111.	Şeyh Sadreddin	71	1 müderris,1 imâm,1 hatib,1 sipâhi-i ma'zûl,1 mu'tak,1 şeyh ve şeyhzade
112.	Şeyh Vefa	51	1 imâm, 1 mütevelli, 1 nâzır
113.	Şükran	31	2 sipâhi, 1 merd-i kal'a, 1 mevlevi, 1 an İç-il amede
114.	Tayi nâm-ı diğer Biremâni	27	4 merd-i timar, 1 za'im
115.	Topraklık	48	1 imâm, 2 mu'tak
116.	Turşucu	12	1 imâm, 1 za'im, 1 merd-i kal'a, 1 silahdâr
117.	Türbe-i Celâliye*	213	2 imâm, 2 müderris, 1 mü'ezzin, 2 şerifzade, 1 pîr-i fânî, 1 muhassıl, 1 çırakdâr, 1 zâviyedâr
118.	Türk Ali nâm-ı diğer Senktıraş	25	2 imâm, 1 muhassıl
119.	Uluırmak	20	1 imam
120.	Veled-i Tavuk	40	1 imam
121.	Yediler	17	2 ulufeciyan, 2 mevlevi, 1 muhassıl
122.	Yehudiyân	16	
123.	Zaviye-i Pir Esed	17	1 imâm, 1 ulufeciyan
124.	Zaviye-i Pir Mehmed Paşa	56	2 imâm, 2 mü'ezzin, 1 mesnevihan, 2 muhassıl
125.	Zevle	38	1 gaip, 1 mu'tak, 2 silahdâr, 1 merd-i kal'a

*Hz. Mevlânâ Celâleddin mahallesinde sâkin olanlar avârız-ı divâniyeden mu'âf olmak için saadetlü padişahımız hazretlerinden ellerinde olan müteferrik ahkâm-ı şerife mucibince defter-i cedîde avarızdan kemâkân mu'âf kayd olundular ve adet-i ağnâm ve bâd-ı hevâ ve resm-i arûsâneleri Mevlânâ Celâleddin Türbesi vakfıdır.
**mezkûrûn mahalle-i mezbûrede vâki' Şeyh Sinan Dede zîde kadrühunun cami' ve zâviyesinin yıkılan yerlerini kendi malları ile yapub ta'mîr ve termîmine müte'ahhidler olub hıdmetleri mukabelesinde rüsûm ve avârız-ı divâniyeden muâflar olub ellerinde olan hükm-i hümâyûnları mucibince defter-i cedîde vech-i meşrûh üzere kayd olundu tarih-i hükm fî 12 Rebiyülahir sene 984
***zikr olan tâifenin ecdâdı diyâr-ı Acemden gelüb 70-80 yıldır ki bu vilâyette sadâkât-ı müslimîn ile maaş iderler ve ol diyârda dahi cedd-i a'lâları Çoban Abdâl selâtin-i Acem ahkâmıyla mer'î ve mu'âf olıgeldikleri bu kayıdlarda ..... İse elân kimesnenin raiyeti olmadıkları ecilden kemâkân fukara ve duâgûy zümresinden ma'dûd kılınub avârızdan mu'âf olundular ber mûceb-i ahkâm-ı hümâyûn Hz. Sultan Selim Han ve padişah-ı hüdâvendigâr hullide mülkühu deyû defter-i 'atîkde mukayyeddir.

4. Tarihî Eserler ve Bunların Gelirleri (1476-1530)

Konya şehri, Osmanlıların eline geçince burada birtakım tahrîrler gerçekleştirilmiştir. Bu tahrirlerin sonucunu içeren defterlerden bazıları günümüze ulaşabilmişken, bazılarını sadece mevcutların atıflarından öğrenebilmekteyiz. Yapılan tahrirlerden birisi de Karamanoğullarından devr alınan vakıfların tahriridir. Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivinde bulunan defter, Fatih'in emriyle 1476 yılında gerçekleştirilen Karaman Eyâletinin ilk tahrîrine aittir. Defterin 2. sayfasında yer alan 21 satırlık Arapça kayıtta; Karaman Vilâyeti vakıflarının ve mülklerinin deftere yazılması görevinin Fatih Sultan Mehmed tarafından Kadı Muslihiddin[179] ve Kâtip Kasım'a verildiği

ve vakıflardan hâlâ binası mevcud olan ve Karamanoğlu İbrahim Bey'in mektubu ile mukarrer bulunanların yazıldığı belirtilmektedir[180]. 81 varaktan oluşan defterde Konya, Lârende, Seydişehir ve Bozkır, Beğşehri, Akşehir, Ilgın, Niğde, Şücâ'eddin ve Anduğu, Develü Nahiyesi, Karahisar Nâhiyesi, Ürgüp ve Ereğli, Aksaray ve Koçhisar kazalarının evkâfı yer almaktadır. Defterin tamamı F.Nafiz Uzluk tarafından, 1958 yılında *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi* adıyla yayınlanmıştır. Bu çalışmada, hem bu yayından, hem de defterin orjinalinden yararlanılmıştır. Konya'nın 1530 yılı vakıfları da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Tarafından yayınlanan *387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)* isimli eserden ve defterin orijinalinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

	KONYA CAMİLERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
1	Câmi-i veled-i Hatiblü ve Zâviye-i veled-i Hatiblü	Der-Meram tabi-i Konya tevliyet der-tasarruf-ı Muhyiddin mukarrer	2.774	Cami 2030
2	Câmi-i Selçuk an-nesl-i Alâaddin	Der-nefs-i Konya hitâbet der-tasarruf-ı Mevlânâ Bedreddin be-berât-ı sultânî, mukarrer	2.616	3.296
3	Câmi-i Şerefeddin	Der-nefs-i Konya elân hatib Seydi Mahmud, mukarrer	1.606	7.888
4	Câmi ve hankâh ve türbe-i Sâhib-i Sultan Alâaddin	Mukarrer, hitâbet der-tasarruf-ı Mevlânâ Devlethan, tevliyet der-tasarruf-ı Abdurrahman an evlâd-ı Sâhib hisse-i tevliyet rub'-ı ezmiç-i evkâf, mukarrer be-hükm-i humâyûn vakfiye ve İbrahim Beğ mektubu görüldü	5.3	16.067
5	Câmi-i Ahmed Beğ ki câmi Ebulfazl dimekle meşhurdur (Turgud oğlu)	Nefs-i Konya	5.232	3.428
6	Câmi-i Anber Reis	Der-nefs-i Konya, vakıf kadim ve vakfiye görüldü	2.018	5.083
7	Câmi ve Medrese-i Kadı İzzeddin	Der-nefs-i Konya hatib-i câmii Mevlânâ Safiyüddin be-hükm-i şerîf ve müderris-i medrese Mevlânâ Abdi hisse-i medrese mensuh olub câmie ilhâk olundu	3.204	7.939
8	Câmi ve Medrese ve Hankâh-ı Kadı Mürsel	Der-nefs-i Konya, mütevelli Hacı İbrahim, vakıf kadim mukarrer vakfiye görüldü	867	2.759
9	Câmi-i Mustafa Beğ b. Pir Hüseyin	Der Konya Rumdiğin, mukarrer kayd olundu câmi olub bilfiil (yapısı) mevcud olduğu için	1.15	1.635
10		K. Geylek t. Sahrâ-yı Konya hâsıl an-öşr 420 Defter-i kadimde sebt olunmuş amma vakfiye yok	0	
11	Câmi-i Sarayönü	Der vilâyet-i Said, mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ kadimden vakfa tasarruf olunurmuş amma vakfiye yok	3.675	1.205
12	Câmi ve Hankâh-ı Şeyh İbn Vefa	Der-nezd-i Meram, mukarrer be-hükm-i şerîf, mukarrer be-hükm-i humâyûn vakıf defterinde sâbıkan kayd olunmuş	1.255	2.246
13	Câmi-i Lal Paşa	El-mezkûr, der-karye-i Şıhne	410	1400
14	Cami ve Çeşme-i Şerefeddin Vâkıf Ahmet Ağa			5.400

	KONYA MESCİDLERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
1	Mescid ve Zâviye ve Kârbânsaray-ı Kâtib Ali Beğ Köylerin örfiyesi timara emr olundu	Der-Pincâriler mutasarrıf be-hükm-i âlişân tevliyety der-tasarruf-ı Mevlânâ Yunus ma'a imâmet ve iki cüz meşîhat be-nâm-ı Şeyh Cafer cihet-i tevliyet hums	3474	3152
2	Mescid-i Akıncı Sultan	Der-nefs-i Konya imâmet be-nâm-ı Osman Fakih be-hükm-i şerif şerefallâhü teâlâ	100	
3	Mescid ve Kitabhâne-i Hoca Ferruh	Der-nefs-i Konya der-tasarruf-ı Seydi Mahmud be-hükm-i nâfiz, vakf-ı kadim	620	310
			100	1.915
4	Mescid-i Seyyid Ulvi	Vakf hâdis		

	KONYA MESCİDLERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
5	Mescid-i Devlet Hâtun bint-i Bremoni	Der-nefs-i Konya imâmet der-tasarruf-ı Mevlânâ Abdi, vakf-ı kadim vakfiye var	1600	3.172
6	Zâviye ve Mescid-i Şâdi Beğ	Der-nefs-i Konya meşîhat be-nâm-ı Mevlânâ Abdi mukarrer be-hükm-i nâfiz tevliyet der-tasarruf-ı veled-i Ahi Ali be-hükm-i şerif vakfiye görüldü defter-i cedide dahi müsbet, mukarrer be-hükm-i humâyûn, cihet-i tevliyet süds Şart-ı vâkıf şöyle olmuş ki madamki kendü kayd-ı hayatda dır mütevelli kendü ola ba'de aslâh utekâ ola cihet-i tevliyet süds ola bâki masârıfına sarf oluna vakfiye mûcibiyle	6217	7.823
7	Dârülhadis ve Mescid maa Minare ve Mektebhâne-i Hoca Fahreddin Sâhib el- mezkûr	Vakf-ı kadim mukarrer, hisse-i muhaddis süls	3.31	15.225
8	Mescid-i Köle Hasan	-	15	
9	Mescid-i Akçahisar Mensuh	Tabi-i Zengicek, mensuh	200	
10	Dârülhuffaz ve mescid ve çeşme-i Hoca Sâhib el-mezkûr	Der-bâb-ı Çeşme	564	900
11	Türbe ve Mescid Emir (Zûnan?)			156
12	Mescid-i Beyhekim			381
13	Mescid-i İsmail Ağa			984
14	Mescid-i Halka bağuş der Mahalle-i Kalender hâne			153
15	Mescid-i Mahalle-i Attarân			290
16	Mescid-i Mahalle-i Şeker furûş			130
17	Mescid-i Mahalle-i Şûkrân			0
18	Mescid-i Mahalle-i Karaca Mehmedi			0
19	Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Kadı Alemşah			0
20	Mescid-i Mahalle-i Hâcegi			0
21	Mescid-i Mahalle-i Karaaslan			52
22	Mescid-i Karaaslan-ı diğer			150
23	Mescid-i Karaaslan-ı Seb'a-hân			58
24	Mescid-i Karaaslan-ı Kayamk Ahmed (?)			90
25	Mescid-i Eflatun der iç kal'a			315
26	Mescid-i Mahalle-i Zivle			40
27	Mescid-i Mahalle-i Göl (?)			75
28	Mescid-i Mahalle-i Kadı asker			0
29	Mescid-i Mahalle-i Kurı göl			60
30	Mescid-i Mahalle-i Şeyhbeg			0
31	Mescid-i Mahalle-i Veled-i diğer			14
32	Mescid-i Mahalle-i Abdülaziz			90
33	Mescid-i Mahalle-i Minare (?)			110
34	Mescid-i Mahalle-i Veled-i Ferah			0
35	Mescid-i Mahalle-i Cirkab			63
36	Mescid-i Mahalle-i Dursun Fakih			100
37	Mescid-i Mahalle-i Mu'în			100
38	Mescid-i Mahalle-i (Kandırga ?)			69
39	Mescid-i Mahalle-i Kara Kurtlu			30
40	Mescid-i Mahalle-i Medrese			15
41	Mescid-i Mahalle-i Sungur			116
42	Mescid-i Mahalle-i Şeyh Ahmet			81
43	Mescid-i Mahalle-i (Bürbe ?)			20
44	Mescid-i Mahalle-i Öylebenledi			20
45	Mescid-i Mahalle-i Veled-i Satı			0
46	Mescid-i Mahalle-i Muhtar			50
47	Mescid-i Mahalle-i Gökbaşlu			110
48	Mescid-i Mahalle-i Budakçı			15
49	Mescid-i Mahalle-i Taküy (?)			15
50	Mescid-i Mahalle-i Affan			85
51	Mescid-i Mahalle-i Esenlû			70
52	Mescid-i Mahalle-i Hoca Ferruh			100
53	Mescid-i Mahalle-i Karatay			60
54	Mescid-i Karye-i Necmeddin			120
55	Mescid-i Takyeciyân			442
56	Mescid-i Pîr			175
57	Mescid-i Şems-i Bedevî			60
58	Mescid-i Karye-i Detse tabi-i Hatun Saray			600
59	Mescid-i Köycügüz tab-i Hatun Saray			980
60	Vakf-ı Mescid-i Gazenî (?)			69
61	Vakf-ı Mescid-i Seyyid Yusuf			482
62	Vakf-ı Mescid-i Davud Ağa nezd-i Bezzazistân			467

	KONYA MESCİDLERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
63	Vakf-ı Diğer Davud Ağa der Mah. Sakahâne			45
64	Vakf-ı Mescid-i Sırçalu el-meşhur Mescid-i Demirci Hacı			225
65	Vakf-ı Mescid-i huddamcuyân (?)			0
66	Mescid-i Mahalle-i Şeyh Ahmed			81
67	Vakf-ı İmam Mescid-i Seyyid Ali Cedd-i Süleyman Çelebi			230

	KONYA MEDRESELERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
1	Câmi ve Medrese-i Kadı İzzeddin	Der-nefs-i Konya hatib-i câmii Mevlânâ Safiyüddin be-hükm-i şerîf ve müderris-i medrese Mevlânâ Abdi hisse-i medrese mensuh olub câmie ilhâk olundu	3.204	7.939
2	Câmi ve Medrese ve Hankâh-ı Kadı Mürsel	Der-nefs-i Konya, mütevelli Hacı İbrahim, vakıf kadim mukarrer vakfiye görüldü	867	2.759
3	Medrese-i Altunapa	Mukarrer, tedris der-tasarruf-ı Mevlânâ Hacı Muhyiddin, vakf-ı kadim vakfiye defterinde sebt, be-hükm-i humâyûn	8.208	7.377
4	Medrese-i Karatay	Der-nefs-i Konya, mukarrer, tevliyet der-tasarruf-ı Alâadin an-evlâd-ı Karatay, vakfiye görüldü, be-hükm-i humâyûn	8.123	11.964
5	Medrese-i Halil Beğ	Der Ermenek, mutasarrıf-ı berât-ı Sultânî, evkâfı Konya vilâyetinde olduğu eclden bunda yazıldı.	721	3020
6	Medrese-i Seyfiyye mensuh	Der-nefs-i Konya, mukarrer, mensuh	888	
7	Medrese-i Tâcvezir	Der-nefs-i Konya, der-tasarruf-ı Ali b. Mehmed an-evlâd-ı Tâcvezir, mukarrer.	154	2.25
8	Medrese-i Nizâmiye	Der-nefs-i Konya, müderris Mevlânâ Yunus, berât-ı şerîf şerefallahu teâlâ, mukarrer be-hükm-i humâyûn vakf kadim, defter-i kadimde dahi sebt	7.789	16.261
9	Medrese-i Kemâliye	Der-nefs-i Konya, müderris der tasarruf-ı Mevlânâ Sinan-ı Kasap, mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ, vakf-ı kadim.	1.302	2.725
10	Medrese-i Muin	Der-nefs-i Konya, tedris der-tasarruf-ı Mevlânâ Musa, vakf-ı kadim	577	1.944
11	Medrese-i Atabeğ	Der-nefs-i Konya, mukarrer be-berât-ı Sultan Müderris veled-i Sofcu, vakf-ı kadim	6.219	2.928
12	Medrese-i Seyfiye			6.943
13	Medrese-i Lala Mensuh	Harâb olduğu sebebden timara emr olundu mezkûr Seyyid Mehmed adına tarih-i mezkûrda 880, mensuh	1650	310
14	Medrese-i Altınpa Mensuh	Mezra-i Gedegelas tâbi-i Konya, mensuh	200	
15	Medrese-i Mevlana Celâleddin			1130

	KONYA DÂRÜ'L-HUFFÂZLARI	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
1	Dârülhuffâz-ı veled-i Hatiblü	El-mezbûr der-Konya muhaddis ve mütevelli Muhyiddin	2.776	4.2
2	Dârülhuffaz ve mescid ve çeşme-i Hoca Sâhib el-mezkûr	Der-bâb-ı Çeşme	564	900
3	Dârülhuffâz-ı Lal Paşa	Der-nefs-i Konya, mukarrer, tevliyet der-tasarruf-ı Mevlânâ Abdülaziz huffâz ve bevvâb 7 neferan, asıl dârülhuffâz münhedim olub ümerâ-yı ..... (kadı) marifetiyle bir gayri yerde okunurmuş, mensuh (Binası yıkıldığı için nesh edilmiş)	960	2.184
4	Dârülhuffâz-ı Sungur Ağa	Der-nefs-i Konya, mukarrer be-hükm-i padişahi, ... Kendisi hayatta oldukça mütevelli ola, sonra azadlı kölelerinden Ürkmez adındaki kimse olsun, karından karına geçsin, sonra Konya kadısı olsun	12.1	2710
5	Dârülhuffâz-ı Kadı İmadüddin b. Sıraceddin	Urmevî Tevliyet der-tasarruf-ı Pîrî ve Mustafa an-evlâd-ı kadı el-mezkûr ve huffâzlar be-mektub-ı İbrahim Beğ 5 pare yerlerine ve bağlarına Dârulhuffâz harâb olup Kadı İzzeddin Camii'nde okunagelmiş şart-ı vâkıf dahi bu imiş Kadı İzzeddin Câmii'ne mensub hâfızlar okuya, vakf-ı kadim, mukarrer, ... üzre tasarruf olunurmuş. Binası harap olduğu halde nesh edilmemiş	600	-

	KONYA DÂRÜ'L-HUFFÂZLARI	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
6	Dârulhuffâz-ı Ahmed Zerger	"Der-nefs-i Konya, tevliyet der-tasarruf-ı Şeyh Mehmed ve evlâdı hisse-i tevliyet rub' bâkisi huffâza, mukarrernâmeyle tasarruf olunurmuş"	500	716
7	Dârülhuffâz-ı Ferhûniye Hatun binti Sultan Alâeddin	"Tevliyet der tasarruf-ı Mehmed Çelebi cihet-i tevliyet rub'ı vâkıf nısf utekâsına ve bâkî rub' huffâza ve çerağ yağına ta'yin eylemiş vakfiye var, vakf-ı kadîm mukarrernâmesi var"	11.533	3590
8	Dârülhuffâz-ı Yusuf Ağa Has	"Der tasarruf-ı Sunkur uteka-i Yusuf Ağa el-mezkûr be-hükm-i şerîf, vakf defterinde dahi müsbet vakfiye var İbrahim Beğ nişânı ile örfiyyesine kadı mutasarrıf"	1060	2500
9	Dârülhuffâz-ı Hond Hatun binti Alâeddin Paşa (Ahmed Beğ) Alaeddin Paşa Pir Hüseyin Bey'in oğlu Ahmed Bey'in lakabıdır (Uzluk)	"Der-nefs-i Konya şart-ı vâkıf bu üzredir ki hazret-i risâlet aleyhi .... ruhiçün düşenbe ve pençşenbe gün hatm ideler cihet-i tevliyet hums bâkî beyne'l-huffâz, mukarrer"	4650	8
10	Dârülhuffâz-ı İlaldı Hâtun binti Sultan Mehmed Han bin Bayezid Han tuttum deyü mektub verilmiş"	"Tevliyet der-tasarruf-ı veled-i Ahi Ali be-hükm-i cihanmetâ', mukarrer	5875	7.244
11	Dârülhuffâz ve Çeşme-i Sudun Ağa	"Der-nefs-i Konya cihet-i tevliyet öşr, vakf defterinde müsbet"	250	
12	Dârülhuffâz-ı Hoca Sekman	Der-nefs-i Konya	2000	8040
13	Dârülhuffâz-ı Hacı Yahya b. Hacı Ahmed	Der-nefs-i Konya mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ tevliyet der-tasarruf-ı Ahmed b. Seydi Ali (...) hisse-i tevliyet rub'	200	200
14	Dârülhuffâz-ı Demürkapu	Der-Konya mukarrer be-nâm-ı Abdurrahman be-hükm-i humâyûn	480	862
15	D. Huffaz-ı Hoca İbrahim			2080

	KONYA ZÂVİYELERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
1	Câmi-i veled-i Hatiblü ve Zâviye-i veled-i Hatiblü	Der-Meram tabi-i Konya tevliyet der-tasarruf-ı Muhyiddin mukarrer	2.774	Cami 2030
2	Zâviye-i Lal Paşa	El-mezbûr der-karye-i Şıhne el-mezkûr	170	-
3	Mescid ve Zâviye ve Kârbânsaray-ı Kâtib Ali Beğ Köylerin örfiyesi timara emr olundu	Der-Pincâriler mutasarrıf be-hükm-i âlişân tevliyety der-tasarruf-ı Mevlânâ Yunus ma'a imâmet ve iki cüz meşîhat be-nâm-ı Şeyh Cafer cihet-i tevliyet hums	3474	3.152
4	Zâviye-i Mürşid Afak (?) Şeyh Ebu İshak	Der-nefs-i Konya der-tasarruf-ı Şeyh Mahmud		
	Kazerûnî rahmetallâhü aleyh rahme vâsi'un	be-hükm-i nâfiz (?) İbrahim Beğ mektubuyla tasarruf olunurmuş, vakf-ı kadîm	620	1500
5	Zâviye-i Şeyh Osman aleyhirrahme ve'r-rıdvân	Der-nefs-i Konya der-dest-i Osman Fakih el-mezbûr be-hükm-i âlişân, vakf-ı kadîm	200	70
6	Zâviye-i Fahru'l-Meşâyih Sinan Seydi b. Ömer Seydi aleyhirrahme ve'l-mağfur Mensuh	Mukarrer be-hükm-i âlişân enfedallahü el-melikü'l-mennân be-nâm-ı Mûsa paşa b.Ömer Seydi, vakfiye ve İbrahim Bey mektubu var vâkıfın cihet-i temellük malum değil	3065	
7	Zâviye-i Sultan Pir Abi	Sâbıkan mutasarrıf be-mektub-ı İbrahim Beğ be-nâm-ı Abdal Hacı der-tasarruf-ı Derviş MÜrsel	170	208
8	Zâviye ve Mescid-i Şâdi Beğ	Der-nefs-i Konya meşîhat be-nâm-ı Mevlânâ Abdi mukarrer be-hükm-i nâfiz tevliyet der-tasarruf-ı veled-i Ahi Ali be-hükm-i şerif vakfiye görüldü defter-i cedide dahi müsbet, mukarrer be-hükm-i humâyûn, cihet-i tevliyet süds Şart-ı vâkıf şöyle olmuş ki madamki kendü kayd-ı hayatda dır mütevelli kendü ola ba'de aslâh utekâ ola cihet-i tevliyet süds ola bâki masârıfına sarf oluna vakfiye mûcibiyle	6217	7.823
9	Zâviye-i Fahrünnisa	Der-nefs-i Konya der tasarruf-ı Şeyh Veys be-hükm-i Sultan	258	
10	Zâviye-i Şah Fona	Tabi-i hazret-i Fakih Ahmed, elan Hoca Seyyid Hazret-i Hamid elinde tasarruf olunurmuş	200	
11	Zâviye-i Şeyh Sadrî	Der-Konya be-nâm-ı Şeyh Sadrî mukarrer be-hükm-i fermân-ı ...., İbrahim Beğ mektubu görüldü	600	942
12	Zâviye-i Şeyh Hasan Rûmî	Der-tasarruf-ı Mehmed Çelebi b. Saru Yakub ber-vech-i timar	800	1270
13	Zâviye-i Ahi Câhken (Kuyu Kazan)	Der-nefs-i Hatunsaray mukarrer be-hükm-i şerîf be-nâm-ı Rüstem	200	500
14	Zâviye-i Şeyh İsrail	Der-karye-i Başara tâbi-i Sudiremi mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ be-nâm-ı Derviş İsrail an-evlâd-ı mezkûr	100	100

	KONYA ZÂVİYELERİ	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri (akça)	1530 geliri (akça)
15	Zâviye-i Karadoğan	Der-karye-i Avalama tâbi-i Hâtunsaray mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ be-nâm-ı Bayram Hacı	200	200
16	Zâviye-i Körpe Seydi	tâbi-i Hâtunsaray der-tasarruf-ı Derviş-zâde	600	620
17	Zâviye-i Bulduk Dede	Der-karye-i Bulduk Dede tâbi-i İnsuyu mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ der-tasarruf-ı Toplam hâsıl 1690 Örfiye 400 Vakf 1290	1290	4140
18	Zâviye-i Evliyâlar	Der-karye-i Evliyâlar tâbi-i Hâtunsaray mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ be-nâm-ı Hacı Hasan, vâkıf Mehmed b. Karaman vakfiye görüldü sene 810/1408	200	
19	Zâviye-i Hızır Ağa	Der-karye-i Ağin tâbi-i Hâtunsaray meşîhat be-nâm-ı Evlâd-ı Şeyh Gaybî mukarrer be-hükm-i nâfiz ...	286	
20	Zâviye-i Hâtun	Der-karye-i Hâtun tâbi-i vilâyet-i Said meşîhat be-nâm-ı Derviş İbrahim mukarrer be-hükm-i vâcibü'l-...., vakfiye görüldü vâkıf Ömer Beğ b. Turgud Beğ	1420	
21	Zâviye-i Şeyh Ali	Der-karye-i Kilisra (?) tâbi-i Hâtunsaray meşîhat be-nâm-ı Ahi Yusuf mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ	200	60
22	Zâviye-i Seydi Hârun aleyhirrahme	Derr-karye-i Çukuy Çimen tâbi-i Hâtunsaray der-tasarruf-ı Şeyh Armağan	280	140
23	Zâviye-i Şeyh Resül	Der-karye-i Pınarbaşı tabi-i Konya mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ, vakfiye görüldü sene 810/1408	300	1050
24	Zaviye-i Hayru'n-nisa			456
25	Zaviye-i Şeyh Sadaka			556
26	Zaviye-i Seydi Veli			510
27	Zaviye-i Pir Esed			2.061
28	Zaviye-i Şems-i Tebrizi			0
29	Zaviye-i Durdu Çelebi b. Didigi			0
30	Zaviye-i Şeyh Evliya b. Sufi Şeyh			225
31	Zaviye-i Ömer Bey b. Pir Husun			8600
32	Zaviye-i Şeyh Taşkun			1000
33	Zaviye-i Dediği Dede			400
34	Zaviye-i Şeyh Şibli			70
35	Zaviye-i Ulaş			63
36	Zaviye-i Samud Dede			70
37	Vakfı Zaviye-i Sarı Ya'kub			258
38	Zaviye-i Hatice Paşa b. A.Kadir			1020
39	Zaviye-i Sinan Derviş der M. Kalender hâne			510
40	Vakf-ı Zaviye-i Şeyh İbrahim tabi'i Hatun Saray			300
41	Zaviye-i Hasan Şeyh tabi'i Hatun Saray			175
42	Zaviye-i Ali Gav			855
43	Vakf-ı Zaviye-i (Tanrı ...) ki Murad Subaşı vakfetmiştir			0
44	Vakf-ı Zaviye-i Sinan Seydi b. Ömer Belviran			11.874
45	Vakf-ı Zaviye-i Dediği Dede kaza-i Ilgın			515

1476 ve 1530 Tarihlerinde Konya' nın Diğer Vakıfları

	VAKFIN ADI	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri	1530 geliri
1.	Vakf-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddin	İbrahim Beğ'den mukarrernâme görüldü, mukarrer be-hükm-i humâyûn	28.615	96.766
2.	Vakf-ı Şeyh Sadreddin Konevî	Tevliyet der tasarruf-ı Salih Fakih be-hükm-i şerîf ve Şeyh Kara Fakih, mukarrer be-hükm-i humâyûn vakfiye ve İbrahim Beğ'den mukarrernâme görüldü	21.61	19.237
3.	Vakf-ı Hazret-i Hoca Fakih	Meşîhat der tasarruf-ı veled-i Ahi Ali be-hükm-i humâyûn, mukarrer be-hükm-i humâyûn	2.235	3190
4.	Vakf-ı İmaret-i İbrahim Beğ b. Karaman Vakıflığı bozulan köyler var (28 vakıf köyünden 10 köyün vakıflığı neshedilmiştir. Vakıf olarak kalan köylerin geliri ise 20.940 akçadır) Köy gelirleri toplamı 61.470akçadır	Der nefs-i Konya mukarrer be-hükm-i nâfiz tevzîî hükm-i sultânîde malûm	93.599	96.764
5.	Evkâf-ı Sâhib	-	9.174	
6.	Vakf-ı Dârülhadis-ı Kadı Hürremşah	Der nefs-i Konya, der tasarruf-ı evlâd-ı Mevlânâ Veli, be-hükm-i nâfiz, ber-vech-i timar	1.630	

	VAKFIN ADI	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri	1530 geliri
7.	Vakf-ı Mescid ve Zâviye ve Kârbânsaray-ı Kâtib Ali Beğ Köylerin örfiyesi timara emr olundu	Der Pincâriler mutasarrıf be-hükm-i âlişân tevliyety der tasarruf-ı Mevlânâ Yunus ma'a imâmet ve iki cüz meşîhat be-nâm-ı Şeyh Cafer cihet-i tevliyet hums	3474	3.152
8.	Vakf-ı Eczâ-i Emir Musa	Der tasarruf-ı Osman Fakih el-mezkûr be-hükm-i humâyûn	120	99
9.	Vakf-ı Eczâ-i Akıncı Sultan	Der nefs-i Konya	0	286
10.	Vakf-ı Hankâh-ı Nâyib	"Der nefs-i Konya be-nâm-ı Mevlânâ İhtiyâr be-hükm-i şerif şerefallâhü teâlâ, vakf-ı kadîm be-nâm-ı Mevlânâ Dâvud an-tahvil-i Mevlânâ İhtiyâr müteveffâ"	920	275
11.	Vakf-ı Haydarhâne	Der nefs-i Konya der tasarruf-ı Sinan Küçük asılda Dârüzzâkirin imiş sâhibin sonra Haydarhâne olmuş	120	320
12.	Vakf-ı Kalenderhâne	Der nefs-i Konya mukarrer be-hükm-i şâhî	780	1460
13.	Vakf-ı Körhâne-i Gömeç Hâtun	"Der tasarruf-ı Mevlânâ Abdülaziz mukarrer be-hükm-i sultânî, vakf-ı kadim"	20	
14.	Vakf-ı Türbe-i Nefîse Hâtun	"Der nefs-i Konya şart-ı vâkıf bu üzre ki altı hâfız düşenbe ve pençşenbe kıraat ideler, vakfiye görüldü"	1840	
15.	Vakf-ı Türbe-i Sultan Hâtun	"Der nefs-i Konya mukarrer be-hükm-i nâfiz tevliyet mâdam ki kendü kayd-ı hayatdır kendü ola ba'de Ahmed Beğ ve Ömer Beğ evlâdından ola ba'de hâkimü'l-vakt ola cihet-i tevliyet süb' bâki huffâzın ki düşenbe ve pençşenbe hatm ideler, vakfiye görüldü tarih 850 K. Saray tabi-i Zengicek, hâsıl an öşr 910 (vakfiye yok mensuh) K. Gilat (?) tabi-i Zengicek, hâsıl an öşr 350 (vakfiyede yok yeni vakfiyede mensuh Hâtun medresesine kayd olmuş)"	4490	7.055
16.	Vakf-ı Cisr-i Çiharşenbe	Mukarrer be-hükm-i şerif şerefallah be-nâm-ı Şemseddin Kozpınar köyü (serbest) Çat Karaöyük köyü (vakf-ı evlâd-ı Musa Paşa vâkıf Server Ağa) Seydiöyüğü köyü (serbest vakf-ı evlâd-ı mezkûr ….) Tataröyüğü köyü (serbest vakf-ı evlâd-ı mezkûr ….)	350	
17.	Vakf-ı Beğ Hekim	-	418	
18.	Vakf-ı Ahi Hoca Ali	-	200	
19.	Vakf-ı Türbe-i Ömer Beğ	Mukarrer der defter-i kadîm	1520	
20.	Vakf-ı Türbe-i Pir Hasun Beğ	Der nefs-i Konya Vakfiye görüldü tarih 831 defter-i kadimde dahi sebt olmuş	4190	
21.	Vakf-ı Hankâh-ı Lala Ruzbe b. Abdullah Lala an Sultan Alâeddin mensuh	Der tasarruf-ı Mevlânâ Muhyiddin …. Bedreddin be-hükm-i şerif	1594	
22.	Vakf-ı Çeşme-i Veledoğlu	Der nefs-i Konya çeşme gayet mahallindedir	0	278
23.	Vakf-ı Hızır İlyaslık	Der nefs-i Konya	100	220
24.	Vakf-ı Çeşme-i Yusuf Ağa	Derviş Hoca Fakih rahimallahu aleyh mutasarrıf be-mektub-ı İbrahim Beğ	500	300
25.	Vakf-ı Çeşme-i Server Ağa	"Der nefs-i Konya mütevelli Hazma gulam-ı Server Ağa el-mezkûr be-hükm-i humâyûn cihet-i tevliyet hums vakfiye görüldü, ba'de mezkur Hamza'nın evlâdı ba'de'l-inkıraz Kadı-i Konya ola K. Bulduk Dede tâbi-i İnsuyu, Hâsıl 1040 örfiyye timar (örfiye 400)"	1616	5.673
26.	Vakf-ı Cemaat-i Evlâd-ı Şeyh Menteşe müridân-ı Âşık Paşa rahmetullah-i aleyh	Koğalu özü demekle maruf yerdeki Bulduk Dede der sâkinlerdir an-tevâbi-i İnsuyu	279	
27.	Vakf-ı Türbe-i Ahi Veliyüddin	Der nefs-i Konya der tasarruf-ı Abdülaziz	40	201
28.	Vakf-ı Türbe-i Emir İğdişân	Der nefs-i Konya	70	
29.	Vakf-ı Mü'min Halife Timara emr olundu	Timara emr olundu	875	
30.	Vakf-ı Hankâh-ı Müstevfî Celâleddin	"Buk'ası harab olduğu eclden timara emr olundu Seyyid Mehmed adına elinden alınan Halka pınara bedel tahrîren fî evâhiri-i Zilkade sene 880, vakf mensuh"	1356	
31.	Vakf-ı Dârü'ş-şifa	"Der nefs-i Konya, mensuh"	150	160
32.	Vakf-ı Manastır	mensuh	100	
33.	Vakf-ı Dârü'l-Hadis Kadı Hürrem Şah			931
34.	Vakf-ı Hangâh-ı Lala Ruzbe b. Abdullah Lala-i Sultan Alaaddin			7.345
35.	Vakf-ı Hangâh-ı Müteveffa Celâleddin (Mensuh)			10.205
36.	Vakf-ı Hangâh-ı Şeref Mesud der nefs-i Konya			370
37.	Vakf-ı Çeşme-i Server Ağa der nefs-i Konya der hamam-ı …. fenâri			150
38.	Vakf-ı Eczâ-yı Server Ağa			2500
39.	Vakf-ı Türbe ve Mescid Emir (Zûnan?)			156
40.	Vakf-ı Şifa der nefs-i Konya			300

	VAKFIN ADI	Açıklamalar (1476)	1476 Geliri	1530 geliri
41.	Vakf-ı Sarnıç-ı Şerafeddin der Cıvar-ı			20
	Runkuş der bağat-ı Konya			
42.	Vakf-ı evlâd-ı Seyyid Salman			132
43.	Vakf-ı evlâd-ı Kızıl b. İbrahim			100
44.	Vakf-ı evlâd-ı ve mülk-i mü'min halife			8.565
45.	Vakf-ı Ahi Ali			150
46.	Vakf-ı Çeşme-i Çiharşenbe			1250
47.	Vakf-ı Türbe-i Havani-i Pir Esed Sultân			3520
48.	Vakf-ı Ecza-i Hacı Musa b. Ahmet			720
49.	Vakf-ı Der pîş Han-ı Kabban			108
50.	Vakf-ı Ecza-i cami-i Mehmet Koçhisâri			920
51.	Vakf-ı Evlâd-ı Kör Şâ'ir			0
52.	Vakf-ı Sarıca der Gögmüs			20
53.	Vakf-ı Türbe-i Siyâvuş Şâh			0
54.	Vakf-ı Ecza-i Abid Çelebi b. Cemaleddin			1250
55.	Vakf-ı Ecza-i Akıncı Sultan			200
56.	Vakf-ı Muallimhane der Konya			396
57.	Vakf-ı Diğer Davud Ağa der Mah. Sakahâne			45
58.	Vakf-ı Çeşme-i Ömer Bey			1.255
59.	Vakf-ı Görhâne-i Gühertaş der civar-ı Karaaslan			210
60.	Vakf-ı Çeşme-i Yusuf Ağa			0
61.	Vakf-ı Muallimhane-i Hatice binti Lûtfi			0
62.	Vakf-ı Eczâ-i			315

1530 Yılında Konya Kazâsının Vakıflara Ait Mevcudu

Kura'	10
Mezari'	11
Çiftlik	15
Zemin	655
Dekâkin ve Hanehâ	520
Zeminha-i dekâkin	243
Asıyâb	40
Bagat ve bağ	163
Hamam	11
Dolab mea Zemin	21
Fırın	1
Nefer	555
Hane	396
Müslim	303
Gebran	93
HASIL	**588.585**

DİPNOTLAR

1 Ş. Tekindağ, Karaman boyunun menşe'ini "Salur" ulusuna bağlamanın doğru olmayacağını, ve Yazıcı-zâde Ali'ye istinaden Karaman boyunun Afşar (avşar) ulusunun bir kolu olduğuna dikkat çeker. (Bkz. "Karamanlılar"İA, C. VI. , s ,317 ; "Son Osmanlı- Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar.", Tarih dergisi,C.13, S,17-18, İstanbul 1963, s.43.); İ. Hakkı Uzunçarşılı, Karaman aşiretinin, oğuzların"Salur" veya "afşar" boylarından birine mensup olduğu hakkında iki rivayet olduğunu belirtir. (bkz.OsmanlıTarihi, C. I., TTK.Yay., Ankara, 1982, s,43.); Neşrî, Türklerden bir taife diye bahsetmektedir. (bkz. Neşrî,Kitab-ı Cihanüma, (Neşr.Franz Taeschner) Leipzig 1951 , s,15).;Şikârî , Karaman neslini "Kalhan oğullarından, Şirvan Han neslinden Oğuz taifesi beylerinden"diye zikreder. (bkz. Şikari'nin Karaman-oğulları Tarihi, Yeni kitap bsm. , Konya 1946, s,9.); Karaman-nâmede :
Buna bazı sözde Ermen didiler. Bazılar sahih diyûb Türkmen didiler. şeklinde geçmektedir. (bkz. "Karaman-nâme li-aşık el-eflâk Seyid İlyas Kirmanî"(M. Mesud Koman'ın yazmalarından), Konya,S.64-65,Şubat-Mart1944,s.58; Hammer,"...Anadolu Selçukluları 'nın birinci padişahı büyük Alaüddin'in saltanatı zamanında Ermeni kavminden olduğu halde Şeyh Baba İlyas'ın en mutaassıp taraftarları arasına geçmiş olan Nure Sufi..." demektedir. (Bkz. Osmanlı Devleti Tarihi, C:1, İst., 1983, s.176.); Erdoğan Merçil de Afşar Ulusunun bir boyu olduklarını kabul etmektedir (Bkz.İlk Müslüman- Türk Devletleri Tarihi, İst, 1985, s.302).

2 Tekindağ, "Karamanlılar", İA, C.VI, s.316

3 Tekindağ, "Karamanlılar", s.316. (Yercani'nin Karaman-oğulları hanedanından Alaeddin Ali Bey'e sunduğu Şehnâme isimli eseri, XVI.asırda Şikarî tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve bu eser, 1946 yılında Mesud Koman tarafından Şikârî'nin Karaman-oğulları Tarihi ismiyle yayınlanmıştır.)

4 Mehmed Neşrî, Kitab-ı Cihanüma, s.15; Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar",s. 316; H. Fehmi Turgal, "Camiüddüvele göre Karamanlılar" , Konya, S.13 , Eylül 1937, s. 790.

5 Bkz Tekindağ, "Karamanlılar", s.318 ; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.1; T.Ünal, Karaman-oğulları Tarihi, s.38-45.

6 Tekindağ, "Karamanlılar", , s.318 ; Uzunçarşılı, s.1 ; Ünal, s.46 : Uysal-Alodalı-Demirci, Karaman, s.44.

7 Tekindağ, "Karamanlılar", s.316.

8 Lârende'nin ilk defa ne zaman Türklerin eline geçtiği bilinmiyor. Muhtemelen 1077 yılında Konya ile birlikte zaptedilmiş olmalıdır. 1097'de meydana gelen I.Haçlı Seferi sonunda Bizanslıların eline geçmiştir. Daha sonra tekrar Selçukluların eline geçen şehir, bir ara Danişmend-oğullarının eline geçmiş ve 1165'de Sultan Kılınç Arslan şehri bunlardan geri almıştır. 1190'da III.Haçlı Seferi esnasında Friedrich Barbarossa, Lârende'ye girmiş ve şehir 1210'da Hospital tarikatının isteğiyle Ermeni Kralı II.Leon tarafından zaptedilerek, tekrar hıristiyanların eline geçmişse de, 1216 yılında şehir, Sultan I.İzzeddin Keykavus tarafından zapt edilmiştir(Bkz.J.H.Kramers,"Karaman", İA, C.VI.,s.309-310; Ünal, s.51'de (87) nolu dipnot).

9 Bkz.(5) nolu dipnotta gösterilen yerler.
10 Tekindağ,s.318; Uzunçarşılı, s.2; Ünal, s.52-53.

11Aksarayî, Müsameretü'l-ahbar, (TTK Yay.) s.73 ; Tekindağ,s.318; Uzunçarşılı, s.3 Ünal, s.52-55

12Tekindağ,s.318

13Aksarayî, s.110 vd.

14Tekindağ,s.318;Uzunçarşılı,s.3;Ünal,s.60 vd.

15 Uzunçarşılı, s.4

16 Tekindağ,s.319 ; Uzunçarşılı, s.5.

17 Tekindağ,s.319;Uzunçarşılı,s.6.
18 Tekindağ,s.319;Uzunçarşılı,s.6-7;Ünal,s.80-85.
19Tekindağ,s.319

20 Tekindağ, bir kısım tarihi kayıtlara istinaden Mahmud Beyin Bedrüddin lakabını kullandığını söyler (bkz.s.320)

21 Bkz.Uzunçarşılı, s.8

22 Uzunçarşılı, s.9; Ünal, s.94-95

23 Şikârî, s.52-53.

24 Şikârî, s.53-54; Ünal, s.95-96.

25 Uzunçarşılı, Mahmut Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Burhanüddin Musa Bey'in geçtiğini kardeşi Yahşi Beyin de Konya Valisi olduğunu söyler. (bkz. s.9).

26 Aksarayî, s.311. vd.

27 Tekindağ, s.320; Ünal, s.97-98.

28 Uzunçarşılı, İbrahim Bey'in saltanatının 1343'e kadar devam ettiğini söyler (Bkz, s.10).

29 Bkz.İbn Battuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler, (Haz.İ.Parmaksızoğlu), s.19-20.

30 Bkz. Tekindağ, s.321.

31 Şikârî, s.56; Tekindağ, s.321.
32 Tekindağ, s.321; Uzunçarşılı, s 10, Ünal, s.101.

33 Şikârî, Ahmet Bey'in Eretna Bey'in hileleri sonucunda Moğullar tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğünü söyler. (Bkz. s.59-60). Ayrıca bkz. Tekindağ, s.321.

34 Tekindağ, s.321, Uzunçarşılı, s.11.
35 Uzunçarşılı 1352 tarihini verirken (bkz. s.11), Ünal, Emir Musa'nın saltanatının 1354 yılında başladığını söyler . Bkz. s. 122.

36 Tekindağ, s.321, Uzunçarşılı, s.11, Ünal, s.122-125; Konyalı, Emir Musa'nın H.745/1344 yılında öldüğünü söyler, bkz.Karaman, s.720.

37 Tekindağ, s.321, Uzunçarşılı, Seyfüddin Süleyman Bey'in 1356'da hükümdar olduğunu ve saltanatının beş sene kadar sürdüğünü, ölümünde Eretna oğlu Mehmet Bey'in parmağının olduğunu ifade eder, s.12.

38 Tekindağ, Feridun Bey Münşeatı'na istinaden Alaüddin Ali Bey'in Avrupa toprağına ayak basan Orhan Bey'e bir müfreze gönderdiğini söyler. (Bkz. "Karamanlılar", s.321); Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, s.45; Merçil, s.65, Karamanname", s.68, Hammer, 178; Neşri, s.65); Tursun Bey Karamanlılardan ilk olarak H. 855 (1451) senesini naklederken bahsetmektedir (Bkz. Tarih-i Ebü'l-Feth (Haz. Mertol Tulum). İstanbul, 1977, s.38, Aşıkpaşa-zâde, Karamanlılardan ilk olarak Sultan Bâyezid dönemini naklederken bahsetmektedir (Bkz. Tevarihi Al-i Osman. Osmanlı Tarihleri (Haz. N. Atsız) Türkiye Yay., 1949, s.139).

39 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, s.46, Anı mlf., Anadolu Beylikleri ankara, 1984, s.l3'de bu tarihi belirtirken takvim-i nücuma istaneden Alaüddin Bey'in Nefise Hatundan olan oğlu Mehmed Bey'in 1370'de doğduğuna dikaat çekmektedir. Hammer evlenme tarihini Feridun Bey Münşeatına istinaden 1378 (10 Ramazan 780) olarak verir (bkz. s.178); Fehmi Turgal, evlenme tarihi olarak 1376 senesini göstermektedir (bkz.a.g.e. mak., s.798).

40 Alaüddin Ali Bey'in evlenmiş olduğu Murad Bey'in kızının ismi hususunda da ihtilaf vardır. Uzunçarşılı, "Melek Hatun" demektedir (Bkz. Osmanlı Tarihi, C.I, s.46, 2 nolu dipnot). İ.Hakkı Konyalı, Ferudun Bey Münşeatında "Nefise Sultan" diye geçtiği yazar, fakat eserinde bu ismi "Melek Hatun" olarak verir (bkz. Karaman , s.461-475); Tayyip Gökbilgin'de de "Melek Hatun" olarak geçmektedir (Bkz." 16. Asırda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", VD, s.VII, İstanbul, 1968, s.37). Tekindağ'da Nefise Sultan'dır (Bkz. "Karamanlılar", s.323).

41 Aşıkpaşa-zâde, "... Germiyanoğlu söz verip kızına vardiği hisarları bunlara verdi. İçine er koydular (s.l64), "... Hamid-oğlu Hüseyin Bey... Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Kara-ağaç ve Isparta'yı şeri'i usülle sattı..." (s.65) demektedir. Oruç Beğ "... Germiyanoğlunun kızını Sultan Bâyezid'e aldı. Ondan sonra varıp Kütahya'yı Hamidelini, Akşehir'i, Seydişehir'ini, Yalvaç'ı ve bunların illerini fethetti. (Bkz. Oruç Beğ Tarihi 1001 Temel Eser (Haz. Atsız), s.44) diye kaydeder. İ. Hami Danişmend, Bu toprak alma meselesine şüphe ile bakmakta, I. Murad'ın ordu ile üzerine yürümesi sebebiyle Hamid-oğlu'nun buna mecbur olduğunu belirterek..." zavallı Hamid-oğlu Kemalüddun Hüseyin Bey..." demektedir. (Bkz. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoljisi, C.I, Türkiye Bsm. İstanbul, 1947, s.64); Neşri, s.57; Halil inalcık, The Ottoman Empire, London, 1973, s.14-15, Şükrullah, Behcetü't- tevarih (Haz. N. Atsız), s.130-131.

42 Neşrî, " Andan Karaman-oğlu, çünki sınub kaçub Konya'ya girdi. Murad Gazi dahi vardı. Konya'yı muhasara kıldı. Ammâ yasak etdi ki, bir ahad bir kişinün bir habbesine müte'ariz itmeye. Meğer Laz (Sırp) leşkerinden birkaç kafirler Müslimanlara müte'ariz olmuşlardır. Gazi Murad buyurdı, siyasetle depelediler. El-hâsıl Murat Han gazi on iki gün Konya üzerinde oturub, hiç ceng itmedi. Karaman-oğlı zebûn olub ilçi gönderüb tenezzül itdi. Kabul itmediler. ilçisini kovdılar.
"Ol vakit ki Murat Han Gazi'nün kızı bu Karaman-oğlı Alâüddin Bey hatunı idi. Alâüddin Beğ gördi ki Sultan Murad'ın gazabı var. Aman virmeyüb kendüyi ele getürmek ister. Sultan Hatuna haber gönderüb eyitdi- Eğer beni babandan dilek itmezsen Konya'yı alur ve beni helâk eyler. Lûtf idüb bana yarlık idüb Hünkârun elin öpüb beni dilek idesin. Günahımı afv itdüresin, dedi. Andan Sultan Hatun dahi varub pederi Gazi Murad'un ayağına düşüb yalvarub Hünkârdan dilek idüb- Bu kere dahi günahından geç ayruk böyle itmeye, diyüb (...) cürmini afv itdirüb Hünkâr eyitdi: - Gelsün, elim öpsün, tenezzül eylesün. İklimini girü kendüye vireyim, didi. (...) Karaman-oğlu işidüb sevindi. Subh olunca canı az kaldı. Sabah Konya'dan çıkub gelüb Hünkârun elin öpüb ayağında baş koyub bin dürlü özürler itdi. Gazi Murad bunun itdüği yaramazlıklara kalmayub yine iklimini kendüye bağışlayub Karaman-oğlu'na lûtf ü kerem itdi." a.g.e, s.58; Müneccim-başı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi, C.I, 1001 Temel Eser, s.118, Şükrullah, s.135, Aşıkpaşa-zâde, s.134, Turgal, a.g. mak. s.789.

43 İnalcık, a.g.e, s.15-16.
44 Neşrî, s.63 ; Müneccim-başı, s.120 ; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s.46, 249 ; Hammer, s.180.

45 ;Neşrî, s.82-83, Müneccim-başı s.127, Aşıkpaşa-zâde, s.133, Oruç Bey, s.47, Tekindağ, "Karamanlılar", 323, Şükrullah, Murad Bey'in Şehid olduğu tarihi 1388 olarak vermekkedtir, s.305, Hammer, s.188, Turgal da bu tarihi 1390 olarak vermektedir, a.g. mak. S.799.

46 Neşrî'de bu hususta Hamid ili halkının Hünkar'a Karaman-oğlunu şikayet ettiğini bildirmektedir. s.85, Müneccim-başı, s.134, Aşıkpaşa-zâde, s.70, Oruç Beğ, s.49.

47 Neşrî s.85, Oruç Beg, "... Karaman iline vardı, Beyşehri'ini, Lârende'yi, Konya'yı ve Karahisar'ı aldı. Karaman-oğlu Mehmed Bey'i tutup sonra tekrar serbest bıraktı..." s.49-50 demesine rağmen burada bir yanlışlık olmalıdır. Müneccimbaşı, s.135, Şükrullah, s.65, Uzunçarşılı, bu tarihi 1390 olarak vermeketdir. Anadolu Beylikleri, s.14.

48 Neşrî "... Çarşamba suyundan ötesinin kendisinin, berisinin hünkarın olmasını kabul ederek tek sultanım suçumu affetsin dedi. Hünkar da bu söze razı oldu... Karaman-oğlu ile barış yaptılar" s.85.

49 Neşrî, s.86, Tekindağ, "Karamanlılar", s.323, Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, s.295; Turgal, a.g. mak. s.800.

50 Bkz. (14) no'lu dipnotta gösterilen yerler.

51 Hoca Saadeddin, Tâc'üt-Tevarîh, C.I. (Eski Yazı), s.132.

52 Tekindağ, "Karamanlılar", s.323.

53 Şehrin mancınıkla taşlanacağı anlaşılınca Bâyezid'in hemşiresi Melek Hatun iki oğlu şehzade Mehmed ve Şehzade Ali beyler ile şehirden çıkarak, Bâyezid'e gelmişler ve şehri teslim etmişlerdir. Bkz. Tâc'üt-Tevarîh, C.I, s.132, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.16 ve Osmanlı Tarihi, s.296.

54 Tekindağ, "Karamanlılar", s.323, Danişmend, s.113-114, Merçil, s.305; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, s.297, Oruç Beg, "... Mehmed Bey'i esir edip Yıldırım Han'a getirdiler. Yıldırım Han Mehmed Bey'i serbest bıraktı. Hil'atler giydirdi. Memleketini ona verdi. Barış yaptılar. Çarşamba suyunu sınır ettiler...", demektedir (s.56).

55 Timur'un torunu Mehmed Mirza tarafından işgal edilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.17.

56 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.17, Tekindağ, "Karamanlılar, s.323, Neşrî verilen şehirlerin Kırşehir, Sivrihisar ve Beypazarı olduğunu yazar, s.97, Merçil, s.305, Danişmend, s.137.

57 Tekindağ, "Karamanlılar" s.323, Merçil, s.305.
58 Oruç Beg, s.72, Aşıkpaşa-zâde, s.91, Tekindağ, "Karamanlı.lar", s.324, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.17, Merçil, s.305.

59 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.17.

60 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.17, Tekindağ, "Karamanlılar", s.324.

61 Şükrullah, s.60; Danişmend, s.172; Uzunçarşılı Anadolu Beylikleri, s.18; Tekindağ, "Karamanlılar;",s. 324.

62 Aşıkpaşa-zâde, "...Karamanoğlu dahi asker topladı gönderdi..." diyerek, Çelebi Mehmed'in Eflak seferine Karaman-oğlunun da yardım ettiğiğini belirtmektedir. s.151, ayrıca bkz. (26) nolu dipnotta gösterilen yerler.

63 Oruç Bey, s.73, Müneccim-başı, s.184, Merçil, s.305, Tekindağ, "Karamanlılar", s.324, Şükrullah, a.g.e,. s.60, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.19, Danişmend, s.172.

64 Oruç Beg, "... sonunda barış yaptılar, Sultan Mehmed Akşehir, Sivrihisar, Niğde, Seydişeehir, Otluk, Kırşehir ve Begşehri'ni geri verdi. Karaman-oğluna hil'at giydirdi" demektedir. s.73 ve ayrıca (28) nolu dipnotta gösterilen yerler.

65 Merçil, s.306, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.19,

Tekindağ, "Karamanlılar" s.324, W.Heyd, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi. (Çev. E.Z. Karal). Ankara, 1975, s.613.

66 Bkz. (30) dipnotta gösterilen yerler.

67 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.21.

68 Aşıkpaşa-zâde "... bir gün hisardan gözetip dururken kolayına geldi top ile vurdular. Parça parça oldu. Parçalarını sandığa koyup, Karaman'a ilettiler. Bunun üç oğlu kaldı. İbrahim, İsa v e Alaeddin...", s.168, Müneccim-başı, s.209-210.,Şikârî, s.185, Merçil, s.306, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.22, aynı mlf., "Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi", Belleten, s.1, sene 1937, s.59, Tekindağ, "Karamanlılar" s.324, bu vefatın tarihi, 1423'dür.

69 "Şikârî, "... İbrahim Han'ı Şah kıldılar. Dört karındaşı var idi, biri Orhan, biri İshak, biri Halil, biri Alaeddin idi..." s.15, demesine rağmen, Aşıkpaşa-zâde de üç oğlu olduğundan bahsedilir. s.168, Tekindağ, "Karamanlılar", s.325, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.22, Karaman-name...", s.72, İshak değil İsa olduğunu yazarlar.

70 Uzunçarşılı, "... Murad II. İbrahim, İsa v e daha evvel kendisine iltica etmiş olan diğer kardeşleri Ali Beylere birer hemşiresini verip, bunlardan Ali'yi Sofya sancağına ve İsa'yı da yine Rumeli de başka bir sancağa tayin ederek...", bkz. "Karamanoğlu İbrahim..." s. 61.

71 Aşıkpaşa-zâde, s.168, Oruç Beğ, s.86, Tekindağ, "Karamanlılar" s.325, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.32, aynı mlf, "Karaman-oğlu İbrahim Beyin", s.61.

72 Aşıkpaşa-zâde "... Karaman-oğlu ile Vilakoğunun ittifakı vardır ki Macarlar bu taraftan yürüye ve Karaman-oğlu dahi o taraftan yürüye idi" s.15, Müneccimbaşı s.221, Danişmenâm-ı diğer s.202; Tekindağ, "Karmanlılar", s. 25, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.23, aynı mlf, "İbrahim Bey'in..." s.61; Merçil, s.306, Tac'üt-Tevarih, C.I, s.355.

73 Müneccimbaşı, bunu duyan İbrahim Bey korkup, Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin torunu Ulu Arif Efendi'yi Sultan'ın huzurana şefaatçi olarak gönderdi. Bir rivayete göre de şefaatçi olarak Karaman-oğlu'nun mütfüsü Mevlana Hamza Karamani geldi. Sultan Murad anlaşma ve emanetnameyi yazla için kendi tarafından Behçetü't Tevarih adlı eserin müellifi Mevlana Şükrullah'ı gönderdiler" der. s.223, Oruç Beğ, s.86, Aşıkpaşa-zâde, a.g.e.e, s.175.

74 Tekindağ," Karamanlılar", s.325, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.25, aynı mlf, "İbrahim Bey'in..." s.63.

75 Oruç Beg, s.89.

76 Bkz. (39) ve (40) nolu dipnotta gösterilen yerler.

77 Aşıkpaşa-zâde s.182, Tekindağ, "Karamanlılar", s.325.

78 Tekindağ "Karamanlılar", s.325, Merçil, s.306, Danişmend, s.210, Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.26.
79 Aşıkpaşa-zâde, "... yağma buyurdu, Karaman ülkesini şöyle vurdular ki şehirlerini ve köylerini elek elek ettiler. Harap eylediler. O yıl nice erkek ve kız çocukları doğdu. Soyları sopları bilinmedi. Karamanoğlu kaçtı. Taş (eline) girdi... " diyerek tahribatın büyüklüğünü tasvir etmektedir. Bkz. s.182, Müneccimbaşı, s.231.

80 Aşıkpaşa-zâde, bu vezirin ismini "Surûr" şeklinde yazar. Bkz. a.g.e, s.183.

81 Bkz. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.26-27; aynı mlf..., "İbrahim Beyin..." s.66-67. Bu durum sevgendnâmede sıkça vurgulanmıştır. Bkz. Alaaddin Aköz, "Karamanoğlu II. İbrahim Beyin Osmanlı Sultanı II. Murad'a Vermiş Olduğu Ahidnâme", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 18, Konya , s. 159-178.

82 W. Heyd, s. 613; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 325; Merçil, s.306-307; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 28'de Gorigos'un zaptının 1443 yılında olduğunu yazar. Fakat "İbrahim Beyin ....", s.68'de bu tarihi 1448 olarak verir ki, doğru olanı da bu olmalıdır.

83 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s.28; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman....", s. 44; Merçil, s. 307, Kıvamî bu durumu şöyle anlatmaktadır. " Bu taraftan Karaman oğlı İbrâhim Beğ dahi cemî-i Karaman beğleriyle ittifâk itdiler durmağile olmaz didiler. Yalvarup yakarup ellere ve ayaklara düşmek gerekdür yohsa hâlümüz harâb oldu didiler. Dahi bülbül-i gülzâr-ı hâkikat simurg-ı kûh-ı kâf-ı vahdet çâpük süvâr-ı meydân-ı tarîkat abdâl-ı 'ışk-ı Mevlânâ Hazreti Celâle'd-dîn nevvera'l-lâhu kabrehu ve serâyire kudsihi neslinden oğlınun ayağına düşdiler. Yalvardılar, yakardılar Karaman fâzıllarından bir niçe kardân 'akıllar ile hazret-i Hüdâvendigar oğlı la meşveret kıldılar. Derhâl 'azm idüp sultân-ı 'âlemün ordû-yı humûyûnına geldiler. Vüzerânın ve fuzalânın 'lemânun ve ümerânun ayaklarına düşdiler tazarru'lar itdiler şâh-ı 'alemden aman dilediler emr-i pâdişâha mutî' oldılar eyitdiler", bkz. KIVÂMÎ, Fetihnâme-i Sultan Mehmed, s. 32-33.

84 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s.29;Merçil, s. 307. Bu anlaşma ile kızını II. Mehmed'e vererek, arada sıhriyet tesis etmiştir. Bkz Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326; Danişmend, s. 229. Müneccimbaşı, s. 254; Aşıkpaşa-zâde, s. 191-192

85 Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman....", s. 45-46; aynı mlf "Karamanlılar", s. 326;Merçil, s. 307; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s.29

86 Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman....", s. 46-47; aynı mlf "Karaman", s. 326; Merçil, s. 307;

87 Âşıkpaşa-zâde, s. 209; Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman...", s. 48; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri,s.29-30; aynı mlf., "İbrahim Beyin...", s. 70; Danişmend, s. 296; Merçil, s. 307; Tâc'üt-Tevârih, C.I, s. 474; Neşrî, s.194

88 Neşrî, "...yedi oğlu kaldı, bunlardan altısı Sultan Mehmed'in kızı Sultan hatundandı amma İshak cariyedendi hem cümlesinin büyüğü idi. İshak, Pir Ahmed, Karaman, Alâüddin, Kasım, Süleyman, Nûre Sufî..." s. 200; Âşıkpaşa-zâde,"... altı oğlu kaldı amma himmeti büyük oğlunda idi ki yerine o beğ ola idi. Hazinesini de Silifke'de onun hükmettiği yere komuştu...", s. 213

89 Neşrî. s.200; Âşıkpaşa-zâde, s. 213; Şikârî, yedi oğlu olduğunu söyler, bkz. s. 191; Tac'üt-Tevârih, C.I, s. 498

90 Tursun Bey, s. 129; Tekindağ, "Son Osmanlı...", s. 48

91 Neşrî. s.200; Tursun Bey, s. 129; Âşıkpaşa-zâde, s. 213: Şikârî, İbrahim Bey'in Osmanlılar tarafından zehirletildiğini yazar, Bkz., s. 192; Tâc'üt-Tevârih,C.I, s. 498; Halil Ehdem, "Karamanoğulları hakkında Vesâik-i Mahkûke", TOEM, sene 3,1328, s. 830, kitabe no 27; Uzunçarşılı, "İbrahim Beyin...", s. 71; aynı mlf., "Karamanlılar", s. 326; Merçil, s. 307

92 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.31; Selâhattin Tansel, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri, Ankara 1985, s. 285, H. İnalcık, 'Mehmet II." İA., C.VII, s. 524.

93 Aşıkpaşa-zâde, s. 214; Neşrî. s.200

94 Neşrî. s.200; Aşıkpaşa-zâde, s. 189

95 Aşıkpaşa-zâde, s. 214

96 Aşıkpaşa-zâde, s. 214; Neşrî, s. 201; Tâc'üt-Tevârîh, C. I, s. 499

97 Aşıkpaşa-zâde, s. 214

98 Aşıkpaşa-zâde, s. 214; Uzunçarşılı, Anadolu Beylileri,s. 31; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326

99 Neşrî, s. 201; Aşıkpaşa-zâde, s. 215; Tekindağ, "Son Osmanlı....", s. 52; aynı mlf., bir başka makalesinde ölüm tarihini 1465 olarak verir. Bkz. "Karamanlılar", s. 326; Uzunçarşılı da bu tarihi 1465 olarak verir. Bkz. Anadolu Beylileri,s. 32,1 no'lu dipnot

100 Pir Ahmed, Kayseri surlarında görülen H.870 tarihli Farsça tamir kitabesinde, kendini Fatih'in bendesi olarak göstermektedir. Bkz.a.g.mak., s. 834. Kitabe no 29

101 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326, aynı mlf ., s. "Son Osmanlı.....", s. 54; Uzunçarşılı, Anadolu Beylileri, s. 32; Kıvâmî bu durumu şöyle anlatır: "Haliyâ çün kim İslâm pâdişâhı Sultân Mehemmed Hân Gâzî nevvera'l-lâhu kabrehu tekrar Bosna seferin idüp tahtına gelicek efvâhdan haber şöyle istima' olundı kim Karaman menleketinde nizâm yok. Haber şâh-ı 'alemün mübârek sem'ine irişdi muztaribü'l-hâl oldı. Derhaâl vezirlerile meşveret eyledi ve eyitdi ki bizümle aolalar ellerine tabl u 'alem virdük öksüzlerdür ataları çırâğın yaksunlar onat vechile yirlerin beklesünler didük idi. Şimdiden bize temerrüdlik ve 'inad itmek sıfatın göstermek eyü 'alâmet değüldür. Yılanı öldürüp yavruların beslemek 'akıl işi değüldür didi', Bkz. KIVÂMÎ, Fetihnâme, s. 188-189.

102 Konya'nın fethinin tarihini Uzunçarşılı, H. 871 (1466) olarak verir, Bkz. Anadolu Beylikleri..., s. 36; Danişmenâm-ı diğer de H.871 (1466) olarak vermektedir. Bkz. s. 306; Tekindağ, bunun H.872 (1467) olduğunu belirtir. Bkz. "Son Osmanlı....", s. 55, 50 no'lu dipnot; İ. Hakkı Konyalı da H.872 tarihinin doğru olduğunu söyler. Bkz. Konya , s. 111; Şemseddin Sami ise H.871 tarihini esas alır. Bkz. Kamus'ül-Alâm, C. 5, s. 3646; KIVÂMİ'de " Dahi girü vezirlerine emr eyledi. Anatolı ve Rûmili beğlerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar tâ kim 'asker cem' ola. Şöyle ki cebede ve çevşende esbâb-ı harbde ve âlet-i darbda her ne kim mühimmât-ı cihâtdur görüp hâzır ve müheyyâ olalar fulân yirde gelüp ordû-yı humâyûnuma irişeler... Meger bir yıl ki 'âlem bâğının dırahtları mevrûzî hil'atlar geyüp dürlü çiçeklerle düzünmişlerdi. Yir yüzine sebzeler yeşil bisâtlar döşemişlerdi ve gülistânda güller güler yüzle dilberler bigi ter ü tâze açılmışlardı... mu'tedil havâlarda cem' olup eyyâm-ı bahârı hoş görüp 'ıyş-ı tarab birle geçerlerdi... Lâcirem dîn pâdişâhı Sultân Mehemmed hân Gâzi ce'alele'l-cennete mesvâhü bu mübârek fasılda 'asker-i kişver-güşâ ve memâlik-ârâ cem' idüp zerrin ser'alemlerin çeküp tabl u kösin döğüb şevket ve 'azamet birle yeyü içe kona göçe tekrâr Karaman seferine bil bağlayup Anatolı diyârına sıhhat ve selâmet birle revâne oldı... Hâliyâ çün kim sultân-ı 'âlem gendü memleketinden varup Karaman haddine yaklaşıcak Karaman oğulları anı işidicek memleketlerin terk idüp her biri başına alup kaçdılar memleketden vaz gelüp cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar. İl vilâyet halkı hep sultân-ı 'âleme dapup emrine muti' oldılar."Bkz. KIVÂMÎ, Fetihnâme, s. 190,

103 hakkında fazla bilgi için bkz. Tekindağ, "Mahmud Paşa", İA, VII, s. 183-188

104 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 326; aynı mlf. , "Son Osmanlı.....", s. 54-55; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 32; Merçil, a.g.e. s. 307; Tursun Bey Tarih-i Ebu'l-feth, s. 146, Kıvâmi'de "Sultân-ı 'âlem dahi gendü şehzâdesin Karaman milkine pâdişâh idüp tabl u 'alem virdi. Cemî'-i il ve şehir anı beğlediler. Karaman memleketi dahi şâh-ı 'âlemün taht-ı hükûmetinde oldı. Gânimûn ve sâlimûn girü rec'at idüp tahtına geldi' şeklinde zikretmektedir. Bkz. KIVÂMÎ, Fetihnâme, s. 192.

105 Neşrî, s. 202-203

106 Neşrî, s. 203; Aşıkpaşa-zâde , s. 216

107 Yukarıda gös. yerlerden başka bkz. Tâc'üt-Tevârîh, C. I, s. 512; Tekindağ, Karamanlılar", s. 326; aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 56; Şikârî, s. 197; Tursun Bey, s. 146;

108 Tekindağ, "Son Osmanlı..."s.57

109 Neşrî, s. 205; Aşıkpaşa-zâde, Rum Mehmed Paşa'nın bu bölgeye yaptıklarını şöyle anlatır: "Rum Mehmed yürüdü, Lârende'ye vardı. Mescidlerini ve medreselerini yaktı, yıktı ve bozdu. Babasının evi gibi harap eyledi. Şehrin kadınlarını ve oğlanlarını soydurdu, çıplak ettirdi....", bkz. 18 s. 218

110 Karaman Bey'e Rumeli'de Çirmen Sancağı verilmiş ve kısa bir süre sonra da burada ölmüş ve Edirne'de Dârü'l-Hâdis Medresesine defnedilmiştir. Bkz. H. Edhem, a.g.mak., s. 877; Neşrî, s. 205; Tâc'üt-Tevârîh, C. 1, s. 518

111 Neşrî, s. 205; Aşıkpaşa-zâde, s. 196
112 Neşrî, s. 205; Ayrıca İstanbul'daki Aksaray için bkz. "Fatih, İstanbul'da Mescidler, 8 bâb medrese ve imâret bina eyledi ve mescid-i şerif-i mezkur etrafında Karamâniler ile Aksaray şehrinin halkını iskan ettirmekle elâm câmii mezkur civarında Pazarı Karaman ve Pazar-ı Aksaray meşhurdur". Bkz. Mehmed Said Efendi, Gülşen-i Maarif, s. 21; Aşıkpaşa-zâde, s. 218; Şikârî, s. 197; Tekindağ, "Lârendeliler İstanbul'da, Büyük-Karaman'a (=Çarşamba semti), Konyalılar, Küçük-Karaman'a (Fatih semti), Aksaraylılar, Aksaray semtine yerleşmişlerdir. Öte yandan, Karamanlı Hıristiyanlar, Yedikule civarına yerleşmişlerdir..."demektedir. Bkz. "Son Osmanlı....", s. 62, 88 no'lu dipnot.

113 Neşrî, s. 207; Aşıkpaşa-zâde, s. 199; Tursun Bey, s. 149

114 Neşrî s. 207
115 Neşrî, s. 207-208; Tekindağ, "Karamanlılar",s. 69

116 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327, aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 70; Merçil, Pir Ahmed'in Bayburd'da öldüğünü yazar. Bkz. s. 307; Uzunçarşılı da 1474'de, kendisine Uzun Hasan tarafından dirlik olarak verilen Bayburd'da öldüğünü bildirir. Bkz. Anadolu Beylikleri, s. 34

117 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; Uzunçarşılı, Anadolu.Beylikleri, s. 34

118 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 72; Merçil, s. 307

119 Şikârî, s. 198; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327

120 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 72; Danişmed, s. 365

121 Neşrî, s. 221-222; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 73; Danişmed, s. 368

122 Neşrî, s. 222; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; aynı mlf., "Son Osmanlı...", s. 73; Danişmed, s. 368

123 Kasım Bey'in vefatı 1483'dür. Bkz. H. Edhem, a.g.mak., s. 874, kitabe no 31; Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327;Danişmed, s. 373; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 35; Şikârî, Kasım Bey'in II. Bâyezid tarafından zehirletilerek, öldürüldüğünü söyler:

Sunup camı ecel sakîi devran Anı nûş eyledi Âl-i

Karaman.Bkz. s. 205-506; Tekindağ, Şikârî'nin Aynî (=el-Hüseyin eş-Şafi et-Tirmizî) tarafından da te'yid edildiğini bildirmektedir. Bkz. "Son Osmanlı.....", s. 73

124 Tekindağ, "Karamanlılar", s. 327; aynı mlf., "Son Osmanlı....", s. 73

125 Danişmed, s. 382; Cevad Çelebioğlu, Şehzâde Şehinşah'ın, Şehzâde Mustafa'nın ölümünden sonra vali olduğunu yazar. Bkz. "Karaman Eyâleti Valisi Şehinşah", Konya, S. 16-17, Birinci-İkinci Kânun 1938, s. 987

126 Şikâri, Konya, Lârende, Aksaray ve Tarsus'a Yunan denildiğini ifade etmektedir, bkz. Şikâri, Karaman Oğulları, (Yay. Haz. M. Mesud Koman) Konya 1946, s.4-5; Akdağ'a göre Yunan vilâyeti, Antalya, Alâiye, Aksaray, Niğde, Kırşehir, Akşehir ve Konya'yı içine alıyordu. Bkz. Mustafa. Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, I, İstanbul 1995, s.92. 127 TAK, 0-11671, s.1; Erdoğru, s. 20; Tekindağ, "Bayezid II. Devrinde (888=1483), sahil kısmı İç-il (Sancak) ve merkezi Konya olmak üzere hâric tâbir olunan iki kısımdan ibaret bir vilâyet (=Eyâleti Karaman) haline getirilmiştir." demektedir. Bkz., "Son Osmanlı..." s. 74; Halil İnalcık, Karaman Eyaletinin kuruluş tarihini 1468-1512 olarak vermektedir., Bkz. The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600, London 1973, s.106.

128 TKA, KK 565, s. 1-2; Erdoğru, s. 20.

129 M. Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri", Tarih Dergisi, S.17-18, İstanbul 1963, s.71.

130 Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", Osmanlı, C. 6, Ankara 1999, s.77.

131 H. İnalcık, Classical Age, s.106.

132 Bkz. TK 564.

133 M.A.Erdoğru, "Karaman Vilâyetinin", s.426; TK 564 ; aynı müellif bir başka makalesinde beylerbeyliğin kuruluşunu 1474 olarak gösterir bkz. M. A. Erdoğru, "Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilâyeti", TİD, VIII, İzmir 1993, s.37.

134 1476 tarihli Vakıf ve Mülk defterinde Mevlâna Ebûbekir Malikânesi için, "bu zâtın yetimleri tasarrufunda sâbıkan mukarrer Baltaoğlu defterinde mukarrer kaydolunmuş bâkî temessüke ittilâ' olunmadı". Bkz. F. Nâfiz Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1958, s.64; Uzluk'un yayınladığı defterde tahrir emininin adı Baltaoğlu, Ürekli -Yörük'ün yayınladığı kânunnâmede ise Baldırzâde olarak kayd edilmiştir. Bkz.Bayram Ürekli - Doğan Yörük, "Karaman Eyâletine Ait Bir Kânunnâme Sûreti", S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.8, Konya 2002, s.342, 353.

135 A. Akgündüz, Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, III, İstanbul 1991, s.318; M. A. Erdoğru, "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", OTAM, 4, Ankara 1993, s.481; B. Ürekli - D. Yörük, "Bir Kânunnâme Sûreti", s.365.

136 M. A. Erdoğru, "Karaman Vilâyetinin", s.427.

137 M.T.Gökbilgin, "Karaman Eyâleti", s.30, 31, 32.

138 Ayn Ali, Kavânin-i âl-i Osman, s.15-16; Sofyalı Ali Çavuş, Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi (Haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992, s.29.

139 DAGM, 387 Numaralı , s.2; "Liva-i Maraş ve Elbistan sene 929 Cemâziye'l-ahirisinin 23. günü Rûm'dan ifrâz olunub Karaman'a ilhâk olundu ve bugünde Karaman'a Kayseri taht ta'yin olunub beylerbeyi onda oturmak emr olundu". Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969, vr.120b-121a.

140 Bu kısım büyük oranda (Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniye, Matbaa-i Amire Dersaadet, 1311) isimli eserden alınmış ve sadeleştirilmiştir.

141 Doğan Kuban, "Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi ve Yapısı Üzerine Gözlemler", Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul 1995, s. 166.

142 Ergenç, Ankara-Konya, s. 145-146.

143 Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev Nitelikleri Üzerine", OA, S. IV, İst. 1984, s. 69.

144 Turgut Cansever, "Osmanlı Şehirciliği", Kubbeyi Yere Koymamak, İstanbul 1997, s. 139.

145 Turgut Cansever, "Osmanlı Şehri", İslâm'da Şehir ve Mimarî, İstanbul 1997, s. 119-137.

146 Ergeneç, "Mahalle", s. 69-78.

147 Bkz. TD.40, s.1-20

148 Bkz. TD. 63, s.7-25

149 Bkz. TD. 415, s.2-21

150 Bkz. KKATD. 104, vr. 11-31

151 1 Ö. Lütfi Barkan "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, X, İstanbul. s, 9; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", TD, S:32, İstanbul 1997, s, 331; M.A.Cook, Populationc Pressure in Rural Anatolia 1450-1600, Oxford 1972, s. 63-64, Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler" DTCFD, V/5, Ankara 1947,s. 483-511; Halil İnancık, " Osmanlılarda Raiyyet rüsumu" Belleten, XXIII/92, Ankara 1959, s. 576-610

152 Göyünç, hânenin kaç kişiyi ifade ettiği hususunda etraflıca durmuş ve bu konudaki görüşlerini belirtmiştir. Bkz. "Hâne", s. 331-334.

153 Barkan, "Tarihi Demografi", s. 1-26.

154 Faruk Sümer, "Kayı", İA, C. VI., s. 461.

155 Josiah C.Russel, "Late Medieval Balkan and Asia Minor Population" JESHO, III (1960) s. 265-266.

156 Cook, s.63-66 ve 84-90.

157 Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu, Kanuni Süleyman ve II. Selim Devirleri", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler / Tartışmalar, Ankara 1975, s. 73-83.

158 Bruce Mc. Gowan, "Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)" Archivum Ottomanicum, I (1969), s. 139-196.

159 Bkz. Barkan "Tarihi Demografi, s. 1-26.

160 Bkz. TD.40, s.1-20

161 Bkz. TD.63, s.7-25

162 Bkz. TD.455, s.1-18

163 Bkz. TD.415, s.2-21

164 Fernand Braudel, II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara1993,: İmge Kitabevi, s.396-398.

165 Bkz. KKA.TD.104, vr.11-31

166 Huricihan İslamoğlu-İnan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, İstanbul,1991, İletişim Yay., s.174

167 İsmail Kıvrım, Şer'iye Sicillerine Göre Xvıı. Yüzyılda Konya Ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680) , SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi,Konya 2005, s.16-25.

168 M. Akif Aydın, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 1995, s. 169.

169 M. Akif Aydın, "Eski Hukukumuzda Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyeti", İslâm ve Osmanlı Hukuk Araştırmaları, İstanbul 1996, s. 230.

170 CL. Cahen, "Zimme", İA, C. XIII, Eskişehir 1997, s. 566.

171 Cahen, "Zimme", s. 566; Bilmen, Kamus, C. III, s. 422; Zuhaylî, İslâm Fıkhı, C. VIII, s. 203.

172 M. Macit Kenanoğlu, Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek, İstanbul 2004, s. 11.

173 Ergin, Şehircilik, s. 89.

174 Sabri Şakir Ansay, Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku, Ankara 1958, s. 76; Gülnihal Bozkurt, "İslâm Hukukunda Zimmîlerin Hukukî Statüleri", Kudret Ayıter'in Anısına Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. III, S. 4, İzmir 1987, s. 133.

175 Yavuz Ercan, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Ankara 2001, s. 173.

176 TD.415, s. 18

177 Yusuf Oğuzoğlu, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma, AÜ. DTCF. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank. 1980, s. 52-53.

178 Mehmet Aydın, "Konya Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Konya'da Gayr'i Müslimlerin Oturdukları Mahalleler, Nüfus Durumları ve Sosyo-Kültürel Çevre", XIII. Türk Tarih Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

179 Kadı Muslihiddin, Fatih ve II. Bâyezid döneminin önde gelen âlimlerindendir. Bursa ve İstanbul medreselerinde müderrislik yapmış, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş, daha sonra Kadıasker olmuştur. Kadıaskerlik ikiye bölününce Rumeli Kadıaskerliğine getirilmiştir. 1496 yılında ölen Kadı Muslihiddin (Molla Kestelli veya Kastalahi) hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mecdî Efendi, C. I, s. 161-166; Hoca Sadeddin, C. II, s. 480-482; Uzluk, Karaman Vakıfları, Önsöz, s. 5-6. Kâtip Kasım ise İstanbul'un fethinde bulunanlardan ve divân kâtiplerindendir. Fazla bilgi için bkz. Süreyya, C. 4, s. 45; Uzluk, Karaman Vakıfları, gösterilen yer.

180 Yazım işi H. 881 yılı Ramazan ayı başında / Aralık 1476'da tamamlanmıştır.

KONYA' DA SANAYİ SERGİLERİ (1901-1960)

Yaşar SEMİZ*

ÖZET

Konya'da Sanayi Sergileri (1901- 1960) 19. yüzyıldan itibaren milli ve uluslar arası seviyelerde düzenlenen sergicilikte amaç, üreticilerin pazara sunabileceği üretimlerinin tanıtımları ve pazarlanmasının yanında, ülke yada yörelerinin ideallerini, karakterlerini, toplumun çeşitli sahalardaki kültürünü ve sanatını imkânları çerçevesinde ortaya koymaktır. Bizde bu çalışmamızda 1900-1960 yılları arasında Konya'da açılan belli başlı halı-kilim, yerli malı ve sanayi sergilerinin açılış amaçlarını, sosyal, kültürel ve ekonomik önemlerini değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar kelimeler: Sanayi, Konya, Sergi

SUMMARY

Industrial Exhibitions in Konya (1901- 1960) National and İnternational exhibitions have been widely organized since 19 th centruy in order for advertising and marketing new products, Such occations also provide great opportunity for producers, artians and craftsmen to present their local works as well. This paper aims to examine mayor exhibitions organized in Konya province between 1900 and 1960 in the area of industrial productions, carpeting and other artians works with their social, cultural and economic implications for local people.

Keywords: Konya, İndrustry, Exhibition

GİRİŞ

Tarihi oldukça eskiye dayanan sergicilik 19. yy'ın ortalarından itibaren uluslar arası bir nitelik kazandı. Sergicilikte amaç, ülkenin sadece pazara sunabileceği mahsul ve mamüllerini tanıtmak değil, aynı zamanda ülkenin ideallerini, karakterlerini, toplumun her sahadaki kabiliyetini kültürünü, san'at ve zevkini eldeki imkânlar

*Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi

çerçevesinde ortaya koymaktır.[1] Günümüzdeki anlamıyla Sergicilik, Sanayi Devriminden sonra Avrupa Devletlerinin artan üretimleri için pazar bulma ihtiyacından doğdu. Pazar bulmanın başta gelen şartı ise ürünün tanıtılmasıdır. Bu amaca yönelik en iyi yöntemlerden biride millî ve uluslar arası sergiler açmak ya da katılmaktı. Bu yönde açılan ilk uluslar arası sergi Osmanlı Devleti'nin de katıldığı 1851 tarihli birinci Londra sergisidir.[2] Ancak, Osmanlı Devleti yurt dışında katıldığı sergilerden istediği neticeleri alamayınca kendisi 1863'te, İstanbul'da "Sergi-i Umumi-i Osmanı'yı açtı.[3] Serginin açılış amacı İmparatorluk içinde üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını tesbit etmek, başarılı üreticileri ödüllendirmek, iç pazarı canlandırmak, sanayici ve iş adamlarının sorunlarını tesbit etmek ve bu alanlarda çeşitli çalışmalar yapmak üzere "İslah-ı Sanayi" komisyonu kurmak[4], iç piyasada ihtiyaç duyulan kalifiye elamanı yetiştirebilmek gayesi ile sanayi mektepleri açmaktı.[5]

Konya Vilayeti, bu sergiye yünlü ve pamuklu dokuma ve kristal tuz ürünleriyle katıldı. İyi temizlenmiş siyah yünleri 14,5 kuruşa alıcı da buldu.[6] Oysa aynı kalitedeki Saruhan yünleri iyi temizlenmemiş olduğundan ancak yarı fiyatına satılabildi. Sergi hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük dikkat çekti. Bu yüzden sonraki dönemlerde Osmanlı Devletinin diğer vilayetlerinde de sergiler açıldı. İşte onlardan biri de Konya'da 1901'de açılan Halı-Kilim sergisidir.

Konya'da Açılan İlk Halı-Kilim Sergisi (21 Nisan - 30 Mayıs 1901)

Konya, 1880 sonrasında yeni açılan tezgâhlarda üretilen halı ve kilimleri ile dikkat çekiyordu.[7] 1889'da Konya'ya atanan Vali Avlonyalı Ferit Paşa[8] bu üretimi dikkate alarak kendi himayesinde ve zamanın Maarif Müdürü Hulusi Bey ve Ticaret Müdürü Cemal Bey'in katkılarıyla Konya'da bir halı-kilim sergisinin açılmasına karar verdi.[9]

Sergi mevcut yapının görülmesi, yerli sanayinin teşviki ve geliştirilmesi ve bu alanda faaliyet göstermek isteyenleri cesaretlendirmek için açılacaktı. Sergiye her nevi halı, kilim, seccade, kerde, cicim, yastık ve sandalye yüzü gibi döşemeye yönelik eşya, terlik ve resimlik gibi mensucat ürünleri kabul edilecekti. Ürünlerinin teşhir edilmesini isteyenler en geç 31 Mart 1901'e kadar vilayete bağlı belediye başkanlıklarına veya 10 Nisan 1901'e kadar, oluşturulmuş olan sergi heyetine müracaatlarını yaparak, teşhir edecekleri eşyayı makbuz karşılığında teslim etmeleri istenmişti. Talep edilmesi halinde eşyalar belediyeler aracılığı ile sergi yerine güvenli bir şekilde taşınacaktı.[10] Sergiye katılacaklar için bir de tüzük hazırlandı.[11]

Buna göre:

1- Teşhir olunacak eşyanın ne zaman ve kimin tarafından imal edildiği yazılacaktır,

2- Teşhir edilecek eşyayı satmak isteyenler mallarının satışı için uygun bir levha koydurmaları gerekir,

3- Teşhir olunacak eşyanın bir arşından küçük olan parçalarından 20'şer, bu miktardan büyük olan parçaların her arşınından 10'ar ve yapılacak satıştan yüzde yüz para ücreti belirlenecek ve teşhiriye olarak alınacak. Serginin devamı müddetince, sergi alanına girmek isteyenlerden giriş ücreti olarak 20 para alınacaktı.

4- Sergi ve içinde bulunan eşyadan birinin veya birkaçının fotoğrafını yada çizimini almak isteyenlere komisyonun tesbit edeceği bir bedel dahilinde izin verilecektir,

5- Halı, kilim ve benzeri eşya ile ilgili her çeşit resim, model ve fotoğraflar kabul ve teşhir olunur. Bunlardan teşhir ücreti alınmakla beraber gerektiğinde takdirname de verilir.

6- Teşhir olunacak eşyaların matbu açıklamalı broşürleri bir bedel karşılığında isteyenlere satılacaktır.

7- Sergi mahalline girmek isteyen kadın ve erkekler için ayrı ayrı günler tayin edilecektir (Pazartesi ve Perşembe günleri bayanlara ayrıldı.)

8- Sergi mahalli ve içinde bulunan eşya sergi süresinci sigortalı olacaktır,

9- Sergide teşhir edilen her çeşit mensucat, hasırıye, kutniye (pamuklu) ve sofiye (yünlü) için iki tür ödül konulmuştur. Bunlardan birinci ödül türü üç dereceli olup (1., 2., 3., ye) iki bin kuruştur. İkinci ödül türü de üç çeşit olup terlik, resimlik ve benzerleri içindir. Ödül sırasıyla dört, üç ve ikiyüz kuruştur.

10- Mükafat alanlara ayrıca takdirname ve şehadetname verilecektir.

11- Mükafatın takdir ve tayininde dokuma ve imâl nükuş-u eşgal (şekli) boya ve benzeri özellikleri dikkate alınacak ve Avrupayı dokumadan ziyade şark usulü dokuma, şekil ve levnine (rengine) dikkat ve özen gösterenlere öncelik verilecektir,

12- Sergi komisyonu vilayet tarafından seçilip tayin edilecek dört kişiden oluşacak ve komisyonun kararları vilayet idaresi tarafından uygulamaya konulacaktır.

13- Eşyalara zarar veren veya bozulmasına sebep olanlar, zararı karşılamak zorundadır.

14- Serginin bitiminde iadesi gereken eşyalarla, sergi sırasında satılan eşyaların bedelleri ve diğer evrakları sahiplerine teslim edilecektir.

15- Teşhir öncesi alınan katılım ücreti eşyalarla beraber sahiplerine iade edilecektir.

16- Konya Vilayeti dışından sergiye katılmak isteyenlerin de eşyaları kabul olunur.

17- Sergi komisyonu iş bu talimatnamenin uygulanmasında yetkili olup bu bağlamda vilayet, katılımcılara her çeşit kolaylığı sağlayacaktır.

18- Komisyonun göstereceği lüzum üzerine Vilayet Meclisi İdaresi kararıyla bu talimatnamenin içeriğinde bazı maddeleri değiştirebilir.

Oluşturulan sergi komisyonu, talimatnamenin ilanından sonra serginin hazırlıklarına başladı. Sergi, o günlerde inşaatı yeni bitmiş olan Mekteb-i Sanayi (Konya Sanat Okulu - Bugünkü İl Özel İdare Binası)[12] de 21 Nisan 1901 de açıldı ve 40 gün açık kaldıktan sonra 30 Mayıs 1901'de kapandı. Sergiye Konya vilayetinin hemen hemen bütün sancakları, kaza ve nahiyeleri ile bazı köylerinin yanı sıra dışarıdan Sivas, Kastamonu, Kayseri, Niğde vilayetleri de belli başlı fabrikatör ve imalatçılarıyla katıldı.

Sergi binasında eşyaların sergilenebilmesi için büyüklü küçüklü 17 sınıf ve koridor hazırlanmıştı. Bu sınıf ve salonlarda toplam 1464 parça çeşitli dokunmuş ve işlenmiş eşya sergilendi.

Sergi binasının giriş kapısının sağ kanadı üzerinde Akşehir'de dokunmuş gazete biçiminde bir seccade teşhir ediliyordu. Günümüzde Konya Mevlana Müzesinde bulunan bu gazete halı, beyaz zemin üzerinde siyah yazı ile "birinci sene 1317" altında "Mahalli idaresi Akşehir'dir, nüshası 5 lira" yazıyordu.

Başlığında, "KONYA", başlığın solunda, "sipariş edenlere pazarlık olunur, nüshası beş lira", başlığın altında, "15 Muharrem 1317, birinci defa çıkıyor, 21 Nisan 1317" yazısı vardı.[13]

Sergiyi, gazetesi adına izleyen Reşat Ekrem Bey, serginin 1 nolu salonunu şöyle tanıtıyor.[14] "Tavan kenarına Cihanbeyli ve Koçhisar'lılar tarafından imal edilen cicimlerden bir perde çekilmiş ve büyük pencerelerle kapılara perde yerine Konya malı nefis kilimler asılmıştı. Bu bölümün her iki duvarında ikişer tane dal işlemeli koyu mor bir zemin üzerine acem taklidi halılardan başka Sivas'ta dokunmuş bir halı ve onun iki tarafında Rusya Konsolosu Mösyö Levski tarafından gönderilen iki şırvan parça, İsparta'nın iki kıymetli seccadesi yer almaktaydı. Salonun zemini Konya'da dokunmuş kırman işlemeli 15 metre murabbaında bir taban halısı ve onun etrafında çeşitli seccadeler serpiştirilmişti. Bunların tamamı Konya imalatıydı. Bu seccadelerin arasında Kırşehir'den gönderilen bir parça ile, Agop Efendi'nin tezgâhından çıkmış Niğde'nin Fertek malı değerli bir seccade vardı. ... Salonun ortasında büyük bir masa üzerinde bir takım nefaisi âsâr vâz edilmişti (eserlerin en güzeli konulmuştur). Çerçeve içinde - padişahım desristinle (yüceliğinle) bin yaşa ve - Konya vilayeti Isparta mensucatı - yazılı ortası arma-ı Hümayun-u havı - iplik halı tarzında işlenmiş gayet güzel bir levha vardı. Bu levha o kadar özenle ve dikkatle oluşturulmuştu ki yarım metre geriden bakıldığında yağlı boyalı bir tablodan farkı yoktu."

Beş numaralı salonda Konya'da dokunan halılar, metinlik ve inceliği ile ünlü Kavak seccadeleri, Cihanbeyli, Koçhisar tarafındaki Yörükler tarafından dokunan seccade ve kilim çeşitleri, Lâdik, Kırşehir ve Ereğli'nin seccadeleri, Sille'nin büyük taban halıları teşhir edilmekteydi.[15] Konya mamülleri arasında küçük seccadelerden ziyade büyük halılar önemli bir yer tutuyordu. Dokumalarda, renklerdeki uygunluk ve Ahenk dikkat çekiyordu. Bunların arasında Anaydı Bodoski Efendi'nin Sille'de dokuttuğu yedi parça taban halısının özel bir yeri vardı.[16] Ayrıca aşiretlere ait geleneksel motifli halılar da, bazı dokuma hataları görülmekle beraber, boyalarının tabiiliği, yünlerinin ipek gibi temiz ve yumuşak oluşu dikkat çekiyordu. Altı nolu salon Kayseri'nin mensucatlarına ayrılmıştı.[17] Sergiye Kayseri adına halı tezgâhı sahiplerinden İpekçioğlu Vasıl Efendi katılmıştı. Vasıl Efendi, Kayseri'de 70 kadar tezgâhın sahibiydi. Sergide çoğu ipek dokuma olan halılarını teşhir etti.

On nolu salonda ise Sivas'tan gelen halı ve kilimler teşhir ediliyordu.[18] Sivas salonunda sergilenen halı ve seccadelerin renkleri ve motifleri arasındaki ahenk ile dokunuşlarındaki titizlik tam bir ustalık eseriydi. Sergideki Sivas halı ve seccadeleri 1898 tarihinde kurulmuş olan Mircan Efendi'nin[19] tezgâhında dokunmuştu.

14 Nolu salon, Karamürsel Çuha ve Şayak Fabrikası mamüllerine tahsis edilmişti. Fabrikanın çeşitli mamülleri burada sergilendi.

15 nolu salonda, İsparta'nın ipekli mensucatı, Konya kadınlarının el işleri, güveyi takkeleri, yırtmaçlı kadın entarileri, havlu ve uçkurlar, yün şelme ve atkılar, yastık ve sandalye yüzleri, Konya mamülü elbise ve döşemelikler ve benzeri el emeği eşyalar yer aldı.[20]

Genel olarak ele aldığımız sergi salonları dışında sergide eşya teşhir eden firma ve şahıs sayısı üç binden fazlaydı. Serginin resimlerini çekme işi, Konyanın meşhur fotoğrafçısı Solakyan Karabat efendi'ye verilmişti.

Konya halı ve kilim sergisinde eşya teşhir eden sanatkârlara talimatnamenin öngördüğü çeşitli para ödülleri de dağıtıldı. Sergilenen eserlerden birinci olan Sivas halı fabrikası kurucusu Mircan Efendi 4000, ikinci olan sille halı tezgâhları sahibi İzmirli tüccar İtalyalı Custınyaniye 3000, üçüncü olan İspartalı Bodos Efendi de 2000 kuruş ödül aldı.[21] İkinci derece ödül türünde Kayseri'li Mihran Hezaryan 400, İsparta halı şirketi müdürü Karnik Efendi 300, ve yine İspartalı Vasıl Efendi'nin hemşerisi 200 kuruş ödül aldı.[22] Ayrıca 53 kişiye de takdirname verildi.

Sergi 30 Mayıs 1317 (1901) de kapandı. Serginin kapanış haberi Konya Vilayeti'nin resmi ve haftalık gazetesi Konya'da şöyle verildi.[23] "... sergi iki gün sonra müddetini ikmal ediyor. Mülhakatı vilayetin her tarafında ve Sivas, Kayseri, İsparta, Niğde ve Kastamonu gibi vilayetlerden gelmiş olan bir çok fabrikatör ve amiller sergi kapanıp memleketlerine dağılmazdan mukaddem bunlardan şayanı takdir ve tahsin olanlara nişanı âlî ve diğerlerine sanayi madalyaları ihsan buyrulmuştur... Kapanış merasiminde Konya Vali vekili, Rusya konsolosu, Fransa konsolos vekili, meclis idare ve sergi komisyonu, belediye meclisi azaları ve çok sayıda izleyici katıldı. Serginin kapanış konuşmasını Sivas'tan sergiye katılan fabrikatör Mircan Efendi yaptı."

Sergi oldukça başarılıydı. Sergiye getirilen eşyaların önemli bir kısmı alıcı buldu. Ancak millî serginin en dikkat çekici yanı, halı ve kilimlerin yerli dokumacılarının önemli bir kısmı Türk fakat fabrikatörler ve iş adamlarının çoğunun Osmanlı Devleti'nin değişik yerlerinde yaşayan, gayrimüslim tebadan olmalarıydı.

Cumhuriyet'ten Sonra Sergiler ve Konya

Sergiciliğin, Cumhuriyet'in ilanından sonraki sosyo-ekonomik faaliyetlerin içinde de önemli bir yeri vardı. Ancak, Lozan barışı ve sonrasında uygulanan göç antlaşması ile Konya'daki üretim ve sanayide etkin rol oynayan gayrimüslimlerin gitmesi ve yerli sanayici ve üreticinin de kısa zamanda ekonomiye hakim olmaması yüzünden Konya ekonomisi adeta durma noktasına geldi. Bu durumu en iyi tanımlayan tablo Nisan 1927'deki Mintika Ticaret Müdürlüğü'nün Konya Ticaret ve Sanayi odasına 1928 de yapılacak Viyana (Avusturya) sergisine katılması çağrısı ile ortaya çıtı. Oda, bu çağrıya "Adı geçen sergiye odamızca iştirakın mümkün olmayacağı ve Viyana'ya sevke elverişli mahsulatımız yoktur" şeklinde cevap verdi.[24]

Bununla birlikte hem resmi açıklamalarda hem de yerel basında bol miktarda yerli malı kullanalım çağrıları yapılıyor ve bu doğrultuda kongreler ve konferanslar düzenleniyordu. Bunlardan biri 1 Kanunisanı (Ocak) 1928 yapıldı.[25] Konya Muallimler Birliğinde yapılan bu kongrenin konuşmacısı Edip Ali Bey'di. Babalık gazetesi bu konferansın tam metnini yayınladı. Ertesi yılda, Konya mıntıkası Ticaret Kongresi düzenlendi. Konya Valisi İzzet Bey'in Reisliğini yaptığı bu kongreye Gazi Mustafa Kemal ve Başvekîl (Başbakan) İsmet İnönü de birer telgrafla kutlama mesajı gönderdi. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Vali İzzet Bey'e çektiği telgraf şöyleydi.[26] "Kongrenin hissiyatına teşekkür ve muvaffakiyetler temenni ederim."

Aynı yıl Konya'da bir el işleri sergisi düzenlendi. Sergi Hükümet Caddesi civarı Şems Sokağında açıldı. Binbaşı Kemal Bey'in refikası Cemile(Hanım tarafından idare edilen biçki ve dikiş sergisinin açılış merasimine Vali İzzet Bey, Kolordu Komutanı Vekili Sabit Paşa, Maarif Müdürü Hasip Bey, Encüman Vilayet Azası ve Babalık Gazetesi sahibi Mazhar Bey ve çok sayıda askeri ve mülki erkân ile halk katılmıştır.[27] Bu tablo bize yerli malının üretimi ve tanıtımına devletin ne kadar büyük önem verdiğini göstermektedir. Ancak o yıllarda şekerden çay'a, iğneden ipliğe, kalemden deftere sanayi gerektiren her ürün Türkiye'ye dışardan getirilmektedir. Bunda 1916 imzalanıp 1929'a kadar süren gümrük antlaşmasının etkisi vardır. Ancak asıl sorunun zihniyet meselesi olduğu da göz ardı edilmemelidir. Nitekim Başbakan İsmet İnönü'nün 12 Kânunuevvel (Ekim) 1929 tarihindeki nutku bu durumu açıklamaktadır.[28] "... Bir çok seneler kapalı mahrumiyet içinde kalmış memleket barışla ilk nefes aldıktan sonra birçok ihtiyaçlarını dışarıdan tedarik etmek mecburiyetinde kaldı. Hazır yiyen geçmiş asırların kötü mirası olarak, açık bütçe ile memleket idare etmeğe çalışmak alışılmış bir hastalıktı. Sonra üst üste birkaç yıl verimsiz ve kısır geçti. Bunların hepsinden mühim olmak üzere, asıl sebep olarak memlekette millî iktisadın kifayetli olduğu gibi bir düşünce vatandaşın ve cemiyetin fikrinde yer tutmamıştı. ... Eğer istihsalımız kıfayet etmiyorsa ve çalışkan vatandaş, ekmekle kahve (arasında tereddütte kalacaksa onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüzün yettiği kadar kulağına bağıracağız."

Türkiye'nin ve dolayısı ile Konya'nın sanayileşme tablosunu en iyi şekilde ortaya koyan sergi, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in himayesinde, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün direktifleri doğrultusunda Aralık 1929'da kurulan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından, dar bütçesi ve birkaç memuru ile Nisan 1930'da Ankara'da düzenlenen "Millî Sanayi Numune Sergisi"nde ortaya çıktı.[29] 30.01.1930 da toplanan yerli mallar sergisi komisyonu, çalışmalarına tüm Türkiye'deki sanayi en iyi şekilde temsil edebilecek nümünelerin tesbitiyle başladı. Sergiye katılacak eşyalar Cemiyetin temin edeceği vasıtalarla toplanarak Ankara'ya getirilecekti.[30] Ayrıca Türkiye'deki bütün yerli malı üreticisi ve satıcılarının adresleri katalog oluşturulmak amacıyla toplandı.[31] Ancak bu katalog için Konya'dan gönderilen numune yok denecek kadar azdı. Nitekim 20 Nisan 1930'da açılan sergiye Konya'dan sadece Ereğli ilçesi, patatesten ispirto ve kola üreten tek bir firma raporu ile katıldı.[32] Yünlü dokuma ve tuz sanayi de dolaylı olarak temsil edildi.

Ankara'daki bu sergiden sonra Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin gayretleri ile yurdun çeşitli vilayetlerinde yerli mallar sergisi düzenlenmeye başladı. Bu bağlamda Konya'daki ilk millî sanayi sergisi 03 Temmuz 1932'de açıldı.

Konya'da Açılan Millî Sanayi Sergileri

Cumhuriyet'in ilanından sonra Konya'da düzenlenen ilk yerli malı sergisi Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Konya şubesinin gayretleri ile Cemiyetin "Tasarruf Haftası" (olarak kutlanmasını uygun gördüğü 1931 yılı Aralık ayının ikinci haftasında açıldı. Serginin açılacağını Babalık gazetesi kamuoyuna şöyle duyurdu:[33]

"Şehrimizde tasarruf ve yerli malı haftasına ait hazırlıklar ikmal edilmek üzeredir. Hafta boyunca okullarda dersler tasarruf ve İktisad'a hasr edilecek temsiller verilecektir. Millî iktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Konya şubesi haftaya ait işleri intaç etmiştir. Cemiyet Muallimler Birliği Salon'unda yerli mallar sergisi açacak, yerli mamulatımızı halka teşhir edecektir. Sergiyi hafta içinde bütün vatandaşlar gezebilecektir." 13 Kânunuevvel (Aralık) 1931'de hemen hemen tamamı Konyada üretilen mallar teşhir edildi. Salonun her tarafında Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yerli malı kullanımına yönelik dövizler açmıştı. Bunlardan bazıları şunlardı:

"- On paralık bir şey alırken bile yerli malı tercih et,
- Yerli malı seferberliğinde bozgunculuk yapma"[34]

"- Vatandaş eskiden yerli malı kullanmak ayıp sayılırdı, Eskiden Türk'e Türk demek de ayıptı."[35]

"- Vatandaş, bir şey alırken satıcıdan daima yerlisini iste."[36]

Serginin son gününde ise hafta boyunca vitrinlerini yerli malı ile düzenleyenler arasında yapılan seçimde dereceye girenlere plaket verildi. Konya'da tasarruf haftası 1931'den itibaren her yıl kutlandı.

Millî Sanayii Sergisi

Yerli malı sergisinde elde edilen başarı, ertesi yıl Konya'da Millî Sanayi sergisinin açılmasına öncülük etti. Serginin organizatörü yine Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti idi. Konya'da yerli mallar sergisinin açılacağını Cumhuriyet gazetesi şöyle duyurdu.[37] "Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Konya'da bir yerli mallar sergisi tertip edecektir. Sergiye iştirak edecekler için devlet demir yolları idaresince tenzilat yapılacaktır". Sergiyi Babalık Gazetesi adına izleyen Ahioğlu Nazmi Bey'de serginin amacı için şunları söylemişti.[38] "Bu sergi mahiyeti itibarı ile nikbinliği, bitkinlikleri, ümitsizlikleri imana inkılâp ettirmek ve Türk Milleti'nin sanayi cephesindeki terakki ve kabiliyetlerini canlı olarak teşhir edilecekti. Bu sebeple Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin sırf millî sanayimizi tanıtmak gayesi ile meydana getirdiği bu ulvi eserin temaşası için aylardan beri yükselen vatanı ve millî sedasına koşmak vazifemizdir. Halkımız bu sergide kendi cevherinin neler yapmağa muktedir olduğunu göreceği gibi öz mallarımızdan ihtiyaçlarını da ucuz fiyatlarla temin etmek fırsatını bulacaktır. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin -vatandaş yerli malı al- hitabına koşacağımız günler içindeyiz. Hepimiz bu fırsattan istifadeye koşmakla en değerli millî vazifelerimizden birini daha yapmış olacağımızdan şüphe etmemeliyiz."

Konya Valisi Vehbi Bey'in himayesinde hazırlıkları sürdürülen sergi 1 Temmuz 1932'de açılacaktı. Sergi komitesi sergiye katılacaklar için bir de "Konya Birinci Millî Sanayi Sergisi Talimatnamesi" yayınlandı.[39]

Buna göre:

1- Konya birinci sanayi sergisi 1 Temmuz 1932'de açılacak ve 15 Temmuz 1932 akşamı kapanacaktır.
2- Sergiye Gazipaşa Mektebi tahsis olunmuştur.

3- Sergide yalnız yerli mamulât ve mensucat teşhir edilebilir.

4- Sergi satışlıdır.

5- Sergiye iştirak etmek isteyen her firma ne teşhir edeceğini ne kadar metre murabbai yer istediğini (uzunluğu ve derinliğini) en son 25 Haziran 1932 tarihine kadar cemiyetin Konya şubesine bildirmelidir. Bu tarihten sonra yapılacak müracaatlar dikkate alınmayacaktır.

6- Sergi yerinde her metre murabbii için bir lira alınır.

7- Sergide standlar cemiyetin tesbit ettiği tarzda yeknesak yapılacaktır. Fon siyah beyaz olacaktır. Serginin vahdetini bozan süslere müsaade edilmez.

8- Sergiye iştirak etmek isteyenler bu arzularını Cemiyetin Konya şubesine 10 Lira göndermekle teyit edeceklerdir. Sergiye iştirak edilmediği takdirde bu para cemiyetin gelir hanesine kaydedilir. Sergiye iştirak edenlerin bu 10 lirası sergi sonunda elektrik ve yer hesapları görülürken mahsup edilecektir.

9- Sergiye iştirak edecekler serginin açılışından bir gün önce pavyonlarını ikmal ve eşyasını teşhir etmiş bulunmalıdırlar.

10- Eşya ve eşya getiren şahısların gidip gelme ve nakliyelerinden % 50 indirim yapılması ve Oktruva ve belediye hissesi alınmaması kararlaştırılmıştır.

11- Belgeler Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti şubelerinden alınır.

12- Sergiye ziyarete gelecekler tren ücretlerinden % 40 indirimli istifade edebilirler. Bunun için bir fotoğraf çektirip adi bir kâğıda yapıştıracak ve künyelerini altına yazacaklardır. Bu belgeleri istasyon gişesi mühürleyecektir. Biletler gidiş dönüşlüdür. Sergiye iştirak edecekler 20, ziyaretçiler 25 Haziran'dan itibaren trenlerde indirimli ücretle seyahat edeceklerdir.

13- Sergiye iştirak edecek firmaların Konya'da otel ve lokanta ücretleri asgari fiyatla temin edilmiştir.

Sergi, 1 Temmuz Cuma günü saat 10'da Vali Vehbi Bey, Belediye Reisi ve Konya CHP il Başkanı Şevki Bey, Millî Eğitim Müdürü Hasip, Elektrik Şirketi Müdürü Halis Bey, mahalli erkan ve geniş bir halk kitlesi katıldı. Açılıştan önce Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti adına S. Aydın Bey kısa bir konuşma yaparak iktisat seferberliğini izah ettikten sonra sergiye iştirak eden firmalara ve açılışta hazır bulunanlara teşekkürlerini beyan etti. Bando merasiminden sonra Vali kurdeleyi keserek sergiyi açtı.[40] Serginin açılışı münasebetiyle Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Merkezi genel Katibi ve İzmir Milletvekili Rahmi Bey, Konya Şubesi'ne şu telgrafı çekmişti.[41]

"Konya şubemizin teşebbüsü ile açılan Konya birinci millî sergisi münasebetiyle müşterek gayelerimizin halk arasında yayılması için çalışan bütün faziletli ve faal arkadaşlarımızı tebrik eder, muvaffakiyetler dileriz."

Sergiye dörtte biri Konya'dan, dörtte üçü de dışarıdan olmak üzere tam 57 firma katıldı. Katılan firma veya şahısların bazıları şunlardır.[42] İpekiş; yerli mallar pazarı olarak; Beykoz Kösele Fabrikası, Hereke Feshâne Bakırköy Fabrikaları, trikotaja; İncilizade Biraderler, Dilberzâdeler, Süleyman Sırrı ve Şükrü Bey'in ortağı olduğu Konya Çorap ve Fanila Fabrikası, Bakır kap olarak; Cici Mollazade Ahmet, yerli gazocakları ve lambaları. Konya'dan Mumcuoğulları Manifatura, Bursa-Balıkesir dokuma ve trikotaj, Bursa Remzi Bıçak Atelyesi, Cümbüş Müzik Aletleri, Kemâl İtriyat, Hacıkaymaklı Mustafa'ya ait Konya Makarna Fabrikası, Eskişehir Kiremit Fabrikası, Isparta halıları-şark halı kumpanyası, Genç Türk kolonyası, İstanbul-Pertev müstahzaratı, İstanbul Necip Kolonyası, Sigara ağızlığı, tavla, İstanbul domino yerli fabrikası, Pennur boyaları, Kitap meşheri mümessili, Konya Millî Kütüphanesi sahibi Kâzım Bey, İstanbul Kösele Fabrikası, İstanbul Atikezâde Murat kösele fabrikası, Konya Beyşehir Doğanbey dokuma imalâthanesi, Eskişehir mobilya fabrikası." Sergi onbinlerce kişi tarafından ziyaret edildikten sonra[43] 15 Temmuz 1932'de kapandı.[44]

Sergiye katılan firmalara ve sergiledikeri eşyalara bakıldığında Konya ve dolayısıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve sanayi durumunun önemli ölçüde el emeğine dayandığı, teknoloji gerektiren sanayinin ise yok denecek kadar zayıf olduğu görülür. Devlet ve özel sektör, yapılan onca ciddi yerli malı propagandasına karşılık halka ihtiyaçlarını karşılayabileceği miktarda yerli malı sunamamanın zorluğunu yaşamaktadır. Ciddi sermaye sıkıntısı çeken özel sektör Cumhuriyet'in ilanından sonra devlet desteğine rağmen[45] uzun vadeli yatırımlara yönelememiştir. 1929 dünya iktisadi buhranını izleyen yıllarda ise pek çok küçük ve orta ölçekli işletme ya iflas etmiş ya da faaliyetlerini durdurmuştu.[46] Bu durum karşısında devlet yeni bir iktisadî arayışın içine girdi. Özel sektörün yatırım yapmadığı, yetersiz kaldığı ya da kamunun genel menfaatlerinin söz konusu olduğu alanlarda bizzat devletin yatırımlarda etkin duruma getirilmesine karar

verildi. Hükümet, aynı zamanda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aracılığıyla 1929 yılı sonunda başlattığı halkı yerli malı kullanmaya alıştırma gayretini sürdürdü. İşte böyle bir ortamda Konya'da ikinci kez millî sanayi sergisinin açılmasına karar verildi.

İkinci Millî Sanayi Sergisi

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 1933 yılında da bir sergi düzenlemeye karar verdi. Ancak maddi imkânları böyle bir sergiyi düzenlemek için yeterli değildir.[47] Bunun için serginin açılışında kullanılmak ve sergi bitiminde, sergi süresince elde edilecek hasılattan geri ödenmek kaydıyla Konya Ticaret Odasından 6.5.1933 tarihli yazı ile 70 lira para istedi.[48] Oda bu talebi serginin 15 Haziran'da başlayıp 30 Haziran'da bitmesi ve satışlı olmaması ricası ile kabul etti.[49] Sergi, 20 Haziran 1933'de açıldı ve 16 gün devam etti.[50] Vali Cemal Bey tarafından açılan sergiye 62 firma iştirak etti. Ancak Konya dışından gelen firmalarda ulaşım kolaylığı sağlanmasına rağmen bir önceki yıla göre önemli bir azalma vardı. Cemiyet bu durumu Konya sergisinin Bursa'daki sergi ile aynı güne denk gelmesine ve her yerde olduğu gibi Konyalı tüccarların serginin açılmasına sıcak bakmadıklarına bağlıyordu.[51] Buna rağmen serginin başarılı geçtiği, 80 bin ziyaretçi sayısına ulaşıldığını ve 40 bin liralık satış yapıldığı ifade edilmektedir.[52]

Babalık gazetesi ise sergi ile ilgili şu haberi geçmiştir.[53] "Sergi açıldığı günden beri binlerce halk tarafından ziyaret edilmektedir. Serginin açıldığını işiten kazalarımız, köylerimiz ve hatta civar vilayetlerden pek çok ziyaretçi gelmiştir. Bunlardan bir kısmı tüccar oldukları için sergide toptan alışveriş etmemektedir. Sergi, bilhassa akşamüstü ve geceleri kalabalık olmakta bazı müstesna günler hariç olmak üzere şehrimizde sönük geçen gece hayatını canlandırması itibarı ile de çok faydalı oldu."

Üçüncü Millî Sanayi Sergisi

İkinci sanayi sergisinden istenilen neticelerin alınamaması ve bazı eleştirilere rağmen Cemiyet kararlılıkla hem yerli mallar haftasını hemde sanayi sergisi düzenlemeyi sürdürdü. Cumhuriyet gazetesi, Konya'da üçüncü millî sanayi sergisinin 25 Haziran 1934'te açılıp 10 Temmuz 1934'e kadar devam edeceğini duyurdu.[54] Sergi münasebetiyle Cemiyet Başkanı Sıtkı Bey, üçüncü Konya Millî Sanayi Sergisi'nin resmi açılışına davet amacıyla Cumhurbaşkanı ve Cemiyetin bir numaralı üyesi Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş ve aşağıdaki cevabı almıştı.[55]

"Üçüncü Sanayi Sergisi açılması münasebeti hakkında bildirilen duygulara teşekkür eder, muvaffakiyetler dilerim." Sergi 25 Haziran 1934'te Gazipaşa İlkokulunda açıldı. Sergiye 33 Firma katıldı. Bunlar arasında çivit, fanila, çorap, trikotaj, ipekli, yünlü ve pamuklu mensücat, kuyumculuk, çeşitli el işleri, deri mamülleri, itriyat ve lastik ayakkabılarına ait pavyonlar vardı.[56] Önceki yıllarla mukayese edildiğinde sergilenen eşyalarda sanayileşme yolunda belirgin bir gelişme görülüyordu. Taşradaki bazı mühim firmaların temsilciliğini de Konya'daki temsilcilerinin yaptığı sergi 11 Temmuz 1934'te kapandı.[57] Bu itibarla 1935 yılı sergisinin daha iyi olacağı ümit ediliyordu.

Dördüncü Millî Sanayi Sergisi

1935 yılı sergisi için çalışmalara Nisan ayından itibaren başlandı. Çalışmalar, sergiyi Konya dışından gelen firmaların katılımını azalttığı gerekçesi ile Bursa'da yapılacak sergi ile aynı tarihe denk getirmeyecek şekilde yürütülüyordu. Cumhuriyet gazetesi özel muhabiri M. Aysel, bu durumu açırlarken "Bursa yerli mallar sergisinin kurulduğu tarihe rastgelmemesi için tedbirler alıyor. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Konya Şubesi her sene Konya'da yerli mallar sergisi açarak Konya'da ve Konya dışında yapılan yerli mallarımızı teşhir eder ve dolayısıyla iktisadi bir kıpırdanma göstermesine sebep olur. Bu sene yerli mallar sergisi çok zengin ve muntazam olacaktır. Bunun için hazırlıklara şimdiden başlamıştır. Geçen sene Konya ve Bursa'daki sergiler aynı zamana denk geldiğinden hariçten gösterilen rağbet dağılmıştı. Konya ve Bursa arasında ilk bakışta bir bağ olmadığı zannolunur. Halbuki Konya sergisine memleketin her tarafından müracaat eden firmalar vardı. Bu firmalar aynı zamanda Bursa sergisine de alakadardır. Konya Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bu düşünceyle sergi tarihini 25 Haziran'a almıştır" diye yazdı.[58]

Cemiyet, serginin başarılı olması için yeni bir nizamname de hazırladı. Yeni nizamname şöyledir.[59]

1- Konya dördüncü yerli mallar sergisi 25 Haziran 1935 tarihinde açılacak ve 10 Temmuz 1935 gecesi kapanacak,

2- Sergiye, Konya'da Alâeddin tepesi civarında Atatürk (Gazi) İlkokulu tahsis edilmiştir,

3- Sergide yalnız yerli malı gösterilecek,

4- Sergi satışlıdır,

5- Sergiye yalnız yerli malı yapan fabrikalar ve zanaat evleri katılacaktır.
6- Firmalar ne gibi mal yaptıklarını ve sergiye gönderecekleri iş yerlerinin adlarını bildiren bir

belgeyi bulundukları Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumun'dan birisine imza ettirmek suretiyle sergiye katılabilirler.

7- Sergiye katılacak firmalar sergide gösterecekleri ve satış yapacakları yerli mallarının neler olduğunu kaç metre uzunluğunda yer ayrılmasına gerek olduğunu en son 20 Haziran'a kadar kayıtlarını yaptırmaları gerekir. Bu tarihten sonra sergiye girmek isteyenlerin dileği onaylanmayacaktır.

8- Sergi yerinin eni 1,5 ile 2 metredir. Uzunluğun ona göre istenmesi.

9- Sergide standlar sergi kurulunun istediği biçimde bir örnek yaptırılacak.

10- Standların sergi grubunca yaptırılması bildirilecek olursa, metre murabba-i için bir lira vermek gerektirir.
11- Fon kara bezden olacak, bunu firmalar yaptıracak.

12- Elektrik ücretleri, firmaların yakacakları mum sayısı üzerinden alınır.

13- Gerek sergiye girecek firmaların iş yerleri, eşyası ve gerek sergiyi gezecek kişilerin navlon ücreti ucuzdur.

14- Her metre metrekare yerin ücreti iki liradır.

15- Sergiye girmek isteyenler Ulusal Ekonomi ve Tutum Kurumu Konya Sergi Koluna 20 Lira göndererek kaydını yaptıracak, sergiye gelmezse bu para kurumun olacak.

16- Sergiye gireceklerin bu 20 Lirasının sergi sonu yer, elektrik gibi giderine takas yapılacak, artanı kendilerine verilecektir.

17- Sergiye girecekler serginin açılmasından bir gün evvel pavyonlarını bitirecek ve mallarını göstermiş olacaktır.

18- Sergi içinde tam büfe ve lokanta açılacaktır. Firmalar ve gezenler için her bay halka göre ucuz oteller şimdiden hazırlanmıştır.

19- Hem sergiye hem de pek değerli Türk öntüklerini ve Konya müzesini görmek için bütün halkı Konya'ya çağırıyoruz.

Cemiyet, sergi vasıtasıyla piyasaları canlandırmak istediğinden inhisarların da sergiye katılacağı ve her çeşit içki ve tütünün satılacağını, sergiye katılmak isteyenlerin trenlerden % 50 indirimli seyahat edebileceklerini duyurdu.[60] Ancak kısa bir süre sonra İnhisarlar İdaresi (Tekel) bütçesinde yeterli para olmadığı gerekçesiyle Konya'daki sergiye katılamayacağını bildirdi.[61]

Sergi beklenildiği gibi 25 Haziran 1935'te açıldı.[62] Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk bu kez de sergi komitesinin kendisine çektiği telgrafı karşılıksız bırakmamış ve cevabı telgrafında "Bana karşı gösterilen temiz duygulara teşekkür ederim"[63] demişti.

Ancak sergi, gösterilen bütün iyi niyetli çabalara rağmen beklenilen ilgiyi görmedi. Babalık gazetesi bu durumu okuyucularına duyururken şu ifadelere yer verdi.[64] "Konya dördüncü millî sanayi sergisi bu akşam açılacaktır. Sergiye rağbet yıldan yıla azalmaktadır. İlgililer (sergi yerine) panayır yapılırsa daha çok ilgi göreceğini söylüyorlar. Büyük endüstri ve tecim kurumlarından bu yılki sergiye iştirak eden yoktur. Firmaların sayısı Konya'dan iştirak edenlerle ancak onbeşi doldurabilmiştir. Sergi kuracağının alt katı dolmuş üst katı boş kalmıştır." Sergiyle ilgili Ekekon gazetesi ise "Sergiye 14 firma iştirak etti. Sümerbank'ın eşantiyon olarak gönderdiği mallar henüz trenden çıkmadı. İnhisarlar İdaresinin çok önem verilen ürünleri de gelmedi"[65] diyordu.

Serginin istenilen katılımın sağlanamamasının yani sıra halkın katılımının da az olması üzüntüye sebep oldu.[66] Bu hayal kırıklığı Babalık Gazetesi baş yazarı Nazım Evren tarafından şöyle ifade edildi.[67]

"Konya'mızın bu hamiyet, karşısında geri kaldığı görülüyor. Bizim için bu durum acı vericidir. Zenginlerimizin pek azı sergi ile ilgileniyor. İlçelerimiz bile yerli malına duyarlılık konusunda bizden daha ileridir. İldeşlerimizin bu hususta daha duyarlı olmaları ulusal bir vazifedir."

Serginin son günü olan 10 Temmuzda, katılımcılar için Meram'a bir gezi düzenlenerek Konya'nın güzellikleri tanıtıldı. Aynı günün akşamı katılımcılar Konya'dan ayrılmaya başladı.[68]

Sonuç Yerine

Konya, bu hayal kırıklığından sonra sanayi sergilerine uzun bir süre ara verdi. Bu arada 1937'de Sümerbanka bağlı Ereğli Bez fabrikası, 1954'te Konya Şeker Fabrikası, 1956'da Konya Et Kombinası, 1959'da Yem Fabrikası kuruldu. 1958'de sanayi çarşısının temeli atıldı. 1946'da kurulmak istenen cer fabrikası ise halkın büyük tepkisine yol açtı.[69]

Konya'da bu gelişmelerin ardından sanayi fuarı konusun yeniden gündeme geldi. Mümkün olan en kısa zamanda Konya'da bir sanayi fuarı açılması için faaliyete geçildi. Bu amaçla Konya

Ticaret ve Sanayi Odası, bir Orta Anadolu fuarı kurulması konusunda görüşmeler yapmak üzere 13 Şubat 1962'de fuar konusunda uzman kişilerin de katılacağı bir toplantı düzenlendi.

Toplantıya 400 kadar Konya'lı iş adamı, tüccar ve fabrikatör davet edildi. Ancak 400 davetliden sadece 37'si toplantıya katıldı. Konya Kamuoyu hala sanayi fuarının önemini kavrayabilmiş görünmüyordu. Bu durum Yeni Konya gazetesi manşetine "İşte memleket işindeki hassasiyetimiz. Ticaret ve Sanayi Odasının 400 kişilik davetine yalnız 37 kişi katıldı"[70] şeklinde taşıdı. Toplantı saat 10.30 da başladı. Toplantıda Alman uzman Herr Heinz Heller, yaptığı incelemeler sonucunda Konya'daki sanayi çok zayıf bulduğunu bu sebeple "şimdilik Konya'da bir fuar yapmayı uygun bulmuyorum" dedikten sonra "fuarların bir satış pazarı değil, birer teşhir yeri olduklarını, bu yüzden Konya için fuardan önce emtia pazar ve panayırları, islah edici hayvan ve emtia sergileri, turistik festivaller yoluna gidilmesinin" daha doğru olacağını söyledi.[71]

Diğer uzman Behçet Üzer'de, Heller'le aynı görüşteydi. "Bugün için Konya'da fuar açılması mümkün değildir. Çünkü Konya sanayi çok zayıftır. Fuar toptan alış veriş yeri olduğuna göre sanayiniz toptan eşya yapmağa müsait değildir. Biz ancak kültür-park festival ve sergi şekline yönelmeye fayda gördük" diyordu.[72] Ancak uzman görüşleri Konyalı katılımcıları çok memnun etmedi. Örneğin İzzet Koyuncu yapılacak etkinliğin adının sergi değil fuar olarak konmasını, çünkü sergi adı verilince rağbet görmeyeceğini belirtti. Fethi Ferit Uğur ve Milletvekili Kemal Ataman ise Ticaret Odası, Belediye ve Turizm Cemiyetinin birlikte çalışarak özellikle Mevlana irtifalı sırasında serginin açılmasının faydalı olacağını söylediler.[73] Ertesi yıl fuar için yeni bir girişim daha yapıldı. Bu kez uzman olarak İzmir Enternasonel Fuarının 25 yıllık müdürü Yüksek Mimar Ferruh Örel davet edildi. Ferruh Örel, uzun vadede Konya'da fuar'ın kurulabileceğine inanıyordu. Nitekim gazetecilere verdiği demeçte "Konya coğrafi durumu bakımından fuar kurulmasını çok elverişlidir" dedi.[74] Ancak yapılan girişimlerden yine bir netice alınamadı ve Konya için millî sanayi sergisi ve uluslar arası fuar fikri 1980'lerden sonraki tarihlere kaldı.

Sergi Destanı

Açılan sergiyi seyrane heman
Herkes gibi ben de oldum şitâbün
Yerli mallarını gördüğüm zaman
Duydum son derece bir zevk-u vicdân
Namımız dağıldı bütün âfâka
Türkte kabiliyet başkadır başka
Rehberlik edilse güzelce halka
Feyizli hünerler gösterir her ânî

Sergide seyrettim halkın hâlini
Hevesle alıyor yerli malını
Görmedim bu mâlın ben emsâlini
Deyip de oluyor mesrur-u şâdân

Millî san'atlarla yerli malları
Az vakitle gitmiş pek çok ileri
Ecnebi malını bırakmış geri
Der isem sözüme, şüphesiz inûn,

Sergideki mallar hakkıyla parlak
İnanmazsan buna, kendinde git bak
Mal alıp mukabil bir para bırak
Şu tasvirim olsun sene de ayânî
Dahili metalar harice nisbet
Değil mi ey millet, cevher-i cennet?
Varsa eğer sende hissi millîyet
Ecnebi malını alma bir zamanı

Her san'athaneden gelip birçok mal
Yayılmış sergiye Süreyyâ misal
Bu nurlu pazarı görünce derhal
Kapladı gönlümü bir hissi şükrânî

Her malı hem ucuz, hem de pek zarif
İpekli mendiller, hele çok lâtif
Birer birer etsem malları tavsif
Olurdu şu destan büyük bir divânı

Bütün halk şevk ile seyrâne daldı
Parası olanlar ucuz mal aldı
Züğürtler ye's ile bakıpda kaldı
Çünkü alamadı bir adet fincân

Yerli malımızın kıymeti derkâr
Fazlasına yoksa eğer iktidâr
Ufak bir mal alıp eder iftihâr
Her gören kendinde kıl kadar iz'ân!

Geldi ayağına şu büyük nimet
Her vakit bulunmaz böyle bir fırsat
Sende de bu fırsatı bilip ganimet
Sergi mahalline koş doğru hemân!

Bahtımız bu lütfu etmişken alâ
Bilmemek kadrini büyük bir hatâ
Kaygısız, kayıtsız durmak alâ
Olmaz mı vatandaş nimete küfran?

Verip sözlerime dikkatle kulak
Hiç olmazsa sen de git al bir bıçak
Duymazsan sözümü sonunda mutlak
Olursun kardeşim elbet peşimâni

San'atta da verdik cihâne bir şan
Ecnebi rakipler oldu perişân
Şu hale daima edilse şayân
Millî duygularla mefbâret ilân!

Bu sergi çok şeref verdi Konya'ya
Sergiden mal gitti Hinde Hanya'ya
Hulâsa sergimiz bütün dünyaya
Şan verdi denirse zannetme yalan!

Ey muazzam Gazi, ey mihri pür-tab
Millete azm ile eyledin hitâb
Servet-ü san'atte yapıp inkılâb
Bu zorlu işi de eyledin asân!

Milletin himmeti görmesin zevâl
Dünyalar durdukça dursun bu Kemal
Takdir-ü şükrân şerefli bir hâl
Bilerek namzettim millî bir destân!

Ermenekli Tahsin Efendi (Temmuz 1932.)
İTTİHAFI KONYA VE SERGİ

Konya bir dürr-i cihândır 'âlem-ârâ şânı var
Hâtem-âsâ cût ile şöhret alan 'ayânı var
Bir şereftir Konya'da doğdum demek insân için
Çünki Türk tarihinin Konya gibi 'unvânı var
Eylemez kimse tecâvüz hakkına bir kimsenin
Bir 'adâletle mücessem vâli-i Zişân var
Şefkat-ü hilm-ü şerefle muttasıf eşrâfının
Lazimü gayr-i müfarik halkı var.. İhsânı var
Konya'yı metheylemek (Konya) demek kâfi gelir
Kendine mahsûsu cünki ayrıca devrânı var
Ser-be-şer gezdim cihânı görmedim emâlini
Konya'nın noksânı vardır kim dese noksânı var
Yok yeri câhillerin Konya gibi bir beldede
Aşina ilmü fününa layüet şübbânı var
Her taşı bir dersi ibrettir ülûl-ı efsâr için
Mâziyi temsil eden âsârının heycânı var
Gençleri ahlak ile şöhret kazanmış dehride
Nûr ile tahmîr olunmuş Konya'nın pirânı var
Başka yerlerle edilmez doğrusu Konya kıyâs
Hâli hazırda bile İstanbul'a rüchânı var
Hakine dikkat bas pâyin unutma mâziyi
Durduran ehl-i sâlibi bir Kılıç Arslan'ı var
Kalplerinde nakşolunmuş tâ ezel hübbu7l-vatan
Yurduna karşı esâsen hepsinin imânı var
Sanma kim yalnız Merâm'dır Konya'yı tezyin
eden Cennet-i adne muâdil bir adet seyrânı var
Bir gârîbin melcei, bivâyenin mevâsı var
Vâlisi 'âli himem kadri şinâs insânı var
Böyle bir millet alır mı ecnebî emvâlini
Gayret-i millîyeye dini gibi vicdânı var
Bir temizden itibâren almaya Türk mâlını
Milleti kavm-i necibin 'ahtı var peymânı var.
Ruh-ı ecdât keşt eder ufukunda (Millî Sergi) nin
Paranı ver mâlına oğlum deye cevlânı var
Hilesiz Türk mâlını almazsa bir Türk Türk değil
Türkse'de zâhirde lâkin Türklüğe bühtânı var
Mâlı varken bir Fransız mâl alır mı başkadan?
Hep bu yüzden kendininde servetü samanı var
Bizde evvel yok idi mevbûr olurduk almaya
Şimdi onlardan da enfes daha erz3anı var
Doğrusu takdîre şâyândır mukaddes Konya'nın
Daimâ kendi dokur kendi giyer dehkânı var
Türk olan vermez para aslâ yâbâncı mâlına
'Âlem-i tûrana böyle Konya'nın 'ilânı var
Hep bedihi yazdığım yoktur delîle ihtiyâç
Muteriz varsa buyursun Hüsnünün bürhânı var

BABA
Babalık, 5 Temmuz 1932.

KAYNAKÇA

1Hakkı Nezihi, "Memleketimizde İlk Sanayi Sergisi", İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Dergisi, NO: 7, Temmuz 1930

2 Önsoy Rifat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi, İş Bankası yay. Ankara 1988, s., 59.

3 "Sergi ve Panayırlar", Ticaret Vekâleti Enformasyon Bülteni (Haftalık) Yıl 3, Sayı 107, İstanbul 1939, s. 5.

4 Bu komisyon dış baskılar sonucu fesh edilerek görevini şehremaneti'ne devretti. Osman Nuri, Mecelle-i Umuru Belediye, C. 1, İstanbul 1922, s. 727-728.

5 Semiz Yaşar, Atatürk Dönemi İktisadî Politikası, Konya 1996, s. 5-6.

6 Önsoy, age., s. 76-77.

7 Reşat Ekrem, "Konya Mektupları", İkdam, 7 Mayıs 1317.

8 Ferit Paşa (1852-1914) 22.03.1898 - 17.16.1902 tarihleri arasında Konya Valiliği yaptı.

9 Geniş bilgi için bak, Konya Vilayet Salnamesi (1317), Vilayet Matbaası , (Yusufağa Kütüphanesi, 10937'de kayıtlı); Önder Mehmet, "Konya'da açılan ilk halı-kilim sergisi" Yeni Konya, 6 Ocak 1956.

10 Yolcu (Rumuz), Konya'da İlk Halı Sergisi, Babalık, 13 Kasım 1948.

11 Tüzük için bak. 1317 yılı Konya Vilayet Salnamesi, Ayrıca bak. Babalık, 13-16 Kasım 1948. Atlan Mehmet Şakir, Konya'nın İktisadî bünyesine Bir Bakış, İstanbul 1940, s. 220-222.

12 Konya Sanayi Mektebi için bak: Semiz Yaşar-Kuş Recai, "Konya Sanayi Mektebi" Konya Kitabı V, Konya Ticaret ve Sanayi Odası yay., Ed. Yusuf Küçükdağ, Konya 2002, s. 103-142.

13 Önder Mehmet, Konya'da açılan Halı-Kilim Sergisi, Yeni Konya, 6 Ocak 1956.

14 Reşat Ekrem, "Konya Mektupları", İkdam, 7 Mayıs 1317.

15 Babalık, 16 Kasım 1948.

16 Babalık, 16 Kasım 1948.

17 Babalık, 18 Kasım 1948.

18 Babalık, 20 Kasım 1948.

19 İyi bir boyacı ustası da olan Mircan Efendi, başarılı bir halı ressamı olan Şimşiryan Efendi, ile ortaktı. Babalık, 20 Kasım 1948, Mircan Efendi bir ara Amerikada'da bulundu. Babalık,
23 Kasım 1948.

20 Babalık, 25 Kasım 1948.

21 Babalık, 25 Kasım 1948.

22 Babalık, 25 Kasım 1948.

23 Konya, (resmi ve haftalık gazete), dördüncü hafta, Mayıs 1317.

24 Arabacı Caner, Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası, Konya 1999, s. 250.

25 Babalık, 2 Kânunusanı 1928, s. 2.

26 Babalık, 22 üçüncü ay 1929, s. 3.
(Baskı hatasından dolayı Gazetede Gemile olarak yazılmıştır.

27 Babalık, 13 İkincikânun 1929.

28 "İsmet Paşa Hazretleri'nin Nutukları", Türk Yurdu, sayı 24-218, s. 69-75.
(Kahve yurt dışından ithal ediliyordu.

29 Semiz Yaşar, Atatürk Döneminin İktisadi Politikası, Konya 1996, s. 104.

30 Hakimiyeti Millîye, 31.01.1930.

31 Hakimiyeti Millîye, 04. 02. 1930.

32 Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1930 Sanayi Kongresi, Raporlar, Zabitler, Ankara, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, tarihsiz, s., 278. (Hafta Aralık 1929dan itibaren kutlanmaya başlamıştı.)

33 Babalık, 10 Kânunuevvel (Aralık) 1931.

34 Babalık, 13 Kânunuevvel 1931.

35 Babalık, 17 Kânunuevvel 1931.

36 Babalık, 17 Kânunuevvel 1931.

37 "Konya'da Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 13 Haziran 1932, No. 2902.

38 Ahioğlu M. Nazmı, "Sanayi Sergisi Bugün Açılıyor", Babalık, 1 Temmuz 1932.

39 "Sergiler ve Panayırlar", T.C., İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Cilt 48, No 6, Haziran 1932, s. 293.

40 "Sanayi Sergisi Cuma Günü Açıldı", Babalık, 3 Temmuz 1932.

41 Babalık, 3 Temmuz 1932.

42 "Sanayi Sergisi Bugün Saat 10 da Merasimle Açılıyor", Babalık, 1 Temmuz 1932.

43 Babalık, 1 Temmuz 1932.

44 "Sanayi Sergisi Bu Gece Kapanıyor", Babalık, 15 Temmuz 1932.

45 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu için bak. Kanun no 1055, Düstur, 3. tertip, c. 8, s., 655-660; Üçok Faik, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Ankara 1938.

46 Arabacı, age., s., 213-214'te 1933 yılını Konya'daki tüccar ve esnafın en çok ticareti terk ettiği ve Ticaret Odasından kaydını sildirdiği yıl olduğunu yazar.

47 Cemiyetin tek ciddi gelir kaynağı üyelerinden topladığı aidatlardı. Bu da sergi organizasyonu için yeterli olmuyordu. Cemiyet üyelerinden yıllık bir lira aidat alıyordu. Bak Semiz, age., s. 56.

48 Arabacı, age., s. 259.

49 Arabacı, age., s. 259-260. Ancak satış yapılmama ricası kabul görmedi. Hakimiyeti Millîye, 21.Haziran.1933. No 4281.

50 "Konya Millî Sanayi Sergisi 20 Haziran'da Açılıyor", Babalık, 19 Haziran 1933; "Konya'da Millî Sanayi Sergisi", Hakimiyeti Millîye, 21 Haziran 1933.

51 "Konya Sergisi", İktisat ve Tasarruf, No 10, Eylül, 1933.

52 1932'de bu rakam 80 bin lira idi. İktisat ve Tasarruf, No 10.Eylül 1933.

53 "Sergi Çok Rağbet Görüyor", Babalık, 26 Haziran 1933.

54 "Konya Üçüncü Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 6.Haziran.1934, No 3622.

55 Babalık, 2 Temmuz 1934.

56 "Konya Sanayi Sergisi", Cumhuriyet, 9.Temmuz.1937, No. 3654; İktisat ve Tasarruf, No 11, Birinci teşrin 1934.

57 Babalık, 12 Temmuz 1934.

58 M. Aysel, "Konya'da Bu Sene Açılacak Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 28.Nisan.1935, No 3932. s., 9.

59 İktisat ve Tasarruf, yıl 4, no 6, Haziran 1935, S., 11-12.

60 Ekekon, 26 Mayıs 1935, sayı 58.

61 Ekekon, 2 Haziran 1935, sayı 64.

62 Babalık, 25 Haziran 1935; Ekekon 25 Haziran 1935. No 83.

63 Babalık, 5 Temmuz 1935.

64 Babalık, 25 Haziran 1935.

65 "Konya 4. Yerli Mallar Sergisi Açıldı", Ekekon, 28 Haziran 1935, No 86.

66 Ekekon, 12 Temmuz 1935, No 98; M. Aysel, "Konya Yerli Mallar Sergisi", Cumhuriyet, 1.7.1935, No 3996.

67 Babalık, 5 Temmuz 1935.

68 Babalık, 12 Temmuz 1935.

69 İngiltere'den getirilecek olan Cer atölyesi, şehrin batısında Hoca Fakih bağlarında kurulacak ve 2 bin kişiye iş imkânı sağlayacaktı. "Konya'da Cer Atölyesi", Babalık, 1 Temmuz 1946.

70 Yeni Konya, 14 Şubat 1962.

71 Yeni Konya, 14 Yubat 1962; "Konya İçin Fuar Uygun Görülmedi", Işık, 14 Şubat 1962.

72 Işık, 14 Şubat 1962.

73 Yeni Konya ve Işık, 14 Şubat 1962.

74 "Konya Orta Anadolu Fuarı için - Fuar Eksperi F. Örel Dün Tetkiklerde Bulundu", Yeni Konya, 22 Şubat 1963.



Resim_1: 1933 Senesinde Konyada Açılan Sergi Heyeti



Resim_2: Konya Sergisinin Açılma Günü



Resim_3



Resim_4

SELÇUKLULAR DEVRİ KÜTÜPHANELERİ

Mikail BAYRAM*

ÖZET

Selçuklu yönetimi altında başkentte önemli kültürel merkezler vardır.Kütüphaneler bu merkezlerden birisidir.Kitaplar çok pahalıydı ve her zaman elde etmek zordu. Bu sebeple bilim ve kültür adamları Konya' da kütüphaneler kordu. Bu makalede Selçuklular dönemindeki bazı önemli makalelere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Saray Library, Konevi Library, Kutlu Melek Hatun

ABSTRACT

There were some important cultural centers in the capital city during the Seljuks rule.Libraries are one of those centers. The books were very expensive and difficult to access that time. There for the men of science were coming to Konya and utilized those libraries.In this essay, some important libraries during the Seljuk period are going to be introduced.

Keywords: Konya, Saray Library, Konevi Library, Kutlu Melek Hatun

GİRİŞ

Selçuklular döneminde Konya'da bulunan birçok Hanikâh ve Medresenin kitaplıkları bulunduğu görülmektedir. Atabekiyye Medresesi, Ahmedek Hanikahı. Sadırlar Hanıkahı gibi daha birşok kurum ve kuruluşların kitaplıkları vardı. Bu kurum ve kuruluşlara ait kitaplar zamanla çeşitli şekillerda dağılmış veya yok olmuşlardır. Bugün Türkiye'de el yezması eser ihtiva eden kütüphanelerde bu kitaplara rastlamaktayız. Şüphesiz bu kitaplardan çok azı gönümüze ulaşabilmiştir. Varlıklı insanlar veya devlet büyükleri bu kurum ve kuruluşlara kitaplar vakfediyorlardı(Resim 1)

Meşhur Pervane Muinü'd-din Süleyman, çokca kitap vakfeden bir devlet adamıdır. (Resim2)

*Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Meram'da medfun Şeyh Vefa'nın oğlu Mustafa (İbnü'l-Vefa) Babasından kendine intikal eden kitapları vakfettiğini görüyoruz.Yeri geldikçe bunlarla ilgili örnekler bu yazıda verilecektir. Keza Yusufağa Kütüphanesi nr. 4749 daki kitap Konya'daki ilim adamlarına vakfedilmiştir. Matbuatın olmadığı, dönemlerde kitap, çok pahalı bir meta olduğu için ilim adamlarının hizmetine kitap vakfetmek çok makbul bir davranış olarak görülüyordu. Bu kuruluşlara ait bazı kitapları, Yusufağa, Konya İzzet Koyunoğlu, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Feridun Nafiz uzluk Kütüphanesi gibi kitaplıklarda görmekteyiz. Bu kurum ve kuruluşların kitaplıkları dışında Konya'da birkaç tane ünlü kütüphane vardı. Bugün muhtelif elyazması eser ihtiva eden kütüphanelerde, bu Selşuklu devri kütüphanelerine ait kitaplara rastlanmaktadır. Genel olarak kitaplar ait oldukları kitaplıkda okunurdu. Ancak uygun bir rehin bırakıldığı takdirde bu rehin kaşılığında kitaplar dışarıya da iare edilebiliyordu. Kitabın sağlam olarak geri gelebilmesi için rehin yüksek tutulurdu. Burada Selçuklular zamanında Konya'da bulunan bazı Kütüphaneler tanıtılacaktır.

1.Saray Kütüphenesi:

Türkiye Selşukluları'nın başkenti olan Konya'da Şüphesiz bir Saray bulunuyordu. Saray teşkilatı içinde Osmanlılar'daki Enderun Mektebine benzer Gulam-hane denilen bir mektep bulunmaktaydı. Bu gulam-hanede gayrı Müslim çocuklar eğitim ve öğretim görüyorlardı. Meşhur Celâlü'd-din Karatay ve iki kardeşi Seyfü'd-din Karasungur ve Kemalü'd-din Durunday, Komnen ailesinden olan Emir Arslan el-Mavrazemi bu mektepten çıkmışlardır. Bu gulam-hane'den şıkmış olanların gayet iyi Farsça ve Arapça bildikleri dikkat çekmektedir. Hiç şüphesiz bu mektebin bir kitaplığı olmalıdır. Bununla beraber Sultanlara mahsus kitaplıkların varlığı da bilinmektedir. Ancak bu kitaplıkların izi, eseri kalmamıştır. Ayrıca Saray içinde bir Devlet arşivinin bulunduğu da muhakkaktır. Bundan da iz ve eser kalmamıştır. Ancak bu arşivden kopye edilmiş birtakım belgelerin Mecmuatü'r-resailler içinde günümüze geldiklerini biliyoruz. Bu arşiv belgeleri arasında bazı kişilerin devlet yetkililerine yazdıkları mektuplar bulunmaktadır. Hiş şüphesiz bu tür yazişmalar devlet arşivinde muhafaza edilmekteydi. Nitekim Mevlânâ'nın mektuplarından büyük bir kısmı devlet büyüklerine hitaben yazılmıştır. Mevlânâ'nın ölümünden 70-80 sene sonra birileri bu mektupları derleyip "Mektubat-i Hz. Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rumî" adıyla yayınlamıştır. Bu anlamda Şeyh Sadru'd-din-i Konevî'nin de devlet adamlarına yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Bunlar derlenip yayınlanmış değildir. Selçuklu sultanlarına devrin ilim adamları tarafından ithaf edilmiş pek çok eserler bilinmektedir. Sadece Alâü'd-din Keykubad'a eser ithaf edenlerin sayısı onu geçmektedir. Hiç şüphesiz bu eserlerin sultanlara sunulan nüshaları Saray'da veya sultanların özel kitaplıklarında muhafaza ediliyordu. Bu kitaplardan bazılarına muhtelif kütüphanelerde rastlanmaktadır. II. Kılıç Arslan Oğulları I. Giyasü'd-din II. Süleyman-şah bilgili, kültürlü sultanlardı. İbn Bibi I. Giyasü'd-din'in İbn Sina'nın hayranlarından olduğunu kaydetmektedir. Meselâ: I. İzzü'd-din Keykavus için yapılmış, satır arası tercümeli Kur'an-ı Kerim ve Farsça tefsiri (603/ 1206 istinsah tarihli ve tezhipli) Mevlanâ Müzesinde 11 numarada kayıtlıdır. Bu kur'an-ı Kerim ve tefsiri'nin aynı kalem ve yazı ile yazılmış bir cildi de Konya Yusufağa Kütüphanesi, Nr. 5438 de bulunuyor. Bu iki cildin ihtiva ettiği surelerin mikdarından bu eserin en az beş cild olduğu anlaşılmaktadır. I. Alâü'd-din Keykubad'ın özel kitaplığına ait birkaç kitaba rastladığımı hatırlıyorum. Bunlardan birisi Tehran'da Mehdi-i Beyanî'nin Özel kitaplığındadır. Fahru'd-din-i Razî'nin el-yazısı olan bu eseri Aka-yi Mehdi-i Beyani Encümen-i Dust-daran-i kitap"ın yayınları arasında (Tehran 1331) tıpkı basım olarak yayınlamıştır. Keza: Ahmed b. Sa'd b. Mehdi b. Abdü's-Samed el-Zencani'nin Sultan Alâü'd-din Keykubad'a sunduğu "el-Letaifü'l-Alâiyye" adlı eserin sultana sunulan nüshası Aşir Efendi (Süleymaniye) Kütüphanesi nr. 316'da kayıtlıdır. Bu ve benzeri eserlerın Saray Kitaplığından çıkmış olduğu muhakkaktır. Bütün bunlar gösteriyor ki, Konya'da Selçuklu Sarayında bir kitaplık ve arşiv bulunuyordu. Alaü'd-din Keykubad, Okumayı seven bir sultan idi. Ahi Evren Hace Nasirü'd-din Mahmud "Yezdan-şinaht" adlı eserinin sonunda Sultan Alaü'd-din'in yaksek ilimlerden bahseden felsefî eserleri okuyacak kadar alim ve irfanlı olduğunu yazmaktadır. Gazzalî'nin "Kimya-i saadet" adlı eseri ile Nizamü'l-Mülk'ün "Siyaset-name'sini çokça okuduğunu İbn Bibi nakletmektedir. Sultan Alaü'd-din'in yaksek ilimlerden bahseden felsefî eserleri okuyacak kadar alim ve irfanlı olduğunu yazmaktadır. İşte bunun gibi bilgiler bize gösteriyor ki, Selçuklu Sarayı içinde bir kütüphene vardı. Öyle görünüyor ki, Moğollar zaman zaman sultanların özel kitaplıklarına da musallat olmuşlar ve buradaki eserleri beraberlerinde götürmüşlerdir. Çünkü Sultanların özel kitaplıklarına ait bazı kitaplar, İran'daki kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu eserlerin bu yolla İran'a gitmiş olduğunu düşünüyorum.

2. Sadru'd-din-i Konevî Kütüphanesi ve Kitapları

Türkiye Selçukluları döneminin en geniş ve kapsamlı kütüphanesi, sultanlar muallimi diye tanınan Malatyalı Şeyh Mecdü'd-din İshak'ın (618/1221)oğlu, ünlü mağribli Sufi Muhyi'd-din İbnü'l Arabi' nin(638/1241) üvey uğlu ve talebesi olan Şeyh Sadrü'din Muhammed El-Konevi (673/1274) ölümünden kısa bir süre önce bir "vasiyetname" yazmıştır. Konevi bu vasiyetnamesinde bazı duygu ve düşüncelerini tavsiyelerini yakınlarına, dostlarına bildirmiştir. Bu vasiyetnamesinde kütüphanesi ile ilgili bir takım talepleri de olmuştur. Bu talepleri üzerine yakınları mescidine bitişik bir kütüphane kurmuşlar ve kitaplarınıda bu binada halkın hizmetine sunmuşlardır. Bu kütüphane hakkında müstakil bir makale tarafından yayınlandığı için bu kütüphenayi buruda ele almıyoruz.

3.Kutlu Melek Hatun Kütüphanesi ve Kitapları

Kutlu Melek Hatun uzun yıllar Konya'da kadılık yapan 1282 yılında vefat eden Urumiyeli Kadı Siracü'd-din Mahmud'un 5. göbekten torunudur. Konya'da kendi adıyla anılan bir kütüphane kurmuştur. Kadı Siracü'd-din Urmevî Ölünce Oğullarına intikal eden eserleri ve kütüphanesi, dip torunlarından Mevlânâ Mahmud Çelebi'nin kızı Kutlu Melek Hatun tarafından Konya'da Atabekiye Medresesi hizasında inşa edilen "Darul-Huffaz"a (Hafızlık okulu) vakfedilmiştir. Bu Daru'l-huffaz bugünkü Konya Kız Lisesi'nin yerinde veya Ali Gav Hanikahı'nın batısında bulunuyordu.(Resim 3)Kutlu Melek hatun'un vakfettiği kitaplar, Cumhuriyet döneminde Yusufağa Kütüphanesine intikal etmiştir. Bu kitaplarden günümüze gelmiş olanlar 20-25 kadardır. Kutlu Melek Hatun'un kitabeli mezar taşına Sivas'ta rastladım. (Resim 4) Kadı Seracü'd-din bir süre Sivas'ta kadılık yapmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Kadı Seracü'd-din ailesinin Sivas'la bağı kesilmemiştir. 5. göbekten torunu olan Kutlu Melek Hatun ömrünün sonunda Sivas'a gitmiş ve orada ölmüş olduğu anlaşılmaktadır. Kutlu Melek Hatun'un vakfettiği kitaplar arasında Kadı Siracü'd-din'in te'lif eserleri de bulunmaktadır. Vakfedilen her eserin kapak sahifesine Kutlu Melek Hatun adına düzenlenmiş vakıf kaydı yazılmıştır. (Bkz. Levhalar Kısmı). Bu vakıf kaydında Kutlu Melek Hatun'un babası el-Hac Mevlanâ Mahmud Çelebi, onun babası Mevlânâ İmadü'd-din Mehmed, onun babası Ali, onun babası Ömer onun da babası Kadı Siracü'd-din Mahmud el-Urmevî olarak gösterilmiştir. Bazı kitapların üzerinde Kadı Siracü'd-din'in el yazılarına rastlanmaktadır. Yusufağa Kütüphanesi nr. 5395'deki "Şerhü"l-veciz" adlı eser bunlardandır. Aynı kitabın 4815 no'daki nüshasının 1a sahifesinde Kadı Siracü'd-din-i Urmevî'nin bir şiiri bulunmaktadır. Yusufağa Kütüphanesi nr. 4866'daki kitabın tamamı Kadı Siracü'd-din el-Urmevî'nin el yazısı olduğu kuvvetle muhtemeldir.(Resim 5) Bu kitap her nasıl olmuşsa Sadru'd-din Konevî Kütüphanesine intikal etmiştir.

4.Mevlânâ Dergâhı Kitaplığı

Mevlânâ Dergâhı kurulduğu gündenberi Dergâh içinde bir kitaplık da oluşmuştur. Bilindiği gibi Mevlevî Hareketi'nin eğitim ve öğretim ocağı olan bu dergâh Sultan Veled'in Post-nişinliği zamanında kurulmuş ve teşkilatlanmıştır. Hiç şüphesiz Mevlânâ'nın ve hocalarının eserlerinin orijinal nüshaları burada muhafaza ediliyordu. Mevlânâ'nın ve hocalarının eserleri kopye ediliyor,nüshaları üretiliyor ve bu nüshalar dergâhta korunuyordu. Başta " Mesnevî" ve "Divan-i Kebir" olmak üzere Mevlânâ'nın kurraseler(Sahifeler) halinde bulunan eserleri bu kitaplıkta korunuyordu. Mevlâna hayatta iken, yani 662(1264) den sonra gelen birkaç yıl içinde Kürraseler halinde bulunan Mesnevî derlemeleri altı defter halinde kitaplaştırıldı.

Divan-i Kebir de önceleri kürraseler halinde bulunuyordu. Mevlâna'nin vefatından 70-80 sene kadar sonra şiirler tasnif edilerek, kafiye sırasına konarak kitap haline getirilmiştir. Hiç şüphesiz bütün bu işler Sultan Veled'in ve kendisinden sonra gelen post-nişinlerin gözetiminde ve bilgisi dahilinde yürütülmekteydi. Bu gün o dönemde istinsah edilen Mesnevî ve Divan-i kebir nüshaları, Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesinde, bir kısmı da Mevlânâ Müzesi Teşhir salonunda bulunuyorlar. Zamanla bu kitaplık kitap bakımından zenginleşmiş ve ünü Sadru'd-din Konevî'nin Kütüphanesi gibi yayılmıştır. Bu kütüphanedeki kitapların üzerindeki mühürde "Vakf-i Kitaphane-i Hazret-i Mevlânâ kuddise sirruhu'l-a'lâ" yazılıdır. Buna göre dergâhtaki kütüphanenin resmi adı "Hazret-i Mevlânâ Kütüphanesi" imiş.

Tarih boyunca Mevlânâ ve çevresindekilerin yarattığı fikri ve dinî harekete ilgi duyanlar bu kitaplıkla da ilgilenmişler ve tarihte birçok ünlü zevat bu kitaplıkta çalışmışlar ve Mevlânâ ve çevresindekilerin eserlerini istinsah etmişlerdir. Eskiden rehin koyarak kitap iare etmek yaygın olarak uygulanmaktaydı. Bu yolla kitaplar uzak yerlere götürülüyordu. Mevlânâ Müzesi İhtisas Kütüphanesi Nr. 67 deki "Divan-i kebir" nüshası rehin karşılığında iare edilerek Herat'a götürülmüştür. Orada kitaptan suretler çıkarılmıştır. Kitap yıllarca orada kalmış, Molla Abdu'r-Rahman Camî'nin kayın biraderi olan Heratlı ünlü yazar ve mutasavvıf Hüseyin Vaiz el-Kâşifî kitabın kenarına notlar yazmış, sonuçta kitap takrar Mevlânâ Dergahı'na geri dönmüştür. Kitapların sağlam bir biçimde geri dönüşünü sağlamak için Kitap iare bedelinin çok yüksek tutulduğu anlaşılmaktadır. Aksi halde çok uzak yerlere götürülen kitapların geri getirilmesi sağlanamazdı.

Karaman Oğulları zamanında Mevlânâ Dergâhı'nın yanı başında Mevlânâ Celâlü'd-din'in adına nisbeten Celâliyye Medresesi adında bir Medrese kurulmuştu. Bu medresenin de bir kitaplığının olduğu anlaşılmaktadır. Zira Konya'daki Kütüphanelerde bu medresenin kitaplarına rastlanmaktadır. Celâliyye Medresesi faal olduğu zamanlarda buradaki kitaplık ile Dergâhtaki kitaplık arasında bir bağlantı olup olmadığını bilmiyoruz. Caner Arabacı "Konya Medreseleri" adlı çalışmasında Celâliyye Medresesini tesbit etmediğine göre bu Medresenin XVIV. y.y. dan önce munkariz olmuş olmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmada gösterilmeye çalışıldığı gibi Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'da bilim, sanat ve kültür alanında büyük bir gelişme kaydedilmiş ve bunun sonucunda sağlam bir toplumsal yapının oluştuğu ve yüksek bir medeniyetin teşekkül ettiği görülmektedir. XII. y.y.ın ikinci yarısı ile XIII. y.y.ın ilk yarısında parlak bir dönem yaşanmıştır. Bu fikrî, ilmî ve kültürel gelişmenin, Moğolların Anadolu'yu işkal etmelerini takip eden yüz yılda (1243-1337) tedricen zayıflamaya, toplumsal yapının çözülmeye yüz tuttuğu görülmektedir. Bu devrede daha çok Tasavvufî-Dinî düşüncenin ön plâna çıktığı farkedilmektedir. Bu alandaki faaliyetlerin himaye ve destek gördüğü de görülmektedir. Buna muvâzî olarak pozitif (Tabiat bilimleri) ilimlere ilgi ve himayenin de azaldığını görüyoruz. XI. ve XII. y.y. da Anadolu'da telif edilen eserlerin hemen tamamı tabiat bilimlerine ve Felsefeye dair iken XIII. y.y. ilk çeyreğinden itibaren Anadolu'da te'lif edilen eserlerin büyük ekseriyeti tasavvufî-Dinî ve Edebî eserlerdir. Anadolu'daki bu fikrî ve ilmî gelişim ve değişimin sebeplerini maddeler halinde açıklamak gerekirse:

I.XIII. asrın ilk çeyreğinden itibaren çok sayıda mutasavvıf ve dervişler, Moğol istilâsı önünden kaçıp Anadolu'ya sığınmışlardır. Bu Tasavvufî zümrelerin Anadolu'da faaliyet göstermeleri sonucu Anadolu'da fikrî denge tasavvuf lehine bir gelişme göstermiştir.

2.Moğol iktidarının Anadolu halkı üzerinde yarattığı şiddetli fikrî ve siyasî baskı ve gerçekleştirdiği acımasız katliâm Anadolu halkını bezginliğe ve ümitsizliğe sevketmiştir. Bu durum me'yûs ve çaresiz insanlara umut ve huzur kaynağı olan tekke ve zaviyelere rağbeti arttırmıştır. Bu hızlı mistikleşme tabiatıyla pozitif ilimlere karşı ilgiyi azaltmıştır.

3.Moğolların Anadolu'da gerçekleştirdikleri katliam ve zulümler pek çok aydın, kültürlü ve bilge kişilerin telef olmasına veya Moğol zulmünden ötürü batı Anadolu'ya göçmelerine, Anadolu'yu terketmelerine sebep olmuştur. Özellikle Orta-Anadolu'dan Uç bölgelere ve Bizans topraklarına yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu durum haliyle ilmî faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir.

4.Moğol hakimiyeti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyâsî otoritesinin zayıflamasına, ekonomik gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Bu da ilim adamlarının himayesiz kalmalarına ve onların Anadolu'dan göçmelerine sebep olmuştur. Ancak XIII. asrın sonlarında istiklâllerini ilân eden Türkmen beylerin -sınırlı da olsa- bazı ilim ve fikir adamlarını himayelerine aldıkları görülmektedir.

5.Moğollar döneminde Anadolu'da Cavlakiler (Kalenderîler), Baraklar gibi birtakım başı bozuk dinî zümreler ortaya çıkmıştır. Genel olarak bilme ve akılcılığa, aklî ilimlere muhalif olan bu zümreler Moğol iktidarının himayesinde bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Moğollar, Ahi ve Türkmen çevrelere ait müesseseleri sahiplerinden müsadere yoluyla alarak bu zümrelere vermişlerdir. Bu durum Anadolu'da bilmin ve sanatın geri kalmasına sebep olmuştur. Burada Konya'nın Selçuklular zamanındaki durumunu çeşitli yönleriyle genel bir tasvirini sunmaya çalıştık. Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere Selçuklu devri Türk kültür ve medeniyetinin en önemli merkezi olan Konya'nın Selçuklular devrindeki durumu, sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yönleriyle ve detaylı biçimde ele almak ve değerlendirmek gerekmektedir. Böyle bir çalışma içine girmek esasen karanlık durumunu muhafaza etmekte olan Türkiye Selçukluları devri Türk kültür ve medeniyetini aydınlatmaya yönelik bir çalışma olacaktır. O devirde kurulmuş müessese ve teşkilâtların faaliyet ve prensiplerini, sosyal ve ekonomik değerlerini günümüze getirmek, tanıtmak, gerekirse modernize etmek bu çalışmalar sonucunda mümkün olabilecektir. Bilindiği gibi, tarih çalışmaları ile geçmişteki müesseselerin, kuruluşların sosyal, siyâsî ve kültürel olayların nasıl ortaya çıktıkları, nasıl bir gelişme gösterdikleri, doğruya en yakın biçimde tesbit edilmeye çalışılmaktadır. Sonra bu fikrî, siyâsî ve kültürel olayların, kuruluşların, günümüze nasıl intikâl ettikleri aydınlanmış olmaktadır. İşte bu veriler elde edildikten sonra, ekonomist ve sosyologların, geçmişten gelen bu fikrî , siyâsî, kültürel ve sosyal olayların ve kuruluşların aktüel hâle getirilmesi yolları üzerinde imal-i fikr etmelerine ve günümüzde bunların ne şekilde yaşatılacağı ve bunlardan nasıl yararlanılacağı hakkında fikir yürütmelerine imkân doğmuş olacaktır.

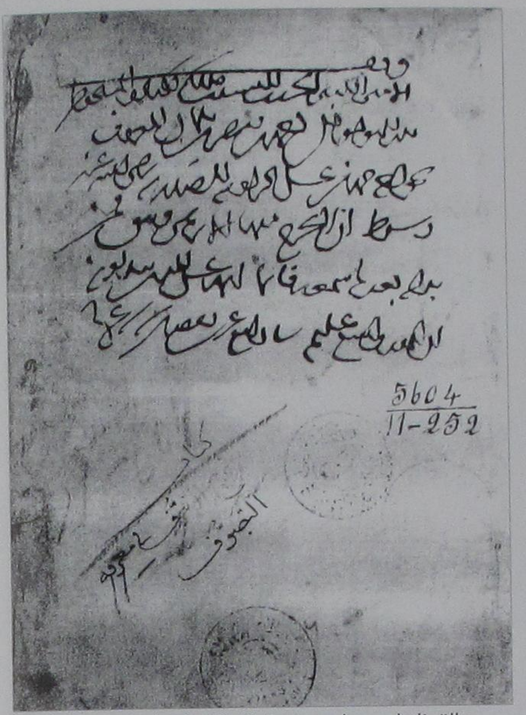

Resim_1: Bu kitabı Büyük Emir, soylu, asaletli, ülke ulusu, şehir muhafızı, Hace-i Cihan diye ünlenen Bedreddin Ahmed b. Kayser b. Süleyman Darü's-Sadriyyeye vakfetti. Allah ondan razı olsun. Kıymetli bir rehin koymadan oradan çıkarılmamasını şart koştu. Her kim bu şarta uymazsa Allah'ın laneti üzerine olsun. 20 Ramazan sene 616 (29 Kasım 1219) tarihlidir. Yusuf Ağa Kütüphanesi Nr. 5467,1a

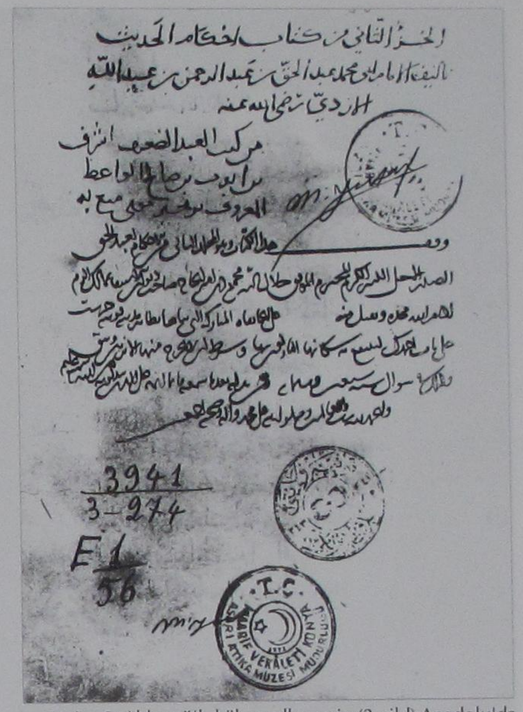

Resim_2: Ahkamü'l -kübra adlı eserin (2.cild) Anadolu'da Maliye nazırı olan Celal ü'd- din Mahmud tarafından Konya'da Ahmedek önünde kendisinin yaptırdığı Hanikah'a vakfettiğine dair olan Vakıf kaydı. Bu kayıt 670(1272) tarihlidir.

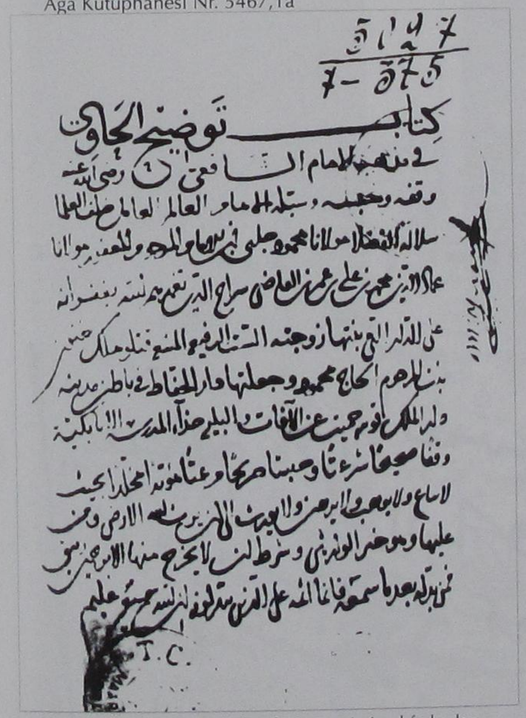

Resim_3: Kadı Siracü'd-din el-Urmeve' nin ahfadından Mahmut Çelebi' nin zevcesi Kutlu Melek Hatun'un Konya' da yaptırdığı Darü'l-Huffaz'a vakfettiği "Tavzihü'l-havi" adlı eserin kapak sayfasındaki vakıf kaydı. (Konya Yusufağa Ktp.nr.4812)



Resim_4: Kutlu Melek Hatun'un mezar taşı.(Soldaki)

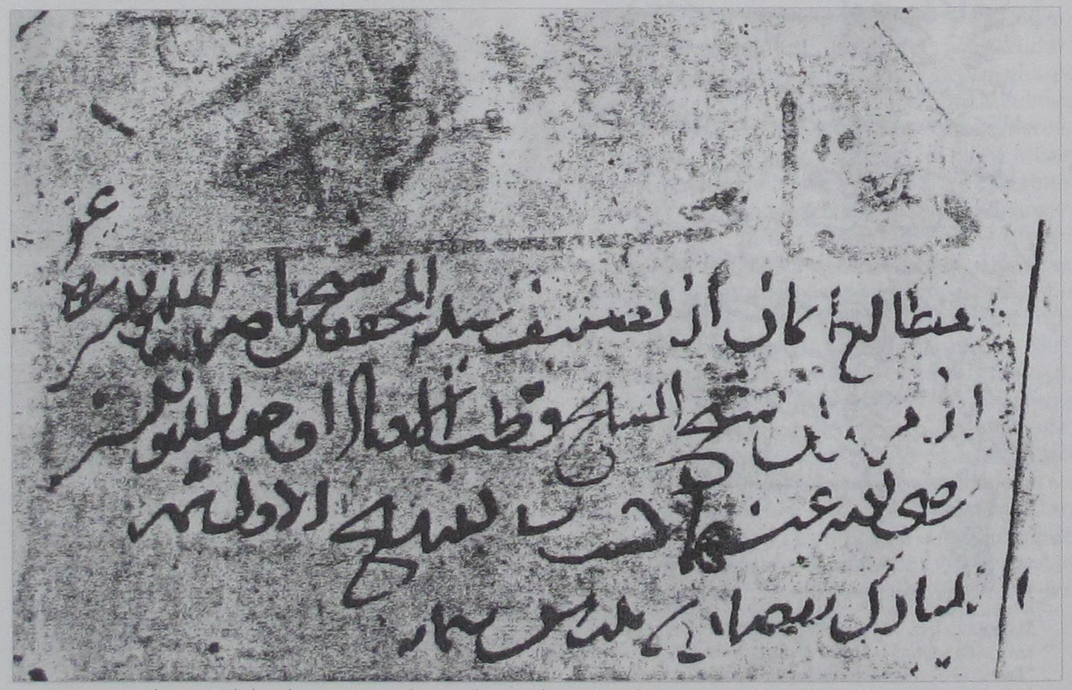

Resim_5: Kadı Siracü'd-din el Urmevi'nin el yazısıdır. Yusuf Ağa Kütüphanesi Nr. 4866 yp.1a

BÖLÜM 2

SANAT TARİHİ

- Konya' da Bizans Mimarisi
- Konya' Da Selçuklu Mimarisi ve Süsleme Üzerine Notlar
- Konya' daki Selçuklu Sarayları
- Konya' daki Klasik Dönem Osmanlı Yapıları
- Konya' daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları
- İlk Fotograf ve Kartpostallardaki Konya Şehri
- Yılmaz Önge' nin Konya ve Karaman İzlenimleri
- Günümüz Konya' sında Halk Plastik Sanatları
- Medine' de Bir Konyalı Hattat Abdullah Rıza Bey
- Konya' da Kültür ve Sanat
- Konya' da Gravür Sanatı
- Seyahatnamelerde Konya

KONYA' DA BİZANS MİMARİSİ

İlker Mete MİMİROĞLU*

ÖZET

Konya, Erken Hıristiyanlık ve Bizans dönemlerinde önemli bir merkezdir. Sınırları içinde çok sayıda antik kent barındıran şehir, Bizans dönemine ait sayısız esere de ev sahipliği yapmaktadır. Manastırlar, kiliseler, mezarlar ve şırahaneler gibi türlerden oluşan bu yapılar kaya oyma ve duvar yapıları şeklinde inşa edilmişlerdir. Genel Bizans mimarisi içinde önemli yerleri olan bu yapılar toplu bir şekilde Türkçe ele alınmamıştır. Çalışmada pek bilinmeyen bu eserlerin tanıtımı ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Bizans, Kilise, Manastır, Mezar

ABSTRACT

The city, which has many ancient villages within its borders, is also home to innumerable works belonging to the Byzantine Period. These structures, including monasteries, churches, graveyards, and wine presses were built using stone carvings and walls. These structures, which have an important place in general Byzantine Architecture have not been given Turkish-language consideration on the whole. In the study, these little-known works will be introduced and evaluated.

Keywords: Konya, Byzantine, Churche, Monastery, Graveyard

GİRİŞ

Yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük ili olan Konya, sahip olduğu değerli kültür zenginlikleriyle de adından oldukça söz ettirmektedir. Neolitik dönemden günümüze kadar çok önemli bir merkez olan Konya, bu dönemlere ait sayısız kültürel değere de ev sahipliği yapmaktadır. Konya'yı konu alan yayınlardaki kent kronolojisine bakıldığında

*Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Roma ve Bizans dönemlerinin çok kısa tutulduğu, bu dönemlere ait eserlerin ise Konya merkezi ile Sille'deki birkaç yapı ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu yapıların incelenmesinde de ne yazık ki bazı hatalı ve eksik bilgilerin tekrar edildiği tespit edilmiştir. Türk fethinden önce Konya'nın kültürel yapısı nasıldı? Konya'daki Hıristiyan mimarisi sadece ulaşabilenlerden mi ibaretti? Ya da bu dönemlerde bölge önemsizmiydi? Bu soruların yanıtı tabi ki hayır olacaktır. Tarihsel sınırları içinde İconium (Konya), Lystra (Hatunsaray), Laodicea Catacecaumene (Ladik), Philomelium (Akşehir), Kilistra (Gökyurt), Misteia (Beyşehir), Pappa Tiberiopolis (Yunuslar), Tyraion (Ilgın), Savatra (Yağlıbayat), Zizima (Sızma), Isaura Nova, Vasada, Amblada, Astra ve Perta gibi birçok antik kent bulunan Konya, daha M.S. 1. yüzyıl ortalarında Aziz Paulus sayesinde Hıristiyanlık ile tanışmış, Anadolu'daki ilk Hıristiyanlaşan bölgelerden birisi olmuştur (Çizim 1).

M.S. 2-3 yüzyıllardan itbaren Hıristiyanlaşan bölgenin önemli ölçüde eser içermesi olasıdır. 1900'lü yılların başından itibaren özellikle yabancı araştırmacılar tarafından incelenen Konya ve çevresi, birkaç yerli araştırmacımız tarafından da bazı yerleşim ve eserlerin tanıtılması suretiyle incelenmiştir[1]. Fakat ne yazık ki bütün bu yayınların ışığında toplu bir değerlendirme en azından Türkçe olarak gerçekleştirilmemiştir.

Bu yazımızda gerek yapılan yayınlardan, gerekse de kendi yaptığımız araştırmalardan faydalanılarak Konya'daki Bizans eserlerinin kısa bir tanıtımı ve değerlendirmesi yapılarak bölgedeki Bizans mimarisi hakkında genel bir fikir verilmeye çalışılacaktır.

KONYA VE ÇEVRESİNİN BİZANS TARİHİ

Konya ve çevresinin Hıristiyanlıkla tanışması M.S. 50-60'lı yıllarda Aziz Paulus'un bu bölgeye gelmesi ile başlar. Bölgede önce Iconium'a sonra ise Lystra'ya uğrayan Aziz Paulus Iconium'da Yahudi nüfusunun olduğunu belirtirken, Lystra'da halkın kendilerine has bir dil konuştuklarını söylemiştir[2]. Paulus Konya'da kaldığı sürede daha sonra azizelik mertebesine yükseltilecek olan Tekla adındaki bir kadınla tanışmış ve bölgede Hıristiyanlığı yaymaya çalışmıştır[3].

Bazı dönemlerde yoğun baskı gören Hıristiyanlar M.S. 312 yılında İmparator Konstantin'in Milano Fermanı'nda Hıristiyanlığı resmen tanımasıyla baskılardan kurtulmuştur[4]. Konstantin döneminde İmparator, annesi Helena ile beraber Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği haçı bulmak amacıyla Kudüs'e gitmişlerdir. Bu sefer sırasında İconium'a da uğrayan Konstantin ve Helena Sille'de Aya Elena Kilisesi'ni inşa ettirmiştir[5]. M.S. 5. yüzyılda Bizans tahtına Isaura Hanedanlığını kuracak olan Zenon geçmiştir. İsaura ve çevresine oldukça fazla önem veren imparator, İsaura eyaletini diğer eyaletlerden ayırarak yılda 1500 libre altın tahsis etmiştir. Kısa sürede gelişen bölgede özellikle imparator Zenon'un tahttan indirilip, kente gelen fazladan yardımın kesilmesiyle bölgede isyanlar baş göstermiştir[6].

İmparator Justinianus'un saltanatının ilk dönemlerinde de devam eden bu isyanlar yoğun çabalarla bastırılmış, isyancılar Isaura kontuna, Lykaonia ile Pisidia praetorlarına bağlı birliklerine alınmışlardır. Bu dönemde başta Konstantinopolis (İstanbul) ve Edessa (Antakya)'da meydana gelen depremler ile Nil'in doğusundaki Peluze'de baş gösteren veba Anadolu halkına çok fazla zarar verip nüfusu büyük oranda azaltmıştır[7]. Bunun yanında Anadolu'da Pers akınları da görülmüştür. M.S. 515-516 yıllarında Hunların bir kolu olan Sabar (Sabır, Sibar) Türkleri Persler ile ittifak yaparak Kafkaslar üzerinden Ankara, Kayseri, Konya ve yakın bölgelerini ele geçirmişlerdir[8]. M.S. 628-629 yıllarında Perslerin Anadolu'yu boşaltması sonucu elde edilen barış Bizans'ın fiziksel ve ekonomik olarak kendine gelmesini sağlamıştır. Fakat aynı yıllarda güneyde Bizans'ı yüzyıllar boyu meşgul edecek başka bir güç ortaya çıkmıştır. Yeni yeni güçlenen İslam medeniyeti olan bu güç ilk olarak ilk İslam komutanı olan Ebu Ubeyde bin Cerrah tarafından Medine'den Suriye'ye ulaşan ticaret yolunu kullanarak Bizans topraklarına saldırmıştır. Başta Muta bölgesinde pek bir başarı kazanamayan Arap akınları M.S. 640'lı yıllarda hızla güçlenerek Suriye ve Mezapotamya üzerinde yoğunlaşmıştır[9].

M.S. 7. yüzyılda özellikle taşrada iç çekişmelerin olduğu görülmektedir. Egemenlik alanlarını genişletmeye çalışan toprak sahipleri ile topraklarını vermek istemeyen köylüler arasında süren bu çekişme köylü sınıfının kaybetmesi ile sonuçlanmıştır[10]. Bu yüzyılda imparator Herakleios döneminde Anadolu, askeri bölgelere (thema'lara) bölünmüştür. Doğuda İranlılar ve Araplar, Balkan yarımadasında ise İslav ve Avar istilaları bu sistemin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Themaların başında bölgelerinde en yüksek askeri ve sivil yetkileri bulunan Strategos'lar bulunmaktadır. Bu dönemde Iconium, Lystra ve çevresi Anatolikon Theması'na dahil edilmiştir[11].

M.S. 717 yılında başa geçen imparator III. Leon, imparator Zenon gibi İsauralıdır[12]. M.S. 723 yılı yazında Iconium, Muhammed oğlu Marwan yönetimindeki Araplar tarafından ele geçirilmiştir[13]. İmparator III. Leon M.S. 730 yılında Konstantinopolis'te toplanan bir konsil ile dinsel resimleri yasaklamıştır. Bu İkonoklast (ikonakırıcı) hareket başta Kapadokya olmak üzere bu bölgede de etkin olarak, büyük bir dini mücadelenin gerçekleşmesine sebep olmuştur[14]. İmparator III. Leon'dan sonra V. Konstantinos'ta bu politikayı izlemiş, Meryem kültünü ve azizler kültünü kınamıştır. M.S. 842 yılında İmparatoriçe Irene ikona düşmanı yasalarını geçersiz kılmış, 843 yılında Nicea (İznik)'da toplanan bir konsille ikinci Nicea (İznik) konsilinin hükümlerini tekrar kabul edilmiştir[15].

Bizans tahtını İsaura Hanedanlığı'ndan sonra M.S. 867-1081 yılları arasında Makedonya Hanedanı yönetmiştir[16]. Bu dönem kültür ve sanat alanında oldukça parlak geçse de ülkede iç karışıklıkları ve toprak kayıpları meydana gelmiştir. Özellikle Türklerin Bizans topraklarına akınlar düzenledikleri görülmektedir. M.S. 1069 yılında Anadolu içlerine seferler düzenleyen Selçuklu kuvvetleri özellikle Larende (Karaman) ve İconium (Konya) ile yakın çevresini ele geçirmişlerdir. Özellikle İconium (Konya)'un fethini haber alan Romanos Diogenis sefere çıkmıştır[17]. M.S. 1071 yılında Malazgirt'te Alparslan ile karşılaşan Bizans impartoru ağır bir yenilgi alarak tutsak edilmiştir. Serbest bırakılıp başkent Konstantipolis'e dönen imparator burada gözlerine mil çekilerek hapse atılmıştır[18]. Hapiste vefat eden Romanos Diagenis'ten sonrada M.S. 1081 yılında Bizans tahtına geçen Aleksios Komnenos ile Komnenos hanedanlığı başlamıştır[19].

Anadolu'da yaptığı akınlar ile hızlı bir şekilde toprak kazanan Selçuklulardan Kutalmış oğlu Süleyman Şah, M.S. 1075 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş, M.S. 1085 yılında ise İznik'i ele geçirerek başkent yapmıştır[20]. İleriki günlerde Süleyman, Aleksios Komnenos'un Suriye Laodeice'den Çanakkale'ye kadar olan bölgeden çekildiğinde Konya'yı fethetmiştir[21].

Gerek ekonomik gerekse de siyasal sebeplerden başlayan Haçlı seferleri Anadolu Selçuklu Devleti'ne oldukça fazla zarar vermiştir. M.S. 1097 yılında Haçlılar yardımıyla Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Nicea (İznik)'in Bizanslılar tarafından ele geçirilmesiyle M.S. 1097 yılının sonunda başkent Konya'ya taşınmıştır[22].

M.S. 1101 tarihinde doğuya doğru devam eden haçlı ordusu Ankara'ya geldikten sonra Gölbaşı-Kulu-Cihanbeyli üzerinden Konya'ya geçmişlerdir. Konya'ya saldıran haçlılar başarılı olamayınca kent önünde bir gün kalıp Ereğli yönünde ilerlemişlerdir. Buradan fazla ilerleyemeyen haçlı seferi başarısız olmuştur[23].

Bizans imparatorlarından Aleksios Komnenos ile Ioannes Komnenos Anadolu Selçuklular üzerine akınlar düzenlemeye devam etmişlerdir. M.S. 1116 yılında imparator Aleksios Komnenos Akşehir'e ve Konya çevresindeki yerleşimlere saldırmış, birçok Hıristiyan'ı yanına alıp Konstantinopolis'e götürmüştür[24]. M.S. 1142 yılında ise Ioannes Komnenos Beyşehir gölü adalarında yaşayan Hıristiyan halka Türklerle kurdukları ilişkiler sebebiyle saldırmıştır. Başarılı olmayan bu saldırıdan sonra M.S. 1146 yılında Konya üzerine yürümüştür. Sultanın Konya yakınındaki Gevale (Kaballa) Kalesi'ne çekildiği saldırıda kenti ele geçiremeyen Bizanslılar, Konstantinopolis'e geri dönmüştür[25]. M.S. 1148 yılında ise Bizans imparatoru Kilikya üzerine sefere çıkmış, Konya'nın güneyinden Kilikya'ya ulaşarak yol üzerindeki yerleri talan etmiştir[26].

M.S. 1154 yılında Konya ve Kilikya'da bir veba salgını baş göstermiştir. Aynı yıl Sultan Mesud Kilikya'yı ele geçirmiştir. Veba salgını yüzünden başarılı olamayan sultan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Geri çekilme sırasında Toroslar'da yaşayan Ermenilerin Selçuklu ordusuna saldırmışlardır[27]. Bu dönemde toprakların sık sık el değiştirdiği anlaşılmaktadır.

M.S. 1190 yılında bir Haçlı ordusu daha Anadolu topraklarına girmiştir. Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa 17 Mayıs 1190 tarihinde Konya'ya gelmiştir. Selçuklu sultanının kenti boşaltıp kalede[28] mevzilenmesi sebebiyle haçlı ordusu boş bir kentle karşılaşmıştır. Meram bahçelerinde konaklayan haçlı ordusu yakındaki Ermeni kolonisinin tavsiyesi ile Ereğli vadisine doğru ilerlemiş; kısa bir süre sonra bu seferde başarılı olamamıştır[29].

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı zamanında da batıya yapılan akınlar devam etmiştir. Bu akınlar sırasında Selçuklular Hıristiyan halkla oldukça iyi geçinmiştir. Batıya yapılan bu seferler sırasında ele geçirilen Hıristiyanlar Akşehir'e yerleştirilmiştir. Birçok imtiyaz verilen bu halkın dışında birçok Hıristiyan da bu olanaklardan faydalanmak için Anadolu Selçuklu topraklarına yerleşmiştir[30].

KONYA'DAKİ BİZANS YAPILARI

1. Manastırlar

M.S. 4. yüzyıldan itibaren Mısır'da ortaya çıkan manastırlar, Hıristiyanların topluca yaşadığı ve ibadet ettiği merkezlerdir[31]. Kapadokya'da Aziz Basileios tarafından oluşturulan manastır sisteminde amaç, aşırıya kaçılmadan ibadetin

yapılması; eğitim, sağlık ve misafirhane işlevlerinde hizmet vererek insanlara yardım etmektir[32].

Çoğunlukla yerleşim yerlerinin dışında, ulaşımın zor olduğu mevkilere veya yerleşimlerin içine inşa edilen manastırlar, bir avlu veya açıklık etrafında gelişen çeşitli bölümlerden meydana gelmektedirler. Katholikon denilen ve manastırın merkezini oluşturan kilise, manastırdaki ibadetin de bir parçasını teşkil eden trapeza (yemekhane), para ve değerli eşyaların saklandığı skeuphylakion, keşiş hücreleri, mezarlar, yatakhaneler, kütüphane, çamaşırhane, dikiş odası hasta bakım odası, mutfak, depo, sarnıç gibi servis mekanları ile manastırın ticari üretimini oluşturan atölyeler manastırı meydana getirmektedir[33].

Bazı bölgelerde (Kapadokya, Athos ve Binbirkilise gibi...) yoğunluk gösterebilen manastırlar, coğrafi ve ekonomik şartlar uyarınca duvar veya kayaya oyma şeklinde yapılmışlardır. Konya'da her iki grubun da görüldüğü manastırlar çoğunlukla yerleşim yerlerinin dışında, dağlık arazilerde yapılmışlardır.

1.1. Ak Manastır

Konya'daki en çok tanınan Bizans dönemi eserlerinden birisi olan Ak Manastır, Hagios Khariton ya da Deyr-i Eflatun (Eflatun Manastırı) olarak ta bilinmektedir. Konya ile Sille arasında, Konya'nın 4 km. uzaklığındaki Takkeli Dağ'ın eteğinde yer alan kompleks kayalara oyulmuş kilise, şapel ve birçok hücre ile önünde inşa edilen bir podyumdan meydana gelmiştir. Manastır bugün askeri bölge sınırları içersinde kalmıştır (Resim 1).

Manastırı ayrıntılı olarak tasvir eden ilk araştırmacı 1813 ile 1819 tarihleri arasında İstanbul Patrikliği yapmış olan IV. Kyrillos'tur. Kyrillos manastır kompleksinin Hagios Khariton tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Kyrillos, manastırda Mağara Meryem'ine ithaf edilmiş büyük kayaya oyulmuş bir kilise, 6 veya 7 şapel, keşiş hücreleri ve toprak seviyesinin altında Aziz Khariton'un bir mucize eseri ortaya çıkardığı bir kutsal kuyu bulunduğunu söylemektedir[34]. Manastırı ayrıntılı bir şekilde tasvir eden ikinci kişi ise, W. M. Ramsay'dır. 1905 tarihinde bölgede yaptığı incelemelerde manastırın sağlam ama bakımsız olduğunu, her yıl 28 Eylül'de kutlanan Khariton yortusunda Ortodokslar tarafından ziyaret edildiğini belirtmektedir. Manastırın Müslümanlar tarafından da kutsal sayıldığını ve manastırın ortasında ufak bir mescit bulunduğunu anlatan araştırmacı; buradaki mescidin Mevlevi dervişlerinin başı olan Çelebi Efendi tarafından da ziyaret edildiği belirtir[35].

Yapı kompleksini ayrıntılı bir şekilde araştıran üçüncü kişi ise F. W. Hasluck'tur. 1911 yılında yaptığı incelemede araştırmacı, manastırda üç kilisenin bulunduğunu, mescidin dikdörtgen planlı ve mihrabın sade, kayaya oyulmuş olduğunu söylemektedir. Manastırda bir mescit yapılma sebebi olağanüstü bir olaydan kaynaklanmaktadır. Manastırın bulunduğu tepedeki bir uçurumdan düşen Celâleddin'in oğlu mucizevi bir şekilde, yaşlı bir adam tarafından kurtarılmıştır. Yaşlı adamın Ak Manastır'ı kuran aziz Khariton olduğuna inanılması sonucu Mevlevi dervişler ile Ak Manastır'daki rahipler arasında dostane bir ilişki başlamış ve artarak devam etmiştir. Celâleddin'in her yıl bir gecesini bu manastırdaki mescitte ibadet ederek geçirdiği söylenmektedir[36].

Manastır kompleksini son olarak ayrıntılı bir şekilde inceleyen Semavi Eyice'dir[37]. Araştırmacı eserinde, manastır hakkında yapılan tüm yayınları incelemiş ve sonunda kendi gözlemlerine yer vermiştir. Eyice, 1964 yılında yaptığı incelemede bir kilise, şapel, birkaç keşiş hücresi ile kuyu saptamıştır. Araştırmacı eski kaynaklarda belirtilen birçok mekanın tahrip olduğunu belirtmektedir.

Manastır kompleksinin günümüze gelen ana kilisesi kayaya oyulmuş, dört destekli, kapalı yunan haçı planlıdır (Çizim 2). Kilisenin naosuna güney cephesinde yer alan bir kapı ile girilmektedir. Naosun doğusunda merkezi içerde yarım daire planlı üç apsis yer almaktadır. Ortadaki ana apsis içinde tek basamaktan oluşan synthronon görülebilmektedir (Resim 2). Yan neflerde bulunan apsisler ile doğu köşe odaları prothesis ve diakonikon olarak düzenlenmiştir. Kilisenin bema kısmı bir basamak ile yükseltilerek vurgulanmıştır. Örtüsü beşik tonoz olan kilise, güney cephede yer alan iki pencere ile aydınlanmaktadır. Yapının düzgün işlenmiş duvarlarında herhangi bir sıva veya fresko izine rastlanılmamıştır.

Kilisenin giriş kapısının her iki yüzünün üzerinde iki kitabe yer almaktadır. Bu kitabelerden dıştakinde "Bu evin (yani kilisenin) hudutsuz şöhreti öncekinden daha büyüktür, bu keşiş Markos'un işidir, 6576 yılı, 7. indiktion'u (1067)" yazmaktadır. Kapının dışında ise "Bu eser kimindir? Adını vermiyorum çünkü insan kalbini okuyan Tanrı onu tanır. Aziz, Ebedî ve Ulu Tanrı anası Bakiremiz Mağara Meryemi'nin mukaddes tapınağı, İmparator Andronikos'un hükümdarlığı zamanında Patrik Gregorios'un hizmet ettiği yıllarda işte tamir edildi ve güzelleştirildi ki bu yıllarda Keykavus'un oğlu Efendimiz büyük Sultan Mes'ud saltanat sürmekteydi. Abide keşiş Mattheos'un ve belki de higumenos'un eseridir. 6797, 2. İndiktion'u (1289)" yazmaktadır[38].

Her iki kitabeden de anlaşıldığı gibi yapı, ilk olarak 1067 ve ikinci olarak da 1289 yılında onarılmıştır. Burada kilisenin bezendiğinin belirtilmesi akla yapının freskolar ile süslendiğini getirmektedir. Günümüzde herhangi bir fresko izine rastlanılmamasına rağmen bazı araştırmacılar 20. yüzyılın başlarında fresko gördüklerini söylemişlerdir. Kilise, Semavi Eyice tarafından 9-10. yüzyıllara tarihlenmektedir[39].

Manastırdaki ikinci önemli yapı doğuda ve daha yukarı bir kodda yer alan şapeldir. Narteksinin yalnız doğu duvarı gözüken şapel, tek bir neften oluşmaktadır. Naosun kuzey ve güneyine dikdörtgen planlı birer niş yerleştirilmiştir. Doğuda merkezi içerde yarım daire planlı bir apsis bulunmaktadır. Apsis ile naos arasındaki ayrım kayadan oyulmuş templon ile sağlanmaktadır. Şapel naosun güneyindeki dikdörtgen nişte bulunan tek bir pencere ile aydınlanmaktadır.

1.2. Bulamas (Akpınar) Köyü Çamlı Manastırı

Manastır, merkez Meram ilçesindeki, Kızılören Kasabasına bağlı Akpınar Köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. 1991 yılında Arkeolog Necip Çay, başkanlığında yürütülen kurtarma kazısı ile temizlenerek, bilim alemine tanıtılmıştır. Akpınar Köyü'ndeki Çamlı mevkiinde bulunan manastır, yöresel yapı malzemesi olan taşlardan inşa edilmiştir. Manastır bir kilise ve etrafındaki mekanlardan meydana gelmektedir. Kilise dışındaki mekanların oldukça harap ve toprak altında olması sebebiyle burada ne yazık ki ele alınamayacaktır.

Kilise üç nefli bazilikal planlıdır (Çizim 3). Yapıya batıdaki bir kapıdan girilmektedir. Naos dikdörtgen kesitli ikişerden dört paye ile üç nefe ayrılmıştır. Payelerin orta nef tarafındaki uzun kenarlarında payandalar bulunmaktadır. Dar olan yan neflerin aksine orta nefin daha geniş tutulduğu görülmektedir. Naos doğuda içten ve dıştan yuvarlak planlı bir apsis ile sonlanmaktadır. Payelere eklenen payandalar kilise naosunun beşik tonozla örtüldüğünü düşündürmektedir. Kilise içinde yapılan kazılarda İmp. Theodora (M.S. 1055-1056) dönemine ait altın bir sikke bulunmuştur. Bu sikke sayesinde yapı 11. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir[40]. Fakat kanımızca bulunan sikke kilisenin en azından bu dönemde kullanıldığını göstermektedir. Muhtemelen kilise yakınında yapılacak yeni kazılar kesin tarihlendirmeye yarayacak veriler sunacaktır. Yapının M.S. 1055-1056 tarihlerinden önce yapıldığını söylemek daha doğru olacaktır. Kilisenin freskolar ile süslü olduğu Konya Arkeoloji Müzesi'ne getirilen üç adet freskolu kemer parçalarından anlaşılmaktadır. Bu kemer taşları üzerinde İsa, Meryem ve bir havariye ait portreler bulundukları söylenmektedir. Ayrıca kilise de yapılan kazı çalışmalarında duvarların beyaz kireç sıva üzerine kırmızı, sarı, yeşil, siyah ve bej renklerinden yapılan süslemeler bulunmuştur[41].

1.3. Kilistra Konacak Mevkii'ndeki Manastır

Manastır Kilistra (Gökyurt) kentinin kuzeyindeki kayalara oyularak yapılmıştır. 1998-1999 yıllarında Arkeolog Nurettin Özkan tarafından temizlik ve restorasyon çalışmaları yapılan eser, bilim alemine tanıtılmıştır[42].

Üç katlı olarak düzenlenmiş olan manastır, avlu şeklindeki bir açıklığın etrafındaki mutfak, depo, toplantı odası, mezarlar ve diğer servis mekanlarından meydana gelmiştir (Resim 3). Zemin katta bulunan mutfak duvarında ocak, zemininde oval kuyu ile bir çukur bulunmaktadır. Bu mekanların güneyinde dikdörtgen planlı servis mekanları ile arcosolium tipinde bir mezar yer almaktadır.

İkinci katta dikdörtgen planlı iki mekan bulunmaktadır. Bu mekanlardan birisinin toplantı amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Dört yönde tek basamaklı bir seki bulunan bu mekanın tonoz örtüsünün iri bir silme kuşağı ile vurgulandığı görülmektedir.

Üçüncü katta ise tek bir mekan bulunmaktadır. Ufak boyutlu olan mekana küçük bir açıklıktan girilmektedir. Gerek ulaşımının zor, gerekse de ufak boyutlu olması bu odanın keşişlerin inzivaya çekildikleri mekan olabileceğini düşündürmektedir. Diğer bir benzerinin Kilistra Bayram Hacı İnleri'ndeki manastırda bulunması, bölgedeki manastırlarda ortak bir mimari düşüncenin olduğunu göstermektedir. Manastırda herhangi bir kilise bulunmaması yakındaki haç planlı şapelin bu manastır ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Yapı kompleksinde insanların toplanması amacıyla bir mekanın bulunması önemlidir. Bizans döneminde kent içlerindeki bazı manastırların eğitim hizmeti vermesi sekili bu odanın eğitim amacıyla kullanılabileceğini düşündürmektedir. Mekanın trapeza için ufak olması, bu görüşümüzü desteklemektedir[43].

1.4. Kilistra Bayram Hacı İnleri Mevkii'ndeki Manastır

Manastır, Merkez Meram ilçesi sınırlarındaki Kilistra (Gökyurt) kentinin yaklaşık 500 m. kuzeyinde bulunmaktadır. Güneye bakan bir kayaya oyularak yapılan manastır 2001 tarihinde Arkeolog Nurettin Özkan başkanlığında temizlenmiş ve bilim alemine tanıtılmıştır[44]. Kilistra'daki diğer örnek gibi üç katlı düzenlenen

manastır avlu niteliğindeki bir açıklık etrafındaki mekanlardan meydana gelmiştir (Resim 4). Manastır iki şapel, mutfak, kiler, mezarlar, keşiş hücresi ve çeşitli mekanlardan oluşmaktadır (Çizim 4).

Manastırın her iki kilisesi de tek neflidir. Kiliseler dikdörtgen planlı bir naos ile apsisten meydana gelmişlerdir. Apsis ile naos arasındaki ayrım kayaya oyularak yapılmış templonlar ile sağlanmaktadır. Templon batı kilisesinde iki levhadan oluşan basit tipte iken, doğu kilisesinde daha geç döneme tarihlenen pencereli templon şeklindedir. Batı kilisesinin naosunda oturma sekileri bulunmaktadır. Şapellerden doğu kilisesi kırma çatı, batı kilisesi ise beşik tonoz ile örtülüdür.

Manastırın 1. katında ocağı ve depo amaçlı çukurları bulunan bir mutfak ile değişik planlarda mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanlardan güney uçtaki "L" planında ve oldukça büyük boyutludur. Bir iki duvarında sekiler bulunan bu mekanın manastırın trapezası olabileceği düşünülmektedir. Yapı kompleksinin ikinci ve üçüncü katında birer oda bulunmaktadır. Üçüncü kattaki oda Kilistra'daki diğer manastırın 3. katındaki mekanla aynı özellikleri taşımaktadır.

1.5. Sille Salasorma Mevkii'ndeki Manastır

Manastır, Sille'nin güneybatısındaki Salasorma mevkiinde bulunmaktadır. Batıya bakan bir yamaçtaki kayaya oyularak yapılan manastır bir kilise, mezar ve düzensiz planlı mekanlardan meydana gelmiştir. Ufak boyutlu olan manastırın kilisesi, tek neflidir (Resim 5). Kuzey cephesi büyük ölçüde yıkılan şapel dikdörtgen planlı bir naos ile apsisten oluşmaktadır. Naos zemininin kuzeybatı köşesinde yetişkin bir kişiye ait mezar nişi bulunmaktadır. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde oturma sekisi bulunan naosta herhangi bir templon izi görülmemektedir. Naos kırma çatı ile örtülmüştür.

Kilisenin dışında daha üst kodda düzensiz planlı mekanlar bulunmaktadır. Manastırın bir parçası olan bu mekanların işlevleri ne yazık ki tanımlanamamaktadır.

1.6. Selçuklu Tatköy Manastırı

Manastır, merkez Selçuklu ilçesindeki Tatköy bucağı, Talas mevkiinde bulunmaktadır. 1990 yılında, Arkeolog Osman Ermişler başkanlığında yürütülen temizlik çalışmalarında, kilisesi ve diğer bölümleri ile gün ışığına çıkarılarak bilim alemine tanıtılmıştır. Manastır bir kiliseye güney yönünden birleşik on mekan ile batı yönünde bir duvar ile sınırlandırılmış bir avludan meydana gelmiştir (Çizim 5). Yerel yapı malzemesi olan kireçtaşından inşa edilen manastırına ana yapısı kuzeydeki kilisedir.

Üç nefli bazilikal planlı olan kilise narteks, naos ve apsis bölümlerinden oluşmaktadır. Nartekse giriş batıdaki tek bir kapıdan sağlanır. Narteks içinde karşılıklı eşit şekilde yerleştirilmiş toplam on adet mezar bulunmaktadır.

Dikdörtgen planlı olan naosa narteksten tek bir kapıyla girilmektedir. Yapılan kazılarda bulunan birkaç sütun parçasından naosun sütunlar ile üç nefe ayrıldığı anlaşılmaktadır. Naos doğuda içten ve dıştan yuvarlak planlı bir apsisle sonlanmaktadır.

Kilisenin orijinalde naos zemininde bulunduğu bilinen taban mozaiği günümüzde Konya Arkeoloji Müzesi'nde yer alır[45] (Resim 6-Çizim 6). Örgü motifleri ile oluşturulan onbeş pano içinde bitkisel motifler ile hayvan ve insan figürleri yer almaktadır. Aslan, boğa, ceylan, domuz, geyik, kurt, tavşan ve tavus kuşu gibi hayvanların resmedildiği mozaikte tek bir insan figürü görülür.

Sağa doğru oturur biçimde gösterilen genç erkek figürünün başı alev şeklinde hale ile vurgulanmıştır. Yanlamasına oturur şekilde gösterilen figür elinde flüt yada başka bir müzik aleti tutmaktadır. Figürün iki yanında "Yeniden doğuş" anlamına gelen "WANA" ve "CICNE" kelimeleri yazmaktadır[46]. Bu figürün bir aziz, din görevlisi yada kiliseye hizmet eden bir kişi olabileceği düşünülse de[47] erken hıristiyan sanatı örnekleri göz önüne alındığında iyi çoban İsa figürü olması muhtemeldir.

Orpheus motifinin Hıristiyanlığın etkisiyle değişiklik göstermesinden oluşan "İyi Çoban İsa" sahnelerinde, İsa'nın etrafında değişik türde hayvanlar resmedilmiştir. M.S. 6. yüzyıla kadar kiliselerde zemin mozaiklerinde gördüğümüz bu tür örneklerin en güzellerinden birisi Qasr-el-Lebia'daki Doğu Kilisesi zemin mozaiğidir[48]. Erken dönemde haçlı hale yada sakallı olarak resmedilmeyen İsa'nın, Tatköy mozaiğinde alevli bir halesinin olması üniktir.

Manastırda kiliselerin dışında on adet mekan bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı olan bu mekanlardan, narteksin güneyindeki ikisi mutfaktır. Bu mekanda yapılan kazıda ocaklar ile zeminde dört küp ve bir kuyucuk bulunmuştur. Diğer mekanların işlevleri konusunda kesin yargıya varacak veriler ne yazık ki bulunmamaktadır. Kazıda bulunan İmp. Heraklius (M.S. 610-641) dönemine ait altın sikke yardımıyla manastırın, M.S. 610-641 yılları öncesinde inşa edildiği düşünülmektedir[49].

2. Kiliseler

Kiliseler Hıristiyanlık inancının temel dini yapısıdır. Topluca ibadet edilmek amacıyla oluşturulan bu yapı türü, yüzyıllar boyunca ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmiş ve gelişmiştir. Bizans dönemi kiliseleri avlu, giriş bölümü niteliğindeki narteks, ibadetin yapıldığı naos, doğudaki kutsal alan olan bema ve apsis bölümlerinden meydana gelmektedir. Tek nefli, iki nefli, bazilikal, serbest haç, merkezi, ve kapalı yunan haçı planlarının görüldüğü Bizans kiliselerinin Konya'daki örnekleri az sayıda olmasına karşın oldukça önemlidir. Kapadokya, Kilikya, Frigya ve Binbir Kilise bölgelerinde çok sayıda kilise bulunmaktadır. Konya'da da günümüze gelemeyen birçok kilisenin bulunduğu Selçuklu, yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılan ya da müzelerde bulunan mimari plastik eserlerden anlaşılmaktadır.

Konya'da kaya oyma ve duvar kiliselerinin her iki türü de bulunmaktadır. Konya merkezinde günümüze gelemeyen kiliseler ise çeşitli yayınlar vasıtasıyla tanınmaktadır. Ayakta olan yapılar çoğunlukla Sille, Kilistra, Kızılören, Kayadibi ve Isaura Nova gibi antik kentlerde yoğunluk kazanmaktadır.

1913 yılında Konya'ya ziyaret eden Bela Horvath, yalnız Sille'de ayakta 60 kilise olduğunu söylemektedir. Bu bilgi abartılı gözükse de Konya'da Bizans dönemine ait birçok kilise olduğunu göstermesi bakımından önemlidir[50]. Günümüze ulaşabilen kiliselerin tanıtımında da zorunlu olarak sınırlamaya gidilmiştir. Bu sebepten dolayı değişik planların en önemli örnekleri ele alınarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

2.1. Ali Sumas Dağı Ala Kilise

Kilise, Meram ilçesine bağlı Gökyurt Köyü'nün batısında bulunan Ali Sumas Dağı'nda bulunmaktadır. Dağın zirvesine yakın kısımda bulunan kalıntılar içinde bulunan Ala kilise büyük ölçüde yıkıktır. 1900'lerin hemen başında W.M. Ramsay ile G. Bell tarafından incelenen yapı bilim alemine tanıtılmıştır.

Yöresel düzgün kesme taştan inşa edilen eser, kapalı yunan haçı planlıdır (Çizim 7). Kuzey bölümü kayalık bir alana yaslanan yapının narteksine batıdaki bir kapıdan girilir. Dikdörtgen planlı olan narteksin doğu duvarlarında apsisi andıran nişler bulunmaktadır. Naosa girişte tekrar tek bir kapıdan sağlanmaktadır. Naos ve apsis büyük ölçüde tahrip olmuştur. Dikdörtgen planlı olan naosta bulunan dört sütun ile kapalı yunan haçı planı oluşturulmuştur. Doğudaki ana apsis at nalı formundadır. Saptanabildiği kadarı ile apsisin güneyinde diakonikon işlevli bir yan apsis yer almaktadır. Yapının kuzeybatısına, kayaya oyma bir mekan eklenmiştir. Mekanın doğu duvarında apsis işlevli olabilecek bir niş bulunmaktadır. Muhtemelen mezar şapeli ya da odası olan bu mekanın güneydeki girişi kilisenin dışındaki kapıdan sağlanmaktadır.

Kilisenin güney cephesi üç ince ve uzun formlu at nalı kemerler ile hareketlendirilmiştir (Resim 7). Kemerlerin üst kısımlarındaki madalyonlar içinde yıldız ve çarkıfelek motifleri bulunmaktadır. Kilisenin iç kısımların freskolar ile süslü oldukları yapı içindeki kalıntılardan anlaşılmaktadır[51]. Kapalı Yunan Haçı planlı ilk kilisenin M.S. 881 tarihli İstanbul Nea Kilisesi olması bu yapının 10-11. yüzyıllar arasında inşa edildiğini düşündürmektedir[52].

2.2. Çumra Alibeyhöyüğü'ndeki Kilise

Eser, Çumra ilçesi sınırları içinde Alibeyhöyüğü kasabasındaki, Kilise mevkiinde bulunmaktadır. 1991 ve 1992 yıllarında Arkeolog Kazım Mertek başkanlığında yürütülen kurtarma kazıları sonucu ortaya çıkarılmıştır. Oldukça hasarlı olduğundan planı çıkarılamayan yapıda üç adet taban mozaiği tespit edilmiştir. Kitabeli olan bu mozaikler bugün Konya Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Mozaiklerin birincisinde bordür üzerinde, dilimli iki sütun ve basık kemerli bir düzenleme içinde "Konon'un adağı" yazısı bulunmaktadır. Diğer iki kitabe yan yana yerleştirilmiş iki tapınak betimlemelerinin girişlerine yazılmıştır. Bu kitabelerden ilki on satırlıktır ve "(Keşiş Konon'un) ve bütün kilise personelinin adakları. Tates, Andreas, Paulosi Tarasis." yazmaktadır. İkinci dokuz satırlık kitabede ise "(İsmi okunamıyan genç bir kişi kendisini tanrıya adayıp inzivaya çekilmiş) Kayyum (kiliseye hizmet eden) Konon, Kayyum Tarasis, Stefanos, Konon adağı" yazmaktadır. Kazılarda ortaya çıkarılan ikinci mozaik, daireli rozetler içinde yer alan dilimli sütunlara oturmuş üç basık kemerli tapınak girişi kompozisyonu ile bezenmiştir. Bu kompozisyonun yanında bir kuş motifi, çift kulplu bir kap ile bir ağaç tasviri bulunmaktadır.

Üçüncü mozaik, iki basamaklı yuvarlak bir havuzun iki yanındaki tavus kuşu motiflerinden oluşmaktadır (Resim 8). Kuşların üzerinde bulunan kitabede "Kilisenin yapımında büyük yardımları olan Epitropos'a) Keşiş Konon'un adağı" yazmaktadır. Zengin mozaiklerle süslü bu yapı kalıntısı muhtemelen bir manastırın kilisesine aittir. Eser arkeolog Kazım Mertek tarafından M.S. 6. yüzyıla tarihlenmektedir[53].

2.3. Isaura Nova'daki (Zengibar Kalesi) Merkezi

Planlı Kilise

1900' lerin başlarında Swoboda ve Knoll tarafından bilim aleyhine tanıtılan eser, Bozkır ilçesi sınırları içersinde bulunan Isaura Nova kentinde bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilen kilise, kentin kuzeyinde, vaftizhane binasının güneyinde yer almaktadır. Merkezi planlı olan yapı Konya'da bu planda bilinen tek örnektir (Çizim 8). Günümüzde yapının harap olduğu belirtilmektedir[54].
Kayalara oyulmuş podyum üzerindeki sekizgen naosa, batıdaki kapıdan girilmektedir. Naos, sekiz sütun ile bölüntüye uğratılmıştır. Apsis doğudaki sekizgenin bir kenarına eklenmiştir. İçten ve dıştan yuvarlak biçimindeki apsis doğu duvarındaki beş kemerli bir pencereden aydınlanmaktadır. Yapının giriş ve apsis cephesi dışındaki cephelerine dörder kemerden oluşan pencere sistemi yerleştirilmiştir[55].

2.4. Kayadibi Köyü 1 nolu (Dokuzdirek) Kilise

Yapı, merkez Meram ilçesine bağlı Kayadibi Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün güney batısındaki kayalıklara oyularak yapılan eser üç nefli bazilikal planlıdır (Çizim 9). Narteksi bulunan kilisenin güneyine bir şapel eklenmiştir. Nartekse kuzeydeki bir açıklıktan girilmektedir. Dikdörtgen planlı olan narteksin güneyinde ek şapel bulunmaktadır. Serbest haç planlı olan şapelin doğu haç kolunu apsis oluşturmaktadır. Apsis ile naos arasındaki ayrım kayaya oyulmuş templon levhaları ile sağlanmaktadır. Hem narteks hem de şapelin haç kolları beşik tonoz, haç kollarının kesiştiği orta bölüm ise kubbe ile örtülüdür.

Bazilikal planlı kilisenin naosuna narteksteki tek bir kapıdan girilmektedir. Naos simetrik bir şekilde yerleştirilen dikdörtgen kesitli iki sıra üçer paye ile neflere ayrılmıştır. Taban ve baş kısımları vurgulanmış olan payelerin köşeleri de pahlıdır. Naosun doğusuna üç adet apsis eklenmiştir. Yanlardaki ufak boyutlu olan bu apsislerde seki şeklinde yapılmış altarlar görülmektedir. Ana apsis merkezi içerde yarım daire planlıdır. Apsiste tek basamaktan oluşan synthronon ile merkezde yuvarlak kemerli bir nişten oluşan bir katedra bulunmaktadır (Resim 9). Bema ile naos arasındaki ayrım kayaya oyulmuş templon ile sağlanmaktadır. Burada ilgi çeken nokta templonun doğudaki ilk payeler hizasında olmasıdır.

Kuzeydoğu tarafında bulunan kademeli daralan tek açıklıkla yapı aydınlanmaktadır. Kilisenin nefleri beşik tonoz ile örtülüdür. Kilisenin freskolar ile süslü oldukları naos örtüsünde, kemerlerde ve duvarlardaki fresko izlerinden anlaşılmaktadır. İzlerde de geometrik ve figürlü süslemenin olduğu görülmektedir. Freskolar üzerinde bulunan is tabakası yüzünden figürlü sahnelerin neler oldukları anlaşılamamaktadır. Konya'daki en iyi kaya oyma bazilikal planlı olan kilise hem kendisi hem de narteksine eklenen şapeli ile oldukça önemlidir. Yapı planı, üslup özellikleri ve benzer örnekleri göz önüne alınarak 6-8. yüzyıllara tarihlenmektedir[56].

2.5. Kayadibi 2 nolu Kilise

Kilise, Meram ilçesine bağlı Kayadibi Köyü'nde bulunmaktadır. 1 nolu kilisenin batısında bulunan yapı, kapalı yunan haçı planlıdır. Yapının kuzey bölümü tamamıyla yok olmuştur (Resim 10). Kalıntılarından ve benzer örneklerden yararlanarak yaptığımız restitüsyon denemesinde kilisenin olası planı ortaya çıkarılmıştır (Çizim 10). Yapı narteks, naos, apsis ve nartekse güney yönünden eklenen mezar odasından meydana gelmiştir. Kiliseye kayaların konumu dolayısıyla narteksin kuzeyinden girilmiş olunmalıdır. Dikdörtgen planlı olan nartkesin güneyine dörtgen planlı bir mezar odası eklenmiştir. Narteks ortada düz tavan, yanlarda beşik tonoz ile örtülüdür.

Narteksten naosa giriş günümüze gelememesine rağmen çok benzer örneği Sille Kiriakon Kilisesi'nden yola çıkılarak ana apsis doğrultusunda olduğu düşünülmektedir. Naos dört destekli kapalı yunan haçı tipindedir. Sadece güneydeki iki ayağın kalıntıları seçilebilmektedir. Doğuda bir ana apsis ile yanlarda yan apsisler görülür. Yan apsisler Ak Manastır Ana Kilisesi ve Sille Kiriakon kilisesinde olduğu gibi prothesis ve diakonikon işlevinde olmalıdır. Naos ve narteks duvarları at nalı formundaki kör kemerler ile hareketlendirilmiştir.Köşe odaları çapraz tonoz, haç kolları beşik tonozlar ile örtülmüştür. Haç kollarının kesiştiği orta bölümün kubbe ile örtüldüğü kayadaki kubbe izlerinden anlaşılmaktadır.

Yapıda kırmızı aşı boyası ile yapılmış geometrik süslemeler bulunmaktadır. Narteksteki mezar odasına girişi, yuvarlak kemer içindeki üçgen alınlıklı cephe şeklinde düzenlenmiş, aşı boyası ile yapılan süslemeler ile vurgulanmıştır. Kapalı yunan haçı planının ilk örneği 9. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. 10-11. yüzyılda Anadolu'da örneklerini gördüğümüz bu plan, Konya'da 12. yüzyıla kadar uygulanmış olmalıdır. Bu bakımdan kilisenin 11. yüzyıla tarihlenmesinin daha doğru olabileceğini düşünülmektedir[57].

2.6. Kızılören 1 nolu Kilise

Meram ilçesine bağlı Kızılören kasabasının batısında bulunan kilise, 2 nolu kilisenin

doğusunda yer almaktadır. Kayalara oyularak inşa edilmiş olan eser serbest yunan haçı planlıdır (Çizim 11). Batı yönündeki bir kapıdan narteks niteliğindeki bir bölüme girilmektedir. Bu bölümden ulaşılan naos oldukça ufak boyutludur. Naos kuzey, güney, batı ve doğu haç kollarından meydana gelmektedir. Kuzey ve güneydeki haç kolları yuvarlak biçimindedir. Bu kolların duvarlarında çeşitli nişler bulunmaktadır.

Doğu haç koluna eklenen apsiste yuvarlak kemerli ve sekili iki simetrik niş görülmektedir. Kuzey ve güney haç kolları yarım kubbe, doğu ve batı haç kolları beşik tonoz ile örtülmüştür. Haç kollarının kesiştiği orta bölüm yıkıktır. Bu bölümün kubbe ile örtülü olduğu izlerden anlaşılmaktadır. 1930'larda bölgeye gelen H. Swobada, ve F. Knoll, kubbenin yıkılmış olduğunu söylemektedirler[58].

Kilise girişinin iki yanında bugün çok zor seçilebilen birer kitabe bulunmaktadır. Yirmi ikişer satırdan oluşan bu kitabeler 1900'lü yılların hemen başında W.M. Ramsay ile H.S. Cronin tarafından okunmuştur. Cronin sağdaki kitabeden yapının Tanrı anası Meryem'e ithaf edildiğini tespit etmiştir. Bu dönemde de tahrip olduğu görülen kitabelerde bir azizin isminin geçtiği düşünülmektedir. Yazar ayrıca bugün girişte kısmen seçilebilen kanalın kutsal su ile bağlantı olduğunu ve kutsal suyun toplandığı bir haznenin görüldüğünü anlatmaktadır[59]. 1900'lerin başından itibaren kilise, araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Yakınında peynir deposu ve türbe olarak kullanılan kaya oyma mekanların bulunduğu bu kompleks, muhtemelen bir manastır yapısıdır. Bu kalıntıların çevresinde bir evliyaya ait olduğu düşünülen türbenin olması, Anadolu'daki kültürler arası inanç etkileşimini gösteren önemli bir örnektir.

2.7. Kızılören 2 nolu Kilise

Kilise, Meram ilçesine bağlı Kızılören kasabasının batısında yer almaktadır. Kayaya oyularak yapılan eser tek nefli şapel ile kuzeyden eklenmiş bölümden meydana gelmiştir. Naosa güneydeki kapıdan girilmektedir. Dikdörtgen planlı olan naosun güneyi tek nefli şapel şeklinde düzenlenmiştir. Bu kısmın doğusunda kilisenin ana apsisi yer almaktadır (Resim 11). İki uzunlamasına niş ile hareketlendirilen apsiste altar zeminden yüksek bir seki görünümündedir. Tek nefli bu bölümün düz tavan olan örtüsüne yerleştirilmiş haç kabartması bu mekanı vurgulamaktadır.

Naos kuzey yönünden genişletilerek, günümüze gelememiş sütunlar ile ayrım yapılmıştır. Bu sütun ve kemerli ayrım tahrip olduğundan çok zor seçilebilmektedir. Naosun kuzeybatı kısmı yıkılmıştır. İzlerden anlaşıldığı kadarı ile kuzey yönden daha da genişletilmek istenen naosun inşası yarım kalmıştır. Kuzeydeki bölümün doğu duvarında üç adet derin niş bulunmaktadır. Apsis işlevli olduğu seki şeklindeki altarlardan anlaşılan bu apsisler oldukça üniktir. Kilise girişinin doğu kısmında bugün çok az bir kısmı görülebilen kitabe bulunmaktadır. 1900'lerin başında bölgeye gelen ve yapıları inceleyen H.S. Cronin ve W.M. Ramsay bu kitabenin kopyasını çıkarmışlardır. Bu dönemde de hasarlı olduğunu öğrendiğimiz kitabeden kesin bir anlam çıkaramamışlardır[60]. Kısmen tahrip olmuş kitabe kesin bir yapım tarihi verememektedir. Ancak kilise Göreme'deki benzerleri göz önüne alınarak 10-11 yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir.

2.8. Kilistra Haç Planlı Kilise

Meram ilçesine bağlı Gökyurt (Kilistra) Köyü'nde bulunan yapı, Kilistra'nın en ünlü kilisesidir. Kayaya oyularak inşa edilen eser kentin kuzeydoğusundadır.

Kilise serbest yunan haçı planlıdır (Çizim 12). Naosa batıdaki kapıdan girilir. Naos, kuzey, güney ve batı haç kollarından meydana gelmiştir. Kuzeybatı köşede bir mezar odası yer almaktadır. Üç adet yetişkin mezarı bulunan bu odaya kuzey haç kolundaki dar bir açıklıktan girilmektedir. Haç kollarının zemininde oturma sekileri bulunmaktadır.

Yuvarlak biçimindeki apsis haçın doğu kolunu oluşturmaktadır. Apsis zeminin yükseltilmesi ve kayalara oyularak yapılan templon levhaları ile naostan ayrılmıştır. İki pencere açıklığı ile apsis aydınlanmaktadır. Kuzey ve güney haç kollarının doğu yüzlerinde zeminden yüksek birer niş yer alır. Altar şeklinde sekilere sahip bu nişler birer ufak apsis işlevinde olmalıdır.

Haç kolları beşik tonozlar ile örtülmüşken, haç kollarının kesiştiği orta bölüm prizmatik bir külah ile örtülüdür. Yapının freskolar ile süslü olduğu örtüdeki fresko izlerinden anlaşılmaktadır. Freskonun altında kırmızı aşı boyasından yapılmış haçlardan ve geometrik süslemelerden oluşan basit süsleme bulunmaktadır. Yapının en önemli özelliği dış cephesinin, kuzey cephe haricinde tamamen işlenmesidir (Çizim 13, Resim 12). Yapı Nurettin Özkan tarafından 7-8. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir.

2.9. Kilistra Paulönü Kilisesi

Merkez Meram ilçesine bağlı Gökyurt (Kilistra) Köyü'de bulunan kilise Konya'daki tek nefli en

güzel kiliselerden birisidir. Kentin batısında yer alan eser narteks, naos, apsis ve mezar nişinden meydana gelmiştir (Çizim 14).

Yapının güneyine yerleştirilen nartekse doğudaki kapıdan girilmektedir. Düzgün olmayan dikdörtgen planlı olan narteks, duvarları at nalı formunda kör kemerler ile hareketlendirilmiştir. Bu mekanın zemininde ise bir mezar nişi bulunmaktadır.

Narteksin kuzeydoğusundaki tek kapıdan naosa girilmektedir. Dikdörtgen planlı olan naos duvarlarında da at nalı formlu kemerler bulunmaktadır. Batı ve kuzeydeki kemerler içindeki yüksek haç kabartmaları oldukça dikkat çekicidir. Güney duvarının doğu kısmı yıkılmış, buradaki mezar nişli bölüm açığa çıkmıştır. Naos kırma çatı ile örtülmüştür.

Doğuda yer alan apsis yuvarlak biçimindedir. Apsis duvarındaki tek bir pencere ile kilise aydınlanmaktadır. Apsisin iki yanında yuvarlak kemerli birer niş yer alır. Kilistra haç planlı şapelde, Kızılören 2 nolu Kilise'de ve Kayadibi 1 nolu Kilise'de olduğu gibi bu nişlerde de altar işlevli sekiler bulunmaktadır (Resim 13). Apsis ile naos arasında templon şeklinde herhangi bir ayrım görülmemektedir. Naosun kuzey ve güney duvarlarında görülen delikler, ayrımın ikonastasis şeklinde ahşap bir paravan ile yapıldığını düşündürmektedir.

Yapının doğusunda bulunan kemerli mezar bölümünde iki adet mezar nişi bulunmaktadır. Bu nişlerden bir tanesinde mezar kapağı sağlamdır. Kilisenin diğer bir özelliği ise apsis cephesinin dışarıdan işlenerek vurgulanmasıdır. Bu cephede apsis penceresi kademelendirilerek ve kırmızı aşı boyası ile tuğla imitasyonu yapılarak vurgulanmıştır. Eser Nurettin Özkan tarafından 8. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

2.10. Konya Aziz Amphilochios Kilisesi (Eflatun Mescidi)

Alaeddin Tepesi'nin doğusunda, bugünkü düğün salonunun yerindeki kilise günümüze kadar korunamamıştır. İki destekli kapalı yunan haçı planında olan eser, bir duvar kilisesidir (Çizim 15)[61]. Yapı, Semavi Eyice tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir[62].

Farklı dönemlerde birçok onarım geçiren yapıya güneydeki kapıdan girilmektedir (Resim 14). Dikdörtgen planlı olan naosta iki kare ayağa ve doğu duvarına oturmuş yüksek bir tuğla kasnak vardır. Daha önceden kubbe bulunan bu kasnağa Osmanlı döneminde ahşap bir saat kulesi eklenmiştir. Naosun doğusunda dışarıya çıkıntı yapan apsis içten ve dıştan yuvarlaktır. Ana apsisin güneyinde diakonikon işlevinde bir yan apsis bulunmaktadır.

4. yüzyılda yaşamış Konya metropoliti Aziz Amphilakios'un ismini alan yapı, Müslümanlar tarafından Eflâtun'un mezarının bulunduğu yer olarak tanımlanmıştır[63]. Selçuklu döneminde camiye çevrilmiş, Osmanlı döneminde ise farklı işlevlerde kullanılmıştır[64]. Kaynaklara göre 1919 yılında yıkılmıştır.

2.11. Meram Aziz Eustathios Kilisesi

Günümüze ulaşamayan yapı, Konya merkeze bağlı Meram Köyü'nde bulunan bir duvar kilisesidir. İki destekli kapalı yunan haçı planlı olan eser, G. Bell ve W.M. Ramsay tarafından incelenmiş ve yayınlanmıştır (Çizim 16)[65]. G. Bell'in günlüğünde de anlatılan eserin 1900'lerin başında kullanıldığı görülmektedir (Resim 15)[66]. Kilisenin narteksine güneydeki kapıdan girilmektedir. Narteks dikdörtgen planlıdır. Buradaki tekli bir kapıdan naosa geçilmektedir. Naosta doğu duvarına ve iki kare ayağa oturan sekizgen kasnaklı bir kubbe bulunmaktadır. Naosun doğusunda dışarıya oldukça çıkıntı yapan apsis eklenmiştir. Apsis içten ve dıştan yuvarlak biçimindedir. G. Bell'in fotoğraflarında apsis ile naos arasında ahşap bir ikonastasisin olduğu görülmektedir.

2.12. Muhacir Pazarı'ndaki Mozaik Kalıntıları

Mozaik, Konya'nın Bizans dönemi eserleri arasında yanlış bilinen bir örnektir. Cedidiye Mahallesi, Nasreddin Hoca Sokağında 34 numaralı evin bodrumunda yer alır. 1935 yılında evin bahçesinde ve önündeki yolda yapılan kazılarda, bodrumdaki taban mozaiğin aynıları bulunmuştur (Resim 16). Mozaiklerden ikisi ilk olarak Sırçalı Medrese'ye, oradan da Konya Arkeoloji Müzesi'ne getirilmiştir (Resim 17). Opus sectile tekniğinde olan eserler ilk olarak Mesut Koman tarafından tanıtılmış, fakat hatalı bir şekilde bir Bizans sarayına ait oldukları ileri sürülmüştür[67].
Eserler, birbirleriyle düğüm motifleri ile bağlanmış daire motiflerinden meydana gelmektedir. Yıldız Demiriz tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenen eserlerin, bir kiliseye ait oldukları düşünülmektedir. Yazar eserlerin Konya'daki Selçuklu hakimiyetinden önce, bu tür mozaiklerin yaygın olduğu 10. yüzyılda yapıldığını söylemektedir[68]. Semavi Eyice'de incelediği eserin büyük ve önemli bir kiliseye ait olması gerektiğini belirtir[69]. Opus sectile mozayikler 10-14 yüzyıllar arasında kiliselerde zemin mozaikleri olarak yapılmışlardır. Konya'daki eserin çok benzeri Trabzon Akçaabat Aziz Mikhael Kilisesi'nde (13-14. yüzyıl)

bulunmaktadır.

2.13. Sille Aya Elena KilisesiHagios Mikhael

Büyük Kilise gibi isimleri bulunan Aya Elene Kilisesi, Sille'nin Subaşı Mahallesi'nde, eski bir çayın kenarında bulunmaktadır (Resim 18). Çevre duvarı ile çevrelenen kilise kapalı yunan haçı planlı bir duvar yapısıdır (Çizim 17).

Batıda bulunan nartekse güneydeki kapıdan girilmektedir. Bugün kuzey ve batı yönlerindeki girişlerin kapatıldığı anlaşılmaktadır. Narteksin kuzey ve güneyinde ikinci kata çıkış sağlayan merdivenler ile merkezde naosa girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı üzerinde ortada sekiz satırlık bir kitabe ile her iki tarafında çerçeve içine alınmış iki atlı figür yer almaktadır (Resim 19). Ortadaki kitabede: "327: tarihinde bu serrif (Şerif) ekklesemizi (kilisemizi) Aghia Eleni Mikhail Arkhangelos ismine kurtu (kurdu) temeli khale (halen) ekklissiamızın utzuntu (üçüncü) tamiri Sefketlu (Şevketlu) Sultan Mahmut efentimiz ihsan eyletti emri Epitropos Sarraf XA (Hacı) Elia oldu Tekmil nazırı Mikhael Arkhangelosun sefaati ilan (şefaati ile) Khak ta ale (Hakta'ale) imtat etenlere ve zakhmet tzekenlere vere etziri (ecri) sine: 1833: Feb (Şubat) 12" yazmaktadır[70].

Kilisenin naosu, merkezde dikdörtgen kesitli dört serbest payenin oluşturduğu kare mekandan ve dik eksenlerde yer alan dikdörtgen mekanlardan oluşmaktadır. Naosun doğusunda içten ve dıştan yarım yuvarlak apsis bulunmaktadır. Apsis ortada yuvarlak, iki yanında dikdörtgen biçimindeki üç pencere ile aydınlanmaktadır. Bir seki ile naos zemininden yükseltilen bemada, altar olduğunu düşündüğümüz sütunlu bir taş ile kuzey duvarına yerleştirilmiş üç niş bulunmaktadır.

Apsisin iki yanında daire planlı iki niş yer almaktadır. Pastophorion hücreleri görevini gören bu mekanların duvarlarında merkezinde bir, iki yanında ikişer niş yerleştirilmiştir. Bema ile naos arasındaki ayrım ahşap bir ikonastasis ile sağlanmaktadır. Buradaki ikonaların bir kısmı çalınmış, bir kısmı ise müzeye taşınmıştır. Naosun merkezi dört payenin taşıdığı yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Apsisin iki yanındaki dikdörtgen mekanlar sivri tonoz ve diğer kısımlar ahşap düz tavana sahiptir. Kilisenin "U" şeklindeki galeri katı bugün kapalıdır. Naosta bugün hala görülebilen ahşap ikonostasis, ambon ve cathedra 18-19. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Yapının birçok yerinde 19. yüzyıl onarımında yapılmış, rokoko üslubunda altın yaldızlı bitkisel bezemeli, alçı süslemeler dikkati çekmektedir. Kilisede yoğun olarak freskolar da bulunmaktadır. Kubbede yer alan 1880 tarihinden freskoların 19. yüzyılda yapıldıkları anlaşılmaktadır. Freskolar geç döneme tarihlendiği için burada ele alınmayacaktır.

Yapıda kullanılan diğer bir bezeme ise kubbe kasnağında yer alan süslemelerdir. Kesme taşlardan yapılmış kasnakta üç tuğla şeritten oluşan süsleme programı bulunmaktadır. En üstteki şeritte zik zak motifi, ortadaki geniş şeritte balık sırtı motifi ile aralarında ikişer güneş motifi ve alttaki şeritte ise balık sırtı motifi yer almaktadır. Kasnak her pencere arasına yerleştirilen ince kör kemerlerle hareketlendirilmiştir (Çizim 18). Farklı dönem izleri görülen kasnaktaki en son onarım 1990'lı yıllarda güney batı kısmında yapılmıştır.

Yapının ilk olarak ne zaman yapıldığı kesin bilinmemekle beraber nartekste yer alan kitabede kilisenin 327 yılında inşa edildiği söylenmektedir. Gerek plan, gerekse süsleme özelliklerine baktığımızda bugünkü yapının daha geç döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Semavi Eyice'nin 19. yüzyıla tarihlediği yapı, Strsygowski tarafından Jüstinyen öncesine, Ertuğrul Danık tarafından ise Orta veya Geç Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir[71]. Kanımızca bugünkü yapı çoğunlukla 19. yüzyıl yapısı görümünde olmasına karşın plan ve kubbe kasnağındaki süslemeler açısında Orta veya Geç Bizans Dönemi yapısı olmalıdır. Benzer kubbe kasnağının Konya Aziz Amphilochios Kilisesi'sinde olması, Akşehir'de bulunan 19. yüzyıl azınlık kilisesiyle benzerlik taşımaması bu görüşümüzü desteklemektedir.

2.14. Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi

Kilise, Sille'nin güney yamacındaki dağın eteğinde, Dikili Kaya mevkiinde kayaya oyularak yapılmıştır (Çizim 19). Eser üç nefli bazilikal planlıdır. Kuzeyde yer alan iki kapı ile yapıya girilmektedir. Naos düzgün olmayan dikdörtgen planlı altı paye ile üç nefe ayrılmıştır. Bu payelerden kuzeybatıda yer alanı günümüzde kırıktır. Düzgün bir şekilde yerleştirilmemiş olan payeler, kayaya oyulmuş yuvarlak kemerler ile birbirlerine bağlanmıştır (Resim 20). Duvar işçiliğinden kilisenin en az iki dönemi olduğu anlaşılmaktadır. Başlangıçta iki nefli olan kilise güney ve doğu yönünde genişletilerek bugünkü halini almıştır. Nefler beşik tonozlar ile örtülüdür.

Bema zemini bir basamak ile naostan ayrılmaktadır. Doğuda yer alan apsis düzgün olmayan dikdörtgen planlıdır. Apsisteki altar, doğu duvarına bitişik olarak kayaya oyularak yapılmıştır.

Kilise naosunun altında yuvarlak planlı bir mekan bulunmaktadır. Kaynaklarda kripta olarak

geçen bu mekanın kuzey duvarı yıkılmıştır. Kilise içinden girişi olup olmadığı bugün anlaşılamayan mekana üç basamaklı bir merdiven ile inildiği ileri sürülmektedir[72]. Fakat M. Restle'nin 1960'lara ait kilise planında naos içinde herhangi bir merdiven görülmemektedir.

2006 yazında Arkeolog Yusuf Benli başkanlığında yapılan temizlik çalışmalarında naos zemininde çeşitli mezar nişleri bulunmuştur. Bu mezarlar içinden dokunulmamış bulunan bir çocuk mezarı oldukça önemlidir. Konya Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılan bu mezar bölgedeki ölü gömme adetine güzel bir örnektir. M. Restle'nin kitabında bulunan kilise planında altı adet mezar nişi bulunmaktadır (Çizim 20)[73]. Bu plandan da anlaşıldığı kadarı ile bu mezarlar 1960'lara kadar görülebilmektedir.

Kilisenin doğusunda geniş bir mekan daha bulunmaktadır. Kuzey duvarı yıkık olan bu mekana kilisenin kuzey doğu köşesindeki açıklıktan girilmektedir. Mekanın kuzeyinde bir kapı olmadığı Restle'nin planında açıkça görülmektedir. Dikdörtgen planlı olan mekan biri günümüze gelememiş dört ayak ile bölünmüştür. Mekanın doğusunda kısmen yıkılmış üç dikdörtgen niş bulunmaktadır. Doğuda mekanın zemini tek bir basamakla yükseltilmiştir. Bu bölümün doğusunda düzensiz planlı başka mekanlar bulunmaktadır. Restle'nin planında bu mekanlara kuzey doğudaki nişten girildiği görülmektedir.

Doğuda yer alan bu ikinci bölümün işlevi konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. M. Restle tarafından batıdaki kilisenin bağlı bulunduğu manastırın trapezası olduğu düşünülen[74] mekan, Semavi Eyice tarafından ihtiyaçlar doğrultusunda oyulmuş ek mekanlar şeklinde tanımlanmıştır[75]. Son olarak Hatice Özyurt bu bölümü kapalı yunan haçı planında bir kilise olarak değerlendirmiştir[76].

Koimesis Tes Panagias Kilisesi'nin kuzey duvarında ve kemer yüzeylerinde freskolar görülebilmektedir. Günümüzde büyük çoğunluğu zarar görmüş olan freskolarda kiliseye adını veren Meryem'in ölüm sahnesi (Koimesis) seçilebilmektedir. Kompozisyonun sol tarafında, İsa'nın kucağında Meryem'in çocuk ruhu, sağ tarafta ise başları haleli, öne hafifçe eğilmiş aziz figürleri yer almaktadır. Apsis önündeki payeleri birbirine bağlayan kemer karınlarında ve paye yüzlerinde ayakta, boydan resmedilmiş Meryem ve aziz tasvirleri bulunmaktadır (Resim 21). Cepheden resmedilen figürlerin başları halelidir. Meryem kırmızı giysiler içinde sol elinde bir haçla resmedilmiştir. Azizler ise beyaz kıyafetleri ile boyunlarına asılan haç motifli atkıları ile resmedilmiştir. Azizlerin sol elleri takdis işareti yaparken, sağ ellerinde İncil tutmaktadırlar. Apsis önündeki düz tavanda ise yuvarlak madalyonlar içinde bugün tahrip olmuş portreler bulunmaktadır. Ayrıca yine paye gövdelerinde kırmızı ve siyah boya ile yapılmış zik zak motifleri gibi geometrik bezemelerde yer almaktadır.

Düzleştirilmiş zemin üzerine saman karışımlı 2 mm. kalınlığında bir astar üzerine freskolar yapılmıştır. Siyah zemin üzerine kırmızı çizgilerden yapılan çerçeveler kompozisyonları sınırlandırmaktadır. Restle'ye göre kilisedeki freskolar bir dönem temizlenmiş ve daha sonra tekrar yapılmışlardır[77].

2.15. Sille Kiriakon Kilisesi

Hızır İlyas Kilisesi adıyla da anılan yapı, Sille'nin Subaşı Mahallesi'nde, Papaz Deresine yakın bir konumda bulunmaktadır. Kayaya oyularak yapılmış olan kilise kapalı Yunan haçı planlıdır (Çizim 21). Yapının batısında dikdörtgen planlı bir narteks yer almaktadır. Kuzey, güney ve doğu duvarları at nalı şekilli kör kemerlerle hareketlendirilmiş olan narteksin tavanında büyük bir haç kabartması bulunmaktadır. Kilisenin naosuna narteksin ortasındaki kemerli, üzerinde pencere açıklığı bulunan bir kapıdan girilmektedir.

Naos merkezdeki dikdörtgen planlı dört payenin oluşturduğu haç planı ile köşe odalarından oluşmaktadır. Payelerin üzerinde kayaya oyulmuş pandantif geçişli bir kubbe bulunmaktadır. Doğuda yarım yuvarlak bir apsis ile her iki yanında yan apsisler yer almaktadır. Kuzey ve güneydeki bu ufak apsisler prothesis ve diakonikon işlevindedir.

Kilisenin kuzey ve güney duvarları nartekste bulunan at nalı formundaki kör kemerlerle hareketlendirilmiştir. Merkezdeki kubbenin dışında, haçın dört yöne uzanan kolları beşik tonozlarla, köşelerdeki bölümler pandantifli küçük kubbeler ile örtülmüştür. Yapıda hiçbir fresko izine rastlanılmamıştır. Kilisenin bitişiğinde uzun bir koridora açılan mekanlar bulunmaktadır. H.Ö. Özyurt'a göre bu mekanlar dükkan ve atölye olarak kullanılmıştır[78]. Yapıda uygulanan planın ilk olarak 9. yüzyıl sonunda görülmesi bu kilisenin 10-11. yüzyıllar arasında inşa edildiğini düşündürmektedir.

3. Vaftizhaneler

Hıristiyanlık inancındaki en önemli törenlerden birisi olan vaftiz, kişinin bütün günahlarından arınarak, Hıristiyan cemaatin üyesi olma amacıyla yapılan bir törendir[79]. Bu törenin kuralları M.S. 4-5. yüzyılda kilise büyüklerinin

öğretici konuşmalarından edinilmiştir[80]. Bu dönemlerde yetişkin veya çocukların vaftiz edilmesi amacıyla, kiliselere veya manastırlara bitişik vaftizhane binalarının yapıldıkları görülmektedir. Çoğunlukla merkezi planlı (Sekizgen, dört yapraklı yonca-tetrakonchos) olan bu mekanların içinde vaftiz teknesi veya havuzu bulunmaktadır. 5-6. yüzyılda sıklıkla görülen vaftizhane inşası Ortaçağ'da terkedilmiş, vaftiz töreni kilise içine alınmıştır. Bu dönemde küçük mermer veya madeni kaplar ile bu törenin yapıldığı bilinmektedir[81]. Yakın bölgede 5-6. yüzyıllara ait vaftizhanelere en güzel örnek Karaman il sınırları içinde, Karaman-Mut yolunun üzerinde bulunan Alahan Manastırı'ndadır. Konya'da yapılan araştırma ve incelemelerde tespit edilip yayınlanan tek vaftizhane, Isaura Nova'da (Zengibar Kalesi) yer almaktadır. Kentin kuzeyinde ve en yüksek mevkiinde bulunan yapı bir yıkıntı halindedir[82]. Bu harap vaftizhane dışında çeşitli yerlerde atıl durumda vaftiz tekneleri tespit edilmiştir. Burada sunacağımız ilk vaftiz teknesi, Kadınhanı ilçesindeki Karamanlı Cami'sinin avlusundadır (Resim 22).

Dikdörtgen şeklinde olan teknenin üst kenar bölümünde zikzak ve haç motifinin yanında bir kitabe bulunmaktadır. Eserin dört kenar yüzeyinde ise haç, çarkıfelek, yıldız, rozet ve kuş gibi motifler belirli bir düzen gözetilmeksizin işlenmiştir. Vaftiz teknelerinde sıklıkla görülen süsleme kompozisyonlarının yanında kuş figürünün bulunması, eseri diğer örneklerden ayırmaktadır. Kuş figürlü vaftiz teknelerinin bir benzeri ise Amorium'un (Hisarköy) güneyindeki Türkmen Köyü'ndedir[83]. Bu tür eserlerde kuş figürünün bulunması, İsa'nın Şeria nehrinde Vaftizci Yahya (Ioannes Prodromos) tarafından vaftiz edildikten hemen sonra açılan göklerden, tanrı ruhunun beyaz bir güvercin şeklinde inmesi ile bağlantılı olmalıdır[84]. Ele alınacak ikinci eser ise Bozkır ilçesinde bulunan Karacaardıç Köyü'nde yer alır. Köydeki Çeşme mahallesinde yol üzerinde bulunan eserin vaftiz teknesi olabileceği düşünülmektedir. Oldukça sade ve yuvarlak biçiminde olan eserin ön yüzünde madalyon içinde bir haç motifi bulunmaktadır. Taşra özellikleri gösteren bu teknenin biçim bakımından benzerleri Hierapolis Müzesinde ve İzmit'teki Orhan Bey Cami'nin bahçesinde yer almaktadır. Birbirinden oldukça uzak bölgelerde bulunan her iki eserde farklı biçim ve üslup taşıması bakımından önemlidir. 5-6. yüzyıl örneklerinin daha büyük boyutlu ve içten merdivenli olmaları, bu eserlerin 7. yüzyıl ve sonrasına tarihlenebileceğini düşündürmektedir..

4. Mezarlar:

Bizans uygarlığının oldukça zengin olduğu bir diğer konu ise mezar mimarisidir. Bizans mezar mimarisi kültürün, tabiatın, ekonomik gücün veya baninin kişisel istekleri neticesinde her bölgede farklı olabilmekte, bazen de Konya'da olduğu gibi birkaç çeşidi birlikte bulundurabilmektedir.

Bizans dönemi ölü gömme adetleri Antik dönemdeki cesedin yakılarak urneye konulması geleneği dışında genel olarak devam etmiş; dönem dönem bazı değişiklikler göstermiştir. 6. yüzyılda İstanbul'da baş gösteren veba salgınını anlatan tarihçi Prokopius bu dönemdeki cenaze törenlerinden kısaca bahsetmiştir. Kaynaktan anlaşıldığı kadarı ile cenaze bir kalabalık eşliğinde, ağıtlar ve ilahiler söylenerek mezarlığa götürülmekte; buradaki törenin ardından tabut ile defnedilmektedir[85]. Cesetlerin bazen giysileri veya kefen tarzında bir kumaş ile sarılarak gömüldüğü; yanlarına takı, gözyaşı şişesi, kandil gibi eşyaların bırakılabildikleri çeşitli mezar kazılarından anlaşılmaktadır[86].

Konya'da Bizans döneminde kullanılan mezar tiplerinden ilki lahitlerdir. Roma döneminden başlayarak bölgede yoğun bir lahit kullanımı olduğu gerek Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki örneklerden, gerekse de Türk dönemi eserlerinde devşirme malzeme olarak kullanılan lahit parçalarından anlaşılmaktadır[87]. Anadolu'nun en güzel lahitlerinden birisi olan Herakles Lahdi (M.S. 250-260) Konya'daki zengin lahit kültürünün varlığını açıkça göstermektedir. Kesin olarak Bizans dönemine tarihli lahitlerin ilki Sahip Ata Cami'nin portalinde, kuzeydeki sebilin haznesi olarak kullanılan lahittir (Resim 23). Kısa kenardaki çelenk içindeki kazınmış haç motiflerinden kesin bir şekilde Bizans dönemine tarihlendirilen bu eserin dışında Konya Arkeoloji Müzesi'nde üç adet örnek daha bulunmaktadır.

Müzedeki örneklerden ilki Beyşehir'den gelen ve üzerindeki motiflerle de dikkat çeken bir eserdir. 1986.1.1. envanter nolu olan eserin ön yüzünde iki sütun motifi arasında bir çelenk, çelenk içinde gemi çapası şeklinde bir haç, iki balık motifi yanlarda gamalı haçlar ve altta bir insanı yutan balık figürü işlenmiştir (Resim 24). Eserin üst ve alt kısımlarında da birer satırlık kitabe bulunmaktadır. Kitabelerden üstekinde "Bu eseri Mithios ve Paul için amcaları anılarına yaptırdı" demektedir. Balık tarafından yutulan figürün altında ise "Büyük balık ve Jonah" yazmaktadır[88].

Müzedeki ikinci lahit bilim aleminde oldukça tanınan ve Selçuklu tarihi ile de ilişkisi bulunan bir Bizans soylusuna aittir. 99 envanter nolu olan lahit İslami dönem sandukası şeklindedir ve üzerinde üç sıra yunanca kitabe yer almaktadır (Resim 25). Sille'deki St. Chariton

Manastır (Ak Manastır) kilisesinin girişi önünden Arkeoloji Müzesi'ne kaldırılan eser, kitabesinden anlaşıldığı kadarı ile Komnenos sülalesinden gelen Emir Arslan'a aittir. Kitabede, "Burada Porphyrogenetos'ların ahfadı, erguvan içinde doğmuş ünlü imparatorların sülalesinden çok asil Ioannes Komnenos'un oğlu Mikhael Emir Arslan yatmaktadır, 6806, 11. İndiktion'u 1. Kasım (1297)" yazmaktadır[89]. Kitabeden anlaşıldığı kadarı ile M.S. 1297 yıllara ait olan eser Hıristiyan ve Komnenos sülalesinin bir üyesi olan bir Selçuklu Emirine aittir.

Müzede bulunan diğer önemli bir lahit ise yine Sille St. Chariton Manastırı (Ak Manastır) kilisesinden gelmiştir (Resim 26). 95 envanter nolu olan bu eserin ön yüzünde iki kitabe kuşağı içinde zikzaklar ve düz çizgilerden oluşan süslemeli dört pano ile iki kitabeli pano bulunmaktadır. Kitabelerde " Abraham'a göre oğlu Nikolas, kılıç ile ele geçirildi (tutsak edilmiş ve acı çektirilmişti). (O) Kasım ayının 29. günü, haftanın 2. gününde (Pazartesi) ve geçen 7 gün sonrasında, Kasım ayının 50. gününde öldü. Haftanın 2. gününde (Pazartesi) ve buraya kondu. 6811. Yılın I. İndiktionunda (M.S. 1302)." yazmaktadır. Kitabeden mezarın sahibi olan Abraham'ın tutsak edilmesi sonucu yaralanıp öldüğü anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar bu yaralanmanın Konya'daki Karamanoğulları hakimiyeti döneminde, Moğollar ile yapılan bir çatışmada olabileceğini ileri sürmektedirler[91].

Konya'da karşımıza çıkan bir diğer grup ise mezar taşlı örneklerdir. Konya merkezinden ve yakın bölgelerden toplanarak Konya Arkeoloji Müzesi'ne getirilen bu eserler dikdörtgen şeklindedir (Resim 27). M.S. 3. yüzyıla ait olan eserlerde üzüm, şarap, yıldız, rozet ve çapa motifleri, M.S. 4-5. yüzyıllarda ise Chi-rho harflerinden oluşan Kristogram, haçlı monogram ile Latin haçının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir[91]. Arkeoloji Müzesi dışında Konya merkez ve ilçelerindeki birçok yerde de bu tür mezar taşları bulunmaktadır.

Zemine açılan mezar nişleri özellikle Konya çevresinde sık görülen bir mezar tipidir. Kolay işlenebilen yumuşak kayalara yapılan bu gömü türü özellikle Lystra (Hatunsaray), Kilistra (Gökyurt), Ereğli ve Küçük Muhsine Köyün'deki antik yerleşimler ile çeşitli kaya oyma kiliselerin naos veya narteks zeminlerinde görülebilmektedir. Sadece defin edilen kişinin yatırıldığı bir niş ile bunun üzerine konan kapaktan meydana gelen bu basit mezar tipi oldukça önemlidir. Herhangi bir yapı içinde olmayan bu tip mezarlar fakirler için yapılmış olmalıdır. Bu tür mezarlar, o dönemde yaşayan insanların boylarını, tahmini ölüm yaşlarını vermesi açısından da önemlidir (Resim 28).

Mezarların üzerine konan kapaklar çoğunlukla günümüze gelemese de, Ereğli Arkeoloji Müzesi'nde bulunan süslemeli örnekler bize genel fikir verebilmektedir (Resim 29). Konya'da ve belki de yakın bölge de tek bir mezar, diğer örneklerden ayrılmaktadır. Merkez Meram ilçesi sınırlarındaki Güneydere Köyü'nde bulunan bu mezar, dikey bir ana kaya yüzeyine açılan mezar nişinden oluşmaktadır. Bizans dönemine ait olduğu üzerindeki kitabeli yuvarlak madalyon içindeki haç motifinden anlaşılmaktadır.

Bir diğer kaya oyma mezar türü ise arcasolium tipinde olan mezarlardır. Kilistra'da ona yakın örneği görülen bu tip mezarlarda ceset, yuvarlak kemerli bir nişin zeminine konulmaktadır. Bazı örmeklerde cesedin bulunduğu kısmın bir lahit şeklinde işlenebildiği görülmektedir. Genellikle sade olan bu mezarlardan Kilistra'daki bir örnek oldukça önemlidir (Resim 30). Kentin kuzey batısındaki haç planlı bir şapelin yanında bulunan bu mezar, kademeli yuvarlak kemerli ve rozet ile haç motiflerinden oluşan bir süsleme programına sahiptir. Kazıma tekniğinde yapılan bu süsleme ne yazık ki son yıllarda tahrip olmuştur.

Kaya oyma kiliselerin narteks ya da naos zeminlerine yapılan gömüye Konya'da da rastlanılmaktadır. Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi, Sille Kiriakon Kilisesi ile Kilistra Sümbülini Kilise'lerinde görülebilen bu mezarlarda kişilerin çoğunlukla yetişkin ve muhtemelen din görevlisi veya kilise banisi oldukları sanılmaktadır. Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi'nde olduğu gibi bazı örneklerde çocuk mezarları da bulunabilmektedir. Benzerleri Göreme ve Ihlara Vadisi'ndeki manastır kiliselerinde bulunan bu çocuk mezarlarının kilisenin bağlı bulunduğu manastırdaki yetimler veya manastır banilerinin çocuklarına ait olduğu bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir[92].

Kiliselerde yapılan gömünün bir diğer çeşidi ise kiliseye bitişik mezar odalarıdır. Konya'da bazı antik kentlerdeki duvar kiliselerinde de bulunan bu mezar odaları Kilistra Haç planlı kilise, Kayadibi 2. nolu kilise, Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi gibi kaya oyma kiliselerde görülebilmektedir. Bu mezarlar bazilikal planlı kiliselerde çoğunlukla nartekse, haç planlı yapılarda ise haç kollarının köşesine yerleştirilmiştir. Genellikle birden fazla gömünün olduğu bu mezarlar önemli din görevlilerine ait olmalıdır.

Bir yapıya bağlı ya da serbest bir biçimde yapılan mezar odaları daha çok varlıklı veya önemli kişiler için yapılmıştır. Konya bu tip mezarlar açısında da zengindir. Oda mezarları kendi

arasında duvar tekniğinde yapılan hipojeler, kayaya oyulmuş oda mezarları yada bir kilise şeklindeki mezar şapelleri biçiminde sınıflandırılabilmektedir.

Tuğla veya taş malzeme ile yapılan oda mezarlarına hipoje denilmektedir. Genellikle tek odalı olan bu mezarlar bazen bir ailenin gömüldüğü birkaç odadan meydana gelebilmektedir. Konya çevresindeki bazı antik kentlerde bulunabilen bu mezarlardan Konya kent merkezindeki iki örnek ele alınacaktır. Bu örneklerden ilki 2004 tarihinde, Konya Arkeoloji Müzesi arkeologlarından Lütfü Önel ve Yaşar Yılmaz tarafından kurtarma kazısı yapılan ama ne yazık ki günümüze gelemeyen eserdir. Meram ilçesi, Yaka Meram Mahallesi'nde bulunan hipoje, dikdörtgen planlıdır. Kazı raporlarında içinde iki adet klinenin bulunduğu belirtilen eser Bizans dönemine tarihlendirilmiştir[93].

Oldukça iyi bilinen ikinci örnek ise Sırçalı Medrese'nin kuzey yanında, zemin kotunun altında yer alan hipojedir (Resim 31). Daha önceden bir rum evinin bahçesinde olduğunu öğrendiğimiz bu eser, 20 basamakla inilen ve dikdörtgen planlı ana mekana bağlanan iki yan mekandan oluşmaktadır. Günümüzde kuzeydeki bölüm molozlar ile kapanmıştır. Ana ve yan mekanların doğu cepheleri apsis niteliğindeki birer nişle sonlanmaktadır. Mezarda bulunan ve Arkeoloji Müzesi'ne getirilen kitabeli bir mezar taşında "Ben ki Tanrı'nın kutsal ev evrensel kilisesinin papazı olan Seleukus'um. Burada İsa'nın içinde (yolunda) yatıyorum. ....onun hizmetçisi ve ....." yazmaktadır. Mezar taşı, Prof. Dr. Franz Miltner tarafından M.S. 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir[94]. Araştırmacı Mesut Koman bu hipojenin gizli ibadet edilmek amacıyla yapılan bir şapel olduğunu ileri sürse de, Semavi Eyice, yapıda Pesbyteros Selevkos isimli bir din görevlisinin mezar taşının bulunması sebebiyle mezar olduğunu belirtmektedir[95].

Konya'da sayı olarak en fazla olan Bizans mezarları, kayaya oyularak yapılan oda mezarlarıdır. Daha çok Kilistra (Gökyurt), Küçük Muhsine Köyü[96] ve Güneydere Köyü'nde görülen bu tip mezarlar değişik planlarda karşımıza çıkmaktadır. Zenginler için yapıldıkları anlaşılan bu tip özellikle Roma döneminde sıklıkla kullanılmıştır. Bizans döneminde de Roma mezarlarının değiştirilerek, ya da sıfırdan mezar inşa edilerek kullanıldıkları görülmektedir. Roma döneminde cesedin ana kayaya oyulmuş lahit içine konulmasına karşılık, Bizans döneminde çoğunlukla oda zeminine niş açılmak suretiyle gömü yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yuvarlak, dikdörtgen, kare, ters T, planlarında olabilen bu oda mezarlarına ya menteşeli kapıyla kapatılan bir açıklıktan veya kapaklı bir bölümde bulunan dar bir geçitten girilmektedir. Bu türe giren Kilistra'daki bazı mezarların iki katlı oldukları da görülmektedir. İki katlı mezarlarda zeminde dikdörtgen planlı bir giriş mekanı ile giriş mekanı zeminindeki bir geçitten ulaşılan asıl mezar odası yer almaktadır. Alt kattaki mezar odaları genellikle dikdörtgen veya ters T planlıdır. Çoğunlukla tek bir gömünün yapıldığı bu mezarların dışında birden fazla gömünün yapıldığı örneklere de rastlanılmaktadır. Bu tip mezarlardan Kilistra'daki bir örnek bölge için üniktir. Kentin batısında bulunan mezar iki odadan meydana gelmektedir (Çizim 22). Girişinde haç motifi bulunan bu mezarda sekiz adet yetişkin gömülmüştür ve mezarın geniş odasında bir oturma sekisi bulunmaktadır. Bir ziyaret yeri olduğu sekiden anlaşılan bu mezarın benzerleri Ihlara Vadisi ile Göreme'deki manastırlarda yer almaktadır. Din adamlarının gömüldüğü anlaşılan Kilistra'daki bu mezarın da yakında bulunan bir manastıra ait olabileceği akla gelmektedir[97].

Konya'da karşımıza çıkan son mezar türü ise şapel mezarlardır. Merkez Meram sınırları içersideki Kızılören Kasabası'nda bulun 1. nolu kilise ile yine aynı ilçede bulunan Kayadibi Köyü 1. nolu kilisenin ek yapısı bu türün Konya'daki örnekleridir. Kiliseler bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan bu yapılar haricinde, Konya il sınırları içindeki antik kentlerde bulunan kiliselere bitişik şapellerin de mezar şapelleri olabileceği düşünülmektedir. Bir mezar şapeli olarak inşa edilen eserlerden Konya'daki en çok tanınanı 19. yüzyılda yapıldığı düşünülen Sille Tepe Şapeli'dir. Küçük Kilise yada Süt Kilisesi de denilen yapı tek nefli bir duvar yapısıdır[98]. Bir mezarlık içinde bulunduğundan ve yöresel söylencelerden dolayı mezar şapeli olduğu düşünülen yapı, azınlık yapısı olduğundan burada ele alınmamıştır. Fakat erken tarihlerden itibaren Konya'da bulunan bu tip yapıların geç dönemlerde de görülmesi açısından önemli bir örnektir.Genel olarak Konya'daki Bizans mezarlarında süsleme azda olsa bulunmaktadır. Çoğunlukla kazıma tekniğinde yapılan süslemelerde yıldız, asma yaprakları, yürek, kristogram, haç, balık, çapa, rozet gibi motifler görülürken, kaya oyma mezarlarda sıklıkla haç motifi işlemiştir. Kilistra'daki bazı mezarların giriş cephelerinde ise fresko izlerine rastlanmıştır. Freskolar dışında kırmızı aşı boya kullanımı da Kayadibi 2. nolu kilisenin mezar odası girişinde ve Güneydere'deki bazı mezarlarda görülmektedir.

5. Yer Altı Kentleri/Sığınakları

Ağırlıklı olarak İç Anadolu'da karşımıza çıkan yeraltı kentlerinin ilk olarak ne zaman ve kimler

tarafından yapıldıkları bilinmemektedir. Kaynaklardan elde edilen veriler ışığında bu kentler hakkındaki en eski veri M.Ö.4. yüzyılın sonunda yazılmış olan Ksenefon-Anabasis isimli kaynaktır. Eserde Derinkuyu (Malagobia)-Kaymaklı (Enegup) yöresindeki bir yeraltı kentinde geceleyen Yunanlılar'dan bahsedilmektedir[99]. Bu bilgi ışığında M.Ö.4. yüzyılda yeraltı yerleşmelerinin var olduğu ve insanların yaşadığı yada zorunlu hallerde, emniyetli olabilmek için bu kentlerde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır.

Yeraltı kentlerinin özellikle Roma döneminde gizlice ibadet eden Hıristiyanlar, Bizans döneminde ise düşman akınlarından kaçan halk tarafından kullanıldıkları düşünülmektedir. Sık sık Anadolu topraklarına Pers (3-6. yy.), Arap (8-10. yy) ve Türk (11-13. yy) akınları yapılması bu görüşü desteklemektedir.

Konya il sınırları içinde de yer altı kentleri bulunmaktadır. Gökyurt-Kilistra'da, Kızılören'de, Altınekin-Deveci'de, Ilgın-Köstere Köyü'nde, Karapınar-Oymalı Köyü'nde, Karapınar-Buğdaylı'da, Sarayönü'nde ve Yunak'ta bulunan yeraltı yerleşmeleri örnek olarak verilebilir. Çoğunlukla tam olarak temizlenmemiş ve incelenmemiş olan bu yerleşimler İç Anadolu'daki yeraltı kentlerinin genel özelliklerini taşımaktadır.

Bu kentlerin özelliklerini kısaca değerlendirirsek şunları söyleyebiliriz. Kentlerin kullanıldıkları dönemdeki nüfusla bağlantılı olarak kat sayıları değişebilmektedir. Bazı kentlerin kat sayıları sekizi geçebilmektedir. Bu mimari eserlerin mimarisine bakıldığında girişlerin gizli yada oldukça korunaklı oldukları görülmektedir (Resim 32). Çoğunlukla giriş sayısı birden fazladır.

Kaba taş işçiliği görülen kentlerin ana mekanları düzensiz plan sergileyen odalardan oluşmaktadır. Bu odalar arasındaki bağlantı dar koridorlar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Kentlerde her birinde yöresel ihtiyaçlar, şartlar ve özelliklere göre değişik oda, şapel, hava bacası, sarnıç, ocak, mezar, galeri, mutfak, depo ve cadde gibi bölümler yer almaktadır.

Girişleri ve mekanları birbirinden ayırmak için çoğunlukla tekerlek şeklindeki, yuvarlak kayalar kullanılmaktadır. İçten kolaylıkla hareket ettirilebilen bu kapılar dıştan açılamamaktadır.

6. Şarap İşlikleri

Şarap, Bizans dünyası için sadece alkollü bir içecek değil, Hıristiyanlık litürjisinde İsa'nın kanını simgeleyen ve ayinlerde kullanılan önemli liturjik bir öğedir[100]. Bu bakımdan Bizans döneminde mümkün olan her bölgede üzüm yetiştirildiği görülmektedir. Ortaçağ'da şarap üretiminin sivil atölyeler dışında manastırlar tarafından da yapıldığı tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu şekilde hem manastıra mali katkı yapılmakta, hem de manastırlarda sıklıkla tüketilen şarabın tedariki sağlanmaktadır.

Bizans döneminde şarap üretimi kısaca şu şekildedir. Şaraphaneye getirilen üzümler, pres yapılmadan önce yaprak ve dallarından ayrılır; daha sonra ilk yıkamadan geçirilirdi. Yıkamadan sonra havuzlara konulan üzümlerin suyu ayaklar ile ezilerek çıkarılırdı. Bir kanal yardımı ile çekirdeklerinden arındırılan üzüm suyu depolanacağı fıçılara konularak dinlenmeye bırakılırdı[101]. Konya'da birçok antik yerleşimde bu işlemin açıkça izlenebildiği basit işlikler tespit edilmiştir.

Şarap işlikleri olabileceği düşünülen bu eserler genellikle kaya oyma şeklinde, bir veya daha fazla sayıdan havuzcuktan meydana gelmektedir. Üzümün ezildiği bu havuzlarda üzüm suyunun aktığı deliklerde görülmektedir. Bu tarz basit işliklerin en güzel örneklerinden birisi Meram ilçesine bağlı Kızılören Kasabası sınırları içersinde bulunan Asar (Balkayalar) Kalesi'ndedir (Resim 33)[102]. Yakınında antik bir kutsal alan bulunan işlik ne yazık ki kesin olarak tarihlenememektedir.

Bu basit işliklerin dışında, büyük miktarda bir şarap üretiminin yapıldığını anladığımız bir diğer örnek ise Kilistra'da bulunmaktadır. Yine kaya oyma şeklinde yapılan bu atölye bir avluya karşılıklı yerleştirilen iki kapalı mekandan meydana gelmektedir (Resim 34, Çizim 23). Bu mekanlar içinde yine kayaya oyma olarak yapılmış havuzlar bulunmaktadır. Kentte bu boyutta bir atölyenin bulunması ile Kilistra'da yoğun bir şarap üretiminin olduğu anlaşılmaktadır. Bugün de Kilistra gezildiğinde bahçelerde zengin üzüm yetiştiği görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yaptığımız çalışma sonucunda günümüze ulaşan altı manastır, on beş kilise genel özellikleriyle incelenmiştir. Kaynaklarda adı geçen ancak günümüze kadar gelemeyen altı yapı bulunmaktadır.

Konya'da bulunan manastırlar kaya oyma ve duvar yapıları olarak ikiye ayrılırlar. Çoğunlukla şehir dışındaki örneklerin günümüze gelebildiği manastırlar bir avlu etrafına yerleştirilmiş mekanlardan meydana gelmiştir. Konya'daki örnekler başta Kapadokya, Binbir Kilise, Kilikya ve Frigya bölgelerindeki manastırlar ile aynı özellikleri taşımaktadır. Kaya oyma manastırların

Kapadokya'daki örneklerden en büyük farkı trapezalarıdır. Kapadokya bölgesinde ana kayaya oyularak yapılmış masa ve oturma sekilerinden oluşan ve yuvarlak kemerli bir nişe sahip trazpezalar Konya'da görülmez[103].

Konya'da bulunan kaya oyma ve duvar kilise örnekleri sayıca çok fazla olmasa da gerek planları, gerekse de süsleme özellikleri ile genel Bizans mimarisi içinde önemli örneklerdir. Ele alınan kiliselerde görülen ilk plan tek nefli kilise planıdır. Çok sayıda örneği bulunan bu plan, Hıristiyanlığın ilk yıllarından itibaren çoğunlukla ufak kiliselerde tercih edilmiştir.

Uzunlamasına dikdörtgen planlı naos ve apsisten meydana gelen bu yapılarda Kilistra Paulönü Kilisesi narteksi olması açısından önemlidir. Naos ile bemanın ayrımı olarak kaya oyma templonların ve ahşap ikonastasis uygulamasının olduğu görülmektedir. Bu plan tipinde Konya'da görülen önemli bir özellik ise naos örtüsünde kırma çatı kullanılmasıdır. Kilistra Bayram Hacı inleri mevkiindeki manastırın doğu kilisesi, Sille Salasorma mevkiindeki manastır kilisesi, Kilistra Paulönü kilisesi, Kilistra 3, 5 ve 6 nolu şapeller kırma çatının görüldüğü örneklerdir[104]. Frig örtü sistemi olan kırma çatı, özellikle Frigya bölgesindeki Ayazin'de yer alan kiliselerde bulunmaktadır.

Tek nefli planın bir diğer türü ise enlemesine dikdörtgen planıdır. Kızılören 2 nolu kilise'de görülen bu plan özellikle Kapadokya yapılarında çok yaygındır. Kapadokya bölgesinde Göreme 6, 16, 28, 2a (Saklı), 3, 7 (Yeni Tokalı), 18 ve 33 nolu (Kılıçlar Kuşluk) kiliseler benzer örneklerdir. Bu planda üç apsis uygulaması ve ayaklar ile naosun bölümlere ayrılması Göreme 2a, 3, 7, 18 ve 33 nolu kiliselerde de görülmektedir[105].

Üç nefli bazilikal plan Konya çevresindeki merkezlerde, genellikle duvar yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Konya'da bu plan Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi ve Kayadibi 1 nolu kaya oyma kiliselerinde de görülmektedir. Sille'deki örnekte bazilikal plan, planlı bir seçimden ziyade güneyden genişletilen mekandaki teknik zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Kayadibi'nde bulunan kilise ise Kapadokya'daki yapılarla yarışacak düzeyde düzenli plan ve işçilik göstermektedir. Bazilikal planın Kapadokya'daki kaya oyma örnekleri, Çavuşin'de Hagios Ioannes Prodromos Kilisesi, Avcılarda Durmuş Kadir Kilisesi, Avcılar Bezirhanı, Göreme'de Tokalı Alt Kilise, Aynalı Manastır'ın ana kilisesi, Ayvalı Kilisesi, Güzelöz'de 3a ve 3b no'lu kiliseler, Selime'deki Kale Manastır Kilisesi, Soğanlı B ve Kubbeli I (alt) Kilisedir[106]. Bu yapılardan Durmuş Kadir Kilisesi, nefleri ayıran üçerden toplam altı payenin olması, templon düzenlemesi ile apsisteki katedra ve synthronon uygulaması bakımından Kayadibi'ndeki bazilikal kilise ile çok benzerdir.

Bazilikal planın Konya'da duvar yapılarında uygulandığı örnekler ise Selçuklu Tatköy Manastır Kilisesi, Bulamas Köyü Çamlı Manastır Kilisesi, Isaura Nova'daki kiliseler ile diğer antik kentlerde bulunmaktadır. Bu planın Konya'da duvar yapılarında çok uygulandığı, Selçuklu yapılarındaki devşirme mimari plastik eserlerden anlaşılmaktadır. Genellikle düzgün kesme taştan inşa edilen bu eserlerin Karaman Binbir Kilise ve Kilikya yapıları ile benzer oldukları görülmektedir.

M.S. 4. yüzyıldan itibaren inşa edilen serbest haç planlı yapılar çoğunlukla mezar şapelleridir. Kilistra, Kızılören ve Kayadibi'ndeki bu planlı kiliselerin tümü kaya oymadır. Kapadokya bölgesinde bulunan Açıksaray 2 nolu Kilise, Ak Hisar 4a Nolu Kilise, Avcılar Orta Mahalle Kilisesi, Balkanderesi 1 Nolu Kilise, Balkanderesi 2 Nolu Kilise, Balkanderesi 4 Nolu Kilise, Endivit H. Trias Kilisesi, Gökçe, Göreme 1 El Nazar Kilisesi, 4c Nolu Kilise, 4d Nolu Kilise, 5a Nolu Kilise, 6a Nolu Kilise, 12 Nolu Kilise, 15 Nolu Kilise, 17b Nolu Kilise, 21 Nolu (H. Katherina) Kilise, 21 Nolu Kilise, 21b Nolu Kilise, 21d Nolu Kilise, 22a Nolu Kilise, 27 Nolu Kilise, 29b Nolu Kilise, 34a Nolu Kilise, 34b Nolu Kilise, Güzelöz Haç Kilise, Hadlere 1 Nolu Kilise, Hadlere 2 Nolu Kilise, Ihlara Ağaçaltı (H. Daniel) Kilisesi, Ihlara Sümbüllü Kilise, Ihlara Yılanlı Kilise, Ortahisar 10 Nolu Kilise, Ovacık Hekader Kilisesi, Ovacık Panagia Eileithyia Kilisesi, Soğanlı Kubbeli İki Üst Kilise, Taşkınpaşa 16 Nolu Kilise, Uluağaç H. Basileios Kilisesi[107] haç planın görüldüğü örneklerdir. Serbest haç planın Kayadibi 1 nolu Kilise'nin paraklesionunda olduğu gibi ek yapılarda görüldüğü örnekler ise Karadağ Binbir Kilisedeki 21 nolu ve Mahalaç kiliseleridir. Her iki yapıdaki paraklesionunda işlevinin mezar şapeli oldukları anlaşılmaktadır[108].

İki destekli kapalı yunan haçı planı Anadolu'da örneği az bulunan bir plan türüdür. Bu plan, Konya'daki günümüze gelemeyen Aziz Amphilochios Kilisesi (Eflatun Mescidi) ile Meram Aziz Eustathios Kilisesi'nde görülür. Göreme Barbara ve Çarıklı kiliseleri yakın bölgedeki bu planın örnekleridir[109]. Dört destekli kapalı yunan haçı planlı Kayadibi 2 nolu Kilise, Sille Kiriakon Kilisesi, Sille Ak Manastır Ana Kilisesi, Konya'daki bu planın uygulandığı kaya oyma örnekleridir. Sille Kiriakon ile Kayadibi 2 nolu Kilise'lerin ufak farklılıklar dışında aynı olduğu görülmektedir. Her iki kilise de orta kısmı düz tavanlı bir

nartekse, dört destekli bir naosa, üçlü apsis düzenlemesine ve at nalı kör kemerli duvarlara sahiptir. Ak Manastır ana kilisesinin diğer iki örnekten en büyük farkı, bir narteksinin olmaması ve haç kollarının kesiştiği orta bölümün kubbe ile örtülmemesidir. Taşra tipli kapalı yunan haçı planlı olarak adlandırılan bu yapıların benzerleri Ihlara Karanlık Kale Manastır Kilisesi, Selime Derviş Akın Kilisesi, Belisırma Direkli Manastır Kilisesi[110], Ayazin A Kilisesi'dir[111]. Bu planın uygulandığı duvar kiliseleri ise Ali Sumas Dağı'ndaki Ala Kilise ile Sille Aya Elena Kilisesi'dir. Yakın bölgede aynı planlı duvar yapıları ise Ihlara Vadisi'ndeki Karagedik, Aksaray'ın Çeltek köyü yakınlarındaki Çanlı ve Sivas'taki Kilise Camii, Karadağ çevresindeki Fisandon, İbrala, Çet Dağı ve Değle'deki 35 nolu kilisedir[112]. Kısaca kiliselerde ortak görülen süsleme türlerini şöyle sıralayabiliriz. Günümüze ulaşabilen yapıların tamamına yakınının freskolar ile süslendikleri kalıntılardan anlaşılmaktadır. Ayrıca yine birçok kaya oyma yapıda kırmızı aşı boyasından yapılan basit geometrik süslemeler yer almaktadır. Naos duvarlarının at nalı formundaki kör kemerlerle hareketlendirilmesi, Sille Kiriakon Kilisesi'nde, Kayadibi 2 nolu Kilise'de, Kilistra Paulönü Kilisesi'nde ve Kilistra 7 nolu şapelde görülmektedir. Tavanda iri bir haç kabartması ise sadece Sille Kirirakon Kilisesi ile Kızılören 2 nolu Kilise'de yer alır. Bu tür süslemeler Kapadokya'da Güllüdere Hagios Agathangelus Kilisesi'nde, Açıksaray ve Zindanönü'ndeki bazı yapılarda bulunmaktadır. Kiliselerin dış cephelerindeki düzenlemelere bakıldığında Sille Aya Elena Kilisesi ile Aziz Amphilochios Kilisesi'nin yüksek kasnaklarında zengin tuğla işçiliği görülür. Konya Kilistra'daki kaya oyma yapıların dış cephelerinde görülen işçilik ise oldukça önemlidir.

Paulönü Kilisesi ile 7 nolu şapelde apsisin dıştan işlendiği görülmektedir. Kilistra Haç Planlı Kilise'sinde ise neredeyse bütün dış cephelerinin işlenmesiyle yapıya bir duvar yapısı görünümü kazandırılmıştır.Bizans mezarları, Konya'da bulunan diğer bir önemli eser grubudur. Özellikle kaya oyma mezarların belirli merkezlerde yoğun olduğu görülmektedir. Birçok farklı plan tipine sahip olan mezarlar, Frigya ve Kapadokya'daki örneklere benzemektedir.

Vaftizhaneler, şaraphaneler ve yer altı kenti örnekleri Konya'nın Bizans Mimarisi açısından hiç de azımsanmayacak bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle Kilistra kenti başlı başına önemli bir merkezdir. Açık hava müzesi şeklinde olan kent, Ortaçağ kent dokusunu her unsuruyla sergileyebilmekte, bu özelliği ile de Anadolu'daki diğer yerleşimlerden ayrılmaktadır. Bu çalışmamızda ele alınan eserlerin büyük bir bölümünün Konya merkez ilçe sınırları içersinde olması, Konya'nın daha birçok değerli esere sahip olabileceğini akla getirmektedir. Yürütmekte olduğumuz doktora çalışmamız ile Konya'daki Bizans dönemi yerleşim ve eserlerin tespiti ve değerlendirmesi yapılmaktadır. Son günlerde Türkiye'de oldukça önem verilen inanç turizmi kapsamında değerlendirilebilecek Konya'daki birçok yapı ve yerleşim, gerekli ilgiyi beklemektedir.

DİPNOTLAR

1 Bu yazı aracılığı ile bu alanda yaptıkları özverili çalışmalar ve yayınlar ile bizlere günümüze gelmeyen eserleri tanıtan, Konya'nın Roma ve Bizans eserlerinin korunması ve tanıtılması için uğraş veren Prof. Dr. Semavi Eyice'ye, Arkeolog Osman Ermişler, Kazım Mertek, Necip Çay, Nurettin Özkan, Ertuğrul Danık'a, değerli araştırmacı merhum Mesut Koman ile ismini sayamadığım diğer araştırmacılara sonsuz teşekkürler ederim.

2 Dürüşken, Ç., Paulus'un Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları, İstanbul, 2003, s. 26-27

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, S., "Aya Thekla Efsanesi ve Sanat Tarihinde Aya Thekla", Anıt, Sayı: 30, Konya, 1962, s.1-18

4 Kaplan, M., Bizans'ın Altınları, (Çev: İhsan Batur), İstanbul, 2001, s.14

5 Anonim, Siirt Vekayinamesi, İstanbul, 2002, s.80

6 Levtchenko, M.V., Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi, (Çev: Maide Selen), İstanbul, 1999, s.48-49

7 Gibbon, E., Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, (Çev: Asım Baltacıgil), Cilt: 4-5, İstanbul, 1987, s.284-285

8 Sevim, A., Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara, 1993, s.35

9 Kaegi, E.W., Bizans ve İlk İslam Fetihleri, (Çev: Mehmet Özay), İstanbul, 2000, s.69-70, 109-110, 363

10 Barker, E., Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü, (Çev: Mete Tunçay), Ankara, 1982, s.20

11 Ostrogorsky, G., Bizans Devleti Tarihi, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, 1995, 89-90

12 Lemerle, P., Bizans Tarihi, (Çev: Galip Üstün), İstanbul, 2005, s.81

13 Brooks, E.W., "The Arabs in Asia Minor (641-750), From Arabic Sources", The Journal of Hellenic Studies 18, 1898, s.198

14 Doğan, S.,"M.S. VII. Yüzyılda, İç ve Doğu Anadolu'da Başlayan Palikanlar (Ermeni-Süryani) Hareketi ve Sonuçları", İpek Yolu, Konya Kitabı IV, Konya, 2003, s. 30
15 Lemerle, P., a.g.e., s.73

16 Bailly, A., Bizans Tarihi, (Haluk Şaman), İstanbul, 1968, s.207, 261

17 Sevim, A., a.g.e., s.69

18 Karolidis, P., Romans Diogenis İstanbul'a Yollar Açılırken, (Çev: Kriton Dinçmen), İstanbul, 1998, s. 57-69

19 Bailly, A., a.g.e., s. 307

20 Sevim, A., a.g.e., s.24

21 Urfalı Mateos, Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Ankara, 2000, s.161

22 Sevim, A., a.g.e., s.131-132

23 Demirkent, I., "1101 yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu'da Takip Ettiği Yollar Hakkında", Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu, Anlara, 1999, s.119

24 Anna Komnena, Alexiad (Malazgirt'in Sonrası), (Çev:Bilge Umar), İstanbul, 1996, s.492, 502

25 Ioannes Kinnamos, Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), (Çev: Işın Demirkent) Ankara, 2001, s.29, 38-41

26 Niketas, Khonitas, Historia (Iannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, 1995, s.20

27 Gregory Abûl-Farac, Abû'l-Farac Tarihi, (Çev: Ömer Rıza Doğrul), Ankara, 1999, s.392

28 Selçuklu sultanının mevzilendiği kalenin tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. Bu kale kentin iç kalesi olma ihtimalinin yanında Kaballa Kalesi olması daha büyük ihtimaldir.

29 Runciman, S., Haçlı Seferleri Tarihi, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara, Cilt: 1, 1998, s.145

30 Sevim, A., a.g.e., s.155

31 Talbot, A.M., "Monasticism", The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol:2, Oxford, s.1392

32 Talbot, A.M., "Bizans Manastır Sistemine Giriş", Cogito, Sayı:17, İstanbul, 1999, s.164-166

33 Doğan, S., "Ortaçağ Manastır Sistemi:Doğu ve Batı Manastırları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:20, Sayı:2, Ankara, 2003, s.77

34 Eyice, S., "Konya ile Sille Arasındaki Akmanastır Manakib al-Arifin'deki Deyr-I Eflatun", Şarkiyat Mecmuası, Sayı: 4, İstanbul, 1966, s.136

35 Ramsay, W.M., Pauline and Other Studies in Early Christian History, London, 1906, s.188

36 Hasluck, F.W., Christianity and Islam Under the Sultans, Oxforf, 1929, s.56-57

37 Eyice, S., a.g.e., s.146-155

38 Eyice, S., a.g.e., s.139-140

39 Eyice, S., a.g.e., s.152

40 Çay, N., "Konya, Selçuklu Bulamas (Akpınar) Köyü Çamlı Manastırı Kilise Kazısı", III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1993, s.170

41 Çay, N., a.g.e., s.170

42 Özkan, N., "Konya-Meram-Gökyurt Köyü Kilistra Antik Kenti Kurtarma, Temizlik ve Onarım Çalışmaları (1998-1999)", 11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, s.170

43 Mimiroğlu, İ.M., Ortaçağ'da Konya-Kilistra Kenti Yapıları, Konya, 2005, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.18-21

44 Özkan, N., "Konya Meram Gökyurt Köyü Kilistra Antik Kenti Kurtarma ve Onarım Çalışmaları (2001)", 13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, s.224-226

45 Konya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu mozaik hakkında ayrıntılı bir makale yayına hazırlanmaktadır.

46 Kitabenin çevirisi Arkeolog Osman Ermişler tarafından yaptırılmıştır. Kendisine bu bilgiyi paylaştığı için teşekkür ederim.

47 Yıldırım, R., Konya Arkeoloji Müzesi Mozaikleri, Konya, 1996, (Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), s.13

48 Tülek, F., Efsuncu Orpheus, İstanbul, 1998, s.11-12

49 Ermişler, O., "Konya-Selçuklu Tatköy Manastırı Mozaik Kurtarma Kazısı", II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1992, s.40-43

50 Horvath, B., Anadolu 1913, (Çev: Tarık Demirkan), İstanbul, 1997, s.87

51 Ramsay, W.M.-Bell, G., The Thousand and One Churches, London, 1909, s. 399-4003

52 Ötüken, Y., Ihlara Vadisi, Ankara, 1990, s.37

53 Mertek, K, "1991-1992 Yılı Alibeyhöyük Kasabası Kilise Mevkii Mozaik Kurtarma Kazısı", IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1994, s.39-41

54 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhüyük) Antik Tarihi ve Eserleri, Konya, 2005, s.152

55 Swobada, H.- Knoll, F., Denkmaler aus Lykaonien, Pamphylia und İsaurien, Leipzig, 1935, s.133-134

56 Olcay, Y.O.- Mimiroğlu, İ.M., "Konya Kayadibi Köyünde Bulunan İki Kaya Oyma Kilise", IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Erzurum, 2006, s.355-356

57 Olcay, Y.O.- Mimiroğlu, İ.M., a.g.e., s.356

58 Swobada, H.- Knoll, F., a.g.e., s.106-107

59 Cronin, H.S., "First Report of A Journey in Pisidia, Lycaonia and Pamphylia", The Journal of Hellenic Studies, Vol: 21, Liechtenstein, 1902, s.96-97

60 Cronin, H.S., a.g.e., s.99

61 Ötüken, Y., Göreme, Ankara, 1987, s.31

62 Ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, S., "Konya'nın Alaeddin Tepesi'nde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflatun Mescidi", Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı:4 , İstanbul, 1970, s.269-302
63 Konyalı, İ., H., Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Ankara, 1997, s.9

64 Yapının Osmanlı dönemindeki durumu konusundaki ayrıntılı bilgi için bkz. Atçeken, Z., "Selçukluların Konya'da Camiye Çevirdikleri İlk Mabed: Eflâtun Kilisesi", İpek Yolu Konya Kitabı IV Özel Sayısı, Konya, 2003, s.2-11

65 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bell, G., "Notes on a Journey Through Cilicia and Lycaonia", Revue Archeologique, 1907, s.27-30

66 Eravsar, O., "Bir İngiliz Ajanının Konya Günlüğü ve Fotoğrafları", İpek Yolu Konya Kitabı VII Özel Sayısı, Konya, 2004, s.120, 143-146

67 Koman, M., "Konya'da Son Romen Devrine Ait Bir Saray Bakiyesi", Konya Halkevi Dergisi, Sayı:7, Cilt:2, Konya, 1937, s.439-441

68 Demiriz, Y., Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri, İstanbul, 2002, s.105, 120

69 Eyice, S., "Two Mosaic Pavements From Bithynia", Dumbarton Oaks Papers, Vol:17, Washington, 1963, s.373-383

70 Eyice, S., "Konya ile Sille Arasında Ak Manastır, Menakıb Al-Arifindeki Deyr-I Eflatun", Şarkiyat Mecmuası IV, Ankara, 1965, s.158

71 Danık, E., "Konya, Sille'deki Aya Elena Kilisesi", Türk Etnoğrafya Dergisi, Sayı: 20, Ankara, 1997, s.180

72 Özcan, H.Ö., "Sille'de Hiristiyan Mimarisi", İlgi, sayı: 95, İstanbul, 1995, s. 5

73 Restle, M., Byzantine Wall Painting in Asia Minor, Text 1, Shannon, 1969, s.182

74 Restle, M., a.g.e., s.181

75 Eyice, S., "Konya ile Sille Arasındaki Akmanastır Manakib al-Arifin'deki Deyr-I Eflatun", Şarkiyat Mecmuası, Sayı: 4, İstanbul, 1966, s.159

76 Özcan, H.Ö., a.g.e., s.6

77 Restle, M., a.g.e., s.182

78 Özcan, H.Ö., a.g.e., s.6

79 Aydın, M., Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara, 1995, s.72

80 Acara, M., "Bizans Ortodoks Kilisesi'sinde Liturji ve Liturjik Eserler", Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, Ankara, s.187

81 Parman, E., Ortaçağ'da Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, Eskişehir, 2002, s.151

82 Yılmaz, M., Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalıhüyük) Antik Tarihi ve Eserleri, Konya, 2005, s.152

83 Parman, E., a.g.e., s.152

84 Cömert, B., Mitoloji ve İkonografi, Ankara, 1999, s.114

85 Prokopius, İstanbul'da İsyan ve Veba, (Çev: Adil Calap), İstanbul, 2002, s.245

86 1998 ve 2002 yıllarında Amorium Aşağı kentteki bazilika narteksinde yapılan temizlik çalışmalarında ve 2006 yazında, Sille'deki Koimesis Tes Panagias Kilisesi naosunda yapılan kazılarda bulunan dokunulmamış mezarlar Bizans ölü gömme adetlerini gösteren önemli örneklerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lightfoot, C.-Lightfoot, M., Amorium, İstanbul, 2007

87 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ermişler, O., "Iconium Nekrepolü", Müze, Sayı:8, Konya, 1991, s.1-26; Mansel, A.M., "Konya'da Bulunan Yeni Bir Lâhid", Belleten, Sayı:72, Ankara, 1954, s.511-518

88 Mclean, B.H. Greek and Latin Inscriptions in the Konya Archaeological Museum, Ankara, 2002, s.74-75

89 Eyice, S., "Konya ile Sille Arasındaki Ak Manastır", Şarkiyat Mecmuası, Sayı:4, İstanbul, 1966, s.141

90 Mclean, B.H., a.g.e., s.73-74

91 Mclean, B.H., a.g.e., s.14

92 Akyürek, E., "M.S. IV-XI. Yüzyılları Kapadokya'daki Bizans", Kapadokya, İstanbul, 1998, s.298

93 Ayrıntılı bilgi için bkz. 2004/720 nolu ve B.16.0.AMG.4.42.00.01/720-795 sayılı K.T.V. Tescil ve tespit raporu.

94 Koman, M. "Konya Şehrinde Selçuklulardan Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Bazı Notlar" Konya, Sayı:5, Konya, 1937, s.310

95 Eyice, S., "Konya'nın Alaeddin Tepesi'nde Selçuklu Öncesine Ait Bir Eser: Eflatun Mescidi", Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı: , İstanbul, 1970, s.270

96 Buradaki mezarlar hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. Karauğuz, G., Kunt, H.İ., Doğanay, O., Lykaonia Bölgesi Kaya Mezarları (Küçük Muhsine), Konya, 2005

97 Mimiroğlu, İ.M., Ortaçağ'da Konya-Kilistra Kenti Yapıları, Konya, 2005, s. 96-98, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

98 Özönder, H., Sille, Konya, 1998, s.114

99 Yörükoğlu, Ö., Kapadokya Yer altı Şehirleri, Ankara, 1989, s.9

100 Acara, a.g.e., s.193

101 Kazhdan, A.-Nesbitt, W.J., "Wine Production", The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol:3, New York, 1991, s.2200

102 Ayrıntılı bilgi için bkz. Karauğuz, G.-Kunt, H.İ., Eskiçağ Kaleleri, Konya, 2004, s.22

103 Yuvarlak kemerli niş masa ve oturma sekilerinin başladığı duvara yapılmıştır. İçinde çoğunlukla son akşam yemeği sahneli fresko bezemelerin olduğu bu kısma en yüksek rütbeli din görevlisi oturmaktadır.

104 Mimiroğlu, İ.M., a.g.e., s.145

105 Ötüken, Y., Göreme, Ankara, 1987, s.18

106 Yapılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ötüken, Yıldız, Göreme, Ankara, 1987; Ihlara Vadisi, Ankara, 1990

107 Ayrıntılı bilgi için bkz. Olcay, B.Y., Kapadokya Bölgesindeki Serbest Haç Planlı Kaya Kiliselerinin Mimari İncelemesi, Ankara, 1990, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

108 Eyice, S., Karadağ ve Karaman Çevresinde İncelemeler, İstanbul, 1971, s.28, 66

109 Ötüken, Y., a.g.e., s.31

110 Ötüken, Y., Ihlara Vadisi, Ankara, 1990, s.25

111 Haspels, C.H.E., The Highlands of Phrygia, Princeton, 1971, s.245

112 Ötüken, Y., Göreme, Ankara, 1987, s.31

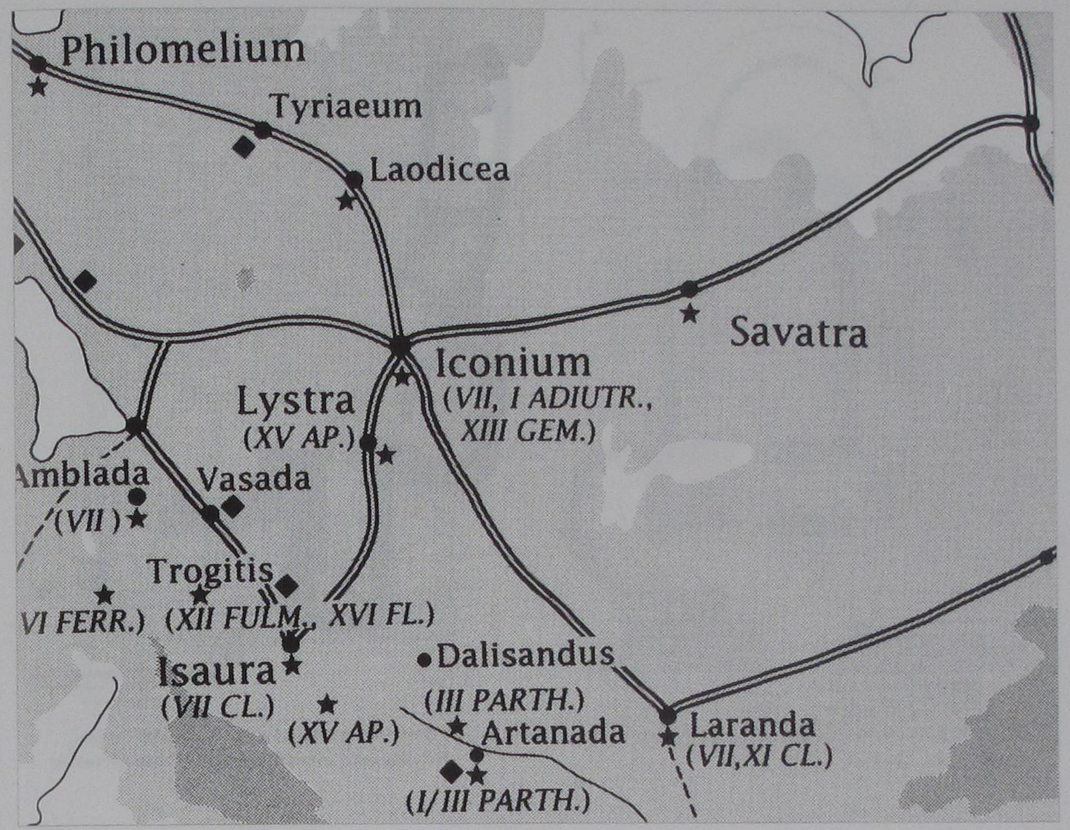

Çizim_1: Konya ve çevresindeki antik kentler (S. Hill'den)

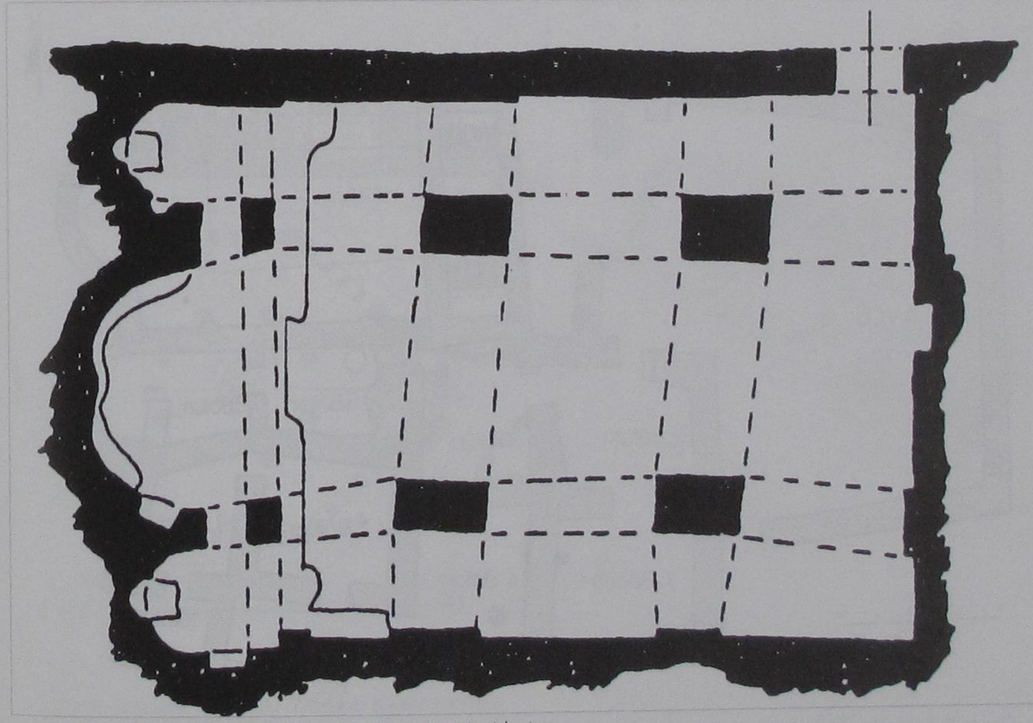

Çizim_2: Ak Manastır Ana Kilisesi'nin planı (S. Eyice'den)

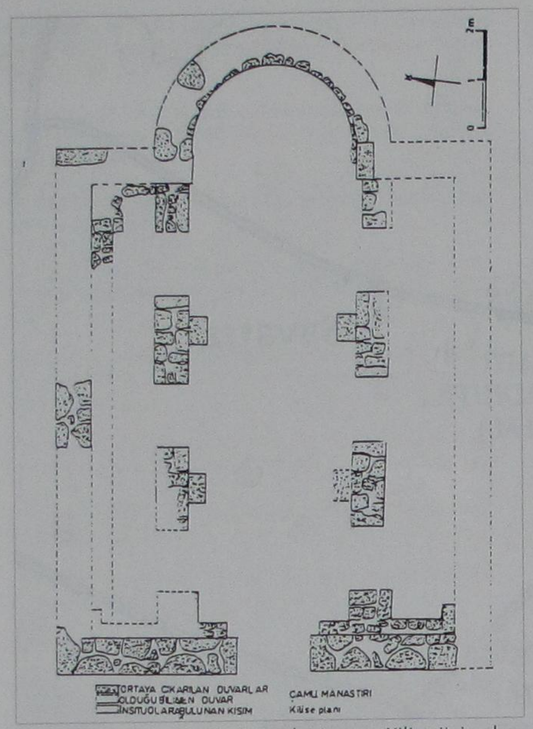

Çizim_3: Bulamas Köyü Çamlı Manastır Kilisesi'nin planı (N. Çay'dan)

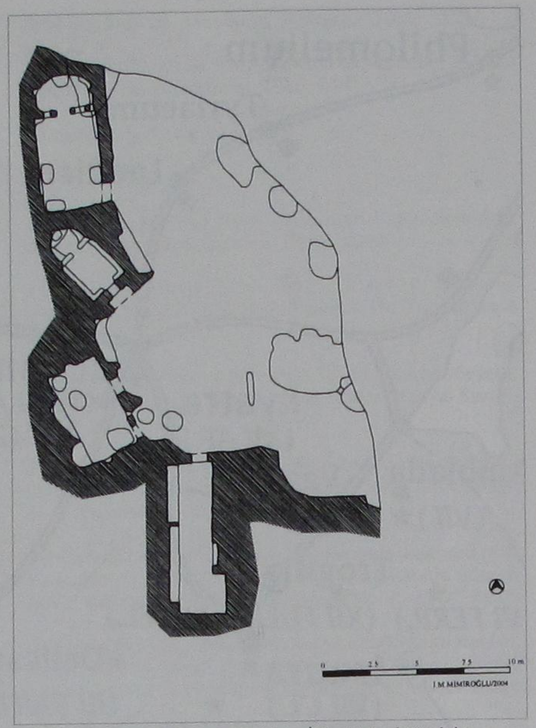

Çizim_4: Kilistra Bayram Hacı İnleri Mevkii'ndeki Manastır'ın planı (N. Özkan'dan işlenerek)

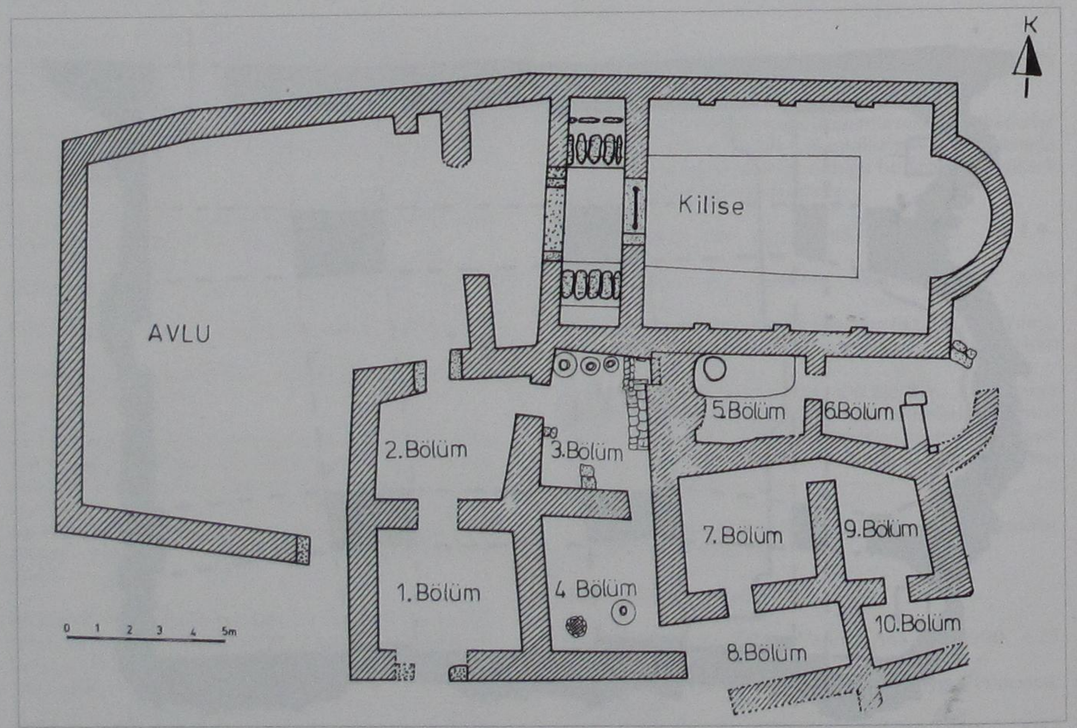

Çizim_5: Selçuklu Tatköy Manastırı'nın planı (O. Ermişler'den)

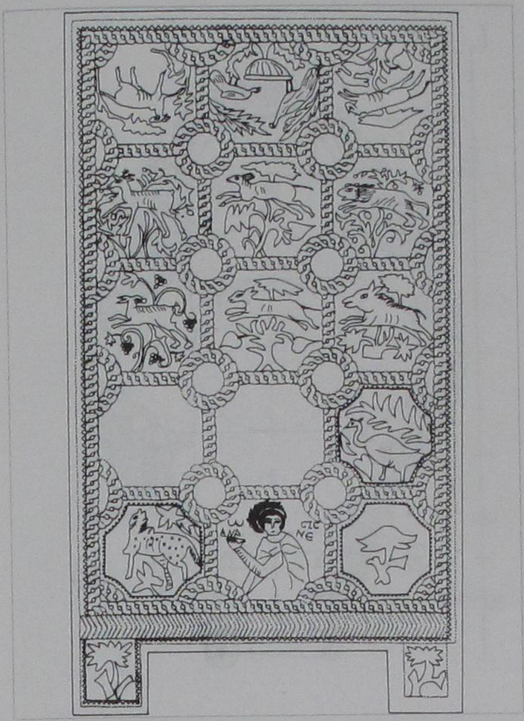

Çizim_6: Selçuklu Tatköy Manastırı'ndaki taban mozaiğin çizimi (R. Yıldırım'dan)

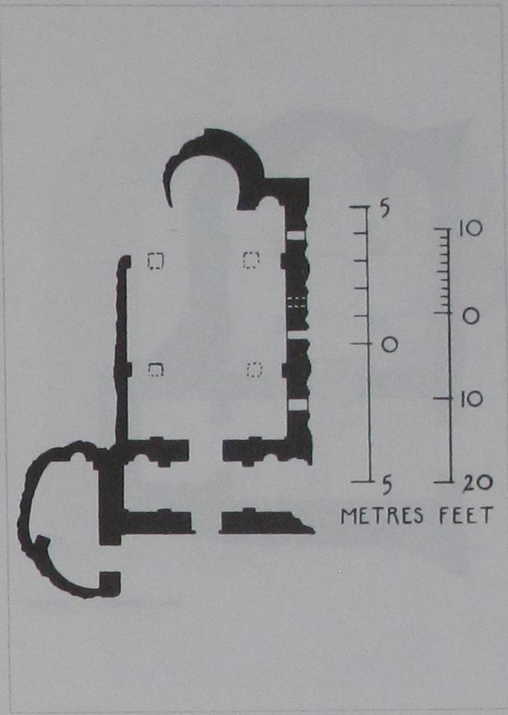

Çizim_7: Ali Sumas Dağı'ndaki Ala Kilise'nin planı (W.M. Ramsay'dan)

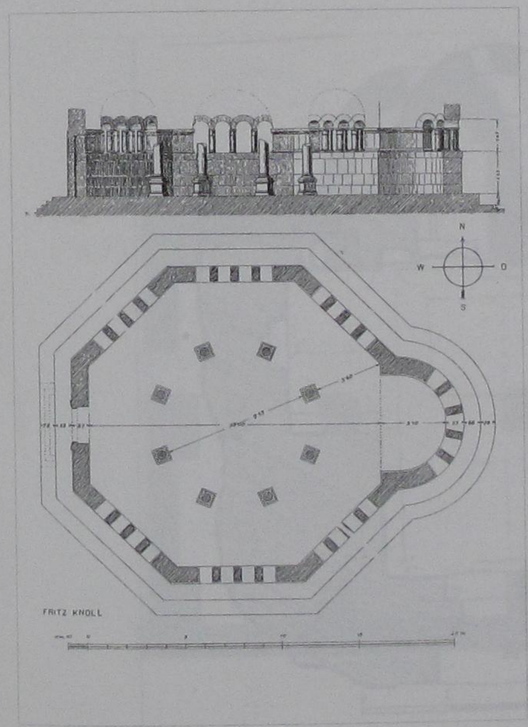

Çizim_8: Isaura Nova'daki (Zengibar Kalesi) Merkezi Planlı Kilise (F. Knoll'dan)

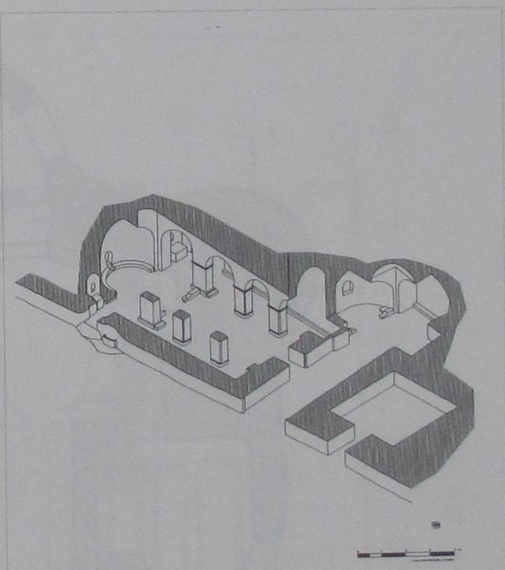

Çizim_9: Kayadibi Köyü 1 nolu Kilise'nin izometrik kesiti

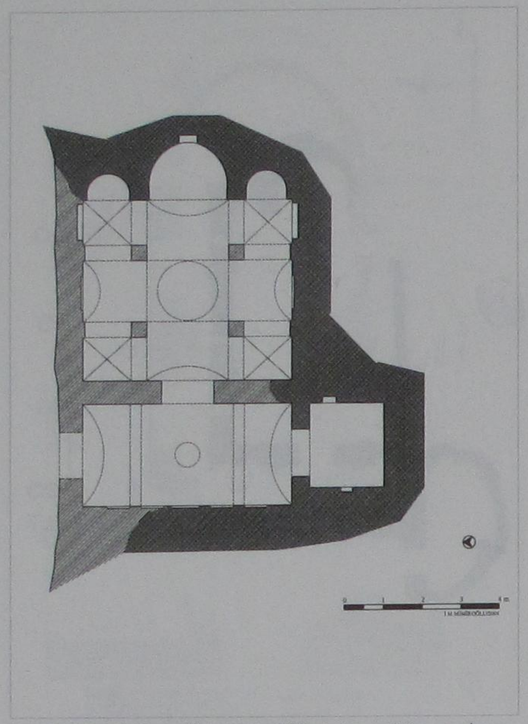

Çizim_10: Kayadibi 2 nolu Kilise'nin restitüsyon planı

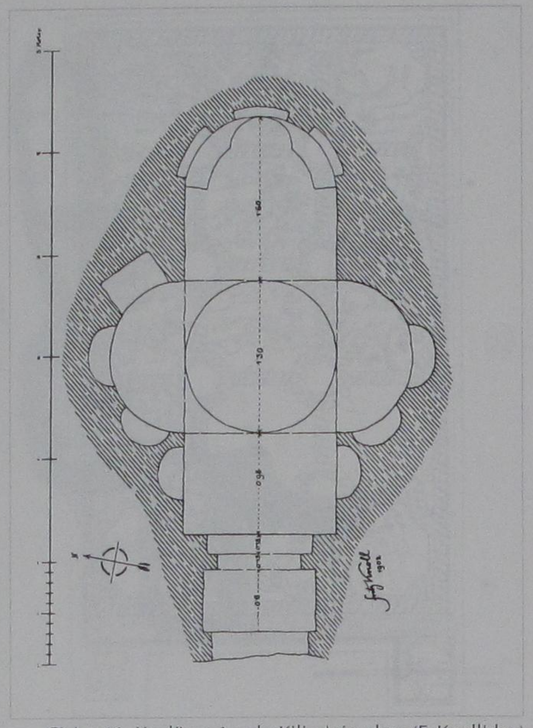

Çizim_11: Kızılören 1 nolu Kilise'nin planı (F. Knoll'dan)

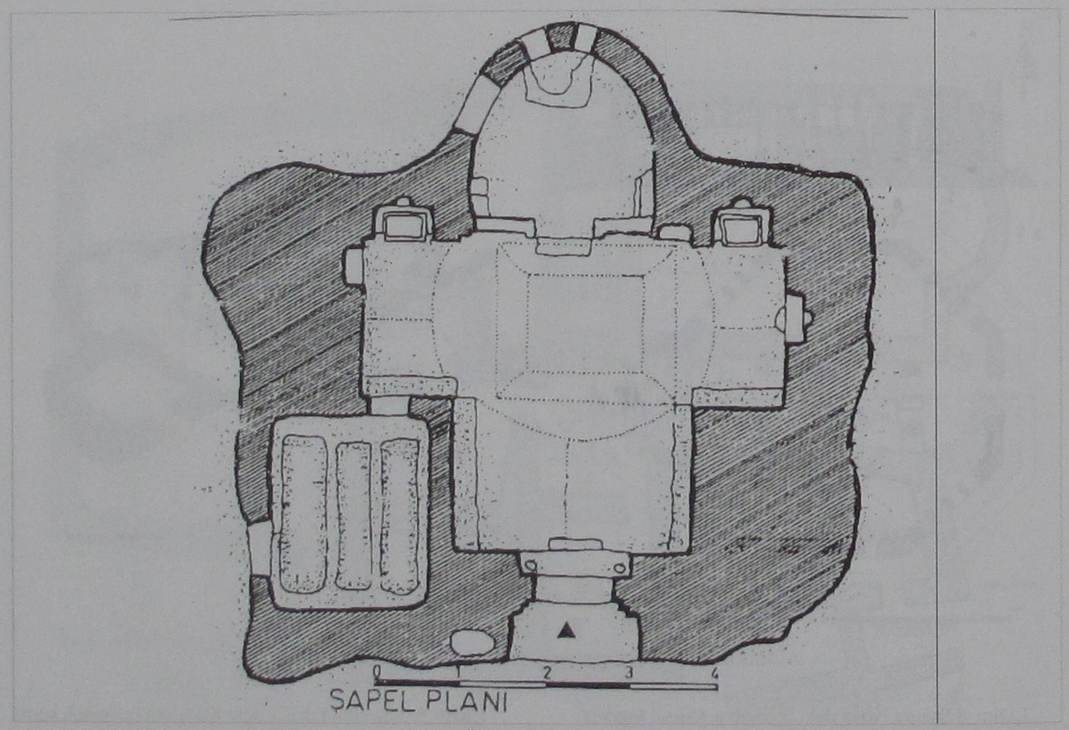

Çizim_12: Kilistra Haç Planlı Kilise'nin planı (N. Özkan'dan)

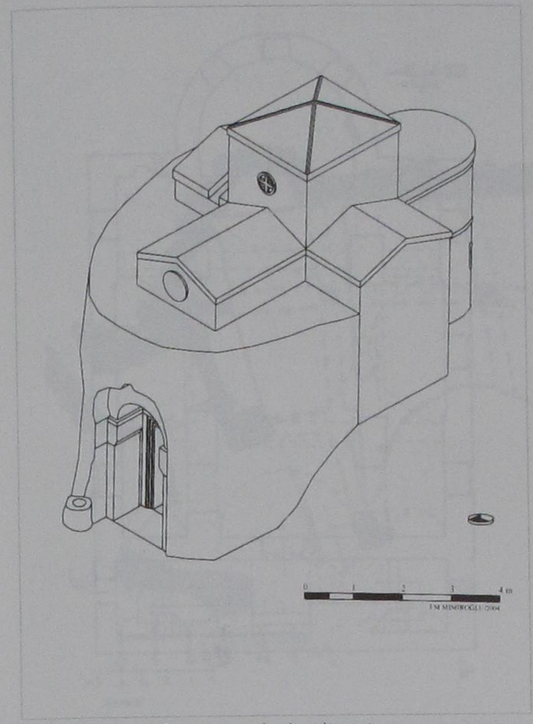

Çizim_13: Kilistra Haç Planlı Kilise'nin izometrik görünümü

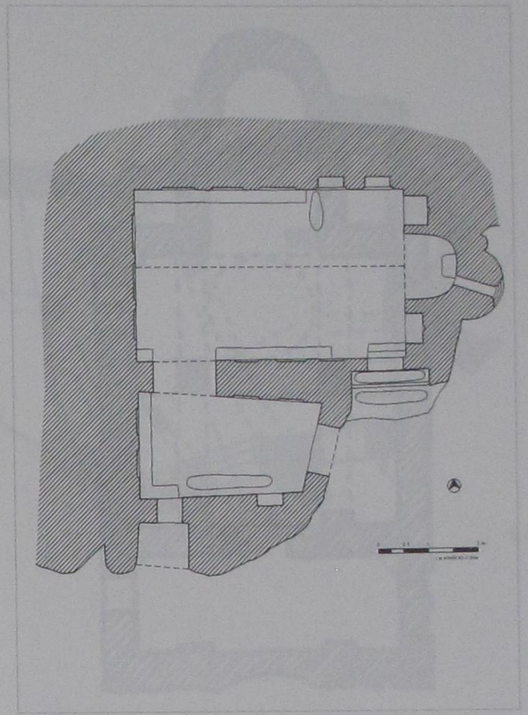

Çizim_14: Kilistra Paulönü Kilisesi'nin planı (N. Özkan'dan işlenerek)

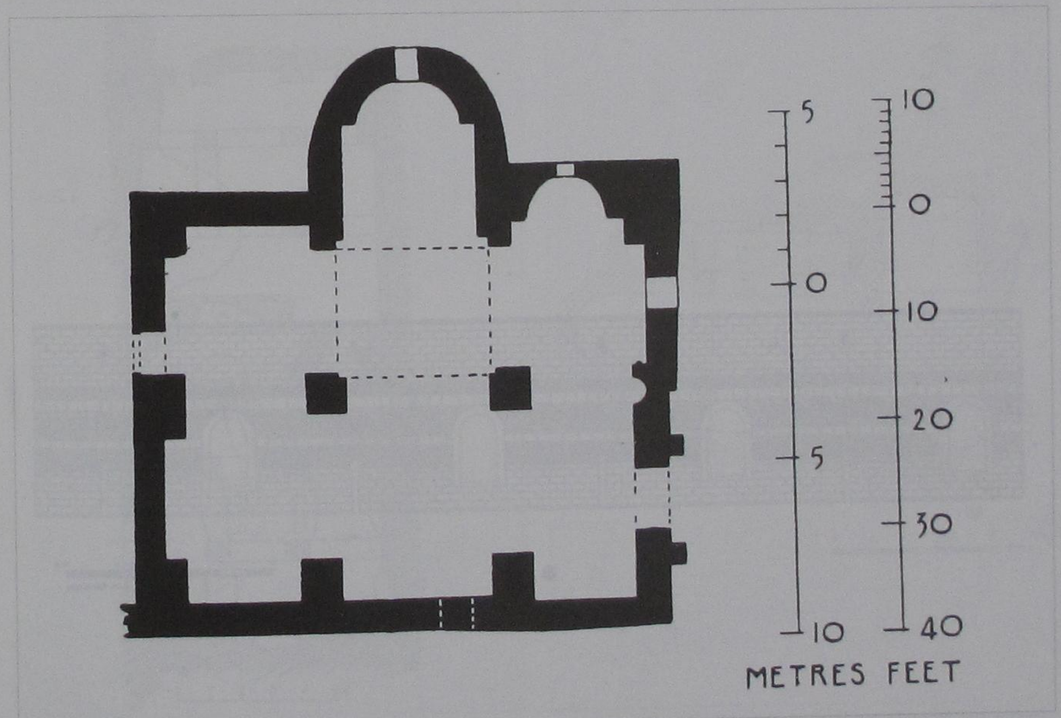

Çizim_15: Aziz Amphilochios Kilisesi (Eflatun Mescidi)'nin planı (W.M. Ramsay'dan)

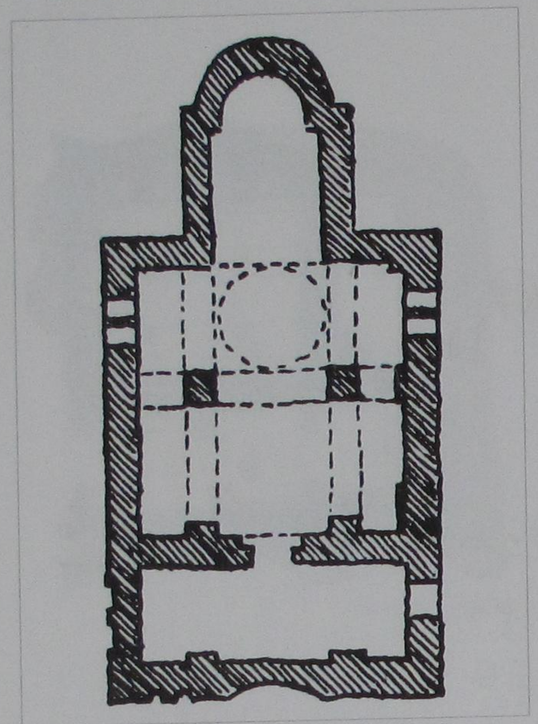

Çizim_16: Meram Aziz Eustathios Kilisesi'nin planı (S. Eyice'den)

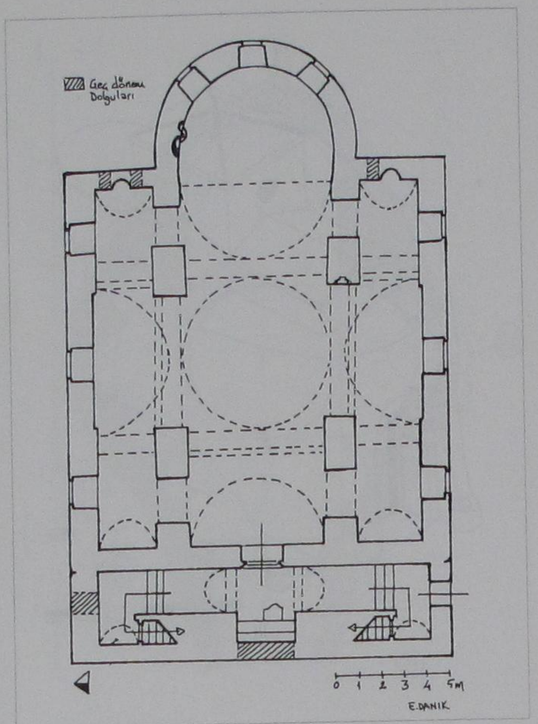

Çizim_17: Sille Aya Elena Kilisesi'nin planı (E. Danık'tan)

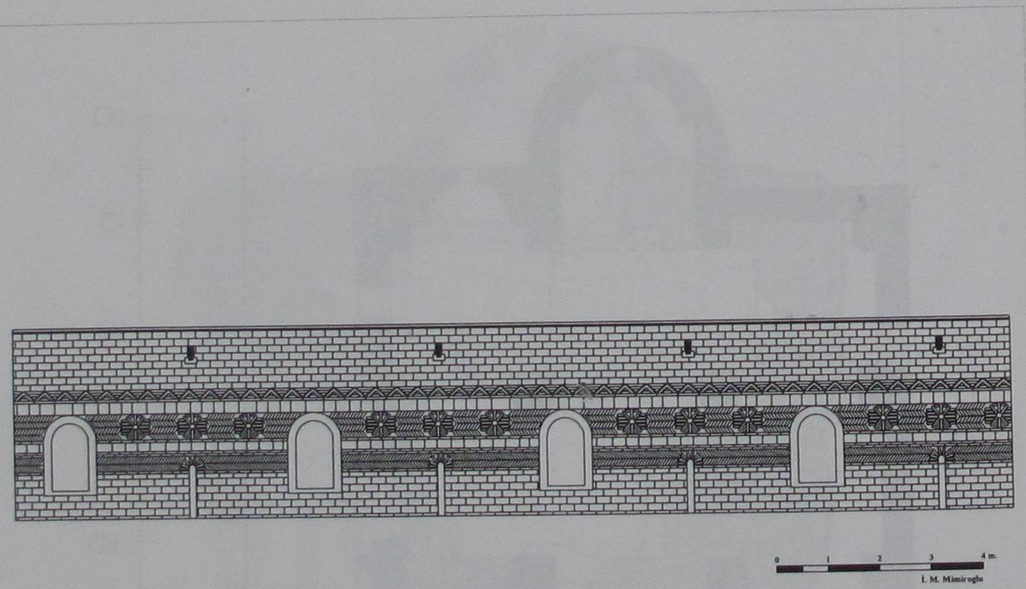

Çizim_18: Sille Aya Elena Kilisesi'nin kasnak çizimi

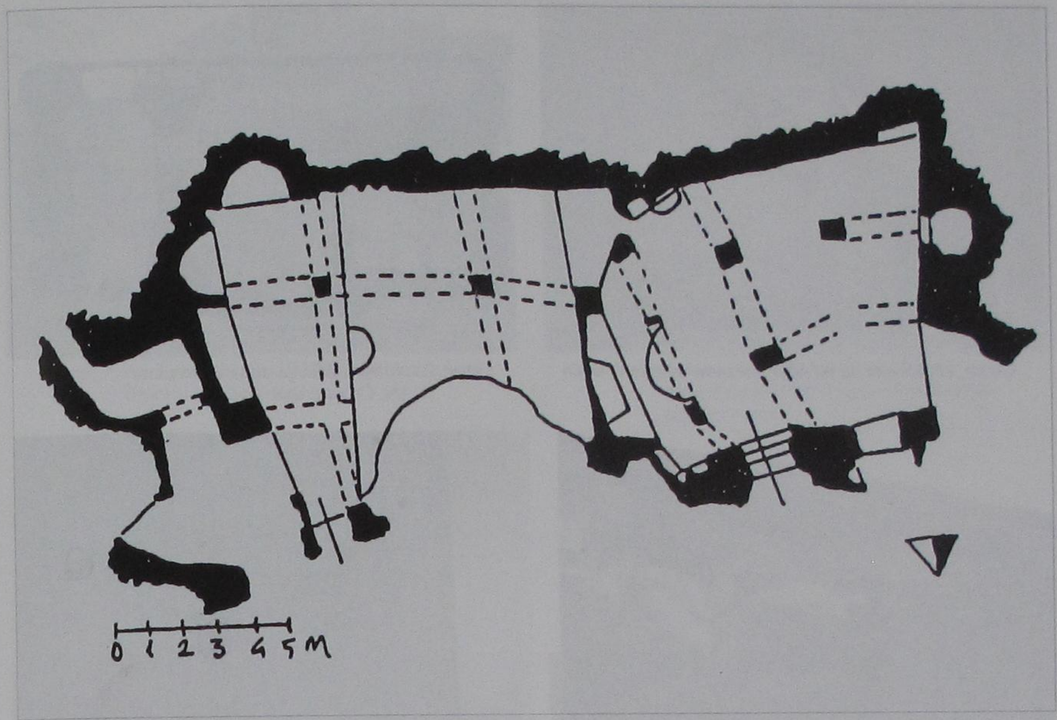

Çizim_19: Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi'nin planı (S. Eyice'den)

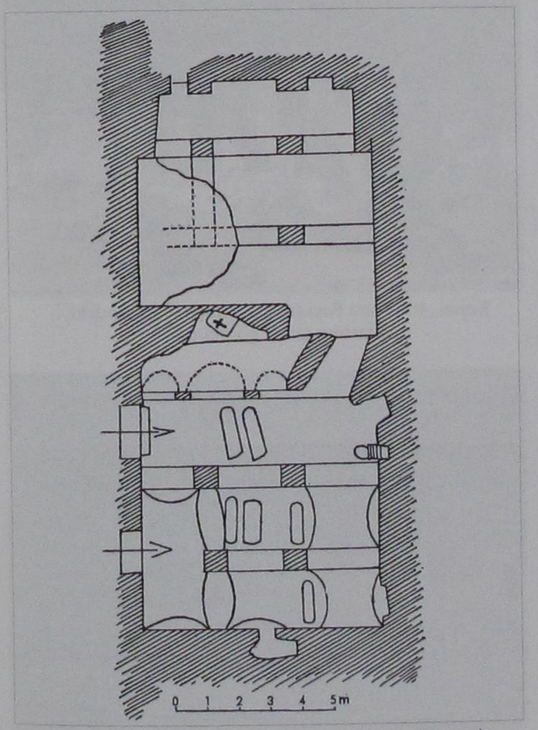

Çizim_20: Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi'nin planı (M. Restle'den)

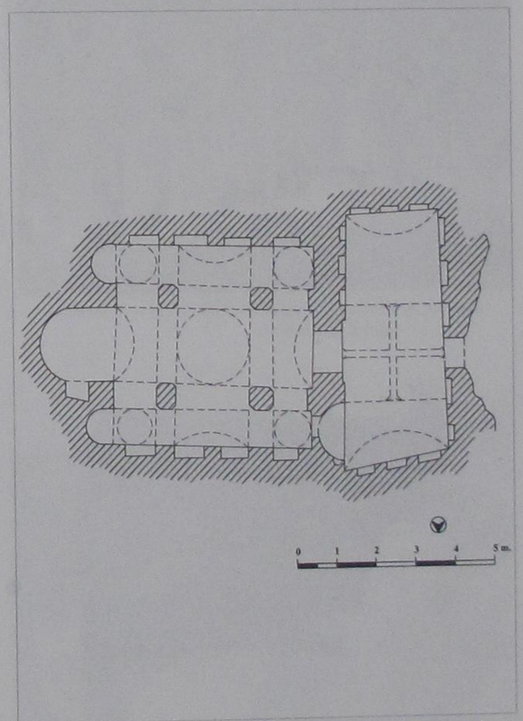

Çizim_21: Sille Kiriakon Kilisesi'nin planı (S. Eyice'den)

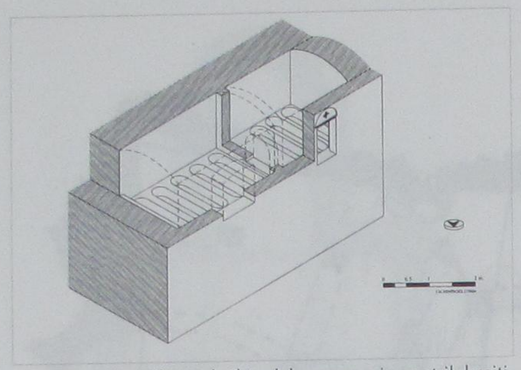

Çizim_22: Kilistra'da iki odalı mezarın izometrik kesiti

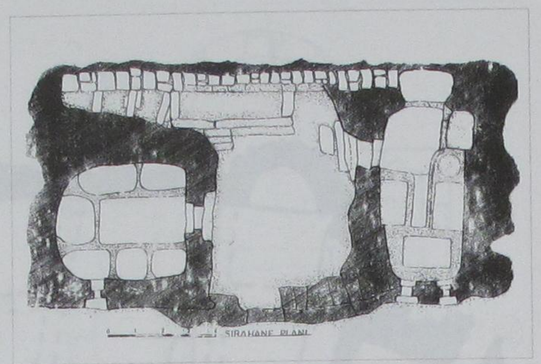

Çizim_23: Kilistra'daki şaraphanenin planı (N. Özkan'dan)



Resim_1: Ak Manastır'ın 1900'lerin başındaki görünüşü (G. Bell'den)



Resim_2: Ak Manastır'daki Ana Kilise'nin naosu (H. Karpuz'dan)



Resim_3: Kilistra Konacak Mevkii'ndeki manastırın genel görünümü

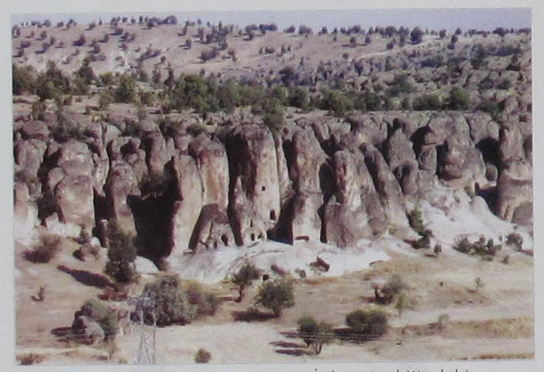

Resim_4: Kilistra Bayram Hacı İnler Mevkii'ndeki manastırın genel görünümü



Resim_5: Sille Salasorma Mevkii'ndeki Manastır Kilisesi'nin genel görünümü



Resim_6: Selçuklu Tatköy Manastır Kilisesi'nin taban mozaiği

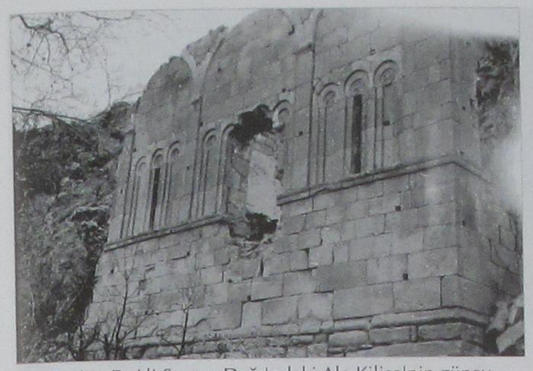

Resim_7: Ali Sumas Dağı'ndaki Ala Kilise'nin güney cephesi (G. Bell'den)



Resim_8: Konya Arkeoloji Müzesi'ne, Çumra Alibeyhöyüğü'ndeki kilise kalıntısından getiren mozaik



Resim_9: Kayadibi 1 nolu Kilise'nin naosu

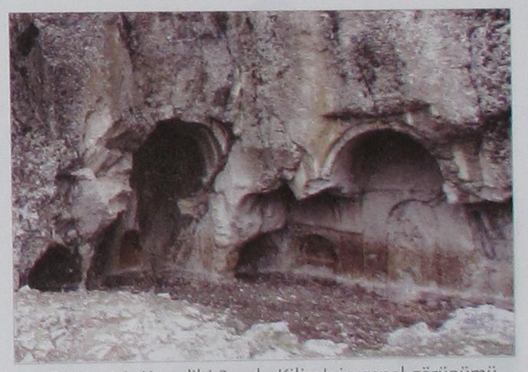

Resim_10: Kayadibi 2 nolu Kilise'nin genel görünümü



Resim_11: Kızılören 2 nolu Kilise'nin apsisi

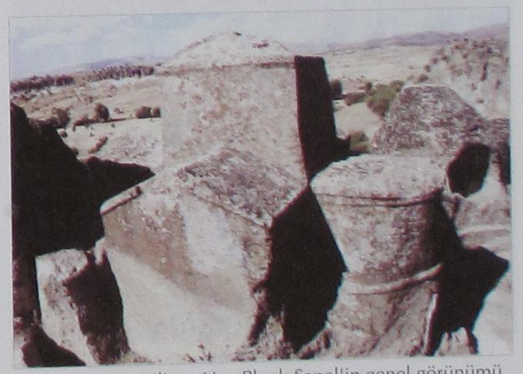

Resim_12: Kilistra Haç Planlı Şapel'in genel görünümü

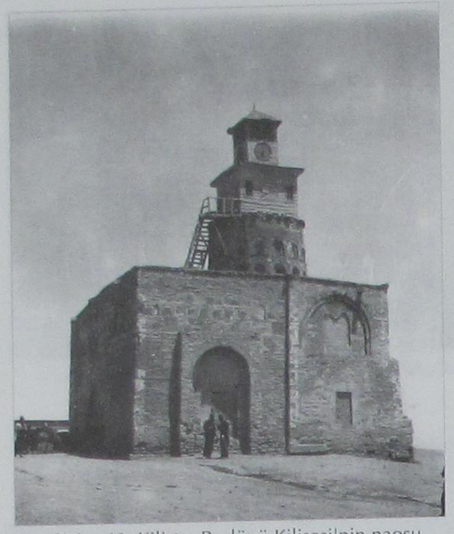

Çizim_13: Kilistra Paulönü Kilisesi'nin naosu



Çizim_14: Aziz Amphilochios Kilisesi (Eflatun Mescidi)'nin genel görünümü (G. Bell'den)



Çizim_15: Meram Aziz Eustathios Kilisesi'nin genel görünümü (G. Bell'den)



Resim_16: Muhacir Pazarı'ndaki mozaik (T. Demiriz'den)



Çizim_17: Konya Arkeoloji Müzesi'ne Muhacir Pazarı'ndan getirilen mozaik



Resim_18: Aya Elena Kilisesi'nin genel görünümü



Resim_19: Aya Elena Kilisesi'nin naos girişindeki kitabe

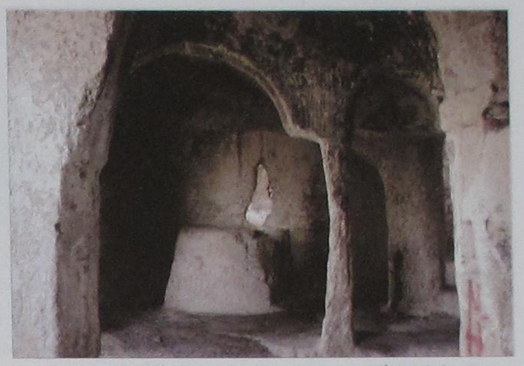

Resim_20: Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi'nin naosu

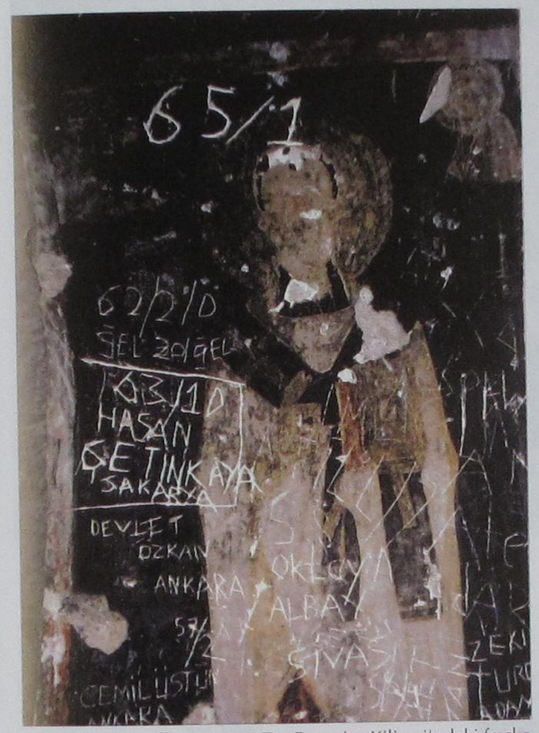

Çizim_21: Sille Koimesis Tes Panagias Kilisesi'ndeki fresko



Resim_22: Kadınhanı Karamanlı Cami'sinin bahçesindeki vaftiz teknesi



Resim_23: Sahipata Camisi'nin portalinde bulunan Bizans lahdi



Resim_24: Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki 1986.1.1. envanter nolu eser

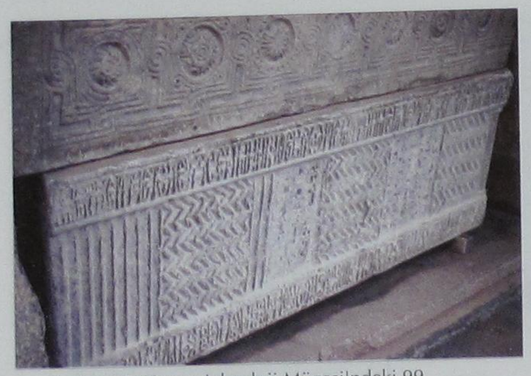

Resim_25: Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki 99 envanter nolu eser



Resim_26: Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki 95 envanter nolu eser

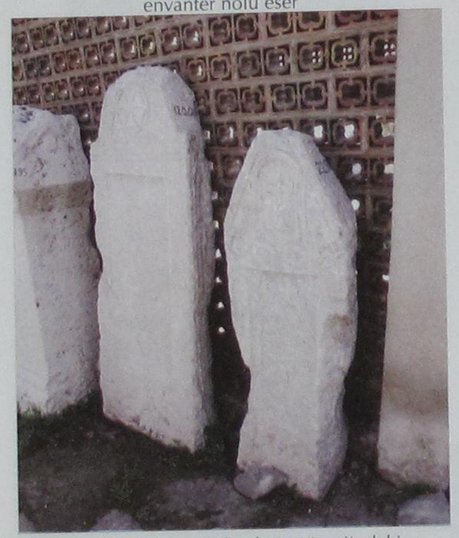

Resim_27: Konya Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans mezar taşları

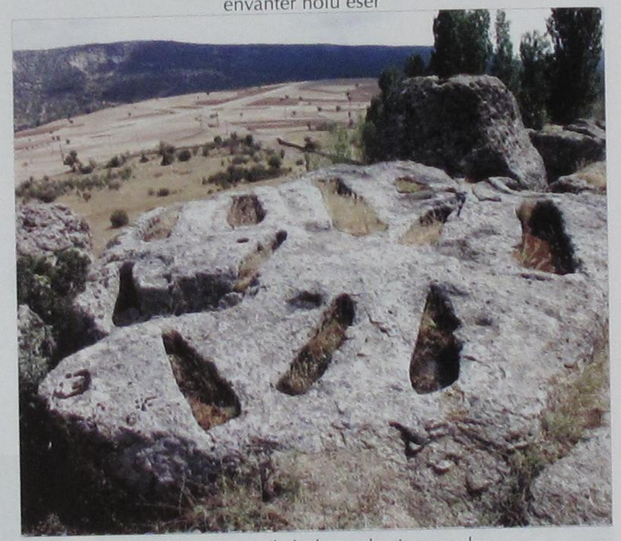

Resim_28: Kilistra kentinde bulunan basit mezarlar



Resim_29: Ereğli Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans mezar kapakları



Resim_29: Kilistra'da bulunan arcasolium tipindeki mezar



Resim_31: Sırçalı Medrese'nin batısındaki hipoje

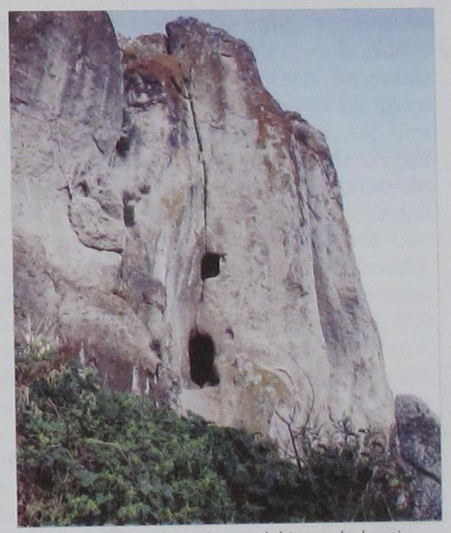

Resim_32: Kilistra kentindeki yer altı kenti sığınağının girişi



Resim_33: Kızılören Asar Kalesi'ndeki işlik

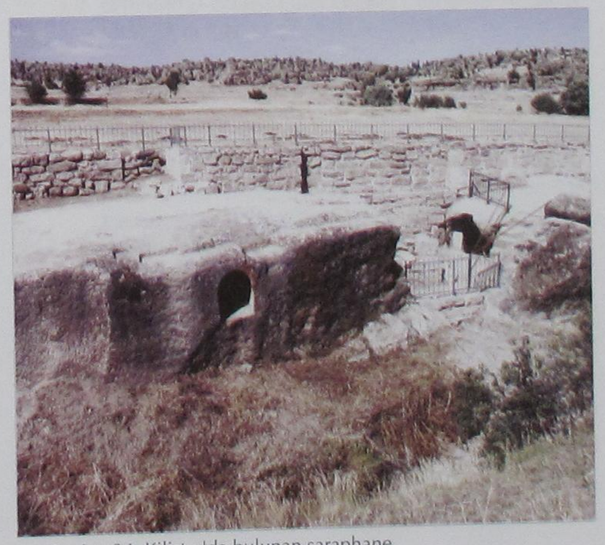

Resim_34: Kilistra'da bulunan şaraphane

KONYA' DA SELÇUKLU MİMARİSİ VE SÜSLEME ÜZERİNE NOTLAR

M.Oluş ARIK*

ÖZET

Bilimsel olarak "Konya'da Selçuklu Mimarîsi ve Süslemesi" ele almak, örnekleri ve bunların özelliklerini tanımlayıp ortaya koymak; karşılaştırmalar ve değerlendirmelerle bir takım sonuçlara ulaşmakla olur. Buna karşılık, tüm bölümleri ve özellikleriyle elimizde kalan hiçbir Selçuklu eseri yoktur. Bugüne kalanlar, Konya'daki gerçek Selçuklu varlığının yarısından azdır... Buna dayanarak tümü hakkında tam bilimsel değerlendirme yapmak olanaksızdır. Selçukluların Anadolu'da yeni bir toplum sentezi oluşturmalarına paralel olarak, yeni bir kültür ve sanat sentezi meydana gelmiştir. Bu tarihî olayın en önemli sahnesi Konya'dır. Toplumun tüm değerlerinin en üst düzeyde temsil edildiği SARAY kurumundan, kubbeli medreselere, Türk-İslam dünyasının en parlak ve öncü çini sanatı gelişmelerinden diğer yapısal ve dekoratif programlara kadar, Selçuklu çağının tüm gelişmelerini, bir "müze şehir", hattâ bir "lâboratuar şehir" sayabileceğimiz Konya'da görmek mümkündü. Konya anıtlarının incelenmesi, toprak ve göçük altında kalan örneklerin ortaya çıkarılması, mimarlık ve sanat tarihi için çok yeni ufuklar açabilir.

ABSTRACT

To examine the Seljukian Architecture of Konya amounts to defining and dwelling on the samples and their characteristics, realizing some comparisons and obtaining definite results at the end of all these processes. However, in order to implement all these procedures one is to possess the definite and authentic remains of the Seljukian Monuments, which is a case on no account probable for the time being. Seljuks in addition to constituting a new community synthesis, also formed a new culture and art synthesis. By far the most important place this issue can be observed definitely appears to be Konya which is the cradle of an outstanding and frontier decorative art embracing the most

*Prof.Dr. Emekli Öğretim Üyesi

prominent and gorgeous tile art of Turkish Islamic World and that can be observed from the palace to the madrasa. Konya which is a city that can be assessed as an open air museum may provide the scientific communities with elaborate excavation findings that may drift humanity to new horizons.

Keywords: Architectural Decoration, Tile Art.

GİRİŞ

Toplumları bireylerle kıyaslayabiliriz. Bireyin rastgele bir canlı değil de bir kişilik olması için, her şeyden önce onun hafızası olmalıdır. Bugünkü özelliklerini, değer ölçülerini nasıl kazandığının bilincine varması için, kendi ömründeki gelişmeleri hatırlaması; gerekir. Toplumun hafızası tarih; kişiliği kültürdür. Tarihini bilmeyen toplumun kültürü olmaz; yâni toplumsal kişiliği olmaz. O zaman ona herhangi bir kalabalık olarak bakabiliriz.Kişilik mânevî değerlerden ibaret değildir! Dış özellikler, görünüş, yaşayış biçimi, çehre de kişiliğin ayrılmaz parçalarıdır. Toplumun çehresi, dış görünüşü, onun maddî kültür varlıklarıdır. Yâni, barınış biçimi, giyiniş biçimi, kentleri, bunlara verdiği şekiller ve bu şekillerin düzeyi, sanatı... o toplumun çehresini oluşturur. Gelişmiş aydın bireyler, kendilerini herhangi bir canlıdan ayırıp kişilik yapan maddî-mânevî özelliklerin bilincindedir. Aynı şekilde, gelişmiş ileri toplumlar, kültürlerinin nasıl geliştiğini, maddî kültür varlıklarının özelliklerini anlamak, bilmek isterler.

Babamın 1942'deki Alaaddin Tepe kazısında küçüktüm. Ankara'dan bu tozlu yere neden geldiğimizi, o çabaların ne uğruna harcandığını sorduğumda, bana Konya hakkında bazı kitaplar ve 1890-1930 arasına âit fotoğraflar göstererek, Konya'nın Türkiye'nin en eski başkenti ve kültür merkezi iken, yüzyıllar içinde ihmal ve cehâletten çok tahribe uğradığını, şimdi o görkemli geçmişin izlerini ortaya çıkarıp değerlendirmenin boynumuza borç olduğunu anlatmıştı. Bu sözler, biraz bilincime, biraz bilinç-altıma işledi; bir inanç gibi düşünce ve hayallerimin geri planında yer tuttu. Bu mesleğe girdiğimde toy ve romantik bir "müptedî" olarak, Selçuklu Konya'sını önemli ölçüde ele alabileceğimize; burada üniversite hayatımızın ve Türk arkeolojisinin yeni bir merkezini kurabileceğimize inanıyordum... Modern Roma'nın kalbinde, antik kentin ortaya çıkarılıp değerlendirilişi gibi modeller hayâl ediyordum. Şimdi Konya o günlerdekinden çok daha gelişmiş; çok daha zengin ve modern... Ama Selçuklu başkenti olduğunu simgeleyecek varlıklara baktığımızda, 2300 yıl önceye âit antik eserlerin çoğundan daha harap, restorasyonu için onların yarısı kadar özen ve ciddiyet gösterilmemiş; karakterini epeyce yitirmiş anıt kalıntıları görüyoruz.

Bunları ideolojik bir yaklaşımla yazmıyorum. Bu yazıyı, bilimsel sağlamlıkta işleyebilmenin ne kadar zor olduğunu anlatmak için yazıyorum. Kuşkusuz, bir bilim adamının, bu konuda övgü-yergi ağırlıklı bir edebiyat denemesine girişmesi beklenmez. Bilimsel olarak "Konya'da Selçuklu Mimarîsi ve Süslemesi"ne değinilirken, örneklerin ve bunların özelliklerinin tanımı ve dökümü ortaya konup karşılaştırmalar ve değerlendirmelerle bir takım sonuçlara ulaşmak beklenir.

İşte sorun da burada: Tüm bölümleri ve özellikleriyle elimizde kalan hiçbir Selçuklu eseri yoktur. Bugün mevcut olanlar, yazılı kaynaklardan sezinlediğimiz Konya'daki Selçuklu varlığının yarısından azdır... Buna dayanarak tümü hakkında değerlendirmeler ortaya koyabileceğimizi vehmediyoruz... Bu durum aslında Türkiye'nin tümü için geçerlidir. Ne var ki, Konya herhangi bir belde değil; Türkiye'nin temelini atanların başkentidir! Yine de elimize kalanlara göz gezdirerek bu alanda önemsediğim bazı görüş ve düşünceleri notlar hâlinde sunacağım. Bu notlar kuşkusuz, eserlerin yukarda işaret ettiğim durumları dolayısıyla, farklı ölçüler ve içeriklerde olacak; eserlere aynı ölçüde yer verilemeyecektir.

Konya'nın Ulu Camisi nerede? İplikçi Camii yerinde eskiden, Anadolu Türkiye'sinin ilk kurtuluş savaşı kahramanlarından Selçuklu Sultanı 2.Kılıcarslan zamanında, vezir Şemsüddin Altunaba'nın yaptırdığı külliyenin camii mi? [not:19.YY.da yıkılan Altınapa külliyesi medresesinin 1202 tarihli vakfiyesi, caminin 12.YY. sonlarında yapıldığını düşündürüyor. Karaman devrinde, 1332'de, İplikçi âilesi onartmış. (Erdoğan 1937:370; Soyman-Tongur 1944:84-87)] Yoksa Alaaddin Camii mi? Eğer Alaaddin Camii diyorsak (H.Karamağaralı,Konya Ulu Camii), hem saray kurumu ile iç-içe; hem de kamuya açık cami yapmak olağan mı? 2.Kılıcarslan Köşkü dediğimiz saray parçası, Alaaddin Tepe yamacında camiye göre daha aşağı seviyede ve şehre daha yakın konumda bulunuyor. Saray külliyesi ne şekilde yerleşmişti? Cami bunun tam neresinde yer almaktaydı? Bunlar geçiştirilecek sorular değildir; cevapları, bütün toplumsal düzen ve ilişkilere ve bunları barındıran mekânları tasarlama ilkelerine ışık tutabilirdi.

Bugünkü İplikçi Camii'nin arkasında, medrese kısmına âit mekân kalıntıları, yukarda değindiğim öğrencilik incelemelerim sırasında görünüyor ve biliniyordu. Sonra burası kimbilir kaç kez

restore edildi; o kalıntılar yok oldu. Oralarda tabiî ki ne bir arkeolojik kazı, ne bir araştırma yapılmadı. Üzerine yol, otopark ve başka inşaatlar yapıldı. 1960'lı yıllardaki bir başka restorasyon sırasında da, cami içindeki taban döşemeleri değiştirilirken, yeni mihrabın altında, orijinal çini mozaikli mihrap görünmüştü. Onun hakkında bilgimiz, hâlâ o görebildiğimiz köşe kadar! Oysa, Türk çini mozaik sanatının en eski örneklerindendir; tamamını görmek çok öğretici ve yargılarımızı değiştirici olabilir.

Alaaddin Camii kentin ulu camisi miydi; yoksa bir saray mescidi mi? Alaaddin Camii, Selçuklu çağındaki özgün hâliyle, yaklaşık ve kaba hatlarıyla da olsa, bugünkü ölçü ve biçime uygun muydu; yoksa, Karamanlı, Osmanlı ve maalesef erken Cumhuriyet devirlerinde, kimi bilerek, kimi bilmeyerek yapılan tahribat ve tâdilât ile hem kapladığı alan, hem taşıdığı yapısal ve dekoratif parçalar değişerek mi bugünkü görünümü aldı?

Birçok seçkin sanat tarihi, mimarlık tarihi bilgini, bu ve buna benzer sorunları çözmeye çalışmış; çok mantıklı ve değerli muhakemeler ve çıkarsamalar ile sonuçlar elde etmeği amaçlamış; hattâ burada yapılan kazılara rağmen ortaya ancak, akla yakın da olsa, bir takım varsayımlar koyabilmişlerdir. Başkentin ulu camisi hakkında bilebildiklerimiz böyle üretilmektedir. Türk Sanatında, Asya'dan getirilenlerle Anadolu mirasından alınanlar ve burada yeni îcad edilenlerden meydana gelen bir sentezin muhtemelen en erken ve görkemli ürünlerinden olan Anadolu Selçuklu devlet başkanlığı külliyesi, yâni Konya Sarayından elimizde ne var? Hitit, Roma, eski Pers saraylarından daha az kalıntı ve bilgi!

İbni Bîbî'nin yansıttığı, Alâaddin Keykubad'ın tasarlamaları ve ısmarlamalarıyla biçimlenip gelişen dillere destan Konya nerde? Karatay Medresesi karşısına rastlayan bir yerde, kentin göbeğinde, işyeri, otel gibi özel ve resmî bina inşaatlarının temel kazılarında, Selçuklu Konya'sının sur ve başka yapılarına âit kalıntılar ve nefîs seramikler ortaya çıkmıştı; doğru-dürüst araştırma yapılmasına bile fırsat vermeden, betonlanıp örtüldü!

Bugün Alaaddin Tepe diye bildiğimiz kent merkezindeki yükseltinin, Konya Saray külliyesi ve iç-kalesinin konuşlandığı yer olduğu biliniyor. İç-kale surları büyük ihtimalle şimdiki tramvay rayları hizalarından uzanarak burayı kuşatmakta; saray külliyesini de içinde barındırmaktaydı. Son asırlarda Türkiye'ye, bu arada Konya'ya gelen batılı ziyaretçilerin notları, gravürleri sâyesinde bu surların biçimi hakkında hiç değilse hayâlimiz için hareket noktaları buluyoruz. Anlıyoruz ki, saldırıdan korunma amacıyla yapılan bu muhkem duvarlara, bir açık hava müzesi, bir sanat galerisi gibi, hem Selçuklu eseri, hem de daha önceki devirlerin çeşitli kalıntılarından derlenmiş sanat eserleri monte edilmişti. Bunlardan, Selçuklu'ların kendi yaptığı bazı hayvan ve destanî varlık kabartmaları ile kale kapısını simetrik olarak kanatlandıran bir çift koruyucu melek kabartması elimize kalabilmiş; İnce Minareli Medrese Müzesine konulmuştur. Melekler, simetrik olarak kemer köşeliklerinde duruşları ve kanatlarının biçimiyle, bir yandan hıristiyanî simgeleri, bir yandan Sâsânî kabartmalarını hatırlatırlar. Öte yandan, taçları, saçları çehreleri kaftan, şalvar ve çizmeleriyle, kaynağı Kök Türk dönemi desenleri olan bir geleneğin bunlarla kaynaşarak oluşturduğu sentez, yâni Selçuklu sanatının karakteri, hayranlık uyandırmaktadır. Yine anıtsal sayılabilecek bir friz oluşturdukları sezilen hayvan ve hayâlî yaratık kabartmalarının en yakın benzeri Gaznelilere âit saray kabartmalarıdır.

Bu surların burçlarına oturan ve artık barış-huzur merkezi olan Konya'ya bakan seyran köşkleri yapılmıştı. 2.Kılıcarslan Köşkü de denen ünlü çinilerin kaynağı olan yapı, bunlardan biriydi.

İç-kale ve saray külliyesinin içinde kaldığına bakarak saray mescidi olabileceği de akla gelen Alaaddin Camiinin bitişiğindeki Selçuklu Sultanları Türbesi, güneydoğu tarafındaki kapı kitabesi ışığında, Sultan 2.Kılıcarslan tarafından 1178 Malatya seferi sonrasında ve saltanatının bittiği 1192'den önce yaptırılmış olmalıdır [H.Önkal 1996: 190]. Hattâ Z:Oral, 2.Kılıcarslan'ın babası için yaptırdığı kanısındadır (Z.Oral: "Konya'da Alaaddin Camii ve Türbeleri", YILLIK Araş.Der. İlâhiyat F. Ank.1956)] Düzgün taş kaplanmış ongen prizma gövdenin tepesinde, piramidal külâh (çatı) altına, taş yüzeyine monte edilmiş çini levhalar hâlinde ve altındaki taş-oyma, Âyet-el Kürsî ve sanatçı imzası içeren iki sıra yazı bordürü işlenmiştir. Çini levhalarda şeffaf sır altında, zemin lâcivert, kabartma harfler beyaz boyalıdır. Bunlar zedelenmiş; 2006'da restore edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1960'lı yıllardaki onarımlarında, türbe külâhının da türkuaz çini (veya sırlı tuğla) kaplamalı olduğu anlaşılmıştı. Kitabelerdeki sanatçı adı Abdülgaffar oğlu Yusuf'un nereli olduğunu bildiren kelimenin okunuşu hâlâ tartışılır: "Hocenî, Hocent, Hocentî, Cuhi"...

Silindirik kuruluştaki iç mekânda, yarım silindirik on ince uzun niş, kubbe eteğine kadar yükselir. Kenar sayısı ve bu nişler, aslında burada daha önce bulunan hıristiyânî bir eserin türbeye

çevrildiği yorumuna da yol açmaktadır (Kuban 2002:223). Bulgulara değil de, mantığa dayanan bu yorum doğru da olabilir; yanlış ta.. Türk-İslâm türbeleri arasında az da olsa Nahçıvan Mü'mine Hatun Türbesi gibi ongen prizma biçimli eserler vardır. Alaaddin Camii avlu cephesindeki devşirme Bizans galerisi nasıl bu yapıyı Hıristiyan kökenli yapmazsa, dış duvarına monte edilen Hıristiyanî ögeler de türbeyi Hıristiyan kökenli yapmaz. Ayrıca ongen prizma formunun Hıristiyanî anlamı da belli değildir. Hattâ denebilir ki, Türk dünyasında yaygın olan ve olağan karşılanan sekizgen prizmal biçim, Hıristiyanlıkta da aynı derecede yaygındır. Selçuklu çağındaki biçim tercihlerini, kültür etkileşimleri ve gelenekler kadar, "arayış ve denemeler" de etkilemiştir. Türbenin içinde Selçuklu sultan ve şehzadelerine âit olduğu kabul edilen sekiz tane lâhit bulunmaktadır. Yazılı çinilerle kaplanmışlardır. Tarih içinde örselenmişler, defâlarca, birbirlerine ve belki başka yerlere âit parçalarla onarılmışlar, karışık bir görünüm almışlardır. Ancak ön sıradaki büyük lâhitlerden birinin ön yüzünde "ebu'l-feth Keyhusrev bin Kılıcarslan" ibaresi hâlâ seçilebilmektedir.

Her hâl-ü kârda bunlar, 12.YY.sonları ile 13.YY.ilk çeyreğinde yapılmış lâhit ve çinilerdir ve erken Selçuklu döneminde, kabartmalı, şeffaf sır altı desenli çiniler yapıldığının kanıtlarıdır. Bunların arasındaki sarı renk kullanılan parçanın Fatih devri onarımından kalmış olabileceği rivayet edilir.

Konya'da böyle "renkli sır" tekniğinde çini bulunan eser yoktur. Bu bakımdan, Mevlânâ için hazırlanmış ve bir karışıklıkla buraya konmuş olabileceği rivayeti daha akla yakın gelmektedir. Üzerindeki sarı rengin aslında renkli sır değil, sır-üstü yaldız artığı olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.

Moğollar'ın 1252'de Konya surlarını yıktığı zaman, 2.Kılıcarslan türbesine dokunmadığı anlaşılıyor. Türbe ve birlikte bulunduğu Alaaddin Camii, daha sonra devamlı müdahale ve restorasyon görmüştür.

Konya'da Osmanlı çağının ünlü eseri olarak bilinen Şerefeddin Camii doğu, batı ve güney duvarlarında toplam 75 kadar Selçuklu çağı çini parçaları monte edilmiş bulunmaktadır [Uzunçarşılı: BelletenI/ı,1937,s.96,not:ı; Aslanapa, Türk Arkeoloji Der. XIII/1, 1964 (1965), lev. 22; Konyalı 1965:544, 546-548, 549, 550; Meinecke 1976/I: 23, not: 54; II: 485-490]. Bunlar arasında, 2.Kılıcarslan türbesi saçak kitabesini, Karaaslan türbesi çini lâhit parçalarını andıran kitabe kırıkları; Sivas'taki 1.Keykâvus türbesi lâhitleri ve Keykubadiye, Alanya, Kubad Abad sarayları buluntularını andıran şeffaf sır-altına türkuaz ve patlıcan moru renklerle işlenen olgun geometrik geçme kompozisyonu parçaları; şeffaf sır-altına beyaz zeminde türkuaz ve patlıcan renkli bitkisel desenli parçalar; mavi zeminde patlıcan rengi sarmal dallar işlenmiş kırıklar; çeşitli türkuaz tonlarında ve patlıcan renginde mozaik çini kırıkları gibi çok ilgi çekici türler seçilmektedir.

1.İzzeddin Keykâvus zamanında, 1214'te, Devlet Hatun'un aynı yerde, aynı adı taşıyan bir camiye vakıfta bulunduğu anlaşılıyor. 1253'te depremden yıkılınca yeniden yapılmış. Konyalı bu çinilerin, 1214'teki camiden kaldığını düşünüyor; fakat yalnız bir camiye âit olamayacak kadar çeşitlilik göstermekteler. Bunun bir kısmı bile o camiden olsa; bundan sonra karşımıza çıkan, sır-altı olgun geometrik kompozisyonlu çinilerin ilk örnekleri sayılabilirler!

Alaaddin Camii, ister kentin ulu camisi, ister saray mescidi niyetine yapılsın; hem ne zaman yapıldığı, hem kimin yaptırdığı ve hem de asıl biçiminin nasıl olduğu tartışmaları bitmek bilmeyen bir sorunlar yumağı; Konya'mızın tarihinin düğümlendiği bir anıttır!

Aslında 1. Mes'ud zamanında burada bir cami yapıldığı anlaşılıyor. Ama ne biçim; ne rütbede? Belli değil. 2.Kılıcarslan zamanında burada bir şeyler yapıldığı kesin; en azından yukarda değinilen sultanlar türbesi o'nun kitabesini taşıyor.

[Sarre: "Konia, seldschukische Denkmaeler", 121-3; Löytved: Konia, Inschriften... ; Huart: Epigraphie Arabe d'Asie Mineure, II, 324; III, 24-33; Oral: "Konya'da Alaeddin Camii ve Türbeleri", 45-62; H.Karamağaralı: "Konya Ulucamii", Rölöve ve Restorasyon Dergisi 4, Ank.1982, 121-32]

Önündeki avlunun Kuzey duvarı bir anıtsal kitabe kompozisyonları galerisi desek yeridir... Bu bunların avlu cephesine yerleştirildiği kısımların, harîmdeki bölümlerin biçimlenişi ile bağlantısı yoktur. Herhalde eserin geçirdiği tarihî mâcera sırasında, kimbilir kaç kez yerleri ve ilgili oldukları bölümlerin şekli değiştikten sonra, toplanıp böyle yeni baştan dizilmiş olmalılar. Avlu cephesinde, Zengî üslûbuna uyan ve mihrap eksenine rastlayan bezemeli anıtsal kapıda, Keykubad'ın kitabesi işlenmiştir. Bunlardan anlaşıldığına göre, 1.İzzeddin Keykâvus, Atabeg Ayaz'a bir cami ve türbe yapmasını;1.Alâaddin Keykubad caminin tamamlanmasını emretmiştir. İplikçi Camiinin bulunduğu yerdeki medrese hakkındaki 1202 tarihli Altun-Aba vakfiyesinde, Konya kasrı

içindeki mescidü'l Camiü'l atik sözü geçtiğine göre, Alaaddin Camiinde 1.Mes'ud'un yaptırdığı ilk bölüm, Konya'nın Cuma Camii olmalıdır. Bundan hareketle Haluk Karamağaralı'nın arkeolojik verilere de dayanarak ortaya koyduğu restitüsyon önerisi, en mantıklı varsayımdır. Yâni, devşirme Bizans sütunlarıyla çatısı taşınan doğu bölümü 1.Mes'ud'un; kubbe-mihrap-mahfil bulunan batı bölümü 1.Keykubad'ın eseri olmalıdır.

2. Kılıcarslan Türbesi dolayısıyla değindiğimiz "denemeci ve arayıcı ruh" Selçuklu çağının pek çok sanat eserinde karşımıza çıkar. Az önce değinilen avlu kuzey cephesi, özgün durumunu koruyamamış olsa da, burada yer alan görkemli kitabe kompozisyonları ile devşirme bodur Bizans galerisi, çok çeşitli fikir ve nesnelerin bu cephe kompozisyonunda bir araya getirildiğini haber vermektedir. Bunların, birbiriyle hiç ilgisi kurulmadan gelişigüzel bugünkü gibi cepheye monte edilmiş olmaları beklenemez. Sarayın bitişiğinde, sultanların yaptırdığı ülkenin merkez camiinde, anıtsal ifadenin gerçekleştirileceği ön cephede, gecekondu gibi, ele geçen parçaların yamandığı kabul edilemez.

Hele bunlara verilen emek dikkate alınırsa, bambaşka bir bütün hayâl etmek mümkündür. Klâsik bir zevkin ürünü profillerle çerçevelenen kocaman bir sekiz köşeli yıldız şeklindeki kitabe ile görkemli bir süs kemerinin çerçevelediği, mermerden kündekâri benzeri oymalı üniteler içeren kitabe, başlı-başına birer anıttır. Yine beğeniyle seyredilen, zengin taş oyma kompozisyonlarında birer motif olarak görmeğe alıştığımız bu şekillerin, birden bire böyle devleşerek bağımsız anıt mertebesine yükselmesi çarpıcı etki bırakmaktadır. Fakat bunların boş duvar yüzeyinde asimetrik konumlu birer ada gibi bırakıldığı düşünülemez. Bunlarla bağdaştırılan ve devşirme galeriyle taçlanan, hayranlık uyandıracak bir cephe kompozisyonu tasarlanmış; Selçuklu taş bezeme sanatı kendi klâsiğini yaratmış olmalıydı. Bu aşamadaki Selçuklu mimarlık stiline, Şam'dan usta getirterek komşu bölgede gelişen Zengî üslûbunu aşılaması; bu lâboratuarda arayış benzetmesine uygun bir başka örnektir. Fakat bu usta ve eser ile Selçuklu bölgesinde mukarnasın başlatıldığını düşünmek (Kuban 2002: not 96) Sivas, Niksar, Akşehir gibi merkezlerde günümüze kalabilmiş mukarnaslı kapı ve mihrap nişlerini yok saymak olur. Bu mermer kapıyla birlikte cephedeki bodur Bizans galerilerini, en güçlü sultan döneminde bile Selçukluların hâlâ derlemeci olduğuna kanıt saymak yersizdir. Buradaki kitabelerin her biri, yüksek düzeyde taş işçiliği ve bezeme tasarımı gücünün varlığını gösterir. Bu düzeyde ve güçteki insanların, dünyada müze kavramının olmadığı bir çağda, yok olmaya mahkûm harabelerden, başka kültür ve dönemlere âit sanat varlıklarını kendi eserlerine monte etmelerini "hâlâ derlemeci" diye olumsuz yargılamak gerçeği yansıtmayan bir değerlendirmedir. Böyle seçme parçaları devşirmek ve Birgi camisinin cephesindeki gibi teşhir etmek, klâsik müzikteki, önceki bir tema'nın yeniden değerlendirilmesi gibi, ileri kültür çevrelerine özgü bir arayış ve deneme tarzıdır. Hele bu yargılamanın devamı niteliğinde, "nitekim sanatçılar da Ahlat, Şam, Azerbaycan'dan" gelmiş diye düşünmek, o günün ortamına hiç uymaz. Anılan yerlerden sanatçı getirmek, bugün İtalya'dan mimar getirmeğe benzemez. Onların hepsi Selçuklu ülkeleri idi. İşi ısmarlayanlar da oralardan geldiler! Özellikle Şam'dan gelen kompozisyon desenleri, Selçuklu Atabeyleri Zengîlerin geliştirdiği bir tasarımdır. Bunların Konya'da buluşmasını "hâlâ derlemeci" olmayla bağlantılı düşünmek; Rönesans İtalya'sında Floransa dükalığından bir sanatçının Siena'da çalıştırılmasını derlemecilik saymaktan farkı yoktur.

Mihrabı 13.YY.1.çeyreğine, yâni Alaaddin'in inşaatına âittir. Selçuklu döneminin en seçkin çini mozaik kompozisyonu ile bezenmiştir. Mihrab-önü kubbesine geçişi sağlayan üçgenler frizi de aynı şekilde yekpare izlenimi verecek kadar mükemmel işlenmiş çini mozaikle kaplıdır. Çinili kompozisyonları yapan sanatçı Kerimeddin Erdişah'tır. Kubbe ve diğer kısımların da aynı çinilerle kaplanmış olması gerekir; fakat yok olmuşlardır.

Selçuklu çağından böyle yekpâre izlenimi verecek kadar sıkı ve mükemmel işlenmiş en erken tarihli mihrap olduğu; stil bakımından Sırçalı Medrese ve Karatay Medresesi çinilerine benzerliği gerekçesiyle, bir belgeye dayanmadan, Tûslu Osman oğlu Muhammed ustanın bunu yaptığı ve 1235 tarihine âit olduğu iddia edilmiştir (Meinecke 1976:). Bu bir varsayımdır. Fakat ne var ki, bu varsayıma dayanak sayacağımız bu mükemmellikte başka bir çini mozaik, daha önce İran veya başka bölgede elimize kalmamıştır. Nereden gelirse gelsin, birinin bu üslûbu başka yerden taşıdığını gösteren hiçbir veri yoktur. Öyleyse, bu üslûbun kaynağı, kökeni olarak kabul edilecek bir yer de yoktur. Zâten hepsi de Selçuklu ülkesi olan, Orta Asya'da en erken örnekleri görüldükten hemen sonra, 12.YY.dan itibaren İran ve Anadolu'da çini bezemeler uygulanmaya başlamıştır. Bazı minarelerde, İplikçi Camii ilk mihrabı ile Akşehir Ulu Camii mihraplarında ve bazı türbelerde kalıntılar hâlinde, Sivas Keykâvus Türbesinde daha bütüne yakın olarak gördüğümüz gelişmenin bu aşamaya ulaşmış

olması, sonra da daha görkemli eserlerde gittikçe gelişerek devam etmiş olması son derece mantıkîdir.

Ne yazık ki 19.YY.'da bu eserin çinilerinde dökülmeler görülünce, yüzüne mermerden bir "batılılaşma dönemi" mihrabı monte edilmiştir. Asıl mihrabın tepesinde çerçeve bordürleri sağlam kalmış; yanlarda mermer mihraptan taşan kısımları da boyayla bire-bir tamamlanmıştır. Bunlar da bozulduktan sonra, 2006'da, Celâl Küçük tarafından 2.Kılıcarslan Türbesi külâh eteği kitabesi ve çinili sultan lâhitleriyle birlikte restore edilmişlerdir. Sırçalı Medrese, kapı kitabesine göre 1242 yılında, şehzade lalası Bedreddin Muhlis tarafından yaptırılmıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan medresenin ana eyvan kemerindeki çini kitabede, Tus'lu mimar Osman oğlu Muhammed oğlu Muhammed'in yaptığı bildirilmektedir[Konyalı 1965:734, 889; Meinecke 1976,II:256-272; Yetkin 1986:185]. Dört eyvanlı standard medrese şeması yerine, Anadolu'ya özgü, ana eyvan ve giriş eyvanı ile dar-uzun orta avlu planında düzenlenmiştir. Çok düzgün, plana bağlı uygulanmış bir yapıdır. İki katlıdır. Ana eyvan ve giriş eyvanının revakla kaynaşan kısmı, iki kat boyunca yükselir. Eyvanlar ve üst kat revak kemerleri sivridir; alt kat revakındakiler ise, tepesi kırık "Bursa kemeri" tarzındadır.

İnce bir enine koridor, ön kanat ile avlunun revaklı hücreler dizisinden ibaret yan kanatlarını ayırmaktadır. Bu koridorun iki ucundaki merdivenlerle zemin kattan üste çıkılmaktadır. 17.YY.'dan itibaren 1969'a kadar pek çok tahribata mâruz kalmış; mükemmel yapısı bugüne kadar ayakta kalmasını sağlamıştır. Alaaddin Camii mihrap ve üçgenler frizi ortaya çıktıktan sonra geçen yirmi yıl dolayındaki zamanda, Türkiye'de çini sanatında ne gibi gelişmeler olduğunu bilmiyoruz; bu aradan doğru dürüst kalabilmiş örnek yok. Bu ara aşamalar, eğer Ali Gav Medresesi, Şerefeddin Camii gibi yok olan eserlerle birlikte yitirilmiş olabilir. Her hâl-ü kârda, Alaaddin Camiinden sonra Türk çini sanatının ulaştığı yeni bir dönemin ilk görkemli örneği bu eserdir! Bu bakımdan biraz ayrıntılı gözden geçirmek yerinde olabilir.

Bugün, Türkiye'nin en zengin çinili anıtlarından olduğu anlaşılabilmekte; fakat özgün kaplamalarını telâfi edilemeyecek kadar yitirmiş bulunmaktadır.Doğuya bakan ön cephenin ortasında, mukarnas kavsaralı olmayan tipteki portal nişinin arka duvarında, rozet yerine simetrik iki küçük niş motifi bulunmakta; bunların içinde üst kata açılan birer pencerecik yer almaktadır. Eserin dıştan görülen yegâne yeniliği bu "manniérist" unsurlardır. İçeri girince, bugünkü acıklı durumuna rağmen, nasıl çarpıcı bir renk ve kompozisyon zenginliğine sahip olduğunu hâlâ belli eden ihtişamlı kalıntılar karşımıza çıkmaktadır. İç-içe iki eyvan gibi düzenlenen giriş sisteminin, daha alçak ilk kısmı, "Bursa kemeri" denen biçimde kesitli bir tonozla örtülüdür. Bunun açıldığı daha yüksek ve sivri beşik tonozlu kısım, batıdaki ana eyvanla karşılıklı denge oluşturmaktadır.

Küçük eyvanın tonozunda sırsız tuğla örgüye türkuaz çini mâkılî yazı ile "Ali" kompozisyonları yapılmış; aralarında mor sırlı çinilerle baklava motifleri de oluşturulmuştur. Büyük eyvana açılan "Bursa kemer"i köşeliklerine çini mozaikle, altı kollu çarkıfelek motifi, küçük altı köşeli mor yıldızlar içeren büyük bir geometrik örgü işlenmiştir. Türkuaz ve mor kare çinilerin birbirini izlediği bir bordür "Bursa kemeri"ni çerçevelemektedir.

Büyük eyvanın duvarlarında, sırsız tuğla örgü üzerine, türkuaz çinilerle, mâkılî yazıyı andıran büyük gamalı haçlar (svastika)çizilmiş; kare göbeklerine mor baklava motifi yerleştirilmiştir. Aralarına mor baklava motifleri sokulmuş; içlerine türkuaz baklava, daha küçüklere ise sırsız tuğla haç motifi işlenmiştir.

Küçük eyvan cephesinden itibaren, büyük bir tromp başlangıcı gibi, mukarnaslı bir kalıntı yükselmektedir. Türkuaz ve mor küçük çini parçalarıyla, mukarnas yuvalarına çini mozaik kompozisyonları işlenmiştir. Büyük eyvanı, bu ve simetriğinden ibaret iki trompla geçilen bir yarım kubbe örtüyor olabilirdi. Bir ihtimal de, daha sonra İranda görülen biçimde, tüm eyvan örtüsünü oluşturan mukarnaslı bir üst yapı bulunmasıdır. O taktirde, bu tür eyvanların öncüsü diyebilirdik.

Bu mukarnas dolgulu kalıntının önünde, iri bir profil şeklinde kemer kalıntısı yükselmektedir. Mor, türkuaz ve koyu mavi çini mozaikle kıvrık dallar profilin yüzlerinde uzanır. Tonoz karnında (yüzünde) geniş bordür şeklinde bir süs kemeri buna bitişiktir; türkuaz ve mor çinilerle bezenmiştir.Eyvan ağzı kemerinin çini mozaik kaplamaları büyük ölçüde tahrip olmuş; beyaz sıvayla yamanmıştır. Girift geometrik kompozisyon artıkları aralarda görünmektedir. Eyvan ağzındaki silindirik sütuncelerin de çini mozaik kaplandığını gösteren izler vardır. Giriş sisteminin kuzey (sağ) yanında yer alan hücre, Bedreddin Muslih türbesi olarak hazırlanmıştır. Tonoz yüzeyinde iç-içe kareler oluşturacak şekilde zikzaklı hatlar hâlinde dolaşan sırlı tuğlalarla bezenmiştir. Eyvan cephesi ve revak kemerleri, profiller,

bordürler ve panolara ayrılan zengin bir çini mozaik programına sâhipti. Çiniler çok kaliteli ve parlak renklidir.Bugün ancak, eyvanlar ve üst kat revaklarındaki kalıntılar görünmektedir. Ana eyvan cephesi, aynı zamanda avlunun batı cephesidir. Köşe mekânlarının kapıları da bu kompozisyonla kaynaşmıştır. Tonozunun tepesi yıkılmış; restorasyondan sonra düz sıva ile badana edilmiştir. Eyvan ve iki yanındaki cephe kompozisyonu artıkları, giriş tarafından daha iyi durumda sayılır.Kalanlardan, yekpare izlenimi veren mükemmel bir çini mozaik uygulaması olduğunu gösteriyor. Avlu batı cephesi, aynı zamanda tümüyle eyvanı çerçeveleyen sistemdir. Dört bordür bu sistemi oluşturmaktadır. En dıştaki en geniş bordürde, türkuaz hatlı büyük ve girift bir geometrik örgüden kesit alınmıştır. Bordür ortasında düşey bir eksen boyunca sıralanan on kollu yıldız veya şematik on yapraklı çiçek motifleri meydana gelmektedir. Türkuaz kollar arasında oluşan mızrak ucu gibi şekillere mor çiniden uygun kesilmiş parçalar yerleştirilince, on dilimli rozetler meydana çıkmıştır. Bunların göbeğine mor birer on köşeli minik yıldız oturtulmuştur. Geniş örgü ağının çeşitli gözlerine yine mor çiniden fiyonklar, beşgenler, üçgenler konulmuştur.Daha içte türkuaz çini hatlarla ince bir kare düğümlü zencirek şeridi ve ardından genişçe yazı bordürü düzenlenmiştir.

Yazı bordürü, türünün, çini mozaikle hazırlanan, üç boyutlu izlenimi veren en anıtsal örneklerindendir. Mor çinilerle yapılan palmetli girift sarmaşık kompozisyonu ve çevresindeki harç, fon oluşturmuş, üzerine türkuaz sülüs yazı işlenmiştir.Buna paralel yükselen içteki ince bordür, türkuaz, mor ve koyu mavi çinilerden kıvrım dallar içermektedir.Daha içteki bitişik iki silindirik profil, boncuk dizisi gibi mor ve türkuaz çini lokmalardan oluşmaktadır. Bunlar yere kadar inmeden, sütunce başlığı hizasında birleşerek son bulmakta; yukarda ise, kemer kavisinin başladığı hizada ayrılıp biri kemere paralel dönmekte; dıştaki, düşey yükselişi sürdürüp, herhalde şimdi yok olan tepede, diğer bordürlerle birlikte cephe çerçevesini tamamlamaktaydı.

Dış kenarı hafifçe içbükey yüzeyli esas kemer bordürü, yine anıtsal bir yazı kompozisyonu içermektedir. Harfler patlıcan moru, kıvrım dal parçaları türkuaz çinilerden kesilmiştir. Bordürün iç kenarında mor ve türkuaz karelerin birbirini izlediği bir diş sırası oluşturulmuştur. Sütuncelerin silindirik gövdelerinde, türkuaz zemine koyu mavi haçlar şaşırtmalı düzenle sıralanmaktaydı. Başlıkların altında az birer kısımları kalmıştır.İki yanda sütunce başlıklarında yamuk yüzeylere, mor çinilerden ara dolgulu, türkuaz çiniden zarif birer kûfî yazı yer almaktadır. Bunların altında, sütuncelere bitişik birer bordürde, mor geometrik şekillerin zemin yerine geçtiği, türkuaz hatlı geometrik örgü oluşturulmuştur. İncecik beyaz harç zemin, çinilerin konturu denecek biçim ve ölçüde kompozisyona katılmaktadır.

En dıştaki en geniş çerçeve bordürü de üzengi hizasında son bulmaktadır. İki yanda üstünde sivri kemerli pencere bulunan birer hücre kapısını, çini mozaik kompozisyonlar çerçevelemektedir.

Bunlarda, altta son derece zarif türkuaz kûfî yazı yer almakta; yukarda, harflerin uzantıları düğümlenerek kompozisyonlar oluşturmaktadır. Türkuaz ve koyu mavi çinilerle düğümler ve yazılar arasına dolgu desenleri işlenmiştir. Bunların çoğu şimdi dökülmüştür.

Eyvanın içinde, ağız kemerinin karnı, profilli biçimde yükseltilmiş; yüzüne Malatya Ulu Camiindeki gibi, koyu mor ve türkuaz çinilerle birbirine dolanan kıvrım dal bordürü yapılmıştır. Kendisiyle kesişerek oluşturduğu zencirekte, düzgün altıgen aralıklar ve uzun kartuş gibi altıgenler meydana gelmektedir. Düzgün altıgenlerde, mor zemin üzerinde türkuaz hatlarla kapalı geometrik örgü kompozisyonu bulunmaktadır. Kemer karnının güney yanındaki düzgün altıgen içinde patlıcan moru harflerle "amel-i Muhammed bin Muhammed bin Osman el-bennâ et-Tûsî" yazılıdır. Bunun simetriğindeki "anı bırkamak için yaptım; ben ölürüm, bu yâdigâr kalır" mealinde bir ifade yazılan altıgen alınmış; Berlin İslam Sanatı Müzesine konulmuştur. Uzun altıgenlerde ise, aynı yöntem ve malzemeyle, geometrik geçme işlenmiştir. Aynı profilli bordür düzenlemesi, eyvanın arka kısmında pekiştirme kemeri şeklinde tekrar edilmiştir.

Tonozun türkuaz sırlı tuğla zemininde, mor sırlı kare çinilerden büyük mâkılî yazıyla "Allah" ve "Muhammed" tekrarlanmaktadır.
Bunların tümünü, ince türkuaz zeminde palmetler sırası bordürü çerçeveler. Buna bitişik olarak küçük mor halkacıklar zinciri, tüm tonoz kenarlarını dolaşır.

Eyvan üzengi hattında, bunların altında, türkuaz zeminde koyu mor yarım palmet dizisi dolaşır. Bunun altında tüm eyvan duvarları çini kaplamalıydı. Şimdi güney duvarı ortasında, mihrap çıkıntısı tepesinde, iki sıra türkuaz altıgen çini kaplama kalmıştır. Mihrabın çerçeve bordürlerinin tepedeki ve yandaki birkaç parçası kalmış; geri kalan parçaları yok olmuştur. Kalıntılardan, burada türkuaz zeminli, koyu mavi harfli bir yazı olduğu fark edilmektedir. Daha anlaşılır halde kalan iç bordür eğiktir;

üzerinde türkuaz ve mor palmetler dizilidir. Türkuaz zeminli, koyu mavi palmetli bir kompozisyon artığının bunun yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.
Köşeliklerde daha sıkı bir çini mozaik uygulama ile türkuaz zemine mor çarkıfeleklerden oluşan bir kompozisyon işlenmiştir. Kavsaranın genişçe mukarnas yuvaları da oldukça zedelenmiş; bazısı sıvanmıştır. Sağlam kalanlarda türkuaz ve mor parçacıklarla işlenmiş bezemeler bulunmaktadır.

Eyvan arka duvarı ortasına bir pencere açılmıştır. Sivri kemer alınlığında çini mozaik kompozisyonu yer almaktadır. Bu yüzeyde çarpıcı biçimler karşımıza çıkmaktadır. Kabartma türkuaz hatlarla meydana getirilen iri aralıklı, iri motifler oluşturan ve sonsuz tekrarlanabilecek nitelikte bir geometrik örgü, düğüm merkezlerinde, iç-içe sekiz köşeli yıldızlar biçimlendirerek her yöne uzanmaktadır. Bu örgüde, yan-yana üçer dev türkuaz sekizgen üst-üste tekrarlanmaktadır. Merkezdeki iç-içe yıldızlardan ışınlar gibi çıkan kollarda, svastikalar yer almaktadır. Hitit güneş kurslarını ve Budist veya Şaman sembollerini akla getiren bir görünüm sergileyen bu üniteler gerek iç Asya ve İran'da, gerek Anadolu'da, daha çok, tuğla mozaik olarak görülmektedir.
Burada hafif kabartma etkili çini mozaik kompozisyonun ana motifleri niteliğinde görülmesi bir ilk'tir! Aynı şekilde türkuaz hatlarla iç-içe sekiz köşeli yıldızlar, büyük sekizgenler arasındaki düğümleri oluşturmaktadır. Bunların ortasında da harç zemin boş bırakılarak beyaz birer yıldız biçimlenmiş, ortalarına mor levhacık hâlinde sekiz köşeli yıldız oturtulmuştur. Beyaz yıldızların sonsuz tekrarlanan gök kubbe benzeri ortamda, ışıklar saçması, moda hâline gelecektir.

Karatay Medresesi, 1251'de Vezir Celâleddin Karatay tarafından yaptırılmıştır. Selçuklu mimarlığının klâsik kıvama ulaştığı bir örnektir. Merkezî kubbeli hol, ana eyvan ve üç yanda yer alan mekânlar şeklinde düzenlenmiştir. Giriş odası ile ön ve yan kanatları tahrip olmuş; ana eyvanın iki yanındaki kubbeli kübik odalardan yalnız güneydeki, belki de Sarre'nin dediği gibi türbe olduğu için (?) bugüne ulaşabilmiş; birkaç restorasyon geçirmiş; hol çevresindeki mekân kalıntıları yeniden yapılarak, çini eserler Müzesi hâline getirilmiştir. Taç kapı ana eksenden kayarak güneydoğu köşesindeki kübik hücreye açılmaktadır. Alaaddin Camii mermer portali ile aynı ithal özelliklerde ve muhtemelen aynı Şamlı ustanın elinden çıkma bir eserdir. Burada da kareye yakın dört köşe ön yüz, tamamen mermer kaplama üzerine işlenen zarif, ağırbaşlı, fakat mermerin de katkısıyla iç açıcı etki bırakan bir bezemeye sâhiptir. İnce konturlu oyma hatlarla işlenen bir geometrik örgü bordürü tüm kütleyi çerçevelemektedir.

Bir kademe derinde kalan çerçeveli yüzeyin tepesinde iki satırlık bir kitabe bordürü uzanmaktadır. Bunun altında, birbiriyle birleşen kemer köşeliği alanlarında, beyaz ve maviye çalan gri renkte iki alçak kabartma ve oyma mermer şerit, birbiriyle geçmeli birer fisto sırası gibi, minyatür kemer dizileri şeklinde uzanarak portal ana kemerini taçlandırmıştır. Beyaz mermer şerit üzengi hizasında son bulmakta; mavimsi gri şerit ise, iki yana yatay uzanarak çerçeveye bitişik yükselmekte; sonra "zengî düğümü" denen biçimde kendisiyle geometrik örgü görünümünde kesişmekte; tepede bir dairesel düğümle ana kemeri taçlandıran fistolu şeride dönüşmektedir. Biri tepedeki dairesel düğüm içinde ve birer tanesi de iki yandaki köşelik alanlarında olmak üzere üç yarım küre ve ajurlu kabara, bu âdetâ gravür gibi çizgisel etkili düzende güçlü bir plastik hareket oluşturmaktadır.

Bunların altında, portal ana kemerinin iki yanında simetrik birer yatay pano düzenlenmiştir. Büyükçe birer yazı kompozisyonu, ince yazı şeritleriyle çerçevelenmiştir.

Bunların da altında iki yanda, klasik-antik zevki çağrıştıran silmelerle, düşey dikdörtgen birer alan çerçevelenmiştir. Derin olmayan portal nişi ağzında, Geç-antik ve Bizans üslûplarına uygun birer burmalı ve kompozit başlıklı sütunce yer almaktadır. Silmeli çerçeve ile sütunceler arasında kalan dikdörtgen yüzeylerde, ince silme demetleri görünümünde alçak kabartma hatlarla; daha çok tuğla mozaik kompozisyonlarında gördüğümüz, svastikalar oluşturan bir geometrik örgü işlenmiştir. Hatlar beyaz mermer; aralarında çukur kalan zemin mavimsi gri mermerle yapılmıştır.Bu kısımda konuk mermer ustası, yerli temaları ele almış; üzengi hattı üstünde kendi bölgesel üslûbunu devreye sokmuştur. Kemer alınlığı incecik bir meander (âşık yolunu şaşırdı) şeridiyle çerçevelenmiştir. Boş bırakılan yüzüne mukarnaslı niş kavsarası açılmaktadır. Selçukluların piramidal bir yükseliş gösteren kavsaraları yerine burada, yatay basamaklar oluşturan bir mukarnaslar düzeni kurulmuştur. Derin olmayan bir niş içinde böyle yatay basamaklar şeklinde mukarnas sıraları, köşeliklerdeki düğümler gibi, Zengî Atabeyleri zamanında ortaya çıkan ve Eyyûbîlerle Memlûkler zamanında yayılan bir güney ülkeleri özelliğidir.

İki yanda kavsarının uzantısı gibi mukarnaslı birer konsol korniş, nişin dar yan yüzlerini taçlandırır ve daha sonra erken Osmanlı döneminde Yıldırım ve Yeşil camilerindeki eyvan kemeri üzengilerinde karşımıza çıkacak bir

görünüm ortaya koyar.Kavsara altındaki yatay sınır profili yüzünde incecik çizgilerle bir zencirek şeridi uzanır.Bunun altında hafif içbükey kavisle derinleşen bir bordürde, Alaaddin Camiineki gibi, fisto şeklinde sıralanan minyatür nişlerde yazılar yer almaktadır. Bunlarla çerçevelenen dört köşe yüzeye kapı gözü açılmıştır. Üstte gri-beyaz makara geçmeli düz atkı niteliğinde lento, altta yine klasik-antik sanatı çağrıştıran üslûpta profilli kapı çerçevesi bulunmakadır.

Şimdi yıkılmış bulunan giriş mekânında, portal kütlesinin arkasındaki tuğla duvar kalıntısında, buranın tonoz eteği ve bir çift pekiştirme kemerinin üzengileri kalmıştır.Buradan kubbeli hole geçilen kapının kenarlarındaki çini mozaik geometrik örgü, yıldızlar, çokgenler, birbirine dolanan kıvrık dal gibi bezeme kalıntıları hâlâ görülmektedir.İçeri girince, tüm Selçuklu eserlerindeki gibi hayranlık ve hayal kırıklığı birlikte bizi karşılamaktadır. Kubbeli orta hol duvarları, eyvan, kubbeye geçiş üçgenleri, hole açılan hücrelerin kapıları ve üstündeki pencere kemerleri, çeşitli türlerde en güzel çini kompozisyonlarıyla bezenmişti. Bir zamanlar tüm duvar yüzeylerini kaplayan türkuaz altıgen çinilerin epeycesi yerinde kalabilmiştir; ancak daha çoğu kaybedilmiştir. Kalanların birçoğunun yüzündeki "varak", ya da yaldızlı bezeme bazıları silikleşse de hâlâ görülmektedir. Bunların kiminde geometrik, kiminde bitkisel kapalı kompozisyon işlenmiştir. Birinde de yazı seçilmektedir.Holü kuşatan, harab olmuş ve yakın zamanlarda yeniden yapılmış hücre, türbe gibi yan mekânlarda çini kalmamıştır. Bunların orta hole açılan kapıları üstündeki sivri kemerli pencerelere dört köşe çerçeve oluşturan çini mozaik kompozisyonlarının yalnız üst kısımları kalmıştır. Aşağıda kalan tüm duvar yüzleri, yenilenip beyaza boyanmıştır.

Yan duvarlardaki pencerelerin üstünde, harç zeminde türkuaz çini mozaik bitkisel kompozisyonun oluşturduğu ikinci fon üzerine, koyu mor çini mozaikle âyetler yazılmıştır. Bunları ve kemerleri, sıkı çini mozaik işçiliği ile geometrik bir kompozisyon çerçevelemektedir. Güneydoğu köşede sağlam kalan oda, türbe olarak düzenlenmişti. Bunun ve simetriği olan kuzeydoğu köşedeki şimdi tamamen yıkılmış mekânın ana eyvan iki yanında aynı kompozisyonu tekrarlayan kapı pencerelerinde ve eyvanın üç duvarındaki pencerelerde ise bu kompozisyona ufak bir değişiklik yapılmıştır: Yazı levhası yerine ince birer bordür hâlinde, türkuaz- mor çini mozaik palmetli iki kıvrım dal birbirine dolanmaktadır. Pencere çerçeveleri üstünde, çini mozaikle türkuaz zemine koyu mor geniş düğümlü ve palmetli kûfî yazı taklidi şekillerle bir bordür işlenmiştir. Alttan ve üstten mor kıvrık dallı birer şerit bunu sınırlandırmaktadır. Sağlam kalan kemer tepeleri ile üstlerindeki yazı taklidi ve altıgen kaplamalar, hol duvarlarının üst kısımlarında çok geniş bir bordür gibi dolaşmaktadır! Bunların aşağısında da, yukarısında da duvarlar beyaz badanalıdır. Holün dört köşesinde muazzam birer yelpaze gibi baş aşağı beşer köşe üçgeni, pandantif işlevi görmektedir. Üçgenleri birer çift çini mozaik şeridi çerçevelemektedir. Çerçevelenen yüzeylerde yine çini mozaikle türkuaz zemine mor geometrik örgü görünümlü mâkılî yazı kompozisyonlarıyla peygamberlerin ve ilk dört halîfenin adları işlenmiştir.

Duvarların bunlar arasında yamuk biçiminde kalan üst kısımlarındaki beyaz badana, kuzeydoğu köşe yakınında açık bırakılarak altıgen çini izleri sergilenmiştir.Kubbe eteğinde çini mozaikle türkuaz bitkisel kıvrım dallı zemine, geniş, örgülü ve çiçekli kûfî ile âyet yazılmıştır. Alt ve üstten buna bitişik ince birer bitkisel kıvrık dal bordürü dolanmaktadır. Bunun üzerinde yükselen kubbe yüzeyi, Selçuklu çağında tümüyle kaplamalı ilk örnektir. Burada, gök kubbedeki güneşler gibi, beyaz oniki dilimli rozetlerden çıkan yirmidört ışın şeklinde türkuaz hatların oluşturduğu geometrik ağ meydana getirilmiştir. Sıkı ve son derece kaliteli bir çini mozaik işçiliği gösteren kompozisyonda, ağ aralarından görünen zemin anlamında koyu mor mozaik çini parçaları yerleştirilmiştir. Koyu zemin üzerinde türkuaz hatlar ışın gibi uzanarak belli bir ritimle tekrar beyaz çiçek gibi düğüm noktalarında kesişmekte ve yirmidört köşeli yıldız-rozetler tekrarlanmaktadır. Ancak göbekteki ve kasnaktaki çerçeveler, sonsuz tekrarlanabilecek olan bu âlemden bir kesit alınmış olmaktadır. Göbek kûfî yazılı bordürle daire çerçeve içine alınmış; içi boş bırakılarak aydınlık fenerine yer hazırlanmıştır.

Eyvan kemeri kubbe eteğine teğet geçecek yakınlıktadır. Hole bakan yüzü dört bordüren oluşmaktadır. Dördüncü bordürün yüzü eğik doğrultuda eyvan içine dönmektedir. En dışta, türkuaz ince şeritler arasında mor çini mozaikle yarım palmetli kıvrık dal bordürü, tepe noktasından iki yana açılır; kemere ve köşe üçgenlerine bitişik, yine üçgen biçimli birer alan oluşturur. Bu üçgenlerin içinde, mor zemine türkuaz şeritlerle svastikalı bir geometrik örgü işlenmiştir. Mor altıgen içinde beyaz harç zemin altı köşeli yıldız şeklinde boş bırakılarak burada da bir ışık odağı oluşturulmuştur. Bu üçgenler arasında tabanı kubbe kasnağı ve tepe noktası eyvan kemeriyle aynı olan baş aşağı bir geniş üçgen meydana gelmiş; bunun ortasına irice bir türkuaz parça "nazarlık" gibi yerleştirilmiştir.

Harç zeminde birbirine dolanan iki sıra türkuaz palmetli kıvrık dal ile bir sıra mor kıvrık dal, eyvan kemerinin ikinci bordürünü bezemektedir. Üçüncü bordür en genişidir ve kemerin ana bezemesini oluşturmaktadır. Beyaz harç zemine türkuaz çinilerle iki sıra hâlinde, zengin palmet ve başka stilize yapraklarla yüklü, çok olgun ve girift kıvrık dal kompozisyonu, bir fon meydana getirmekte; üçüncü kat izlenimi veren uzun, zarif mor harflerle bunun üzerine yazılan âyet uzanmaktadır. Kemer tepesinde bu bordürün üzerine, mor hatlarla bir madalyon; içine de mor stilize yapraklarla kapalı bir kompozisyon yapılmıştır.

İnce bir türkuaz profil, eğik yüzünde türkuaz zeminli, ince mor hatlı onikigen geçmeler işlenen dördüncü bordürü sınırlamaktadır.
Eyvan içinde, holdeki gibi çini kaplamaların alt kısmı yok olmuş; yerleri düz sıvayla badana edilmiştir. Üzengi hattı üstündeki tonoz yüzeyinin çini mozaik kaplamaları, kompozisyonun tümü anlaşılabilecek durumda kalmıştır. Bu kompozisyon, ana hatlarıyla Konya Sırçalı Medrese ana eyvanı ile aynı denecek benzerliktedir.

Eyvan ağzındaki eğik bordüre bitişik olarak, çini mozaik mor ve türkuaz kıvrık dal bordürü, üzengi hizasından yukarı dönerek tonoz karnındaki pekiştirme kemerini çerçevelemektedir. Burada da pekiştirme kemeri bir basamak yükseltilmiş, yüzünde profil çubukları şeklinde kabartma türkuaz hatlarla bir geometrik örgü işlenmiştir. Örgü boşluklarında çift sıra beşgenlere, beşgen piramit şeklinde kabaralar yerleştirilmiştir.

Yine türkuaz-mor çini mozaik kıvrık dal şeritleri, geriye kalan tonoz yüzeyini kuşatmakta; yine kendini sonsuz tekrarlayabilecek geometrik örgünün on köşeli yıldız biçimli düğüm merkezleri içinde, harç zemin boş bırakılarak ışık merkezleri meydana getirilmektedir. Tonozun arka duvara birleştiği yerde, eyvan ağzındaki gibi bir pekiştirme kemeri daha bulunmaktadır. Burada da eşsiz bir bezeme yer almaktadır: Sırçalı Medrese giriş eyvanındaki prizmatik profile benzeyen, fakat daha ince hatlarla, geniş gözlü, plâstik etkili bir örgü meydana getirilmiştir. Kabartma örgünün boşluklarına küçük, türkuaz levhalar oturtulmuştur.

Üzengi hizasına kadar sağlam kalan eyvan arka duvarı kaplamalarında da ışık saçan yıldızlar şeklindeki düğüm merkezleri tekrarlanan, türkuaz ve mor çini mozaikle bir örgü kompozisyonu işlenmiştir. Burada alçak kabartma hatlarla sekiz köşeli yıldızlar dışında harç zemin gösterilmeyen sıkı bir mozaik işçiliği görülmektedir. Ayrıca buradaki yıldızlardan çıkan ışınlar, svastika bordürleri şeklindedir. Sırçalı Medrese ana eyvan arka duvarındaki çarpıcı plastik etkili kompozisyonun aynı, burada çok daha özenle, süzülüp olgunlaştırılarak uygulanmıştır.Sırçalı Mescit (Debbağlar Mescidi)'in kitabesi yoktur. Çini bezemeleri 13.YY. ortalarına veya biraz sonrasına yakıştırılır. İlk giriş revaklı, kubbeli-kübik mescitlerin en görkemli örneğidir.

Türkuaz ve mor çini mozaik işlenmiş cephe ve revak bezemelerinin bugüne bazı parçaları kalmıştır. Kuzey uçtaki girişe denk gelen kemer üzengisi üzerinde mor yazı, türkuaz arabesk; kemer karnında basit damalı çini mozaik kompozisyonları görülmektedir. Revakın dayandığı giriş cephesinde iki pencere ile kuzeyde kapıyı çini mozaik geçme kompozisyonu taçlandırmaktadır. Duvardaki sırlı tuğla motifler ile mihrap daha iyi korunmuştur.

Mihrap, türkuaz ve mor kare çiniler; türkuaz zemine mor baklavalar sırası; türkuaz ve koyu mavi yarım palmetli kıvrık dallar; hafifçe derinleşen beyaz harç zemin yüzünde türkuaz sarmaşık kompozisyonu ve onun da üzerinde koyu mavi yazıyla âyetler ve nihayet, türkuaz ve koyu mavi iki kıvrım dal içeren beş kuşakla çerçevelenmiştir. Âyetli bordürün köşelerinde, koyu mavi hatlarla dantel gibi birer rozet şeklinde geometrik kompozisyon işlenmiş; aralıklara türkuaz dolgu motifleri konmuştur.

Mihrap nişi köşeliklerinde büyük ve kabartma birer dairesel rozet, türkuaz zeminden yükselmektedir. Bunların etrafında, koyu mor çini mozaik fırıldak, şematik yıldız veya çiçek motifleri içeren bir geometrik kompozisyon yayılmaktadır. Mukarnaslı niş kavsarası, türkuaz, koyu mavi ve mor çini parçacıklarından geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla bezenmiştir. Kavsaranın altında, ortada, üç mukarnas yuvasının yerini kaplayan sağır süsü kemeri oluşturulmuş, çini mozaikle küçük yıldızlar şeklinde kesişen bir geometrik örgü işlenmiştir.Sütuncelerin zar tipi başlıkları ve silindirik gövdeleri, türkuaz ve koyu mavi çini mozaik geometrik bezemelerle kaplanmıştır. Nişin arka duvarında türkuaz zemine mor hatlarla işlenmiş geometrik örgü, fırıldak motifleri, küçük mor yıldızlar bulunmaktadır. Mihrap önündeki sekiler, damalı ve zikzak motifli çini mozaikle süslenmiştir. İnce Minareli Medrese gibi Selçuklu çağının seçkin bir eserinde kitabe bulunmayışı pek olağan değildir. Oysa taş sanatının eşsiz anıtı olan taç kapısında, "Keluk bin Abdullah yaptı" bilgisini veren imza kitabesi vardır. Kösedağ'da Moğollarla 1243 savaşını kaybedince onlara bağımlı hâle gelen

Selçuklu devletinde, "vezirler saltanatı" diye biraz da ironik olarak anılan dönemin başta gelen figürlerinden Sâhib Ata tarafından ilk vezirliği sırasında (1260-72) yaptırıldığı kaynaklardan anlaşılmakta; 1268 dolayların da yapıldığı düşünülmektedir. Kitabenin, portalin yıkılan üst kısmında bulunması ve bu yüzden yitirilmiş olması ihtimali de akla gelebilir. Karatay gibi, kubbeli bir orta hol çevresinde ana eyvan ve odalar dizisi ile biçimlenmiştir. Kuzeydoğusuna bitişik kubbeli kübik mescidinin doğu ön cephede iki üniteli bir revakı bulunmaktadır. Mescit 20.YY.'da yıktırılmış; yakın zamanda onarılmıştır. Mescidin güneydoğu ön köşesinde minare yer alır. Kübik kaidesi taştır. Tuğla gövdesi iki katlı, iki şerefeliydi. İlk şerefeden yukarısı yıldırım çarpmasıyla yıkılmıştır. Kalan gövde sekiz dilimlidir; aralarında türkuaz sırlı yuvarlak tuğlalar dizilerek profil oluşturmuştur. Küp kısmında türkuaz sırlı tuğlalar baklava biçimleri meydana getirmiştir. Dilimlerin yüzeyinde, patlıcan moru ve mavi sırlı, küçük piramidal kabaralarla, zik-zak ve baklava dizileri yapılmıştır. Eski fotoğraflardan, üst katın da benzer biçimde bezendiği anlaşılıyor. Şerefe altındaki üç yatay çini mozaik bordürün artıkları günümüze kalmıştır.

Minarenin taş kaidesinde, silindirik profille oluşturulan kemerle çerçeveli kabartma kompozisyon, portal dışında yegâne taş cephe süslemesi olarak kalmıştır.Minare kaidesi ile taç kapı çıkıntısı arasında, sanki bir mekân bulunmaktaymış gibi büyük bir açık hacim vardır. Buradaki cephe duvarı kadar düz ve sağır bir yüzey de, simetrik olarak portalin güneyinde yer almaktadır. Her iki cephe kanadı da düzgün kesme taşla kaplı olmakla birlikte, 13.YY. ortasından sonra görülen cephe gelişmeleri arasında yadırganacak kadar sağır ve işlemesiz kalmaktadır. Bu bakımdan, cepheden alışılmadık ölçüde çıkıntı yapan kapı ve giriş hücresi kütlesinin iki yanında, ince birer simetrik mekân bulunduğu ve bunların dış yüzlerinin az veya çok işlemeli bir ön cephe oluşturduğu akla gelmektedir. Aynı Sâhib Ata'nın iyi-kötü sağlam kalmış eserlerinin cepheleri, kapının iki yanında simetrik kompozisyonlu mimarî ve tezyinî ögeler barındırmaktadır.

Cephenin ağırlık merkezini oluşturan portalin ön yüzü de böyle bir beklentiyi desteklemektedir. Portal ön yüzü, yalnız Selçuklu çağı için değil, daha evrensel ölçüler için de eşsiz bir taş işleme sanatı anıtıdır. Kendisinden 35 yıl kadar önce Divriği Ulu Camiinde karşımıza çıkan, öncesi-sonrası olmayan eşsiz Taş sanatı şah eserleri gibi bu da, birdenbire ortaya çıkan bir olaydır! Taşın bir dokuma perde, bir otağ kapısı gibi dalgalı bir şekilde iki yana ayrılıp askıya alınması; askıya alınan noktada iki kıvrımın, Memlûk pencere nişlerinde, biraz da geç Gotik'te görülen, ortak konsola dayanan ikiz süs kemercikleri şeklinde düzenlenmesi; ortada geniş kuşaklar hâlinde perde kordonlarının aşağı salınıp bir de düğümlenerek iki yana yönelmesi ve kapı kemerini çerçevelemesi; geleneklerin ötesinde, kalıpların dışında, günümüz modern sanatına yakışacak bir yaratıştır. Portal nişinin çağdaşı eserlerde benzeri görülmeyen, ama ağzı hafifçe "Bursa kemeri"ni, hattâ az da olsa "flam-boyant" stilini çağrıştıran biçimi; köşelik olabilecek alanlarda yüksek kabartma profil hatlarla "Zengî düğümü"nün yeniden yorumlanışı; Ermeni dekorasyonu ile Gotik stili aynı anda akla getiren sütunce demetleri, gerçekten de benzeri olmayan biçimlendirmelerdir. Portal kütlesini dış kenarlarında güçlü profil çiftinin yükselmesi ve tam ortada ajurlu topuz gibi birer düğüm yapması, kenar bordürlerine, artık yüksek kabartma motiften ziyade, "bitki heykelleri" denebilecek plastiklerin monte edilmesi, zaten özünde soyut olan bu sanata, bir de sürrealist sıfatı eklemeyi akla getirmektedir!

Sırçalı Medrese ve daha önce Keykâvus Şifâhanesinde görülen çini ve tuğla mozaik coşkunluğunun Karatay'da "rafine edilip" olgunlaştırılması gibi; burada da Divriği'de görülen taş plastik coşkunluğunun rafine edilip olgunlaştırılmasıyla karşılaşıyoruz.

Üstelik, portal nişi iç kenarlarındaki ince-uzun Ermeni nişlerini çağrıştıran mihrabiye yorumundan, yukarda işaret edilen diğer benzetmelere kadar, tüm öge ve fikirler, farklı kökenleri sırıtmayan, yeni bir anlayışın içinde kaynaştırılıp, birbirinin ayrılmaz tamamlayıcıları hâline getirilmiş olarak kompozisyon tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Burada sanatçının etnik kökeni söz konusu değildir. Karşımızdaki harika, bireysel dehâ ile ona gereken motivasyon ve serbestliği sağlayan, o çağ için hümanist sayılacak Selçuklu ortamının buluşması sâyesinde ortaya çıkmıştır. Son devirde kötü davranışlara ve müdahalelere mâruz kalmış; birkaç onarım geçirmiş; taş ve ahşap eserler müzesine dönüştürülmüştür. Düz tuğla kaplamalı iç mekânda, mimarî biçimlerin kendi güzelliğini ve uyumunu öne çıkaran bir hava hâkimdir. Yalnızca bazı geçiş ögeleri sırlı bezemeyle vurgulanmıştır. Sırlı tuğla ve çiniyle bezenen kısımlarda, Karatay Medresesindeki yöntem ve düzen örnek alınmıştır. Merkezî holü örten büyük kubbeye geçiş sistemi de Karatay Medresesindekiyle aynıdır. Yalnız, buradaki köşe üçgenleri dörder tanedir ve çerçeveleri çini mozaiklidir; içleri ise sırsız, düz tuğla örgüdür. Üçgenlerle hazırlanan yirmi kenarlı kaide üzerinde önce türkuaz ve

mor çini mozaik kıvrık dal bordürüne, bunun üstünde, geniş bir türkuaz kûfî yazı bordürüyle kaplı kubbe kasnağına geçilmektedir. Kubbe yüzeyinde lâcivert, türkuaz sırlı ve sırsız tuğlalarla, zikzaklar, baklavalar gibi geometrik motifler oluşturulmuştur. Burada da kubbe göbeği yerine aydınlık feneri deliği bulunmaktadır.

* Konya özet not:
SAHİB ATA:
678/1279-80 Konya, Sahip Ata Hanegahı
1270-80 Konya, Beyhekim Mescidi
673/1274-75 Konya, Sadreddin Konevi Mescidi
686/1283 Konya, Sahip Ata Türbesi

Yine Sâhip Ata tarafından, kendi adıyla tanınan cami, hânegâh (hânikâh), türbe ve hamam binalarını içeren bir külliye yaptırılmıştı. Cami 1258'e âittir. Diğerleri birkaç yıl sonra eklenmiştir.

Çok tahribata mâruz kalan cami, sonunda tamamen yanıp yıkılmış; geç zamanlarda yerine yenisi yapılmıştır. Yalnız kıble duvarının bir kısmı aslından kalmadır. Bu duvarın doğu ucunda, bitişik türbenin önünden geçip Hanikah'a ulaşan dehlizin kapısı ile mihrap önü kubbesini taşıyan dört ayaktan, mihrabın iki yanındaki yarım yıldız planlı gömme ayaklar kısmen kalmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğünün restorasyonunda, 2006 sonlarında, kıble duvarının önü kazılmış; çini bezemeli mihrap yüzeyinin 50cm'den fazla derine devam ettiği görülmüştür.

Külliyenin, özellikle caminin asıl biçimi üzerindeki tartışmalar sürmektedir. Fakat, H. Karamağaralı'nın araştırması (1982:49-75) bu sorunu ana hatlarıyla çözmüştür. Buna göre, Beyşehir Eşrefoğlu Camiine benzemekteydi ve onun öncüsüydü.

Taç kapı, caminin kuzey cephesinde yer almaktaydı. Cami tamamen harab olunca, bu cephe ve diğer üç duvar yerine basit kuşatma duvarları yapılmıştır. Harîm daha basit ve mütevazi nitelikte yenilenmiş; portal de, avlu kapısı gibi kalmıştır. Portalde niş içinde "amel-i Kölük" ve "bin Abdullah" yazıları okunur. Yâni İnce Minareli'yi de yapan sanatçı!

İki köşesinden birer tuğla minare yükselecek biçimde tasarlanan portal, esas itibariyle taş yapıdır ve kare prizma minare kaideleri ile kaynaştırılmıştır. Çifte minareli portal "modasının" Anadolu'da ilk örneğidir. Doğudaki minare ya hiç yapılmamış; ya da yıkılmıştır. Batıdaki ise şerefesine kadar ayaktadır.Simetrik olarak iki yanda da portalin tepesinde "zengî düğümü" denen tek çizgiyle oluşturulan, yüksek kabartma mermer profil hatlı bir örgü ve düğüm işlenmiştir. Kompozisyonun alt kısmında küçük birer sivri kemer biçimlendirmiş; içine birer küçük pencere açılmıştır. Konyalı bu kompozisyonun kûfî "Muhammed" yazısı olduğunu öne sürer (1997:509). Bu kabartma profiller arasında, derinde kalan zeminde türkuaz renkli çiniler seçilebilmektedir. Bu da, taş dekorasyon arasında çiniye yer vermenin, az fakat bilinçli denemelerinden biridir.

İki yanda da kaideler, bu kısmın tuğla malzemeyle devam eder. Cephelerinde sırsız tuğla mozaikle geometrik örgü görünümünde kûfî yazı kompozisyonu işlenmiş; tuğla hatların arasında çukur bırakılan zeminlere, iki sıra türkuaz arasına bir sıra patlıcan moru çini mozaik monte edilerek mâkılî yazı kompozisyonu biçimlendirilmiştir. Minare kaidesinde "Ebu Bekr", öbür yanda "Ali" yazılıdır.

Bunun üzerinde yükselen mevcut gövde, tuğla örgülü ve onaltı dilimlidir. Bunların üçü yuvarlak, biri sivri olarak sıralanmıştır. Dilimlerin yüzleri, kesme tuğla mozaik geometrik örgü ile kaplanmıştır. Burada, "kaz ayağı" denen tarzda üçlü çatala benzer motifler işlenmiştir. Yine çukur kalan tuğla aralarına türkuaz çini mozaikler yerleştirilmiştir.

Gövdenin üst kısmında bugün ancak bazı izleri kalan üç yatay kuşak dolaşmaktaydı. 1980'li yıllara kadar bunlardan alttakinde türkuaz ve patlıcan moru çini mozaik zikzaklar; üstünde bitkisel kompozisyon (Ş.Yetkin 1986: 74); en üstte türkuaz zemine patlıcan moru kûfî yazı işlendiği seçilmekteydi (Meinecke 1976:308). Mihrap, Karatay Medresesinden sonra yayılan bir modanın en güzel temsilcilerinden biridir. Klâsik, ağırbaşlı çini mozaik zenginliği içinde niş köşeliklerine dağılan, ortası altı köşeli lâcivert yıldızlı beyaz rozetçikler, aydınlık saçmaktadır! Bu zengin kompozisyon zedelenmiş; sonra daha beter görünen biçimde baştan savma onarımlar görmüştür.

Beyaz harç zemin üzerinde türkuaz ve lâcivert soyut yaprak motifleri olan kıvrık dallar; üç yapraklı yonca gibi motifler; türkuaz zeminde, beyaz harç hiç gösterilmeden sıkı çini mozaik yöntemiyle, kesişen kobalt mavisi, lâcivert irice onikigenler ve birçok ta ara şekiller oluşturan geometrik ağ gibi temaların işlendiği üç bordür, mihrabın dikdörtgen cephesini çerçeveler. Bordürler mihrabın çeşitli yerlerinde yok olmuş; yerlerine başka parçalar eklenmiştir. Bordürlerin kuşattığı dikdörtgen cephenin tepesinde, yatay bir dikdörtgen kitabe alanı vardır. İçinde kitabe değil; çini mozaik bir süs kompozisyonu vardır. İki yana birer düşey bordür parçası eklenmiştir. Bunlar da beyaz zeminde

türkuaz ve mor palmetli iki kıvrım dalın birbirine dolandığı bir çini mozaik kompozisyonu içerir. Kitabe alanını dolduran çini mozaik kompozisyonunda, lâcivert hatlarla girift geometrik örgü, iç-içe, yan-yana küçük sekizgenler, sekiz ve beş köşeli yıldızlar meydana getirmiş; örgü gözlerine türkuaz çini parçacıklar yerleştirilmiştir.

Kavsaranın iki yanındaki köşelik alanlarında, sıkı bir çini mozaik işçiliği ile türkuaz zemine serpilmiş motifler işlenmiştir. Bunların en göz alanı, küçük altıgenler içinde sırsız beyaz zemine oturan patlıcan moru altı köşeli yıldızlar, türkuaz zemine patlıcan moru iki kollu fırıldaklardır. Kavsaradaki mukarnaslar iki yana açılıp bağlanan perdeler gibi, iki yana basamak-basamak inmektedir. Ortada birkaç mukarnas yuvasına bedel büyüklükte dilimli sağır-kemer görünümünde bir yalancı süs nişi, mihrap arka duvarında yer almaktadır. Mukarnas yuvalarında beyaz harç zemine patlıcan moru, türkuaz ve lâcivert çinilerden çeşitli motifler biçiminde kesilmiş minicik parçacıklarla çok çeşitli geometrik bezemeler yapılmıştır. Altta beşinci ve altıncı basamaklarda, mukarnas yuvalarının köşelikleri konumundaki üçgen alanlarda, "kâşîtraş" (sırı kazıma) tekniği ile patlıcan moru sırlardan palmet ve ufak bitkisel kompozisyonlar beyaz harç zeminde mozaik gibi izlenim verir [Meinecke 1976: 309'da buna "sgraffito", Ş.Yetkin ise (1986: 75) "sahte mozaik tekniği" diyorlar] İki yanda, mukarnasların dördüncü ve beşinci basamaklarında, birer yıldız kabara şeklinde türkuaz çini sarkıt yer almaktadır!

Ortadaki dilimli sağır kemerde ise tüm türkuaz zemine yayılan koyu mavi soyut bitki kompozisyonu işlenmiştir. Köşeliklerdeki ve aşağıda nişin arka duvarındaki çini mozaik işçiliğinin sıkılığına karşı burada, mukarnaslardaki gibi, beyaz harç zemin, motiflerin konturu gibi görünecek şekilde ayarlanmıştır. Kavsara ile altındaki niş gövdesi arasında ince türkuaz çini levhalardan bir şerit sınır oluşturmaktadır.

Bunun altında ince şerit gibi kesilmiş lüster çini parçaları bulunmaktadır! Desenlerinin birbirleri ile de, diğer üniteler ile de bağlantısı yoktur. Olgun, sağlam şekilli soyut bitki motifleri seçilebiliyor; fakat nasıl tamamlanacağını tahmin etmeyi önleyecek şekilde kesilmişlerdir. Bu tür çinilere Seyd-i Ukbâ'dan sonra, hiçbir ülke ve bölgede saray dışı yapılarda yer verilmediğinden; Akşehir ve Kütahya örneklerinde olduğu gibi bunlar da saray çinileri arasında yer alabilirdi. Fakat birbirleriyle ilişkisi kurulamadığı gibi; saraylarda ele alınamayacak kadar özellikleri belirsizdir. Alttaki gövde kısmının arka duvarı, türkuaz altıgen levhalar ve bunların kenarlarına bitişik eşkenar üçgenlerle sıkı bir biçimde kaplanmıştır. Üçgenlerin köşelerine birer koyu mavi sırlı parçacık; aralarında kalan üçgen yüzeyine minik türkuaz çini konmuştur. Topluca bıraktıkları izlenim, bu üçgenlerle birlikte altı köşeli yıldızlar şebekesidir. Silindirik sütuncelerin yüzleri türkuaz mozaik çinileriyle kaplanmış; bu zemine, kobalt mavisi levhalarla baklava motifleri yerleştirilmiştir. Kristal biçimli sütunce başlıklarının alt ve üstünde birer tabla yer almaktadır. Başlık yüzeyleri, türkuaz ve koyu mavi çini levhacıklarla kaplıdır.

Sâhib Ata Hanegâhının doğuya açılan kapısı üzerindeki kitabede, Kılıcaslan oğlu Keyhusrev zamanında, Sâhib Atâ olarak bilinen vezirin 1279/80'de "suffâ" ehli için yaptırdığı yazılıdır (Konyalı 1965: 928). Merkezî kubbeli, dört eyvanlı bir ana mekân kompozisyonu çevresinde düzenlenmiştir (Karamağaralı 1982:şekil 1). Selçuklu ve Karahanlı köşklerini de akla getiren, Anadolu'da en yakın benzerleri kubbeli medreseler olan, başlı başına bir tip temsil etmektedir. Dört eyvanın arasındaki köşe mekânları ve doğudaki ön mekânlar grubu yıkılmış; yalnız bu kubbeli salonla dört eyvan kalmıştır.

Kapıya bağlanan bir giriş koridoru, doğu eyvanı yerindedir. Batı eyvanı biraz daha büyüktür. Kuzeydeki eyvanla cami arasına türbe yapılmıştır. Bir perde duvarıyla türbeden ayrılan bu eyvanın derinliği daha azdır. Eyvanlar arasında eğik doğrultuda birer dar cephe bulunmakta; bunlara açılan birer kapıyla köşe mekânlara geçilmekteydi. Her kapının üzerinde birer pencere bulunmaktadır.

Çini mozaik bezemeli birer çift köşelikle bu pencereler dikdörtgen birer pano görünümü kazanmıştır. Bunların pencere açıklıklarındaki ender rastlanan çini kafesler ne yazık ki kırılmıştı. 2006 yılı sonlarına doğru hanegâh ve türbe bezemeleri restore edilmiş; bu kafesler de yenilenmiştir. Kemer köşeliklerindeki çini mozaik kompozisyonları eştir: Minik türkuaz paralelkenar parçalarla bir geometrik ağ yapılmış; bunların düğüm merkezlerinde oluşan altı köşeli yıldız biçimindeki beyaz harç zemine patlıcan moru minik altıgenler oturtulmuştur. Orta holdeki eyvan cepheleri, aradaki dört eğik-dar cephe ve kubbeye geçiş bölgesi yüzeyleri, şimdiki halde, renk ve sır etkisine yer vermeyip profillerle hareketlendirilen ve çıplak tuğlanın ciddî etkisini öne çıkaran bir tutum yansıtır. Yalnız kubbe yuvarlağına geçişteki üçgenler, türkuaz üstüne lâcivert palmetli ince çini mozaik şeritle çerçevelenir. Merkezî salonun kubbesinde, sırsız tuğla zemine türkuaz ve patlıcan moru dikdörtgen çinilerle yapılan zikzak halkaları, daralarak yükselir. Kubbe ortasında bozulmuş

bir aydınlık deliği vardır. Kubbe eteğinde, çini mozaik bölümlerin levhalar hâlinde yan-yana yerleştirilmesiyle oluştuğu, ek izlerinden anlaşılan bir bordür dolaşır. Selçuklu halılarındaki gibi, türkuaz zemine patlıcan moru hatlarla kûfî yazıya benzetilmiş motifler işlenmiştir. Harfe benzeyen şekillerin uçları soyut bitki motiflerine dönüşmekte; ortalarında, harç zeminden yararlanarak biçimlenmiş küçük beyaz soyut çiçekler sıralanmaktadır. Dört eyvanın duvarları da tonoz üzengi hizasına yakın yükseklikte türkuaz-yeşil sırlı altıgen çinilerle kaplanmıştır.

Girişin sağında, kuzey eyvanın kuzey duvarında, türbeye (kuzeye) açılan altlı-üstlü birer pencereden üsttekinde, sivri kemer içinde türkuaz sırlı ince kesilmiş çinilerle geometrik ağ oluşturulan şebeke yapılmıştır. Son zamanlarda hırsızlar tarafından kırılmıştı; yeni restore edilmiştir.

Pencere kemerini iç-içe iki şerit kaplamaktadır: Dıştakinde patlıcan moru ve türkuaz kare çiniler; içtekinde türkuaz zemine patlıcan moru çiniden kesilmiş iki ucu stilize yaprak şeklinde üç çıkıntılı şerit motifleri vardır. Yine çini mozaikle türkuaz altı kollu yıldız motifleri meydana getiren geometrik ağ kompozisyonu kaplı köşeliklerle birlikte tüm dikdörtgen alan; çini mozaik geometrik örgü bordürü ile üç yandan çevrilmiş; örgü boşluklarına türkuaz çini çokgen levhacıklar konmuş; kimi de beyaz bırakılmıştır. Şeritçiklerin aralarına patlıcan moru çiniden kesilmiş üçgen levhacıklar ve yıldız merkezlerine de birer nokta yerleştirilmiştir. Altta türkuaz levhalardan bir kuşak yapılmıştır.

Sivri kemer tepesinde, patlıcan moru çini şerit dik olarak yukarı uzanmış; radyal kafesli kurs görünüşlü bir rozetle son bulmuştur. Alttaki büyük dikdörtgen pencere sade profil çerçevelidir.

Bu eyvanın tabanındaki büyük bir kapak açılınca, güneye, türbenin altındaki "mumyalık" mekânına inen merdivenler görünür. Bu eyvanın yanında, kuzeydoğu dar-eğik cephedeki kemer, ile türbenin önünden camiye uzanan dehlize açılır. Girişin karşısındaki batı eyvan batı duvarında, altta eskiden kapı olmak gereken bir açıklık, üstünde bir pencere, onun da üstünde yuvarlak göz pencere bulunmaktaydı. Bunların bezemeleri tahrip olmuştur. Bu eyvanın güney yan duvarında, tahrip olmuş mihrabın yeri vardı; bugün restore edilmiştir. Solda, güney eyvanına sonradan bir alçı mihrap yerleştirilmişti. Kıble cephesindeki sıvaların altından tuğla kemer başlangıçları çıkmış; tuğla aralarına çini parçaları konduğu görülmüştür. Sahip Ata külliyesi türbe kısmının yapımıyla ilgili tek kitabe, dehlize eyvan gibi açılan ön kemerindedir. 1283'te "yenilendi" demektedir (Konyalı 1965: 723). Yâni bunu, daha önce vardı da, 1283'te yenilendi şeklinde mi; yoksa daha önce mevcut bir bölüm, ya da bina yerine 1283'te bu türbe düzenlendi olarak mı anlayacağız? Kesin belli değil...

Sahib Ata külliyesinin cami ile hanikâh arasında yer alan üçüncü ünitesi olan türbe bölümü, vezirin 1277'de ölen oğulları için düzenlenmiş olmalı.Hanegâhın kuzey eyvanı yanındaki kemerden dehlize girince; geçilen kemerin iç yüzünden dehliz duvarlarına, görkemli türbe kemerinden çini lâhitlere ve diğer iç yüzeylere kadar, renk ve biçim bolluğu ile buluş, tür, yöntem, düzenleme çeşitliliği bakımlarından her taraftan çağlayan zenginlik, çarpıcı bir etki bırakmaktadır.

Hanegâhtan kuzeye, camiye kadar uzanan dehlizin batısında kubbeli-kübik türbe mekânı, doğusunda dış duvar yer almaktadır. Türbenin önündeki görkemli kemer dehlize açılır. Gerek zengin çini kaplamaları, gerek bu mekân düzeni, çok daha sonra Timurlu Semerkand'ındaki "Şâh-ı Zinde" nekropolünde ortaya çıkan şaheserleri çağrıştırmaktadır. Hanegâhtan girilen kemerin türkuaz zeminli, ince mor hatlı geometrik örgü bordürü ve iri silindirik profilden oluşan çerçevesi üstündeki duvar bölümü, kare bir çerçeve içinde, başka türde bezemelerle kaplanmıştır.Kemer çerçevesindeki profil, üzengi hizasından aşağıda köşe yaparak yukarı dönerek çift kaval silme oluşturur ve zincirek şeklinde birbirine dolanarak yükselir. Üzengi hizasında içteki, kemer kavsine bitişik devam eder; kemer tepesinden yine ikiye ayrılır; "Zengî düğümü" denen bir kompozisyon oluşturur; sonra yukarı devam ederek üstteki yatay kitabe levhasını kuşatır. Köşelikleri, türkuaz zemin üzerine koyu mavi çini mozaikle, daha büyük ve gelişmiş bitkisel örgü kompozisyonu kaplamaktadır. Tepedeki küçük üçgen alanda ise "kâşî-tıraş" denen yöntemle kobalt mavisi sır, motiflerin çevresinde kazınmış; beyaz harç zemin ortaya çıkarılmıştır. Yine çini mozaik türkuaz ve mor minik beşgenler sırası, profilin de yüzünü kaplamaktadır. Kitabede türkuaz zemine koyu mavi sülüsle Âyet yazılmıştır.

Bu kompozisyonun üstündeki kare duvar bölümü, yine "kâşî-tıraş" yöntemiyle, beyaz harç zeminde mor sırlı palmetlerin sıralandığı bir kuşakla çerçevelenmiş; içindeki yüzeye, sırsız tuğla, mor kare çiniler ve iki yanda ince dikdörtgen türkuaz çinilerle, geometrik örgü izlenimi veren mâkılî yazıyla "Ali"ler tekrarlanmıştır. Ali'lerin "lâm"ları uzatılıp ortada birbirini dik keserek, aksi yönlere istiflenmiş yazı bölümleriyle svastika varyasyonları meydana

getirilmiştir.Aynı düzen, dehlizin camiye ulaştığı kuzey duvarında da, alt-alta dört köşe iki alanı kaplamaktadır. Yalnız, üstte mâkılî yazıyla "Muhammed" tekrarlanmıştır. Görkemli türbe kemeri karşısındaki dehliz doğu duvarı çok elden geçirilmiştir. Buradaki muhdes kapının üstünde uzanan kazıma yöntemiyle işlenmiş mor palmetli kıvrık dal bordürü, iki yanda duvarlara ulaşınca yukarı dönmekte ve bozulup kalmakta; çerçevelenen alanda, yine mâkılî yazıyla "Ali"ler tekrarlanmaktadır.

Eskiden dehlizin üstünü örten kaburgalı haç tonoz dizisi yıkılınca; kaburgaların yanlarda, türbenin kemerli doğu cephesi yüzünde aşağı sarkan konsol-ayakları kalmıştır. Eş aralıklarla iki tuğla sarkıt, iki köşede de birer yarım sarkıt bulunmaktadır. Buna göre aslında üç haç tonoz ünitesi sıralanmıştı.Türbe kemeri başlı-başına bir çinicilik anıtıdır. Dehlize bakan yüzünde mâkılî yazıyla, yukarda ortada "Muhammed", iki yanda aynı yöntemle büyük birer svastika meydana getirilmiştir. Bunları kıvrık dallı bordürler çerçevelemektedir. Yukarda anlatılan haç tonoz sarkıtları bunların aralarına uzanmakta; bu aralarda ayrıca altı meander bordürü bulunmaktadır.

Kâşitıraş yöntemiyle patlıcan moru yarım palmetli kıvrım dalların uzandığı şeritlerin çerçevelediği kemer köşeliklerinde, türkuaz zemine mor hatlarla geometrik düzenli, "kaz ayağı" motiflerine benzeyen "Ali" yazılarıyla oluşmuş bir çini mozaik kompozisyonu görülmektedir.

Geniş çini mozaik kaplı kemer dış bordüründe, asıl beyaz harç zeminin kontur şeklinde göründüğü, türkuaz çini fona mor dairesel kıvrımlar yapan dallar birbirine dolanmaktadır. Daha ince ikinci bordürde, yine beyaz harç zemin kontur gibi görünmekte; çini mozaikle mor bitkisel motifler ve türkuaz dolgu motifleri uzanmaktadır. İki kenarında, koyu mavi çiniden ince kıvrık dal şeridi ve çini mozaikle türkuaz zemin üzerine mor yıldızlı ince bordür uzanan kemer karnının, bunlar arasındaki geniş yüzünde, yine türkuaz, mor, koyu mavi çini mozaikle onikigen geçmeler ve içlerinde kazıma yöntemiyle koyu mavi sırlı palmetler, kıvrım dallarla minyatür kompozisyonlar görülmektedir. Kemerin türbe içine bakan batı yüzü, çok daha zengindir. Çerçeve, ön yüzdekiyle aynı şekildedir. Bunun içindeki kuşak, kemer kavisini bütünüyle kaplamaktadır. Türkuaz zemine mor hatlı anıtsal, zarif sülüs yazıyla, kuzey yarıda bir Âyet, diğer tarafta, başlangıçta sözü geçen yenileme kitabesi uzanmaktadır. Kemerin tepesine, türkuaz çini çember içinde mor çiniyle, kazıma tekniğinde yapılmış soyut çiçek motifi bulunan bir rozet yerleştirilmiştir.

İki yanda kemer ayaklarının altına doğru, kitabe bordürü yerinde daha önce bulunan bezemenin hasar gören artığı oldukları fark edilen, iki ayrı bölüm bulunmaktadır. Kalıntı düzgün sayılacak şekilde kesilmiş; sonra yapılan yazı bordürüyle uyum sağlanmıştır. İkisinde de, türkuaz zeminde mor stilize bitki motifleri içeren aynı olgun çini mozaik kompozisyonu işlenmiştir. Kemer karnının sol yarısı bu hizaya kadar yok olmuştur. Üzengi hizasından biraz yukarda, kemer kavisini çerçeveleyen iki bordür de köşelik içine saparak profilli kuşağa dönüşmekte; kazıma tekniği ile mor sırlı, palmetli kıvrık dal motifleriyle bezenmiş bulunmaktadır. Üzengi hizasından yukarı doğru bu kuşaklar birbirine dolanarak, çeşitli büyüklükte damla motifi, altıgen, onikigen; düğüm, iki ucu sivri elips gibi şekiller oluşturmaktadır. Büyük onikigen rozetin yüzünde genişçe bir dairesel bordür işlenmiş; içine yarım küre biçimli, türkuaz sırlı bir kabara oturtulmuştur. Duvarların alt kısmı, hânikâhtaki eyvanlar gibi, örtü sistemine yakın yüksekliğe kadar altıgen türkuaz çini levhalarla kaplıdır. Güney duvarında, hânikâh eyvanına açılan ajurlu çini parmaklığı olan pencere ile altındaki büyük dikdörtgen, profil çerçeveli pencere yer almaktadır. Dikdörtgen çerçevenin tepesindeki yatay bordürde, yine türkuaz ve mor çini mozaik sülüsle, Firdevsî'den bir beyit yazılmıştır. (Ferit-Mesut 1934:56). Bordürün ortasına koyu mavi çini mozaik bitkisel motifler kondurulmuştur. Hepsini birden çini mozaik türkuaz ve mor geçmelerden oluşan bir bordür kuşatır. Alttaki büyük pencere tepesinden kubbe eteğine kadar duvar ve geçiş bölgesi yüzeyleri, İnce Minareli Medresedeki gibi sırsız tuğlanın ağırbaşlı sâdeliği ile devam eder. İnce bir türkuaz ve mor çini mozaik bordürü, kübik yapıdan kubbeye geçişi uyumlayan üçgenleri çerçeveleyerek dolaşmaktadır.

Kuzey duvarında bir "hacet penceresi" daha vardır. Özellikleri kaybolmuştur. Batı duvarında, külliye iç mekânlarıyla bağlantı sağlayan; fakat şimdi kapatılmış bir kapı bulunmaktaydı. Kubbe eteğinde türkuaz zeminli bir kuşak, Sırçalı ve Karatay medreselerinden sonra moda olan, ışıklı yıldızlar veya soyut çiçek sırası hemen göze çarpmaktadır. Bunun altında ince uzun mor çini hatlarla girift bir düğümlü kûfî yazı dolaşmaktadır. Âyetler içeren yazının uzantıları, çiçekler sırasına da kontur çekerek girift bir örgü daha meydana getirmekte; buradan yukarı kesintisiz uzanarak palmet biçimleriyle tamamlanmaktadır. Kubbenin yarım küre yüzeyi, göbekten çıkan radyal zikzak sıraları olarak tanımlanabilecek tuğla mozaikle kaplanmıştır. Göbekte, çini mozaik palmetler kuşağının çerçevelediği daire madalyona türkuaz zemine mor harflerle, "Muhammed" okunan bir yazı kompozisyonu ve tam ortaya her köşesinde bir

palmet bulunan beş köşeli yıldız işlenmiştir. Selçuklu türbelerinde asıl mezarın bulunduğu hücre, üstte ziyaret edilen ve içinde sembolik boş lâhitlerin bulunduğu hücre ve en üstte örtü sistemi olmak üzere üç kat bulunur. Burada, Sâhib Atâ türbesinin orta (ikinci) katı söz konusudur. Buranın altında, hanikâh kuzey eyvanı tabanından kuzeye inen merdivenlerle ulaşılan asıl mezar hücresinde, mezarla ilgili unsurlar kalmamıştır. Başlı başına çini müzesi denebilecek üst katta ise üç büyük, üç küçük sembolik lâhit bulunmaktadır. Bunlar kabartmalı çinilerle kaplanmıştır. En yükseği Sahip Ata'ya âittir. Bunun kaidesi düz yeşil çinilerle kaplıdır. Üstte, baş ve ayak cephesinde lâcivert kabartmalı neshî kitabe ve ayet-ül kürsî işlenmiştir. Kitabede 1288 yılı belirtilmektedir. Bitişiğinde büyük oğlunun aynı biçimdeki lâhti vardır. Bu sıradaki üç.lâhit te benzer özelliklerdedir. Bunların oturduğu zemin de çok kurcalanmış, değişmiştir. Bugün camininkinden yüksek, hanikâh ile aynı seviyededir.Konya'nın elimizde kalan en görkemli Selçuklu anıtlarına biraz ayrıntılı olarak göz gezdirirken, dünyaca ünlü Mevlânâ Dergâhı da mutlaka ele alınmalıydı. Ne yazık ki, Selçuklu çağında gelişmeye başlayan dergâhın çekirdeği olan Mevlânâ türbesi bile özgün şeklini ve sanatsal özelliklerini koruyamamış; tarih boyunca müdahalelere mâruz kalarak değişmiştir. 1960'lı yıllar civarında müştemilât hücrelerindeki bir onarım dolayısıyla alt seviyelere inen bir kazı yapıldığı, çok sayıda kemiklerle ve karışık çini malzemeyle karşılaşıldığı, sonra olduğu gibi örtüldüğü rivayet edilmektedir. Bu bakımdan konumuz kapsamında inceleme yapamıyoruz. Konumuzun en ilgi çekici varlıkları başında kuşkusuz Konya Sarayı yer almaktadır. Ancak bu sayıdaki diğer bir makalede bu konuya temas edildiğinden burada sadece başlangıçtaki notlarla yetinilmiştir.

Konya'da Selçukluların en önemli miraslarından biri de, mahalle mescitleridir.Cemaatin, daha çok ta, "hâli-vakti iyi" orta tabaka mensuplarıyla ikinci derece komutan ve bürokratların yaptırdığı anlaşılan bu küçük anıtlar, çağının sanat ve mimarlık özelliklerini, yenilikleriyle birlikte, büyük merkezî binalardan, derece-derece kenar semtlere kadar halk tabakalarının arasına iletmekteydi. Böylece devrin estetiği toplumla paylaşılmış olmaktaydı.

Yukarda değindiğimiz Sırçalı Mescit bunların en ünlü örneğidir. Hacı Ferruh, Taş Mescit gibi isimlerle anılan eser de, çini ve renk diyarı Konya'da, ağırbaşlı ve kusursuz sayılacak bir taş işleme sanatı temsilcisi olarak anılabilir. Anıt-kabir mimarîsinin Tuğla, taş ve çini işleme sanatının değerli tasarımlarıyla donatılmış örnekleri Konya'nın her tarafında yer almaktaydı. Bunların bazısı oldukça iyi durumda günümüze ulaşabilmişse de, bir çokları yitirilmiş; ya da yitmekten beter edilmiştir... Örneğin, hem tek eyvandan ibaret şekliyle Karahanlı örneklerini akla getiren, hem çini mozaik işçiliğinin parlak örneklerini barındıran Gömeçhane, Musallâ mezarlığında başıbozuk insanların kurbanı olmuştur. Tüm yakınmalarımız, Türkiye'nin kurucularının dünya görüşünü sanat yoluyla yansıtan çok önemli belgeler niteliğindeki eserleri lâyıkıyla koruyup değerlendirememekten kaynaklanıyor. Araştırmalar ilerledikçe bu kalıntılar bile bize çok şey öğretmeye devam edecektir.

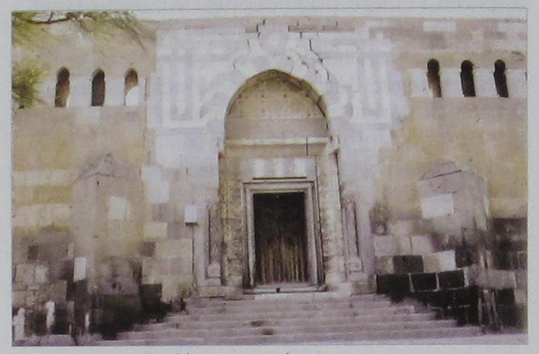

Resim_1: Alaeddin Cami Avlu Kapısı



Resim_2: İç kale kapısının melek kabartmalı kapısı



Resim_3: II. Kılıçaraslan Köşkü



Resim_4: Alâeddin Cami avlu Kuzey cephesinin doğru tarafındaki sekiz köşeli yıldız içindeki kitabe

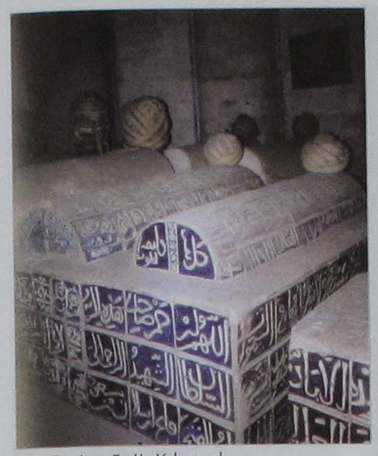

Resim_5: II. Kılıçarslan Türbesi Çini Sandukalar

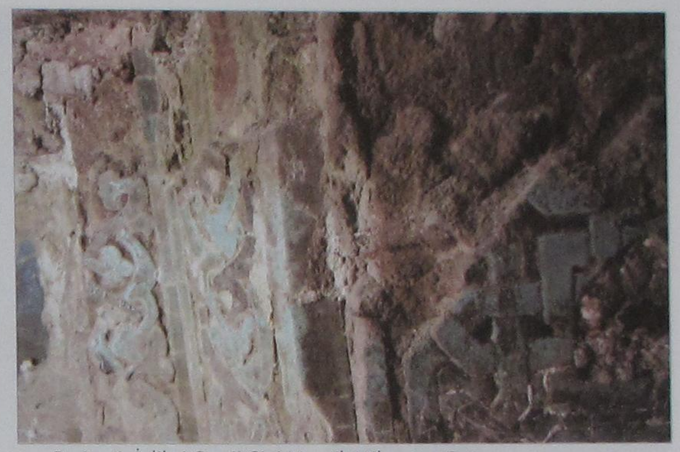

Resim_6: İplikci Camii Çini Mozaik Mihraptan Detayı



Resim_7: Şerafeddin Camii Cephesindeki Çiniler



Resim_8: Sırçalı Medresesi Ana Eyvan



Resim_9: Sırçalı Medrese Portali

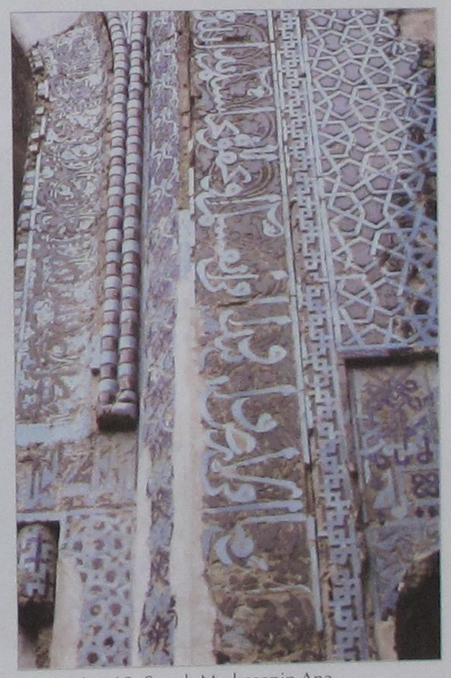

Resim_10: Sırçalı Medresenin Ana Eyvanından Detay



Resim_11: Karatay
Medresesinin portali



Resim_12: Sırçalı Medrese Eyvan Çinisi

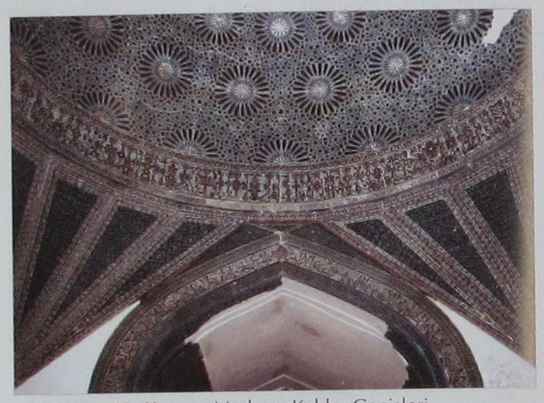

Resim_13: Karatay Medrese Kubbe Geçişleri

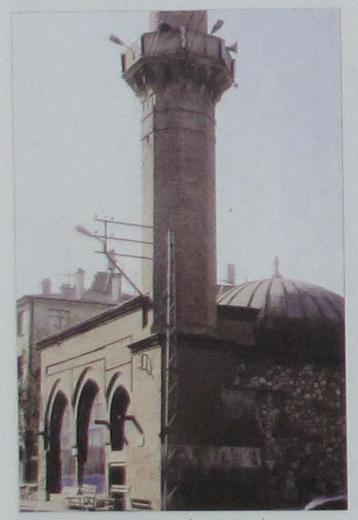

Resim_14: Sırçalı Mescid

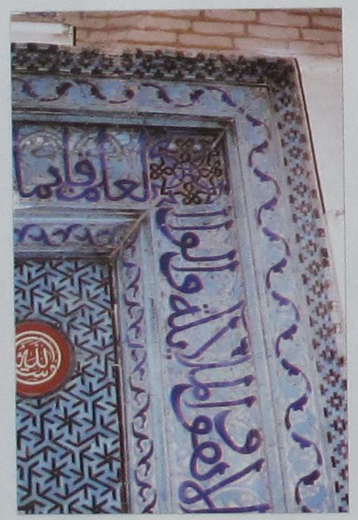

Resim_15: Sırçalı Mescid
Mihrabından Detay

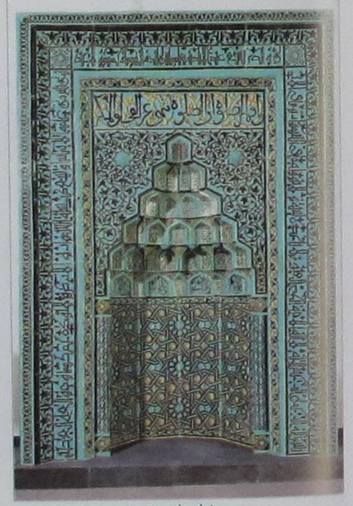

Resim_16: Beyhekim
Mescidinin mihrabı

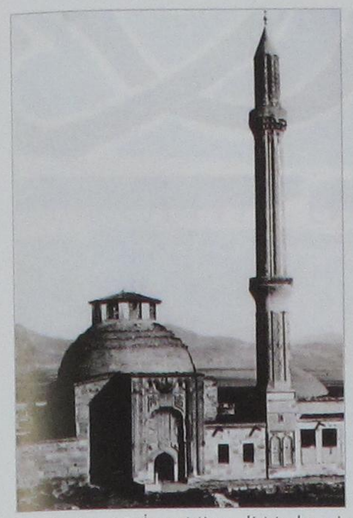

Resim_17: İnce Minareli Medresnin
1901 Öncesi Görünüşü



Resim_18: İnce Minareli Medrese Ana Eyvan

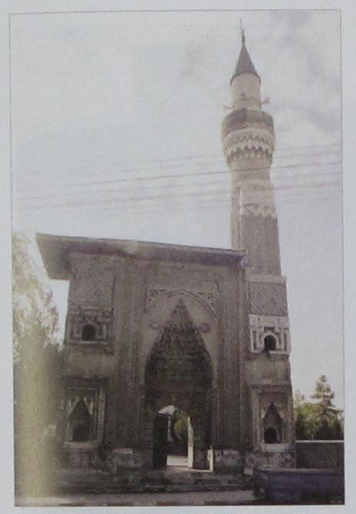

Resim_19: Meram Sahip Ata Camii
Taç Kapısı



Resim_20: Sahip Ata Türbesi Kubbesi

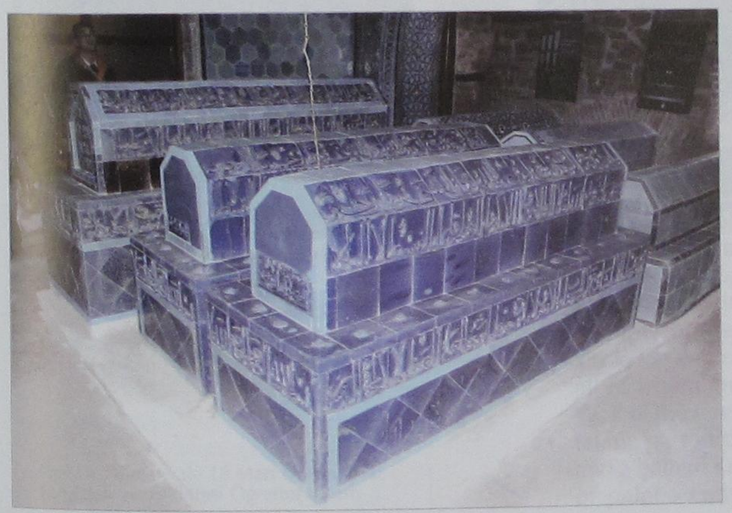

Resim_21: Sahip Ata Türbesi Çini Sandukalar

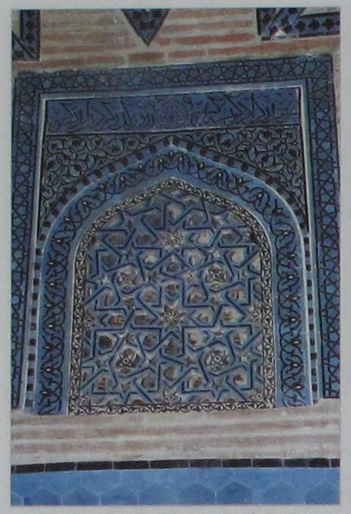

Resim_22: Sahip Ata Türbesi Çini Pencere kafesi



Resim_23: Sahip Ata Mihrabı Lüster Çini

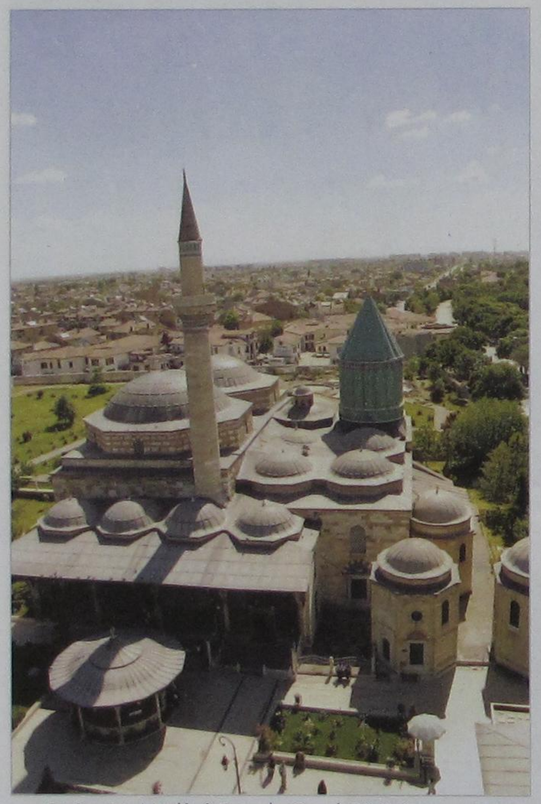

Resim_24: Mevlânâ Dergahı Genel Görünüş



Resim_25: Konevi Camii Mihrabı

KONYA' DAKİ SELÇUKLU SARAYLARI

Rüçhan ARIK*

ÖZET

Bir diğer Selçuklu Sarayı saray altı mevkiinde bulunan Akşehir Sarayı'dır. Kubad-Abad Sarayı 1949 yılında Z. Oral tarafından keşfedilmiş, kazılarına 1965 yılında başlanmıştır. 1980 yılından bu yana tarafımızdan kazılan sarayın Beyşehir Gölü kenarında surlar içinde büyük yapılar topluluğundan oluştuğu anlaşılmıştır. Son yıllarda kazılan B. Sarayın güneydoğusuna bitişik Hamlı Köşk, üç mekanlı yapı ve çini deposu zengin çini buluntular vermiştir. Saray kompleksinin dışında Kız Kalesinde bir hamam ve Anamas Dağı eteklerindeki Malanda Köşkü'de tarafımdan kazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kubadabad, Kılıçarslan Köşkü, Akşehir Sarayı

SUMMARY

In the 13th century some substantial Seljuk palaces were built in the vicinity of Konya, the capital city of Anatolian Seljuk Empire. Konya palace has always been known as Kılıçarslan or Aleaddin Kiosk. F. Sarre inscribed an important book as to this palace. As for its excavation, it was realized by Remzi Oğuz Arık in 1941. This palace possesses an eyvan shaped kiosk. Another Seljuk palace is the one located in the Sarayaltı region by the name of Akşehir palace. Kubad Abad palace was discovered by Zeki Oral in 1945 and its excavation was initiated in 1965. The palace whose excavation has been realized by us since 1980 has turned out to be comprising huge structures sorrunded by city walls in the vicinity of Beyşehir lake. An opulent quantity of tiles were found in the hamamlı kiosk, the three room structure and the tile store all of which are situated next to the Southern Wall of the Great Palace. Also a malanda kiosk taking part in the apron of Anamas Mountain and a bath in Kızkalesi situated in the outer part of palace complex were excavated by me.

Prof.Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Important palaces was constructured in Konya which capital of Anotolian Seljuk's and nearby

Keywords: Kubadabad, Kılıçarslan Kiosk, Akşehir Palace

GİRİŞ

Anadolu'da Selçuklu döneminin camii, medrese, türbe, kervansaray gibi kamu yapılarının mimari ve dekoratif özellikleri daha kolay izlenebilirken, saray ve konut mimarisi hemen hemen hiç bilinmemekteydi. Ancak yakın sayılabilecek bir zamanda başlayan kazılar ve alan araştırmaları, Selçuklu saray mimarisini aydınlatacak veriler ortaya çıkarmaktadır.

Anadolu'da bu günkü Türkiye'nin temellerini atan Selçuklular, tarih sahnesine Orta Asya'da çıkmış; Türklerle ilgili tarihin geliştiği dev coğrafya içinde, devamlı batıya akan bir hareket sergilemişlerdir. Bu hareket ve gelişme sadece akınlar ve çarpışmalarla değil, kültürlerin buluşması ve kaynaşmasını içermektedir.

Türklerin bir çok farklı uygarlıklarla haşır-neşir olduğu bu alabildiğine karmaşık gelişmenin başlangıcındaki Hun, Köktürk ve Uygurların saray ile ilgili görgülerini pek tanımıyoruz. Onlardan bu alanda günümüze kalan fazla bir şey de görünmüyor.. Yalnız Moğolistan'da Orhun ırmağı batısında Uygur başkenti Karabalgasun(Ordu-Balık)'da, iç kale-saray kalıntısı bulunmakta, onun da bilimsel araştırması yapılmadığından özellikleri henüz bilinmemektedir.

Bununla birlikte, Kırgızistan, Özbekistan ve kuzey batı Çin'de kalan tapınak v.d. gibi Uygur yapılarının kalıntılarında bulunan duvar resimleri, heykel ve kabartmalar ile minyatürlü yazma ve ruloların gösterdiği sanat düzeyinin, onların saraylarına da yansımış olduğu düşünülebilir.

Orta Asya'ya egemen olarak Türkleri eritecek en büyük güç ve tehlike niteliğindeki Çin yayılmasına, batıdan yükselen yeni "süper güç" olan İslam'ın akınları 8. yüzyıl ortalarında son verince bunun yol açtığı gelişmeler sonucunda, Orta Asya'da ilk Müslüman-Türk devleti olarak Karahanlılar (938-1122) ortaya çıktı.

O sıralarda eski İran'ın uygarlık birikimini İslam dünya görüşüyle yoğurup "Rönesans" denilebilecek bir atılım gerçekleştirmekte olan Samanileri de imparatorluğa katan Karahanlılar, buna Uygur mirasını da ekleyerek yeni bir sanat kişiliğinin doğmasını sağladılar. Samanilerin başkenti Afrazyab'ta (eski Semerkand), daha sonra Karahanlıların da yararlanmış olabileceği görkemli saraydan bugüne ancak oymalı alçı duvar kaplama panolar, fresk parçaları, lüks seramikler kalmıştır.Karahanlıların Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki muazzam kent ve anıtsal yapı kalıntıları önce özensiz arkeolojik araştırmalarla, sonra da tarla içinde buldozerlerle kazılarak yok edildiğinden, saraylarını şimdilik tanımıyoruz.

Yine bu sıralarda tarih sahnesine çıkan, aynı kültür ve sanat mirasını paylaşan Gazneliler (999-1186) Afganistan'da yakın zamana kadar harap, fakat özgün haliyle kalan saraylar bırakmıştır. Uygurların Ordu-Balık kenti gibi ırmak kıyısındaki teraslara kurulmuş yapılar topluluğu şeklinde Gazne sarayları, bir yandan da eski Çin'in yazlık saraylarını çağrıştırmaktadır. Özellikle, Fransız kazılarıyla ortaya çıkan Leşker-i Bazar; köşkler, büyük avlular, salonlar, ve hatta çarşılardan oluşan bir site niteliğindedir. Ana yapı çok büyük orta avlu ve dört kenar ortasında birer eyvan içeren, eski İran uygarlığına ait saraylardan beri Orta Asya uluslararası kültür çevresinde gelenekselleşen şemaya uygun bir plandadır. Ana eksenin bir ucundaki eyvan giriş, karşısındaki taht bölümleriyle ilişkilidir.

Düzenlemenin odağını, orta avlu veya salona açılan eyvan kombinasyonuyla oluşturan yapı programı, Türk mimarlığında yakın dönemlere kadar bir ana kalıp olarak benimsenmiş görünmektedir.

Hindistan'ı fetheden Gazneliler, bu ülkenin estetik özelliklerini de yukarı da belirtilen senteze katmışlardır. Halay çeken kadınlar gibi görünen, ayrıca Konya surlarındakine benzer fil ve gergedan figürleri içeren Budist etkili mermer duvar kabartmaları; hem Uygurların, hem Samarra'nın duvar resimlerini çağrıştıran, saray ve devlet adamlarını gösteren freskler; stilize edilmiş ve fantastik yaratık kabartmaları işlenmiş renkli sırlı duvar çinileri, Gazne saraylarındaki süsleme programının, doğu-batı sentezinin ilerlemiş bir aşamasını temsil eden zengin ve etkileyici kalıntılarıdır.

Selçuklular da Gazneliler gibi, Orta Asya'da Aral Gölü'ne dökülen Amu Derya ve Sır Derya ırmakları yöresinde, kökeni ve gelişimi açık ve kesin belirlenememiş Türk toplulukları olan Oğuzların arasından çıkmıştır. Selçuklular, Türk tarihinin devamlı batıya akan genel hareketi doğrultusunda Türkmenistan, İran ve yakın doğuya yönelmişlerdir. Gaznelileri 1040'da yendikten sonra Türk-İslam dünyasının en büyük gücü haline geldiler, Büyük Selçuklu İmparatorluğu oluştu (1034-1157). Bu günkü Türkmenistan'da yer alan başkentleri Merv'de eski İran şatolarını andıran, "Büyük Kız Kale" ve "Küçük Kız Kale" diye anılan, cepheleri yarım

silindir biçimli kule dizileriyle dalgalanan üçer katlı iki büyük köşk kalıntısı dikkati çekmektedir. Dev ölçekli kentin bir yanında yine bir kent kadar büyük iç kale bulunmaktadır. Buradaki esas saray kalıntıları toprak altındadır. Yalnız az önce anılan iki köşke benzeyen binalarla "Sultan Sencer Kütüphanesi" denen yapı ayakta kalabilmiştir.

İran'da Tahran yakınındaki Rey'in Selçuklu taht kentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Burada arkeolojik kazılarla Selçuklu sarayı ortaya çıkarılırken iş yarım kalmıştır. Ancak en azından, burada da anıtsal orta avlu etrafında dört eyvan şemasının uygulandığı belli olmuştur. Buraya ait olduğu sanılan boyalı alçı plastikler, eski İran biçim anlayışı ile Uygur tarzını kaynaştıran bir üslup göstermektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde, kültür ve sanat dağarcıkları yüksek kaliteli birikimlerle doluydu. Üstelik düzenlemesi ve bezeme sanatı bakımından zengin ve gösterişli sarayların yapıldığı bir kültür çevresinden gelmekteydiler. Orta Çağ toplumunun en üst düzeydeki kurumu olan, o toplumun biçim yaratma ve teknikten, düşünce ve eğlence anlayışına kadar tüm beceri ve değerlerini en yüksek ölçüde temsil eden SARAY kurumu ve yapısında da yerleşik, ciddi ve ileri topluma yaraşan belli biçimlendirme bilgisi ve programına sahiptirler.

Selçukluların Anadolu'da Ani, Van, Diyarbakır, Sivas, Ahlat, Kayseri, Akşehir, Konya, Beyşehir, Antalya, Alanya'ya kadar pek çok yerde, bir çok saray ve köşkleri bulunmaktaydı. Bunlar iç kalelerde veya serbest arazide, çadırlı ordugahların "mimariye uyarlanması" izlenimini uyandıran biçimlerde gruplanan, çeşitli yapılarla oluşan külliyeler şeklinde, ya da tek köşkler şeklinde inşa edilmişlerdi. Genellikle avlu, salon veya koridor niteliğinde bir orta mekan ile buna açılan eyvan tarzında bir mekan, yapının çekirdeğini oluşturmaktaydı. Bu varlıkların az çok kalıntıları incelenebilenleri Selçukluların başkenti KONYA ve ona bağlı ilçelerinde bulunmaktadır.

KONYA SARAYI (Kılıç Arslan/Alaaddin Köşkü)

Konya, eski kentler arasında Selçukluların en hızlı imar ettikleri ve yepyeni görünüm kazandırdıkları bir merkezdir. Haçlılar 1190'lı yıllarda buralara geldiklerinde Konya'yı o günün dünyası için büyük ölçüler olan "seksen bin nüfuslu ve Almanya'daki Köln kentine benzer bir kent" şeklinde tanımlamışlardı.

Anadolu Selçukluların kültür merkezi ve esas başkenti haline gelen Konya'da, eski Hitit kentleri gibi yuvarlak planlı kentin ortasında, "Alaaddin Tepesi" denen höyüğün kuzey eteğinde, yine yuvarlak planlı iç kalede, bugün ancak taş kaide parçası üzerine oturan tuğla örgülü duvar kısmı ve iki konsolu kalmış bulunan bir kalıntı görülmektedir. İşte bu, Selçukluların ünlü Konya Sarayında Sultan II. Kılıç Arslan'ın saltanat yılları olan 1156-1192 yılları ortasında yaptırdığı, daha sonra torunu I. Alaaddin Keykubad'ın onartıp genişlettiği Seyran Köşkü'nün kalıntısıdır.(Res.1,2).

Zamana, cahilliğe, vefasızlığa karşı inatla direnerek adeta buradaki sarayın varlığını kanıtlamaya çalışan bu köşk kalıntısı, taşıdığı 800 yıllık bir geçmişe yakın izleri, her gün bir parça daha yitirmektedir.

Çini kitabesindeki "Ulular ulusu, sultanlar sultanı, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünya ülkelerini yenileyen, Tanrı'nın kelamını meydana çıkaran, din ve dünya sultanlarının övüncesi, delillerle gerçeğin yardımcısı, mazlumları zalimlerin pençesinden kurtaran Şehinşah elazam ebu'l feth Kılıç Arslan" ibarelerine göre kurucusunun Kılıç Arslan olduğu anlaşılmaktadır.

Yüksekliği 21 metreyi bulan Alaaddin Tepe'de yapılan kazılar, buranın M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan Bakır Çağı kalıntıları, bunların üzerinde Frig, Klasik Yunan, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı yerleşmelerinin izlerini barındıran bir höyük olduğunu göstermiştir. Orta çağda höyüğün üzerine kurulan varlıklardan Alaaddin Camisi, sultan türbeleri ve sözünü ettiğimiz köşk kalıntısı bugüne ulaşabilmiştir.

Selçuklular zamanında başkent Konya büyük bir kültür ve sanat merkezi olmuştur. Bu konuda Selçuklu tarihçisi İbn-i Bibi Selçukname'sinde şöyle yazmaktadır. "Selçuklular kültür ve edebiyat adamlarını yoksulluk vadisinden ve çölünden kurtarıp onların yüzünü, dünyayı aydınlatan güneş gibi ağartıp, her isteklerini, kalbi temiz kimselerin duası gibi geçerli kılarlardı."

İşte, Konya Selçuklu Sarayının ve Selçukluların kurucuları bu görüşle bir çok felsefe, bilim ve edebiyat ustasını desteklemiş, Moğol istilasından kaçan nice, İranlı, Suriyeli, Türkmen, Azeri ve Ermeni sanatçıyı koruyarak onlara eserler yaptırmıştı. Orta Asya'nın kaosa sürüklenmesi üzerine, Gazneli ülkesi Afganistan'dan Anadolu Selçukluların yarattığı huzura sığınan bilgin-filozof Bahaeddin Veled'in ailesi Konya sarayının himayesine girmişti. Gelişmesini bu ortamda sağlayan oğlu şair, filozof ve mutasavvıf Mevlana Celaleddin Rumi bugün bile uluslararası ün ve etkiye sahip olup, oğlu sultan Veled'in onun adına kurduğu tarikatın odağıdır.

Konya kalesi ve sarayının surlarında, Selçukluların bu yetişme tarzının da katkısı olan bağımsız bir düşünce yapısı üzerine kurulu engin dünya görüşü ifadesini bulmaktadır. Geç Roma Erken Bizans heykelleriyle birlikte, Selçuklu sanatçılarının yaptığı insan, hayvan, ve fantastik yaratık kabartmaları, sultanların kale duvarlarına adeta müze görünümü kazandırmaktadır.

Selçukluların zengin kültür hazinelerini barındıran bu taht şehri, yüzyılı aşkın süre önce çeşitli batılı ve yerli gezginlerin uğrak yeri olmuştur. Bunların en önemlilerinden Charles Texier, Konya'da sultan saraylarının kalıntılarını gördüğünü, süslemelerinde altın yaldızlı nakışlı ahşap kaplamaların bulunduğunu, sarayın 16.-17. yüzyıl İstanbul saraylarına benzediğini kaydederek ayrı-ayrı binalarda bir kompleks oluşturduğunu anlatır, ve nakışlı ahşap parçalarının Osmanlı onarımlarıyla geliştirilen Alaaddin sarayına ait olabileceğine dikkat çeker.

19. yüzyılda Anadolu'ya gelen batılılardan Leon de Laborde, Alaaddin Tepe'de yapıları görmüş, çeşitli yıllarda yayımlanan seyahatnamelerinde saraya ait bilgiler vermiş, çizdikleri resimleri basmışlardır.

Konya kalesi hakkında Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde Mesud oğlu sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın bir eyvan ve divanhane yaptırdığına işaret eder

Alaaddin Tepe'de çalışmalar yapan Ahmed Refik "Büyük Umumi Tarih" kitabında köşkten ve saraydan ayrıntılı biçimde söz etmektedir.

Pek çok yerli ve yabancı Tarihçi ve Sanat Tarihçisinin yanı sıra çeşitli gezginlerin de bilgi verdiği Konya Köşkü hakkında en geniş çalışmayı Frederic Sarre'nin "Der Kıosk von Konia" adlı daha sonra çeşitli eklemelerle mimar Şahabeddin Uzluk tarafından Türkçe'ye çevrilen kitabında buluyoruz.

Selçuklular zamanında bile çeşitli tarihlerde onarımlar geçiren Konya saray ve köşkleri, bir ara Konya'ya egemen olan Karamanlı'lar zamanında da müdahale görerek beylerin idari ve askeri işlerinin yürütüldüğü merkez haline gelmiştir. Anadolu'da, özellikle başkent Konya'da karışıklıklar, ayaklanmalar ve yağmalar devam etmiş, bu durum Konya'ya çok zarar vermiştir. Bu kargaşa sırasında pek çok bağ, bahçe, saray ve köşk yakılıp yıkılmıştır. Felekabad sarayı da bunlardan biridir.

Osmanlı çağında da Konya ve Larende illerinde baş gösteren ayaklanmalar üzerine 1468'de Fatih Sultan Mehmed'in yolladığı güçler olayları bastırmış, Konya kalesine Osmanlı bayrağını çekmiş ve Konya'nın idaresi, Fatih'in küçük şehzadesi Cem Sultan 'a verilmiştir. Cem Sultan Konya Kalesini onartmış, kent Osmanlı İmparatorluğunun en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Konya saray ve köşkleri 19. yüzyıl başlarına kadar büyük ölçüde ayakta kalabilmiş, sonra bilgisiz, düzensiz gelişmeler Türkiye'de yayılmaya başlayınca 20. yüzyılın ilk yarısına harabe olarak ulaşmışlardır. Seyran Köşkü'nün Alaaddin Tepe eteğinde bugün can çekişen zavallı kalıntısı, bunlardan kalan son izdir.(Res.3)

Charles Texier, sarayın kendi zamanındaki (1833-37) tahribini şöyle anlatmaktadır: "Konya paşaları şehrin ortasında bir çeşit akropol oluşturan bu sarayı taş ocağı haline getirmeyi düşündüler ve taşlardan, mermerlerden, süslemelerden ne kapabilirlerse aldılar ve saray öyle bir tahrip oldu ki, bugün acıklı yıkıntı manzarasından başka bir şey göstermemekte; ilk şeklini tanıyabilmek hemen hemen imkansız bulunmaktadır."

Yapının yavaş yavaş yıkılması nedeniyle çiniler ve alçı kabartmaların çoğunun satışa çıktığını ve bu malzemelerin Avrupa müzelerine ve özel koleksiyonlara dağıldığını F.Sarre özellikle belirtmektedir.

Şahabettin Uzluk, Konya Köşkü'nün yıkılmasını J.Strzygowski'ye dayanarak şöyle anlatmaktadır: "M.Cevat Bey'in (1905-1908) yıllarında birçok kimse ve makamın Köşk'ün tahribinin önüne geçilmesini istemelerine karşın hiçbir sonuç alınamamış, bu konuda talepte bulunanlara 'Ben size 200 altın lira ile daha iyisini yaptırırım' denilmiştir.

İ.H. Konyalı "Konya Tarihi" başlıklı kitabında "1907 yılında RIZO isimli bir Rum mühendisin onarım bahanesiyle köşkün alt kısmını kazdığını, bundan etkilenen eyvan ve duvarların çöktüğünü, çini yazıtının bir kısmının o sıralarda köşk yakınında oturan Alman Konsolosu Dr. J.H. Löytved tarafından alınarak Almanya'ya götürüldüğünü, belirtmektedir.

Alaaddin Köşkü'nün, çoğunluğu bugün Berlin İslam Eserleri, Paris Louvre, Londra Victoria and Albert ve Stockholm müzeleri ile bilinmeyen pek çok özel koleksiyonda bulunan çini ve alçı kalıntılar işte böyle hazin bir serüvenle yurt dışına dağılmıştır.

Türk Tarih Kurumu adına, Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık başkanlığında Arkeolog, mimar, tarihçilerden oluşan ekibin 1941'de yaptığı kazılarla ortaya çıkarılan buluntular, bugün

Konya Karatay, İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzeleri ve Çinili Köşk'te sergilenmektedir.

Bu kazıda, tepenin dört ayrı yerinde sondaj yapılmış, özellikle köşkün mimari durumunu aydınlatmak amaçlanmıştır. Buluntular Konya Müzesine teslim edilmiştir.

Konya Köşkü Kazıları, Selçuklu mimarisi üzerinde ilk arkeolojik çalışmadır. 1941 yılında kazıya başlandığı sıralarda, tepede Alaaddin Cami, Selçuklu Sultanlarına ait Türbeler, sarayın seyran köşkünden bir kalıntı ve tepenin çevresi ile eteklerinde yer alan bir takım duvar kalıntıları bulunmaktaydı. Bunlar sarayın çeşitli ünitelerinin kalıntıları olmalıydı. Böyle pavyonlarla bir külliye oluşturan Selçuklu Sarayları, Osmanlı Saray külliyelerine de öncülük etmişlerdir. Kazılar sırasında yapılan araştırmalarda, Köşk kalıntısının güneyindeki yapılarda Osmanlı çağında saray binalarını yapılan ek ve onarımların izlerine rastlanılmıştır. Bunlar, buradaki eski sarayın Selçuklulardan sonra da uzun zaman kullanıldığının kanıtıdır.

Kazıdan önce köşk öreninde, duvar kalıntısının yukarısında, üst katın balkon çıkıntısını taşıyan yarım tonoz denilebilecek biçimde, tuğla mozaik kaplamalı bir geçiş kısmı ile tuğla örgülü stalaktitli iki konsol sağlam kalabilmişlerdi. Ayrıca bu duvarın batı yönünde, kalın bir kitle halinde kerpiç dolgu kısmı görülmekte idi. Köşkten ayakta kalabilmiş düzgün duvar parçası, kireç harç, düzgün yonu ve moloz taşla örülmüştü. Taş duvarın üst kısmında ve konsolların üzerinde kalın ve yuvarlak kesitli ahşap hatılların uçları görünmekteydi. Taşla örgülü duvarla kalın kerpiç duvar birbirinden ayrılmış, yıkılmaya yüz tutmuştu. Taş duvarın kalınlığı 2.5 metreye yakındı ve duvar kıtıklı kireç sıva ile kaplanmıştı. Duvarın toprağa yakın yerlerinin sıvaları dökülmüş olup taş aralarındaki kireç harçlı derzler çizgi oluşturacak biçimde kırmızıyla boyanmıştı. Üst kısmı kırmızı ve sarı renkli boyalarla tuğla taklidi fresklerle süslenmişti.(Res. 4,5)

Kazılar kuzey yönünde genişletildiğinde, "Seyran Köşkü" veya "Cihannüma" eyvanının, iç kale burçlarından biri üzerine yerleştirilmiş olduğu ortaya çıkarılmıştı. Daha derinlere inildiğinde, buranın temelinde antik yapı kalıntılarının yan yana yatırılmış mermer sütun parçalarının bulunduğu görülmüştü.

Güneye doğru kazılar devam ettirilerek aşağı seviyelere ulaşıldığında burcun, kısmen kerpiç kitlelerinin altında kalmış güney duvarı parçalarına rastlanılmıştı. Bu kısım, burcun şehir içine bakan giriş kısmı olmalıydı. Ele geçen bu mimari buluntuların, Selçuklu çağı öncesine ait duvar kalıntıları olduğu anlaşılmıştı. Bunların da düzgün kesme taşlarla yapılmış olup aralarında devşirme parçaların da kullanıldığı dikkati çekmekteydi.

Tepenin güney ve batı yanlarında araştırmalar geliştikçe, bu kısmın durumunun şu şekilde açıklanabileceği anlaşıldı.: İç kalenin burçlarından biri kerpiçle doldurularak masifleştirilmiş ve üzerine, burayı sarayın "Seyran Köşkü" haline dönüştüren "balkonlu eyvan" yerleştirilmişti.

Alaaddin Camii avlusu ile köşk kalıntısı arasında yapılan kazılarda, yüzeye yakın yerlerde, yukarıda anlatılan "Seyran Köşkü"yle ilgili buluntuları andıran bazı temel ve duvar kalıntılarına da rastlanılmış; diğer iç kale burçları üzerine de "Cihannüma" benzeri pavyonlar oturtulmuş olabileceği ihtimali güçlenmiştir.

Sonuç olarak; elde edilen mimari buluntulara göre, köşkün güneyinde, iç kalenin kuruluşuna göre, tepenin üst düzlüklerine yerleştirilmiş bir Selçuklu saray külliyesi bulunmaktaydı. Bu saray zamanla yapılan ekler ve değişikliklerle uzun süre kullanılmıştı.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, iç kale burçlarından biri üzerine yerleştirilen "Alaaddin Köşkü"nün aşağı yukarı 10 metreye varan yükseklikte zemin katı, düzgün yonu taşlarla örülmüştü. Cephesinin aşağı kısımlarında, taş kaplamalar arasında, tuğla örgülü nişler içinde oturur durumda aslan heykelleri ve çeşitli antik parçalar dikkati çekmekteydi. Bu sarayı yaptıran Kılıç Arslan olduğu için onun lakabına uygun bir süsleme ön görülmüş olabilir.

Köşk'ün üst katı, dört köşe plana sahip olup üç yandan balkonla çevrilmekteydi. Balkonu destekleyen stalaktitli konsol ve yarım tonozlar gibi, yapının üst kısmı da tuğla ile örülmüştü. Kuzey yüzde üç tane stalaktitli konsol bulunmakta; ikisi tam köşelerde, biri tam ortada yer almaktaydı.

Yarım tonozların yüzeyinde tuğlalar, mozaik işçiliği ile zik-zak v.b. geometrik kompozisyonlar oluşturacak biçimde istiflenmişti.

Eyvan tarzında biçimlenen bu mekanın her iki yan duvarında ikişer pencere görülmekteydi. Eyvan cephesinde ise balkona açılan geniş sivri kemerli eyvan açıklığı bulunmaktaydı.

Cephede sağ ve sol köşelerde eyvan kemerinin tepesinde yer alan tuğla örgülü stalaktitli konsollar, üzerlerine dayanan bir ahşap saçak yapılmış olabileceğine işaret etmekteydi. Bugün artık yok olduğu için göremediğimiz

halde, eski fotoğraflardan ve yayınlardan anlayabildiğimiz üzere, burcun üst katında, "Seyran Köşkü" eyvanının iç ve dış yüzlerinde zengin çini kaplamalar bulunmaktaydı. Özellikle kuzey cephedeki süslemeler çok göz alıcıydı. Eyvan sivri kemerini dört köşe çerçeve içine alan şeritte, koyu mavi zemin üzerine beyaz kabartma harflerle oluşturulan çini kitabe yer almaktaydı.(Res. 6). Burada okunan Selçuklu Sultanı KILIÇ ARSLAN adı, sarayın kaçıncı Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığına açıklık getirmiyor. Tarihsel durum ve yapı tekniği ile çinilerin özelliklerini dikkate alan uzmanların çok yönlü araştırmaları ve irdelemeleri, bu köşkün 1156-1192 arasında, II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılmış olacağı ihtimalini daha güçlü kılmaktadır. Daha sonra da Sultan I. Alaaddin Keykubad'ın köşkü onartıp genişlettirdiği biliniyor.

Ayrıca, F. Sarre ve Löytved Konya'da Selçuklu yapılarındaki yazıtlardan söz eden kitaplarındada, eyvan kemerlerinde sözünü ettiğimiz kitabenin metin ve resimleri yayınlamışlardır. Buradaki yazı karakterleri ve metni, bu köşke komşu olan Alaaddin Camii avlusundaki II. Kılıç Arslan Türbesi çini kitabe kuşağının ifade ve yazı karakterine çok benzemektedir. Ayrıca kitabede, II.Kılıç Arslan'a ait olan İzzedünya-veddin lakabı okunmaktadır.Buna karşılık IV. Kılıç Arslan'ın lakabı ise Rükneddünya-veddin'dir.

Bunun dışında, Amerika'daki Cornell Üniversitesi dendro-kronoloji uzmanlarının Peter Ian Kuniholm, köşkün mukarnas konsollu kısmında, üç ayrı ahşap hatıldan alarak yaptıkları analizler sonucunda; ahşap hatılların 1167, 1173 ve 1174 de kesildiği anlaşılmıştır. Bu durum köşkün II. Kılıç Arslan'ın saltanat dönemi 1156-1192 yılları arasında yapıldığı görüşünü daha da güçlendirmiştir.

Tartışılan diğer ihtimal olarak III. Kılıç Arslan, yalnız bir yıl saltanatta bulunabilmiş; imar yapma fırsatı olmamıştı.... IV. Kılıç Arslan zamanında ise, siyasi olayların akışı ve yoğunluğu bakımından, Konya'da böyle eser yapacak kadar parlak bir durum yaşanmamıştı...

Bu yapıda kullanılan çinilerin üstün teknik özellikleri, figürlerin resmediliş tarzı, İran'daki XII. yüzyıl Büyük Selçuklu minai seramiklerinin teknik ve stiline çok benzemektedir.

MİNAİ, Selçuklu İmparatorluğu zamanında İran'da ortaya çıkarılan bir tekniktir ve başlıca üretim merkezleri Rey, Kaşan, Save ve Natanz'dır. İran'da 12. yüzyılda bu teknikle yapılmış pek çok seramik bulunmasına rağmen, duvar kaplaması olarak çinide uygulama azdır ve ele geçen birkaç parçada dünyanın çeşitli müzelerine dağılmıştır.

Konya Kılıç Arslan Köşkü'nün minai çinilerle zengin biçimde bezenmesi bu yönden de son derece önemli ve ilgi çekicidir. İslam sanatında minai çinilerin in-situ olarak ilk ve tek olarak bulunduğu yer şimdilik II. Kılıç Arslan Köşkü'dür.(Res. 7).

Minai seramiklerin bezemeleri, çağdaşları minyatür resmiyle kesin bir bağlantı gösterir. Minyatürlerin resim tarzı, aynı dönemin minai kaplarıyla benzer özelliktedir.

Konya Kılıç Arslan (veya Alaaddin) Köşkü'nün minai tekniği ile yapılan çinilerinin hamuru sarımtırak renkte olup daha ince ve yoğundur. Sert olduğu için kolaylıkla toz haline gelmez. İçinde bağlayıcı madde olarak alkalili kireç kullanılmıştır ve kurşun yoktur.Hamuru çok iyi yoğurulmuş; her bir levha ayrı-ayrı şekillendirilmiş ve astarlanmadan sırlanmıştır.Bu alanda ilk bilimsel emek rahmetli Prof. Dr. Şerare Yetkin'e göre; bu levhaların ayrıca şekillendirildikleri, kenarlarına ve arkasına akan sırlardan anlaşılmaktadır.

Konya Köşkü'nde bu teknikteki çinilerin yanı sıra sır altı ve lüster çiniler de görülür. Bunlar belki de I. Alaaddin Keykubad döneminde köşkün onarılıp genişletildiği sırada yapılan örneklerdir. Bu küçük çiniler, büyük bir geometrik örgü kompozisyonunun aralıklarına veya iç boşluklara uyacak biçimler ve boyutlarda hazırlanmış; birbirini tamamlayarak büyüyen çok katlı kompozisyonlar meydana getirmiştir. Yıldız biçimli çiniler arasında, birbirine bitişik, küçük altıgen parçalar, mozaik gibi ilginç kompozisyonlar oluşturmaktadır. Ortada altı köşeli bir yıldız levhacık çevresinde onu saran bir sıra baklava biçimli levhacıkların alt kısımları, ortadaki yıldız biçimli boşluğa uyması için köşeli olarak kesilmiş; böylece geometrik kompozisyonun bu küçük parçalarıyla, ikinci bir yıldız biçimi daha elde edilmiştir. Bu daha büyük yıldızın kolları arasında meydana gelen boşluklar da yine baklava biçimli çini levhalarla doldurularak yeni ve daha büyük bir altıgen oluşturulmuştur.

Ortadaki yıldızda daima opak beyaz zemin üzerine, çok renkli minai tekniği ile bir insan, hayvan ve fantastik bir yaratık figürü işlenmiştir. Çevresindeki mozaik parçalar ise açık veya koyu mavi sırlı zemin üzerine beyaz, kahverengi veya altın sarısı arabesk süslerle donanmıştır.(Res.8).

Haç formlu çinilerin bir kısmı, beyaz zemin üzerine kırmızıya çalan kahve rengi, mavi ve yeşil renkte bitkisel motiflerle süslenmiş, bir

kısmı ise turkuaz sırla bir zemin oluşturduktan sonra üzerine lacivert, mavi, kahve ve sarı renklerde palmet desenleriyle bezeme yapılmıştır.(Res.9).

Yıldız çinilerin bazılarında lacivert sır üzerine beyaz renk ve yaldızla bitkisel desenler işlenmiş, turkuaz sırlı olanlar, kırmızımsı kahverengi, yeşil ve lacivert renkli soyut bitkisel desenlerle süslenmiştir.

Çalgı çalan, bağdaş kurarak oturan, ayakta duran insanlar, yanında yaverleriyle tahtında oturan hükümdarla, bir ağacın yanında iki insan figürü, atlılar, elinde şahinle avcı figürü ve grifon gibi fantastik hayvan tasvirleri Kılıç Arslan Köşkü minai çinilerde işlenen başlıca konulardır. Köşk duvarlarının bir kısmını da zengin alçı bezemeler kaplamaktaydı. Bunlar da çiniler gibi, dökülmüş, kırılmış; birçoğu batıdaki müzelere, koleksiyonlara dağılmıştır. Bunlara çinilerdeki figürlü bezemelere paralel özellikle kabartma süslemeler yapılmıştır. Kubad Abad ve Alanya Saray kazılarında bulunan alçı parçalar da bunlara benzemektedir. Bu yüzden bunların da I. Alaaddin Keykubad'ın Konya Köşkü'nü yeniden onartıp, genişlettiği sırada yapıldığı sanılmaktadır.

Önemli örnekleri Berlin İslam Sanatı Müzesi ile İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan kabartmalı alçı kenar bordürlerinin bir kısmı çokgenler, zikzaklar, yıldızlı madalyonlar, geçme örgü kuşakları gibi çeşitli geometrik motiflerle; bir kısmı ise palmetler ve arabesklerden oluşan zengin bitkisel kompozisyonlarla süslenmiştir.

Figürlü örnekler; bitkisel arabesklerle oluşan fon üzerinde birbirini kovalayan tavşan, tilki, geyik ve kurt gibi hayvanlar son derece canlı, hareketli bir biçimde tasvir edilmişlerdir. Diğer bir grup da, çift başlı kartal, siren, çift ejder, tavus kuşu, aslan gibi koruyucu, gücü simgeleyen hayvan ve fantastik yaratık tasvirleridir.

Madalyonlar içinde kadeh tutan, bağdaş kurarak oturan kaftanlı figürlerle, ayakta duran insanlar ve ellerinde balık tutan figürlerde kabartma olarak işlenmiştir. Bunlar arasında en ilginç olanı İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen 28x58cm ölçülerindeki bir alçı panodur.(Res. 10). Üst kısmı geometrik desenli bir bordürle sınırlandırılan sahnede biri ejderi, diğeri aslanı kılıçla öldüren iki süvari yer alır. Fonda özellikle süvariler arasındaki boşluklara iri palmetler yerleştirilmiştir. İki süvari arasında bu motiflerin tekrarlanması burada birbirini izleyerek uzanıp giden süslerin varlığına işaret etmektedir. Buradaki insan figürleri kıyafetleri ve yüz tipleriyle Selçuklu taş, maden ve çinilerinde görülen insan figürleriyle aynı biçimdedir. Koşan atlar, doğadaki görüntülere yakın derecede bir gerçekçilikle tasvir edilmiş, sahnede hayranlık uyandıracak bir dinamizm sağlanmıştır.

AKŞEHİR (SARAY ALTI) SARAYI

Konya'ya bağlı Akşehir ilçesi Selçuklular zamanında yoğun bir iskan faaliyeti geçirmiştir. fakat ne yazık ki, bu geniş çaplı imar işlerinden günümüze bozulmuş, özelliklerini yitirmiş birkaç eser kalmıştır. Bu bozulmalar, yok olmalar, yalnız günümüzdeki eski eserlere olan ilgisizlik, umursamazlıktan kaynaklanmamakta, önceki dönemlerde, hatta Selçuklu ve sonrası dönemdeki siyasi, askeri olayların da bunda büyük payı bulunmaktadır. Bizans ve Haçlı ordularıyla yapılan savaşlar, iç çekişmeler Akşehir'in pek çok emirin zorunlu ikamet yeri olması değişikliklere ve bozulmalara, dolayısıyla da karmaşalara yol açmıştır. Bu olaylar Akşehir'deki eserlere büyük zararlar vermiş, bir de insanımızın eski eserlere özellikle Selçuklu eserlerine gösterdiği ilgisizlik, bilgisizlikde eklenince Selçuklu Akşehir'i yok olup gitmiştir. Bu durum hala ayakta direnmeye çalışan birkaç camii, mescit, türbe gibi yapıların özelliğini yitirmiş durumunda da açıkça görülmektedir.

Buna rağmen bize, bu ülkeyi armağan eden Selçukluların, biz hala varız dercesine orada burada; örneğin inşaat kazılarında olduğu gibi, rastlantı sonucunda ortaya çıkan çini, alçı ve diğer malzemeleri, onların kendilerini bize hatırlatmaya çalıştıklarının bir işaretidir.

İşte Akşehir'de bir inşaat kazısı sırasında Saray altı mahallesinde ele geçen çini ve seramik parçaları burada bir sarayın varlığını ortaya koymaktadır. Bugün Akşehir Müzesi'nde bulunan bu çinilerin büyük çoğunluğu sır altı, biri ise sır üstü tekniğindedir. Saray altı çinileri sekiz ve altı köşeli yıldız ve kare biçimlerinde yapılmışlardır. Sekiz köşeli yıldızlar Kubad-Abad, Alanya, Aspendos, kayseri saray çinilerinin alışılagelmiş formundadırlar. Altı köşeli yıldız çiniler ise daha çok Aspendos çinilerine benzer.

Müzede, biri yarıdan kesik olmak üzere sır altı tekniğinde iki altı köşeli yıldız çini bulunmaktadır. Birinde lacivert renkli tilkiye benzer bir hayvan figürü işlenmiştir.(Res. 11). Kubad-Abad hayvan tasvirli çinilerini hatırlatır. Kırık olan diğer altı köşeli yıldızda ise stilize yaprak ve çiçek motifleri işlenmiştir. Sekiz köşeli yıldız çinilerde hayvan, kuş tasvirleri yer alır ve yine Kubad-Abad çinilerinin özelliklerini taşır.

Saray altı ve Kubad-Abad kare çinileri, teknik ve form ile birlikte, ayrıntılar açısından da sıkı benzerlikler gösterir. Birinde karenin ortasında

bir yıldız, diğerinde dairelerden oluşan bir madalyon konması gibi desen farklılıkları olsa da temel ögeler aynıdır.

Tek renk turkuaz sırlı, sekiz köşeli yıldız çinilerle, patlıcan moru, lacivert sırlı haç formlu çiniler Kubad-Abad, Alanya saraylarında görüldüğü gibi, Akşehir'de hem Saray altı çinilerinde hem de Akşehir Ulu Camii minaresi, Güdük Minare ve Ferruh Şah Mescidi'nde de dikkati çeker.

Kubad-Abad Büyük Saray kazılarında in-situ olarak bulunan alçı dolap nişlerini hatırlatan çini bir niş parçası şimdilik bilinen tek örnektir. İki kemer arasının boyun kısmı parçası olan çini tukuaz sır altına silüet halinde siyah kuş ve naturalist çiçek desenleriyle bezenmiştir.(Res.12). Ortada eksen oluşturan çiçekli bitkinin iki yanına simetrik yerleştirilen kuşlar, başlarını griye döndürerek gaga gagaya vermişlerdir. Kanatlar, laleye benzer çiçekleri olan bitkinin dallarıyla kesişmektedir.

Opak yeşil-turkuaz sır üstüne gümüş yaldızlarla işlenen tilkiye benzer bir hayvan tasviri içeren altı köşeli yıldız çini, Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'nin onarımları sırasında ele geçmiştir. Böyle bir kuş figürü tasvir edilen sır üstü tekniğindeki çini parçası da Konya Kılıç Arslan Köşkü çinileri arasında yer almaktadır.

Kuş, kartal gibi çeşitli figürlerin işlendiği Akşehir camii, minare ve mescitlerinin şimdiye kadar saray örnekleri olarak gördüğümüz figürlü çinilerle bezenmesi son derece dikkat çekicidir.

Antik Çağlarda olduğu gibi Selçuklu döneminde de Konya ve çevresi önemli bir bölge, merkez ve güzergah olmuştur. Konya'ya bağlı Ilgın-Akşehir-Beyşehir yörelerinde kamu yapılarının yanı sıra, devlet büyükleri için inşa edilen saraylardan Beyşehir'deki Kubad-Abad sarayı ile çevresindeki birkaç köşk dışında, hemen hemen hiçbir saray ve köşk yapısına rastlanmaz.

KUBAD-ABAD SARAYI

Beyşehir gölünün güneybatı kıyısında, Torosların kolu Anamasların eteğindeki küçük ovada, göle doğru çıkıntı yapan kayalık tepe ile Bronz çağı höyüğü çevresine yayılan bu külliye harabesi, bugün önemli bölümü hala izlenebilen çevre ve iç taksimat surlarıyla yirmi dolayında yapı kalıntısından oluşmaktadır.(Res. 13)

Bunların en büyüğü olan üç tanesinin kimliği anlaşılabilmektedir. En kuzeyde Büyük Saray, onun güneyinde Küçük Saray, daha da güneyde, su seviyesinde tersane veya kayıkhane diye anılan yapılar. Çeşitli boyutlarda, fakat bunlardan küçük yapılar(Şek. 1), Keykubadiye'deki gibi bunların çevresine dağılmıştır.

Burada 1980'den beri sürdürdüğümüz kazılarda Büyük ve Küçük Saray arasında iç sura dayalı yürüyüş rampası ve su tesisatı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Göl kıyısındaki liman ve savunma duvarlarının kalıntıları da su çekildiği zaman daha da belirginleşmektedir.

Kazılara paralel araştırmalarda, içinde çifte künk bulunan, güçlü duvarlar şeklinde su yolları ile dağlardan siteye taze su getirildiği belirlenmiştir. Kayıkhane ve külliyenin güneyinde, tam göl kıyısında ve muhtemelen sarayın av parkı içinde kalan küçük bir baraj bulunmaktadır ve halk buraya "Gürlevi" demektedir.

Göldeki adalara ve çevredeki yaylalara dağılmış çeşitli köşk kalıntıları, Kubad-Abad'la bağlantılı olup külliyenin uzantıları niteliğindedir. Bunlardan "Kız Kalesi" denen adadaki su şatosu ile Anamas yamacındaki Malanda denen yerde bulunan köşk kalıntısı, sanat açısından ana külliye ile birlikteliği en belirgin olanlardır.

Kubad Abad hakkındaki ilk tarihi bilgileri, Anadolu Selçuklularının tarihini yazan İbn Bibi'den alıyoruz. Bununla birlikte yakın denecek bir zaman kadar, İbn Bibi'nin söz ettiği bu yerin neresi olduğu, "Buhayre-i Gurgurum" denen gölün, "Gurgurum" vilayetinin nerede bulunduğu belirlenememişti. Merhum Zeki Oral'ın, Konya Müzesi müdürü iken burayı keşfettiği, 1949 yılında da Konya "Anıt" dergisindeki makaleleri yayın alanına sunduğu bilinmektedir. Ayrıca Zeki Oral burada yaptığı sondaj ve araştırmaları da makaleler halinde bilim dünyasına sunmuştur.

Bu site örenin kazılarına Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn'un bilimsel başkanlığı ve Mehmet Önder'in işbirliği ile 1965'de Büyük Saray'da başlanmıştır. Küçük Saray'ı da kapsayarak çalışmalar 1966'da sürdürülmüş, sonra yarım kalmış, 1967'de Mehmet Önder tarafından yürütülmüş, ardından 1980'e kadar 13 yıl kaderine terk edilmiştir.

1980'de tarafımdan tekrar başlatılan kazılarda önce Kız kalesi denen ada ele alınmıştır. Koşulların ilkelliği ve zorluğu yüzünden 1985'te buradaki işe ara verilerek karadaki ana külliyede çok az araştırılan Küçük Saray'a odaklanılmıştır.

Büyük Saray:

Sitenin en kuzey ucundaki kayalıklarda toprak dolgusuyla 50x55m büyüklüğünde bir teras ve üzerinde külliyenin en büyük yapısı oluşturulmuştur.(Res. 14). Dolgu içine drenaj ve kanalizasyon sistemi yerleştirilmiştir. Terasın göl tarafındaki istinad duvarının temellerinde,

göl suyu çekilince ahşap hatıllar ortaya çıkmaktadır. Bunlara uygulanan dendrokronoloji incelemeleri, yapının tarihini kesinleştirmeye yaramıştır.

Teras ve Büyük Saray kuzeyinde, dış sur gölden batıya uzanır, sonra güneye dönerek külliyeyi kuşatmaya devam eder.

Teras üzerinde binadan göle uzanan ve kuzey kenarı bu sur olan, dikdörtgen bir set avlu oluşmuştur. Terasın geri kalan 50x35m kadar bölümünü bina kaplamaktadır. Binanın güneybatı bölümü ön-avludur. Bunun güneybatı duvarı boyunca hücreler dizilidir. Bunlarla dirsek oluşturan güneydoğu duvarı iç yüzüne, mutfağın iki büyük mekanı yaslanmıştır. Kapalı yapı kısmının bu avluya bakan cephesinin ortasında portal kalıntısı, kuzeybatıda dış sura bitiştiği köşede, dağdan getirilen suyun taksimatı için yapılan maskem kulesi veya çeşmenin kalıntısı yer almaktadır.

Portalden simetrik üç odalı giriş bölümüne; ortadaki odadan da kapıyla orta avlu veya salon kısmına girilir. Burayı çeviren yüksek duvarlar ve düzgün blok taş döşeli taban epeyce sağlam kalmıştır.

Karşıda, kuzeydoğu kenarda taht makamı olan eyvan bu salona açılmakta; onun arka duvarında göl tarafındaki terasa açılan bir kapı yeri bulunmaktadır. Eyvan tabanı salondan 35cm daha yüksek ve tuğla döşeli bir podyum şeklindedir. Podyumun salona bakan yüzü ve eyvanın yan duvarları lüster tekniğinde çinilerle kaplıdır.(Res. 15).

Salonun kuzeybatı yanında iki oda, güneydoğusunda bir oda vardır. Güneydoğudaki oda, zeminden aşağı alt yapı içine inen, zeminden yukarı nasıl devam ettiği belirlenemeyen bir duvarla ikiye bölünmüştür. Burası tuvalet, yıkanma yeri v.b. gibi ıslak bir mekan olmalıdır. Yapının kuzey köşesine düşen odanın duvarlarında kazının ilk çarpıcı buluntusu olan in-situ çiniler ortaya çıkarılmıştır. Sır altı tekniğiyle çeşitli av hayvanları, siren, sfenks gibi fantastik yaratıklar ve saraylı insanlar resmedilen bu çinilerden, göğsünde "es sultan" yazılı çift başlı kartal figürlü olanlar, buranın Selçuklulara ait bir saray ve bu figürün de bir arma olduğunu belgelemektedir.

Kazılarda bu odadan kuzeydoğuya, göl tarafındaki terasa çıkan bir kapı ve terasta, bu odanın hemen önünde, kaya ve duvarda ahşap taban izleri belli olan yan-yana iki oda kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan teras tarafındakinin altında foseptik ve atık su kanalı bulunmaktadır.

Eyvanın yanındaki dönemeçli dehliz, güneydoğudaki bölüme geçişi sağlar. Güneydoğudaki bu bölüm saray planının özetlenip küçültülmüş bir modeli gibidir. Zemini düzgün blok taş döşeli küçük bir salon, tam karşıda, güneydoğuda buraya açılan, zemini bir basamak yüksekliğinde ve tuğla döşeli bir eyvan, buradan güneydoğu terasına çıkış yeri, dehlizin solunda, kuzeydoğuda iki oda, sağda ise güneydoğuya ön avlu tarafına uzanan ve birbirine geçilen odalar sıralanmaktadır. Bunlardan küçük salonun kuzeyinde, daha önce değinilen taht eyvanına bitişik ve dehlizden girince soldaki ilk odada eşsiz buluntular elde edilmiştir. Odanın güneydoğu duvarında nişli raflar ve bunları çerçeveleyen süs kemerleri ile bordürler oluşturan görkemli in-situ alçı bezemeler gün ışığına çıkarılmıştır. Sasani sanatını çağrıştıran, arkasında melek, dört nala giden bir atlı kabartması, sağır kemerle çerçevelidir. Göçükte çıkan parçalardan bunun tekrarlandığı anlaşılıyor. Niş köşeliklerinde tavus, bordürlerde geometrik örgü ve stilize bitki motifleri işlenmiştir.

Hemen bu odanın bitişiğindeki odanın doğu köşesinde yer alan ve Otto-Dorn zamanında kazılmadan bırakılan bir tuğla bölme, 2001 yılında kazılarak bir tuvaletin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Alttaki küçük foseptik bir künkle teras altındaki atık su kanalına bağlanmaktadır. Saraya giren su şebekesine bağlı künkler vasıtasıyla foseptiğe akan sular yukarıda belirtilen kanala dökülmektedir. Böylece bir Orta çağ sarayının özel odasına, özel bir tuvalet tesisatının kurulduğunu görebiliyoruz.

Orta Asya'da geleneksel bir yapı kavramı haline gelen orta avlu-dört eyvan şeması, Anadolu'da hem ölçüleri küçülerek, hem de yan mekanlar basitleştirilip, derinlemesine eksene vurgu verilerek uyarlanmıştır. Bu dönüşümün, Konya Sırçalı Medrese, Kayseri Huand Medresesi'nden Malatya Ulu Camii, Kayseri Erkilet Köşkü ve Taşkın Paşa Medresesi'ne kadar çeşitli örnekleri görülmektedir. Tek yapı planı bakımından, Alanya Selçuklu Sarayı taht eyvanı ve şeref avlusu ile Kubad-Abad'daki Büyük ve Küçük Saray da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

2000 yılında yapılan kazılarda Küçük Saray'ı Büyük Saray'a bağlayan sekili yolun, Büyük Saray hizasında bir dirsek yaparak göle doğru döndüğü noktada, bazı mekan ve çeşme kuruluşu kalıntıları ortaya çıkmıştır. Yol buradan Büyük Saray terasına doğru basamaklarla inip Büyük Saray avlu zeminiyle aynı düzeyde devam ederek terasa, düzgün taş kaplamalı bir kapı sahanlığı ile ulaşmaktadır. Burada zıvanalı bir kapı eşiği de ortaya çıkmıştır.

Hamam:

2001 yılında bu bölgede kazıya devam edildiğinde, Büyük Saray ön-avlusunun güneydoğu duvarına bitişik bir hamam kalıntısı gün ışığına çıkarılmıştır. Burada hamamın tuğla duvarları, külhanın ağzı, su deposu, sıcaklık ve bitişiğindeki ılıklık ve soyunmalık mekanları, duvarlarında sıcak su künklerinden kalabilenlerinden bir kısmı, tüteklikler, zeminin çöktüğü ılıklıkta cehennemliğin tuğla ayakları ortaya çıkarılmıştır.(Res. 16). Hamamın duvarları büyük ölçüde yıkıldığı için iç kapıların sınırlarını belirlemek tam olarak zordur. Bununla birlikte, mevcut iç duvarların bazılarının cehennemliğin tuğla ayakları üzerine bindirilmiş oldukları tespit edilmiştir. Kareye yakın planlı soyunmalıktan bir kapıyla, derinlemesine dikdörtgen ılıklığa geçilmekte, bu mekanın kuzey köşesindeki bir kapı ise kare planlı sıcaklığa geçişi sağlamaktadır.

Sıcaklığın güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı kenarlarında birer kurna olduğu izlerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan, güneydoğudaki kurnanın alt kısmında, sıcaklık kapısının bir köşesinde ve ılıklık kapısının söve başlangıçlarında çini kaplamanın çerçevesini oluşturan turkuaz sırlı çini levhalar, bir sıra halinde, in-situ olarak ele geçmiştir. Kurnanın altında, turkuaz çini levhalardan biri üzerinde kalan şeffaf turkuaz sırlı, siyah desenli haç formlu çininin küçük bir parçası hamamın duvarlarının yıldız haç kompozisyonunda yerleştirilen çinilerle kaplandığına işaret eder.(Res. 17). Zamanını belirleyemediğimiz bir tahribat sırasında hamamın çinileri sökülmüş olmalıdır. Çünkü kazılar sırasında hamamın kalıntıları arasında kayda değer sayıda çini buluntuyla karşılaşılmamıştır. Ancak hamamın kuzeydoğusunda, sarayın teras duvarlarının dibindeki açmalarda yapılan kazılarda, sayısız yıldız ve haç çini kırıkları bulunmuştur. Bunlar hamamın sökülmüş çinileri olmalıdır. Bu çiniler Büyük Saray'ın sır altı ve lüster sekiz köşeli yıldız çinileriyle desen, renk, üslup ve kompozisyon açısından aynı özellikleri taşır. Böylece Kubad-Abad Büyük Saray Hamamı, Külliye'ye bağlı Kız Kalesi Hamamı ve Kayseri Huand Hatun Hamamı ile birlikte Anadolu Selçuklu sanatında duvarlarında kaplama çinileri in-situ olarak bulunan üç örnek olmaktadır.

Küçük Saray:

Kareye yakın düzgün bir plan gösteren sarayın dış kaplamalarını oluşturan düzgün kesme taş blokların çoğu bugün yok olmuştur.(Res. 18).Güneydoğuya bakan uzun cephenin güney ucunda sivri tonozlu bir giriş eyvanı yapıya girişi sağlar. Duvarları ve tabanı düzgün blok taş döşelidir. Geometrik örgülü çerçevesinden küçük bir kısmı sağlam kalan kapıdan girince, dikdörtgen bir koridor uzanmakta; karşıda bunun ucunda bir kapıdan büyükçe bir odaya girilmektedir. Koridorun güneybatı yan duvarına bir merdiven sahanlığı, kuzeydoğu duvarı ortasına da iç mekanlara geçilen kapı yerleştirilmiş, böylece eyvanla birlikte, bu tür planlarda genellikle rastlanan üçlü giriş mekanları takımı oluşmuştur.
Kapıdan yine bir kapalı avlu veya salona girilmekte; karşıda, göl tarafındaki kuzeydoğu uçta yine bir eyvan buraya açılmaktadır. Her ikisinin de tabanı tuğla döşelidir. Diğer mekanlar burada da salon-eyvan kombinasyonunun iki yanında sıralanmış, ancak burada plan Büyük Saray'dakinden daha sade düzenlenmiştir. Salonun kuzey ve doğu köşelerindeki tuğla örgü kemerli birer kapıyla geçilen yan odalar ikiye ayrılarak, salona bitişik birer bölüm daha elde edilmiştir. Bu dar dikdörtgen mekanların dış duvarı ortasına yerleştirilen baca gibi birer künk yuvası, yapının üstünden gelip aşağı inmekte; odaların temel seviyesinde dışa açılan birer kanalizasyon deliği ile son bulmaktadır. Kuzeybatıdakinin içinde büyükçe bir künk hala durmaktadır. Bunlar, üst kattan aşağı devam eden atık su tesisatının kalıntıları olmalıdır. Kazılarda, eyvanın iki yanında dört köşe birer mekan bulunduğu görülmüştür. Bu kısımların kaplama taşları sökülmüştür. Ancak, mevcut durumlarıyla bu mekanların, sırtlarını eyvana yaslamış, dışa dönük birer eyvan biçiminde oldukları anlaşılmaktadır. İçerde salona açılan eyvanın yan duvarlarındaki açıklıklar, bu mekanlara açılmaktadır. Bunlardan kuzey köşedekinin temel seviyesinde büyük devşirme bloklarla, kimliği henüz belirlenemeyen bir konstrüksiyonun kalıntıları bulunmuştur. Bundan bir metre kadar uzakta, sarayın yan cephesi köşesinde, düzgün blok taşlarla örülü bir merdiven konstrüksiyonunun binaya doğru çıkan iki basamağı ortaya çıkarılmıştır. Bunun dört zıvana deliği bulunmakta, birinde ahşap kalıntıları hala görülmekte idi. Bunlar merdivenin ahşap korkuluk veya sundurmasına ait olmalıdır. Yapının esas girişindeki duvara yerleştirilmiş merdiven gibi, dıştaki bu merdivenin yorumu da zordur. Girişteki, yapının tümünü veya bir kısmını kaplayan bu üst kata, dıştaki kalıntı da bir seyran köşküne mi çıkmaktaydı bilemiyoruz.Küçük Saray'da yürüttüğümüz kazılarda sarayın batısındaki ihata duvarının dirsek yaptığı köşenin batı tarafına bitişik, işlevleri tam bilinemeyen mekanları sınırlayan duvarlar ortaya çıktı. Bunların bir kısmı daha farklı zamanlardaki yapılanmalara ait duvarlar olmalıdır.

Bunlardan biri, dairesel planlı bir kuruluştur. Burada, kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan bir duvar, dairesel kuruluşu ortadan

ikiye bölerek diğer yarısını yok etmiştir.(Res. 19). Bu kuruluşun 4,5 metre çapındaki yarım daire planlı kalıntısı içinde üç metre kazılmış; aynı seviyede 10-15cm. genişliğinde bir set tespit edilmiş, iç yüzün, buradan yukarıya doğru, kubbe gibi kavisli bir daralmayla yükseldiği görülmüştür. Dairesel duvarları oluşturan samanlı kerpiçler, yüksek ısıda kalarak yanmış ve kırmızı tuğlaya dönüşmüştür.Derzlerdeki çamurlar da aynı biçimde tuğlalaşmıştır. Zeminde duvarda sinterleşme fark edilmiş ve sır bulaşmış taşlar ile tuğla ve cüruf parçaları bulunmuştur.Bu bir FIRIN'dır. Kalıntının çevresinde yoğun kül tabakası açığa çıkarılmıştır.
Kubad-Abad'ın yüzyıllar boyunca hırpalanıp, tahrip edilmesi sonucunda pek çok varlığın yok olduğu, toprak olduğu düşünülürse, dairesel kuruluşun özelliklerine ve buluntularına göre bu kalıntının bir çini fırınından başka bir şey olamayacağı anlaşılır. Bunun çini fırını olduğunu düşünüyoruz.

Küçük Saray çevresindeki kazılarda, sağlam harçlı kalın Selçuklu duvarları içinde bazen tek, bazen çift künklü su sistemlerinin, külliye avlusunu ağ gibi ördüğü, bu sistemin bazı noktalarına çeşmeler kurulduğu tespit edilmiştir. Fakat çeşme yapılarının sadece temelleri ya da izleri günümüze gelebilmiştir.

Küçük Saray'ı içine alan avluyu batı taraftan sınırlayan iç sur(ihata duvarı)a bitişik konumda düzgün taş döşeli, seki veya seğirdim gibi bir yolun, Küçük Saray avlusunun güneybatı köşesindeki anıtsal portal kalıntısından, kuzeye, Büyük Saray'a doğru uzanmakta olduğu belirlenmiştir. Çıkarılan kalıntılar aynı zamanda, anıtsal portalın hem dışa, hem içe açılan, tonoz örtülü, sırt-sırta iki eyvan biçiminde düzenlendiğini de göstermiştir.

Bilindiği gibi Kubad-Abad, şöhretini 1965-1967 arasında yapılan kazılarda ortaya çıkan sır altı ve lüster tekniğinde işlenmiş, çeşitli figürleri içeren yıldız ve haç biçimli çinilere borçludur. Bunların önemli bir kısmı, Büyük Saray'da büyük eyvanlı taht salonu ve bakımından eski Şaman Mitolojisi ile İslami cennet kavramında yer alan fantastik ve simgesel yaratıklar tasvir edilmiştir. Bu çinilerden özellikle yıldız biçimli levhalarda, elinde balık tutan insan gibi burç sembolü figürlerden, devlet arması ve kuvvet, kudret simgesi çift başlı kartallara kadar çok zengin kompozisyonlar olağan üstü bir etki yaratmakta, Orta Çağ yapılarından biri olan Büyük Saray'ın kütlevi etkisini yumuşatmaktadır.

Bu figürlerin aralarındaki dünyevi yaratıklar; çeşitli kuşlar, köpek, keçi, aslan, ayı, panter gibi hayvanlar üslup açısından oldukça naturalist bir etki bırakmaktadır. Bu çiniler arasında "Es Sultan" yazılı çift başlı kartal figürü bulunan parçalar en ilginçleridir.(Res. 20).

Bir diğer ilginç çini grubu da, insan figürlü parçalardan oluşmaktadır. "Türk oturuşu" denen bağdaş kurma biçiminde oturan insan figürleri, portre sanılacak derece de bireysel özellikler göstermektedir. Burada ayrıca, basit süs motifleri olmaktan çok, birkaç fırça vuruşuyla çeşitli ifadeler yaratabilen bir resim sanatının sezildiğini de söyleyebiliriz.

1980 yılından itibaren KÜÇÜK SARAY denen yapı çevresindeki kazı çalışmalarında ele geçen yıldız formu çinilerdeki konular, yukarıda söz ettiğimiz Otto-Dorn ve Önder zamanında rastlanan çinilerdekilere benzer. Ancak bunlar arasında 1992 yılındaki kazılarda ortaya çıkan bir grup, üslup, renk ve konu açısından farklı ve yeni özellikler göstermektedir.

Bu fark, özellikle yeni çıkarılan yıldız çinilerdeki kartallarda söz konusudur: Alışılmış, şişman gövdeli, bazılarında gövde ekseni boyunca dikey "Es Sultan" yazılı olanlara göre bu yeni bulunanlardaki kartal figürleri, daha şematik bir tarzda resmedilmiş olup gövdeleri ve kanatları sıska denecek inceliktedir. Gövdelerinde yatay dikdörtgen kartuşlar içinde "Es Sultan", "Es Sultani" veya "El Muazzam" ibareleri görülmekte, bazılarındaki yazılar ise okunamamaktadır. Yeni bulunan çinilerde konu, ve işleyiş tarzı bakımından alışılmışlardan farklı özellikler de göze çarpıyor. Örneğin, bir yıldız levha üzerine sır altına işlenmiş beyaz ve benekli gövdeli, uzun gagalı kuş; insan başlı, kanatlı-aslan gövdeli, kuyruğu ejder başıyla son bulan sfenks gibi örneklerle ilk kez karşılaşıyoruz. Buradaki sfenks, Kopenhag David Koleksiyonunda bulunan seramik tabaktaki örneğe çok benzemektedir.

Adeta bir karikatür gibi baş ve ayakları deve, gövdesi kuş biçiminde işlenen "Deve Kuşu" da ilginç ve şimdilik tek örnektir.(Res. 21). Başta deve kuşu olmak üzere, bu figürler minyatürlere özgü "Kavram Resmi" karakterinin ilginç özelliklerini oluşturur. Ressam bildiği bir şekli stilize etmekten çok kafasındaki kavramları birbirine eklemiştir.

Yeni yıldız çiniler arasında yazı içeren grup da oldukça zengindir. Bunlardan "Es Sultan-El-Muazzam" yazılı olan ile yarısı kırık ve yazısı okunamayan diğer bir parça en dikkat çekenleridir.

Aynı şekilde, bezemeleri yaprak çeşitlemeleri ile oluşan; özellikle çift başlıkları andıran simetrik ve stilize yaprak kompozisyonları içeren çiniler de yeni karşılaştığımız bir grup oluşturmaktadır.

Üzerine küçük kuşlar konmuş Hayat Ağacı işlenen parça ile çift başlı kartal işlenen parça, lüster tekniğindeki buluntular arasında bu desenlerin ilk defa görüldüğü örneklerdir. Bu güne kadarki kazılarda çıkan haç biçimli çinilerde, genellikle siyah geometrik ve bitkisel desenler işlenmiş; üzerlerine turkuaz şeffaf sır uygulanmıştı. Yine 1992'de keşfettiğimiz ilginç bir haç çini grubunda, 32 çeşitlemesini belirlediğimiz bir desen stili, ayrıca özellik oluşturmaktadır :

Bunlarda, çeşitli bitkisel ve geometrik desenli parçaların yanı sıra, Anadolu Selçuklu Sanatında ilk kez, figür tasvirleri içeren bir haç biçimli çini grubuna rastlıyoruz. Çift başlı kartallar, birbirine dolanmış simetrik tavus kuşları, diğer kuşlar, balıklar bu yeni bulduğumuz grubun repertuvarını oluşturmaktadır.(Res. 22,23).

Ayrıca yine bir alt grup oluşturan, yazı veya yazıya benzer motiflerle bezenmiş haç çiniler de bulunmuştur.

2001 yılında, 1985 yılından itibaren Büyük ve Küçük Saray'da yürüttüğümüz kazılar tamamlanmış, restitüsyon ve konservasyon çalışmaları başlatılmıştır.

2002 kazı döneminde Saray Külliyesinin güneyinde, Eski Tunç çağı höyüğü "Toprak Tol" ve "Gürlevi" denen Selçuklu barajına bakan bölgede, toprak üstünde görülen kalıntılar ve çevresi, yeni kazı alanı olarak seçilmiştir. Kalıntılar üzerindeki toprak kaldırıldığında, yan yana üç odalı bir yapı kalıntısı ortaya çıkmıştır. Bunlar zeminlerine kadar kazılmış, orta ve batıda yer alan odalarda, demircilik işlerinde kullanılmış ocak kalıntılarına rastlanmıştır.

Bu üç mekanlı yapının batısındaki kazılar halen devam etmektedir. Bu alanda kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda şekillenen büyük hamam kalıntısı, su deposu, sıcaklık mekanı, halvet hücreleri, ılıklık ve aralık mekanları açığa çıkarılmıştır.(Res . 24).Sıcaklık mekanının tam ortasında, yer alan tuğla ayak kalıntısı örtü sistemine mi aitti? Bunu bilemiyoruz! Ancak halvet hücrelerinin kareye yakın planları, onların alışılagelmiş düzende kubbeli üniteler olabileceğini düşündürmektedir.

Hamamın kuzeybatısında geniş dikdörtgen planlı su deposu yer almaktadır. Burada çökmüş bulunan cehennemlik zeminine kadar inilmiştir. Su deposunun gerisinde, kare planlı sıcaklık mekanı ve kuzeydoğusunda da yan yana iki halvet hücresi, sıcaklığın güneydoğusunda ise ılıklık mekanı ve buna bitişik küçük soyunmalık bulunmaktadır. Halvetlerin güneydoğusuna bitişik enine dikdörtgen ünite de bir ılıklık hacmidir. Bunun gerisindeki aralık mekanı "büyük soyunmalığa" bağlanmaktadır. Böylece iki ayrı kullanım düzeni olan ilginç bir hamam şeması ortaya çıkmaktadır. Küçük soyunmalıktan, sıcaklığın güneydoğusundaki ılıklığa bağlanan kapı, Selçuklu devrinde tuğla malzemeyle kapatılmıştır.

Kalıntılardan, hamamın iç ve dış duvarlarının bir bölümü moloz taş malzemeyle, bazı iç duvarlar ile cehennemlik ayaklarının tuğlayla yapıldıkları anlaşılır. Aralık mekanının taş döşeli sağlam bir zemine sahip olduğu anlaşılmış ve hamamın atık suyunu tahliye eden kanal izlerine rastlanmıştır. Hamamdaki en ilginç mekan, küçük soyunmalığa bağlanan ılıklık mekanıdır. Buranın zemininde kuzeydoğu, güneybatı ve güneydoğu duvarları önünde çini döşemeyle karşılaşılmıştır. Güneydoğu duvarındaki kapı açıklığı eşiğinde turkuaz sırlı, 30cm çapında altıgen çinilere; güney köşe ve güneybatı duvarı önünde de beyaz zemin üzerine kobalt mavisi zikzak desenli 40x30cm büyüklüğünde sır-altı tekniğinde döşeme çinilere rastlanır.(Res. 25,26)

Selçuklu Dönemi'nde ılıklık mekanı önce altıgen çinilerle kaplanmış, daha sonra yine dönemi içinde zikzak çinilerle yeniden döşenmiş olmalıdır. Dikkatle incelendiğinde, ılıklığın güneybatı kenarında zikzak desenli çini döşeme, güneydoğudaki altıgen çini döşemeden daha yüksekte durmaktadır. Böyle zikzak desenli çiniler, Alanya İç Kale'deki Selçuklu sarayı kazılarında da bulunmuştur. Selçuklu sanatında zikzak motifinin fresk, seramik ve çinilerde çok sık işlenen ve sevilen bir motif olduğu anlaşılmaktadır. Kazı alanının hemen her yanında, zikzak desenli kırık çini parçaları ele geçirilmiştir. Bunların, hamam tahrip edildikten sonra etrafa dağılan, döşemelere ait çini parçalarıdır.

Kazı çalışmaları, hamamın soyunmalık bölümü ve ona bağlı mekanları ortaya çıkarmak üzere devam etmiş, sonucunda burada bir "köşk" yapısının varlığı gün ışığına çıkarılmıştır. Böylece, Alanya Kalesi'nde bulunan hamamlı köşkten sonra, Selçuklu sanatında ikinci örnek Kubad-Abad Hamamlı Köşkü oluyor. Hamamın güneydoğusundaki büyük soyunmalık mekanında yapılan kazılar sonucunda, burasının kısmen surla sınırlanmış büyükçe, çarpık dikdörtgen planlı bir mekan olduğu ortaya çıkmıştır. Zemini taş döşeli olup, kuzeydoğu kenarında iki kademeli bir sekinin güneybatı duvarının önünde de büyük altıgen tuğlalardan oluşan bir diğer sekinin yer aldığı görülmektedir. Bu sekinin bulunduğu güneybatı duvarındaki, sivri tuğla kemerli dar bir kapıdan, zemini tuğla döşeli diğer bir mekana (küçük soyunmalık) geçilir. Bu mekanın kuzey köşesinde yer alan

kapı, yukarıda belirtildiği gibi tuğlayla kapatılmıştır. Aynı mekanın güneydoğu duvarındaki kapı ise bizi dar bir koridora çıkarır, koridordan da doğu ve batıdaki mekanlara ulaştırır. Doğudaki enine dikdörtgen mekanın kuzeydoğu köşesinde, eşiği de ortaya çıkan ve hem buraya hem de hamama girişi sağlayan bir kapı bulunur.

Batıda yer alan derinlemesine dikdörtgen mekanın batı duvarı ortasında, aşağıdan yukarı çıkan bir künk, üstte bir küçük katın varlığını düşündürür. Bu bölümün batı duvarına, saray külliyesinin suru ve avlağı (paradaison) sınırladığı sanılan, sur dayanmaktadır. Bunların yapıya dayandığı noktada, yukarı seviyede, küçük bir mekan ortaya çıkmıştır. Bunun içi zemine kadar kazıldığında, altta hamama ait kanalizasyon sisteminin bulunduğu görülür. Bu mekanın içinden çıkan atık toprak zengin buluntular vermiştir. Bu mekanın doğu ve güney duvarlarında aşil (kırmızı) boya ile derzlere benzer fresk kalıntılarına rastlanmıştır. Batı ve kuzey duvarlarında bu freskler yoktur. Böylece Küçük Saray'da parçalar halinde ele geçen fresk kalıntılarından sonra, bunların hamamlı köşkte in-situ olarak bulunması çok önemlidir. Bu durum bize surun Alanya İç Kale surundaki gibi fresklerle süslü olduğunu göstermektedir. Fakat, ne yazık ki, hem dönemi içinde hem de yakın zamanlara kadar yapılan tadilatlar ve tahripler "Hamamlı Köşk" ün özgün karakterini epeyce kaybetmesine neden olmuştur.

Söz konusu mekanı sınırlayan avlak (av bahçesi) surunun güney kenarına bitişik, üzerinde hatıl yuvaları bulunan bir duvar kalıntısı ile karşılaşılmıştır. Bu hatıl yuvalı duvar nasıl bir işleve sahipti bilemiyoruz. Belki hamamlı köşkün ikinci katına çıkışı sağlayan merdivene ait idi! ve belki de, hamamlı köşkü Gürlevi denen baraj kıyısında bir yalı köşkü gibi düşünürsek (göl yakın tarihlere kadar barajı da aşıp köşke kadar geliyordu) burada bir ahşap iskelenin varlığı söz konusu idi.

Ancak bunlar, şimdilik çeşitli varsayımlardan bir kaçıdır. Burada kazı çalışmaları devam etmektedir. Gelişmeler bu kazılar sonuçlanınca belli olacaktır.

Üç mekanlı yapı, hamamlı köşk ve çevresinde yürüttüğümüz kazılar bir çok önemli ve ilginç buluntular vermiş ve bir çok değişik çini örneklerini de gün ışığına çıkartmıştır. 2001 yılından sonraki kazı çalışmaları "Üç Mekanlı Yapı" ile batısındaki "Hamamlı Köşk" ve çevresinde gerçekleşmiş; özellikle "Üç mekanlı Yapı"nın kuzeyindeki kazılarda olağan üstü veri ve bulgularla karşılaşılmıştır. Bu alanda, ortaya çıkan su tesisatının yanı sıra, çamur harçlı duvarlar arasında sır, cam cürufları ile birlikte tüm alanı kaplayan kalın bir kül tabakası; yer yer kireç tabakaları; çeşitli madeni aletler; içi, kırık çinilerle dolu yığın halinde harç tabakası ile yüksek ısıda kaldıkları anlaşılan tuğlalar ve en ilginci on altı kat, üst üste, yıldız haç formunda duvara monte edilmek üzere hazırlanarak istiflenmiş bir çini deposu ile karşılaşılmıştır. Bu heyecan verici buluntular, bu alanın saray inşaatı sırasında kurulan bir "Şantiye" olduğunu ortaya koymaktadır. Durum böyle olunca, doğal olarak sır ve cam cürufları, sır akmış taşlar, kül tabakası, fırınla ilgili işlerde kullanıldığı sanılan bazı madeni aletler, burada bir çini ve seramik fırını atölyesi olabileceğini akla getirir. Küçük sarayın batısında yer alan fırının varlığı da bunu destekler. Ancak, şantiye alanında henüz bir fırın yapısının anlaşılabilir kalıntıları belirlenememiştir. Bununla birlikte, alanın güneybatı tarafında, taş temel üzerine istiflenmiş tuğla kalıntılarıyla beliren bir kuruluşun; tuğla fırını mı, yoksa başka türlü bir fırın mı olduğu konusundaki tereddütlerimiz henüz ortadan kalkmamıştır.

Orta Çağ'da inşaatlarda çalışan ustaların, her dönemde olduğu gibi işlerini tamamladıktan sonra, şantiye alanını bırakıp gittikleri göz önüne alınırsa, 800 yıl doğanın, insanın tahribiyle bu basit Orta çağ fırınlarının da yok olup gittiği düşünülebilir. Kubad-Abad sit alanı yıllarca çiğnenmiş, tarla olarak sürülüp ekilmiş ve durmadan kurcalanmıştır.
Bu bölgede ele geçen sır altı tekniğinde sekiz köşeli çini levhalarda, çift başlı kartal figürleri ile bitkisel desenle süslü değişik haç formlu çiniler dikkati çeker.

İlk kez karşılaştığımız şeffaf turkuaz sırlı sekiz köşeli yıldız ve altıgen formlu çini parçaları son dönem kazılarının en önemli buluntularıdır. Kıvrık dallar, palmetler, geometrik örgüler ve insan figürleriyle desenlenmiş sekiz köşeli yıldız çinilerin yanı sıra; II. Kılıç Arslan Köşkü'nün minai dikdörtgen panolarında (av sahnesi gibi) figürleri sınırlayan sekizgen çerçeveler, bu şeffaf turkuaz sırlı kare veya dikdörtgen(?) çini panolarında da karşımıza çıkar. Bunlarda sekizgenler içersine siyah renkte geometrik geçmelerle oluşan bir sekiz köşeli küçük yıldız ile palmet yaprakları veya siyah-turkuaz renkte dama motifleri işlenmiştir.

Ayrıca yine Şantiye alanında içi, küçüklü,büyüklü çinilerle dolu harç tabakasından çıkarılan şeffaf tukuaz sırlı, siyah desenli kırık çini parçaları birleştirildiğinde altıgen formlu oldukça büyük (?) bir çini levhada bir müzik aleti çalan bir insan figürü tasvir edilmiştir. Kırık olduğu için yüzü görülmeyen figürün, bir diğer kırık benzer parçada, sadece

başı kalmış bir figürün yay kaşlı, hafif çekik badem gözlü, uzun ince burnu, küçük ağzı ve gözünün altındaki beni bulunan dolgun çehresine benzer tipte olduğu kesindir.

Harç yığını içerisinden çıkardığımız söz konusu siyah desenli, şeffaf turkuaz sırlı çinilerden başka, küçük ölçekli haç kolları da bulunmaktadır.

Ortalama 17cm. çapında, 2cm. kalınlığında şeffaf turkuaz sır altına siyah desenli bu küçük yıldızlar ve onlara eşlik eden aynı özelliklerdeki haç çiniler ile Kubad Abad Kız Kalesi ve Alanya İç Kale Sarayı kazılarında bulunan benzer nitelikteki küçük çiniler ortak bir grup oluşturmaktadır. Buradaki küçük haçlar da aynı şekilde turkuaz yıldızlarla kontrast halinde şeffaf sır altına krem zemin ve lacivert desenler ile ya da lacivert zemine beyaz ve patlıcan moru desenler ile çeşitli palmet, soyut çiçekli kıvrık dallar içermektedir. Bunlardan tek kalan bir haç kolunda ise, krem zemine gri ve lacivert renklerde, başını kaldırarak öten bir kuş tasvir edilmiştir.

Üç mekanlı yapının kuzeyinde, Şantiye alanındaki kazılarda ortaya çıkan çamur harçlı duvarların çeşitli mekanlar oluşturduğu, bu mekanlarda kül, sır cürufları, cam buluntular, harç içinde çiniler, fırınla ilgili tuğlalar, kireç yatağı ve çeşitli sikke ve madeni aletlerin ele geçirildiği belirtilmişti.

Başlangıçta, bu çamur harçlı duvarların, Küçük Saray çevresinde rastladığımız Eski Tunç Çağı çamur harçlı duvarlar olabileceği akla geldi. Ancak bu duvarlarda gördüğümüz devşirme bir taş parçası, bu duvarların Selçuklu dönemine ait olduğunu göstermektedir. Bu görüşü güçlendiren olağanüstü buluntular ise, 160x120 cm. boyutlarında, çamur harçlı duvar kalıntılarının oluşturduğu bir çini deposunda ortaya çıkar. Bu mekanda toprak yüzeyinden 140cm aşağıya inilmiş, 100cm derinliğinde, onaltı kat, yıldız-haç formunda, duvara kaplanacak şekilde istiflenmiş çiniler gün ışığına çıkarılmıştır. Çinilerin büyük bir bölümü sağlamdır. Fakat istiflendikleri alanın üzerinde toprak kütlesinin ağırlığı ve basıncı artınca, bir bölümü parçalanmıştır. Buna rağmen, yüzyıllarca kalabilmiş olmaları büyük bir şanstır.

Bu olağanüstü çini buluntular, küçük ölçekli olup, çapları 13,5cm, kalınlıkları ise genellikle 1,5cm olan sekiz köşeli yıldız ve haç formlu çinilerdir.

Bunların pembemsi krem rengi hamurları klasik Kubad-Abad çinilerine göre, çok daha gözenekli, çok daha kolay dağılabilir özelliktedir. Ancak resim kalitesi ve konu repertuvarı açısından çok değişik ve ilgi çekicidirler.

Sır-altı tekniğinde hazırlanmış olan bu çinilerde mavi ve siyah renkler başta olmak üzere yer yer patlıcan moru (mangan moru) da kullanılmıştır.

Desenler, genellikle bitkisel motiflerin işlendiği örneklerde çok çeşitli ve çok değişiktir. Figürlerin tasvir edildiği örneklerde ise, fon desensiz, konuyu veya figürü ön plana çıkaran bir kompozisyona sahiptir. Bazı desenlerin taşıdığı soyut özellikler, açık ve yalın biçimlenişi, onlara günümüze yakışan çağdaş, modern bir etki sağlar.Sekiz köşeli yıldız çinilerde, bazen yıldızın kenarları konturlarla çevrelenmiş, bazen yüzeydeki desen, çerçevesiz tüm yüzeyi kaplamıştır.

Konular: geometrik ve bitkisel desenler, yazı çeşitleri, çeşitli kuş, dört ayaklı hayvanlar, balık figürleri, fantastik yaratıklar, insan yüzlü güneş tasvirleri ve insan figürlerini içerir. (Res. 27,28).

Zengin bir desen ve repertuvar ortaya koyan bu çiniler, alışılmış Kubad-Abad çinilerinden renk, kompozisyon ve ölçüleri ile ayrılmaktadır. Yer yer beceriksiz çizgiler, yalın görüntüleri ve küçük ölçüleri bakımından Konya II. Kılıç Arslan Köşkü'nün çinilerini akla getirmektedir. Bu bakımdan daha erken tarihte yapılmış olabilecekleri düşünülebilir.

Ancak bu çinilerin ortaya çıktığı seviye, stratigrafik açıdan dikkat çekicidir. Bu çinilerin depolandığı harçlı kütlenin hemen altındaki tabakada I. Alaaddin Keykubad'a ait bir sikke bulunmuştur. Bu durum, çinilerin bu döneme ait olamayacağı sonucunu ortaya koyar. Çinilerin depolandığı alanın güneybatısında kalan açmada bu çinilerle aynı toprak seviyesinde grup halinde ele geçen on iki gümüş sikkeden sekiz tanesi İlhanlı Sultanı Gazan Mahmud Han adına (1299-1300) darp edilmiştir. Dört gümüş sikke ise son Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubad (1283-1302) döneminde darp edilmiştir. Bu duruma göre söz konusu sikkelerle aynı toprak seviyesinde bulunan bu çiniler, alışılmış Kubad-Abad çinilerinin tarihlendiği 13. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başına tarihlenebilir. Bu çiniler arasında bulunan kitabe parçaları da yukarıdaki görüşümüzü destekler durumdadır.

Dikdörtgen levhalardan oluşan kitabenin her bir parçasının uzun kenarı 27,5-27,8cm; kısa kenarı 12-12,4cm; kalınlığı ise 1,9-2,4cm olarak ölçülmektedir. Yan yana getirildiğinde 4 metrelik bir bordür oluşturur. (Res. 29).

Farsça yazılı kitabenin parçalarının ancak bazıları

okunabilmektedir: okunabilen üç parçanın transkripti şöyledir: "bord nida ez çerh nida-yı asmani amed", çevrisi de "felekten nida aldı, semavi bir ses geldi" şeklinde açıklanabilir. Diğerlerinde okunabilenler ve çevirileri ise şu şekildedir:

"Firisti durer"-"inciler gönderirsin"
"Şaha çu şad ve"-ey şah.....oldu"
"cud"-cömertlik"
"est in daire"-".....dir bu daire"
"her nefesi"-"her nefeste"
"fahru's-sunna"- "sanatkarların övüncü"
"İsa (amel-i İsa)"
Söz konusu ibareler arasında "sanatkarların övüncü" sözleri ve "İsa" adı büyük bir ihtimalle bir sanatçı veya ona yönelik övgüleri karşımıza çıkarmaktadır.

Kubad-Abad'ın bağlı olduğu Beyşehir'de, bulunan Eşrefoğlu Camisinin (1296-99) ahşap kapı ve minberinde sanatçı adı olarak "İsa" belirtilmektedir. Bu usta acaba cami ve türbenin çinilerini de yapmış olabilir mi?

Bu noktada şu gerçekleri dikkate almak gerekiyor.

Kubad Abad'da 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başında faaliyet hala sürmekteydi. Başta sikkeler olmak üzere kazılarda ele geçen birçok buluntu bunu göstermektedir. Saray Külliyesinin güneybatısındaki hamam kazılarında, İlhanlı Gazan Han adına (1299-1300) darp edilmiş sekiz gümüş sikke ile son Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubad'ın (1283-1302) dört gümüş sikkesinden başka bir Eşrefoğlu parası, Kubad-Abad'ın 14. yüzyıl başlarındaki canlılığın kanıtıdır.

Selçukluların son demlerinde, 13. yüzyıl sonu, 14. yüzyıl başları sırasında Eşrefoğulları birden parlayıp egemenliğini yaymıştı. O sırada tüm "Gurgurum Vilayeti" yani Beyşehir gölü havzası da ellerindeydi. Eşrefoğulları bu kısa parlak dönemlerinde Kubad-Abad'ı kullanmış; yenilemelere girişmiş; bu arada aynı sanatçı İsa'yı da orada görevlendirmiş olabilirler. Fakat Moğolların baskılarını şiddetlendirmeleri sonucunda bu projenin yarım kaldığı düşünülebilir.

Şantiye buluntusu çinilerimizde görülen farklı özellikler, geleneksel tavrı hareket noktası yapan yeni bir dönemin habercisi de olabilir.

KIZ KALESİ

Kubad Abad Saray sitesine bağlı ve ona en yakın adalardan biri olan Kız Kalesi yaklaşık üç bin metrekare alana sahiptir ve doğrudan doğruya suya inen duvarlarla sınırlanmıştır.Düzgün olmayan bir plan oluşturan bu duvarlar, üzerlerinde yükseldikleri kaya kütlelerinin topografik yapısına uygun bir biçimleniş ortaya koyarlar.(Res. 30).Adanın üzerindeki kalın toprak örtü, çeşitli küçük engebelerle piramidal sayılabilecek bir biçimde ortaya doğru yükselmektedir.Bu orta noktada büyük tonozlu giriş eyvanı ve önünde avlusu ve diğer mekanları olan dikdörtgen planlı bir bina kalıntısı yer almaktadır.Bu bina kalıntısında zemin taş döşemeleri, kapı ve merdiven kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Adanın güneybatı ucunda soyunmalık , ılıklık, sıcaklık, külhan gibi bölümleri ve cehennemlik gibi alt yapı kuruluşu ile küçük bir hamam, kazılar sonucu gün ışığına çıkarılmıştır.Bu küçük ve basit hamamın ılıklığında duvarlarda ın-sıtu (özgün konumda) yıldız-haç çiniler bulunmaktaydı.Haç biçimli olanlar turkuaz şeffaf sır altına siyah renkli palmetler, yıldızlar ise çift başlı kartal figürleri içermektedir.Bunlar karada ana külliyedeki çinilerle her bakımdan aynı denecek derecede benzer parçalardır.(Res.31,32,33).

Hamamda in-sıtu bulunan çift başlı kartallı çiniler dışında, dökülmüş çiniler, çini mozayık parçaları bulunmuştur.Tavus kuşu figürlü yıldız parçasıyla, karşılıklı çift kuş tasviri, karada bulunan çinilerle aynıdır.

Turkuaz, lacivert sırlı çinilerden kesilmiş parçalarla, sır-altı, desenli yıldız ve haçlardan kesilen ilginç çini mozaik buluntuları dikkati çekmektedir.Bunlar, üçgen, beşgen, altıgen ve ince uzun dikdörtgen olarak kesilmiş, büyük bir geometrik örgü kompozisyonu oluşturan çini mozaik parçalarıydı.

Adadaki kazılarda bulunan en ilginç örnekler, çapı 17 cm., kalınlığı 2 cm. ölçülerindeki küçük boyutlu sekiz köşeli yıldız ve haç formundaki çini parçalarıdır. Bunların en yakın benzerleri, Alanya Kalesindeki küçük boyutlu çinilerdir.Bunlar yalnız ölçüleri açısından değil, aynı zamanda desen ve renk açısından da büyüklerden farklıdır. Küçük haçlar büyüklerin aksine krem zeminli, renkli desenli turkuaz şeffaf sırlıdır.

Bunlar arasında en önemli örnek, grifon figürlü kırık şeffaf turkuaz sırlı sekiz köşeli bir yıldız çini parçasıdır.Soyut yapraklı kıvrık dallarla süslü zemin üzerinde kartal başlı, aslan gövdeli bir grifon yer alır.Ön ayaklarından birini hayvan figürlü çinilerdeki gibi göğsüne kaldırmıştır.Siyah siluet halinde tasvir edilmiştir.

Yine küçük boyutlarda, şeffaf turkuaz sırlı bir

sekiz köşeli yıldız çini parçasının üzerine siyah renkte kareler çizilmiş, içleri çapraz çizgilerle üçgenlere bölünmüş; üçgenlerin içine de kıvrık dallardan oluşan bir motif yerleştirilmiştir.Bu güne kadar pek görülmeyen değişik bir desen ortaya koyar.(Res. 34).

MALANDA KÖŞKÜ

Göldeki adaların çoğunda Kız Kalesindeki gibi Selçuklu köşklerini kalıntılarını bulunmaktadır.Malanda Köşkü ise, Kubad Abad'a altı km. uzakta olup, çam ormanı içinde, pınarlar, dereler arasında, dağ eteğinin belenlerinden biri üzerinde yer almaktadır.Bu köşkün bulunduğu yerden Kubad Abad Sarayı kolayca görülebilmektedir.Bu köşk bir Selçuklu mola ve av köşkü, vezir ve emir köşkü veya gözcü karakolu olabilir.(Şek. 2).

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda köşkün kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kapladığı anlaşılmıştır.Yapının doğu cephesi yol açma bahanesiyle Orman işletmesinin buldozerleriyle ortadan kaldırılmıştır.Geriye kalan kısımlar, köşkün dikdörtgen planlı bir holü iki taraftan kuşatan mekanlardan oluştuğunu gösteriyor.Güneybatı köşesindeki kapıdan giriş mekanına, oradan da orta hole geçilmektedir.Holün batısındaki üç mekandan, ortadakinde içten bir tuğla duvarla bölünen bir Selçuklu tuvaleti yer alır.

Bu yapıda da, Kubad Abad, Alanya gibi saraylarda ele geçen ve aynı nitelikleri taşıyan çini ve çini mozayıklarla karşılaşılmıştır.Bunlar insan, hayvan figürleri, geometrik ve bitkisel desenli sekiz köşeli yıldız parçalarıyla, haç formlu çini parçaları ve turkuaz sırlı mozayık parçalarıdır.(Res. 35,36).Bunların arasında bir yıldız çini parça üzerinde ejder figürü dikkat çekmektedir.Sakallı bir insan figürünün yalnız yüz kısmı kalmış olan parçası da ilginçtir.Ayrıca ayakta duran insan figürleri ve kuş figürlerinin bulunduğu çini parçaları da bu köşkün zengin bir biçimde çinilerle bezendiğini bize gösteren örneklerdir.

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Refik, Büyük Umumî Tarih, İstanbul.1328.
Charles Texier, Description de L'Asie Mineure. Faite Par Ordre du Gouvernement Francais de 1833 a 1837. Paris .1849.

Erol Yurdakul, "Son Buluntulara Göre Kayseri Huan Hatun Hamamı" Selçuklu Araştırmaları Dergisi II, (1970), Ankara 1971, s:141-151
Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, cilt 3. İstanbul 1314.

F. Sarre, Konya Köşkü (Çev. Şahabettin Uzluk) Ankara 1967.

Gönül Öney, "Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler" Sanat Tarihi Dergisi, İzmir 2005, Sayı XIV/1 s:225-240.
Gönül Öney, "Die Kare fliesen im Grossen Palast von Kobad Abad, Archaeologischer Anzeiger, Heft 4, Berlin 1969, s:449-500.

Gönül Öney, "Kubad Abad Ceramics" The Art of Iran and Anatolia, London 1974. s:68-81.
Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara 1978.
Gönül Öney, Türk Çini Sanatı, İstanbul 1976.
İ.H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi, Konya.1964.

İbn Bibi, (El-Hüseyin bin Muhammed bin Ali el Cafer-i Rugardi), El-Evamürü'l Ala'iye fi'l Umurül-Ala'iye, Selçukname I, (hazırlayan: Mürsel

Öztürk), Ankara 1996.
İbn-i Bibi, Tevarih-i Ali Selçuk, Houstma Tabı, Leiden 1902.

J. Strzygovski, "Der Kiosk von Konya" Zeitschrift für Geschichte der Architektur I. 1907. s:3-9
K. Otto-Dorn - M. Önder, "Bericht Über die Grabung in Kobodabad 1965" Archaeologischer

Anzeiger, 1966. s:170-183.
K. Otto-Dorn, "Bericht Über die Grabung in Kobadabad 1966" Archaeologischer Anzeiger,

Heft 4, Berlin 1969. s: 438-506.
K. Otto-Dorn, "Die Menschliche Figurendarstellung auf den Fliesen von Kobadabad", Forschungen zur Kunst Asien, In Memoriam Kurt Erdmann, İstanbul.1970, s.111-139.

K. Otto-Dorn, "Kubad Abad Kazıları 1965 yılı ön raporu" Türk Arkeoloji Dergisi, C.XIV, Sayı:
1-2, Ankara 1967. s:237-243.

K. Otto-Dorn, Turkische Keramik, Ankara 1957.
L. Laborde, Voyage de L'Asie Mineure, Paris .1839.

M. Akok, "Konya'da Alaaddin Köşkü, Selçuk Saray ve Köşkleri" Türk Etnografya Dergisi, sayı XI Ankara 1969. s:47-73.

Max van Berchem, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien, Leipzig 1909.
Mehmet Önder, "Kubad Abad Sarayı Harpi ve Simurgları" Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 10,

Ankara 1968, s:5-17.
Mehmet Önder, "Kubad Abad Sarayı Kazılarında bulunan Dört Resimli Çini" Sanat Tarihi Yıllığı

II. İstanbul 1966-68. s: 116-121.
Oktay Aslanapa, "Antalya Müzesi'nde Selçuklu Çinileri" Reşit Rahmetli Arat için, Ankara 1966, s.5-25. Oktay Aslanapa, Anadolu'da Türk Çini ve

Keramik Sanatı, İstanbul 1965.
Peter Ian Kuniholm, "Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments" A Historical Archaeology of Ottoman Empire: Breaking New
Ground Plenum Publishers, New York 2000. s: 93-136.

Rüçhan Arık, "Kubad Abad Excavation (1980-1991)" Anatolica, XVII. 1992. s: 101-118.
Rüçhan Arık, "Recent Developments in Kubad Abad Excavations (1980-1995)" Art Turc/Turkish Art, 10è congres international d'art turc, Cenevre 1999. s:75-86.

Rüçhan Arık, "Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Araştırmalar ve Kubad Abad Kız Kalesi Kazısı" Remzi Oğuz Arık Armağanı, Ankara 1987. s:71-98.

Rüçhan Arık, Kubad-Abad Selçuklu Saray ve Çinileri, İstanbul 2000.
Rüstem Bozer, "Kayseri Huand Hamamı Çinileri" Sanat Tarihi Dergisi (Dr. Lale Bulut'a Armağan)

Sayı: XIV/1, İzmir 2005, s: 1-27.
Ş. Yetkin, "Sultan I Alaaddin Keykubad'ın Alara Kalesi Kasrı Hamamındaki Freskler" Sanat Tarihi Yıllığı, III, İstanbul 1969-1970, s:69-88.
Şerare Yetkin, "Türk Çini Sanatından bazı önemli örnekler ve teknikleri" Sanat Tarihi Yıllığı I,

İstanbul. 1964-65, s.116-121.
Şerare Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1972.

Yılmaz Önge, "Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Külliyesinin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tenziyatı" Ön Asya C:4 Sayı:47, İstanbul s: 10-11.

Z. Oral, "Kubad-Abad Bulundu" Anıt, X, Konya 1949, s:23.

Z. Oral, "Kubad-Abad Çinileri" Belleten C.XVII, Sayı 66, Ankara 1959. s:209-222.

Z. Oral, "Kubad-Abad nasıl Bulundu" A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi C.II, s:2-3 (1953) Ankara 1954. s:171-208.



Resim_1:Köşkün 19. yy. sonundaki durumu

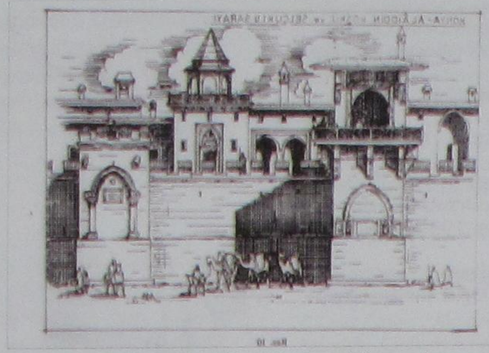

Resim_2: Konya Köşkü'ne ait bir restitüsyon denemesi (Akok'tan)



Resim_3: Köşk Harabesinin bugünkü durumu

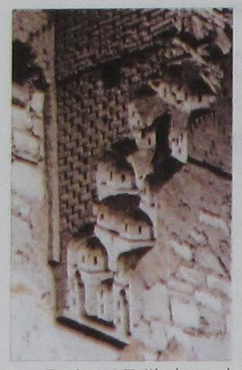

Resim_4:Tuğla konsol



Resim_5:Tuğla konsollar ve fresk kalıntıları

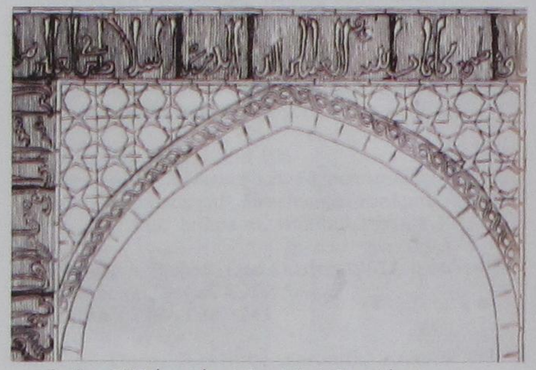

Resim_6:Köşk cephesinin çizimi (Sarre'den)



Resim_7: Köşkün cephesindeki çinilere ait bir çizim (Sarre'den)



Resim_8: Konya Köşküne ait bir çini kompozisyon (Metropolitan Müzesinden)



Resim_9:Konya Köşkü Yıldız-Haç Çini kompozisyonu (TİEM)



Resim_10:Süvari figürlü alçı pano (TİEM)

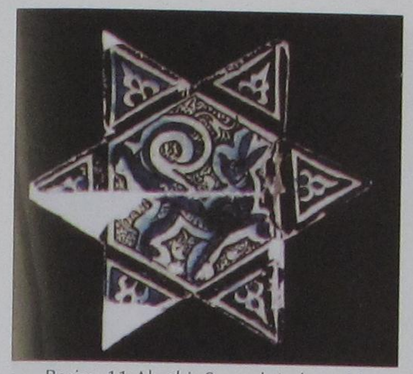

Resim_11:Akşehir Sarayaltı'ndan yıldız çini (Akşehir Müzesi)



Resim_12:Akşehir Sarayaltı çini niş parçası (Akşehir Müzesi)

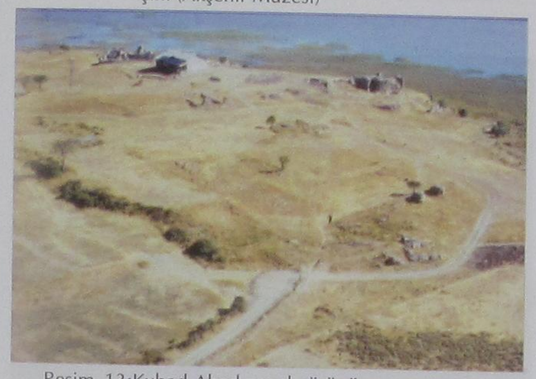

Resim_13:Kubad-Abad genel görünüş

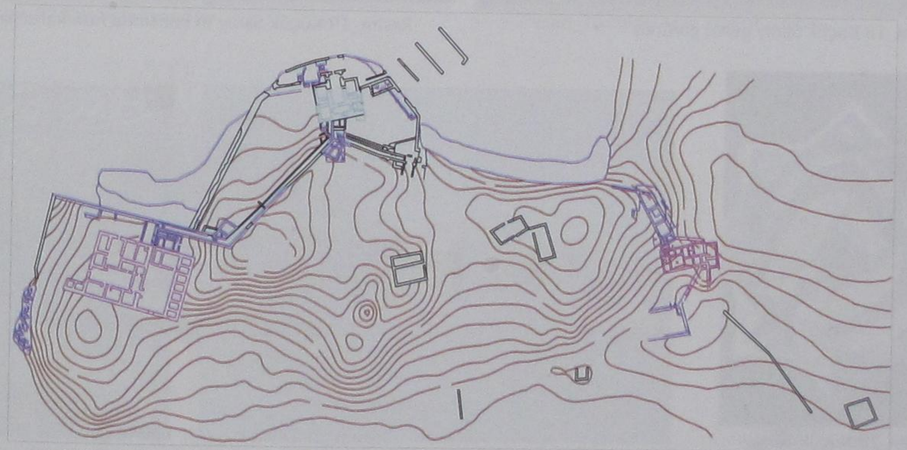

Şekil_1: Kubad Abad Vaziyet Planı.

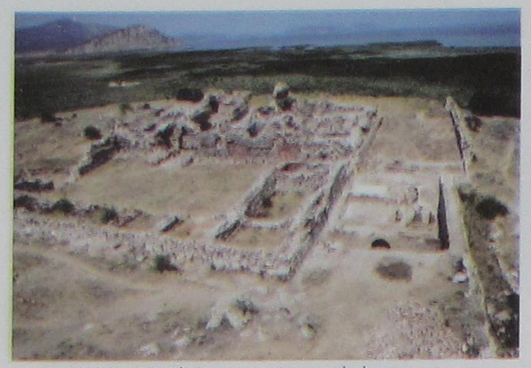

Resim_14:Büyük Saray ve Hamam kalıntısı



Resim_15:Büyük Saray'da in-situ Lüster Çiniler



Resim_16:Büyük Saray Hamamı



Resim_17:Sıcaklıkta in-situ çini bordür



Resim_18:Küçük Saray genel görünüş



Resim_19:Küçük Saray'ın batısında fırın kalıntısı



Resim_20:Küçük Saray,
çift başlı kartal figürlü çini



Resim_21:Deve kuşu (!) figürlü çini





Resim_22-23:Figürlü haçvari çiniler

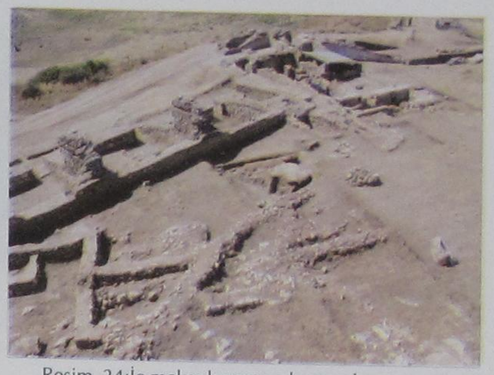

Resim_24:İç mekanlı yapı ve hamamlı
köşk kalıntıları



Resim_25:Ilıklıkta in-situ zikzak çiniler



Resim_26:Ilıklıkta in-situ altıgen çiniler



Resim_27:Kuş figürlü çiniler

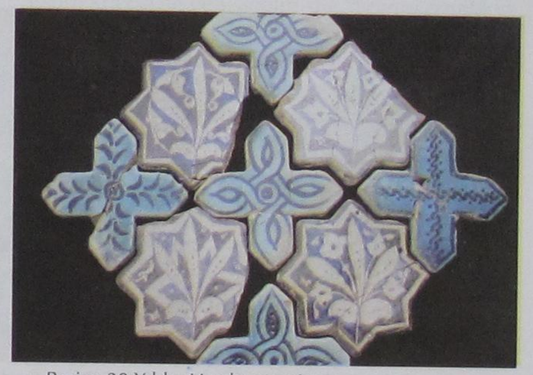

Resim_28:Yıldız-Haç kompozisyonu



Resim_29:Çini Kitabe



Resim_30:Kız Kalesi



Şekil_2:Malanda Köşkü



Resim_31:Kız Kalesi hamamında in-situ çiniler



Resim_32:Kız kalesi hamamında in-situ çiniler



Resim_33:Hamamda in-situ çift başlı kartal



Resim_34:Kız Kalesi'nden bir yıldız çini



Resim_35:Malanda Köşkünden Çini parçası



Resim_36:Malanda Köşkünden çini parçaları

KONYA' DAKİ KLASİK DÖNEM OSMANLI YAPILARI

Ali BAŞ*

ÖZET

Konya'da klasik Osmanlı dönemine ait az sayıda eser bulunmaktadır. Bunlar da daha çok cami ve türbe gibi yapılardır. Pir-i Mehmet Paşa, Selimiye ve Şerafeddin camileri Osmanlı dönemi Konya'sının önemli eserleri arasında görülmektedir. Pîrî Mehmet Paşa Camisi tek kubbeli bir eser olup, önde yer alan üç bölümlü son cemaat yeri uygulamasıyla benzeri örneklerden farklı bir görünüm sergilemez. Yalnız Selimiye ve Şerafeddin camileri klasik Osmanlı dönemine ait merkezi kubbeli camilerin İstanbul dışındaki önemli temsilcileridir. Sultan Selim Camisi'nde merkezi kubbe güney yönde yarım kubbe ile genişletilmiştir. Yapının özellikle dış görünümünde, kubbenin oturtulduğu kare kaidenin bir duvar kütlesi biçiminde yükseltilmesi XVI. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de yapının Sinan'a mal edilmesi sebebiyle alışılmadık bir tasarımı gösterir. Şerafeddin Camisi'nde ise güney yönde yarım kubbe genişletmesine paralel olarak mihrap nişinin bulunduğu kısım da dışarıya doğru taşırılmış ve böylece daha farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Şerafeddin Camisi, ayrıca iç düzenlemesiyle de dikkati çeken bir yapıdır. Özellikle mahfil düzenlemesi Koca Sinan'ın son eserleri arasında gösterilen ve hatta bazı araştırmacılar tarafından Sinan'ın olmadığı konusunda da görüş bildirilen İstanbul'daki Kılıç Ali Paşa Camisi'nin mahfil düzenlemesiyle benzer özellik sergilemektedir.

Konya'daki klasik Osmanlı dönemi yapıları arasında diğer bir grubu da türbeler oluşturmaktadır. İncelenen yedi türbeden beşi çokgen planlı, biri kare planlı diğeri de açık türbedir. Çokgen planlı türbelerin hepsi sekiz kenarlı ve kubbeli olup, genel özellikleriyle birbirlerine benzemektedirler. Bunlardan ikisinin girişinde kubbeli revak bulunur. Kare planlı Emir İshak Bey Türbesi ile açık türbe olan Mehmed Bey türbeleri oldukça mütevazı yapılardır.

*Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Konya

ABSTRACT

Konya embraces a limited number of achievements pertaining to the Classical Ottoman Period most of which comprise mosques and tombs. Piri Mehmet Pasha and Seraffeddin Mosques are acknowledged as the substantial achievements of Konya, especially in terms of the Ottoman Period. Piri Mehmet Pasha Mosque, with its single dome and late muslim place, does not exhibit a discrete appearance from its common contemporaries. However, as for Selimiye and Şerafeddin Mosques, they are the momentous representatives of the Ottoman Period mosques possessing central domes situated out of Istanbul. Sultan Selim Mosque possesses a central dome extended via a half dome taking part in its South. Sultan Selim Mosque is attributed to Sinan though, does not exhibit a style pertaining to Sinan with its gross square form. As for Şerafeddin Mosque, in addition to an extension through a half dome on its South, it possesses another extension with an extra space allocated to its mihrab at the outer part. This mosque also possesses a striking interior design. In terms of its mahfil design it resembles Kılıç Ali Pasha Mosque which the majority of experts acknowledge to have been erected by Sinan.

Another group of structures acknowledged to have been erected in the Classical Ottoman Period covers tombs. The seven examined tombs consist of five polygonal, one square and one open designed tombs. The polygonal designed tombs are all octagonal and possess at least a single dome while they resemble to each other. Two of these possess porticos (revak) with domes in the enterence. Emir İshak tomb with its square design and Mehmed Bey with its open design are so simple structures.

1.GİRİŞ

Osmanlı dönemi Konya'sı, Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları gibi iki büyük devletin mirası üzerinde yükselmiş, buna bağlı olarak da şehirde daha önce yapılan eserlerden azamî ölçüde faydalanılmıştır.

Konya'da Osmanlı dönemine ait çok sayıda eser bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu geç döneme ait olup, klasik dönemde yapılan ve günümüze kadar ulaşabilen eser sayısı ne yazık ki fazla değildir. Günümüze kadar gelebilen örneklerin çoğunluğunu da cami ve türbeler oluşturmaktadır. Zaten bu iki yapı grubu dışında bu dönemden günümüze kadar ulaşabilmiş eser hemen hemen yok gibidir. Bu çalışmada Konya'daki klasik Osmanlı dönemine ait mevcut yapılar tanıtılacaktır[1]. Camiler[2] kronolojik sıraya göre, türbeler ise plan şemalarına göre gruplandırılarak tanımlanmıştır.

2.CAMİLER

2.1. PÎRÎ MEHMED PAŞA CAMİİ VE ZAVİYESİ

Aziziye Camisi'nin güneydoğusunda bulunmaktadır. Tek kubbeli bir harim ve kuzeyde üç bölümlü son cemaat yerinden oluşan caminin minaresi kuzeybatı köşededir. Ayrıca yapının kuzeydoğusuna bitişik olan Selçuklu dönemine ait Siyavuş Türbesi ile kuzeybatısına bitişik tek kubbeli bir yapı vardır (Çizim 1, Resim 1). Cami, Yavuz Sultan Selim'e de vezirlik yapmış olan Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Pîrî Mehmed Paşa tarafından 1523 yılında manzumenin bir elamanı olarak yaptırılmış ve düzenlettiği bir vakfiye ile de manzumeye zengin vakıflar tahsis etmiştir[3].

Yapının inşasında genelde kaba yonu ve moloz taş kullanılmış, köşelerde ise kesme taşa yer verilmiştir. Yine alt pencerelerin söve, lento ve eşik gibi kısımları kesme taş ile oluşturulmuştur. Cepheler pencerelerle hareket kazanmış olup, kuzeyde iki alt ve iki üst, güneyde iki alt ve bir üst, batıda bir alt ve bir üst pencere mevcuttur. Alt pencereler dikdörtgen formlu, üst pencereler ise sivri kemerlidir (Resim 2). Son cemaat yeri ortadaki mermer iki sütunun birbirlerine ve duvarlara sivri kemerlerle bağlanmasıyla üç bölümlü olarak yapılmış, her bir bölümün üzeri pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Kemerler kesme taş işçiliğe sahiptir. Kemer boyunlarında bitkisel motiflerle bezeli kabaralar bulunur.Sütunların başlıkları klâsik dönemin birçok yapısında olduğu gibi mukarnaslıdır. Kemerler kırmızı renkte taş sırası ile vurgulanmış, kırmızı renkteki kemerlerin sütun başlıklarının üstündeki birleşme noktalarına palmet motifi işlenmiştir. Aynı şekilde son cemaat yeri saçak altı da kırmızı renkli taş ile bir kuşak halinde vurgulanarak, süsleme yoluna gidilmiştir. (Resim 3).

Harime geçit veren cümle kapısı mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Mermer girişin söve ve eşiğinde daha koyu olup, zıvana geçmeli basık kemeri ise iki renk malzemelidir (Resim 4). Girişin üst kısmında Bursa kemerli bir niş içerisine alınan ve yapının H.930, M. 1523-24 yılında inşa edildiğini gösteren iki satırlık inşa kitabesi bulunur (Resim 5). Girişin sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer alt pencere ile sol tarafta kare formlu üst pencere vardır. Minarenin girişi de son cemaat yerinden sağlanmıştır.

Kare plânlı harimin üzeri tromplarla geçilen kubbe ile örtülmüş olup, duvarlarda ve kubbede süsleme bulunmamaktadır. Harimin kuzeyinde

ahşap malzemeyle yapılan kadınlar mahfili bulunur.

Oldukça süslü olan alçı mihrapta geometrik motifler yoğundur. Nişin etrafında ters U şeklindeki bordürde yer alan yazı okunamamaktadır. Bundan sonra gelen bordür ise altıgenlerden oluşan süslemeye sahiptir. Dış bordürde bitkisel süslemeler görülür. (Resim 6) Ahşap minberi ise yenidir.

19.yüzyıl sonlarında büyük ölçüde yıkık olduğu ifade edilen minare yenilenmiş, büyük bir ihtimalle orijinal minareden kalan taş kaide korunarak, yenilenen kısımlar tuğla ile inşa edilmiştir. Harimin kuzeybatı köşesine bitişik olarak inşa edilen minarenin şerefe altı tuğladan kirpi saçak haline getirilmiştir. Hem şerefe hem de külah altında bir sıra halinde türkuaz renkli çini kuşak yer alır.

Caminin kuzeybatısına bitişik olarak yapılan kubbeli bölüm kaba yonu ve moloz taş ine inşa edilmiş olup, girişi kuzeyden sağlanmıştır. Güney cephede bir adet pencere bulunur. Giriş bölümü cephelere göre daha düzgün malzeme ile inşa edilmiş, kemerin kilit taşına altı kollu yıldız içerisine rozet, üzengi taşlarına ise yine altı kollu yıldız içerisine çarkıfelek motifleri işlenmiştir. Son senelerde onarım geçiren yapının kubbesi dıştan kurşun ile kaplanmıştır. Yapının işlevi hakkında tartışmalar vardır. Bazı araştırmacılar külliyenin matbahı olduğunu belirtirken, bazıları da türbe olabileceğini belirtmektedirler (Resim 7).

Caminin kuzeyinde yer alan ve U şeklinde tasarlanan yapı ile ilgili olarak da farklı görüşler öne sürülmüştür. Genelde bu bölümün zaviye olduğu kabul edilmiş olmakla birlikte, medrese olabileceği de tartışılmaktadır. Eserin son senelerde restorasyonu yapılmıştır. Fakat restorasyonun yapının orijinal durumuna göre yapıldığı söylenemez. İ.H.Konyalı zaviyenin on iki odalı olduğunu belirtir ve doğuya ve batıya açılan birer kapısı ile ortasında şadırvanın bulunduğunu söyler[4]. Günümüzde iç bölmelerinin çoğu kaldırılmış olan yapının girişleri ile rölöve ve restorasyon planlarından yola çıkılarak oda sayısının, doğudaki eyvanla birlikte on yedi olduğu anlaşılmaktadır (Çizim 2).

Yapı kesme taş ile inşa edilmiştir. Girişlere ait söve, kemer gibi bölümler ise daha düzgün ve farklı renkte kesme taş ile yapılmıştır (Resim 8). Kuzey kanat ortasında sivri kemerli eyvan bulunmaktadır. Eyvanın tonozu bu kanattaki diğer mekânlara göre farklı yönde yapılmıştır. Doğu ve batı kanatlarda tonoz boydan boya uygulanmış, benzer şekilde kuzey kanatta eyvanın iki yanında da bu özellik devam ettirilmiştir.

Yapının restorasyon öncesi fotoğraflarında cephelerinin moloz taş ile inşa edildiği, kapıların özellikle kemerlerinde daha düzgün taşlara yer verildiği izlenmektedir.

Osmanlı döneminin bazı külliyelerinde şadırvan avlusu, cami ve medrese ile ortak kullanılmaktadır. U şeklinde yapılan medresenin açık kısmına cami inşa edilir. Bu durumda, Pîrî Mehmed Paşa Manzumesinde, yayınlara genellikle zaviye olarak geçen yapının cami ile ilişkisi dikkate alındığında plan kuruluşu ve konum itibariyle bir medrese olabileceği de söylenebilir. Fakat bu konuda kesin fikir öne sürmek zordur. Çünkü vakfiyede medresenin geçmemesi, külliye içerisindeki medrese ile ilgili bilgilere daha sonraki belgelerde rastlanılması bu konuda kesin yargıya varmayı güçleştirmektedir. Aynı zamanda arşiv kayıtlarında zaviyenin mescitten önce yapıldığı da belirtilmektedir.

2.2. SULTAN SELİM/ SELİMİYE CAMİİ

Mevlâna Külliyesi'nin güney batısında bulunan eser, Konya'daki camiler arasında en fazla tanınmış Osmanlı eseri olarak dikkati çeker. Yapı 1567 yılına tarihlenmekte olup, Koca Sinan'a mal edilmektedir[5]. Günümüzde mevcut olmayan imaret ve hamam gibi yapılarla birlikte külliye olarak plânlanmıştır.

Klâsik dönem Osmanlı camileri arasında merkezî kubbesi tek yönden yarım kubbe ile genişletilmiş olan gruba dahil edilmektedir. Bu şema ilk defa İstanbul'da 1470 yılına tarihlenen Eski Fatih Camisi'nde uygulanmıştır. Aynı şekilde daha küçük ölçekli olmakla birlikte 1552 yılında yapılan Kırım Tatar Han Camisi ile daha sonra anlatılacak olan Konya Şerafeddin Camisi'nin plânı da benzer şekilde düzenlenmiştir. Cami, tamamen kesme taş ile inşa edilmiştir (Resim 9). Harim ve harimin kuzeyindeki yedi bölümlü son cemaat yerinden oluşan yapıda, kuzeydeki cümle kapısı dışında doğu ve batı cephelerde de birer giriş bulunmaktadır (Çizim 3). Yan cephelerdeki girişler kuzeydekine göre daha basit yapılmıştır. Son cemaat yerinin doğu ve batı köşelerinde tek şerefeli ve şerefe altları mukarnaslarla süslenmiş birer minaresi vardır. Son cemaat yeri mukarnas başlıklı altı sütunun birbirlerine ve harimin kuzey duvarına sivri kemerlerle bağlanmasıyla yedi bölümlü olarak yapılmış, ortadaki bölüm, diğerlerine göre biraz daha yüksek tutularak giriş âdeta vurgulanılmıştır (Resim 10). Ortadaki bölüm tonoz, diğer kısımlar ise kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerinin yan tarafları Konya'daki benzerleri gibi kapalı

tutulmuş, bu bölümlerin içerisine yapının cephelerinde uygulandığı biçimde dikdörtgen formlu birer alt ve kemerli birer üst pencere açılmıştır.

Yapının doğu ve batı cephelerinde ikişer alt ve üçer üst pencere (Resim 11), güney cephede ise dört alt beş üst pencere bulunur. Pencereler altta dikdörtgen, üstte ise sivri kemerlidir. Yapının ayrıca doğu ve batı cephelerinde birer, güney cephede ise iki adet payanda mevcuttur. Mukarnaslı kavsaraya sahip olan ve beden duvarından öne doğru taşırılan cümle kapısı oldukça sade tutulmuş, basit silmelerle süsleme yoluna gidilmiştir. Girişin yan taraflarında klasik Osmanlı döneminin çoğu yapısında olduğu gibi pencere-mihrabiye düzenlemesi görülür. Kenarlarda ise minarelerin kapısı bulunur. Yapı Klâsik Osmanlı mimarîsinde XV yüzyıldan itibaren uygulanan merkezî kubbeli plân şemasına göre inşa edilmiştir. Harim ortada yer alan dört adet büyük ayağın sivri kemerlerle birbirine bağlanmasıyla oluşan kare kaide üzerine oturtulan büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Doğu ve batıdaki ayakların arasında daha küçük ölçekte birer ayak bulunur ki, bunlar da beden duvarlarına sivri kemerlerle bağlanmıştır (Resim 12). Pandantif geçişli merkezî kubbe, güney yönde trompla geçilen yarım kubbe ile genişletilmiş, ayrıca bu alanın doğu ve batısına üçer adet küçük kubbe yerleştirilmiştir. Bu tür merkezî kubbeli yapılarda alışık olmadığımız bir sistem olarak harimin kuzeyinde, daha doğrusu yan sahınların kuzeyinde birer adet tonozlu mekânla bir genişletme sağlanmış gibidir. Bu uygulama, aslında kuzeydeki payanda sisteminin oldukça içeriye taşınması ve mahfil sistemine yer verilmemesinden kaynaklanmış olsa gerekir. Mahfil sadece orta sahnın kuzeyinde, iki payanda arasını kapatacak şekilde küçük bir uygulama olarak yapılmış ve büyük bir ihtimalle de hünkâr mahfili konumunda düşünülmüş olmalıdır (Resim13). Mihrap ve minber mermerdendir. Mihrapta mukarnaslı kavsara nişinin etrafını farklı motiflerle süslenen kuşaklar çevrelemektedir. Nişin hemen kenarında zigzaglı sütunce, onun yanında boş bir silme, daha sonra rumî ve gülbezeklerden oluşan kuşak ile daha geniş tasarlanan mukarnaslı kuşak gelmektedir. Kenarda ise ince silme ve bordürler bulunur (Resim 14). Minber, genelde sade bir işçilik sergilemekle birlikte, yan aynalıklar kıvrım dal ve geometrik motiflerle, korkuluklar ise ajur tekniğinde geometrik motiflerle süslenmiştir (Resim 15).

Yapının üst örtüsünde yer alan sıva üzerine kalem işi süslemeler klasik anlayışa uygun olarak Ulusal Mimarlık döneminin ünlü mimarı Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır. Kompozisyonlarda genellikle bitkisel motiflerin ağırlıkta olduğu görülür (Resim 16). Orijinal olan ahşap kapı ve pencere kanatlarında da yine geometrik kompozisyonlar görülür. Kapı kanatlarında çok kollu yıldızdan gelişen kompozisyon şemasına yer verilmiştir. Mihrabın iki yanındaki pencere kanatları altı kollu yıldızdan gelişen kompozisyon uygulamasıyla diğer pencere kanatlarından farklı bir görünüm sergiler (Resim17).

Müezzin mahfili güneybatı ayağa bitişik olarak yapılmıştır. Kare kesitli ayaklar tarafından taşınan mahfilde, ayaklar Bursa kemerleriyle birbirlerine bağlanmıştır.

Mimar Sinan'ın eserleri arasında gösterilen yapıda, merkezî kubbenin oturtulduğu alan dışarıdan oldukça yüksek bir kasnak gibi tasarlanmıştır. Bu uygulama, aslında Sinan'ın yapılarında gözükmeyen bir tasarım olarak karşımıza çıkar. Bu durum ve kubbenin etrafında ağırlık kulelerinin bulunmayışı, yapının dış görünümünü oldukça kaba kılar. Kubbe, köşelerde payanda kemerleriyle desteklenmiştir. Kitabesi olmayan Selimiye Camisi'nin yapımına Sultan 2. Selim'in Konya valiliği sırasında başlanıldığı, tahta geçişinin ilk yılında ise tamamlandığı belirtilir. Bazı araştırmacılarca mimarı olarak Sinan gösterilirse de, yapının genel özelliklerine bakılarak yöresel mimarlardan faydalanıldığı söylenebilir.

Batı duvarın güneydeki penceresi, 1794 yılında yapının batı duvarına bitişik olarak yapılan Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne geçit verecek şekilde kapı haline dönüştürülmüş, buraya kütüphanenin sekiz satırlık kitabesi yerleştirilmiştir.

2.3. ŞERAFEDDİN CAMİİ

Hükümet Konağı'nın kuzeyinde yer alan ve Konya'daki Osmanlı dönemine ait eserlerin en önemlilerinden biri olan bugünkü Şerafeddin Camisi'nin ne zaman yapıldığı konusunda da kesin bir bilgi yoktur[7]. Caminin vakfiyesi 11 - 20 Şaban 1046/ 8-17 Şubat 1637 tarihlidir. Fakat bu tarihin caminin bitiş tarihi olup olmadığı konusunda da kesin bir bilgi yoktur. Bazı belgeler ve bilgiler, caminin vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce yapılmış olabileceğini göstermektedir. Yapının inşa tarihine yakın olan 1677 yılındaki bir belge bunlardan biri olup, buna dayanarak caminin yüzyılın başlarına yakın bir tarihte inşa edildiği söylenebilir[7]. Yapı, merkezî kubbeli Osmanlı camilerinde uygulanan plân şemalarından, merkezî kubbesi tek yönden yarım kubbe ile genişletilen grup içerisinde yer alır. Bu grup camilerin hepsinde olduğu gibi yarım kubbe, merkezî kubbenin güneyinde bulunur. Ayrıca mihrabın bulunduğu

bölüm de yine dışarıya doğru taşırılmıştır. Kuzey tarafta ise yedi bölümlü son cemaat yeri vardır (Çizim 4, Resim 18).

Yapının cephelerinde farklı teknikler kullanılmıştır. Batı ve güney cephede taş ve tuğla malzeme ile almaşık örgü sistemi uygulanmıştır (Resim 19). Kuzey ve doğu cephelerde ise kesme taş duvar örgüsü tercih edilmiş olmakla birlikte, doğu duvarın bir bölümünde yine almaşık örgü görülür. Batı ve güney cephelerde ayrıca duvar örgüsü içerisine serpiştirilmiş durumda türkuaz renkli çinilere de rastlanmaktadır. Güney cephede bulunan mihrap çıkıntısının örgü sisteminde farklılık görülür. 1924 yılına kadar çıkıntının güney cephesinin doğu bölümüne bitişik olarak Selçuklu dönemine ait bir kümbetin mevcut olduğu bilinmekle birlikte, söz konusu yapı, bu tarihlerde meydan düzenleme çalışmaları bahane edilerek yıktırılmıştır (Resim 20). Buradaki işçilik farkı, bu durumdan kaynaklanmış olmalıdır.

Batı ve güney cephelerde dört sıra pencere sistemi mevcuttur. Her sıradaki pencerelerin özellikleri birbirinden farklılık gösterir. En alttakiler dikdörtgen formlu olup, yekpare taşlardan oluşan çerçeveye sahiptirler. Bunun üzerindeki yine dikdörtgen formlu olan, fakat daha küçük ölçekte yapılan pencereler, tuğla örgülü büyük kemer açıklıklarının içerisinde yer almıştır. Üçüncü sıradaki pencereler ikinci sıraya göre biraz daha büyük, tepe penceresi şeklindeki en üstteki pencereler ise sivri kemerli ve daha küçük olarak verilmiştir (Resim 21). Üst kısımda, kubbenin yükünü içteki fil ayaklarına aktaran kemerlerin oluşturduğu alanlardaki perde duvarlarında çok sayıda pencere açma imkânı yaratılmıştır. Perde duvarında da almaşık örgü kullanılmış olmakla birlikte, büyük kemerin üst kısmı kesme taş örgülüdür. Cephede yer alan bütün kemerler tuğla ile örülmüştür. Yapının kuzeyinde son cemaat yeri bulunur. Dar cepheleri birer pencere ile hareketlendirilen bir duvar şeklinde verilen son cemaat yeri, öndeki altı sütun ile yan duvarlara oturan sivri kemerler ve bu sütunlardan harimin kuzey duvarına atılan kemerlerin oluşturduğu yedi bölüme ayrılmıştır. Her bölümün üzeri kubbe ile örtülü olmakla birlikte cümle kapısının önündeki bölüm içten tekne tonoz, dıştan ise kubbe ile örtülüdür. Bu bölüm aynı zamanda diğer birçok Osmanlı dönemi camisinde olduğu gibi biraz yüksek tutulmuştur (Resim 22). Son cemaat yerinin harim duvarında son cemaat yerinin her bir bölümüne denk gelecek şekilde dikdörtgen formlu birer pencere açılmıştır. Bunlardan girişin her iki tarafındaki üçer pencereden ortadakiler form, ebat ve teknik bakımdan diğerlerinden oldukça farklıdır. Çerçeveleri sade verilen bu pencereler, diğerlerine göre daha dar tutulmuş, fakat üst kısımlarında mukarnaslı kavsara yer almıştır. Cümle kapısı oldukça sadedir. Söve, kemer ve alınlık kısmı mermer, dış çerçevesi kesme taştan yapılmıştır. Zıvana geçmeli ve iki renk malzeme ile örülen giriş kemeri basıktır. Kemer alınlığında ve basık kemerin hemen üzerinde birer kitabe bulunur (Resim 23).

Merkezî kubbe bağımsız olarak inşa edilen dört adet fil ayağının birbirlerine büyük kemerlerle bağlanmasıyla oluşan alt yapı üzerine oturtulmuş ve kubbeye geçişte pandantifler kullanılmıştır (Resim 24). Merkezî kubbenin örttüğü alan üç yönden U şeklinde mahfillerle çevrelenmiştir. Fil ayaklarının arasında daha küçük ölçeklerde olmak üzere güney taraf haricinde ikişer ayak yer almış, bunlardan doğu ve batıdakilerden güney taraftakiler yekpare mermer sütun olarak düzenlenmiştir. Ayaklar sekizgen biçimlidir. Hem ayak, hem de sütunların başlıkları Türk üçgenleriyle süslenmiş, bunlardan batıdaki sütunun başlığında baklava dilimlerinin arası rumî motiflerle doldurulmuştur.

Kadınlar mahfili orta alana galeri şeklinde açılır. Ayaklar arasına yerleştirilen ve hepsi yekpare mermerden yapılan beşer sütun birbirlerine ve fil ayaklarına sivri kemerlerle bağlanmış, burada yer alan sütunlar dönüşümlü olarak bir tek bir ikiz olacak şekilde yerleştirilmişlerdir (Çizim 5, Resim 25). İkiz olarak programlanan sütunlardan biri diğer sütunlarla, diğeri de hem bir sonraki ikiz sütuna, hem de beden duvarına sivri kemerlerle bağlanmıştır ki, böylece mahfilin üst örtüsü bölümlere ayrılmıştır. Mahfilin üzeri doğu ve batı kanatların güneyindeki son bölümlerde kubbe, diğer bölümlerde ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Mahfil bu görünümüyle İstanbul Tophane Kılıç Ali Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili ile büyük benzerlik gösterir. Güneydeki yarım kubbeye tromplarla geçilmiş, trompların başlangıç noktaları mukarnaslı konsol şekline dönüştürülmüştür. Trompların eteğinde ise ikinci bir geçiş öğesi şeklinde küçük üçgenler bulunur. Ayrıca yarım kubbenin güney eteğinde, ortada bir pencere vardır.

Mermerden yapılan mihrabı oldukça sadedir. Burada da cümle kapısında olduğu gibi silmelerle oluşturulan çerçeveler meydana getirilmiş, nişin üst kısmı mukarnas kavsaralı olarak yapılmıştır. Mihrabın üst kısmı taç şekline dönüştürülmüş ve burada kabartma olarak yapılan büyük rumî motiflerden oluşan süslemeye yer verilmiştir. Mermer minberi de oldukça sadedir. Girişinin üst kısmı mukaması hatırlatan kompozisyonla bezenmiştir. Yan yüzeyler silmelerle çerçevelenmiş, süpürgelik kısmı sivri kemerli olarak yapılmıştır. Köşk kısmı

sivri kemerlerle birbirlerine bağlanan sütunlarla oluşturulmuş ve üzeri çokgen kaideli konik bir külahla örtülmüştür. Köşkün altındaki bölüm ise geçiş alanı halinde düzenlenmiştir (Resim 26).

Mihrabın bulunduğu çıkıntının üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Kubbe eteğinde ters-düz şekilde sıralanan ve içleri süslenen üçgenler bulunur. Mihrabın üst kısmındaki pencerelerden yanlardakiler ince bir işçilik sergileyen alçı içliklere sahiptir. Mihrabın yan taraflarındaki küçük nişler ise kapaklı dolap haline getirilmiştir. Mihrap çıkıntısının kemerinin oturtulduğu alanlar, geç dönem yapılarında sıkça karşılaşılan tarzda alçıdan yapılmış kenger yapraklı başlık haline dönüştürülmüştür.

Ahşap müezzin mahfili, merkezî kubbenin örttüğü alanın kuzeybatı köşesinde yer alır. Mahfil, buradaki fil ayağı ile buna yakın olan ayaklara bağlanmış, güneydoğu köşesi ise mermer bir ayağa oturtulmuştur. Mahfilin güneyindeki ahşap ayak ise muhtemelen sonradan yerleştirilmiştir. Müezzin mahfilinin altı kalemişi süslemenin en güzel örneklerinden birini sergiler (Resim 27).

Yapının duvarlarında ve örtüsündeki sıva üzerine yapılan kalemişi süslemeleri ile yazılar, orijinalde kuzey girişin harim cephesinde bulunan ve son onarımlar sırasında ortadan kaldırıldığı anlaşılan tamir kitabesine göre Konyalı hattat ve nakkaş Hamdizâde Mehmed Mahbub ibn Mustafa Rüşdi'ye aittir[8]. Cami söz konusu kitabeye göre H. 1299/ M. 1881 yılında tamir edildiği için yazı ve nakışlar da bu tarihe ait olmalıdır. 1980'li yıllarda elden geçirilen bu nakışlardaki onarım ne yazık ki başarısız olmuştur.

Daha önce mihrabın üst kısmında mevcut olan dört minareli cami tasviri de bu sırada yok edilmiştir. Süslemeler merkezî kubbenin göbeğinde, kemer karınlarında ve yarım kubbe ile mihrap çıkıntısının örtüsünde yoğunlaşmıştır. Yine kubbe ile beden duvarı arasında kalan bölümde yer alan perde duvarındaki pencerelerin araları da kalem işi ile bezenmiştir. Söz konusu kalem işi motiflerin hemen hepsi bitkisel karakterlidir. Yalnız mihrap çıkıntısının kubbe eteğindeki üçgenler geometrik motiflere sahiptir. Motifler arasında kıvrım dallar, rumîler, rozet ve çiçekler ön plânda gelir (Resim 28).

Harime doğu ve batıdan da birer kapı daha geçit verir. Bu kapıların basık kemerleri yine iki renk malzeme ile örülmüştür. Kilit taşında kabartma olarak rozet bulunur. Doğu cephedeki girişin hemen üzerinde iki parçalı mermer üzerine kabartma olarak yazılan 6 satırlık ayet ve hadis vardır (Resim 29).

Caminin minaresi doğu cephededir. Kaidesi ve gövdesi tamamen kesme taş ile inşa edilen bugünkü minare, 1876 yılından sonraya aittir. Bazı yayınlarda 2. Meşrutiyet öncesine ait olduğu belirtilmekle birlikte kesin olarak yapım tarihini ifade etmek zordur.

Caminin bulunduğu yerde Selçuklu döneminde inşa edilen ve aynı adlı bir caminin mevcut olduğu kaynaklarda geçmektedir. Söz konusu bu caminin Karamanoğulları döneminde yıkılıp yeniden yapıldığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. Bugünkü yapının yapım tarihi ise kesin olarak bilinmemektedir. Fakat yukarıda belirtilen bazı belge ve bilgiler, eserin. XVII. yüzyılın başlarına yakın bir tarihte inşa edildiğini göstermektedir.

Yapıda 2006 yılında gerçekleştirilen onarım sırasında yapılan sıva raspası sonucunda iç beden duvarlarının dış duvarların bir bölümünde olduğu gibi almaşık teknikte, bazı bölümleri ile kemer ve kemer alınlarının ise tuğla ile örüldüğü görülmüştür.

3. TÜRBELER

3.1 EMİR İSHAK BEY (PAŞA) TÜRBESİ

Şems Parkı içerisinde bulunmaktadır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 16.yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Kaynaklarda Kızlar Türbesi, Üç Kızlar Türbesi, Emir İshak Bey Türbesi şeklinde adlandırılan yapı[9] kübik gövdeli olup, üzeri kubbe ile örtülmüştür. Kubbe sekizgen bir kasnak üzerine oturur. Eserin beden duvarlarında taş, kasnak ve kubbede ise tuğla kullanılmış, bazı kısımlarda mermere de yer verilmiştir (Resim 30). Türbenin oldukça sade tutulan ve iki basamaklı merdivenle ulaşılan girişi batı cephededir. Girişin kemeri basık formlu olup, sövesi mermerdendir. Yapının giriş cephesi dışındaki cepheler adeta birbirlerinin simetriği gibi tasarlanmıştır. Bu cephelere dikdörtgen formlu birer pencere açılmıştır. Pencerelerin üst kısımlarında sivri formlu hafifletme kemeri kullanılmıştır. Pencerelerin alınlıkları 1945 yılında tuğla ile örülerek kapatılmıştır[10]. Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir.Kubbesinde Konya'daki bazı yapılarda olduğu gibi üçgen şeklinde tuğla çıkıntılar oluşturulmuştur.İç kısmı tamamen sıvalı olan türbenin kubbesine geçişte üçgenlere yer verilmiş olup, içerisinde bir adet sanduka bulunmaktadır. Son senelerde onarım geçiren yapının etrafına drenaj kanalları açılmıştır.

3.2 HÜRREM PAŞA TÜRBESİ

Mevlâna manzumesi içerisinde, Matbah bölümüne doğudan bitişiktir. Konya'daki önü revaklı iki Osmanlı türbesinden biridir. İçten ve

dıştan sekiz kenarlı türbenin girişinde bulunan ve iki mermer sütun tarafından taşınan revak yapıya anıtsallık katar (Çizim 6,7). Bu görünümüyle manzume içerisindeki diğer Osmanlı türbelerinden daha gösterişlidir (Resim 31).

Giriş açıklığının üzerindeki kitabesine göre H.934/ M.1527-28 yılında Hürrem Paşa için İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Türbenin cepheleri dikdörtgen biçimli büyük nişlerle hareketlendirilmiştir. Kasnağa geçilen bölümde taş silmelerden oluşan saçak bulunur. Kasnak da gövde gibi sekizgen formludur. Yapının üzeri dışarıdan kurşun kaplı kubbe ile örtülmüştür.

Tamamen kesme taş ile inşa edilen türbede pencerelerin çerçeveleri ve sütun gibi bölümlerde mermer malzemeye de yer verilmiştir.

Kuzey cephede yer alan girişin önündeki revak oldukça gösterişlidir. Önde iki sütun ile beden duvarındaki iki konsola oturan sivri kemerlerin oluşturduğu düzenlemede örtü sistemi olarak kubbe kullanılmıştır. Mermer sütunlar kaide ve başlıklara metal bileziklerle bağlanmıştır. Kaide altta sekizgen üstte ise silmelerle oluşturulurken, başlıklar baklava motifi şeklinde verilmiştir. Sivri kemerler iki renk malzeme ile örülmüş olup, cephelere göre hafifçe çökertilmiştir. Yapının doğu ve güney cephelerinde sivri hafifletme kemerli dikdörtgen birer pencere bulunur. Bugün iç kısımda niş şeklinde tasarlanan batı cephedeki bölüm orijinalde pencere olmalıdır. Daha sonra türbeye bitişik olarak mutfak kısmının yapılması sonucu kapatılmıştır. Ayrıca kasnakta da yuvarlak pencereler bulunur. Kemerler kırmızı ve beyaz taşlarla dönüşümlü olarak örülmüştür. Kasnaktaki yuvarlak pencerelerin etrafı ise sadece kırmızı taşla örülmüştür. Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir.

Türbenin basık kemerli giriş boşluğunun etrafı basit silmelerden oluşan mermer bir çerçeve içine alınmıştır. Girişin eşik ve söveleri mermerdir. Yine mermerden yapılan kemeri ise iki renk malzeme ile zıvana geçmeli olarak örülmüştür. Yapının iki satırlık inşa kitabesi kemerin hemen üzerindedir (Resim 32). Eşik kısmının önünde basamak şeklinde düzenlenen ve öne doğru çıkıntı oluşturan düzenleme bu tür uygulamalar için ilginç bir detay olarak görülür. Sivri kemerle kuşatılmış alınlıkta rumi ve palmetlerden oluşan süsleme yer alır. Tamamen sıvalı olan iç kısımda pencereler dışında kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarda birer niş bulunur. Nişler günümüzde dolap haline getirilmiştir.

Kubbeye geçişte Türk üçgenlerine yer verilmiştir. Türbenin içerisinde biri Hürrem Paşa, diğeri de Kanunî'nin ümeralarından Hacı Bey'e (Öl.1553) ait mermer iki sanduka bulunur (Resim 33). Hürrem Paşa'ya ait sandukada sarıklı baş taşı vardır. Sandukanın dört tarafında "Hadisi Şeriflere, Ayet-i Kerimelere ve Gülistan'dan alınmış Farsça beyitlere yer verilmiştir[11]. Hacı Bey'e ait sanduka üzerinde ise Ayetü'l-Kursi ve İhlâs suresi yazılıdır.

Girişinin üzerinde yer alan iki satır halindeki sülüs hatla yazılmış Arapça kitabenin Türkçesi şöyledir:

"Bu binayı Sultan Selim Han oğlu Süleyman Hanın-Allah ömürlerini korkusuzluk ve emniyet içinde uzun etsin- devletli günlerinde büyük vezir ve ululanmış olan İbrahim Paşa- Tanrı nimetlerle ikbalini uzun etsin- Hak taâlânın rahmetine muhtaç, şehit Hürrem'in ruhu için 934 yılında yaptı"[12].

Hürrem Paşa Karaman Beylerbeyi olup, babası Fatih döneminde Bosna Beyi, Rumeli Beylerbeyi ve vezir olan İskender Paşadır[13].

3.3 HASAN PAŞA TÜRBESİ

Türbe Mevlâna manzumesi içerisinde bulunmaktadır. Mevlâna Türbesine bitişik olarak yapılmıştır. Sekizgen planlı yapı içte ve dışta sekiz kenarlıdır (Çizim 8). Girişin söve lento ve eşiği ile kitabesi mermerden, diğer kısımlar ise kesme taş ile yapılmıştır. Beden duvarlarından daha dar tutulan yüksek bir onaltıgen kasnak sistemine sahiptir. Gövdeden kasnağa geçişte taş silmelerden oluşan saçak yapılmış, kasnağın üst kısmında ise kırmızı renkli taş ile süsleme amaçlı bir şerit oluşturulmuştur. Yapının üzeri dışarıdan kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. (Resim 34).

Basık kemerli girişin söve, kemer ve eşik bölümü mermerden yapılmış, bu bölüm taştan yapılan dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. İki renk malzemeli ve zıvana geçmeli kemerin üst kısmına iki satır halinde dört mısralık inşa kitabesi yerleştirilmiştir.

Pencereler sivri kemerli olup, pencerelerin bulunduğu cepheler diğerlerine göre çökertilmiştir. Girişin sağındaki ilk cephede sivri kemerli bir üst pencere, onu takip eden cephede ise büyük ölçekli ve dikdörtgen formlu alt pencere ile aynı cephede üstte, yuvarlak formlu üst pencere bulunur. Alt pencerenin söve, lento ve eşiği yekpare taş malzeme ile oluşturulmuş ve üstte sivri formlu tahfif kemeri yer almıştır. Tahfif kemerinin kilit taşında kabartma olarak

gülbezek motifine yer verilmiştir. Hem bu kemer hem de daire formlu üst pencerenin etrafı kırmızı ve gri olmak üzeri iki renk malzeme ile oluşturulmuştur (Resim 35). Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir. Yapının içerisi tamamen sıvalıdır. İçte alt pencere bulunmayan beden duvarlarında nişler yer almaktadır. Nişler günümüzde dolap haline getirilmiştir.

Yapının içerisinde sanduka bulunmamaktadır. Girişte yer alan inşa kitabesinin metni:

Hasan Paşa idüp rıhlet cihândan
Alem kaldırdı mülk-i câvidâne
Didi târih-i fevtin hâtif-i gayp
Ola cânına cennet âşiyâne sene 98114.

981 (1573) tarihli türbe Koca Sinan'ın mimar başı olduğu döneme aittir. Fakat Türbenin ismine Sinan ile ilgili bilgi veren Tezkirelerde rastlanmaz. Bu sebeple türbenin mimarı konusunda kesin bilgi yoktur. Kitabede ismi geçen Hasan Paşa 2. Selimin kızlarından Şah Sultan ile evlenmiş, Karaman Beylerbeyi olmuştur. Rus Hasan Paşa şöhretini taşırdı[15].

3.4 SİNAN PAŞA TÜRBESİ

Mevlâna manzumesinde bulunmaktadır. Sekizgen planlı yapı içte ve dışta sekiz kenarlıdır. Zeminden hafifçe yükseltilmiş bir oturtmalığa sahip olan türbenin girişi kuzey cephedendir. Gövdenin ve kasnağın üst kısmında taş silmeler ile oluşturulmuş saçak bulunur.

Üstte yüksek bir onaltıgen kasnak ve günümüzde üzeri dıştan kurşun ile kaplanmış kubbe yer alır. Kubbedeki alem madenidir.

Girişin söve, kemer ve kitabe bölümleri mermer olup, bu bölüm ters U biçiminde bir silme ile çevrelenmiştir. Giriş cephesi dışındaki cephelerde dönüşümlü olarak bir cephede üst, diğer cephede alt pencere yer alır. Alt pencereler dikdörtgen formlu olup söve, lento ve eşik gibi bölümleri yekpare taş ile oluşturulmuştur (Resim 36). Pencerelerin üst kısımlarında sivri hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Alt pencere bulunan cephelerde ayrıca yuvarlak formlu birer adet üst pencere de yer alır. Diğer cephelerdeki üst pencereler ise sivri kemerlidir. Alt ve üst pencerelerin kemerleri ile yuvarlak pencerelerin etrafı kırmızı ve beyaz taş ile dönüşümlü olarak örülmüştür (Resim 37). Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir.Tamamen sıvalı olan yapının içerisinde alt pencere bulunmayan duvarlarda nişler yer almaktadır. Nişler günümüzde dolap haline getirilmiştir. Ortada mermerden yapılmış sade bir sanduka mevcuttur (Resim 38). Girişin üzerindeki kitabesi iki pano halindedir. İki panonun ortasındaki ibarelerden üsttekinde tarih-ül-vefat, alttakinde ise tarih-ül-bina yazılmıştır. Sağdaki panoda iki satır halindeki dört mısra paşanın ölüm tarihini, soldaki panoda iki satır halindeki dört mısra ise türbenin yapılış tarihini verir.

Tarihü'l-vefât
İtdi dünyadan Sinan Paşa güzer
Hak yerin gülzâr-ı Cennet eylesün

Didi bir eksikli tarihin anın
Cânına Allah rahmet eylesin 981
Tarihü'l-bina
Sinan Paşa virüp can-ı azizi
Olub kûy-i şehidâne revâne

O Yûsuf sirete târih-i ihsân
Sinan Paşa mahal-i mısr-ı cinâne 982[16].

Kitabeye göre türbenin Sinan Paşa'nın ölümünden (1574) bir yıl sonra inşa edildiği (1575) anlaşılmaktadır. Sinan Paşa da Karaman Beylerbeyliği yapmış bir zattır[17].

Sinan Paşa Türbesi Hasan Paşa Türbesi ile hemen hemen aynı tarihte, Koca Sinan'ın mimar başı olduğu dönemde yapılmıştır. Bu türbenin ismine de yine Koca Sinan'la ilgili bilgi veren tezkirelerde rastlanılmamaktadır. Büyük bir ihtimalle Sinan Paşa ve Hasan Paşa türbeleri aynı mimar tarafından yapılmış olmalıdır.

3.5 FATMA HATUN TÜRBESİ

Mevlâna manzumesinde, Hasan Paşa ve Sinan Paşa türbelerinin bulunduğu yerdedir. Sekizgen planlı yapı içte ve dışta sekiz kenarlıdır (Çizim 9). Karaman Eyaleti Beylerbeyi Murat Paşa'nın 1585/86 yılında ölen kızı için yapılmıştır. İnşa tarihi belli olmamakla birlikte, Fatma Hatun'un ölüm tarihine yakın olmalıdır.

Yapı yaklaşık 35 cm. yüksekliğinde bir oturtmalığa sahiptir. Girişi yapının kuzeydoğu cephesinde yer alır. Girişin söve ve eşik ile kitabenin bulunduğu kısmı mermerdendir ve söz konusu elemanları taş bir çerçeve kuşatmaktadır. Girişin kemeri basık olup, kemer iki renk malzeme ile zıvanalı geçme şeklinde örülmüştür (Resim 39).

Konya'daki diğer Osmanlı türbelerinden farklı olarak köşeleri sütunce şeklinde tasarlanmıştır. Girişin bulunduğu cephe dışında kalan cephelerde silmelerle dikdörtgen çerçeveler oluşturulmuş, üst kısımda Şeyh Halili Türbesindeki gibi Bursa kemerli bir uygulamaya gidilerek farklı bir görünüm ortaya konulmuştur (Resim 40). Cephelerde pencerelere yer verilmiş, iki tür cephe tasarımından birinde alt ve üst diğerinde sadece üst pencere olmak üzere

dönüşümlü bir cephe tasarımına gidilmiştir. Alt pencereler dikdörtgen formlu olup, çerçevesi mermerdendir. Üstte sivri formlu hafifletme kemeri vardır. Giriş cephesi ile doğu cephelerde pencere yoktur. Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir. Yapının içerisi tamamen sıvalıdır. İçte alt pencere bulunmayan beden duvarlarında nişler yer almaktadır. Nişler günümüzde dolap haline getirilmiştir.

Üzeri üçgenlerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Konya'daki diğer Osmanlı türbeleri içte oldukça sade bir düzenleme gösterirken, Fatma Hatun Türbesinde, özellikle kubbede sıva üzerine geç Osmanlı dönemine ait rokoko-ampir üslupta kalem işi süsleme uygulanmıştır (Resim 41). Yapıda, Konya'daki Osmanlı türbelerinde bulunan sandukaların en güzeli yer alır. Dört cephede vazodan çıkan çiçek motifleri bulunurken, sandukanın üst kısmında mukarnas ve onun üzerinde palmet dizisinden oluşan süslemeye gidilmiş, altta ise daha yüzeysel olmak üzere yine mukarnas benzeri süsleme yer almıştır. Baş taşı da oldukça süslüdür. Taşın dış cephesinde ters olarak işlenmiş palmet ve kıvrım dal motifleri bulunurken, üst kısmı palmet motifleri ile adeta kadın tacı şeklinde düzenlenmiştir (Resim 42). Girişte yer alan, iki satır halinde ve sekiz küçük pano içerisine talik yazı ile kabartma olarak yazılan Türkçe kitabenin okunuşu şöyledir:

Mîr-i Mîrân Murat Paşa'nın
Kıldı bir duhteri hayfâ rıhlet
Murg-ı ruhı olub ucmağa revân
Rahmet-i Hakk'a bulubdur vuslat
Ey Neccâmî göricek türbesini
Tab'ıma geldi o dem bir hâlet
Düşdü irub feyz-i Hudâ tarihi
Oldı merhume mekâm-ı cennet. 99418

Kitabeye göre türbe beylerbeyi Murad Paşa'nın 994 H, 1585 M. yılında ölen kızı için yaptırılmıştır. Kitabede mimar ismi geçmemektedir. 1585 tarihi Koca Sinan'ın mimar başı olduğu döneme denk gelmekle birlikte, yapının isminin tezkirelerde geçmemesi sebebiyle mimarının kim olduğu konusunda bilgi sahibi değiliz.

3.6 ŞEYH HALİLİ TÜRBESİ

Musalla mezarlığında bulunmaktadır. Konya'daki önü revaklı iki türbeden biridir. Sekizgen planlı yapı içte ve dışta sekiz kenarlıdır. Türbe sekizgen gövde ve onun üzerinde onaltıgen kasnak ile kasnağa oturan kubbeden oluşmaktadır. Yapının inşasında büyük ölçüde kesme taş kullanılmış olmakla birlikte, bazı bölümlerde mermer ve tuğlaya da yer verilmiştir. Doğu cephedeki girişin önündeki revak bulunur. Önde bulunan iki mermer sütun ile türbenin duvarında yer alan silmeli konsollar birbirlerine kemerlerle bağlanmış, söz konusu bölümün üzeri sekizgen kasnak tarafından taşınan kubbe ile örtülmüştür. Sütunların başlıkları baklava dilimli, kemerler ise sivri formludur. İki renk taş ile örülen kemerler, yüzeye göre hafifçe içerlek tutulmuştur. Hem kasnağa, hem de kubbeye geçişte silmeli taş saçak oluşturulmuştur (Resim 43). Revak kubbesine üçgenlerle geçilmiş, kubbe eteği ise dairesel silme ile şekillendirilerek tuğla kubbe bundan sonra başlatılmıştır. İçten tuğa olan kubbe dıştan son dönemlerde betonla kaplanmıştır.

Türbenin cepheleri basit silmelerle yüzeysel niş halinde tasarlanmış, üst kısımda ise Fatma Hatun Türbesinde olduğu gibi Bursa kemerli bir uygulamaya gidilerek cephelerdeki hareket daha da vurgulanmıştır (Resim 44).

Yapıda alt ve üst pencerelere yer verilmiştir. Bu uygulamada dönüşümlü bir sistem takip edilmiştir. Alt pencere uygulanan cephenin devamındaki cephede üst pencere yer almaktadır. Giriş cephesinde ise pencere yoktur. Alt pencereler dikdörtgen formlu olup, açıklık mermer malzeme ile çevrelenmiştir. Üst kısımda ise sivri hafifletme kemeri vardır. Bu bölüm yine ikinci bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Üst pencereler alt pencerelere göre daha küçüktür ve sivri kemerli olarak yapılmışlardır. Üst pencerelerde sonradan yapılan betonarme içlik bulunur. Pencerelerin kemerleri kırmızı ve beyaz renkte taş malzeme ile almaşık teknikte örülmüştür. Pencerelerin şebekeleri lokma demirlidir.

Duvarlar silmelerle hareketlendirilen kesme taş saçak ile bitirilmiştir. Kubbenin oturtulduğu onaltıgen kasnak da yine kesme taş saçak ile sonlanmıştır. Kapının etrafı silmelerle şekillendirilen çerçeve ile kuşatılmış, girişin eşik, söve ve kemeri ise mermer malzeme ile yapılmıştır. Kemer iki renk malzemeli olup, zıvana geçmeli olarak yapılmıştır.

Türbe içten de sekiz kenarlıdır. Moloz taş ve kaba yonu taş örgülü duvarlarda, girişin bulunduğu kenar dışındaki kenarlara dönüşümlü olarak niş ve pencere yerleştirilmiştir. Ayrıca niş bulunan kenarlarda sivri kemerli üst pencere yer almaktadır. Hem pencereler, hem de nişler dikdörtgen formludur. Pencerelerin söve ve lentoları yekpare kesme taş ile oluşturulmuş, sivri formlu hafifletme kemerleri tuğla ve taş dizileri ile almaşık düzende örülmüştür (Resim 45). Kemer alınlığında ise tuğla kullanılmıştır. Türbenin kubbesine geçiş tuğla ile inşa edilen üçgenlerle sağlanmış, kubbe eteğindeki dairesel silmeden sonra tuğla ile yapılan kubbeye

geçilmiştir. Kubbeye geçişte yer alan dairesel silmenin altında, nişlerin üzerinde ve üst pencerelerin altlarında ahşap hatıllar bulunur. Duvardaki izlerden beden duvarının içte sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Sanduka bulunmamaktadır. Konya'daki diğer türbeler gibi sade bir yapıdır. Cephelerdeki basit silmelerle oluşturulan tasarımlar yanında iki renk malzemeli kemerler hareketi sağlayan önemli unsurlar olarak görülür. Revak kemerlerinin oturduğu konsolların altında kabartma olarak stilize bitkisel motiflerle oluşturulmuş süslemeler bulunur. Girişin üst kısmında sivri kemerli küçük bir niş bulunur. Kitabelik şeklinde bırakılan niş günümüzde boştur. İnşa kitabesi giriş kemerinin üst kısmında yer alır. İki satır halinde sekiz mısralık sülüs hatlı Türkçe kitabenin okunuşu şöyledir:

Şeyh-i Halilî an ruh'i kudsî
Eflâk-i insin ol afitabi
Mah-i Muharrem çün nüh de öldü
Azmetti zat-i ali cenabi
Hak kıldı işaret buyurdu tarih
Vey evliyaî tahte kubabi 998
Kubbenin oldu tarihi ravza
Pencini tarhet eyle hisabi[19]

Kitabeye göre Şeyh Halili 998 H. 1589 M. yılı Muharrem ayının dokuzunda ölmüş ve H.1006, M. 1597 yılında türbesi yapılmıştır. Türbenin yapılış tarihi son iki mısrada belirtilmiştir[20]. Kitabe Türbenin mimarı ile ilgili bilgi vermemektedir. Bu tarihte mimar başı Sinan'ın öğrencilerinden Davut Ağa'dır. Cephe özellikleriyle Fatma Hatun Türbesiyle benzerlik göstermesi ve her iki türbenin birbirine yakın tarihlerde yapılmış olması iki türbenin mimarının aynı kişi olabileceğini akla getirmektedir.

3.7 MEHMED BEY TÜRBESİ

Mevlâna türbesinin güneydoğusunda bulunmaktadır. Açık türbe tarzında inşa edilmiş bir eserdir. Yapıda herhangi bir kitabe olmamakla birlikte, içerisindeki mermer sanduka üzerinde bulunan kitabede türbede yatan Mustafa Paşa oğlu Mehmed Bey'in 1534-35 H.941 yılında öldüğü belirtilmektedir. Türbe de bu tarihlerde yapılmış olmalıdır. Kubbe, birbirlerine sivri kemerlerle bağlanan dört sütun tarafından taşınan sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Altta kare bir platformun köşelerine yerleştirilen mermer sütunlar basit silmeli başlıklara sahiptir. Sütun başlıklarının hemen üzerinde ahşap gergiler yer alır. Üstte kemerler yüzeyden yaklaşık 2cm. daha içerlek tutulmuştur. Duvar üstte taş ile oluşturulan silmeli saçak ile sonlanmaktadır (Resim 46). Kubbe günümüzde dıştan betonarme sıva ile kaplıdır. Kubbeye pandantifle geçilmekte ve hem pandantifler hem de kubbe içten sıvanmıştır. İ.Hakkı Konyalı kubbenin tuğla ile inşa edildiğini yazar[21].
Yapının zemini kesme taş ile döşenmiş, Mehmed Bey'e ait sanduka da zemin üzerine konmuştur. Sandukada yer alan Arapça kitabenin Türkçesi şöyledir:

"Mustafa Paşa Oğlu, Tanrının rahmetini isteyen Mehmet Bey 941 (1535) yılında hakkın rahmetine ulaştı"[22].

SONUÇ

Konya, Osmanlı Türkiye'sinin önemli bir merkezi konumundadır. Karamanoğulları'ndan alınmasından sonraki yaklaşık kırk-elli yıllık süreçte, mevcut veriler çerçevesinde şehirdeki imar faaliyetleri hakkında fazla bir bilgimiz bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde şehirde düzenli ilk imar çalışmaları Pîrî Mehmed Paşa tarafından yaptırılan manzume ile başlamış gibi görülür. Daha sonra ise Kanunî dönemindeki bugün mevcut olmayan bedesteni görmekteyiz. Şehirdeki ilk büyük uygulama ise Sultan II. Selim'in Konya valiliği sırasında yapımına başlanan ve hükümdarlığının ilk yıllarında tamamlandığı kabul edilen külliyenin yapımıdır. Cami, imaret, hamam vb.gibi yapılardan oluşan külliyeden günümüze sadece cami ulaşabilmiş, diğer yapılar geçen yüzyıl içerisinde ortadan kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren şehirde imar faaliyetlerinin yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu imar faaliyetleri arasında da camilerin önemli bir yeri vardır. Bu araştırmada değerlendirdiğimiz Pîrî Mehmet Paşa, Selimiye ve Şerafeddin camileri Osmanlı dönemi Konya'sının önemli eserleri arasında görülmektedir. Pîrî Mehmet Paşa Camisi, tek kubbeli bir eser olup, önde yer alan üç bölümlü son cemaat yeri uygulamasıyla benzeri örneklerden farklı bir görünüm sergilemez. Yalnız Selimiye ve Şerafeddin camileri klasik Osmanlı dönemine ait merkezi kubbeli camilerin İstanbul dışındaki önemli temsilcileridir. Her iki cami de klâsik Osmanlı döneminde ilk uygulamasını İstanbul Eski Fatih Camisi'nde gördüğümüz ve daha sonra Kanunî Sultan Süleyman döneminde Kırım'da daha küçük bir ölçekle tasarlanan Tatar Han Camisi'yle devam eden merkezi kubbesi, tek yönden yarım kubbe ile genişletilmiş plân anlayışının önemli uygulamalarıdır. Sultan Selim Camisi'nde yapının özellikle dış görünümünde, kubbenin oturtulduğu kare kaidenin bir duvar kütlesi biçiminde yükseltilmesi XVI. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de yapının Sinan'a mal edilmesi sebebiyle alışılmadık bir tasarımı gösterir. Bu uygulamadan hareket edilerek yapının mimarının Sinan olamayacağı, hatta burada güneyden gelen bir mimarın çalıştığı söylenmektedir.

Şerafeddin Camisi'nde ise güney yönde yarım kubbe genişletmesine paralel olarak mihrap nişinin bulunduğu kısım da dışarıya doğru taşırılmış ve böylece daha farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Şerafeddin Camisi, ayrıca iç düzenlemesiyle de dikkati çeken bir yapıdır. Özellikle mahfil düzenlemesi Koca Sinan'ın son eserleri arasında gösterilen ve hatta bazı araştırmacılar tarafından Sinan'ın olmadığı konusunda da görüş bildirilen İstanbul'daki Kılıç Ali Paşa Camisi'nin mahfil düzenlemesiyle aynı özelliği sergilemektedir. Mahfilin orta mekândan görünümü, sütun ve kemer sisteminin uygulanışı bu benzerliğin ana şeması olarak dikkati çeker.

Konya'daki klasik Osmanlı dönemi yapıları arasında diğer bir grubu da türbeler oluşturmaktadır ve bunlardan beş adedi Mevlâna manzumesinde yer alır (Çizim 10). İncelenen yedi türbeden beşi çokgen planlı, biri kare planlı diğeri de açık türbedir. Çokgen planlı türbelerin hepsi sekiz kenarlı ve kubbeli olup, genel özellikleriyle birbirlerine benzemektedirler. Bunlardan ikisinin girişinde kubbeli revak bulunur. İç kısımda ise duvarlarda pencere ve nişlere yer verilmiş, Mevlâna manzumesinde yer alan türbelerdeki nişler daha sonraki kullanımlara yönelik olarak dolap haline dönüştürülmüştür. Bilindiği üzere sekiz kenarlı türbe Selçuklulardan beri en çok uygulanan plan tipidir[23] ve Konya'da birçok örneği bulunmaktadır. Kare planlı Emir İshak Bey Türbesi ile açık türbe olan Mehmed Bey türbeleri oldukça mütevazı yapılardır.

Yapılarda yapım malzemesi olarak genellikle taş kullanılmış, bunun yanı sıra tuğla ve mermere de yer verilmiştir. Tuğla genellikle kubbede, mermer ise cümle kapılarında dikkati çeker. Taş süsleme camilerde genelde cümle kapısı, mihrap ve minberler ile sütun başlıklarında, türbelerde ise sandukalarda yoğunlaşmıştır. Pîrî Mehmed Paşa Camisinin alçı mihrabı Konya yapıları için önemli bir örnek teşkil eder. Sıva üzerine kalem işi süsleme camilerin hepsinde görülmekle birlikte, bunlar geç dönem uygulamalarıdır. Benzer şekilde Fatma Hatun Türbesi'ndeki süslemeler de geç döneme aittir. Kalem işi süslemenin en iyi örneği Şerafeddin Camisi'nin Müezzin Mahfilinin altında bulunur.

NOTLAR

1 . Konya'da geçen yüzyılda yıkılan-yıktırılan tarihi eserlerle ilgili olarak bir çok yayın bulunmaktadır. Bunlardan klasik Osmanlı döneminin Konya'daki en önemli ticaret yapılarından olan 1538 tarihli Konya Bedesteni için bkz. Baş-Bozkurt, (2003).

2 . Bu araştırmada yer alan üç cami daha önce Osmanlı dönemi Konya'sı ile ilgili bir kitapta tarafımızca tanıtılmıştır. Bkz. Baş, 2003.

3. Konyalı, 1964, 478-479; Küçükdağ, 2004, 266.

4 . Konyalı, 1964, 476.

5 . Sultan Selim Camisi'nin yapım tarihini kesin olarak gösteren kitabe veya yazılı belge bulunmamaktadır. Fakat genelde kabul görmüş düşünce II. Selim'in Konya valiliği sırasında burada külliye inşasını başlattığı, saltanatının ilk yıllarında ise külliyenin tamamlandığı şeklindedir. Aynı zamanda mimarı olarak da kesin bir ifada kullanılmamakla birlikte, bazı araştırmacılar eseri Sinan'a mal etmekte, bazıları da uygulamadaki birçok sorunu dikkate alınarak Sinan'a ait olmadığını belirtilmektedirler.

6 . Yapının inşa tarihi hemen hemen bütün yayınlarda H. 1048/ M. 1636 olarak belirtilmektedir

7 . Geniş bilgi için bkz. Baş-Ürekli, 1999.

8 . 1843-1897 tarihleri arasında yaşayan Konyalı hattat ve nakkaş Mahbub Efendi, ayrıca Mevlâna Külliyesi Mescid ve Semahanesi, Dursunoğlu Camisi, Kışla Namık Paşa Camisi, İsparta Çelebi Mahallesi Mescidi ve Nevşehir Kurşunlu Camisi'nde de çalışmış, ayrıca çok sayıdaki levhası da günümüze kadar gelmiştir (Mahbub Efendi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Özönder, 1994. Bu kitabede Arabça olarak "Bu camii şerifin tamiri, bu beldenin (Konya'nın) ahalilerinden hayır sahihlerinin ve eşrafının himmeti ile 1299 yılında vaki olmuştur. Onu yazan el-fakir Mehmed el-Mahbub bin Mustafa Reşid el-arif bi Hamdi Zade Allah ona ve anne ve babasına af ve merhamet etsin" yazılmıştır.

9 . Dülgerler, 1979, 127.

10 . Dülgerler, 1979, 127.

11 . Erol, 2004, 77.

12 . Erol, 2004, 77.

13 . Konyalı, 1964, 618.

14 . Erol, 2004, 80.

15 . Konyalı, 1964, 613.

16. Erol, 2004, 79.

17. Konyalı, 1964, 738.

18. Erol, 1964, 78.

19 . Konyalı, 1964, 748.

20 . Konyalı, 1964, 749.

21 . Konyalı, 1964, 628.

22 . Erol, 2004, 81.

23 . Önkal, 1992, 21.

KAYNAKÇA

BAŞ, Ali, 2003, "Konya'daki Osmanlı Dönemi Camileri", **Osmanlı Döneminde Konya,** s. 251-276, Konya.

BAŞ, Ali-BOZKURT, Tolga, 2003, "Konya Bedesteni", **S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.10, s.507-527. Konya

BAŞ, Ali-ÜREKLİ, Bayram, 1999, "Konya Şerefeddin (Şerafeddin) Camii", **S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** S.13, s. 199-253. Konya.

DÜLGERLER, O.Nuri, 1979, **Konya'da Türk-İslâm Dönemi Mezar Anıtlarının Özellikleri (Yeterlilik Çalışması),** Konya.

EROL, Erdoğan, 2004, **Mevlâna'nın Hayatı, Eserleri ve Mevlâna Müzesi,** Konya.

KONYALI, İ.Hakkı, 1964, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,** Konya.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, 2004, "Konya'da Bir Mevlevî Manzumesi (Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi)", **Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı-Makaleler-,** s.257-284, Konya.

ÖNKAL, Hakkı, 1992, **Osmanlı Hanedan Türbeleri,** Ankara.

ÖZÖNDER, Hasan, 1994, "Mevlâna Türbesi Mescid ve Sema-hanesi'nin Son Nakkaş ve Hattatı Konyalı Mahbub Efendi", **S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** S.I. s.93-108. Konya.

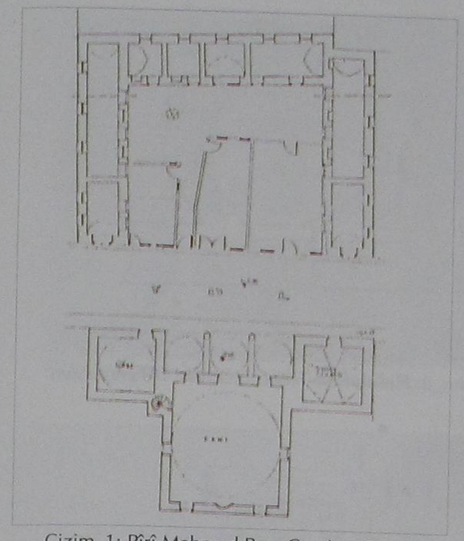

Çizim_1: Pîrî Mehmed Paşa Cami ve Zaviyesi Restorasyon Öncesi (A.Alkan'dan)

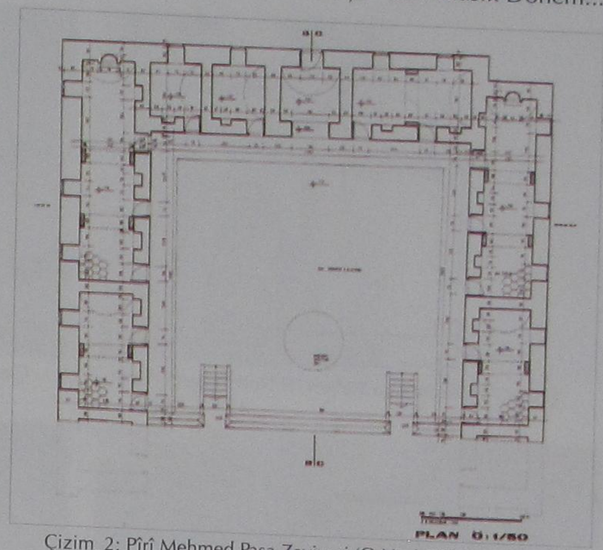

Çizim_2: Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi (O.Nuri Dülgerler'den)

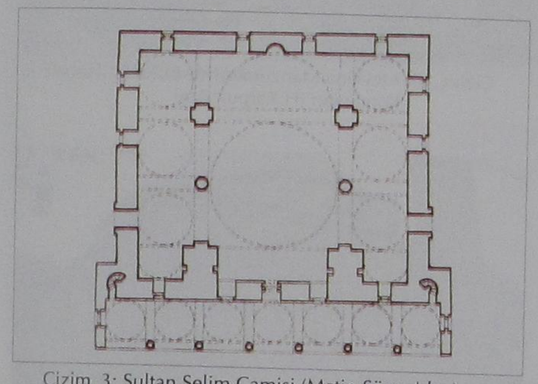

Çizim_3: Sultan Selim Camisi (Metin Sözen'den)

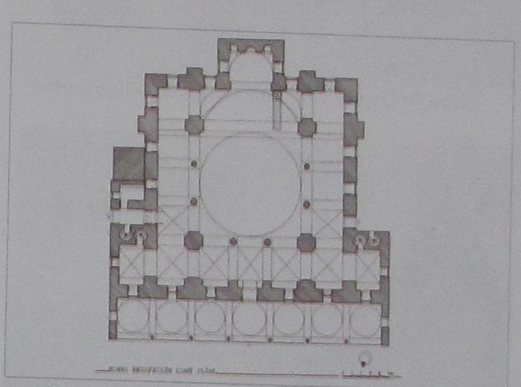

Çizim_4: Şerafeddin Camisi Zemin Kat Planı (H.İbrahim Kunt'tan)

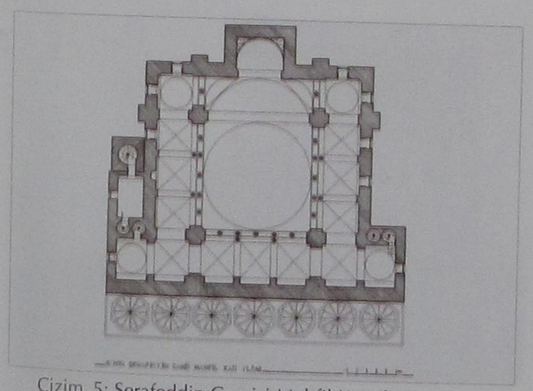

Çizim_5: Şerafeddin Camisi Mahfil Kat Planı (H.İbrahim Kunt'tan)

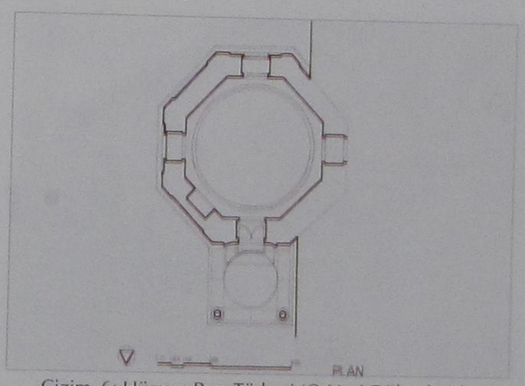

Çizim_6: Hürrem Paşa Türbesi (O.Nuri Dülgerler'den)

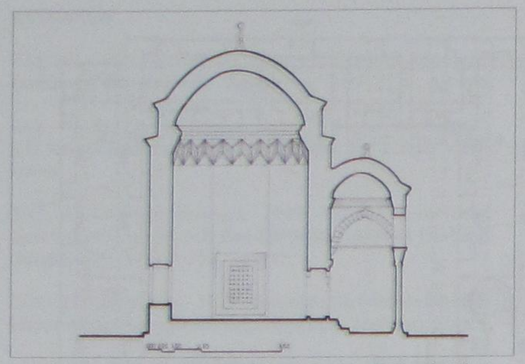

Çizim_7: Hürrem Paşa Türbesi (O.Nuri Dülgerler'den)

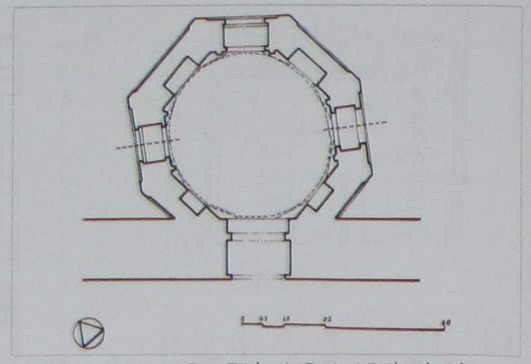

Çizim_8: Hasan Paşa Türbesi (O.Nuri Dülgerler'den)

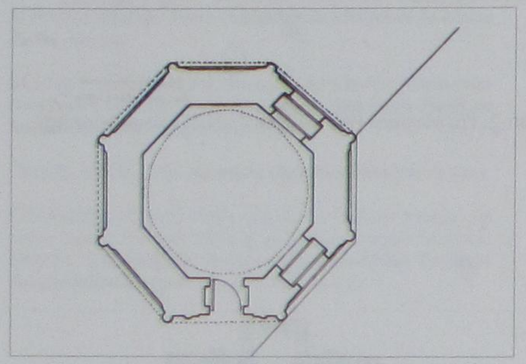

Çizim_9: Fatma Hatun Türbesi (O.Nuri Dülgerler'den)

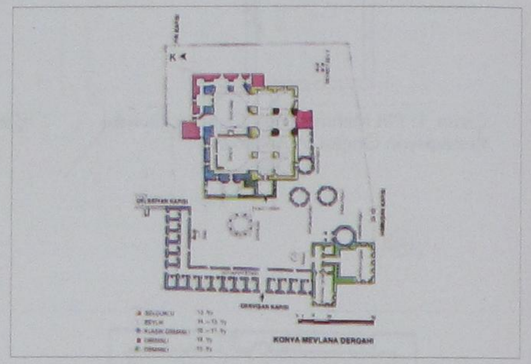

Çizim_10: Mevlâna Manzumesinde Bulunan Türbelerin Konumları (H.Karpuz'dan)

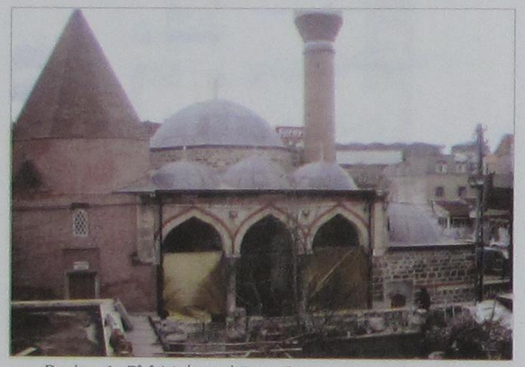

Resim_1: Pîrî Mehmed Paşa Camisi Kuzeyden Görünüş

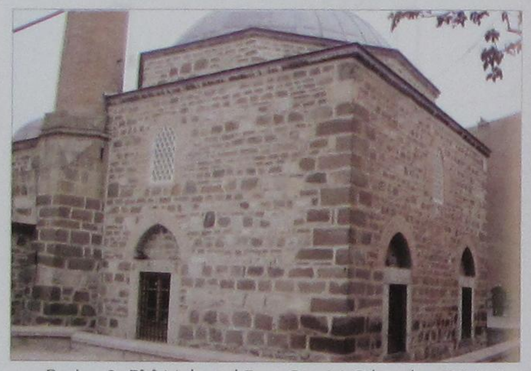

Resim_2: Pîrî Mehmed Paşa Camisi G.batıdan Görünüş

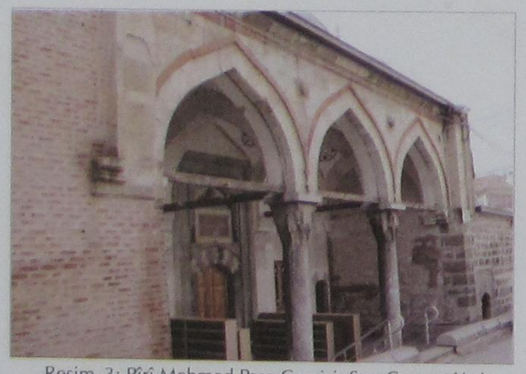

Resim_3: Pîrî Mehmed Paşa Camisi. Son Cemaat Yeri



Resim_2:Pîrî Mehmed Paşa Camisi Cümle Kapısı



Resim_5: Pîrî Mehmed Paşa Camisi Kitabe



Resim_6: Pîrî Mehmed Paşa Camisi Mihrap

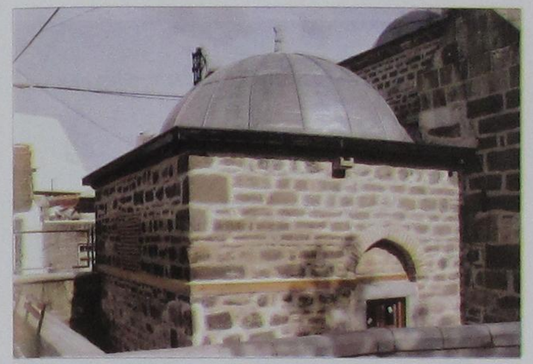

Resim_7: Matbah-Türbe

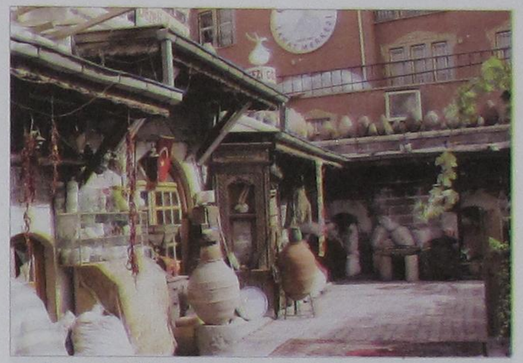

Resim_8: Pîrî Mehmed Paşa Zaviyesi



Resim_9: Selimiye Camisi Güney Cephe

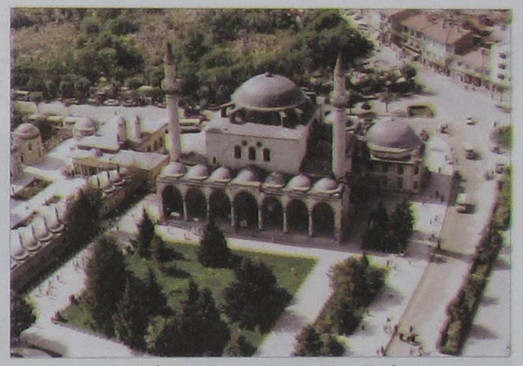

Resim_10: Selimiye Camisi. Hava Fotoğrafı (Haşim Karpuz'dan)



Resim_11: Selimiye Camisi. Batıdan Görünüş

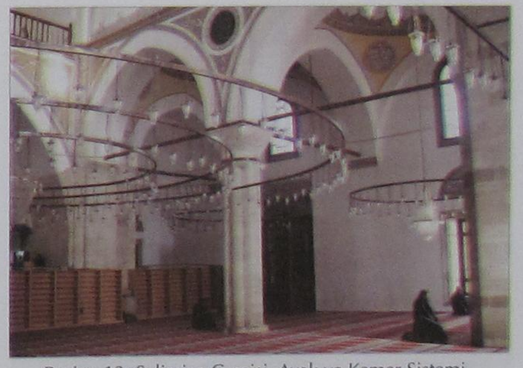

Resim_12: Selimiye Camisi. Ayak ve Kemer Sistemi



Resim_13: Selimiye Camisi Hünkâr Mahfili



Resim_14: Selimiye Camisi Mihrap

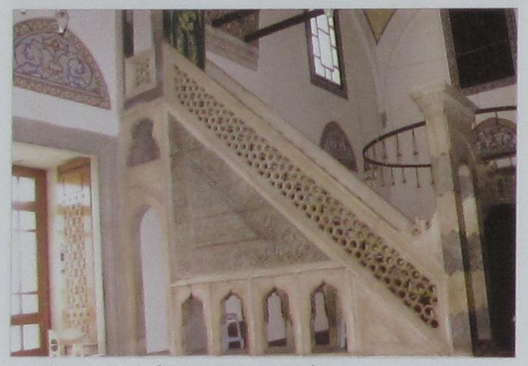

Resim_15: Selimiye Camisi Minber



Resim_16: Selimiye Camisi Kalem işi Süsleme.

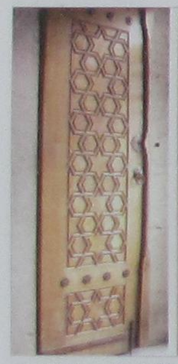



Resim_17: Selimiye Camisi
Pencere Kanatları

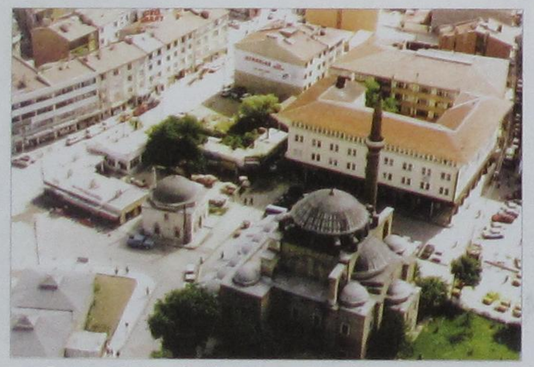

Resim_18: Şerafeddin Camisi. Hava Fotoğrafı
(Haşim Karpuz'dan)

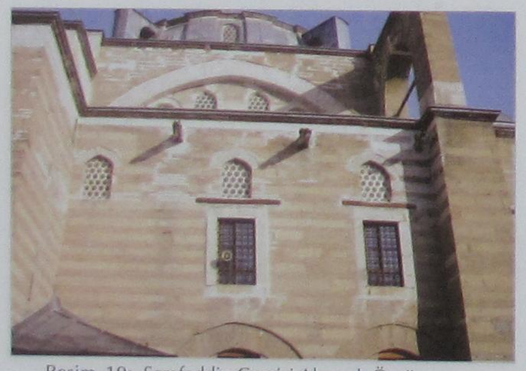

Resim_19: Şerafeddin Camisi Almaşık Örgü



Resim_20: Şerafeddin Camisi'nin
Eski Bir Fotoğrafı (Solakyan'dan)



Resim_21: Şerafeddin Camisi Batı Cephe.



Resim_22: Şerafeddin Camisi Son Cemaat Yeri

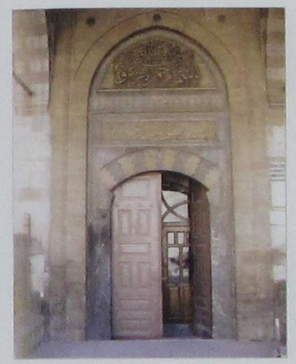

Resim_23: Şerafeddin Camisi
Cümle Kapısı

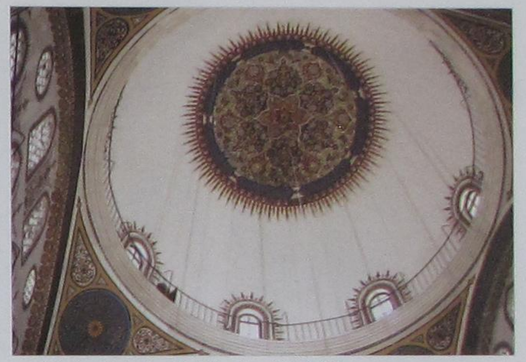

Resim_24: Şerafeddin Camisi. Kubbe

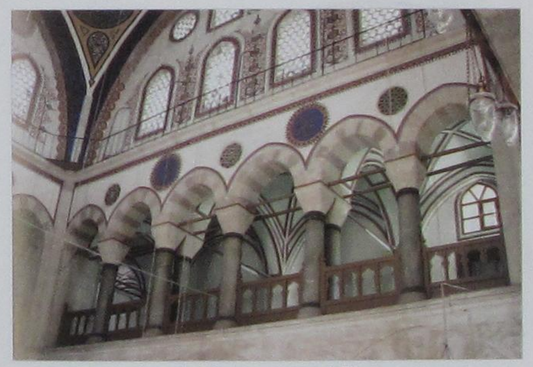

Resim_25: Şerafeddin Camisi Mahfil



Resim_26: Şerafeddin Camisi Mihrap ve Minber

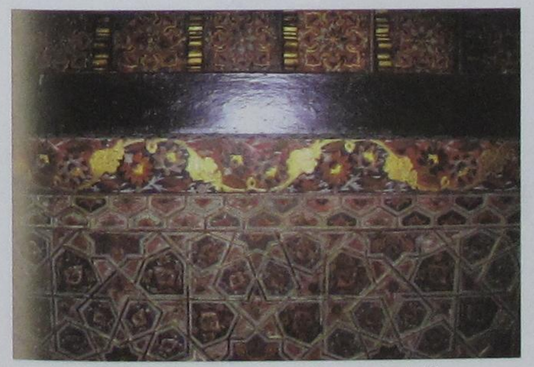

Resim_27: Şerafeddin Camisi Müezzin Mahfili



Resim_28: Şerafeddin Camisi Kalemişi Süsleme



Resim_29: Şerafeddin Camisi Doğu Girişte Yer Alan Kitabe

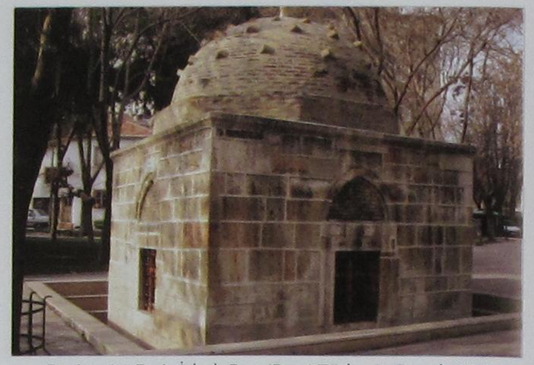

Resim_30:Emir İshak Bey (Paşa) Türbesi. Genel Görünüş



Resim_31: Hürrem Paşa Türbesi Genel Görünüş



Resim_32: Hürrem Paşa Türbesi Giriş



Resim_33: Hürrem Paşa Türbesi Sanduka

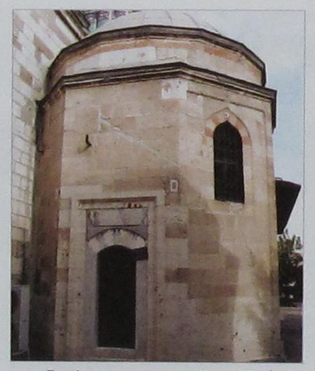

Resim_34: Hasan Paşa Türbesi Genel Görünüş.



Resim_35: Hasan Paşa Türbesi Pencere Sistemi



Resim_36: Sinan Paşa Türbesi Genel Görünüş

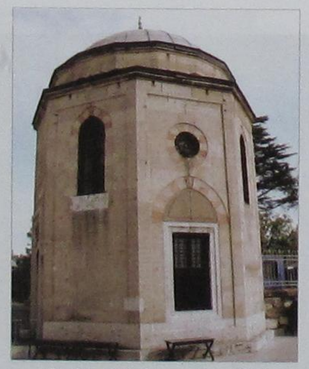

Resim_37: Sinan Paşa Türbesi Pencere Sistemi



Resim_38: Sinan Paşa Türbesi Sanduka

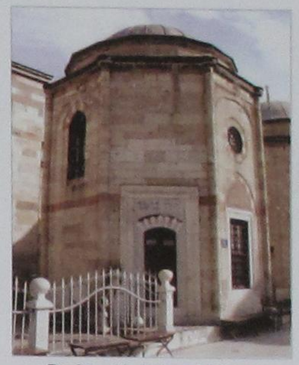

Resim_39: Fatma Hatun Türbesi Genel Görünüş



Resim_40: Fatma Hatun Türbesi Pencere Sistemi

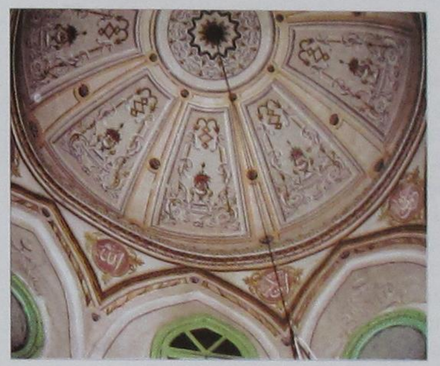

Resim_41: Fatma Hatun Türbesi Kubbe



Resim_42: Fatma Hatun Türbesi Sanduka



Resim_43: Şeyh Halili Türbesi (İ.Tongur'dan)

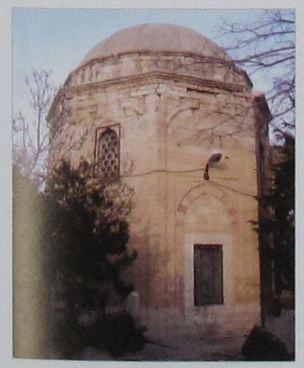

Resim_44: Şeyh Halili Türbesi Pencere Sistemi



Resim_45: Şeyh Halili Türbesi İçten Görünüş

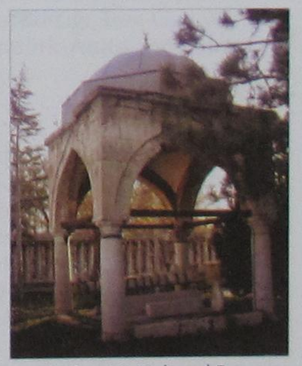

Resim_46: Mehmed Bey Türbesi Genel Görünüş

KONYA' DAKİ GEÇ DÖNEM OSMANLI YAPILARI

Remzi DURAN*
Gülay APA**
Tolga BOZKURT**
Mustafa ÇETİNASLAN**

ÖZET

Selçuklu Devletine başkentlik yapmış, Beylikler devrinin güçlü yönetimlerinden Karamanoğulları'na merkez olmuş olan Konya, Osmanlılar zamanında da önemini kaybetmemiştir. Şehrin ihtiyacına ve dönemin şartlarına uygun kurumlar için yeni binaların yapımı günümüze kadar sürmüştür. Ancak, Türkiye'nin pek çok tarihi şehrinin başına gelen Konya'nın da başına gelmiştir. Nüfusu hızla artan ve gelişen Konya'nın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılacak yeni binalar, parklar ve caddeler gibi mekânlara tarihi şehrin dışında çözüm aramak yerine, şehrin tarihi dokusu içinde çözüm aranmıştır. Buna bağlı olarak da şehrin hafızasında yer etmiş kale, cami, türbe, saray vb. pek çok eser yok edilmiştir. 17. yüzyıl sonrasında Konya şehir dokusuna katılmış olup yok olan eser sayısı mevcut olandan fazladır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; 37 medrese-mekteb, 24 han, 4 tekke-zaviye, 1 muvakkithane çeşitli gerekçelerle yıktırılmıştır. Pek çok cami-mescit de kötü şekilde yenilenmiş ve tarihi özelliğini kaybetmiştir.

Bu çalışmada tamamen ve kısmen özelliğini kaybetmemiş geç dönem Osmanlı yapılarından; 14 cami-mescit, 3 okul-mekteb, 1 kütüphane, 3 ticaret yapısı (han, pazar, ambar), 1 banka (Eski Osmanlı Bankası), 1 müze (Asar-ı Atika Müzesi), 1 Hükümet Konağı, Tren Garı ve 1 anıt (Ziraat Abidesi-Atatürk Anıtı) incelenmiştir.

ABSTRACT

Konya, having been the capital city of Seljuks and Karamanogulları succesively, maintained its importance in the period of Ottomans also. In proportion to the accomodation entailments of the city, new sort of building structures have sustained to be constructed in every governmental period up until now. However, as a primary predicament for every city, Konya also suffered from the lack of an organized city

*Prof Dr.,Selçuk Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
**Arş.Gör.,Selçuk Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

planning, which has led to a corrupted sort of urbanization. In other words, while it was a substantial necessity that the historical texture be preserved, city planners disregarded this fact and mingled the new sort of buildings with the historical ones. Therefore, the historical texture of the city comprising historical castles, mosques, tombs and palaces has been corrupted. The specific period in which this occasion can be overtly noticed can be designated as the 17th century and onwards. The recent information gathered under the light of the primary sources vindicated that 37 madrasa-mekteb, 24 local inns, 4 tekke-zaviye, 1 muvakithane have been pulled down by several reasons. In addition, a good many of mosques and mescits have been badly restored and lost their historical characteristics.

This study covers the 14 cami-mescid, 3 okul-mekteb, 1 library, 3 trade building (han, pazar, ambar), 1 bank (The Old Ottoman Bank), 1 museum (Asar-ı Atika Müzesi), 1 courthouse, Train Satation and 1 monument (Ziraat Abidesi-Atatürk Monument) which pertain to the late Ottoman period and have not lost their characteristics to great or some extent.

GİRİŞ

Anadolu Selçuklularının başkenti olarak büyük bir öneme sahip bulunan Konya, bu devletin yıkılmasının ardından Karamanoğullarının hâkimiyeti altına girmiştir. Her iki dönemde de şehrin imarına büyük önem verilmiş, dini ve sosyal içerikli pek çok yapı inşa edilerek, şehrin genel silueti büyük oranda belirlenmiştir. Şehrin Osmanlı idaresine geçmesi Konya'ya gösterilen öneme zarar vermemiş ve imar çalışmaları devam etmiştir. Osmanlı döneminde, önceki dönemlere ait mevcut yapılar kullanılmaya devam edilirken, Osmanlı mimari anlayışında yeni yapılar da inşa edilmeye başlanmıştır.
Bu çalışmada; "Geç Dönem Osmanlı mimarisi" olarak tanımlanan ve yaklaşık olarak XVII. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan zaman dilimi içerisinde Konya'da inşa edilmiş olan cami, mescit, ticaret yapıları, okul, kütüphane, müze, banka ve istasyon gibi önemli örnekler tanıtılacaktır.

CAMİ VE MESCİTLER :

1- Nakiboğlu Camii[1]:

Karatay İlçesi Nakiboğlu Mahallesinde yer almaktadır. 1170/1756 yılında Konya Müftüsü Hacı İbrahim Efendi tarafından yaptırılmış olan cami, 1926 yılında mütevelli heyeti tarafından minaresi hariç yıktırılarak yeniden yaptırılmıştır[2].

Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan inşa ve yeniden yapım tarihlerini veren, hattat Avni'nin[3] yazdığı sülüs kitabe şöyledir:

"Nakib'ül Hac İbrahim Camii Şerifi - Eski Caminin tarihi 1170 - Yeniden inşa tarihi 1926"
Cami, yaklaşık kare planlı bir harim ve üç bölümlü bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Gödene taşından yapılmış olan caminin üzeri içte alttan çakmalı tavan, dışta kırma beşik çatı ile örtülüdür.

Son cemaat yeri, harime göre biraz daha dar ve alçak tutulmuştur. Son cemaat yerini oluşturan köşeleri pahlanmış dört adet taş ayak, birbirlerine ve harimin kuzey duvarına sivri kemerler ile bağlanmıştır.

Caminin doğu ve batı duvarlarında altlı üstlü üçer, güney duvarında iki alt üç üst ve kuzey duvarında iki alt penceresi bulunmaktadır. Üstteki pencereler alttakilere göre daha küçük tutulmuştur. Pencerelerin tamamında sivri kemer kullanılmıştır.

Harimin üzeri çıtalı alttan çakma tavan ile örtülmüş olup, tavanın ortasında yuvarlak formlu fırfırlı bir tavan göbeğine yer verilmiştir. Caminin ilk yapıdan kalma mihrabı oldukça süslü olup, turkuaz renkli plaka çinilerle kaplıdır. Sade bir minberi bulunan yapının, kuzeyinde yer alan mahfilin ön cephesi kafesle kaplanmıştır. Kuzey batı köşedeki minare, mihrap gibi ilk yapıdan kalma olup tek şerefelidir. Minarenin kare planlı kaidesi kesme taş, silindirik gövdesi ile petek ve şerefe kısımları tuğladandır. 1998 yılında restore edilen yapı, oldukça iyi durumda olup, halen kullanılmaktadır.

2- Ovalıoğlu (Çelikpaşa) Camii[4]:

Karatay İlçesinde aynı adlı mahallede yer alan cami, Muhammed Paşa[5] tarafından 1178/1764 yılında yaptırılmıştır. Minare kaidesinde yer alan dört satırlık talik hatla yazılmış mermer kitabe şöyledir:

"1- Şerif-i dil-küşa Âlemde rana
2- Muhammed Paşa yapmış bu diyare
3- Bu madih guşedip tarih söyler
4- Zihi abade hurrem o minare Sene 1178"

Dıştan 10.85 X 9.50 m. ebadındaki yapının temelinde moloz taş, beden duvarlarında ise kerpiç kullanılmıştır. Cami, içte alttan çakmalı tavan, dışta ise kırma çatı ile örtülüdür. Güney ve doğuda ikişer, kuzey ve batıda birer dikdörtgen formlu pencere ile aydınlatılan caminin, güney cephesinde teğet kemerli alçı şebekeli üç adet penceresi daha bulunmaktadır. Mihrap geç döneme ait plaka Kütahya çinileri

ile kaplanmıştır. Minberi yenilenmiş olan yapının, "L" planlı bir mahfili bulunmaktadır. Mahfil güney doğu duvardan başlayıp tüm kuzey cepheyi kaplamaktadır.

Kuzey doğu köşesinde yer alan tuğla minaresinin şerefe altı basit mukarnaslı şekilde yapılmıştır. Kaynaklarda yapı ile birlikte bir medresenin de inşa edildiği belirtilmekle birlikte bu konuda somut bir veri bulunmamaktadır.

3- Kışla (Saray) Camii[6]:

Karatay İlçesinde, Arslanlı Kışla olarak bilinen alanın güneybatısında yer almaktadır. 1802 yılında Konya Valiliğine tayin edilen Kadı Abdurrahman Paşa, Konyalıların muhalefeti karşısında zor kullanarak şehre girmiş ve kısa bir zaman sonra Hükümet konağını, şehrin dışındaki bugünkü Arslanlı Kışlaya nakletmiştir. 1819 yılında Konya Valiliğine tayin edilen Hüseyin Paşa, aynı yıl bu civara Kışla (Saray) Camiini inşa ettirmiştir[7]. Yapının mermer inşa kitabesi, Mevlâna Müzesinde sergilenmektedir.

Harim ve son cemaat yerinden oluşan caminin beden duvarları, alt pencerelere kadar kesme taş, üst kısımda ise moloz taşla inşa edilmiştir. Tüm cephelerde altlı-üstlü pencerelere yer verilmiş olup, tüm pencereler dikdörtgen formludur.

Bir platform üzerine inşa edilmiş olan caminin, betonarme olarak yenilenmiş son cemaat yerine, 10 basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Dört sütunun birbirlerine ve duvarlara Bursa Kemerleri vasıtasıyla bağlandığı son cemaat yerinin üzeri, düz tavan şeklindedir. Basık kemerli giriş kapısından geçilerek girilen harim, her birinde dörder ahşap sütunun yer aldığı iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın yan sahınlara göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. İçten ahşap kirişlemeli düz tavan ile örtülü harimin üzeri dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır.

Mihrap ve minberi sade olan yapının Architekt Şehabettin tarafından yapılan bir çiziminde[8] harimin kuzey cephesinde bir mahfili bulunduğu görülmektedir. Günümüzde bu mahfil ortadan kalkmış olmakla birlikte, doğu, batı duvarlarının kuzey taraflarında mahfili taşıyan profilli ahşap konsollar izlenebilmektedir.

Hükümet Konağının tekrar şehir merkezine nakledilmesinden sonra, metruk bir hale gelen ve harap olmaya başlayan cami, bir dönem askeri malzeme deposu olarak da kullanılmış, 1957 yılında mahalle halkı tarafından onarılarak tekrar ibadete açılmış ve 1991 yılında tekrar onarılmıştır.

4- Asmalı Hatıp Sultan Camii:

Karatay İlçesi, Şair Nazım Bey Caddesinde, Mevlâna Dergâhının kuzey doğusunda yer almaktadır. Giriş kapısı üzerinde yer alan günümüz Türkçesiyle yazılmış kitabesine göre 1821 M. yılında yapılmıştır. Yaptıran ve ustası hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. Dıştan dışa 15.20 X 10.05 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen şekilli yapı, kerpiç malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Harimin üzeri içte alttan çakmalı tavan dışta kırma çatı ile örtülüdür.

Yapıya kuzey beden duvarında doğu köşesine yakın yerde açılmış olan kapıdan girilmektedir. Mihrap cephesinde iki, doğu ve batı cephelerde üç, kuzey cephede altta iki üstte üç olmak üzere, toplam on üç pencere ile aydınlatılan harim oldukça sadedir.

Caminin mihrap ve minberi sade olup, harimin kuzeyinde ön yüzünde kafes bulunan bir mahfil yer almaktadır. Son yıllarda yapının kuzeybatı cephesine bir minare eklenmiştir. Tipik bir 19. yüzyıl mahalle mescidi olan yapı, iyi durumda olup halen ibadete açıktır.

5- Köprübaşı Mustafa Ağa Camii[9]:

Karatay İlçesi, Köprübaşı Mahallesinde, Polis Karakolu yanında yer alan yapı Mevlâna soyundan Cemaleddin Çelebi tarafından yaptırılmış olup, mimarı bilinmemektedir. 1242 / 1826-1827 yılında yaptırılan caminin giriş kapısı üzerinde yer alan dört satırlık sülüs kitabe şöyledir:

"Saladır ehl-i teata bu camide ibadata
Eğer hahed saadatı devam etsin cemaata
Ata kılsun makamatı Huda ashab-ı hayrata
Hususa bani-i cami duhul etsin ki cennata
Ki o ez-nesli Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin
Cemaleddin-i alişan müyesser oldu hayrata
Halimi ger rıza hahi nigah eyle bu tarihe
Niyaz eden sehergahı vüsul yayı mürdate"

Dıştan dışa 18.60x13.55 m. ebadındaki kerpiç malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiş yapı, içte silindirik kirişlerden oluşan tavan, dışta ise kırma çatı ile örtülüdür.

Son cemaat yeri olmayan caminin giriş kapısı önüne cephe pencerelerinin bir kısmını da kapatan camekanlı bir ayakkabılık bölümü ilave edilmiştir. Yarım daire kemerli sade bir kapıdan girilen harim, enine dikdörtgen planlı olup, her birinde üç ahşap direğin bulunduğu dört sütun sırasıyla beş sahna ayrılmıştır. Ortada mihrap eksenindeki sahın diğerlerinden daha yüksek ve geniş olarak yapılmıştır. Yapı dikdörtgen

formlu pencerelerle aydınlatılmıştır. Ancak mahfil katında güney cephede yer alan revzenli dört pencere sivri kemerli olarak yapılmıştır. Kuzey cephede altta dört, üstte beş; güney cephede altta ve üstte dörder; doğu cephede altta iki üstte dört; batı cephede ise altta bir üstte üç pencere bulunmaktadır. Batı cephede kuzeyde kalan pencere açıklığı ahşap minareye geçiş için kullanılmıştır.

Oldukça sade olan yapının özgün alçı mihrabı da dikkat çekicidir. Mihrabın genel kurgusu ve motif özellikleri, Yollarbaşı Camii'nin (15. yy.) mihrabını hatırlatmaktadır. Minber sade olup, ahşaptan yapılmıştır. Harimi doğu, batı ve kuzey yönde ahşap direkler ile taşınan bir mahfil çevrelemektedir.

Tek şerefeli, ahşaptan yapılmış çardak minare batı cephededir. Ahşap direk ve üst örtüsüyle dikkat çeken yapı, geleneksel mimarinin izlerini taşıyan önemli bir 19. yüzyıl mescididir.

6- Kapı Camii[10]:
Karatay İlçesinde, Hükümet Konağının güneyinde yer alan ve asıl adı İhyaiyye olan cami, Konya Kalesinin Atpazarı ile Telli Kapıları arasında kaldığı için bu adla anılır olmuştur. Günümüzde kullanılmakta olan yapı, aynı yerde inşa edilmiş olan üçüncü yapıdır. 1069/1658 yılında Mevlâna Dergâhı Postnişin Pir Hüseyin Çelebi tarafında yaptırılan ilk yapı bilinmeyen bir sebeple yıkılmış bunun yerine 1226/1811 tarihinde Konya Müftüsü Esenlerlizade Seyyid Abdurrahman tarafından yeni bir cami yaptırılmıştır. 1284/1867 tarihinde Konya Çarşısında çıkan yangında tamamen yanan caminin yerine Mevlâna Dergâhı şeyhi olan Postnişin Mahmut Sadreddin başkanlığında kurulan bir komisyonca bugünkü cami yaptırılmıştır[11].

1285/1868 yılında tamamlanan caminin bu üçüncü yapılışına dair kitabe, Konyalı Şair Zehri tarafından düzenlenmiş ve Hattat Fahri tarafından yazılmıştır. İki yanında Ashap-ı Kehf'in isimlerinin yazılı olduğu kitabe, kuzey giriş kapısı üzerinde yer almaktadır:

Konya'da platform üzerine inşa edilen birkaç örnekten biri olan yapı, kesme taştan inşa edilmiştir. Cami, enine dikdörtgen bir harim ve onun kuzeyinde yer alan dokuz kemer gözlü bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Altında dükkânlar bulunan, üzeri düz tavanla örtülü ve on adet sütunun sivri kemerlerle birbirine bağlaması ile oluşan son cemaat yerine dokuz basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. Yapıya doğu, batı ve kuzeyde yer alan üç kapıdan girilmektedir. Yapının doğu ve batı cephelerinde dikdörtgen şekilli altlı üstlü yedişer ve girişlerin üstlerinde birer oval(göz) pencere bulunmaktadır. Güney ve kuzey cephelerde ise altlı üstlü sekizer ve mihrab ile giriş kapısı üzerinde birer adet oval (göz) pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler sivri tahfif kemerleri ile kuşatılmışlardır. Basık kemerli kapı açıklıklarından girilen harim, çok ayaklı ve bunun neticesi olarak çok üniteli bir düzenleme göstermektedir.

Dört büyük ve on iki küçük ayak, birbirlerine ve beden duvarlarına biraz basık yarım daire kemerlerle bağlanmıştır. Harimin üst örtüsü de değişik bir uygulamaya sahiptir. Ortada kalan dokuz bölümün üzeri kubbe ile örtülü iken beden duvarlarının önünde kalan kısımlar düz tavan şeklinde yapılmıştır. Kubbelerin çoğunlu beyzi olarak yapılmıştır. Yapının üzeri kırma çatı ile kaplanmıştır.

Mihrap son yıllarda günümüz Kütahya çinileri ile kaplanmıştır. Özgün olarak korunabilen ahşap minber ve kürsü değişik tekniklerde yapılmış geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmişlerdir[12]. Mahfil, harimi doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç yönde kuşatmaktadır. Cami içerisindeki yağlı boya desen ve yazılar Hattat Hamdizade Mahbub Efendi tarafından yapılmıştır.

Caminin tek şerefeli minaresi, kuzey doğu köşededir. 1998 yılında büyük bir onarım geçiren cami, Konya Çarşısında yer alan en önemli yapılardandır.

7- Polatlar Hatıp Camii:

Karatay İlçesi, Sedirler Mahallesinde aynı adlı cadde üzerinde yer alan yapı, 1870 yılında yaptırılmış olup, yaptıranı ve mimarı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Dıştan dışa 12.62 X 19.44 m. ebadındaki yapı, kerpiç malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Kuzey cephede yer alan 3.30 X 10.90 ölçüsündeki ve üç basamakla çıkılan son cemaat yerinden geçilerek, içte alttan çakmalı tavan dışta kırma çatı ile örtülü herime girilmektedir.

Harim, mihrap duvarına dikey istikamette uzanan her birinde üç ahşap direğin yer aldığı iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Kuzey ve güney cephede ikisi altta üçü üstte, doğu ve batı da ise altta ve üstte üçer olmak üzere toplam yirmi iki pencere ile aydınlatılan yapının, iyi bir işçilik gösteren ahşap mihrap ve minberi bulunmaktadır. Yapının kuzey tarafında yer alan mahfilin ön cephesi kafesle kaplanmış olup, mihrap istikametinde bir çıkmaya yer verilmiştir. Ahşap direkleri birbirine bağlayan yarım daire kemerlerin köşeliklerinde, orta sahna bakan

kısımlarında "Dört Halife"nin isimleri yan sahınlara bakan köşeliklerde ise vazo içinde çiçek kompozisyonları işlenmiştir. Kalemişi bezemeleriyle dikkati çeken yapı, önemli bir 19. yüzyıl camisidir.

8- Aziziye Camii[13]:

Karatay İlçesinde, Mevlana Külliyesinin batısında yer alan yapı, ağırlıklı olarak eklektik üslup özellikleri göstermektedir. Aynı yerde bulunan ve Sultan IV. Mehmed'in muhasibi Mustafa Paşa tarafından 1082-1087/1671-1676 tarihinde yaptırılan cami, 1867 yılında etrafındaki dükkânlarla birlikte yanmıştır. Günümüzdeki yapı, 1876 yılında Sultan Abdülaziz ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın katkıları ile yaptırılmıştır. Mimarı bilinmeyen yapı, Konya'da inşa edilen son büyük Osmanlı camisidir.

Düzgün gödene taşından inşa edilen cami, tek kubbe ile örtülü harim ile beş bölümlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. Harimin her cephesinde büyük ebatlı ikişer pencere; doğu, batı ve kuzey cephelerde birer girişi bulunmaktadır.

Beş bölümlü olarak tasarlanan son cemaat yerine üç taş basamaktan oluşan bir merdivenle ulaşılmaktadır. Son cemaat yerindeki beş kemer açıklığından ortadaki daha geniş, onun yanındakiler daha dar ve alçak, kenarlardakiler ise bunlara göre daha geniş ve yüksek olarak yapılmışlardır. Bu uygulama örtü sistemini de etkilemiş ve ortadaki bölümün kubbesi oldukça yüksek olarak yapılmıştır.

Harimin üzeri eksedralarla geçilen ve sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş tek bir kubbe ile örtülmüştür. İç duvarlarda da dıştaki yarım silindirik formlu payandalar hizasında üç dilimli payandalar yapılmıştır. Bu payandalar, yarım daire kemerlerle birbirlerine bağlanarak üstte kasnağın oturtulduğu sekizgen kaide meydana getirilmiştir.

Mihrap ve minber mermerden yapılmıştır[14]. Özellikle mihrap süslemeleri bakımından kuzey giriş kapısına benzemektedir. Caminin kuzey duvarında da birbirlerine kemerlerle bağlanmış dört sütuna ve kuzey duvara oturan, mihrap istikametinde yarım daire formlu bir çıkması bulunan müezzin mahfili bulunmaktadır[15].

Caminin duvarlarında içlerinde yazı bulunan madalyonlar yapılmıştır. Madalyonların etrafı kalemişi bitkisel motiflerle süslenmiş olup, benzeri süslemeler kubbe eteğindeki pencerelerin kemerleri ile kubbe göbeğinde de bulunur. Bütün bu süslemeler Konyalı hattat ve nakkaş Mahbub Efendi'ye aittir[16]. Son cemaat yerinin iki tarafında kesme taş ile yapılmış ve gövdesi dilimlenmiş tek şerefeli birer adet minare bulunmaktadır. Minare kaidelerine bitişik olarak mermerden çeşmeler yapılmıştır. Camii, Osmanlı döneminde Konya'da inşa edilen büyük ölçekli son yapı olup, oldukça iyi durumdadır.

9- Namık Paşa Camii[17]:

Karatay İlçesi, Dolappare Caddesi üzerinde yer alan cami, Namık Paşa[18] tarafından yaptırılmış olup, mimarı bilinmemektedir.

Camii, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1306/ 1888 tarihinde yaptırılan yapı, 1952 yılında mahalle halkı tarafından onarılmıştır. Yapının inşa kitabesi şöyledir:

"İş bu Camii Şerif Vükelây-ı fiham-ı devlet-i Osmaniyeden Namık Paşanın İnşa kerdesidir 1306"

Camii, tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Kuzey ve güney cephelerde ikişer, doğu ve batı cephelerde üçer âdet dikdörtgen formlu pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin çerçeveleri kesme taş ile oluşturulmuş ve üzerlerine sivri formlu tahfif kemerleri yapılmıştır. Beden duvarlarının üst kısmı silmeli bir saçak ile sonlandırılmış ve yapının üzeri kuzey-güney doğrultusunda uzanan kırma beşik çatı ile örtülmüştür.Dıştan dışa 15.65x12.10 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı yapıya batıda yer alan bir kapıdan girilir. Onarım esnasında yenilenmiş olan bu ara mekândan geçilerek kuzeyde yer alan kapıdan harime ulaşılmaktadır. Bu kapının üzerinde, kemer kilit taşına tek palmet motifi işlenmiştir.Harim, mihrap duvarına dikey istikamette uzanan iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Sütun sıralarını oluşturan ikişer ahşap direk birbirlerine ve duvarlara Bursa kemerleri ile bağlanmıştır.Yapının duvarları badanalı olup, mihrap ve minberi oldukça sadedir. Mihrabın kavsarasının altında kalan kısmı onarım esnasında mermerle kaplanmış, üst kısmı ise boyanmıştır. Mihrabın en dikkat çeken bölümü dendanlı taç kısmıdır. Harimin kuzey tarafında yer alan mahfil katına giriş kapısının doğusunda, kuzey duvar içerisine yerleştirilmiş taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Malzemesi ile diğer mahalle mescitlerinden ayrılan yapının, kuzey doğu köşesinde kaide ve pabuç kısmı taş, diğer kısımları tuğladan yapılmış tek şerefeli bir minaresi bulunmaktadır.

10- Keçeciler Camii[19]:
Karatay İlçesi, Keçeciler Mahallesi, aynı adlı cadde üzerinde yer almaktadır. Yapı, inşa kitabesinde belirtildiğine göre 1323/1905 tarihinde aynı yerde harap durumdaki mescidin yerine, mahalle halkı tarafından yeniden

yaptırılmıştır. Caminin kuzey duvarında yer alan beyitler halinde üç satırlık talik hatla yazılmış kitabe şöyledir:

"Bu Mescid bir zaman olmuşdu âşık kalbi veş viran
Be tekrar etdi inşa ehl-i hayrın himmeti anı
Girüp bir tarz-ı zibâya giyüb kisve-i ümran
Reva denda o himmetpervere hem bani-i sâni
Dedim tarih-i inşasın ne cevher düşdü bir ihsan
Ne hoş bir mâbed-i rahman kılunsun dinin erkânı"

Dıştan dışa 9.74 X 9.09 m. ebadında, yaklaşık kare planlı mescidin üzeri kuzey-güney doğrultusunda uzanan kırma beşik çatı ile örtülmüştür.Mescide, batı cephede yer alan 2.90 X 5.60 m. boyutlarındaki sonradan ilave edilmiş bir ön mekândan geçilerek girilmektedir. Kerpiç malzemeden inşa edilmiş olan mescidin, duvar kalınlığı 0.80 metredir. Doğu cephede bir, diğer cephelerde ikişer adet dikdörtgen formlu ve oldukça büyük ebatlı pencere açıklıkları bulunmaktadır. İçi tamamen sıvalı mescidin mihrap ve minberi sadedir. Ahşaptan yapılmış olan mihrap ve minberde bitkisel karakterli motiflere yer verilmiştir. Mihrap nişinde kalemişi olarak perde motifi işlenmiştir. Harimin ortasında yer alan ve üst örtüye destek olan taş kaideli ahşap sütuna ve duvarlara oturan mahfil, harimin kuzey tarafında yer almaktadır. Kitabesi, orijinal mihrap ve minberiyle öne çıkan mescit, yanına yeni bir cami yapılması ile atıl duruma düşmüş ve tahrip olmaya başlamıştır.

11- Hacı Hasan Camii[20]:

Karatay İlçesinde, Kalecik Mahallesinde, Hükümet Konağının güney batısında yer almaktadır. Güney cephede yer alan kitabesine göre 1409 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey zamanında, devrin ileri gelenlerinden Hacı Mustafa oğlu Mürsel tarafından yaptırılan cami, Osmanlı devrinde Konyalı Hacı Hasan tarafından yenilenmiştir. Son olarak, Sultan II. Abdülhamid zamanında 1907 yılında Gözlülü Hacı Halil Ağa tarafından yıktırılarak üçüncü defa yaptırılmıştır. Bu inşaata dair Abdülaziz Mecdi Efendi tarafından tertip edilen ve hattat Mehmet Rifat tarafından yazılan[2] kuzey giriş kapısı üzerindeki kitabe şöyledir:

"Şahinşah-ı cihan'ın Abdülhamid Han'ın
Asrında iş bu Camii tekrar eyledi ihya
Yapmış idi mukaddem Mürsel bu yerde cami
Hacı Hasan ahiren tecdiden etdi inşa
Hacı Halil Ağa kim Gözlülü derler ana
Bani-i salis oldu yapdı bunu serapa
Mecdi mücevver asa tarihini dedi zibâ
Cami eyledi inşa feyz-i nuri du bâlâ
Sene 1325"

Harim ve son cemaat yerinden oluşan yapı, subasman seviyesine kadar taş malzemeden yapılmış olup, cepheleri sıvalıdır. Duvar köşeleri ve sivri kemerli pencerelerin çerçeveleri de kesme taştandır.

Dıştan dışa 14.45 X 23.50 m. ebadındaki dikdörtgen formlu cami, içten alttan çakmalı tavan dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Üç bölüme ayrılmış bir son cemaat yerinden geçilerek girilen harim mihraba dikey yönde uzanan iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Her sırada yer alan taş kaidelere oturtulan ahşap direkler birbirlerine ve duvarlara Bursa kemerleri ile bağlanmıştır. Yapı kuzey ve güneyde ikişer, doğu ve batıda üçer sivri kemerli pencere ile aydınlatılmıştır. Mihrabın üzerinde daire formlu küçük bir pencere bulunmaktadır. Camideki bütün pencereler içten dışa doğru şevlidir.

Ahşap tavanda yer alan marul tavan göbeği, kemer karınlarında yer alan çok kollu yıldız motifleri ve alttan çakmalı tavanda çitakârî bezemeler yapının süsleme unsurlarıdır. Caminin gök renkli mermerden yapılmış, mukarnas kavsaralı mihrabı yapının ilk inşaatına yani Karamanoğlu devrine aittir. Minberi sade olan yapının kuzeyinde ahşap ayaklara ve duvarlara oturan bir mahfil bulunmaktadır. Mahfilin ortasında mihrap istikametinde çıkıntı yapan yarım daire formlu bir köşk kısmı bulunmaktadır.

Yapının kuzey batısında tek şerefeli tuğla bir minaresi bulunmaktadır. Sade olarak yapılmış olan minarenin şerefe altı, kirpi saçak şeklinde düzenlenmiştir.

Güney cephesinde ilk kitabesi ve güneş saati[22] bulunan cami, halen kullanılmaktadır.

12- Amber Reis Camii[23]:

Meram İlçesi, Anıt Meydanında yer alan cami, Osmanlı döneminin son yıllarında inşa edilmiştir. 1911 yılında Arifi Paşa'nın Konya valiliği sırasında aynı adlı caminin yerine yaptırılan yapı, Mimar Muzaffer tarafından inşa edilmiştir. Mihraba dikey istikamette uzanan dikdörtgen formlu cami, kesme taştan inşa edilmiş olup, içte alttan çakmalı tavan, dışta kırma çatı örtülüdür. Harim güney ve kuzeyde iki, doğu ve batıda dörder pencere ile aydınlatılmaktadır. Pencereler benzer biçimde tasarlanmış, altta dikdörtgen formlu, üstte ise sivri kemerli uygulamaya gidilmiştir. İki pencere arasına bir lento yerleştirilmiştir. Yapının köşeleri ile saçak seviyesinde, duvardan hafifçe taşırılan bir kuşak bütün cepheleri dolaşmaktadır. Daha dar bir silme kuşağı, üstteki sivri kemerli pencerelerin alt seviyesinde, pencerelerin kemerlerini de

içine alacak şekilde yatay olarak tüm cepheleri dolaşmakta cepheyi ikiye bölmektedir. Üst kısımda çerçeve içine alınan bu alan, turkuaz renkli çini plakalarla kaplanmıştır.

Yapının kuzeyinde birkaç basamakla çıkılan üç açıklıklı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Kuzey cepheye göre daha dar fakat daha yüksek olarak yapılmıştır.

Sade bir kapıdan geçilerek girilen harimin kuzey bölümü ikinci bir son cemaat yeri şeklinde tasarlanmıştır. Mahfili de taşıyan iki adet büyük taş ayak birbirlerine ve doğu-batı duvarlara sivri kemerlerle bağlamış ve böylece harim içerisinde yarı bölünmüş alan oluşturulmuştur. Kıble duvarına dikey istikamette uzanan harim, her birinde çokgen formlu iki metal direğin yer aldığı iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Caminin, farklı renk çini ve tekniklerin bir arada uygulandığı bir mihrabı ve ahşaptan yapılmış sade bir minberi bulunmaktadır. Minberin aynalık kısmında eğri kesim tekniğinde yapılmış kıvrım dal motifleri işlenmiştir. Harimin kuzeyinde, üç açıklıklı bir mahfil katı bulunmaktadır. Ortadaki açıklık elips formlu ahşap bir köşk ile mihrap yönünde çıkma yapmaktadır.

Son cemaat yerinin doğusuna bitişik olarak yapılmış tek şerefeli taş minare tamamen sadedir. Konya'da özellikle sivil mimari de uygulanan Türk neoklasik tarzında yapılmış olan cami[24], halen kullanılmaktadır.

13- Kenan Dede Yanık Camii :

Karatay İlçesinde, Sedirler Caddesinin sonunda yer alan yapının yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Bugünkü yapı, 20. yüzyılın başlarında yaptırılmıştır. Ancak aynı yerde 1646 yılında, Kenan Dede Mescidi olarak anılan bir yapının varlığı bilinmektedir[25].

Dıştan dışa 11.50 X 22.05 m. ebadındaki dikdörtgen planlı yapı, mihraba dikey istikamette uzanmaktadır. Kerpiç malzemeden yığma tekniğinde yapılan caminin üzeri dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Kuzey cephesinde yer alan yenilenmiş bir son cemaat yerinden geçilerek girilen harim, her birinde dört ahşap direğin yer aldığı iki sütun sırasıyla üç sahna ayrılmıştır. Orta sahın yan sahınlara göre yüksek tutulmuş, yan sahınların üzerini örten silindirik kirişlerin uçları yontularak hareketlendirilmiştir. Harim güneyde altta ve üstte iki, doğuda altta ve üstte dörder, batıda altta üç üstte dört ve kuzey cephede iki pencere ile aydınlatılmıştır. Son cemaat yerinde altta ve üstte üçer olmak üzere toplam altı pencere bulunmaktadır. Caminin özgün alçı mihrabı, bezeme açısından en yoğun alandır. Minber, yenilenmiştir. Harimin kuzeyinde mihrap istikametinde bir çıkması bulunan mahfil bulunmaktadır. Son yıllarda önemli bir tamirat geçiren cami, oldukça iyi durumdadır.

14- Sarı Yakup Camii :

Karatay İlçesinde, Aynı adlı mezarlığın güney doğu köşesinde yer almaktadır. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaptırılan yapının, yaptıranı ve mimarı bilinmemektedir. Cami dıştan dışa 13.20 X 11.30 m. ebadında kareye yakın planlıdır. Kerpiç malzemeden yığma tekniğinde inşa edilmiş yapının; üzeri içten kubbe, dıştan kırma çatı ile örtülüdür. Son cemaat yeri olmayan yapının, doğusuna sonradan bir sundurma ilave edilmiştir. Harime giriş bu sundurmalı bölümde olup, doğu cephenin kuzey köşesinden sağlanmaktadır. Cami alt katta doğu ve güney cephelerde ikişer, batı ve kuzeyde birer; üst katta kuzey ve batıda birer, doğuda iki ve güneyde üç pencere ile aydınlatılmaktadır. Güney cephede mihrabın üzerindeki pencere şevsiz olarak yapılmışken; diğer pencereler dışa doğru şevli olarak yapılmıştır.

Yapının alçı mihrabı sarı ve koyu yeşil renklerde boyanmıştır. Geç dönemde kullanılan perde ve çiçek motifleri mihrabı tamamıyla kuşatmaktadır. Harimin üzerinde ikinci bir kat teşkil eden "L" planlı mahfil, güney cepheden başlayıp, doğu ve kuzey cepheyi bütünüyle kuşatmaktadır. Kuzey doğu köşede, girişin üzerinde ahşap bir minaresi de olan yapı, oldukça sade bir mahalle mescididir.

KAMU YAPILARI :
Okullar (Mektebler) :

1- Konya Mekteb-i Sanayi (Sanayi Mektebi):

Bugün İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından kullanılan yapı; Merkez Bankası, İplikçi Camii, Ziraat Bankası, PTT, Hacı Hasan Camii, Hükümet Konağı, Eski Osmanlı Bankası, Şerafeddin Camii, Ali Efendi Muallimhânesi ve Mahkeme Hamamı ile çevrili olan tarihi meydan alanı içerisinde yer almaktadır. 1898 yılında yıktırılan Konya Bedesteni'nin yerine, dönemin valisi Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa tarafından inşa ettirilen Konya Mekteb-i Sanayi'si 1901'de eğitime açılmıştır[26]. Günümüze ulaşamayan kitabelerine göre yapının inşası için vilayet ser (baş) mühendisi Şefik Bey görevlendirilmiştir. 1967 yılına kadar Konya Sanatlar Mektebi daha sonra Erkek Sanat Enstitüsü ve bir dönem Konya Erkek Lisesi ve 1968'den 1977 yılına kadar Karatay Lisesi olarak kullanılan yapı 1979'da yangın geçirmiş ve 1982 yılında Konya İl Özel İdaresi ve Selçuk Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi

Döner Sermaye İşletmesi arasında yapılan protokol kapsamında bugünkü işlevine uygun olarak restore edilmiştir. Tarihi yapı, 1988 yılından itibaren İl Özel İdare Müdürlüğü Hizmet Binası (İl Genel Meclisi) olarak hizmet vermektedir. 20.50 m x 32.50 m ölçülerinde doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir alanı kaplayan kâgir bina, bir bodrum kat üzerinde zemin, birinci ve çatı katlarından oluşmaktadır. Orta sofanın köşelerine yerleştirilmiş biri küçük, diğeri büyük ikişer odadan meydana gelen plân şeması binanın her katında takip edilebilmektedir. Sofanın kuzey ve güney kenarları ortasında zemin kata açılan karşılıklı giriş kapıları vardır. Katlar arasındaki dolaşımı sağlayan merdivenler sofanın kuzey kolu üzerinden sağlanmıştır. Yapının güneye bakan ön girişinin iki yanında, saçak kotundan itibaren sekizgen plâna dönüşen kuleler yer almaktadır. Kırma çatı, Marsilya tipi kiremit kaplı olup, kulelerin üzeri kurşun kaplı piramidal külahlarla örtülmüştür.

Yapının plân şemasında izlenen simetrik tasarım, cephe görünümlerinde de hakimdir. Tuğla örgü üzerine kesme taş taklidi sıvayla gerçekleştirilen derz ve silme işçilikleri ile dikdörtgen çerçeve üzerinde basık kemerli alınlıklardan meydana gelen tekli ve üçlü pencere grupları cepheleri hareketlendirici unsurlardır. Girişte beşik çatıyla örtülü bir baldaken tarzında tasarlanmış tek bölümlü revak ve birinci kat seviyesindeki iki kule arasında çekme yapılarak oluşturulmuş balkon ön cepheyi vurgulayan elemanlardır. Cephelerdeki pencere alınlıklarını kaplayan Kütahya çinileri orijinalinde Hafız Mehmet Emin Usta'ya aittir. Ancak yangın ve hırsızlık sebebiyle yok olan çini süslemelerin büyük bir bölümü restorasyon esnasında ve yine Mehmet Emin Usta'nın torunları tarafından yönetilen Metin Çini Fabrikası'ndaki orijinal desen kalıplarına sadık kalınarak yenilenmiştir.Sanayi Mektebi, Birinci Ulusal Mimarlık döneminin Konya'daki erken tarihli bir uygulamasıdır.

2- Konya Dârü'l-Muallimîn / Erkek Öğretmen Okulu:

Atatürk Caddesi ile Amber Reis Caddesi arasında kalan üçgen parselde yer almaktadır. Yapı, doğu giriş sağınlığına açılan pencere üzerindeki kitabeye göre Mimar Muzaffer tarafından R.1333/M.1917 yılında tamamlanmıştır. Binanın 1923 yılına kadar Askeri Rüşdiye olarak kullanıldığından bahsedilmektedir. 1923-1934 yıllarında Dârü'l-Muallimîn, 1934-1972 tarihlerinde Konya İdadîsi ve 1997 yılına kadar Gazi Lisesi adıyla kullanılan yapı günümüzde hâlen Konya Lisesi olarak eğitime hizmet etmektedir.

Geniş bir bahçenin ortasına kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzunlamasına yerleştirilen yapı genel hatları itibariyle dikdörtgen plânlı olup, bodrum ve zemin katlar üzerinde birinci ve ikinci katlardan oluşmaktadır.

Yapının özgün iç mekân organizasyonu sonradan değiştirilmiş olmakla birlikte bodrum kat depo, yemekhane, kiler vb. servis mekânları; zemin kat beş adet sınıf ile kütüphane, öğretmenler odası ve idari mekânlar; birinci kat 10 adet sınıf ve bazı yönetici odaları; ikinci kat ise özgün kullanımında yedi bölümlü bir yatakhane, ancak günümüzde birinci kat plânının tekrarlandığı sınıflarla düzenlenmiştir. Her kat ortada uzanan geniş bir koridorla iki kanada ayrılmaktadır. Bina girişleri ve katlar arasındaki dolaşım ise ana kitlenin kısa-yan cephelerine bitişik merdiven kovaları ile sağlanmıştır. Yapıdan iki kademe halinde çıkıntı yapan bu bölümlerde, yine katlara göre değişik işlevli oda, balkon ve hela gibi mekânların yer aldığı görülmektedir. Üst örtü kırma çatılı olup, saçakları dışa taşkındır. Yığma-kâgir tekniğindeki binanın orijinal volta döşemeleri 1962 yılında sökülerek, betonarmeye dönüştürülmüştür. Yapı malzemesi olarak Sille taşı, gödene taşı, tuğla, ahşap ve bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Yapının ön (güney) ve arka (kuzey) cephelerine, gerek açıklık düzenlemeleri ve gerekse süsleme özellikleri bakımından özen gösterilmiştir. Pencere açıklıklarında Türk mimarisinin klâsik kemer formlarını takip etmek mümkündür. Bodrum ve zemin katlarda basık yarım daire, birinci katta Bursa tipi ve ikinci katta sivri kemer formları I. Ulusal Mimarlık dönemi yapılarında izlenen geleneksel unsurlar olarak, burada da sevilerek kullanılmıştır. Ön cephede, iki renkli taş örgüler ve köşelikleri silme kuşaklarıyla belirginleştirilen pencere kemerleri üslûp etkisini daha da güçlendirmektedir. Bu cephede, belirli alanlarda yapılan çini süslemeyle birlikte, köşe sütunlarında mukarnaslı başlıklar, kemer üzengilerine oyulmuş lotüs-palmet dizileri ve saçak altında geometrik kompozisyonlu çitakâri kaplama izlenmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarında kısıtlı bir bütçeyle gerçekleştirilen Konya Dârü'l-Muallimîn binasında, ulusal mimarlık anlayışının etkileri güçlü bir biçimde hissedilmektedir.

3- Dârü'l-Muallimat / Kız Öğretmen Okulu:

Karatay Medresesi'nin doğusunda, Ankara Caddesi ile Vali İzzet Bey Caddesi arasında yer almaktadır. Yapının geniş bahçe sınırları içerisinde, kuzeyde Eski Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi ile güneybatı köşede bugün Ziraat Fakültesi satış ofisi olarak kullanılan Küçük Karatay Medresesi'ne (13.yy.) ait eyvan kalıntısı bulunmaktadır. Bahçenin doğu duvarındaki özgün giriş kapısı günümüzde kapalı tutulmakta

ve giriş batıda Ankara Caddesi'ne açılan yeni kapıdan sağlanmaktadır. 1917 yılında eğitime başlayan Dârü'l-Muallîmîn'den sonra, yarım kalan Dârü'l-Muallimat inşaatının tamamlanmasıyla uğraşan Mimar Muzaffer Bey, 1920 yılında vefât etmiştir. Onun ölümünden sonra yapının inşâsı, halefi Mimar Falih Ülkü tarafından 1924 yılında bitirilmiştir. 1976 yılında okulun çatısı ve birinci kat pencereleri yangın geçirmiş ve onarımdan sonra bina 1977-78 yılında yeniden eğitim-öğretime açılmıştır. 1981 yılına kadar Kız Öğretmen Lisesi ve bu tarihten sonra bir süre Kız Sanat Yüksek Öğretmen Okulu adıyla hizmet veren yapı günümüzde Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılmaktadır.

Doğu-batı yönünde uzanan "T" plânlı yapının geniş cephesi doğuya dönüktür. Bodrum kat üzerinde zemin ve birinci katlardan oluşan bina kırma çatıyla örtülmüştür. 1930'lu yıllardan sonra bu ana kütleyi genişletmek amacıyla, batı cepheye bitişik betonarme birimler eklenmiştir. Yapı, plân ve cephe düzeni bakımından simetrik bir tasarım gösterir. Doğu-batı aksında uzanan bir koridorun iki yanında sıralanmış mekânlardan oluşan düzenleme, her üç katta da kısmi değişikler haricinde tekrar edilmiştir. Katlar arasında dolaşımı sağlayan merdivenler yapının güneydoğu köşesindeki mekâna bitişik olarak yer almaktadır. Koridorun güneybatı köşesinde, servis amaçlı bir merdiven daha vardır. Binanın özgün halinde bodrum kat, yemekhane, mutfak, kiler ve depo; zemin kat sınıf ve idare odaları ile birinci kat kütüphane, sınıf ve değişik işlevli odalar olarak kullanılmıştır. Ayrıca her katta bir hela yer almaktadır. Çatı katının ise yatakhane olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Yığma kâgir tekniğinde inşa edilen yapıda orijinal yapı malzemeleri olarak kırmızımsı renkli Sille ve beyaz renkli Gödene taşları ile tuğla, ahşap, demir ve bağlayıcı malzeme olarak kireç harcı kullanılmıştır. Yapının ahşap ve volta döşemlerden oluşan orijinal iç strüktürü onarımlarda betonarmeye çevrilmiştir. Doğuya bakan geniş ön cephe ve bu bölümün kuzey-güney cephelerden 1.75 m çıkıntılı yan yüzleri kendi içerisinde düzenlenmiştir. Bodrum kat seviyesinde, içbükey ve dışbükey hatlarla yükselerek tepede basık yay formu ile son bulan pencere kemerleri diğer cephelerle aynıdır. Zemin kat seviyesinde ise ortada yarım daire kemerli bir giriş eyvanı ile bunun iki yanında dörtlü gruplar halinde düzenlenmiş Bursa tipi pencere kemerleri izlenir. Bu düzenleme birinci katta, giriş eyvanı üzerinde bir gömme balkon ve zemin kat kemerlerinin dik hatlarla üslûplaştırılmış biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ek binalarla kapatılan batı cephesinde de benzer bir düzenlemeye gidildiği düşünülmektedir. Yapının kuzey ve güneye bakan yan cephelerinde zemin katta sivri, birinci katta ise yarım daire formlu at nalı kemerler kullanılmıştır. Açıklık düzenlemelerinin dışında kat silmeleri, kemer köşelikleri ve kartuşlar ile orijinal saçakları destekleyen eli böğründeler ve konsollar cephe görünümlerini hareketlendiren diğer detaylardır. Geometrik süslemeli saçak altı kaplamaları ise günümüze ulaşamamıştır.

Konya Dârü'l-Muallimat binasının cephe tasarımları, genel üslûp anlayışı bakımından da belirleyicidir. Cumhuriyet öncesi yıllarda başlanılıp, Cumhuriyet'in ilk yıllarında tamamlanan yapıda, ulusal mimarlık anlayışı içerisinde Magribi üslûbunda kemer formlarına yer verilişi, doğu kökenli bir seçmeciliği de beraberinde yansıtmaktadır.

Kütüphane :
1- Yusuf Ağa Kütüphanesi :

Sultan Selim/Selimiye Camii'nin güneybatı köşesinde, camiye bitişik olarak yapılmıştır. Kütüphane kesme taştan, kare planlı olup, üzeri sekiz köşeli bir kasnağa oturan kubbe ile örtülmüştür. Selimiye Camii'nin batı cephesinin güney ucundaki pencere kütüphaneye geçişi sağlamak için kapıya dönüştürülmüştür.

Bu girişin üstünde, her iki tarafta manzum kitabeler bulunmaktadır. Ayrıca kütüphanenin kuzey cephesinde de bina emini olan Mehmet Sadık adının yazılı olduğu bir kitabe mevcuttur. Bu kitabelerden kütüphanenin Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa tarafından 1209/1794 de inşaatının başladığı ve 1210/1795 de tamamlandığı anlaşılmaktadır[27].

Kütüphanenin kuzey, güney cephelerinde altta ve üstte üçer, batıda girişin sağında ve solunda birer ve üstte üç, kuzey batı ve güneybatıdaki yarım daire şeklinde pahlı köşelerde altlı üstlü birer pencere olmak üzere toplam 22 penceresi bulunmaktadır[28]. Alttakiler dikdörtgen üsttekiler ise yarım daire kemerlidirler. İç mekânı bir okuma salonu ile bir memur odasından meydana gelmiştir.

TİCARET YAPILARI

1- Mecidiye Hanı

Meram ilçesi, Konya Çarşısı'nın merkezinde yer alır. Yapılan onarımlarla günümüze gelmiş, 1886 yılında yapılmış iki katlı bir çarşı hanıdır. Kuzeydeki bugün kemerli kapısı, kapının sağındaki sebili ve cephe duvarlarının bir bölümü düzgün yonu taşlarla yapılmıştır.

Hanın ilk katı Cumhuriyetin ilk yıllarında tadil edilerek otel haline getirilmiştir. Son yıllarda zemin ve 1. kat dükkânları betonarme olarak yenilenmiştir. Ana plan dikdörtgen biçimli avlu etrafındaki dükkânlardan oluşmaktadır. Günümüze özgün olarak, kuzey girişinin solunda bir iki dükkân ile güney kapısının yanındaki dükkânlar kalmıştır. Kemerli giriş kapısındaki sebil üzerinde 1886 tarihli bir kitabe bulunur. Bu sebil Konya'da yapılara bağlı sebillerin nadir bir örneğidir.

2- Buğday Pazarı:

Tarihi ticari doku içerisinde yer alan Buğday Pazarı kuzeyde Sahip Ata (Larende) Caddesi, doğuda Karakurt Sokağı, güneyde Buğday Pazarı Sokağı ve batıda Tevfik Paşa Caddesi ile çevrili geniş bir alanda kurulmuştur.

Buğday Pazarı evvelce Türbeönü'nde idi[29]. Bugünkü Pazar, doğu ve batı kapıları üzerinde bulunan kitabelerine göre 1318/1900 yılında, Vali Ferit Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 20.yüzyıl ortalarına kadar halk, kağnı ve at arabalarıyla tahıl ürünlerini buraya getirip, toptancı esnafına satardı. Bugün âtıl vaziyette bulunan Buğday Pazarı ve çevresinde, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin 1994 yılında başlattığı dönüşüm projesi halen sonuçlanmamıştır. Düzensiz bir avlu etrafında sıralanan tek katlı dükkan ve depo hacimlerinde meydana gelen Pazar'ın doğu ve batı cepheleri ortasında giriş kapıları açılmıştır. Doğuda, Karakurt Sokağı'na cepheli kapı ve güneyindeki dükkan ile batıda, Tevfik Paşa Caddesi'ne açılan kapı ve bunun kuzeyindeki birkaç dükkan orijinalliklerini kısmen de olsa koruyabilen kısımlardır. Güney cephenin orta kesiminde yer alan giriş ise yakın tarihlerde yapılan çevre düzenleme çalışmalarında açılmıştır. Pazarın güneydoğu köşesinde 1959 tarihli Karaaliler Camii ile avlunun ortasına 1914'te eklenen Narinzâde Çeşmesi yer almaktadır. Buğday Pazarı'na ait arşiv fotoğraflarında, yapının sokağa cepheli dükkanları arkasında avluya dönük, depo-ambar olarak kullanıldıkları düşünülen hacimlerin sıralandığı izlenmektedir. Kâgir dükkanlar dikdörtgen plânlı olup, üzerleri alaturka kiremit kaplı, kırma beşik çatılarla örtülüdür. Günümüze ulaşabilen özgün kısımlarından anlaşıldığı kadarıyla dükkanların sokağa ve avluya dönük kemerli açıkları ve iç kısımlarında düz çıtalı ahşap tavanları vardır. Kapı-pencere doğramaları ahşaptan olup, demir parmaklıklarla korunmuşlardır. Dükkanların dışa dönük bölümleri yazıhane, avluya bakan bölümleri ise depo işlevli olmalıdır.

Yapının kesme taş kaplı doğu ve batı girişlerinde izlenen üçgen alınlıklar, saçak silmeleri, dışa taşırılarak belirginleştirilmiş kemer kilit taşları ve mermer kitabe panoları dışında herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır.

Günümüz Türkiye ekonomisinin önemli kurumlarından biri olan Konya Buğday Borsası'nın temellerini teşkil eden Eski Buğday Pazarı, son Osmanlı döneminde yapılmış önemli bir ticaret merkezi idi.

3- Tantavi'nin Ambarı:

İstasyon Caddesi'nde T.C.D.D. gar - lojman binaları ile Bağdat ve Augustus otellerinin bulunduğu mevki içinde yer alan yapı, Berrak Sokak ile Emir Sadrettin Sokağının kesiştiği köşede, Mamuriye Camii'nin (1986) güneyindedir.

İstanbul-Bağdat demiryolu projesinin 1896'da Konya'ya ulaşması ile birlikte istasyon çevresinde otel ve ambar binalarının yapımına ihtiyaç duyulmuştur. R.1319/M.1903 yılında, "Tantavi Hafız Ragıp Efendi[30]" tarafından yaptırılan ambar binası uzun yıllar kullanıldıktan sonra bir dönem Çukurova T.A.O. Tahıl Deposu olarak da hizmet vermiştir. Özel mülkiyetteki tarihi yapı günümüzde onarım görmektedir.

Kuzey-güney doğrultusunda boyuna uzanan 23.75 x 36.75 m ölçülerinde dikdörtgen plânlı yapı, kırma beşik çatıyla örtülüdür. Kaba yonu ve moloz taş örgülü beden duvarlarında hatıl olarak ve pencere açıklılarında söve şeklinde kullanılmış tuğla malzeme görülmektedir. Orijinal halinde, demir destekli ahşap makaslı olan çatı Marsilya tipi kiremit kaplıydı[31]. Dış kapı kanatları yine demir saçından yapılmıştır. Yapının kuzey ve güney cephelerinin ortasında aksiyel açılmış giriş kapıları vardır. Yapının özgün iç mekân bölümlenmesinde, bu kapılar arasında 5.85 m genişliğinde boydan boya uzanan bir koridor bulunmaktadır. Ambar binası bu koridorun iki yanında sıralanan karşılıklı üçer depo bölümünden meydana gelmekteydi. Kuzey girişinin hemen batısında yer alan küçük dikdörtgen plânlı mekânın ise yönetim odası olduğu sanılmaktadır. Günümüzde yapının bölme duvarları kaldırılarak, iç kısmı büyük, boş bir mekân haline getirilmiş ve çatı tamamen çelik konstrüksiyona çevrilmiştir. Yapının kuzey ve güney cepheleri, giriş kapılarının iki yanında ikili ve üstte üçlü düzenlenmiş pencere açıklıklarıyla hareketlendirilmiştir. Kapı açıklılarının yan söveleri büyük-küçük sıralı kesme taş örgülüdür. İçbükey silmelerle kademelendirilmiş yarım daire formlu kapı kemerleri ve bunların dışa çıkıntı yapan akant yapraklı kilit taşları barok görünümler olarak dikkat çekmektedir. Yan cephelerde sekizer adet basık kemerli tepe penceresi ile kuzey köşelerine

yakın açılan birer adet dikdörtgen pencere vardır. Kapı ve pencere söveleri ile cephe köşelerinde rastlanılan kesme taş örgülerin dışında, pencere denizlikleri altından geçirilmiş silme kuşakları, cephe görünümlerini yatay yönde vurgulamaktadır. Tantavi Ambarı, 20.yüzyılın ilk yarısında Konya ticaret hayatının dışa açılan önemli bir kapısı idi. Uzun Müddet boş ve bakımsız kalan yapı, batılı tarzda cephe görünümleriyle dikkat çeken bir geç dönem örneğidir.

DİĞER YAPILAR :
1- Konya Hükümet Konağı

1882 yılında Sait Paşa tarafından yapımına başlanmıştır. Hükümet Konağı, dıştan 79.00 X 39.10 m ölçülerek dikdörtgen planlı olup üç katlı olarak yapılmıştır.

Mekânlar bir avlu etrafında sıralanmaktadır. Esas cephe doğuya yöneliktir. Cephede çıkma yapan revaklı girişi dört sütunludur. Cephedeki köşe odaları dışarı taşırılmıştır. Zemin kat pencereleri düz, 1. ve 2. kat pencereleri barok kemerli, taşkın sövelidir. Kırma çatı kiremitle kaplanmıştır. Plan her üç katta da aynıdır.

Uzun koridorlara açılan odalar ile köşelerde cepheye yönelenler büyüktür. Koridorların köşelerinde helâlar yer alır. Zemin ve 1. katta 28, 2. katta 30 oda bulunmaktadır. Odaların birisi mescit olarak ayrılmıştır. Yapının mimarı olarak Sait Paşa gösterilmektedir. Hükümet Konağının inşaatı uzun sürmüş, 1887-1890 yıllarında vali Sururi Paşa zamanında tamamlanmıştır.

2- Müze-i Hûmayun Binası (Konya Asar-ı Atika Müzesi):

Beşyol kavşağında, Karma İlköğretim Okulu bahçesinin güneybatı köşesinde yer alan yapı, güneyde Hapisahane Caddesi ile batıda Ankara Caddesi'ne cephelidir.

Bitişik iki bölümden oluşan müze binası, giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1317/1900 tarihli güney bölümü ile bunun kuzeyine 1340/1922'de eklenen ikinci bölümden meydana gelmektedir.
Yerinde daha önce Konya İdadisi (1899) olan Karma İlköğretim Okulu bahçesinde, 1901 yılında hizmete açılan Müze-i Hûmayun Konya Şubesi Binası, Bedesten'de depolanan eski eserlerin buraya nakledilerek teşhire açılmasıyla, aynı zamanda Konya Müzeciliği'nin de başlangıç noktası olmuştur[32]. Buradaki eserlerin 1926'da müze haline getirilen Mevlana Dergahı'na taşınması ile yapı boş kalmıştır. Bir dönem Karma İlköğretim Okulu lojmanı ve daha sonra da depo olarak kullanılan bina günümüzde kendi kaderine terk edilmiş, harap vaziyettedir. Yüksek bir subasman üzerinde tek katlı olarak inşa edilen yapının güney bölümü, yaklaşık 5.80 x 9.25 m ölçülerinde yamuk dörtgen plânlıdır. Kuzeydeki ek bölüm ise 5.80 x 8.65 m ölçülerinde düzgün dikdörtgen plâna sahiptir. İki bölümün arasında bir geçiş açıklığı olup, dış kapıları ayrı tutulmuştur. Yapı lojmana dönüştürülürken, iç mekânda ahşap bölmeler yapılarak mutfak, banyo ve hela gibi konfor elemanları ilave edilmiştir. İçten ahşap tavanla kaplı yapının üzerini örten kırma ahşap çatı günümüzde Marsilya tipi kiremit kaplıdır. Pencere doğramaları dıştan demir parmaklıklıdır. Kâgir binanın cepheleri sıvanmıştır. Doğu cephesinde düz lentolu iki giriş kapısı ile sivri kemerli dört penceresi bulunan yapının güney cephesinde iki ve batı cephesinde üç penceresi daha vardır. Kuzey cephedeki bir pencerenin sonradan kapatıldığı fark edilir. Dışa taşkın kapı ve pencere söveleri ile saçak silmesinden başka cephelere hareket kazandıran herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Yapıda süslemeye gidilmemiş ancak memer kitabe panosunda stilize bitkisel motiflere yer verilmiştir.

Küçük ölçekli bir müze deposu olarak plânlan yapı, 20.yüzyılın ilk çeyreği boyunca Konya Müzeciliği'ne hizmet vermesi bakımından önem taşımaktadır.

3- Tren Garı :

Konya Gar binası, kent merkezinin güney-batısındaki Havzan Mahallesi'nde İstasyon Caddesi üzerindedir. Bina ana ekseni kuzey-güney yönünde olup; bina giriş-çıkışı doğu-batı cephesindedir.

Anadolu-Bağdat demiryolunun bir parçası olan Konya hattı, 05.02. 1892'de Deutschebank'a ihale edilmiştir. 31.08.1893 tarihinde Konya hattının inşaatına başlanmıştır. Daha sonra kurulan başkanları Holzmann ve Makenzen olan, Eskişehir-Konya Demiryolları inşaat şirketi, inşaat faaliyetlerini yürütmüştür. Eskişehir-Konya kısmı 19.07.1896'da, Konya-Ereğli kısmı da 25.10.1904'de kullanıma girmiştir. Bina bodrum ve çatı katları da dahil olmak üzere dört ayrı kat tipinden oluşmaktadır. Bunlardan zemin katta ana giriş-çıkış kapılarının olduğu bölüm geniş yolcu salonu, bu aksın kuzeyinde kalan kısım bilet gişeleri ve idari bürosuna, güney kısmı ise diğer idari bürolara ayrılmıştır. Yöneticilerce kullanılan birinci kat planı ise, istasyon müdürü lojmanı, hareket görevlisi lojmanı ve gar şefi lojmanı olarak kullanılmıştır. Ana giriş aksının güney ve kuzey bölümleri çatı katında kullanıma açılmış olup, burada da

lojmanlara ait ilave mekânlar oluşturulmuştur. Yapı ölçeği itibarıyla günümüzde büyüyen Konya nüfusunun ihtiyacını karşılayamadığından, bu fonksiyonlar güneydeki yeni binaya alınmıştır. İlgili yapının şimdiki kullanımı, bir derneğe devredilmiş, kuzeydeki ve güneydeki mekânlar, hareket şefliğine ve jandarmaya devredilmiştir.

Yapı kesme taştan, yığma-kâgir tekniğinde yapılmış olup; simetrik düzeni ve basık kemerli pencere-kapı bordürleri ile klasik dönem mimarisinin özgün izlerini taşımaktadır.

4- Ziraat Âbidesi (Atatürk Anıtı):

Adını verdiği meydanda, Atatürk Caddesi ile Amber Reis ve Ferit Paşa caddelerinin kesiştiği kavşak noktasında yer almaktadır. Anıt, 1915-1917 yıllarında Mimar Muzaffer Bey tarafından inşa edilen kaide bölümü üzerinde, 1926'da Heinrich Krippel tarafından gerçekleştirilmiş Atatürk Heykeli'nden meydana gelmektedir. Kaide bölümü taş, Atatürk heykeli ise tunç malzemeden yapılmıştır.

Sekizgen plânlı süs havuzu ortasında yükselen kaide, kare tabana oturan dört ayak ve kubbe biçimli bir üst örtüden oluşmaktadır. Bir baldaken formundaki kaidenin dört cephesi de simetrik düzenlenmiş, klâsik dönem Osmanlı taç kapıları görünümündedir. Dikdörtgen çerçeve üzerinde lotüs-palmet dizili taç, içi boş bırakılmış alınlık, rumi kıvrım dal ve kabaralarla süslü köşelikler, ağız kısmı mukarnas sıralı kavsara boşluğu ve köşe sütunceleriyle hareketlendirilmiş geçiş açıklıkları, anıtın kaide cephelerine birer taç kapı görünümü vermektedir. Taç ve kasnak seviyelerinde yer alan mukarnaslı kornişler ile yüzeyi palmet motifleriyle kaplı kubbe, anıtın zengin süslemeli diğer elemanları olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca kaidenin alt köşelerinde bulunan kapalı vazo görünümleri ve üst kısımda yer alan aslan başlı çörtenler dikkat çekmektedir.

Heykel, yuvarlak plânlı bir oturtmalık bölümünün üzerinde Atatürk ayakta dururken ve askeri kıyafetleri içerisinde tasvir edilmiştir. Sağ elini buğday başaklarına uzatmış ve diğer eliyle de, ucunu yere dayadığı kılıcının kabzasını tutmaktadır. Süvari elbisesinde, belindeki kemere asılı bir tabancası bulunmaktadır. Elbise, arkada dalgalı bir pelerin ve başta askeri şapka ile tamamlanmıştır. Yuvarlak çehreli yüzü, ciddi bir asker ve devlet adamı ifadesi taşımaktadır. Atatürk burada, kentin istasyon ve çevresindeki yeni gelişim merkezine doğru ufka bakarak, âdeta geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurmaktadır.

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerine tarihlenen Konya Ziraat Âbidesi ve Atatürk Anıtı, bu dönem kent plânlamacılığında izlenen anıt-meydan düzenlemelerinin, Ankara Ulus ve İstanbul Taksim örnekleri ile birlikte çağdaş uygulamalarından birisidir.

5- Eski Osmanlı Bankası (Yapı Kredi Bankası):

Tarihi meydanlar platosunun doğu kesiminde, Şerafettin Camii (17.yy.'ın ilk yarısı) ile Hükümet Konağı (1883) arasında yer almaktadır. Yapı, giriş cephesindeki çini kitabesine göre 1329/1913'e tarihlendirilmektedir. Binanın üst katı bir dönem telgrafhane ve daha sonra da CHP İl Başkanlığı olarak kullanılmıştır. 1949 yılında, önce alt katta açılan Yapı Kredi Bankası, 1987'de binanın tamamını sahibi Hüseyin Çopur'dan satın almıştır. 1988-89'da özgün işlevine uygun olarak onarılan yapı, günümüzde halen banka şubesi olarak hizmet vermektedir.

Bodrum, zemin ve birinci katlarda oluşan kâgir bina, kuzeydoğu köşesi iki kademe halinde girinti yapan kareye yakın dikdörtgen plânlıdır. Üst örtü kırma çatılı olup, giriş cephesinde bir kalkan duvarı ile perdelenmiştir.

Yapının iç strüktürü 1988-89 onarımında tamamen yenilenmiş olmakla birlikte, orijinalinde demir kadronajlı ahşap kaplamadan oluşan volta döşemelidir. Ön cephede kesme taş işçiliğinin yanında, bir dönem özelliği olarak geleneksel üslûpta çini kaplamaya yer verilmiştir. Yapı, batı hariç üç yönden komşu binalarla kapatılmıştır. Kuzeyde, yan bina ile kısmen de olsa bitişik cephelidir. Doğuda, bir aydınlık kovası dışında başka yapılar yer alır. Güney cephenin doğu kesimi yine komşu bina ile bitişiktir. Batıya bakan giriş cephesi ise kompozisyon özellikleri bakımında önem arz etmektedir.

Yapının giriş cephesi rustik tarzda kesme taş örgülü olup, kalkan duvarı seviyesinde firuze renkli kare çinilerle kaplanmıştır. Cephenin ortasında bir eyvan şeklinde açılan giriş kapısı basık kemerli olup, hemen üzerinde bir balkon pencere (İspanyolet) yer alır. Giriş eksenin iki yanında simetrik olarak; bodrum katta yatay dikdörtgen, zemin katta basık kemerli ve birinci kat seviyesinde sivri kemerli birer pencere açılmıştır. Balkon pencere yine sivri kemerli olup, üst kısımda bir parapet yükseltisiyle taçlandırılmıştır. Buradaki sivri kemerin köşelikleri rûmi motifli çiniler ve birer kabara ile süslüdür. İçbükey, dışbükey kavisli yedi konsolla desteklenen balkon korkuluğu dikdörtgen kartuşlar içerisinde yüzeysel niş motifleriyle hareketlendirilmiştir. Cephe bodrum ve birinci kat seviyelerinde dolaşan silmeler dışında, pencere köşelerinde iki kat boyunca uzanan klâsik sütunce ve aralarındaki kartuş

motifleriyle zenginleştirilmiştir. Eski Osmanlı Bankası Binası, giriş cephesi kompozisyonuyla I. Ulusal Mimarlık döneminin Konya'daki önemli bir temsilcisidir.

KAYNAKLARDA İSMİ GEÇİP GÜNÜMÜZDE YOK OLAN YAPILAR
1- Medreseler :

Konya, Selçuklular zamanında döneminin oldukça önemli ve büyük medreselerine sahip bir kültür şehridir. Osmanlı Döneminde de özellikle 19. ve 20. yy da medrese sayısında ciddi bir artışın olduğu gözlenmektedir. 19. yy sonlarında Konya'da 50'den fazla medrese bulunduğunu çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Kaynaklardan aldığımız bilgilere göre bu medreseler genellikle açık bir avlu etrafında sıralanan, önleri revaklı öğrenci odalarından meydana geliyordu. Avlunun ortasında bir havuz ve şadırvan yer alıyordu.

Dershane bölümü öğrenci odaları arasında yer alan eyvan ya da büyük bir odadan oluşuyordu. Her medresenin mescidi ve kütüphanesi de bulunmaktaydı. Medreseler taş veya kerpiçten yapılmışlardı[33]. Her ne kadar sayı bakımından çok örnek olsa da genellikle dayanıksız malzemeden yapılmaları ve hizmet dışı kalmaları yüzünden çoğu kısa sürede harap olmuş olup günümüze ulaşamamıştır.

1. Adliye / Hacı Adil Efendi Medresesi 19. yy
2. Ağazade/Köse Hasan/Konevi Hafız İsmail Medresesi 18.yy
3. Akçeşme / İhsaniye / Mehmed Ziyaeddin) Topraklık Medresesi 19. yy
4. Atiye Medresesi 18.yy
5. Atik Müftü Dairesi / Nuriye / Kurdoğlu / Keleşzade Medresesi
A. Nuriye-i Kebir Medresesi 1892
B. Nuriye-i Sağir Medresesi 1894
6. Avniye / Sarı Hafız Medresesi 1859
7. Biryemez / Adanalı Ömer Efendi Medresesi 19.yy
8. Cıvıloğlu / Hacı Hasan Medresesi 1739 ilk inşa /1834 yeniden inşa
9. Daire-i Cedidiye Medresesi
10. Karahafız Medreseleri
A. Fethiye Medresesi 1874
B. Karahafız Medresesi 19.yy
11. Feyziye / Kavaklı Medresesi 1877
12. Gevraki/ Karakurt / Hacı Fettah / Fettahiye Medresesi 1712
13. Hacı Hasanbaşı / Abdülbasir / Vaki Medresesi 1870
14. İrfaniye Medresesi 1810-1822
15. İsibzade Medresesi 19.yy
16. Kadızade Medresesi 1766
17. Kara Ali Medresesi 19. yy
18. Köprübaşı / Vekil-i Harç Hacı Ahmed Ağa / Bektaş Hacı Seyyid Efendi Medresesi 1875
19. Küçük Daire / Gilisralı Medresesi 1756 ilk inşa/ 1874 yeniden inşa
20. Molla-i Cedid / Molla Efendi Medresesi 19. yy
21. Muhaddis / Muhaddis Dairesi / Muhaddiszade Medresesi 1832-1839
22. Müsevvid Efendi / Cevizaltı Medresesi 19. yy
23. Nakiboğlu Medresesi 18. yy
24. Ovalıoğlu / Çelik Mehmed Paşa Medresesi 1764
25. Saidiye-i Kebir / Saidiye / Hacı Said / Kafalı / Büyük Kafalı Medresesi 1836
26. Saraçoğlu / Saraçzade Medresesi 1703
27. Simavlı / Fettah-ı Sagir / Fettah Efendi / Seyyid Abdülfettah Fettahiye Medresesi 1817
28. Süleymaniye / Tavaslı Hoca Medresesi 19.yy
29. Şirvanlı / Şirvaniye Medresesi 19.yy
30. Takva Dairesi / Yeni Daire Medresesi 1880
31: Tevfikiye / Karahüyüklü Medresesi 1878
32. Yağlıtaş Medresesi 1888
33. Yağmuroğlu / Mehmed Efendi Medresesi 1756
34. Yusuf Ağa / Kütüphane Medresesi 1797
35. Zaferiye / Aladağlı Medresesi 19.yy
36. Ziyaiye / Ziyeddin Medresesi 1813
37. Islah-ı Medaris-i İslamiye ve Bekir Sami Paşa / Paşa Dairesi Medresesi 1846

2- Ticaret Yapıları :

Konya ulaşım açısından transit noktasında bulunduğu için Selçuklu Döneminde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de önemini korumaya devam etmiştir. Konya'da 1884-1885 yılına ait Konya Vilâyet Salnâmesi'nde, 2 kâgir bezzazistan ve 1314 dükkân, 1892-1893 yılına ait Konya Vilâyet Salnâmesi'nde, 1860 dükkân, 118 mağaza, 14 han, 68 fırın, 25 kahvehane, 3 yağhane, 10 debbağhane ve 3 kiremit ocağı, 1899-1900 yılına ait Konya Vilâyet Salnâmesi'nde ise 2078 dükkan, 1 eski bedesten, 1 buğday pazarı, 6 otel, 18 han, 88 fırın, 4 eczahane, 1 lokanta, 3 debbağhane, 1 kasaphane ve 3 buzhane olduğu görülmektedir[34].

Konya Çarşısı etrafında gelişen bu dokudan ticari hayatın ne kadar canlı olduğu konusunda bilgi sahibi olabiliyoruz. Konya'da 19. yy sonları ile 20. yy başlarına tarihlenen hanlar zamanla mimari değerlerini ve fonksiyonlarını kaybetmişlerdir. Günümüze bu hanların büyük bir bölümü ulaşamamıştır[35].

1.Konya Çarşısı / Tevfikiye Çarşısı 1869
2. Buğday Pazarı 1901
3. Sipahi Pazarı 1758
4. Abdurrahimzade Hanı
5. Ali Paşa Hanı 19. yy
6. Alişan Hanı

7. Armağanzade Hanı
8. Bakırcı Nuri Hanı
9. Bakkalbaşı Hanı
10. Çopurzade Hanı
11. Eğri Han
12. Esad Efendi Hanı
13. Gevrakizade Hanı
14. Hacı Tevfik Efendi Hanı
15. Kâzım Hüsnü Bey Hanı
16. Maarif Hanı
17. Recepoğlu Hanı
18. Suluhan 19. yy sonları
19. Silleli Hacı Osman Hanı
20. Şalvarcı Hanı
21. Terkenlioğlu Hanı
22. Terkenli Hanı
23. Türbe Hanı
24. Zincirli Hanı

3- Tekke ve Zaviyeler :

Çoğunlukla kerpiç malzemeden inşa edilen bu yapılar hem malzemeden kaynaklanan sorunlar hem de hizmet dışı kalmaları sebebiyle günümüze ulaşamamıştır. Geç Devirde inşa edilen tekke ve zaviyelerin iç sofalı evler gibi düzenlendiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Birkaç odadan meydana gelen bu yapıların etrafında kurucu şeyhin türbesi, mescid, medrese, kütüphane, imaret ve hamam da bulunmaktaydı[36].

1.Ateşbaz Veli Zaviyesi 19-20. yy
2. Gazezler Tekkesi 19. yy
3. Hasan Dede Zaviyesi / Dede Bahçesi 1721
4. Söylemez Tekkesi 19. yy

4- Muvakkithane :

Kitabesinden 1873 yılında inşa edildiği anlaşılan yapı Sultan Selim Camii ile Yusuf Ağa Kütüphane'sinin batısında yer alıyordu[37]. Yeni açılan ve genişletile yol çalışmaları nedeniyle yıkılmıştır.

5-Konya İdadisi:

1899 yılında (İdâdi, Sultâni) olarak kuruldu. Bu bina yıkılarak yerine bugünkü Karma Ortaokulu yapılmıştır[38].

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Selçuklu Devletine başkentlik yapmış, Beylikler devrinin güçlü yönetimlerinden Karamanoğulları'na merkez olmuş olan Konya, Osmanlılar zamanında da önemini kaybetmemiştir. Şehrin ihtiyacına ve dönemin şartlarına uygun kurumlar için yeni binaların yapımı günümüze kadar sürmüştür. Ancak, Türkiye'nin pek çok tarihi şehrinin başına gelen Konya'nın da başına gelmiştir. Nüfusu hızla artan ve gelişen Konya'nın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılacak yeni binalar, parklar ve caddeler gibi mekanlara tarihi şehrin dışında çözüm aramak yerine, şehrin tarihi dokusu içinde çözüm aranmıştır. Buna bağlı olarak da şehrin hafızasında yer etmiş kale, cami, türbe, saray vb. pek çok eser yok edilmiştir. 17. yüzyıl sonrasında Konya şehir dokusuna katılmış olup yok olan eser sayısı mevcut olandan fazladır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; 37 medrese-mekteb, 24 han, 4 tekke-zaviye, 1 muvakkithane çeşitli gerekçelerle yıktırılmıştır. Pek çok cami-mescit de kötü şekilde yenilenmiş ve tarihi özelliğini kaybetmiştir.

Bu çalışmada tamamen ve kısmen özelliğini kaybetmemiş geç dönem Osmanlı yapılarından; 14 cami-mescit, 3 okul-mekteb, 1 kütüphane, 3 ticaret yapısı (han, pazar, ambar), 1 banka (Eski Osmanlı Bankası), 1 müze (Asar-ı Atika Müzesi), 1 Hükümet Konağı, Tren Garı ve 1 anıt (Ziraat Abidesi-Atatürk Anıtı) incelenmiştir.

Osmanlı dönemi Konya'sından günümüze pek çok cami kalmış olmakla birlikte bu yapıların büyük bir kısmı özgün özelliklerini kaybetmişlerdir. Birkaç yapıyı istisna kabul edersek genellikle ahşap direkli ve düz tavanlı camilerin büyük bir bölümü değişim geçirmişlerdir. Bu yapıların beden duvarları yenilenmiş, düz toprak dam olması muhtemel üst örtüleri, kırma çatı haline dönüştürülmüştür. Bu dönemde inşa edilen cami ve mescitlerde süslemeye çok fazla yer verilmemiştir. Aziziye Camiini istisna olarak ayrı tutarsak diğer yapılardaki süsleme unsurları, mihrap ve minberde toplanmaktadır.

Konya'da geç dönemde inşa edilen cami ve mescitler genel olarak yerel ustaların, geleneksel malzemeleri kullanarak inşa ettikleri yapılardır. Aziziye Camii, dönemin üslubunu yansıtırken; diğer yapılar Konya ve çevresinde görülen genel yapı özelliklerini korumaktadırlar.

Konya, dini mimarinin dışındaki diğer yapı türlerinde de dönemin genel seyrine uygun bir gelişim içerisindedir. Şehir hayatına 19. yüzyılda katılan batılı tarzda askeri ve idari mekânlar, geleneksel anlayışlar içerisinde yerlerini almayabaşlamış, ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra merkezi yönetimin eliyle yaptırılan kamu binalarında, batılı tarzdaki mimari uygulamaların ağırlığı kendini hissettirmiştir. Nitekim Sanayi Mektebi ve Gar Binaları bu yaklaşımı gözler önüne sermektedir.20. yüzyıl başlarında batılı üslûplar karşısında gelişen millî mimarlık akımı, Konya'da da önemli örneklerle temsil edilmektedir. Şüphesiz ki bunda Mimar Muzaffer'in katkısı büyüktür.

1914-1920 yılları arasında Konya Vilayet Baş Mimarlığını yürüten Muzaffer Bey, dönemin zor koşullarına rağmen, kişisel birikimini ortaya koyarak yetiştirdiği yapı ustaları ve yerel yönetimin de desteğiyle çağdaş eğitim yapılarının Konya'daki ilk örneklerini ortaya koymuştur. Konya'nın geç Osmanlı dönemindeki şehircilik gelişimi, diğer Anadolu şehirlerinden daha ileri seviyededir. Şehrin tarıma dayanan ekonomisi, Bağdat demiryolunun Konya'ya gelişiyle birlikte canlılık göstermiş ve bu dönemde Buğday Pazarı yeni yerine taşınarak, istasyon çevresinde otel, lojman, depo ve ambarlardan oluşan gar binaları yaptırılmıştır. Bu so syoekonomik gelişimin en belirgin göstergesi, 1913'de Osmanlı Bankası'nın açtığı Konya şubesidir. Konya'nın ziraat ekonomisini vurgulayan "Ziraat Abidesi" yapısı da, geç Osmanlı şehirciliğiyle bütünleşen bir şehircilik anlayışı içerisinde ve Cumhuriyet döneminde üzerine konulan Atatürk heykeliyle birlikte yüceltilmiştir.

Sonuç olarak; Konya'daki geç dönem Osmanlı kamu yapıları, devrin önce batılı ve sonra yerel ve millî eğilimler taşıyan mimari üslûplarıyla biçimlendirilmiş özgün örnekler olarak mimarlık ve sanat tarihimizdeki yerlerini almaktadır.

DİPNOTLAR

1 Önder, 1976, 247-248; Konyalı, 1997, 461-463; Tanyeli, 2001, s. 177-189; Baş, 2003, 257-258.

2 Önder, 1976, 248.

3 Konyalı, 1997, 467.

4 Önder, 1976, 248-249; Tanyeli, 2001, 177-189; Konyalı, 1997, 470-473; Baş, 2003, 258.

5 Caminin banisi Konya Valisi Çelik Mehmed Paşa'nın mezarı, Şems-i Tebrizi türbesinin kuzeyindeydi. Buradan kaldırılan mezar taşı oğlu İbrahim Paşanın mezar taşı ile birlikte müzeye kaldırılmıştır. Bu mezar taşı Konyalı tarafından okunmuştur. Bkz. Konyalı, 1997, 471. Mehmed Paşa, Konya Valilerinden Polat Ahmed Paşa'nın oğludur. Çelik Mehmed Paşa 1745, 1761 yıllarında iki defa Konya Valiliğinde bulunmuş ve 1765 yılında vefat etmiştir. Bkz. Süreyya, 1996, 354.

6 Önder, 1976, 249-250; Konyalı, 1997, 449-251; Baş, 2001, 259.

7 Önder, 1976, 249.

8 Bkz. Architekt Şehabettin, 1939, Şekil 62.
9 Önder, 1976, 252-253; Baş, 2001, 261.

10 Önder, 1976, 245-247; Konyalı, 1997, 325-327; Baş, 2001, 251-276

11 Önder, 1976, 246

12 Minber ve kürsü için bkz. Barışta, 1993, 95-96

13 Önder, 1976, 251-252; Eyice, 1981, 163-190; Eyice, 1991, 347; Konyalı, 1997, 325-327; Baş, 2001, 251-276

14 Mihrap hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt,2005, 401-410

15 Müezzin mahfili için bkz. Çetinaslan, 2005, 23-25

16 Baş, 2001, 263-264

17 Önder, 1976, 253; Konyalı, 1997, 464

18 Mehmed Namık Paşa, Konyalı bir ailenin çocuğudur. Küçükken İstanbul'a gitmiş ve çeşitli devlet görevlerinde çalışmış önemli bir devlet adamıdır. 1310 yılı Safer ayının 22. günü vefat etmiş ve Karaca Ahmed mezarlığına defnedilmiştir. Bkz. Süreyya, Age., 1996, 1227

19 Önder, 1976, 253

20 Önder, 1976, 209-210; Konyalı, 1997, 371-374

21 Önder, 1976, 210

22 Bu güneş saati Nusret Çam tarafından Karamanoğulları dönemine tarihlendirilmektedir. Bkz. Çam, 1990, 149

23 Önder, 1976, 254; Konyalı, 1997, 320-325; Atçeken, 1998, 114-116; Baş, 2001, 251-276

24 Baş, 2001, 265

25 Bu tarihte ayakta olan ve mütevellisi es-Seyyid Cemşid Çelebi olan caminin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Camiye ait vakfın Çancılar Çarşısında dükkânları bulunmaktaydı. Muşmal, 2000, 246

26 Semiz-Kuş, 2002, 103-142

27 Konyalı, 1997, 1111-1114.; Eroğlu, 2003, 195-198.

28 Kuzey cephede alt sıranın doğudaki penceresi bir dönem kütüphaneye dışarıdan giriş için kapıya dönüştürülmüş ancak daha sonra muhtemelen cenaze namazları kılınması esnasında karşılaşılan sıkıntı nedeniyle kapatılmıştır. Bunun yerine batı cephedeki bugün dışarıdan giriş için kullanılan kapı ise aslen pencere olup sonradan kapıya dönüştürülmüştür (Eroğlu, 2003, 198, 206, R. 13). 29 Ergenç, 1995.

30 Babası Nazilli Müftüsü olan Hafız Ragıp Efendi, Mısır'ın "Tanta" şehrinde Kur'an-ı Kerim tahsili görmüş ve bundan dolayı "Tantavi" lakâbını almıştır. İzmir'de, İncir Çarşısında bir yazıhanesi bulunan Tantavi Hafız Ragıp Efendi, Konya'da yaşayan kayınpederi Abdülaziz Mecdi Efendi ile birlikte bu ambarı kurarak, birlikte işletmişlerdir (Fırat, 1996, 59).

31 Fırat, 1996, 60.

32 Karpuz, 2003a, 343.

33 Arabacı, 1997, 219-585; Karpuz, 2003, 237-238; Konyalı, 1997; Köroğlu, 1999, 114, Uzun, 1999, 86-87.

34 Uysal, 2004, 99

35 Karpuz, 2003, 239-240; Konyalı, 1997, 1124

36 Karpuz, 2003, 239

37 Konyalı, 1997, 1124-1125

38 Karpuz, H., Fotoğraflarla Geçmişte Konya, İstanbul, 1992, s.142

KAYNAKÇA

Akın,M.Çetin,1995,Konya Gazetesi ve Tarihi Gelişimi,(Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi), Konya

Arabacı, Caner, 1997,
Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri, Konya.

Architekt Şehabettin, 1939,
Konya Abideleri, Konya.

Atçeken, Zeki, 1998,
Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması, Ankara.

Barışta, H. Örcün, 1993,
"Selçuklu Ahşap İşçiliğinden Bazı Örnekler ve Tanınmamış Birkaç Parça Üzerine", I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya.

Baş, Ali, 2003,
"Konya'daki Osmanlı Dönemi Camileri", Osmanlı Döneminde Konya, Konya.
Bozkurt, Tolga, 2005,
"19. Yüzyıl Osmanlı Seçmeciliğine Bir Örnek: Konya Aziziye Camii Mihrabı", İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi-Konya Kitabı VIII, Konya, s.401-410.

Çam, Nusret, 1990,
Osmanlı Güneş Saatleri, Ankara.

Çetinaslan, Mustafa, 2005,
Konya Camilerinde Mahfiller, Konya, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çiftçi, Çiğdem, 2001,
"Konya Erkek Öğretmen Lisesi/Dârü'l-Muallimîn", İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi-Konya Kitabı IV, Konya, s.207-212.

Ergenç, Özer, 1995,
XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara.

Eroğlu, Bahtiyar, 2003,
"Konya'da Yusuf Ağa Kütüphanesi", Osmanlı Döneminde Konya, Konya, s. 195-198.

Eyice, Semavi, 1981,
"XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu", Sanat Tarihi Yıllığı IX-X, İstanbul, s. 163-190.

Eyice, Semavi, 1991,
"Aziziye Camii", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul, s. 347.

Fırat, N., 1996 ,
1900-1930 Yılları Arasında Konya'da Türk Mimarisi, (AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Karpuz, Emine, 2003a,
"Konya Müzeciliğinin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu", İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi-Konya Kitabı VI, Konya.

Karpuz, Haşim, 2003,
"Konya'da Osmanlı Mimarisi", Osmanlı Döneminde Konya, Konya.

Konyalı, İ. Hakkı, 1997,
Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi, Ankara.

Köroğlu, Hüseyin, 1999,
Konya ve Anadolu Medreseleri, Konya.

Muşmal, Hüseyin, 2000,
XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650), Konya, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
Önder, Mehmet, 1976, Mevlana Şehri Konya, Ankara.

Semiz, - Kuş, 2002,
"Konya Sanayi Mektebi (1901-1960)", İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi-Konya Kitabı V, Konya, s.103-142.

Sözen, Metin-Dülgerler Osman Nuri, 1981,
"Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin Önemli Bir Yapısı: Konya'da Sanayi Mektebi" Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul.

Süreyya, Mehmed, 1996,
Sicil-i Osmanî, (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), Cilt: 4, İstanbul.

Tanyeli, Uğur, 2001,
"15. Yüzyıldan Erken Cumhuriyet'e Konya'da Mimari", Gez Dünyayı Gör Konya'yı, İstanbul.

Uysal, M., 2004,
"Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Konya Kenti Ticaret Mekanları", İpek Yolu Dergisi, Konya VII Özel Sayı, Konya.

Uzun, A., 1999,
"Konya'da Yıkılan Selçuklu ve Osmanlı Eserleri", İpek Yolu Dergisi, Konya II Özel Sayı, Konya.
Karpuz, Haşim, 1992,



Resim_1: Nakiboğlu Camii dış görünüş

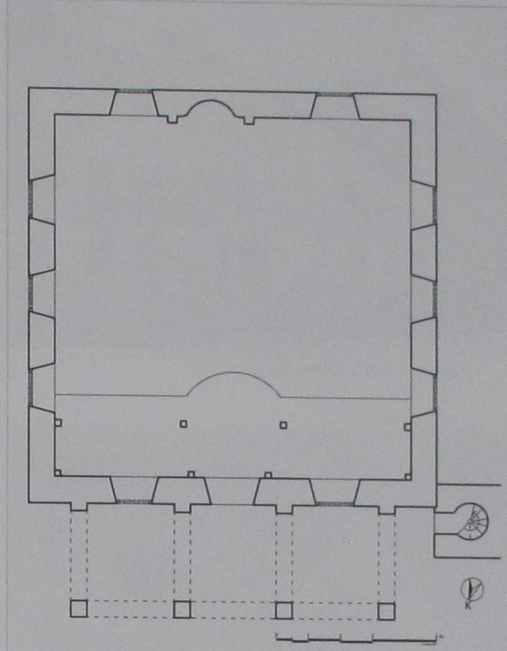

Çizim_1: Nakiboğlu Camii plan (M.Çetinaslan)

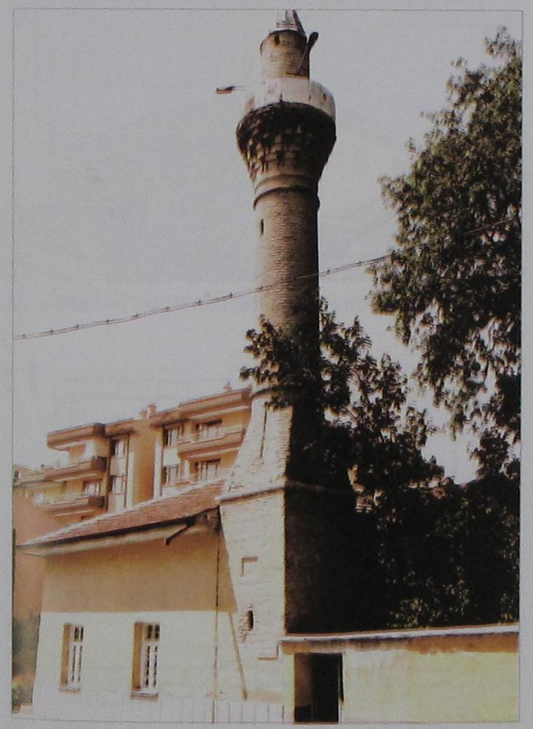

Resim _2: Ovalıoğlu Camii dış görünüş (Çetinaslan' dan)

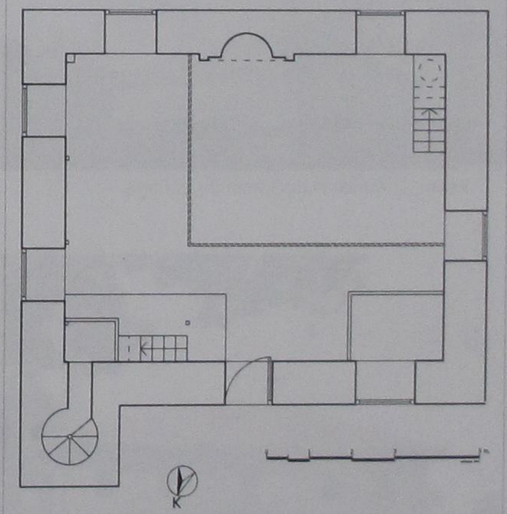

Çizim_2: Ovalıoğlu Camii plan



Resim_3: Kışla Camii dış görünüş



Resim_4: Kışla Camii iç görünüş

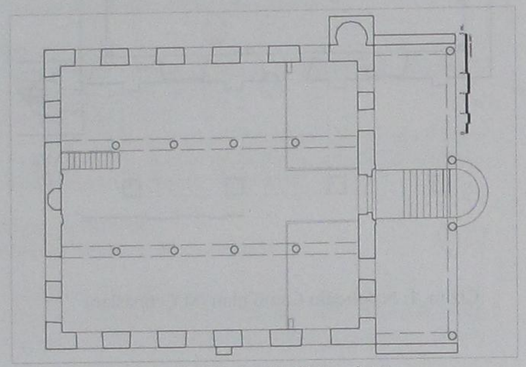

Çizim_3: Kışla Camii plan(M.Çetinaslan)

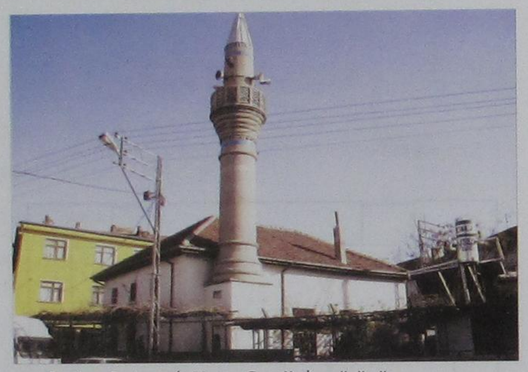

Resim_5: Asmalı Hatıp Camii dış görünüş

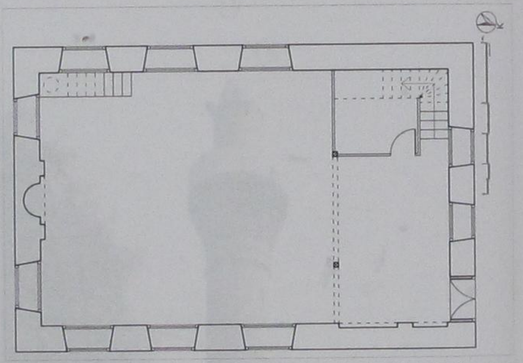

Çizim_4: Asmalı Hatıp Sultan Camii plan (M.Çetinaslan)



Resim_6: Köprülü Mustafa Ağa Camii dış görünüş

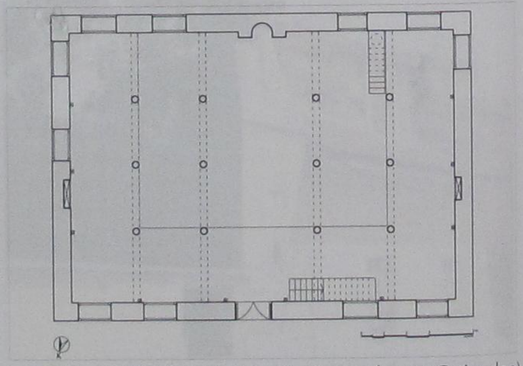

Çizim_5: Köprülü Mustafa Ağa Camii plan (M.Çetinaslan)



Resim_7: Kapı Camii 1900 yılı başları_1



Resim_7: Kapı Camii 1900 yılı başları_2

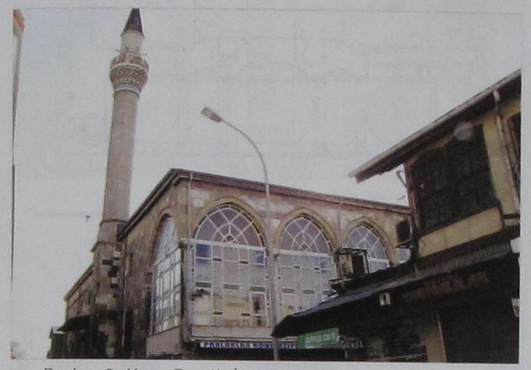

Resim_8: Kapı Camii dış görünüş

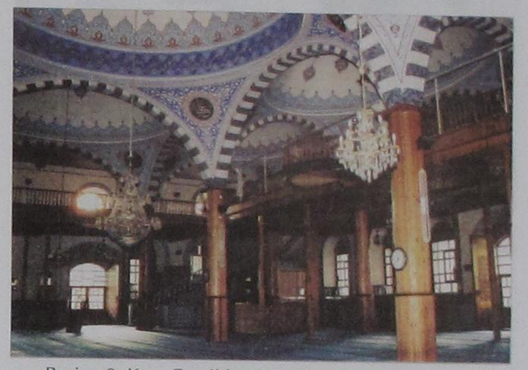

Resim_9: Kapı Camii iç görünüş

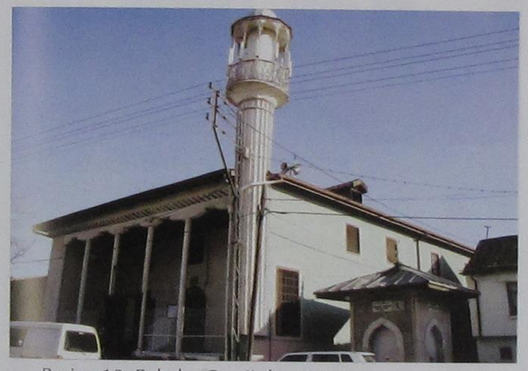

Resim_10: Polatlar Camii dış görünüş



Resim_11: Polatlar Hatıp Camii iç görünüş

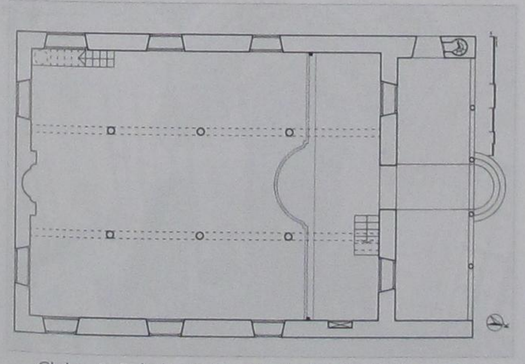

Çizim_6: Polatlar Hatıp Camii planı(M.Çetinaslan)



Resim_12: Aziziye Camii genel görünüş

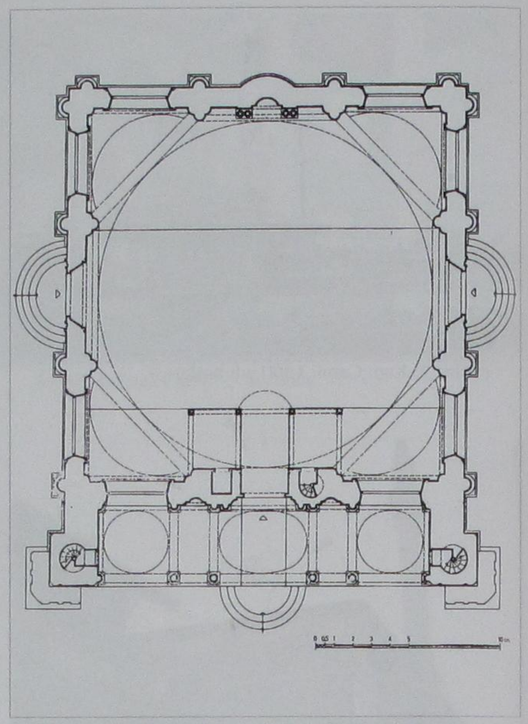

Çizim_7: Aziziye Camii plan (M.Sözen' den)



Resim_13: Aziziye Camii dış kuzey cephe

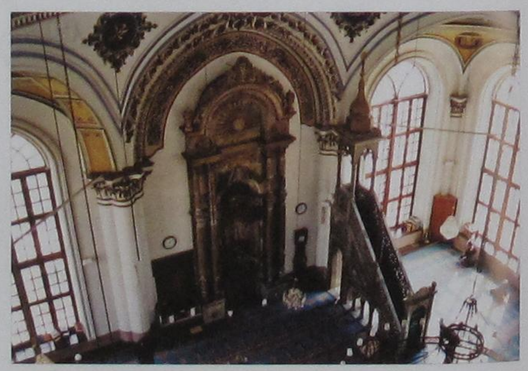

Resim_14: Aziziye Camii iç görünüş

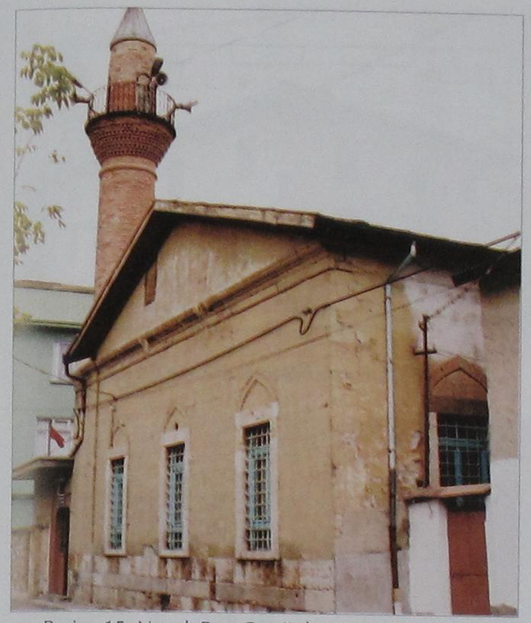

Resim_15: Namık Paşa Camii dış görünüş

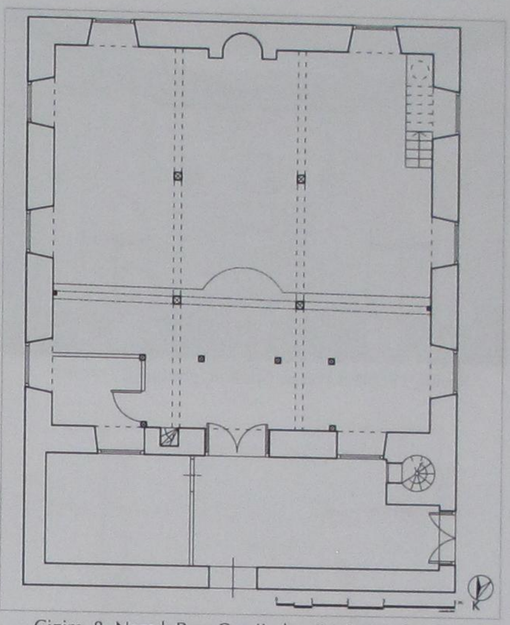

Çizim_8: Namık Paşa Camii plan (M.Çetinaslan)



Resim_16: Keçeciler Camii görünüş

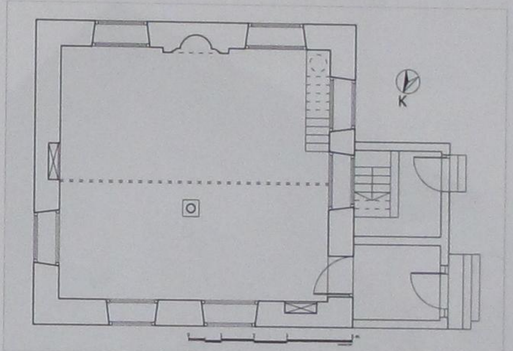

Çizim_9: Keçeciler Camii planı (M.Çetinaslan)

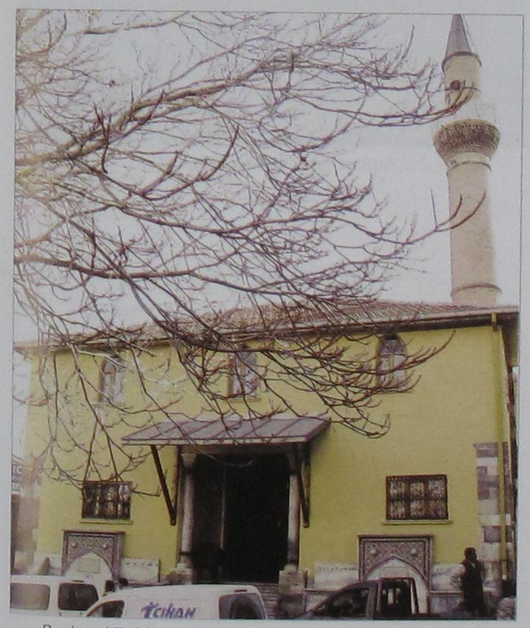

Resim_17: Hacı Hasan Camii kuzey cephesi



Çizim_18: Hacı Hasan Camii güneydoğu cephesi



Resim_19: Hacı Hasan Camii iç görünüşü

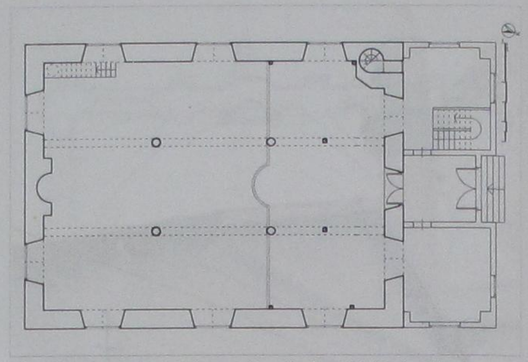

Çizim_10: Hacı Hasan Camii plan (M.Çetinaslan)

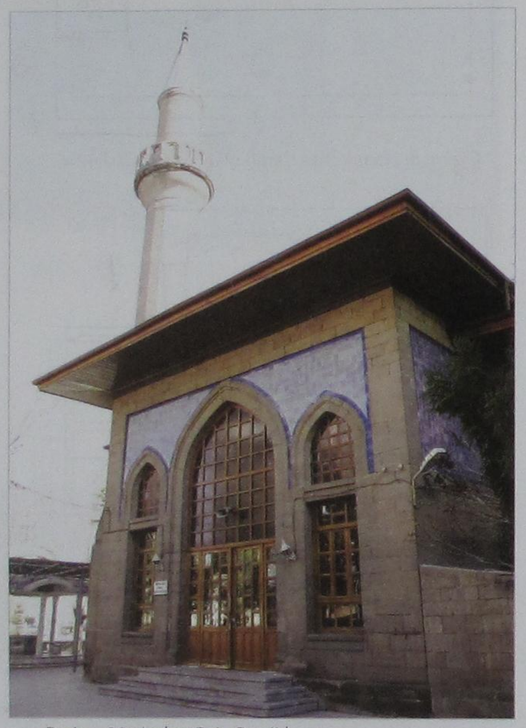

Resim _20: Amber Reis Camii kuzey



Resim_21: Amber Reis Camii güney

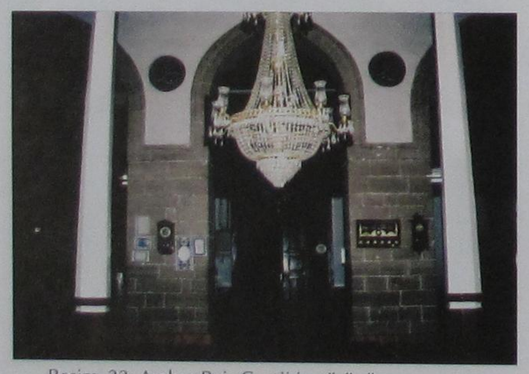

Resim_22: Amber Reis Camii iç görünüş

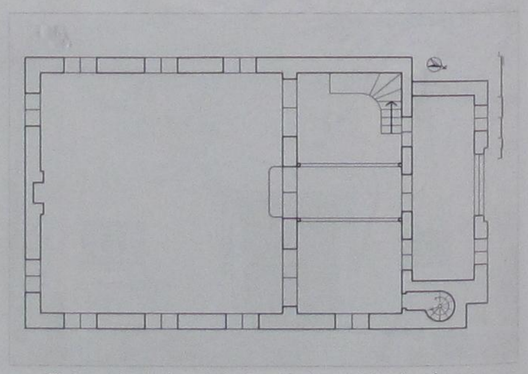

Çizim_11: Amber Reis Camii plan (M.Çetinaslan)



Resim_23: Kenan Dede Camii dış görünüşü



Resim_24: Kenan Dede Yanık Camii iç görünüşü



Resim_25: Sarı Yakup Camii güney cephe

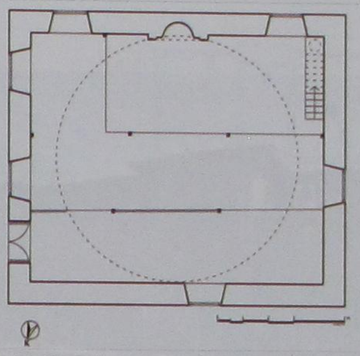

Çizim_12: Sarı Yakup Camii plan (Çetinaslan' dan)



Resim_26: Sanayi Mektebi hava fotografı



Resim_27: Sanayi Mektebi güneyden görünüm

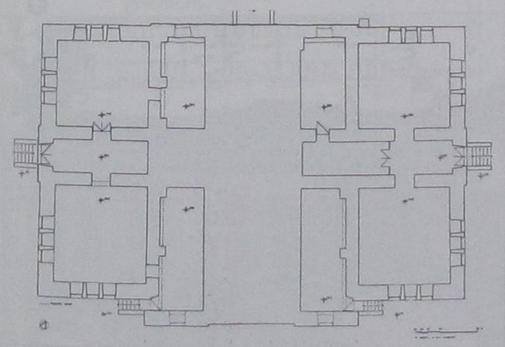

Çizim_13_1: Sanayi Mektebi Bodrum Kat Planı
(M.Sözen-O.N.Dülgerler' den)

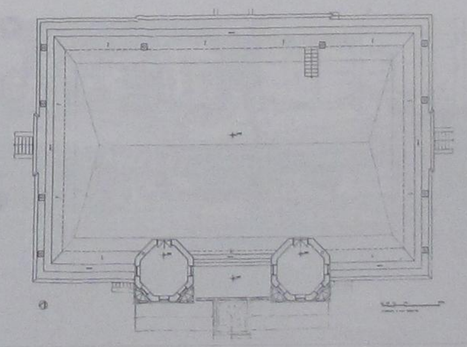

Çizim_13_2: Sanayi Mektebi Çatı Kat Planı
(M.Sözen-O.N.Dülgerler' den)

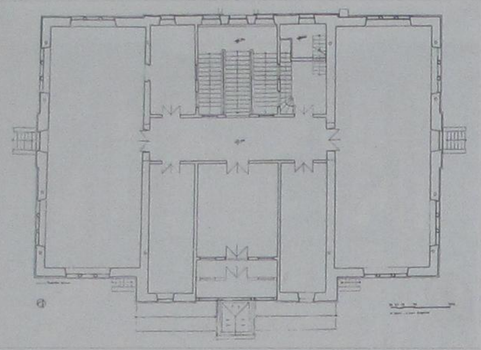

Çizim_13_3: Sanayi Mektebi 1. Kat Planı
(M.Sözen-O.N.Dülgerler' den)

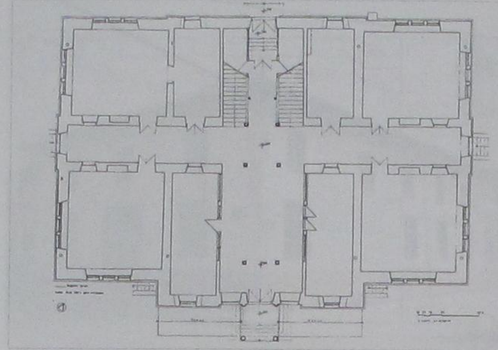

Çizim_13_4: Sanayi Mektebi Zemin Kat Planı
(M.Sözen-O.N.Dülgerler' den)



Resim_28: Konya Daru' l-Muallimin güney den görünüm



Resim_29: Konya Daru' l-Muallimin kuzey den görünüm

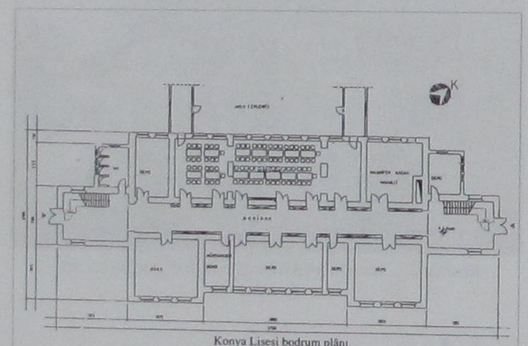

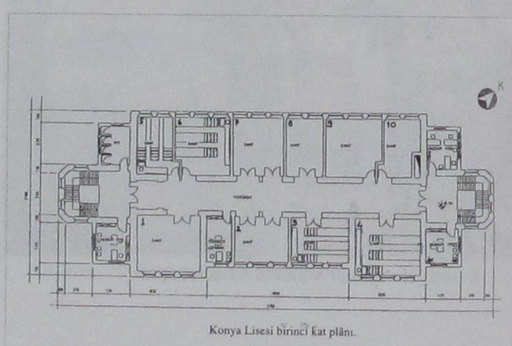

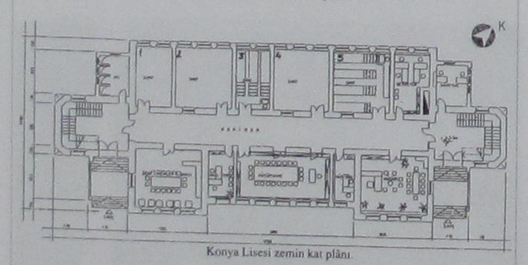

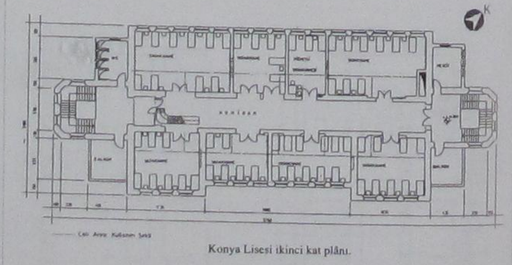

Çizim_14: Konya Daru' l-Muallimin(Erkek Öğretmen Okulu),kat planları(Ç.Çiftci' den)



Resim_30: Konya Daru' l-Muallimat güneydoğu dan görünüm



Resim_31: Konya Daru' l-Muallimat kuzeydoğudan görünüm

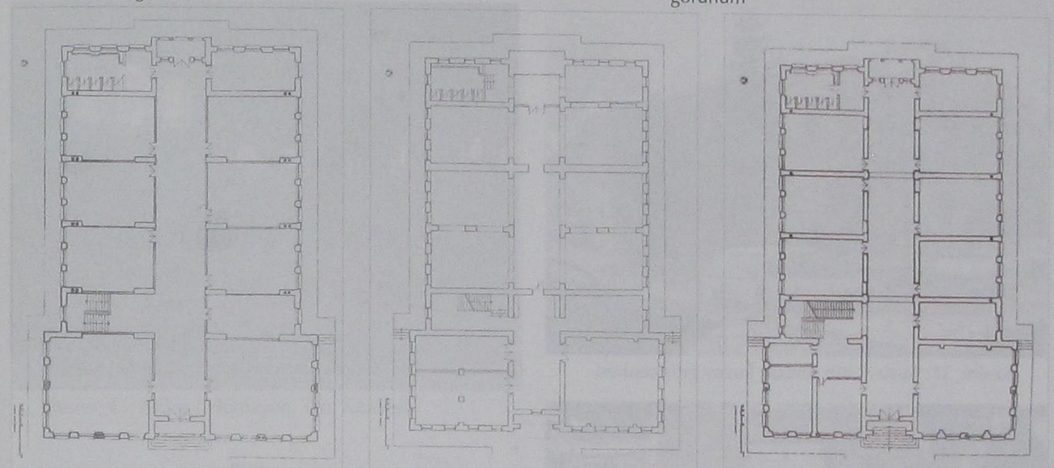

Çizim_15: Konya Daru' l-Muallimat (Kız Öğretmen Okulu), kat planları (Sözen-Dülgerler' den)



Resim_30: Yusuf Ağa kütüphanesi güneybatı dan görünüm

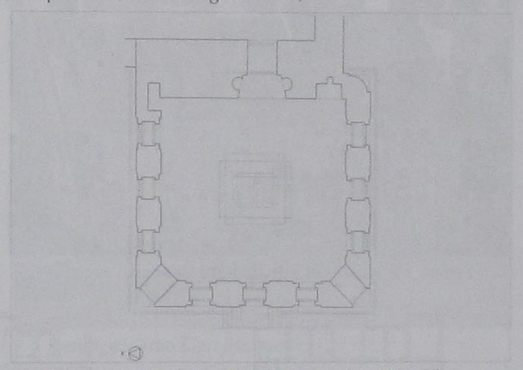

Çizim_16: Yusuf Ağa Kütüphanesi, plan (B.Eroğlu)



Resim_33: Mecidiye Hanı dıştan



Resim_34: Mecidiye Hanı içten



Resim_35: Buğday Pazarı batı kapısın dan görünüm

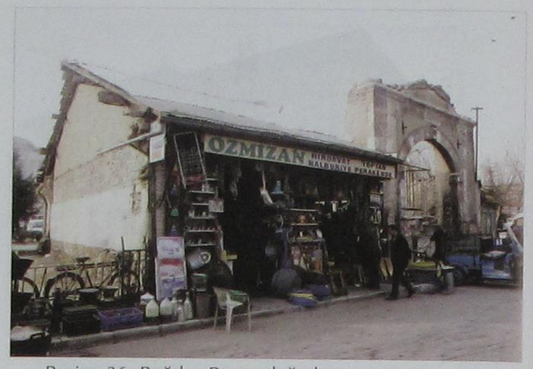

Resim_36: Buğday Pazarı doğu kapısı



Resim_37: Tantavi' nin Ambarı kuzey giriş cephesi

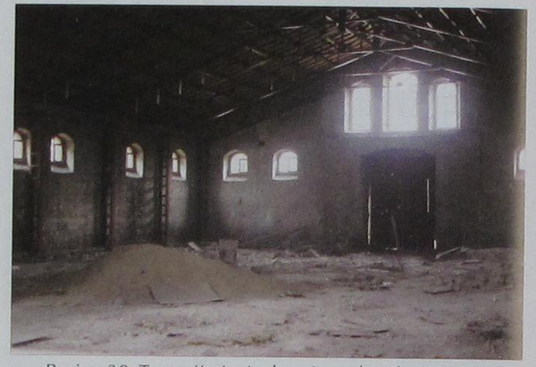

Resim_38: Tantavi' nin Ambarı iç mekandan görünüm



Resim_39: Hükümet Konağı hava fotografı



Resim_40: Hükümet Konağı doğu cephe den görünüm

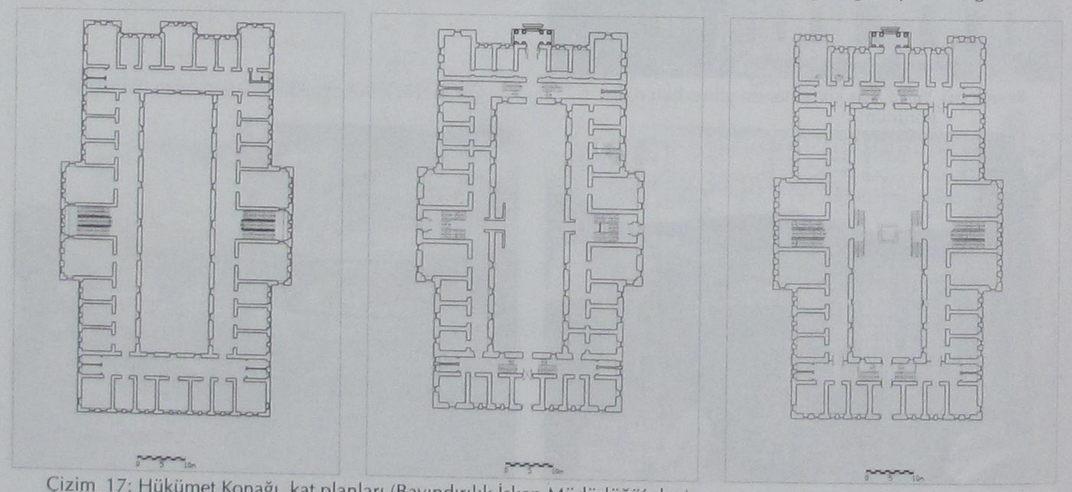

Çizim_17: Hükümet Konağı, kat planları (Bayındırılık İskan Müdürlüğü' den)



Resim_41: Müze-i Hümayun güneybatı dan genel görünüm

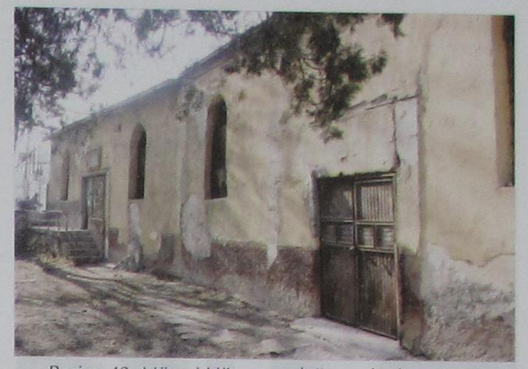

Resim_42: Müze-i Hümayun doğu cepheden görünüm



Resim_43: Müze-i Hümayun, Yapı Kitabesi

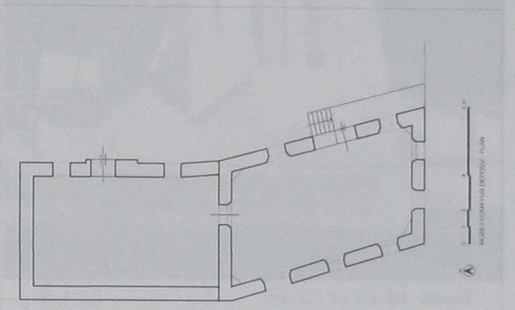

Çizim_18: Müze-i Hümayun plan

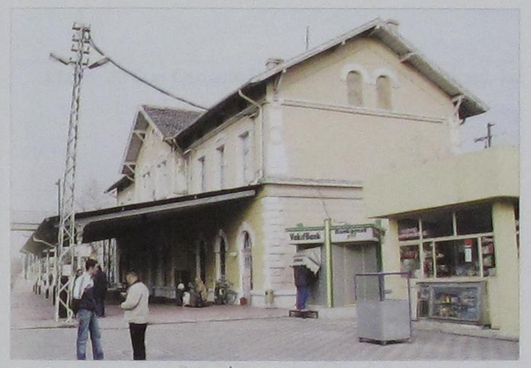

Resim_44: Tren Garı (İstasyon)



Resim_45: Tren Garı (İstasyon)



Resim_46: Tren Garı (Gar binaları) genel görünüm



Resim_47: Tren Garı (Gar binaları) genel görünüm



Resim_48: Ziraat Abidesi



Resim_49: Ziraat Abidesi - Atatürk Anıtı

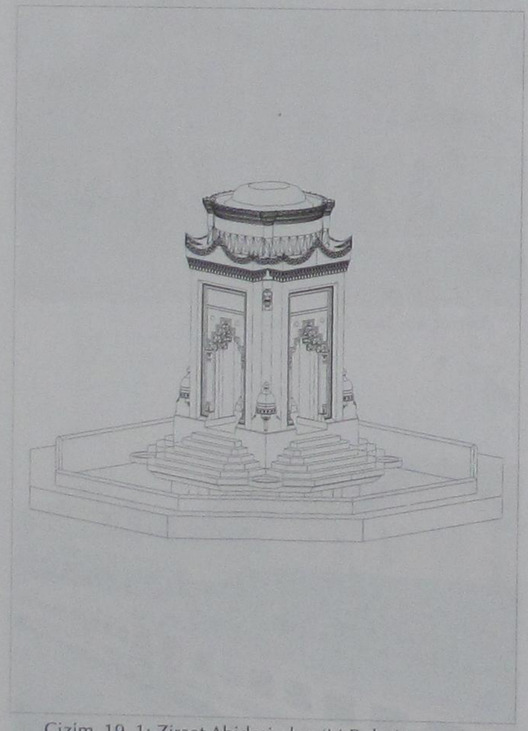

Çizim_19_1: Ziraat Abidesi plan (M.Bulut' tan)

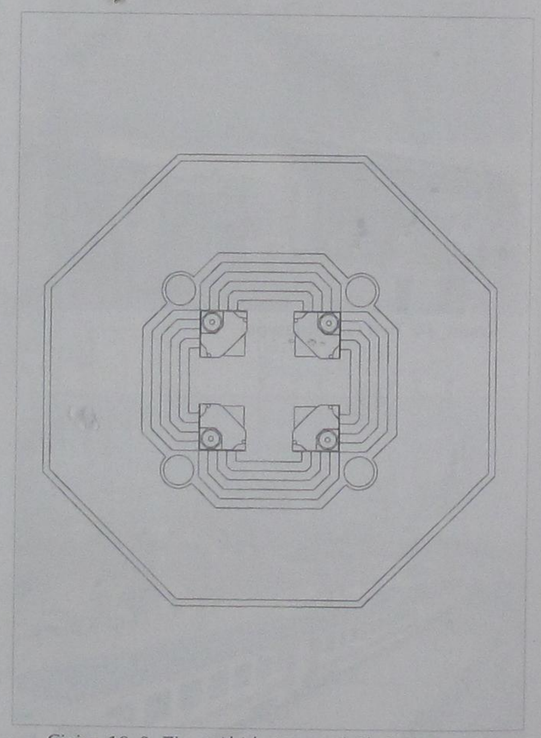

Çizim_19_2: Ziraat Abidesi perspektif görünüş (M.Bulut' tan)



Resim_50 Eski Osmanlı Bankası (Yapı Kredi Bankası) batı cephe

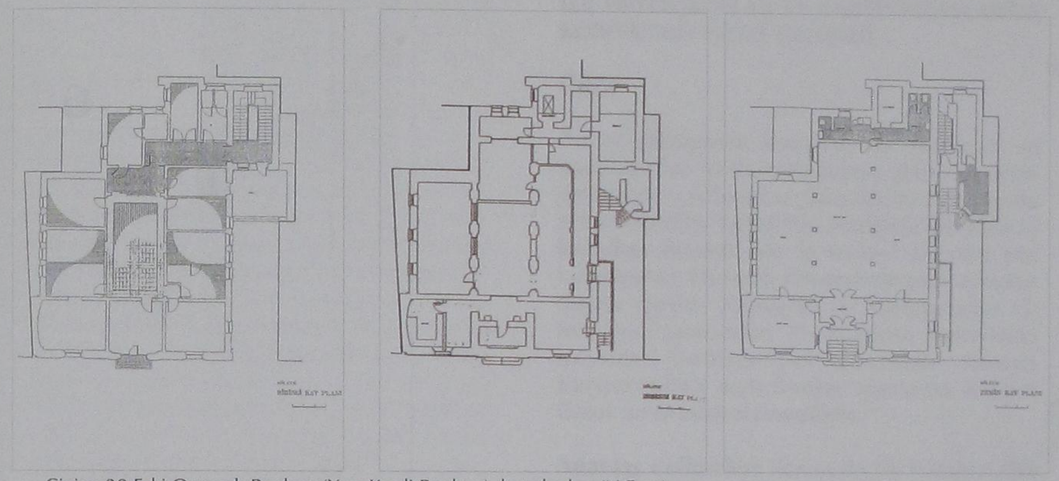

Çizim_20 Eski Osmanlı Bankası (Yapı Kredi Bankası), kat planları (N.Fırat)

İLK FOTOGRAF VE KARTPOSTALLARDAKİ KONYA ŞEHRİ

Haşim KARPUZ*

İLK FOTOĞRAFLAR VE KARTPOSTALLARDA KONYA'NIN FİZİKİ GELİŞİMİ

ÖZET

Bu araştırmanın konusu, ilk fotoğraf ve kartpostallar yardımıyla Konya şehrinin fiziki gelişimini açıklamaktır. Selçuklular zamanında şehir Alâeddin Tepesi'nin etrafında yer alan iç kaleden ibaretti ve iç kaleyi bir dış sur kuşatıyordu. Osmanlı döneminde şehir surların dışına yayıldı. Konya'da ilk kartpostallar G. Solakyan tarafından 19. yüzyılın sonlarında basıldı. Cumhuriyet devrinde Konya Kartpostalları arttı.Bunlar arasında Keskin Color'un örnekleri önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Konya'da İlk Fotoğraf, İlk Kartpostallar, Şehrin Fiziki Görünümü

ABSTRACT

THE CITY OF KONYA AT THE FIRST PHOTOGRAPHS AND POSTCARDS

In this study, it has been attempted to explain the first photograph taken in Konya and the postcard images as well as how the city has devoloped physically. At the time of the Seljuks, the inner castle and the city walls surronding the Aleaddin Hill had formed the whole of the city. In the Ottoman period, the city expanded outside the city walls. The first postcards in Konya were printed by G.Solakyan at the end of the nineteenth century. In the period of the Turkish Republic, especially the postcards of Keskin Color displayed the generel outlook of the city.

Keywords: The first postcards in Konya, photograph, the physical outlook of the city

*Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

GİRİŞ

1- Konunun Tanımı:
Konya İç Anadolu Bölgesinin önemli tarihi şehirlerinden birisidir. Kurulduğu verimli topraklar,tarihi ticaret yollarının kavşağında bulunması siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan sürekli önemini koruyan bir yerleşme yeri olmasını sağlamıştır.

Şehrin çevresinde önemli Neolitik, Tunç Çağı ve Hitit yerleşmeleri bulunmuştur. Kentin tarihî çekirdeği kabul edilen Alaeddin Tepesi Prehistorik buluntular vermiştir. Burada ilk yerleşmelerin M.Ö. III.binde Tunç devrinde gerçekleştirildiğini, bu devri Hitit, Frig, Pers, Hellenistik Krallıklar, Roma ve Bizans devirlerinin izlediğini biliyoruz.

Bu yazımızda Konya'da çekilmiş ilk fotoğraflar ve kartpostallardaki görüntülerle şehrin fiziki olarak nasıl geliştiğini açıklanmaya çalışacaktır. Selçuklular zamanında Alâeddin Tepesi (İç Kale - Ehmedek) etrafında Meydanlar, çarşı-Pazar, mahalleler ve evlerden oluşan şehir dış surlarla çevrilmişti. Alâeddin Keykubat'ın (1220-1237) yaptırdığı bu surların dışarıya açılan 12 kapısı vardı.

Osmanlı döneminde şehir doğudan Türbe civarı, Köprübaşı ve Araplar tarafına; güneyden Uluırmak ve Lâlebahçe; batıdan İstasyon'a doğru, kuzeyden de İstanbul yoluna doğru genişlemiştir.

2- Konya'da Kartpostal Tarihi:

Fotoğrafın keşfinden kısa bir süre sonra mektuptan daha ucuz ve görüntülü olarak kartpostallar basılmaya ve iletişim aracı olarak gönderilmeye başlanmıştır. Avrupa'da kartpostal basımına 1860'lı yıllarda başlanmıştır. Türkiye'de 1895 yılında kartpostal basımı yaygınlaşmaya başladı (Eken, 1992, 10-11; Sandalcı, 2000, VII). Konya ile ilgili ilk kartpostallarda İstanbul'daki yayıncılar tarafından hazırlandı. 1895 yılında Bağdat Demiryolunun Konya'ya ulaşması ile başta fotoğraf olmak üzere birçok yenilikleri de beraberinde getirdi. İlk fotoğrafhaneyi kuran Garabet Kirkor Solakyan kartpostal yayımcılığına da başlamıştır. Solakyan'ın hazırladığı kartpostalların büyük bir bölümü kent görünümleri, panoramalar, anıtlar ve insanlardan oluşmaktadır. Kent görünümleri Alâeddin Tepesi ve çevresi; Anıtlar, Alâeddin Camii, Karatay, İnce Minareli, Sırçalı gibi Selçuklu eserleri, çarşı-pazar şehre ilk suyu akıtan Cambaz Deli Osman, stüdyoda görüntülenen Simitçi gibi şehrin önemli yapıları, popüler insanları bu kartpostallarda yer aldı. Değerlendirmeye alacağımız bu kartpostalların dışında 19.yüzyılın sonlarında Konya'ya gelen bazı fotoğrafçı ve araştırmacıların çektiği fotoğraflardan da yararlanma yoluna gidilmiştir. Bunların başında ünlü sanat tarihçi Friedrich Sarre (Sarre, 1967,) ve G. Bergrenn başta gelmektedir (Karpuz, 1996, 102). Cumhuriyet döneminde İstanbul'daki kartpostal firmaları tek tük Konya manzaralı kartpostal bastılar. Keskin Color Kartpostal Şirketi 1963 yılında kurulunca sahiplerinin Ermenekli olması sebebiyle bu tarihten itibaren bu firma tarafından çok sayıda Konya kartpostalı basılmıştır. Bu yıllarda Konya'nın kent görünümleri, tarihi dokusu, anıtları, yapı süslemelerinin motifleriyle ilgili bir dizi siyah beyaz kartpostal Türkiye Anıtlar Derneği Konya Şubesince hazırlanmıştır (1965). Bunlar arasında C. Texier'in Alâeddin Camii, Eflâtun Mescidi, Konya Köşkü gibi ve yapılar bulunmaktadır. Ayrıca 1960'lı yıllarda Doğan Kardeş Kartpostalları arasında bir dizi Konya Kartpostalı yer aldı. Ayrıca, Türkiye Anıtlar Derneği Konya Şubesi başkanı mimar-ressam Şehabeddin Uzluk birçok eski fotoğraftan yararlanarak suluboya, siyah beyaz olarak Konya kent dokusu ve anıtları ile ilgili bir dizi kartpostal hazırladı. Bu kartpostalları Ankara'da Ajans Türk'te bastırıp kartpostal olarak dağıttırdı. Bu yazımızda ilk kent görünümleri, minyatür ve fotoğraflarla başlayıp, kişi ve kurumlarca hazırlanan kartpostallar eşliğinde şehrin fiziki yapısını (dokusunu) özetlemeye çalışacağım. Bu şekilde fotoğrafın insanın kişisel hayatı kadar şehirlerin hayatındaki yeri ve önemini de vurgulamış olacağımı ümit ediyorum. Bu cümleden olarak, Konya insanların sevdikleri ve korktukları varlık ve olayları resim ve görüntü ile anlattığı nadir sanat merkezlerinden birisidir. Anadolu'nun konut içinde ilk duvar resimleri Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'te yapılmıştır (M.Ö. 9000-4500). 1076'da şehir fethedildikten kısa bir süre sonra Anadolu Selçuklu devletinin başkenti yapılmıştır. 13.yüzyılın bu en büyük kültür ve sanat başkentinde büyük nakkaşlar, çini ressamları çalışıyordu. Kubad Abad Sarayı duvar çinileri, Varka ve Gülşah minyatürleri bu dönem resim sanatının tanıklarıdır.

2. ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI

1- Selçuklu Şehri:

Şehir, Selçuklular tarafından fethedildiği zaman Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen surun içindeydi. Şehir surları tamir edildikten sonra tepenin kuzey eteğine saray, orta kesimine Ulu Cami (Alâeddin Camii) yapılmıştır. Yine burada mescid, hankâh ve hamamlar vardı. Tuncer Baykara, Selçuklular zamanındaki fizikî yapısını ana hatları ile anlatmaktadır (Baykara, 1985, 17-26). Tepenin orta yerinde Eflâtun Mescidi bulunuyordu, güney bölüm Hristiyan Rum mahalleleri, kuzey bölüm

Müslümanlara ayrılmıştı. Bu şehrin dört kapısı vardı. Karatay Medresesi'nin önüne açılan kapı Sultan Kapısı olarak anılıyordu.

Selçuklular zamanında şehrin çarşısı Karatay Medresesi'nden başlayarak surların doğu kesiminde yer alıyordu. Ticaret merkezi daha sonra İplikçi Camii ve çevresine kadar genişledi. Hızla büyüyüp surların dışına yayılan şehir I. Alâeddin Keykubad tarafından bir dış surla çevrilmiştir. Bu surun 12 kapısı dışarıya açılıyordu (Çizim I).Dış surlar yapılınca çarşı yine doğuya dış surların kapılarının çevresine kaydırıldı. Kapılar çevresi dışarıdan gelenlerce kolaylıkla alışveriş yapılabilen, dükkân sahipleri için de güvenli bir yerdi.Selçuklu kent dokusu ile ilgili ögeleri, minyatür, şu gravür ve fotoğraflarda görüyoruz:

1- İç ve Dış Kale (Res. 1-3):

Şehrin bu iç ve dış kale surları ile çevrili hali 16-17.yüzyıla kadar devam etmiş olmalıdır. 1533-1536 yılında Kanuni Sultan Süleyman'la Konya'ya gelen Matrakçi Nasuh Beyân-ı Mezâzil-i Sefer-i İrakeyn'de verdiği Konya minyatüründe çoğu diğer şehirler gibi dört köşe tasvir etmiştir. Şehrin arkasında Takkeli dağ, önünde de Mevlâna türbesi / dergâhı gösterilmiştir. 1766'da şehrin bir krokisini çizen G. Niebuhr; Alâeddin Tepesini çevreleyen İç Kale şehrin sahasını ve dış surları doğruya yakın bir biçimde göstermiştir (Karpuz, 2001, II, 470). Leon de Laborde'nin gravürlerinde de İç Kale dört köşe gösterilmiş dış sur parçaları, kuleler, kapılar gösterilmiştir. Dış surları bir bütün halinde Sahip Ata Camii civarında gösteren bir fotoğrafı da Friedrich Sarre, Ş. Uzluk Konya Köşkü kitabında yayınlamıştır.

2- Meydan, Çarşı-Pazar:

Meydanlar hakkında sınırlı bilgimiz bulunmaktadır. Alâeddin Tepesinin doğusundaki çarşı daha sonra daha doğuya bugünkü Konya çarşısının olduğu yere taşınmış olmalıdır. Laborde'nin Konya görünümü çarşının genel yapısı hakkında bilgi verir. Düz toprak damlı dükkanlar caddenin iki yanına sıralanmıştır. Aynı seyyahın Pazarkapısı gravüründe 19.yüzyıl başlarında çarşıda gündelik hayat, alışveriş gösterilmiştir. Büyük bir ihtimalle Selçuklu günlerinde de durum pek farklı değildi.

3- Mahalle - Ev:

Niebuhr'un çizdiği plâna göre şehrin ana caddeleri mahalleleri ayırıyor, birbirine bağlıyor, çarşıya ve dış kapılara ulaştırıyor. Evler daracık sokak üzerinde, sokaktan kerpiç bir avlu, hayat duvarı ile ayrılmıştı. Evler tek veya iki katlı düz toprak damlıydı. Sokakların kesiştiği yerlerde küçük meydanlar, mescid, çeşme gibi yapılar bulunuyordu (Karpuz, 2001, II, 3). Şehrin bu fiziki yapısında yönetimle ilgili bir dizi kurum vardı. Yönetim kurumları saray-devlethane; dini kurumlar, vakıflar, camiler, mescitler, ekonomik kurumlar, çarşı, Pazar, hanlar; sosyal kültürel kurumlar, ahilik, medrese, tekkeler; sağlık kurumları, şifahaneler gibi Anadolu şehirlerinin fiziki yapısı üzerine çalışma yapanlar bazı kent modelleri belirlemiştir. Bu kent modelleri içerisinde Konya tamamen surlarla çevrili kapalı kent modeli olarak tanımlanmıştır (Tanyeli, 1987, 53-58).

1. KP. İki Selçuklu Medresesi (Res.4):

1900'ler Karatay Medresesi 1251 (taçkapı - kubbe çinileri), İnce Minareli Medrese (1263-1268, genel görünüm ve taç kapı).

2- Osmanlı Şehri:

Osmanlı dönemi çarşısı Selçuklu çarşısını içine alacak şekilde biraz daha doğuya ve güneye genişlemiştir. Çarşının merkezi Kanunî Betesteni'nden başlayarak güneye doğru uzanıp Atpazarı'na varıyordu.

18-19.yüzyılda çarşı bugünkü sınırları içerisindeydi. 1869 yangınından sonra büyük bir bölümü Vali Burdurlu Ahmet Tevfik Paşa tarafından yenilendi. Halk tarafından "bedesten" olarak anılan çarşı Kentsel Ticari Sit Alanı olarak koruma altına alınmasına rağmen özelliğini yitirmiştir. Eski çarşıdan günümüze gelen esnaf ve zanaatkârlar ise şunlardır: Kılcılar (Mutaflar), Çarıklar, Yorgancılar, Marangozlar, Demirciler, Attarlar, Tuzcular, Keçeciler (Sikkeciler), Sarraflar, Mumcular, Debbağlar. 20.yüzyıl başlarında Alâeddin Tepesi'nden kente baktığımızda, çevrede tipik 19.yüzyıl Anadolu kentlerinin fizikî dokusunu görüyoruz. Tepe etrafında daracık sokaklar üzerine kurulmuş, hayatlı, iki katlı, düz toprak damlı ve çatılı evler gözümüze çarpar. Hükümet binası ile Alâeddin Tepesi arasında pek işlek bir cadde vardır. Bu cadde üzerinde oteller, lokantalar bulunmaktadır. 35-40 bin nüfuslu şehre Bağdat demiryolu ulaşmış, Hıristiyan Maruniler'in yatırımlarıyla şehirde ekonomik bir canlanma görülmüştür.

1. İç ve Dış Kale (Res.5):

Osmanlı döneminde surlar önemini kaybetmiştir. Çh. Texier'in hayretle belirttiği gibi, kamu yöneticileri, halk surları yıkıp taşlarını yeni bina yapımında kullanmışlardır.

2. KP. Alâeddin Tepesine Kuzeyden Bakış:
Aşağı yukarı Laborde'nin gravürünün bakış

açısından çekilmiştir. Bu panoramada ne dış surların ne de iç surların izleri görülmez. Bununla birlikte geniş hayatlı (avlulu) tek katlı ve iki katlı (sofalı) evler seçilebilmektedir. 20.yüzyılın başlarında, 1901'den hemen sonra çekilmiştir.

3. KP. Alâeddin Tepesinden Doğuya Bakış (Res.6):

Önde yine evler çepeçevre tepeyi kuşatıyor. Solda Hatuniye Mescidi, ortada Kazanlı Medresesi ve Selçuk Camii görülüyor. 20.yüzyılın başlarında artık toprak damlar üzerine kırma çatılar konmuş ve kiremitle kaplanmıştır.

2. Meydan, Çarşı-Pazar:

Fotoğraflarla izleyebildiğimiz kadarıyla 19.yüzyıl sonlarında çarşıda geniş caddeler, Avrupai dükkanlar - eczaneler açılmıştır. Bunun yanısıra bazı Pazar yerleri de görülebilmektedir. Kadınlar Pazarı, Üzüm Pazarı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Ağaç Pazarı gibi.

4. KP. Eski Türbe Caddesi (Res.7):

Geniş bir meydan ortasında şadırvan, eski dükkanlar, yük hayvanları ve Aziziye camii 1900'lü yıllarda Konya çarşısını gösteriyor.

5. KP. Konya Çarşısı ve Hayvan Pazarı (Res.8):

Yeni dükkanlar, alışveriş yapan insanlar, bir simitçi, develer ve hayvan pazarı.

6. KP. Gar Binası ve Konya'nın İlk Oteller (Res.9):

Anadolu-Bağdat Demiryolu Konya'ya ulaşınca ilk tren 1896'da Konya'ya geldi. Konya Garı'na inen yolcular yakındaki Bağdat Oteli ile Augustusun Oteline. İstanbul oteli veya Hacı Efendi'nin otelinde kalıyorlardı. İsteyenler atlı tramvayla şehre gelerek Alâeddin caddesi çevresindeki otellere yerleşiyorlardı.

7. KP. Gar Caddesi (Res.11):

Konya'nın ilk Avrupai caddelerinden birisiydi. Atlı tramvay güzergahı Gardan başlayıp Türbeönü'ne kadar gidiyordu. Buradan, Atatürk Caddesi, Mimar Muzaffer Bey Caddesinin Alâeddin Caddesine çıkan tramvay yolu Hükümetin önünden dönerek güneye yöneliyor, Aziziye Camii önünden Türbeönü Caddesi ile Türbeönü'ne çıkılıyordu.

3. Mahalle - Ev:

19.yüzyılın sonlarında tren yolunun şehre gelişiyle şehrin modern binalarının Gar binasına ulaşan tramvay yolu çevresinde yapıldığını, şehrin bu şekilde batıya doğru yayıldığını görüyoruz. Geleneksel düz toprak damlı - hayatlı - tek ve iki katlı ev yapımına devam edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi iki katlı, üç katlı büyük konaklar kiremit çatılı yapılmaya başlandı. Evlerin cephelerinde pencere kat ve saçak silmelerinde Avrupa mimarisinin izleri görülür. Bu dönemle ilgili şehir dokusu hakkında G. Bergren'in panoraması yeterli fikir vermektedir (Karpuz, 1996, 65). Şehir Osmanlı döneminde, 16.yüzyıldan sonra surların dışına sarkarak büyümüştür. Gureba Hastahanesi, Arslanlı Kışla, Güherçile Fabrikası gibi bazı kamu binaları yeni oluşan bu mahallelerde yapılmıştır. 8. KP. Bazı Kamu Yapıları: 1899'da yapılan Konya İdadisi Lisesi, Konya Sanayi ve Hukuk Mektebi (1901) ve Gureba Hastahanesi (Bugünkü Numune Hastanesi).(Res.12)

4. Cumhuriyet Dönemi:

Cumhuriyet dönemi planlarında büyük caddeler açmak, bu caddeleri çevre yollarına bağlamak yoluna gidilmiştir. 1946 Asım Kömürcü, 1954 Ferzan - Leyla Baydar, 1964 Yavuz Taşçı - Halûk Berksan plânları şehrin tarihi dokusu, kültür varlıklarını yok saymışlardır. Bu plânlardaki koruma anlayışı önemli tarihi eserlerin etrafını açmak ve "anıtı yüzük kaşı gibi ortaya çıkarmak" olarak tanımlanabilir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına ait çok fazla Konya kartpostalı bulunmamaktadır. 1960 yılı sonrasında şehrin açılan meydan ve caddelerini izleme imkanlarını buluyoruz.

Cumhuriyet döneminde tarihi dokunun hızla yok edilişi, şehrin tarihi kimliğinin göz ardı edilişi kartpostallara da yansımıştır.

9. KP. Türbe Önü (Res.13):

1945 yılında, Türbe hamamı, Sultan Selim İmareti gibi yapılar kaldırılıp Türbe önü bugünkü görünümüne kavuşturulmuştur (Keskin Color).

10. KP. Alâeddin Caddesi (Res.14):

Konya Belediyesi Alâeddin Tepesini Mevlâna Türbesine bağlayan bu caddeyi açmak çok sayıda Selçuklu, Osmanlı ve ulusal mimari dönemi eseri yıkmıştır. Fotoğraf 1960'lı yıllardaki durumu gösteriyor (Keskin Color).

11. KP. Karatay Medresesi (Res.15):

Alâeddin Tepesi ve çevresi hızla yüksek yapılarla yoğunlaştırılmıştır. Fotoğrafta Karatay Medresesinin kuzey tarafından Ankara yolu görülüyor (Keskin Color).

3. SONUÇ

Yıllar önce rahmetli Faruk Sümer Hoca (1924-1925) söz etmişti. Üniversite öğrencisi iken Konya'ya geldiklerinde Ankara yolundan şehre yaklaşırken 1-2 katlı evler, dükkanlar arasından Alâeddin Tepesi ve Camii şehre hakim bir algılama noktası idi. Kartpostallarla da özetlemeye çalıştığımız gibi cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Konya halâ geleneksel dokusunu koruyordu.Yeni imar çalışmaları yapılırken şehrin eski bir Selçuklu başkenti olduğu, tarihi dokusu göz ardı edildi. İncelediğimiz görsel malzeme, kartpostallar A.H. Tanpınar'ı haklı çıkarıyor. "Bir başkent her zaman başkenttir". İç Kale etrafındaki şehir dokusu dış surlar ile şehir Türk-İslâm şehir modeline uygun bir yapıya sahipti. Yukarıda özetlediğimiz kent öğeleri İç Kale - dış kale yıkıldı, mahalleler bölündü, yıkıldı, sokaklar caddelere dönüştürülüp öldüler. Günümüz Konya'sını gezenler bu şehrin zengin mazisinden bihaber ise diğer yeni şehirlerden farklı birşey göremezler. Yeni kartpostallar şehri bu şekilde yansıtıyorlar. Nüfusu hızla artan şehir trafik, hava kirliliği gibi çevre sorunları yaşamaya başladı. Dileğimiz bu şehri yönetenler şehrin tarihi kimliğini gözönünde bulundurarak, geçmişin mimari ve kültürel mirasını koruyarak yaşatırlar.

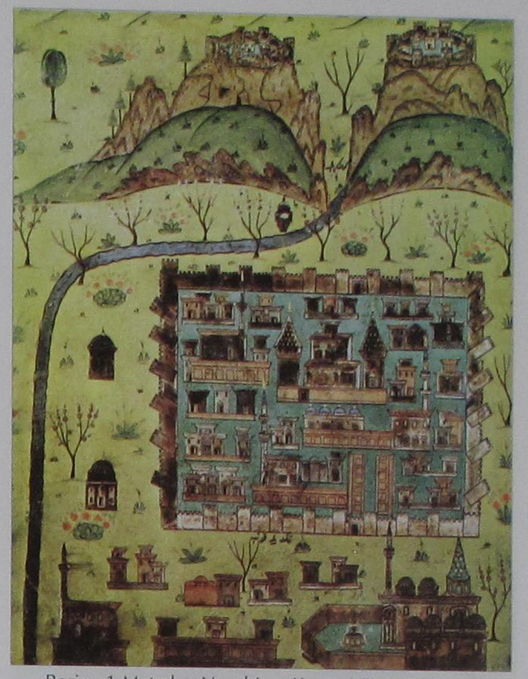

Resim_1 Matrakçı Nasuh' un Konya Minyatürü



Resim_2 Laborde' nin Gravürü

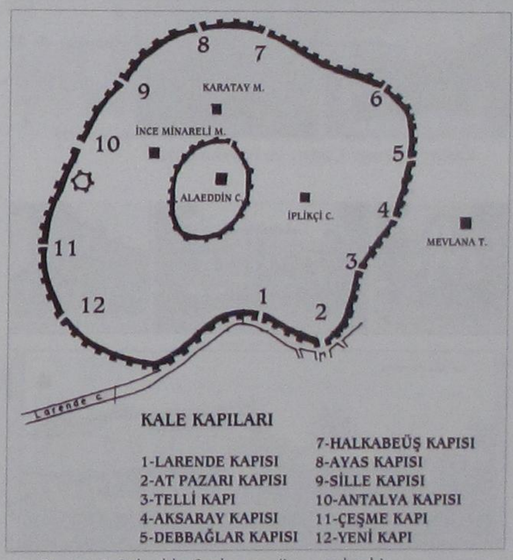

Resim_3 Selçuklu Surlarını gösteren kroki

KAYNAKLAR

Baykara, T. (1985), Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara

Eken, A. (1992), Kartpostallarla İstanbul, İstanbul

Ergenç, Ö. (1995), 16.Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara

Karpuz[C], H. (1996) - Odabaşı, A. Sefa - Efe, A., Eski Kartpostallarda Konya, Konya

Karpuz[A], H. (1996), Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Konya

Karpuz[B], H. (1996), "S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fotoğraf Arşivi", X. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, s.101-104

Karpuz, H. (2001), "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti
Kongresi I-II, Konya, s.1-10

Nasuhü's-Silâhi (Matrakçı) (1976), Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn (Yayınlayan: H.G. Yurdaydın), Ankara

Sandalcı, M. (2000), Max Fruchtermann Kartpostalları, Cilt:1, İstanbul

Sarre, Friedrich (1967), Konya Köşkü (Çeviren: Şahabeddin Uzluk), Ankara

Tanyeli, U. (1987), Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci, 11-15. Yüzyıl, İstanbul, 1987

Yasa, A. (1998), "Konya'nın Anadolu Selçukluları Dönemi Fiziki Yapısı", VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya
Kartpostallar: 1-12 K.G.Solakyan, 13-15 Keskin Color 16-17 Doğan Kardeş

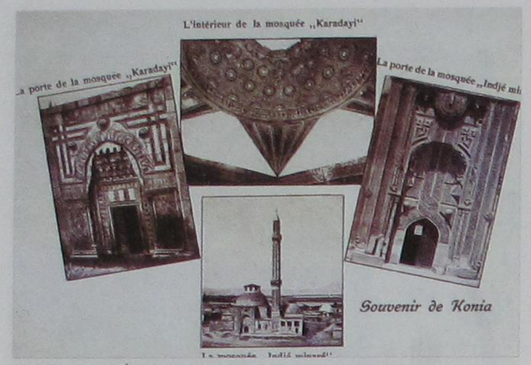

Resim_4 İki Selçuklu Medresesi



Resim_5 Alaaddin Tepesine kuzeyden bakış



Resim_6 Alaaddin Tepesinden doğuya bakış



Resim_7 Eski Türbe caddesi

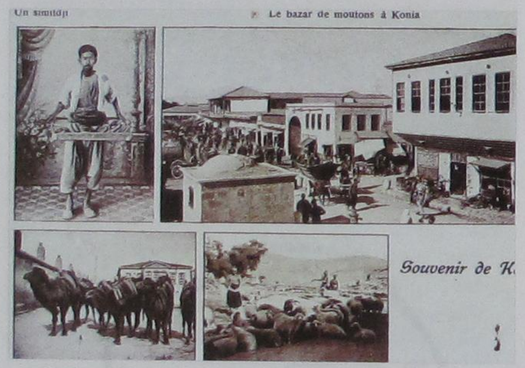

Resim_8 Konya Çarşısı ve hayvan pazarı



Resim_9 Gar Binası ve Konya' nın ilk otelleri

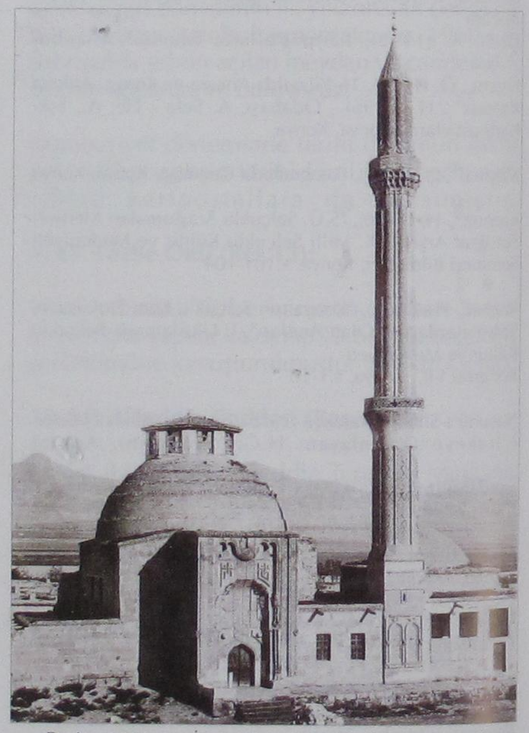

Resim_10 Konya İnce Minare Medresesi



Resim_11 Gar Caddesi(Feridiye Caddesi)



Resim_12 Bazı Kamu Binaları



Resim_13 Türbe Önü



Resim_14 Alaaddin Caddesi

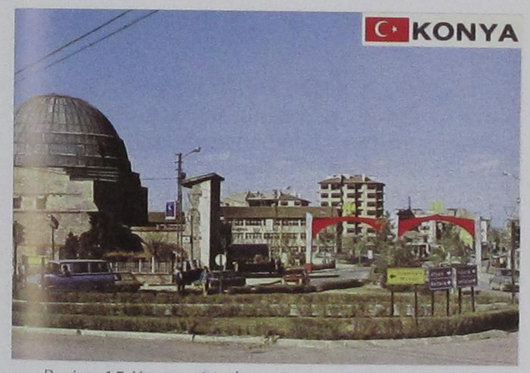

Resim_15 Karatay Medresesi



Resim_16 Selimiye Cami ve Yusuf Ağa Kütüphanesi



Resim_17 Mevlana Külliyesi

YILMAZ ÖNGE' NİN KONYA VE KARAMAN İZLENİMLERİ

Derleyen:Haşim KARPUZ*



(1935-1992

Özet

Merhum Prof.Dr. Yılmaz ÖNGE (1935-1992) Türkiye'de vakıflar, üniversite, kültür ve sanat çevrelerinde tanınan nadir bilim adamlarımızdan birisi idi. Bir müddet Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde restoratör mimar olarak çalıştıktan sonra Selçuk Üniversitesine öğretim üyesi olarak atandı ve vefatına kadar Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi ve Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümlerinde çalıştı, bölüm başkanlığı yaptı. Bir çok akademisyenin yetişmesini sağladı. 1960-1961 yıllarında tuttuğu günlüklerinden Konya ve Karaman izlenimlerini okuyacaksınız.

Anahtar Kelimeler: Konya, Karaman, Selçuklu Mimarisi

SUMMARY

The deceased Prof. Dr. Yılmaz Önge (1935-2002) was the unique scientist known by the foundations, universities and also the cultural and the art connections. For a definite period, he worked as a restorer architect in the General Dictorate of Foundations (VGM) and then he was appointed to the member of the Selcuk University and he worked there as the department chair of art history at the faculty of social sciences and aslo the department of architecture at the faculty of architecture and engineering till his death. He coached many scientists. You will read his impressions from his diary, logged in the dates between 1960-1961.

Keywords: Konya, Karaman, Seljuks Architectures

GİRİŞ

Merhum Prof.Dr. Yılmaz ÖNGE (1935-2002) Türkiye'de vakıflar, üniversite, kültür ve sanat çevrelerinde tanınan nadir bilim adamlarımızdan birisi idi. Bir müddet Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde restoratör mimar olarak çalıştıktan sonra Selçuk Üniversitesine öğretim üyesi olarak atandı ve vefatına kadar Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi ve Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümlerinde çalıştı, bölüm başkanlığı yaptı. Bir çok akademisyenin yetişmesini sağladı. Yılmaz ÖNGE Bey'in ilk defa tıpkı basım olarak yayınladığımız gezi notları ve fotoğrafları Konya ve Karaman için belge değeri taşıyor. Notların birinci bölümünü 8-10 Ekim 1960 tarihlerinde Saim ve Aykut adlı vakıflardaki arkadaşları ile gerçekleştirdiği Konya gezisi oluşturuyor. İkinci seyahat Vakıflar Genel Müdürlüğü baş mimarı Ali Saim Ülgen, oğlu Ahmet, Fotoğrafçı Saffet Beyle gerçekleştirilmiştir. 1 Haziran 1961 Perşembe günü başlamış ve 5 Haziran günü son bulmuştur. Bu gezide Kazım KARABEKİR ve İlistra/Yollarbaşı'ndaki eserlerde görülmüş, Karaman Dil Bayramı ve Anıtlarla ilgili gözlemlere yer verilmiştir.

16X22 cm. boyutlarında 80 yapraklı bu lise defterindeki bu seyahat notlarının yanı sıra Yılmaz BEY'in çizdiği bazı desenler, Mevlana portreleri, gazete kupürleri de yapışık olarak bulunuyor. Hatta, Karaman dönüşü tren bileti, iki parça turkuaz ve lacivert Selçuklu çini parçası da deftere ilişiktir. Bu notları yayımlamamıza izin veren, babasının yolunda mimarlık tarihçisi olan Başkent Üniversitesi Arş.Gör. Mustafa ÖNGE'ye teşekkür ediyoruz.

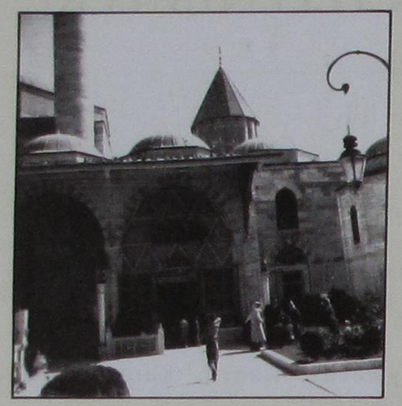

8 Ekim 960 Cumartesi öğleden sonra Saim, Aykut ve ben otobüsle Konya'ya hareket ettik. Daha önce eve Türkiye'nin turistik rehberlerini göndermeleri için yazdığım mektubun cevabı, tam vaktinde bugün, Konya'ya hareketimizden az evvel elime geçti. Merkez Postanesinden aldığım paketin içinde üç ayrı Konya Rehberi var. Artık kimseye sormadan üstedüğümüz yerleri dolaşabileceğiz.

Saat 16.00 da hareket ettik. Otobüs Gölbaşını geçiyor. Ankara'nın en renkli gruplarından birini seyrediyoruz. Nihayet gece. Cihanbeyli'de biraz durduk. Saat 20.00 de Konya'dayız.

Şehre giriş hiç enteresan değil. Kasaba, hatta biraz harabi veren dar sokaklar; kerpiç evler. Alaattin'de otobüsten indik. Bu benim Konya'ya ikinci gelişim. Biraz aramadan sonra bize uygun bir otel bulduk. Eşyalarımızı bırakıp yemeğe çıkıyoruz. Konyada gece



karanlık ve sessiz. Yemekten sonra Alaattin tepesine çıkıyoruz. Yeni yapılan garına ve parkına sevmedik. Yorgunuz. Otele dönüyoruz.

Pazar sabahı güneşle karşılıyoruz Konya'yı. Giyinip, hafif bir kahvaltıdan sonra Mevlâna'ya gidiyoruz. Çok şükür yanında fotoğraf makinamız var. Müze 9 da açılıyormuş. Kapıda biletlerle beraber bekleyenler var. Bu da bir hayli vaktimizi çaldı.

Müze o kadar çok şeyle doldurulmuş ki Mevlâna'ya gelinceye kadar dikkatimiz dağılıyor. Kubbe-i Hadra'nın iç süslemelerini çok kabataslak buluyorum. Şahitlik etmiş, değişmiş olmuş bir gösteriş var, bu süslemelerde. Kırmızı, yeşil ve altın yaldız sarı bana eski Süner yahut Oğuz tezyinatını hatırlatıyor.

Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'in sandukalarını örten örtü haşmetli; fakat üzerlerine sallandırılmış çıplak kordonlu adi lambaya ne demeli? Bir sürü anlaşılmaz ve kandil arasında ne tezat! Kitaplarda resimlerinden tanıdığım kıymetli eşyaya teker teker dalaşıyorum. Ninet Ocmürbağ'ın nevberi dikkatlerine bir kere daha hayran oldum.

Ne olursa Mevlâna'nın etrafı bu kadar çok şeyle



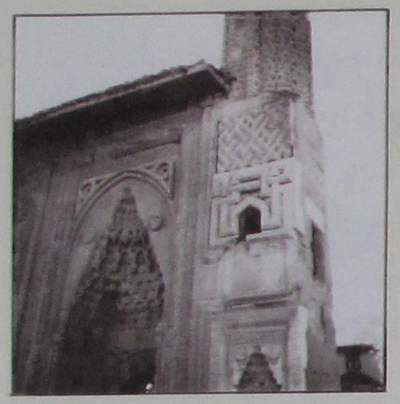



olmadığını söylüyor. Fakat iç hacmın insan üzerine eğilişini sevdim. Kubbenin iç görünüşü, Karatay Medresesindeki kubbe ile bir akrabalığı hissettiriyor.

Nihayet kitaplardaki resimlerinden sevdiğim Sahib Ata'dayız. Portalin önünde heyecanla onu seyrediyorum. Mimarî benimle konuşuyor!...

Camiin orijinal kapısı ve mihrabı çok güzel. Mihrabın yanındaki pencereden türbeye baktım. Çinilerin renkleri ile büyülendim. Doyamıyorum.

Yan sokakta Hankah'ın kapısının resmini çektim.

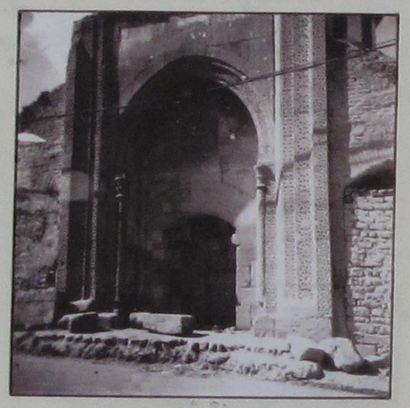

Garip itikatların tesiri ile Sahib Ata'nın mumyalanmış cesedine yapılan muameleler aklıma geldi.

Sırçalı Medresedeyiz. Avluda Süheyl Hocayı hatırlıyorum. Onun suluboya resimlerinde gördüğüm renkler işte karşımda. Benim resim çektiğim yerde oturup çalışmış. Renkli filmim olmadığına üzüldüm.

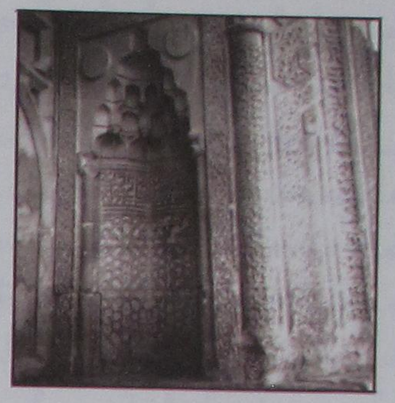

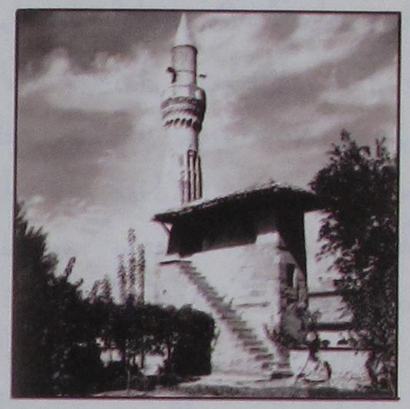

Daha sonra Hasbey Darülhuffazına gittik. Hint işlemelerini hatırlatan mermer dantel bir duvak ile tecessüm ettiriyorum. Kız gibi zarif bir bina.

Elimindeki rehberde Sırçalı Medrese yolu üzerinde köşede eski bir Bizans-Roma katakombunun mevcudiyeti işaretlenmiş. Aradık bulamadık. Sokakta oynayan çocuklara sorduğumuz za-



man, bizi o civarda bir evin bahçesinde tek hacımlı, absidli bir yer altı mahzenine indirdiler. Salonun tek dehlizi vardı. O da taşlarla tıkanmıştı.

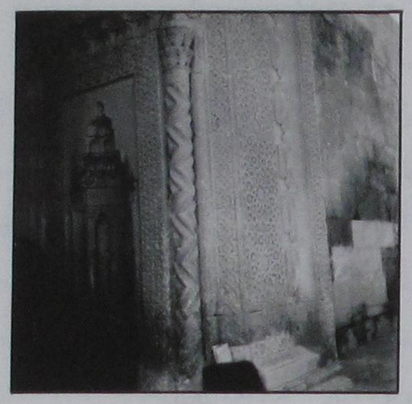

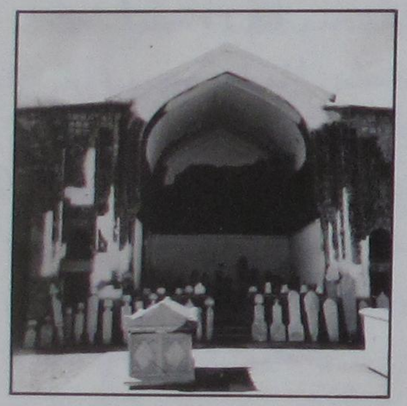

bir eserdi? Aynı kolonlardan Kapı Camiinde de mevcut. Çinili muhtesem mihrabın önüne, şimdiki mermer mihrabı yerleştiren insanı merak ediyorum?!..

Öğle yemeğini Merkez Lokantasında yedik. Yavaş yavaş Alaattin tepesine tırmandık. Alaattin Camiinde örgü motifli gri mermer kolonlara dikkat ettim. Acaba bunların süslediği Bizans-Roma binası nasıl

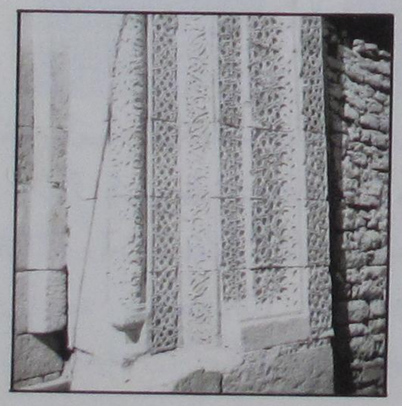

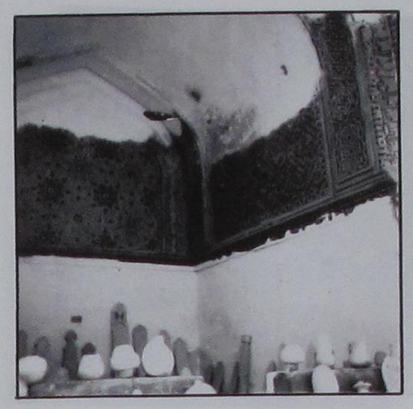

manlı halini tahayyül etmek bizi heyecanlandırıyor. Mevlânâ'nın şiirleri kadar güzel bir eser. Asırlar yaşamış bir ustanın eseri. Yalnız Sırçalı Medresede olduğu gibi burada da, çinileri dökülmüş yerlere

Karatay Medresesindeyiz. Bu güzel nisbetli, havuzlu salonda, çinilerin senfonisini dinliyoruz. İnsana bu kadar huzur veren, bu kadar sade fakat bu kadar renkli bir iç hacım zor düşünülür. Binanın ilk yapıldığı za-

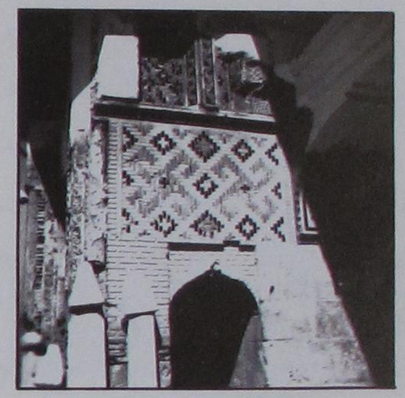

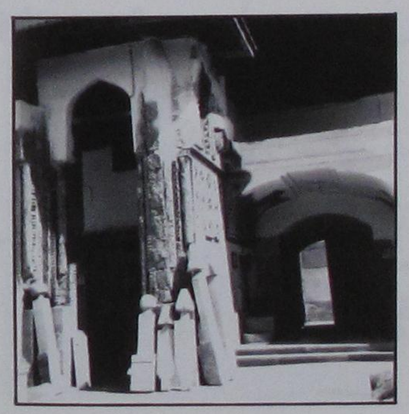

sıvanan alçı, beyazlığı ile üşütüyor.

Dönüş otobüs biletini almak için Alaattin'den bir faytona biniyoruz. Garajlara gidip biletleri aldık. Otobüs saat 18.00 de. Kalan vakitten istifade etmek lazım. Yürüyerek Hükümet meydanına döndük. Konya'nın sayfiyeri Meram'a gitmeğe karar verdik.

Meram kavak ağaçları, sular, yeşillikleri, canlılıklarıyla bana Ankara Cubuk Barajını hatırlattı. Eski taş köprüyü geçip

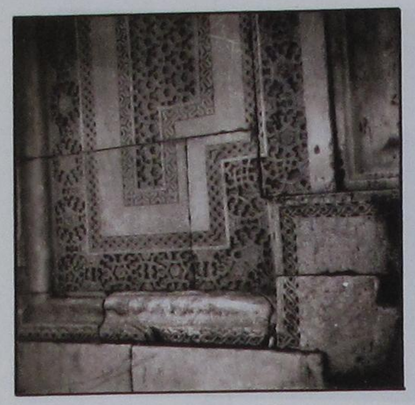

yukarı tırmanıyoruz. Karamanlılar devrine ait hamamın içine girmedik. Yalnız tepeye çıkan yolda görülmüş hamamın kapı kemeri üstünde, motiflerin arasında, ortada enteresan bir çifte kuş motifi dikkatimi çekti. Fotoğrafını aldım.

Tepedeki düzlükte oturup, Meram bağlarını seyrettik. Artık akşam oluyor. Hava da değişti. Soğuk rüzgâr üşütüyor.

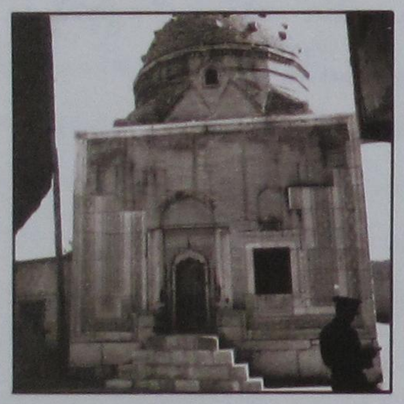



Sürekli Konya'yı arkada bırakıyoruz. Dayanamadan Ankara'ya dönüyoruz. Yağmur yağıyor.



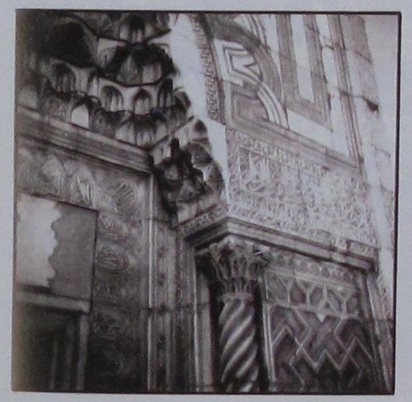



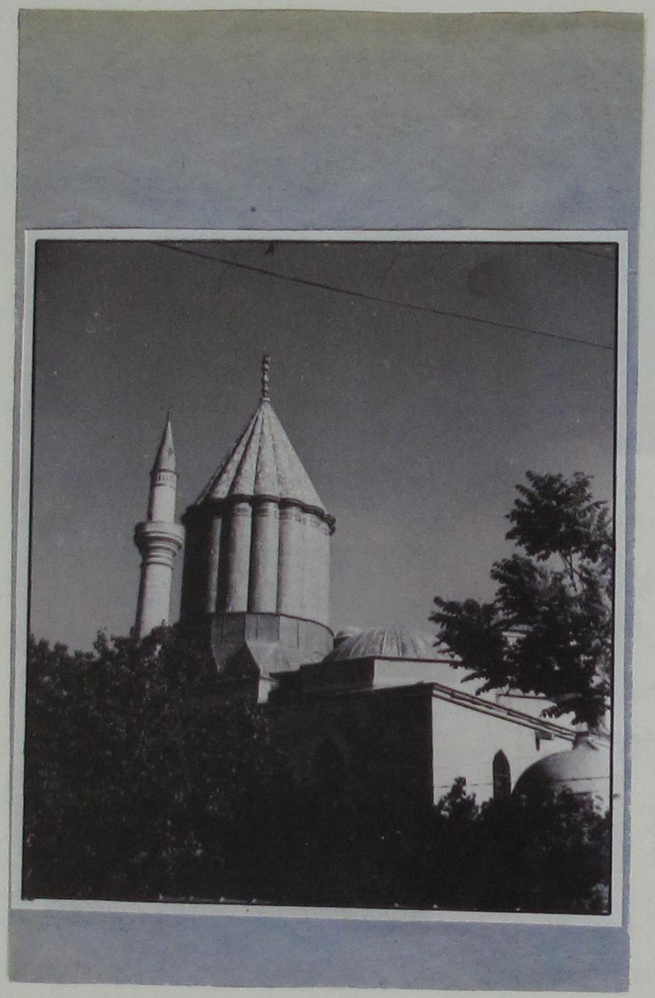

çinilerle süslüdür. (Şimdiki yeşil çiniler değil) Selçuk san'atında yeşil, siyah-patkıcan moru, türkuvaz ve lacivert rengin mühim yer aldığını görüyorüz. Bunun sebebi nedir?..

Pek muhterem manevi hocam H.L.Ş.'un söylediğine göre:

— Yeşil, dünya işini bitirmiş kâmil insanların başına sardığı sarığın rengidir. Peygamber Efendimiz gününe göre yeşil, beyaz, siyah renkte sarık sararmış. Beyaz rengi ise methetmişler...

Kubbe-i hadra = Yeşil kubbe

Mevlânâ türbesi üstündeki kubbenin dışı — dilimli silindirik gövde ve konik külah — yeşil

Zira biliyoruzki beyaz bütün renklerin birleşmesinden meydana gelir.

Yeşil bâkâ rengidir. Hakikî yeşil rengi gördüğün zaman o sana niçin tercih edildiğini, niçin sevildiğini hissettirir...

Renk ve maden bahsi mühimdir...

Mavi - yeşil = Türkuvaz renginin tercih sebebini sorduğum zaman şu cevabı aldım:

— Türkuvaz, karanlıkta yeşil, aydınlıkta mavi görünür. Aslında ne mavidir, ne yeşildir; fakat hem mavidir, hem yeşildir. Bu âlem-i gayb ile âlem-i saadet'in imtizacıdır. Zıddiyet-i ayniye'dir.

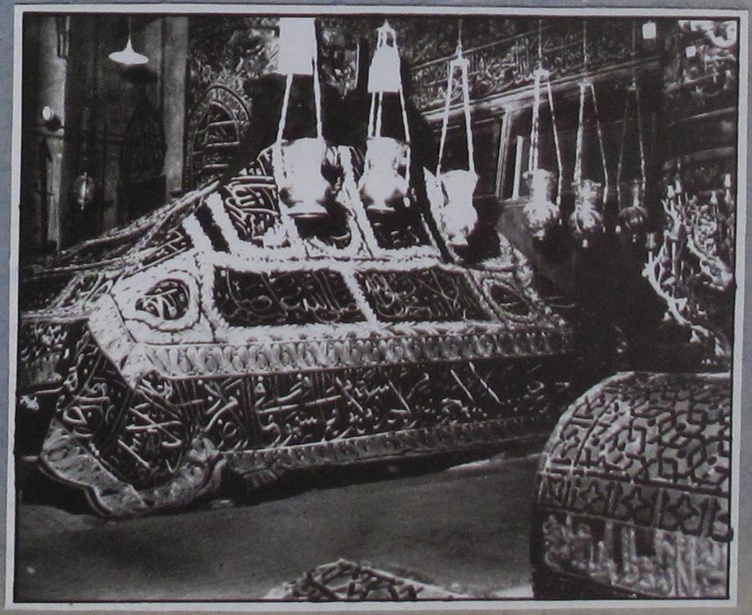

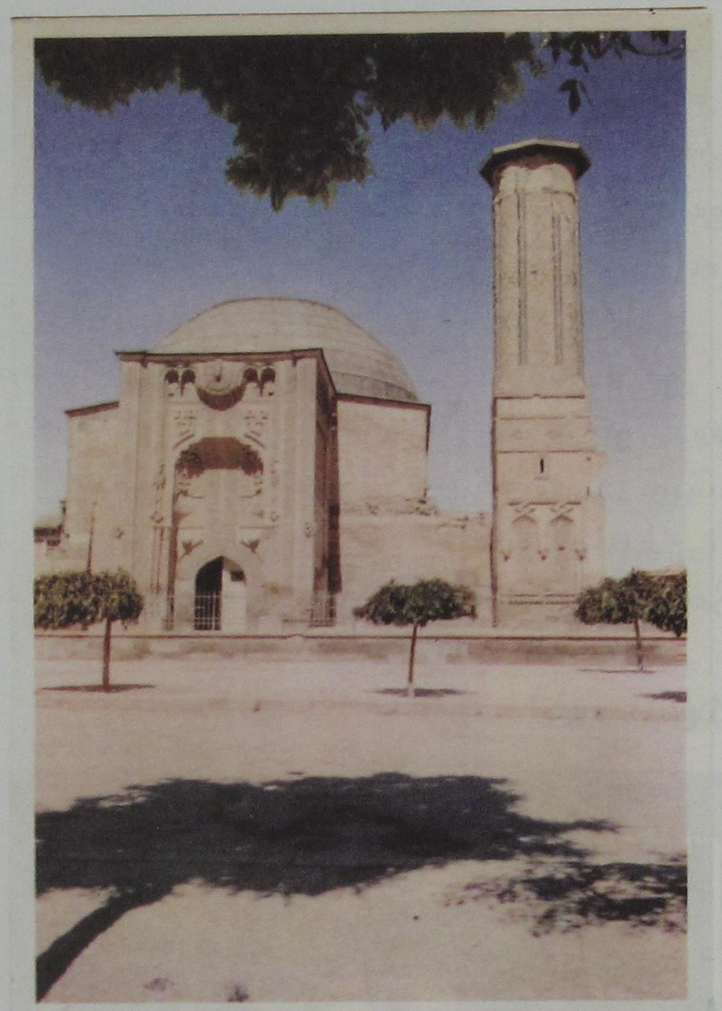

Manevî hocam, ziyaretim dolayısıyla yazdığım şu defterin tedaiı ettirdiği Konya şehri için şunu buyurdular:

— Fizikteki santrfüj kuvvet, san'atda da caridir. Çıktığı yerde bir şey kalmaz. Konya da Selçuk Devletinin, san'atının merkezidir. Bugün Konyada çok az Selçuk eseri vardır. En güzel Selçuk eser-

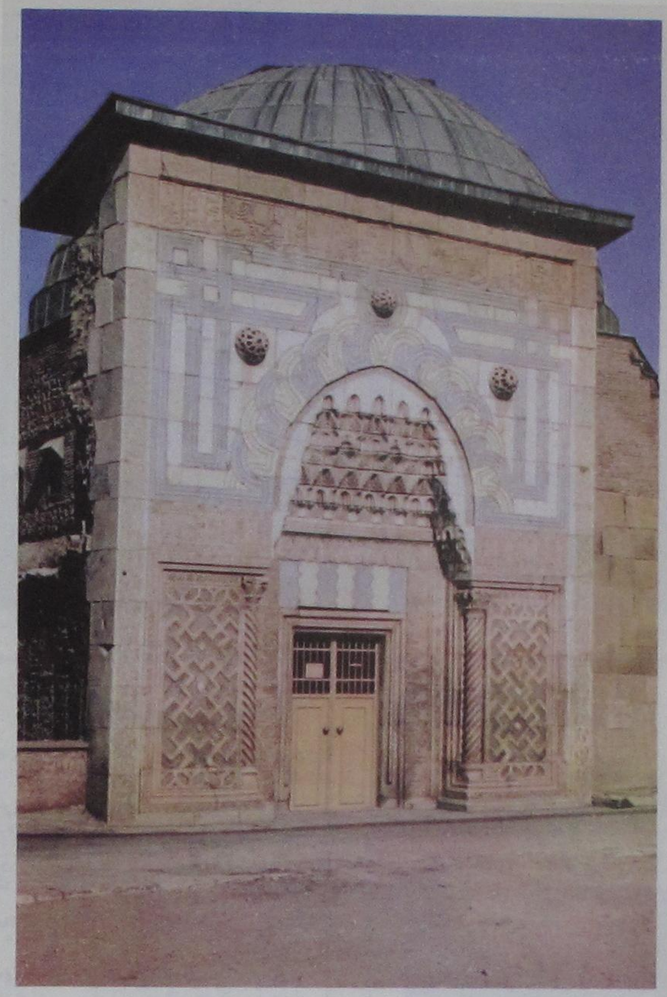

fade etmeye .... Türkler de bundan böyle hakikat sırrını tecessüme çalışmışlardır. (Bilhassa orijndeki yani Türkistandaki eserlerde... Hacı Ahmet Yesevi türbesi, Semerkantta Şah Zinde Camii,.v.s...) Hakikati ifadede en muvaffak olmuş san'at kârları (-ki yarattıkları eserlerde hakikat, eser mik-

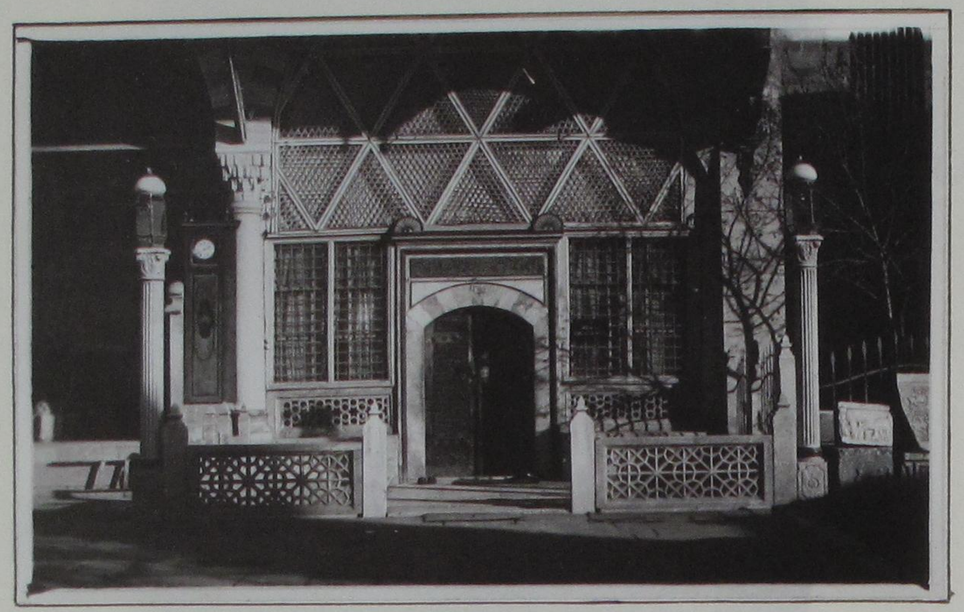

1 Haziran Perşembe

Saat 17de garaj-lardan, Oto Nakliyat Şirketinin, Konyaya iş-lettiği italyan yapısı bir otobüs ile hareket edi-yoruz. Saim Hoca, büyük oğlu Ahmet, fotoğrafçı Saffet Bey ve ben. Bu benim, hocam ile birlikte,

çoktandır arzuladığım seyahat fırsatlarından, gerçekleştirebildiğim il-ki. Sıcak Ankara ak-şamı, içimiz sevinçle do-lu yola koyuluyoruz. Yolculuk çabuk geçiyor. 3,5 saat sonra Kon-yadayız. Konyaya ü-çüncü gelişim. Fakat bu seferki çok farklı.

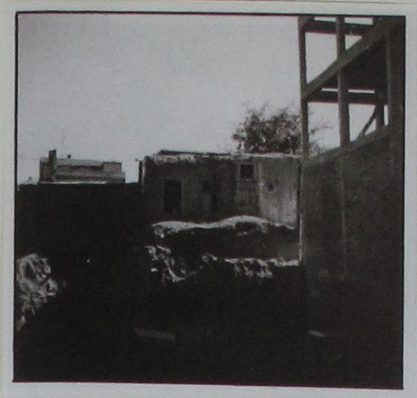

Alacattında otobüsten indik. Eşyalarımızı eli-mize alıp. Hükümet meydanına doğru gidi-yoruz. Hocaya, arka-daşlarla daha önce ge-lip kaldığımız Olgun Palası tavsiye ediyorum, biraz da beğenmiye-ceğinden korkarak !..

Garip bir tesadüf e-seri, Saffet Bey ile bana, daha önce Saim ve Aykut'la kaldığı-mız odayı, 12 No. lu, üç yataklı odayı verdiler. Hocamla oğlu yanımı-

dalı ilk yataklı oda-dalar. Eşyalarımızı bırakıp yemeğe çıktık. Taksi, Merkez Fakül-tasına... Yemekten sonra postahaneye uğ-ruyoruz. Saim Hoca Ankara ile görüşüyor. Sonra Mehmet Önder Beyi arıyoruz. "Müzede bizi bekliyor" haberi üzerine saat 10 da Mevlânâ müzesine gi-diyoruz. Avluya gir-diğimiz an, seyahatin



benden en güzel

intibalarını bırakan bir dekor ile adeta büyülendim:

Kubbei hadra'nın arkasından yükselen ayın yaldızlı ışıkları, yandaki sebilin ışıklı musikîsi ve mektapta olduğundan da kocaman görünen iri iri güllerin sarhoş edici kokusu!.... Ya Rabbim, bu akşam havada bir şey, bir eser, Mevlânâ var.

Gruptan ayrılmamak için ayaklarımı





zorla sürüyerek idare kısmına giriyorum. İşte bana ikinci sürpriz! İçerde Süheyl Hoca var. Mehmet Bey ile tanışıyoruz. Onu çok genç ve çelebi buldum. Hareketlerine Mevlânâ'dan birşeyler sinmiş gibi... Güzel bahisler açılıyor: fakat aklım dışarda. O güzel kokulu havada, biraz daha olsun koyu renkli güllerin arasında hayale dalmak, ağlamak isti-

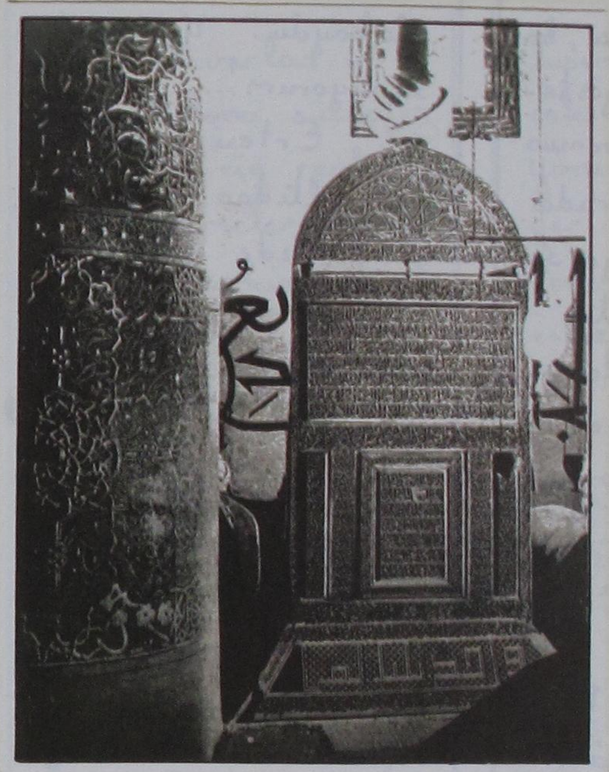

diye ne kadar adî kaşık ve tabaklar yapmışlar. Üzerlerindeki motifler de hep ayrı. Çok çirkin Mevlânâ resimleri, Yeşil Kubbe'nin dış görünüşü. Konya gibi zengin tarihî eserleri olan bir şehrin başka işleye-

yorum.

Müdürden müsaade istedikten sonra, müzeden hep beraber ayrılıyoruz. Yolda vitrinlere bakarak konuşuyoruz. Turistik eşya





eğî mevzu yok mu?!..

Süheyl Hoca, bana bir yazıyı göstererek, okuyamıyormuş gibi yapıp, "Şurada ne yazıyor" diye soruyor. Kapı üstündeki iri harflerle yazılı kelimeleri okuyorum (Restoran Memet). Gülüşüyoruz. Buna benzer hatalar o kadar çok ki... Birisi de Mevlânâ Müzesi antresindeki cam üzerine yazılmış (Billet) ibaresi.

Basak Palas'ta Süheyl Bey'den ayrılıp bir dondurmacı dükkânına giriyoruz.

Gece oteldeki odada, sevincin yarattığı bir heyecan beni rahat uyumaktan alakoydu. Yarını düşünüyorum!....

Ertesi sabah kahvaltıdan sonra, saat sekizde yine Mevlânâ'dayız. Dün gece-ki ilâhî güzellikten eser yok. Mehmet Bey henüz gelmemiş; fırsattan istifade Huzura giriyoruz. Hele şükür Mevlânâ'nın sandukası üzerine eskiden sallandırılmış olan o adi lamba yok. Saim Hoca, dikkatimi ufkî yazı frizi ile alçı pencere arasında kalan, kemer boşluklarını süsleyen kabartma naturalist motiflere çekiyor. Burada palmiyeler, sarmaşıklar, diğer bazı nebatlar

var. Duvarları ve dört kolonu süsleyen kaba ve çiğ renkteki bezemeler zamanının zevkini aksettiriyormuş. Alçı pencereler de devrinden kalmış.

Semahane kubbesine bakıyoruz. Şimdiki barok, ampir karışığı göbeğin, eski muhteşem ve asîl nakışların üzerine yapılmış olduğunu ve bir sondajla eski kalem işlerinin bulunabileceğini zannettiğini söylüyor Hocam.

Hele mescidin kubbesi, vahdet felsefesini sembolize eden çok güzel bir merkez ifade ediyor. Bunun eteklere kadar inen kısımları ile beraber eski halini düşünüyoruz. Bu göbek eğer eski haliyle restore edilecek olursa eşsiz olacak.

Çıkışta antredeki Selçuk işi büyük dolaba göz atıyorum. Güzel bir işçiliği var.

Mehmet Bey gelmiş; avluda resim çektiriyoruz.

Saat 10 da, sabahleyin müzeden telefonla yer ayırttığımız Güney Oto ile Karaman'a hareket edeceğiz. Daha önce Valuf Hanındaki rölöve bürosunda Alaeddin Beyi ziyaret ettik. Valüt az kaldı. Otelden çantaları alıp,



saatte Karaman'a gidiyormuş.

Yol boyunca yağmursuzluk yüzünden bozdur kalmış. cılız, yeşil ekin tarlalarının arasından geçiyoruz. Bu sene mahsul fena...

İlisra'da otobüs arıza yaptı. Bir kilometre ötede, büyükçe bir tepe şeklinde höyük ve eteğinde köy görünüyor. Buradaki cami çok eski teresanmış. Fırsat bulursak, bugün öğleden sonra

faytonla garaja gidiyoruz. Süheyl Bey de ayrı otobüste imiş, onun gecikmesi bizi meraklandırıyor. Nihayet geldi, hareket ettik. Birbuçuk



(Yemekten sonra yine parkın yanındaki kahvede biraz oturduktan sonra Yunus Camiine gidiyoruz. Bu, mütevazı, küçük bir eser; fakat dışta taş kaplama piramidal çatısı ile, içte ise alçak kubbe ve kemerleriyle güzel ölçülere sahip. Ne yazık ki fena bir tamirle

son cemaat mahallinde kemerlerin aralan kapanmış, minaresi değiştirilmiş ve ön kısmın çatısı yükseltilmiş. Camie bitişik kapalı hücrede Karamanlıların Yunus Emre olduğunu iddia ettikleri mezar yatıyor.)



Saim Hoca buraya tekrar gelmeğe karar verdi. Civar köylerde, toprak sathına çok yakın beyaz ince tabakalar halinde çıkan [redacted] taşlarla yapılmış güzel evler görünüyor. Bu taş topraktan çıktığında yumuşak iken, sonra sertleşiyormuş. Duvarları öyle hoş intişlerle örmüşler ki, bir artist kompozisyonundaki ustalığı seziyor insan!...

Saat 11.45 de Karaman Kalesi göründü. Önce garajlara geldik. Bir fayton kiraladık. Süheyl Hoca'yı da alıp Hükümet meydanına gidiyoruz.

Burası, ortasında Atatürk'ün büstü ile süslenmiş, küçük dörtköşe bir park. Etrafında iki katlı evler ve dükkânlar sıralanmış. Cuma günü olduğundan herkes öğle namazına gitmiş. Kahvede lüzi, tertip komitesinden bir-iki kişi karşıladı. Öğle yemeğini çarşı içinde iki katlı bir lokantanın balkonunda yiyoruz. (→) Dönüşte ikametimiz için ayrılan Selâmet Palas'a gidip eşyalarımızı bıraktık.

Öğleden sonra bir taksiye binip 'İlisra'ya hareket ettik. Takside bizimle



beraber, rehber olarak Konya İlk öğretim müfettişlerinden Kemâl Bey var.

İlisra Camii hakikaten enteresan. Önce dış duvarlardaki çatlak ve harap kısımları gördük. Safiet Bey resim çekiyor. Son cemaat mahallinde ve dahilde iki büyük, süslü alçı mihrap var. Üzeri giometrik şebekeler ve rumîlerle bezeli. Tavan ağaç kalonlar üzerine tutturulmuş ve Beyşehir Eşrefoğlu veya Ankara Ahî Serafeddin Camilerinde olduğu gibi ahşap kirişleme üzerine çorak ile örtülmüş. Son cemaat mahallinden hareme -

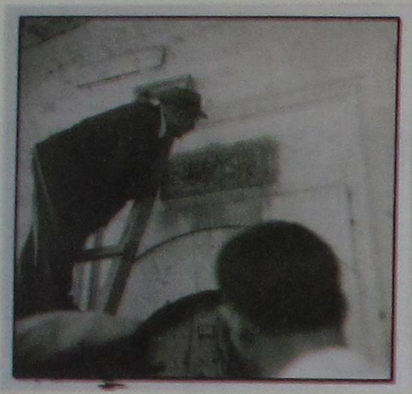

ceviz üzerine sedef kaḳma pek güzel bir kapı mevcut; fakat o kadar tozlu ve kirli ki üzerindeki motifler seçilemiyor. Hoca ile haremin ölçülerini alıyoruz. Saffet Bey yine makina başında. Saim Hocaya kilimlerin altından eski büyük bir halı çıkarıp gösterdiler. XVII. asır Uşak halısıymış. Renk ve motiflerinde bir asalet var. Hele dipteki akşap mahfel altında bir köşeye atılmış, mahallî teknikle yapılmış şamdanlar görülmeğe değer eserler... Topraktan, testi gibi olanının ve ağaçtan oyma üç ayaklı uzun şamdanın acele krokilerini çiziyorum. Köşede bakırdan, topraktan daha bir sürü oriğinal parça mevcut.

Bu güzel camiin duvarlan yer yer çatlamış ve buralardan akşap kirişler rutubet alarak çürümüş. Saim Hoca, tavanı askıya alıp, duvarlan sağlamlaştırmak suretiyle bir restorasyona gidilmenin doğ



İlisra Camiinde pismiş toprak şamdan

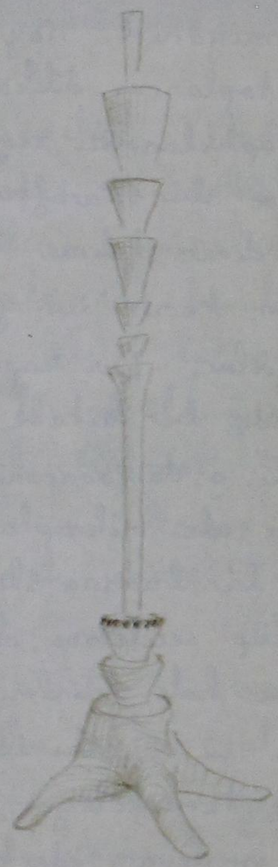

İlisra Camiinde Ağaçtan Oyma şamdan

nu olacağını söylüyor. Dışta, giriş revağındaki mukarnas selçuk stili ahşap iki sütun başlığı sürpriz tesiri yapıyor. Orijinal insitü'nü değil mi bilemiyorum. Köylüler toplanmış dikkatle yaptıklarımızı seyrediyor, bir taraftan da tekrar tekrar camiin tamiri için yalvarıyorlar. Dış kapı üstünde bir kitabe var ki o da sonradan içteki alçı mihraplar gibi bir badana ile örtülüp seçilemez, okunamaz hale getirilmiş. Hoca su ve çaku ile bunu temizletiyor. Bu iş devam ederken Kemal Bey'in daha önce bahsettiği köy hamamını görmeğe gidiyoruz. Metruk fakat sağlam bir Osmanlı eseri. Tekrar dönüp camiie geliyoruz. Bütün köylüler peşimizde. Yazı husmen meydana çıkmış, Sabin Bey bir merdiven üzerine çıkarak okumağa çalışıyor. Bu pek fotoğrafla tesbit ediyorum.

Köylüler akşam yemeğine İlüra'da kalmamız için rica ediyorlar. Hocam kabul etmeğe mecbur oldu. Cami yanında Sadık Sultan' ınında bir velinin mezarı var. Sandık, kim olduğunu söyleyemediler.

Hocam, uzakta bir emin bahçesinde, şerbetâde güzel motifli ahşap bir şebeke gösteriyor. Saffet Bey gidip resmini çekti.

Yavaş yavaş mektebe gidiyoruz. Geniş bahçedeki ağaçlık Kemâl Beyin eseri, büsbütün daha da geliştirmek, hatta köyüğü de ağaçlandırmak fikrinden bahsediyor. Köy öğretmeni bir kova içinde köylüde bulunan bazı parçaları getirdi. Roma, Bizans sikkeleri, kandilleri ve paralar... Aralarında kemik üzerine işleme bir parça var ki ne olduğunu kestiremiyoruz. Hoca Ankara müzesine götürmek üzere bunu alıyor.

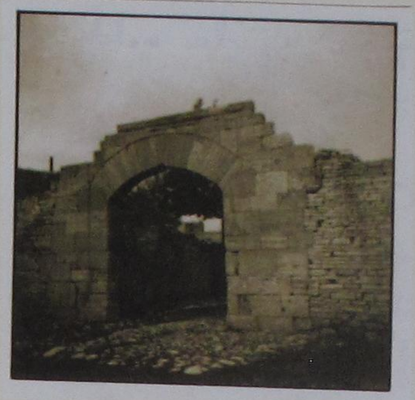

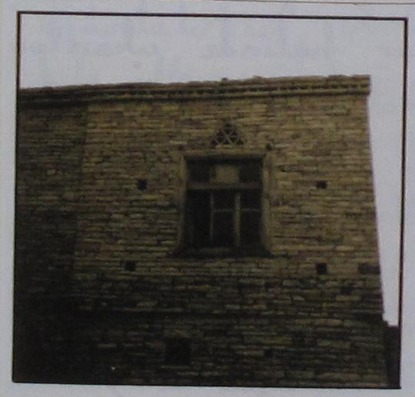

Şimdi Kazım Karabekir - Gaferyat kışlasına gideceğiz. Yavaş yavaş hava kararıyor. Hafiften bir yağmur başladı. Köylüler, aya-

ğınız uğurlu geldi diyorlar.

Gaferyat'taki Cami çok güzel bir ~~[illegible]~~ mihrab ve ~~[illegible]~~ minber ihtiva ediyor. Mihrab fevkâlâde Selçuk çinileriyle süslü olup, sağ ve solda en alt sıradaki türkuvaz üzenne altın yaldız motifli iki altıgen plâk karşısında, Sükuyl Hoca'nın bizimle beraber olmadığına esef ediyorum. Cami içi karanlık olduğundan motifler tam olarak seçilmiyor. Yer yer şebekelenmiş ve kabartma yazılarla süslenmiş minber ise basit fakat güzel bir işçilik gösteriyor. Camiin güzel, klasik nizamda bir minaresi var. Köylüler, camiin damı, aktığı için kiremitleri kaldırıp çinko ile kapatmak istiyorlarmış ?!... Yanda arkada, Osmanlı stili bir hamam var. Bizim girdiğimizde kullanılıyordu. Yalınında bir de kadınlar kısmı var.

Daha sonra köylüler bize kale kapısını gösteriyorlar. Bu köyde de bütün evler, İlisra'da olduğu gibi, yerden tabakalar halinde çıkarılan kalker plâkların istifi ile inşa edilmiş. Hele bir evde pencere üstüne bir güzel motif de işlenmiş. Fotografını aldım.

Kale kapısı mezarlığın yanında, sepet kulpu ince bir taş kemerden ibaret. Hoca'ya göre Lâle devri eseri. Yalında höyün ilkokulu var. Kapı yanında hafriyattan çıkan Bizans devri işlemeli balustrad'ı ve küçük boyda bir eskülap heykelini orada muhafaza ediyorlarmış, çıkarıp gösterdiler.

Akşam güneşinin son ışıklan etrafı aydınlatırken, otomobile atlayıp tekrar İlisra'ya dönüyoruz. Dönüşte höyüğün tepesine, su deposunun yanına çıktık. Yerde pek çok ufak roma, bizans seramik parçaları var. Biraz topladım. Toprak içine gömülü su deposunun üzerinden etrafı seyretmek harikulâde güzel. Köy hemen ayağımızın altında. Uzaklarda yağmur el'an devam ediyor.

Yemeği eşrafdan, Ömer Efendinin evinde yedik. Köy bizi ağırlamak için seferber olmuş. Mahcup oluyorum. Çorba, börek, dolma, salata, yoğurt nihayet baklava geliyor. Masanın etrafında yedi-sekiz kişiyiz. Köylü usulü herkes ortadaki yemeği kaşıklıyor. Yemekten sonra sini kalktı, ibrikten döktük-

leri ilik su ve puro sabunuyla, güzel bakır leğenin içinde sırayla elimizi yıkıyoruz. Herşey o kadar temiz ki! Artık kahve içip sohbet ediyoruz. Gece oldu. İzin isteyip ayrıldık. Karaman'a doğru yol alıyoruz; o ise parlak ışık kümeleriyle gitgide yakınlaşarak bize göz kırpıyor.

Şöförümüz Mehmet Önder Beyin bacanağı oluyormuş.

Sabah kahvaltıyı çarşı içinde bir pastacıda yaptık. Saf süt, yağ ve ekmek ile gül reçeli ikrâm ettiler. Sonra merasimin



başlıyacağı, roma devri aslanlarla süslü parka gidip yerlerimizi aldık. Bir askerî bando marşlar çalıyor. Köşede bir yere yüksekçe bir kürsü koymuşlar. Parkın etrafını çepeçevre, dükkânların damlarına kadar köylüler işgal etmiş. Saat 10 da tören başlıyacak. Bir az evvel II. Ordu Kumandanı Şefik Paşa ve maiyeti gelerek yerle-

rini aldılar. Paşa bizim Hocanın eniştesi oluyormuş. Önümüzden geçerlerken el sıkıştılar. İstiklâl Marşı ile bayram başladı. Daha önce bastırılmış olan elimizdeki program bir hayli değişmiş. Gelmeyen pek çok davetli var. Konuşmalar şu sıraya göre oluyor:

1) Avukat Baha Kayserilioğlu açılış konuşması yaptı. Güzel bir konuşma oldu bu.

2) Konya Valisi Rebii Karatekin konuştu.

3) Prof. Agah Sırrı Levend irticalen, ders verir gibi güzel misâllerle, öğretici bir konuşma yaptı.

4) Türk Dil Kurumu Başkanı Hikmet Dizdaroğlu konuştu.

5) Baha Kayserilioğlu tekrar kürsüye gelerek Cemal Gürsel'den, Millî Eğitim Vekilinden v.s. den gelen tebrik telgraflarını okudu.

6) Sunullah Ansay konuştu. Tek tek ve mümkün olduğu kadar günün havasına uygun yani Türkçe kelimelerle yapılan bir konuşma.

7) T. Dil Kurumu üyelerinden Calût Öztelli konuştu. Menfi tesirli bir konuşma idi. Sözlerinin

sonunda Ince şalvar Karamanlılara Yunus Emre'nin ve Karaman oğlu Mehmet Bey'in parlak lüler heykelini dikmelerini tavsiye etti.

8) Basın Yayın Turizm Bakanı Cihat Baban konuştu.

9) Öğretmen Zeki Üyetürk konuştu. Saf, heyecanlı ve güldürücü idi. İddiasına göre Türkiyede İstanbul şivesine en yakın şive Karaman şivesiymiş.

Bando marşlar çalmağa başlarken biz de kalkıp otele gidiyoruz. Hoca öğleden sonraki konferansı için slight'larını ayarlıyor ve bazı notlar alıyor. Yemeği dördümüz, bir lokantada yedik. Sonra gidip, projeksiyonlu konferansların verileceği Şehir Sinemasına gittik. Zehirar otele dönüp dinlenecegiz. Ben fırsattan istifade etmek için Hocadan izin istedim. Fotoğraf makinamı alıp bir saat içinde rüzgârın olduğu kadar yer gezip, resim çekeceğim.





Önce Mader-i Mevlânâ'ya gidiyorum. Harap, çirkin barok süslerle yazık edilmiş küçük Osmanlı devri camii içinde, büyük sedir üzerinde, köşede, etrafı kafesli sandukayı gösteriyor rehberli rehber kızlar. Sedir üzerinde yine üzeri eski şallarla örtülü türkaç sanduka daha seralanmış. İçinde hürmet, hayret fakat böyle muhterem bir insana gösterilen lakaydının verdiği üzüntü; anlayamadığım acayip bir hüzün var.

Hatuniye'ye gidiyorum. Üç renk taştan, harikulade güzel motiflerle işlenmiş tek kapıyla karşılaştım. Bu kadar mücessem motiflerin, ihtirasla böyle kaynaştığını ilk defa müşahede ediyorum. İçerde medrese odaları, köşelerdeki kubbeli dershane ve türbe ve ortadaki eyvan çok şuhûr sağlam. Yalnız revak ve tek kapının iç kısmı harap. Eyvanın eteklerini kaplayan türkuvaz ve lacivert altı köşeli çini karolardan eser kalmamış.



Eyvanın iki yanındaki türbe ve kuşluk dershanenin kapılarını süsleyen güzel oymalar hayret uyandırıyor.

Acele etmem lazım. Biraz ötedeki İbrahim Bey imaretine gidiyorum.

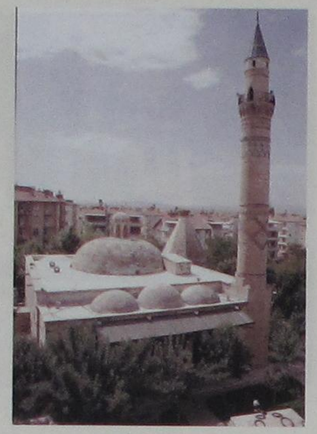

Ne güzel bir mimarî kütle kompozisyonuna

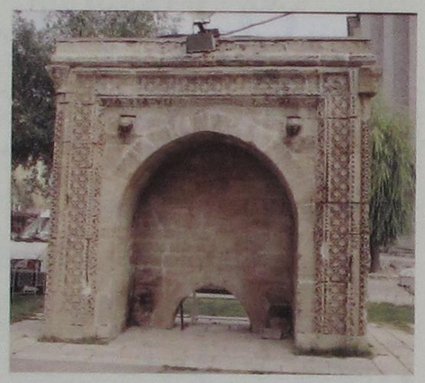

salıp bu külliye. Cümle kapısının karşısındaki kattal çeşmenin palmet motifli işlemeleri dantel dantel gör ale-

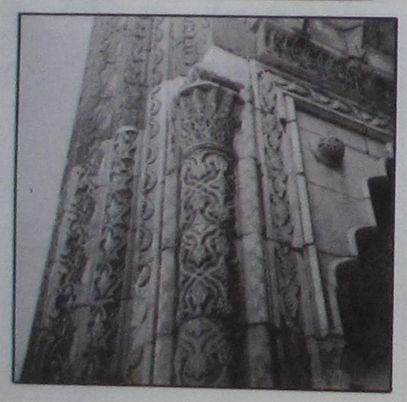



yor. Kümbet ise o kadar asil bir karakter sahip ki. Hem de oldukça sağlam. Külahın tepesine bir leylek yuva yapmış. Kümbet içinde, ortada, alçı üzerine son derece sanatkârâne muhtelif motiflerin

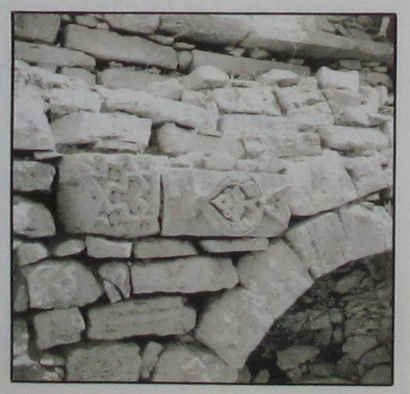

ve yazı frizlerinin işlenmesi ile süslenmiş üç kalıt çok harap. Mezar saygunculanının para bulmak arzusu ile yaptıkları tahribat bu. Kera türbenin



içi ve pencereleri de tahribe uğramış. Müze bekçisi, ahşap üzerine oymalı aziz tasvirleri ve kutsal motifleri ihtiva eden bir çift dolap ha-





pağı gösteriyor. Bunlar uzun müddet evinde muhafaza ettikten sonra, buraya bayram dolayısı ile getirmiş. Gerek ifade ettikleri mânâ, gerek se renkleri bakımından çok enteresan



ve orijinal parçalar.

Külliyenin minaresi güzel işlemeli, bazılan renkli taş kakma veya çini motifleri ile çok cazip geldi bana. Kulak ve şerefesinde bazı hasarlar mevcut.

İçeri girişte cümle kapısının işlemeli, kitabeli hemeri üzerine sonradan konan çirkin saç yağmurluk insana azap veriyor.

Böyle güzel bir külliye için

bu küçük giriş kapısı bana çok sade göründü. Belki de ön cepheyi süsleyen bir son cemaat mahalli vardı.

Dahilde kubbe-



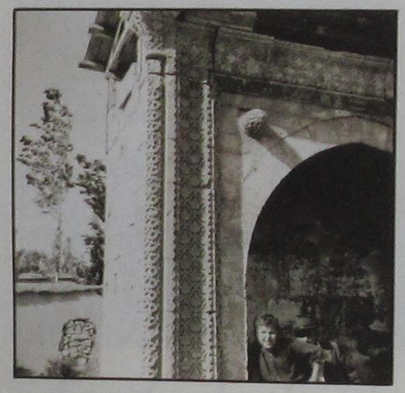

nin örttüğü, loş iç hacım bambaşka bir tesirle sarıyor insanı. Kubbenin ortası açık olup, kenarlardan üç dairevî pencere ile ışıklandırılmış. Eyvanda yine çini lam-

bri izleri görünüyor. Yerdeki molozların arasında kırık mezar taşları görülüyor. Odaların bir kısmı harap halde; fakat bu eser



heyeti umumîye.





siyle kolayca ihya olunabilir. Zira pek az bir himmetle, kullanılabilir hale getirilir. Doğu cephesinin duvarları merdiven gibi kademeli iki payanda duvarı ile desteklenmiş. Yoksa devrilecek.

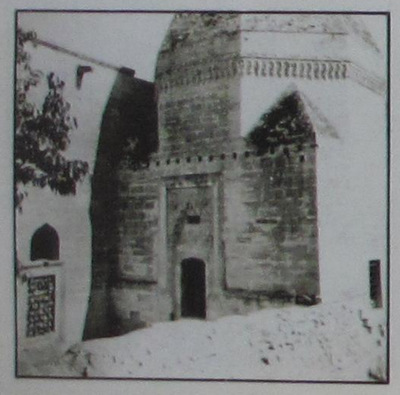

Başka yer gezemiyorum. Acele otele döndüm. Saat 16.30 da mahinaları alıp sinemaya gidiyoruz. Ahmet teypi hazırlamış, babasının konferansını banda alacak. Projeksiyonu ve teypi balkonda korkuluğun kenarına yerleştirdik.

Saat 17.30 da Faruk Sümer'in konuşmasıyla öğleden sonraki konferanslar başladı. Sonra Ali Saim Bey.

in konuşması. Sağ olsun, çok uzun cümlelerle konuştuğu için ekseriya cümlelerin başı ile sonu arasındaki irtibatı kaybediyor. Projeksiyonda

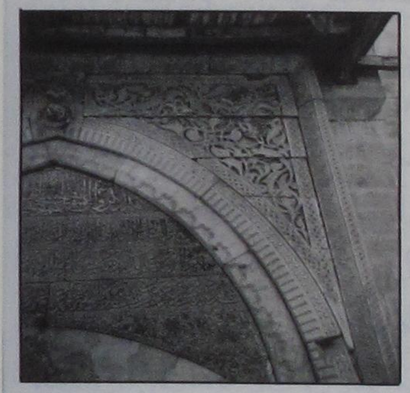

Karaman'a ait rezimlerin gösterilmesi, bilhassa alâkâ çekici oldu. Daha sonra Konya Müzesi Müdürü Mehmet Önder konuşuyor.

Akşam yemeğini mahfelde yedik. Sof-



rada Süheyl Bey ile Saim Beyin arasında oturuyorum. Bu benim için büyük bir şeref. Bana verilen bu payeyi yadırgıyorum. Saadetten sarhoş



gibiyim.

Gece Gazi Okulunda folklor gösterileri varmış. Yemekten sonra gurup halinde yavaş yavaş o tarafa yürüyoruz. Önce parkın yanındaki dondurmacıda birer nefis dondurma yedik. Gazi Okulunda öyle bir kalabalık birikmiş ki kolay kolay ~~içeri~~ giremiyoruz. İçeride de seyir için yer yok. Mecburen geri döndük. Süheyl Hoca yeni tamir edilmiş olan Hacı Beyler Camiinde çalışacak. Burası şimdi Turizm Bürosu ve kütüphane olmuş. Biz de Saim Hoca ile otele döndük.

Otelin alt katında, arkadaşların kaldığı odanın tavanında oymalı akşap beyzî ~~işleme~~ göbek hoşuma gitti. Yer yer aynalarla süslenmiş. Yukarıdaki sofanın ortasında da güzel, büyükçe dayirevî bir motif var. Karamanda birçok evlerin akşap süslemelerinde böyle ~~akşap~~ rozetler kullanılmış. Kaldığımız Selamet Palas eskiden yetimler yurdu imiş. Sonra satın alan yeni sahibi otel yapmış. Öyle kötü bir tadilatla ki; meselâ bizim odanın iç sofaya bakan tek penceresi var. Üstelik bu küçük odaya dört

yatak koymuşlar. Tavanda, çaprazlamasına bir duvardan girip, öbür duvardan çıkan siyah soba borusu yegane ziynet!...

4 Haziran Pazar. Sabah dünkü yerde kahvaltı ettikten sonra hep beraber doğru Hatuniye'ye gidiyoruz. Daha sonra Alaeddin Ali Bey türbesini gördük. Yakından iki resmini çektim. Buradan İbrahim Bey imaretine gidiyoruz. Saim Hoca da bu manzumeyi çok seviyor. Türbede tekrar akşap dolap kapağına bakıyoruz. Bu, Saim Hocaya göre XVII. asır işi ve Türk Sanatının te-

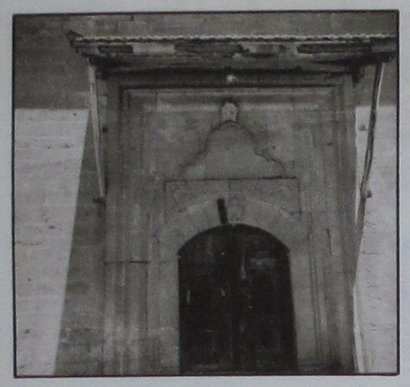



siri altında yapılmış bir hıristiyan mabedine ait dolap kapağı imiş. Bilhassa Türk tezyini bariz olarak göstermesi bakımından mühim.

Burada, bayramın ilk gününden beri dikkatimizi çeken Rus turistleri ile yine karşılaştık. Türkçe bilen ve bizlerin her hareketini gözden kaçırmayan bu insanlardan hoşlanmıyorum.

Saat 10 da Süheyl Beyin sinemada konuşması var. Önce yine Cahit Öztelli konuştu. Yunus Emre ile Kırışçı Yunus'u birbirine karıştırdı. Tarih hatalar yaparak saçma iddialar ileri sürdü. Müteakiben kürsüye gelen Hikmet Dizdaroğlu ise daha ziyade Dil Kurumunun propagandasını yaptı. Nihayet Süheyl Hoca konuştu. Anla-

yana çok şeyler ifade eden bir konuşma idi bu.

Daha sonra otelden fotoğraf makinalarını alıp faytonla Arapzade, Büyük Karatay camilerini dıştan söy-



le bir gördük.

Siyahser'e gidiyoruz. Çok özellikleri olan bir manzume bu. Kapının üstünde üç güzel kitabe var. Aynca Abdülmecid'in tuğrası da konulmuş.



Dış duvara yer yer küçük rozetler işlenmiş. İçeride, kubbeli kısımda ise çok güzel süslemeler görüyoruz. Ortada güzel bir mermer havuz var. Bütün manzume tamire



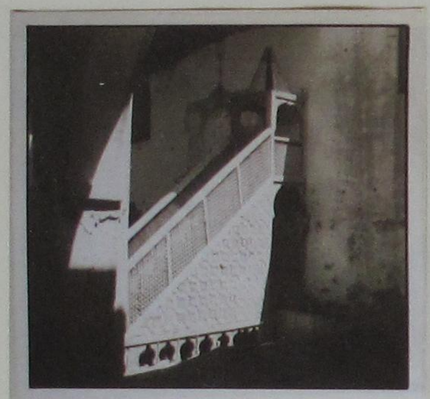

muhtaç. Düz ahşap tavanlı eski kısımda basit fakat enteresan bir minber var. Fotoğrafını aldım. Arkadaki mezarlıkta eski bir selçuk mezar taşı gördüm. Sekizgen plânlı, üstü açık sivri kemerlerin çevre-



lediği Siyakser'in türbesindeki demir parmaklıklı kapının, taş kemere oturuşunda enteresan bir detay var. Onun da resmini çektim.

Öğle yemeğine



yine askerî mahfele davetliyiz. Yemekten sonra, mahallelerindeki camiin büyütülerek yeniden yapılması işi için Saim Hocayı köylüler arıyor. Arabaya binip

oraya gidiyoruz. Dönüşte Yeni Minare Camiini gezdik. Çok fena tamir edilmiş bir eser. Kalan izler onun klâsik nizamda güzel bir mabet olduğunu gösteriyor. Minarezini daha yapmamışlar. Eski sökülen taşlar bir kenarda duruyor.

Buradan sonra, Saim Hoca ile Lâl Paşa, Yeni Hamam ve Emir Süleyman Hamamlarını dolaştık. Yeni Hamam güya yeni restore olmuş da, onun için bu isimle anılıyor. Restore değil, rezil olmuş. İçine giremedik kilitliymiş.

Emir Süleyman Hamamı ise şahane

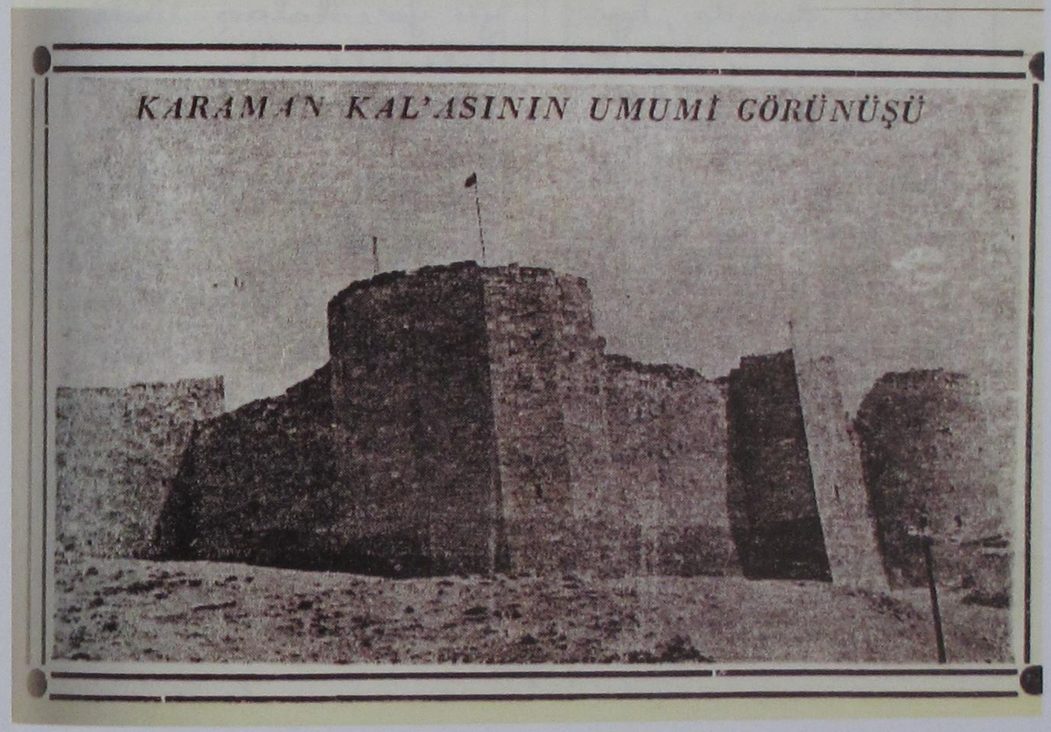

bir anıt. Yazık ki şahısların tasarrufu altındaymış. İnşallah bu güzel eser iyi restore edilir ve işletmeye açılır. Ak Tekke Camii ile ikisi yan yana öyle iyi duruyor ki! İçeride dolaşırken halvetlerin birindeki kurnada yazılar gördük. Soğukluğun kubbesi dışında, kurşun tamiri için icabında çıkmağa yarayan istinat yerleri, çıkıntılar görülüyor.

Son merhale Kaleye çıkıyoruz. Karaman kalesi belli uzaktan bürşey ifade etmiyor. Fakat yaklaştıkça, beden duvarlan arasında, diğer taşlarla beraber kullanılmış harikulade motiflerle süslü öyle taşlar, öyle yazılı kitabe parçaları görüyoruz ki!.. Bunların çoğu, şehirde yıkılan eserlerden toplanıp, burada kullanılmış. İçeride, giriş kısmında akşap döşemeleri teşkil eden ardıç ağacı kirişler yer yer kalmış. Kale kolaylıkla tamir edilebilecek durumda. Zeminde pek çok moloz birikmiş. Bunun altından mühim nimari parçalar çıkabilir. Karaman şehri ve civarı burçların üzerinden pek güzel görünüyor. Yer yer dış kalenin iz-





lerini seçebiliyoruz. Fakat çoğu harab olmuş.

Kaleden dönüşte otele uğrayıp eşyaları aldık, istasyona gidiyoruz. Saat 17.00 de Konya'ya tren var. Rahatça yer bulduk. Karaman Kalesi uzun müddet ufkumuzdan kaybolmadı.

Konya'da tekrar Olgun Palas'a yerleştik. Bu sefer bir kat aşağıdayız. Saffet Bey ayrıldığı için üç yataklı bir odaya yerleştik. Yemeği yine Merkez Lokantasında yedik. Akşam erkenden yattık.

Pazartesi sabahı saat 8 de Mevlânâ'dayız.

Dış kapıyı Mehmet Bey açtı. Türbenin anahtarı bekçide ve o da evde olduğu için ziyareti dışardan yapıyoruz. Avluda bir müddet oturduk.

Saat 9 da Oto Nakliyat'ın bir otobüsü ile Ankaraya hareket ettik.

Yol üzerinde Selçuklardan kalma Horozlu Han ve daha ileride, sıcak toprağın hasıl ettiği buhar tabakaları yüzünden, bulutlar yahut göller üzerinde yüzüyormuş gibi görünen Zazadin Hanı Konya'dan son hatıralar.

Bulutlu bir havada, manatan gö-

rünüşlü asfalt yol, bodur buğday tarlaları arasından alabildiğine uzanıp gidiyor.

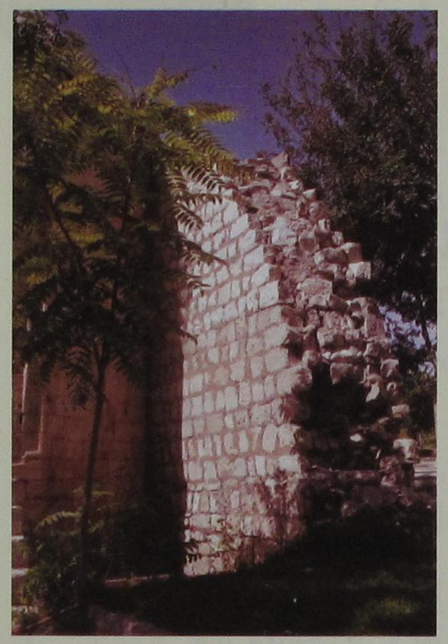

GÜNÜMÜZ KONYA' SINDA HALK PLASTİK SANATLARI

Emine KARPUZ*

ÖZET

Selçuklu'nun başkenti ve Osmanlı döneminde büyük bir merkez durmundaki Konya'da sosyal yaşam içinde son derece önemli olan el sanatlarının günümüzdeki durumunu tespit etmek amacıyla bu araştırmanın konusu "Günümüz Konya'sında Halk Plastik Sanatları"olarak belirlenmiştir.

Halk plastik sanatları Türk halk sanatı, halk edebiyatı, halk müziği v.b. gibi işitsel (fonetik) sanatlar, halk oyunları, halk dansları v.b. hareketli (dramatik) sanatlar ve el sanatları, el işi olarak adlandırılan halk resmi, tekstil işleri v.b. gibi iki boyutlu; çömlekçilik, metal işleri, ağaç işleri v.b. gibi üç boyutlu örnekler içeren halk sanatlarından oluşmaktadır(Barışta, 2005, 14). Güzel sanatlar dışındaki halk plastik sanatları bireyin yararlı ve güzel şeyler oluşturmak için teknik bilgi, el becerisi, deneyimi ile çeşitli araç ve gereçler kullanarak uyguladığı sanatlardır. Teknolojik gelişmeler, ülkemizde yaşayan insanların beğenilerinin değişmesi ve taleplerinin azalmasına paralel olarak sanatlarımızın bazıları her geçen gün yok olmaktadır. Gelecek nesillere günümüzün el sanatlarını tanıtmayı hedefleyen bu çalışma Türkiye genelinden Konya özelini incelemeyi amaçlamaktadır.

Saha çalışması, mülakat ve literatür yardımıyla hazırlanan bu araştırmada günümüz Konya'sında hangi el sanatlarının var olduğu, hangilerinin bitmekte olduğu, desteklenmesi gereken el sanatlarının neler olduğu ve günümüzdeki durumları belirlenecektir. Hangi tekniklerin kullanıldığı, hangi malzemelerin tercih edildiği, türleri ve ustaları gibi konulara açıklık getirmeyi hedefleyen bu araştırma Türk El Sanatları içinde Konya'nın konumunu ortaya koyacaktır. Yapılan literatür araştırmasında bazı el sanatları ile ilgili makalelerin olduğu görülmüştür. Bunlar dışında konuyu bütün olarak ele alan yayınlanmış bir çalışmanın bulunmaması bizi bu araştırmaya sevk etmiştir.

*Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Meslek Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Yapılan araştırmada 21. yüzyılın başında Konya'da tespit edilebilen halk plastik sanatları şu şekilde tasnif edilmiştir: **Ağaç işleri;** kaşıkçılık, ağaç ve metal oyma-naht sanatı, kündekari, tesbihçilik, **Deri İşleri;** mestçilik, saraçlık, İplik İşleri; dokuma sanatı, keçecilik, nakış- örgü-dantel işleri, yorgancılık, **Kitap Sanatları; Metal İşleri;** bakırcılık, kalaycılık, kuyumculuk, teneke işleri, **Taş İşleri;** mezar taşçılığı, **Toprak İşleri**. Bu sanatların bir kısmı varlığını sürdürürken, büyük bir kısmı ise her geçen gün yok olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, halk plastik sanatları, günümüzdeki durumu.

ABSTRACT

LOCAL PLASTIC ARTS IN TODAY'S KONYA

Local plastic arts is a concept involving the whole local handworks as a new approach. In this study, it has been attempted to analyse handwork in Konya today via that approach. With this study based on an area research, equipment, methods, productive works and problems have been emphasized.
Local plastic arts recorded in Konya at the beginnings of the 21st century are as follows :
Wood work; making spoons, wood and metal, engraving, woodcarving,
beods making.
Leather work; mestçilik (making light thin soled boots), saddlery
Spinning : Textile, felt making, embroidery, knitting, lacework, guilting.
Bookarts :
Metal work: coppersmithing, tinsmithery, jewellery.
Stone work ; grave-stone making.
Earth work
Whereas some of these arts still exist, most of them dissappear day by day.

kaşıkçılık: making or selling spoons.
ağaç oyma:wood engraving
deri: "skin,leather, peel"
mest: light thin-soled boot
saraçlık: Being a maker or seller of leather goods.
iplikçilik: "1. being a maker of thread or yarn; the spinning business. 2. being a seller of thread or yarn."
dokuma: 1. weaving. 2. woven. 3. cotton cloth. 4. textile. -- tezgâh loom (for weaving).
keçecilik: making or selling felt
nakış: "1. embroidery, needlework. 2. formerly mural; fresco. 3. formerly miniature painting, miniature.
örgü: "1. knitting, knit; darning; braiding; weave. 2. knitted article, piece of knitting.
dantel: lace, lacework.
yorgancılık: quilting
kitapçılık: bookselling.
toprak: "1. earth, soil; dirt. 2. land.
metal: Metal
bakırcılık: Coppersmithing.
kalaycılık: Work of a tinker or tinner
kuyumculuk: Jewellery
tenekecilik: Tinsmithery, being a maker or repairer of tinware.

Keywords: Konya, local plastic arts, current hand work

GİRİŞ

Selçuklu'nun başkenti ve Osmanlı döneminde büyük bir merkez durmundaki Konya'da sosyal yaşam içinde son derece önemli olan el sanatlarının günümüzdeki durumunu tespit etmek amacıyla bu araştırmanın konusu "Günümüz Konya'sında Halk Plastik Sanatları"olarak belirlenmiştir.

Teknolojik gelişmeler, ülkemizde yaşayan insanların beğenilerinin değişmesi ve taleplerinin azalmasına paralel olarak el sanatlarının bazıları her geçen gün yok olmaktadır. Gelecek nesillere günümüzün el sanatlarını tanıtmayı hedefleyen bu çalışma Türkiye genelinden Konya özelini incelemeyi amaçlamaktadır.

Saha çalışması ve literatür yardımıyla hazırlanan bu araştırmada günümüz Konya'sında hangi el sanatlarının var olduğu, hangilerinin bitmekte olduğu, desteklenmesi gereken el sanatlarının neler olduğu ve günümüzdeki durumları belirlenecektir. Hangi tekniklerin kullanıldığı, hangi malzemelerin tercih edildiği, türleri ve ustaları gibi konulara açıklık getirmeyi hedefleyen bu araştırma Türk El Sanatları içinde Konya'nın konumunu ortaya koyacaktır. Araştırma metninin oluşturulmasında günümüze ulaşan el sanatlarının sıralanması ve tasnifinde hocam Sayın Prof. Dr. H.Örcün Barışta'nın **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2005 adlı yayınındaki sıralama aynen kullanılmıştır.

Araştırma sırasında Konya'da bulunan sanatçılarla görüşülerek, bilgilerine baş vurulmuştur[1].

Yapılan literatür araştırmasında bazı el sanatları ile ilgili makalelerin olduğu görülmüştür. Bunlar dışında konuyu bütün olarak ele alan yayınlanmış bir çalışmanın bulunmaması bizi bu araştırmaya sevketmiştir. Konumuza kaynaklık teşkil edebilecek bazı yayınlar arasında AYAS, Necati, **Geçmişten Günümüze Konya Esnafı**, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 1991 adlı eserde kunduracılık, keçecilik, saraçlık, Mevlevi Sikke yapımı, semercilik, halıcılık,

urgancılık, demircilik, bakırcılık, nalbantlık, kalaycılık, kaşıkçılık, kündekari, hat sanatı,fotoğrafçılık, tenekecilik, çilingirlik, Konya yemekleri konularında kısa bilgiler verilmektedir. ÖZÖNDER, Hasan, "Selçuklu, Beylik ve Osmanlı Dönemlerinde Konya'da Sanat Hayatı", **Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi,** Konya, 1999, s. 157-202 adlı makalede çiniçilik, halıcılık, kumaşçılık, keçecilik, ahşap, maden sanatı, dövmecilik, Hüsn-i hat, tezhip, ciltçilik, resim ve nakış işleri, şiir ve edebiyat, musiki, kaşıkçılık sanatları hakkında bilgiler verilmektedir. Aynı bilim adamının "Osmanlı Döneminde Konya'nın Sanat Hayatına Toplu Bakış", **Osmanlı Döneminde Konya**, Konya, 2003, s. 293-300 adlı yayınında mimari, çinicilik, halıcılık, ahşap, maden sanatı, dövmecilik, Hüsn-i hat, tezhip, ciltçilik, şiir ve edebiyat, musiki, kaşıkçılık hakkında bilgiler yer alır.

BARIŞTA, H.Örcün, "Konya'nın Osmanlı İmparatorluk Dönemi El Sanatları", **Uluslar arası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi,** Konya, 2000, s. 845-854 adlı yayında kağıt sanatları, mezar taş işçiliği, ağaç işleri, metal işler, cam altı resimler, seramik, tekstil(dokuma), oya, işleme, tentene, keçecilik, dericilik hakkında bilgi verilmiştir.

Ayrıca Atlan, M.Ş., "Konya'da Küçük Sanatlar I" , **Konya**, Sayı: 67-68, Konya, 1944, s.11-16, ile aynı yazarın "Konya'da Küçük Sanatlar II", **Konya**, Sayı: 69, Konya, 1944, s. 26-32 eserleri yeniden yayınlandı. Konya el sanatları konusundaki en eski ve en önemli araştırmadır. Bu yayınlar dışında lisans ve lisansüstü düzeyde tezler de bulunmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı Geleneksel El sanatlarını Geliştirme ve Turistik El Sanatları Üretim Projesi çerçevesinde, **Geleneksel El Sanatları Türkiye Profili Ön Araştırma Raporu,** Ankara, 2004 yılında yayınlanmıştır. Bu raporun 81 il genelinde yaşatılan, kaybolmaya yüz tutmuş ve kaybolmuş El sanatları Çeşitliliği içerisinde Konya'da incelemeye alınan iller arasında gösterilmiştir. Bu çalışmaya Türkiye Üniversiteleri içerisinde El Sanatları Eğitimi Bölümü bulunan iki üniversiteden birisi olan Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi bu çalışmanın içine dahil edilmemiş, sadece Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı okulların öğretmen kadrosu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu rapora göre; Konya' da yaşatılan el sanatları olarak Altın-bakır-demir-gümüş işlemeciliği, bıçakçılık, çinicilik, çorap örücülüğü, firkete-mekik-tığ oyacılığı, halı-kilim-zili-peşkir dokumacılığı, halk çalgıları yapımcılığı, keçecilik, kök boyacılık, mermer taşı işçiliği, nalın yapımcılığı, nazar boncuğu yapımcılığı, kaşıkçılık, taş bebek yapımı, tezhip, yazmacılık, yorgancılık gösterilmektedir.

Kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatları başlığında ağaç oymacılığı, cicim-tülü dokumacılığı, ciltçilik, folklorik bebek yapımı, kese yapımı, sepetçilik, üzerlik yapımcılığı yer almaktadır.

Aynı raporda kaybolmuş geleneksel el sanatları ise çarık yapımcılığı, saraciye ve sumak dokumacılığı olarak belirtilmiştir.

GÜNÜMÜZ KONYA'SINDA HALK PLASTİK SANATLARI VE ÖZELLİKLERİ

Türk halk sanatı, halk edebiyatı, halk müziği v.b. gibi işitsel (fonetik) sanatlar, halk oyunları, halk dansları v.b. hareketli (dramatik) sanatlar ve el sanatları, el işi olarak adlandırılan halk resmi, tekstil işleri v.b. gibi iki boyutlu; çömlekçilik, metal işleri, ağaç işleri v.b. gibi üç boyutlu örnekler içeren görsel (plastik) halk sanatlarından oluşmaktadır(Barışta, 2005, 14). Güzel sanatlar dışındaki halk plastik sanatları bireyin yararlı ve güzel şeyler oluşturmak için teknik bilgi, el becerisi, deneyimi ile çeşitli araç ve gereçler kullanarak uyguladığı sanatlardır. Günümüz Konya'sındaki halk plastik sanatları ve özellikleri şunlardır:

A. Ağaç İşleri:

1. Kaşıkçılık:

Kaşığın ilk defa nerede ve ne zaman ortaya çıktığı ve kullanıldığı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte Anadolu'da en erken örneklerine Neolitik dönem yerleşmesi Konya'nın Çumra ilçesi yakınlarındaki Çatalhöyük'te rastlanmıştır. İlk kaşık örnekleri pişmiş topraktan yapılmıştır. Orta Asya'da yapılan kazılarda kaşığa rastlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönem Konya'sında önemli bir sanat kolu olduğu bilinmektedir. Ayrıca Konya kaşıkları Osmanlı döneminde civar illerde olduğu gibi Suriye, Mısır, Tunus ve Cezayir'de de ısrarla aranırdı.(Özönder, 2003, 299).

Akseki yolu üzerindeki Bademli'de bugün yaygın bir uğraşı alanı olarak devam eden kaşıkçılık, geçmiş dönemlerden bugüne Konya çarşı ve pazarlarında alıcıya sunulmuştur. Bademli'deki ustaların yaptığı kaşıklar Konyalı ustalar tarafından cilalanarak ve üzerleri değişik motiflerle boya ile süslenerek yemek, süs veya oyun kaşığı olarak kullanıma hazır hale getirilmektedir. Konyalı sanatçı Hatip Ruşen Efendi 1900 yılında Paris'te açılan El Sanatları sergisine katıldığı kaşıklarla altın madalya alması

ile Konya kaşıkçılığın merkezi olarak anılmaya başlamıştır. Konya kaşıklarında Akseki ve Bademli ormanlarında yetişen gürgen, şimşir, armut, ardıç karaağaç, meşe gibi ağaç çeşitleri kullanılmaktadır. En kalitelisi ve en çok tercih edileni şimşir kaşıklardır. Üzerleri son yıllara kadar Konya'da boyanarak süslenen kaşıkların artık günümüzde boyama yapacak usta bulamadıklarını yörede kaşık satan esnafın ortak dile getirdiği problemidir. Bu makalenin yazımı için Mevlana caddesi üzerindeki turistik eşya satan dükkanları gezdiğimde ne yazık ki birkaç yıl öncesinde satın alabildiğimiz üzerleri Hz. Mevlana'nın güzel beyitleri yazılı veya Mevlana Türbesinin tasviri ile bezeli kaşıkları bulamadım. Ancak üzerleri baskılarla son derece zevksiz süslenmiş veya sadece cila içini daldırılıp çıkarılmış güzel olmayan örneklere rastladım. Eğer bazı kurum ve kuruluşlar bu konu ile bilinçli şekilde ilgilenmez ise artık bundan sonra Konya kaşıkçılığı konusunda bir şeyler söylemek mümkün olmayacaktır.

2. Ağaç ve Metal Oyma-Naht Sanatı:

Naht Arapça bir kelimedir. Yonma, yonulma, oyma (Develioğlu, 1970, 956) anlamındadır. Naht (oyma), ağacı yontmak suretiyle kabartma şekiller vücuda getirmek sanatı(Arseven, 1966,1496) olarak tanımlanmaktadır. Bu sanat daha çok ahşap için kullanılmaktadır. Konya'da ahşap üzerine oyma, yontma, kakma ve yakma teknikleri ile çalışan sanatçılar bulunmaktadır. Bu sanatçılar arasında Kündekari ustaları Mevlüt ÇİLLER, Ahmet YILÇAY, oyma sanatçıları Cengiz BİLGE, Faiz BİLGE, kakma, yakma, oyma teknikleri ile çalışan Halil AÇIKGÖZ sayılabilir(Özönder, 1998, 89-91).

Ahşap yüzeylerin dantel gibi delikli şekilde oymalarla bezendiği ajur tekniğinde örneklere daha çok rahlelerde rastlanır (Öney, 1992, 140). Osmanlı Döneminde naht sanatı ile birbirinden güzel eserler verildiği görüyoruz. Bu dönemde ahşabın yanı sıra sedef, fildişi, gümüş, altın, inci ve kıymetli taşların da delik işi tekniği ile süslendiği örneklerle karşılaşılmaktadır (Özönder,1998,89-91).

Ahşap oyma, delikişi tekniğini metale uygulayan sanatçılardan ilki kuyumcu Mevlana soyundan Rıfat NAZIROĞLU'dur. Bu ustanın yanında yetişen Mehmet Köseoğlu 1957 yılında ustası ile birlikte hat sanatını oyma olarak çeşitli malzeme üzerine uyguladı. 1959 yılından itibaren de yalnız çalışmaya başladı. Uzun bir süre Mevlana Haftası etkinlikleri içinde yaptığı eserleri sergileyerek dünyaya tanıtmaya çalıştı. 1999 yılında geçirdiği rahatsızlık sonucu felç oldu ve 2006 yılı Şubat ayında hakkın rahmetine kavuştu.

Mehmet ustanın rahatsızlanıp işini bırakmasından sonra oğulları bayrağı teslim aldı ve bu sanatı devam ettirmek, tanıtmak amacıyla çaba vermektedirler. Sanatçının büyük oğlu Rahim Köseoğlu ve küçük oğlu M. Kenan Köseoğlu 1997 yılında babaları tarafından Kültür Bakanlığı emriyle açılan kursa katılarak sertifika almışlardır. Bu sanatı halen Konya'daki atölyelerinde sürdürmektedirler.

Hat Oymacılığının Yapılışı ve Kullanılan Araç-Gereçler[2]

Hat sanatının oyma olarak gerçekleştirilmesinde ilk önce yapılması gereken uygulanması istenen hattın seçilmesidir. Yazı uygulanacak yüzeye göre (takı, levha, dekoratif aksesuar v.b.) istenen boyuta getirilir. Altın, pirinç, gümüş, sedef, suni sedef , fildişi gibi istenen malzeme üzerine desen yapıştırılır. Daha sonra çıkarılması istenen yerler delinir ve bu delinen yerlerden testere takılır ve kesilir. Kesme işlemi bittikten sonra tamamı benzine atılır ve yapıştırılan yazının şablonunun çıkması sağlanır. Daha sonra su zımparası ile zımparalanır. Desen üzerine nakış atılacaksa kavak ağacından yapılan rokele tahtası üzerine çakılır. Çapa kalemi ile hatları belirlenir. Çizgili kalem ile hatları belirlenir. Çizgili kalem ile desendeki örneğin yaprağın damarları da belirlendikten ve iç oyma kalemi ile yaprakların ortası açıldıktan sonra nakışlama işlemi tamamlanır. Daha sonra cila motorunda parlatılır. Eser altın kaplama yapılmak isteniyorsa İstanbul'daki atölyelere gönderilerek kaplanması sağlanır.
Hat oymacılığı sanatında kullanılan malzemeler şunlardır:

Makas: Sac ve plaka kesmede kullanılır.
El matkabı: Delik açmak için kullanılır. (Sanatçının halen kullandığı matkap 70-80 yıllıktır.)
Elektrikli Matkap (Freze) : Delik açmak amacının yanında taşlama yani zımparalamada da kullanılır.
Testere ve Testere Kolu: Yazının kesilmesinde ve desenin ortaya çıkarılmasında kullanılır.

Kalemler:
Çapa Kalemi: Hat yazısının giriş ve çıkışlarını (başlama ve bitiş) belirlemek için kullanılır.
Çizgili Kalem: Desen üzerinde kumlama ve çizgileme, gölgeleme işlerinde kullanılır.
İç Oyma Kalemi: Ağız kısmının bir tarafı keskin ve düz, diğer tarafı yuvarlaktır. Desenin iç oyuntularını belirlemede kullanılır.
İngele Kalemi: Çok keskin ve çok incedir (Sıfır çizik oluşturmak için kullanılır).
Çift: Ufak parçaları cımbız gibi tutmada kullanılır.

Kargaburun: İnce tel kıvırmada kullanılır.
Yassıağız: Tel gibi parçaları tutmak, sabitlemek için kullanılır.
Pense: Parçanın büyüklüğüne göre parçayı kıvırmak için kullanılır.
Sürgülü: Deseni, kesilecek yüzeye sabitlemek, sıkıştırmak için kullanılır.
Eğe: Yassı eğe düz satıhların pürüzünü gidermek için, balıksırtı eğe ise bombeli satıhların yüzeyinin düzeltilmesinde kullanılır.
Cila Motoru: Eserin yüzeyini parlatmak için kullanılmaktadır. Bu motorun iki başı vardır. Her iki tarafında bulunan ve keçe olarak adlandırılan 93 kat tülbent bezi konularak oluşturulan parça bulunur. Bir tarafına zımpara izini almak için pomza taşı yerleştirilir. Diğer tarafta parlatmak amacıyla yeşil taş kullanılır. Gerçek keçe malzeme tepsi, çaydanlık gibi büyük parçaların zımpara izini almak için kullanılır.

Sanatçılar eserlerinin kompozisyonlarında bitkisel, geometrik, figürlü, nesneli, mimarili tasvirler görülmektedir. Tuğra, Mevlevi sikkesi, Semazen, mezar, bayrak, yıldız, armut, gemi, daire, leylek, kuş, insan figürü biçiminde istif edilmiş hat eserlerini kullandıkları tespit edilmiştir.

Sanatçıların ürün türleri arasında başta levha, pano olmak üzere kolye, küpe, broş gibi takı çeşitleri, anahtarlık gibi dekoratif aksesuarlar bulunmaktadır.

3. Kündekari:

Anadolu'daki tarihi geçmişi Selçuklular dönemine kadar inen kündekari sanatı, geniş ahşap yüzeylerin zamanla oluşabilecek çatlama ve ayrılmalarını önlemek amacıyla sekizgen, altıgen, üçgen biçiminde önceden hazırlanan parçaların birbiri içerisine geçmesi amacıyla tasarlanmış oluklu ağaç kirişlerin çatkılama esasına uygun olarak geçirilmesi ile yapılan tekniğin adıdır. Yapımında ve desenin hazırlanmasında çok dikkatli hesap yapmak gerektiğinden yapımı güç ancak zaman içerisinde oldukça dayanıklı ve görünüş açısından estetik olan ahşap süsleme tekniğidir. Gerçek kündekari tekniğinde parçaların birbiri içine geçirilmesinde çivi yada tutkal gibi herhangi bir birleştirici madde kullanılmamaktadır.

Konya'da Selçuklu döneminden günümüze ulaşan eserler arasında Sahip Ata Camii kapısı, Alaeddin Camii minberi, Mevlana Müzesi Tilavet odasındaki dolap kapakları sayılabilir. Bu sanat Konya'da Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiş ve günümüzde de devam eden geleneksel sanatlarımızdan birisidir.

Kündekari yapımında marangozlukta kullanılan ve elektrikle çalışan makinelerin yanı sıra çeşitli oyma kalemleri de kullanılmaktadır. Birbiri içine geçen ahşap parçaların üzeri oyma veya kakma teknikleri ile de süslenebilmektedir. Kündekari eserleri koruyabilmek için bezir yağı kullanılabildiği gibi Selçuklu dönemi eserlerine uygulanan bir ölçek çam nefti, bir ölçek acıbadem yağı ve bir ölçek zeytinyağından oluşan karışım da sürülebilmektedir (Büyükçanga, 1998, 68). Günümüzde vernik de kullanılabilmektedir.

Günümüz Konya'sında kündekari tekniği ile çalışan sanatçılar Mevlüt Çiller ve Ahmet Yılçay'dır. Bu sanatçıların eserlerinden bazıları:

- Yeniceoba-Kütükkuşağı Cami'nin kapısı (M.Çiller)
- Uluırmak Altıyol Camii kapısı (M.Çiller)
- Japonya- Tokya Dr. Umezu Sanat Galerisi Kapıları (M.Çiller)
- Kampus Camii kapısı (A. Yılçay)
- Özalkent Mevlana Camii kapısı (A. Yılçay)
- Hacıveyis Camii kapıları (A. Yılçay)

4. Tesbihçilik Sanatı:

Tesbih, ibadette dua sözlerinin anlaşılması için veya oyalanmak amacıyla parmaklar arasında kaydırılan, nohut büyüklüğünde nadir ve güzel taşlardan veya rengi ve kokusu güzel ağaçlardan yapılmış, yuvarlak tanelerin ortalarından delinerek bir ip üzerine dizilmesinden ve iki ucun birleştiği yerde de tanelerin üç veya dört misli uzunluğunda olan imameden meydana gelen nesneye tesbih adı verilir.

Tesbih, muhtelif ağaç ve taşlardan yapılan, ortaları delik tanelerin ipliğe dizilip bir araya getirilmesiyle meydana gelir.

Tarihte ilk tesbih adına M. 800 yıllarında rastlamaktayız. Hint'ten Batı Asya'ya geldiği ifade edilmektedir. Bir ibadet vasıtası olan tesbihi Brahmanizm, Budizm, Hristiyan ve Müslümanlarda görmekteyiz. İbadetlerde dua sözlerinin sayısını şaşırmadan saymak için bir aletin kullanılması İslamiyetin ilk yıllarına götürülebilir. Bir rivayete göre;

İslamiyetin ilk yıllarında insanlar iki ufak keseden birine çakıl taşları doldurur, bunları birer birer doludan boşa aktararak tesbih ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlarmış. Nihayet bunun güç olduğu anlaşılınca taşları delip ipe dizmek akıl edilmiş, böylece tesbih bugünkü halini almıştır. Türklerde tesbihçilik sanatı 16.17. ve 18. yüzyıllarda gelişerek 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır ve tesbihçiliğin en güzel örnekleri İstanbul'da yapılmış ve bütün İslam

alemine ve Kabe'ye gönderilmiştir.

Tesbih için yapılmış özel iplere **tahril** denir. Tesbih ipine dizilen her toparlağa tesbih tanesi adı verilir. Tesbih tanelerinin aynı boyda , şekilde ve büyüklükte olması çok önemlidir. İp üzerine sıralanmış tesbih tanelerine dizi denir. Tesbih dizisi 33, 99, 500 veya 1000'lik olabilir.

Tesbih taneleri çeşitli şekillerde yapılmıştır; beyzi, şalgami, armudi, yarım beyzi, yassıca yuvarlak, kesme, söbe, fasetal(elmas gibi traşlanmış), kalem oyma süslü gibi. Tesbih tanelerinin birleştiği yere uzunluğu 3,6 cm. olan bir sap konur ki buna **imame** denir. Bunun ucunda da ipekten yapılan püskül veya altın ya da gümüşten örülerek veya bükülerek hazırlanmış kamçılar vardır. Kamçının en üst ucunda tesbih ustasının zevkine göre yapılmış tepelik ya da hatime denilen bir parça bulunur. Tepeliğin üst ucuna çivi denilen bir parça girer. Her otuzüçlük taneyi ayıran küçük parçaya **nişane(durak)** denir. 99'luk tesbihlerde 11. , 33'lük tesbihlerde 5. taneden sonra konulan ve duaların sayısını saptamaya yarayan küçük yassı parçaya da pul denir.

99'luk tesbih en çok kullanılan tesbihtir. 33'lük tesbih kolay taşınabilmesinden dolayı tercih edilir. 500 ve 1000(lik tesbihler ise tekke, dergah gibi ibadethanelerde dervişlerin zikir ve dualarını saymak için kullandıkları tesbihlerdir. Dervişler bu tesbih etrafında bir daire oluşturarak tesbih çekerlerdi. Bu tespihler genellikle öd ağacından yapılmıştır.

Tesbih yapımında pek çok hammadde kullanılmıştır. Bunlar:Zümrüt, yakut, elmas, firuze gibi değerli taşlar kullanılarak yapılanlar. Bunlar zamanın padişah ve vezirlerine yapılan tesbihlerdir. Ayrıca imame, nişane ve tepelikleri altın ve gümüş, üzeri elmas, zümrüt,yakut gibi değerli taşlarla bezenmiş tesbihler de yapılmışlardır. Türk tespihçilik sanatında ağaç ve meyve çekirdeklerinden yapılan tesbihler de bulunmaktadır.

Tesbih yapımında çıkrık kemane (tesbih tanelerine elde form vermede kullanılır), rende, arda(yontmada kullanılır), hadde(tesbih tanelerinin hepsinin aynı boyda yapılabilmesi için kullanılır- ortası delik bir kemik parçasıdır) gibi araçlar kullanılmaktadır.

Günümüz Konya'sında yılan ağacı, abanoz, pelesenk, kemik türleri, kaplumbağa kabuğu, yüzsürü, mors balığı dişi ve fildişinden çeşitli formlarda tesbihler yapılmaktadır. Bu tesbihlerin büyük bir çoğunluğu malzeme özelliği göstermekle birlikte bazılarının kakma (çakma), oyma veya mineli süslemeli olduğu gözlenmiştir.

Ayrıca Konya'da yapılan tesbihlerin çok azının Konyalılar tarafından alındığı, İstanbul'un Konya'da üretilen tespihlere daha yoğun ilgi gösterdiği belirtilmektedir.

B. Deri İşleri:

1. Mestçilik:

Konya'da mest yapımında sığır, dana ve keçi derisi kullanılmaktadır. Özellikle dana derisi daha dayanıklı ve işlenmeye uygun olduğu için tercih edilmektedir.

İşlenmiş deri üzerine ayak numaralarına göre hazırlanan kalıplar konularak kesilmektedir. Bir çorap mest beş parçanın birleşmesinden oluşmaktadır. Mestin dikimine önce fermuardan başlanır. Boğaz kısmına kıyılık denilen bir parça geçirilir. Sonra tabanı dikilir(Erol, 1998, 107). Dikişleri önceleri elle yapılırken, 1949 yılından beri makine ile dikilmektedir. Dikişlerin tamamı arka yüzden dikildiği için ters-yüz edilir ve kalıba geçirilir. Mestler genellikle siyah deriden dikilmektedir. Ancak siparişe göre kahverengi ve beyaz deriden de dikilebilmektedir. Mest yapımında iye, masat, falçata (kesim bıçağı), dişli veya danayla, çekiç, kerpeten ve dikiş makinesi gibi araç ve gereçler kullanılmaktadır Günümüz Konya'sındaki tek mest ustası Mehmet Armutcu'dur. Mestçiliği babasından öğrenmiştir. Yaklaşık 30 yıldır bu işle uğraşmaktadır. Son yıllara kadar mestçilikle uğraştığını yayınlardan öğrendiğimiz Muzaffer Hınıs'ın ise artık mesleğini bıraktığı bu araştırmada tespit edilmiştir. Mestçilik dışında deriden terlik ve patik şeklinde ayak giysileri de üretilmeye başlanmıştır.

Konya'da özellikle abdest almada sağladığı kolaylıktan dolayı mest giyme tercih edilmektedir. Ancak mest ustasının verdiği bilgiler arasında artık mest giyme alışkanlığının geçmiş yıllara nazaran bırakıldığı için talebin az olduğunu, ancak sema törenlerinde semazenlerin çorap mest giymeleri sebebiyle semazenler tarafından gelen talepte artma olduğu bildirilmiştir. Konya dışından gelen yerli turistlerin de Konya'dan mest aldığını öğrenmekteyiz.

2. Saraçlık:

Meşin ve deriden eşya ve at takımları yapan ve bunları sırma veya ipekli işlemelerle süsleyen sanata saraçlık (Arseven, 1975, 1766) denilmektedir. Saraç ustası koşum takımlarını hayvanın vücuduna göre yaparak, hayvanın hareketlerini kolaylaştırmaktadır. Saraçlıkta kullanılan araç- gereçler ve işlevleri ; hadde; kayışların sıkıştırılması ve üzerine motif yapmaya yarar. Sıyırgı; kesilmiş kayışları yumuşatmak için kullanılır. İnce ve kalın törpü; Ağacın kaba yerlerini pürüzlerini gidermeye yarar. Çekiç; çivi çakmak ve deri dövmek için kullanılır. Masat; bıçak bilemeye, eğe; tığların uçlarını sivriltmeye, tornavida; vida sıkıştırmaya, delik zımbası; deriyi delmekte kullanılmaktadır. Bu araçların dışında kargaburun, kancalı mil, pergel, kulak, muşta, örs, falçata, teneke makası, dikiş makinesi da kullanılır.

Günümüz Konya'sında saraçlık sanatında inek ve mandadan elde edilen deri kullanılmaktadır. Eyer altı örtülerde İzmir- Ödemiş ve Balıkesir'de yapılan keçeler kullanılmakta, ancak bu keçelerin işlemesi saraç ustaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Saraç sanatında kullanılan bazı parçalar şunlardır: At başlığı, alınsalık, eyer, hamut, hamut sarma, kamçı, ok kayışı, paltum (at gömleği), sallama, semer ve kayışlar ve yan kayış.

Birkaç atölye ve usta tarafından devam ettirilmeye çalışılan saraçlık sanatında günümüzde at arabalarının günlük ulaşımda kullanılmamasına bağlı olarak her geçen gün azalmaktadır. Ustalar at arabaları için de takımlar yaptıklarını ancak maddi gelir seviyesi yüksek insanların ata binme merakından dolayı yeni yeni işlerinde iyileşmeler olduğunu ifade etmişlerdir.

C. İplik İşleri:

1. Dokuma Sanatı:

Konya'da dokumacılık sanatı açısından tarih boyunca önemli bir merkez olma konumunu korumuştur. Selçuklularla başlayan Konya halı ve kilimciliği merkez dışında bazı ilçe ve köylerde halen devam ettirilmektedir. Bu yöreler arasında Ladik, Sille, Küçükmuhsine, Başarakavak, Taşkent ve Karapınar dokumacılık sanatı konusunda öne çıkan merkezler arasındadır. Bu merkezlerde yöresel dokuma özellikleri görülmektedir.

Özellikle geçmiş dönemlerde Karapınar'da yaygın olarak yapılan tülü dokumaların her geçen gün terk edilmeye başlandığının tespit edilmesi üzücüdür.
Ayrıca Konya yöresinde orlon iplikten, penye veya evdeki eski giysilerin kumaşlarının şeritler halinde kesilip, birleştirilmesiyle çaput kilim adı verilen dokumaların yapımı günümüzde birkaç atölyede sürdürülmektedir. Bu dokumalar el veya elektrikle çalışan motorlu tezgahlarda gerçekleştirilmektedir. Haneli, velemse, zigzaglı, güllü gibi motiflerine göre isimlerle anılan dokumalar Üçler mezarlığı karşısında, Lalebahçe ve Eskigaraj, Kumköprü ve Larende de bulunan atölyelerde dokunmaktadır.

2. Keçecilik:

Yün liflerinin insan gücü veya makine yardımıyla birbirine geçirilmesi, sıkıştırılması ile elde edilen, bir tür kumaş, örtü veya yaygıdır. Yapan ustasına da keçeci denilmektedir. Keçe sadece bir kullanım eşyası elde etmek için değil, farklı renk ve nakışlama yolu ile süs eşyası şeklinde sanat değeri olan bir el sanatı ürünüdür.
Keçecilik sanatının tarihçesi Orta Asya'ya dayanır. En eski keçe örneklerine M.Ö. III. Yüzyıla tarihlenen Noin Ula ve Pazırık kurganlarında yapılan kazılarda çıkan eserler arasında rastlamaktayız. Kurganlarda ele geçen örtü, yaygı ve giysilerde aplike tekniği ile karşılaşılmaktadır.

I. Pazırık kurganında keçeden yapılmış eyer örtüsü üzerine yine keçeden aplike tekniği ile kartal grifonu bir dağ keçisine saldırışı konu edilmiştir. Leningrad Ermitage(Hermitaj) Müzesinde bulunmaktadır. Yine Pazırık kurganından çıkan ve M.Ö. V. Yüzyıla tarihlendirilen bir keçe üzerinde geyiğe saldıran kanatlı grifon görülür (Diyarbekirli, 1972, 111). Konar-göçer yaşayış içinde bulunanların daima tetikte hazır bir durumda bulunmalarını sağlayan şüphesiz barınaklarıydı. Keregü, Kerekü, Yurd adları verilen ve bir ahşap konstürksiyondan meydana gelen yuvarlak planlı çadırın etrafı ve üzeri keçe örtülerle kaplanmaktaydı. Türk keçecilik sanatı Orta Asya'da Hunlarla başlamış Göktürk, Uygur döneminden sonra Anadolu'da Anadolu Selçukluları ile devam etmiştir. Anadolu Selçukluları döneminde keçecilik sanatı çok gelişmiş ve Konya önemli keçe merkezi olmuştur. Konya'da bulunan Sahip Ata Külliyesindeki Sultan hamamı ve Osmanlı döneminde inşa edilen Ahmet Efendi ve Türbe Hamamında keçelerin pişirilmesi için özel bölümlerin bulunması bu sanatın yaygınlığını göstermesi açısından önemlidir.
Osmanlı döneminde de yapımı sürdürülen keçelerin günümüzde çok az usta ve atölye tarafından devam ettirilmeye çalışıldığı bilinmektedir.

Yapılışı: Küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu bölgelerde gelişen keçecilik sanatı koyun yünü yanında tavşan, deve tüyü veya oğlak tüyü karıştırılarak da daha yumuşak ve değerli keçeler yapılabilmektedir.

Günümüz Konya'sında keçecilik sanatçı Mehmet Girgiç atölyesinde devam ettirilmektedir. Atölyede sanatçılarla yapılan görüşmede yapımı ile ilgili şu bilgiler alınmıştır. Öncelikli olarak keçenin süslenmesi için desen belirlenir. Desenin belirlenmesinde özellikle Türk süsleme sanatlarında kullanılan motiflerden yararlanılır. Bunun yanında alıcının isteği doğrultusunda

motif de kullanılmaktadır. Keçenin hammaddesi koyunlardan kırkılan yündür. Yün temizlenir, içindeki pıtrak ve diğer yabancı maddeler temizlenir yıkanır, el veya makinelerde ditilerek tel tel kabartılır. Birbirine iple bağlı kamışlardan hazırlanan kalıp (kalıpleş) yere serilir. Üzerine istenilen kalınlığa uygun olarak yün saçılır. Çubukla düzeltilerek her tarafının aynı kalınlıkta olmasına dikkat edilir. Hafifçe ıslatıldıktan sonra pamuklu bir kumaşa sıkıca sarılır ve halatla sıkıştırılır. Tepilir. Sıkışma işlemi tamamlandıktan sonra keçe açılır, eğri veya bozulan yerleri varsa düzeltilir. Tekrar kalıplanan keçe, su yardımıyla ovmaya başlanır.Ovma kolun bilekten dirseğe kadar olan kısmı ile yapılır. Ovma işleminden sonra açılır ve ince yerler kalınlaştırılarak her tarafı aynı kalınlığa getirilir. Keçenin pişirilme işleminden sonra sıkıca sarılarak suyunun süzülmesi için dik bir şekilde konur. Suyu süzüldükten sonra açılır ve kesilecek yerleri kesilerek satışa sunulur.

Keçenin yapımında kullanılan malzemeler:
Hallaç Yayı ve Tokmağı: Yünün atılmasında kullanılır.
Hasır Kalıp: Birbirine iple bağlı ve değişik boyutlarda hazırlanmış hasır örtüdür. Çubuk veya Sepki: 40-50 cm. boylarında zeytin veya nar ağacından yapılan el veya yelpazeye benzeyen basit bir araçtır. Atılmış yünlerin hasır üzerine yayılmasını sağlar.
Kalıpleş: Tepme sırasında hasırın zarar görmemesi için kullanılan bir örtüdür.
Halat: Keçeyi ve hasır kalıbı sıkıştırmak için kullanılır.
Su kabı: Keçeye su vermek için kullanılır.
Süpürge: Keçeye su serpme işinde kullanılır.
Konya keçeciliğinde yapım tekniği olarak küçük ürünlerde elde insan gücüyle tepme uygulanırken, sergi türü ürünlerde tepme makinelerinden yararlanılmaktadır. Günümüz Konya keçeciliğinde süsleme tekniği olarak Döşeme (Nakışlama) tekniği kullanılmaktadır. Bu teknikte keçe yapılırken motifleri oluşturacak renkli yün lifleri önceden döşenir. Üzerine zemini oluşturacak yünler yerleştirilir. Tepilme ve pişirme işlemi aynen tekrarlanır. Keçeden yapılan eşya türleri arasında yer sergileri, şallar, seccade, heybe, başlıklar, pano, eldiven gibi giyim eşyaları ve ev aksesuarlar sayılabilir. Bu eşyalar yurt içinden ve yurt dışından alıcı bulabilmektedir. Ancak yurt dışından talebin daha fazla olduğu belirtilmektedir.

Konya Mevlana Caddesi ve Mevlana arkasındaki hediyelik eşya dükkanlarında satılan bazı keçe nazarlıklar Konya'ya göç eden soydaşlarımızın yaptığı ürünlerdir. Bunların geçmiş Konya kültürüyle yakından uzaktan bir ilgisi bulunmamaktadır. Günümüzün çok kalitesiz plastik pul ve süs gereçleri kullanılarak yapılan bu nazarlıkların bilinçli kişiler tarafından yönlendirilmesi gerekir.

3. Nakış- Örgü- Dantel İşleri:

İşleme, kumaş veya deri üzerine elde veya makinede iğne veya tığla, kasnak, gergef üzerine gerilen zemin üzerine iplik, sim, altın, gümüş tel kullanılarak, sayılarak veya sayılmadan düz veya kabarık olarak uygulanan el sanatlarımızdandır.

Orta Asya Türkleri ile Anadolu'ya gelen işleme sanatı Selçuklu'dan günümüze değin kesintisiz sürdürülen bir sanat olma özelliğini korumaktadır.

Çeyiz kültürünün çok yoğun yaşandığı Konya'da işleme, örgü ve danteller özellikle evlilik hazırlıklarının vazgeçilmez el sanatlarındandır. Çeyiz asma(çakma) ve dürü (dünürlerin birbirlerine hazırladıkları, içinde hediyelik eşyaların konulduğu bohça) geleneğinin yoğun olarak kırsal kesimde ve bazen de kentte yaşayan insanlar tarafından sürdürüldüğü düşünüldüğünde Konya kadın ve kızlarının hayatındaki önemi daha da anlaşılacaktır. İşleme, örgü ve danteller (tenteneler) daha çok yatak takımlarında, karyola örtüleri, mutfak takımlarında, vitrin örtüleri, sehpa örtüleri, yastık dolamaları, çember ve yazmalarda karşımıza çıkar. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi işlemelerinde değişik iğne teknikleri (sarma, kum iğnesi, zincir işi, muşabak, mürver, dival işi, yüzeysel pesent v.b.) uygulanırken, günümüzde etamin iğnesi, kanaviçe (çapraz iğne) iğnelerinin yoğun olarak tercih edildiği yaptığımız alan araştırmalarında gözlenmiştir.

Bu işlemelerde en çok görülen desenler yürek hoplatan, yılanlı bahçe, kayalı park, güvey çetneviri gibi mahalli isimle anılan kompozisyonlardır (İlker, 1992, 199). Konya'da örgü sanatının en güzel örnekleri iğne oyalarında görülür. Çeşitli örtüler(vitrin, masa, sehpa v.b.) ve yazma kenarlarında sıkça kullanılan iğne oyaları günümüzde geçmişe nazaran daha az yapılmaktadır. Kapı Camii civarı ile Saray Çarşısı'nda yoğun olarak yer alan çeyiz evlerindeki iğne oyalarının bir kısmı Konya dışından Balıkesir-Gönen, Hatay-Samandağ ve Mardin'den gelmektedir. Aynı durum tığ dantelleri için de geçerlidir. Konya'da yapılan iğne oyalarında en çok tercih edilenleri filize (çayır çimen), kıllı kurt, iğde çiçeği ve afattır. Yapılan incelemelerde son yüzyılda yaygın olarak kullanılan kanaviçe işlemelerinin artık bilgisayarlı makinelerde üretilenlerinin vitrinleri doldurduğunu ve daha ucuz olması dolayısıyla alıcılar tarafından daha çok tercih edildiği yöre

esnafından edinilen bilgiler arasındadır. Ayrıca Konya'da başka bir sektörde geleneksel işlemelerin günümüzde kullanım alanı bulunamayanlarının farklı işlevlere hizmet eden eşyalara dönüştürülmesidir. Eski karyola eteklerinin, yastık üzerine açılan yaygıların, sandık örtülerinin artık pike takımına, masa örtüsü ya da perdeye dönüştüğünü görmekteyiz.

4. Yorgancılık:

Yorgan kelimesi Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserinde "yoğurkan" olarak geçmektedir. Yorgan sözcüğü, eski Türkçe'da örtmek, sarmak, kaplamak, kuşatmak anlamına gelen "yor" sözcüğünden "yör-gen", "yörgen", "yorgan" şeklinde türetilmiştir (Ögel, 1978, 221).

Yorgan, yatakta üste örtülen, içi pamuklu veya yünden kalınca örtüdür(Arseven, 1975, 2241). Türklerin ilk yorgan örneklerine Orta Asya'da rastlanmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Konya'sında devam eden yorgancılık sanatı günümüzde de devam ettirilmektedir.

Yorgan yapımında şu araç ve gereçler kullanılır: Yün atmada hallaç yayı ve tokmağı, hallaç makinesi, yorgana desen çizmek için kullanılan kalıplar, yorgana deseni çizerken düzgün olması ve kumaşa desenin geçmesi için üzeri tebeşirlenmiş pamuklu çırpı ipi, iğne, yüksük, dolgu malzemesini yorganın içine yaymak için kullanılan kızılcık veya iğde dalından değnek(Kömürcü, 2005, 82-84). Ustalar siparişe göre hazırlanan büyüklükteki yüz ve astar kumaşını birbirine çatmakta (dikmekte) ve adeta bir torba oluşturmaktadır. Bunun içerisine isteğe göre yün veya pamuk ile doldurduktan sonra eşit miktarda yaymakta ve kaymaması için teğelledikten sonra tebeşirle veya tebeşirli ip ile yüzeye istenen deseni çizmektedirler. Daha sonra bir alt, bir üst tekniği(çırpma dikişi) ile pamuklu çırpma ipi kullanılarak dikmektedirler.

Sanatçılarla yapılan mülakatlarda Konya insanının yorganda dolgu malzemesi olarak çoğunlukla pamuğu tercih ettiklerini, gelin çeyizi veya bebek yorganlarında yün malzemenin de istendiğini belirtmişlerdir. Pamuklu yorganı önceden hazırlayıp dükkanlarında alıcı için hazır bulundurduklarını, ancak yünü sadece sipariş durumlarında yaptıklarını ifade etmişlerdir. Yorganların süslenmesinde ağırlıklı olarak oyulgama tekniği uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra aplike (kapama) ve kırk yama da kullanılan süsleme tekniklerindendir. Yöre yorganlarının süsleme kompozisyonlarında bitkisel bezemelerden ayçiçeği, burçak, menekşe, yıldız, lale, çarkıfelek, papatya gibi doğadan alınan çiçekler en çok tercih edilenler arasındadır. Figürlü bezemede tavus kuşu, nesneli bezemede yelpaze ile doğadan alınan motiflerde güneş sembolizmi kullanılmaktadır.

2005 yılında yapılan bir araştırmada Konya il merkezinde 73 yorgan dikim evinin bulunduğu tespit edilmiştir (Kömürcü, 2005, 82-84).

Günümüzde yorgancı ustaları geçimlerini temin edebilmek için yorgan dikmenin yanı sıra divan örtüleri, hasır yastıklar, hazır elyaf yorganlar ile mefruşat eşyaları ve hatta mobilya dekorasyonu için kumaş da satabilmektedirler.

D. Kitap Sanatları:

Müzelerimizde koruma altına alınarak günümüze ulaşan hat, tezhip, cilt eserleri Konya'da kitap sanatları alanında Selçuklu ve Osmanlı döneminde önemli bir konumda olduğunu gösterir. 1980'li yıllara kadar durgun bir dönem geçiren kitap sanatları Konya'nın yetiştirdiği önemli hattatlar Hüseyin Kutlu, Hüseyin Öksüz, Fevzi Günüç, Tahir Güçlü, Sadrettin Özçimi, müzehhip Sinan Hidayetoğlu, Cilt Sanatı alanında A.Saim Arıtan'ın gayretleri ile açılan ve Mevlana Müzesi bahçesinin arka kısmında yer alan sanat evleri kitap sanatlarının tanıtılması ve yaygınlaştırılması yolunda önemli adımdır. Ayrıca S. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde açılan Geleneksel El sanatları Bölümü Hat ve Tezhip Ana Sanat Dalları kitap süsleme sanatlarının üniversite düzeyinde öğretilmesi ve yeni sanatçılar yetiştirilmesi yolunda önemli katkılar sağlamaktadır.

Son yıllarda Konya Büyükşehir Belediyesi ile Karatay Belediyesinin Meslek edindirme kursları, ülkemiz için büyük bir potansiyel güç olan ve çoğunluğunu işsizlerin oluşturduğu gençleri plastik sanatların bir çok alanında yetiştirerek onları üretken duruma geçirmek açısından önemli bir çalışma olarak görmekteyiz.

E. Metal İşleri:

İslam maden sanatında kullanılan başlıca madenler altın, gümüş, bakır, bakır-kalay alaşımı tunç, bakır-çinko alaşımı pirinçtir. Demir ve çelik daha çok silah yapımında, kurşun lehim alaşımlarında ve soy madenlerin (altın, gümüş) saflaştırılmasında , civa ise yaldızlamada kullanılır(ERGİNSOY, 1978, 7).
Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze ulaşan maden eserlerde altın, gümüş ve tunçla karşılaşılmaktadır. Selçuklu dönem süsleme teknikleri şunlardır: Kazıma, repousse, delikişi(ajur), kakma, niello(savat), yaldızlama, filigre, granüle ve çok az görülen mineli süsleme teknikleri eserlerde başarıyla uygulanmış ve geliştirilmiştir.
Tarihi kayıtlar ve belgeler Osmanlı döneminde

Konya'nın maden sanatı açısından önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Maden sanatçısı, tarihi birikim ve sanat zevkiyle üstün kalitede eserler meydana getirmiştir. Konya müzeleri ile özel koleksiyonlarda bu eserlerle karşılaşmak mümkündür.

Yapım Teknikleri: Geçmişten günümüze Konya'da bulunan madeni eserlerden hareketle şu yapım tekniklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Aynı teknikler bugün de kullanılmaktadır.

Dövme Tekniği: İnsanlığın bildiği en eski maden yapım tekniğidir. Bu teknikte maden külçeleri kalhanelerde eritilmekte, hazırlanan kalıplara dökülmekte ve ağır çekiçlerle dövülerek levha haline getirilmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar kullanılan bu yöntem artık günümüzde kullanılmamaktadır. Fabrikasyon olarak hazırlanan levhalara atölyelerde çekiçle dövülerek istenen biçim verilmektedir.

Döküm Tekniği: Kalhanelerde eritilen maden önceden hazırlanan kalıplara dökülerek dondurulmakta ve kap elde edilmektedir. Seri üretime uygun olan bu teknik kalkolitik çağdan bu yana kullanılmaktadır.

Tornada Çekme ve Perdahlama: Dökülen veya dövülerek yapılan eşyanın güzel görünmesi ve yüzeyindeki pürüzlerin giderilmesi tekniğidir. Bu işlem torna tezgahları ve çarkta bugün de gerçekleştirilmektedir.

Birleştirme Teknikleri: Elde yapılan eşyaların parçalarını tutturmada perçin, kenet, kaynak ve tamirlerde ise lehim teknikleri kullanılmaktadır.

Süsleme Teknikleri:

Günümüze ulaşan eserler değerlendirildiğinde farklı süsleme tekniklerinin uygulandığı görülmektedir. Bunlar; kazıma, kabartma, telkari, kakma, savatlama, mineli süsleme, kaplama ve yaldız ile delik işi(ajur)dur.

1. Bakırcılık:

Daha önceleri Kapu Camii civarındaki eski Buğday Pazarının bulunduğu han içindeki atölyelerde varlığını sürdüren bakırcılık sanatı, günümüzde Yeni Otogar karşısındaki Bakırcılar Sanayi'nde var olma çabası sürdürmektedir. Çarşı içerisinde faal iki atölye kalmıştır. Bu atölyeler Eski Garaj civarındaki Toros Han'da çalıştığı yıllarda mutfak kapları üretirlerken günümüzde sadece şeker ve lokum kazanları yapmaktadırlar. Özel sipariş durumlarında semaver, cami alemi, şömine kapağı da yapan ustalar bakır levhaları Gaziantep, Manisa-Kula'dan temin ettiklerini belirtmişlerdir. Levhalar dövme tekniği ile kap formuna dönüşmektedir. Günümüzde Konya'da yapılan bakır kap türleri arasında Konya'nın geleneksel düğün pilavlarında kullanılan leğen, yemek kazanları ile geleneksel Konya şekerlerinin kaynatıldığı şeker kazanları, leğen, ibrik(bardak), güğüm, siniler sayılabilir. Bu kaplarda kenet, kaynak ve perçin gibi birleştirme teknikleri uygulanırken, günümüzde yapılan kap örneklerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Konya merkezinde imalatçı olmayıp, sadece bakır kap satımını gerçekleştiren dükkanlar İstanbul Caddesi ve Mevlana Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Kapu Camii ve Aziziye Camii civarındaki bazı züccaciye dükkanlarında da Konya'da yapılan kapların yanı sıra Kayseri, Gaziantep ve Kahramanmaraş'tan getirilen kaplar da satılmaktadır.

2. Kalaycılık:

Bakır madeni sağlam ve dayanıklı olduğu, hemen ısınıp- geç soğuduğu, içinde pişirilen yemeği lezzetli hale getirmesi gibi sebeplerle insanoğlu tarafından tarihin ilk devirlerinden itibaren tercih edilmiştir. Ancak bakır kapların kullanımındaki tek zorluk zamanla okside olmasından dolayı insan sağlığına zarar vermesidir. Bu nedenle de bakırcılığa bağlı olarak kalaycılıkta varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Zenaat olarak değerlendirebileceğimiz kalaycılık Konya'da 8-9 kişi tarafından devam ettirilmektedir. Bakırcılığın zaman içinde gerilemesine sebep olan etkenlerden birisi de kalaycılığa bağlı olmasıdır. Zira kalay madeni Anadolu'dan çıkarılmadığından tarih boyunca pahalı, değerli ve sürekli aranan bir metal olma özelliğini koruduğu bilinmektedir(Erginsoy, 1978, 28). Konya'da çalışan kalaycı ustalarından edinilen bilgilere göre kalaylama işleminde; önce bakır kap ateşte ısıtılmakta, tavalanan kabın yüzeyine nişadır serpilmektedir. Sıcakta eriyen kalay nişadırın sıvılaşması ile ve pamuk yardımıyla kabın yüzeyini kaplamaktadır.

3. Kuyumculuk:

Günümüz Konya'sında Konya Ticaret Odası Meslek Grupları Raporuna (2003) göre Sarraf ve kuyumcular 204 kişi olarak belirtilmiştir. Konya ve dışında yapılıp sadece satmakla uğraşanlar dışında takı ve aksesuar yapan kuyumcuların sayısı bu sayının yarısından azını oluşturmaktadır(yaklaşık 60-70). Kuyumculardan edinilen bilgilere göre bazı sarrafların Konya'da kuyumcu atölyeleri bulunduğunu, bazılarının ise İstanbul veya Adana'da bulunan kuyumcularla çalıştıkları bilinmektedir. Kuyumcular çalışma düzeninde branşlaşmaya özen göstermektedirler. 2003 yılında kendisiyle görüştüğümüz kuyumcu Ahmet EKTEM, kendilerinin döküm tekniğiyle top küpe yaptıklarını, bazılarının bilezik üzerine çalıştıklarını, bazılarının da özel siparişle faaliyet yaptıklarını belirtmiştir. Kuyumcu atölyeleri

döküm, pres baskı teknikleri ile çalışmaktadır.

4. Teneke İşleri:

Aziziye Camii karşısındaki Uzun Bedesten'de Attarlar içi, Tenekeciler Sokakta yer alan tenekeciler son yıllara kadar elde yapılan eşyalar üretmekteydi. Bu ustalardan bazıları Ahmet Özpınar, İsmail Sezgi, Yaşar Gökbaba'dır(Barışta, 2005, 305). Bu ustaların yaptığı süt güğümleri, çay kazanları, berber muslukları dükkanlarında yer alırken, günümüzde artık el yapımı eşyalar yok denecek kadar azdır. Bu araştırma için tekrar bu dükkanlar dolaşıldığında tatlı (kurabiye, tulumba tatlısı) kalıpları, tavuk yemliği, suluk gibi çok az ürün çeşidiyle karşılaşılmıştır. Bunlarda teneke yerine galvanizli sac kullanılmaktadır. Ürünlerin yapımında elle yapılan kesme, bükme, kenetleme ve kordon çekme teknikleri görülür (Barışta, 2005, 305).

F. Taş İşleri:

1. Mezar Taşçılığı:

Mezar taşı işçiliği ile ilgili atölyelere çoğunlukla Konya merkezindeki Üçler Mezarlığı yakınlarındaki Kadınlar Pazarı civarında rastlanmaktadır. Bu atölyeler keski, çekiç, kalem gibi çok az aletle mezar taşlarına bezeme yapmaktadırlar. Konya'da çoğunlukla mezar taşlarında beyaz mermer kullanılmaktadır. Mezar taşına yapılacak süsleme motifi ile yazıda öncelik mezar taşını yaptıran kişiye aittir. İsteğe uygun tasarlanan mezar taşlarının baş taşı kabaca insana benzer. Baş ve gövde kısmından oluşur. Daire formlu baş kısmında sembolik bir motif ve yazı yer alır. Gövde üzerinde ise kitabe yer alır. Sanatçı bazı düzenlemelerde kendinden ilaveler de yapabilmektedir. Üzerine yazılacak yazılar bir hattatın elinden çıkan hat yazısı kopya alınarak taşa makine veya el ile kazınmakta veya süsleme dışında kalan kısımlar kazınarak yazının kabartma görünmesi sağlanmaktadır. Konya mezar taşlarında yer alan yazılarda yağlı boya veya ahşap boya kullanılmaktadır. Seçilen yazılar ise;

Besmele, Hüve'l Baki (Allah Bakidir), Hüvel Hayyül Kayyüm, Hüvel Hayyül Baki, Hallakul Baki olabilmektedir. Genellikle ayak ucu taşında selvinin tercih edildiği belirtilmiştir. Sanatçı selvinin sembolik anlamının ahireti hatırlattığı, ahiretin sonsuzluğunu, insanlara doğruluğu, Allah'ın tek olduğunu hatırlatmak şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca mezarlık içerisinde yer alan selvinin rüzgar esince "hu" diyerek Allah'ı zikrettiğine inanılmakta ve mezarlıklardaki ölü kokusunu alan bir kutsallığı da kabul edilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Konya mezar taşlarında selvinin süsleme motifi olarak yaygınlıkla seçildiği görülmektedir. Mezar taşlarında yer alan yazılarda yeşil renk tercih edilmektedir. Bunun sebebi de yeşilin cenneti ifade ettiği inancıdır. Kırmızı ise ateşi (cehennemi) sembolize ettiği sanatçılarla yaptığımız görüşmelerde edindiğimiz bilgiler arasındadır.

Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan gül ve lale motifleri günümüz Konya mezar taşlarında yaygın kullanım alanı bulmuştur. Gül Hz. Peygamberi, Lale ise Allah'ı simgeler. Şehit mezar taşları ile yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın yaptırdığı mezar taşlarında milli anlamları dolayısıyla ay-yıldız motiflerinin sıkça tercih edildiği yine Konya mezar taşları konusunda ulaştığımız bilgiler arasındadır.

G. Toprak İşleri:

Toprak işleri; doğada var olan, şekillendirmeye uygun , yüksek ısıda fırınlamaya dayanıklı ve kullanılmaya karşı elverişli topraktan hazırlanan çamurlara elde veya çarkta belli bir form verilerek mimari eserler içerisinde bezeyici veya testi, çanak, çömlek, vazo gibi kullanım eşyası üretilmesinin tümü olarak tanımlanabilir. Türk el sanatları içinde değerlendirilen çanak-çömlek yapımının erken örnekleri Neolitik döneme (M.Ö. 7000-6500) tarihlendirilmektedir. Çatalhöyük ve Can Hasan'da ele geçirilen seramikler insanlık tarihinin en erken toprak eserleridir.

Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze ulaşan tarihi yapıların çini süslemeleri (Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Sırçalı Medrese, Alaeddin Camii v.b.) Konya'da bu dönemde çini sanatının zenginliğine şahitlik ederler. Ayrıca Karatay Medresesi içerisinde sergilenen Konya ve çevresine ait (Kubad-abad Sarayı, Konya Köşkü v.b.) seramik eserler Selçuklu ve Osmanlı döneminde çini ve seramiğin yaygın bir sanat kolu olduğunu kanıtlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Döneminin çini ve seramik merkezi Kütahya ve İznik olmuştur. Konya merkezindeki P.T.T. binası, Yapı Kredi Bankası binası, İl Özel İdare binası ile Gazi Lisesi binaları ve Mevlana Türbesinin Kubbe-i Hadra çinileri, Şems parkı içerisindeki çeşme ve daha birçok yapıda gördüğümüz çini süslemeler çinicilik sanatının Konya'da Cumhuriyet Döneminde de varlığını belgelemektedir. Günümüz Konya'sında ise Karatay Belediyesinin çini atölyesi ve Selçuklu Belediyesi ile Büyükşehir Belediyesinin Konya Meslek Edindirme Kursları (KOMEK) aracılığıyla bu geleneksel sanat devam ettirilmektedir. Bu kurslarda çoğunlukla Kütahya'dan getirtilen hazır bisküvi kalıplara, yetiştirilmek üzere kursa kaydolan gençler tarafından eski çinilerden

alınan desenler aktarılmaktadır. Boyamada ise yine Kütahya'dan getirilen boyalar kullanılmaktadır. Daha sonra üzeri sırlanan çini ve seramikler Karatay Belediyesi ile Büyükşehir Belediyesine ait fırınlarda pişirilmektedir. Konya'da son yıllara kadar önemli bir seramik merkezi olan Sille pişmiş toprak kapların kalitesi ile ün yapmıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru burada yer alan faaliyetteki ocak sayısı 15-20 iken günümüzde ise sadece Yaşar BULUT ustanın atölyesi çalışmaktadır. Seramik için Nevşehir-Avanos, Konya- Hüyük, Sille'den çıkarılan özel toprak kullanılıyor. Sille toprağı 2000 C ısıya dayanıklı olduğundan daha çok tercih edilmektedir.

Günümüzde elektrikle çalışan çarkta toprağa biçim verildikten sonra fırınlanmaktadır. Bir gün fırında kalan kaplar yaklaşık 900 ila 1000 C sıcaklıkta pişirilmektedir. Pişme işleminden sonra kendiliğinden soğumaya bırakılan kaplar daha sonra üzerine herhangi bir süsleme yapılacaksa ustaya gönderilmektedir. Geleneksel Konya mutfağında eskiden yiyecek depolamak veya saklamak için kullanılan küpler, testi, çanak ve çömlekler artık Sille'de yapılmamaktadır. Bunun yerine günümüz insanının değişen talepleri doğrultusunda genellikle yapma çiçekler için saksı üretildiği Yaşar ustanın verdiği bilgiler arasındadır. Ayrıca Konya merkezinde 500 Evler yolu üzerinde (Parsana Mah. Hısım sokak'ta) dekoratif ve fonksiyonel olarak kullanılan bacalar ile az da olsa küpler de yapılmaktadır. Müze ekspertiz kayıtlarından anlaşıldığı üzere son yıllarda yapılan toprak küp, saksı ve bacaların yurt dışına ihraç edildiği de anlaşılmaktadır (Akan, 2003, 576-579.

SONUÇ:

Günümüz Konya'sındaki halk plastik sanatlarını incelemeyi hedefleyen bu çalışmada alan araştırması yanında mülakat yolu da tercih edilmiştir. Araştırma metninin oluşturulmasında günümüze ulaşan el sanatlarının sıralanması ve tasnifinde hocam Sayın Prof. Dr. H.Örcün Barışta'nın Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2005 adlı yayınındaki sıralama aynen kullanılmıştır. Bu bağlamda 21. yüzyılın başında Konya'da tespit edilebilen halk plastik sanatları şu şekilde tasnif edilmiştir: Ağaç işleri; kaşıkçılık, ağaç ve metal oyma-naht sanatı, kündekari, tesbihçilik, Deri İşleri; mestçilik, saraçlık, İplik İşleri; dokuma sanatı, keçecilik, nakış- örgü- dantel işleri, yorgancılık, Kitap Sanatları; Metal İşleri; bakırcılık, kalaycılık, kuyumculuk, teneke işleri, Taş İşleri; mezar taşçılığı, Toprak İşleri. Bu sanatların bir kısmı varlığını sürdürürken, bir kısmı ise her geçen gün yok olmaktadır. Selçuklunun başkenti Konya'da Selçukludan bu güne var olan sanatlarımızın gelecek nesillere aktarılması bugünün insanlarının bir borcudur. Geçmişten günümüze kesintisiz süren halk plastik sanatlarının yaşatılması, günümüze ulaşan özgün örneklerinin müzelerde koruma altına alınması, büyük çoğunluğu karın tokluğuna çalışan sanatçıların devlet tarafından korunması, özgün desen ve motiflerin yaşatılması konularında çaba harcanmalıdır. Konya Büyükşehir ve merkez ilçe belediyelerin sanatların yaşatılması konusundaki çabaları takdire şayandır. Ancak bu merkezlerde el sanatları konusundaki yüksek öğrenim gören eğitmenlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sanatların yaygınlaştırılması ve öğretilmesinde bilimsel açıdan yeterli, literatürden ve sanatın tarihi geçmişinden haberdar, geleneksel teknikleri öğretebilecek, formasyon bilgisine haiz eğitmenlerin daha faydalı olacağı kanaatindeyim. Ayrıca Konya'ya gelen yerli ve yabancı turistlerin Konya sanatlarını toplu olarak görebilmeleri için tarihi bir han veya cadde üzerindeki geleneksel dükkanlarda bütün el sanatlarının bulundurulması sağlanmalıdır. Bu şekilde keçeci, mezar taşçı, tesbihçi hatta Mevlana şekercisi gibi değişik iş kollarının tek merkezde görülmesi sağlanmış olacak ve ayrıca burası tarihi bir açık hava müzesi konumunda olacaktır. Burada yapılan ürünler bir merkez tarafından teknik, malzeme, süsleme açısından yönlendirilecek ve denetlenecektir. Böylece turizm canlanacak, insanların ülkelerine veya dostlarına Konya'ya özgü kaliteli hediyelik eşya almasına da fırsat verilmiş olacaktır. Aksi takdirde bu şekilde sürdürülecek olursa gelecek 20-30 yıl içinde Selçuklu ve Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilen bir çok el sanatı tarihe karışacak veya bozulacak, geleneksel Konya özelliğini yitirecektir.

DİPNOTLAR

1- El sanatları konusunda yaptığım araştırmalarda yardımlarını gördüğüm Konyalı sanatçılardan keçeci Mehmet Girgiç ve ekibine, tesbih sanatçısı Nurettin Küçükokkaya, mezartaşçı Ahmet Akten'e, metal oyma sanatçıları Kenan ve Rahim Köseoğlu kardeşlere, ahşap oyma sanatçısı Halil Açıkgöz'e, çanak-çömlek ustası Yaşar Bulut'a, saraç ustası İhsan Diğilli'ye, bakırcı ustaları Kemal Aslan,Osman Şahin ve Mehmet Uzun'a, kalaycı Mehmet Kalender'e, mest ustası Mehmet Armutcu ve diğer tüm yardım edenlere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

2- Rahim Köseoğlu'ndan alınan bilgiler doğrultusunda, malzemeler eserin yapımındaki kullanım sırasına göre düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

AKAN, M., "Konya'da Yaşayan El Sanatlarından Toprak İşçiliğinin Bugünkü Durumu", **Ulusal I. Konya Ekonomisi Sempozyumu,** Konya, 2003, s. 571- 582.

ALTAN, M.Ş., "Konya'da Küçük Sanatlar I- II" , **Konya,** Sayı: 67-68;69, Konya, 1944, s.11-16,26 32

ARSEVEN, C.E., **Sanat Ansiklopedisi,** Cilt: III-V, İstanbul, 1966-1975.

AYAS, Necati, **Geçmişten Günümüze Konya Esnafı,** Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, 1991.

BARIŞTA, H.Örcün, **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 2005.

BARIŞTA, H.Ö., "Konya'nın Osmanlı İmparatorluk Dönemi El Sanatları", **Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi,** Konya, 2000, s. 845- 854.

BEZİRCİ, Z., "Konya'da Saraçlık Sanatı ve Ekonomiye Katkısı", **Ulusal I. Konya Ekonomisi Sempozyumu,** Konya,2003, s. 563- 570.

BÜYÜKÇANGA, M., "Kündekari", **Yaşayan Konyalı Sanatçılar ve Eserleri, Konya,** Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, No: 10, İzmir, 1998, s. 68-72.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat,** Ankara, 1970.

DOĞAN, Şerife, **Konya'da Bulunan İşlemeli Keçe Örnekleri,** Konya, 2001(Basılmamış Y.L. Tezi.

DİYARBEKİRLİ, Nejat, **Hun Sanatı,** İstanbul, 1972.

ERGİNSOY, Ü., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi,** İstanbu, 1978.

EROL, Erdoğan, " **Konya'da Mest ve Çorap Mestçilik", Yaşayan Konyalı Sanatçılar ve Eserleri, Konya,** Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, No: 10, İzmir, 1998, s. 106-108.

KÖMÜRCÜ, Gülhan, **Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu,** Konya, 2005 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş,** Cilt: III, Ankara, 1978.

ÖNEY, Gönül, **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları,** Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1992.

ÖZÖNDER, Hasan, "Naht Sanatı", **Yaşayan Konyalı Sanatçılar ve Eserleri, Konya,** Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, No: 10, İzmir, 1998,s. 89-91.

ÖZÖNDER, H., "Selçuklu, Beylik ve Osmanlı Dönemlerinde Konya'da Sanat Hayatı", **Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi,** Konya, 1999, s. 157-202.

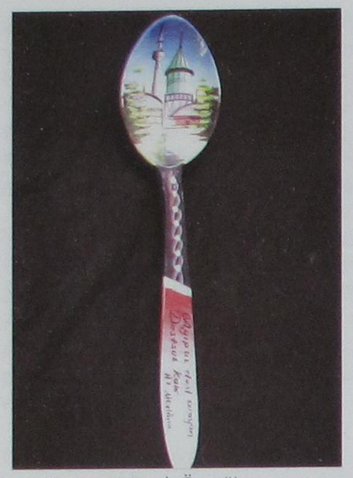

Resim_1: Kaşık Örneği



Resim_3: Mevlana Müzesi' nde kündekari dolap kapağı



Resim_2: Mevlana Müzesi' nde kayıtlı Rıfat Nazıroğlu'na ait fildişi naht örnekleri

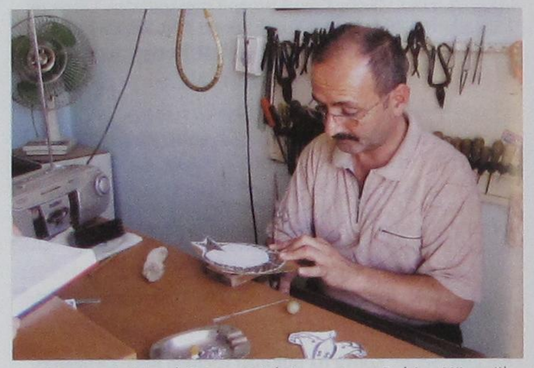

Resim_4: Metal Oyma (Naht) sanatçısı Rahim Köseoğlu

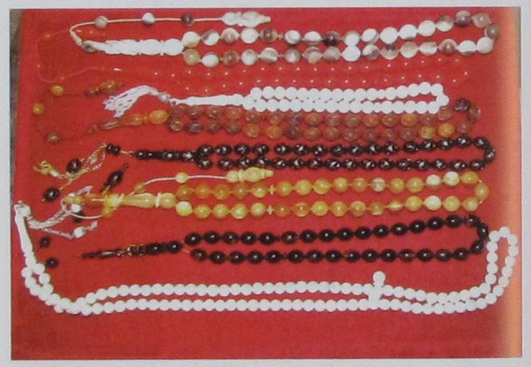

Resim_5: Nurettin Küçükokka atölyesinden tesbih örnekleri

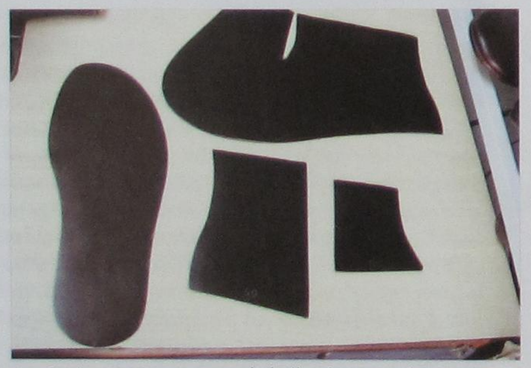

Resim_6: Mest yapımında kullanılan parçalar (Mehmet Armutcu atölyesinden)



Resim_7: Mest örnekleri (Mehmet Armutcu atölyesinden)

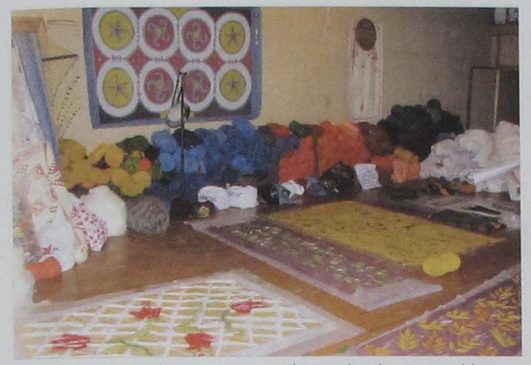

Resim_8: Mehmet Girgiç atölyesinden keçe örnekleri



Resim_9: Mehmet Girgiç atölyesinde döşeme(nakışlama) keçe yapımı



Resim_10: Plastik boncuk-pullarla bezeli keçe nazırlıklar



Resim_11: Üçler Mezarlığı civarındaki dokuma atölyeleri



Resim_12: Yorgan örnekleri



Resim_13: Oya ve dantel örnekleri



Resim_14: Saraç ustası İlhan Diğilli atölyesi

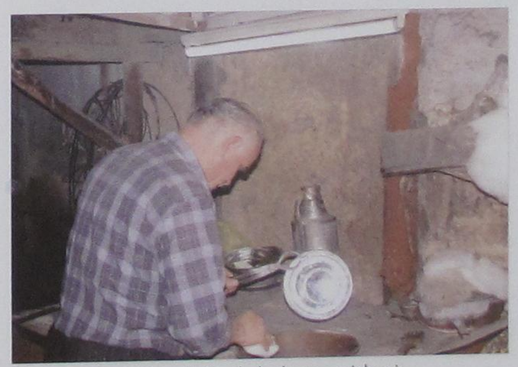

Resim_15: Bakır kabın kalaylanması işlemi



Resim_16: Mevlana Müzesi Matbah' ındaki bakır kaplar



Resim_17: Konya-Kadınlar Pazarı civarındaki mezar taşı yapan atölyeler

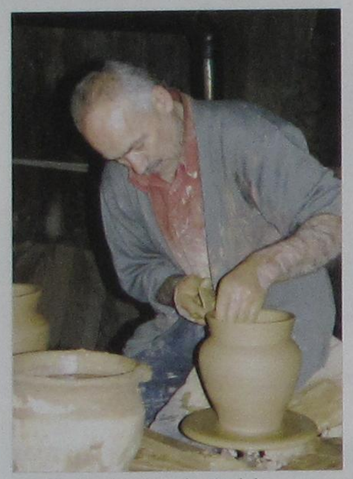

Resim_18: Çanak-çömlek sanatçısı Yaşar Bulut



Resim_19: Mevlana Müzesi arkasındaki çini ve seramik atölyelerinde yapılan örnekler

MEDİNE' DE BİR KONYALI HATTAT ABDULLAH RIZA BEY

Hasan ÖZÖNDER*

ÖZET

1924 yılında doğdu. Aslen Konyalı'dır. Babasının Medine 'ye yerleşmesiyle orada mücâvir olarak kaldı.
Çocukluğunda hattat Abdullah Zühtü'nün, Ravza'daki yazılarının etkisinde kaldı. Ayrıca Hattat Ali Rıza Bey'in derslerinden feyz aldı. Onda görülen en büyük özellik ünlü hattatlarımızdan M. Halim Özyazıcı ile Hamit Aytaç'ın üslubudur. Hamit Hoca'dan icâzetnâme almıştır. IRCICA, onun yazılarından oluşan bir kataloğu yayınlamıştır (1993).
Rik'a, Ta'lik, Sülüs, Divâni türlerde eserler vermiştir.

SUMMARY

He was born in 1924. Abdullah Rıza Bey hails from Konya. After the settlement of his father in Medine, he stayed there as "mücavir". In his childhood, he was influenced from the handwritings of Calligrapher Abdullah Zühtü at the Tomb of Prophet. Besides, he was impressed form the studies of Calligrapher Ali Rıza Bey. The main characteristic of his calligraphy is the style of Calligrapher M. Halim Özyazıcı and Calligrapher Hamit Aytaç. He took the professional license from Hamit Aytaç. IRCICA (Research Center for Islamic Center, Art and Culture) published a catalogue composed of his handwritings in 1993. Rik'a, Ta'lik, Sülüs and Divâni are the main types of his workings.

GİRİŞ

İslâm sanatının temeli, Allah aşkı ve Peygamber sevgisidir. Bu aşk ve sevgi, sanatın her dalında nice büyük ustalara ilham vermiştir. Hüsn-i hat'tan tutunuz da tezhîbe; mûsikîden tutunuz da mimâriye varıncaya kadar hemen bütün sanat dallarında bu derin aşkı, bu derûnî sevgiyi seyretmek mümkündür. İslâm sanatında bir sanatkârın başarısı, bu iki duygu ile doğru orantılıdır dersek mubalağa etmiş olmayız.

*Dr., Selçuk Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi

Gönlünde bu iki ihlâslı duyguyu taşıyan kimi sanatkârlar, Medine-i Münevvere'ye yerleşerek bu mübarek şehirde yaşamayı bir mazhariyet olarak bilmişlerdir. Bu, o müberra beldede yaşamayı huzur-ı Peygamberi'de yaşamak gibi telâkki ederek mücavirliği tercih etmişlerdir.

Tabidir ki Peygamber muhabbeti sadece Medine-i Münevvere'de bulunur da başka ülkelerde bunu idrak etmek mümkün değildir demek söz konusu bile olamaz. Mücavir olmayan sanatkarın Resulullah'a olan muhabbeti, mücavir olana nispetle daha azdır demek de, Hattat Amasyalı Şeyh Hamdullah'a, Mimar Koca Sinan'a, bestekâr Itri'ye en ağır insafsızlık ve haksızlık olacaktır.
Aşk-ı Rabbânî ve Muhabbet-i Nebi, ona lâyık olan herkestedir, her yerdedir, her zamandadır. Ama, mücâvirlik bedenen de Peygamber Efendimiz'e yakın olmak arzusudur. Güç kaynağı Allah aşkı ve Peygamber sevgisi olan İslâm sanatlarından birisi, hattâ bir bakıma birincisi "Hat Sanatı"dır.

Hüsn-i Hat, ruhânî hendesedir. Bir insanın bu nârin ve nâzenin sanatta muvaffak olması için derin bir gönüle ve derûnî bir tefekkür, tahayyül, ilham ile sezgiye sahip olması lâzımdır. Kendisi de Asr-ı Saadet'in tanınmış hattatlarından olan Hz. Ali Efendimiz (R.A.)'ni tespit ve teşhisiyle hat sanatı, üstadın ta'liminde gizlidir.

Olgunlaşması çok meşgul olmakla; devamı da İslâm Dini'ni yaşamakla mümkündür. Şu bütün hat dünyasında kabul ve ifadesini bulan bir görüştür. "Kur'an-ı Kerim, Mekke'de nâzil oldu; İstanbul'da yazıldı; Mısır'da okundu."

Gerçekten de en büyük hattatları Türkler yetiştirmişlerdir. Hüsn-i Hat sahasında her biri birer temel taş olan değerli hattatlarımız, kendilerine ulaşan hat türlerini alıp, onları en olgun seviyeye çıkarmışlardır. Mevcut türlere yeni türler icâd ederek eklemişlerdir.

Hat sanatını disiplin altına alarak, ilmî kurallara bağlamışlar; böylece öğretilmesini ve öğrenilmesini daha kolaylaştırmışlardır. Bütün bunlara ilave olarak da, bu nârin, nâzenin ve nâzik sanata dair tanınmış ilmi eserler kaleme alanlar da Türklerdir.

Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'deki pek çok mimarî ve tezyinî hat şaheserlerinde Osmanlı hattatlarımız el emeği ve göz nuru vardır. Bazıları okuyanların delâletiyle Peygamber Efendimizin şefaatine mazhar olmak için eserlerinin altına tevazulu imzalarını koymuşlardır. Bazıları da, aziz mahviyyet duyguları ile buna bile gerek görmeyerek imza koymaktan sarf-ı nazâr etmişlerdir.

Bu muhteşem sanatın mecluplarından birisi de Abdullah Rıza Bey'dir.

Sevgili Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'ın mücâvir olanlara va'dettiği ihsan ve iltifata mazhar olmak için, Medine-i Münevvere'de yaşamaktadır.

HATTAT ABDULLAH RIZA

Bu kıymetli hattatımız aslen Konyalı'dır. Aslen Alatalı'dırlar. Konya'nın ilim, irfan ve kültür muhitinin tanınmış ailelerindendirler. Abdullah Rıza Bey'in üst şeceresi şöyledir: Konya'dan Medine-i Münevvere'ye mücavir olarak gitmeyi 1937 yılında Kaşıkçı Ali Rıza Efendi arzu eder. Emeline nâil olarak Sevgili Peygamberimiz Efendimiz'in kurbunda yaşama bahtiyarlık ve saadetine erişir. Hattatımız Abdullah Rıza Bey'in bu gün Medine-i Münevvere'de bulunuşu böyle bir hâlis niyâzın mükâfaatıdır.
Ailecek sanatkâr ruhlu insanlardır. Şiire, özellikle el sanatlarına bilhassa Hüsn-i Hat Sanatı'na fevkalâde kabiliyetleri vardır. Nitekim bu gün Abdullah Rıza Bey'in Konya'da camcılık yapan oğlu Abdülkerim Tepeler hatla meşgul olmuş, oğulları Abdurrahman ve Ahmed ise, değerli hattatımız Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Öksüz'den çeşitli hat türleri meşkederek başarıya ulaşmışlardır.
Abdullah Rıza'nın hat sanatında ilham kaynağı, adaşı hattat Abdullah Zühdü'dür. Bu meşhur Osmanlı hattatı Mescid-i Nebevi'nin yazılarını da kaleme alma mazhariyetine nâil olmuş büyük bir sanatkârdır. Onun yazılarındaki tarif ve tavsif edilemeyen ve ancak seyredilişinde yaşanılan güzellikler, Abdullah Rıza'yı da celp ve cezbetmiştir. Daha çocuk yaşta iken saatlerce bunları seyrederek olanca güzelliklerini kalbine ve zihnine bir bir işlemiştir. Sonunda bu sanatın derinliklerine dalarak öğrenme sevdasına yakalanmıştır.
Ona, bu ta'lim döneminde en büyük yardım ve destek, Hattat Ali Rıza Efendi'den gelir. Medine-i Münevvere'de hat hocalığı yapan bu kıymetli sanatkar da Konyalı'dır. Çok faydalı olur. Abdullah Rıza Bey'in hat sanatına olan hayranlığı, arzusu, meclûbiyeti o derecededir ki, öğrendikleriyle kalmaz. Diğer ünlü hattatlardan da istifade etmek için bir çok defa yolculuklar yapar. 1947 yılında meşhur hattat Rıdvan Efendi'yi görmek için Mısır'a gider. Ardından Seyyid İbrahim Efendiyi'de ziyaret ederek görgü ve bilgisini artırmak ister. Ama onun, o günlerde Kahire'de bulunmadığını öğrenir. Çok müteessir olur. Dönmek zorunda kalır. Ne hoş tevafuk ki, değerli hat üstadı o yıl Hac için Medine-i Münevvere'ye gelir. Abdullah

Bey ondan, günlerce ders alma imkânını elde eder. Çok yararlanır. Bu amaçla yaptığı yolculuklardan birisi de Şam'adır. Suriye'li hattatlarla sohbet ederek fikir teatisinde bulunma arzusundadır. Meşhur hattat Bedevi'yi ziyaret eder. Söz arasında bu değerli sanatkar, ilk fırsatta İstanbul'a gidip zamanın en büyük hattatlarından olan Hattat M. Halim Özyazıcı ve Hamid Aytaç Beyleri ziyaret etmek istek ve iştiyâkında olduğunu ifâde eder. Onun bu sözleri, Abdullah Bey'in zihninde şimşekler çaktırır. Öyle ya en büyük hattatların menşei, menbaı ve meşheri olan İstanbul'a kendisi gitmeyi niçin akletmemişti. Buna çok üzülür. Ertesi gün kendi ifadesiyle "soluğu İstanbul'da" alır. Halim Bey'i Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki odasında ziyaret eder. Yanında götürdüğü birkaç yazısını gösterip, hediye eder. Bundan memnun olan üstadı da ona bir Besmele-i Şerif'ini hediye eder.

Bunun ardından Hattat Hamit Bey'in ziyaretine gider. Birbirlerini çok severler. Başladıkları hüsn-i hat sohbetleri günlerce devam eder. Göz ve gönlünü yeni bilgi ve tecrübelerle dolduran Abdullah Bey, Medine-i Münevvere'ye döner. Bu malumat ve muhtevanın ışığında yeni çalışmalara başlar.

Daha sonra da üstadlarını görmek için İstanbul'a pek çok defa gelir gider. Her seferinde, yazdıklarını gösterip, onların fikirlerinden istifade eder.

Bu büyük sabır, vefa, azim ve sebatlı dersler yıllarca devam eder. Bu gelişlerinden birinde üstadın M. Halim Özyazıcı'nın bir trafik kazası ile Hakk'a yürüdüğünü öğrenince çok müteessir olur. Bir süre kendine gelemez. Onun vefatı, hat camiası için gerçekten çok büyük kayıp, kendisi için de bir öksüzlük olmuştur. Teselliyi, Hamit Hoca'nın derslerine ağırlık vermekte bulur. Her seferinde getirdiği eserleri daha da güzeldir ve nihayet bir gün üstadı Hamit Bey Aytaç Bey, kendisinin icâzete hak kazandığını müjdeler. Dünyalar onun olmuştur. En büyük hattatlarrın yetiştiği, zamanın en büyük hat üstadının elinden icâzet-nâme alacaktır. Bundan büyük mükafaat ve mazhariyet olur mu? Gelenek gereği o, bir ibare yazacak üstadına teslim edecektir. Üstadı da son bir kontrolle onu inceledikten sonra lâyık olduğuna dair hiç şüphesi kalmayacak olursa, hatt-ı icâzetle altını imzalayıp iade edecektir. Böylece yıllardan beri çalışıp, göz nuru döken, bu uğurda akla gelmedik fedakârlıklara katlanıp sonunda başarıya ulaşan şahıs, "mu'cez" ilân edilip, "hattat" olma vasfını kazanacak ve isterse yazdığı eserlerinin altına imzasını koyma yetkisini de almış olacaktır. Abdullah Bey'inki de bu tür sanat töresine göre olur. Yazısını üstadına takdim eder. Talebesinin bu son eserini dikkatlice inceleyen Hamit Hoca, onu icâze ile mükâfatlandırır (1380/1960). O gündür bu gündür Abdullah Rıza Bey'in hatla meşguliyeti, yediği ekmekten, içtiği sudan, teneffüs ettiği havadan âdetâ ayrı kalmaz.

YAZI USLUBU

Hattât Abdullah Rıza Bey'in yazılarında, ders aldığı bütün hocalarının az veya çok tarz özellikleri görülür. Ama onun tavrını oluşturan asıl kaynak M. Halim ve bilhassa Hamit Hocalardır. Eserlerindeki uslup özelliğini vurgulayan son nokta Hamit Aytaç tavrıdır. Abdullah Bey'in eski ve yeni eserlerini mukayeseli olarak tashih edecek olursak onları "İstanbul öncesi" ve "İstanbul sonrası" diye iki döneme ayırmak mümkündür. Çünkü Arap hattatlarla, Türk hattatlar arasında bulunan hayli tarz farklılıkları hemen göze çarpacaktır. Bu bâriz farklar, Türk hattatlarından aldığı derslerle yetişen Arap hattatlarının yazılarında askariye iner. Meselâ, Bağdad'lı Muhammed Haşim'inkilerde farklılık en az ölçüdedir. Abdullah Bey, daha çok Rik'a, Ta'lik, Divanî ve Sûlûs yazılarla meşgul olmuştur. Celî tarzın meftunudur. Bilhassa istifli yazıları çok sever. Bunun sebebi hat sanatında ilk algıladığı, ilham kaynağı örnekler olan Abdullah Zühdü'nün Ravza-i Mutahhara'daki yazılarıdır. İstifli yazıya ayrı bir muhabbeti olduğu anlaşılan hattatımızın bunlara kendinden de bazı ilâveler yaptığı görülür. Bir ibâreyi değişik tertip ve istifle tasavvur ederek tatbik etmesi de onun hat karakteristiğindendir.

Eserlerine bazan "Abdullah Rıza", bazılarının da "Ketebehü Abdullah Rıza" şeklinde imza koymuştur.

Yazılarından oluşan bir albüm, 1407/1986 ile 1412/1991 yılları arasındaki eserlerinden seçilmiştir. Bazılarında Hicri, bazılarında da Milâdi yılı kullanmıştır.

BAZI ESERLERİ

Abdullah Rıza Bey pek çok eser vermiştir. Diğer ünlü hattatların levhaları gibi kendi istifli eserlerini renkli atlas kumaşlara simle nakşederek levhalaştırmıştır. 1950 yılından itibaren bunları Ravza-i Mutahhara'nın kapılarından Bâbü's-Selâm'a yakın Şâri-i Ayniyye üzerindeki dükkânında ziyaretçilerin istifadesine sunmuştur. Ama onun asıl büyük icraati, Ravza-i Mutahhare'ye yaptığı armağan ibârelerdir. 1370/1950 yılında Mescid-i Nebevi'nin ilk genişletilmesi faaliyetleri arasında pencerelerin dış cephelerine sülüs hat ile Kelime-i Tevhid'leri yazmıştır. Ayrıca Mescid-i Nebevi'deki üzeri açık etrafı revaklı kısmın duvar cephelerine Sahabe-i Kirâm ve Tâbiin-i İzâm isimleriyle

birlikte büyük imamlardan bazılarının adlarını da yazmıştır.

O genişletme faaliyetini tamamlandıktan sonra Ravza-i Mutahhara'nın kapılarını gösteren bütün mermer levhalar ona aittir.

Abdullah Rıza Bey büyüklü küçüklü bir çok levhayı da imzalayan velûd bir hattattır. Dünyanın çeşitli camilerinde, meraklıların koleksiyonlarında pek çok yazıları bulunmaktadır.

Hat sanatına sarfettiği büyük emek ve göz nuru sebebiyle IRCICA, 1960 yılında bazı eserlerinden oluşan 149 sayfalık bir albüm yayınlanmıştır (1). Bu güzel albümdeki yazılardan duygulanan gizemli ünlü şairimiz Ali Ulvi Kurucu Bey şu terennümatta bulunur:

BU ESER

Sevda dile gelmekde, bu şahane eserde;
Vuslat açıyor, sanki Cemâl ufkuna perde..

Aşk âteşinin ruhu yakan feyzini hâvî,
Bir lâv gibi, ilhamına te'sîri semavî..

Üslubdaki ateşli güzellik beni yakdı,
Altın yazılar, gönlümü hayretde bıraktı..

Âyet ve hadislerle müzeyyen nice levha,
Eşsiz güzelin hüsnünü nakşetmede ruha..

Ayet ve hadislerdeki hikmet dolu mânâ,
Esrarlı güzellikleri aksettiren ayna..

(Nûrüstüne nur) vasf-ı ilâhîsi tecellî,
Etdikce bulur ruh, o tecellîde tesellî..

Esrarlı güzelliklere, asla doyum olmaz;
Aşk bahçesinin her dem açan gülleri solmaz..

Sır perdesinin ardını görmüş gibi insan,
Hayran yaşıyor hep, bu güzelliklere hayran..

Hayrette cihan, maddeye mânâ nakısında;
Hat san'atının, çağlayan olmuş akışında..

Hat san'atı, ateşli dehâlarla kemâle
Ermiş ve yetişmiş bu mehabeti! cemâle..

Ateşli temaşasına daldıkça yananlar,
Ancak bu büyük cazibenin sırrını anlar..

İnsan, bu güzellikleri seyrâna dalarken;
Yükselmede ruh, en yüce âlemlere, yerden..

Vicdan, bürünürken, bu temaşadaki vecde;
Mi'râc olur (Allâh)'a, gönüllerdeki secde..

Mi'râcı temaşada gönülden duyulan haz,
Dünyâlara, rüyalara, hülyalara sığmaz..

Hülyalara sığmaz bu temaşa.. Onu sâde
Yaşlarla dolan gözlerimiz eyler ifâde...
Abdullah Bey'in şiir ve mûsiki yönleri de vardır.

ŞÂİRLİĞİ

Bir insan sanatkar olur da şiirden uzak olabilir mi? Elbette duramaz. Nitekim o da duygularını mısralara emanet etmiştir.

Aruz vezniyle terennümlerde bulunan değerli hattat şairimizin şiirlerinden biri ona dair fikir verebilecek seviyededir:

ÜSKÜDAR

Üsküdar semti bu gün akşam, açıyor perdeleri,
Yeşil atlasları semtin, giderir her kederi(

Başkadır çünkü bu sâhildeki akşam saati,
Sağa baksan, sola baksan görünen: gül demeti(

Silinirken güneşin yorgun ufuklardan izi
Bir kürek darbesi titretmede baygın denizi.

Gölgeler cenneti olmakda bütün karşı diyâr,
Gölgelenmekde kayıtsız görünen şen adalar(

Ne desem vasfedemem rûhu süzen manzarayı,
Güzel İstanbul'a âit sayısız hâtırayı(

İnce, lirik ve derin duygulu, hassas şair. Abdullah Bey bir gün, birbirinden güzel mısralarına hayran olduğu ünlü şairimiz Faruk Nâfiz Çamlıbel'e bir mektup kaleme alır. Satırlarını şu mısralarla noktalar:

"Şiirindeki renkler, sayısız, vasfı tükenmez;
Aylar boyu; yıllar boyu yazsam gene bitmez(

Sizler, edebiyâta tekâmül getirirken,
Şâhâne bir uslûpla şiirler yazıyorken,

Gâfil, yeni bir başka çığır açsa da bir gün,
Gençlik, gidecektir o ölümsüz izinizden("

Medine-i Münevvere'den gönderilen bu lirik satır ve mısralar, Faruk Nâfiz Bey'i son derecede memnun ve mütehassis eder. Ona, yazdığı mektubunda onun şiirinin veznindeki bir şiirle şu cevabı gönderir:
"Gelmiştir o lutf eylediğin nâme gönülden,
Bir bûy-ı şefâat gibi Sultan-ı Rusûlden.

Dûr olma sen, ey bülbül-i gülzâr-ı Medine
Rûhen, bedenen her iki âlemde o gülden"
İşte samimiyet işte ihlâs, işte nezaket, işte fazilet ve işte sanatkârlık"...

Onun mısralarında, günümüzün Mehmet Âkif'i merhum Ali Ulvi Kurucu Bey'in şiir zevki, üslubu ve ortak duyguları, anlatım tarzı hemen dikkatimizi çekmektedir.

SONUÇ

Medine-i Münevvere'de mücâvir Konyalı Hattat Abdullah Rıza Bey, doğuştan getirdiği sanata müsait mizacını geliştirmiş ve genişletmiş bir şahsiyettir. Gönlünde ve zihninde meknûz olan hat merak, arzu ve kabiliyet tohumları Abdullah Zühtü'nün Ravza-i Mutahhara'daki enfes yazılarıyla patlamış ve neşv ü nûmâ bulmuştur. İç ve zihin âleminde volkanlaşan heves, gayret ve azimle, hat sanatının peşine düşmüş, eline geçen her eseri uzun uzadıya tetkik ederek bunlardaki tarz ve incelikleri hafızasına kaydetmiştir. Meşhur hattatları tanıyarak onların bilgi ve tecrübelerinden istifâde etmek için bir çok ülkeye seyahati göze almıştır. İstanbul onun her aradığını bulduğu son durak olmuştur denilebilir.

Müthiş bir hat duayeni ve münekkidi olan Ahmet Ziya İbrahim Bey'in gönüldaşı oluşu da onun bahtiyarlıklarındandır.

Bütün bu aşk, muhabbet ve imkân; samimi duygu ve fedakârlıkların birikimi bize, hat sanatında değerli bir sanatkârı kazandırmıştır. Konya'nın sanat tarihinde pek çok hattat bilinmektedir. Bunların yazılarla bezedikleri, cami, türbe, hamam, mezartaşı örnekleri bu gün de ayaktadır. Onların imzalarını taşıyan yazma eserler, levhalar, murakka'lar şehrimizdeki müze ve kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Abdullah Rıza Bey bu sanat zincirinin altın halkalarından biridir. Konyalı oluşundan dolayı onur ve kıvanç duymaktayız.

Sağlık ve afiyetinin devamı; Yeni eserlerle göz ve gönülleri bezemeleri en büyük niyazımızdır.
1"Bedâiu'l-Hattıniyye mine'r-Ravzati'n-Nebeviyye" adını taşıyan bu eser büyük boy kuşe kağıtlı, 149 sahifeden müteşekkil "Baskı IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi, Yıldız Sarayı Barbaros Bulvarı 80700, Beşiktaş-İstanbul. Türkiye; Dia çekimleri : Murat Mermi, Grafik düzenleme : Hatice Polat; Dizgi IRCICA; Renk ayrımı : Ram Renk Ayrımı; Film ve Baskı : Yıldız yayıncılık, Reklamcılık, Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1. Baskı, İstanbul, 1993" bibliyografik künyeye sahip.
Başta, Arapça, İngilizce ve Türkçe olmak üzere üç dilde basılmış takdim yazıları yer almış. Bunlar, Faysal bin Fahd bin Abdülaziz, Ekmelüddin İhsanoğlu, Ali Ulvi Kurucu Ahmet Ziya İbrahim, Dr. Ali Kemal Belviranlı, M. Uğur Derman, Hasan Çelebi, Abdullah Ziya, imzalarını taşıyor.

Katalogda Hattat Halim Özyağcı'nın Tuğra istifli bir Besmele-i Şerifi'ne de yer verilmiş. Birinci sahifeden itibaren Abdullah Rıza Bey'in sûlûs, Celi sûlûs, Ta'lik, Celî Divânî, Rik'a hat türlerinde ve yer yer de müsennâ tarzıyla meydana getirdiği eserler yer almış bulunuyor.

KAYNAKLAR

Anonim, **Yaşayan Konyalı Sanatçılar,** İzmir, 1998, s.14-16.

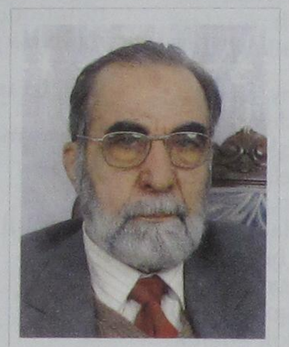



Resim_1: Celi Divani Levha La ilahe illallahu'l-melikü'l-hakku'l-mübin

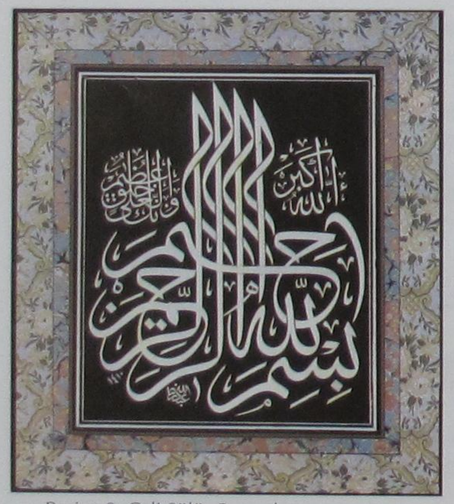

Resim_2: Celi Sülüs Besmele



Resim_3:Celi Sülüs Levha Bismillahirrahmanirrahim Elhamdülillahi rabbi'l-Alemin



Resim_4: Celi Sülüs Levha
Va'tesımu bihabli'llahi cemîa. Vela teferraku.
(Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve ayrılıkçılık yapmayın)

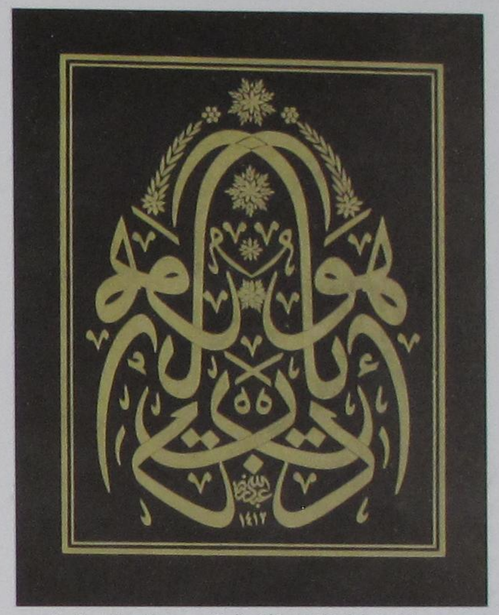

Resim_5: Müsenna Celi sülüs istif Edeb Ya Hu



Resim_6: Celi sülüs Hadis istifi Rütbetü'l-ilmi a'le-rrüteb
(İlim rütbesi, rütbelerin en yücesidir.)

KONYA' DA KÜLTÜR VE SANAT

Alaybey KAROĞLU*

ÖZET

Konya Türk İslam coğrafyasının en önemli kültür kavşaklarından biridir.Anadolu Selçuklu Türklerinin başkenti olması yanı sıra sahip olduğu sayısız kültür ve sanat eserleriyle bugün bile Açıkhava müzesi olma konumunu sürdürmektedir.Konya Mevlana Celaaddin Rumi'nin evrensel bir değer olarak mekan tuttuğu ve makamını bulunduğu bir iklimi de ifade etmektedir. Türk sanatının seçkin örneklerinin üretilip hayat bulduğu zengin bir repartuvar oluşturur. Özgün mimari yapıların yanı sıra güzel sanatlar ve geleneksel el sanatları alanında da haklı bir üne ulaşmıştır.Konya güzel sanatlar alanındaki bu parlak ve zengin tarihini cumhuriyet ile birlikte sürdürmüş hızlı bir gelişme göstererek günümüz Türkiye'sinde önemli bir kültür ve sanat şehri unvanına haklı olarak ulaşmıştır. Bu çalışma Konya'nın kültürel ve sanat varlıklarının ve değerlerini bir bütün olarak ele almaktadır.

Geleneksel sanatlarda önemli bir sanatçı potansiyeline sahip olup, bu alanda dünyanın en seçkin örneklerinin verildiği bir yer olarak bilinmektedir.
Güzel sanatlar alanında Şahabettin Uzluk ve Erdoğan Munis ile başlayan çağdaş sanat uygulamaları bugün kurumsallaşarak pek çok sanatçının kendi eğilim ve anlayışı doğrultusunda gelişmesini sürdürüyor.Güzel sanatların her dalında özgün eserler ve etkinlikleriyle Türk sanatına anlamlı katkılarda bulunmaya devam ediyor.

ABSTRACT

Konya is one of the most important cultural junctions of Turkish-Islamic cultural realm.Besides being the capital city of Anatolian Seljuk Turks,it is even today regarded as an open -air museum with its countless cultural and fine art works.Konya refers to the place where Mevlana Jelaleddin Rumi occupies a priceless

*Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

room as a universal value.
It creates wide range of repertoire in which the unique samples of Turkish fine arts florish in addition the original architectural structures,it has a well-earned reputation in the field of fine arts and folklorik handworks.Konya has sustained this enriched and brillinat past of its along with the foundation of repuplic and paved the way for becoming an important culturel and art city in modern Turkey by making much headway up to now.

This study handles the cultural and art works and values of Konya on the whole.it is a widely accepted fact that it has a high potential in folklaric arts and managed to give the most innovative examples in this field. Modern arts application which has commenced by Ş.Uzluk and E.Munis in the field of fine arts keep develeoping day by day by the tendencies and style of many artists. They still continue their contribution by creating innovative and unique works.

GİRİŞ

Konya, Anadolu Selçuklu başkenti olmasının yanı sıra, içinde barındırdığı çok sayıda tarihi ve kültürel eserlerle bugün açık hava müzesi konumunda ,önemli bir sanat ve kültür merkezi olarak kabul edilmektedir. Başta çini olmak üzere mimari yapıya bağlı gelişen süsleme sanatlarında iç Asya kökenli karakteristik motif betimlemeleri dikkati çeker.

Anadolu'nun yerli kültürlerine ait kimi buluntular ve bunlarda ki plastik ifade Selçuklu imparatorluk anlayışının geniş, hoş görülü yaklaşımı ile varlığını devam ettirirken ,temeli Uygur tasvir sanatı geleneğine dayanan figür aktarmacılığıda önemli bir gelişme gösterir. Özellikle sivil amaçlı yapılarda Kubadabat sarayında olduğu gibi insan ve hayvan figürlerini içeren çiniler oldukça gerçekçi bir anlayışı sergiler. Yer yer bitkisel süsleme içerisinde yer alan figür aktarımlarında portre özellikleri vurgulanmaya çalışılır.

Ünlü Mutasavvıf Mevlana Cellaleddin Rumi'nin dergahında hatırı sayılır bir şekilde musiki ve resim ilgisi olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Azeri kökenli Abdülmüm'in Varka ile Gülşah adlı eseri Konya Sarayında resmedilir. Mevlana'nın makamında başta Aynüddevle olmak üzere Kelhük Bin Abdullah, Kaluyan ve Şahhabbeddin Güyende ile Mehmet Bin Abdullah, Yusuf Bin İsa, Yusuf Bin Hamza ve Mevlana'nın oğlu Sultan Veled dönemi önemli nakkaş ressamları arasında anılırlar. Bu dönemde yapılan eserler ve temsilcilerinin pek çoğu günümüze kadar pek ulaşmış değildir. Ancak. Selçuklu döneminin ve özellikle Mevlana Cellaleddin Rumi'nin resme karşı derin ilgisi bu alanın gelişmesine önemli bir zemin hazırlamıştır.Bu dönemde yapılan resimler yalnızca kitap sayfaları arasındaki minyatürlerden ibaret kalmıyor ,duvarlara fresk tekniği ile büyük ölçekli eserleri de kapsıyordu.Gelişmiş portre ressamlığının en önemli kanıtlarından biri de; vaki bulan bir adli durum ile ilgili olarak ,görgü tanıklarının ifadeleri doğrultusunda çizilen bir robot resmin söz konusu suçlunun yakalanmasını sağlamasıydı.Bu durum fantastik yorumun ötesinde, gerçekçi ve karakteristik özelliklerin betimlenmesinde ulaşılan ileri noktayı göstermesi bakımından önemlidir.Anadolu Selçuklunun başkenti olması nedeniyle Konya, Anadolu da ve yakın çevresinde bulunan pek çok sanatçının ilgi gösterdiği bir kültür ve sanat merkezi özelliği taşımaktadır. Bu özelliği Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş,pek çok sanatçıya ev sahipliği yapmıştır. Mimar kökenli olmasına rağmen, Almanya'da ki eğitimi süresince güzel sanatlara karşı özel bir ilgi gösteren Şahabettin Uzluk, Konya da resim sanatının öncüleri arasında yer alır. Yaptığı resimlerle Konya da ki tarihi eserleri, yakın doğa özelliklerini adeta belgelemiştir. Sadece Konya'nın değil, ülkemiz sanat eğitimine önemli katkılarda bulunan Erdoğan Munis eğitimci ve sanatçı kimliği yanı sıra sanat ve sanat eğitimi alanında yazdığı kitaplarla da önemli bir boşluğu doldurmuştur. Optik gözleme dayalı sanat anlayışı dışında, çağdaş ve modern sanat uygulamalarının yaygınlaşmasında da öncü bir görevi de yerine getirdiği söylenebilir.

ŞAHABEDDİN UZLUK VE SANATI



Konya'da, 20. Yüzyılın başlarında doğan Şahabeddin Uzluk, 90 yıla yaklaşan hayatı boyunca ürettikleri dikkate alındığında onun için kesin bir sıfat kullanabilmek, belirli bir yargıya varabilmek kolay değildir. Akademideki Mimarlık tahsilinden sonra Almanya'ya gidip Münih Teknik okulunda T. Fischer'in şehircilik derslerine devam etmesi, Klasik Mimari ve Rönesans devri derslerini alması, ardından Veimar Devlet Yüksek Mimarlık Mektebine girerek, orada iki yıl boyunca kalması ve Enkelman'dan heykeltıraşlık tahsil etmesi onun başarılı bir mimar ve kent planlamacısı olması yolunu açmıştır. Berlin'e dönerek, Ankara'nın mimari eserlerini hazırlayan H. Jansen'e asistan olup, Ankara'nın şehir planının hazırlanmasında görev alması da erken Cumhuriyet Kuşağı

mimarları arasında yabana atılacak, sıradan bir olay değildir. Bu yönüyle Şahabeddin Uzluk mimarların ısrarla üzerinde durdukları başarılı mimar kimliğiyle anılır.

Sanat Tarihinin değişik dallarını ihtiva eden 14 adet yayınlanmış kitabı ve bir bölümü çevri olan 8 adet yayına hazır eseri yanı sıra M. Uzluk'un Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Başkanlığına bağışladığı eserler arasına imzasını taşıyan 9 bilimsel makalesi ve bunların yanında bilinmeyen yayınlarının da olabileceği varsayımıyla, Şahabeddin Uzluk'un Türk Sanat Tarihi Bilimine katkılarının boyutu ortaya çıkar. Çeyrek asırı aşan bir süre Almanca öğretmenliği yapması onun eğitimci kişiliğini ortaya koyarken, doktor olan kardeşi ile Konya'nın köy ve kasabalarını dolaşıp halk sağlığı ile ilgilenmesi, Türkiye Anıtlar Derneğinin Konya Şubesini kurup (1952) başkanlığını yapması ve bu sürede Şems-i Tebrizi, Şeyh Osman Rumi ve Hoca Fakıh Türbelerinin bakımı ve onarımlarını gerçekleştirmesi, onun ilmi yönünün olduğu kadar sosyal yönünü de belirlemeye yeter örneklerdir.

Şahabeddin Uzluk bu yönüyle, 19. Yüzyılda Osman Hamdi'nin Türk Kültür ve Sanat Hayatı için yaptıklarını aynı misyonunun bir yüzyıl sonraki temsilcisidir. İster Sanat Tarihçiliğini, ister mimarlığını, istersek de diğer etkinliklerini bir potada toplayıp değerlendirelim. O bir ressamdır ve her zaman için de ressam olarak anılacaktır. İster elimizde 80'e yakın eseri bulunsun ve bu eserler karakalem, sulu boya tekniği ile yapılmış olsun, ister kendini resme versin, ister vermesin, ister deformasyona, yoruma kaçmadan Konya'nın tarihi ve kültürel varlıklarını eserinde belgelesin o her zaman için ressam kalacaktır. Onu son derece dikkate değer bir entelektüel haline getirip diğer eğilim ve davranışları doğrultusunda unutulmazlar arasında yerini almasını sağlayan da aslında budur. Yani onun sanatı ve geniş vizyonluk sanatçı kişiliği.

Eserleri, çoğunlukla 1930'lu yıllara tarihleniyor. Bu yıllar çağdaş Türk resminin 200 yıllık gelişim macerasında henüz emekleme aşamasında bulunduğu bir dönemdir. Bu sıralarda Asker Ressamlarla başlayan ve belirli bir estetik anlayıştan uzak, henüz bir üslup birliğine varamamış denemelerden sonra 1914 kuşağı diye anılan Çallı Kuşağının izlenimci paleti İstanbul çevresinde ilk işaretlerini yeni vermeye başlamıştır. Çağdaş resim sanatını Batılı akımlara yakınlık göstererek yeni denemelere girişmesi 1930'lardan sonra olabilmiştir. Yine bu yıllarda D. gurubu ve temsilcilerinin çağdaş akımların Türkiye'ye aktarılmasındaki öncü rolleri yavaş yavaş uç vermeye başlarken Şahabeddin Uzluk'un da karakalem ve renkli uygulamalara imza attığı görülür.

Şahabeddin Uzluk'un eşi Nimet Uzluk tarafından korunan eserlerinden araştırmamıza esas teşkil edecek olanların sayısı 66'dır. Bunların ele aldıkları konu ve uyguladıkları teknik itibarı ile değerlendirilmesinde;
1- Konya'nın tarihi eserlerini konu alan örnekler

2- Tarihi eserlerin motif ve süslerini teknik özellikleri ile yansıtan örnekler

3- Almanya'da yapılan manzara ve kent görüntülerini yansıtan örnekler

4- Serbest doğa etütleri ve manzara çalışmalarını yansıtan örnekler şeklinde gruplandırmak mümkündür.

1- Konya'nın Tarihi Eserlerini Yansıtan Örnekler:

Sanatçının eserlerinin hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Israrla takip edip, yansıttığı konunun Konya'nın doğal ve tarihi dokusunu oluşturması, onun çok iyi bildiği, içinde yaşadığı bir çevreye karşı olan duyarlılığını gösterdiği gibi, aynı zamanda toprağa bağlılık ilkesinin de vurgulandığı kökü mazide olan ati şeklinde özetlenebilen bir geleneğin sonucudur.

Bu bölümde, Selçuklu döneminden kalan camii, mescit, medrese ve türbe gibi eski eser kalıntıları Konya surları ve kimi enteriyör çalışmaları dikkat çekicidir. Söz konusu eserlerin tamamı belgesel bir nitelikte olup yapıların genel karakterleri ve süsleme özellikleri detaylı bir şekilde yansıtılmıştır. Titiz kalem ve fırça hakimiyeti ile gerçeği olduğu gibi aktarma anlayışı bu eserlerde kendini belli eder. Eserler siyah, beyaz dengesi üzerinde kurulmuş sağlam bir kompozisyon anlayışını ortaya koyar. Sulu boya uygulamalarında ise şeffaflık ve ferahlık görülür. Zevkli ve ahenkli bir palet uygulaması dikkat çekmektedir. Örnekler yansıtmacı ve belgesel nitelik taşırlar.

2- Tarihi Eserlerin Motif ve Süslemelerini Teknik Özelliklen İle Yansıtan Örnekler:

Mevcut eserlerin altı adedinde bu çalışma anlayışı görülür. Bu tercih uzun süre mimarlık eğitimi gören sanatçının teknik bilgi ve alışkanlığının resimlerine yansıması olarak değerlendirilebilir.

Örnek çalışmalarda Konya Alaaddin Camii, minber ve kapı üstü ahşap süsleme detayları, Sahip Ata Camii'nin dış kapı motifleri, sütun ve sütun başlığı ile portal süsleme detayları konu olarak ele alınmıştır. Karakalem ya da mono tipi

teknik uygulanılarak resimler oluşturulmuştur. Daha çok grafiksel nitelik taşıyan bu örneklerde parçaların birbirleri ile olan bağlantıları ve parça bütün münasebetleri yansıtılmak istenmiştir. Çalışmalarda öğretici bir yön kadar güçlü çizgi anlayışı ve kalem hakimiyeti kendini belli eder. Yatay, dikey, eğik çizgilerle S,C şeklinde kıvrımlar ve biomorfik çizgiler güçlü bir şekilde yansıtılmış olup, ışık-gölge, açık- koyu ilişkisi belirli bir estetik anlayışı doğrulamaktadır.

3- Almanya'da Yapılan Manzara ve Kent Görüntülerini Yansıtan Örnekler:

Bu bölümde olan örnekler sanatçının 1924 yılından itibaren 10 yılı aşkın bir süre bulunduğu Almanya'da yapılmıştır. Eserlerinin dörtte birini oluştururlar. Konu olarak Almanya'daki ev, sokak, cadde ile kimi kent görünümlerini ele alır. Eserlerin 6'sı karakalem, diğerleri ise suluboya tekniğinde yapılmıştır. Karakalem çalışmalarında merkeze hakim bir kompozisyon uygulanmış olup, evlerin mimari detayları ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Çatı, pencere ve cephe düzenlemeleri ile bu çalışmalarda yerel ve belgesel bir nitelik yansıtılmıştır. Suluboya resimlerinde detaylar önemini yitirir. Teknik hakimiyet, renk ve leke ilişkisi ön plana çıkar. Bütün örneklerde sağlam ve dengeli bir kompozisyon anlayışı hakimdir. Sıcak ve soğuk renkler cesur bir şekilde uygulanmış olup, eserlerde doğal izlenimci bir anlayış egemendir.

4- Serbest Doğa Etütleri ve Manzara Çalışmalarını Yansıtan Örnekler:

Sanatçının serbest konularda yapmış olduğu 13 eser mevcuttur. Bu eserler kara kalem ve suluboya tekniğinde yapılmış olup, genelde manzara resimleridir. Doğadan alınan görüntülerde, ağaçlar, tepeler, yollar, tarlalar ve deniz kıyısı görüntüleri, konu edilmiştir. Bunlar taslak ve kroki şeklinde etütlerdir. Açık-koyu ilişkisi dikkate alındığında eserlerde düzenli bir lekeci anlayışın hakim olduğu görülür. Çizgilerdeki rahatlık ve hakim üslup anlayışı diğer resimlere da yansır. Suluboya tekniğinde yapılmış manzara resimlerindeki şeffaf boya alanları Şahabeddin Uzluk'un suluboya tekniğine de son derece hakim olduğunu gösterir. Sıcak ve soğuk renk ilişkilerinin dengeli bir biçimde düzenlendiği örneklerde, göze hoş gelen bir sadelik vardır. Genel bir ifade altında değerlendirilecek olursa Şahabeddin Uzluk'un resimleri aynı dili konuşan zengin bir sözlük meydana getirir. Eserleri gösterişten uzak moda ve popülizme kaçmayan sade ve samimi bir anlayış üzerine kurulmuştur. Engin kültürü ve bilgi birikimi onun gözleme dayalı ciddi arayışlara yönelmesine zemin hazırlamıştır.



RESSAM ERDOĞAN MUNİS

Hayatı ve Kişiliği

Erdoğan Munis 1933 yılında Manisa'da doğdu. Fakat; büyüklerinden duyduğuna göre doğduğu yeri şöyle tanımlar: "1933 yılında bir istasyonda doğmuşum. Bu küçük istasyon olasılıkla Kütahya-Balıkesir yolu üzerinde olması gerekiyor. Fakat hangisidir bilemiyorum çocukluğumdan geriye kalan konular hep tren düdükleri ve kömür dumanlarıyla doludur." Erdoğan Munis devlet demir yollarında kısım şefi olarak görev yapan beş çocuklu bir devlet memurunun dördüncü çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.

Pek çok olumsuz koşullara rağmen henüz yeni kurulmuş cumhuriyetin ilk dönemlerinde babası memur olan beş çocuklu bir ailenin sürekli yer değiştirmeden kaynaklanan; diğer sorunlar eklenince çocukluk döneminin sıkıntılı ve bunalımlı bir dönem olduğu söylenebilir. İlkokulu Akhisar da tamamlamıştır. Çocukluğunun en çok hatırladığı kısmı Bandırmada geçirdiği ortaokul yıllarına rastlar. Başarılı bir öğrenci olarak Bandırma ortaokulundan mezun olur. Mezuniyet sonrası uygun bir meslek tercihi yapmak zorunda kalan Erdoğan Munis memur bir ailenin seçenekleri arasında en uygun tercih olarak Bolu öğretmen okuluna girer. Burada bir yıl okuduktan sonra naklen Balıkesir Necatibey öğretmen okuluna geçiş yapar. Bu okul önce eğitim enstitüsü iken sonra öğretmen okuluna dönüştürülmüş geniş olanaklara ve donanıma sahip bir okuldur. Öğretmen kadrosu da, alanında uzman ve deneyimli öğretmenlerden oluşmuştur. Sanatçının daha sonraki hayatında bilinçli özenli ve tutarlı yönelişleri bu okuldan aldığı alışkanlıklara dayanmaktadır.Öğrencilik döneminde çalışkan ve istekli bir öğrenci olarak resim derslerine gösterdiği özen ve ilgi onun kısa sürede güzel sanatlar alanında yeteneğinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

Kendini severek, bilerek bir tutkuya bırakıp yetenekleri yönünde geliştirmenin genellikle şansa kaldığı bir dönemde oda şanslılar arasındadır. Adnan Turani'yle karşılaşması onda yeni ufuklar kazanmasına katkı sağladığı gibi 1951 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Resim bölümüne girmesi de yine onun teşvikleriyle olmuştur. Gazi Eğitim Enstitüsün de o dönemde bölüm başkanı seramik sanatçısı olan Hakkı İzzet yürütürken Refik Epikman , Şinasi Barutçu

ve Malik Aksel gibi Türk resmin de önemli yere sahip sanatçılar resim bölümün de hocalık yapmaktadır. Gazi Eğitim Enstitüsünde öğrencilik yılları ; bitmeyen bir azim çaba ve çalışma içerisinde geçen üçüncü sınıfın dönem sonun da Fransızca'sını geliştirmek için Fransızca bölümünden arkadaşlarıyla birlik da Fransa da bir öğrenci kampına katılır.böylece ilk kez yurt dışına çıkma olanağı bulan Erdoğan Munis Fransa'daki sanat ortamlarını ve mekanlarını inceleyerek topladığı resim, kartpostal ve diğer dokümanlarla bitirme tezini hazırlar. Öğrencilik döneminde Et ve Balık Kurumunun Türkiye genelinde düzenlediği amblem yarışmasında birincilik ödülünü alır ve bu arada kimi özel kuruluşların iş yerlerine dekorlar hazırlar.

1955 yılında Türkiye ile İspanya hükümetleri arasında düzenlenen kültürel işbirliği kapsamında burslu öğrenciler seçilerek birer yıl eğitim-öğretime tabi tutulacaklardı. Resim bölümüne tanınan bir kişilik öğrenci kontenjanı bölüm hocalarının ortak kararı ile Erdoğan Munise verilir.

İspanya ya gider Madrid Güzel Sanatlar Akademisinde renkli resim ve doğadan çizim derslerine devam ederek bilgi ve görgüsünü artırır, deneyim kazanır. Sanat eğitimi yaşamındaki gelişmesinde İspanyanın etkisi önemli görür."Ispanyaya gönderilişi pek önemli olduğu, sanatın; her şeyden önce ve her şeye rağmen kişinin ömrünü harcayabileceği inancıyla oradan döndüm" der. (Üge r.s. 1965) 1956'da Türkiye'ye döner ve Konya Kolejine resim öğretmenliğine atanır böylece o dönemde Türkiye'nin batıya açılan penceresi olarak nitelendirilen kolejde kendine çalışma fırsatı bulur. Sanat çalışmaları ve sanat eğitimciliği olarak uygun bir ortam bulan Erdoğan Munis bu sanat birikimini be arayışlarını sanat severlerle paylaşır sergiler açar. Sergilerini ağırlıklı olarak belediye evlendirme salonunda düzenler. 1958 yılında Fransızca öğretmeni olan Esin hanımla evlenir. Bir yıl sonra yedek subay olarak askerliğini yine Konya'da yapar. Sanat çalışmalarını sürdüren Munis hemen her yıl bir sergi açar. 1961 yılında bugünkü valiliğin yanında bulunan geniş alanda kayalı park birinci sanat sergisine katılır. Daha çok eğitimcilerden oluşan, ve şiir edebiyat müzik resim gibi sanat dallarında üretilen yapıtları birebir halkla paylaşma amacı güden bu grup bir haftalık sanat etkinliği düzenlemişti.

Bu arada artık Konya dışına taşarak sanat etkinliklerini büyük kentlere doğru taşımaya başlar. Beşinci resim sergisini Ankara Mili kütüphane salonunda açar. Resimleri üzerinde görüşleri açıklayan ressam Cemal Bingöl "Munis çok rengi başarıyla titiz bir temizlikle kullanmasını bilmiş" (O.NK. 1961)demiştir. Bu arada Milli Eğitim Bakanlığına yaptığı başvurusu kabul edilmiş ve Fransa'ya gönderilmiştir. 1963 yılında bir yıllığına Paris'te akademi Julian'da devam etmiş ve Lauvre müzesinde araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Yedinci kişisel sergisini Montpellier kentinde açtı. Yedinci kişisel sergisiyle birlikte soyut sanata karşı bir yöneliş gösterir. O'nun Avrupa sanatını tanıması ve çağdaş sanat mekanlarındaki gelişmeleri yakından takip etmesi O'nun bu yönünü bir tutkuya dönüştürür. Artık Erdoğan Munis için 1957 yıllarında sanatta etkili olan taşızim onun tercih ettiği bir anlatım yolu olmaya başlamıştır. Konya Eğitim Enstitüsünde görevlendirilen Munis aynı zamanda mimarlık ve mühendislik fakültelerinde temel sanat derslerini sürdürür. Bu dönemde eğitim ve öğretim çalışmalarını aksatmadan kitap yazmaya yönelir. Daha sonraları pek çok baskılar gerçekleştiren kitaplar yazmıştır. "Evrimiyle Yazı Sanatı" ve "Perspektif" adlı kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak okutulur. Aynı eserler mektupla öğretim programında da ders kitabı olarak takip edilir. Munis'in mektupla öğretim merkezi tarafından basılan sekiz fasikül yazı kitabı da bulunmaktadır. 1976'dan sonra resim çalışmalarına ara veren sanatçı 1981yılında emekli olmuştur. Konya birinci organize sanayi bölgesinde bulunan bir ambalaj fabrikasında çalışmaya devam eder. Burada çalışmaları ambalaj sektörüne grafik düzenlemeler ve amblem yapımı ve tasarımları da içermektedir. Pek çok kuruluşun amblemini de tasarlamıştır. Burada ki çalışmalarına 1993 yılına kadar devam eder ve kendi isteğiyle çalışma alanından tamamıyla emekliye ayrılır.

Sanat Anlayışı

Erdoğan Munis'e göre sanat bir arayıştır. O da yaşamı boyunca hep bu arayışını sürdürmüş, almış olduğu akademik eğitim üzerine kişisel duyarlılığını katarak belirli bir üslup geliştirmiştir. Sanatında yaşadığı dönemin genel özelliklerini yansıtır. İlk sergisinde itibaren devamlı değişmeye açık bir anlayış izlemiş ve Çağdaş Türk Resmi'nin gelişimine koşut bir yol izlemiştir. "20. yüzyılın sanatını anlamak, ona ayak uydurmak ve ondan zevk almak için hiç bir fırsatı kaçırmayalım. Son yüzyıl sanat tarihinin en olgun meyvesini tadan insanları olmanın kıymetini bilelim" diyen Erdoğan Munis (1965) yaşadığı dönemde köklü bir gelişim gösteren soyut eğilimler içine girmiştir.

XX. Yüzyıl her gün yeni düşüncelerin, akımların doğduğu bir çağ. Baş döndürücü bir hızla seyreden gelişmeler ve her şeyden önce yüzyılın endüstriyel ve bilimsel yaşayışı yepyeni bir insan

tipi ortaya koymaktadır. Bu insan tipi, büyük gelişmelerin, uyumsuzlukların, bunalımların arasında, kişisel özgürlük ve egoizm savaşı ile karşı karşıyadır. Bu savaşın, yüzyılın zenginliklerine rağmen, insanları iç dünyasında yalnız ve güçsüz bıraktığı da açıkça ortadadır. Çağımız insanını yaşadığı bu sorunlar Munis'in resim anlayışının temelini oluşturmaktadır. (Bedir, 1965) Doğa ve toplum karşısında duyarlı davranan Munis, " doğa" her dönemde en mükemmel eserdir. Bu gün belki geçmiştekinden daha güzel, fakat bütün güçlük onun inceliklerini sezebilmekte, her ötüş, renk ve şekildeki ahengi hissedebilmektedir" diyerek sanatçı, doğa ve insan arasındaki bağı vurgulamıştır. Sanat anlayışında da; eskinin alışkanlıklarını devam ettirmektense bir sanat laboratuarında çalışarak ülkemizin değerlerini arayan birisi olmayı tercih etmiştir.(Küçükbezirci-1964) Onun titiz bir gözle ve sabırlı bir arayış doğrultusunda ürettiği yapıtlarını dönemin felsefe öğretmeni Ali Kaymak üçlü bir temele dayandırmış ve sanatının bu temel üzerinde oluştuğunu öne sürmüştür. (Kaymak-1967) Kaymak, Erdoğan Munis'in sanatına temel oluşturan unsurları şu şekilde ortaya kaymaktadır:

1.Tarih ve İnsancıllık (hümanizm): Sanatında, yaşadığı coğrafyaya kimlik kazandırmak istemiş ve bozkıra bütün tarihi ile sahip çıkmıştır. Ona göre 'Anadolu ve Bozkır Hitit'lerden beri insanımın toprağıdır.' Öyle ki, bu toprağı bir anlamda kendisi ile özdeş tutmuştur. Kimi yapıtlarına da Hitit Pınarı, Hitit Anıtı gibi adlar vererek yoğun bir ortak kültür bileşkesini ortaya koymuştur.

2.Geleneksel Halk Sanatları: Anadolu'daki geleneksel sanatlarda kendini gösteren stilize biçim aktarmaları kimi gerçek üstü ve soyut yorum anlayışı onun sanatında belirleyici bir rol oynamıştır. Halı ve nakışlarda halk sanatçılarının sevincini, hüznünü, aşkını, mutluluğunu, bazen kavgasını dolaylı yollarla anlatan motifler onun hep ilgisini çekmiştir.

3.Taşizm (tachisme) Tekniği: Batı resim sanatında pentürel bir değer olarak kendini belli eden lekeci anlayış onun sanatında tercih ettiği bir teknik yöneliş olmuştur. Başlangıçta uyguladığı figüratif resim anlayışı giderek plastiğin ön plana çıktığı, renk ve leke ağırlıklı bir anlayışa dönüşmüştür. Ona göre doğaya karşı gerçek sanat yapıtı soyut bir anlayışla verilebilecektir. (Apaydın-1965)

Yapıtlarının Konusu ve Tekniği: Munis,"Toprak sevgisini, özlemini bilir misiniz? Beni resim yapmaya iten etmenlerin başında işte bu özlem gelir. Tuvallerim bahçelerimdir, tarlalarımdır. Orta Anadolu yaylasından onları süsler, eker, biçer, dererim. Kışın ak ayazı, yazın sarı sıcağı, susuzluk, gökten ve yerden gelen tüm mutluluk ve mutsuzluk resim yaparken beni etkiler." şeklinde yaptığı bir konuşması ile resimlerindeki insan ve doğa sevgisi temasını özetlemektedir. Sanatçı yapıtlarında başlangıçta ağırlıklı olarak yağlı boya tekniğini uygulamış ancak sonraları soyutlama eğilimi ile birlikte guaj boya, sulu boya ve lavi tekniğini de kullanmıştır.

Biçem Özellikleri

1.Kuruluş Düzeni

Sanatçının yapıtlarında, düzen anlayışının, süreç içinde değiştiği görülür. Erken dönem yapıtlarında; resmin pozitif değerleri (belirleyici unsurlar) daha çok merkezde düşünülmüş ve yüzeye göre uygun bir tasarım tercih edilmiştir. Bu örnekler daha çok, yatay bir vurgunun ağırlık kazandığı çalışmalardır (Bkz. Resim No: 3) Dış, reel gerçeğin yorumuna dayalı kimi örneklerde ise, bu yatay düzenleme yanında düşey vurgularda göz ardı edilmemiştir (Bkz. Resim No: 2) Sanatçının yapıtlarında, daha sonraki dönemde yüzeyin bir bütün olarak algılandığı ve değerlendirildiği görülür. Bu çalışmalarda, yön kontrastları ve boyasal hareket, merkezde bir vurgu yapacak şekilde düzenlenmiştir (Bkz. Resim No: 4). Non-figüratif anlatımın başat ilke olarak uygulandığı kimi çalışmalarında da, sanatçının yüzeyin merkezine önem verdiği, kimi açık değer ve çizgisel anlatımla merkezi etkinin arttırıldığı görülür (Bkz. Resim No: 5,6,7,8).

2.Renk Anlayışı

Erken dönem yapıtlarında yapısalcı bir anlayışa yöneldiği figüratif çalışmalarında yalın renk anlayışının belirli bir olgunluğa ulaştığı görülür. (Bkz. Resim No: 1- Güreşçiler) Bu örnekte turuncu, sarı ve tonlarının gri ve lacivert içerisinde bir arada etkili şekilde kullanıldığı fark edilir.Erdoğan Munis'in özgün anlayışı doğrultusunda uyguladığı renkler yağlıboyalarında kalın bir boya tekniği olarak algılanmasına rağmen sulu boya ve guaj çalışmalarında daha şeffaf ve kontrast değeri yüksek olduğu göze çarpar. Munis resimlerinde ışık etkisini boyanın renk ve ton farkında yakalar. Dışsal efektlere ilgi duymadan yapıtın kendi renk düzeni aynı zamanda ışık efektlerini de oluşturur. Sıcak-soğuk ya da zıt renklerin değişik armoniler oluşturduğu ve bu oluşumun da titiz bir sorgulama sonucunu doğurduğu söylenebilir. Sanatçının eserlerinde Anadolu Bozkırlarını ve Konya yöresini yansıttığı görünümlere paralel bir renk tercihi sezilir.Renk aktarımında duyusal etkiyi ön planda tutan anlayış vardır.Renklerin mantıktan çok duyuya hitap ettiğini söyler. Erken dönem yapıtlarında daha çok pastel tonların ağırlığı dikkat çeker.Daha sonraları bu anlayış daha yalın ,donuk bir anlayışa dönüşmüştür. Beyazı Konya yöresi ile özdeş tutarak ona ayrı bir önem verdiğini söyler.Yaşadığı yakın çevrenin görsel renk efeklerini yorumlayarak yansıtır.Bunların bir bölümü yeşilin her tonunun sezilebildiği Meram ve civarlarıdır. Maviden yeşile dönen valörler, sarı ve turuncu tonları kendini belli eder. (Bkz. Resim No: 4) Yapıtlarında renk ve fırça vuruşları ritmik bir düzen meydana getirir.Doğadan hareketle yaptığı bu çalışmalarda derinlik kavramını ortadan kaldırıp yüzeysel bir soyut anlatıma döndürdüğü için görsel algılama yerine iç dünyasındaki heyecanları onun renk repertuvarını oluşturur. Yüzeyde renkler küçük küçük alanlara parçalara ayrılıp belirli bir düzen içerisinde yer alırlar. (Bkz. Resim No:5,6,7,8)

3.Leke Düzeni:

Sanatçının yapıtları kendisinin de ifade ettiği gibi, lekeci bir kuruluşa dayanır. Açık, orta ve koyu değerler yapıtlarının ana iskeletini oluşturur. Erken dönemlerde yaptığı soyut düzenlemelerde bu anlayış kendini açıkça belli eder. Koyu değerlerin aktif elemanlar haline dönüştüğü ve yatay düzenlemelerin egemen olduğu çalışmalarında pasajlar orta ve açık değerlerle elde edilir. Bu örneklerde reel bir varlığı tanımlamaksızın dikdörtgen şeklinde fırça darbeleri yüzeyin büyük bir bölümüne hakimdir. Merkezde koyu değerler ana vurguyu sağlarken orta ve açık değerler yüzeyin diğer kısımlarını kaplayarak müzikal bir anlatıma dönüşür. (Bkz. Resim No: 2,3) Sulu boya çalışmalarındaysa koyu lekeler bazen çizgisel anlatıma dönüşerek tüm yüzeyde hissedilir. Ancak bazı çalışmalarında resmin merkezi açık değerlerle ifade edilirken yüzeyin sağ ve sol kısımlarında koyu değerler ağırlıklı olarak kullanılır. (Bkz. Resim No: 8) Koyu lekenin farklı valörlerle zenginleştirildiği yüzeye hakim bir düzen içerisinde merkezi alanın parlak ve açık tonlarla düzenlendiği kimi örnekler de vardır. (Bkz. Resim No: 6,7)

4.Çizgi Düzeni

Erdoğan Munis yapıtlarını diri ve canlı fırça vuruşlarıyla lekesel efekleri kullanarak betimler. Bu tuşlama belli bir amaca yönelik olmaktan çok belirli aralıklarla tekrar eden ve yüzeyde ritmik bir devinime dayanan anlayışı sergiler. Onun çalışmalarında çizgi bir şeyi betimlemekten çok plastik bir unsur olarak ortaya çıkar. Kıvrak, heyecanlı çizgi anlayışı hemen hemen tüm yapıtlarında görülür. Yapıtlarında sağlam bir desen anlayışı vardır. Figüratif çalışmalarında biçimlerin betimlenmesinde salt kontur olarak değil aynı zamanda hareketin vurgulanmasına yönelik sert ve kararlı çizgiler görülür. (Bkz. Resim No: 1)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her alanda hızlı bir gelişme ve değişmenin yaşandığı bir dönemde bulunuyoruz. Bu dönemde toplumsal yapının hızla değiştiği, sosyal hayatta farklı yönlerin otaya çıktığı, kişisel arayış ve bunalımların arttığı görülür. Batı tarzı Türk resminin günümüze kadar gelen macerasında çeşitli akım ve anlayışlar ve bireysel çabalar kendini gösterir. Bu süreç içerisinde Türk resminde hem batıdaki popüler anlayış hem de geleneksel sanatlar arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kişisel biçim ve yorum anlayışının ağırlık kazandığı örnekler de verilmiştir. Çağdaş sanatın daha iyi kavranılmasına yönelik kimi soyutlama eğilimleri genellikle son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Türk resminin gelişim çizgisine koşut bir çalışma sistematiği ortaya koyan Erdoğan Munis hayatının büyük bir bölümünü İstanbul ve Ankara gibi sanat merkezleri dışında geçirmiş, Anadolu'da sanatın gelişip yaygınlaşması için çaba göstermiştir. Onun sanat eğitimciliği yanında sanatçı kişiliği ile de bu çağdaşlaşma süreci içerisinde topluma öncü olduğu ve önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Onun başarılı bir öğrencilik hayatı geçirmesi ve Avrupa'da bulunarak farklı bakış açıları kazanması, çağının gelişme ve değişmelerini yakında takip etmesi gibi nitelikleri kendini yenileyen bir kişilik kazanmasını sağlamıştır. Modern resmin temel felsefesini ve örneklerini bulunduğu ortamlara taşımış ve Türk plastik sanatlarına katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Apaydın, N. (1965,26 Kasım) Bir Başka İklim Bir Başka Ressam. Yeni Konya Gazetesi s.4

Başkan, S., (1991) Ondokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları. Ankara; Kültür Bakanlığı Yayınları

Bedir, T. , (1965,13 Kasım) 11. Resim Sergisini Konya'da açan Ressam Erdoğan Munis'le Konuştum. Şehir Postası Gazetesi s.3

Canatan, B. (1968,7 Kasım) Sanatçı Erdoğan Munis'le bir Konuşma. Yeni Konya Gazetesi,s.5

Çağlarca,S. (1957,16 Aralık)Sanat Bahisleri, Yeni Meram Gazetesi, s. 3.

Karoğlu,A.(2005),"Ressam Erdoğan Munis", S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, Konya,S.111-122

Karoğlu,A.(1996),"Sehabeddin Uzluk ve Sanatı",VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri,Konya,S.103-112

Kaymak, A. (1967,22 Mayıs) Merhaba Aranış. Yeni Konya Gazetesi. S.3

Küçükbezirci, S. (1964,Ekim26). Erdoğan Münis'in Resim Sergisi. Şehir Postası Gazetesi.s.4

Koç ve Karaaslan, M. (1970, 27 Kasım) Sanat Aşk Gibidir Diyen Erdoğan Munis'le Konuştuk.Yeni Konya Gazetesi. S.3

Munis, E . (1957,11Aralık) Sanat Anlayışı. YeniKonya Gazetesi. S.4

Munis, E, (1959,24 Ekim) Günümüzün ve Yarının Resim Sanatı. Öz Demokrat Gazetesi. S. 2.

O., N.K. (1961,15 Ekim)Erdoğan Munis'in Başarılı Sergisi. Yeni Gün Gazetesi. S.3

Tansuğ, S. (2003) Çağdaş Türk Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turani. A, (1995) Sanat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Üge, R. S. .(1965,Ocak) Erdoğan Munisle



Resim_1: Güreşçiler, Tuval Üzerine Yağlı Boya

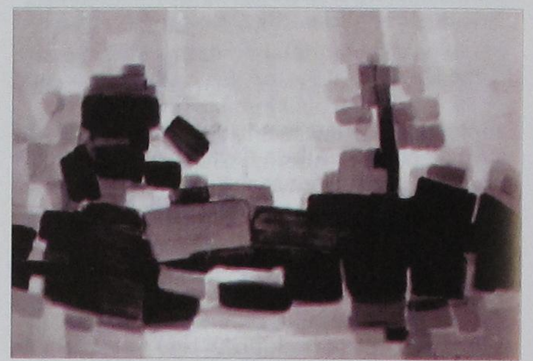

Resim_2: Adsız, Tuval Üzerine Yağlı Boya



Resim_3: Adsız, Tuval Üzerine Yağlı Boya



Resim_4: Ormanda, Tuval Üzerine Yağlı Boya



Resim_5: Davul Sesi, Tuval Üzerine Yağlı Boya



Resim_6: Fener Alayı, Kâğıt Üzerine Suluboya



Resim_7: Adsız, Kâğıt Üzerine Suluboya



Resim_8: Adsız, Kâğıt Üzerine Suluboya



Resim_7: Adsız, Kâğıt Üzerine Suluboya
Konya, ilçelerinde kurulan öğretmen okullarının , yöre gençlerinin yetişmesinde önemli bir misyonu üslendiği gibi, Cumhuriyet dönemi Türk güzel sanatlarına da anlamlı katkılar sağlayan sanatçıların yetişmesine zemin hazırladığı bilinmektedir. Bu bağlamda halen etkinliklerini sürdüren sanatçılar arasında, Hasan Pekmezci, kendine has yarı soyut düzenlemeleri ile yakın çevre gözlemleri ve toplumsal yorumlamalarıyla ,özgün bir anlatım dili geliştirip, Türk resmine ve sanat eğitimine katkıları devam etmektedir.



Resim_8: RESİM -HABİB AYDOĞDU Arkaik kuş 20 x 20 cm Tuvale Akrilik, 2006
Mehmet Uyanık; Heykel alanında çalışmalarını sürdürmekte olup, kişisel üslubunu geliştiren sanatçılarımızdandır. Zeki Şahin, doğa ve insan ilişkilerin sorgulayan dinamik resim anlayışını sürdürmektedir. Habip Aydoğdu lekeci bir anlayışla kimi obje ve doğa çeşitlemeleri ile ve oluşturduğu ritmik ve dinamik anlatımıyla Çağdaş Türk resminde hak ettiği yere sahiptir. Erol Batırbek, kimi ölü doğa, portre ve natürmortlarıyla tanınan bir anlayışla eserlerini üretirken, İhsan Çakıcı, grafiksel alan düzenlemeleri içersinde mitolojik ve kültürel değerlere göndermede bulanan yapıtlarıyla tanınmaktadır.Söz konusu sanatçılar, eğitimlerinin belirli bir dönemini Konya da , İvriz ve Akşehir öğretmen okullarında sürdürmüş, daha sonra ülkenin önemli üniversitelerinde ve sanat kurumlarında görev almış sanatçılarımız arasında yer almaktadır.

Galeri - Sanat Evi ve Kültür Merkezleri

Konya'nın kültür ve sanat dünyasında ,görsel sanat uygulamalarının sergilendiği Konya Güzel Sanatlar Galerisi ;1982 yılından itibaren kurulmuş ve plastik sanatlar alanında pek çok etkinliğin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır.Resim, heykel, grafik, fotoğraf, seramik sergiler başta olmak üzere geleneksel el sanatları alanında ki özgün uygulamalar ile her mevsim dolu dolu sanatın yaşanıldığı bir merkez olma konumunu sürdürmüş ve bu alanda önemli açıklığı gidermiştir

Kuruluşundan 1992 yılına kadar ulusal ve uluslar arası düzeyde toplam 136 sergiye ev sahipliği yapmış olan Devlet Güzel Sanatlar Galerisi , daha sonra ki dönemde de , ortalama her yıl yirminin üzerinde sergilerin gerçekleştirildiği önemli bir mekan olma özelliğini sürdürmektedir. Konya'da sanat etkinliklerine sahne alan önemli mekanlardan birisi de Akbank Sanat Galerisi idi.Plastik sanat eserlerinin sergilendiği bu galeri, geniş ve uygun mekanı ile çağdaş bir sergileme örneği ortaya koymasına rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı birkaç yıl sonra bu etkinliğini sürdüremedi.Süreç içerisinde Konya'da açılan önemli sanat merkezleri arasında özel galerilerin önemli bir payı var. İdea Sanat Merkezi ,Ahmet Baydar'ın kişisel özverileri ile açılmış olup ,Türk resim sanatının önemli temsilcilerinin periyodik sergilerine sahne oldu.Danışmanlığını Hüseyin Elmas'ın yaptığı İdea Kültür ve Sanat Merkezi, düzeyli sergi ve sanatçıları ile sadece Konya'nın değil ülkenin kültür ve sanat dünyasına da katkı sağlamaya devam ediyor. Kurucusu ve danışmanlığını Alaybey Karoğlu'nun yaptığı ve güzel sanatlar alanındaki etkinliğini 3 yıl sürdüren Mavi Sanat Evi pek çok seçkin sergi, söyleşi, resital ve sanat sohbetleri ile sanatın geniş kitlelere ulaşmasında önemli bir misyonu yerine getirmiştir.

Ne yazık ki bu sanat merkezi de uzun ömürlü olmamıştır.Selçuk üniversitesi, eğitim ve bilimin yanı sıra sanat alanında da taşıdığı misyon gereği önemli etkinliklere imza atan bir kurum olma özelliği taşımaktadır.Bu bağlamda Alaaddin Keykubat yerleşkesi içerisinde yer alan Süleyman Demirel Kültür Merkezi galerisi ve salonları ile ,ulusal ve uluslar arası etkinliklere sahne olmuş ve güzel sanatlar alanında ,çağdaş pek çok sergiye ev sahipliği yapmıştır. Bu seçkin kurum adına yakışır bir düzeyde ülke kültür ve sanatına katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Sanat Eğitimi Kurumları

Kültür ve sanat alanında zengin bir geçmişe sahip olan Konya'da, sanat eğitimi veren Yüksek Öğretim Kurumu, itiraf etmek gerekirse gecikmiş olarak kurulabilmiştir.Rektör Prof. Dr. Halil Cin döneminde ,1990 yılında Konya'daki sanat eğitimine üniversal bir kimlik kazandırma çabaları uç vermeye başladı.

İlk olarak ,Gazi Üniversitesi'nden Alaybey Karoğlu İnönü Üniversitesi'nden Erol Yıldır, bu uzun yıllara dayanan beklentiyi gerçekleştirdiler. Kurucu Bölüm başkanı olarak Alaybey Karoğlu ,Resim Ana sanat dalı başkanı olarak Erol Yıldır bu Sanat Eğitimi Kurumu'nun gelişmesinde yoğun emekleri oldu. Bir yıl içerisinde Gazi Üniversitesinden Can Şahin bu kadroya katıldı.Daha sonra ki dönemde Nihat Şirin, Hülya Karoğlu, Ayşe Okur, Tahsin Samur, Baybars Gülensoy,Hüseyin Elmas ve Melek Yılmaz sanatsal ve bilimsel çalışmalarda yer aldılar.İlerleyen dönemde .Mehmet Büyükçanga, Ziya Öztürk, İhsan Ötken, Ahmet Türe, Özcan Özkarakoç, Fatih Başbuğ, Mutluhan Taş ile İsa Eliri ve Mehmet Başbuğ Akademik Kadro içerisinde yer aldılar.Eğitim Fakültesine bağlı olarak kurulan Resim-İş Eğitimi bölümü kısa sürede hızlı gelişme göstererek önemli bir atılım gerçekleştirdi.

Kuruluşunun birinci yılında Yüksek Lisans, 2.yılında da Doktora programını açarak, çok sayıda sanatçı ve sanat eğitimcisini ülkenin, bilim - sanat ve eğitim dünyasına kazandırdı. Selçuk Üniversitesi son yıllarda ortaya koyduğu fiziki yapılanma, teknolojik donanım, sosyal-spor-kültürel tesisleri ile modern bir üniversite konumundadır.

Büyük bir gelişme içerisinde bulunan üniversite bünyesinde, Konya ve ülkemizin kültür ve sanat değerlerini yükselterek çağdaş seviyeye ulaştırmak ve bu konuda yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak üzere Güzel Sanatlar Fakültesi 04.12.1999 tarihinde kurulmuştur. 2001 - 2002 Eğitim Öğretim yılında ise ilk öğrencilerini alarak eğitime başlamıştır. Üniversite Güzel Sanatlar Fakültesi 2001 - 2002 Eğitim Öğretim yılında Geleneksel Türk El Sanatları Bölümüne (Hat - Tezhip) ve Seramik Bölümüne, 2003 - 2004 Eğitim Öğretim yılından itibaren de İç Mimari ve Çevre Tasarımı Bölümüne ilk öğrencilerini alarak faaliyete geçmiştir.

Orta dereceli okullarda sanat eğitimini, alan ilgisi içerisinde sürdürüp, yüksek öğretime öğrenci adayı hazırlamak gibi önemli bir görevi üslenen güzel sanatlar lisesi,çeşitli nedenlerle gecikmiş dahi olsa 2000 yılında kurulmuş olması yörede sevindirici bir hareket olarak görülmüştür.Konya Çimento Fabrikasının önemli destek ve katkılarıyla her türlü donanımını sağlayan bu kurumun kurucu müdiresi Zuhal

Arda oldu. Seçkin sanat eğitimcilerinin sınavla öğretmen alındığı Konya Çimento Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi ; resim ve müzik dallarında sanat eğitimini başarıyla sürdürmektedir.Resim bölümünde ; Müzeyyen Karaçiftçi, Hikmet Şahin,Nükhet Görgülügil,İlyas Sevindik,Salih Geçimli ve daha sonra üniversiteye geçen , Semih Büyükol. Müzik Bölümünde de, Dönay Üçgül, Yaşar Yiğit, Doğan Zade, Varol Karaaslan, Melike Duru, Şenay Arı, Hazan Kurtaslan, İlhan Tütün Güzel Sanatlar alanında yeni sanatçı adaylarının yetişmesinde önemli hizmetleri oldu.

KONYA' DA YAŞAYAN SANATÇILAR

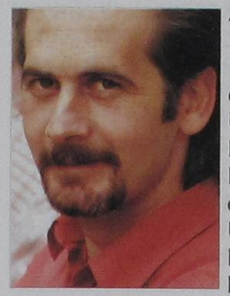

AHMET TÜRE

1971 yılında Trabzon'da doğdu.1994 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümünden mezun oldu.1997 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını tamamladı.Birçok karma sergiye katılan sanatçı üç kişisel sergi açtı. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-iş Eğitimi Anabilim Dalı'nda Arş.Gör.olarak görev yapmaktadır.



Resim_Ahmet Türe_T.Ü.Y.B



ALAYBEY KAROĞLU

Doç. Dr. Alaybey Karoğlu 20.05.1961 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğdu, ilk ve Orta öğrenimini doğduğu yerde tamamladı (1978). Aynı yıl Ankara Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümünü kazandı. 1983 yılında mezun oldu. 1983 -1985 Milli Eğitim Bakanlığı Tunceli-Pertek Pınarlar Ortaokulu'nda Resim Öğretmenliği yaptı.

1985 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Fakültesi Ağrı Eğitim Yüksekokulu'nda Resim Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. Bu görevini 1988 yılına kadar sürdürdü. 1986 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Prof. Dr. Oluş Arık danışmanlığında "Türk Resminde Eleştiri" konulu tezi ile Yüksek Lisans yaptı.

1988 -1990 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümünde Resim Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Resim dalında Sanatta Yeterlilik belgesi aldı.1990 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümünün kurucu Öğretim Üyesi ve Bölüm Başkanlığı görevini sürdürdü. 1993 yılında askerlik görevini yaptı. 1996 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sanat Tarihi Bilim Dalı'nda "Türk Resminde Yeterlilik" konulu tezi ile Doktora diploması aldı.

5846 sayılı kanunla kurulan kısa adı GESAM olan Türkiye Güzel Sanatlar Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yönetim Kurulu Üyesidir. Jüri üyelikleri yaptı. Üçü yurtdışı olmak üzere yurtiçinde 100'den fazla yarışmalı ve karma sergiye katıldı. Kişisel sergiler açtı.

Resmi ve özel koleksiyonlar ile müzelerde eserleri bulunmaktadır. Jüri Üyelikleri: Kültür Bakanlığı-Karaman il Kültür Müdürlüğü, Yunus Emre Resim yarışması Seçici Kurul Üyeliği. Kültür Bakanlığı Konya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Seçici Kurul Üyeliği. 58. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Seçici Kurul Üyeliği. Ödülleri: 1989 Türk Standartları Enstitüsü yarışması, Eşit Ödül Ankara

•1991 Kültür Bakanlığı Mevlana Resim yarışması, Mansiyon, Konya • 1992 Kültür Bakanlığı Mevlana Resim yarışması. Mansiyon, Konya • 1997 TRT-DSİ Genel Müdürlüğü GAP Resim yarışması, I.lik Ödülü, Diyarbakır.

2005.Türk-Eğitim Sen. Resim Yarışması,1.lik Ödülü, Ankara Yurtdışı Sergileri: 1989 Türk Haftası Münasebetiyle Resim Sergisi "Ziya-ül Hak" himayesinde Karaçi Pakistan • 1991 Çağdaş Türk Resminden Bir Kesit Resim Sergisi Manez Sergi Sarayı. Baku Azerbaycan • 1992 Çağdaş Türk Resminden Bir Kesit Resim Sergisi Manez Sergi Sarayı, Baku Azerbaycan • 1998 Türk Sanatçıları Resim Sergisi, Valondova, Makedonya. 2001 Türk-Türkmen Sanatçıları Ssrgisi, Taşkent Türkmenistan.



Resim_1: Çeşitlemeler 4_T.Ü.Y.B



AYŞE OKUR

1967 yılında Mersin'de doğdu. 1988 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-Is Eğitimi Bölümü'nden mezun oldu. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Resim Okutmanlığı görevine başladı. 1991 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisansını tamamladı. 1992 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-Is Eğitimi Bölümü'ne atandı. 1999 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora yaptı. Bir çok karma sergiye katılan sanatçının iki kişisel sergisi bulunmaktadır. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-is Eğitimi Anabilim Dalı'nda Yrd.Doç. Dr. olarak görevine devam etmektedir.





FATİH BAŞBUĞ

1979 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Ankara'da tamamladı. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu. 2000- 2003 M.E.B bağlı okullarda ve TED Konya Koleji'nde Resim Öğretmeni olarak görev yaptı. 2003 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İs Öğretmenliği Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2005 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Eğitimi'ni tamamladı. 8 kişisel sergi açtı. Yurtiçinde ve yurtdışında birçok karma sergiye katıldı. Özel koleksiyonlarda birçok eseri bulunmaktadır. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği Programı'nda Arş.Gör. olarak görevine devam etmektedir.





HÜSEYİN ELMAS

1967 yılında Anamur'da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Anamur'da tamamladı. 1986 yılında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümü'ne girdi.1990 yılında Bölüm 'ün Resim Ana Sanat Dalı'ndan mezun oldu. 1991 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı.Aynı Üniversite'nin Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Eğitimi Anabilim Dalı'nda 1994'te yüksek lisansını, 1998 de "Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri" konulu tezle de doktorasını tamamlayıp "bilim doktoru" unvanı aldı. 2000 yılında doktora çalışması aynı isimle Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nce kitap olarak yayınlandı.1999 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. 50 ye yakın, araştırma,eleştiri ve makale yazıları çeşitli dergi,katalog, gazete vb. yayın organlarında yayınlandı. 100 den fazla ulusal ve uluslar arası karma resim sergisine katıldı. Beş kişisel resim sergisi gerçekleştirdi. Çok sayıda eserleri özel ve resmi koleksiyonlarda , müzede bulunan sanatçı, 1998 yılında (GESAM) Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği'ne, 2005yılında(UPSD)Uluslararası Plastik Sanatçılar Derneği'ne kabul edildi. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel ve Resim Bölümü kurucu öğretim üyeliği ve bölüm başkanlıklarına atandı. Halen çalışmalarını Konya'da kendi atölyesinde sürdürmektedir.



Resim: Hüseyin Elmas -T.Ü.Y.B



HÜLYA KAROĞLU

1962 yılında Isparta'da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul'da, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1979 yılında girdiği, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-Is Eğitimi Bölümü Grafik Ana Sanat Dalı'ndan 4 yıllık eğitimini tamamlayarak 1983 yılında mezun oldu. 1983-1991 yılları arasında 7 yıl süreyle M.E.B.'na bağlı okullarda görev yaptı. 1991 yılında S.Ü. Eğitim Fakültesi, Resim -is Eğitimi Bölümü'ne Öğretim Görevlisi olarak başladı.1991 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden "Sanatta Yeterlilik" aldı. 1992 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans'ını tamamladı. 1999 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktorasını tamamladı. 1983' de ilk kişisel sergisini Ankara'da Grafik Sanatlar ve Özgün Baskı alanında açmıştır.Yurt içinde pek çok yarışmalı ve karma resim sergilerine katılmış, özel koleksiyonlarda eserleri bulunmaktadır. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-Is Öğretmenliği Programı'nda Yrd.Doç. Dr. olarak görevine devam etmektedir.



Resim: Devr-i Alem 2 90*90 T.Ü.Y.B



İSA ELİRİ

1969 Kırıkkale doğumlu olan sanatçı , ilk orta ve lise tahsilini de Kırıkkale'de tamamladı. Akademik olarak sanat eğitimine 1987 yılında Gazi üniversitesi eğitim fakültesi resim bölüne girerek başladı. Bu dönemde bir çok değerli sanatçı ve eğitimciden dersler aldı. Buradan 1991 yılında başarıyla mezun olduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda bir süre resim öğretmenliği yaptı. Gazi üniversitesi sosyal bilimler enstitüsünde yüksek lisans (master) programını tamamladı. Bu süre içerisinde GESAM' DA 'Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği' genel sekreter olarak görev yaptı. Bu görevi süresince yurt içi ve yurt dışı birçok sanatsal organizasyonlarda görev aldı; yöneticilik yaptı. 1994 yılında Süleyman Demirel üniversitesi Burdur Eğitim fakültesi resim bölümünde öğretim görevlisi olarak göreve başladı. Bir süre sonra yine aynı üniversitenin bünyesinde Isparta da kurulacak olan güzel sanatlar fakültesinde görev aldı. 1999 yılına kadar bu kurumdaki akademik sanat eğitimi çalışmalarına devam ettikten sonra,

Başbakanlık Devlet Bakanlığı müşavirliği görevi sebebiyle Ankara'ya döndü. 2002 yılına kadar bu görevini devam ettirdi. Sanat ve sanat eğitimi çalışmalarına devam etmek üzere Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim bölümüne geçiş yaptı. Halen bu kurumda sanatsal çalışmalarına devam etmektedir. Gesam üyesi olan sanatçı aynı zamanda Gesam denetleme kurulu başkanlığı görevinde bulundu ve halen yönetim kurulu üyeliği devam etmektedir. Sanatçı evli ve iki çocuk babasıdır. İkinci kişisel sergisini Konya'da idea kültür merkezinde açan sanatçı yurt içi ve başta Makedonya ve Türkmenistan olmak üzere yurt dışında ellinin üzerinde karma sergiye iştirak etmiştir.



Resim-İsa ELİRİ



MEHMET BAŞBUĞ

Diyarbakır'da doğdu. Bursa Eğitim Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Resim Bölümü'nde Lisans tamamladı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Bilim Dalı'nda "MASTER , "SANATTA YETERLİLİK" ve "DOKTORA" yaptı. 1976-1986 yılları arasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yaptı. 1986 -1994 yılları arasında Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim Bölümü'nde Öğretim görevliliği, 1994-1999 yılları arasında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin kuruluş çalışmasında görev alarak Dekan yardımcılığı ve Resim Bölümü Başkanlığı'nı yürüttü. Bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında binden fazla karma ve grup sergilerine katıldı. Çeşitli yarışmalara katılarak 17 ödül aldı. Yurt içinde ve dışında 62 kişisel sergi açtı. Çeşitli sergi ve yarışmalarda jüri üyeliğinde bulundu. Çok sayıda eserleri özel ve resmi koleksiyonlarda, müzelerde bulunan Sanatçı, Ankara Ressamlar Birliği kurucu üyeliği ve kısa adı GESAM olan, Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği kurucu üyesi ve yönetim kurulu üyesidir. Halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretim üyesidir.

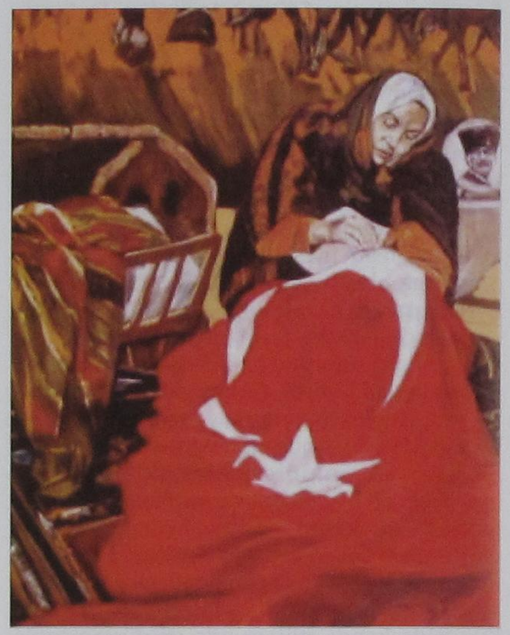

Resim-Mehmet Başbuğ



MEHMET BÜYÜKÇANGA

1948 Yılında Konya'da doğdu. Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-Is Bölümü'nden mezun oldu. Anadolu Üniversitesi'nde Lisans tamamladı. 1981 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-Is Bölümü'nde Yüksek Lisans eğitimi tamamladı. 1990 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı'nda Sanatta Yeterlilik diploması aldı. Yurt içi ve dışında çok sayıda karma ve grup sergilerine katildi. 1970- 1976 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda resim öğretmeni olarak görev yaptı. 1976- 1979 yılları arasında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim Öğretim Elemanı olarak görev yaptı. Sanatçı

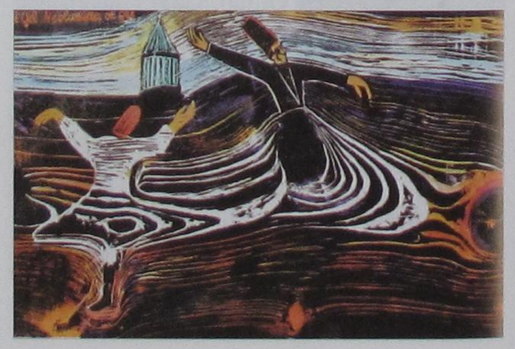

halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-Is Öğretmenliği Programı'nda Yrd.Doç. olarak görevini yürütmektedir.



MELEK YILMAZ GÖKAY

1968 yılında Konya'da doğdu. 1989 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Bölümünden mezun oldu. 1990-92 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğretmenlik yaptı. 1992 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-İş Bölümüne atandı. 1994 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimini ve 1998 yılında da Doktora Eğitimini tamamladı. 1996-98 yılları arasında Yüksek Öğrenim Kurumu, Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesinde bulundu. Tuba Bursuyla 2002 yılında Arizona State University'de Sanat Eğitimi üzerine araştırmalar yaptı. Birçok karma sergiye katılan sanatçı iki kişisel resim sergisi açtı. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği Programı'nda Doç. Dr. olarak görevini yürütmektedir.



Resim-Melek Yılmaz Gökay



NİHAT ŞİRİN

1960 yılında Çorum'da doğdu.1983 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-Is Bölümü'nden mezun oldu.1985-91 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yaptı.1991 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Sanatta Yeterlilik Belgesi aldı.Ayni yıl Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-Is Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak göreve başladı.1994 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Eğitimi Anabilim dalında Yüksek Lisansını tamamladı.Ayni Enstitüde doktora programına devam etmektedir.Birçok karma sergiye katılıp,kişisel sergiler açan sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim Öğretmenliği programında Yrd.Doç. olarak görevine devam etmektedir.

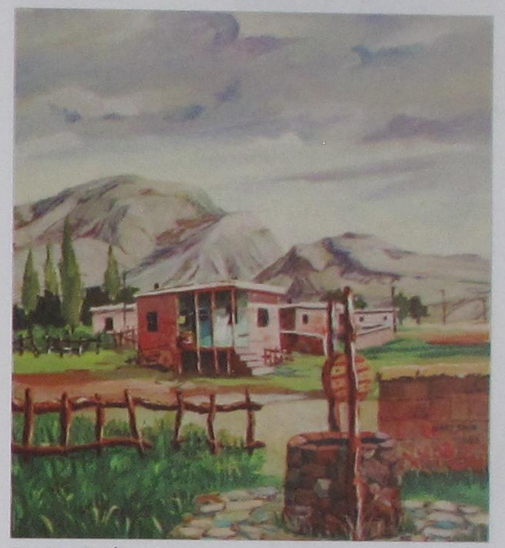

Resim: Nihat Şirin



ÖZCAN ÖZKARAKOÇ

1977 yılında Konya'da doğdu. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-is Eğitimi Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. 2001-2003 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda Resim Öğretmeni olarak görev yaptı. 2003 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-is Eğitimi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı.2004 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Eğitimi'ni tamamladı. Yurtiçinde birçok karma sergiye katildi. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-is Eğitimi Anabilim Dalı'nda Arş.Gör. olarak görevine devam etmektedir.



Resim: Kabadayılar Suluboya



TAHSİN SAMUR

1941'de Akarköy'de doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Konya'da tamamladı. 1969 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden mezun oldu. 1969- 1975 yılları arasında M.E.B. okullarda görev yaptı. 1975-1978 yıllarında Eğitim Enstitüsünde müdür yardımcılığı görevinde bulundu. 1985 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalında Yüksek lisansını tamamladı. 1990'da güzel sanatlar dalında yaptığı çalışmalarla Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Çini dalında Sanatta Yeterlilik Unvanı aldı. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri konulu Doktora çalışmasını tamamladı. Yayınlanmış 2 kitabı ve 3 kişisel vitray sergisi bulunmaktadır. Sanatçı halen Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yardımcı Doçent Doktor olarak görevine devam etmektedir.



Resim: Tahsin Samur

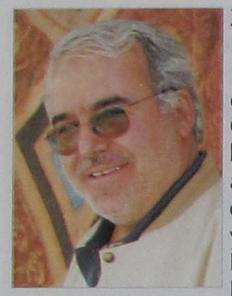

Ziya ÖZTÜRK

1952 yılında Beyşehir de doğdu. 1971 yılında İvriz Öğretmen Okulu'nu bitirdi. 1971-74 yılları arasında İlkokul öğretmenliği yaptı. 1974 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-is Eğitimi Bölümü' ne girdi. 1977 yılında Adana Anadolu Lisesine atandı. 1980 yılında Konya Meram Anadolu Lisesi' de Resim-is Öğretmenliği ve Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1986 yılında Selçuk Üniversitesi Rektörlük, Resim Okutmanlığı sınavlarını kazandı. Fakültelerdeki Kültür derslerini yürüttü. Sanatçının Devlet Resim Heykel Müzesinde, resmi kurum ve kuruluşlarda ve özel koleksiyonlarda eserleri bulunmaktadır. Birçok karma sergiye katılan sanatçı halen, özel atölyesinde rölyef, kurşunlu vitray ve ağaç heykeller yapmaktadır. Sanatçı halen SelçukÜniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-is Eğitimi Anabilim Dalı'nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.



Resim: Heykel Yusuf Ziya ÖZTÜRK



ZUHAL ARDA

Eğitim 1994 Lisans, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim Bölümü, Konya 1999 Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya Doktora, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Konya(devam etmekte)
Akademik 1996-2000 İlk ve ortaöğretim kurumlarında resim öğretmenliği,2000-2005 K.Ç. Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Kurucu Müdür ve Müdürlüğü, 2005 Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi GSF, Konya
Kişisel Sergilerden Seçkiler Kasım 1996 Devlet Güzel Sanatlar Galerisi KONYA, Aralık 1999 Vakıfbank Genel Müdürlüğü Sergi Salonu ANKARA, Kasım 2001 Vakıfbank Kemal Sunal Sanat Galerisi İSTANBUL, Nisan 2004 İdea Kültür Sanat Merkezi KONYA, Eylül 2005 Atakule Vakıfbank Sanat Galerisi ANKARA
Karma Sergilerden Seçkiler
-Mart 1998 "Gayret Muhribi" Savaş Gemisi KOCAELİ
-Aralık 1997 Devlet Resim Heykel Müzesi Sedat Simavi Salonu ANKARA
-Eylül 2000 75. Yıl Kültür Merkezi ANKARA
-Eylül 2005 1. Uluslararası Katılımlı "Melita' dan Battalgazi'ye Tarih
-Arkeoloji- Kültür-Sanat Günleri, MALATYA
-Temmuz 2006 1. Uluslararası Modern Sanatlar Festivali,(FabrikARTGroup), Mustafapaşa/ÜRGÜP
Yayınlar 2000 "Sanat Eğitimi" Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, MEB Dergisi, s.8, Ankara
2006 Güzel Sanatlar Lisesi için Estetik Kitabı, Milli Eğitim Banklığı Yayınevi, Ankara
2006 "Estetik ve Gündelik Yaşama Dair", ODTÜ Estetik Kongresi ,Ankara



Resim: Zühal Arda_80x100 cm_Tuval Üzerine Yağlıboya_2006



ANAR EYNİ

Bakü - 1973
Eğitim 2004, Yüksek Lisans: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Eğitimi Anabilim Dalı (Devam Etmekte). Konya - Türkiye
1997, Yüksek Lisans: Azerbaycan Devlet Medeniyet ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Tez Konusu: "Şah İsmail Hatai. Bakü- Azerbaycan
1997 Lisans: Azerbaycan Devlet Medeniyet ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Heykeltıraşlık Bölümü. Bakü- Azerbaycan
Kişisel Sergiler 1999-İzmir Büyükşehir Belediyesi Çetin Emeç Sanat Galerisi
2003-Ankara Tenis Kulübü Sanat Galerisi
2004 -Vecihe Samedova Sergi Salonu ,Azerbaycan
2005 -Rumi ve Aşkın Terapi Sergisi. Konya
2006 -Adana Devlet Tiyatrosu sergi salonu.Adana
2006- İdea Sanat Galerisi KONYA
Karma Sergiler 1999 Başak Sigorta Sanat Galerisi, İzmir.
2005 Konya, Mevlana Kültür Merkezi " Tek Nefeste Aşk"
2005 Lütfi Kırdar Kongre Sarayı, İsatanbul
2006- Nevruz Karma Sergisi SDKM, Konya
2006- II Uluslar Arası Katılımlı Melita'dan Battalgazi'ye Karma Sergisi, Malatya
Ödüller 1994- "M.Fuzuli'nin 500.Anma Yılı" Heykel Yarışması I. lik Ödülü Bakü/ Azerbaycan
1997-" İzmir Büyükşehir Belediyesi Heykel Yarışması" I lik Ödülü
1997-" İzmir Büyükşehir Belediyesi Park Heykelleri Yarışması" Mansiyon
Gerçekleştirdiği Anıt Heykel Projeleri
1997- İzmir İnciraltı Gençlik Parkı Süleyman Demirel Meydanı,Atatürk Gençlik Ve Demokrasi Anıtı
1999- Selçuk Üniversitesi Alaaddin Keykubat Kampüsü , Alaaddin Keykubat Anıtı
2000- Tarsus Belediyesi Osman Gazi Anıtı
2003- Uşak Belediyesi Bilge Kaan Kitabesi Anıtı
2003- Bolu Komando Tugayı,Komando Anıtı
2004- Antalya Afsallar Belediyesi Selçuklu Kitabeleri
2004- İzmir Ege Üniversitesi Bornova Kampüsü Kültekin Abidesi
2005- İzmir Manisa Celal Bayar Üniversitesi Atatürk Anıtı
2006- İstanbul Nişantaşı Parkı "Şehir Kaos ve Büyü" Park Heykeli
2006- İbn-i Sina Anıtı Kampus Alanı Konya

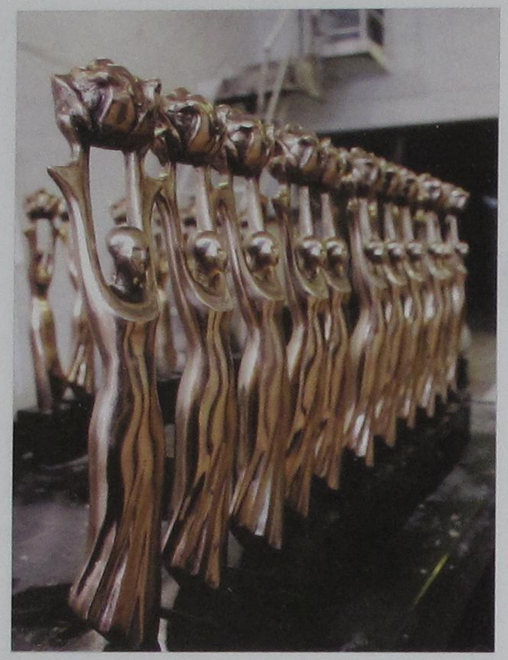

Resim: Heykel Anar Eyne Altın Koza Film Festivali Ödül Heykeli

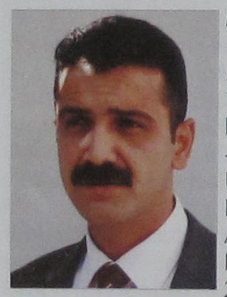

MUTLUHAN TAŞ

Hollanda/Almelo 16.07.1973
Eğitim
-Doktora Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-iş Eğitimi Anabilim Dalı (Devam Etmekte) Konya -Türkiye
2000 Yüksek Lisans: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Eğitimi Anabilim Dalı. Konya - Türkiye
1994 Lisans: Gazi Ünv.Gazi Eğitimi Fakültesi.Resim-iş Eğit.ABD Resim-İş Eğitimi Konya -Türkiye
Akademik
Kişisel Sergiler
1995 Mersin, Ebru-Resim Sergisi
1999 Fransa/Amiens, "La Monde De La Culture d'Amiens"
2004 Konya, İdea Sanat Galerisi
2004 Azerbaycan/Bakü, Vecihe Samedova Sergi Salonu
2004 Konya, Süleyman Demirel Kültür Merkezi
Karma Sergiler
2003 Ankara, Türk Dünyası Resim Sergisi
2003 İstanbul, Türk Dünyası Resim Sergisi
2003 Hollanda/Amsterdam Türk Dünyası Resim Sergisi
2003 Ankara. İçişleri Bakanlığı İller Sergisi
2005 İstanbul, Lütfi Kırdar Kongre Sarayı
2005 Konya, Mevlana Kültür Merkezi " Tek Nefeste Aşk"
Projeler
Ceyhan, Deprem Anıtı
Tarsus, Osman Gazi,Bilge Kağan, Eshab-ı Kehf, Hacı Bektaş-ı Veli, Karacaoğlan, Seyit Onbaşı, Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Türk Büyükleri Anıtları
Uşak, Türk Devlet Büyükleri, Bilge Kağan Kitabesi Anıtları
Manisa, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Mevlevi hanesi Düzenlemesi
Konya, Mevlana Müzesi Mankenleri
İzmir, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kültigin Kitabesi
Bilecik, Osman Gazi Anıtı



Resim: Mutluhan Taş-İki denizin Buluşması-2004 TUYB-Ebru



EMET EGEMEN IŞIKASLAN

Konya, 1978
Eğitim 2003 Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Ankara, Türkiye
1999 Lisans, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Ankara, Türkiye
Akademik 2001 Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Konya, Türkiye
Kişisel Sergiler 2003 "İzler", Keşif Sanat Galerisi, Ankara, Türkiye
2006 Seramik Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Ankara, Türkiye
Karama Sergiler 2006 üniversitelerarası seramik sergisi, Süleyman Demirel kültür merkezi, Konya, Türkiye
2006 karma seramik sergisi, Anadolu Üniversitesi kütüphanesi sergi salonu, Eskişehir, Türkiye
2006 1. uluslararası modern sanatlar festivali, Mustafa Paşa, Ürgüp, Türkiye
2006 2. Piri Baba Kültür ve Sanat Şenlikleri, merzifon kültür evi, merzifon, Türkiye
2006 I uluslararası katılımlı melita'dan battal gazi' ye tarih- arkeoloji-kültür- sanat günleri karma sergisi, Malatya, Türkiye
Ödüller 1999 hacettepe ünİversİtesİ, güzel sanatlar fakültesİ, mezunİyet sergİsİ, galerİ selvİn

özel ödülü, Ankara,Türkİye
Yayınlar/Sempozyumlar 2006 "bereket ve verimlilik kültünün, sanat yapıtlarındaki izdüşümleri", Dokuz Eylül Üniversitesi güzel sanatlar fakültesİ, geleneksel sanatları bölümü, uluslararası geleneksel sanatlar sempozyumu, İzmir, Türkiye
2006 "günümüz seramik eğitiminde seramik sektörünün yeri", türk seramik derneği VI. uluslararası katılımlı seramik kongresi, Sakarya, Türkiye



Emet Egemen IŞIK "DİŞİ-ERKEK" Elle Şekillendirme Raku Pişirimi Karışık Malzeme 2006



İLHAM ENVEROĞLU

Azerbaycan Ağcabedi/Karabağ-1970
Eğitim 2005 Doktora, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, Türkiye
2000 Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
1995 Lisans, Azerbaycan Devlet Mimarlık ve İnşaat Mühendisleri Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Bakü, Azerbaycan
Akademik 2006 Yardımcı Doçent, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Konya, Türkiye
Kişisel Sergiler 2006 "Asyadan Anadoluya", Altınkoza Sekizinci 13 Kare Uluslararası Sanat Festivali, Adana, Türkiye
2003 "Hazan", Sulu Boya Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
2001 "Efsanevi Kuşlar" Resim Sergisi, Başak Sigorta Galerisi, Ankara, Türkiye
1999 "Mitler" Resim Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
1997 "Eski Evler", Sulu Boya Resim Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
Karma Sergiler 2006 II. Uluslararası Katılımlı Melita'dan Battalgazi'ye Tarih-Kültür-Arkeoloji-Sanat Günleri, Kervansaray Buluşması, Malatya, Türkiye
2006 ÖYP Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakülteleri Karma Sergisi, Kayseri, Türkiye
2006 Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanları Geleneksel Karma Sergisi, Konya, Türkiye
2003 VI. Uluslararası Türk Dünyası Ressamları Karma Resim Sergisi. Ankara-İstanbul, Türkiye
2002 V. Uluslararası Türk Dünyası Ressamları Karma Resim Sergisi, Ankara, Türkiye
Yayınlar/Sempozyumlar 2006 "Çağdaş Azerbaycan Resmi ile Halk Müziğinin İlişkisi", Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Konya, Türkiye
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, Türkiye
2006 "Fevzi Gününç'ün Yazılarındaki Müzikal Ahenk", Katalog Yazısı, Konya, Türkiye
2003 "Bir Akdeniz Masalı", Ressam Hüseyin Elmas Katalog Yazısı, Konya, Türkiye
2002 "Yeni Bir Nefes-Heykeltıraş Anar Eyni", Ahenk, Konya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya, Türkiye



İlham Enveroğlu "Nuh Tufanı", Tuval Üzerine Akrilik, 30x40 cm, 2005



LALE AVŞAR İSKENDERZADE

Moskova/Rusya-1963
Eğitim 1988 Yüksek Lisans, Lvov Devlet Dekoratif Tatbiki Sanatlar Üniversitesi, Tatbiki Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Lvov, Ukrayna
1986 Lisans, Devlet Dekoratif Tatbiki Sanatlar Üniversitesi, Tatbiki Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Lvov, Ukrayna
Kişisel Sergiler 1993 Seramik-Tekstil Sergisi, Bakû Minyatür Merkezi, Bakü, Azerbaycan
1997 Seramik-Tekstil Sergisi, Bakû Minyatür

Merkezi, Bakü, Azerbaycan
1998 Tekstil Sergisi, Atatürk Kültür Merkezi, Lefkoşa, KKTC
2002 Tekstil Sergisi, Konya Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
2003 Tekstil Sergisi, İzmir Başak Sigorta Sanat Galerisi, İzmir, Türkiye
Karma Sergiler2003 Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanlarının Karma "Nevruz" Sergisi, S.Ü. S.Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
2004 ÖYP Üniversiteleri Karma Sergisi, SÜ. S.Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
2006 ÖYP Üniversiteleri Karma Sergisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye
2007 Resim-Grafik-Seramik-Tekstil Karma Sergisi, Uludağ Üniversitesi Sergi Salonu, Bursa, Türkiye
2006 Üniversitelerarası Seramik Sergisi, Selçuk Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
Ödüller 1993 Azerbaycan Kültür Bakanlığı "Humay" Ödülü, Bakü, Azerbaycan "Yol" Gazetesinin "Altın Ay" Ödülü, Bakü, Azerbaycan
1995 Azerbaycan Giyim Tasarımı Yarışması (ikincilik Ödülü), Moda Evi, Bakü, Azerbaycan
Sempozyumlar 1998 Uygulamalı Uluslar Arası "Dede Korkut" Sempozyumu, Bakü, Azerbaycan
1999 Türk Dünyası Uluslar Arası Kültür-Sanat Sempozyumu, Isparta-Ankara, Türkiye
2005 Uluslar Arası Kapadokya Sanat Kampı, Uçhisar, Nevşehir, Türkiye.
2006 Uluslar Arası "Artextil-2006" Uygulamalı Sanat Kampı, Kişinev, Moldova



Çerçeve-2_2006_35x35 cm,karışık teknik 1994



NAİLE SALMAN ÇEVİK

Ankara-1975
Eğitim 2006 yüksek lisans, selçuk üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, seramik ana sanat dalı, Konya, Türkiye
2002 lisans, Hacettepe Üniversitesi güzel sanatlar fakültesi, seramik bölümü, Ankara, Türkiye
Akademik 2002 araştırma görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Konya, Türkiye
Kişisel Sergiler 2006 Seramik Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Ankara, Türkiye
Karma Sergiler 2006 Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanları karma sergisi, Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
2006 öğretİm elemanı yetiştirme programı karma sergisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye
2006 VI. Altın Testi Seramik Yarışması Sergisi, İzmir, Türkiye
2006 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim, Kültürel Hediyelik Eşya Tasarım Yarışması Sergisi, Ankara, Türkiye
2006 Üniversiteler arası seramik sergisi, Selçuk Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
Yayınlar/Sempozyumlar 2006 "Kültürleri tanımlamada seramiğin önemi ve arkeolojik belge olarak seramik buluntular" VI uluslararası katılımlı seramik kongresi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye 2006 "plastik sanatlarda kültür kavramı ve türk halk bİlİmİ açısından Köroğlu örneğİ", Abant İzzet Baysal Ünİversİtesİ, Bolu, Türklye 2006 "anadolu seramİk tarİhİnde İlkel çömlekçİlİk ve geleneksel dİyarbakır çömlekçiliği", Dicle Üniversitesi, i. geleneksel Diyarbakır el sanatları sempozyumu, Diyarbakır, Türkiye 2006 "plastik sanatlarda avangard kuramı ve modern/postmodern sürecİnde estetik yaklaŞımlar", Türkiye Estetİk Kongresi, Ortadoğu teknİk ünİversİtesİ kongre salonu, ankara, türklye 2006 "plastik sanatlarda sanat ekonomisi sorunsalına sanatçı perspektifinden bir bakış", uluslararası katılımlı sanat ekonomisi sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye



Resim: Etkileşim III",Seramik Elle Şekillendirme, Raku Pişirimi 80x80 cm, 2006



ORHAN CEBRAİLOĞLU

Azerbeycan/Gence-197O
Eğitim 2006 Doktora, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim İş Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya, Türkiye
1998 Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
1992 Lisans, Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Fakültesi, Bakü, Azerbaycan
Akademik 2006 Yardımcı Doçent Doktor, Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Konya, Türkiye
Kişisel Sergiler 2002 Leylalar Resim Sergisi, Başak Sigorta Galerisi, Ankara, Türkiye
1999 Leylalar Resim Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
1998 Gelenekten Çağdaşlığa Resim Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya, Türkiye
1997 Yeni Minyatürler Resim Sergisi, Cam Piramit, Antalya, Türkiye
1992 Türk Sanat Dili Resim Sergisi, Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Konya/İzmir, Türkiye

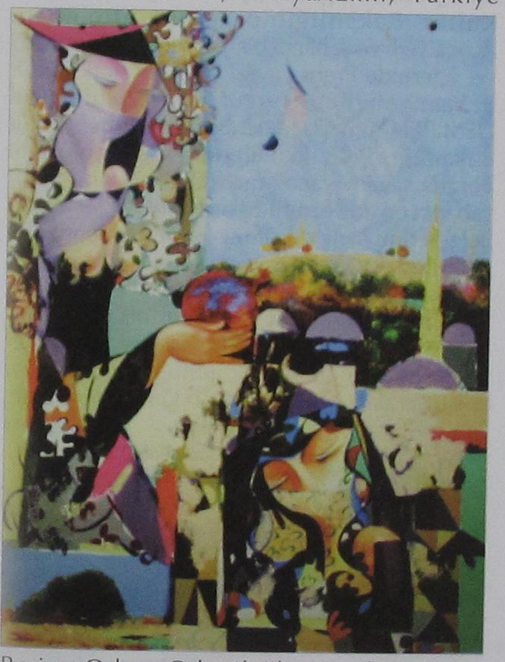

Resim: Orhan Cebrailoğlu "Leyla mecnun serisinden"yağlı boya60x80 cm.2007
Karma Sergiler 2007 Karma Resim Sergisi, Ziraat Bankası Kuğulu Sanat Galerisi, Ankara, Türkiye
2007 Karma Resim Sergisi, Vakıfbank Sanat Galerisi, Ankara, Türkiye
2006 1.Uluslararası Katılımlı, Melita'dan Battalgazi'ye Tarih-Arkeoloji-Kültür-Sanat Günleri, Malatya, Türkiye
2005 Öğretim Elemanı Yetiştirme Programı Karma Sergisi, Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya, Türkiye
2004 45. Uluslararası Akşehir Nasrettin Hoca Şenliği Kapsamında S.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanları Karma Sergisi, Akşehir, Konya
Yayınlar
1999-"Gelenekten Çağdaşlığa Türk Resmi; Humay", T.C. Konya Valiliği Kültür Müdürlüğü, Konya, Türkiye
2006 "Çağdaş Azerbaycan Resminde Gelenekten Yararlanma Sorunu", Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Konya, Türkiye



FEVZİ GÜNÜÇ

Konya_1956
Eğitim Doktora, (1991) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
Yüksek Lisans,(1987) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
Akademik 2002, Doçent, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Konya
1993, Yrd.Doç., İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Ana Bilim Dalı, Konya.
Karma Sergilerden Seçkiler 2006, "Selam Üzerinize Olsun" Benş Sergisi, Torino, İtalya
2006, III.ÖYP Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakülteleri Sergisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
2006, II. Uluslararası Katılımlı Melita'dan Battalgazi'ye Tarih-Arkeoloji-Kültür-Sanat Günleri Karma Sergisi, Malatya.
2005, II. ÖYP Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakülteleri Karma Sergisi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
2005, III. Geleneksel Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanları Karma Sergisi, Selçuk Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Konya.
Yayınlardan Seçkiler 2006, "Edirne Selimiye Camii İnşa Kitabesi Hakkında Bazı Düşünceler", Uluslar arası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 16-18 Kasım 2006, İzmir, s. 197-204
2006, Mevlana Düşüncesinde Sanat ve Sanatkâr Anlayışı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (baskıda)
2003, "Orta Asya-Anadolu Bağlamında Anadolu Selçuklu Mimarisinde Kuşak Yazılar", H.Ü. edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri, Prof.Dr. Beyhan KARAMAĞARALI'ya Armağan Sempozyumu, Ankara, s.193-207.
2003, "Kahire Kasrü'l-Menyel Mescidi Yazıları", İSTEM, S.1, Konya, s.119-138
2003, "Selçuklu Celi Sülüs Yazısının Beylikler

Dönemine Etkileri" XII.Uluslararası Türk Sanatı Kongresi, 5-9 Ekim 2003, Amman, Ürdün (baskıda)





HÜSEYİN ÖKSÜZ

1944 yılında Konya'da doğdu İlk ve orta tahsilini Konya'da tamamladıktan sonra 1967 yılında İstanbul'a Eczacılık eğitimi almak üzere giden ve tüm hayatlarını kapsayan ve hat sanatını öksüzlükten kurtaran hocamızın hattatlık serüvenlerini kendi lisanlarından dinleyelim. "İstanbul'da olduğum 1968 yılında bir gün hemşehrimiz Hüseyin KUTLU'nun evine arkadaşlarla beraber gittik. Orada Hüseyin Efendinin kamış kalemlerle yazıya çalıştığını, hokkayı, is mürekkebini, karalamalarını gördüm. İki aydır cumartesi günleri Hattat Hamid'e gidiyormuş. İlk cumartesi dersine beraber gittik. Hamid Bey ilk meşki yazarak bana verdi. İşte o gün bu gündür kamış kalem elimden eksik olmuyor. Esasında benim ilk hocam Ahmet Selahaddin Hidayetoğlu'dur. Kamış kalemi elime ilk tutturan O'dur. Onunla1966-67 yıllarında çalışmalarımız Konya'da oldu. Kendisi Hattat Halim Efendi'nin icazetli talebelerindendir. Hamid Hoca ile çalışmalarım devam ederken 1970'de eczacılığı bitirdim. Artık hat çalışmalarını bırakacağım, Konya'ya döneceğim için üzülüyordum. Hocam, derslerimi mektupla gönderebileceğimi söyleyince çok sevindim. Ve böylece sık sık İstanbul'a giderek ve mektuplar göndererek çalışmalarım sonucunda sülüs ve nesih'te icazet aldım. Ta'lik hattında üstadım Uğur DERMAN'dır. Hamid Hocama devam ederken, Ta'lik dersi de almak istediği hocama söyledim. Hocam da Sülüs ve Nesih'i bitirdikten sonra başlayabileceğimi söyledi. Tabi bende de gençlik var Sülüs'ü bitirinceye kadar sabır nerede?... Hocadan habersiz Uğur Bey'e devam etmeye başladım. İşte o günden beri yazıyoruz." Diyen hocamızın 35 yıllık sanat yaşamları esnasında yurt içinde ve dünya çapında hak etmiş oldukları ödüllerden bazıları şunlardır: 1986'da İslam Konferansı ve IRCICA tarafından her üç yılda bir yapılmakta olan, 32 devletten 352 hattatın 1782 eserle katıldığı " I.Uluslararası hattat Hamid Hat Yarışması"nda "Celi Divani" dalında birincilik, "Celi Talik" dalında birinci mansiyon ve "Celi Sülüs" dalında ikinci mansiyon ödülleriyle yarışmanın en fazla ödül alan hattatı oldu. 1988'de Bağdat'ta yapılan "Uluslararası Bağdat İslam Hat ve Süsleme Sanatları Festivali" yarışmalı sergisinde 32 devletten 235 hattat müzehhip ve 706 eserden seçilen 10 eser arasına girerek başarı ödülü kazandı. 1989'da yine IRCICA tarafından düzenlenen "II. Uluslar arası Yakut El- Musta'sımi Hat yarışmasında" "Celi Divani" dalında ve "Nesih" dalında mansiyon ödüllerine layık görüldü. 1986 yılında "I.Devlet Türk Süsleme Sanatları" yarışmalı sergisi'nde yazıları hocamız ait 12 levha sergilenmeye layık bulunmuş ve bunlardan 2'si Tezhip dalında başarı ödülü kazanmış üçü de Kültür Bakanlığı'nca satın alınmıştır. 1987 yılındaki aynı isimli yarışmada "Hüsn-i Hat dalında, Celi Divani Kelime-i Tevhid" adlı eseri başarı ödülü kazandı. Ayrıca 13 eseri sergilenmeye layık bulunarak bunlardan ikisi Kültür Bakanlığı'nca satın alınmıştır. 1988 yılındaki yine aynı isimli yarışmada da on üç eseri sergilenmiş bunlardan da dördü Kültür Bakanlığı'nca satın alınmıştır. Ayrıca yerli ve yabancı bir çok sergi ve yarışmada ve içlerinde Prens Faysal bin Faht, Irak Kültür Bakanı, Merhum Turgut ÖZAL, Süleyman DEMİREL, Yemen Devlet Başkanı, Tunus Kültür Bakanlığı, Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu gibi burada sayamayacağımız daha birçok yerli-yabancı erkan ve kuruluşlardan plaketler, başarı belgelerine layık görülmüşlerdir. Hocamızı bu gün uluslararası düzeyde tanınır bir sanatkar olmasını sağlayan bir faktör de Kral saraylarında Cumhurbaşkanı davetlerinde misafir edilip, ağırlandığı halde herkesin takdir ettiği yönlerinden olan alçak gönüllülüğünden ve tevazusundan hiçbir zaman ödün vermemesidir.

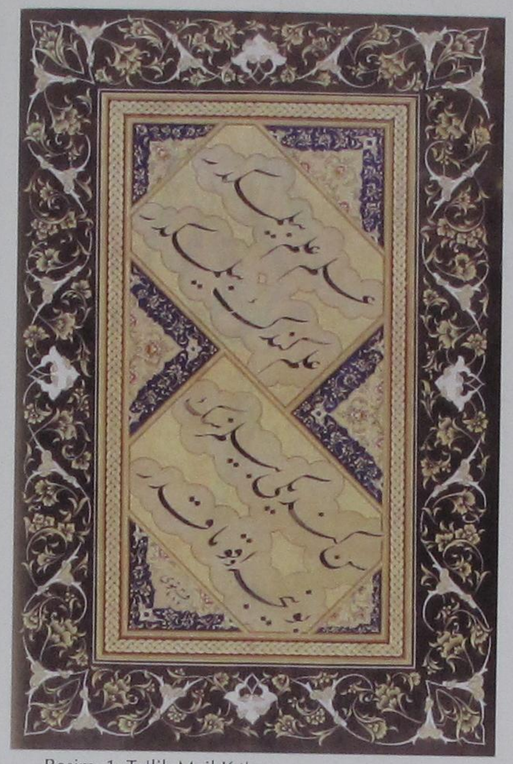

Resim_1: Ta'lik Mail Kıt'a

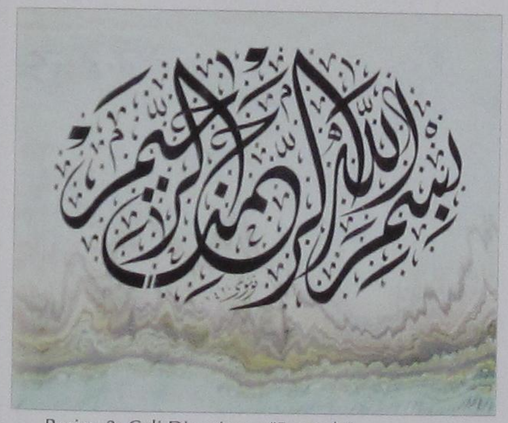

Resim_2: Celi Divani yazı "Besmele"

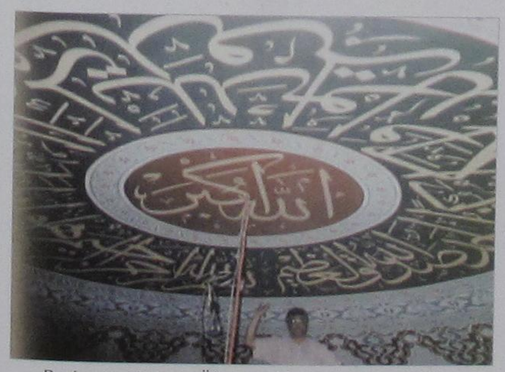

Resim_3: Hüseyin Öksüz Kubbe Tezyinatı yaparken



M.SADREDDİN ÖZÇİMİ

Konya'da doğdu. İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Temel Bilimler Bölümü'nden mezun oldu. Dr.Nevzad Atlığ yönetiminde yeni kurulmuş bulunan İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'na ney sanatçısı oldu. Konya Belediyesi Türk Müziği Korosu'nu kurdu. Selçuk Üniversitesi'nde müzik okutmanı oldu. Çinuçen Tanrıkorur ile Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü kuruluş çalışmalarına katıldı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yüksek lisansa başladı. (XV.yy'a ait, Hızır b. Abdullah'ın Kitabü'l-Edvar adlı nazariyat kitabıyla ilgili tezle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2000 Yılı'na kadar, tezi, Musiki Mecmuası'nda bölümler halinde yayınlandı. Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde misafir öğretim görevlisi oldu. Eserler, Yayınlar, Konserler, Seminerler UNESCO tarafından düzenlenen, Güney Kore (Seul)'deki konserlere Necdet Yaşar ile birlikte katıldı. Daha sonra İngiltere'deki UNESCO konser organizasyonuna katıldı. Avrupa ülkeleri, Hong Kong ve Irak'ta konserler verdi. 1999'a kadar Konya'daki Mevlana İhtifalleri'nde neyzen olarak yer aldı. Daha sonra neyzenbaşı oldu. Trance 1 adlı bir albüm yayınladı. İstanbul Fasıl Topluluğu ile, 7 CD ve 7 kaset yapımına katkıda bulundu.

Ödüller

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 'En İyi Türk Musikisi Sanatçısı' ödülüne layık görüldü.





FATİH ÖZKAFA
1974 Konya
1996 Lisans (Selçuk Üniversitesi)
2003 Yüksek Lisans, Sos.Bil.Enstitüsü (Selçuk Üniversitesi)
2003 Doktora, Sanat Tarihi A.B.D. (Selçuk Üniversitesi)
2005 Araştırma Görevlisi (S.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, G.T.E.S. Bölümü)
2005 Bölüm Başkan Yardımcısı (S.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, G.T.E.S. Bölümü)

Sergiler

2003 Hz. Mevlâna'nın 730.Vuslat Yıldönümü Geleneksel El Sanatları Karma Sergisi, Konya
2005 Nevruz Bayramı, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanları 2.Geleneksel Karma Sergisi, Konya
2005 ÖYP Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakülteleri Karma Sergisi, Selçuk Üniversitesi, Konya
2005 I. Kervansaray Buluşması, Melita'dan Battalgazi'ye Arkeoloji Tarih Kültür Sanat Günleri Karma Sergisi, Malatya
2005 Hz. Mevlana'nın 732. Vuslat Yıldönümü, 'Tek Nefeste Aşk' Karma Sergisi, Konya
2006 Nevruz Bayramı, S.Ü. G.S.F. Öğretim Elemanları 3. Geleneksel Karma Sergisi, Konya
2006 ÖYP Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakülteleri 3. Karma Sergisi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri
2006 II. Kervansaray Buluşması, Uluslar arası Melita'dan Battalgazi'ye Arkeoloji Tarih Kültür Sanat Günleri Karma Sergisi, Malatya
2006 Uluslar arası Geleneksel Sanatlar Sempozyum Sergisi, İzmir
2007 Nevruz Bayramı, S.Ü.G.S.F. Öğretim Elemanları 4. Geleneksel Karma Sergisi, Konya

Ödüller
International Centre for Islamic History Art and Culture (IRCICA) tarafından düzenlenen VI. Uluslararası Hat Yarışması'nda "Encourage" Ödülü.

Yayınlardan Seçkiler
-Özkafa,F.,"Conception Mentality of Turkish Calligraphy and Decorations on Portal of Sahib Ata Mosque in Konya", International Symposium of Traditional Arts", İzmir, Vol. I, 170-177, İzmir, 2006.
-Özkafa,F., "Noktalar ve Çizgiler; Bir Hat Eserinin Çözümlemesi", Metafor, Sayı 2, s. 39-41, 2004.
-Özkafa,F., "Schopenhauer ve Hayatın Hikmeti Üzerine", Bilgi Yolu, Yıl 5, Sayı 8, s. 204-205.



KONYA' DA GRAVÜR VE FOLYO SANATI

Fahri ÖZPARLAK*

ÖZET

Genel anlamıyla gravür, kazıma yöntemi veya sanatı olarak tanımlanabilir. Bakır, çinko, pirinç gibi yumuşak madenlerin yüzeylerine, tavlanmış çelik uçlu kalemlerle istenilen şeklin veya kompozisyonun kazınarak çizilmesi ve baskı mürekkebi kullanılarak, şeklin kağıt üzerine geçirilmesi işlemiyle eser oluşturulur. Kendine özgü pek çok tekniği vardır. Örneğin, metal levhanın üzeri lakla kaplanarak, lak tabakasının üzerine çizim yapılır. Levha asit içerisine konulur. Lak tabakasının çizili yerlerinden metale ulaşan asit çizgiler boyunca metal üzerinde oyuklar meydana getirir. Bunun gibi birkaç gravür tekniği uygulanmaktadır.

Baskı sırasında uygulanan yüksek basınç, boyanın kağıda geçmesini sağladığı gibi, yumuşak metalin de deforme olmasına yol açar. Bu yüzden gravür kalıbından en çok 220-250 adet basılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gravür, Bakır, Çinko, Pirinç, Tavlanmış Çelik, Uçlu Kalem, Baskı Mürekkebi, Lâk.

ABSTRACT

Engraving can be defined as a method or art the act of engraving. The work is performed by engraving the surfaces of soft metals like copper, zine and brass using tempered steel-pointed pens with the desired pattern and transferring of the pattern on a paper by using printing ink. There are many specific techniques of engraving. Gor example, the surface of the metal plate is covered with lacquer, which is afterwards engraved and placed in acidic solution where the acid creates scratches along the engraved parts of the lacquer. Similar techniques are employed in engraving.

The high pressure applied during printing encures the transfer of the dye on the parper

*İnşaat Yüksek Mühendisi
(İstanbul Teknik Üniversitesi, Taşkışla,1963)

while slightly deforming the metal. Therefore maximum 220-250 prints can be made with an engraved metal plated.

Key Words: Engraving, Copper, Zinc, Brass, Tempered steel-pointed pens, Lacquer.

GİRİŞ

Bir baskı tekniği olarak matbaacılarda ve sanat ürünlerinin yaratımında kullanılan gravür, bir kazıma şekli, çukur baskı veya oyma baskı olarak adlandırılabilir. Baskısı yapılacak görüntü ahşap, metal veya taş levha üzerine çeşitli yöntemlere (elle kazıyarak veya asite yedirme) aktarıldıktan sonra levha mürekkeple sıvanır. Levhanın yüzeyi temizlenince mürekkep yalnız çukur yerlerde kalır ve levhanın üzerindeki görüntü baskı uygulanarak kağıda aktarılır. 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkışından itibaren gravür, günümüze kadar resim sanatçıları tarafından yaygın bir biçimde kullanılmış ve geliştirilmiştir. Günümüzde de birçok sanatçı gravür baskı tekniğinden sanat baskılarının üretilmesinde yararlanmaktadır. Matbaacılıkta ise 19. yüzyılın sonlarına kadar basımı yapılan kitaplarda yer alan resimlerin kaliteli reprodüksiyonu için kullanılan gravür, bir baskı tekniği olarak günümüzde fotogravür ya da tiftruk baskı (rotofravür) biçiminde kullanılmaktadır. Fransız "gravure" sözcüğünden gelen gravür, ağaç metal, muşamba veya taş bir yüzeye ayrı katlar halinde işlenen, değişik kabartma ve kazıma resim tekniğidir.

Alüminyum folyo, eski çağlardaki gümüş işlemeciliğinin günümüz uyarlanmış halidir. Gümüş özellikle çekiçle dövülerek işlenmiş, sonra kabartma, oyma ve dövme gibi teknikler kullanılarak geliştirilmiştir. Folyo tekniğinde gümüşle beraber bakır ve pirinç levhalar kullanılmaktadır.

Osmanlıcada "hakk" olarak tanımlanan bu tekniğin ilk olarak Mısır ve Çin'de uygulandığı sanılmaktadır. Ağaç üzerine yapılan ilk baskılara ise MS 751 yıllarında rastlanmaktadır. 15. yy. başlarında ağaç sanatı Uzak Doğu'da en görkemli yıllarını yaşamıştır. Yine aynı dönemde Hollanda'da metal plakalar üzerine yapılan çalışmalara rastlanmaktadır. İlk bilinen gravürler ise 15. yy.'da Ren kıyılarında ağaç üzerine kazınarak yapılmış olan figürlerdir. 18. yy.'da Avrupa'da gravür sanatı gelişmiş ve renkli ağaç baskılar görülmeye başlanmıştır. Bu sanat Japonya'da da aşama kaydetmiştir. Türkiye'de II. Abdülhamit devrinde başlayan gravür sanatı, saray çevresinde gelişmiş, 17. yy.'dan itibaren özellikle İstanbul'u anlatan pek çok gravür çalışması ortaya konmuştur. Batılı elçiler ve gezgin sanatçılar tarafından yapılan bu çalışmalar hala Avrupa ve ABD'deki kütüphanelerde saklanmaktadır.Türklerin yaptığı gravürler içerisinde ilk örnekler, Osman Hamdi Bey'in açtığı Güzel Sanatlar Akademisi'nde taş baskı yöntemiyle yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde açılan gravür atölyesinde metal plakalar üzerine resim ve yazı basma çalışmaları başlamış, Sabri Berkel bu sanatın en güzel örneklerini vermiştir. Turgut Zaim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Nurullah Berk, Ercüment Kamlık gibi pek çok sanatçı, Türkiye'de gravür sanatının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Gravür, esas olarak iki teknikle yapılmaktadır: Tahta üzerine kabartma gravür (lifli tahta üzerine kazıma gravür tekniği, uç tahta gravür tekniği, tümsek gravür tekniği, Japon gravür tekniği) ve metal üzerine oyma gravür (kazı gravür tekniği, kalburlama gravür tekniği, kuru uç gravür tekniği, siyah usul veya mezzo tinto tekniği, Ofort tekniği, Acqutinta tekniği, kalem tarzı gravür veya ruletli gravür tekniği, yumuşak vernik tekniği, bakır üzerine silme tekniği)

Folyo ile yapılan çalışmalar arasında çiçek ve yazı çalışmaları, kaplama çalışmaları, aplike çalışmaları, manzara çalışmaları, insan ve hayvan figür çalışmaları ve üç boyutlu ev çalışmaları bulunmaktadır.

Gravür, dekorasyon amaçlı süslemelerin yapılması için çok ideal bir çalışma olmasının yanı sıra kişinin duygu dünyasının gelişmesi ve yaratıcı gücünün uyanması için de yararlı bir el sanatıdır. Alüminyum folyo günümüzde giderek bir ticari kimlik kazanmış, yeni üretim alanlarının açılmasıyla aile ekonomisine katkı sağlamaya başlamıştır.

16. yüzyıldan başlıyarak 19. yüzyıl sonuna kadar, Konya, İstanbul ve Anadolu'ya yapılan gezileri içeren eserlerdeki gravürlerin yer aldığı "GRAVÜRLERLE TÜRKİYE" adlı albümdeki materyalin derlendiği kaynakları üç ana grupta toplayabiliriz:

1- Gezi eserleri ve gezi albümleri

Genel olarak gezi eserleri içine serpiştirilen gravürler kimi eserlerde ayrı bir ciltte albüm ya da atlas şeklinde yayınlanmış, kimi gezgin de çizdiği resimlerin yalnız gravür ya da taşbaskılarını albüm şeklinde yayınlamıştır.

2- Dergiler ve yıllıklar

Batı dünyasında yayınlanan kaliteli dergilerde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili daha çok haber niteliğindeki yazılar gravürlerle süslenerek zenginleştirilmiştir. 1854-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Türk-Rus Savaşı sırasında başta İstanbul ve İstanbul'da günlük yaşam olmak üzere, İmparatorluğun diğer kentlerinin

görüntüleri bu dergide oldukça çoktur. Bu dergilere örnek olarak Paris'te yayınlanan "Lillustration"u, Londra'da yayınlanan "The illustrated London news" ve "The graphic"i gösterebiliriz. Bunların yanı sıra İstanbul ile ilgili nefis gravürler içeren Leipzig'de yayınlanan "Hesperos" ve Londra'da yayınlanan "Ho brettanikos aster" adlarında kaliteli iki Rumca dergi vardır. İstanbul'da çıkan Servet-i Fünûn da gravür ve taşbaskı resimleriyle yararlanılan dergilerden biridir.

3- Özel konularda yazılmış eserler

Bu tür eserlerin başında Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili tarihi ve sosyal içerikli yayınlar gelir. Mouradgea d'Ohsson'un "Tableau généeral de l'Empire Othoman", Dimitri Kantemir'in "The history of the growth and decay of the Otoman Empire"; 1877-1878 Türk-Rus savaşı üzerine kaleme alınan "Cassel's illustrated history of the Russo-Turkish war" ve "Russes et Turcs: la guerre d'Orient" adlı eserleri örnek olarak gösterebiliriz. Bu eserlerdeki gravürlerinden yararlanılan, İstanbul'un ve Anadolu'nun çeşitli yerlerini resimleyen sanatçıların tanınmış olanları hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse: Mustafa Selim'in kitabında yer alan gravürlerin büyük çoğunluğunun monokrom olması nedeniyle orijinali renkli olan gravürlerin reprodüksiyonu da siyah beyaz olarak yapılmıştır. Gravür açıklamalarında gravürün orijinal baskısındaki açıklamalar olabildiğince değiştirilmeden kullanılmıştır. O dönemin geleneğine uygun olarak gravürün sol alt köşesinde ise kazıyanın adına yer verilmiştir. Gravür sıralamasında ise konu başlıklarının ve gravür açıklamalarının Türkçe alfabetik sırası kullanılmış, her ciltte gravürler birden başlamak üzere numaralanmıştır. Gravürlerin bibliyografya bilgileri her cildin sonunda aynı sıra numarasıyla yer almaktadır.

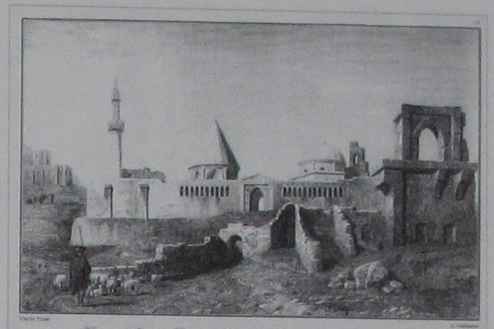

Resim_1

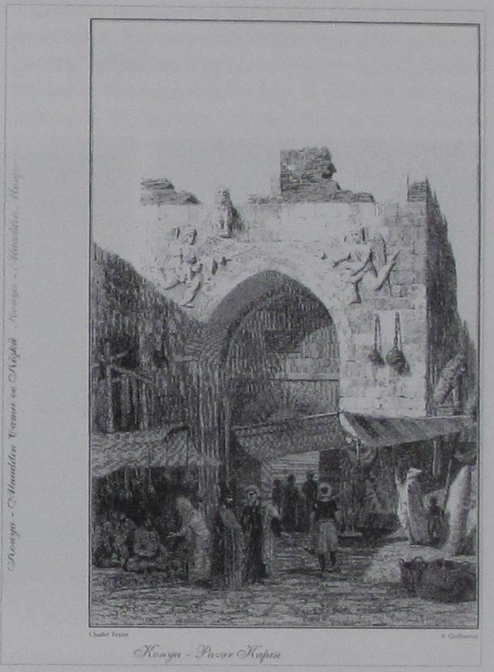

Resim_2



Resim_3

KAYNAKÇA

SEVİM Mustafa, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1900, Gravürlerle Türkiye V. Anadolu 2 (s.1,2)

İSMEK El Sanatları II 2006,İstanbul

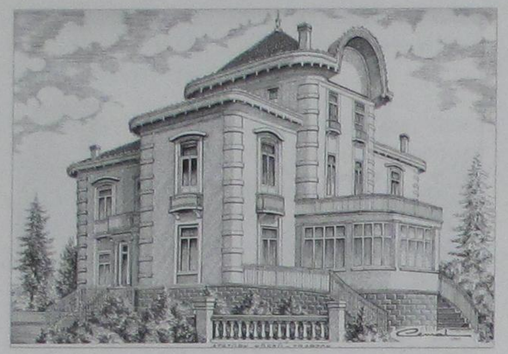

Resim_4



Resim_5



Resim_6

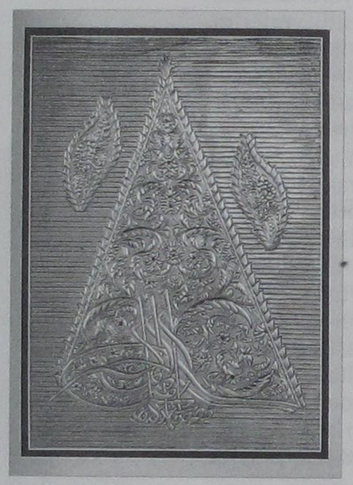

Resim_7

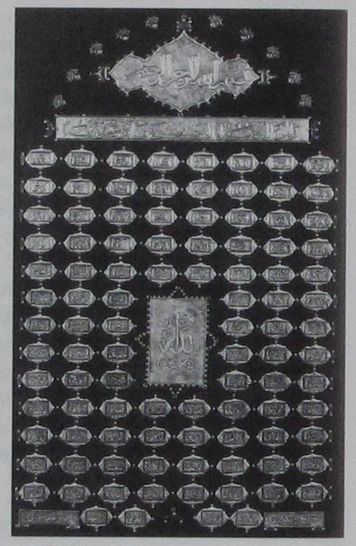

Resim_8

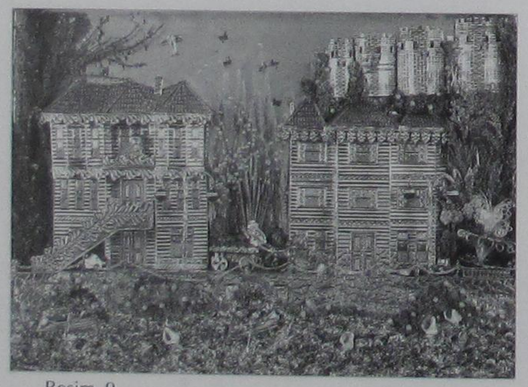

Resim_9

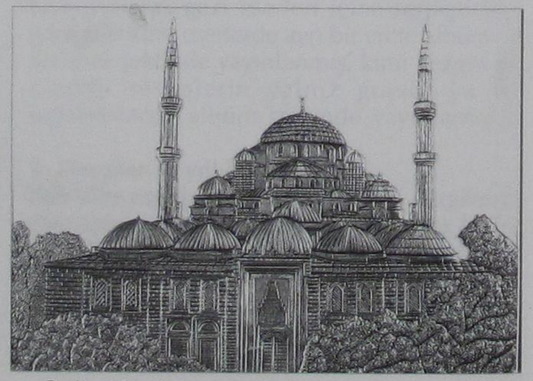

Resim_10

SEYAHATNAMELERDE KONYA II

Osman ERAVŞAR*

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Konya'ya çok sayıda seyyah gelmiştir. Bu seyyahlardan bazıları şehir ve çevresi hakkında bilgiler vermiştir. Bu bilgilerden bir kısmı Konya şehrinin sosyal ve kültürel hayatı için çok önemlidir. Çünkü Konya'nın kültürel ve sosyal değişimi bu seyyahların notlarında bulunabilir. Bu makalede üç seyyahın Konya hakkındaki değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konya, Leake, Bayard, Mevlana

SUMMARY

A lot of travellers came to Konya throughout century. Some of these travellers gave knowledge about city and its around. Some of that knowledge is very important for social and cultural life for Konya. Because Cultural and physical change of Konya may find in these travellers note. In this paper, evaluations of three travellers study it.

Keywords: Konya, Leake, Bayard, Mevlana

GİRİŞ

Evlerinden ve sevdiklerinden uzakta merak ve yeni keşifler arzusuyla çıkılan yolda, seyyahlar Anadolu'nun çetin coğrafyasında zorluklar içinde dolaşmışlardır. Yüzyılları aşan bu uğraş sonucunda kentlerin ve toplumsal değişimin canlı tanıklığını yapmışlar, kaleme aldıkları ifadelerle bu tanıklığı bizlere kadar taşımışlardır. Ortaçağ sonlarından itibaren Anadolu'ya yapılan gezilerde seyyahların karşısına çıkan kentler, hanlar, köprüler, antik kentler, kiliseler bazen olduğu gibi anlatılmış, bazen de seyyahın duygusal değişimine göre yansıtılmıştır.

19. yy. da Anadolu'ya gelen seyyahlardan W.M.Leake, Bayard Taylor, Charles Leonard

*Doç.Dr.,Selçuk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
Öğretim Üyesi Konya

Irby, James Mangles Konya'ya uğramışlar, kent ve çevresi ile ilgili bilgiler aktarmışlardır.

CHARLES LEONARD IRBY, JAMES MANGLES (1817-1818)

19. yy.da Anadolu'ya gelen gezginlerden bir kısmı grup halinde Anadolu'yu dolaşmıştır. Charles Leonard Irby James Mangles bunlar arasında yer alır. 1816 yılında doğuya seyahate karar verdiklerinde, düşündüklerinin çok daha ötesine gitmişlerdi. Gezginler, seyahatleri sırasında yazdıkları mektupları İngiltere'deki ailelerine göndermişler, bu mektupların derlenmesi sonucunda seyahatname ortaya çıkmıştır[1].

"7 Ekim. Bu sabah ovaya doğru ilerledik ve sekiz saat boyunca seyahat ettik, Paşalık (Eyalet) başkenti Konya'ya öğleden sonra vardık. Çoğu Türk şehri gibi zengin bahçelerle çevriliydi. İç kale merkezdedir, şehrin büyük bir kısmını kapsar, ve bir sur duvarı ve hendek ile çevrilidir. Sur duvarları eski kentin mimari parçaları ve basso rölyefler, Grekçe kitabeler, altarlar, aslan başları, sfenksler, kartallar ve farklı işlenmiş geniş haç parçalarından yapılmıştır. Burası eski zamanlarda St. Paul'un vaaz verip, çoğunu Hristiyan yaptığı Lyconia'nın başkenti Iconium'du. Sur duvarı olmadan çevreleyen hendek, kısmen çöple doludur. Geri kalanı çok yeşili olan, derin olmayan bir bataklıktır. Bu bataklığın içinde çiçeklenmiş sazlardan bazı güzel türlerini keşfettik. Kaldığımız posta evi surların dışındaydı. Bu sebeple şehre girmedik. Paşanın izninin gerekli olduğunu bildiğimiz kadar, surların içinde herhangi bir tarihi eser olup olmadığını sormak için bile ikna edemediğimiz bizim Tatar Mustafa'nın korkak rehberliğindendi. Türk şehirlerinde bu tür şeyleri düşünmememizi söyledi. Ne yazık ki ondan başka tercümanımız yoktu. Küçük bir bilgiden, surların üzerinde gördüğümüz fragmanlar gibi şehrin içinde çok fazla bir kalıntının olmadığını, bunların tür ve sayısından anlayabilirdik. Iconium'un bir zamanlar büyük bir şehir olduğu kanısına varabiliriz. Konya'nın sakinleri fanatik birileri olarak göründü. Onlar çok kabadayıdırlar ve Tatar Mustafa onlardan oldukça korkuyordu. Saat dörtte posta atlarını temin ettik ve gece 11'e kadar zengin fakat işlenmemiş ova boyunca tek bir yerleşmeyle karşılaşmadan, uyuduğumuz küçük bir köye ulaşana kadar ilerledik."

WILLIAM MARTIN LEAKE (1823-1824)

Anadolu'yu dolaşan diğer bir ünlü gezginde W.M.Leake dir. Anadolu'yu 1823-1824 tarihleri arasında dolaşmaya başlayan Leake, Konya'ya da uğramış ve kent hakkında bazı dikkat çekici bilgiler vermiştir. Leake, XIX. yüzyıl başında Anadolu, Yunanistan ve Morea'yı kapsayan bir seyahate çıkmış ve gezi-gözlemlerini çeşitli kitaplarda toplamıştır. Seyyah, Anadolu ile ilgili gezi ve gözlemlerini Journal of a Tour in Asia Minor, adlı 1824 yılında Hidesheim'da yayınlanan kitabında yayınlamıştır. Kitapta gezdiği ve gördüğü yerlerdeki olayları ayrıntılı olarak anlatmasının yanında, bazı tarihi olaylara da açıklık getirmeye çalışmıştır. Kitapta hiç görsel malzeme kullanılmamış olmasına karşın, kitabın arkasında XIX. yüzyıl başında Anadolu'daki kervan yolları ve bazı konaklama yerlerini gösteren haritanın konulmuş olması ilgi çekicidir.

Konya'ya gelen birçok seyyah gibi Leake'de kente batıdan Afyon üzerinden gelmiştir. Henüz kente ulaşmadan kent hakkında tasvirler yapan seyyah şu bilgileri verir:

"Konya ovasını kuzeyden şekillendiren sağımızdaki büyük dağların doğu sırtındaki sınıra girdik. Bu dağ sırtından inişten sonra, şehrin etrafındaki çok geniş ova manzarası başlar. Göl ovanın ortasındaydı. Bizden 12 yada 14 mil uzaklıktaki, kentin camilerini ve eski duvarlarını gördük. Kuzeydoğudaki hiçbir şey çok geniş bu alanı kesintiye uğratmış görünmüyordu. Fakat çok uzak mesafede iki çok yüce zirve karla örtülüydü. Bu zirveler Kayseri'nin yukarısındaki Erciyes dağının zirvesinden başkası olamaz. Bu nedenle doğru bir hatla, bize 150 milden daha uzaktır. Güney doğuda Karaman dağlarına kadar aynı ova uzanır. Ovanın batısı Hatunsaray'ın dağlarıyla sınırlıdır. Ovanın diğer kenarı Beyşehir'e ve eski Isauria bölgesine uzanır. Bunlar Bolvadin'den ayrıldığımızdan beri sürekli olarak izlediğimiz Sultan Dağları'nın sırtlarıyla, Konya'ya komşu olarak batıdan kıvrılır. Konya'nın ötesinde ovanın güney doğu ucunda, büyükçe yükselen, dorukları karla kaplı denizin ortasındaki yüce bir ada gibi görünen olağanüstü yalıtılmış, Karadağ olarak adlandırılan dağın görünümünden çok etkilendik. Karadağ, yaklaşık 60 mil uzaklıktadır. Onun ötesinde bizden 90 milden daha az uzakta olmayan, Karaman Dağ silsilesinin zirveleri görülür.

Gözlemlediğim kadarıyla, bu iklimde hava yazınkinden çok iyi bir kış gününde daha geçirgendir. Ama yinede esen hafif bir rüzgâr ufukta hafif ince bir sis oluşturuyor. Buna yeryüzünden akan sürekli derelerin buharı neden olur.... Ovaya indikten sora tekerlekli kağnıların yaptığı bir yol üzerinde hızlı bir biçimde ilerledik. Bu izlerle Üsküdar'dan ayrıldığımızdan beri ilk defa karşılaştık.

Konya'da Rum kilisesine ait bir Hıristiyan'ın evinde rahat bir biçimde kaldık. Fakat kilise

ayinlerinde kullanılan lisanları konusunda bilgisizdik. Onlar Türkçe basılmış dualar ve dört Gosel İncil'e sahipti. Rum topluluğunun başı yakın kasabalarda birkaç kilisesi de kendisine bağlı olan Metropolitan bir papazdır. Şimdi Konya, Türklerin güneş battıktan sonrasına kadar ne yiyecek yedikleri ne de ziyaretçi kabul ettikleri Ramazan ayında olduğu için, akşama kadar Konya Valisini ertelemek zorunda kaldık. Konya Valisi üç unvanlı bir paşadır. Fakat Anadolu Beylerbeyi, Anadolu valisi ve İmparatorluk kışlasına katıldıkları zaman Anadolu bölüklerinin hepsinin başkumandanı olan Kütahya Valisinden rütbe olarak aşağıdadır. Türkler arasında alışık olunduğu üzere ziyaretimizi ilk önce hiyerarşi olarak Kahya yada Vali yardımcılarına yaptık. Daha sonra ise Paşayı ziyaret ettik. Sarayın avlusunun içine açılan giriş çarpıcıydı. Portatif yanmış çam kütükleri bir sırıkla sabitleştirilerek, ızgara içine yerleştirilmiş ve avlu zeminine oturtulmuştur. Avlunun uzun bir hattı boyunca eğerli atlar hazır bekletiliyordu. Resmi üniforma giyen görevliler bütün emirleri taşıyor görünüyor. Ellerindeki örtülü tabaklarla, eğitimli hizmetkârların davranışları bir Türk Oruç gecesinin ziyafet olduğunu gösterdi. Bina, bu neşeli ve muhteşem harabe galerileriyle, yarısı kırılmış pencere çerçeveleriyle, pejmürde ahşap ve büyük bir yapı halindeki görünümüyle muhteşem bir uyuma sahiptir. Fakat hükümet Konağı Konya'nın eski sultanlarının sarayı üzerinde duruyor. Konak, erken tarihli bazı zarif-muazzam Arap Mimari kalıntılarını da içerir.

Binanın içi, paşanın muhteşem bir biçimde halı ve sofalarla döşenmiş ve çok pahalı elbiseleri içinde çok sayıda görevliyle doldurulmuş makam odası haricinde, dışından çok daha iyi görünmüyordu. Paşa daha önce ziyaret ettiğimiz vekili kadar kibar olmasına rağmen, resmi kibirlilik içinde bizi karşıladı. Paşa bizi Akdeniz sahiline kadar göndermeye söz verdi. Yol üzerindeki konaklar için bize imzaladığı seyahat emirlerini verdi...

Konaktan ayrıldıktan sonra hiçbir şey bahşiş için Paşanın görevlilerinin hırsını aşamadı. Bazıları maşallahlarla ve değerli gümüş sopalarla eve kadar bize eşlik etti. Kaldığımız yere döndükten kısa bir süre sonra, bizim yorgunluğumuzu çok iyi anlamış görünen paşanın müzisyenleri tarafından ziyaret edildik. Cömertçe bir fiyata onların yokluğunu satın almaya razı olacağız. Fakat onlar gider gitmez başkaları onların yerini almak için görünüyordu. Kahveci, tütüncü ve Tchokodar'ın? uzun bir treni ve bunları onların meraklarını basit bir biçimde tatmin etmek için ketin diğer insanları takip ediyordu. Dinlenmek için bir köşeye çekilip özgür kalmamız, geç saatlere kadar olmadı.

Konya'nın dairevi duvarları iki yada üç mil arasında değişen bir uzunluktadır. Surların ötesinde kentin kendisinden çok daha az nüfusa sahip olan varoşlar görünür. Sur kapıları birbirine yakın yapılmış ve kare kulelerle yanlardan kuşatılmıştır. Surlar, kendi surlarının yapımında kullandıkları eski Yunan kitabeleri, mimari kalıntıları ve eski Iconium'a ait heykelleri sergilemek için hayli sıkıntı çekmiş görünen Selçuklu Sultanları zamanından kalmadır. Bütün boyutuyla tamamıyla okunabilir bir biçimde korunmuş, yapı içerisine yerleştirilmiş kitabeli taşlar; sütunlar ve diğer fragmanlardan çok sayıda Yunan Sunağının farkına vardık. Gördüğüm Yunan kalıntılarından hiç birisi çok eski dönemlere ait değildir. Hatta Roma imparatorluğu döneminden bile sayılmaz. Birkaç yerde Yunan haçları, aslan figürleri ve kaba heykeller ile duvarların ve kulelerin göze çarpan yerlerinde çok erken zamanlara ait Arapça kitabeler gözlemledik.

Kentin varoşları ve çevrelerindeki bahçeler, bazı tepelerden önce batıya, takibende büyüklüğü mevsime göre değişen gölle birleşmek üzere kuzey doğuya doğru akan nehirlerden alınan sularla kafi miktarda sulanmaktadır. Kışın çevredeki dağlarda bulunan karların erimesiyle irileşen göl 50 mil doğuya kadar platoyu su altında bıraktığını öğrendik. Şu an ise böyle bir selden eser bile yoktur. Olağan sonbahar yağmurları yağmadığı için bütün ülke işçileri kuraklıkla karşı karşıyadır. Konya bahçeleri de İshaklı ve Akşehir de bahsettiğimiz türden meyve ağaçları ile doludur.

Bahçelerin çevrelerindeki alanlar ise yeterinden çok fazla keten ve hububat sağlar. Şehirde kilim, mavi sarı renkli boyanıp kurutulmuş deri üretiliyor. Avrupalı sanayicilerin kabiliyet ve endüstrilerini artıran pamuk, yün, post ve diğer birkaç ham madde kervanlarla İzmir'e gönderilirdi. Kentin ve göl çevresinin elverişsiz durumu, Konya'ya sıhhat açısından çok fazla ümit vermemektedir. Fakat bu olumsuz koşullar toprağın kuruluğu, rüzgarın çevreleyen seviyelerde serbest dolaşımıyla kapatılıyor olsa gerek, bu konuda hiç şikayet duymadık.

Konya'daki en meşhur bina bütün Türkiye'de saygı duyulan Mevlevi Dervişlerinin kurucusu Hazret-i Mevlânâ'ya ait türbedir. Müslümanlar için ziyareti kutsal olan kabri, parlak yeşil silindir kule görünüşlü kubbeyle kapatılmıştır. Şehir, kutsallığı bulunan diğer bütün şehirler gibi, her sokağın köşesinde yolculardan küstahça ve haykırarak para isteyen meczuplarla doludur. Bazıları geri zekalı gibi davranırlar (taklit ederler) ve dolayısıyla en azından acıma hoşgörüsü veya tuhaf bir saygıya hak kazanırlar. Pazarlar ve evler çok az dikkate değerdir.

BAYARD TAYLOR (1862)

Amerikalı B.Taylor, çıktığı dünya turunda Anadolu'dan ve Konya'dan da geçmiştir. Gezilerini üç cilt halinde yayınlamayı planlamış, ilk cildinde Anadolu ve Ortadoğu'ya yer vermiştir[2]. Dans eden dervişler mezhebinin kurucusu, Hazreti Mevlana'nın türbesi bir Hac yolu üzerindeydi şeklinde tanımlar[3]. 27 Haziran 1852 yılında Konya'dadır Taylor. Ramazan ayında Konya'ya gelmesi, Taylor'ın seyahatini biraz zorlaştırmıştır. Taylor kent ve çevresini anlatmadan önce kentte ilk uğradığ yer olan Mevlana türbesini şu şekilde tanımlamıştır.

"Daha sonra beyaz kesme taşla yapılmış çok sayıda kurşun kubbesi olan, zengin arabesk motiflerle süslü galerili(minare) iki muhteşem camiyle karşılaştık. Onlardan birisine Doğuda en kutsal erlerden birisi olarak ünlenen Hazreti Mevlana'nın Türbesi bitiştirilmiştir. Türbe üzerine uzun silindirik bir kule yerleştirilmiş bir kubbeyle örütülüdür. Her bir yüzün arasında kamış benzeri kanallar gittikçe incelen bir koni ile sınırlandırılmıştır. Bu kule oldukça parlak deniz mavisi renginde ve bazı kutup mağaralarındaki çok büyük buz sütun gibi güneşte göz kamaştıran. çiniden yapılmıştır. Türbe minare ve birkaç salkım ağacıyla çevrili demetin ortasında grubun tacı ve süslemenin merkezi olarak çok çarpıcı ve fantastiktir. ".

Seyyah kentte kaldığı süre içinde Mevlevilerle de karşılaşmıştır. Ancak Mevlevi dervişlerinden çok fazla bahsetmez. Ramazan ayının kent sokaklarını boşaltmasından şikayet ederek kentten ayrılır.

DİPNOTLAR

* Seyatnamelerde Konya konusunda daha önce bir kitapta makale yayınladım. (Bkz. Eravşar, O., "Gezginlerin Gözüyle Konya", Gez Dünyayı Gör Konyayı, İstanbul, 2002, 241-287.) Ancak konunun çok geniş olması sebebiyle burada bütün seyahatnamelere yer verilememiştir. Bu makaleden sonra yine bir seyyah olan Gertrude Bell'in notlarının Konya bölümü de bu derginin önceki sayısında yayınlanmıştır. İleride kitap halinde tamamını yayınlamayı düşündüğüm bu seyahatnamelerden bu makalede daha önce yayınlanmadığımız üç gezginin seyahatnamesinin Konya bölümü ele alınmıştır.

1 Charles Leonard Irby, James Mangles, Travels in Egypt and Nubia, Syria, and Asia Minor; During the Years 1817 & 1818, London, 1823, 494-495

2 B.Taylor, Prose Writings of Bayard Taylor, Lands of the Saracen, Newyork, 1862. Seyahatnamenin Konya ile ilgili bölümünün tamamı bir sonraki sayıda yayınlanacaktır.

3 Taylor, 1862, 249, 257-260.

4 Taylor, 1862, 256-257.

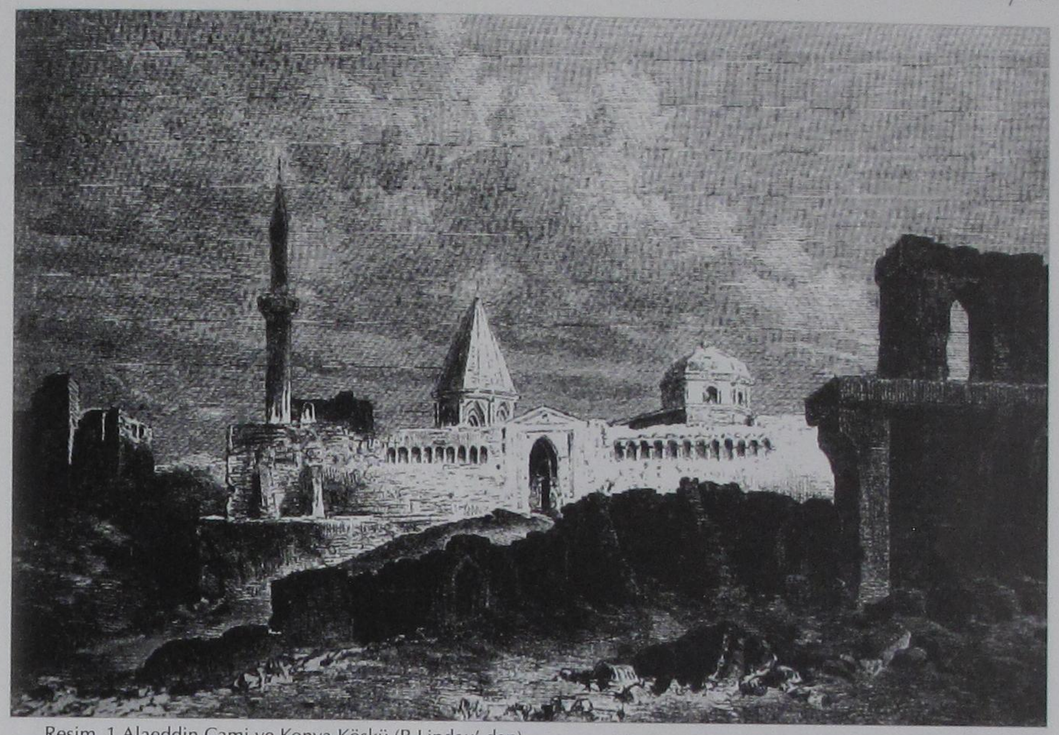

Resim_1 Alaeddin Cami ve Konya Köşkü (R.Lindau' dan)



Resim_2 Hükümet Konağı ve çevresi, (Anonyme. Le Tour du monde (Paris. 1860). 1901.)

BÖLÜM 3

MEVLANA

- Hz. Mevlana' nın Mesnevisi Üzerine Birkaç Söz
- Konya' dan Dünyaya Yayılan Işık
- Hz. Mevlana' nın Şiirlerinden Tercüme Denemeleri

HZ. MEVLANA' NIN MESNEVİSİ ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ

Mehmet AYDIN*

ÖZET

Hz. Mevlâna'nın Mesnevisi Üzerine Birkaç Söz

Mesnevi İnsanın iç ve dış eğitim kitabı olarak kabul edilebilir. Mesnevideki anekdotların, hikayelerin,sembolizmin hedefi, insanın eğitimi ve onun existansiyel durumunu ortaya koymaktır. Bu haliyle XXI nci yüzyıl insanı, Mesneviyi anlamaya ve ondaki pedagojiyi tatbik etmeye hava kadar, su kadar muhtaçtır

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Mesnevi, Konya

ABSTRACT

A FEW REMARKS ON MESNEVİ BY MAVLANA

Mesnevi can be regarded as the guide book for the inner and outer training of human beings. The objective of the anecdotes, stories and symbolic language is to train human beings and expose their existential position. Thus, it seems that, the people living in the 21st century needs to understand and digest the meaning in Mesnevi in the same way as they do air or water.

Keywords: Mevlana, Mesnevi, Konya

GİRİŞ

I. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı:

Hz. Mevlânâ Celâleddin Muhammed, 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Mevlânâ lakabını daha sonra almıştır. Diğer bir lakabı da Rûmî'dir. Ancak o, Doğu İslam dünyasında Mevlânâ olarak tanınırken, Batı dünyasında Rûmî olarak tanınmaktadır. Hz. Mevlânâ, ilk tahsilini ve manevi terbiyesini **"Sultanü'l-Ulema"** diye anılan babası Bahaeddin Veled'den almıştır. Hz. Mevlânâ'nın nesebini, islamın ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir'e kadar çıkaranlar vardır.[1] Hz. Mevlânâ'nın baba annesinin nesebi, Harzemşah hanedanlığına



*Prof.Dr.,Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

kadar uzanmaktadır.[2] Hz. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in düşüncelerini MAARİF isimli bir kitaptan öğrenmek mümkündür. O'nun sûfî bir İslam alimi olduğu kabul edilmekte ve Necmeddin Kübra'nın altı halifesinden birisi olarak, ona büyük saygı gösterilmektedir.[3] Hatta İmam-ı Gazâli'nin kardeşi Ahmed Gazâli'den hırka giydiğinden bahsedilmiştir.[4] Görüldüğü gibi Bahaeddin Veled, skolastik bir İslam alimi değil, mistik tecrübeye âşina, gönül ehli bir İslâm âlimi ve sûfîsi'dir.

Hz. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled, sebebi henüz tam olarak bilinmeyen bir nedenle 1219 yılında Belh'den Hac niyetiyle ayrılmış ve bir daha da Belh'e dönmemiştir. O zaman Mevlânâ Celâleddin, henüz on iki yaşındadır. Babası Bahaeddin ise yetmiş bir yaşlarındadır. Hac yolculuğu sırasında NİŞABUR'a uğramışlar ve Şeyh Feridu't-din Atâr (1119-1230) ile karşılaşmışlardır. Mevlânâ Celâleddin'e Atâr, **Esrar-Nâme**'yi hediye etmiştir. Mevlânâ, bütün hayatı boyunca Attâr'a ve Sanâiye büyük saygı duymuştur.[5] Bahaeddin Veled'i daha sonra Bağdat'ta görüyoruz. Üç gün Bağdat'ta kaldıktan sonra Kûfe üzerinden Mekke'ye ulaştıklarını görüyoruz. Hac dönüşü Şam'a, Malatya'ya ve Erzincan'a gelmişlerdir. Oradan Karaman'a geçmişlerdir. Bir müddet Karaman'da ikamet eden Bahaeddin Veled'i Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat Konya'ya davet etmiştir. Hz. Mevlânâ, bu sırada on sekiz yaşındadır. Mevlânâ Celâleddin babasının delâletiyle Semerkant'lı Hoca Şerafeddin Lâlâ'nın kızı Gevher Bânû hatunla evlenmiştir.[6]

Bahaeddin Veled, Sultan Alâaddin Keykubat'ın davetini kabul ederek 3 Mayıs 1228 yılında Konya'ya yerleşmiştir.[7] Konya'da Bahaeddin Veled, çok büyük bir itibar görmüş ve Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubat'ın özel bir ilgisine nail olmuştur. Hatta Eflâki'nin anlattığına göre, Sultan Alâaddin, Bahaeddin Veled'in şerefine büyük bir toplantı düzenlemiş ve Bahaeddin Veled'in terbiyesi altına girmiştir.[8] Sultan Alâaddin Keykubat, Bahaeddin Veled için şöyle demiştir:

"Heybetinden gönlüm tir tir titriyor; yüzüne bakmaktan korkuyorum. Bu eri gördükçe, gerçekliğim, dinim artıyor. Bu âlem, benden korkup titrerken ben, bu adamdan korkuyorum. Ya Rabbî! Bu ne hal? İyice inandım ki o, cihanda nâdir bulunan ve eşi benzeri olmayan bir Allah dostudur."[9]

Konya'da medrese eğitimine ve vaizliğe devam eden Bahaeddin Veled, 24 Şubat 1231 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur.[10] Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled'den sonra onun kürsüsüne Hz. Mevlânâ oturmuş ve onun irşad vazifesini devam ettirmiştir. Hz. Mevlânâ Celâleddin, ilk feyzini ve ilmini babasından aldıktan sonra, Seyyid Burhâneddin-i Muhakkık-ı Tirmizi'ye bağlanmıştır. Seyyid Burhaneddin, Hz. Mevlânâ'nın çocukluğunu bilirdi. Hatta denilebilir ki Mevlânâ, Seyyid Burhaneddin elinde büyümüştür. Çünkü Seyyid Burhaneddin, Bahaeddin Veled'in halifesiydi. Hz. Mevlânâ'yı irşâd etmek için ona bir gün Seyyid Burhaneddin şöyle hitap etmiştir:

"Bilginde eşin yok, seçkinsin. Fakat baban hâl sahibiydi; Sen de onu ara, sözden geç. O'nun sözlerini iki elinle kavramışsın; fakat benim gibi O'nun hâliyle de sarhoş ol. Böylece de O'na tam mirasçı kesil, cihana ışık saçmada güneşe benze. Sen zâhiren babanın mirasçısısın; ama özü ben almışım; bu dosta bak, bana uy."[11]

Hz. Mevlânâ, babasının ölümünden sonra, Seyyid Burhaneddin'i manevi mürşidi olarak kabul etmiş ve O'nun terbiyesine girmiştir. Hz. Mevlânâ, O'na saygısını şöyle dile getirmektedir: **"Piş, ol da bozulmaktan kurtul... Yürü, Burhan-ı Muhakkık gibi nûr ol. Kendinden kurtuldun mu, tamâmiyle Burhan olursun. Kul olup yok oldun mu, sultan kesilirsin."**[12] Seyyid Burhaneddin'in tavsiyesiyle Hz. Mevlânâ, Haleb'e Hâlaviyye medresesine, Kemâlü'd-Din İbn'ül-Adim'den Hanefi fıkhı tahsiline gitmiştir.[13] Daha sonra Mevlânâ, Şam'a geçmiştir. Burada da ilmini derinleştirmek için dört yıl kalmıştır. Bazı kaynaklar Şam'da Hz. Mevlânâ'nın, Şeyhu'l-Ekber Muhiddin-i Arabi (öl. 1240) ile de görüştüğünden bahsetmektedir. Ancak, bunu kesin olarak doğrulayan bir belge mevcut değildir.

Hz. Mevlânâ, Halep ve Şam'da yedi yıllık tahsilinden sonra Konya'ya dönerek yeniden Burhaneddin Tirmizi'nin terbiyesi altına girmiştir. Seyyid Burhaneddin'in izniyle ard arda üç çile çıkarmış ve üstadının takdirini kazanmıştır. Bu takdir hislerini Seyyid Burhaneddin şöyle dile getirmiştir: **"Bismillah de yürü, insanların ruhunu taze bir hayat ve ölçülemeyecek bir rahmete boğ; bu sûret aleminin ölülerini kendi mânâ ve aşkınla dirilt."**[14] Artık Hz. Mevlânâ, medrese ve irşâd kürsüsüne yeniden oturmuştu. Seyyid Burhaneddin de Kayseri'ye giderek orada rahmeti rahmana kavuşmuştur (1241/1242). Bu sırada Hz. Mevlânâ'nın dört yüzden fazla talebe okuttuğu söylenmektedir.[15] Hz. Mevlânâ'nın medrese ve irşâd hizmetleri devam ederken; Konya jeopolitik ve sosyal olaylar açısından oldukça karışıktı. Selçuklu sultanları birbirine düşmüştü. Valiler değişiyordu. Moğolların ayak sesleri Konya'da duyuluyordu. Ancak yine de Hz. Mevlânâ, hizmete devam ediyor ve herkesin saygısını kazanıyordu. Bu dönemde Hz. Mevlânâ'nın hayatını alt üst eden en önemli

olay, Tebriz'li Şems'le karşılaşması olmuştu. Şems, pek tanınmayan ve Konya'ya gelen bir dervişti. O'nun tahminen 580 hicride Tebriz'de yaşadığı söylenmektedir. Eflâki'nin bahsettiğine göre o, Tebrizli Şeyh Ebû Bekir Zenbilbâf'ın (Sellebât diyenler de vardır) mürididir. O'na "uçan Şems" denmektedir. Çünkü o, bir yerde sürekli oturmadan şehirden şehire seyahat etmektedir.[16] Yine Eflâki'nin anlattığına göre Şems, Konya'ya hicri 642 de gelmiştir.[17] Pazar günü Mevlânâ, İplikçi medresesinden çıkmış, bir beygire binerek talebeleri arkada, pazara doğru ilerlerken, Şems aniden Mevlânâ'ya doğru atılmış ve ona şöyle bir soru sormuştur: **"Senin görüşüne göre en büyük kimdir? Beyazıd mı? Muhammed mi?"** Mevlânâ şöyle cevap vermiştir: **"Ne garip soru? Muhammed Hatemü'l-Enbiyâ'dır. Beyazıd ise sadece bir sûfidir."** Bunun üzerine Şems şöyle demiştir: **"Öyleyse peygamber, Allah'a niçin 'seni gereği gibi tanımadım' demiştir."** Halbuki Beyazid şöyle demiştir: **"Ne mutlu bana... liyakatin ne kadar yüksektir."** Bunun üzerine Mevlânâ bayılmış, kendine geldiğinde, Şems ile birlikte medresedeki odasına girmiştir ve orada kırk gün kalmışlardır.[18]

Hz. Mevlânâ ile Şems'in buluşması konusunda başka rivayetler olsa da bu rivayet daha mantıki gelmektedir. Aslında bunda önemli olan karşılaşmadan ziyade karşılaşmanın sonucudur. Hz. Mevlânâ, bu karşılaşma sonrası, ciddi bir derûnî değişim geçirmiştir. Mevlânâ, Şems ile karşılaştığı zaman kırk yaşlarında ve ciddi bir entelektüel birikim içindeydi. Şems'in Mevlânâ'ya verdiği şey, her türlü dağınıklığın ötesinde bir başka boyuta açılma, bir perde kaldırma, Tanrısal aşkın sarhoşluğu olayıdır. Bu konuyu Eflâki şöyle anlatır: **"Şems ile karşılaşmadan önce Allah'a, doğru yolda, bana rehberlik yapması için dostlarından birini göndermesi için dua etmiştim."**[19]

Bazı rivayetlerde dost arayanın Şems olduğundan da bahsedilmektedir. **"Şems bir gece heyecan içindeydi. Allah'ın tecellilerine gömülüp mest olmuş bir halde, "Ya Rabbi! Kendi örtülü olan sevgililerinden birini bana göstermeni istiyorum"** diye haykırmıştı.[20]

Hz. Mevlânâ ile Şems'in karşılaşması, sohbet etmelerini Sultan Veled şöyle tasvir etmektedir: **"Ansızın Şems gelip ona ulaştı; ona mâşûkluk hallerini anlattı, açıkladı. Böylece de sırrı yücelerden yüceye vardı. Şems, Mevlânâ'yı şaşılacak bir âleme çağırdı, öyle bir âleme ki, ne Türk gördü o âlemi ne Arap."**[21]

İşte Mevlânâ-Şems karşılaşmasının en verimli meyvesi Divan-ı Şems-i Tebrizi'nin yazılması olmuştur.[22] Bizzat Hz. Mevlânâ'nın kompoze etiği ve şerefe hediye ettiği bu Divan, Hz. Mevlânâ'nın Şems'e duyduğu minnet duygusunu ifade etmektedir. Bu duyguyu Mevlânâ şöyle ifade eder: **"Dilberler, âşıkları canla başla ararlar. Bütün mâşûklar, âşıklara avlanmışlardır. Kimi âşık görürsen bil ki mâşuktur. Çünkü o, âşık olmakla beraber mâşûk tarafından sevildiği cihetle mâşûktur da. Susuzlar âlemde su ararlar, fakat su da, cihanda susuzlar arar."**[23]

Hz. Mevlânâ'nın, Şems'e olan bağlılığı ve minneti, çevresindeki dostlarının kıskançlığını tahrik etti. Dedikodular, komplolar, fitneyi her geçen gün artırmaya başlamıştır. Şems, on altı ay Konya'da kaldıktan sonra Konya'yı 14 Mart 1246 yılında terk ederek Şam'a gitmiştir.[24] Hz. Mevlânâ'yı, bu ayrılık derinden üzmüştür. Sultan Veled'le birlikte bir grup öğrencisini Şam'a, Şems'i geri getirmek için göndermiş ve bir de mektup göndermişti. Şems, Hz. Mevlânâ'nın davetini şöyle diyerek kabul etmiştir: **"Muhammedî tavırlı ve ahlâklı Mevlânâ'nın arzusu kâfidir. O'nun sözünden ve işâretinden nasıl çıkılabilir?"**[25] Neticede Şems, yeniden Konya'ya 1247 yılında dönmüştür. Ancak Konya'da Şems'e karşı yeniden ciddi bir düşmanlık ve kıskançlık başlamıştı. Hatta Şems'e karşı bir takım komplolar kurmaya başlamışlardı. Bir gün Şems, Sultan Veled'e şöyle demişti: **"Gördün ya, azgınlıkta yine birleştiler. Doğru yolu göstermekte, bilginlikte eşi olmayan Mevlânâ'nın huzurundan beni ayırmak, uzaklaştırmak, sonra da sevinmek istiyorlar. Bu sefer öylesine bir gideceğim ki, hiç kimse benim nerede olduğumu bilmeyecek."**[26] Böylece Şems, 1247 veya 1248 yıllarında kaybolmuştur.[27] Şems'in akıbeti konusu daima örtülü kalmıştır. Öldürülüp, öldürülmediği veya nereye gittiği bilinememiştir. Eflâki'ye göre Şems, Mevlânâ ile birlikte iken; dışarı çağrılmış, öldürülmüş ve cesedi kaybedilmiştir. Ancak Sultan Veled, bunu doğrulamamaktadır. Bu defa bizzat Şems'i aramaya Mevlânâ gitmiştir. Ancak bulamamıştır.[28]

Gerçekten Şems konusunda çok şey bilinmiyor. O'nun belli bir kitabı yoktur. Talebelerinin tuttukları notlardan meydana gelen **Mecâlis** vardır. Onun da tamamı yoktur. Şems'e atfedilen eserlerin başında **Makâlât** gelmektedir. Bu kitap, Şems ile Mevlânâ'nın arasındaki konuşmaları ihtiva etmektedir.

Şems'in kaybolması Hz. Mevlânâ'nın hayatını alt üst etmiştir. Onu aramak için iki defa Şam'a gitmiştir. Sonunda Hz. Mevlânâ gerçekte ayrılışın olmadığının bilincine varmış ve şöyle demiştir: **"Beden bakımından ondan ayrıyım ama, bedensiz ve cansız ikimiz de bir nûruz. Ey arayan kişi! İster onu gör, ister beni. Ben oyum o da ben."**[29] Şems, artık Hz. Mevlânâ için bir güneştir. Şems'i tanımak ve anlamak gerçekten

zordur. O, kendisi için şöyle diyor: "Bu hattad'ın üç çeşit yazısı vardır. Birincisini kendisi okur, başkaları okuyamaz. İkincisi, ona okunuyordu, fakat başkalarına okunmuyordu. Üçüncüsü, ne ona ne de başkalarına okunuyordu. İşte ben, bu üçüncüye aidim."[30]

Şems'in kaybolmasından iki yıl sonra Hz. Mevlânâ, mensuplarından Salahaddin Feridun Zarkûp'u halife ve şeyh olarak seçmiştir. Fakat kısa zaman sonra sâlikler arasında düşmanlığa hedef olarak o da yıpratılmaya çalışılmıştır. Fakat Salâhaddin, diplomasisini kullanarak, kendisine karşı gösterilen reaksiyonu dindirmesini bilmiştir ve Hz. Mevlânâ'nın hizmetinde on yıl kalmıştır. Hz. Mevlânâ, Salâhaddin'i çok seviyordu. Şems'in ayrılığını ancak o dindirmişti. Şeyh Salâhaddin, Şems ile Mevlânâ'ya bizzat hizmet etme şerefine nail olmuştur. Şeyh Salâhaddin, kuyumcu dükkanında altın varak yaparak, helalinden para kazanmak ve manevi halini kuvvetlendirmekle meşguldü.[31] O gerçek anlamda bir Mevlânâ dostuydu ve aşığıydı. Nitekim o şöyle diyordu: **"Ben hiçim. Ben Mevlânâ'nın bizzat kendisini gördüğü bir aynadan başka bir şey değilim."**[32] Sultan Veled'in dediğine göre: **"Mevlânâ'nın üzüntüsü, onun sayesinde dinmişti."**

Salahaddin'in ölümünden sonra Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'yi kendine dost ve yakın seçmişti. Hüsameddin Çelebi, Mevleviliğe gönülden bağlı, her türlü fedakarlığı yapan bir kişiydi. Artık Salâhaddin'in yerinde o vardı. Hz. Mevlânâ, hazineyi ve dergahın işlerini ona bırakmıştı. Hüsameddin'in tavsiyesi ile Mevlânâ, Mesneviyi yazmaya başlamıştı. Hz. Mevlânâ, Hüsameddin Çelebi'den şöyle bahsetmektedir: **"O gökler hazinesinin anahtarı, zamanın Beyazid'i, devrin Cüneydi'dir."**[33] Mesnevi'nin beş kitabı Hüsameddin Çelebi'nin ismiyle başlamaktadır. Hatta Hüsameddin Çelebi'nin eşinin ölümü, I. kitabın sonu ile II. kitabın başı arasındaki iki yıllık gecikmeye neden olmuştur. Çünkü Hz. Mevlânâ, Hisameddin'e mısraları dikte ettiriyordu, Hüsameddin ise onu yazıyordu. Hüsameddin, on beş yıl Hz. Mevlânâ'nın hizmetinde bulunmuştur. Mevlânâ'dan sonra da dokuz yıl dergahta irşad görevini üstlenmiştir. Hz. Mevlânâ, Hüsameddin'i can memesinden süt çıkaran kişi olarak tasvir etmektedir: **"Bu söz (Mesnevi) can memesinden süttür. Emen olmadıkça güzelce güzelce akmıyor. Dinleyerek susuz ve arayıcı olursa, va'z eden ölü bile olsa söyler."**[34]

Mesnevi'nin son kitabı olan altıncı kitabın diğer beş kitaptan daha uzun olmasına rağmen, ani bir tarzda sona ermesi, Mevlânâ'nın orada eserini bitirmeye niyetli olmadığı izlenimini vermektedir.[35] Fakat Mevlânâ hastalanmıştır. Artık yazdıracak takatı yoktur. Hastalığının son döneminde Hz. Mevlânâ'ya şifa dilemek için Sadrettin-i Konevî'nin geldiğini ve Hz. Mevlânâ'nın ona şöyle cevap verdiğini Eflâkî anlatmaktadır: **"Sevgili ile seven arasında sadece kıldan bir gömlek olduğunda, ışığın ışıkla birleşmesini istemez misiniz?"**[36]

Hz. Mevlânâ'nın muhterem eşleri de Hz. Mevlânâ'nın ölmesinden endişe ediyordu. O'nun ölmesini, âlemden ayrılmasını istemiyordu ve şöyle diyordu: **"Ey âlemin nûru, ey Adem'in cânı! Bizi bırakıp nereye gideceksin?"**[37] Hz. Mevlânâ ise gitmesi gerektiğini şu ifadelerle açıklıyordu: **"Niçin? Niçin? Biz ne Fravun ne de Nemrûduz, bizim toprak âlemiyle ne işimiz var, bize bu toprak âleminde huzur ve karar nasıl olur? Ben insanlara faydam dokunsun diye dünya zindanında kalmışım, yoksa hapishane nerede ben nerede? Kimin malını çalmışım? Yakında Allah'ın sevgili dostunun, Hz. Muhammed'in yanına döneceğimiz umulur."**[38] Bu sözlerle Hz. Mevlânâ, dostlarını teselli ediyordu. Son anında dostlarından Sirâceddin-i Tatari'yi yanına çağırarak şu duayı öğretmiştir: **"Allahım! Bana ne senin zikrini unutturacak, sana şevkimi söndürecek, seni tesbih ederken duyacağım lezzeti kesecek bir hastalık; ne de beni azdıracak, şer ve kötülüğümü artıracak bir sıhhat ver. Ey merhamet edenlerin merhametlisi! Merhametinle bu duamı kabul et!"**[39]

Hz. Mevlânâ, ölmeden önce dostlarına şu vasiyeti yapmıştı: **"Ben size, gizli ve aleni, Allah'tan korkmanızı, az yemenizi, az uyumanızı, az söylemenizi, günahlardan çekinmenizi, oruç tutmaya ve namaz kılmaya devam etmenizi, daima şehvetten kaçınmanızı, halkın eziyet ve cefasına dayanmanız, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmanızı, kerem sahibi olan sâlih kimselerle beraber olmanızı vasiyet ediyorum. İnsanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözün hayırlısı da az ve öz olandır. Hamd, yalnız tek olan Allah'a mahsustur. Tevhid ehline selâm olsun."**[40]

Hz. Mevlânâ, 17 Aralık 1273 günü akşama doğru sevgilisine kavuşmuştur. Bu geceye Mevleviler, **"ŞEB-İ ARUS = Düğün Gecesi"** derler. Çünkü Hz. Mevlânâ, bu gece Allah'a yani sevgilisine kavuşmuştur. Hz. Mevlânâ'nın cenaze törenine bütün Konyalılar, din ve inanç farkı gözetmeden katılmışlardı. Trampet ve dümbelek sesleri arasında Hz. Mevlânâ'nın Allah'la buluşması **"iyi haber"** olarak ilan ediliyordu.[41] Bu "iyi haber" âşık ile mâşûkun birleşmesi haberiydi.

Hz. Mevlânâ, hayatı boyunca müziğe ve semâ'ya olan aşkını terennüm etmiştir.O'nun için semâ, manevi bir oratorya idi... Bilinç ötesiyle temâsa

geçen bir ibadet haliydi. Çünkü semâ ile o, Allah'la iletişim kuruyordu. Semâ, Hz. Mevlânâ'nın ölümü vesilesiyle yapılan merasimin bir kısmını teşkil ediyordu.[42] Hz. Mevlânâ'nın cenaze töreninde bütün Konya halkı katılmıştı. Bu merasimde gayr-i müslimler de vardı. Onların Hz. Mevlânâ hakkındaki düşüncelerini Sultan Veled şöyle dile getirmektedir: **"Biz Mûsa'nın, İsa'nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun sözlerinden anlayıp öğrendik. Kendi kitaplarımızda okuduğumuz olgun peygamberlerin huy ve hareketlerini onda gördük. Sizler nasıl onun muhibbi ve müridi iseniz, biz de O'nun muhibbiyiz. Mevlânâ hazretlerinin zâtı, insanlar üzerinde parlayan ve onlara iyilikte, cömertlikte bulunan hakikatler güneşidir. Güneşi, bütün dünya sever. Bütün evler, onun nuruyla aydınlanır. Mevlânâ ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymamazlık edemez. Ekmekten kaçan bir aç gördün mü?"**[43]

Hz. Mevlânâ'nn cenaze namazını Kadı Sirâceddin kıldırmıştır.[44] Hz. Mevlânâ'ya ait olan türbe, Sultan Veled ile Alâmeddin Kayser ve Emir Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun'un destekleriyle Çelebi Hüsameddin tarafından yaptırılmıştır.[45] Türbenin mimarı, Tebrizli Bedreddin'dir.[46] Selimoğlu Abdülvâhid isimli bir marangoz, Hz. Mevlânâ'nın kabri üstüne, Selçuklu oymacılığının özelliklerini taşıyan ceviz bir sanduka yapmıştır.[47] Bu sanduka bugün, Sultanu'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in kabri üzerinde bulunmaktadır. Hz. Mevlânâ, mezarına gelenlere şöyle seslenmiştir: **"Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız, Bizim mezarımız, ârîflerin gönüllerindedir."**[48]

İşte o gündür bugündür Hz. Mevlânâ, Konya'dan bütün dünyaya aşk, şevk, merhamet ve barış çağrılarını durmadan yapmaktadır. Bugün de beklenen, Hz. Mevlânâ'yı dinleyecek ve anlayacak bir çift kulak ve bir kalbtir...

II. Mesnevi'nin Analizi ve Derinliği

Hz. Mevlânâ'nın 25.630 (yirmi beşbin altıyüz otuz) beyitlik Mesnevi'sini anlamak, onu tarif etmek ve belli kalıplar içinde onu incelemek hiç te kolay bir iş değildir. Aslında bugüne kadar ne doğuda ne batıda Mesnevi, bu boyutuyla incelenmiş, analiz edilmiş de değildir. Belki de Mesnevi'yi, İslâm'ın genel bir yorumu, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun bir sosyal psikolojisi, İslâmi zihniyetin ve ahlâkın toplumda yerleşmesi için gösterilen çabanın bir ürünü olarak değerlendirebiliriz. Mesnevi'de bir çok konu, felsefi, tasavvufi ve psikolojik olarak ele alınmaktadır. Bunun için Mesnevi'de sadece İslâmî terminolojiler veya felsefeler değil, Yunan felsefesinin kavramları da dikkat çekmektedir. Daha Mesnevi'nin başında, aslî vatanından ayrılan ızdıraplı bir Ney'den bahsedilmektedir. Bu demektir ki Mevlânâ, Eflâtun'un felsefesine vakıftı. Mesnevi'nin bir çok yerinde Eflâtuncu düşüncenin yansımaları dikkat çekmektedir. Diğer yandan Sokrat'a özgü, öğretim metodolojisini de Hz. Mevlânâ iyi kullanmasını bilmektedir.

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevi'de işlediği temel felsefelerden birisi **"Varlığın Birliği"** konusudur. Buna göre insan, aslî vatanından ayrılmıştır. Ancak bütününden koparılan insan ruhu, aslî parçasına dönmek özlemindedir. İşte Mevlânâ'nın Mesnevi'de işlediği, bu asla dönüşün hikayesidir. Mevlânâ'nın kullandığı sürgün, unutulma gibi kavramlar, hep bu özden ayrılışın küçük parçaları olarak verilmektedir. Hz. Mevlânâ, Yeni Eflâtuncu felsefe ile öylesine iç içedir ki, Mesnevi'de sudur nazariyesinin basamaklarına yer verilmektedir. Öyle ki saf akıldan başlayarak, onuncu basamağa kadar (Akl-ı Esîr) gelinmekte ve Tanrısal dünya ile fenomenal dünya arasında bağ kurulmaktadır. Bunu Mevlânâ şöyle ifade eder: **"Bütün âlem, akl-ı küllün suretidir. Bütün insanların babası odur."**[49] Onuncu sudurdan sonra, cüz'i akıllar ve varlıklar gelmektedir.

Hz. Mevlânâ, Mesnevi'de insanın eğitimi için Nefs'e çok önem vermektedir. Mevlânâ bizzat, Şehvânî Nefs üzerinde özellikle durmaktadır. İnsanî olgunluğun düşmanı olan bu nefs için Mevlânâ, şunları söylemektedir:

"Ey kişi! Sen, bu dünya kuyusunun dibinde mahpus kalan bir arslansın. Tavşan gibi olan nefsin, seni nasıl kahretti? Senin tavşan nefsin sahrada yeyip içmekte, zevk ve sefa etmekte, sen ise şu dedikodu, bahis ve münakaşa kuyusunun dibindesin."[50]

Mevlânâ'ya göre bu nefis, hakikat yolunun yolcusu için son derece önemli bir tehlike teşkil etmektedir. Bunun için insanın, bu iç düşmanını bilmesi ve onu iyi tanıması gerekir. Mesnevi'de dikkat çeken konulardan birisi de formel yani şekil dünyası ile, mutlak birliğin sinesindeki zahiri, kesretin tezahür etmesi halidir. Hz. Mevlânâ bu konuyu şöyle dikkat çekmektedir:

"O, hem gönüllere kendini gösterir, hem dervişin hırkasını diker. Hepimiz yayılmıştık ve bir cevherdik. Orada başsız ve ayaksızdık. Güneş gibi bir cevherdik, düğümsüz ve saftık... Su gibi... O güzel ve lâtif nur sûrete gelince kale burçlarının gölgesi gibi sayı meydana çıktı. Mancınıkla burçları yıkın ki bu bölüğün arasından ayrılık kalksın."[51]

Hz. Mevlânâ, varlık probleminde zıtların genel

prensibi üzerinde ısrar etmektedir. Mevlânâ'ya göre varlık, sürekli değişimlerin bir sonucu olarak kendini göstermektedir. Bunu Mevlânâ şöyle anlatmaktadır:

"Ey akıllı er, zamanlar, zamanların üstüne geldi; hepsi de birer birer bir terviye gelip geçti. Fakat şu mânalar, daimi ve hep O.
Bu arktaki su, kaç kere değişti. Fakat ayın aksiyle yıldızların aksi hep var. Çünkü yapısı, su üstüne kurulmamış, gökyüzü sahasında onlar."[52]

Hz. Mevlânâ, zıtların genel prensibini şöyle açıklamaktadır: **"O âlem, ancak bakidir, mamurdur, başka türlü olmasına imkan yok... Çünkü terkibi, zıt olan şeylerden değil."**[53] Buna göre Mevlânâ, dünyanın ve insanların her an yok olduğunu, ancak Tanrısal varlığın her şeye yeniden hayat verdiğini belirtmektedir. Yine de sürekliliğin sadece zâhiri olduğunu ve sabit gibi görünen şeylerin hayalden başka bir şey olmadığını açıklamakta ve bu durumu şöyle tasvir etmektedir: **"Her nefeste dünya yenilenir. Fakat biz, dünyayı öylece durur gördüğümüzden bu yenilenmeden haberdar değiliz."**[54] **"Elinde hızlı hızlı oynattığın ucu ateşli bir sopa nasıl upuzun ve tek bir ateş hattı gibi görünürse ömür de pek çabuk akıp geçtiğinden daimi bir şekilde görünür."**[55]

Mevlânâ'nın, Mesnevi'de üzerinde durduğu konulardan birisi de akıl kavramı ve aklın fonksiyonu konusu olmuştur. Hz. Mevlânâ aklın dağınıklığını her fırsatta dile getirmiştir. Mevlânâ'ya göre dağınık akıl, ilâhi ışıkla aydınlanamayan beşeri akıldır. Bunu Hz. Mevlânâ şu şekilde belirtir: **"Arifin kıblesi vuslat nurudur, filozoflaşan aklın kıblesi hayal."**[56] Mevlânâ'ya göre birincisi vuslat ışığı ve nurudur. İkincisi ise dağınık aklın hayalidir. Dağınık aklın emri olan kişiyi Mevlânâ şöyle tasvir eder:

"Tanrıyı şeksiz, şüphesiz bilen, tanıyan, daima onu anlar, ondan hiç ayrılmaz.
Fakat akıl ve şüphe hicaplarında kalan kişiye Tanrı tecellisi, gâh örtülüdür, gâh yenini, yakasını yırtıp götürür.
Aklı cüz'i gâh üstündür, gâh baş aşağı, aklı külli ise bütün hadiselerden kurtulmuştur, emindir.
Akılla hüneri sat da hayreti satın al. Oğul, horluğa doğru git, Buhara'ya değil."[57]

Hz. Mevlânâ'da bu aklı, şehevi akıl olarak tanıtır. Yani bu akıl Akle'l-Ma'âsi'dir. Mevlânâ'ya göre saf akla bağlı olan **(Akle'l-Ma'adi)** Manevi akıl, insanı insan yapan çok önemli bir unsurdur.[58] Mevlânâ'ya göre, insanın taşıdığı beşeri akıl, nefsani duyguların emri olduğu için, insanlar arasında farklılıklara yol açmaktadır. Hatta Mevlânâ'ya göre şehvani akıl güçlendikçe, insan aklı zayıflamaktadır. Bunu Hz. Mevlânâ şöyle anlatmaktadır:

"Aklın hassası, işin sonunu görmektir. Akıbeti görmeyen akıl, nefistir. Nefse mağlup olan akıl, nefis haline gelmiştir. Müşteri, Zuhal tesiri altında kalırsa zuhalleşir."[59]
Yine Mevlânâ, aklın şehvete mağlup olmamasını temenni eder. Şehvete mağlup olan akıl değerini yitirir ve yolunu şaşırır. Bunun için Mevlânâ aklı şöyle uyarır:

Ey yiğit! Akıl, şehvetin zıddıdır... Şehveti dokuyan akla akıl deme!...
Şehvete mağlup olana vehim de... Vehim, hâlis akıllar altınının kalpıdır.
Vehimle akıl, mehenk olmadıkça meydana çıkmaz... Her ikisini de hemen mehenge vur!
Bu mehenk de Kur'andır, peygamberlerin halidir. Mehenk, kalpa gel der...
Gel de benim yüzümden ne hale girdiğini gör...
Çünkü sen benim ne inişimin ehlisin, ne çıkışımın.
Aklı bir testere ikiye biçse o ateşteki altın gibi yine gülümser!
Vehim, âlemleri yakan Firavunundur; akıl, camları parlatan, aydınlatan Musa'nındır."[66]

Hz. Mevlânâ'ya göre sadece mistik nurla aydınlanmış bir akıl, mutlak hakikat olan Allah'tan yararlanabilir. Aksi takdirde akıl, duyuların aldatıcı şehadetine takılır kalır. O zaman da zahiri şekillerle oyalanıp durur. Oysa, zahiri şekillerin, Allah'la alâkası yoktur. Mevlânâ, bu gibileri şöyle tasvir eder:
"Dünya hikmeti, zannı, şüpheyi artırır, din hikmeti ise insanı feleğin üstüne çıkarır. Âhir zamanın âdi ukalâsı, kendilerini evvelce gelenlerden üstün görürler."[61]
"Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka, köpüğü bırak da denizin gözü ile bak sen.
Köpükler, gece gündüz denizden meydana gelir, onları deniz harekete getirir. Fakat sen ne şaşılacak şey, köpüğü görüyorsun da denizi görmüyorsun..."[62]

Hz. Mevlânâ'ya göre mutlak bilgiye ulaşmak için mutlaka mistik bilgiye sahip olmak gerekir. Bu bilgiye sahip olanlar, Allah'ın inayetine nail olurlar. Onlar, hataya düşmezler. Onlar için Tanrısal ışık bir rehberdir, bir şövalye gibidir. Bu durumu Hz. Mevlânâ şöyle dile getirmektedir:

"Atı at bilir, at, atın eşitidir. Binicinin ahvalini de binici bilir.
Duygu gözü attır, binici hak nuru. Binici olmadıkça at, zaten işe yaramaz ki.
Şu halde ata terbiye ver, kötü huyunu terk ettir. Yoksa padişah, onu kabul etmez.
Binici olmayan at, yol gitmeyi ne bilir? Doğru ve ana caddeyi bilmek için padişah lazım."[63]

İşte Hz. Mevlânâ'ya göre insanın beş iç duygusu vardır. Bu iç duygular, fiziki duygulardan daha önemlidir. Hz. Mevlânâ bu iç duyguları "Kırmızı Altın" olarak değerlendirir. Fiziki duyguları da bakır olarak belirtir.[64]Mevlânâ'ya göre bu **"manevi duygular"**, ilahi inayetin aydınlattığı duygulardır. Bu aydınlanma olunca işrak, keşf ve mistik vizyon oluşur ve kişi "mutlak"ın bilgisine vakıf olur.[65] Ancak Hz. Mevlânâ'ya göre iç duyguları kuvvetlendirmek için, fiziki duyguları zayıflatmak gerekir. Şehevi aklı aşmak gerekir. Bu mertebeye ulaşmak için kişisel beni ve ferdiyetimizi aşmak gerekecektir. Mevlânâ'ya göre bu yolun sonu, fenâ makamıdır. Hz. Mevlânâ bu makamı şöyle tarif etmektedir.
"Madem ki beni görmek, seni kendinden geçirmedi, huzurumda yok olmadın.. Böyle cana inliyerek ölmek gerek....
Madem ki huzurumda mahvolmadı, boynunu vurmak farz oldu.
Tanrı'dan başka her şey fânidir. Madem ki onun zatında fâni değilsin, varlık arama!
Bizim hakikatımızda yok olana "Her şey fânidir" cezası yoktur.
Çünkü o "illâ"dadır, "Lâ" dan geçmiştir. "İllâ"da fâni olmaz.
Kapıda dolaşan, Ben'den, bizden dem vuran kapıdan sürülür, "Lâ" makamında dolaşıp durur."[66]

Hz. Mevlânâ'ya göre burada söz konusu edilen **BEN**'in yok edilmesi değildir. Burada söz konusu edilen Ben'in yokluğu değil; Ben'in Tanrı'da yok edilmesidir. Yani, **Ben**'in, evrensel olan Tanrı ile birleşmesidir. Bu da bir nev'i beşeri iradenin, Tanrısal irade ile birleşmesi anlamına gelmektedir.[67] Hz. Mevlânâ'da **"ölmeden önce ölmek"** bunun için önemlidir. Mevlânâ sık sık, **"Bedensel ölüm bize gelmeden önce, mistik ölümden"** bahsetmektedir. Hatta bu konuda Hallac-ı Mansur'u örnek göstermekte ve O'nun şu şiirini nakletmektedir:

"Ey inandığım, itimad ettiğim kişiler! Beni kınayın ve öldürün. Şüphe yok, benim ebedî hayatım öldürülmemdedir.
Ey yiğit! Hayatım, mutlaka ölümdedir. Ne zamana kadar yurdumdan ayrı kalacağım?"[68]
"Ey inanılacak, güvenilecek kişiler, beni öldürün. Öldürülmemde hayat içinde hayat var."[69]

Hz. Mevlânâ, buradaki ölümün **"fiziki ölüm"** olduğunu söylemektedir. Mevlânâ'ya göre **"fiziki ölüm"** varlığımızın kalkması anlamına gelmemektedir. Ona göre fiziki ölümü ilân için **Hallâc'ın** seviyesine çıkmak gerekir. Bu seviyede konuşan insan değil; Allah'tır.[70]

Hz. Mevlânâ'ya göre **"Ben Hakkım"** derken, bunu Hallâc değil; Allah'dan söylüyordu. Hallâcın kişiliği, kişisel varlığı, onda yok olmuştur. Bunun için konuşan Hallâc değil, Allah'dı. Hz. Mevlânâ'ya göre bu makam, İslam sûfizminin en yüksek makamıydı. Hallâc bu makamın en yüksek seviyesindeydi.[71]Yine Mevlânâ, Hallâc'ın **"ENEL HAK"** sözünün, Tanrı ile insanın birleşmesi şeklinde veya Tanrı ile bedenleşme şeklinde anlaşılmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre Hallâc'ın durumu çok farklıdır. O, birlik içinde yok olmuştur. Varlığın Tanrıda yok olmasından önce **"BENİM"** demek, bir bencilliktir. Oysa yok olduktan sonra **"BENİM"** demek, bir tevazudur.[72]
Hz. Mevlânâ'nın, Mesnevi'de üzerinde durduğu konulardan birisi de Dünya'nın ve varlıkların daima tekâmül ettiğidir. Mevlânâ'ya göre, varlıklar mineralden bitkiye, hayvana ve meleğe nihayet saf ruha doğru bir tekâmül geçirmişlerdir. Bunu Hz. Mevlânâ şöyle dile getirmektedir:
"Ben, cemadattandım... öldüm, yetişip gelişen bir varlık, nebat oldum. Nebatken öldüm, hayvan suretinde zuhur ettim."
Hayvanlıktan da geçtim, hayvanken de öldüm de insan oldum. Artık ölüp de yok olmaktan ne korkayım?
"Bir hamle daha edeyim, insanken öleyim de melekler âlemine geçip kol kanat açayım."
"Melek olduktan sonra da ırmağı atlamak, melek sıfatını da terk etmek gerek. Her şey fanidir, helâk olur... Ancak O'nun hakikati bakidir."[73]

Hz. Mevlânâ'ya göre bu yol, varlığı, kesret dünyasından **"Yüce Gerçeğe"** götürmektedir. İnsan, kendine özgün istasyonda sevgilisi ile bileşmek için, en hızlı şekilde ilerlemekle sorumludur.[74] Menşe'den ayrılmanın en ispatlayıcı işareti, insanın daima bilmediği bir şeyi aramasıdır. Hz. Mevlânâ'ya göre bu özlem, kendini aşk olarak gösterir. Bu, metafizik susuzluğun bir ifadesidir ki kendisini o zaman, seksüel bir aşk şekli altında takdim etmektedir. Oysa insan aşkı, Mevlânâ'ya göre sadece bir başlangıç teşkil eder. Burada önemli olan bu aşkı, Tanrısal aşka çevirebilmektir. Hz. Mevlânâ'ya göre, nihai hedef, bu dünyanın geçici varlıkları değil; bizim başlangıçtaki gerçek menşeimize ulaşmaktır.[75]

Genelde İslam sûfizminde **"insanî aşk"** bir takım uyumsuzluklar ortaya koymaktadır. Bunun için bazı İslâm mistikleri, insanî aşkın, Tanrısal aşka giden bir engel olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da **"insanî aşkın"**, bir hareket noktası olduğunu, bunun için orada kalmanın doğru olmadığını söylemektedirler. İşte Hz. Mevlânâ da bu ikinci kategoride yer almaktadır. O'na göre aşk, bir ruh halidir ki sonunda bizi ilâhi aşka götürmekte ve bize yol göstermektedir. Hz. Mevlânâ bunu şöyle açıklamaktadır:

"Her vara taallûk eden aşk, Tanrı vasfından meydana gelir, o şeyin yıldızından, o şeyin zâhirî güzelliğinden değil... Canların gıdası aşktır. Bundan dolayı ruhların gıdası açlıktır."[76]
"O zaman ezelî ve ebedî hayata ve muhabbete sahip olan Tanrıdan başka ne göğü görürsün, ne yıldızı."[77]

Hz. Mevlânâ, aşk dininin, bütün dinlerden üstün olduğunu söylemektedir. O, bunu şöyle açıklamaktadır: **"Aşk şeriatı, bütün dinlerden ayrıdır. Aşıkların şeriatı da Allah'tır, mezhebi de."**[78] Mevlânâ, bütün kötülüklerimizin ilacının aşkta olduğunu söylemektedir. Ona göre, aşk sayesinde bir taş, spiritüel dünyaya kadar yükselebilmektedir.[79] Hz. Mevlânâ'ya göre aşk'da üç unsur vardır: **Sevgili, aşk, âşık...** Bunlardan ilk ikisi bir gerçekliğe sahiptir. Âşık ise, ilâhi sevgilinin geçici ışığından başka bir şey değildir. O halde, insanın existansiyel hüviyeti, onun aşkından başka bir şey değildir. Aşık ise, bir hayalden başka bir şey değildir. Bunu Mevlânâ şöyle dile getirmektedir: **"Her şey mâşuktur, âşık bir perdedir. Yaşayan mâşuktur, âşık bir ölüdür. Kimin aşka meyli yoksa o kanadsız bir kuş gibidir, vah ona."**[80]
"Aşık gönlünde de sevgiliden başka kimse yoktur. Onların aralarında ne az, ne çok fark edici bir şey olmaz, onları birbirlerinden ayıracak kimse bulunamaz."[81]

Hz. Mevlânâ'ya göre Aşk, beşeri varlığın **Beni**'ni ve birlik dünyasını, Tanrısal dünya'ya bağlamaktadır. Bunun için kalb, ruh, yüce varlığa mutlak bir aşkla bağlanması gerekir. Mevlânâ'ya göre **"görünmez dünya"**, ancak azizlere ve Tanrı dostlarına örtüsünü aşkla açmaktadır. Yine Hz. Mevlânâ, aşk yolunun zorluğundan dolayı, bu yolun yolcularına manevi bir rehber tavsiye etmektedir. O'na göre sapıklık riskini azaltmak için seyr-i sülûk'un başında bir mürşide ihtiyaç vardır. Mevlânâ bunu şöyle dile getirir: **"Ne kötü talebedir o talebe ki hocasıyla baş koşar, onunla kendisini bir görür. Hem de hangi hocasıyla? Huzurunda gizli, âşikâr bir olan cihan hocasıyla."**[82]

Hz. Mevlânâ'nın ilâhiyatı, Kur'an-ı Kerime ve peygamberî geleneğe bağlı olarak derinleşmektedir. Ancak Mevlânâ klasik bir İslâm ilâhiyatçısı da değildir. O, Nass'ların özü ve hedefiyle meşguldür, şekilleriyle değil... Bunun için Hz. Mevlânâ, Kur'anî mefhumları ve anlamları belli felsefî kalıplar içinde ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu açıdan Mevlânâ, hiçbir zaman fanatik bir İslâmî zihniyetin savunucusu olmamıştır. O, her zaman en geniş hoşgörünün temsilcisi ve savunucusu olmuştur. Mesnevi, Allah'ı aramanın ve bulmanın yollarını göstermektedir. Hz. Mevlânâ bunu, bazen çok açık, bazen de sembolik hikayelerle anlatmaya çalışmaktadır. Hz. Mevlânâ islâmında, ciddi şekilde, şekilciliğe düşmanlık vardır. Bunun için o, her çeşit fanatizmi en şiddetli şekilde tenkid eder. Hz. Mevlânâ, bakıp görmeyen, dinleyip de işitmeyen şekilci fanatikleri acımasızca tenkid etmektedir. Çünkü Hz. Mevlânâ'ya göre, her türlü hayır işleri, gerçek bir iman olmadan, hiçbir değer ifade etmez. Çünkü bu durumda ameller şekilciliğe, bencilliğe, alışkanlıklara ve hatta riya'ya bağlı olmaktadır.

Mesnevi'de dikkatimizi çeken hususlardan birisi de Hz. Mevlânâ'nın, skolastik kelamcılara karşı olmasıdır. Mevlânâ bunu, kelâmî konulardan uzak kalarak değil, bizzat kelâmî konulara girerek yapmaktadır. Meselâ o, ölüm ötesi hayatı, dirilmeyi, ruhun ve bedenin hallerini, Kur'anın mahluk veya gayr-i mahluk oluşu gibi konuların derinden tahliline girmektedir. Cennet ve cehennem olaylarını irdelemekte ve bunların üzerinde inceden inceye tahliller yapmaktadır. Hz. Mevlânâ'nın üzerinde durduğu en önemli kelâmî konulardan birisi de kadercilik ve hür irade konusu olmuştur. Hz. Mevlânâ bu konuda bazen kaderci, bazen de kaderciliğe karşı imiş gibi görünmektedir. Muhtemelen bu konunun karmaşıklığı ile alakalıdır. Bunun için Hz. Mevlânâ burada bir ikilemin olduğunun farkındadır; çünkü o, hür irade tarafını tutsa bu, Allah'ın her şeye kadir ve her yerde hazır olmasıyla tezad teşkil etmektedir. Kaderci olsa, insanın sorumluluğu konusu tehlikeye düşmektedir. Hz. Mevlânâ bu konuyu Aslan ve diğer hayvanlar hikayesi ile çözmeye çalışmıştır. Burada Aslan, hür iradeyi, diğer hayvanlar da kaderciliği temsil etmektedir.[83]

Hz. Mevlânâ'nın kaderciliği ve hür irade tarafını savunmasının içinden Mesnevi şarihleri çıkamamışlardır. Sebebi, konunun karmaşıklığıdır.[84] Aslında Hz. Mevlânâ, ne mutlak hür iradeye ne de kaderciliğe inanmaktadır. O, daha çok determinizmi kabul etmektedir. Çünkü O, insanın evrensel kanunlar çerçevesinde belli bir hüviyete sahip olduğunu kabul etmektedir.[85]

Hz. Mevlânâ'nın, Mesnevi'de üzerinde durduğu konulardan birisi de, metafizik ve mistik sırların herkese söylenmemesi konusudur. Bunun için Mevlânâ, Mesnevi'nin bir çok gizli anlamlar ihtiva ettiğinden bahseder ve açık olan manalar, herkes için ve seyr-u sülûka girmeyenler içindir demektedir. Bu hususu Hz. Mevlânâ, Mesnevi'de şöyle açıklar:

Tavşan, her sır söylenmez, gâh çift dersin, tek olur; gâh tek dersin çift çıkar!
Aynanın berraklığını, yüzüne karşı öğersen nefesinden ayna çabucak buğulanır, bulanır, bizi göstermez olur.

Şu üç şey hakkında dudağını kıpırdatma: Gittiğin yol, paran, bir de mezhebin.[86]
Tövbe etmekte, ayak diremeye çalışmaktaydı. Fakat kafir nefis, tövbesini bozdurup dururdu.
O kötü işli herif, bir arifin yanına gidip "Beni duada an" diye yalvardı.
O hür er, onun sırrını anladı ama Tanrı hilmi gibi o da açığa vurmadı.
Dudağı kilitliydi ama gönlünde sırlar vardı. Dudağını yummuştu ama gönlü seslerle doluydu.
Tanrı şarabını içen arifler, sırları bilirler ama örterler.
İşin sırlarını kime öğretilirse ağzını mühürler, dikerler.
Arif tuhaf tuhaf güldü, dedi ki: A içi kötü adam, bildiğin, gönlünde tuttuğun şeyden Tanrı seni kurtarsın."[87]

Bunun için Hz. Mevlânâ, bir çok defa, bu konuda konuşmayı kesiyorum. Çünkü cahiller ve dar kafalılar olabilir. Bazı konulardan, onları açık açık söylememek gerek...[88] İşte bundan dolayı Hz. Mevlânâ, hakikatin sırlarını, onları anlama kabiliyeti olmayanlardan saklama zaruretini dikkate alarak, Mesnevi'de sembolik bir dil kullanmıştır. Mevlânâ, Mesnevi'de üst üste konan yedi anlamdan bahsetmiştir. Böylece de Mesnevi, çok derin bir sembolizme sahip olmuştur.[89] Ancak Mesnevi'de anlamları açık ifadeler de vardır. Yine de açık ve sembolik ifadelerde bile bir çok Batınî anlamlar, bir çok metafizik ve filozofik kavramlara bağlı olarak kendini göstermektedir. Mesnevi'de kullanılan en güzel sembolizm, ölüm sembolizmidir. Mevlânâ, bedenin bir çocuğa hamile olan bir kadınla kıyaslanabileceğini, bedenin ruha hamile olduğunu söylemektedir. **Ölüm**, doğum sancısıdır. Bedensel hayattan sonra ruh, yeri olan görünmez dünyaya dönmektedir. Bunu Hz. Mevlânâ şöyle dile getirmektedir:
Vücut da ana gibi can çocuğuna gebedir. Ölüm, doğmak derdi ve kıyamettir."[90]

Hz. Mevlânâ'nın Mesnevi'de kullandığı sembolik terimlerden birisi de **papağan**'dır. Mesnevi'deki hikayelere göre papağan, bir yerde taklitçiliği sembolize ederken, bir başka yerde mistik araştırıcıyı ve manevi üstadı sembolize etmektedir.[91] Yine Mesnevi'deki sembolizme göre **Aslan**, nefsi ve şehveti temsil etmekte, bazen de velileri ve Allah dostlarını sembolize etmektedir. **Tilki**, hile ve kötülüğün sembolü olmakta fakat daima kaybetmektedir. Çünkü hem bu dünyada hem de öbür dünyada dalavere hiçbir başarıya hizmet etmeyecektir. Başarıya ulaşanlar daima samimi ve sade insanlar olmuştur.[92] Mevlânâ'nın Mesnevi'de kullandığı **Doğan** sembolizmi karanlıklar dünyasına sürgün edilen insan aklıdır. O, kralından uzakta bir mahkum gibidir. Yani, Allah'tan uzakta... Ok, aklımızı delip geçen düşünceyi temsil etmektedir. **Güneş**, parlak hakikattir. Onu ancak körler görmez. **Deniz**, birlik sembolüdür. **Köpük**, fenomenal dünyanın sembolüdür. **Dalgalar**, sudan ve bu suyun hareketinden başka bir şey değildir. Yine de zahiren, onların ferdi varlığı vardır. Oysa, okyanusun dışında olanlar, sudan ve hayalden başka bir şey değillerdir. Hz. Mevlânâ'ya göre bu yol, mistik yoldur. **Yolcu**, yüce hakikatın arayıcısıdır.[93]

Mevlânâ'nın Mesnevi'de üzerinde hassasiyetle durduğu ve derinleştirdiği konulardan birisi de Zebân-ı Hal konusudur. Yani, Halet-i ruhiyye dilidir. Hz. Mevlânâ'ya göre, aynı tabiattaki ruhların arasında, kelimelerin ötesinde bir iletişim vardır. Kalb dili olan bu iletişimde gelen mesajlar samimidir. Orada yalan yoktur. Bunun için bu iletişimde yanlış anlama yoktur. İnsanlar böyle anlaşmış olsalardı, dünyada güçlüklerin önüne geçilebilirdi. Hz. Mevlânâ'ya göre bu iletişimde ruhlar, sessizce görüş mübadelesinde bulunurlar. Mevlânâ için esas olan, beşerî ruhtur. Mesnevi'nin büyük bir kısmı, bu konuya tahsis edilmiştir. Mesnevi'de buna benzer bir çok psikolojik konu vardır. Meselâ Mesnevi'deki kral ve genç hikayesi[94] Aslan ve hayvanlar hikayesi[95] gibi hikayeler psikanalizin ve psikososyal hadiselerin en önemli konularını meydana getirmektedir. Mesnevi'de bunlara benzeyen bir çok hikaye anlatılmaktadır. Hz. Mevlânâ'nın bütün bu hikayelerdeki ana hedefi, insanın eğitilmesi ve iç barışı elde etmiş bir insan örneği sergilemektedir.

Hz. Mevlânâ'nın, Mesnevi'de sergilediği özelliklerden birisi de, O'nun yer yer kullandığı mizahi üsluptur. O, bu mizahi üslupla, insanın aklını bazı konularda uyarmaya yönelmektedir. Yani burada da pedagojik bir hedef kendini göstermektedir.

Mesnevi, bu haliyle insanın bir iç ve dış eğitimi kitabı olma özelliğini korumaktadır. İşte Mesnevi'deki anekdotların, hikayelerin sembolizmin temel hedefi, insanın eğitimi ve onun existansiyel durumunu ortaya koymaktır. Bu haliyle XXI. yüzyıl insanı, Mesnevi'yi anlamaya ve ondaki pedagojiyi tatbik etmeye hava kadar, su kadar muhtaçtır.

DİPNOTLAR

1 Eva de Vitray Meyerovitch, Mesnevi Mutlak'ın Aranışı, Türkçeye çev.: Prof. Dr. Mehmet Aydın, Konya 1996, s. 33.

2 a.g.e., s. 33.

3 Cami, Nefahatü'l-Üns, Tercüme: Lâmii, İst. 1289, s. 513-514.
4 Buna Hırka-i İradât denmektedir.
5 Hz. Mevlânâ bir şiirinde şöyle der: "Attâr, aşk şehrinden altısını ziyaret etmiştir. Oysa biz, küçük bir caddede kaldık." Yine o, şöyle der: "Attâr, akıl; Sânâî gözleriydi. Biz bu iki büyükten sonra geldik."

6 Yıl 1225'dir.

7 Dr. Salâhaddin Hidayetoğlu, Hz. Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rûmî, Hayatı ve Şahsiyeti, Konya 1998, s. 13.

8 Eflâki Ahmed, Ariflerin Menkıbeleri, Türkçeye çev.: Tahsin Yazıcı, İst. 1964, Cilt I, s. 1-22.

9 Sultan Veled, İbtida-Nâme, Türkçeye Çev.: Abdulbaki Gölpınarlı, Ank. 1976, s. 242.

10 Eflâki, I, 1/24.

11 İbtida-Name, s. 246.

12 Mesnevi, II, (1988), Beyit, 1319-1320.

13 Sipehsalar, Feridun b. Ahmed, Risale-i Sipehsalar, Tercüme: M. Bahari, Dersaadet, İst. 1331, s. 111.

14 Eflâki, Cilt 1, 3/9.

15 Devletşah, Devletşah Tezkiresi, Türkçeye çev.: Necati Luğal, İst. 1977, s. 250.

16 Eflâki, I, 3/10.

17 Eflâki, I, 3/10 (29 Kasım 1244 cumartesi günü).

18 Eflâki, I, 3/10.

19 Eflâki, I, 8/10; Sipehsalar, s. 168; Şems, Makalat, Türkçeye çev.: Nuri Gençosman, İst. 1974, s. 13.

20 a.g. eserlere bakılmalıdır.

21 İbtidâ-Nâme, s. 249-250.

22 Mevlânâ Celâleddin, Külliyat-ı Divan-ı Şem-i Tebrizi, Nafiz Uzluk Basımı, İst. 1937.

23 Mesnevi, 1/1739-1741.

24 İbtidâ-Nâme, s. 55.

25 Sipehsalar, s. 64.

26 İbtidâ-Nâme, s. 64.

27 a.g.e., s. 64.

28 Şems'in cesedinin bir kuyuda bulunduğunu ve gizlice gömüldüğünü, oraya bir türbe ve cami yapıldığını, Abdülbaki Gölpınarlı, İslâm Ansiklopedisi, Mevlânâ maddesinde yazmaktadır.

29 İbtidâ-Nâme, s. 73.

30 Bu sözleri, Evâ de Vitray Meyerovitch, Fransızca Mesnevi tercümesinin mukaddimesinde şöyle yorumlamıştır: "Burada, okuyucuların Şems'in düşüncesini tanımaları için, tam bir yorum ve açıklama yapmaya teşebbüs etmeden, şunları ifade edebiliriz: Burada Hattat, yaratıcıyı, yazılar ise yaratıkları temsil etmektedir. Birinci tür yazı, cansız varlıkları, bitkileri ve hayvanları temsil etmektedir. Onların belli bir hüviyetleri vardır ve onun varlığı, bizzat insan için kavranabilir. İkinci tür yazı, semavi ve ruhâni varlıkları ve melekleri temsil eder. Onların varlıkları Allah içindir, insanlar için değildir. Üçüncü tür yazı, insanı temsil etmektedir. Onu, kendi kimliğini belirlemek ve varlığını kişisel olarak gerçekleştirmek için Allah yaratmıştır. Şüphesiz burada gerçek insanlar söz konusudur. Bu insanlar bedeni ihtiyaçlarla sınırlı değillerdir. Çünkü bu durumda onlar ancak hayvan durumuna düşerler ve onların sadece görüntüleri insandır. Bu fikir aslında existansiyalist düşüncenin Batınî bir takdimidir. O, felsefî bütünlük içinde açıkça İbrahimî geleneğin hudutlarını aşmaktadır. Bunun için bunun kökenini Hind'in ve eski İran'ın düşüncesinde aramak gerekir."

31 Eflâki, Cilt 2/513.

32 Evâ de Vitray Meyerovitch, Mesnevi - Mutlak'ın Aranışı, Türkçeye çev.: Prof. Dr. Mehmet Aydın, Konya 1996, s. 41.

33 Mesnevi, Türkçeye çev.: Veled İzbudak, ist. 1988, I, Önsöz, 5.

34 Mesnevi, I, 2378.

35 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 42.

36 Eflâki, II, 3/569.

37 Eflâki, II, 3/571.

38 Eflâki, II, 3/565.

39 Eflâki, II, 3/575.

40 Eflâki, II, 3/574.

41 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 42.

42 a.g.e., s. 42.
43 İbtidâ-Nâme, s. 153.

44 Sipehsalar, s. 156.ç

45 eflâki, II, 6/9.

46 Eflâki, I, 3/320.

47 Mevlânâ, Mecâlis-i Seb'a, F. Nafiz Uzluk, İstanbul 1937, Mukaddime, s. 105.

48 Bu beyitin nerede olduğu tespit edilememiştir. Ancak anlam olarak doğrudur.

49 Mesnevi, IV, 3259.

50 Mesnevi, I, 3251-3252; II, 1134, 2595, 3500; III, 2548, 2464, 2545; IV, 235, 3621; V, 2866, 3788, 3195.

51 Mesnevi, I, 685-689.

52 Mesnevi, VI, 3177-3179.

53 Mesnevi, VI, 56.

54 Mesnevi, I, 1145.
55 Mesnevi, I, 1146.

56 Mesnevi, VI, 1897.

57 Mesnevi, III, 1143, 1144, 1145, 1146.

58 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 17.

59 Mesnevi, II, 1548-1549.

60 Mesnevi, IV, 2302-2309.

61 Mesnevi, II, 3203-3204.

62 Mesnevi, III, 1270-1271.

63 Mesnevi, II, 1285, 1286, 1287; 1290, 1291.

64 Mesnevi, II, 49.

65 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 18.

66 Mesnevi, I, 3050-3055.

67 Bu konuda bak: Djamchid Mortazavi, Symbolique des Contes et Mystique Persane, Paris 1987.

68 Mesnevi, I, 3934-3935.

69 Mesnevi, III, 3839.

70 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 19.

71 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 20.

72 a.g.e., s. 20.

73 Mesnevi, III, 3901-3904; IV, 3637-3639.

74 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 22.

75 a.g.e., s. 22.

76 Mesnevi, III, 554, 3034.

77 Mesnevi, II, 1046.

78 Mesnevi, II, 1770.

79 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 23.

80 Mesnevi, I, 30.

81 Mesnevi, VI, 2680.

82 Mesnevi, II, 1578-1579.

83 Mesnevi, I, 900-1390, yine bak: I, 598, 638, 1463, 1496, 1499; V, 2912, 3250.

84 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 26.

85 Mesnevi, I, 941, 980, 981.

86 Mesnevi, I, 1045-1047.

87 Mesnevi V, 2235-2241.

88 Mesnevi, V, 3460.

89 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 28.

90 Mesenevi, I, 3514.

91 Mesnevi, I, 1547 ve devamı.

92 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 29.

93 Eva de Vitray Meyerovitch, s. 30.

94 Mesnevi, I, 36 ve devamı.

95 Mesnevi, I, 900-1390

KONYA' DAN DÜNYA' YA YAYILAN IŞIK

MEVLÂNA CELÂLEDDİN-İ RÛMİ

(HAYATI,ESERLERİ,FİKİRLERİ)

Yakup ŞAFAK*



*Yrd. Dr.,Selçuk Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273), kültür ve edebiyat tarihimizin en önemli simalarından biridir. Bu büyük mürşid, mütefekkir ve mutasavvıf, asırlarca gerek fikirleri gerekse temellerini attığı Mevlevîlik yoluyla İslâm dünyasını derinden etkilemiştir. Günümüzde ise eserleri, bütün dünyada gittikçe artan bir ilgiye mazhar olmakta; o, adetâ İslâm'ın güler yüzünü temsil etmektedir. Asırlardır çağlayan bu gür sadâ, bugün artık hislerimizin tercümanı olarak bizim dünyaya yayılan sesimizdir. Doğumunun 800.yıldönümü münasebetiyle hazırlanan bu yazıda, büyük düşünürümüzün hayatı, eserleri ve fikirleri anahatlarıyla sunulmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Rûmi (1207-1273), one of the most substantial thinkers and mystics raised by Islamic World, grew up just in the middle of a wavy age and his family migrating to Asia Minor, which was still a tranquil and peaceful territory in that age, adopted Konya, the capital city of Seljuks, as homeland. Having a sound education and schooling of mystic principles Rûmi had great impacts on multifarious people and Islamic communities in the course of history, especially in terms of his life, principles and innovations pertaining to the period after his acquaintance with Şems-i Tebrizi. Today, the interest towards his life and achievements is on a sharp increase in both East and West. This study has embraced the life, the achievements and the notions of this great thinker and besides, some specific issues have been sought to be dwelt on.

GİRİŞ

Çeşitli milletlerin aynı değerler etrafında uzun bir tarihi süreçte oluşturdukları İslâm kültür ve medeniyetini yoğuran aslî ve en önemli unsurlardan biri, kuşkusuz tasavvuf düşüncesi

olmuştur. İslâmın bir tür yorumu ve uygulanışı demek olan tasavvuf, yüzyıllar boyunca ilim, fikir, gönül ve sanat erbâbınca nice değerli eserlerle anlatılmıştır. Allah, kâinat, insan üzerine fikirleri; fert ve cemiyetle ilgili konuları en güzel şekilde izah eden mutasavvıflarımızdan biri de Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'dir. O, ünlü düşünürlerimizden Hilmi Ziya Ülken'in deyişiyle "Bin yıllık kültür tarihimizin en büyük simalarından biridir. Yalnız büyük bir şair, bir tarikat kurucusu, derin bir sûfi, etraflı bir âlim değil, aynı zamanda Anadolu'daki kültürümüzün unsurları arasında büyük bir kaynaşma ve birleşme temin eden derin bir ruh ve hamle adamıdır." (Hilmi Yücebaş, Edebiyatımızda Mevlâna, İst., 1959, s. 10.)

Geçmişte engin fikirleriyle İslâm dünyasında ve bilhassa Anadolu'da çok etkili olmuş; kültürel hayatı, sanat ve edebiyatı derinden etkilemiş olan Mevlâna, bugün bilhassa batı dünyasında büyük bir ilgi ve sevgiye mahzar olmuştur. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Mesnevi, dünyadaki başlıca büyük dillere çevrilmiş bulunmaktadır ve halen bu faaliyetler sürmektedir. Mevlevîlik ve semâ, maddenin dar kalıplarında bunalan ve ihmal ettiği ruhunun sesini arayan batılının ilgi odağındadır. Bu alanda her geçen gün yeni bir faaliyet işitilmekte; çeşitli sosyal ve kültürel oluşumlar meydana gelmektedir.

A.HAYATI
ADI, SOYU, ÇOCUKLUĞU

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, 1207 senesinde, bugün Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Belh şehrinde dünyaya geldi. Bu şehir, o zamanlar Horasan bölgesinin önemli merkezlerinden biri idi. Asıl ismi Celâleddin Muhammed'dir. "Efendimiz" mânâsına gelen Mevlâna ise eskiden, büyük zatlara ve âlimlere verilen bir saygı ünvanıdır. Rûmî, bilindiği üzere Anadolu'ya mensup demektir. Annesi Mü'mine Hatun, babası "Sultânü'l-ulemâ" yani Âlimler Sultânı diye tanınmış olan Bahâeddin Veled'dir. Ağabeyi Alâaddin Muhammed, kızkardeşi Fâtıma Hatun'dur.

Horasan'ın büyük âlim ve mutasavvıflarından olan ve Necmeddîn-i Kübrâ'nın halifelerinden biri olduğu rivâyet edilen Bahâeddin Veled, o zamanlar özellikle Moğol istîlâsından kaynaklanan karışıklıktan ve ünlü âlim Fahreddîn-i Râzî'nin (öl. 1209) görüşlerine bağlı olan Hârizmşah Muhammed'in (öl. 1220) kendisine karşı tutumundan rahatsızlık duyarak ailesi ve yakınlarından bir grupla birlikte Belh'ten ayrıldı. Fatıma Hatun evli olduğu için Belh'te kaldı. Hac maksadıyla yola çıktılar. Uğradıkları her yerde büyük bir alâka ve saygı görüyorlardı. Yolları üzerindeki Nişâbur Şehrine varıp buradaki büyük sûfî Ferîdüddîn-i Attâr ile görüştüklerinde küçük Celâleddin de yanlarında bulunuyordu. Attâr, Esrarnâme isimli kitabının bir nüshasını Celâleddin'e hediye etmiş ve Bahâeddin Veled'e, "Bu çocuğu aziz tut; çok geçmeyecek bu, dünyadaki âşıkların gönüllerine ateş salacak" demişti.

ANADOLU'YA GÖÇ

Kafile hac görevini yerine getirdikten sonra Şam'a uğradı; bir süre sonra Erzincan'a geçtiler. Kendilerine derin hürmet duyan idarecilerin ricası üzerine bir müddet Erzincan Akşehir'inde kaldılar. Daha sonra Anadolu'nun muhtelif şehirlerini dolaşarak Lârende'ye, yani bugünkü Karaman'a yerleştiler. Lârende'de Celâleddin'i 18 yaşında iken kafilede bulunan Hâce Lâlâ-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun'la evlendirdiler. Bu evlilikten Bahâeddin Muhammed (Sultan Veled) ve Alâaddin Muhammed dünyaya geldi. Aile 7 yıl Lârende'de ikâmet etti. Bu süre içerisinde Mevlâna'nın annesi Mü'mine Hatun ve ağabeyi Alâaddin vefat ederek buraya defnedildiler.
Bahâeddin Veled ve ailesi, değerli ve adaletli hükümdar Sultan Alâaddin Keykubad'ın daveti üzerine 1229 yılında Karaman'dan Konya'ya göç etti. Padişah ve çevresi, aileyi büyük bir saygı ile karşılayıp kendilerine yer gösterdiler ve rahat etmeleri için gerekenleri yaptılar.

KONYA'DA İKAMET VE TAHSİL YILLARI

O zamanlar Anadolu Selçuklularının başkenti olan Konya, bilhassa idarecilerin gösterdikleri alâka, hürmet ve teşvikler dolayısıyla pek çok âlim, mutasavvıf, edip ve sanatkârların göç ettiği ve Moğol saldırılarından kaçan insanların sığındığı bir yer idi. Bahâeddin Veled Konya'da 1231 yılında, 80 yaşında iken vefat edince genç Celâleddin'i onun yerine geçirmek istediler. Ancak kısa bir müddet sonra Bahâeddin Veled'in halifelerinden Seyyid Burhâneddin Mukakkık-ı Tirmizî Konya'ya geldi. Esas eğitimini Sultânü'l-Ulemâ gibi büyük ve dirayetli bir âlimden almış olan ve o zamana kadar zâhirî ilimlerde ileri bir seviyeye ulaşmış bulunan Celâleddin'in manevî eğitimini kendi üzerine aldı.

Mevlâna da Seyyid Burhâneddin'e teslim olup onun gözetiminde kaldı. Hâli değişti ve şeyhinin isteği üzerine tahsilini ikmal için o zamanlar önemli ilim merkezleri olan Halep ve Şam'a gitti. Uzun bir tahsil hayatından sonra Anadolu'ya geri döndü. Mürşidinin isteğiyle bir müddet riyâzete devam etti. Nihayet 9 yıl süren bu eğitim sürecinden sonra Seyyid Burhâneddin Mevlâna'yı bir kenara çekip "Aklî ve naklî bütün

ilimlerde insanlar arasında emsalsiz idin; şimdi ise manevî sırlara ve hakikate ulaşmada peygamberlerin ve velilerin gözdesi oldun" diyerek imtihandan başarıyla çıktığını ve bundan böyle halkı irşad ve öğretimle meşgul olması gerektiğini belirtti.Büyük bir âlim ve sûfî olan ve "Seyyid-i Sırdan" yani sırları bilen Seyyid diye anılan Burhâneddin Muhakkık, 1240 yılında Kayseri'de vefat etti.

Mevlâna bu tarihten itibaren Konya'da dînî ilimleri öğretmeye ve halkı irşad etmeye başladı. Özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde yüksek bir mertebeye erişmişti; fetva makamında bulunuyordu. Rivayete göre yüzlerce öğrencisi vardı. Şöhreti her tarafa yayılmış ve müridleri çoğalmıştı. O, gerek babasından gerekse Seyyid Burhâneddin'den zâhidâne telakkîler almış ve büyük ölçüde onların etkisinde kalmıştı. Bu yüzden bir taraftan eğitim ve öğretimle uğraşırken, diğer taraftan Gazâlinin dini hükümlerle birleştirdiği tasavvuf esaslarıyla meşgul oluyordu.

ŞEMS İLE BÜYÜK BULUŞMA

Günler bu minval üzere geçerken 1244 yılında Şems-i Tebrîzî adında tuhaf halli, gezgin bir derviş Konya' ya gelip Mevlâna ile görüşünce onun üzerinde şiddetli ve değiştirici bir etki yaptı. Muhtemelen Mevlâna onu, ilk olarak Halep veya Şam'da görmüştü.

Mevlâna'nın Şems ile buluşmasına dair değişik rivayetler vardır. Ancak aşikâr olan şudur ki Mevlâna Şems'i görünce birden değişmiştir. Manevi alanda sürekli ilerlemeyi arzulayan ve bunun için mana adamlarının peşinde olan Mevlâna, nihayet aradığını bu büyük ârifte bulmuştu. Kendisine rica ve niyazda bulunarak evine davet etti. Artık sadece onunla hemhal oluyor, başkasıyla görüşmüyordu. Dersi, vaazı, medreseyi, minberi terketmişti. Haftalarca, hatta aylarca bu şekilde süren bir beraberlikten sonra Mevlâna yolunu değiştirdi. Artık tasavvuf hırkasını giymiş, aşk, cezbe, vecd ve coşku içinde şiirler söylüyordu. Önceleri babasının ve Seyyid Burhâneddin'in izinden giderek iltifat etmediği semâa başlamıştı. Meclisinde ney ve rebab nağmeleri yankılanıyordu.

Mevlâna gibi halkın sevgilisi olmuş zâhid bir alimin, Şems gibi kendilerince lâubali ve marifet tavrından uzak olan ve kim olduğu bilinmeyen birisi tarafından avlanması; aylarca görünmeyerek onunla başbaşa kalması; sahip olduğu her şeyi yoluna dökmesi; dersi, vaazı, fetvayı terketmesi ve nihayet sıradan kimselerin dahi tahammül edemeyeceği bir aşk ve cezbeyle ortaya çıkması, Mevlâna'nın çevresindekilerin Şems'e düşmanca bir tavır almalarına, hatta kendisine "büyücü" diyerek hakaret etmelerine yol açmıştı.Onların bu söz ve tavırlarına kırılan Şems de bir gün ansızın ortadan kaybolmuştu. 16 aylık beraberlikten sonra Şems gidince Mevlâna'nın eski haline geleceğini umanlar aldanmışlardı. Perişan, üzüntülü bir halde, ısrarla Şems'in bulunmasını istiyor, şiirler söylüyor, bir yerlere sığamıyordu. 15 ay sonra nihayet bir gün Şam'da olduğunu haber alınca oğlu Sultan Veled'i, kendisinden özür dilemek ve Konya'ya davet etmek üzere bazı yakınlarıyla birlikte Şam'a gönderdi.

Şems'in muhabbet duygularının galeyâna gelerek Konya'ya dönüşü, Mevlâna'yı fevkalâde sevindirdi. Müridleri kendisinden özür dilediler. O da onları affetti. Artık sema meclisleri tertip edilmeye başlandı. Şems ve Mevlânâ'yı her gün biri, bir yere çağırıyor, herkes gücü yettiğince davet veriyordu. Fakat bu durum uzun sürmedi. Mevlânâ Şems ile birkaç defa başbaşa sohbet edince Şems aleyine yine dedikodular başladı. Birincisinden çok daha şiddetli olan bu ikinci fitneye Mevlânâ'nın ikinci oğlu Alâaddin Çelebi de karışmıştı. 1247 yılında Mevlânâ'nın müridlerinden ve yakınlarından bir grup Şemsi öldürmek üzere harekete geçmişler ve onu gizlice öldürerek cesedini kaybetmişlerdi, ya da diğer bir ihtimale göre Şems Konya'dan kaçmış ve bir daha da kendisinden haber alınamamıştı.

Onun ansızın kaybolup gitmesi Mevlânâ'yı şaşkına çevirdi. Gece gündüz şiirler söylüyor, sema ediyor, bir yerlere sığamıyor, bir an bile huzur ve sükûn bulmuyordu. İşte yaklaşık 40 bin beyitlik Dîvân-ı Kebîr'deki manzûmelerin çoğunu onun bu hâlet-i ruhiye içindeyken söyledikleri teşkil eder. Böyle büyük bir heyecan ve ıstırap halini şiir ve mûsikîden başka bir dilin ifade edemeyeceği âşikârdı.

YENİDEN DOĞUŞ

Mevlâna'nın Şems'le buluşmasından sonraki halleri bir kısım âlim ve fakihleri kızdırmıştı. Yaptıklarının, söylediklerinin dine aykırı şeyler olduğunu söylüyorlardı. Bütün bunlardan incinmiş olan Mevlânâ, iki kez Şam'a gidip orada Şems'i aradıysa da izini bulmak mümkün olmayınca tekrar Konya'ya döndü. 1250 yılındaki bu dönüşten sonra yavaş yavaş kendine gelmeye başladı. Artık o "güneş" kendi varlığında doğmuş, onu kendinde bulmuştu.

Dirâyetli ve nüfuzlu bir babanın, kıymetli bir şeyhin ve büyük bilginlerin âlim, fakih ve mutasavvıf olarak yetiştirdiği Celâleddin Muhammed, hayatının olgunluk çağına doğru, tarihte örneklerine az rastlanır biçimde bu kez bir aşk erinin ateşlediği "Mevlâna" olarak

toplumun huzurundaydı. Sahip olduğu olağanüstü zekâsı ve müstesna kabiliyeti, aldığı örnek eğitim, edindiği sağlam ve esaslı ilimler üzerine yüksek ruhu, engin gönlü ve dinmek bilmeyen aşkı inşâ olmuştu. Bu üstün özellikleri topluma büyük bir sevgi, geniş bir müsâmaha ve engin bir dünya görüşü olarak yansıyordu.

Dürüstlüğü, gerçekçiliği, dünyalık peşinde olmayışı, özgüveni, mücâdeleci ruhu ve hazır cevaplılığıyla birlikte herkesle diyaloga açık bulunuşu, değerli fikirleri, orijinal ve hayranlık uyandıran yorumları ve geniş ufkuyla kendisini topluma kabul ettirmeyi başarmıştı. Devlet adamlarından sanatkârlara, esnafa, hatta gayrı müslimlere kadar pek çok kimsenin sevgi ve saygısını kazanmış; aleyhindeki söz ve davranışları lehine çevirmesini bilmişti. Elbette bunda, Selçukluların hoşgörülü idaresinin de önemli rolü vardı. Fetva hizmetine karşılık hükümetçe kendisine bağlanmış olan cüz'î bir maaşla geçinen Mevlâna, bu tarihten sonra daha ziyade etrafındaki sûfî ve ârîflere yol göstermekle ve halkı irşad etmekle meşgul oldu. Seyyid Burhâneddin'in müridlerinden Kuyumcu Salâhaddin'i kendisine arkadaş ve halife edindi. Mevlâna'nın çevresindeki bazı kişiler, tahsili bulunmayan Salâhaddin'in bu makama getirilmesinden dolayı rahatsız oldularsa da kendisine sonsuz bağlılığı bulunan Salâhaddin'le beraberliğini sürdürdü; hatta onun kızı Fatıma Hatun'u oğlu Sultan Veled'le evlendirdi. Salâhaddîn-i Zerkûb, on senelik samimi bir dostluktan sonra 1258 senesinde hastalanarak vefat etti. Mevlânâ bundan çok etkilenerek yine birtakım şiirler yazdı. Zaten içindeki ayrılık acısı hiç sönmemiş, tam bir huzur ve sükûn haline hiç ermemişti. Böyle olduğu halde hayat mücâdelesini sürdürmüş ve daima toplumun içinde olmuştu.

HÜSAMEDDİN ÇELEBİ VE MESNEVİ'NİN YAZILIŞI

Salâhaddin'in vefatından sonra Çelebi Hüsâmeddin onun halifesi ve sırdaşı oldu. Ahi Türkoğlu diye anılan bu zat, bilgili ve ileri görüşlü birisi idi. Mevlânâ'ya büyük bir saygı ve sevgiyle bağlı olan Çelebi Hüsâmeddin, şeyhinden tasavvufî hakikatleri dervişlere anlatacak bir eser vücuda getirmesini rica etmiş, O da Mesnevî''in ilk on sekiz beyitinin yazılı bulunduğu bir kağıdı sarığının arasından çıkarıp Çelebi'ye uzatmış; yazmayı kabul ederse kendisinin de söyleyeceğini bildirmişti. Mevlâna, ömrünün son 10-15 yıllık devresini Mesnevî'yi yazdırarak geçirdi. Her fırsatta o söylüyor, Çelebi Hüsâmeddin yazıyordu. Böylece 26 bin beyte yaklaşan altı ciltlik o muazzam eser meydana geldi. Mevlâna, Mesnevî'ye büyük önem veriyor, onun kâtipliğini yapan Hüsâmeddin Çelebi'ye minnet duygularını her vesileyle ifade ediyordu. O, bu eserine yüklediği misyonu şu sözlerle dile getiriyordu: "Bizden sonra Mesnevî şeyhlik edecek, arayanlara doğru yolu gösterecek, onları yönetecek ve önderlik yapacaktır." (Sipehsâlâr, Mevlâna ve Etrafındakiler, İst.,1977, s.75)

VUSLATI

Bütün bir ömrü aşk, ıstırap ve mücadelelerle geçen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bedeni yorgun düşmüştü. Son zamanları hastalıklarla geçiyordu. 17 Aralık 1273 Pazar günü gurub vakti ezelî ve ebedî sevgilisine kavuştu. Cenazesi, büyük küçük herkesin, hatta müslüman olmayan kimselerin iştirakiyle ebedî yolculuğa uğurlandı. Mevlevîler bu geceyi "şeb-i arûs" yani düğün gecesi olarak adlandırırlar.

Kendisini "Vuslat şairi" olarak nitelendiren ve "Ben o padişah değilim ki tahttan ineyim de tabuta bineyim. Fermanımın yazısı ebedîliktir." "Canı sen aldıktan sonra ölüm şeker gibidir. Seninle olduktan sonra ölmek, tatlı candan da tatlıdır bize."diyen Mevlâna'ya göre ölüm, ikinci bir doğuştu. (Dîvân-ı Kebir, A. Gölpınarlı Tercümesi, 1/309) Nitekim o, ölümle ilgili düşüncelerini bir gazelinde şöyle dile getirmiştir: "Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı bende bu dünyanın gamı var, dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma, bu çeşit bir şüpheye düşme.

Benim için ağlama, "yazık yazık!" deme; şeytanın ayranına düşer, düzenine kapılırsan yazık olur, yazık yazık demenin sırası gelir.

Cenazemi görünce "ah ayrılık, ayrılık!" demeye kalkışma; kavuşup buluşmam o zamandır benim. Beni kabre indirip bırakınca "elvedâ, elvedâ!" deme; çünkü kabir, can topluluğunun bir perdesidir.

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret; güneşe, aya, batmadan ne ziyan geliyor ki?
Sana batmak görünür amma doğmaktır o; mezar hapis gibi görünür amma canın kurtuluşudur o.
Hangi tohum, yere ekildi de bitmedi; ne diye insan tohumunda da böyle bir şüpheye düşmüyorsun yani?

Hangi kova kuyuya salındı da dolu dolu çıkmadı; can Yusuf'u, ne diye kuyudan feryâd etsin?
Bu yanda ağzını yumdun mu aç o yanda; artık senin hay huyun, mekânsızlık âleminin havalarındadır." (DK.3/169)

VASİYETİ

"Ben size gizli ve âşikâr olarak Allah'tan korkmanızı, az yemenizi, az uyumanızı, az

söylemenizi, günahlardan çekinmenizi, oruca ve namaza devam etmenizi, dâimâ nefsî arzulardan kaçınmanızı, insanların cefasına tahammül göstermenizi, manen büyük ve sâlih kişilerle görüşüp bayağı kimselerden uzak durmanızı tavsiye ederim. İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır. Sözün hayırlısı ise az olup maksadı ifade edendir. Hamd, bir olan Allah'a mahsustur. Tevhid ehline selâm olsun." (Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin, 4.bs., İstanbul, 1985, s.273)

ÇEVRESİ

Hz. Mevlânâ'nın Anadolu Selçuklularının payitahtı olan ve zamanın çok değerli şahsiyetlerini barındıran Konya'da toplumun her kesiminden insanlarla münasebeti vardı. Etrafındaki asıl çoğunluğu esnaf, zenaatkâr ve halktan kişiler teşkil ediyordu. Bununla birlikte devlet adamları, alimler, mutasavvıflar, sanat erbabı ve toplumun diğer seçkin kesimlerinden pek çoğu ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Selçuklu hükümdarları ona derin bir saygı duyuyorlardı. Hz. Mevlânâ, hayatında I.Alâaddin Keykubad (1219-1237), II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykâvus (1246-1257 tek başına veya müştereken), II. Alâaddin Keykubad (1248-1257 müştereken), IV. Kılıç Arslan (1248-1265 müştereken veya tek başına) ve III. Gıyâseddin Keyhusrev (1265-1282)'in saltanatlarını görmüştür. Bunlardan bilhassa I. Alâaddin Keykubad, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan'ı, onunla münasebetleri açısından zikretmeliyiz. Bilindiği üzere Hz. Mevlânâ ve ailesinin Konya'ya göç ettikleri dönemde, özellikle adaleti ve iyilik severliğiyle ünlü I. Alâaddin Keykubad'ın sayesinde hükümdarlık parlak bir dönem yaşıyordu. O zamanlar Anadolu bir huzur ve sükûn beldesiydi. Moğol istilâsından kaçıp gelenlerle birlikte Anadolu'da büyük alimler, mutasavvıflar, devlet adamları, sanatkârlar yetişmiş, halk uzun ömürlü olmasa da adalet ve güven içerisinde müreffeh bir hayat sürmüştür. Bu büyük şahsiyetlerden bazılarının isimlerini anmak, konumuzu aydınlatmak için yeterlidir.
Devlet adamlarından: Şemseddîn-i Isfahânî, Celâleddîn-i Karatâyî, Muîneddin Pervâne, Bedreddin Gühertaş, Taceddîn-i Mu'tez, Melikü's-sevâhil Bahâeddin, Emîneddin Mikâîl, Sahib Ata Fahreddin Ali, Cacaoğlu Nûreddin, Hatiroğulları, Mecdeddin Atabek, Alemeddin Kayser, Ekmeleddin Tabib, Celâleddîn-i Müstevfî, Kadı İzzeddin, Emir Mühezzebeddin Ali, Bahâeddin Bahrî; Alim ve mutasavvıflardan: (Yakın çevresindekilerden başka) Sadreddîn-i Konevî, Kadı Sirâceddîn-i Urmevî, Safiyyüddîn-i Hindî, Fahreddîn-i Irâkî, Şemseddîn-i Maletî, Şemseddîn-i Mardinî, Zeyneddîn-i Râzî, Hoca Fakîh, Kemâleddîn-i Kâbî, Saîd-i Fergânî, Şerefeddîn-i Mavsılî, Hacı Bektaş-ı Veli, Hacı Mübârek-i Hayderî, Şeyh Baba-yı Merendî. Edip ve şairlerden: Anadolu Selçukluları Tarihi üzerine büyük (ve kayıp) bir Selçuknâme yazan şair Kânîî-i Tûsî, yaşadığı dönemde sarayın en önemli kâtiplerinden biri olan Bedreddin Yahyâ, Menâkıbü'l-ârifîn'de isimleri birçok defa geçen Fahreddîn-i Dîvdest, Hüsâmeddîn-i Sivasî (İbn-i Ayinedâr) ve Salâhaddîn-i Maletî. Bu arada bir süre de olsa Konya'da bulunmuş olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Kutbeddîn-i Şîrâzî ve Necmeddîn-i Dâye'yi de anmak gerekir. Ayrıca büyük mutasavvıf şair Sa'dî-yi Şîrâzî ve Evhadiyye Tarikatının kurucusu Evhadüddîn-i Kirmânî'nin de Konya'ya geldikleri rivayet edilir. Kezâ "Mevlânâ Hüdâvendigâr bize nazar kılalı -Anun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır" diyen Yunus Emre'nin, Mevlânâ ile görüşmüş olması da ihtimal dairesindedir.

Bilindiği üzere değerli hükümdar Alâaddin Keykubad'dan sonra Selçuklular'da devlet düzeni ve birlik bozulmaya, toplumda huzur ve sükûn kaybolmaya başlamıştı. Böyle bir atmosferde Mevlâna'nın varlığı ve fikirleri bir sığınak ve teselli kaynağı oldu. Ona, toplumun her kesiminden gösterilen ilgi ve rağbette bu hususun da rolü vardı. (Yukarıdaki listenin kaynakları için bkz. Yakup Şafak, "Hz. Mevlâna ve Çevresindeki Bazı Önemli şahsiyetler", Mevlâna Panellerinde Sunulan Bildiriler-I, Konya, 2000, s.33-40.)

AİLESİ

Hz. Mevlânâ'nın Gevher Hatun'dan doğma iki oğlu olduğunu zikretmiştik. Bunlardan büyük oğlu Bahâeddin, yani Sultan Veled, babasına büyük bir sadâkatle bağlanmış ve daima onun izinde yürümüştür. Diğer oğlu Alâaddin ise Şems'in öldürülmesi olayına karıştığı için aileden ayrılmış ve 1262 yılında ölmüştür.

Mevlâna, ilk eşi Gevher Hatun'un vefatından sonra dul bir hanım olan "Kirâ Hatun"la evlenmiş, bu ikinci eşinden de "Emir Âlim" ve "Melike" isimli bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. Emir Âlim, devlet hizmetinde hayatını sürdürmüş, Melike Hatun ise Şahâbeddin adlı bir tâcirle evlenmiştir. Emir Âlim 1277, Kira Hatun ise 1292 yılında Hakk'a yürümüşlerdir.

MEVLEVÎLİK TARİKATİ

Engin fikirleri kadar Anadolu'nun birliğinin sağlanması ve yurt edinilmesinde büyük rolü bulunan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra değerli halifesi Hüsâmeddin Çelebi 10 yıl kadar kendisinin yerini almış, onun 1284'te ölümünden sonra da Mevlâna'nın büyük oğlu Bahâeddin (Sultan Veled) 30 yıl bu

makamda bulunmuş ve mevlevîliği sistemli bir tarikat haline getirmiştir. Sultan Veled de 1312 senesinde vefat edince bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi üstlenmiştir. Sultan Veled'den itibaren Mevlevîlik daima Mevlâna'nın soyundan gelen ve "çelebi" diye anılan kişilerce temsil edilmiştir. Tarikatın kurallarını, âdâb ve erkânını geliştirip yeniden düzenleyen, Pir Adil Çelebi (öl.1461) olmuştur

Bütün mevlevîhaneler, mevlevî tarikatinin yönetim yeri olan Konya Mevlâna Âsitânesine bağlı merkezi bir yapılanma gösterir. Osmanlı dönemindeki yüzü aşkın mevlevî tekkesi (âsitâne ve zaviyeler) Konya Dergâhı'nın başındaki Mevlâna soyundan gelen Çelebi Efendi'ye bağlıdır. Mevlevîhanlerin postnişinleri merkezden atanır. Dergâha derviş olmak üzere başvuran ve nevniyaz adı verilen aday, Matbahı şerife alınır. Saka postuna oturtulur. Aday, kabul edilirse üç gün sonra ikrar verip 1001 günlük çileye soyunur. Matbahta mevleviliğin âdâb ve erkânı yanında semâ talimi yapılır. Çilekeş "can"lara okuma-yazma, kabiliyetlerine göre edebiyat, sanat ve el sanatları öğretilir. Sadece Mevlâna'nın eserleri değil dini eserler de okutulur. Ayrıca tarikat adabını ve tarihçesini içeren kitaplar mütâlaa edilir. Tekke eğitiminin esası olan aşk, marifet ve hizmet talim edilir.Âsitanelerde postnişinden başka aşçı başı, türbedar, neyzen başı, kudümzan başı gibi zâbitan (mevlevihanenin idaresini üstlenen dedeler) ile çilesini tamamlamış hücrenişin dedeler ve çile çekmekte olan dervişler bulunur. Mevlâna Dergâhında Çelebi Efendi'den sonra tarikatçı başı gelir.Asırlarca asırlarca sanat ve edebiyat okulları gibi işlev görmüş olan Mevlevî tekkelerinden büyük şairler ve sanatkârlar yetişmiş, zarafetiyle ün yapmış olan bu tarikat, toplumun ileri gelenlerince büyük saygıya mazhar olmuştur. Türk edebiyatında olduğu gibi Türk mûsikîsi alanında, güzel sanatların çeşitli dallarında da mevlevî şairlere, mûsikî üstadlarına ve çeşitli dallardaki sanatkârlara sıkça rastlanır. Birçok devlet adamı ve tanınmış kişiler bu tarikate intisap etmiş yahut mevlevîliğe sevgi duymuşlardır. Bahtî mahlasıyla şiirler söyleyen Sultan Ahmed'den Nâbî'ye, Nef'î'den Gâlib'e, Yahya Kemal'den Arif Nihad Asya'ya kadar pek çok şairimiz, Mevlâna'ya övgü dolu şiirler yazmışlardır.Ünlü edebiyat tarihçimiz Nihad Sami Banarlı'nın deyişiyle "Önce Konya çevresinde, sonra daha başka şehirlerde teşkîlatlanan Mevlevîlik, bilhassa Osmanlı sultanlarının bu ağırbaşlı ve yüksek kültürlü tarîkate gösterdikleri ihtiram dolayısıyla imparatorluk zamanında Mısır'dan Macaristan içlerine kadar yayılmıştır. Bütün buralarda Mevlevî dergâhları kurulmuş, Mevlevî âyinleri yapılmış, Mevlevî semâ'ı ve Mevlevî mûsıkîsi, üç kıt'ada, yaygın bir alâka görmüştür. (...)Kur'anı Kerim'in yüksek tefekkür seviyesinde, manzum bir tefsiri mâhiyetindeki Mesnevi, Mevlânâ'nın ölümsüz eseri olarak bütün bu yerlerde asırlarca bir mukaddes kitap saygısıyla okunmuş, şerh edilmiş, dergâhlarda kadınlı erkekli dinleyicilere Mesnevi dersleri verilmiştir. Mesnevi'de Hz. Muhammed'e ve onun kitabına karşı duyulan derin aşk ve bağlılık, Mevlevîliğin bütün bu ülkelerde birinci derecede müsbet tesir uyandıran bir tarikat bilinmesini sağlamıştır." (Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1971, I, 293.)

MÛSİKÎ VE SEMÂ

Hz. Mevlana, ölümsüz şaheseri Mesnevi'ye "Bişnev in ney: Bu neyi dinle" diye başlar. Eserine "ney" ile başlamasının tesadüfi olmadığını, Mesnevi'nin özel bir öneme sahip olan ilk 18 beytinde onun 7-8 defa zikredilmesinden anlıyoruz.

Mesnevi'nin ilk konusunu teşkil eden ney'in hikayesi şöyledir: Ney, yemyeşil sazlıkta sevdiğiyle, hemcinsleriyle birlikte olmanın doyumsuz hazzını yaşarken, bir el onu koparıp vatanından, dostlarından ayırır. Elini, ayağını keser, vücudunu kurutur, bağrını deler; o da bu ayrılık acısından hazin hazin feryat eder.

Ney ile sırdaş ve dert ortağı olan insan-ı kamil de böyledir. İlahi kudret eliyle asıl vatanından, yani ruhlar aleminden, sevgilisinden, dostlarından ayrılan insan da bu gurbet diyarında ıstıraplarla yoğrulup kemale erdikçe, manen tekamül ettikçe vatanına, sevgilisine ve dostlarına özlem duyar ve duyduğu hüznü, hasreti ancak "mantıku't-tayr" denilen kuş diliyle anlatabilir. Kuş diliyle, yani şiirle, musiki ile, sanatla... Çünkü bu kullandığımız kelimeler, ruhumuzun sevinçlerini, hüzünlerini dile getiremez, onu teselli edemez, his ve heyecanlarına yetişemez.

Bu sebepten şiir gibi musikinin de bizim duygu ve düşünce dünyamızda özel bir yeri olmuştur. Hz. Mevlâna bu özel yeri şöyle ifade eder: "Bilge kişiler, 'Bu nağmeleri göklerin dönüşünden aldık' demişlerdir. Evet insanların tanburlarla çaldıkları, ağızlarıyla söyledikleri bu güzel sesler, göklerin dönüşünden alınmalıdır. Biz hepimiz, Adem Peygamber'in cüzleri idik. Cennette o nağmeleri dinledik. Gerçi su ile toprak, ruhumuzu şüpheye düşürmüş, bizi yanıltmıştır; fakat yine de o nağmeleri birazcık olsun hatırlıyoruz. İşte bu yüzdendir ki sema, aşıklara gıdadır. Çünkü onda kalp huzuru, Allah'ı hissetme, sevgiliyi bulma hayali vardır." (Mesnevi, Nich. IV, 733 v.d.)

Bir rubaisinde de "Bu dönüşü, ben kendi canımdan öğrendim. Beden kalıbına girmeden önce, can aleminde de böyle dönerdim. Bana, 'Sabır ve sükun daha uygundur' diyorlar. Ben bu sabrı da sükunu da size bağışladım." (Gencocman Terc., R.No: 903) diyerek semaın ortaya çıkışındaki asli sebebe işaret eden Mevlana, musiki ve semaın böyle ulvi bir gaye için yapılması gerektiğini de belirtir.

Mevlevîler, semâdaki her bölümün, hareketlerin ve kıyafetlerin sembolik bir manası olduğunu söylerler. Onlara göre semazenin başındaki sikkesi mezar taşını, hırkası kabri, tennûre adı verilen beyaz elbisesi kefeni temsil eder. Semazen, kollarını çapraz bağlayıp bir rakamını temsil ederek Hakk'ın birliğini tasdik eder. Semâ ederken sağ elin yukarı, sol elin aşağıya dönük olması "Hak'tan alıp halka verme" düsturunu gösterir. Bütünüyle semâ, yaratılışı, hakikate yönelen kulun, aşkla yücelip nefsini terk ederek Hak'ta yok oluşu ve kâmil bir kişi olarak tekrar kulluğa dönüşünü simgeler.

Bir ayin şekli olarak Hz. Mevlana'dan önce de bazı tarikatlarda sema yapıldığını kaynaklardan öğreniyoruz. Ancak onun bu tercihinden sonradır ki sema, bugün dahi yerli ve yabancılar için cazibesini artarak sürdüren bir unsur olarak yüzyıllardır varlığını devam ettirebilmiştir.

B.ESERLERİ

Mevlâna'nın, hepsi de yayınlanmış ve Türkçeye çevrilmiş beş tane Farsça eseri vardır. Bunlardan . 26 bin beyte yaklaşan, fert ve toplumla ilgili her türlü konuyu içeren ve edebî bir tasavvuf şâheseri olan Mesnevi'si yazılmaya başlandığı andan itibaren âlimler, edipler, şairler kadar devlet adamları, esnaf ve halk tarafından da sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgiyle benimsenmiştir. 40 bin beyti aşan Divan-ı Kebir'i âşık bir ruhun en samimi ve en coşkun örneklerini taşır. Bu devâsa eser de asırlarca şairlerin ve gönül adamlarının ilham kaynağı olmuştur.Fîhi mâ fîh, Mektûbat ve Mecâlis-i seb'a adlı mensur eserleri de Mevlâna'nın fikirlerini daha yalın ve berrak şekilde bizlere aksettirir. Burada adı geçen eserler özet olarak tanıtılacaktır.

I.MESNEVİ: Büyük mütefekkir ve mutasavvıfımız Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin (1207-1273) içinde Allah, kâinat, insan üzerine fikirlerini; fert ve cemiyetle ilgili konuları en güzel şekilde izah ettiği edebî bir şâheserdir. Önemi ve tesiri yazılmaya başlandığı zamandan günümüze dek artarak devam eden nâdir eserlerdendir. Mevlânâ'nın bu eseri yazıldıktan sonra kitap, müellif tarafından bu adla isimlendirilip ona başka bir ad verilmediğinden, "mesnevî" kelimesi, ona yazıldığı zamandan beri özel isim olmuştur.

Yukarıda anlatıldığı gibi Şems-i Tebrîzî'nin ölümünden (veya kayboluşundan) birkaç yıl sonra nispeten sâkinleşen ve nihayet o "Güneş"i kendi varlığında bulmuş olan Mevlâna, bu tarihten sonra halkı irşadla, sûfî ve ârîflere yol göstermekle meşgul oldu. Seyyid Burhâneddin'in değerli müridi Salâhaddîn-i Zerkûb'u arkadaş ve halife edindi. Mevlânâ'ya bağlılığı sonsuz olan Salâhaddin, on senelik samimi bir dostluktan sonra 1258 senesinde hastalanarak vefat etti. O'nun da vefatından sonra Çelebi Hüsâmeddin onun halifesi ve sırdaşı oldu. Mevlânâ'ya büyük bir saygı ve sevgiyle bağlı olan Çelebi Hüsâmeddin, şeyhinden, tasavvufî hakikatleri dervişlere telkin edebilecek bir eser vücuda getirmesini ve o zamana kadar yazılan gazellerin epeyce büyük bir yekûn tuttuğu için biraz da Mesnevî cihetine rağbet etmesini rica etti. O da Mesnevî'in ilk onsekiz beyitinin yazılı bulunduğu bir kağıdı sarığının arasından çıkararak kendisinin de bunu düşündüğünü söyledi. Ömrünün son 10-15 yıllık süresi içerisinde -her fırsatta Mevlâna söyleyip Hüsâmeddin Çelebi yazarak ve daha sonra kendisine tekrar okuyarak ve gerekli düzeltmeler yapılarak- altı ciltten oluşan bu muazzam eser vücûda geldi.

Mesnevî altı defter, yani altı ciltten oluşmaktadır. 1925-1940 yılları arasında eserin bilimsel metnini, hazırlayıp İngilizce'ye tercüme eden ve ona şerh mahiyetinde açıklamalar yazan, ünlü İngiliz müsteşrik Nicholson'un neşrine göre (1925-1940) Mesnevî'de toplam 25632 beyit vardır.Tasavvuf sahasında en çok okunan ve kendisine en fazla şerh yazılan eserlerden biri, belki de birincisi olan Mesnevî, yurt içinde ve yurt dışında defalarca basılmıştır. Eserin, çok sayıdaki yazma nüshaları arasında yazıldığı tarihlere kadar uzananlar vardır. Bunlardan, hâlen Mevlâna müzesinde sergilenen ve 1993 yılında Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılan nüsha, h.677 tarihlidir. Bu eser, Mevlâna'nın tashihinden geçmiş olan aslî nüshadan, Hüsâmeddin Çelebi ve Sultan Veled'in nezâretinde yazılmıştır. Nicholson'un çalışmasında yararlandığı ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercüme ve şerhine esas aldığı nüsha budur.

İçerisinde binlerce ayet, hadis, atasözü, temsil, hikaye, fıkra bulunan; "Mağz-i Kur'an" yani "Kur'an'ın Özü" diye adlandırılan Mesnevî'de müellif, yazıldığı dönemin şartları çerçevesinde, fert ve toplumu ilgilendiren hemen her konuyu ele alır. Meseleleri en etkili ve ikna edici delillerle ve son derece akıcı, sürükleyici, edebî bir üslûpla enine boyuna tahlil eder. Bütün bu yönleriyle o, bizim kültür hayatımızda kesin ve derin bir iz bırakmış; haklı bir şöhretle, sağduyu sahibi olan milletimizin asırlarca, gönülden sevgisini ve saygısını kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle,

geçmişimizde Mevlâna'ya gösterilen büyük ilgi ve saygının merkezinde, kuşkusuz Mesnevî vardır.

Mevlâna'nın eserlerindeki en bâriz özelliğin külfetsizlik olduğunu ifade eden Abdülbaki Gölpınarlı, Mesnevî'nin üslûbu ve muhtevâsı hakkında özetle, şu değerli tespitleri yapar: "Mevlâna, düşüncelerini uzun uzun mülâhazalarla bir kağıda tesbit edip sonra yine uzun uzun teemmüllerle onu düzeltmeye uğraşmış değildir. Mevzu, esasen, hazırdır. Şairliğin en büyük meziyetlerinden biri ve belki birincisi olan tedâi kabiliyeti Mevlâna'da misli görülmemiş bir derecededir. Zamanın bütün bilgilerini en ince noktalarına kadar bilen, birkaç dile sahip olup bütün şairleri okumuş bulunan; bunlarla beraber fevkalâde seyyal bir zekâ, çok ince ruh, eşsiz bir vecit, örneksiz bir aşk, emsalsiz bir seziş ve buluş kabiliyetinin; neşenin, çoşkunluğun, hayranlığın, hulâsa bütün bir mâna âleminin mümessili olan Mevlâna, Mesnevî'yi söylüyor, zihninde bahisler, bahisleri kovalıyor, bu bahislere uygun hikâyeler, hikâyeleri hatırlatıyor, söz ulamı bu suretle uzayıp gidiyor. Bu hikâyeyi anlatırken hikâyedeki bir insan veya hayvana söz söyletmeye başlıyor, fakat derhal söz söyliyen kendisi oluyor.(...) Bu harikulâde tahkiye tarzı; bir şerhle, hikâyenin ruhî tahliliyle biterken, hattâ bazan bitmeden yeni bir bahse girilmesi icabediyor. (...)Mevlâna'nın sözü, o kadar kolaylıkla, sekmeden, duraklamadan, sürçmeden akmaktadır ki; tekrarlar, tertipsizlikler, ihmaller, Mesnevî'de gayet tabiî görülüyor. (Mesnevî'de) muhtelif dinî inanışlar, tasavvuf esasları, bilhassa "Vahdet-i Vücud: Varlık Birliği" felsefesi tahlil edilmekte, münasip hikâyelerle, Kur'an kıssaları anlatılmaktadır. Her bir hikâye, telkin edilmek istenen fikre tatbik olunmaktadır. Bu arada Mevlâna, basit, fakat düşündürücü ve bilhassa buluş kabiliyetini gösteren deliller getirir, örnekler verir; anlatmak istediği şeyi, apaçık bir hale koyar, hattâ gülünç ve bazan açık hikâyeler bile söylemekten çekinmez.(...) Hulâsa Mesnevî, baştan başa bir kültür âlemidir ve dünya eserleri arasında bu kitabın mümtaz bir mevkii vardır; mistik eserlerle sofiyane şiirler arasındaysa bir benzeri yoktur." (Mesnevi, trc. Veled İzbudak, A. Gölpınarlı tarafından yazılmış olan mukaddime)

Türk kültür ve edebiyatında Mevlâna'nın etkisi büyük olmuş; başta Mesnevi olmak üzere eserleri, bizim duygu ve düşünce dünyamıza kaynaklık etmiş, kültür hayatımızı beslemiştir. Mesnevi yazılmaya başlandığı andan itibaren alimler, edipler, şairler kadar devlet adamları, esnaf ve halk tarafından da sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgiyle benimsenmiştir. Bu değerli kitap, asırlarca kadın-erkek, yaşlı-genç her seviyeden insan tarafından okunmuş, Mesnevîhanlarca gerek tarikat mensuplarına gerekse halka anlatılmış, bir çok âlim ve mutasavvıf tarafından tercüme ve şerhedilmiş, kendisinden birçok seçmeler yapılmış, konulara göre tasnif edilmiş, lügatleri hazırlanmış, eserlere, fikirlere, sanat ve edebiyat ürünlerine ilham kaynağı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ve günümüzde Veled Çelebi, Ahmed Avni Konuk, Kenan Rıfai, Muhlis Koner, Abdülbaki Gölpınarlı, Tâhirü'l-Mevlevî, Şefik Can, Adnan Karaismailoğlu vd. tarafından Mesnevi'ye yazılan tercüme ve şerhler, Türk okuyucusuna bu değerli hazinenin kapılarını açmaktadır.

Mevlâna'nın etkisi, geçmişte elbette sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış, İran, Hindistan ve diğer Müslüman ülkelerde de O'nun tesiri büyük olmuş; pek çok âlim, mutasavvıf ve edip başta Mesnevî olmak üzere eserleriyle ilgilenmişler, onlara değerli şerhler yazmışlardır.

Şurası muhakkaktır ki gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna ve Mesnevî'si kadar ilgiye ve sevgiye mazhar olan çok az kişi ve eser vardır. Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında, Mevlâna ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar büyük bir hız kazanmıştır. Mesnevî, dünyadaki başlıca büyük dillere çevrilmiş bulunmaktadır ve halen bu faaliyetler sürmektedir. Özellikle maddenin dar kalıpları arasına sıkışmış olup rûhen huzur ve sükûn arayan, hayatlarını anlamlı kılacak ve ona derinlik katacak arayışlar içinde bulunan Batılılarda bu yöneliş, önemli boyutlara varmıştır. Bugün internet ortamında "Mevlana" ve "Rumi" kelimelerine yapılan atıfların milyonlara ulaştığını ve Mevlâna'nın eserlerinin ABD'de yıllardır en çok satılan kitaplar arasında yer aldığını zikredersek konunun geldiği nokta anlaşılabilir. Günümüzde yurt dışında, Mevlâna ve Mesnevî'si üzerine çalışma yapan çağdaş bilginler arasında, İran'dan başta Bedîuzzaman Furûzanfer olmak üzere Muhammed Takî Ca'ferî, Abdülhüseyn Zerrinkûb, Muhammed İsti'lâmî, Seyyid Sâdık Govherîn, Kerîm Zamânî, Abdülkerim Surûş; Pakistan'dan büyük şair Muhammed İkbâl'in yanısıra Afzal İkbâl, Mevlâna Kadı Seccad Hüseyn; Mısır'dan Muhammed Abdüsselâm Kefâfî ve öğrencisi İbrahim Desûkî Şitâ; İngiltere'den Reynold A. Nicholson ve öğrencisi A. J. Arberry; Fransa'dan Eva De Vitray Meyerovitch; Almanya'dan Annemarie Schimmel anılmalıdır.

Eski edebiyatımızın büyük mütehassıslarından merhum Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, 40 yıl önce şu tesbiti yapmıştı: "Kanaatimce şark Mevlâna'yı kâfi derecede tanımamıştır ve bunda mâzûrdur. Çünkü Mevlâna, beşerin görüş hudutlarını aşan bir irtifâdır. Yalnız itiraf etmeli ki garb, Mevlâna'yı hakikaten anlamaya çalışıyor ve buna ihtiyaç

hissediyor; ona yaklaşanlar, hidâyete eriyor." Her geçen gün, onun bu sözlerini doğrulamakta ve yazarın ileri görüşlülüğünü ispat etmektedir. (Tâhirü'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, İst., 1963, C.I, s.3-4, Takdim yazısı)

Haklı bir şöhretle, müslüman milletlerin asırlarca, gönülden sevgisini ve saygısını kazanmış olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, dün olduğu gibi bugün de sadece müslümanlara değil, bütün insanlığa manevi rehberliğini, engin fikirleri ve eserleriyle, özellikle de ölümsüz şaheseri Mesnevî'siyle sürdürmektedir.

II. DÎVÂN-I KEBÎR: Büyük Divan demektir. Mevlâna'nın gazel, terkîb-i bend ve rubailerini ihtivâ eden bu büyük eser, şiirlerin söylendiği vezinlere göre tanzim edilmiş 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiştir.

Mevlâna'dan önce Fars edebiyatında şairlik mesleği özellikle saray çevrelerinde önemli gelişmeler göstermişti. Tasavvufî şiirde de ilk büyük mümessilleri yetişmiş ve mutasavvıflar edebiyat dünyasında kendilerini kabul ettirmeye başlamışlar; şiiri hikmetin, mânevi duygu ve düşüncelerin en önemli ifade vasıtası kılmayı başarmışlardı.

Mevlâna'nın Şems'ten önceki hayatında Arap ve Fars edebiyatlarındaki bu iki tür şiire de âşina olduğu âşikârdır. Özellikle en önemli temsilcileri Senâî (öl.1131) ve Attar (öl. 1221) olan tasavvufî şiirle meşgul bulunduğu, öteden beri meclislerinde bu şairlerin eserlerinin okunduğu bilinmektedir. Ancak ilk dönemde yazılmış kaynaklardaki bazı ifadelerden o zamanlar müslüman toplumlarda, mûsikîye olduğu gibi şiire de kimi din âlimleri tarafından -şairlerin saray çevreleriyle yakın ve tasvip görmeyen bazı ilişkilerinin de etkisiyle- olumsuz gözle bakıldığının ve büyük bir din âlimi olan Mevlâna'nın bu yönden suçlandığının ipuçlarını bulmak mümkündür. Buna karşılık -aynı ifadelerden- Mevlâna ailesinin anavatanları olan Horasan'dan farklı olarak Anadolu'daki dinî yaşamda müsâmahakâr bir atmosferin bulunduğu ve kendisinin şiire yönelmesinde Anadolu insanının manzum sözlerden ve ahenkten hoşlanmasının da rolü olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, İst., 1951, s. 234 v.d.; Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4.bs. Ankara, 1981, s. 205-207, 228; Tahsin Yazıcı, "Dîvân-ı Kebîr", DİA, IX, 432 (İst., 1994); Şefik Can, Mevlâna Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri, İst., 1995, s. 198 v.d.)

Sultan Veled'in İbtidâ-nâme'sindeki ifadelerin açıkça gösterdiği üzere Şems'le buluşmasından sonra aşk ummanına dalan Hz. Mevlâna, tabîî olarak âşık bir ruhun heyecanlarına cevap verebilecek yegâne vasıta olan şiir ve mûsikîye yönelmiş; Şems'in de teşvikiyle semâa başlamıştır. (İbtidâ-nâme, Abdülbaki Gölpınarlı tercümesi, Ankara, 1976, msl. 28-30. bölümler.)

Mevlâna hayatının bundan sonraki bölümünde şiiri, mûsikî ve semâi âdetâ kendisine manevî yol arkadaşları edinmiş; heyecanlarını, coşkusunu, sevincini, üzüntüsünü hep bu vasıtalarla ifade etmiş, onlarla tesellî ve sükûn aramıştır. Gazellerin çoğunu, özellikle Şems-i Tebrîzî'nin kaybolması üzerine söylediğini biliyoruz. Çok zaman semâ esnasında söylediği bu coşkulu manzûmeler, sevenleri tarafından zaptedilmiş ve bunlar aruz vezinlerine göre tasnif edilmiştir.
Hiçbir zaman bir şairlik iddiasında bulunmamış olan ve daima sözün, manaları ifadedeki kifâyetsizliğinden şikâyet eden Mevlâna'nın şiirlerinde görülen bazı aksaklıklara dikkat çeken Fuad Köprülü, şairin "rûhunu, bütün samimiyyeti, derinliği, çıplaklığıyle gösteren manzûmelerindeki ilâhî lirizm"in yüksekliğini vurgulamakta ve bu sebeple Mevlâna'yı belki de Farsça şiir söyleyen en büyük mutasavvıf şair saymak gerektiğini itiraf etmektedir. (F. Köprülü, a.g.e., s.223-224; Bedîuzzaman Furûzanfer, Mevlâna Celâleddin, trc. Feridun Nafiz Uzluk, İst., 1963, s. 201-202 (M.E.B.yay.); Ali Nihad Tarlan, Mevlânâ Celâleddini Rûmi, İst., 1944, s. 15 v.d.)

Bilindiği üzere gazellerin aslî konusu aşktır. Şair, gerek duygu ve düşünce dünyasını, gerekse dış dünyadan aldığı unsurları hep bu tema etrafında yüksek bir sanat duyarlılığıyla işler, dile getirir. Bu çerçevede "döneminin bütün bilgilerini kavramış, Hint-İran, Yunan-Roma mitolojisini bilen, yeri gelince âyet ve hadislerden faydalanan bir bilgin olan Mevlânâ'nın şiirlerinde halk unsurlarının önemli bir yeri vardır. Türk atasözleri, gelenekler, töreler, halk deyimleri, halk inançları, eski devirlerin kanaatleri, köyler, şehirler ve sokaktaki delilere taş atan çocuklardan rüşvet yiyen kadılara kadar çok geniş bir sosyal çevre divanının panoramasını belirler." (T. Yazıcı, a.g.m., s. 433.)

Mevlâna şiirlerinde çoğunlukla mahlas yerinde alışılagelmiş kullanımdan farklı olarak kendisine karşı büyük bir sevgi ve özlemle bağlı olduğu Şems-i Tebrîzî'nin adını kullanmış, bu sebeple eseri, Dîvân-ı Kebîr isminin yanısıra Dîvân-ı Şems veya Külliyyât-ı Şems diye de anılmıştır.Daha az sayıdaki bazı manzûmelerinde, "sus" manasına gelen "hâmûş" kelimesini veya Salâhaddin ve Hüsâmeddin adlarını mahlas olarak tercih etmiştir. Dîvân-ı Kebîr'e gösterilen ilgi Mesnevi'ye göre elbette daha azdır ve onun üzerine yapılan

çalışmalar genellikle seçmelere ve bazı beyit veya manzûmelerin şerh ve izahına münhasır kalmıştır. Dolayısıyla yazma nüshalarına daha az rastlanır. Gerek yazma, gerekse Hindistan ve İran'da neşredilmiş olan eski matbû metinlerinde beyit sayıları ekseriya 30 ilâ 50 bin beyit arasında değişir. Divan'a başka şairlerin şiirlerinin karışmış olması, beyit sayısının artmasına sebep olmuştur. Eserin bilimsel (tenkitli) metni, İranlı değerli âlim Bedîüzzaman Furûzanfer tarafından 9 eski yazma karşılaştırılıp Mevlâna'ya ait olmayan şiirler mümkün mertebe ayıklanarak gerçekleştirilmiş ve Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr adı altında 8 büyük cilt halinde yayınlanmıştır. (Tahran, 1336-1345 h.ş. I-VI. ciltlerde kafiyeye göre alfabetik sırayla -toplam 36.360 beyitten oluşan- gazeller ve terkîb-i bendler; VII.ciltte sözlük, fihrist ve açıklamalar; VIII.ciltte ise 1995 rubai bulunmaktadır.) Eser İran'da Furûzanfer neşri esas alınarak birçok kez basılmıştır.

Dîvân-ı Kebîr Türkçe'ye büyük mütehassıs ve âlim Abdülbaki Gölpınarlı tarafından çevrilerek 1957-1974 yılları arasında yayınlanmıştır. Mütercim, çevirisine Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 68-69 nolu yazmayı esas almıştır. Bu nüshada 44.834 beyit bulunmaktadır. Gölpınarlı çevirisinden hareketle Dîvân-ı Kebîr, Nevit Oğuz Ergin tarafından İngilizceye tercüme edilmekte ve 2000 yılında XII.cildi yayınlanmış olan bu tercüme, T. C. Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle ABD'de (California) neşredilmektedir. Yurt içinde ve yurt dışında Dîvân-ı Kebîr'den birçok seçmeler, tercümeleriyle ve bazen açıklamalarla birlikte yayın sahasına çıkmıştır. Bu cümleden olarak Midhat Bahari Beytur, İranlı şair ve tezkire yazarı Rıza Kuli Han Hidayet'in Dîvân-ı Şemsü'l-hakâik (Tebriz, 1280) adlı antolojisini Türkçeye çevirerek Dîvân-ı Kebîr'den Seçme Şiirler ismiyle neşretmiştir. (Mevlâna'ya ait olmayan şiirlerin de yer aldığı bu üç ciltlik eser, 1944 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilmiştir.) Mevlâna ve şiirleri batıda daha ziyade J. Von Hammer, Friedrich Rückert, Rosenzweigh-Schwannau, Nicholson, Bausani gibi bilgin ve edipler tarafından yapılan tercümelerle tanınmıştır. Günümüzde Coleman Barks'ın İngilizce'ye yaptığı tercümeler beğeniyle okunmaktadır. İran ve Pakistan gibi ülkelerde de bu yönde birçok yayın bulunmaktadır. Dîvân-ı Kebîr'deki rubailerin Farsça metni, Türkiye de ilk defa Veled Çelebi (İzbudak, 1867-1953) tarafından İstanbul'da 1314 yılında yayınlanmış, bu eser sonraları M. Nuri Gencosman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, Dîvân-ı Kebîr tercümesine esas aldığı nüshanın sonundaki 1765 rubaiyi de Türkçeye çevirerek Rubâîler adıyla yayınlamıştır. (İst., 1964) Son yıllarda Mevlâna ve eserleri üzerine yaptığı yoğun çalışmalarla tanınan Şefik Can, 2217 rubainin tercümesini Farsça metinleriyle birlikte neşretmiştir. Rubailerin -seçmeler yapılarak da- çevirileri birçok kimse tarafından yayınlanmıştır. Bu kişilerden A. Gölpınarlı, Hasan Âli Yücel, Âsaf Hâlet Çelebi, Hüseyin Rifat Işıl, M. N. Gencosmanoğlu, Feyzi Halıcı, Talat Sait Halman ve Hamza Tanyaş zikredilebilir.

III. FÎHİ MÂ FÎH: Farsça mensur olarak yazılmış olan eser, "içindeki içindedir, ondaki ondadır" manalarına gelir. Mevlâna'nın yaptığı sohbetlerin, yakınları -muhtemelen Sultan Veled- tarafından derlenmiş şeklidir. (Nitekim âdet olduğu üzere Sultânü'l-Ulemâ ve Bahâeddin Veled'in Maârif adlı eserleri, Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî ve Şems-i Tebrîzî'nin Makâlât isimli kitapları da onların çeşitli meclislerdeki sohbetlerinin sonradan yazıya geçirilmiş şekilleridir.) Fîhi mâ fîh adı eski nüshalarda geçmemektedir; ünvan olarak bazı yazma nüshalarda "Esrârü'l-Celâliyye" olarak yer almıştır. Fîhi mâ fîh, çeşitli bölümlerden meydana gelmiş orta hacimde bir eserdir. Bölümlerin sayısı çeşitli nüshalarda değişiklik göstermekte olup matbû nüshalarda 70'ten fazla bölüm vardır. Kitabın bazı yerlerinde ünlü Selçuklu veziri Muîneddin Pervâne'ye hitap edilmekte, Şems'ten, Seyyid Burhâneddin ve Salâhaddîn-i Zerkûb'dan bahisler geçmektedir. Eser Mevlâna'nın dinî ve tasavvufî görüşlerini, muhtelif konulardaki fikirlerini Mesnevi'den daha açık ve yalın bir tarzda gösterir. Sade bir Farsça ile yazılmış olan Fîhi mâ fîh, aynı zamanda devrinin çeşitli özelliklerini yansıtan önemli bir kaynaktır. Bölümler, ya bir soruya verilen cevap şeklindedir, yahut bir hadisenin beyanıyla, bir âyet veya hadisin izahıyla başlamaktadır. Bunun yanısıra "tasavvufî menkıbeler, klâsik şark hikâyeleri, efsâneler, masallar malzeme olarak kullanılmış, Moğollar'ın zulmü dile getirilmiş ve mağlup olacaklarına işaret edilmiştir." (Mehmet Demirci, "Fîhi mâ fîh", DİA, XIII, 59, İst., 1996) Mevlâna Bibliyografyası'nda (II, 255-256) 7 nüsha vardır.

Mesnevi ve Dîvân-ı Kebîr kadar şöhret kazanamamış olan eserin Mevlâna Bibliyografyası'nda kaydedilmiş 36 yazma nüshası bulunmaktadır. (Mehmet Önder v.d., Mevlâna Bibliyografyası, 1973, II, 207-225.) İlk baskıları 1318/1900 ve 1333-4/1915-6 yıllarında İran'da, 1929 yılında Hindistan'da yapılan Fîhi mâ fîh'in ilmî neşri İranlı değerli âlim Bedîuzzaman Furûzanfer tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran, 1951); son olarak da eserin tenkitli neşri Cafer Müderris-i Sâdıkî tarafından bir kez daha yapılmış ve bu çalışma Makâlât-ı Mevlânâ (Fîhi mâ fîh) adıyla 1994 yılında Tahran'da yayınlanmıştır.

Fîhi mâ fîh, son Mesnevi şârihlerimizden Ahmed Avni Konuk (öl. 1938) tarafından tercüme edilmiş, 73 fasıldan oluşan bu tercüme, mütercimin vefatından çok sonra İstanbul'da 1994 yılında merhum Selçuk Eraydın tarafından yeni harflerle neşredilmiştir.

İkinci tercüme Meliha Ülker Tarıkâhya (Anbarcıoğlu) tarafından yapılmıştır. 61 fasıldan ibaret olan ve B. Furûzanfer neşrinden yapılan bu tercüme, 1954 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Son olarak Abdülbaki Gölpınarlı, gerek bu ikinci tercümeyi, gerekse Furûzanfer neşrini yeterli görmeyerek eserin metnini Türkiye'deki yazmalardan istifadeyle yeniden düzenlemiş ve (yayınlanmamış olan) bu metinden yaptığı çeviriyi 1959 yılında İstanbul'da neşretmiştir. Fîhi mâ fîh, Urducaya 1929 yılında Abdülmecid ve 1991 yılında da Abdürreşîd Tebessüm tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır. Eser, İngilizceye A.J.Arberry (New York, 1972) ve Wheeler Thackston (Putney, VT, 1994); Fransızcaya Eva de Vitray- Meyerovitch (Paris, 1976) ve Almancaya Annemarie Schimmel (Munich, 1988) tarafından çevrilmiştir.

IV. MEKTÛBÂT: Mevlâna'nın yakınlarına, dostlarına, bazı âlimlere, bilhassa devlet büyüklerine ve önemli şahıslara yazdığı mektupların bir araya getirilmesinden oluşmuş bir eserdir. Muhtelif vesilelerle kaleme alınmış olan bu mektupların çoğunda bir kimse tavsiye edilmekte veya birisinin derdine çare aranmaktadır. Eser, Mevlâna'nın yaşadığı dönem için de önem arzetmektedir. Mektûbât'ın üslûbu ve önemi hakkında B. Furûzanfer şu tespiti yapmaktadır: "Mektupların üslubu incelenirse, nesr-i mürsel, yani sade yazılmış olduğundan seci ve diğer sanat oyunları göstermeyen yazılar arasına koymak gerektir. San'at için ağır bir yük olan ünvanlardan sarfınazar edilirse, diğer kısımlar sade, külfetsiz tarzda yazılmıştır. Bazan çok fesahatli, heyecan verici, tesir edicidir.(...) Mektupların konuları nispetinde yazılan fesahatli Arapça, Farsça şiirlerle Kur'anı Kerim âyetleri, hadisler onlara yüz türlü güzellik bağışlamaktadır." "Mevlâna'nın hayatını aydınlatmak, Mesnevi'yi iyi anlamak bakımından mektupların okunması zaruridir. Mevlâna'nın yaşayışına ait birçok özelliklerin, Eflâki Menakıbındaki müphem konuların açıklanması, ancak mektupların yardımı ile kabil olabilecektir." (Bedîuzzaman Furûzanfer, Mevlâna Celâleddin, F.N.Uzluk tercümesi, İst., 1963, s. 288.)
Nüshalarına az rastlanan bu eserin, Üsküdar Mevlevihanesi son postnişîni Ahmed Remzi Akyürek (1872-1944) tarafından tashih edilen Farsça metni, 1937 yılında ünlü tıp tarihçilerimizden Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk (1902-1974) tarafından Mevlânanın Mektubları adıyla neşredilmiştir. Bu metinde 147 mektup bulunmaktadır. 1-27. sayfalarda Uzluk'un muhtevâya yönelik bir giriş yazısı bulunmaktadır. Türkçe kısmın baş tarafında (s. I-IV) Mevlâna Dergâhı son postnişinlerinden Veled Çelebi (1867-1953)'nin Mevlâna'nın eserlerini anlatan bir takrizi; Farsça kısmın baş tarafında aynı takrizin Farsçası, Ahmed Remzi Akyürek'in önsözü ve yine Hüseyin Dâniş'in bir takrizi (s. 6-7) yer almaktadır. (Mektûbât, Uzluk neşri esas alınarak İran'da 1335/1956 ve 1363/1984 yıllarında da neşredilmiştir. Bkz. F. D. Lewis, Rumi, Oxford, 2000, s. 294; Tevfîk Sübhânî, Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Tahran, 1371 h.ş., s.1.)

Bu neşir, eski Dârülfünun hocalarından ve Diyanet İşleri Başkanlarından Şerefeddin Yaltkaya (1879-1947) tarafından eleştirilmiştir. ("Mektubat-ı Mevlâna Celâleddin. Anadolu Selçukîleri gününde Mevlevî bitiklerinin ikinci kitabı", Türkiyat Mecmuası, VI, 323-345, 1939).Mektûbât metnini tatmin edici bulmayan Abdülbaki Gölpınarlı eserin Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 79 nolu nüshasını esas alıp 6 yazma nüshayı karşılaştırmak sûretiyle metni yeniden kurmuş ve bu metinden yaptığı tercümeyi, değerli notlarla birlikte İstanbul'da 1963 yılında yayınlamıştır. Son olarak Mektûbat'ın tenkitli metni Tevfik Sübhânî tarafından 1371/1992 yılında Tahran'da neşredilmiştir.

V. MECÂLİS-İ SEB'A: Mevlâna'nın yedi vaazını ihtivâ eden Farsça mensur bir eserdir. Bu vaazlar muhtemelen Sultan Veled veya diğerleri tarafından not edilmiş, fakat olduğu gibi bırakılmamış, esasa dokunmamak kaydıyla gözden geçirilerek ona bazı ilâveler yapılmıştır. Eserde vaazlar münâcât, na't ve dua cümlelerinden oluşan secili bir girişten sonra bir hadisle başlamakta; toplumun bozulması, günahlardan sakınma, inancın gücü, iyi kulluk, bilginin önemi, aklın değeri, gaflet gibi konular, âyetler hadisler ışığında ve hikâyeler eşliğinde izah edilmektedir. Kitapta Mevlâna'yı etkilemiş olan İranlı mutasavvıf şairler Senâî ve Attar'ın sözlerinden nakiller, Dîvân-ı Kebîr ve Mesnevi'den beyitler vardır. Mecâlis-i Seb'a bilhassa Mevlâna'nın Şems'le karşılaşmasından önceki düşüncelerini aksettirmesi açısından önem arzetmektedir. Nüshalarına nâdir olarak tesadüf edilen bu küçük eserin, Ahmed Remzi Akyürek tarafından tashih edilen Farsça metni, 1937 yılında İstanbul'da, Kitapçı Rizeli M. Hulûsî'nin tercümesiyle birlikte, "Mevlâna'nın Yedi Öğüdü" adı altında yayınlanmıştır. Veled Çelebi'nin matbû Mektûbât'ın başındaki yazısı, sonlarına bazı eklemeler yapılarak Mecâlis-i

Seb'a'nın baş tarafına da konulmuştur. Eserde musahhihin önsözü, eserin basım işini üstlenmiş olan F. Nafiz Uzluk'un takdimi ve Sultânü'l-Ulemâ, Mevlâna ve Şems-i Tebrîzî'nin hayatlarına dair kendisinin kaleme aldığı 108 sayfalık bir inceleme yazısı da bulunmaktadır.

İstanbul Selimağa Kütüphanesi'ndeki h.788 tarihli nüsha esas alınıp Konya Mevlâna Müzesi'ndeki h.753 tarihli nüsha ile mukâbele edilmek sûretiyle meydana getirilen bu metni ve tercümesini Abdülbaki Gölpınarlı, "Dr. F. N. Uzluk'un büyük bir hüsn-i niyetle giriştiği bu iş, tashih ve terceme hataları yüzünden başarılamamıştır" diyerek yetersiz bulmuş ve bu nedenle eseri Mevlâna Müzesi Kütüphanesi'ndeki 79 nolu mecmuada yer alan nüshayı esas alarak yeniden tercüme etmiş ve bu tercüme Konya'da 1965 yılında yayınlanmıştır. Mecâlis-i Seb'a'ya ait söz konusu yazmanın metni, Tevfîk Sübhânî tarafından Tahran'da 1986 (2.bs. 1994) yayınlanmıştır.

Mevlâna'ya aidiyeti kesin olan bu beş eserden başka bazı küçük risâleler ve manzûmeler de O'na nispet edilmiştir. Bunlar, Tırâş-nâme adlı 75 beyitlik bir mesnevi; Aşk-nâme adlı 94 beyitlik bir mesnevi; Risâle-i âfâk u enfüs adlı 72 beyitlik bir kaside; aynı isimde mensur bir risâle; Risâle-i akâid isimli mensur küçük bir eserdir. Bu manzûme ve risâlelerin Mevlâna'ya ait olmadığı ilim ve ihtisas erbabınca ortaya konulmuştur. (A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, s. 256-257; Mevlâna'nın Yedi Öğüdü, İst., 1937, s. VI-VIII, Veled Çelebi'nin takrizi.)

C.FİKİRLERİ

Bilindiği üzere İslâm'ın bir tür yorumu ve uygulanışı demek olan tasavvufun yakın ve uzak hedefi vardır. Yakın hedefi iyi, ahlâklı, temiz ve şahsiyetli insanlar yetiştirmek; uzak hedefi ise insanoğlunu var olduğu günden beri meşgul eden temel meselelere ve sorulara cevap vermek, yani mensuplarını Hakk'a ve hakîkate ulaştırmaktır. Bu noktada Bahâeddin Veled'in şeyhi olduğu rivayet edilen ve dolayısıyla Mevlâna düşüncesini besleyen önemli şahıslardan biri olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın tasavvuf ekollerine dair meşhur tasnifinden söz etmek uygun olacaktır.

Hârizm doğumlu olan ve orada halkı irşad etmekteyken Moğollar tarafından şehid edilen Necmeddîn-i Kübrâ'nın tasnîfine göre bu hedeflere doğru yürüyen mutasavvıflar üç kısımdır. Birinci grup Hz. Peygamber'in sünnetine sarılıp nafile ibadetlere devam etmeyi benimsemişlerdir. Bunlara "ahyâr" denir. İkinci grup, birincilere ilâveten nefisle mücâdeleyi benimsemişlerdir. Bunlara "ebrâr" adı verilir. Üçüncü grup ise Hakk'a ve hakîkate varabilmek için insanda, bitmeyen bir muharrik güç ve şevk bulunması gerektiğini söylerler. Aşk ve cezbe yolunu benimseyen bu gruba da "şüttâr" denir. Üçüncü yolu benimseyenlerden biri olan Mevlâna, bu gerçeği, "Aşk Burak'ı ve Cebrâil'in (yani mürşid-i kâmilin) kılavuzluğu olmadan Muhammed (a.s.) gibi menzilleri nasıl aşabilirsin?" (DK.4/278); "İlâhi aşk yücelik güneşidir. Halk da gölge gibi onun nûrunun emrindedir."(Mes. 6/983) sözleriyle dile getirir. Mutasavvıflara göre "Ben gizli bir hazîneydim. Bilinmeyi arzu ettim ve onun için mahlûkâtı yarattım" kudsî hadîsinde belirtildiği üzere, yaratılışın muharrik gücü ve aslî sebebi "aşk-ı zâtî", yani Cenâb-ı Hakk'ın kendi kendisine olan beğenisi, sevgisidir. O nedenle "Ney'e düşen, aşk ateşidir; meye düşen de aşk coşkusudur." (Mes.1/10) "Aşk olmasaydı bütün âlem donup kalırdı." (Mes.5/3854)

IX. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında ortaya çıkan tasavvufî akımların en önemlileri Hâris el-Muhâsibî tarafından temsil edilen, daha ziyade ahyar ve ebrar tarikinin benimsendiği Bağdat ekolü ile Hamdûn el-Kassâr tarafından temsil edilen, melâmîliğin neşet ettiği Horasan ekolü idi. Horasan bölgesinin özellikle tasavvufî açıdan en önemli şehri Nişâbur'du. Mevlâna ailesinin memleketi olan Belh şehri ile Merv ve Herat da bu bölgenin diğer önemli şehirleriydi.

Ömrünü Mevlâna ve tasavvuf çalışmalarıyla geçirip Mesnevi'nin bilimsel metnini ortaya koyan ünlü müsteşrik Nicholson diyor ki, "Mevlâna'nın düşünce dünyası, derinliğine ulaşılması mümkün olmayan bir okyanus gibidir." Böyle büyük bir fikir ve gönül adamı, acaba nelerden etkilendi, kimlerin fikirlerinden beslendi? Bu konuda akla gelen ilk isim "Sultânü'l-Ulemâ" lâkabını alacak derecede büyük bir âlim ve mutasavvıf olan babası Bahâeddin Veled ve onun vefatından sonra halifesi Kayseri'de medfun bulunan Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'dir. Celâleddîn-i Rûmî, babasının vefatından sonra, bu zatın rehberliğinde 9 yıl kadar eğitimine devam etmiş; o zamanların değerli ilim muhitleri olan Halep ve Şam'da seçkin âlimlerden dersler okumuştu. Mevlâna üzerinde, özellikle Şems'ten önce eserleriyle etkili olan şahıslardan birisi, İmâm-ı Gazâlî'dir. İranlı değerli âlim Celâl Hümâyî bu etkiyi, "Mevlâna, Mevlâna olmazdan evvel, Gazâlî idi" sözüyle dile getirmiştir. Abdülkerim Suruş da Mevlâna'daki Gazâlî tesirini bir makalesinde genişçe incelemiştir. Mevlâna'ya atfedilen, fakat aslında Sultan Veled Divanı'nda yer alan bir beyitte deniyor ki "Attâr ruhtur, Senâî onun iki gözüdür. Biz, onların izinden geliyoruz." Hakikaten bu iki büyük mutasavvıf şairin, Celâleddîn-i Rûmî'nin hayatında ve

eserlerinde önemli yeri vardır; elbette Senâî'nin tesiri hem Mevlâna'da, hem de yetiştiği muhitte daha fazladır. Bunlardan başka Dîvân-ı Kebîr başta olmak üzere Mevlâna'nın eserlerinde Hâkânî, Nizâmî, Enverî gibi şairlerin izleri görülmekte; diğer taraftan Arap edebiyatının ünlü simalarından İmrüü'l-Kays, Ka'b bin Züheyr gibi Câhiliye döneminde; Mütenebbî, Ebû Temmâm, Ebu'l-Alâ el-Maarrî gibi İslâmî dönemde yaşamış şairlerin isim veya şiirleri yer almaktadır. Abdülbaki Gölpınarlı, yazdığı monografide Mevlâna'nın kendisinden önceki kültürü tamamen kavramış olduğunu; Yunan-İran mitolojisini, Batlamyus mesleğini, Mısır ve Hind kültürünü bildiğini; tefsir, hadis, kelâm, mantık ve klâsik bilgilerle bilhassa tasavvufa vâkıf bulunduğunu söyler. Zaten bazı eski ansiklopedik kaynaklarda O, ünlü Hanefî fakihleri arasında gösterilmektedir. Mevlâna'nın hayatı ve eserleri üzerine en kapsamlı ve en değerli çalışmaları gerçekleştirmiş olan büyük âlim Bedîuzzaman Furûzanfer'in kitaplarında bu hususları aydınlatan ayrıntıları bulmak mümkündür.

Bu konuda son olarak Mevlâna'nın hayatında bir dönüm noktası olan Şems-i Tebrîzî'nin etkisini ve önemini vurgulamak gerekir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi zamanında geçerli başlıca ilimler ve bilgilerle mücehhez olarak yetişmiş olan Celâleddin Muhammed, hayatının olgunluk çağına doğru, tarihte örneklerine az rastlanır biçimde Şems-i Tebrîzî isimli bu aşk eri vasıtasıyla ilâhî aşk ve cezbe yoluna girmiş; dersi, vaazı, medreseyi, minberi terk etmişti; aşk, cezbe, vecd ve coşku içinde şiirler söylüyor, semâ ediyor, meclisinde ney ve rebab nağmeleri yankılanıyordu. O zamanlar bu tercihi, davranışları ve sözleri, tabii olarak birçok âlimin tepkisini çekmişti.

Mevlâna'nın bütün eserleri, özellikle bir "kültür âlemi" olan Mesnevi'si incelendiğinde görülmektedir ki Mevlâna'nın atıfta bulunduğu, kendilerini örnek gösterdiği kişiler, zikrettiği eserler ve konular, klâsik bir sûfînînkilerden farklı değildir. O halde diyebiliriz ki O'nun farkı, söyleyiş biçimindedir. İzahları gerçekten çok etkili, ikna edici ve orijinallikler taşıyıcıdır. Hatta İslâm dünyasını asırlarca yormuş çetrefilli birçok mesele için dahi bu, böyledir.

Dünyada Allah aşkının müstesna temsilcilerinden biri olan Mevlâna'nın binlerce manzûmeden oluşan Dîvân-ı Kebîr'i genel olarak ezelî ve ebedî sevgiliye övgü ve yakarışlarla doludur. Ancak buradaki manzûmeler, daha çok klâsik şiirin retoriğine uygun olarak aşkın zorluklarını ve özlem derdini anlatma; sevgiliyi kâh övme, kâh sitem etme ve yakarma şeklinde tezâhür etmektedir. Buna karşılık Mesnevi'de doğrudan anlatım daha bir öne çıkar; zaten bu eser, Hüsameddin Çelebi'nin ricası üzerine, kendilerine tâbi olan insanların tasavvufî konuları anlaması için kaleme alınmıştır.

Mesnevi'de en fazla zikredilen ve örnek gösterilen kişiler, şüphesiz peygamberler ve velilerdir. Hz. Mevlâna, onları Hakk'a ve hakikate doğru büyük yürüyüşte, aynı misyonu taşıyan önderler olarak vasfeder ve "Her peygamberin, her velinin bir mesleği, bir usûlü vardır; fakat hepsi seni Hakk'a ulaştırdığına göre birdirler"der. (1/3086) O'nun ifadesince "Peygamberler, gizli şeyi bilip seni de o şeyden âgâh eden kimselerdir. Onlar, cihan halkının görmediği şeyleri görmüşlerdir. (3/2960) Peygamberlerin bizim üzerimizde hakları çoktur; çünkü bizim sonumuzdan haber vermişlerdir.(6/3770) Onlardan daha öğütçü, daha güzel sözlü kim vardır? Nefesleri taşa bile tesir eder." (5/1534) "Velî, Allah güneşinin nuruna delildir. Bu yolda bu delil olmaksızın yürüme; Halil Peygamber gibi 'Ben batanları sevmem' de. (1/425-426) Allah, velîleri, âlemlere rahmet olmak üzere yeryüzüne getirmiştir. (3/1804) (Velî) kendi varlığından ölmüş, Allah ile dirilmiştir. Onun için ilâhî sırlar, onların iki dudağı arasından çıkıp durmaktadır." (3/3364)

Hz. Mevlâna, gerek Dîvân-ı Kebîr'de, gerekse ilk beyitlerinden itibaren Mesnevi'de tasvir ettiği; ıstıraplarını, tehlikelerini, güzelliklerini dile getirdiği ilâhî yolculukta Peygamber Efendimizin müstesna yerini de her vesileyle dile getirir; onun rehberlikteki eşsiz misyonunu daima vurgular: "Muhammed (a.s.)'ın nuru, milyonlarca parçaya ayrıldı da baştan başa iki dünyayı kapladı. (DK.3/189) Taze baht dostumuz, can vermek işimiz gücümüz; kervanbaşımız da dünyanın övündüğü Mustafa (a.s.) bizim. Ay bile ay yüzünü gördü de dayanamadı, yarıldı; ona aşağılık bir kul, bir köle kesildi de bu bahtı öyle buldu ay." (DK.4/358) "Bizim Peygamberimizin yolu aşk yoludur. Biz aşkın çocuğuyuz, aşk da bizim annemiz." (R.No: 49) diyen Mevlâna, "Canım tenimde oldukça Kuran'ın kölesiyim. Ben Hakk'ın seçkin peygamberi Muhammed(a.s.)'in yolunun toprağıyım. Her kim bundan başka benden bir söz naklederse ona çok üzülür ve o sözden de çok üzüntü duyarım." (R.No:1052) rubaisiyle de kâinatın övünç kaynağı olan o yüce rehbere bağlılığını ebedîliştirmiştir.Mesnevi'nin girişinde Ney sembolü ile veciz bir şekilde resmedildiği üzere asıl vatanından, yani ruhlar aleminden, sevgilisinden, dostlarından ayrılan insan da bu gurbet diyarında ıstıraplarla yoğrulup kemale erdikçe, manen tekamül ettikçe aslına, yani o sonsuz değerler kaynağına yaklaşabilir. Bunun için insanoğlu daima nefsiyle mücadele ederek, toplumun her alanına katılıp ıstırap çekerek

yücelebilir; altın ve gümüş gibi tortulardan arınabilir. Ancak insanoğlu ıstıraplarını aşk ve şevki nispetinde hazmedebilir; gerek nefsinden, gerek hemcinslerinden, gerekse hayat şartlarından kaynaklanan sıkıntıları "aşk zümrütü" ile bertaraf etmelidir. Diğer bir deyişle "yücelikten nasibi olmayan" maddi varlığını eritip ruhun saltanatını kurmalıdır. Bu mücadeleyi, cemiyet hayatından, ferdî ve ictimaî gerçeklerden kopmadan başarmak, takdire şayandır. Yüce kitabımız Kurân-ı Kerîm'de de işaret buyurulduğu üzere insanoğlunda gerçek tatmin, ruha ait bir özelliktir. Ruh ise hakikatte, aslınaaşıktır. İşte "Ne akarsu balıktan doyar, ne de balık o akarsuya kanar. Ne cihanın canı âşıklardan sıkılır, ne de âşık o cihanın canından doyup usanır. (Genc.R.No: 625)" diyen Hz. Mevlâna'nın dinmek bilmeyen ilâhî aşkı ve hayatın gerçeklerinden kopmayan dinamik bakışı, onun ibadetlerine ve Hakk'a yöneliş biçimine de sirayet etmiştir. Atomlardan yıldızlara kadar her şeyin hareket halinde olduğunu ve döndüğünü eserlerinde daima zikreden Mevlâna, kendi yolunun esaslarından biri olan semâ ile de bu yüce hakikatleri dile getirmek istemiştir. O halde Mevlâna'ya göre mutluluk, benlikten geçip Hakk'a yönelmekte, nefsî arzuların ve cüz'î aklın dar kalıplarından sıyrılıp özgür olmakta ve hakikati aramaktadır:"Bağları kopar ve hür ol ey oğul! Ne zamana kadar altın, gümüş kaydında olacaksın?" (Mes.1/19) "Önümde kendi ayran tasım oldu mu Allah'a yemin ederim ki hiç kimsenin balını düşünmem. Yoksullukla ölüm kulağıma sürtünse bile hiçbir zaman özgürlüğü köleliğe değişmem" (R.No: 935) diyen Mevlâna, tam bir hürriyetseverdir. Ona göre, asıl özgürlük yolunu gösterenler de peygamberlerdir. İnananlar peygamberler sayesinde özgürlüğe kavuşmuşlardır. Büyük düşünür, aslî kaynağından beslenmeyen aklın, karanlıkta fili tarif edenlerin durumuna düşmekten kurtulamayacağını belirtir. Nitekim O, "Hevâ ve hevesini kendine vezir yapma; aklın varsa başka bir akılla dost ol; akl-ı küllü kendine vezir yap" diye tavsiyede bulunur. Mevlâna, bir başka anlatımında bedeni yıkılası bir harabeye benzetir. Ne var ki insan, tabiatı gereği mevcutla yetinip onu korumak ister. Yeni ufuklara, yeni iklimlere açılmaktan korkar. Halbuki onun saray zannettiği harabenin altında bir hazine yatmaktadır. Onu yıkmayı göze alsa, o define ile nice gerçek saraylar inşa edebilir ve tabii ki saraylar, padişahı konuk etmeye lâyıktır. (Mes.4/2540 vd.)

Bu perspektif çerçevesinde pek çok sufide olduğu gibi Mevlana'da da insana gösterilen geniş hoşgörü ve müsamahanın temelinde onun taşıdığı öze olan güven ve ümit vardır. Yunus Emre'nin "Yaratılanı hoş gör Yaratan'dan ötürü" deyişinde uygun olarak Mevlana'da "Hangi tohum yere atıldı da bitmedi? Neden insan için de aynı şeyi düşünmüyorsun?" der (DK.3/169). Yaramaz ve tahammül edilemez halleri de olsa, insan uğruna canlar feda edilen sevgilinin emanetini taşımaktadır.

Hz. Mevlâna'nın coşkun ve hudutsuz aşkı, topluma, fertlerini aynı değerler etrafında birleştiren, kaynaştıran ve bir potada eriten bir güç, yani sevgi, hoşgörü, kardeşlik ve dayanışma olarak yansımıştır: "Sevgiyle acılar tatlılaşır; sevgiyle dertler şifa bulur; sevgiyle ölüler dirilir; sevgiyle padişahlar kul olur."(Mes.2/1529-31) "Yâriyle hoş geçinen yârsiz kalmaz, müşteri ile iyi anlaşan iflâs etmez. Ay geceden ürkmediği için öyle parlak kaldı; gül de dikenle uyuştuğu için o kokuyu elde etti." (R.No: 211) "Bir ayağım İslâm dininde sabit, 72 milleti dolaşırım" diyen büyük düşünür, bu inanış çerçevesinde hangi dinden, ırktan, renkten olursa olsun, kadın-erkek, zengin-fakir ayırımı yapmadan insana değer vermiş, ona daima saygı duymuştur. Mevlâna'daki engin şefkat, insana verilen değer, huzurlu ve mutlu bir hayata duyulan özlem, kısacası "hümanizm" tabiriyle ifadeye çalışılan fikirler, şüphesiz kaynağını İslâmiyetten almaktadır. İslâm'ı derin bir ruh, heyecan ve sanat olarak yaşamış olan Mevlânâ, inancından aldığı ilhamla herkese ve her varlığa karşı derin bir anlayış, saygı ve müsamaha ile doluydu. Şahsiyetinde, eserlerinde ve tesirindeki evrenselliğin kaynağını, elbette burada aramak gerekir.

Yoksa Mevlâna eğitimsiz, düşüncesiz ve sorumsuz kişilere, yeri geldikçe eleştirilerini, başka eserlerde görmeyeceğimiz ağırlıkta ve şiddette ifade etmekten kaçınmaz. Nitekim o, "Hırsızlara ve uğursuz kimselere acımak, zayıfları kırıp geçirmektir" der (Mes.4/4262). Onun şahsiyetinin en seçkin özelliklerinden birisi, yakıcı gerçekçiliğidir. Mevlâna'yı tek taraflı olarak kendi istekleri doğrultusunda görmeye ve göstermeye çalışanların çabaları, bu gerçekçilik karşısında boşa çıkmaya mahkûmdur.

Hz. Mevlâna'nın ağzından çıkan her sözü ve davranışı birlik ve kardeşlik mesajlarıyla doludur. Seslenişi bütün insanlara, insanlığadır: "Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın. Başınızdan kaçamak heveslerini atın.Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa sultanı emrediyor; vefasızlık etmeyin! (R.No: 642) Küreselleşme olgusuyla tek bir köy ya da tek bir şehir olmaya doğru gitmekte olan dünya Mevlâna'nın bu birlik ve barış çağrılarına ne kadar muhtaçtır! Fakat bu birliği temin için insanın daima yaratıcısına yönelmesi ve yardımı O'ndan beklemesi gerekir: "Zenginliğini defineden, hazineden, maldan mülkten değil, O'ndan dinle. Yardımı amcadan, dayıdan değil,

O'ndan iste!" (Mes.5/1497) Mevlâna, toplumdaki kardeşlik ve dayanışmanın temininde inanç ve maneviyatın rolünü ısrarla vurgularken bu hususta asıl belirleyici olanın sevgi ve duygu birliği olduğunu hatırlatır: "Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşır." (Mes.2/3681vd.) "Kalpten kalbe yol vardır; kardeşlik de düşmanlık da bu gizli yoldan geçer.""Mü'min mü'minin aynası olursa, kimse karşısındakinin ayıbını göremez." (DK.6/209)der. Bir taraftan, "Zâlimlerin zulmü karanlık bir kuyudur. Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için tuzak hazırlıyorsun." (Mes.1/1309 vd.) sözleriyle kaba kuvvete ve haksızlıklara karşı çıkarken, diğer taraftan "Kin ve nefret duyguları kalpleri karartır. Barış dalgaları kalplerden kinleri atar; savaş dalgaları ise sevgileri altüst eder." (Mes.1/2578) sözleriyle de bir bakıma kolay ve ilkel olan kin ve intikamı değil, zor ve erdemli olan sulh ve kardeşliği işaret eder.

Ona göre insanı olgunlaştıran ve yücelten şey, gerek ferdî yaşamda gerekse hayat mücadelesinde çekilen ıstıraplardır. Onun için "Git kendine dert ara, dert bul; dertlerden bir dert seç kendine! Çünkü (yaşamak için) bundan başka çare yoktur. Bahtın yâr olmadı diye üzülme sakın. Ancak derdin yoksa o zaman üzgünlük göster." (R.No: 1177) "İnsana her iki cihanda da savaşmak yaraşır. Mercandan da, taştan da sıkıntı çekmek gerek. İnsan ya erkekçe, erkek kılıklı yaşamalı ya da bin türlü utanç verici hallere katlanmalı." (R.No: 1171)

Denilebilir ki daimi bir hareket, Hak yolunda sürekli ilerleme ve gelişme, Onun şaşmaz karakteridir. "Dün gitti, evvelsi gün geçti, gün bugündür." (R.No: 142)diyen Mevlâna'nın yeniliğe ve her an yeni bir oluşumda bulunmaya verdiği önem, bundandır.

İşte modern hayatın getirdiği nimetlere mukâbil, biyolojik ihtiyaçlarının karşılanmasıyla tatmin olmayan, acımasız rekâbetler içerisinde basit bir tüketim aracı olmayı kabullenemeyen, dahası hayatın derin anlamını arayan ve içinde bulundukları mânevi boşluğu doldurmak isteyenler, akın akın Hz. Mevlâna'nın bütün insanlığı kucaklayan fikirlerine, engin sevgi ve hoşgörüsüne doğru koşmakta; onun manevi huzuruna gelmekte; semazenlerin vecd içindeki dönüşlerine gönülleriyle iştirak ederek ruhlarını yıkamaya çalışmaktadırlar.

Mevlâna'nın tarihin her döneminde feyz alınmış seçkin ve yol gösterici fikirlerine, bütün insanlık olarak bugün her zamankinden daha fazla ihtiyacımız olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Maddî refaha, bilim ve teknolojideki baş döndürücü gelişmelere karşılık, dünyanın pek çok yerinde çatışmaların devam ettiği; açlık ve sefâletin hüküm sürdüğü; huzursuzlukların, haksızlık ve adaletsizliklerin büyük boyutlara ulaştığı günümüzde insanlık, gittikçe ağırlaşan ve çözümü güçleşen sorunlarını çözme şansına, ancak Mevlâna gibi insan ruhunun derinliklerini keşfeden ve evrensel gerçeklikleri yakalayabilen fikir ve gönül adamlarının kılavuzluğunda sahip olabileceklerdir.

HZ. MEVLÂNA' NIN ŞİİRLERİNDEN TERCÜME DENEMELERİ

İbrahim KUNT*

ÖZET

Bu makale, Hz. Mevlâna'nın Dîvân-ı Kebîr isimli eserinden yapılan bazı tercüme denemelerini kapsamaktadır. Hz. Mevlâna, asırlardır sevilerek okunan bir düşünür, şair ve mutasavvıftır. Dünyada, adından Mevlâna kadar ilgi ve sevgiyle bahsedilen çok az insan vardır. Özellikle Mesnevî isimli eseri bir çok dile çevrilmiş, artan bir ilgiyle benimsenmiştir. Dîvân-ı Kebîr'i ise asırlarca şâirlerin ve gönül ehli kişilerin ilham kaynağı olmuştur. Diller, doğan ve gelişen varlıklar oldukları için, 40-50 yıl önce kullanılan Türkçe ile bugün kullandığımız Türkçe'nin bazı farklılıklar arz etmesi gayet tabii bir durumdur. Bu nedenle, Hz. Mevlâna'nın eserlerinin Türk gençliği tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için tekrar tekrar tercüme edilmesi gerekmektedir. Bu makalede yapılan tercüme denemelerinin, bu konuda bir başlangıç olması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlâna, Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr, Mesnevî'nin Manzum Tercümesi, Dîvân-ı Kebîr'in Manzum Tercümesi

SUMMARY

This article consists of some translation assays which are made from Mawlana' s work named Divan-e Kabir. Mawlana is a philosopher, poet and mystic who has been read lovely for approximately 750 years. There are a few people on the World, whos names are mentioned as much as Mawlana with love and interest. Especially one of his works called Masnawi is translated to many languages and internalized with increasing interest. When it comes to Divan-e Kabir, it has been the source of inspiration for poets and mystics for centuries. Because languages are entities, which are born and grow, there are some differences in Turkish language just we are using and used 40-50 years ago. Therefore, Mawlana' s works must be translated again and again in order to make Turkish Youth to better understand them. It is hoped that this

*Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

article with translation assays will be a starting point in this subject.

Keywords: Mawlana, Masnawi, Divan-e Kabir, Poem Translation of Masnawi, Poem Translation of Divan-e Kabir

GİRİŞ

Büyük bir mütefekkir ve mutasavvıf olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, hem hayatı boyunca, hem de vefâtından sonra pek çok kişi ve topluluğu, kültürel hayatı, sanat ve edebiyatı derinden etkilemiş bir şahsiyettir. Özellikle Mesnevî'si, yazılmaya başlandığı andan itibaren şâirler, edipler ve âlimler kadar devlet adamları, esnaf ve halk tarafından da sevilmiş ve gittikçe artan bir ilgiyle benimsenmiştir. Onun 40 bin beyti aşan Dîvân-ı Kebîr adlı eseri, âşık bir ruhun en samimi ve en coşkun örneklerini taşır. Bu muazzam eser, asırlarca şairlerin ve gönül adamlarının ilham kaynağı olmuştur. Gerek İslâm coğrafyasında, gerekse dünyanın diğer yerlerinde Mevlâna kadar ilgiye, saygı ve sevgiye mazhar olan çok az kişi vardır.

Bin yıllık kültür tarihimizin en önemli sîmâlarından biri olan Hz. Mevlâna'nın, günümüzde yaşayan Türkler tarafından yeteri kadar ve gereği gibi anlaşılamadığı bilinen bir gerçektir. Bunun temel nedenlerinden biri, kanaatimizce, şiirlerinin şiir olarak çok az tercüme edilmiş olmasıdır. "Ben Mesnevî'nin ilk beyitlerini biliyorum" diyebilen insanların çoğu, "Dinle neyden kim şikâyet etmede/ Ayrılıklardan hikâyet etmede" beytini söyler. Bu beyit, Mesnevî'nin ilk beyti değil, Süleyman Mehmed Nahîfî'nin manzum Mesnevî tercümesinin ilk beytidir. Süleyman Mehmed Nahîfî'nin manzum Mesnevî tercümesinin, Türklerde büyük bir etki bıraktığı tartışılmaz bir gerçektir. Zîrâ insanoğlu, şiir olduğunu bildiği bir metni şiir gibi okumak ister, düzyazı şeklindeki metin şiir kadar insanların hoşuna gitmez.

Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlâna'nın şiirlerinin nazmen tercüme edilmesi konusunda şunları söylüyor: "Mevlâna'nın bazı rubâîlerini aynı kâfiye ve redifle Türkçe'ye çevirdik, fakat beğenmedik. Bu, bugünün dili olmadığı gibi, dîvan Türkçesi olmakla beraber tam Türkçe de değildir. 'Tâ medrese vü menâre vîrân olmaz' gibi bir mısrâ dün pekâlâ hoş görülebilirdi, fakat bugün beğenmiyoruz bunu. Bir de böyle tercemeler sunsaydık, genç nesilden kaç kişi okuyup anlayacak, zevkine varıp hoşlanacaktı? 'Dün de geçti, düne ait söz de dün gibi gelip geçti' diyen Mevlâna, yenilikten ürkmeyen, şiirlerinde kâfiye ve vezinden bezdiğini bildiren Mevlâna'dır."[2] Abdülbâkî Gölpınarlı, bu bahisteki sözüne devamla Dîvân-ı Kebîr'den şiir tercümesi yapma konusundan A. Kadir (Abdülkadir Meriçboyu)'e bahsettiğini, onun da şiirleri günlerce tedkik ederek nazmen şiir tercümeleri hazırladığını söylüyor. A. Kadir'in, Mevlâna'nın şiirlerinden yaptığı tercümeler bugün elimizde olup, okuyan herkese zevk veren bir tarzdadır[3]. Osmanlı Devleti döneminde yaşamış bazı şahsiyetlerin, Dîvân-ı Kebîr'in bir kısmını tercüme ettikleri bilinmekle beraber, bu tercümeler de yazıldıkları dönemin şiir anlayışı ve zevkini yansıttıklarından, bugünün gençleri tarafından rahat okunup anlaşılabilecek örnekler arasında sayılamazlar[4].

2006 yılında tamamlanarak yayınlanan iki önemli manzum Mesnevî tercümesi, bu yönde atılmış çok önemli adımlar olarak belirmektedir. Bunlardan ilki, Nuri Baş tarafından, 'Mânâ ve Mefhûmuyla Mesnevî'den Parıltılar' ismiyle hazırlanmış kısmî manzum Mesnevî tercümesidir[5]. Diğer manzum tercüme ise, Ahmet Metin Şahin'in Mesnevî vezniyle tertip ettiği üç ciltlik tam Mesnevî tercümesidir. Bu eserin hem günümüz Türkçe'siyle, hem de aruz vezniyle yazılmış olması ayrı bir güzellik oluşturmaktadır[6].

Hz. Mevlâna gibi bir İslam büyüğünün her şiiri, her sene yeni baştan tercüme edilse yeridir. Bu düşüncelerle, Dîvân-ı Kebîr'den birkaç manzum tercümeyi beğenilerinize sunuyoruz.

SENSİN SEN[7]

Hükmüm veren sensin ey aşk, mâzî de sen, âtî de sen
Sen öfkesin, râzı da sen, her an şekil şekilsin sen.

Ey aşk, sen içimdesin, ben sendeyim, sen bendesin
Hem selsin hem harman yeri, hem neş'esin, hem dertsin sen.

Onlar da sen, bunlar da sen, münezzehsin sen hepsinden
Sensin o dağ, sensin ova, senden kerem, sen, hepsi sen.

Söz söylemek senden gelir, susmak da senden yükselir
Geçmek de sen, kalmak da sen, adâlet de, sitem de sen.

Ey pâdişahlar önderi, ey akl-ü can nişânesi,
Ey hiç denizler mahzeni, yüzlerce eser sensin sen.

KAFDAĞINA GİDİYORUZ[8]

Yücelerden gelmişiz biz, yücelere gidiyoruz
Denizlerden gelmişiz biz, denizlere gidiyoruz.

Ordan burdan değiliz ki, ötelerden gelmişiz biz
Geldik mekânsız âlemden, o âleme gidiyoruz.

Başımızda ulu himmet, yüce Rabb'e gidiyoruz
Bizim harman günümüz bu, gözü açık gidiyoruz

Sen bizimle gelme ey söz, biz de bizsiz gidiyoruz
Yolumuzu kesme varlık, kafdağına gidiyoruz.

VAY BU GÖNÜL[9]

Derdinin sevdalısı oldu gönül
Hep senin peşin sıra gitti gönül

İstiyor sevgiliyi, ay yüzlüyü
Hep dönüp gökyüzüne baktı gönül

Derdinin altında ezdin gönlümü
Yardım etti bahtım, oldu gök gönül

Ah neler oldu bugün şu gönlüme
Duydu bir yerden fena oldu gönül

Cevher-i aşkın konuştu, söyledi
Dalgalandı, sanki deryâ bu gönül

Gündüzüm geldi, götürdü geceyi
Neş'e doldu, seyre daldı bu gönül

Gönlüme senden gelen mânâlara
Bir yol oldu, hem nasıl yol bu gönül

Merhamet etmez isen bu gönlüme
Vay bu gönlüm, vay bu gönlüm, vay gönül

Şems-i dînin iştiyâkıyla gönül
Ah ne çok gitti Süreyyâ'ya gönül

BİR SAAT[10]

Dostlarımı neş'elendir bir saat
Meclisimi süsleyiver bir saat

Gel ki görsün âsümanlar bir gece
Parlayıver gelsin aydınlık saat

Konya'dan parlasın aşkın ışığı
Düş Buhara, Semerkant'a bir saat

Bir solukta gündüz et sen geceyi
Bekleme hiç, şavkı vursun bir saat

Fışkırır ya, hep kayalardan sular
Doğsun o güneş de kalpten bir saat

Pâdişâhın gönlü içre doğsun o
Mahvolsun mülk-i Dârâ bir saat

GAM HERŞEYİ AĞLATIR[11]

Gam kadar göz ağlayabilse idi
Hem gece, hem gündüzü ağlar idi

Gökyüzü şu ayrılığı anlasa
Yıldız ağlar, ay güneş ağlar idi

Pâdişah bilseydi tahttan inmeyi,
Kendine hem tâcına ağlar idi

Vâkıf olsa avcıdan kuş uçmayıp
Kol kanadı gevşeyip ağlar idi

DİPNOTLAR

2 Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin, s. 274

3 A. Kadir, Bugünün Diliyle Mevlâna, Say Yay., İst. 2002

4 Dîvân-ı Kebîr'in Osmanlı Devleti döneminde hazırlanmış tam manzum tercümesine rastlanamamıştır. Dîvân-ı Kebîr ile ilgili olarak, sadece "Dûş vakt-i subh dem ber çerh-i pâyan yâftem / Der meyân-i dâne-i haşhaş sindân yâftem" matla'lı 11 beyitli gazelin, farklı birkaç kişi tarafından Şerh-i Gazel-i Mevlâna' adıyla telif edilmiş tercüme ve şerhleri, ülkemizin bir çok yazma eser barındıran kütüphanesinde bulunmaktadır.

5 Mânâ ve Mefhûmuyla Mesnevî'den Parıltılar, Nuri Baş, Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya 2006

6 Mesnevî, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Nazmen Tercüme: Ahmet Metin Şahin, I-III, İstanbul 2006

7 Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, s. 536; Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, c.I, s.109

8 Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, s. 633; Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, s.229

9 Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, s. 1771; Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, c.V, s.65; Dîvân-ı Kebir'den Seçmeler, Haz.: Yakup Şafak, s. 403

10 Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, s. 1076; Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, s.270; Dîvân-ı Kebir'den Seçmeler, Haz.: Yakup Şafak, s. 394

11 Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, s. 1070-1071; Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, c.IV, s.271-272; Dîvân-ı Kebir'den Seçmeler, Haz.: Yakup Şafak, s. 395

KAYNAKLAR

Abdülbâkî Gölpınarlı, **Mevlâna Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi,** İnkılap Yay., İst. trsz.

A. Kadir, **Bugünün Diliyle Mevlâna,** Say Yay., İst. 2002

Dîvân-ı Kebîr, Mevlâna Celâleddin, Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yay., c.I- VI, Ankara 1992

Dîvân-ı Kebir'den Seçmeler, Haz.: Yakup Şafak, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya 2000

Külliyât-ı Dîvân-ı Şems, Haz.:Bedîüzzamân Furûzânfer, Tahran 1373 hş./1994

Mânâ ve Mefhûmuyla Mesnevî'den Parıltılar, Nuri Baş, Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya 2006

Mesnevî, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Nazmen Tercüme: Ahmet Metin Şahin, I-III, İstanbul 2006

BÖLÜM 4

FOLKLOR EDEBİYAT

- Konya Halk Edebiyatı
- Konya Aşık Edebiyatı
- Konya Türkülerinde Konyalı İmgesi
- Geleneksel Konya Yemekleri

KONYA HALK EDEBİYATI

Saim SAKAOĞLU*

ÖZET

KONYA HALK EDEBİYATI

Her ilimizin kendine özgü bir halk edebiyatı vardır. Bu edebiyat daha çok komşu illerin edebiyatlarıyla benzerlik gösterir. Konya'nın halk edebiyatı ürünlerinde de bu benzerliklerden izler bulabiliriz. Biz, bilimsel bir sınıflamaya uygun olarak Konya halk edebiyatı ürünlerini ele aldık. Elimizdeki pek çok üründen seçkin örnekleri almayı uygun gördük. Bunların bazılarını Türk coğrafyasının başka yerlerinde de bulabilirsiniz.

Anahtar Kelimeler: Konya, halk edebiyatı, komşu iller.

ABSTRACT

FOLK LITERATURE OF KONYA

Each city in Turkey, has a unique folk literature. This literature mostly resembles that of neighbour cities. Folk literature of Konya has also traces of this resemblance. We handled folk literature works of Konya according to a scientific classification. For this aim, we worked on the distinguished ones from this sample works. Some of them can also be found in seperate regions of Turkey.

Keywords: Konya, folk literature, neighbour cities.

GİRİŞ

Halk edebiyatı kavramı, sınırları kesin çizgileriyle belirlenemeyen, alanın uzmanı olsun olmasın pek çok kimsenin kendince tanımlamaya çalıştığı bir kavramdır. Biz de 20-25 yıldan beri, bir bölümü deneme sayılabilecek, bazı değerlendirmelerde bulunmuştuk. Bizden öncekilerden Agâh Sırrı Levend, Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Nihad Sâmi Banarlı, vb.

*Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
Emekli Öğretim üyesi

araştırmacılar görüşlerini ortaya koymuşlardı. Benim kuşağımın araştırıcıları da çalışmalarını sürdürmüş, eskilere katkılar sağlayarak alanın gelişmesine de yardımcı olmuşlardı. Günümüzde de bu tür çalışmalar sürüp gitmektedir. Biz de, bu konudaki görüşlerimizi bildiri, makale, ansiklopedi maddesi, vb. şekillerde bilim dünyasına sunmuş bulunuyoruz. Bütün bu çalışmaları bu yazımızın sonundaki *Kaynaklar* bölümünde göreceksiniz.

"Halk Edebiyatı nedir?" sorusuna kısa cevaplar arayalım. Bu edebiyatın başlıca özelliği "halk" kavramını içinde barındırmasıdır. Böyle olunca aklımıza bir soru daha gelmektedir: Halk edebiyatı, halka hitap eden edebiyat mıdır, halkın ortaya koyduğu edebiyat mıdır? Evet, halkın arasından çıkıp da aldığı her türlü eğitimin sonunda divanlar, mesneviler ortaya koyanlar, yukarıdaki açıklamamızın neresinde yer alacaktır? Süleyman Çelebi'nin, aruz vezni ile kaleme aldığı Vesiletü'n-Necat'ını (Mevlid-i Şerif), hangi edebiyatın ürünü olarak değerlendireceğiz. Çünkü, bu eserin okunmasında olmasa bile dinlenilmesi aşamasında ilk kitle halkımızdır.

Düne kadar, bizim de bazı yazılarımızda eleştirerek ortaya koymaya çalıştığımız üzere, halk edebiyatı kavramı (terimi de diyebiliriz.) üç ana başlık altında ele alınırdı:
1. Anonim edebiyat
2. Tekke edebiyatı
3. Âşık edebiyatı

Son zamanlarda, ikinci başlığın, Tasavvufi (veya Dinî-tasavvufî) halk edebiyatı diye adlandırıldığı da görülmeye başlanmıştır.

Bu üç dalın ilkinin ilk sahiplerini, o ilk şekle dokunarak ona yeni bir şekil vereni / verenleri ve bugün söylemekte olduğumuz şekle getireni / getirenleri bilemiyoruz. Var olan kahramanların adları ya zamanında belirtilmemiş veya zamanla unutulmaya yüz tutmuştur. Nitekim, Tevfik Fikret'in, Ziya Gökalp'ın bile bazı çocuk şiirleri, Doğu Anadolu başta olmak üzere, bazı bölgelerimizde değiştirilmek, kısaltılmak yoluyla anonimleşmiş şekillere büründürülmüştür. Elbette bunların değerlendirilmesi sırasında bu özellikleri göz önünde bulundurulacaktır.

Daha önce de söylediğimiz gibi, özellikle bazı üniversitelerimizde halk edebiyatı kavramı, yukarıda andığımız üç dalı da içine alacak şekilde değerlendirilmektedir. Mesela, âşık edebiyatı okutulurken dersin adı halk edebiyatı olarak gösteriliyor; masal, fıkra, efsane vb. konuların adları da halk edebiyatı adına sığdırılmış olarak görülüyor. Nasıl ki, eski edebiyatımızı incelerken mesnevileri, gazelleri, kasideleri, hamseleri ayrı ayrı ele alıyorsak, yeni edebiyatımızı da, Tanzimat'tan başlayarak farklı adlarla değerlendiriyorsak halk edebiyatını da, bir üst kimlik olarak ele alıp çeşitli alt kimliklerle incelemeliyiz. Böyle olunca, halk edebiyatı kavramı sadece anonim olanı kapsamaz, öbürlerini de içine alır. Ancak böyle bir değerlendirmeye karşı çıkacak olanların varlığını biliyoruz.

Bu görüşlerimizden sonra, Çelebi'nin eserini nereye yerleştireceğiz? Anonim derseniz değil; âşık edebiyatı ürünü olarak da alamazsınız, dört dörtlük bir klasik şiir örneği, tekkelerde okunsa bile şairin ve eserinin taşıdığı özellikler oralara pek uymamaktadır.

O hâlde, halkın dinlediği eserler doğrudan halk edebiyatı ürünü olmamaktadır. Bu ürünlerde öbür şartı da aramak zorundayız: Bu eserleri halk ortaya koymalıdır! Halk kavramının tanımını ortaya koyarsak, kimlerin bu kavramın içine girdiğini belirlersek konu biraz daha açıklığa kavuşacaktır. Mesela, her türlü eğitimi aldıktan sonra halk gibi yaşamaya çalışan bir sanatçının eserleri halk edebiyatı ürünü sayılabilir mi?

Konuyu dağıtmadan, bir ansiklopediye yazdığımız Halk Edebiyatı maddesinin başına konulan şu sözlere bir göz atalım:

"Halkın edebî zevkini karşılamak üzere sözlü olarak ortaya konan, kendine has bir dile ve üslûba sahip edebiyat kolu." (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 15, İstanbul 1997, 345).

Yukarıdaki tanımda dikkatimizi çeken kavramların başlıcalarını; halk ve edebî zevki, sözlü olma, dil ve üslûp olarak belirleyebiliriz. Bu özellikleri taşımayan ürünleri de, herhâlde, konumuzun dışında tutacağız. Aslında, "sözlü olma" özelliği pek çok şey söylemektir. Buraya yöneltilebileceğini sandığımız bir karşı görüşe de şimdiden açıklama getirelim. Âşıkların ürünleri de sözlüdür, ancak mahlasları yer aldığı için onları bu sınıflamamızın dışında tutmak zorundayız.

Yukarıdaki ifadede, "Halkın edebî zevkini karşılamak üzere..." deniliyordu. Peki, bu "karşılama" işini kimler yapacaktır? Aydınların, halktan uzak kimselerin, halkın kültürü ve konuştuğu diline pek yakın olmayan kimselerin de bir şeyler ortaya koyabileceği düşünülürse ortaya yeni bir soru çıkıyor: Halkın edebî zevkini en iyi şekilde karşılayacak olan kişiler onun arasından çıkanlardır; başkaları bu işte başarılı olabilir mi? Köy seyirlik oyunlarının kimler tarafından ortaya konulduğu kesin olarak bilemiyoruz; ama o oyunlardan en büyük zevki aydınlarımız değil, köylümüz almaktadır. Kısaca

eserden zevk alanlar da eseri ortaya koyanlar da aynı kesimin insanlarıdır. Öyle de olmalıdır. Köyde yetişmiş, halkın içinden çıkmış aydınların özel bir yeri olacağını da unutmamak gerekir.

1994'te İstanbul Ansiklopedisi için kaleme aldığımız bir "Halk Edebiyatı" maddesi vardı; bir de yukarıda andığımız Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin "Halk Edebiyatı" üst başlığının "Türk Edebiyatı" alt başlığı vardı. Bu yazımızın başında adlarını andıklarımızdan eski kuşaktan Pertev Naili Boratav ile benim kuşağımdan Umay Günay ve D. Mehmet Doğan'ın değerlendirmelerini de göz önünde bulundurarak, ama onlarla mutlak bir benzerlik göstermeden görüşlerimizi sergilemeye çalışacağız. O hâlde, halk edebiyatı ile ilgili bir sınıflama yapmamız gerekirse, pek az örneği olan dalları almamak kaydıyla, nasıl bir tablo çizebiliriz.

I. ANLATMA ESASI ÜZERİNE KURULU OLANLAR
A. Masal, B. Fıkra, C. Efsane

II. HALK HİKÂYELERİ

III. MANZUM OLANLAR
A. Türkü, B. Mâni, C. Ninni, Ç. Ağıt, D. Tekerleme

IV. MANZUM VE MENSUR ŞEKİLLERİ OLANLAR / KALIPLAŞMIŞ OLANLAR
A. Bilmece, B. Atasözü, C. Deyim, Ç. Alkış, D. Kargış

V. SEYİRLİK OYUNLARI
A. Köy seyirlik oyunları, B. Şehir seyirlik oyunları
1. Karagöz / Türk gölge oyunu, 2. Orta oyunu, 3. Kukla

C. Köy ve şehir seyirlik oyunlar
1. Meddah hikâyeleri

Acaba bu sınıflandırmayı yeni bir bakış açısıyla ele alabilir miyiz? Elbette alabiliriz, ancak bu iş, Konya ile ilgili bir yazıda değil, genel konulu bir yazıda olmalıdır. ***

Metinlerin verilmesinde ağız özelliklerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Ancak bazen bir kelime aynı metin içinde birden fazla yazım ile verilmişse ikisi de korunmuştur; boduş-boduç (Güllü Güssün); bir varmış bi yokmuş (Tayir ile Zöhre).

Özellikle yaşlı anlatıcılarda görülen unutkanlık sonucu bazı metinlerin anlaşılması güçleşmektedir. Biz, anlaşılmayı kolaylaştırmak için yaptığımız ekleri [ ] içinde gösterdik. Ayrıca bir sözlük eklemediğimiz için de bazı kelimelerin anlamlarını ( ) içinde verdik.

I. ANLATMA ESASI ÜZERİNE KURULU OLANLAR

Bu ana başlık altında ele aldığımız konular anlatma esası üzerine kurulu olanlardır. Hepsi usta anlatıcıların dilinde zevkle dinleyeceğimiz birer dil hatırasıdır. Masalların farklı uzunlukta olmalarına karşılık fıkra ve efsaneler süsten arındırılmış kısa anlatmalardır.

A. MASAL

Halk anlatmaları arasında özel bir yeri olan masalların dünyasında, insandan hayvana, bitkiden ruhlara uzanan bir kahraman kadrosu vardır. Bilinmeyen zamanlarda yaşanılan olayların coğrafyası da, kâh Hind, Yemen, İstanbul, Çini Maçin gibi adlarla anılan, bir kısmı gerçekte olmayan ülkelerle "memleketin biri" gibi adı da verilmeyen, bilinmeyen yerlerdir. Kahramanların adları genelde, çok kullanılan Ahmet, Mehmet gibi adlardır. Bazılarının adları ise keloğlan, köse, padişah gibi toplumumuzun benimsediği, kimlikleri hakkında bilgimiz olmayan karakterlerdir. Masallar, motif adını verdiğimiz küçük parçalardan oluşmuştur. En küçük masalda bir motif yer alır. Bazı masalların motif sayısı 10'dan fazladır. Masalların bir de tip adını verdiğimiz, yapı benzerliklerinin küçük farklılıklarla görüldüğü şekilleri vardır. Her masal, benzeriyle birlikte bir tipi oluşturur. Aralarındaki farklılıklardan kaynaklanan yeni şekillere varyant adı verilir. Masal çalışmalarının başlangıcı fazla gerilere götüremeyiz. Ülkemizde bilimsel anlamdaki ilk çalışmalar 1940'tan sonra başlar. Daha önceleri yapılan derleme çalışmalarını da anmalıyız. Batıdaki çalışmaları ise belki 19. yüzyılın başına kadar götürebiliriz. 1910'dan sonra başlayan tip ve motif çalışmaları, alandaki en başarılı bir dizi eserin ortaya konulmasını sağlamıştır.

Ülkemizde masallar üzerine çalışan araştırıcılar arasında; Pertev Naili Boratav, Mehmet Tuğrul, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Umay Günay, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek, Ahmet Ali Aslan, Mehmet Özçelik gibi adları sayabiliriz.

Uluslararası tip sınıflamalarının ilkini 1910 yılında Finli bilgin Antti Aarne yapmıştır. Onun çalışması 1928 yılında öğrencisi Stith Thomson tarafından geliştirilmiştir. Türk masallarının tip katoloğu ise, Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından 1953 yılında Almanca olarak yayımlanmıştır: Typen türkischer Volksmärchen. Motif çalışmaları ise 1932-1936 yılları arasında S. Thompson tarafından gerçekleştirilir. Bu çalışmanın ikinci baskısı 1955-1958 yıllarında yayımlanır.

Masallarımızla ilgili bir motif katoloğu yoksa da Eberhard-Boratav çalışmasının sonundaki bölüm, az da olsa yardımcı olmaktadır.

Konya masalları ile ilgili bağımsız çalışma yapılmamıştır. Ancak, Seyit Emiroğlu'nun doktora tezi olarak hazırladığı Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerine Bir İnceleme (Konya 1996) çalışması alanın en önemli eseridir. Seyit Küçükbezirci; 1950'li yılların sonundan, itibaren Konya'da derlediği masalları, bazı yerel gazetelerde dizi hâlinde yayımlamıştır.

Bizim görevli bulunduğumuz yıllarda Atatürk Üniversitesinde, Konya ve ilçeleriyle ilgili olarak hazırlatılan pek çok tezde Konya masallarına yer verilmiştir. Biz, Selçuk Üniversitesinde de arkadaşlarımızla birlikte aynı işi yürüttük. Ayrıca Selçuk Üniversitesinde kurduğumuz bir arşive de yüzlerce Konya kaynaklı masal kazandırılmıştır. Son yıllarda Selçuk Üniversitesinde hazırlattığımız iki bitirme tezini anmak isteriz. Vesile Aktürk, Konya-Ereğli Halk Masalları, 1996; Huriye Topçuoğlu, Ilgın (Konya)'da Derlenmiş Masal ve Halk Hikâyeleri, 1996. Ayrıca, bizim Meram-Sille hattında bir projeye bağlı olarak Yurdanur Sakaoğlu ile yürüttüğümüz derleme çalışması da son derece başarılı olmuştur. Ağız çalışmalarının metinleri de önemli kaynaklardandır.

Masalların günümüzdeki sınıflandırılması, bir sürecin sonucudur. 1910'da başlayan denemeler günümüzdeki şekle ulaşmıştır. (Aarne-Thompson).
1. Hayvan masalları
2. Asıl halk masalları3. Güldürücü hikâyeler, nükteli fıkralar
4. Zincirlemeli masallar
5. Sınıflamaya girmeyen masallar

Türk masallarını değerlendiren Eberhard-Boratav ikilisi de masallarımızı 23 dala ayırmışlardır.

MASAL ÖRNEKLERİ

1. Konya'da derlenen masal

1.1 Tilki ile Kipri

Bir tilkiyle bir kirpi arkadaş oluyoru. Dağlarda gezerken ağşam olunca üzüm çalmaya gidiyollar. Üzümü yerken tilki duzağa dutuluyoru. Öte çabalayoru, beri çabalayoru, bir türlü gurtulamayoru. Kipriye haber idiyor: "Arkadaş, gel bâ yardım it, nasıl gurtaracaz? diyoru.
"Onun golayı var. Sabahleyin ben seni inde beklerim... Sen bağ sâbı geldiğinde ölü gibi yat. O seni öldü bilir. Ordan fırladığın gibi gaç!" O az yatıyor, uz yatıyor; bağ sâbı geldiğinde gaçıyor.
Gine arkadaşlıkları devam iderke gine üzüm çalmaya gidiyollar. Bu sefer kirpi dutuluyor duzağa. Öte çabalaya beri çabalaya, dilkiye: "Arkadaş, ge bakalım, bu sefer de sen beni gurtar. Sen de bana akıl vir." diyor.
"Seni kim niylesin, seni salıviriller. Etin yok, tüyün yok." diyoru.
"Ben seni gurtardım, sen beni gurtarmıyon. Öldüğüme aramam da sen gibi arkadaşdan ayrıldığıma yanarım. Getir şu ellerinden öpüyüm de ondan sonra ayrılalım." diyoru.
Tilki büyüklenerek yanına geliyoru. Kipri de ayağını duttuğuynan dürülegalıyoru, dikeniyle. Dilki bi şey yapamayoru. Bağ sâbı bi baksa kipri dilkiyi dutupduru. Kipriyi salıviriyoru, dilkiyi öldürüyoru.
(Aliye Çetin, Konya Folklorundan Örnekler, Konya 1991, 73. Kaynak kişi: Mehmet Ali Çiçek, Ilgın / Gökçeyurt doğumlu)

1.2 Balıktan Alınan Öç

Bir varmış, bir yokmuş, boğazına çok düşkün bir çocuk varmış. Günün birinde yoldan geçerken bir evden kızartılmış balık kokusu almış. Dayanamayıp açık kapıdan içeri girivermiş. O anda da misafirleriyle balık yiyen ev sahibi onu tanımış. Sofradaki balıkları gösterip sormuş:
"Balıkla aran nasıl evladım?"
Çocuk, dişlerini gıcırdatarak şöyle demiş: "Balığa karşı kinim vardır!"
"Niye?"
"Çünkü babam denizde boğularak ölmüş ve balıklar onu yidi."
Misafirlerden biri söze karışıp şöyle demiş: "Öyleyse balıklardan intikam almak için eline geçen bu fırsatı kaçırma!"
Çocuk elini büyük balıklara uzatınca ondan evvel davranan ev sahibi tabağına küçük bir balık koyuvermiş. Buna canı çok sıkılan çocuk küçük balığı alıp kulağına götürmüş ve sofradakilere dönerek şöyle dimiş:
"Bu balık bana ne dedi, biliyor musuz?" Onlar da hep birlikte "Hayır!" deyince çocuk açıklamış:
"Küçük balık diyor ki, 'Baban öldüğü zaman ben doğmamıştım. Babanın intikamını almak istiyorsan o kocaman balıktan al, onu ye!' dimiş." Masal da böylece bitmiş.
(Halit Turhan, Konya İli Karatay İlçesi Yarma Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1995, 9. Kaynak kişi: Şükrü Bir, 60 yaşında)

1.3 Hızır'ı Görmek İsteyen Padişah

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde; bir varmış, bir yoğumuş. O zaman bir padişah varımış. Bir gün,
"Ben Hızır'ı görmek istiyorum. Bu Hızır'ı kim getirirse gırk gün hazinede besleyecem. Çoluğunu çocuğunu yedireceğim, içereceğim. Beş guruş istemem. Yalnız bana Hızır'ı getirsin." dimiş.

Bir de fakir varımış. Fakir de yiyecek ekmeğe muhtaçımış. Çoluğu çocuğu açımış. "Ulan, ben ölürsem de çocuklarım tok ölsün. Kırk gün bi olsun da bakalım. O zamana gadar Cenab-ı Allah ne gösterir." diye varımış padişaha. "Padişahım, gırk gün besle beni, çoluğumu çocuğumu, kendimi; ben sana Hızır'ı getiriyim." demiş.
Vezirlere emir vermiş:
"Getirin bunun çoluğunu çocuğunu... Kazandan yisinler, içsinler, garınları doysun. Gırk gün bakalım." diye söylemiş.
Bakmaya başlamışlar. Gırk gün çoluğunu çocuğunu beslemişler. Gırk gün dolmuş. Bakmış padişah ne Hızır var, ne bi şey var... "Gelin bakalım!"
Çağırır vezirlerini, çağırtır o fakiri:
"Bu fakir bizi aldattı. Yalan söyledi. 'Hızır'ı getireceğim' dedi. Gırk gün çoluğunu çocuğunu besletti. Ne Hızır var, ne bi şey var! ne yapacaz?" diye birinci vezirine sormuş. Birinci vezir söylemiş ki, esas onun aslı, babası keşkekçi imiş;
"Padişahım, bunun gafasını keselim. Anam babam dibeklerine goyalım. Döne döne köyde ezelim. Herkes ibret alsın!" dimiş.
O an içinde yerde yedi sekiz yaşlarında bir çocuk meydana gelmiş, ufak bir sahabi (sabi, çocuk):
"Aslı hû, nesli hû!" demiş.
Onu kimse sayınsıya (dikkate) almamış. İkinci vezire sormuş padişah:
"Ey vezir, ne yapıcaz" demiş, bu bize yalan söyledi."
Onun da babası kasapmış, o da:
"Padişahım, bunu keselim; but but edelim, mıhlara takalım. Gelenler ibret alsın. Herkes bir daha böyle bir şey yapmasın!" demiş.
O zamana gadar o ufak çocuk gene demiş padişaha:
"Aslı hû, nesli hû!" diye...
Onu gine sayınsımamışlar, üçüncü vezire aktarmışlar.
"Ey üçüncü vezir, sen de diyorsun, demiş, bu bize yalan söyledi... Böyle böyle dedi." demiş.
O da dir ki:
"Ya padişahım, denize düşen yılana sarılır. Adam aç galmış, susuz galmış. Çoluğu çocuğu açlıktan ölmekten ise 'Gidiyim, gırk gün bari çoluğum çocuğum garnını doyursun. Ne yapıyım, ben ölürsem.' diye çocukları için canını feda etmiş. Gırk gün kendini besletmiş. Bunu affidiverelim." dir.
O zamana gadar o küçük çocuk gine demiş: "Aslı hû, nesli hû!"
O zaman padişah gızmış:
"Aslı hû, nesli hû dimek ne dimek?"
"Aslı hû, nesli hû dimek, bu birinci vezirin babası keşkekçiydi. Keşkeği döverdi. Sahabı görmeden accığını çalardı. İçiğini de hak alırdı. Döver teslim ederdi. Onun aslı hû, nesli hû... O sana vezir olamaz! dimiş. İkincisinin babası da gasap idi. Onun bunun davarını çalardı. Keser idi. Satar idi. Onun da aslı hû nesli hû. Üçüncü vezirin de aslı hû, nesli hû. Annesi belli, helal süt emmiş. Esas vezir üçüncü vezir o. Hızır da benim; benden yana Allahaısmarladık." demiş, Hızır gayboluvuruncaya gadar hemen fakir ordan fırlamış:
"Ya padişahım, ben Hızır'ı getirdim; amma sen ahret suali sormaya başladın." diyince padişah da,
"Hayvah, Hızır'ı kaçırdım." diyi kafasını vurmaya başlamış; kabahat benden."
Sonra emir virmiş:
"Bunun ölüp ölünceye gadar çoluğu çocuğu kazandan yiyip içsin. Buna da bir maaş bağlayıverin... Hata benim." dimiş.
Onlar da orada hür yaşamışlar.
(Aliye Çetin, Konya Yenice Mahallesi; 10 Şubat 1990, dosya nu. 672. Kaynak kişi: Süleyman Uçmak; aslen Ilgın'ın Gökyurt köyünden)

1.4 Genşlikte mi, Gocalıkda mı?

Bundan çok zaman evveli memleketin birinde zengin bir adam varmış. Bu adamın hâli vakti çok iyi imiş. Gocaman gocaman evleri, malları, uşakları varmış. Bu adamın garısından iki tane õlu varmış, bu adam garısıynan õlanların her her isded_ni alır, onları hiç üzmezmiş. G_nnerden bir g_n bu adam _rya görmüş, _ryasında yaşlı bir pir gelip üç defa dimiş ki: "Genşlikte mi, gocalıkda mı?" Adam gorkuyla uyanmış, Garısına bişşiycikler dimemiş. _şam olmuş, yatmışlar, bir ürya daha görmüş. O yaşlı goca gine, dimiş ki: "Genşlikte mi gocalıkda mı?" Adam gine gorkuynan uyamış. Bökez garısını uyandırmış.Garısına dimiş ki: "Ben ürya gördüm, böle böle oldu. Dün de görmüştüm. Bi d_ gelirse ne diyim acep?" Garısı akıllı imiş. Dimiş ki:
"Di ki 'Ne gelecekse genşlikte gelsin, gocalıkda çekilmez!', di" dimiş.
Gine _şam olmuş, yatmışlar. O yaşlı goca gelmiş, gine üç defa: "Genşlikte mi, gocalıkda mı?" dimiş. Yaşlı goca bökez gitmemiş, beklemiş. Adam dimiş ki: "Ne vireceksen genşlikte vir, gocalıkta hiçbir şiy çekilmez." dimiş. Yaşlı goca bunu duyunca gaybolmuş.
Sabah olmuş, galkmışlar. Ne görsünner! O canım, gocaman gonakların, evlerin yirlerinde yiller esiyor. Hiçbir şiycikler galmamış. Çocuklarını, garısını yanına almış, onlara demiş ki: "Bu memleket bize yâr olmadı, galkın gidelim."
Derlenip toplanmışlar, hemen o gün yola goyulmuşlar.
Gitmişler, gitmişler, bir köye varmışlar. Adam çalışacak, gazanacak, garısıynan iki õlunu besleyecek. Amma adamın elinden kö yirinde ne iş gelir ki! çobanlık yapmaya garer virmiş.

Varmış, bir ağanın gapısına dayanmış, Ağaya dimiş ki:
"Ağam, benim vaziyetim böle böle, bana bir iş vir, çalışacağım. Çolümu çocümu besleyim."
Ağa dimiş ki: "Ne iş gelir elinden?"
"Çobanlık yaparım ağam." dimiş.
Dünyada hep kötüler galmadı ya, iyiler de varmış. Ağa bunu çobannığına gabul itmiş. Bunnara bir göz dam virmiş. Orda yatıp galgacaklarmış.
Bu adam her gün sabah gün dõmadan malları götürür, vaktı gelince sularını virir, hâsılı mallara çok iyi bakarmış. Çolü çocü da o bir göz damda otururmuş. ülanlar üşama gader oyun oynarlarmış. Garısı da ağanın evindekilerinin kirlilerini yurmuş.
Bu köyde başka bir zengin ağa dü varmış. Bu gadının güzelliğini nasılsa görmüş. "Bu avradı gaçıracam" dü gafasına üce yerleşdirmiş. Öbür ağa ile ebbab olmuş. Ona bir gün dimiş ki: "Senin çobanı bi gün gazyaye (kazaya) gönder de birez bişşüler alsın gelsin." dir.
O da "Olur, dir, filan gün göndereyim." Kötü ağa o günü beklemeye başlar. O gün gelince en iyi atını hazırlar. Gadının çamaşır yudü yire gelir. Sanki ağa ile gonuşacakmış gibi gendi gendine bişüler söylenir. Bir fırsandını bulunca gadını alır, yirleşir. Gendisini kimsecikler tanımaz.
üşam olunca adam gazyadan gelir. Bakar ki garısı ortalarda yok. ülanları çağırır. "Ananız nirde?" dir, sorar.
İkisi de oyuna dalmışlar, analarının gaçırıldığından habarları yokmuş. Adam ağanın gelmesini bekler. Gelince dir ki:
"Benim garım ortalarda görünmüyor. Acap habarın var mı, nirde?"
Hiç kimsenin haberi yoktur.
Ağaya dir ki: "Ağam, bu diyar da bize yâr olmadı, bana müsade, ben õlanlarımı alıp gideceğim."
Adam müsâdeyi alınca gece dimeden hemen yola düşer. İki üluyla hep yol giderler. Ertesi gün yolda bir çaya rasgelir. Õlanın birini gıyıda goyup öbürünü omzuna alıp garşıya geçirir. Döner gelir. Öbür õlanı da alır, çaya girer. Tam ortasına gelince bir gurt gıyıdakini alıp gaçar. Onu gurtarayım dirken omzundakini de suya düşürür. Onu da çay götürür. Garşıya geçer. Gendi gendine dir ki: "Buraları da bana yâr olmayacümış mêr", dir. Yola goyulur. Bu adam bölecene bi zaman gider. Bir çok memleketlerden geçer. Hiç birisine gönlü ısınmaz. Nihayet bir memlekete varır. Oranın da padişahı ölmüşmüş. O gün padişah seçeceklermiş. Âdete göre, bir guş varmış. O guşu salallarmış, kimin başına gonarsa o memleketin padişahı o olurmuş. O guşu gomuşlar. Guş uçmuş, uçmuş kimsenin başına gonmamış.
Dimişler ki: "Buraya gelmeyen kim varsa onnarı da alın gelin."

Bu adam da o memlekete gelmiş de yorulduğundan bi köşeye oturagalmışmış. Aramışlar, daramışlar onu bi köşede bulmuşlar. Yinişden guş uçurmuşlar. Dimin gonmayan guş uçmuş, uçmuş o gadar adamın arasından gelmiş, bunun başına gonmuş. "Temam demişler, yini padişahımız bu adam." dimişler.
Onu yumuşlar, yıhamışlar, giydirmişler, saraya götürmüşler, padişah yapmışlar. Bu adam bu memlekette iyi bir padişah olmuş.
Gurdun gapdığı õlanı bir köylü gurdun ağzından gurtarmış, almış, evine götürmüş. Garısına dimiş ki: "Bak, õlan isterdin Allah bize bir õlan verdi." Õlana gendi çocukları gibi bakmışlar, büyütmüşler. Zemanı geline asgere yollamışlar. Çaya giden õlanı da bir değirmenci gurtarmış. Bakmış ki değirmen dönmez. 'Su mu kesildi?' dü bakar ki bi çocuk. Hemen gurtarır. Onu da değirmenci büyütür. O da zemanı gelince asgere gider.
Bunnarın ikisi de yiğit birer deliganlı olduklarından padişahın hizmetine verirler. Padişahın sevdiği asgerler olurlar.
Garıyı gaçıran ağanın da yolu o memlekete düşmüş, gadını hiç kimsenin yanında bırakmak istemiyor.
Padişaha gidiyor, diyor ki: "Padişahım, benim felân yirde işim var, oraya gitmem lâzım. Garımın çadırını bekleyecek iki asger isterim." diyor. Padişah da bu iki sevdiği asgeri çadıra gönderiyor. Bu iki asgerin biri çadırın bir tarafında, öbürü de çadırın öbür tarafında löbet dutuyollar. Bunnarın canı sıkılıyor. Biri diyor ki: "Arkadaş, sen nerelisin?"
Öbürü diyor ki: "Ben felan felan yirdenim. Benim babam çok zengin idi, başımıza bir felâket gelmiş... İşde böle böle" di hepsini anlatmış. Öbür olan dimiş ki: "Ben senin gardaşınım." dimiş. Sarılmışlar, gucaklaşmışlar.
Mêr gadın çadırın içinden bunnarın gonuşmalarını dinnermiş. Çadırın gapısını açıp "Ah evlatlarım, ben de sizlerin anasıyım." deyip evlâtlarını gucaklamış. Bölece birbirlerine sarılıp yatmışlar.
Adam gelmiş, bakmış ki asgerler ortada görünmeyor. Aklına kötü şeyler gelmiş. Gendi kötü olan, herkesi de gendi gibi kötü bilir. O zanatmiş ki asgerler garımı gaçırdı. Çadırı açsa baksa ki garısı asgerleri etrafına alıp yatmış. Oradan hemen padişahın sarayına varmış. Padişaha hepbisini annatmış. Padişah bunun yanına vezirini gatıp asgerle göndermiş. "O mel'unları çabık buraya getirin." dimiş. Gitmişler. Çadıra varmışlar. Haggaten, adamın didiği gibi üçü bi döşê yatmışlar. Vezir hemen bunnarı uyandırmış, bağlamış, dõruca sarayın yolunu dutmuşlar. Saraya varmışlar. Padişahın huzuruna çıkarılmışlar.
Padişah, "Bunnarı idam idin!" dimiş. O vüt gadın dimiş ki: "Padişahım, bi de bizi dinneyin, dimiş. Ben çadırın içinde oturuyordum.

Bu iki asger gendi aralarında gonuşuyorlardı. Gulak virdim ne gonuşuyorlar di. Mêr bunnarın ikisi benim çok evvelce gaybettiğim õlanlarımmış."
Padişahın gözleri yaşarmış, O da gaybettiği garısıynan iki õlunu hatırlamış. Gadın sona dimiş ki: "Bu adam benim gocam filan değil. Bu adam beni filan köyden gocamın çobannık yaptığı ağanın yanından gaçırdı." dimiş. Padişah hemen annamış. Adama sormuş. "Garın dõru mu söyleyor, yalan mı?"
Adam hiç utanmadan "Yalan söyleyor, her hal bu asgerlerin birine varacak." dir.
Her şiyi annayan padişah bu yalancı adamı asdırır. Garısıynan, olannarıynan esgisi gibi iyi iyi yaşar.
(Saim Sakaoğlu, 1969, Türk Folklor Araştırmaları, 12 (237), Nisan, 5284'ten Sakaoğlu 1999: 277-279. Kaynak kişi: Safiye Sakaoğlu; anlattığı yer ve yıl: Konya 1962; memleketi: Konya'nın Çumra ilçesinin Karkın köyü; doğum tarihi: Tahminen 1884).

2. Bozkır'da derlenen masal

2. 1 Güllü Güssün [Sabır Taşı]

Bir garıyla bir goca varımış. Dokuz on sene çocukları olmamış. [Sonunda] bir gızları olmuş. Okula varıgelirimiş. Gayri o gız büyümüş. Her gün okuldan gelirke,
"Gıccagız! Gıccagız!" diyi o guş çığırıyımış. Anası yafunurumuş (sızlanırmış):
"Guzum, [sana] ne çığırsın!"
"Yo ana, biz bu köyden göçelim, gidelim."
"Guzum, okula gidesiye gadak (kadar) sabrit." diyi.
[O guş] her gün okuldan gelirke çığrıyımış; "Gıccagız, gıccagız!" diyi. Anası;
"Ay guzum, bir gün, 'Ne diñ ay ulu guccagız?' di bakayım, ne diyecek?" dimiş.
Gine, "Gıccagız, gıccagız!" diyi guş çağırıyımış. "Ne diñ ay ulu guccagaz?" dimiş.
"Gırk yıl ölü başı bekleyeceñ, gırk yıl gaz güdeceñ!" dimiş.
O gız da bir evüñ bir gızıyımış. Ana baba buna dayanamamış; göçmüş, gitmiş. Göçüp gidillerimiş. Bir demir gapıları açığımış. Gız: "Susuladım! (Susadım)" dimiş.
Şöyle gıpgırmızı boduçlar (testiler) gayri gapınıñ garşısındayımış.
"Ay gızım, daha su var! Şu boduştan gir de iç gel." dimiş.
Yüklerini durdurmuşlar (yüklemişler) develere!.
Gız su içe (içmek için) girmiş. İçeri girdiğinde, demir gapıları gapanıvermemiş mi! Gız içinde galmış. Yedi gün gız içinde ağlamış, anası babası dışından ağlamış. Gıza şiy (şey) dimişler: "Haydi, bir gez bakayın, evlerde ne var?" dimişler.
[Gız] gelmiş: "Birinde altın dolu, bir gözünde buğday yığlı. Bir gözünde de bir ölü var ana!" dimiş, gezmiş,
"Haydi guzum git! O ölü seniñ nasibiñ." dimiş. Gırk yil o ölüyü dizinde bekletmiş. "Ha böğün mü cannanacak, ha yarın mı cannanacak?" O da böyümüş.
Tam o dirileceği gün gapılar açılmış. Bir abdal garısı girmiş gelmiş:
"A guzum, baña bi sadaka vir!" diyi. [Gız da]; "Ben gırk yildir bunuñ başını beklerin, yire gömadım. Gir de ne alacağısañ al!" dimiş.
"Yo, yo; gak sen vir!" dimiş.
O sadaka vire (vermeye) gittiğinde [ölü] abdal garısınıñ dizinde cannanmamış mı!
"İşte dimiş, abdal garısı, ben seni gırk yildir dizimde yatırdım, benim dizimde cannandıñ. Beni alacañ!"
Onu almış. Ona gırk gün gırk gece düğün itmiş. O gız da ne didiyse inanmamış.
[Gız] gaz güderimiş, her gün gaz güderimiş, "Sabır daşı, sabır daşı!" diyi.
[Canlanan] oğlan öñerimiş (gizlice izlerimiş) bunu. Her gün [gız] "Sabır daşı, sabır daşı!" diyi gazıñ ardından giderimiş. Oğlan da bazara giderimiş:
"Sana ne getireyin ay Güllü Güssün?" dimiş.
"Bana bir ustura getirivir!" dimiş.
Getirmiş buna, usdurayı getirmiş. [Oğlan] takip itmiş.
Bu gayri gırk yile yitmiş. Gaz güderimiş, her gün gaz güder. "Sabır daşı, sabır daşı!" dirimiş gazların ardında.
O usdurayı getirivirmiş, öñmüş [oğlan], "Bakayın bu usdurayla dağda nişleyecek?" [diye]. [Gız] tam [usdurayı] boğazına çalacağında eline yapışmış:
"Dur bakayın! Derdiñ ne?"
[Gız] diyivirmiş gayri:
"Ben okula giderke, bir guş her gün, "Gıccagız" diye çığırırdı. "Ne diñ ay guccağaz?" didiğimde, "Gırk yil ölü başı bekleyeceñ, gırk yil gaz güdeceñ!" didi. Tam cannanacağında, abdal garısına sadaka vire gakdığımda onuñ dizinde cannandıñ. "Benim dizimde cannadıñ" diyi sen abdal garısını aldıñ; ben de gırk yildir gaz güderin. Gendi gendimi kesmeye garar virdim." dimiş.
[Oğlan gızı] eve almış gelmiş. O abdal garısını [da] gatır sürüyü sürüyü öldürmüş.
Yeñiden o gızı almış. Yedi gün, yedi gece düğün itmiş.
İller irmiş muradına,siz de irin.
(Haydar Doğanay, Konya İli Bozkır İlçesi Kayapınar Köyü Halk Edebiyatı Mahsüllerinden Örnekler, Konya 1997, 25-26. Kaynak kişi: Ali Doğanay, 86 yaşında.)

3. Cihanbeyli'de derlenen masal

3. 1 Nasip

Efendim, bi zaman büyük baş çobanın birisi bana böyle bu masalı anlattı. Dedi ki: Ben çobanlık yapıyorum. Baktım kırdan bi koyun sürüden ayrıldı. Ben ardına düştüm, o kaçtı; ben ardına düştüm, o kaçtı. İtişemedim. Gitti

tee... Üç dört km dağa gitti. Dağa itişti. Dağa, bi kayanın... Bir kayanın kavuşuna (kovuğuna) girdi. Baktım kayaya, girdiği kavuşa, bi de kör bir canavar! Kör bir kurt! O kurt hema (hemen) o koyunun boyuna çöktü, hazır hazır o koyunu yidi. Eee... çoban da didi ki:
"Hiç ellemeden bıraktım geldim..."
Bıraktı geldi! Tabii ağaya çobanlık yapıyor ya! Ağaya çobanlık yapıyo... Bir iki gün geçti. Dedi: "Ağa, ben çobanlık edemiyorum, gidemem, usanmişim. Ben çobanlık etmecem, gitmiyorum."
Ağa yalvarıyor:
"Ya kardeşim, birkaç gün daha git. Bir iki hafta daha git de biz çoban bulalım."
"Yok!"
Söylediği laf, işte: "Kör canavarın nasibini veren, benim nasibimi de verir."
Ağa yalvarıyor, o da devamlı, daima diyor: "Kör canavarın nasibini veren, benim nasibimi de verir."
Ağa nahlat ediyor (nalet ediyor), diyor: "Bu gitmez, bu serseri," diyor.
Eee... Tabii çobanın karısı da korkuyor: "Bu... Bizim kocaya bi şeyler olmuş, bu kendini şaşırmış. Bizim geçim nasıl olacak? Ağanın ameleleri çapaya gidiyorlar, ben de gidim."
Bir gün gidiyor çapaya, çobanın karısı. Çapa ederken bakıyor şöyle bi küçük kavonoz gibi bi küp rastgeldi. Açıyor, hep altun! Cibine katıyor... Cibine katıyor... Ağanın karısı görüyor. Gidiyor kocasına... Ağanın karısı kocasına söylüyor, diyor ki:
"Bizim çobanın karısı böyle böyle bi küçük küp... Küp dolu altun gördü."
Bu sefer ağa da;
"Git getir, diyor. Onlar bizimdir, diyor. O şaşkın bile bile demez. Bizim oraya gömdüğümüzü. Git getir."
Ağanın karısı gidiyor, diyor:
"Kadın diyor, gitmişsin bizim altunları çıkartmışsın. Ağa istiyor."
Veriyor. Alıp götürüyor ağaya. Ağa bakarken; "Ulen diyor, kadın sen şaşırmışsın kendini. Bunlar hep akrep, hep ilan. Götür onların pacasına döküver onu... Onu gitsin, ısırsın... Zehirlendirsin, o ölsün bunlarla."
Götürüyor, çobanın damın pacasından döküyor, geliyor.
Bu sefer de [çobanın karısı] dişari çıkıyorlar, ayak yolina. Bi hava almaya. Çobanın karısı: "Ulen herif herif, diyor, bi bak diyor. Bizim salonun içi yanıyor. Ataş mı, ne mi? Korkuyor, gene geliyor, çobanın yanına geliyor. Çoban çıkıyor:
"Ulen, diyor; serseri kadın! Bunlar altun, bizim, senin gördüğün altunlar. Eee... Elimize hazır diyor... Gelmişler işte, gelmişler. Bizim nasibimiz." diyor.
Topluyor, götürüyorlar. İki, üç günden sonra göçüp gidiyorlar, ağanın yanından. Böyle.... Onlar da, o altunlarla maddi durumu Ağa durumuna geliyor.
(Muhlis Kart, Konya İli Cihanbeyli İlçesi Yeniceoba Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1996, 24-25. Kaynak kişi: Osman İnekçi, 1926)

4. Ereğli'de derlenen masal
4. 1 Kuyruk Acısı
Adamın biri, fakir bir adam deve güdermiş. Deve güderkene süt sağar yirmiş. Süt yirkene bi yılan çıkmış. Öyle bakarmış. Bi çanak getirmiş, ona da dökmüş. Dimiş ki:
"Sen de yi."
Yılan südü içer, bi sarı lira bırakır giderimiş. Böyle böyle adam zengin imiş. (olmuş.) Hacca niyetlenmiş, oğluna dimişkine: "Oğlum, bu deveyi sen filan yere götür. Orada deve yatar. Gendin süt sağ, yi. Bir de şu çanağa da goy. Şurda yılan var, çıkar. Ona da biraz süt vir. Sana bir sarı lira gor. Onlan evi idare edersin."
Böyle böyle, çocuk diyorkine birkaç gün yidikten sonra, "Bunun çukurunu, guyusunu deşecem, deliğini; oradan çıkaracam. Hiç olmazsa tümden götüreyim." diyor.
Deşiyor, deşiyor, deşiyor; yılanı bulamıyor. Şimdik bu çocuk, yılan çıkıyor, yiyor südü. Dönerkene bir şey vuruyor. Gazma yılanın guyruğunu goparıyor. Yılan gacıncak eline gazmayı alıyor, küreği alıyor, orayı deşiyor. Böyle ev gibi deşiyor. Ne çömlek var, ne yılan... Devlikesi günü deveyi getiriyor. Orda uyuyor. Çocuğu yılan sokmuş, öldürmüş. Köylüler geliyor, deve geliyor ya, köylüler bakıyor, çocuk ölmüş. Getiriyorlar, cenazeyi galdırıyorlar. Baba gelincek;
"Başın sağ olsun; oğlun öldü." diyorlar. "Siz sağ olun." diyor.
Adam deveyi almış, gine aynı eskisi gibi oraya gelmiş. Tabi yılana yalvarırmış, "Gine aynı eskisi gibi olalım." diyerek. Yılan dimiş orda, dile gelmiş:
"Sende evlat acısı, bende guyruk acısı olduktan sonra biz dimiş, anlaşamayız."
(Derl. Fatma Nur Soydan, Ereğli, 18 Şubat 1989. Kaset nu: 187. Kaynak kişi: Fatma Ekici, bunu 'Temsil' diye anlatmıştır.)

5. Hadim'de derlenen bir masal
5. 1 Ayı ile Tavşan
Ayı bir bölgeye yerleşir ormanda; bütün mahlukları rahatsız idermiş.
Mahluklar; tilki, tavşan hepsi bir araya geliller. Her gün içlerinden biri gider, yem olur. Tabi gitmese hepsi rahatsız olacak. İçlerinden biri gidiyor, [ayı] onları rahat bırakıyor.
Sıra tavşana gelmiş. Tavşana;
"Sen git!" diller.
Tabi [tavşan] biraz nazlanır, mazlanır; gitmek zorunda galır. Gider. Ayı buna gızar, "Niye geç galdın?" diye.
Tavşan akıl virmiş [ayıya]:

"Geç galmamın sebebi senin gibi bir aslana, avcıya denk geldim; beni yemeğe galkdı. Zor ayrıldım. Ondan geç galdım, yoksa erken gelirdim."
Ayı hiddetlenir:
"Nerde bu?" dir.
Tavşan önde, ayı arkada bir guyunun başına geliller. Ayı [eğilip bakınca] aşağıda kendi resmini görür. [Öfkesinden] guyu[ya]gendini atar. Davşan da geçer gider.
(Harun Şeker, Korualan (Gezlevi/Hadim) Kasabası Folkloru, Konya 2001, 42. Kaynak Kişi: Hüseyin Yılmaz)

6. Yunak'ta derlenen bir masal
6. 1 Sağır, Kör, Topal
Bir varmış, bir yokmuş; üç arkadaş varmış. Bunlardan biri sağır, biri kör, öbürü de topal imiş. Bunların bir öküz arabaları varmış. Bunlar arabalarına binip şehre gitmek istemişler. Az gitmişler, çok gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Bir yerde konaklamışlar. Öküzlerine yem vermişler, karınlarını doyurmuşlar. İstirahat etmeye başlamışlar.
İçlerinden sağır olanı,
"Arkadaşlar, susun bakayım; bir ses geliyor, duyuyor musunuz?" demiş.
Bunun arkasından da kör olanı, hemen, "Evet arkadaşlar, bakın, görüyor musunuz? Geliyorlar ha!" demiş.
Topal olanı da, "Arkadaşlar, haydi, arabayı bırakıp kaçalım." demiş.
Tam bunlar kendi kendilerine korktukları sırada bir bakıyorlar ki dokuz tane hırsız geliyormuş. Bunlar o kadar korkmuşlar ki,
"Eyvah demişler, şimdi hırsızlar gelir, arabamızı, öküzlerimizi alıp giderler." demişler. İçlerinden kör olanı yalandan hırsızlara bağırmış: "Hey, onlar kimse gelsinler. Siz dokuz, biz on dokuz." demiş. Kendi kendilerine [de], "Eyvah, bunlar şimdi bir de gelirlerse biz ne yaparız?"
İkinci sefer yine bağırmış: "Onlar kimse gelsinler. Siz dokuzsunuz, biz on dokuzuz. Erkekseniz geliniz!" demiş.
Hırsızlar bu sözü duydukları gibi hemen kaçmışlar.
Bu üç arkadaş da bakmışlar, hırsızlar çekip gittiler; kendi kendilerine o kadar sevinmişler ki hemen arabalarına binip şehire varmışlar.
(Hasan Gündoğdu, Yunak(Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1976, 23. Kaynak kişi: Elife Gündoğdu, 1932 doğumlu)

B. FIKRA

Bir nükte ile eğlendirmek veya güldürmek amacına yönelik kısa anlatmalar olan fıkralar, aynı zamanda öğüt veren yönleriyle dikkati çeker. Çok kısa anlatmalar olup süsten uzaktır.

Bazıları bilinen, tarihte yaşamış kişiler olan fıkraların kahramanları arasında, sıradan insanlar da yer alabilir. Kimlikleri hakkında kesin bilgi sahibi olduğumuz devlet adamları ile okumuşlar etrafında oluşan fıkralar daha çok anekdot adıyla anılır.

İmparatorluk döneminde düzenlenen ve adları genel olarak Letaif Kitabı olarak anılan yazmalarda, fıkraların en eski örneklerini bulabiliriz. Bu yazmaları; bazen ünlü edebiyat adamları bile kaleme alabilir: Bursalı Lamiî Çelebi (öl. 1531).

Modern fıkra çalışmalarını da, masal çalışmalarıyla başlatmak doğru olur. Fıkralar üzerine; Pertev Naili Boratav, Mehmet Tuğrul, Dursun Yıldırım, Saim Sakaoğlu, Nevzat Gözaydın gibi araştırıcılar çalışmıştır. Yıldırım ve Gözaydın'ın sınıflamalarının yanında, bizim de 1971'de Konya'da sunduğumuz bir bildiride fıkralar sınıflandırılmıştır. Sınıflamamızın gözden geçirilmiş şekli şöyledir:

I. Tarihte yaşamış şahıslar etrafında teşekkül eden fıkralar.
A. Bütün Türk dünyasında tanınan tip (Nasreddin Hoca)
B. Daha çok Anadolu'da tanınan tipler (İncili Çavuş, Bekri Mustafa)
C. Sadece yaşadıkları bölgede tanınan tipler (Tayyip Ağa 'Konya', İbik Dayı 'Ağın-Elazığ', vb.)
II. Bir topluluğu temsil eden tipler etrafında teşekkül eden fıkralar
A. Din ve inanış sistemiyle ilgili olanlar (Hoca, Kadı, Bektaşi, vb.)
B. Bir bölge halkı ile ilgili olanlar (Karatepeli, Kayserili, vb.)
C. Bir karakter veya bir meslek grubu ile ilgili olanlar (Ahmak, sarhoş, hırsız, doktor, vb.)
III. Eş kahramanlı fıkralar (Usta-çırak, komutan-asker, efendi-uşak, vb.)

Konya fıkraları üzerinde bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Feyzi Halıcı'nın Konya Fıkraları (1975) adlı kitabı, pek çok fıkraların yeniden yazılmış şekillerinden oluşmaktadır. Danışmanlığımız altında hazırlanan, İbrahim Altunel'in iki ciltlik, Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerinde Bir Araştırma (1980) adlı doktora tezinde, bir kısmı aydın tipler olmak üzere 72 Konyalı tipe yer verilmiştir. (s. 397-495). Feyzi Halıcı'nın, Seyit Küçükbezirci'nin, M. Ali Apalı'nın, Fakir Usman'ın Selçuk Es'in ve özellikle Celâleddin Kişmir'in Konya gazetelerindeki dizi yazıları Konya fıkraları için bulunmaz kaynaklardır. Masallar için kaynak olarak gösterdiğimiz öğrenci tez ve derlemeleri de önemli kaynaklardır. Biz de, uzun yıllar yerel fıkra tiplerinin tanıtan, bir bölümü bildiri boyutunda on kadar yazı kaleme almıştık.

Mehmet Önder gelmektedir. O, Konya Efsaneleri (1963) adlı çalışmasından başka pek çok eserinde de Konya ile ilgili efsanelere yer vermiştir. Hasan Özönder'in Konya Velileri (1980, 2. bs. 1990) de önemli bir çalışmadır. Saim Sakaoğlu da, gerek derleme, gerekse yayın yoluyla Konya efsaneleri üzerinde çalışmıştır. Seyit Emiroğlu'nun Konya Efsaneleri / İnceleme-Metin (1993) adlı yüksek lisans tezi ise alanın önemli çalışmalarındandır. Seyit Küçükbezirci'nin gazete yazıları arasında efsane metinleri de yer alır ki bunların bazıları Konya Halkbilimi (2006) adlı kitaba da alınıştır. Öğrenci tez ve derlemeleri de zengin bir efsane hazinesidir.

EFSANE ÖRNEKLERİ

1. Konya'da derlenen efsaneler

1.1 Samanyolu

Evrende, değişik konumlarda binlerce gökadası (galaksi) yer alır; bunlardan biri de Samanyolu Gökadası'dır. Merkezindeki bir çekirdeğin etrafında sarmal biçimde pek çok koldan oluşur. Oluşur da onu gökyüzünde gözlemleyen bizler bu büyülü oluşumun bu tür özelliklerini bilir miyiz ki? Hele hele o güzel efsanemizi anlatan kaynak kişimiz? Anlatırlar ki, milyonlarca yık önce kadının biri, adamın birinin samanlığından bir çuvalsaman çalar. Adam, komşusu mudur, başkası mıdır, o da bilinmez. Kadın, saman çuvalını sırtına yüklediği gibi yola koyulur, evinin yolunu tutar. Ancak, yüce yaratıcı, kadının yaptığına, hırsızlığına razı olmaz, çuvalın dibi deliniverir.

Kadın gider, samanlar dökülür; kadın gider, samanlar dökülür. O, evine varıncaya kadar samanlar yerlere dökülüp saçılmış. Kadın evine varsa, baksa ki çuvalda pek az saman kalmış. Böylece, kadının yaptığı işin yanlışlığı yüzüne bir kara olarak vuruluvermiş.
Anlatıcılar, günümüzde gökyüzünde görülen o güzel şeklin aslının bu olduğunu söyler; belki de doğrudur.
Biz, Türkiye'de yaşayan Türkler ile bazı Türk topluluk ve devletlerinde 'Samanyolu' diye adlandırılan bu yola, bazı Türk topluluk ve devletlerinde, 'Süt yolu' veya benzeri adlar verirler. İngilizce konuşan ülkelerde de 'Milky way' diyerek benzer bir ad verirler. Acaba, 'Saman' ile 'Süt' arasında bir bağ arasak mı ki? (Küçükbezirci 1985'ten bilgi ekleyerek genişleten Saim Sakaoğlu)

1.2 Şems Kuyusu

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin yakın arkadaşı, Tebrizli derviş Şemseddin'in türbesi, arkadaşınınki gibi, Konya'dadır. Bugün Karatay Lisesi [şimdi ise Özel İdare binası] olan eski Erkek Sanat Enstitüsü binasının arkasındaki bu türbenin hemen yakınında bir kör kuyu vardır. Suyu çoktan çekilen bu kuyudan, vaktiyle türbedar tarafından isteyenlere su verilirmiş. Benzerlerine Anadolu'nun başka yerlerinde, az da olsa, rastlanılan bir hikâyesi vardır bu kuyunun.
Hac zamanı Konya'dan yola çıkan iki hacı adayı Kâbe'ye varırlar, gerekli ziyareti yaptıktan sonra Zemzem Kuyusu'na giderler. Bu hacılardan biri kuyudan su alırken, elindeki baba yadigârı, kıymetli tası düşüverir. Hacı üzülürse de elden bir şey gelmez. Tası çıkarmak mümkün olmaz. Hacı, başka bir tasla kuyudan suyu alır, gereğini yerine getirir.
Günlerden sonra Konyalı hacılar memleketlerine dönerler. Ziyaretçilerden vakit bulduğu bir gün, tasını kuyuya düşüren hacı Şems-i Tebrizî'nin türbesine gider. Hacı orada ne görsün, Zemzem Kuyusu'na düşürdüğü baba yadigârı tas türbedarın elinde. Türbedara hiçbir şey söylemeden meselenin aslını öğrenmek ister:
"Türbedar efendi, bu tası nereden aldınız acaba?"
"Türbenin bahçesinde bir kuyu vardır, oradan su ihtiyacımızı gideririz. Geçenlerde yine bir ihtiyaç için kuyuya su için gitmiştim. Kuyunun içinde bir şeyin parladığını gördüm. Bu, işte o tastır."

"Bu benim tasımdır, Zemzem Kuyusu'ndan su alırken düşürmüştüm. Öyleyse bu kuyu ile Zemzem Kuyusu arasında bir münasebet olmalı."
O günden sonra Konyalılar bu kuyudan tas tas su içmişler. Kuyu da herkes tarafından tanınmış, adına da Şems-i Tebrizî'nin türbesi yanında olduğu için, Şems Kuyusu denilmiş. (Önder 1963: 80-81; Sakaoğlu1976: 157-158)

1.3 Sarıkız'da Kaybedilen Kaval

Konyalı olup da Hatunsaray beldesini bilmeyen olur mu? Olmaz elbette. Ancak Sarıkız köyünü bilenlerin sayısı ise son derece azdır. Sarıkız köyü, Hatunsaray'ın kuzeydoğunda yer alan Karaağaç köyünün kuzeydoğusundadır. Efsanemizin konusu da bu köydeki bir çobanla ilgilidir.
Sarıkızlı davar çobanı, günün belli saatlerinde sürüsünü suya indirir. Ancak bir şey gözünden kaçmaz. Tekenin biri bazen suya inmez, su içmez. Ama yine de tekenin ağzında ve sakalından sular damlamaktadır.
Çoban, birkaç gün özellikle tekenin nereden su içtiğini gözetlemeye başlar. Teke, bir kayanın yarığına kafasını sokup suyunu içer ve geri dönerek arkadaşlarının arasına karışır. Çoban, merakla tekesinin su içtiği yere varıp etrafı gözden geçirmeye başlar. Kulağına hızlı hızlı akan suların çıkardığı belli olan sesler gelir, orada bir çağlayanın bulunduğunu görür. Su öylesine hızlı akıyormuş ki hızı ölçmek için uzattığı kavalı elinden kaçıp gidivermiş. Çoban, bir süre kavalsız kalmış olmalı...

Gününü doldurup parasını alan çoban memleketine giderken yolu Ereğli'ye de uğrar. Çarşıda gezerken bir dükkânın önünde asılı duran kaval dikkatini çeker. Yaklaşır bakar ki kendi kavalı, Sarıkız köyünde suya kaptırdığı arkadaşı...
Hemen dükkâna giren çoban, o kavalın kendisine ait olduğunu söyleyerek kavalını ister. Çobana, kavalını nerede kaybettiğini sorarlar; o da anlatır. Meğer kavalın bulunduğu su İvriz Çayı imiş.
Efsanenin bundan sonrası benzerlerine göre çok farklı şekilde sürüp gitmektedir. Kavalın kendisine ait olduğunu ispat etmesi yerine çobandan suyun yerini öğrenmek isterler. Ancak çoban kötü bir son beklemektedir. O, suyun yerini gösterdikten sonra öldürülür.
Halk anlatmalarını güzel kılan taraf da budur. Bölgeler; efsanelere, fıkralara, hatta masallara farklı bir gözle bakar ve onları sonuçlandırırlar. Burada çobanın kaval uğruna canından olması motifi pek görülmeyen bir motiftir.
(Sakaoğlu 2003, 206-207)

1. 4 Kızlar Kayası

Meram bağlarının son ucuna doğru Dere Boğazı başlar... Buradan karşıya bakılırsa bir alay, heykel gibi, sivrilmiş taşlar görünür... Çoğu bir insana benzer... Orada kime sorarsanız size şu cevabı verirler: Kızlar Kayası... Taş olmuş insanlar... Ve sonra şu efsaneyi naklederler:
Bir gelin alayı Konya'dan Dereköy'e gelin götürüyormuş... Tam buraya geldikleri zaman gelin sıkıntısını defetmek için atından inmiş... Bu uğursuz sayıldığı için gelin de, alay da, taş kesilmiş...
Diğer bir efsane çok daha manalı:
Konya'dan Dereköy'e gelin götürülüyormuş... Fakat gelinin Konya'da civan gibi bir sevgilisi varmış. Ondan ayırmışlar, Dereköylü bir gence vermişler. Konyalı delikanlı kara sevdalar içinde beddua etmiş: "Bir daha Konya'ya yönünüzü dönerseniz, taş olasınız, inşaallah!" demiş. Tam yarı yolda gelin Konya'ya dönmüş bir "Ah!" çekmiş... İşte bu sırada bütün kafile olduğu yerde taş oluvermiş. Gerçekten bu kayalar birer heykel değil, dereye inen sellerin kumları sürüklemesiyle meydana çıkardığı taş parçaları... Tıpkı peri bacaları gibi... Ama efsane, bu hikâyeyi uydurmuş...(Önder 1963: 80-81)

1.5 Çamlar Niçin Hep Yeşildir?

Göçmen guşlar kış gelince göç etmeye başladıkları vakit, içlerinden biri göç etmemiş, gitmemiş. Arkadaşları geliyo;
Bak kardeşim, arkadaşım, donarsın, üşürsün; yiyecek bulamazsın." demişler.
O da, "Bak, her taraf yeşil." [demiş]. "Bu yeşillik zamanla sararacak, solacak; garlar, yağmurlar alıp götürecek."
"Hayır, ben burada kalacam, siz giderseniz gidin."
"Peki, geliyon mu, gelmiyon mu?"
Arkadaşları göçmeye başlamış, bu kalmış. Havalar soğumaya başlamış zamanla. Bu titremeye, üşümeye başlamış. Tabi yiyecek zorluğu da çekmeye başlamış. Önce kavak ağacına gitmiş:
"Kavak kardeş, beni kabul eder misin? Arkadaşlarım göçdü. Ben gitmedim."
Kavak demiş ki, "Hayır, benim ağacımı, yaprağımı mahvidersin, gövdemi çürüdürsün."
[Kavak] kabul etmemiş. [Guş] uçmuş. Ormanda gezinirken bi sögüd ağıcı [görmüş, o da] gabul etmemiş bunu.
En son umudu çam ağacında bulmuş. Çam ağacına gitmiş, yalvarmış, yakarmış. Çam kardeş, demiş, senin gövdene, yaprağına zarar vermem. Ne olur, beni gabul et; ben çok üşüyorum."
Çam ağacı da sevinmiş bu guşun geldiğine; "Neden olmasın. Hiç olmazsa bana gelen kurtları yersin, ben de senin sayende yaşarım." demiş.
Çam ağaçlarının [her zaman] yeşil olması bu guşdan ileri geliyormuş.
(Mustafa Afşar, Konya Folklorundan Örnekler, Konya 1996, 52. Kaynak kişi: Alime Öztorun, 46 yaşında)

2. Akşehir'de derlenen efsane

2.1 Gelinkaya

Akşehir, Sultan Dağları eteğine kurulmuş tarihî bir şehrimizdir. Sultan Dağları üzerinde bir çok tepe, mağara ve kayalar bulunmaktadır. Bunlardan Gelinkaya en yüksekte sayılır. Burası ile ilgili çeşitli efsane anlatılır. Biri şöyledir: Akşehir'den fakir bir delikanlı, köyün zengin ve soylu bir ailenin kızını sever. Kızın ailesi böyle bir damat adayına kızını vermek istemez. Âşık genç, sevdiği gelin kızı gönlüyle Sultan Dağları'nın en yüksek zirvesine kaçırarak orada dünya evine girip muradına erer. Burada oturan genç çiftin çocukları olur. Gelin hanım, "Çocuklar mutluluğumu gölgeler." diye onları birer, birer kayalardar aşağı atar. Fakat Yaratan, bu duruma razı olmaz; çocuklarını atan gelini o kaya üzerinde taş yapar. Bu kayaların bulunduğu tepe inanışa göre, o zamandan sonra "Gelinkaya" adını alır. Uzun sivri ve dikdörtgen şeklinde olan bu kayalara halk böyle inanmaktadır.(Cenikoğlu 2002: 97)

3. Bozkır'da derlenen efsane

3.1 Davutçuk Kuşu

[Evveli bir oğlanla bir gız gardaşı varımış.] Anaları öğeyimiş. Şindi öğey anaları dışarı goyuvirmiş.
["Gidin, guzuyu güdün!"]
Guzuyu güdellerke yitirmişler. Gız: "Allah, bizi guş it, ganadımızı gümüş it!" dimiş. Gız, oğlan çıkmışlar, ikisi de bir guş olmuş. Gız çığırıyımış:

"Davut, Davuut! Goyunu bulduuun?" Davut da, "Bulu bulu bulduum." dir. (Haydar Doğanay, Konya İli Bozkır İlçesi Kayapınar Köyü Halk Edebiyatı Mahsullerinden Örnekler, Konya 1997, 41)

4.Taşkent'te derlenen bir efsane
4.1 Sultan Çeşmesi
[Selçuklu Sultanı] I. Alâeddin Keykubad, Alanya Beyi ile sınır tespiti için anlaşma yapar. Sultan, biner ata, gelir bu Sultan Çeşmesi'nin başına sabah erkenden.
Alâeddin Keykubad terliymiş, su içmek ister. "Kadın bacı, bir su verir misin?" diye tası uzatır. Kadın pürenlerden iki tane atar tasın içindeki suya.
Alâeddin Keykubad bi daha ister, [kadın] gine [suya püren] atar. Üçüncü seferde [Sultan dayanamaz];
Bacım niye böyle yapıyorsunuz?" der. "Siz, uzaktan geldiniz. Bizim suyumuz çok sert, soğuk. Terlisiniz de... Birden içiverirseniz dokunur. Bu püren hem havayı tebdil eder, hem de 'ağzıma gitmesin' diye ağır ağır içersiniz." [Bu sözler] hoşuna gider Alâeddin Keykubad'ın. "Ne dilersin benden?" der.
[O zamanlar] Ahırlı Bazarı'ndan bez dokuyorlarmış. Kadının bi kardeşi varmış. [Dokunanlardan] vergi alınıyormuş. Bezlere damga vuruluyormuş ki devlet tarafından vergi alınıyormuş.
"Eliniz ererse, Ahırlı Bazarı'nda bi gardeşim var; bezine damga vurdurtmeyiverin!"
Mesele mi Alâeddin Keykubad için... [Sultan ora ahalisine]dua eder:
"Güzeliniz farımasın (yaşlanmasın), çamlarınız kurumasın, bezinize damga vurulmasın!" [Kadınlar yaşlansalar da farımıyorlar, güzelliklerini kaybetmiyorlar, çamlar da kurumuyor, Sultan Çeşmesi'nin ise suyu da kurumuyor. Ya bezlere vurulan damgalar? Onu da tarihçilere sormak gerekir / Saim Sakaoğlu] (Hakan Fişne, Taşkent, dosya nu. 801, 31 Ocak 1992. Kaynak kişi: Abdülbaki Acet)

II. HALK HİKÂYELERİ

Anonim edebiyatımızın bu türü, çeşitli özellikleriyle öbür anlatma türlerinden ayrılır. Bu tür, önemli ölçüde anlatmaya dayanmakla birlikte şiire de yer veren ve bu özelliğiyle dikkati çeken bir türdür.

Hikâyelerde konu aşk, kahramanlık, bazen de ikisinin bir arada görülmesi şeklinde oluşur. Klasik edebiyatımızın hikâyeleri olarak kabul edebileceğimiz bazı mesnevilerin konuları, özel kalıplara sokularak hikâyeleştirilir. Genelde ikinci derecede yer alan şiir bölümünün öne çıkıp hikâyenin çoğunluğunu oluşturduğu özel hikâyeler de vardır. Hikâyeyi oluşturan kişiye musannif, onun yaptığı işe de tasnif etme adı verilir. Musannif olma özelliğini taşıyan bir sanatkâr, ya kendisinin belirlediği bir olaya, veya çevresinde bilinen bir olaya, onun uygun yerlerine şiirler yerleştirir.

Hikâyeyi anlatan kişiye meddah adı verilir. Bunlar dağarcıklarındaki hikâyeleri, geleneğe uygun olarak evlerde, odalarda, kahvehanelerde saz çalarak, türküleri söyleyerek dile getirirler. Sesi güzel olmayan, saz çalmasını da bilmeyen meddahlar, yanlarında bu işleri yapacak ikinci bir kişiyi bulundururlar.

Hikâyelerimizin üzerine çalışanların başında batılı bilginler gelmektedir. Onların çalışmaları metin derleme ve inceleme olarak görülür. W. Radloff, O. Spies, G. Raquette, H. August-Fischer, G. Jacob, L. Szamatolski, H. A. Fischer vb. adları öncelikle sayabiliriz. Türk araştırıcılarının başında Pertev Naili Boratav gelir. N. Sâmi Banarlı, Hikmet İlaydın, İlhan Başgöz, Şükrü Elçin, Muhan Bali, Fikret Türkmen, Saim Sakaoğlu, Ensar Aslan, Ali Berat Alptekin, Ali Duymaz, Nerin Köse, Doğan Kaya, Sabri Koz, vb. hikâyelerimiz üzerine çalışan araştırıcılarımızdır. Hikâyelerin sınıflandırılması konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İlk sınıflama H. A. Fischer tarafından üç dal üzerine kuruludur. Bu sınıflamayı kabul edenlerin yanında ona karşı çıkanlarda olur. Boratav'ın sınıflaması ise şöyledir:

I. Kahramanlık hikâyeleri
A. Köroğlu kolları
B. Diğer kahramanlık hikâyeleri
II. Aşk hikâyeleri
A. Kahramanları muhayyel olanlar
B. Âşık-şairlerin romanlaşmış hayatları
III. Bu kategorilere tamamiyle girmeyen hikâyeler
A. Aşk maceraları
B. Meşhur kaçaklara (eşkiyalara) ait hikâyeler (Boratav 2002, 5-17)

Hikâyelerin konuları ise çeşitli olup eski ve yeni hayatın izlerini taşır.

Konya'da halk hikâyelerinden elbette söz edilemez. Ancak, bu türün çeşitli örnekleri il ve ilçe merkezlerinde ve köylerinde sıkça anlatılmakta idi. Öğrencilerimizin tez ve derlemelerinde bunlardan örnekler verilmiştir. Ancak, bu hikâyeler, meddahlarca değil de saz çalmasını bilmeyen erkek anlatıcılar ve kadınlar tarafından anlatıldıkları için bozulmuş, karıştırılmış ve kısaltılmış olarak görülmektedir. En çok anlatılanları; Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Hürü, Âşık Garip vb. hikâyelerdir.

Ayrıca, Konya'da Dede Korkut hikâyelerinden

de bazı kolların anlatıldığı bilinmektedir. Bamsı Beyrek, Tepegöz ve Deli Dumrul kolları defalarca derlenmiştir. Özellikle Bamsı Beyrek kolunun masallaştırılmış olarak anlatılan şekilleri de bulunmaktadır. Bu konuda Seyit Küçükbezirci ve Saim Sakaoğlu'nun yayımları vardır.

HALK HİKÂYESİ ÖRNEKLERİ

1.Konya'da derlenen halk hikâyesi
1.1 Kerem ile Aslı
Bir padişah varmış, bir de bunun veziri varmış. Padişahın çocuğu olmamış, vezirin çocuğu da olmamış. Aradan yıllar geçiyor, bunlara Hızır aleyhisselâm geliyor. Elmayı kesiyor yarısını vezire, yarısını padişaha veriyor. Bir elma da atına veriyor padişahın, o da gunlamazmış. Tabi yıllar, aylar geçiyor. Vezirin gızı oluyor, padişahın Kerem [adını verdikleri bir oğlu] olur. Vezir başka yerde otururmuş. Vezirin dini de ayrıymış.
Yıllar geçiyor, seneler geçiyor padişahın oğlu Kerem büyüyor. Ata biniyor, ava çıkıyor. Geyik görüyor, geyik bunu götürüyor, gızın tam bahçesine geliyor. Kerem orda Aslı'yı görüyor. Orda ona âşık oluyor, bayılıyor; geliyor. Padişaha, "Bana filanın gizini al" diyemiyor, utanıyor. Ancak sazılan söylüyor. Padişah da bundan bir şey anlamıyor. Padişah Kerem'e;"Bunu alalım, şunu alalım," dese de Kerem bunların hiç birini kabul etmiyor. Aradan zaman geçiyor, yıllar geçiyor, padişahın oğlu Kerem'e dünür gidiyorlar, vezirin gızını alıyor. Ama gönülden vermemiş. Aradan üç ay geçtikten sonra vezir ailesini, gızını alıp kaçıyor. Haber Kerem'e duyuruluyor. Kerem'in de Sofu diye bir arkadaşı varmış. Sofu diyor:
"Kerem, bu böyle olmaz. Ben atları hazırlayayım, düşelim bunların peşine." diyor.
Atlara biniyorlar, varıyor babasına:
"Hakkını helâl et, ben gidecem." diyor.
"Yapma, itme oğlum." diyor.
"Yok baba." diyor.
Babası tersliyor! "Get cehennem ol, nere gidersen git." diyor.
Anasına gidiyor. Anası gitmesini istemiyor ama oğlan bir kere kara sevdaya tutulmuş. [Kerem ile Sofu] Gittikleri yere soruyorlar. "Burdan bir kadın bir gız geçti mi?" Görenler, "Geçti." diyor.
Varıyor yüksek bir dağın yanına, etrafı kar, depesi duman. Kerem:
"Biraz burda oturalım. Ben bir türkü söyleyeyim. Ondan sonra geçelim." diyor.
"Be arkadaş, vardığımız yerde türkü, şarkı... Defol!"
Sofu usanıyor. Aradan zaman geçmiş çektiği eziyetler buna dokunuyor, çıktığına pişman oluyor.
"Sen vardığın yerde türkü söylüyon."
Bunlar orda birbirini kaybediyor. Yüksek dağmış, biri bir yanna, biri bir yanna gitmiş. Bu oturuyor bir kayanın üstüne, orda Cenabı Allah'a dua ediyor.
Bunlar birbirini buluyor, iniyorlar aşağı, gidiyorlar Erzurum'a, geliyorlar Erzurum'da soruyorlar. Erzurum ahalisinden [Aslı'nın] babası zindancıbaşıymış, anası diş çekermiş. Ayrılmadan gız ona mendil vermiş [imiş]. "Dişim ağrıyor." diye anasının yanına gitmiş. "Dişim sancıyor." dimiş.
"Bu sancır, bu sancır, bu sancır."
Otuz iki dişini çektirmiş. Gız anasının yanındaymış. Kerem'i tanıyamamış. O anda ağzı kanamış. Aslı'nın verdiği mendili çıkarmış. "Aman anne, bu Kerem!" diyor.
Gız biliyor. Hemen koşuyorlar zindana. Bunlar kaçacaklar tabi. Oğlan bir türkü söylüyor orda. Gızı yakalayor orda. Cenabı Hakk'a yalvarıyor: "Yâ Rabbi, benim aşkımın yarısını buna ver." diyor.
O anda [Aslı] Kerem'e diyor ki:
"Sen git filan saatte gel, kaçalım." diyor.
Gidiyorlar. Bunlar kaçıyorlar. Filan yere gidiyorlar. Kerem:
"Gidelim." diyormuş. Aslı:
"Yoruldum." dimiş.
Zindandan gelen insanlar orayı sarmışlar, bunların yattığı yeri... Gız uyumuş, sazı almış Kerem, sazılan gızı uyandıracak. Hemen yakalıyorlar, zindana atıyorlar. Orda epey bir yatıyor. Elindeki bir saz, çalarmış.
Ordaki padişah, vezirler diyor ki:
"Bu Allah aşkı."
Kimi diyor: "Şöyle şöyle."
Padişahın bir gız gardeşi varmış:
"Ben bunun Allah aşkı olduğunu bilirim."
"Ne bilin?"
"Bilirim." diyor.
Otuz, kırk gız alıyor, Aslı'yı da alıyor. Hepsine tek tip elbise giydiriyor. Şimdi bahçeye sürüyor. Kerem'i de getiriyorlar. Aslı içlerindeyken Kerem sazı sallayor. Aslı'yı içlerinden (aralarından) alınca Kerem susuyor. Nişanlısının gelmediğini biliyor. Varıyor, padişah diyor ki:
"Ben böyle böyle yaptım. Gene de bildi."
"Kim, ne bilecek? Bilir mi?"
"Ama biliyor."
"Tamam."
Padişah kalkıyor. Gine aynı nişanı koyuyor. Bir gün oğlanla gız kaçıyor. Baksalar ikisi de kamış. Oğlan da çıkıyor, bir köprüye geliyor. Hasankale'ye geliyor. Orda köprü varmış köprünün üstünde bir geyik varmış.
Sana selâm bana haber ver ceylan
Aslı Kesiş buralardan geçti mi?
Geyik de diyor ki:
Sana selâm bana haber ver ceylan
Aslı Kesiş geçti buralardan
Neyse, bunların ordan geçtiğini anlıyor. Bir kabristana geliyorlar. Kabristanda bir gelin ağlayormuş.

"Sofu kardeş, şu gelinin derdini bir anlayalım." diyor.
Saçları liralı, gözleri ahenk
Ahu gözlüm ne gezersin mezarı?
Âşıkı bendeder zülfün tuzağı
Ahu gözlüm ne gezersin mezarı? diyor. Gelin bir bakıyor, bunları görüyor. Ordan eline bir tahta parçası alıyor.[Bu arada Kerem söylemeye devam ediyor:]
Karalar giymişsin yastadır başın
Kudretten çekilmiş karadır kaşın
Ya baban ölmüştür ya kardaşın, diyor Kerem.
Kadın:
Karalar giymişim yastadır başım
Kudretten çekilmiş karadır kaşım
Ne babam ölmüştür ne de gardaşım
Yâr aşkına dolanırım mezarı
Kerem
Gülmedim dünyaya geldim geleli
Ağlayıp da gözyaşımı sileli
Kaç gün oldu senin yârin öleli
Kadın
Ben yanık ağlarım sana ne oldu
Ağlayıp da gözüm kan ile doldu
Sevgilim öleli yedi yıl oldu
Konuşuyorlar, anlaşıyorlar, dertleşiyorlar. Bunlar ayrılıyor kabirden. Devam ediyorlar, az gidiyorlar, uz gidiyorlar, bir şehre geliyorlar. Hakikaken Keşiş'le annesi oraya yerleşiyorlar. Padişah da babasının medrese arkadaşıymış. Ona varıyor, dert yanıyor. Padişah nişanı goyuyor gıza. Gız da kaça kaça ümit kesiliyor. Gızın giydiği elbiseyi Keşiş zehirliyor.

Kerem sazı eline alıyor. Yukardan aşağı düğmeler çözülüyor, aşağı inerkene tekrar ilikleniyor. Çözüyor, ilikleniyor. Kerem bir "Ah!" çekiyor, yanmaya başlıyor. Onu söndüreyim derken gız da onun üstüne çullanıyor. O da yanıp gidiyor. (Şener Şen, Yükselen Kasabası (Selçuklu / Konya) Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya 1988, 93-97. Kaynak kişi: Hüseyin Sağlam, 1942)

2.Ilgın'da Derlenen halk hikâyeleri

2.1 Tayir ile Zöhre

Bir varmış, bi yoğumuş. Evvelden bi goca garıylan goca herif varımış. Az durmuşlar, çok durmuşlar, çocukları olmamış. Herif: "Gaç avrat ben gidiyim, bi geziyim geleyim."dimiş.
Atına binmiş gitmiş. Gezmeye gitmiş. Gidince bi çeşmenin başıma varmış. Oturmuş. Oturunca ordan bi dede çıkmış.
"Yavrum ne arıyan?" dimiş.
"Dede, hiç Allah bize evlat virmedi. Canım sıkıldı, urfum [ruhum] daraldı, buralara geldim." dimiş.
Üç elma virmiş dede ona:
"Al guzum, bunu götür. Garınılan, ailen ilen oturun yiyin. Allah sana bi evlat virecek. Gabuğunu da atına tök. Atın da hamile galacak. Sen ikisinin de adını ben varmayınca goyma. Allah sana bi oğlan evladı virecek." dimiş. Neyse, herif goymuş gelmiş. Üç elmayı garısınlan oturmuşlar, soymuşlar, yimişler. Gabuğunu da gapılarında bi iş gören dutma varımış, arap gızı...
"Al gızım, götür şunu beygirin önüne dök de gel." dimişler.
Götürmüş, gabuğunu giderken arap gızı yiyerek gitmiş. Yiyerek gidince beygir olmuş hamile, arap gızı olmuş hamile, goca herifin garısı da olmuş hamile, üçü de olmuşlar. Üçü de birer oğlan doğurmuşlar gari. Beygirinki de erkek olmuş. Neyse biraz beklemişler. Dede gelmiş. Dede gelince bunlar kahmışlar bi gurban kesmişler. Kövü davet itmişler. Dede çocuğun adım goymuş.
"Çocuğun: adı Tayir" dimiş.
"Atın gulunun adı da Gamertay. Bu at bu oğlanın" dimiş, goymuş gitmiş.
Ondan sonra bunlar büyümüşler yitişmişler. Büyüyüp yitişince arap gızının bi gomşularının gızı varımış. Zöhre adlı bi gız. Çok gözelimiş. Oğlan buna âşık olmuş. Oğlan buna âşık olunca, anası dünür olmuş, "Alıyım" diyi dünür olunca arap gızı dimişkine:
"Ben alacam oğluma o gızı" dimiş. Goca herif de arap gızının lafına çok bakarımış. Severimişimiş onu, güççukden gari evinde büyütmüş, gapılarında iş görürümüş. "Olmaz" filan didiyse de avrat. Herif:
"Arap gızının çocuğuna alalım ya, bizim çocuğa niye alıyak o gız!" dimiş. Olurdu olmazdı... Bi gün adam:
"Hadi bu topraklardan çık git" dimiş, kendi oğluna herif. "Ben Zöhre'yi arap gızının oğluna alacam" dimiş.
O zamana gadak Tayir küsmüş, Gamertayına binmiş. Goymuş gitmiş. Ta Mardin'e gitmiş. Küsmüş gari ta Mardin'e gitmiş. Ordan Mardin'de çalışırımış gayri işde. Küsmüş gari anasına babasına, terketmiş silayı kövü. Bi de bi gün Zöhre çıkmış gece köşkün önüne oturmuş, ağlarımış gece. Ağlarken gapının önünden kevran geçerimiş. Kevran geçerkene dimişkine. Bi deliganlı varımış kevranın önünde, kevranın önünü çeken. Zöhre'ye türkü söylerimiş;
"Ay mısın ıldız mısın?
Gece misin gündüz müsün?
Sorması ayıp olmazsa
Gelin misin gız mısın"? dimiş.
O da dimişkine. Zöhre de oğlana:
"Ay değilim ıldızım
Gece değilim gündüzüm
Tayir beni sorarsa
Palah gibi bi gizim" dimiş.
O zamana gadar oğlan bu türküyü gari kevrancıbaşı, çalıp giderimiş. Varavara Mardin'e varmışlar. Tayir de beygirini sularımış. Bi dinlemiş türküyü, türkü kendine.

"Len nerden dutdun bu türküyü?"
"İşde emmi filanca yirden geçiyidik. Ben orda bi gız gördüm. Bu türküyü söyledim. Gız da bene böyle söyledi" dimiş.
"Haa!" dimiş Tayir.
O zamaha gadar Tayir atına binmiş sürmüş köye gerisingeri gelmiş. Kövüne gelmiş. Gece gelmiş o gızların içine garışmış. Hemen Zöhre bunu almış içeriye, bi gız urbası giydirmişler. İşlerine goymuşlar, işlerine goyunca, arap gızı her gün gelip sayarımış, o gızları gırk tene gız. "Tayir gelir mi acaba?" diyerek sabah gelir sayarınış. Bi yandan sayarımış arap gızı, bi yandan gülüşü gülüşüvürülerirniş gızlar. Bildirmeyeceklerimiş Tayir'i. O zamana gadar varmışlar babasına: "Tayir gelmiş." dimişler.
"Gızlar sayıyı saydirmiyler. Tayir gelmiş." dimişler.
"Ele mi, çağırın şu oğlanı."
dimiş babası. Oğlanı çağırmışlar. Oğlanı yatırmış haşır haşır kesmiş. (Allah belanı virsin). Oğlanı kesmiş.
"Hah, götürün gömün gari."
dimiş. (Allah sene evlat virdi, hiç kesilir mi?) Ondan sona getirmişler gömmüşler. Amanın, Zöhre garı bi ağlamış, bi ağlamış, dağlar daşlar kövler sesinden zerulundan (iniltisinden) duramamış. O gadar ağlamış, kimse durduramamış. Arap gızının oğluna da varmamış. Sormuşlar;
"Ne İstiyi acaba?" dimiş babası böoz [bu kez].
"Zöhre neden durur, bi sorun"
dimiş. Zöhre:
"Gırk tene ağzı nişanlı şişek [kuzu] keserse, Tayir'in hayrı uçu bi pilav tökerse, bi ekmeğin üsdüne bene de acıcık gollarsa, alıp gider de Tayir'in başucunda yirsem ondan sona ben ağıdı keserim" dimiş. O zamana gadar gitmiş gari gırk tene ağzı nişanlı şişek kesmiş. Bi pilav tökmüş, kövü davet itmiş. Accık da bi ekmeğin üstüne Zöhre'ye pilav goymuşlar. Zöhre pilavı almış, mezere hücum itmiş. Köv ardından çıkmış. "Acaba bu nörecek mezerde, niye gidiy?" Varmış, varmış, varmış mezerin başucuna varmış. Ekmeği şöyle goyuvurmuş onya, mezar yarılıvırmış. Mezer yarıldığıylan Zöhre'yi içine alıvırmış. Gucaklaşmışlar yatmışlar mezerin içine. Ondan sonra gavuşamadılar ya, gucaklaşmış yatmışlar. Herif:
"Gidin mezeri açın, eğer aşsa yanları birleşik de üs yanları açığısa getirin yini gatdan ikisini bi da keseyim. Üs yanlan birleşiğise onlar Hak âşığı olmuş, ellemeyelim".
dimiş. Varmışlar kövcek beş on gişi mezeri aşmışlarımış üs yanları böyle gucaklaşmışlar. Ondan sonra yüz yüze gelmişler aşsa tarafları ayrıymış. Ondan sona gari;
"Tamam, bunlar Hak âşığı olmuşlar". dimişler. Örtüvürmüşler gabirini, goymuşlar gelmişler. Onlar irmiş muradına...
(Huriye Topçuoğlu, Ilgın (Konya)'dan Derlenmiş Masal ve Halk Hikâyeleri, Konya 1996, 134-137. Kaynak kişi: Hediye Uçak, 1940)

2.2 Arzu ile Gamber

Bi varmış, bi yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, padişahın bir oğlu varmış, adı Gamber'miş. Bi de yörükler varmış. Böyle ova ova, yayla yayla gezerlerimiş. Geze geze gelmişler o köye. Padişahın yol kenarında bi tarlaları varımış. Bunu gelen yörükler yidirimiş, giden yörükler yidirimiş; hiç ekin alamazlarımış. Padişah:
"Oğlum, yörüklerin gelme vakti yaklaşdı. Git, tarlanın kenarında dur, yidirme ekinleri." demiş. Oğlan neyse süslenmiş etmiş, gitmiş tarlaya. Yörükler de geliyolarmış. Yörüklerin de bi gızı varımış. Adı Arzu'yumuş. O kadar güzel bi gızmış ki bakanlar âşık olurmuş. Padişahın oğlu bunu bi görüyo, âşık oluyo. Ne ekini gözü görüyo, ne tarlayı, ne takgayı. Unutmuş ekini filan. Tabi yörüklerin goyunları guzuları yiyerek, tarlaya geçmiş gitmiş. Oğlan akşam eve geliyo.
"Oğlum noldu?" diyo babası.
"Valla baba ne sen sor, ne ben söyleyeyim. Tarlayı ekini, dikini gözüm görmedi. Yörüklerin bi gızı var, ona âşık oldum." diyo.
"Oğlum, sen bi padişahın oğlusun. Ben yörük gızın sana almam."
"Ya baba, bildiğin gibi değil, ben buna çok âşığım."
"Ben yörük gızını almam, sümene [boş yere] kendi kendine gelin güve olma!" diyor. Neyse, çocuk böyle kendi kendine âşık artık; yanıyo, dutuşuyo. Yörüklerin saati geliyo, göçebelik başlıyo. Göçüp gidiyolar. Oğlan böyle üzüntüden hasretlikden iliğinde guruyo. Babası da: "Napıyım, gidiyim, buluyum da bari oğlana alıyım bunu." diyo. Sonra, neyse babayla oğlan düşüyolar bu yörükleri aramaya, yayla yayla, ova ova; buluyolar.
Bunların da bi simge bilezikleri varımış. Kime böyle nişan itcek evlendireceklerse o bileziği ona takarlarımış. O bileziği kaybeden gelinin boğazı kesilirimiş.
Neyse, varıyolar; dünür oluyolar. Söz kesiliyo, bileziği kayınpeder gelin kıza takıyor. Neyse zaman geçiyo, bunlar geliyolar gine bu ovanın yaylasına. Orda da bir dere varımış. Derede ikisi oynaşıp, gülüşüp şakalaşırka gız bileziği düşürüyo dereye. Ee, bunun sonucu yok, düğünleri yaklaşıyo, herşeyleri hazırlanıyo; yemekler aşlar. Düğün olacak, inekler danalar...
"Baba, nolur düğünü etmeyin".
"Oğlum, sen ölüyodun öteğene (yakın zamana) gadar düğün idelim diyi".
Bunlar derede devamlı gızıla ikisi bilezik ararlarımış. Başlamış gız çalmaya:
"Sen pınara vardın mı?
Elini de yüzünü yudun mu?
Dinim imanım Gamber
Sen bileziği buldun mu?" diyor.
Bu sefer tabi o tarafa çaktırmamak için türküyle

böyle birbirine soruyolar. Gamber alıyor:
"Ben pınara varmadım
Elimi de yüzümü yumadım
Dinim imanım Arzu
Ben bileziğini görmedim"
diyor. Neyse gız biliyo bunun bulunmadığını. Böyle oğlanla gız yanıp dutuşuyolar. Yadeyse (aksi takdirde) gızın kelle gidecek, seviyo da. Yine geliyo.
"Baba, nolur düğünü erteledelim. Nişanlı durmak daha iyi oluyo".
diyo. Neyse derenin kenarına aramaya taramaya devam ediyorlar. Gızıla ikisinin içi yanıyo..
"Nolur Allah'ım, bize yardım et." diyorlar. Ararka tararka gız; gine türkü çalıyor. Gız gine başlıyor türkü çalmaya. Soracak tabi oğlana:
Sen pınara vardın mı?
Elini de yüzünü yudun mu?
Dinim imanım Gamber
Sen bileziğimi gördün mü?
Oğlana soruyo gız. Tam oğlan aranırka taranırka bilezik gözüne ilişiyo. Alıyor oğlan:
"Ben pınara vardım
Elimi de yüzümü yudum
Dinim imanım Arzu
Ben bileziğini gördüm" diyor.
İkisi hemen böyle sevinçden bi atlaşıyolar suyun içine. Gız atlıyo, oğlan atlıyo. Dere alıp giderimiş gızı. Hemen oğlan koşuyo, dutuyo orda gine çıkardıyo. Guçaklaşıyolar, seyirderek köye varıyolar.
"Baba baba düğünümüzü yap!"
"Oğlum ne oldu?"
"Ee baba, böyle böyle, Arzu bileziği gaybetdiydi. Birkaç gündür, kaç aydır derede bilezik ararız. Bulduk. Arzu'nun kelle gidecedi bulmasaydık. Bu bizim geleneğimiz göreneğimiz." diyorlar. Ondan sonra, "Tamam, öyle mi?"
"Öyle."
Kırk gün kırk gece bi düğün idiyo bunlar. Yiyor içiyor, muradına geçiyor.
(Huriye Topçuoğlu, Ilgın (Konya)'dan Derlenmiş Masal ve Halk Hikâyeleri, Konya 1996, 131-133. Kaynak kişi: Dudu Topçuoğlu, 1950)

3. Konya'da derlenen bir Dede Korkut Hikâyesi
3.1 Deli Dumrul
Deli Dumrul diye bir zat varımış, Bu Deli Dumrul bir gün otururken Azrail gözüne görünüyo: "Ben diyor, senin canını almaya geldim." diyor. Öyle deyince, bunu alıyor bir telaş, "Ne yapsam acaba?" diyor.
"Peki benim kaç günlük ömrüm var?" diyor. "İşte senin bir hafta on gün neyse ömrün var, diyor. Ben o zaman gelecem, hazırlan diyor, senin canını alacam." diyor.
Bu zavallıcık da ne yapsın, doğru babasına gidiyor; ihtiyar yaşlı babası varımış. "Babacım, benim on günlük bir ömrüm kaldı, ne olur canını bana bağışlar mısın?" diyor. Babası bi düşünüyor, on gün zarfında kendi canını istiyor. Nasıl kıysın da versin.
"Oğlum, bunca zamandır ben sana emek verdim, büyüttüm; nasıl verem ben sana canımı, git başkasından işte." diyor.
Ordan üzüntüylen annesine geliyor. "Anne, benim on günlük ömrüm kaldı çok sevdiğim babamdan canını istedim, "Bana bağışla," diye, babam canını bana bağışlamadı, sen verir misin?" diyor.
Annesi bi düşünüyor, "Oğlum, ben seni doğurdum, emzirdim, büyüttüm; gece gündüz gahrını çektim. Sana bi canım feda olsun verem ama şurda bi dört günlük ömrüm kaldı, ha biraz daha yaşayım, olmaz mı?" diyor.
O da kıyamıyor canını vermeye. Deli Dumrul ordan geliyor doğru eve. İki gözü iki çeşme, gününden bir gün eksilmiş, dokuz gün kalmış. Dokuz on gün zarfında Azrail gelecek canını alacak.
Karısı diyor ki, "Neden üzülüyorsun, üzülme, ne olacak bi can değil mi, feda olsun, ben veririm sana canımı." diyor.
"Aman hanım, nasıl olur bak çocuklarımız var."
"Ben gedersem hiç olmasa sen arkada kalır, büyütürsün." diyor.
"Yok diyor, ben giderim, sen büyütürsün, ne fark eder benim canım senin için feda olsun" diyor.
"Olur mu böyle hiç?" diyor.
Bunlar böyle vedalaşırken Allah Teala yukardan gökten Cebrail (a. s.) indiriyor.
Diyor ki, "Git, bu zatlara söyle, hiç üzülmesinler. Ben bu Deli Dumrul'un canına bi can daha bağışladım, ömrünü uzattım, kendine müjdele diyor. İhtiyar dede nene oluncaya kadar karı-koca mutlu yaşasınlar, ben onu ölçmek istedim." diyor.
Öyle olunca Cebrail (a. s.) geliyor, bu müjdeli haberi veriyor. Onlar da sevinçlerinden bi düğün, bi bayram ediyorlar, karı-koca çok mutlu yaşıyorlar.
(Hatice Yüksel, Elazığ, Gazipaşa, Konya ve Taşkent'in Halk Edebiyatı Metinleri, Konya 1993, 88-90. Kaynak kişi: Yaşar Hardavalı, 1937)

IV. MANZUM OLANLAR

Mâni, ninni, türkü, tekerleme, ağıt, çocuk sevmeleri gibi ürünler bu dala girer. Birer dörtlükten oluşanların yanında uzun olanları da vardır. Özellikle türkülerin saz eşliğinde, ağıtların irticalen söylenmeleri ağıt ve çocuk sevmelerinin kolaylıkla değişebileceği başlıca özellikleridir.

A. TÜRKÜ
Varlığını sürekli olarak koruyabilen, güncelliğini yeni örneklerle geliştiren bir tür olan türkülerin, saz eşliğinde de söylenmesi, yaygınlığının başlıca kaynaklarıdır.

Türk kelimesine getirilen nisbet ekiyle (î) oluşturulan türkî kelimesi zamanla türkü şeklini almıştır. Günlük hayatımızda, özellikle acıların ve sevinçlerin ortaya konulmasında önemli görevleri vardır.

Türküler, ezgilerine, konularına ve yapılarına göre ayırarak sınıflandırılır. Türküler üzerinde; M. Ragıp Gazimihal, Y. Z. Demircioğlu, Pertev Naili Boratav, Hikmet Dizdaroğlu, Mehmet Özbek, Süleyman Şenel, Halil Atılgan, vb. araştırıcıların çalışmaları vardır.

Konya türküleri üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda artış göstermiştir. Alanın en eski çalışması, M. Ragıp Gazimihal'in Konya'da Musiki (1947) adlı eseridir. Sefa Odabaşı, M. T. Sakman, Seyit Küçükbezirci gibi araştırıcılar da konu ile ilgili kitap yayımlayan Konyalı araştırıcılardır. Ayrıca, konu ile ilgili çeşitli gazete ve dergi makalesi yayımlamış, bazı türküler üzerine derinlemesine araştırmalar yapılmıştır.

TÜRKÜ ÖRNEKLERİ

1. Konya'da derlenen bir türkü
1.1 Aksinne Türküsü
Aksinne'ye vardım (aman aman) goyun yaymaya
Goyun yaymaya değil (annem annem) yâri görmeye
Bir boyuna bakdım (anam) bir de yüzüne
Sürmeler mi çektin (aman) ela gözüne
Aksine yolları bükdü belimi
Demir gilebcekler sökdü golumu
Aksinne yolları tozar mı tozar
İki gabirci durmuş gabirim gazar
Bana deli diller ben mi deliyim
On gün deliyisem beş gün usluyum
Damda buhariyi adam sanırdım
Gelirken geçerken selam verirdim
(Küçükbezirci: 2000, 107)

1.2 Cezayir Türküsü
Cezayirin harmanları savrulur
Savrılır da sağ yanına devrilir
İller annem dir de başım çevrilir
Çelenleri mermer daşlı Cezayir
Gözleri hilâl gaşlı Cezayir
Cezayir'in menekşesi top biter
Arasında da eğlim eğlim ot biter
Bu ayrılık annem bize çok gider
Çelenleri mermer daşlı Cezayir
Gözelleri ebru saşlı Cezayir
Cezayir'in yüksek olur evleri
İçindedir ağaları beyleri
Türkçe bilmez Arapçadır evleri
Çelenleri mermer daşlı Cezayir
Gözelleri ebru saşlı Cezayir
(Küçükbezirci: 2006, 35) (Derleyen: Seyit Küçükbezirci, 1958)

1.3 Kâzım Türküsü
Mezar arasında harman olur mu
Kama yarasına derman olur mu
Kamayı vuran da iman olur mu
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
Mezar arasından atlayamadım
Döküldü cephanem toplayamadım
Zalim düşmanları haklayamadım
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
Mezar arasında kanlı kasaplar
İnsan ahbabına kama mı saplar
Cenazem geliyor bakın ahbaplar
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
Yüce dağ başında ışık ışıldar
Kâzım'ı vurmuşlar kanlar fışıldar
Duyduk [Duydu da] gelmedi zalim komşular
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
Mezarımın daşı gıbleye karşı
Başıma diksinler ayetli daşı
Üstümdeki çimenler gözümün yaşı
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
Mezar arasında melekler çoktur
Gelme cerrah gelme çaresi yoktur
Benim Hak'tan başka hiç kimsem yoktur
Aslanım Kâzım'ım yerde yatıyor
Gaytan bıyıkları gana batıyor
(Odabaşı-Öztürk 1999, 93-94) (Türkü, Cenap Kendi tarafından derlenmiştir.)

2.Meram'da derlenen Bozkır kına ağıdı
2.1 Kına Ağıdı
Gızın babası böyük babası
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın babası güççük babası
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın dedesi böyük dedesi
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın annesi böyük annesi
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın dayısı böyük dayısı
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın teyzesi böyük teyzesi
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın dayısı güççük dayısı
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın abisi böyük abisi
Gız sana musafir kaldı
Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Gızın anası güççük anası
Gız sana musafir kaldı

Böğün ağşamlık yarın öğlenlik
Sofrada kaldı gaşığı
Atladı çıktı eşiği
Gız eşim var sağlığıla
Gız eşim gınan gutlu olsun
Vardığın yer devletin olsun
(Murat Şen, Konya, Şubat 1989. Kaset nu: 37. Kaynak kişi: Ayşe Apan, Bozkır 1938)

3. Cihanbeyli'de düğün türküleri
3.1 Damat Okşama
Elimi de çaldım ıstıra
Elimi de kesti ustura
Mevla'm neler göstere
Kutlu olsun yarenim kutlu olsun
Bindiğin atlar etli olsun
Düğünün mübarek olsun
Keklik kumda eşinir
Eşindikçe deşinir
Güveyi de neler düşünür
Kutlu olsun yarenim kutlu olsun
Bindiğim atlar etli olsun
Düğünün mübarek olsun
Kekliğim seker ağlar
Tüyünü döker ağlar
Babasız güvey olan
Boynunu büker ağlar
(anasız güvey olan / içini çeker ağlar)
Kutlu olsun yarenim kutlu olsun
Bindiğim atlar etli olsun
Düğünün mübarek olsun
(Flamingo ve Tuz Diyarı Cihanbeyli 2002, Konya, 2002, 84)

3.2 Gelin Gelişi
Gelinin giydiği mavi
Gelin de güveyin avı
Hoş geldin allı gelin
Sefa geldin pullu gelin
Gelin geldi evimize
Şenlik oldu oğlumuza
Neşe doldu evimize
Hoş geldin allı gelin
Gelinin giydiği atlas
Üstüne iğneler batmaz
El oğlu Allah'tan korkmaz
Hoş geldin allı gelin
(Flamingo ve Tuz Diyarı Cihanbeyli 2002, Konya, 2002, 86)

4.Kulu'da derlenen kına türküsü
4.1 Kına Türküsü
Atladı çıktı işiği
Sufranda galdı gaşığı
Gız evlerin yakışığı
Gız anam gınan gutlu olsun
Ağzında dillerin datlı olsun
Mercimek ektim bitti mi
Gonya yolların dutdu mu
Gız annen seni unutdu mu
Gız anam gınan gutlu olsun
Ağzında dillerin datlı olsun
Çığırın bunun gardaşını
Guşatsın bilinin guşağını
Getirin bindirelim atını
Gız anam gınan gutlu olsun
Ağzında dillerin datlı olsun
(Suzan Filik, Kozanlı, Şubat 1992/ Kaset nu. 780, söyleyen: Hikmet Kavak)

4.2 Harmana Bak
Harmana bak harmana
Hor bakıyor yâr bana
Hor bakarsa hor baksın
Bulunma mı yâr bana
İlana bak ilana
Devrim büküm dolana
Yârimi kayibittim
Beş yüz altın bulana
Karşıda çatal kapı
Üstünde keser sapı
Yârimi kayıbittim
Ararım kapı kapı
Şapkanı eğdirmişsin
Kaşına değdirmişsin
Pek de gozel değilsin
Kendini sevdirmişsin
Güvercinim süt beyaz
Gitti bahar geldi yaz
Gorban olayım Allah
Şu gozeli bana yaz
Bal olmasa yal olur mu
Tabağa koyulur mu
Gozel seven öğlanın
Kolları yorulur mu
Al düğme yişil düğme
Yine düştün göğnüme
Sen göğnüme düştükçe
Kan damlar yüreğime
(Süleyman Çelik, Kulu ve Köylerinden Derlemeler, Konya 1992, 38-40)

B.MÂNİ
Yedi heceli mısralardan kurulan, bağımsız dörtlüklerden oluşan bu tür, Türk halkının en sevdiği ve hayatının farklı aşamalarında kullandığı bir üründür. Konuları arasında bağ olsun veya olmasın birkaç mâni arka arkaya getirilerek bir türkü oluşturuluverir. Alışılmış yapısının dışında, mısra sayısı ve mısralarından hece sayısı değişik olan mâniler de vardır. Bu türün bir alt dalının dikkati çeken en önemli özelliği, ona daha farklı bir yapı ve anlam kazandıran cinaslı olması özelliğidir. Bu tür mânilere Kuzeydoğu Anadolu ve Azerbaycan'da bayatı, Şanlıurfa ve Kerkük'te hoyrat adı verilir. Yabancı bilginlerden mânilerimiz üzerinde çalışan önemli eserler ortaya koyan yok gibidir. Bizde ise Kilisli Muallim Rıfat, Pertev Naili Boratav, N. Eset, N. Yağmurdereli, Şükrü Elçin, A. Çelik gibi araştırıcıların çalışmaları vardır. Konya mânileri üzerinde yapılmış bağımsız

çalışma yoktur. S. Nüzhet Ergun ile M. F. Uğur'un hazırladıkları Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı (1926) adlı eserde yüzlerce mâni metni yer almaktadır. Ayrıca, Konya kültürü ile ilgili kitap ve makalelerde de mânilere rastlanılmaktadır.

MÂNİ ÖRNEKLERİ

1. Konya'da derlenen mâniler
1.1
Ah buğdayım buğdayım
Sererek gurutayım
Sen gibi argadaşı
Ben nasıl unutayım
Al elmayı oyamadım
Ben dadına doyamadım
Çığar oğlan göyneği
Ben dünyaya doyamadım
Ağlar iken gülemem
Ne ettiğim bilemem
Ölüme baş eğerim
Ayrılığa gelemem
Al kesesi mor kesesi
Gonya'mızın Mevlâna'sı
Dert görmesin viren eller
Hacıda gurban kesesi
Bahçelerde bibersin
Bilirim yâr güzelsin
Sana gönül viremem
Yirmiliksin gidersin
Keten göynek dize dek
Gak gidelim bize dek
Gel sarılalım yatalım
İlkbahardan güze dek
Hele helesi gözel
Pancar selesi gözel
Teknede ekmeği yok
Sallaması pek gözel
Merdivenim gırk ayak
Gırkına vurdum dayak
Yar garşıdan gelirken
Ne el kalır ne ayak
Mâni bilmem ne diyim
Hangi yola gidiyim
İlinkiler gül fidan
Ben gundağı nidiyim
Serçe seker izi yok
Pilav gaynar gözü yok
Dürü getirenlerin
Dördünün de gözü yok
(Tamer Hazer, Konya İli Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya 1994, 32-37. Kaynak kişi: Değişik kişiler)
Not: 2 ve 4. mâniler sekizer hecelidir.

1.2 (Karatay)
Al eline kalemi
Yaz başına geleni
Çıktım dağlar başına
Göremedim ben seni
Arpayı yolduralım
Destiyi dolduralım
Sabır et nazlı yârim
Harmanı kaldıralım
At bağladım düzlere
Çok güründüm gözlere
İşte geldim gidiyom
Yârim kalsın sizlere
Evleri var sekili
Aynaları dikili
Yârim gurbete gitti
Yok ardında vekili
Karşıdan gördüm seni
Görünce bildim seni
Bakmalara kıymazdım
Gurbete saldım seni
Kaşların birdir yârim
Dilin bülbüldür yârim
Düşman ayırdı bizi
Kalbimiz birdir yârim
Penceresi perdeli
Çiçek açmış zerdali
Ellerin yâri gelmiş
Nerde bizim zır deli
Peşkir aldım direkten
Bir ah çektim yürekten
Neden ahlar çekmiyem
Yârim gitti elimden
Sarı babış dabanı
Ben istemem yabanı
İki kardeş bir olup
Öldürelim babanı
Yumurta aldım satın
Kabuğu dolu altın
Eller ne derse desin
Yârim ağa ben kadın
(Halit Turhan, Konya İli Karatay İlçesi Yarma Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1995, 27-31, kaynak kişi: Değişik kişiler)

1.3 Ramazan mânileri (Karatay)
Davulcu bayrak açtı
Misk amberleri saçtı
Güzeldir de Ramazan
Elden aniden kaçtı
Davulcunun ipi galın
Dalgın uykulara dalın
İşte geldim gidiyom
Hanenizde hoşça kalın
(Halit Turhan, Konya İli Karatay İlçesi Yarma Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1995, 28. Kaynak kişi: değişik kişiler)

1. 4 (Meram)
Karşıda duran sensin
Zülfünü buran sensin
Bana cellat kâr etmez
Boynumu vuran sensin
Odanı kireç eyle
Yüzünü güleç eyle
Bu derdi senden aldım
Derdime ilaç eyle

Neler geldi başıma
(Saadet Orhan, Orhaniye Köyü (Konya) Folklorundan Örnekler, Konya 1992, 147-150. Kaynak kişi: Emine Avcı)

3.Beyşehir'de derlenen mâniler
3.1
Damdan attım kabağı
Yârim altın tabağı
Horoz gözüm kör olsun
Çabuk ettin sabahı
Entarisi akımış
Benim yârim okumuş
Sırtındaki yeleği
Hangi eller dokumuş
Gara örme örmesin
Eli gundak görmesin
Bizi böyle edenler
Başa gadar sürmesin
Gara çorap yaşımış
Ayakları üşümüş
Galdır yârim şapkayı
Şafak yeri ışımış
Gonya'nın yapısına
Gül soktum gapısına
Yaz da gönder bir mektup
Durayım kokusuna
Dama çıkma baş açık
Arpalar gara gılçık
Eğer beni seversen
Al da beni yola çık
(Derleyen: Sabahat Koç, Beyşehir, 19 Şubat 1990/ kaset nu: 646. Kaynak kişi: Havva Koç.)

4.Hadim'de derlenen mâniler
4.1
Bahçelerde fundayımKapım kapıma bakar
Bakışın canlar yakar
Ben size çok mu geldim
Herkes başıma kakar
Çini tabakta reçel
Bu günler gelir geçer
Ağam dilim söylemez
Galbimden neler geçer
Bahçelerde nar olur
Güzel kızdan yâr olur
Yâr vefalı olursa
Dertlere derman olur
Mezarım derin idin
Su serpin derin idin
Yârdan vefa görmedim
Ahrette gelin idin
Köylü ovalı geldi
Atlı develi geldi
Bu sevdalar başıma
Seni seveli geldi
Sandık üstünde nar var
İğdemize bir yıl var
Zaten galbimi gırdın
Üç gün üç gece yalvar
Ağlarım ben gülen yok
Gözyaşlarım silen yok
İşte ben gidiyorum
Gitme diyenim de yok
Kaşların keman senin
Elinden el'man senin
Bana derler Mecnun'sun
Nerede Leyla'n senin
Felek furdu daş ile
Gözün doldu yaş ile
Nerelere gidem ben
Bu sevdalı baş ile
Göğer bostanın göğer
Herkes sevdiğin ister
Garip kaldım burlarda
Her gelen beni düğer
(Murat Şen, Meram, 3 Şubat 1989 / kaset nu. 37. Kaynak kişi: Ayşe Ağan 'aslen Bozkırlı')

1.5 (Selçuklu)
A. Sorulu mâniler
Ak üzümde yağ m'olur?
Baba burda bal m'olur?
Hasiretlik çekenin
Yüreğinde yağ m'olur?
Al elma soyulur mu?
Tadına doyulur mu?
Güzel seven yiğidin
Kolları yorulur mu?
Allı yâr yeşilli yâr
Boyu boyuma uyar
İkimizin boyu bir
Ayırmaya kim kıyar?
Çaya vardım çay susuz
Para buldum yazısız
İllerin yâri gelmiş
Hani benim hayırsız?
B. Çoban'lı mâniler
Duman duman üstüne
Dağ dumanın üstüne
Yorulduysan ay çoban
Yaslan kolun üstüne
Dağ ardından yel gelir
Deste deste gül gelir
Varman gızlar çobana
Ayda yılda bir gelir
Kaldır çoban koyunu
Kösmüş alev boyunu
Ölmeden göreyidim
Şu çobanın boyunu
Kalenin ardı kenger
Çoban goyunu gönder
Köpeğinden varamam
Yönünü bura dönder

C.Farklı yapıda kafiyesi olan mâniler

Ak üzümün aklığı
Dibinin taraklığı
Hiç aklımdan gitmiyor
Yârimin uzaklığı
Çan sesine çan sesine

Uyandım yâr sesine
Yârim keklikten şahan
Düşerim ensesine
Eğil kavağım eğil
Deniz kenarı değil
Bu herife gız verin
Cahil, Müslüman değil
Karşıda gara çalı
Ne gararın hay çalı
Ben sana yâr dimem
Git şurdan sıraçalı
(Şener Şen, Yükselen Kasabası (Selçuklu / Konya) Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya 1998, 136-141; kaynak kişi: Değişik kişiler.)

2. Akören'de derlenen mâniler
2.1
Galenin ardı bostan
Yıkılsın Arabistan
Osman benim olursa
Giyerim naylon fistan
Harman yiri yarıldı
Annem bana darıldı
Ne darıldın hay anne
İlin oğlu sarıldı
Harmana guyu gazdım
Yar okudu ben yazdım
Yâra bakacam diye
Düşdüm gebereyazdım
İncecik bulgur musun
Sen bana vurgun musun
Yana yana kül oldum
Daha inanmaz mısın
Vardım çeşme başına
Yazı yazdım daşına
Gelen geçen okusun
Fundanın dalındayım
Anam beni sorarsa
Kızların yanındayım
Derelerden buz alma
Almanya'dan kız alma
Almanya'nın kızları
Doksan kocadan kalma
Gök ekin biçilir mi
İyisi seçilir mi
Sular minare boyu
Köprüsüz geçilir mi
Kaya dibi kavurma
Kız saçını savurma
Kaçırırsam ben seni
Baba diye bağırma
Kız Müniver Müniver (Münevver)
Merdivenden iniver
Bir isteyen gelince
Yaşım küçük deyiver
Madünüs (Maydanoz) ot değil mi
Yaprağı dört değil mi
Ben yârimden ayrıldım
Bu bana dert değil mi
Mâni söyler coşarım
Deniz gibi taşarım
Kimseye zararım yok
İnsan gibi yaşarım
Okuyom yazı bilmem
Severim nazı bilmem
Bu yaz burada kalalım
Gelecek güzü bilmem
Seni gidi oyunbaz
Cilvesine doyulmaz
Söndürülmüş bal gibi
Yemesine doyulmaz
Tilki girdi kümese
Tavukları yemese
Bir öptüm bir ısırdım
Anasına demese
(Ayşegül Türker, Konya Folklorundan Örnekler, Konya 1992, 74-78)

5.Halkapınar'da derlenen mâniler
5.1
İreyhan tasta biter
Kohusu dosta gider
Yârine gavuşmayan
Ahrete hasta gider
Ölan hançerin gümüş
Yastığ altına komuş
Ne gözel de kohun var
Nasıl ana doğurmuş
Tüfeğimin dabanı
Ben istemem yabanı
Goynundahı turuncun
Ben olaydım çobanı
Tüfeğim dolu saçma
Güzelim benden gaçma
Yedi ilde yârım var
Bir yâr için can atma
Garanfil destesiyiz
Güzeller hastasıyız
Gız sana hasta diller
Biz onun ustasıyız
(Derleyen Lokman Aydemir, Halkapınar 4 Şubat 1989. Kaset nu. 1; Anlatan: 85 yaşında bir kadın)

6.Ilgın'da derlenen Ramazan mânileri
6.1
Adalarda olur bakla
Güvercinler atar takla
Ahmet Ağam iki gözüm
Kesenin dibini yokla
Adalarda olur koyun
Bilmeme ağan oyun moyun
Benim ağalarım iki gözüm
Bahşişim cebime koyun
Âlem bu gece nur oldu
Kalbimize surur doldu
Ey benim ağam efendim
Kalkın sahur vakti oldu
Aşağıdan burya geldim
Vurdum davulumu geldim
Benim ağam iki gözüm
Sizi arz'eyledim geldim

Bu aya hürmet olunur
Herkese izzet olunur
Ramazan'a mahsus şeydir
Fakire ihsan olunur
Dav'lumun bir yanı aba
Ben çalarım kaba kaba
Benim ağam iki gözüm
Size de olsun merhaba
Davulumun ipi ilmek
Sırtımda kalmadı gömlek
Bahşişimi çokça verin
Hak müyesser etsin gülmek
Gökyüzü melekleri
Devran eder felekleri
Bu ayda ikram edenin
Zayi olmaz emekleri
On bir aydır gelmem size
Ne ikram eylersin bize
On bir ayın gecesinde
Ramazan getirdim size
Bayramınız kutlu olsun
Yürekler sevinçle dolsun
Bir sene sonu yine
Allah bizi kavuştursun
(Osman Kağnıcı, Karaköy (Ilgın) Köyü Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 69-77)

C. NİNNİ

Çocukları uyutmak için; anne, büyük anne, abla, teyze vb. hanımlar tarafından, genellikle bağımsız dörtlüklerden oluşan ve kesin kurallara bağlanamayan yapısıyla özel bir yeri olan türlerden biridir. Ninni yerine nenni denilmesinin ötesinde bölgelere göre de ad verildiği görülür. Kuzeydoğu Anadolu Bölgemizde laylay denilmesi gibi.
Uyutma amacıyla söylenirken yer verilen sözlerde çeşitli amaçlar güdülür. Övme, vaad, korkutma, şikâyet, vb. konularda söylenilen ninnilerin kız ve erkek çocukları için söylenenlerinin yanında her iki cinsiyet için söylenenleri de vardır.
Ninnilerin belirli kalıp sözlerle başladığı görülür; Dandini dandini... kalıp sözü farklı şekillerde devam ettirilerek ninniler oluşturulur. Ninniler üzerinde fazla durulmamıştır. Alanın en önemli çalışması, Amil Çelebioğlu'nun Türk Ninniler Hazinesi (1932) adlı eseridir. Ayrıca, Nasıh Güngör ve Haydar Sanal'ın da ninniler üzerine çalışmaları vardır.
Konya ninnileri üzerinde özel olarak durulmamıştır. S. Nüzhet Ergun ve M. Ferit Uğur'un ortak eserlerinde ninniler hakkında bilgi verilir, örnekler sunulur. Konya halk bilimi üzerinde çalışan araştırıcılar da değişik yerlerde ninni konusuna eğilmişlerdir.

NİNNİ ÖRNEKLERİ

1.Derebucak'ta derlenen ninni

1.1 Nenni
İncecik hurma dalı
Dibinde yeşil hali
Ya Muhammet Ya Ali
Sen göster doğru yolu
Doğru yoldan şaşırtma
İman benim gardaşım
Kur'an benim yoldaşım
Hakka evvel gezerken
Halil İbrahim kitabını yazarken
Kitabını yel aldı
İsmail'i sel aldı
Gökden bir beşik indi
İçinde Halil İbrahim doğdu
Nenni dedim yatırdım
Allah dedim galdırdım
Cennetine gönderdim
Cennetinde üç elma
Tatlı şekerden kalma
Bunu yeyen dervişler
Hak yolunu bulmuşlar
Hak yolunda bir kuyu
İçinde zemzem suyu
Eğildim bir su içmeye
Kanatlandım uçmaya
Kanat kapısı üç yüz
Hurilerin düzem düzem
Hurilerin pençesi
Bari Cuma gecesi
Ihtırdılar deveyi
Bindirdiler Ali'yi
Ali Musaf getirdi
Cümle aleme yitirdi
(Ahmet Çakır , Konya Yöresi Halk Edebiyatı Alan Derlemesi, Konya 1988, 183-184, kaynak kişi: Ali Kaynakçı, d. 1329)

2.Sarayönü'nde derlenen ninniler
2.1
Armudu daldan indirdin
Gül benzini soldurdun
Ben yavrumu ararken
Kendimi halka güldürdüm
Hu hu hu hu hu hu yavrum ninni
Güle çıktım gülmedim
Gülden düştüm ölmedim
Ben yavruma gül dedim
Gülüm kadar gülmedim
Hu hu hu hu hu hu yavrum ninni
Dandini dandini dan ayrı
Maşalası kalaylı
Benim yavrum buralı
Bay babası saraylı
Hu hu hu hu hu hu yavrum ninni
Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana
Çıkar bekçi danayı
Yemesin lahanayı
Hu hu hu hu hu hu yavrum ninni
(Derleyen Meltem Sarıoğlu, Sarayönü 20 Ocak 1989 / Kaset nu. 2; kaynak kişi: Hilmiye Yavuz)

3.Seydişehir'de derlenen ninniler
3.1
Binarın bol suyu var
Her çocuğun bir huyu var
Yavrumun aslı soyu var
Ninni yavrum ninni
Gül budarım gül budarım
Dalında bülbül güderim
Sensiz dünyayı nederim
Ninni yavrum ninni
Gökte yıldız oynuyor
Gözüm yavruma doymuyor
Ellerde yavru çok amma
Benim yavruma uymayor
Nenni yavrum nenni
Horoz öter bir iki
Uyku niye gelmez ki
Senin baban nerededir ki
Nenni yavrum nenni
Ninni desem uyur mu ki
Yüzün güller bürür mü ki
Allah desem yürür mü ki
Ninni yavrum ninni
Ninnisine ninnisine
Ninni çeker kendisine
Çifte havlu omuzunda
Hizmet eder emmisine
Ninni yavrum ninni
Yarın cuma günleri
Arşa çıkar ünleri
Ömürre mi sayalım
Böyle geçen günleri
Ninni yavrum ninni
(Durmuş Kahraman, Gökçehüyük (Sehdişehir-Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 65)

Ç. AĞIT

İnsan hayatının acılarla ve sevinçlerle dolu bölümleri, halkımızın dilinde kendine özgü ifade güzellikleriyle sunulur. Türk toplumu, kendisini üzüntüye boğacak her türlü olayı ağıt adını verdiğimiz duyguların abartılmış şekliyle ortaya koyar. Ağıtlar, acıları yaşayanlarca yakılabileceği gibi, bu işleri başarı ile gerçekleştirebilen başkaları tarafından da yakılır. Ağıtlar her yaştan insan için yakılabileceği gibi hayvanlar, bitkiler, eşyalar için de yakılabilir. Genelde genç yaşta kaybedilen insanlar için yakılır. Gelin kızların baba evindeki son gecelerinde gerçekleştirilen kına törenlerinde de kına ağıtı yakılır.Türkülerin özel bir türü olarak da kabul edilen ağıtlar üzerinde yabancı bilginlerin önemli çalışmaları yoktur. Bizde ise Şükrü Elçin, A. Z. Özdemir, Ö. F. Yaldızkaya, İ. Görkem, E. Şimşek gibi araştırıcılar inceleme ve metin olmak üzere eserler ortaya koymuşlardır.Konya ağıtları üzerine bağımsız bir çalışma yoktur. S. Nüzhet Ergun ve M. F. Uğur'un Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyaıt'nda ilk bilgileri ve örnekleri bulabilmekteyiz. Türkü üzerinde çalışanların bazıları da bu konuya da eğilmişlerdir.

AĞIT ÖRNEKLERİ

1.Konya'da derlenen ağıt
1.1
Kurban olam Habib bıyık teline
Gözyaşım döndü Tuna seline
Nasıl göndereyim gurbet eline
Onmasın kardeş onmasın onmasın
Habib'i kesenler murad almasın
Gide gide bir söğüde dayandım
O söğüdün acısına boyandım
Karşı dağlar gibi sana güvendim
Onmasın kardeş onmasın onmasın
Habib'i kesenler murad almasın
Yüce mahallenin ağası çoktur
Ağlaman analar faydası yoktur
Benim gurbet ele hevesim yoktur
Onmasın kardeş onmasın onmasın
Habib'i kesenler murad almasın
(Ergun-Uğur 1926: 218)

2.Çeltik''te derlenen ağıt
2.1
Evlerinin önü dere
Dereden ben geçemedim
Kardeş arkamdan ulaştı
Kanatlanıp uçamadım
Arkamda var yüz on belik
Çiğnimden çıkıyor soluk
Sağ sanmam komşular sağ
Dün akşam çıktı soluk
Yalvardım tetiği çekmeyin dedim
Şu tatlı canıma yakmayın dedim
Dünyamı başıma yıkmayın dedim
Yağlı kurşun ile vurdular beni
Bir sürmeli kızdım nasıl kıydılar
Kardeş kova kova beni yordular
Üzerimden gömleğimi soydular
Yağlı kurşun ile vurdular beni
(Bekir Şenyıldız, Gökpınar Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1993, 59)

D. TEKERLEMELER

Pek çok görevi olan, halk edebiyatının pek çok alanında farklı şekillerde karşımıza çıkan tekerlemeler, bir yandan manzum olma özellikleriyle tanınırken bir yandan da, nesre yakın, fakat seçili bir havası da olan ürünler olarak dikkati çekerler. Çok dallı sınıflandırmanın yanında birkaç dalla sınıflaması olan tekerlemeler eğlendirmeyi, hatta güldürmeyi amaçlayan özellikler de taşır. Yabancı araştırıcılar bu konuya pek eğilmemişlerdir. Türk araştırıcılardan Pertev Naili Boratav'ın Le Tekerleme (1963), Tekerleme adıyla (19...) ve

Ali Duymaz'ın İrfanı Arzulayan Sözler / Tekerlemeler (2002) adıyla yayımladıkları çalışmalar alanın önemli çalışmalarıdır. Bazı ansiklopedilerdeki tekerleme maddeleri de önemli çalışmalardır.Pertev Naili Boratav, tekerlemeleri dört ana başlık altında ele alır:

1. Masal tekerlemeleri
2. Oyun tekerlemeleri
3. Tören tekerlemeleri
4. Söz cambazlığı değerindeki tekerlemeler
5. Bağımsız tekerlemeler

Ali Duymaz'ın sınıflaması ise üç ana ve 11 alt daldan oluşmaktadır. Günlük hayata yansımış olan tekerlemeler arasında adlarla ilgili olanlar ilk sırada yer almaktadır. Özellikle ünlü sanatçıların adları etrafında yeni tekerlemeler oluşturulmaktadır.

A. BELİRLİ BİR OYUN, TÖREN VEYA METNE BAĞLI TEKERLEMELER

I.Çocuk Oyunları Tekerlemeleri
II.Tören ve İnanç Tekerlemeleri
a.Tören Tekerlemeleri
1.Geçiş Törenlerine Bağlı Tekerlemeler
2.Toplumu İlgilendiren Törenler
3.Dinî Bayram ve Törenlerle İlgili Tekerlemeler
b.İnanç Tekerlemeleri (Sözlü Büyü / Sihir Şiirleri)
III.Halk Edebiyatı Türlerine Bağlı Tekerlemeler
IV.Seyirlik Oyunları ve Halk Sporlarına Bağlı Tekerlemeler
B.YAZILI VEYA GELİŞMİŞ EDEBİYAT TEKERLEMELERİ
I. Âşık Eebiyatı Tekerlemeleri. (Mizahi Destanlar, Hayvanlar Destanları vb.)
II.Tekke-Tasavvuf Edebiyatı Tekerlemeleri (Şathiyeler, Mülemmalar vb.)
III. Edebî Metinlerin Değiştirilmesiyle Oluşmuş Tekerlemeler
C. DİĞER TEKERLEMELER. (TEKERLEMELER MEKTUPLAR, İŞ VE MESLEKLERLE İLGİLİ TEKERLEMELER VB.) (Duymaz 2002; 26-27)
TEKERLEME ÖRNEKLERİ
Masal tekerlemeleri

Konya'da derlenen masal tekerlemeleri

1.1
Evvel zaman içinde
Kalbur saman içinde
Tilki leyleğe gitmiş
Kara duman içinde
Leylek vermiş şişeyi
Tilki dönmüş üç köşeyi
Bu masala inanma
Hiç kimseye de kanma

1.2
Evvel evvel iken
Kediler berber iken
Ben küçücükken dediler
Baban dünyaya gelmiş
Vardım beşiğini sallamaya
Beşik devrildi
Başladı o da ağlamaya
Anamın yüzünü duman bürüdü
Oklavayla üstüme yürüdü
Ben kaçtım o kovaladı
Fırladım çıktım tepeye
Bindim dev bir pireye
Az gittim uz gittim dere tepe düz gittim
Giderken üç akçe aldım
Armuda versem saptır
Üzüme versem çöptür
Bunlardan caydım
(Tevfik Yaşar Tekeli, Beyşehir (Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1981, 59)

1.3
Eveleme geveleme
Deve guşu govalama
Çengi çenber
Meski anber
Tazı tuzu
Kelemenin kızı

1.4
Hacı baba dum dum
Sakalına gondum
Beş kere döndüm
Yüz para buldum
Pazara gittim pazar yok
Eve geldim annem yok
Çorba pişirmiş tuzu yok
Konak geldi gaşık yok

1.5
Ooooo....
İğne battı
Canımı yaktı
Tonbul guş
Arabaya koş
Arabanın tekeri
İstanbul'un şekeri
Hop hop
Altın top
Bundan başka oyun yok.
(Tamer Hazer, Konya İli Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya 1994, 39. Kaynak kişi: Değişik kişiler)

2.Beyşehir'de derlenen masal tekerlemesi
2.1
Enteşten menteşten, üç horoz çıktı bir köşeden. Biri alaca, biri garaca, birisi ibikli cingöz. İbiklinin tüyü yok, belli bir köyü yok. Ne ele gelir, ne bele; belalı mı bela. Yolda durmaz, dalda durmaz, suç işlerise garakola uğramaz. Kurnaz mı kurnaz, aman ne yaramaz ne yaramaz. Şu bizim ibikli horozla mallarını bir sürenin, hâli budur masal sevenin. Ne almış, nasıl olmuş, gelin şimdi dinleyelim.

[Bir varmış.....]
(Mehtap Büyükçakır, Beyşehir İlçesi ve Çevresinden Derlemeler, Konya 2001, 56)

3.Ereğli'de derlenen masal tekerlemesi
3.1 Kırk Yalan
Isbanak bazarında durup dururken, gırma bıyıklarını gırıp gırırken dediler ki: "Deden dünyaya gelmiş." Çok sevindim. Elimi cebime bi atdım; beş meteliğim vardı: "Al bu da sizin hedâyeniz olsun." dedim ve koştum; eve vardım. Eve vardım ki, ağ sakallı dedem doğmuş, yatakta yatıyor. Sabahleyin dedem oldu, ben oldum, tekir oldu, mekir oldu. Dağa ava çıktık. Büyümedik yavşanın dibinde; doğmadık davşan gördük. Tekir atdı vuramadı. Mekir atdı vuramadı. Dedem, ebem bir atdım çengel mengel düştü. Dokuzumuz suyunu, tozanı yolduk; beş altımız adunu topladık derke güzel bi karnımızı doyurduk. Ordan yola düştük. Bir, altı ay düz gitdik. Dönüp baktık ki bir arpa yol gitmişik. Vardığımız yerde bi arsa vardı, büyük bi tarla vardı: "Bura ne boş duruyo?" diye geçerke bi taş atdık, gelirke bi atdık derken: "Orasına ne ekelim, bu boş durmasın." dedik. Bi karpız ekdik, bostan ekdik. Bostanın içinde baktık ki düvelek var. "Bıçamı çıkarayım" dedim. Çakımı düveleyi keseyim derke, çakım içine gaçtı. Çakım gaçtı, ben goştum; çakım gaçtı, ben goşdum. Garşıma bir ihtiyar çıkdı; ak sakallı: "Neriye koşuyorsun böyle?" didi. "Amca çakım içine kaçtı düvelek keserkene, onu tutmaya gidiyorum. Arayıp bulmuyo.". "Ben goca kervansaray kaybettim, bulamadım da sen bi küçücük çakıyı mı bulacaksın?" diye bana bi şaplak vurdu. O şaplakla yeryüzüne çıkdım.Baktım ki tarla boşalmış. "Buruya ne ekeyim?" diye düşündüm. Ekin ekdim. O sene bir ekinimiz oldu, bir ekinimiz oldu. Yatsam sakalımda, galksam topuğumda: "Bunu neyle biçiyim?" diye merak edip dururken, elime orağı aldım, tarlaya vardım. Tarlanın içine bi tilki girmiş: "Hindi bu ekini gıracak." diye hırsımdan elimdeki orağı atınca guyruğına saplandı. Tilki goşdu, ekin biçildi. Tilki gıvrandık sıra ekin biçildi; derke ordan da gurtuldum. Al horozla sapını çektim, çil horozla düvenini sürdüm. O sene iki çizme boyu dolusu samanım, bi çizme dolusu buğdayım oldu. Bizim bütün ilerleyip zebginleşmemizin sebebi ordan gelmektedir.
(Vesile Aktürk, Konya-Ereğli Halk Masalları, Konya 1994, 5-6. Kaynak kişi: Emine Binici, 1944)

Sayışmaca
Çocuk oyunlarında ebeyi belirlemek amacıyla söylenilen kafiyeli sözlerdir. Bazen kafiye teterlemenin başında bulunabilir. Mısraların uzunluğu konusunda ölçü aranılmaz. Her tekerlemenin fakrlı görevleri olabilir. Ayrıca tekerlemeler söylenilmeleri sırısında yeni şekillere de girebilir.

SAYIŞMACA ÖRNEKLERİ

1.Konya'da derlenen sayışmacalar
1.1
Ebeleme debeleme
El kuş del kuş
Sarnı kara suvnu kara
Çık oradan burnu kara
(Derleyen Aliye Çetin, Konya Folklorundan Örnekler,Konya 1991, 84. Kaynak kişi: ?)

1.2
Ene mene dostum
Ben sana küsdim
Armudu kesdim
Tavana astım
"Tap" dedi düştü
Gargalar uçdu
Annem yoğurt getirdi
Kedi burnunu batırdı
O kediyi n'apmalı
Minareden atmalı
Minarede bir kuş var
Ganadında gümüş var
Eništemin cibinde
Türlü türlü yemiş var
(Caferoğlu 1941: 3; 1994: 3)

1.3
Ne vakit geldin?
Yazın geldim
Yazılalım
Çizilelim
Bir tahtaya
Dizilelim
İnci bocuk
İşte çıkan bu çocuk

1.4
Oooo...
İğna miğne
Ucu düğme
Fil filince
Guş dilince
Horız öttü
Tavuk depti
Bülbül gızı
Salâ etti
Selamına
Dua etti
Al çık
Bal çık
Sana dedim
Sen çık.
(Tamer Hazer, Konya İli Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya 1994, 39; kaynak kişi: değişik kişiler)

Yanıltmaca

Bir tür tekerleme olan yanıltmacalar, söylenilmeleri zor olan seslerden oluşan kelimelerin biraz da hızlı söylenmeleri ile oluşur.bunun sonucunda kelimeler yanlış söylenilir ve istenilmeyen, anlamca farklı, hatta kabaca olan yeni kelimeler ortaya çıkar.

YANILTMACA ÖRNEKLERİ

1.Konya'da derlenen yanıltmaca
1.1
Eller bir ala tana almış
Ala tanalanmış
Biz de bir ala tana alalım
Ala tanalılanalım
(Derleyen Aliye Çetin, Konya Folklorundan Örnekler, Konya 1991, 84; kaynak kişi: ?)

ADLARLA İLGİLİ TEKERLEMELER
1.1
Mustafa mıstık
Arabaya kıstık
Üç mum yaktık
Seyrine baktık

1.2
Mustafa mıstık
Arabaya kıstık
Arabada tuz yok
Mustafa'ya kız yok

1.3
Sümüklü Fatma
Kapıyı gıcırdatma
Annen bulaşık yıkıyor
Başını ağrıtma

1. 4
Don Ömer
Belde kemer
Taş attım tavşan tuttum
Camiye gittim
Caminin kapısı kilitli
Ömer'in başı bitli

1.5
Kızın adı Hediye
Ekmek vermez kediye
Kedi gider kadıya
Kadı'nın kapısı kilitli
Hediye'nin kapısı kitli

1.6
Ali dedim uyduramadım
Çengel taştan kaydıramadım
Sen Ali, ben Ali
Kazma dişli Kel Ali
(Tevfik Yaşar Tekeli, Beyşehir (Komya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1981, 56-57)

V. MANZUM VE MENSUR ŞEKİLLERİ OLANLAR / KALIPLAŞMIŞ OLANLAR VI.

Edebiyatımızın, bir bölümünü dilimizden düşürmediğimiz çeşitli küçük ürünleri vardır. Bunlar kâh nesir şeklinde kâh nazım şeklinde görülürler. Doğrudan ders vermeye yönelik olanların yanında eğlendirmeyi hedefleyenleri de vardır.

A. BİLMECE

Daha çok beyitler ve dörtlükler olarak görülen bilmeceler, hem öğretici, hem de eğlendirici yönü olan ürünlerdir. Kâşgarlı Mahmûd, bu terimin yerine tapzug, tabuzguk gibi terimleri kullanmış, ancak örnek vermemiştir. Dikkati, ilgiyi, bilgiyi ve zekâyı bir araya getiren bilmecelerin; yanıltma, benzetmelerden yararlanma, soru ile cevabı arasında farklı açılardan bağ kurma gibi özellikleri vardır. Eski edebiyatımızdaki muamma ve lügaz da bir tür bilmecedir. Türk topluluklarında daha çok tap- (bulmak) fiilinden türetilmiş terimler kullanılır. Bilmecelerin bazıları ses taklitlerine veya karşılıklı konuşmalara dayanır. En eski bilmecelerimiz 1303 tarihli Codex Cumanicus'ta yer alır; burada 46 bilmece vardır. Bu örnekleri en iyi inceleyip değerlendiren ise Andreas Tietze'dir. Bilmecelerimiz üzerinde çalışanlar arasında Ali Haydar, Hamamizade İhsan, Salih San, Mehmet Tuğrul, L. Sami Akalaın gibi daha çok metin yayınlayanların yanında, İlhan Başgöz, Andreas Tietze, Saim Sakaoğlu, Amil Çelebioğlu-Y. Ziya Öksüz gibi araştırıcıları sayabiliriz.

BİLMECE ÖRNEKLERİ
1. Konya'da derlenen bilmeceler
İnsan Organlarıyla ilgili bilmeceler

1.1
Bir tepenin altında yan yana iki mağara (burun)
Sıra sıra inciler
Bir araya dizilmişler (dişler)
Ben giderim o gider
İçimde tin tin eder (kalp)
İki yarım kaşım
Bir duvara yapışık (kulak)
Hayvanlarla ilgili bilmeceler

1.2
Uzaktan gördüm bir taş
Yanına vardım dört ayak bir baş (kaplumbağa)
Dağdan gelir seke seke
Kara üzüm döke döke (keçi)
Üstü çayır biçilir
Altı çeşme içilir (koyun)
Havada siyah nokta (sinek)
Meyvelerle ilgili bilmeceler

1.3
Sarı tavuk dalda yatar

Dal kırıldı yerde yatar (ayva)
Dal üstünde kilitli sandık (ceviz)
Vay benim al yastığım
İçine un bastığım (iğde)
Çarşıdan aldım bir tane
Eve geldim bin tane (nar)
Eşyalarla ilgili bilmeceler

1.4
Bir ikiz kardeşim var
Ben ne yaparsam o da yapar (ayna)
Çatı üstünde ustacık
Başında var kalpacık (çivi)
Ayak altında rengarenk çiçek (halı)
Dolu gider boş gelir
Ağzımıza hoş gelir (kaşık)
"Yer altında.." kalıbıyla başlayan bilmeceler

1.5
Yer altında kırmızı çivi (havuç)
Yer altında kara top (patates)
Yer altında sakallı dede (pırasa)
Yer altında yağlı kayış (yılan)
Fiili bulunmayan bilmeceler

1.6
Gökte beyaz çınar
Yerde akan pınar (bulut-su)
Yuvarlak sarı tepsi
Ateştir ikramının hepsi (güneş)
Nar tanesi nur tanesi
Dünyamızın bir tanesi (Kabe)
Basamak basamak
Bastı bacak (merdiven)
(Yakup Kesici, Konya İli Folklorundan Örnekler, Konya 1996, 97-104. Kaynak kişi: Değişik kişiler

2.Çeltik'ten derlenen bilmeceler
2.1
Ev ardında eğri kılıç (ark)
Yük üstünde yarım elma (ay)
Dağdan gelir dak gibi
Kolları budak gibi
Eğilir su içer
Bağırır oğlak gibi (ayı)
Şak şak şakıdı
Şakı benim elimde
Dalı fidan oynar
Kökü benim elimde (çarpana)
Sarıdır safran değil
Karadır katran değil
Kanadı var kuş değil (devekuşu)
Yük üstünde kıllı yumak (kedi)
Ellezlerin katırı
Ne vurursan götürü (köprü)
İki buçuk makas
Hokkabaz mı hokkabaz (leylek)
Bir kaşığa un koydum
Ortasına kan koydum (mangal)
Aşağıya çeviririm boşalır
Yukarı çeviririm dolar (takke)
(Bekir Şenyıldız, Gökpınar Kasabası Folklorundan Örnekler, Konya 1993, 50-56. Kaynak kişi: Değişik kişiler)

3.Kulu'da derlenen bilmeceler (Karşıyaka Mahallesi)
3.1
Çarığı çattım
Beceye attım (Terazi)
Karşıda tay oturur
Yüz elli yumarta götürür (Pezi)
Fir firikçe
Burnu yirikçe (Köpek)
Havludan atladım
Dibine yumurtladım (Karpuz)
Bilmece bildirmece
Dil üstünde gaydırmaca (Tükürük)
Kaya dibinde mum yanar (Çiğdem)
Açıldı sandık
Döküldü fındık (Deve kığışı)
Hed dedim med didim
Git şuraya yat didim (Süpürge)
Sekiden sekkim
Yüz elli pezi döktüm (Yumurta)
(Mehmet Akif Alıcı, Kulu, 27 Ocak 1991 / Kaset nu: 375. Kaynak kişi: Sultan Şener)

4.Tuzlukçu'da derlenen bilmeceler
4.1
Kara balık, karnı yarık (ayakkabı)
O, evin içinde; ev onun içinde (ayna)
Karadır katran değil,
Boynuzludur, koç değil,
Kanatlıdır kuş değil. (çekirge)
Karşıdan gün doğdu,
Günü görenler oldu,
Annesi beşikteyken
Kızının kızı oldu (çiçek)
Gök gürler, güdümen çatlar
Çıplak dana suya atlar (dolu)
Parmağı var, canı yok,
Damarı var, kanı yok (eldiven)
Mer merecik, yer daracık
Dört öküzcük, bir danacık (halı tezgâhı)
Sarp kayada kalbur açılı (kulak)
Alaca yılan, belece yılan,
Valla da yalan, billa da yalan (önlük bağı)
Ağzı yok, karnı tok (yumurta)
(Süleyman Yıldızbaş, Mevlütlü (Akşehir /Konya) Köyü Folklorundan Örnekler, Erzurum 1981, 65-77. Kaynak kişiler: Değişik kişiler)

B. ATASÖZÜ

C.
"Geçmişte yaşanılan olaylardan çıkarılan sonuçları öğüt ve hüküm şeklinde nakleden kısa ve özlü anonim sözlerdir." diye tanımladığımız atasözlerimiz zamanla küçük değişikliklere uğrayarak günümüzdeki şekillerini almışlardır.

Hemen hemen günlük hayatın bütün olaylarına ve yaşama tarzımıza uyan birkaç atasözümüz vardır.

Orhun Anıtları'ndan Dîvânü Lûgati't Türk'e, Atalar Sözü (1480) kitabına uzanan çizgide 1000'den fazla sözümüz en eski kaynaklarda yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kaleme alınan pendnameler de atasözlerimize yer veren önemli kaynaklardandır.

Kâşgarlı Mahmûd'un sav diye adlandırdığı kavram, darb-ı mesel, durûb-u emsal, mesel şekillerinde de görülür. İlk basılı kaynağın tarihi 1840'tır. Tanzimat döneminde de, Şinasi'nin Ahmet Vefik Paşa'nın önemli çalışmaları olmuştur. Konu üzerinde en çok çalışanların başında Ömer Asım Aksoy gelmektedir. Daha sonra, E. Kemal Eyüpoğlu, M. Nihat Özön, gibi araştırıcılar metin yayınlarının yanında, M. Türker Acaroğlu Aydın Oy, Saim Sakaoğlu gibi araştırıcılar da incelemeler yayınladılar. Konya atasözleri üzerine Veli Sabri Uyar'ın S. Nüzhet Ergun ve M.Ferit Uğur'un , A. Sefa Odabaşı'nın, A. Cenap Kendi'nin, Celâleddin Kişmir'in, Seyit Küçükbezirci'nin metin yayınları vardır. Saim Sakaoğlu ise Konya'da derlenen atasözlerini bilimsel yöntemlerle incelemiştir.

ATASÖZÜ ÖRNEKLERİ

1.Tuzlukçu'da derlenen atasözleri
1.1
Ağa ağaya, fakir fukaraya kaynar.
Ağlayanın malı güleni ondurmaz.
Allah kulunu götüremeyeceği malı yüklemez.
Anandan evvel ahıra girme.
Bahanesiz ölüm olmaz.
Bin yaddan bir bildik iyidir.
Çok laf karın ağrıdır.
Ekmeğini kuru yiyeceğine ayranına duru ye.
Eli işleyenin gözü yolda olur.
Emanetin gözü yolda olur.
Tamahkârın gözünü toprak doyurur.
Tükrülen tükrük geri yalanmaz.
Üşenenin oğlu kızı olmaz.
Yağlı kazan yağlı kazana akar.
Zenginin keyfi çatasıya züğürdün canı çıkar.
(Süleyman Yıldızbaş, Mevlütlü (Akşehir /Konya) Köyü Folklorundan Örnekler, Erzurum 1981, 48-54)

2.Yunak'ta derlenen atasözleri
2.1
Acımış eşek attan hızlı gider.
Aç bırakma gezdirme, çok verme azdırma.
Bahanesiz ölüm olmaz.
Beğenmediğin taş baş yarar.
Bir ağacın gölgesinde bin koyun yatar.
Bir bulutla kış gelmez.
Bir kapıda iki dilenci olmaz.
Çiftçinin ambarı pulluğunun ucundadır.
Çoban güttüğü koyunun huyunu bilir.
Dilenci kıtlık çekmez.
Elden yiyen yüzden utanır.
Her ot kendi kökünde biter.
Koyun kendi kuzusuna meler.
Leş olmayınca karga dolaşmaz.
Ortaklık iyi olsa idi bir avradı iki kişi alırdı.
Sıçanın körü toprağı üzerine eşermiş.
Suç gelin olmuş, gerdeğe giren olmamış.
Üç kuruşluk mumun ışığı bu kadar olur.
Yazın ayransız, kışın yorgansız olmaz.
Yel olmazsa harman savrulmaz.
(Ali Üstün, Yunak ve Çevresi Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 62-68)

3. Emsalî Fıkralar

Bunlar, âdeta bir hikâyenin kısaltılmış şekligibidir.
1. Arab'a, "Çocuğunu nasıl seversin?" demişler de "Ak, pakım." diye severim" demiş.
2. Buğday çavdara, "Ben gelinceye kadar yerimi tut!" demiş, çavdar da "Baklava börek de olayım mı?" deyince "Doğru doğru saçın üzerinnde dur da, baklava börek olmaya kal." demiş.
3. Deveye, "Bir cümbüş yapıver." demişler de yedi kazan sütü devirmiş; sonra da, "Çok şükür bir kazasız çıktım." demiş.
4. Dilenceye hıyar vermişler de, "Eğri" diye beğenmemiş.
5. Eczacı, çırağına, "Hap yap, para kap!" demiş.
6. Kanbura, "Doğru olmak ister misin?" demişler de "Herkes kambur olsun da ben de kendimle eğlenenlere güleyim." demiş.
7. Kediye, "Niçin yavrularını yiyorsun?" demişler de "Fareye benzetiyorum, ondan." demiş.
8. Köpeğe, "Günde kaç taş yersin?" demişler de "Yaramaza çatışıma bakar!" demiş.
9. Terziye "Göç!" demişler; "İğnem başımda." demiş.
10.Yörüğe, "Çarığa mesh olur mu?" demişler de, "Ben ettim de oldu." demiş. (Ergun-Uğur 1926: 299-303)

C. DEYİM

En az iki kelimeden oluşan kısa ve özlü sözlerdir. Kelimelerden de en az biri mecazlı söyleyişe sahip olmalıdır. Sayıları atasözlerimizin birkaç katı kadardır. Hemen hemen atasözlerimizle ilgili her kaynakta deyimlere de yer verilmiştir. Ancak bilimsel yönden ele alınmaları açısından atasözleri daha öndedir. İki kavram arasındaki önemli fark, deyimlerin kural niteliği taşımamış olmalarıdır. Bu sözlerde de ders alınır, bu sözler yol gösterir ve bazı gerçekleri dile getirir. Deyim yerine tabir teriminin kullanıldığı da görüür. Yeni atasözlerinin üretilmemesine karşılık deyimler üretilebilmektedir.Gerek genel olarak Türk deyimleri, gerekse özel olarak Konya deyimleri üzerine çalışanlar atasözleri üzerine

çalışanlarla aynı araştırıcılardır.

DEYİM ÖRNEKLERİ

1.Ilgın'da derlenen deyimler
1.1
Alan satan belli değil
Aşağıdan almak
Dul avrat sıpası
Gabak dadı vermek
Gazı göz anlamak
İğne yutmuş ite dönmek
İliği kurumak
İliğine işlemek
Topu dikmek
Yabana atmak
(Necati Demir, Argıthan (Ilgın) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 48-52)

2. Yunak'ta derlenen deyimler
2.1
Acı soğan kuru yavan
Aferin delisi olmak
Ağzı eğri olmak
Ala gidi olmak
Alnının terini yemek
Arkalı it gibi ürümek
Başa yetirmek
Çintik bulup kan akıtmak
Çok harman dişlemiş olmak
Çul altı etmek
Dolu vurmuş ekine dönmek
Donu yamalı olmak
Keyfinin köpeği olmak
Ocağı kör olmak
Postuna sığmamak
Sanak at gibi hoplamak
Tabağı kendine çevirmek
Tavuk ödlü olmak
Yavan yağşık yemek
Yoz batırmak
(Ali Üstün, Yunak ve Çevresi Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 70-83)

Ç. ALKIŞ (DUA)

Halk arasında, dua, hayır duası diye bilinen, kişinin çevresindekilere iyi dilekte bulunmak için söylediği sözlerdir. Alkışlar ayrıca, kendilerinden bir iyilik gördüğümüz veya bize yardımcı olan kişiler için de söylenilir. Genelde cümle yapısında olurlar. Kullanılma amacı konuşmamızı etkili kılmakla ilgilidir. Alkışlar üzerine yapılan en önemli çalışma, L. Sami Akalın'ın Alkışlar ve Kargışlar (1990) adlı çalışmadır. S. Nüzhet Ergun-M. F. Uğur, Doğan Kaya vb. araştırıcılar da kitaplarında alkışlar için bölümler ayırmıştır. Konya alkışları ile ilgili olarak bağımsız çalışmalar yapılmamıştır. Celâleddin Kişmir, Seyit Küçükbezirci, A. Sefa Odabaşı'nın makale boyutunda çalışmaları vardır.

ALKIŞ ÖRNEKLERİ

1.Kadınhanı'ndan derlenen dualar
1.1
Ağzın dert görmesin.
Allah muradına göre versin.
Beytullah'a yüzünü sür.
Elin Cennet kapısını açsın.
Elini yüzünü Kabe'ye sür.
Kum diye avuçladığını altın olsun.
Oğlunla ordu, kızınla komşu ol.
Ömrün uzun olsun.
Yokluk görme
(M: Sadullah Kağnıcı, Kadınhanı (Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1989, 41-42. Kaynak kişi: Belli değil)

2.Seydişehir'de derlenen dualar
2.1
Ak sakallı koca olasın.
Allah kötü gözlerden esirgesin.
Allah padişah düzenliği versin.
Allah yaramaza yoldaş etmesin.
Başın pınar, ayak ucun göl olsun.
Helal süt emmişle müşerref olasın.
Her yapıştığın sarı altın olsun.
Kazanmadan bulasın.
Kötü ile dünyada, ahrette komşu etmesin.
Ömrün uzun, düğünün güzün olsun.
(Durmuş Kahraman, Gökçehüyük Köyü (Seydişehir-Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 66-67)

D. KARGIŞ (BEDDUA-İLENÇ)
E.

Halk arasında, beddua, ilenç diye de bilinen, kişinin çevresindekilere, hatta hiç tanımadıklarına kötü dilekte bulunmak için söylediği sözlerdir. Kargışları, genelde kişisel kötülüklere ve zarara uğranıldığı zaman söylenilir. Ancak genel anlamda ülkemize ve insanlığa zarar verenler için de kullanılır. Önemli bir bölümü "Allah" sözüyle başlar. Kargışlardaki sanatlı söyleyiş alkışlara göre daha güçlüdür. Bu da insanımızın öfkesini daha süslü, biraz da gizlice söyleme arzusuyla ilgilidir. Alkışlar üzerine çalışanlar kargışlar üzerinde de durmuşlardır.

KARGIŞ ÖRNEKLERİ
1.Kadınhanı'nda derlenen beddualar
1.1
Boyu devrilesice
Boyuna boz ip ölçülesice
Çenesi çekilesice
Dar sokaklarda bol bıçaklara raslayasıca
Duvarlara tutun, dizin dizin sürün
Kanlı köyneklerin gelsin

İneği sağ, süt görme; kemik kemir, et görme
Kız iken git de gül iken sol
Taşın kökünü yiyesice
Yurdunda baykuşlar ötsün
(M. Sadullah Kağnıcı, Kadınhanı (Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1989, 39-40. Kaynak kişi: Değişik kişiler)

2.Seydişehir'de derlenen beddualar
2.1
Ağız tadı ile yeme.
Bir elin asâ, bir elin keçe, kapılarda dolanasın.
Çakır dikeninde yatasın.
Dörd dabanın göğe gelsin.
Ecel ümüğünü elleye.
İnşallah ölmeyesin, yitmeyesin, Âşık Hasan'lar gibi sürünesin.
Kesenin dibi delik olsun.
Ölün dağ başında kalsın.
Ölemeyesice.
Teneşirlere gelesin.
(Durmuş Kahraman, Gökçehüyük Köyü (Seydişehir-Konya) Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 66-67)

V. SEYİRLİK OYUNLAR

Bu başlığı, "Halk Tiyatrosu" olarak da kullanabiliriz ki geçen yüzyıllarda buna "Halk temaşası" adı da veriliyordu. Bu oyunları, oynadıkları ortamlara göre ayırmanın daha doğru olacağı görüşündeyiz.Türk seyirlik oyunları hakkında çok şeyler söylemek gerekirse de biz dalları hakkında çok kısa bilgiler verip Konya ile olan bağlarını göreceğiz.

A. Köy Seyirlik Oyunları

Kısaca kırsal kesim adını verebileceğimiz ortamlarda sergilenen bu oyunlar üzerinde son 60-70 yıl içinde durulmaya başlanmıştır. Hamdi Olcay, Şükrü Elçin, A. Kutsi Tecer, Süleyman Kazmaz, Dilaver Düzgün, Mehmet Tuğrul, Ali Rıza Yalgın, vb. araştırıcıların inceleme ve metin yayınları vardır.Konya ve köylerinde seyirlik oyunları, az da olsa canlılığını korumaktadır. M. Mesut Koman'ın derlediği "Deve Oyunu" metni yayımlanmıştır.Ayrıca Şükrü Elçin, Seydişehir'in Akçalar köyünde derlenen "Berber Oyunu"nu yayımlamıştır.Yine Elçin'in anket yardımıyla derlediği oyunları da şöyle sıralayabiliriz.

a. Çumra'nın Orhaniye köyünde 'Tilkinin zararları'
b. Cihanbeyli'nin Karabağ köyünde 'Kaplumbağa'
c. Bozkır'ın üçpınar beldesinde 'Arap'
ç. Sarayönü ilçesinde 'Arap'
d. Meram ilçesinin Detse köyünde 'İnce Arap'

Atatürk Üniversitesi'nde öğrencimiz olan Ali Üstün (1974-1978) hazırladığı bitirme tezinde bu konuya ağırlık vermiştir. O, hem oyunların adlarını saymış, hem de nasıl oynandıkları hakkında bilgi vermiştir. Sinsin, An Daşı, Küçük Kantar-Büyük Kantar, Küçük Para Cezası, Soğan Oyunu ve [Ağanın Kızları] başlıca oyunlardır. Acaba, oyunların konusunu verdiği ve aşağıda başka tezlerden aldığımız oyunlardaki gibi konuşmalara yer vermediği için örnek alamıyoruz. (Ali Üstün, Yunak ve Çevresi Folklorundan Örnekler, Erzurum 1979, 48-51). Biz de, 1990 yılında, şimdi bir mahalle olan Çayırbağı köyünde Arap oyununu izlemiş ve kayda almıştık.

SEYİRLİK OYUNLARA ÖRNEKLER
1.Akören'de derlenen seyirlik oyunu
1.1 Kelikçi Oyunu
Bu oyun şu anda Konya'nın Akören ilçesinde oynanmaktadır. İki kişiyle oynanır. Biri kundura tamircisi ustadır, diğeri dışarıdan ona haber getiren bir çocuktur. Bu oyunun pek çok yerde "Kalaycı Oyunu" şeklinde geçtiğini biliyoruz. Oyun şu şekilde oynanmaktadır:
Kelikçi eline bir çekiç alır, durmadan ayakkabı çakar. Kendi hâline deli deli söylenir. Az sonra içeriye bir çocuk girer:
"Dede, annen ölmüş." der.
"Ölürse ölsün, ne yapayım?" der, o da.
Aradan biraz zaman geçtikten sonra çocuk yine gelir:
"Dede, baban ölmüş." der.
"Ölürse ölsün, gitmem."
der. Çocuk bir kenarda bekler, tekrar gelir:
"Dede, karın ölmüş." der.
Ondan sonra çekici de atar, keliği de atar, karısını aramağa gider. Karısını mezara götürmüşlerdir; bağırır, çağırır; geri döndüremeyince başka işlere koyulur. Sırtına bir testi veya güğümle suyu kaldırıp atar. Ağzı açık kaptan su misafirlerin, seyircilerin üstüne dökülür. O anda deli gibi olmuştur, ne yaptığını bilmez, çocukların üstüne gider ve [onlar] korkar kaçarlar. O anda bütün topluluk kelikçinin hâline güler. Bu, yakından tanıdıkları bir kadının değişik hâl almasından kaynaklanmaktadır. (Aliye Çetin, Konya Folklorundan Örnekler, Konya 1991, 108-109)

2.Yalıhüyük'te derlenen seyirlik oyunları
2.1 Deve Oyunu
Deve yaparız. Deve [yere] yatar, ölür gibi... Biz, "Devem öldü, kurban olduğum Allah'ım." deriz. Kaldırırlar gayri. Para verirler, deve doğrulur. Kim paralı [ise] seğirtiriz, oraya varırız. "Şu deveyi okuyuverlar! [okuyuverelim.]" deriz. Parayı verince deveyi doğrulturuz.
"Aman dayım, sallanmayayım. Çapkın oğlan gelsin... Dan din, dan din..."
(Hamdiye Güraslan, Yalıhüyük, dosya nu: 245. Kaynak kişi: Mustafa Akman)

2. Aptal Oyunu
Dağarcıklara külü doldururuz, derinden dağarcıklara... Orada bulunanlara külü bir atarız, herifin gözü kör olmaya döner. Birinin yanına gideriz:
"Kurtar şu aptalı!" deriz.
Parayı verir, onun yanından gideriz. Parayı verdi mi külden kurtulur.
Bir de aptal avradı olur. Eşeğe bindiririz, gadını. Erkek, gadın kılığına girer.
"Ulan garı gaçtı!" deriz.
Onu yakalarız, yakalayınca herkes para verir; para almayınsi [almayınca] salmayız. Çok para toplarız. O parayı iki arkadaş aldığıyla vergisini yatırır.(Hamdiye Güraslan, Yalıhüyük, dosya nu: 245. Kaynak kişi: Mustafa Akman)

B. Şehir Seyirlik Oyunları
Buraya, halkımızca daha çok "Karagöz" adı verilen Türk gölge oyunu, orta oyunu ve kukla girmektedir.

a. Türk Gölge Oyunu
Bu alanlarda pek çok yabancı bilgin çalışmıştır. Bazılarını anmak isteriz: G. Jacop, İ. Kúnos, N. Martinoviç, Herbert Duda, Hellmut Ritter, Otto Spies, Andreas Tietze, vb. Türk araştırıcılar olarak ise S. Nüzhet Gerçek, S. Esat Siyavuşgil, Metin And, Cevdet Kudret, I. Hakkı Baltacıoğlu, Nurettin Sevin, E. Behnan Şapolyo, aynı zamanda bir hayalî olan Muhittin Sevilen (Küçük Ali), Uğur Göktaş ve Saim Sakaoğlu'nu sayabiliriz.Konya'da gölge oyunu ile ilgili kalıcı bir hayalînin olduğunu belirleyemedik. Ancak ünlü hayalîler zaman zaman Konya'mıza da uğrayarak gösteriler yapmışlardır: Tacettin Diker, Mustafa Mutlu, vb. Ayrıca, Konya Büyükşehir Belediyesinin de gölge oyunu oynatan bir ekibi vardır.

b.Orta Oyunu
Eski bir geleneği olan orta oyunumuz ancak belli merkezlerde kalıcı ekiplerin oluşturulmasıyla canlılığını koruyabilmiştir. En geliştiği yer olan İstanbul 18 ve 19. yüzyıllarda bu oyunumuzun altın çağını yaşamıştır. Konu ile ilgili olarak yabancı bilginlerin oldukça fazla çalışması vardır: O. Spies, I. Kúnos, E. Rossi, A. Bombaci, Th. Menzel, vb. Türk araştırıcılardan ise S. Nüzhet Gerçek, Metin And, Cevdet Kudret, A. Kutsi Tecer, I. Hakkı Baltacıoğlu, Kemal Kâmil Aktaş'ı sayabiliriz. Konya'da orta oyunu gelişmemiştir. Ancak 25-30 yıl öncesine kadar Konya'ya gelip dönemine göre şehrimizin belirli yerlerinde oyunlarını sergileyen gezici topluluklar vardı. Küllükbaşı'nda, Eski Garaj'ın bulunduğu alanda, mesleklerini yerine getiren orta oyuncuları vardı. Son yıllarda Konya'ya da uğrayan ve bütün maharetlerini el-kol hareketleriyle, belden aşağı sözlerle ortaya koyan ve bu yolla izleyicilerini güldürmeye çalışanları bu araya alamayız.

c. Kukla
'Kuklacı' adı verilen sanatçının belli tipleri simgeleyen kuklaları, bir yandan oynatırken, bir yandan da seslendirdiği oyunlar, bir konunun canlandırılmasını amaçlayan oyunlardır. Her biri bir bebek olan karakterler, eli içine alacak büyüklükte ve hareket yeneteğine göre şekillendirilmiştir.Büyük şehirlerin yanında çok az da öbür yerleşim birimlerinde de görülürse de sürekli olma özelliğini göremeyiz. Kuklalarımız üzerinde çalışanlar, genel olarak Türk halk tiyatrosuna eğilenlerdir. Bizde konuya eğilenlerin başında Metin And gelir. Konya'da ise, Karagöz konusunda sözünü ettiğimiz Konya Büyükşehir Belediye Başkanlığınca oluşturulan ekip bu işi belli zamanlarda yapmaktadır.

C. Köy ve Şehir Seyirlik Oyunları
Bu oyunlar ülkemizin her yerinde sergilenmektedir.

a. Meddah hikâyeleri
'Meddah' adını verdiğimiz, taklit yeteneği de olan saz ustalarının canlandırdıkları bu hikâyeler tek kişilik eserlerdir. Bazen sazın da gerekli olduğu yerlerde, saz çalabilen ikinci bir kişi meddaha eşlik etmektedir.Meddahlar üzerine çalışan yabancı bilginler arasında Herbert Duda, Warren S. Walker'ı sayabiliriz. Ülkemizde ise bu alanın başlıca adları; S. Nüzhet Gerçek, Özdemir Nutku ve Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek dörtlüsüdür.Son yıllarda, başta İstanbul olmak üzere, bazı büyük şehirlerimizde 'show' adı verilen tek kişinin ortaya koyduğu oyunları elbette meddahlık olarak ele almayacağız.

KAYNAKÇA

I. GENEL KONULAR
A. Halk Edebiyatı
1. ARTUN, Erman (2004), Türk Halk Edebiyatı/Giriş, Ankara .

2. BANARLI, Nihad Sâmi (1970), "Halk Edebiyatı", Türk Ansiklopedisi, XVIII, İstanbul.

3. BATUR, Suat (1998) (hzl.), Açıklamalı-Örnekli Türk Halk Edebiyatı, İstanbul.

4. BORATAV, Pertev Naili (2000), Halk Edebiyatı Dersleri, Ankara 1943 (2. bs. İstanbul).

5. BORATAV, Pertev Naili (1968), "Halk Edebiyatı Üzerine Öndeyiş", (çev. Bilge KARASU), Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 294-298.

6. BORATAV, Pertev Naili (1969), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul (10. bs. 2000).

7. DOĞAN, D. Mehmet (1980), "Halk Edebiyatı", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, IV, İstanbul, 55-56.

8. GÜNAY, Umay (1989), "Türk Halk Edebiyatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, XIV, İstanbul, 523-533.

9. ELÇİN, Şükrü (1981), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara.

10. KÚNOS, Ignaz (2001***), Türk Halk Edebiyatı (çev. Tuncer GÜLENSOY), Ankara.

11. OĞUZ, M. Öcal (2004) , Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara.

12. SAKAOĞLU, Saim (1994), "Halk Edebiyatı", İstanbul Ansiklopedisi, 3, İstanbul, 515-517.
13. SAKAOĞLU, Saim (1977), "Halk Edebiyatı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 15, 345-350.

14. SAUSSEY, Edmond (1952), Türk Halk Edebiyatı, (çev. İlhan BAŞGÖZ), İstanbul.

B. Halk Edebiyatı Kavramı ve Öğretimi
1. SAKAOĞLU, Saim (1987), "Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine", II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri / 7-9 Mayıs 1985 Eskişehir, Eskişehir, 287-294.
2. SAKAOĞLU, Saim (1985), "Üniversitelerimizde Halk Edebiyatı Öğretimi I", Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1985, İstanbul, 311-327.

3. SAKAOĞLU, Saim (1990), "Halk Edebiyatı Kavramının Sınırlarını Nasıl Çizebiliriz?", Eğitim Fakültesi Dergisi 1989, 3, Konya, 1-4.

C. Halk Edebiyatı Nesri
1. ARTUN, Erman (2004), Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri, İstanbul.

2. BALİ, Muhan (1982), Halk Edebiyatında Nesir, Erzurum.

Ç. Halk Bilimi Bibliyografyası
1. ACAROĞLU, M. Türker (1976), "Halkbilgisi Kaynakçası Üzerine", I. Uluslararası Türk Folklor Kogresi Bildirileri, C. 1, Ankara, 21-46.

2. SAKAOĞLU, Saim (1991), Folklor Bibliyografyaları Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Konya.

3. Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası, I, Ankara 1971; II, 1973; III, 1975; IV, 1999.

4. WALKER, Warren S. (1982), Türk Fokloru ve Etnografyası Üzerine Amerika'da Yayınlanmış Araştırmalar Bibliyografyası, Ankara.

D. Halk Bilimi
1. ARTUN, Erman (2005), Türk Halkbilimi, İstanbul.

2. ASLAN, Ensar (2003), Halkbilimi Araştırmaları I, Diyarbakır.

3. BORATAV, Pertev Naili (1973; 2003), 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul,.

4. KAYA, Doğan (2002), Halkbilim Araştırmaları, İstanbul.

5. ÖRNEK, Sedat Veyis (1977; 1995), Türk Halk Bilimi, Ankara

6. TAN, Nail (1985 ; 6. bs. 2003), Folklor (Halk Bilimi)/Genel Bilgiler, İstanbul.

7. YARDIMCI, Mehmet (1999), Türk Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları, Ankara.

E. Masal
1. ALPTEKİN, Ali Berat (2002), Taşeli Masalları, Ankara

2. GÜNAY, Umay (1975), Elazığ Masalları (İnceleme-Metin), Erzurum

3. SAKAOĞLU, Saim (1973; 2. bs. 2002), Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil, Ankara.

4. SAKAOĞLU, Saim (1999), Masal Araştırmaları, Ankara

5. SEYİDOĞLU, Bilge (1975), Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Ankara.

6. ŞİMŞEK, Esma (2001), Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, II c. Ankara.

F. Fıkra ve Nasreddin Hoca
1. BORATAV, Pertev Naili (1995; 1996; 2006), Nasreddin Hoca, İstanbul; Ankara; İstanbul.

2. ALTUNEL, İbrahim (1999), Anadolu Mahalli Fıkra Tipleri Üzerine Bir Araştırma, Konya (yayımlanmamış doktora tezi).

3. KOZ, Sabri (2005), Nasreddin Hoca Kitabı, İstanbul.

4. SAKAOĞLU, Saim (1992), Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya.

5. SAKAOĞLU, Saim (2005; 2. bs. 2006), Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler, Ankara.

6. YILDIRIM, Dursun (1976; 2.bs. 1999), , Türk Edebiyatında Bektaşi Tipine Bağlı Fıkralar, Ankara

G. Efsane
1. ERGUN, Metin (1997), Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II, Ankara.

2. SAKAOĞLU, Saim (1976; 1989; 2003; 2004) 101 Anadolu Efsanesi, İstanbul; Ankara .

3. SAKAOĞLU, Saim (1980), Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu, Ankara.

4. SAKAOĞLU, Saim (2003; 2004), 101 Türk Efsanesi, Ankara.

5. SEYİDOĞLU, Bilge (1985; 1997), Erzurum Efsaneleri, Erzurum; İstanbul.

Ğ. Halk Hikâyesi
1. ALPTEKİN, Ali Berat (1997; 2002), Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara.

2. BALİ, Muhan (1973), Ercişli Emrah ve Selvi Han Hikâyesi, Varyantların Tespiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi, Ankara .

3. BORATAV, Pertev Naili (1946; 2002), Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara; İstanbul.
4. ELÇİN, Şükrü (1969), "Kitabi Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", Hacettepe Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1), Mart, 74-106.

5. GÖRKEM, İsmail (2000), Halk Hikâyeleri Araştırmaları/ Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı, Ankara

6. SAKAOĞLU, Saim -Ali Berat ALPTEKİN-Yurdanur SAKAOĞLU-Esma ŞİMŞEK (1997; 1999), Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri, I, Ankara; II, Ankara.

7. SPİES, Otto (1941), Türk Halk Kitapları (çev. Behçet GÖNÜL 'Necatigil'), İstanbul

8. TÜRKMEN, Fikret (1983), Tahir ile Zühre, Ankara.

H. Türkü
1. ATILGAN, Halil [2005], Türkülerin İsyanı, Ankara

2. [GAZİMİHAL], Mahmut Ragıp (1928; 2006), Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz, İstanbul (2. bs. Mehmet Salih ERGAN-Şahin AK), İstanbul.

3. ÖZBEK, Mehmet (1981), Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul.

4. ÖZTELLİ, Cahit (2. bs.1983), Evlerinin Önü, İstanbul

5. ÖZTÜRK, Ali Osman (1993), Türkü Yazıları, Ankara.

I. Mâni
1. ÇELİK, Ali (2005), Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri, Ankara.

2. ELÇİN, Şükrü (1990), Türkiye Türkçesinde Mâniler, Ankara.

3. ESET, Niyazi (1944), Mukayeseli ve Neşredilmemiş Mâniler, Ankara.

4. YAĞMURDERELİ, Nesip (1963), Mânilerimiz, İstanbul.

İ. Ninni
1. ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), Türk Ninniler Hazînesi, İstanbul.

2. GÜNGÖR, M. Nasıh (1945), Kastamonu Ninnileri, Kastamonu.

3. KÚNOS, Ignaz (1925), Türk Ninnileri, İstanbul.

4. ŞAPOLYO, Enver Behnan (1938), Halk Ninnileri, İstanbul.

J. Ağıt
1. BALİ, Muhan (1997), Ağıtlar, Ankara.

2. ELÇİN, Şükrü (1990), Türkiye Türkçesinde Ağıtlar, Ankara.

3. ESEN, Ahmet Şükrü (1982), Anadolu Ağıtları (hzl. P. N. Boratav-R. Dor), Ankara.

4. GÖRKEM, İsmail (2001), Türk Edebiyatında Ağıtlar / Çukurova Ağıtları, Ankara.

5. ŞİMŞEK, Esma (1993), Osmaniye ve Kadirli Ağıtları, Antakya.

K. Tekerleme
1. BORATAV, Pertev Naili (1963; 2000), Le "Tekerleme", Paris; İstanbul.

2. BORATAV, Pertev Naili (1968), (çev. Bilge KARASU), "Halk Şiiri", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), 1 Aralık, 327-340.
3. DUYMAZ, Ali [2002],İrfanı Arzulayan Sözler/Tekerleme, Ankara.

4. UYTUN, Göktürk Mehmet (1993), Tekerlemeler, Ankara.

L. Bilmece
1. BAŞGÖZ, İlhan -Andreas TIETZE (1973), Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles, Berkeley-Los Angeles-London.

2. ÇELEBİOĞLU, Amil -Yusuf Ziya ÖKSÜZ (1995), Türk Bilmeceleri Hazînesi, İstanbul.

3. TEZEL, Naki (1969), Türk Halk Bilmeceleri, Ankara.

4. TIETZE, Andreas (1966), The Koman Riddles and Turkic Folklore, Berkeley-Los Angeles-London.

M. Atasözü
1. AKSOY, Ömer Asım (1971), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: 1 Atasözleri, Ankara.
2. ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Ankara.
3. OY, Aydın (1972), Tarih Boyunca Türk Atasözleri, İstanbul.
4. SOYKUT, İ. Hilmi (1974), Atalar Sözü Hazinesi, İstanbul.

N. Deyim
1. AKSOY, Ömer Asım (1971), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: 2 Deyimler, Ankara.
2. EYÜBOĞLU, E. Kemal (1975), Şiirde Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, II, İstanbul.
3. GÖZLER, H. Fethi (1979), Büyük Deyimler Sözlüğü, İstanbul.

4. TÜRKHAN, Aysan (Edizkun) (1985), Konuşan Deyim ve Atasözleri / Deyimler-Söz Grupları-Atasözleri, İstanbul.

O. Alkış ve Kargış
1. AKALIN, Lütfullah Sami (1988), Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar, Kargışlar, Ankara.

2. KAYA, Doğan (2001), Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Biliminde Beddualar, Ankara.

3. ÖRNEK, Sedat Veyis (1971), İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, İstanbul.

Ö. Halk Temaşası
1. AND, Metin (1969; 1985), Geleneksel Türk Tiyatrosu, Ankara; (Geleneksel Türk Tiyatrosu / Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri, İstanbul).

2. ELÇİN, Şükrü (1964; 1977), Anadolu Köy Orta Oyunları, Ankara.

3. EMEKSİZ, Abdülkadir (2001), Orta Oyunu Kitabı, İstanbul.

4. [GERÇEK], Selim Nüzhet (1931;1942), Türk Temaşası, İstanbul.

5. KÖPRÜLÜ, Fuat (1966; 1987; 1989), "Meddahlar", Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 361-412; İstanbul.

6. Köy Oyunları (1977), Ankara.

7. KUDRET, Cevdet (1968; 1969; 1970), Karagöz I, II, III, Ankara.

8. KUDRET, Cevdet (1973; 1975), Ortaoyunu I, II, Ankara.

9. NUTKU, Özdemir (1976; 1997), Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Ankara.

10. ORAL, Ünver (2003), Meddah Kitabı, İstanbul.

11. SAKAOĞLU, Saim (2003), Türk Gölge Oyunu / Karagöz, Ankara.

12. SÖNMEZ, Sevengül (2000; 2005), Karagöz Kitabı, İstanbul.

II. KONYA KONULU KAYNAKLAR
A. Halk Bilimi
1. CENİKOĞLU, G. Tarıman (2002), Akşehir Folklorundan Bir Demet, Ankara.

2. [ERGUN], Sadeddin Nüzhet-M. Ferit [UĞUR] (1926), Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya, (2. bs. 2000, Sad. Hüseyin AYAN).

Not: Konya; mâni, türkü, ağıt, bilmece, atasözü, tabir, tekerleme, dilek ve ilençleri için bu eserin ilgili bölümlerine bakılabilir.

3. KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (2006), Konya Halkbilimi / Folklor Güldestesi, Konya.

4. SAKAOĞLU, Saim (1975), "Konya Folklor Araştırmalarına Giriş", Çağrı, 19 (213), Ekim, 6-9.

5. SAKAOĞLU, Saim (2001), "Yazılışının 75. Yılında Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı", Türk Dili, 2001 / I, 592, Nisan, 480-496.

6. SAKAOĞLU, Saim (2003), "Konya Halk Bilimi", Konya'da Düşünce ve Sanat / Makaleler-Sohbetler, Konya, 372-376.
B. Genel Bir Makale
1. KAHRAMAN, Bahattin (1999), "Osmanlı Dönemi Konya'sında İlmî ve Edebî Hayat: Âlimler, Mutasavvuflar, Şairler", Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi, Konya, 203-297.

Not: Eski Türk Edebiyatı uzmanı Kahraman, âşık edebiyatına çok az yer ayırmıştır.

C. Halk Edebiyatı
1. SAKAOĞLU Saim -Ali Berat ALPTEKİN (1999), "Konya Halk Edebiyatı", Millî Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965) I, Konya. Ç. Masal

1. EMİROĞLU, Seyit (1996), Meram İlçesi (Konya) Masalları Üzerinde Bir İnceleme, Konya (yayımlanmamış doktora tezi).

2. KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (2006), Konya Halk Bilimi/Folklor Güldestesi, Konya, 149-159.

D. Fıkra
1. DOĞAN, M. Sabri (2005), Eski Konya'dan İnsan Manzaraları/Nükteleriyle Tayyip Ağa ve Diğerleri, Konya.

2. EMİROĞLU, Seyit, (1992), Botsalı (Konya) Bir Nüktedan: Kara Kamil, Konya (yayımlanmamış doktora semineri).

3. HALICI, Feyzi (1981), Konya Fıkraları, Konya.

E. Efsane
1. ÖNDER, Mehmet (1963), Konya Efsaneleri, Konya.

2. ÖZÖNDER, Hasan (1980; 1990), Konya Velileri, Konya.
F. Türkü
1. GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp (1947), Konya'da Musiki, Ankara.

2. KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (2006), Konya Merkez Türküleri, Konya.

3. ODABAŞI, A. Sefa-Ali Osman ÖZTÜRK (1999), Dünden Bugüne Konya Türküleri, Konya.

4. SAKMAN, Mehmet Tahir (1999), Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler, Konya.

G. Tekerleme
1. SURAL, Mahmut (1965), "Konya Türkü ve Tekerlemeleri", Türk Folklor Araştırmaları, 9 (196), Kasım, 3917-3918.

Ğ. Bilmece
1. ÖNDER, Mehmet (1945), "Konya Bilmeceleri I", Folklor Postası, 1 (8), Mayıs, 14-15; II, 1 (9), Haziran, 14-16.

H. Çocuk Oyunu
a. CAFEROĞLU, Ahmet (1941; 1994), Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II, Ankara (Çocuk oyun tekerlemeleri).

III. ÂŞIK EDEBİYATI
A. Anonim Halk Şiiri
1. BORATAV, Pertev Naili (1968), "Halk Şiiri", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 299-340

2. GÖZAYDIN, Nevzat (1989), "Anonim Halk Şiiri Üzerine", Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III / Halk Şiiri, 57 (445-450), Ocak- Haziran, 1-104.

3. KAYA, Doğan (1999), Anonim Halk Şiiri, Ankara.

B. Dinî-Tasavvufî Türk Halk Şiiri
1. ARTUN, Erman (2002), Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Ankara.

2. GÖLPINARLI, Abdülbaki (1968), "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 357-375.

3. GÜZEL, Abdurrahman (1989), "Tekke Şiiri", Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III/Halk Şiiri, 57 (445-450), Ocak-Haziran, 251-454.

4. GÜZEL, Abdurrahman (2004), Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Ankara.

5. LEVEND, Agâh Sırrı (1968), "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 171-185.

C. Âşık Şiiri
1. ARTUN, Erman (2005), Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, İstanbul.

2. BORATAV, Pertev Naili (1968), "Âşık Edebiyatı", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 341-357.

3. KARAHAN, Abdulkadir (1991), "Âşık Edebiyatı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 3, İstanbul, 350-352.

4. YARDIMCI, Mehmet (1998, 2000, 2002), Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri, Ankara.

5. SAKAOĞLU, Saim (1989), "Türk Saz Şiiri", Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III/Halk Şiiri, 57 (445-450), Ocak-Haziran 105-250.

6. SAKAOĞLU, Saim (1986), "Saz Şiiri", Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Dördüncü C., İstanbul, 369-406; Altıncı C., İstanbul 1987, 77-116; Yedinci C., İstanbul 1988, 321-373; Dokuzuncu C., İstanbul 1989, 215-263.

Sırasıyla; başlangıçtan 16. yüzyılın sonuna kadar olan dönemle 17, 18 ve 19. yüzyıllar ele alınmıştır. Sırasıyla; 13, 16, 32 ve 23 âşık ele alınmıştır.

7. SAKAOĞLU, Saim (1992), "Türk Saz Şiiri", Türk Dünyası El Kitabı, 3. c., 2. bs. Ankara, 282-304; 3. bs. 1998, 369-400.

8. SAKAOĞLU, Saim (1996), "Saz Şiiri Tarihimize Genel Bir Bakış", 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder'e Armağan / Millî Kültür Araştırmaları (hzl. Mehmet YARDIMCI) Ankara, 117-128.

Ç. Kafiye

1. AYDOĞAN, Bedri (2001), "Bazı Kaynaklardaki Uyakla İlgili Bilgiler Üzerine", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, Adana, 16-32.

2. AYDOĞAN, Bedri (2006), "Yeni Bir Uyak Türü mü?", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 2003/II, Ankara, 1-38.

3. KAYA, Doğan (1999), "Âşık Şiirinde Ayakla İlgili Problemler ve Terimler", Türklük Bilimi Araştırmaları, VIII, Sivas, 335-348.

4. SAKAOĞLU, Saim (1991), "Halk Edebiyatında Kafiye Meselesi", IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri Bildirileri / 11-12 Mayıs 1989 Eskişehir, Eskişehir, 301-305.

5. SAKAOĞLU, Saim (1990), "Saz Şairinin Kural Anlayışı", Erciyes, 13 (149), Mayıs, , 11-12.

6. SAKAOĞLU, Saim (1999), "Âşık Edebiyatında Yarım Kafiyeden Daha Zayıf Kafiye Var mıdır?", Birinci Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri / 01-02 Haziran 1998 Balıkesir, Balıkesir, 99-105.

IV. KONYA ÂŞIK EDEBİYATI

1. SAKAOĞLU, Saim (2003), "Konya Âşık Edebiyatı", Konya'da Düşünce ve Hayat Sempozyumu, Konya, 100-108 (bib. 109-120).

KONYA TÜRKÜLERİNDE KONYALI İMGESİ

Ali Osman ÖZTÜRK*

Prof.Dr. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu bildiri, Mahzar Sakman tarafından söylenen ve oğlu M.Tahir Sakman tarafından yayınlanan Konya halk türkülerindeki erkek imajını ele almaktadır.Genel olarak Türkiye'de dindar ve tutucu olarak bilinen ve küçümsenen Konyalı imajı ele alınmış ve yayınlanan halk türkü metinlerinde bu tür imajlar karşılaştırılmıştır. Bilinenin ve tasavvur edilen dindar Konyalı imajının aksine, metinlerde dünyevi olaylara oldukça açık, yaşam sevinci ile dolu ve şaşılacak derecede içki bağımlısı, ihtirasa büyük önem veren bir erkek imajı ortaya çıkar. Konyalının kendi günlük konuşmalarında göze çarpan dindarlık, kendi eğiliminde olduğu hisler, ilişkiler biçimi konuşulan deyimlerde ifade edilir. Özverili mizahı, kendini alaycı biçimde (bireysel zayıflıklarına karşı) tanımlaması, Konyalının çok yönlülüğünün önemli bir kısmını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Konyalı, türkü, kostak, hovarda kişizade, dünübütün.

Hor gezer âdemleri ammâ velî irfân olur
Hâfızı gâyet cerî âlimleri ummân olur
Hâsılı bir katre âbin nûş iden arslan olur
Gâliba toprağının bu iktizâsı Konya'nın Âşık Şem'i

ABSTRACT

MÄNNERBILD IN DEN KONYANER VOLKSLIEDERN

Es handelt sich in diesem Beitrag um das Männerbild in den Konyaner Volksliedern, die von der berühmten Gewährsperson Mazhar Sakman gesungen und von seinem Sohn M. Tahir Sakman veröffentlicht worden sind. Das allgemein in der Türkei als fromm und konservativ verpönte Konyanerbild wird hier in Frage gestellt und mit dem in den geläufigen Volksliedtexten erscheinenden Männerbild kontrastiert.

Es stellt sich dabei im Gegenteil zum vermeintlichen frommen Konyanerbild ein ziemlich weltoffenes, liebesfreudiges und verblüffenderweise trinkgeselliges Männerbild heraus, das aber auf den Ehrgeiz einen grossen Wert legt. Während die Frömmigkeit des Konyaners in seiner Umgangssprache hervorsticht, drückt er seine intimen Gefühlen und Beziehungen in verschlüsselten (Rede-)Wendungen aus. Ein selbstloser Humor, der eine gewisse Selbstironie (seiner eigenen Schwäche gegenüber) erkennen lässt, bildet noch einen wesentlichen Teil seines vielseitigen Bildes.

Schlüsselwörter: Konyaner [Konyalı], Volkslied [türkü], ehrgeizig [kostak], Lebemann [hovarda], vornehm [kişizade], fromm [dinibütün].

GİRİŞ

Âşık Şem'i'nin "Aşk u şevk ile kurulmuştur binası Konya'nın (Konya Methiyesi; Metin no 6.) dizesiyle başlayan bu ünlü methiyesi, Konyalıyı şöyle tanımlar: Gösterişsiz, ama bilgili, bilgileri derin, dini bütün, olgun. Kuşkusuz bu öz imge dediğimiz, kendimizle ilgili geliştirdiğimiz bir imgedir.Buna karşılık ünlü "Konyalı" türküsü ise sanki Şemi'nin çizdiği resme bıyık-sakal ilave edip, onu karikatürleştirmektedir: Buna göre güzel kaşlı Konyalı "Osmanlı tavırlı" olmakla birlikte, zampara, içkici, evlenmeye uygun, çok çocuk yapan bir adamdır. Mazhar Sakman'ın türkülerinde "adam" sözcüğü iki kez geçer. Bunlardan ilki "adam sanılan damdaki baca", ikincisi ise aşk derdinden deli deli konuşan adamdır:

Damda buhariyi (hanım gızım) adam sanırdım (gel gel) (No 1)
Ah anam yazım kaderim böyledir
Aşk adamı deli deli söyletir (nakarat) (No 10)

Türkülerde"adam"ın karşılığı nerdeyse Gonyalıdır. Kişi her kimse, "Gonyalı gibi davranmalı, "hoca" gibi olmalı (oy Gonyalım oy hocam oy) (No 27), "İl atına binip (Gonyalı) çalım satmamalı"dır (No 38), aksi halde, eleştiriye maruz kalır:

Senin gibi Gonyalı'yı (vay)
Alır gider bazarlarda satarım
[Senin gibi huvardayı (canım)
Alır gider bazarlarda satarım] (No 25)
Enseye püskül salan (No 17 A), çulsuz hovarda tipli Konyalılar da yok değildir:
Abaları dellâlda (vay dellâlda)
Gonyalılar hovarda (vay) (No 46 A)
Bu yazımızda Konya'nın ünlü kaynak kişilerinden olan Mazhar Sakman'dan alınan, not edilen, dinlenen türkülerde yansıyan Konyalı erkek imgesini saptamaya çalışacağız. Burada, oğlu Mehmet Tahir Sakman'ın yayına hazırladığı "Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler" (T. Sakman 1999) kitabındaki metinler değerlendirilecektir. Sonuçta Şem'i'nin, yazımızın başına aldığımız dörtlüğünde çizdiği resmin gerçeğe ne denli uyduğu bir ölçüde ortaya çıkabilecektir.

1."Kostak" Konyalı

Mazhar Sakman'ın oturaklarda okuduğu koşma ve methiyelerde Konyalı imgesinin değişik özelliklerini görmek mümkündür. "5 Eylül 1987 tarihinde Mazhar Sakman tarafından Süleyman Şenel'e divan ağzında okunan [aşağıdaki] koşma, ünlü halk ozanlarımızdan Karamanlı Gufranî'ye ait" (T. Sakman 1999: 150) olup, selamını esirgemeyen, ailede kadının öneminin bilincinde, toplum içinde ortalarda olması gereken yerini ve haddini bilen, asaletin soydan olduğunu bilip sonradan görmüşe itibar etmeyen ve kadın-erkek ilişkilerinde mahremiyete önem veren Konyalıyı ortaya koymaktadır:

(Aman)Sağıra selâm ver (de) yanına varma
Baktın bir mecliste sen ora girme
Kör ile topalın yüzünü görme
Onlar ile bir müşkül hâll'olur mu ya (ey)

(Aman) Dağılır anası olmayan yuva
Güreşebilir mi geçiynen deve
Bir misafir gelse (eve) erkeksiz eve
Buyur sen burada gal olur mu ya (ey)
(Aman) Ne ileri git ne ensede gal
Ne methin şây(i) olsun ne derine dal
Sonradan görmüşe ne gız ver ne al
Osurgan lâlesi gül olur mu ya (ey) (No 80)

Konyalı erkek, kadınına "helali" gözüyle bakar ve onu, adeta sahip olduğu "dünya malı" gibi niteler. Bu nitelemenin aynı zamanda erkekleri de kapsadığı düşünülebilir. Fakat aşağıdaki örnek dizeler bize bunun aksinin daha olası olduğunu göstermektedir:

Seni bana vermezler (Gonyalı)
Gazanılmış mal gibi (vay) (No 54)

1783-1839 yılları arasında yaşayan (T. Sakman 1999: 52) ünlü Âşık Şem'i, yaptığı betimlemelerle Konyalı imgesinin belirginleşmesine önemli katkılar yapar. Yalın ayak, fakir de (Üftâdeler yalın ayak yollara/ ...düştü gidiyor) olsa, fesli zengin de olsa (Çıkarmış perçemin fino fesinden), yiğitlikte "bey paşa" olmak gerekir:

Yiğitlik bâbında beysin paşasın
Mevlâm ömür virsin binler yaşasın
Gelin ey bi-vefâ helâllaşasın
Şem'i ecel câmın içti gidiyor (No 13)

Yiğitliği gerektiren ya da tanımlayan birkaç özelliği buraya alabiliriz: Yiğit ulu bir kuştur, yüksek uçar, payını kaptırmaz (Ulu kuşun havada olur oyunu/ Şahin küçük kimselere vermez payını), başkasının malında gözü olmaz ve sözünden dönmez (Atı olan el atına biner mi/ Yiğit olan ikrârından döner mi[?]; No 50. C). Gubuzluk yapmaz, maddi ya da medeni durumunda değişiklik olunca kibirlenmez (Başın mı büyüdü gelin olalı; No 29) ve sevdiğini almalıdır (No 29). Davası uğruna, ölmeye giden "babayiğit", yardım istemekten imtina etmez:

Asılmaya gidiyor bir baba yiğit
Efendim efendim Şâkir Efendim
İfâde de bana yardım et beyim (No 88)

Savaşa giden askerler de "yiğit"tir. Türkü folklorunun kalıp sözler dağarcığından alınmış olsa da, askerin yiğitliğinden kuşku duyulmayacağı kesindir.

Gışlanın önünde sıra söğütler (2)
Oturmuş binbaşı asker ögütler (2)
Cepheden mi gelir onca yiğitler
[Cepheye mi gidiyor onca yiğitler] (95 A ve 95 B)

Konyalının türkülerine yansıyan övgü nitelemelerine (kostak, şahbaz, daylak, kasalak, civanım, aslanım, canım, oğlan, şabab, şahanım, hocam, belalım) bakarak, onun değer verdiği özellikleri çıkarmak zor değildir. Ama "Ustan kimidi/ Şeker Oğlan" türküsünde Şabab (delikanlı, yiğit) Oğlan diye nitelenen kişinin neden hem "şeker" hem "yiğit" olduğu, bunun ustasından mı, kardeşinden mi, dininden mi kaynaklandığı pek anlaşılamamaktadır. Ustan kimidi şeker oğlan (şabab oğlan)
Ablası dalgalı güzel oğlan (şabab oğlan)
(...)
Karşıdaki kil[i]seler
Kilidini kırsalar (91 A (ayrıca bk. 91. B)

Konyalı, âşık olduğu kızın kardeşine iltifat mı etmektedir? Konyalı için aşkın bir anlamı var mıdır? Vardır elbette. Aşkın tanımı, kontrol edilemez duyguların tutsağı olmaktır. Bu duyguların etkisinin ne olduğu ise şifrelenerek dile getirilir. Aşk bir "dalgalanma"dır. Bir tür denge yitimi, bir anlamda dengesizliktir. Güzelin, gelinin sevdalının "dalgalısı" (yani denge bozanı) olunca, aşk kaçınılmaz olur:

Şu Sille'nin minâresi kiremit
Ben aşkından ölüyorum kerem it
Gelin gelin sürmeli gelin
Dalgalı gelin Sille'li gelin (No 92)
İmanım gel yörü yörü
Dalgalım zalımın dölü (No 1 C)

gızım anadan yosmam dalgalım amman (No 20 A)
Dalgalım gel gel sürmelim (No 5 A)
Sevdalı yörü dalgalı yörü (No 53)
Eşim aman ey dalgalım ey
Gülüm aman ey sevdalım ey (No 66 B)

Sevdanın yaşı başı yoktur, "Küçükten sevda çekenin / Gözlerinden bellidir (aman)" (No 2), "Sevdadan kurtulanlar"ın (No 2) vereceği akıl yetmezse, iş Allah'a havale edilir:Aman (da) Allah al başımdan sevdayı (vay)
Genç yaşımda zindan (da) ettin dünyayı (vay) (No 5 B ve 5 C)

"Yeni güzellere sevda düşer" de (No 22), "sevdalara salmak" (N0 28), "sevdadan ölmek" (No 41) gerekse bile Konyalı yiğit geri durmaz. "Sürmeler mi çekmiş elâ gözlüyü kaptırır da, göremez, ellerin yüzüne bakamaz, yar için can veremez olmak" (No 96) onun için büyük bir utançtır. "Acıdır aşkın şarabı içilmez" (No 96).

Konyalı için aşk sadece insani değildir, aynı zamanda ilahidir de. Şem'i'nin ünlü "Konya Destanı"nın ilk iki kıtası, Konya âlimlerini anlatırken, onların temsil ettiği ilahi aşkı da tanımlar: Bilgin kişiler mantık ve anlam dersi verir, tasavvuf şairleri hakikatleri simgelerle söyler. Dini yaşayanlar, Tanrı aşkını keşfeder, aşk ile Tanrı katına ulaşılır. Yârin yerini burada Tanrı almıştır ve "aşk şarabı" başka anlamlar kazanmıştır artık.
(Yâr Yâr)
Okutur âlimleri mantık meâni Konya'nın
Remzile söyler tasavvuf şâiranı Konya'nın
Evhadettin Şems-i Tebriz Şeyh Sâhib Atâ
Bârigâh-ı evliyâdır çevre yanı Konya'nın
(Yâr yâr)
Güçlü eyler çeşmine toprağını ashâb-ı dîn
Keşf-olur erbâbına esrâr-ı Nûr-u âşıkîn
Hazret-i Mollâ-yı Rûmî burda kutbü'l-ârifîn
Arşa doğru kurulur aşk merdibânı Konya'nın (No 77)

Aşk şarabının verdiği "sarhoşluk" mu kastedilir yalnızca, yoksa sahiden somut anlamıyla içki midir dile getirilen Konya türkülerinde, aşağıda göreceğiz. Aşk acısını dindirmek amacıyla, hayali de olsa içkiye mi başvurulmaktadır net olarak anlaşılmaz örneğin şu dizelerde:

Şu Sille'nin minâresi mercandan
Sen doldur (da) ben içeyim fincandan
Nasıl vaz geçeyim senin gibi bir candan
Geçmedim aman aman
İçmedim aman aman (No 92)
İçmek, esriklik verici içecekler kullanmak Konyalı kimliğinin "içerden" değil ama "dışarıdan" bir parçasıdır. Türkülerde içeriden bakışın bir yansıması olarak, şiddetle bundan vaz geçirilme

arzusu bellidir. Her ne sebeple olursa olsun içilmemelidir. "İçme Beyim" türküsünde sevdaya düşmüş bir bey oğluna yönelen talep elbette genellenmelidir:

Enginlere gar yağmış üşümedin mi
Sen bu işin sonunu düşünmedin mi
İçme beyim içme sarhoş olursun
Saat dörtten sonra bir hoş olursun
İçme beyim içme çaydan mı geçtin
Ağzın yüzün kokuyor gonyak mı içtin
İçtiğin gonyak yediğin gaymak
Sen kimin yârisin (oğlum) her yanın oynak (No 43)

Burada "çaydan geçmek" sanki "içmek" için bir nedenmiş gibi gösterilmektedir. O halde "çaydan geçilmiş ise içmek gerekli olmuştur" sonucu çıkarılabilir. Aşağıdaki dizeler "akan çaylar gibi kaynayıp çoşan" ,"Kendi yağı ile kavrulur pişerken, Muhannet elinden gurbete düşen" ve "Kahve içerken fincan kaydı elimden" diyen birini betimler. "Çayda ya da gölde yüzmek", "şahan gibi konmak" simgeleri kuşkusuz yorumlanmaya muhtaç ve değişik anlamları barındıran göstergelerdir.
Örtün yazmasını boylu boyunca
Dokunman sarhoşa günler doğunca (No 63 B ve 61 A)
Ördeğim gölüne yüzmeye geldim
Şahanım koluna konmaya geldim (No 63 B)

"Keşkem seni görmeyeydim" türküsü kanımca esrikliğin verdiği pişmanlıkla ilgilidir; görmese, deli olmayacak ve meylini vermeyecektir. Bahçelerde biten haşhaş gibi, yar kokusu sevdalıyı bir hoş etmekte, onun aklını başından almaktadır. Türkünün varyantlarında (bkz. No 66 B ve C) haşhaş dışında nane, mantar gibi Türkçede olumsuz çağrışımları olan simgeler bu kanıyı desteklemektedir (bkz. ayrıca No 36 A).

Yukarıda belirttiğimiz "sevdalık ve dalgalı yar" ilişkisi (ki bu varyantta da karşımıza çıkmaktadır: "Eşim aman ey dalgalım ey/ Gülüm aman ey sevdalım ey") adeta, çaydan geçenin maruz kaldığı dalgaya gönderme yapmaktadır. Seveni, içmek suretiyle günaha sokan "dalgalı yar", "Kâfir isen gel imâne" serzenişine muhatap olur (No 66. C).

Bahçelerde (imanım) biter (de) haşhaş (aman aman ey)
(Ah) Yâr kokusu gelir (de) bir hoş (eşim aman ey sürmelim ey)
İçtim bâde (imanım) oldum (da) serhoş (aman aman) (No 66 A)
İçmenin sorumluluğunu "kâfir"e yüklemek elbette, deyim yerindeyse "çamura yatmak"tır. Gayri Müslime gönül düşürüp, onun gibi yaşamanın sorumluluğu neden başkasının olsun?
Aman Madam hoş geldin
Elinde gadeh boş geldin
Yollarını gözlerim
Sen bana sarhoş geldin (No 69 A-B)

Bir Rum kızı ile Türk gencinin aşkını anlatan "Arzu ile Kamber" öyküsü, bu sorumluluğu sanki ortaya atar gibidir: "Yil eser gum savrılır" (No 100) (bkz. Ayrıca "Yel vurdukça denizleri dalgalı" (No 33). Neden-sonuç ilişkisi bağlamında, "dalgalı bir aşka tutulan da, kum gibi savrulur". Tanrının yazdığı gerçekleşir, yazgıları birleşen gençler, yelin önünde tutunamazlar, "onların aşı ağuludur": "Balık kadar konuşmaktan aciz, Adem ile Havva'nın mahrem yerlerini kapatan incir kadar gülsüz ve Kur'an'daki İnna Ateyna Suresi gibi mimsizdirler" [= zürriyeti kesik (?) AOÖ]. Bu muammanın elbette bir açıklaması vardır.

Yil eser gum savrılır
Cihan (da) başıma çevrilir
Sana dirim nazlı yâr
Yol buradan ayrılır

Hey zenciler zenciler
Serhoş m'olur çengiler
Arzu Hanım topuğun
Sıkmayın üzengiler

Hey Nazilli Nazilli
Koyunları çifte kuzulu
Koyunların alnında
Arzu'yla Kamber yazılı

Arzu'm yasa batmışsın
Hilal (da) gaşlarını çatmışsın
Sofraya teklif olmaz
Bildim ağular gatmışsın

Hayvanlarda dilsiz ne
Yemişlerde gülsüz ne
Söyle bana Gamber'im
Kur'an'da (da) mimsiz ne

Yoktur balığın dili
Olmaz incirin gülü
Sorar isen mimsizi
İnna atayna suresi

2. "Huvarda" Konyalı

Mazhar Sakman'ın "dayısı; Konya'nın namlı hovardalarından "Hamamcı Mehmet Ağa'dır." Mazhar Sakman'ın doğup büyüdüğü Akbaş Mahallesi hovarda yatağıdır. Hemen yakınında bulunan Aksinne Mahallesi gibi, birçok ünlü saz sanatçısı da burada yetişmiştir. Bıçkınları meşhurdur... (...) Mazhar Sakman çocukluk çağından çıkarken, annesi Vesile Hanım

teyzesinin oğlu Yusuf Ağa'ya varmıştır. Yusuf Ağa da hovardadır. M. Sakman bir gün babalığına yalvarır. Babalığı, onu kırmaz, teyze çocuğu Mehmet Mıngır ile er- akşamdan yüklüğe girerler. Sabaha kadar orada aç susuz Konya türküleri dinlerler, oturak âlemiyle tanışırlar. İşte o gün orada Mazhar Sakman'ın içine bir ateş düşer. Artık ölene dek sürecek olan müzik tutkusu orada başlar..." (Sakman 1999: 29)

Hovardalık, elde avuçta ne varsa saçıp savurmak, eğlencede çapkınlıkta yaşam sürdürmektir diye anlatıyor A. Sefa Odabaşı (bkz. Odabaşı 1999: 86 ve Odabaşı 2003: 29-31) Hovardanın başı beladan kurtulmaz, kavgası, düşmanı eksik olmaz. Nitekim hovarda türkülerinde bu özellikleri hemen buluruz.

Mezarımın daşı gıplaya garşı
Ben gidiyom (anam) düşmana garşı
Kâzım'ı sorarsan hovardanın başı
Aslanım Kâzım'ım (efem) vurdular beni
Bir garanlık yere (anam) goydular beni
Aslanım Kâzım'ım (efem) nerde yatıyor
Gaytan bıyıkların (anam) gane batıyor (No 75 B)

Tahir Sakman'ın verdiği bilgiye göre 19 numaralı "Çıkabilsem şu galeden saraya) Tipik bir "Mapusâne" türküsü[dür]... yaklaşık yüz yıl önce yaşayan "Fırkının İsmayıl" adlı bir saz ustası tarafından yakılmış. Fırkının İsmail çok iyi saz çalmasına rağmen, geçimsiz biriymiş. Gittiği Konya oturaklarının pek çoğunda olay çıkartır, karakolluk olurmuş. Yine bir oturakta kamalar çekildikten sonra önce karakola, sonra "Mapusâne"ye düşer. Konya'nın bu ele avuca sığmaz hovardasına hapishane hayatı ve dostlarının hasreti pek dokunmuş. Türküyü hapishanedeyken yakmış." (Sakman 1999: 61)

Hovarda tipi pek de özenilecek biçimde resmedilmez Konya türkülerinde: Heybe dalında/ Meram yolunda/ Kendi hâlinde/ Şişe belinde/ Saat boynunda/ Avrat kolunda/ İşler yolunda (No 17 C). İşlerin yolunda olması ifadesi biz yanıltmamalıdır; para olduğu sürece sorun yoktur, ya daha sonra?

Develi giderse ben de giderim
O yâr uğruna kanlar ederim

Develi denilen kız neden gitsin ki? Elbette para ve itibar bitince gidecektir. Onun uğruna kan dökecek er kişinin yolu ise er geç hapishaneye düşecektir. Uğruna kan dökülen dişi kişi buna değecek midir? İlgili dizeler bunun yanıtını gayet net biçimde vermektedir:

Develinin Acem şalı belinde
Develi kız hovardalar elinde
Ak daylak daylak
Severler aylâk
Sen kimin yârisin
Her yanın oynak (No 17 C)

Tahir Sakman, babasından şu bilgiyi aktarır: "Bugün Aksaray iline bağlı bir ilçe olan Eşmekaya, eskiden Konya'ya bağlıymış ve kavakları kadar zengin hovarda beyleriyle de meşhurmuş... Konya'nın Meram'dan sonra ikinci bir mesiresi gibi, Konya'dan kalkıp gelen hovardalar, Eşmekaya beylerinin himayesinde günlerce süren oturaklar düzenlerlermiş. Bin dokuz yüzlü yıllarda "Hacı Osman Bey" adlı bir Eşmekaya beyinin maiyetinde "Benli Zarife" adıyla tanınan çok güzel bir oyuncu kadın varmış... [aşağıdaki] Türkü ona yakılmış" (Sakman 1999: 79)

Eşmegaya'nın gavakları gölgeli
Yel vurdukça denizleri dalgalı
Bugün (de) efelerin başı gavgalı
Karşıdan geliyor üs beş kır atlı

İçinizde var mı Hacı Osman Bey adlı
Nazlı yârimin cilvesi pek tatlı
Beyleri beyleri (vay anam) Eşmegaya beyleri
Benleri aklıma düştükçe ağlarım geceleri (No 33)

Gönlü dalgalı, başı kavgalı sevdalı efeler ya da hovardalar, ellerinden bade içtikleri, gelene geçene kaş göz oynatan cilveli yarlar uğruna sadece hapse düşmekle kalmazlar, daha da kötüsü "ecel şerbetini" de erkenden tatmak bahtsızlığına uğrayabilirler. Sevgili sandıkları hanımlar da başkalarına yar olacaklardır (türkü metnindeki vurgular AOÖ).

Kahvenin önünden geçmez olaydım
Ecel şerbetini içmez olaydım
Memed'i kendime seçmez olaydım
Memed'im Memed'im kâkilli Memed'im
Berberler içinde sevdâlı Memed'im

Kahvenin önünde tabakam kaldı
Etrafımızı Memet zaptiyeler aldı
Korkma Memet korkma o yâr bize kaldı
Memed'im Memed'im öldüm elinden
Doldur badeleri kibar elinden

Kahvenin önünde atlama taşı
Gelene geçene oynatırsın kaşı
Memed'imi sorarsan hovardalar başı
Memed'im Memed'im kâkilli Memed'im
Berberler içinde sevdâlı Memed'im

Kahvenin önünde taş ben olaydım
Alâ göz üstüne kaş ben olaydım
Yalınız yatana eş ben olaydım
Memed'im Memed'im öldüm elinden

Doldur badeleri kibar elinden (No 39)

Türkülerin dili bazen hakikati o denli isabetli biçimde anlatır ki, fazla söze hiç gerek kalmaz. Hovardanın peşine düştüğü dilberin de, içine düştüğü yaşamın da sonu ve yararı olmadığını, Konya türkü repertuarı kapsamında, "Gara biber aş olmaz" deyimi kadar güzel ifade edecek başka bir açıklama, olamaz.

Kara biber aş olmaz
Bundan ince kaş olmaz
Bundan ince kaş olsa
Huvardalar baş olmaz
(...)
Kara biber aş için
Yandım hilâl kaş için
Benim bir sevdiğim var
Konyalı'ya baş için
Kara biberim bayram şekerim
Oğlan senin kaderin benim tecellim
Devriyeler geliyor nasıl edelim

Ay doğar ensesine
Uyandım gül sesine
Karşıda var üç güzel
Hovardanın nesine
(...)

Kara biber aşm'olur
Bundan ince kaşm'olur
Bundan ince kaş olsa
Konyalılar başm'olur (No 45 B; ayrıca bkz. 45 A)

Karabiberden aş olmayacağı kadar, hovardadan da baş olmayacağı, eğer Konyalı, hovarda ise, ondan da aile reisi olmayacağı açıkça ortaya konulmaktadır. Hovardalık sonunda varını yoğunu harcamış, üstündeki kıyafeti dahi satılığa çıkmış kişioğlu için kestirme yargı verilmiştir:

Abaları dellâlda
Gonyalılar hovarda (No 46 A; ayrıca bkz. 46 B)

[Meram'daki bağları (yavrım)]
Satıp savıp harcarım (oğlan oğlan) (No 85 A)

dizeleriyle türkü diline de geçmiş olan satıp savma hevesi yine türkülerde en acımasız biçiminde eleştirilir: Artık böyle bir Konyalı pazara düşmüştür. Toplum içinde kimlerin hovardaca yaşadığı, yaşamı nasıl geçici mutluluklar peşinde şeker, kaymak yiyerek (!) harcadığı ve "huvardanın yüreği çatal olsa " (No 99), en sonunda parmağını yalamak zorunda kaldığı, böyle Konyalılık olmayacağı çok özlü biçimde vurgulanır.

Kabağı (da) boynuma dakarım
Huvardayı gözden çakarım
Senin gibi Gonyalı'yı
Alır gider bazarlarda satarım
[Senin gibi hovardayı
Alır gider bazarlarda satarım] (No 25)

Buraya kadar ortaya konulan Konyalı hovarda imgesi, sanırım güncel olduğu yıllarda gerek toplumda gerekse çapkınlık yaptıkları çevrede, özellikle de hovardaların düşüp kalktıkları kadınlar arasında mizahi-eleştirel açıdan konulaştırılmış olmalıdır. Bugün "Konyalı" başlığıyla bilinen türkünün (A. Sefa Odabaşı'nın sözlü olarak tarafımıza belirttiğine göre), hakiki Konya türküsü olmadığı, aksine Konya'ya dışardan gelen oyuncu kadınlar tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Friedrich Giese'nin 1901'de (hem de hapishanede) derlediği türküler arasında "Konyalı" yoktur (bkz. Giese 1901). Bir tür geç dönem "yazılı/müzikli Konyalı karikatürü" olarak görülebilecek bu metin, (artık benimsenmiş haliyle) bir özeleştiri olması bakımından anlamlıdır.

HANİ BENİM ELLİ DİREM BULGURUM (GONYALI)

(Ah) Hani benim elli direm bulgurum (bulgurum)
Gonyalı'nın gaşlarına vurgunum (yörü yörü Gonyalım yörü)
Yörü yavrum yörü Gonyalım yörü
Şimdi burdan geçti zamparenin biri
(Ah)Hani benim elli direm ırakım (ırakım)
İçer içer dağılıyor merâkım (yörü yörü Gonyalım yörü)
Yörü yavrum yörü Sülüman'ım yörü
Nerde galdın canım ilimanım yörü
(Ah)Hani benim elli direm şekerim (şekerim)
Sen içte gel ben gahrini çekerim (yörü yörü Gonyalım yörü)
Oğul bAli'm yörü Gonyalı yörü
Sevdalı yörü dalgalı yörü

(Ah)Gayseri'den Garaman'dan Gonya'dan (Gonya'dan)
Nasîbimi alamadım dünyadan (yörü yörü Gonyalım yörü)
Yörü yörü yörü Gonyalım yörü
Şimdi burdan geçti Osmanlı'nın biri

(Ah)Hani benim elli direm barıtım (barıtım)
Aklım olsa Gonyalı'ya varırdım (yörü yörü Gonyalım yörü
Oğul bAli'm yörü Gonyalı yörü
Gız nişanlın geliyor Osmanlıca yörü
(Ah)Hani benim elli direm pırasam (pırasam)
Çıra yaksam Gonyalı'yı arasam (yörü yörü Gonyalım yörü)
Yörü yavrum yörü Gonyalım yörü
Şimdi burdan geçti huvardanın biri (No 53.)

Bu türkünün kanımca en önemli yanı, türkü kişisinin sözlü olarak da Konyalıya yönelmesi,

ona sanki karşısındaymış gibi hitap etmesidir: "Konyalım yürü..." Yürümek (yürümek) eylemi, Konya türkülerinin sevdiği bir eylemdir (bkz. Örn. No 1 A-B-C, 37 A, 85 b, 86, 97 A-B, 101). "Osmanlı(ca)", "kostak", "kasalak" yürümek asil Konyalı için nasıl bir kuralsa, bunun karşıtı "dalgalı ve sevdalı" yürümek de hovarda Konyalı için bir gerekliliktir. İşte o zaman Osmanlı tavrına ters düşen bir durum ortaya çıktığından, "Konyalım yörü, yörü, yörü..." ifadesi inceden öte bir tiye alma yaklaşımını gözler önüne serer ve deyim yerindeyse, bu an "Konyalılığın bittiği andır". Kaldı ki, bu Konyalı türküsü, Konya repertuarının (millilerinin) diğer ağır başlı örneklerinin yanında, oyun havası olarak hafiftir.

3. "Kişizade" Konyalı

Konya türkülerinin asalete verdiği önemi biz, dilinden de görebilmekteyiz. "Efendim" hitabı çok sevilerek kullanılır ve kişiler, toplum içindeki saygınlıklarını gösteren bu unvanları ile anılırlar. Elbette türküyü yakan kadar, bunları okuyan ve benimseyip kabul gösteren dinleyicilerin de, bu düzeyli dilde katkıları vardır:

Örtüsü yektesi var efendim
Al da beni odalara koy efendim
Püskülünde susamı mor efendim
Ayağında kondurası var efendim (No 102; bkz. ayrıca 46 A)

Kuşkusuz Konya türkü repertuarında bulunan metinlerin, Şem'i, Kenzi vb. gibi Divan edebiyatına aşina âşıkların yaratması olması, aynı zamanda sözcük seçiminde de düzeyin korunmasını sağlamaktadır düşüncesindeyim. Örn. Konya oturaklarında okunan
(Ah)Çevrilir cihan başıma dâr olur
Efendimden bana hitâp olunca (vay)
(Efendim ağabeylim a canım)
(Ah)Bülbül gibi işim âh u zâr olur
Gül yüzünden ref'ü nikâp olunca (vay)
(Efendim ağabeylim a canım)
(...)
(aman aman) Efendim aşkınla işte püryânım
Semâlara çıktı âh ü figânım
(Aman aman aman)
Sefâ mı kesbettin kâşı kemânım
Kenzî'nin ciğeri kebâp olunca (vay)
(Efendim ağabeylim a canım) (No 18)

koşması Âşık Karamanlı Kenzî'ye aittir. Diğer yandan, yukarıda belirttiğimiz gibi, Efendi (No 50 A-C "Saffet Efendi"; 87, 88 "Şakir Efendi"), Hanım (No 89 "Şerif Hanım"), beyim (No 20 A "Kozanoğlu; 43 "İçme Beyim"; 88), hocam / paşam (No 27 "Gaymakam kızı"; 59-60 "Kesik Çayır"; 97 A; 101 "Caminin Müezzini") gibi hitap biçimi de eski bir başkent olarak Konya'daki kent yaşamının kültürel yapı ve düzeyine tanıklık eden göstergelerdir. Konya müzik ortamı (oturak) geleneğinde, asla nezaketsizliklere izin verilmediği, münasebetsizlik edenlerin dışlandığı ve hatta cezalandırıldığı bilinmektedir. Efelikle efendiliğin önemli ölçüde biri birini destekleyen özellikler olduğunu, Konya türkülerindeki yansımalardan anlarız. Oyuncu bir kadından bile söz ederken, düzeyi koruyan anlayış, kadının efesinin de farkındadır (bkz. No 1 A: "Efelerin gelmiş beni dövmeye" ; 3: "Efelerin gelsin yanime"; 19 "efem").

ŞERİF HANIM SU DOLDURUR DEREDEN

(Ah ah)Şerif Hanım su doldurur dereden (hanım gızım dereden vay)
Her yanların (ağam) görünmüyor bereden
(aman aman)Şerif Hanım (vay vay)
Öptüğüme peşimânım (vay vay)
Bize gel (de) canım gonuşalım (vay vay)
Avrupa'da buluşalım (vay vay)

(Ah ah)Abdest te aldım (gızım) ikindiyi gılmaya
(canım canım gılmaya vay)
Efelerin gelmiş (de) beni vurmaya
(aman aman) Şerif Hanım (aman)
Kâkillerin benim cânım (vay vay)
Öptüğüme (canım) peşimânım (vay vay)
Avrupa'da buluşalım (vay vay vay)

(Ah)Çıktım dam başına hava bulanık (gızım bulanık vay)
Ciğerim (de ağam) sana pek yanık (yanık)
(aman aman) Şerife Hanım (vay vay vay vay)
Avrupa'da buluşalım (vay vay)
Öptüğüme peşimânım (vay vay)
(aman aman)Gel beri (vay vay)
Doldur gadehleri gel beri (gızım gızım)

(Ah)Havalar bulutlu (da) gar mı yağacak (gızım yağacak vay)
Sol gözüm seyriyor (da) basgınlar mı olacak
(aman aman) Şerif Hanım (vay vay)
Öptüğüme peşimânım (vay vay)
Bize gel (de) canım gonuşalım (vay vay)
Avrupa'da buluşalım (vay vay) (No 89)

Konya türkülerinde rastladığımız bazı ipuçları, okuma yazmaya karşı belli bir çekinceyle yaklaşıldığı izlenimini aldık. Bir yandan yeni kuşakların eğitim-öğretime yönelik teşvik edildiği anlamı çıkarılabilecek dizeler vardır:
Bir oğlum olsa (da) versem hocaya (versem hocaya)
Okusa okusa (emmiler) varsa heceye (yavrum varsa heceye) (No 30)

Diğer yandan okumayı ve okuyanları kuşkulu kılan değerlendirmeler görürüz. Okuyanın yazanın sevilmediği, meyhanede gezenin tercih edildiği savı nasıl anlaşılmalıdır? "İstemem ben

okuyanı yazanı/ İsterim ben meyhânede gezeni" (No 64). "Hem okudum hemi yazdım/ Yalan dünya senden bezdim" (No 55 A-B) dizeleri salt Konya türkü dağarcığında değil, diğer yörelerimizde de bilindiğinden, yalnızca Konya bağlamında ele alınamaz. Bu söylemler salt sözcük anlamları ile değil, kanımca kinaye [tersinme] sanatı olarak düşünülmelidir. Özellikle bir tür "karikatürize etme olayı" olarak gördüğüm "Konyalı tiplemesi"nde olduğu gibi, bildik Konyalı imgesine ters düşen bir resim, mizah amaçlı olarak ortaya konuyor gibidir.

4. "Dini bütün" Konyalı

Genel olarak kabul edildiği gibi, "dindar Konyalı" imgesine uygun ipuçları yok mudur türkülerde? Bir de buna bakmamız gerekecektir. Bu konuya girmeden önce, Tahir Sakman'ın aktardığı iki nükteden söz etmek yerinde olacaktır:

1. "Arkadaşları merhum Avcının Mevlüt Büyükavcılar (Kanun), Çolak Abidin Özlüoğlu (Cümbüş) ile beraber, ova köylerinden birine düğüne giderler... O yıllarda teyp yok, televizyon yok; düğünler uzun sürmekte... Namaz vakitlerinde müzisyenler kalkıp abdest alıp namaz kılarlar. Öğle, ikindi, akşam derken sıra yatsı namazına gelince düğün sahibi patlar: "Arkadaş, siz buraya namaz gılmaya mı geldiniz, yoksa çalgı çalmaya mı ?!.." (Sakman 1999: 30 vd.).

2. "Bir gün Sedirler'den oturak âleminden gelirken, eski matbaacılar içinden, Allah dostlarından Hacı Veyiszade Hoca karşısına çıkıverir. Sabah namazı vaktidir. Mazhar Sakman sarhoştur. Utanır, sıkılır, ama geriye de dönemez. Sazı koltuğunun altında saklamaya çalışır. Süklüm püklüm geçerken hoca selâm verir. Üç beş adım sonra Mazhar Sakman gayriihtiyari geriye döner, bakar; hoca da döner, bakar ve aynen şöyle der:"Di len, o da lâzım !.." (Mazhar Sakman'ın Hayatı) (Sakman 1999: 31). Bu iki nüktenin ortak noktası, din ve ibadet konusunda da Konyalının mizahtan asla geri durmadığı gerçeğidir. Kanımca bu, en azından türkülerde böyledir. Mizah ise kuşkusuz kişinin olgunluğundan, kendisine belli bir mesafeden bakabilmesinden kaynaklanır. İkinci nüktede ise aynı zamanda dinin yanında eğlenmenin de gerekli olduğu savlanmaktadır. Ünlü yemek destanında sözü edilen mizahi yaklaşım ve dünya zevklerinden yararlanmak gerektiği vurgulanır:

Yiyenler nimetin şükrün bilirse
Vucûd kuvvet bulup hâlin alırsa
Bu yemekler bize her gün gelirse
İsterse altı ay oruç hâl olsun (No 37 B)

Nitekim abdestinde namazında olan erkeklerin bile, oyuncu hanımların efelerinin hedefi olduğunu gösteren türküler vardır.

Abdest te aldım ikindiyi gılmaya
Efelerin gelmiş (de) beni vurmaya
(aman aman) Şerif Hanım (aman) (No 89)

Din-iman, daha çok başka anlamlar içeriyor metinlerde. Aşağıdaki eleştirel örnekler, dinsizliği-imansızlığı merhametsizlikle, kalleşlikle ya da kahpelikle bir tutmaktadır. Bu anlamda insan sevgisinin eksikliği, din-iman eksikliği biçiminde algılanmaktadır.

Din iman yok mu sende
Vallah billah gıyarım canıma
Liralar mı takayım gerdanına (No 3)

(Ah) Yandım Allah yandım
Dertlide derman köylüde din iman kalmamış (vay vay)
(Haydi) Çok ağladım çok sızladım
Nazlı yârim gelmemiş (vay) (No 58)

Mezar arasında harman olur mu
Gama gurşun yâresine dermân olur mu
Yayla yörüğünde din iman olur mu
[Yaban yörüğünde din iman olur mu] (No 75 B)

Dinsizlik/ imansızlık, aynı zamanda "iki dinlilik" olarak da nitelenir. Herhangi bir din adı belirtilmeksizin, hiçbir dine ait olmamaktan çok, "iki yüzlülük", "güvenilmezlik" anlamında kullanılan "iki dinlilik", dinsel küçümseme değil, ahlaki bir düşüklük biçiminde tanımlanmaktadır:

(Ah) Sürmelinin gaşlarına mâilim (garip annem)
Ayda yılda selâm gelse kâilim (ey sürmelim ey)
(Ah) Senin gibi iki dinli değilim (garip annem)
İki dinlilere (de) gul ettin beni (vay sürmelim ey) (No 86)

Başka dinden ve ırktan olanlara karşı doğrudan yönelen bir önyargı ya da ötekinden duyulan bir tehdit algılaması yok gibidir. "Ben bu dertten iy'olmam/ Hekim gelse Frenk'ten" dizelerinde, sağlık söz konusuysa, yabancı doktor ayrımı yapılmayacağı sonucu çıkar. Günlük yaşamda, komşuluk ilişkilerinde de böyle bir mesafe görünmüyor. Mazhar Sakman'ın annesi Vesile Hanım'ın "o yıllarda Konya'da bulunan Ermeni ve Rum ailelere yemek pişirmeye gittiği de olur [muş]. Soğuk ve yağmurlu bir günde evde yiyecek hiçbir şeyin olmadığını, komşuları olan Ermeni bir aileden bulgur ve yağ alarak pişirdiklerini ve yediklerini Mazhar Sakman anlatmıştır..." (Sakman 1999: 30 vd.). Yalnızca içkiyi veriş biçimini beğenmedikleri farklı etnik gruplar dile gelmekte;

Urumun gızı gıdayınan veriyor şarabı (vay)[Ermeni gızı gıdayınan veriyor şarabı (vay) (No 58),

Hıristiyan ibadethanesi kilise ise kilidiyle anılmaktadır. Bu "kilit kırma" talebinin düz anlamıyla değil de, "engellerin ortadan kaldırılması" anlamıyla simgesel olarak kullanıldığı izlenimi doğmaktadır.

Karşıdaki kil[i]seler
Kilidini kırsalar
Dünya malı neylerim
Nazlı yâri verseler (No 91 B)

Konya türkülerinin, yalnızca farklı dinliye karşı mesafeli olduğu sanılmamalıdır. Belki eski Yemen türkülerinin etkisiyle, Arap ülkesine karşı öfke duygusu hâkimdir. Bunun nedeni olarak, türküde "sevgiliden ayrı düşmek" biçiminde söz edilmiş. Bu estetik bir yaklaşımdır. Ben-öteki karşıtlığı, giyim-kuşam farkına indirgenmiş görünüyor. Oysa aynı estetik yaklaşım içinde gözden kaçmayan gerçek, bu ayrımın kendinden olanı "güzel", ötekileri ise "çirkin" görmek denli geniş kapsamlı oluşudur.

Galenin ardı bostan
Yıkılsın Arabistan
Arabistan gızları
Ne don giyer ne fistan
Memberi (yallah) memberi
Al başından çemberi
Ağlatmayın güzeli
Güzel isen (ağam) gel beri
Çikin isen git geri (No 40)

Konya türkülerinde, din ile ilgili diğer önemli sözcükler arasında "Allah"ın adı genellikle yalvarma (dua; (No 52) ve coşku ("Allah Allah dedik te girdik döğüşe" [No 58]) ifadelerinde ortaya çıkıyor. Fakat İslam'ı, dolayısıyla Allah'ı anımsatan sözcükler (Hafız-Mektep (No 52), cami-müezzin (No 101), hoca (No 27, 30, vd.), Bülbül Hoca (No 37 A) dikkat çeker ve bunlar Konya'nın yaşam kültürüne ışık tutar

Dini inancı, Konyalı'nın yazgısında Allah'ın tek belirleyici olarak yer almasının da temelidir. Allah'ın emri ve izniyle her şey olanaklıdır, yaşam planında bu esnekliği hep gözetir:
Ölüm Allah'ın emri (algın Cemile'm) (No 42)
Allah gor da ben de çıkarsam yaza (No 49 A)

Ancak, diğer türkülerimizde olduğu gibi, burada da sanki kaderi (Tanrı dışında) belirleyen başka güçler varmış gibi bir yaklaşım sergilenir. "Devran-ı Felek", "Çark- Felek", "Feleğin Dümeni" başka güçlerin etkisiyle dönüyormuş izlenimini ediniriz. Aksine dönderdi felek devrân-ı felek
Boşalara gitti çektiğim emek (No 1 A)

Beni şad etmedi şu çark-ı felek
Ağlarım ben âh ü feryâd iderek
Sevmezler dertliyi mecnûn diyerek (No 12)

Aksi dönderdikçe felek dümeni
Girdâbı hayrette bıraktı beni (yâr)
Her kaçan fülk-i dil açsa yelkeni
Deryây-ı bahtımda rûzigâr olmaz. Mahbûp Efendi (No 83)

Bu güç en nihayetinde Tanrı ise de, "kara baht ve kem talih"e serzenişte bulunup onu suçlamak ihmal edilmez. Denilebilir ki, Tanrı'ya, Felek biçiminde kişiselleştirilip (?), şikâyet etme ve hesap sormaktan da çekinilmez: İşlerin yolunda gitmemesi "bahtı karalı", "noksan kısmetli" ya da "kara yazılı" olmaktan kaynaklanır.

Gara bahtım kem talihim daşa bassam iz olur
Başım bir Erciyeş dağı yaz günlerim gış olur
Ben feleğe neyledim gırdı ganadımı heder eyledi (No 44)

O da bencileyin bahtı gareli
Telli durnam gel hâlime bak benim
Ciğerime bir ok değdi vah benim (No 6 A)

Âleme sefalar (aman aman) eyledin a'tâ
Olanca noksan kısmeti bana mı verdin (No1 C)
Ne diyelim ağlıyalım
Ya kimlere söyliyelim
Yazımız (da) gareli
Ciğerimiz yareli (No 30)

Nice oldu kazandığım akçalar
Ah anam yazım kaderim böyledir
Aşk adamı deli deli söyletir (No 510)

Kara biberim bayram şekerim
Oğlan senin kaderin benim tecellim
Devriyeler geliyor nasıl edelim (No 45 B)
Her ne kadar kaderi kendi elinde değilse de, Konyalı işini asla şansa bırakmaz, dahası bir iş başarılı olmamışsa, pes etmez, yenisini dener. Kader anlayışı kesinlikle kötümserlik kaynağı değil, şansını her defasında yeniden denemeyi gerektiren bir itici güç olur. Bu noktada onun dini inancı, çok önemli bir güdülenme faktörüdür. Bugünü ihmal edip yarın ümidiyle yaşayarak, işsiz yaşam sürmek, avarelik yapmak, onun meşrebinde yoktur. Asıl olan, umudunu yitirmemektir.

Geçinmeye niçin minnet eyleyim
Bir bostan alır da kabak satarım
Parasıynan Rum-Din'e giderim
Bir yük çakı alır da bıçak satarım

Allah kor da ben de çıkarsam yaza
Toplarım bir parça Gürcü Abaza

On kadar ihtiyar sakallı Zaza
Üter sakalını kavlak satarım

Baktım ki kesemde kalmamış para
Dellâllık iderim durmam avara
Esnaf başı koymazsa pazara
Gider köylüklerde maşlak satarım

Demircilik iderim günler kısalsın
Kârin bir ucu bende de kalsın
Üç kuruşa birin(i) yalvaran alsın
Ekin vakti oklaz orak satarım

Bir çift öküz imiş hâsılı kelâm
Herk vakti âleme harçtır vesselâm
Dönümünü on paraya veririm hemân
Günde beş on dönüm çorak satarım

Pazara varır da alırım tosun
Boyunduruk bilmezse acemi olsun
Gelen müşteriler semizce bulsun
On kuruş kâriyle torlak satarım

Pazara varır da bir at alırım
Beslemesin(i) gayet meşhur bilirim
Parası çok şaşkın herif bulurum
Eğerini saklar da çıplak satarım

İsterim kanâat Lemyezel Hak'tan
Kuru lâf verir de et alırım kasaptan
Üç beş kap çıkartırım her kaptan
Temiz kelle paça ayak satarım

Attar gibi her eşyayı düzerim
Bir kutuyu derûnundan bezerim
Şehirlere girmem köyde gezerim
Abanoz ağacından tarak satarım

Turâbî'yem dir sözün varını
Bugünü koyup da düşünmeyin yârını
Dır dır idüp sarfeyleme vârını
Şimdi bir ağzına şaplak satarım (No 49 A ve 49 B)

5. SONUÇ

Âşık Şem'i, "Hor gezer âdemleri ammâ velî irfân olur/ Hâfızı gâyet cerî âlimleri ummân olur" derken, dış görünüş itibariyle dışardan (illaki dışarıdan) hor görülen Konyalı'nın, içerden bakılınca "bilgide derya" olduğunu dile getiriyordu kuşkusuz. Konyalının bu iki farklı yönünü (Ahmet Hamdi Tanpınar gibi), Konya'yı tanıyıp da görüş bildiren herkes kabul ediyor. Bu nedenle yüzeyden verilecek yargılarda çok dikkatli olmak gereği vardır.

Mazhar Sakman'ın söylediği "Konya mızrabı" (ve tavrına yakın) türkülerde saptayabildiğimiz Konyalı imgesinin çizgileri şöyledir: Osmanlı tavırlı, efendi, dilinde özenli, okuma yazma konusunda olumlu ya da olumsuz duyarlı, dini inancı olan, ancak (benim bu yazı öncesinde çok az ihtimalle inanabileceğimden daha) mizahi bir dünya görüşüne sahip bir karakter. Gerek güzel sevip, âşık olmak, gerekse içki konularında efelikten geri durmayan Konyalının, toplumda hoş karşılanmayan bu tutum ve davranışlar için belirli şifreler kullandığı ve gerekçe olarak da yine şifrelemeye başvurduğu görülmektedir. "Çaydan geçmek" ya da "dalgalanmak", "savrulmak" vb. deyimler bu şifrelerdendir. Genel olarak ağırbaşlı Konyalı imgesinin "fazla ağır" algılanmasına paralel olarak, hem içerden hem de dışarıdan ince ince eleştirildiğine tanık olmaktayız. Bu ince eleştirinin kanımca en güzel yansıdığı belge, Konyalım Türküsü'dür. Denilebilir ki, Osmanlı döneminin dili ile yazılıp da, türkü repertuarına girmiş olan Şem'i'nin Konya Medhiyesi'nden, büyük olasılıkla en yeni örneklerden olan "Konyalı" türküsüne değin, değişen içerik, yaklaşım ve üslup, bu sürecin dinamik olduğunu kanıtlıyor.

Günümüzdeki Konyalı imgesinin unsurlarından olan dindarlığa, (güya) içki tüketimine ve hovardalığa da belirli bir ironi ile sıkça yer veren türkülerin estetiği içinde, bu dünyaya daha açık, esnek ve vaz geçilmez sanılan en önemli değerleri bile tiye almaktan çekinmeyen bir portre belirmekte ise, bu ciddiye alınmalıdır. Söz konusu türkü estetiği, "söylenemeyeni (şifrelerle) dile getirme" işlevini anonimlik perdesi ile yerine getirmektedir. Günlük yaşam içinde Konya kent toplumunun kuralları ile türkülerin hâkim olduğu ortamın kendine özgü kuralları arasındaki makasın (mesafenin) genişliği, bu estetiğin işlevselliğinin başarısını ortaya koyuyor. "Dünyada mekân, ahirette iman" sözüne belki de herkesten daha çok önem veren Konyalı, gerektiğinde "iki mekân" arasındaki dünya nimetlerinden yararlanmaktan da geri durmadığını türkülerinde göstermektedir.



Resim_1


Resim_2

KONYA ÂŞIK EDEBİYATI

Saim SAKAOĞLU*

ÖZET

KONYA ÂŞIK EDEBİYATI

Konya, âşık edebiyatı açısından pek ileri bir seviyede değildir. Eskiden birkaç ünlü âşık yetişmiştir. Günümüzde ise iki tür âşık yaşamaktadır: Konya'da doğup büyüyenler, Konya'ya gelip yaşayanlar. Konya'nın ilçelerinde de âşıklar yetişmiştir. Ancak gelenek zar zor yürütülmektedir. 19. yüzyılın Sille'sinde yetişen âşıklar bugün yok artık. Ancak hevesli gençler geleneği yaşatma çabasındadır.

Anahtar Kelimeler: Âşıklar, Sille, Gelenek.

ASHIK LITERATURE OF KONYA

Konya is not in an advanced level in terms of ashik literature. In the old days, there were some famous ashiks. Nowadays, two types of ashik can be seen: Those who were born and grown in Konya and those who have come to Konya and still live in Konya. A great many ashiks had also been grown up in different districts of Konya. The tradition, however, has been sustained with difficulty. Today, ashiks like those grown up in 19th century in Sille cannot be seen anymore. Some young people have been trying to maintain the tradition enthusiastically.

Keywords: Ashiks, Tradition, Sille.

GİRİŞ

[Bu yazı "Türkiye Yazarlar Birliği'nin 25. Yıl Etkinlikleri" çerçevesinde, Konya'da, 23-24 Mayıs 2003 tarihlerinde düzenlenen, 'Konya'da Düşünce ve Edebiyat Sempozyumu'nun birinci günü öğleden sonra, bir bölümü metne bağlı olarak sunulan 'Konya'da Âşık Edebiyatı' adlı konuşmamızın gözden geçirilmiş ve büyük ölçüde genişletilmiş şeklidir. Bu yazıyı da içine alan kitap Konya'da Düşünce ve Edebiyat (Konya 2003) adıyla yayımlanmıştır. Asıl metin; bilgilerin

*Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi

verildiği ve Sadeddin Nüzhet [Ergun] ile Mehmet Ferit [Uğur]'in 1926 yılında Konya'da yayımladıkları Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı adlı eser ve M. Ragıp Gazimihal'in 1947 yılında Ankara'da yayımladığı Konya'da Musıki adlı eserden yararlanılarak ortaya konulan bölüm (100-108) ile ilk defa tarafımızdan gerçekleştirilen bir "Bibliyografya"dan (109-120) oluşmakta idi. Bu arada, [Ergun]-[Uğur] ikilisi ile Gazimihal; Z. Dalboy, K. Akça, M. Halıcı, H. Özönder, E. Yeniterzi ve A. Ayva gibi adları da eklemeyi uygun bulduk. Hemen arkasına getirilen bölüm ise, çoğu hayatta olan, bir kısmının ise hayatta olup olmadığını belirleyemediğimiz âşıkları içine almaktadır. Buradaki bilgi ve örneklerin önemli bir bölümü yenidir. Öğrencilerimizin tez çalışmaları ve derleme ödevleri bu konuda başvurulan kaynaklar olmuştur.

Sonuncu bölüm olarak verilen 'Bibliyografya' ise eklerle zenginleştirilmiştir.
Tezlerin tamamına yakını kütüphanemizdedir. Ödevler ise, kurucusu olmaktan büyük mutluluk duyduğumuz, Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uyguluma ve Araştırma Merkezinin kütüphanesinde korunmaktadır.

Bir kısmı emekli olan öğrencilerimize ve Atatürk ve Selçuk Üniversitelerinde tez hazırlatan meslektaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.]

Konya'da gelişen âşık edebiyatı hakkında, ancak son birkaç yüzyılı içine alabilen dönemlerle ilgili bilgilere sahibiz. Konya'mızın Türkler tarafından fethinden sonra yönetimde bulunan Selçuklular döneminde saray dilinin Farsça olması, klasik tarzda şiirler yazan Türk şairlerinin bile Türkçe yazdıkları için ilgi görmediklerini söylemeleri, belki de bütünüyle bir açıklama gibidir: Türkçe yazan klasik şairlere itibar etmeyen saray, halkın diliyle söyleyen şairlere mi itibar edecekti?

Şu kadarını hemen söylemeliyiz ki Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında yayımladığı ünlü fermanı, aslında yönetimin üst tabakasının diliyle ilgili idi; halk zaten Türkçe konuşuyor, okur yazar olanları da Türkçe yazıyordu. Olayı, başka bir biçimde düşünmenin doğru olmadığı görüşündeyiz.

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin üzerinden yüzlerce yıl geçtikten sonra, ilk âşık tarzı şiirleri görebiliyoruz; daha doğrusu günümüze kadar gelebilen ilk şiirler bu gecikmeli dönemlere aittir. Timur ordularının Kars'ı yakıp yağmalamaları üzerine söylenilen destanın, 1386 yılıyla ilgili olduğuna ve olayların dile getirilişindeki canlılığa bakılırsa o yıl yazıldığını söyleyebiliriz. O tarihten sonra yazıldığı bilinen ilk şiirler ise 125 yıl sonrasının tarihini taşıyan artçı şiirlerdir. Demek ki 16. yüzyılın başlarına kadar olan dönemle ilgili olup da günümüze kadar gelebilen âşık tarzı şiir sayısı yok denecek kadar azdır.
***

Konya'da âşıklık geleneğinin ne zaman ortaya çıktığını söylemek için yeterli belgeye sahip değiliz. Şem'î'nin yılları elbette böyle bir geleneğin oturmuş olduğu bir dönemdir. Bu gelenekle ilgili olarak Feyzi Halıcı şöyle demektedir:

"Âşık Şem'î 1783-1838 yılları arasında yaşayan Konya'nın yetiştirdiği değerli bir halk şairi. Daha çocukluk yıllarında kendisini sazla söze sınırlı bir şair dünyasının ortasında buldu. Konya'da o yıllarda Mevlâna dergâhının civarında iki âşık kahvesi bulunuyordu. Birisi Türbe kahvesi, diğeri Ayakçı kahvesiydi. Bu kahveler bilinen kahvelerin ötesinde, şiirin, türkünün harman edildiği, genç âşıklara edeb, erkân, yol öğretilen, usta âşıkların atışma yaptıkları, karşılıklı muamma astıkları, güzelleme söyledikleri, tekmil Konya halkının ve ziyaretçilerin bu gönül sohbetlerine koşup geldikleri kahvelerdi. Sazını omzuna koyup gurbete çıkan âşıklar Konya'ya yolları düşünce mutlaka bu kahvelere uğrar, er meydanına çıkarcasına, söz meydanında karşılarına çıkacak âşıklarla boy ölçüşürlerdi. Bir maharet ve ustalık isteyen, doğmaca şiir söyleme, türkü yapma, atışma yapma, muamma asma ve indirme işi, diğer yörelerden gelen âşıklar gibi hevesli Konyalı gençlerini de bu kahvelere çekiyordu. Kısa zamanda Âşık Şem'î de kabiliyetiyle, saza, söze yatkınlığıyla sanatın altın basamaklarını bir bir aştı, adıyla, sanıyla bu kahvelerde Konyalı Âşık Şem'î kişiliğini kazandı." (Halıcı, 1994: 115).

Bu bilgilerin sözlü geleneğin ışığı altında değerlendirilmesi gerekir. Çünkü bunları doğrulayacak belgelere sahip değiliz. Şem'î'nin çağdaşı Âşık Dertli'nin Konya'ya geldiğini, bir süre Konya'da kaldığını biliyoruz, ancak onun geleneğe olan etkisini tahmin olarak ileri sürebiliriz. Bugünü bilen birisi olarak, dün için güzel tahminlerde bulunmak elbette mümkündür. Onun için belgesiz dönemleri güzel ve doğruyu yakalayacak tahminlerde bulunarak değerlendirmeliyiz. Meselâ, Âşık Mehmet ile Karamanlı Gufranî'nin karşılaşmaları ile ilgili belgelerin ışığı altında daha eski dönemleri de değerlendirebiliriz. Bu da ancak geleneği bilmekle kolaylaşabilecek zor bir iştir.

Bu araştırmamız, aslında gelecekteki bir kitap çalışmasının da başlangıcı olabilecek. Ancak zaman azlığı sebebiyle kaynaklara zamanında ulaşmak kolay olmadı. Aşağıda verilecek olan

bibliyografya bir denemedir. Buradaki kaynakların bazıları görülememiş, başka kaynaklardan alınmıştır. Birbirini hatırlatan adlarla ilgili yazılar ise, yazarın yazısını hem Konya'da, hem de İstanbul dergilerinde yayımlatmak isteğiyle ilgilidir. Biz, eksiklerimizi biliyoruz, şimdiden onları tamamlamaya başladık.
***

Konya'da âşıklar nerede toplanırdı, mesleklerini nasıl icra ederlerdi? Elimizde kesin olmayan, kaynakları gösterilip doğrulanmayan, daha çok işitme ve tahmin yoluyla elde edilen bilgilerin olduğunu söylemiştik. Bu konuda İbrahim Aczi Kendi'nin Konyalı Âşık Şem'î Konuşuyor (Konya 1951) adlı, âdeta âşığımızın hayatını romanlaştıran birtakım bilgiler verilmektedir. Hiçbir kaynağın gösterilmediği bu bilgiler için şöyle bir açıklama getirilmiştir.

"...sonradan akrabası olduğumuz Şem'î'nin öz torunu Hacı Emine Teyze'nin kendi ağzından anlamış bulunuyoruz." (Kendi 1951: 9, 'ilk 9. sayfa').
Mesela Kendi'nin verdiği şu ilgi çekici bilgilerin kaynağı bu Hanım mıdır, yoksa yazılı belge var mıdır?

"1223-1808. Bu tarihte Konya'da iki kahve vardı. Birisi Türbe Önü'nde şimdi Yeni Hâl'in doğuya bakan kısmında Türbe Kahvesi, öteki de şimdi Buğday Pazarı'nın Larende Caddesi üzerindeki köşede Ayakçı Kahvesi idi."

"Türbe Önü'ndeki kahvenin müstecir meşhur Âşık Dertli idi. Burada ehl-i dil ihtiyarlar toplanır, arasıra etraftan gelen seyyah âşıklar buraya inerdi." (Kendi 1951: 7-8)
Anılan dönemlerde şehrin ileri gelenlerinin âşıklara gösterdikleri ilgiden de söz eden yazarımız, yine yıl vererek şu olayı anlatmaktadır.

"1235-1819 yılı Nisan ayının Hıdır günü Hemdem Çelebi'nin Meram Bağı'ndaki köşkünde çok iyi bir ahenkle âşıklarla büyük bir sohbet âlemi kurdu."

"Bu mecliste Silleli Âşık Merdanî, Sururî, Âşık Dertli, Şem'î ve daha bir çok ehl-i âşk kimseler vardı." (Kendi 1951: 40)

Bu konularda kesin konuşmak doğru değildir; tahminde bulunmak ise hiç doğru değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz. 20. yüzyılın başını yaşayanlardan, gerilere giderek bazı sonuçlara varabiliriz.

Bu konuda, 1889 doğumlu Sadettin Nüzhet [Ergun] ile 1880 doğumlu Mehmet Ferit [Uğur]'in 1926 yılında yayımladıkları ünlü eserlerinde verilen bilgiler, bize daha inandırıcı gelmektedir. 20. yüzyılın ortasında bile benzerleri yaşanılan âşık meclislerini bir de / onların kaleminden okuyalım.

Ergun-Uğur ikilisi; âşıkların toplantılarını seçilecek parçalara göre ikiye ayırmaktadır. Onlar, bu konuda şöyle demektedir:

"Âşıklar arasında türkülerin okunacağı zamanlar ayrıdır. [Bu son kelime Sayın Ayan'da 'aynıdır' şeklindedir.] Onlar terennüm edecekleri bütün 'deyiş'leri iki kısma ayırmışlardır. Birine umumî tabirle 'Âşık Faslı' demişler, diğerine 'Derebeyi Faslı' namını vermişlerdir.

Âşık Faslı'nda; divan, semai, kalenderi, koşma, destan gibi parçalar kendi hususi ezgileriyle terennüm edilir. Derebeyi Faslı'nda ise Çukurova, bozlak, oynak hava .... ilah. gibi yukarıda saydığımız kısımlar okunur ki 'türkü' denilince bunların heyet-i mecmuası kastedilmiş olur. Bazen bir koşma, bir destan da türkü makamıyla okunulabilir." ([Ergun]-[Uğur] 1926: 186) (Bu bilgi, Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın hazırladığı baskıda (Konya 2002) 236. sayfadadır.

Konya âşık meclislerinin nasıl oluştuğu hakkında pek az bilgiye sahibiz. Ergun-Uğur ikilisinin, ünlü eserlerinde verilen bilgilere güvenebiliriz. Ancak, Şem'î'yi konuşturan Kendi'nin yazdıklarının büyük bir bölümü hayal ürünüdür.

Ergun-Uğur ikilisi, bu konuda şu bilgileri vermektedir:

"Âşık meclislerinin ümumî kaideleri vardır. Riyaset en ihtiyar saz şairine aittir. Muammayı o asar, gazele o başlar. Bu adam mevkiini ancak kendi arzusuyla diğer bir refikine terkedebilir. Evvela çaldıkları 'Çuhacıoğlu Peşrevi'dir. Bu an'ane hâline gelmiş. Anadolu'nun hemen her tarafında ahenge bu peşrevle başlamak âdet olmuştur. Sonra meclisin reisi bir gazel okur. Bu terennümler; rast, mahur, uşşak, karcigar ve muhayyer gibi mahdud makamlardan biriyle yapılır. Diğer âşıklar da birer gazel okumaya mecburdur. Fakat ilk başlayanın intihap ettiği makam ve manaya diğerlerinin tabi olması şarttır. Reis olan zat 'hakiki' bir mevzu intihap etmişse ötekilerin de hakiki yani ahiret üstüne söylemesi lazımdır. Okunulan nazımlar ya 'usta malı'dır veyahut bizzat kendilerinindir. Gazel bittikten sonra aynı usul takip edilerek divan, semai, kalenderi, koşma ve destan gibi kendilerine mahsus şekil ve ezgisi olan parçalar okunur ve bu suretle fasla hitam verilir. Âşık faslında aranılan gaye yalnız zevk ve neşe değildir. Ara yerde bir de imtihan mevcuddur. Her âşık arkadaşlarına galip gelmek veya hiç olmazsa onlara mağlup olmamak endişesini taşır. Çünkü

birbirlerine rakip olmuşlardır. 'Âşık' namını taşıyan bir adamın hatasını bulup çıkarmak içtimaın levazımından addedilmiştir." ([Ergun]-[Uğur] 1926: 186-187, not: 3) (Bu not, Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın hazırladığı baskıda (Konya 2002) 236. sayfadadır.)

Âşıklık geleneği Türk toplumlarında benzer şekillerde ortaya konulmuştur. Anadolu sahasında ise yüzyıllardır aynı yapıda yaşatılmıştır. Bu gelenek Konya'da da ana çizgilerini koruyarak uygulanmıştır.

Bu geleneğin uygulayıcıları olan âşıklarımız ne zamandan beri Konya ve çevresinde yaşamaktadır? Hatırlanacağı üzere Anadolu âşık edebiyatının tarihini pek eskilere götüremiyoruz. 14. yüzyıldan kalma bir destan elbette döneminin tek şiiri değildir; unutulup giden nice şiirimizin olduğundan eminiz. 16. yüzyılın ilk çeyreğindeki siyasi olaylar üzerine söylenen şiirlerden bize kadar gelebilen birkaç tanesi dönemin saz şiiri açısından gösterdiği gelişmenin izlerini taşımaktadır.

Mevleğiliğin merkezi olduğu için Konya'mızda âşıklık daha çok bu topluluğun üyeleri arasında gelişmiştir; ancak bunların saz çalıp atışmaktan daha çok "ayin" adını verdikleri ilahi türünde eserler verdiğini söyleyebiliriz. Bu durumun yüzyıllar boyu sürüp gittiği bilinmektedir.

Konya'nın bu geleneğini ele alıp değerlendiren hemşehrimiz, aynı zamanda âşık Mehmet Yakıcı'nın üçüncü göbekten torunu olan Yard.Doç. Dr. Ali Yakıcı'nın hazırladığı bir çalışmada ilimizdeki gelişmeler ana hatları ile ele alınıp incelenmiştir. Dr. Yakıcı, daha önce yazılan eserlerden yola çıkarak birtakım adları belirlemiş ve yüzyıllara göre ele almıştır. Bu adlar daha çok [Ergun]-[Uğur] ikilisinin ortak eserlerindeki adlarla Gazimihal'in ünlü eserindeki adlara yenilerinin eklenmesiyle elde edilmiştir. Dönemi de değerlendiren araştırıcımız, alanı için özgün bir eser ortaya koymuştur.

Türklerin tarihî göç yolları gibi âşıkların da Anadolu topraklarında benzer yolları vardır. Onlar, âşık olarak hangi il, ilçe ve köylere uğrayacaklarını bilirler, oraların âşıklarıyla karşılaşmak için yollarını oralara çevirirler ve sanatlarını yerine getirirlerdi. Konya da, Mevleviliğin merkezi olması sebebiyle her türlü âşıkların uğrak yerlerinden biriydi. Nitekim Bolulu Dertli de Konya'ya kadar gelmiş, burada bir de âşıklar kahvesini işletmiştir.
Âşık Edebiyatıyla Tekke Edebiyatı (Tasavvufi Türk Halk Edebiyatı) iki ayrı alan olduğu için de biz, ikinci alanın şairlerini konumuzun dışında tutuyoruz.

İslamiyetin de etkisiyle Anadolu'da gelişen farklı bir destan geleneği vardır. Bu destanlar, tıpkı mesneviler gibi, beyitlerden kuruludur. Bunlar arasında Kesikbaş Destanı ile Ejderha Destanı'nın önemli bir yeri vardır. Vasfi Mahir Kocatürk'ün yazmaları arasında yer alan her iki destanın şairi olarak gösterilen Kirdeci Ali kendini, "Konya'da Mevlâna'nın kulu durur" diye tanıttığına göre Konyalı (veya Konya'da yaşayan) en eski şairlerdendir. Yazmaların 1471 tarihini taşıması şairimizin eskiliği açısından önemlidir. (Kocatürk 1904: 143-147; Yakıcı 1994: 182-183)

Yüzyıllar boyunca, hem 'Konyalı' hem de 'âşık' diyebileceğimiz ad yetişmemiştir. 'Yetişmemiştir.' Sözünü iki anlamlı olarak kullanabiliriz: Ya dört dörtlük bir âşık çıkmamıştır veya çıkmışsa da adı günümüze kadar gelememiştir. Elbette böylesine farklı ortamların yaratıldığı ve yaşanıldığı Konya'da âşıklık geleneği ile ilgili birtakım mekânlar da oluşacaktı, oluşmuştu da... Yerli âşıklar bu mekânları şenlendirdiler. Mevlâna Alanı olarak da bilinen ünlü Türbe Önü'nde bu mekânlar vardı, başka yerler de vardı. O güzel insanlar bu mekânlarda geleneğe can verdiler, yaşattıklar ve bizlere güzel hatıralar bırakıp gittiler. Bugün bizler onlarla avunuyoruz. Konyala Âşık Şem'î'nin ailesi etrafında gelişen âşıklık halkası, Sille'de yaşayanlar arasında görülen akrabalık bağları, âşıklığın gelişmesine ışık tutmaktadır. Son ünlü Konyalı âşık olan Mehmet Yakıcı (1879-25 Ocak 1950)'nın da oğullarından Abdüllatif'in de şiir yeteneğinin olduğunu hatırlatmak isteriz. Günümüzde de baba-oğul âşıklarımızın olduğu, ilerleyen sayfalarda gösterilecektir.
Demek ki Konya'mızdaki âşıklık geleneği usta-çırak ilişkisinin yanında dede-torun, baba-oğul gibi aile yakınlaşmasında da görülmektedir. Âşık Ömer'in Konyalı olmasından şüphelenerek onu "Aydın ili"ne bağlamayı isteyenler bir yana, başta muhterem hocamız Prof. Dr. Şükrü Elçin olmak üzere, Gözleve adlı bir köyün bulunduğu başka bir Türk coğrafyası olan Kırım'a bağlamak isteyenler de vardır. Nasreddin Hoca'yı, Köroğlu'nu, Karaca Oğlan'ı da Türk dünyasının değişik coğrafyalarına bağlanmak istenmesinde olduğu gibi Âşık Ömer'de de aynı durumu görüyoruz. Bu konuda daha sonra uzun uzadıya yazmak umuduyla üç bilgiyi, daha doğrusu derlemeye dayanan bilgileri eklemek istiyoruz.

Anılan köyde yaşayan kaynak kişi aynı zamanda âşık olan Hüseyin Yılmaz, Âşık Ömer'in soyundan geldiğini söylemektedir. (Şeker 2001: 44) O, ayrıca aynı köyden olan Âşık Ali Kayaalp için de, "... Âşık Ömer'le akraba olduğu sanılan.." demektedir. (Şeker 2001: 45). Bu kişilerle ilgili bilgiler, aşağıda âşıklar bölümünde verilmiştir.

Bunlardan daha da önemlisi bir derleme

sırasında öğrencimiz Harun Şeker'in, kaynak şahsımız, 73 yaşındaki (2001) Durali Çetinkaya'dan aldığı şu bilgilerdir:

"Âşık Ömer hakkında bilgi alabilir miyiz?"
"Bu Gaybi yiri var ya, Gaybi yirinde evleri varımış. Gaybi yiri onların arazisi imiş. Ondan sonra Borögü de bunların arazisiymiş. Onların malları vardı.

Emmisinin gızı varımış, gızını istemiş; o da virmek istememiş. Onun orda bir daş ini var. Orda saz yaparımış, bilmem nögürüymüş [ne yaparmış.]. Gızı vermeyince biraz yakımlar yakmış. Babasına yalvarıp yakarmış. Amıcası virmeyince babası,
"Zorla almak benim şanıma yakışmaz." dimiş. Amıca gızına varıp, "Mesele böyle böyle." demiş. "Babam vermezse olmaz. [Ama] ben bu diyarı terk edersem, 'Olur.' der."

Bugün yok yarın yok, bugün yok yarın yok, bugün yok yarın yok. Aradan ipiyi bir zaman geçmiş. O zaman asgeriyede şair daşıllarımış. Asgeriye de asger şairi olarak yaparka [yaparken] asgerliğini yapmış. Şimdi Rusya'da bir yerde Daşkent diyi bir yer var. Sonra bitirmiş. Gumandanları yalvarmış, yahut mülazımları, o zamanın yüzbaşısı, binbaşısı yalvarmış:

"Gel, şairlik yap."
Tabi bu terkidiyar itmiş. Memlekatları gezmiş, gezmedik memleket goymamış. Biraz şiirleri vardı, bubam irahmetli dedem anladıllardı. Sonra bu adam Ege'ye çıkmış, Ege'den devam ederek dolanmış, sonra Elmalı'ya varmış. Elmalı'ya vardığında hastalanmış. Hastalandıktan sonra Elmalı'nın öte yanda gelip ölmüş, orda mefat itmiş. Mefat ittikten sonra Gumluca'da deniz kenarında gabiri orduymuş [orda imiş.]. Öyle diyi anladırdı, dedem irahmetli. Yani bizim buralı olduğu [belli]. Bizim o zaman köyümüz yoğudu, sonradan köy oldu. Amma göç senesinde oldu. Göç senesinde oldu, bilmem dedem de anlatmazdı. Mesele, "Yalnız orası onların yiri." dirdi. Şo, Helimlerin eveli onlardanımış. Şu belende oturan ha... belende oturan, Helimler bu adamın zürriyetindenmiş. Amma amcasının oğlu, amma gardaşının oğlu, Âşığ Ömer onlardanmış." (Şeker 2001: 8-9)

Evet, yüzyıllardır yaşayan inanış, Âşık Ömer'in Gezleveli (Korualanlı) olduğunu pekiştiriyor. Hatırlanacağı üzere Âşık Ömer, bir şiirinde şöyle diyordu:

Sıfat-ı aslîmiz beyan idelim
Bizim meskenimiz serhad ilidir
Zat-ı cemîlemiz ıyan idelim
Vatan-ı aslîmiz Aydıneli'dir
Adlî'yim mahlasım Vehbî okunur
Kemalat-ı aşkım kisbî okunur
Vezn-i suhanımız hasbî okunur
Tehi sanman Ömer Gözleveli'dir (Ergun 1936: 5)

Prof. Dr. Şükrü Elçin, Âşık Ömer ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlere bir yenisini daha eklediği eserinde, onun Kırım'daki Gözleve'den olduğunu ileri sürmektedir. Elbette hocamızın görüşüne saygı duyacağız. Ancak açıklanması gereken bir konu var: Hadim'in Gezleve'sinde yaşamakta olanlar niçin Ömer'e sahip çıkmaktadır? Niçin onun soyundan geldiklerini ileri sürmektedir? Niçin komşu köyler sahip çıkmamaktadır?
***

Hâlen hayatta olan âşıklarımızın pek çoğunun hakkında ciddi çalışmalar yapılmamıştır. Aziz Ayva'nın doktora tezinin I. Bölüm'ünde verilen bilgiler, daha önce bizim de yararlandığımız kaynaklar, öğrenci tezleri ile bazı bilgilerin eklenmesiyle oluşmuştur. Biz, aşağıda, hayatta olduklarını bildiğimiz veya tahmin ettiğimiz âşıklarla ilk defa tanatılan âşıklara yer vereceğiz. Konu çok geniş olduğu için bilgiler ve örnekler sınırlı tutulmuştur. Konya âşık edebiyatıyla ilgilenen araştırıcıların sekiz önemli eserinden söz ederek konuyu genelden özele indirmek istiyoruz. Aşağıda bu sekiz eser, önemleri dolayısıyla etraflıca tanıtılacaktır.

A. Sadettin Nüzhet [Ergun] - Mehmet Ferit [Uğur], Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya 1926. 347+4 s. Vilayet Matbaası. Yeni baskı, Prof. Dr. Hüseyin Ayan (sadeleştiren), Konya 2002, 377 s., Altunarı Ofset Matbaacılık, T.C. Konya Valiliği Kültür Müdürlüğü yayın nu. 28.
Bu eseri, yayımlanmasının 75. yılı sebebiyle bir konferans konusu olarak ele almış ve 1 Şubat 2000 tarihinde Ankara'da, Türk Dil Kurumunun salonunda bilim dünyasına sunmuştum: "Yazılışının 75. Yılında Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı", Türk Dili, 2001/I, 592, Nisan 2001, 480-496.

Bu yazımızda eseri çeşitli yönleriyle tanıtmıştık: Hazırlayanlar hakkında bilgi, yayımlandığında hakkında yazılanlar, öğrenci tezi olarak ele alınmaları, her bölümünün ayrı ayrı tanıtılıp örneklendirilmesi, vb. Bu çalışmamız, bugüne kadar eser hakkında yapılan çalışmaların en kapsamlısıdır.

Kitap, "halkiyat ve harsiyat" adını taşımakla birlikte, "Konya Vilâyeti Şairleri" başlıklı Birinci Fasıl'da, adıyla uygun düşmeyen pek çok şaire de yer verildiği görülmektedir. Hz. Mevlâna, Eflâkî, Sadreddin-i Konevî, Namdar Rahmi [Karatay], Naim Hazım [Onat], Naci Fikret

[Baştak] gibi adların başka bir eserde yer alması gerekirdi.

Hazırlayanlar 101 ada yer vermişlerdir. Bizim çalışmamıza yukarıda anılanlar ve benzerleri ile Karamanlı olanlar (Ermenekliler de) alınmamışlardır. Bu çalışmamızda, haklarında verilen bilgiler en aza indirilerek âşıklar ele alınmıştır. Pek çoklarının doğum tarihleri verilmemiştir; eserin hazırlandığı yıllarda hayatta olanların da tabiî olarak ölüm tarihleri bulunmamaktadır. Adlar, aşağıda yeni alfabemize göre sıralanmıştır. Sonlardaki parantezlerde yer alan sayılardan ilki 1926, ikincisi ise 2002 baskılarının sayfalarını göstermektedir.

1. Abdî (1301 / 1884-?). Konyalıdır. Bir koşması verilmiştir. (72-73) (8)
2. Âşık Mehmet (1298 / 1879) [26 Ocak 1950]. Sedirler Mahallesi'ndendir. Üç destanı verilmiştir. (70-71) (20-23)
3. Âşık Rıza (1294 / 1877-?). Konyalıdır. Aruz vezni ile birer divan, semai ve kalenderisi, hece vezni ile de birer destan ve koşması verilmiştir. (66-69) (23-28)
4. Cemalî (?- [1923?]. Konyalıdır. Dört koşması ile birer muamma ve destanı verilmiştir. (16-18) (31-34)
5. Cevlânî (?- 1320 / 1902). Uluırmak Mahallesi'ndendir. Dört koşması verilmiştir. (18-20) (34-36)
6. Emine Hanım (?-?) [1846-1940]. Konyalıdır. İki destan ile bir koşması verilmiştir. (7-10) (48-51)
7. Feşanî (?-1318 [1900]). Sillelidir. Bir koşması verilmiştir. (85) (53)
8. Figanî (1280 / 1863). Sillelidir. O zaman sağ idi. Üç koşma ile bir destanı verilmiştir. (86-88) (53-56)
9. Gök Dede (?-?). Bozkır'ın Armutlu köyündendir. Bir koşması verilmiştir. (336-337) (56-57)
10. Gülizar Hanım (?-?). Akşehirlidir. İki mânisi verilmiştir. (94) (65)
11. Hasan Hüseyin (?-?). Hadimlidir. Üç değişik şiiri verilmiştir. (22) (70)
12. Hikmetî (?-1916?). Diyillilidir. İki koşması verilmiştir. (21-22) (75-76)
13. İbrahim (?-1325 / 1907). İsmillidir. Bir koşması verilmiştir. (11) (83)
14. Kemterî (1254/1838-1330/1911). Merkez Kerim Dede Mahallesi'ndendir. Bir koşması verilmiştir. (95-96) (86-88)
15. Koca Ahmet (?-1327 / 1909). Konyalıdır. Bir destanı verilmiştir. (93) (93)
16. Lokmanî (?-? / 46 yaşında ölmüştür). Sillelidir. Bir türküsünden bir dörtlük verilmiştir. (100) (97)
17. Mahbub Efendi (1259 / 1846-15 Mart 1315 / 1898). Konyalıdır. Dört koşması verilmiştir. (100-104) (97-107)
18. Matlûbî (?-1304 / 1887). Merkez Zincirlikuyu Mahallesi'ndendir. 32 dörtlükten oluşan bir kıtlık destanı verilmiştir. (111-114) (103-107)
19. Mehmet (1293 / 1878- ?). Bozkırlıdır. Bir koşması verilmiştir. (338) (107-108)
20. Merdanî (?-1296 / 1878). Sillelidir. Dört koşması ile birer destanı, heceli ve aruzlu semaisi verilmiştir. (104-109) (108-113)
21. Mustafa (1275 / 1860-1325 / 1910). Bozkır'ın Baybağan köyündendir. Bir koşmasından dörtlükler verilmiştir. (338) (129)
22. Nigârî (?-1335 / 1919). Sillelidir. Dört koşması ve bir aruzlu semaisi verilmiştir. (342-344) (154-157)
23. Safderî (?-1317 / 1899?). Konyalıdır. İki koşması ve bir divanı verilmiştir. (60-61) (169-170)
24. Said Ağa (?-1328 / 1910?). Sillelidir. 22 dörtlükten oluşan bir destanı verilmiştir. (47-49) (170-172)
25. Saliha Abla (?-1336 / 1918). Seydişehirlidir. Bir türküsü verilmiştir. (335-336) (172)
26. Surûrî (?-1272 / 1856). Sillelidir. Altı koşması ve bir divanı verilmiştir. (44-47) (176-181)
27. Şem'î (1198 / 1735-1255 / 1839). Konyalıdır. Aruz vezni ile yazılmış iki şiiri, üç koşması ve 27 dörtlükten oluşan bir destanı verilmiştir. (53-58, 335) (181-185)
28. Şerife Hanım (?-?). Merkez Kalecik Mahallesi'ndendir. 17 dörtlükten oluşan ünlü yemek destanı verilmiştir. (51-52) (186-187)
29. Şevkî (?-1305 / 1888). Konyalıdır. Bir koşması verilmiştir. (53) (187)
30. Tahir (1225 / 1810-1270 / 1853). İsmillidir. İki koşması verilmiştir. (61-62) (187)
31. Zârî (1271 / 1854-1320 / 1902). Konyalıdır. 16 dörtlükten oluşan bir destanı verilmiştir. (39-41) (199-202)
32. Zehrî (?-1322 / 1904). Sillelidir. 31 dörtlükten oluşan bir destanı ile üç koşması verilmiştir. (41-43, 334-335) (202-206).

B. M. Zeki [Dalboy] (topl.), Sille Halk Şairleri, Konya 1935, Selçuk Matbaası [dış kapakta Ekekon Basımevi], 47 s., Konya Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Kolları Neşriyatından, Sayı: 5

Eser, kol başkanı M. Mes'ut Koman'ın, "Bir kaç söz"üyle başlamaktadır. Buradan anladığımıza göre, şiirler halktan ve cönklerden toplanmıştır. Surûrî'nin alınmaması ise Sadettin Nüzhet'in onunla ilgili kitabı sebebiyledir.

1. Figanî (?-1929). Sille'nin kârhane Mahallesi'ndendir. Çeşitli türlerde 16 şiiri vardır.
2. Devamî (1240-?). Sille'nin Kârhane Mahalllesi'ndendir.Bir Nasihatnamesi ile üç koşması verilmiştir.
3. Nigârî (?-1305). Devamî'nin oğlu, Zehrî'nin çırağıdır. Üç koşma, bir naziresi verilmiştir.
4. Recaî (?-?). Bir destanı verilmiştir.

5. Âşık Ali (1270-1334). Bir koşması verilmiştir.
6. Zehrî (?-?). İki koşması verilmiştir.
7. Feşanî (?-?). Figanî'nin dedesidir. Bir ilenci, altı koşması, bir destanı verilmiştir.

C. A. Kemal Akça (topl.), Sille'nin Halk Şairleri, Konya 1940, Haşim Basımevi, 199 s., Konya Halkevi Neşriyatından 9.

Eser, Kemal Akça'nın, 'Bir Kaç Söz'ü ile başlamaktadır. Buradan öğrendiğimize göre şiirler cönklerden alınmıştır.

1. Surûrî (?-1272). Sille'nin Kârhane (Subaşı) Mahallesi'ndendir. 47 koşması, 33 dîvanı, 20 semaîsi, bir hicviyyesi, dört kalenderisi, birer tane de silsile-i müselsel, ilahî bî-nukud ve şarkısı verilmiştir.
2. Merdanî (1221-1296). Sille'nin Kayabaşı Mahallesi'ndendir. İki muamması, yedi koşması, bir dîvanı, üç semaisi, iki şarkısı, bir destanı verilmiştir.
3. Zehrî (?-1300). Subaşı Mahallesi'ndendir. Altı koşması, birer kalenderisi ve müfredi, kendisini tasvir eden bir şiiri ve bir destanı verilmiştir.
4. Feşanî (1224-1320). Subaşı Mahallesi'nde doğmuştur. 14 koşması, bir tanziri, beş divanı, birer müfredi, ilenci ve iki destanı verilmiştir.
5. Nigârî (?-1335). Dalboy'un aksine Devamî'nin değil, berber Mustafa'nın oğludur. 17 koşması, dokuz dîvanı, 16 semaîsi, beş kalenderisi, iki gazeli, bir şarkısı ve iki destanı verilmiştir.
6. Devamî (1279-1331). Feşanî'nin oğludur. Birer koşma, gazel ve destanı verilmiştir.
7. Figanî (1878-1928). Altı koşması, dört divan ve semaisi verilmiştir.
8. Mansur (1923-?). İki koşması ve Atatürk için bir şiiri verilmiştir.

Ç. Mahmut Ragıp Gazimihal, Konya'da Musiki, Ankara 1947, Ulus Basımevi, 116 s., C.H.P. Halkevleri Yayınları: Millî Kültür Araştırmaları: 2

Bu eserin "Halk Musikisi" başlıklı IV. Bölüm'ünde (45-60), on dokuzunun şiirlerinden birer örnek alınan 46 ada yer verilmiştir. Bu adlardan bazıları âşık olmayıp saz sanatkârıdır. (İba Çavuş, İbrahim Berberoğlu, Mustafa Gürbilek, vb.)

Bu eserdeki bilgilerin bir bölümü aynı aylarda Konya ve Folklor Postası dergilerinde de yayımlanmıştı. Buradaki bilgilerin, âşıkların doğum ve ölüm tarihlerini vermedeki şaşırtıcı inceliğine dikkati çekmek isteriz.

Aşağıda, bazıları Ergun-Uğur ikilisinin eserinde de anılan âşıklar hakkında yine en aza indirilmiş bilgiler verilecektir. 31. numarada yer alan âşığa, asıl listede değil, notta yer verilmiştir.

1. Apalızade Rıza (1265 / 1849 - 1325 / 1910). (50)
2. Âşık Mehmet Kıl (?- Sağ idi). Seydişehirlidir. (60)
3. Âşık Giryanî (1281 / 1865 - 1345 / 1929). Çukur Mahallesi'ndendir.Bir koşması verilmiştir. (56)
4. Âşık Haydar (1282 / 1866 - 1339 / 1923). İsmil köyündendir.Bir şiiri verilmiştir. (54)
5. Âşık İbrahim (1290 / 1875 - 1351 / 1934). Altınçeşme Mahallesi'ndendir. (57)
6. Âşık Mehmet (1250 / 1310 - 1835 / 1894). Konyalıdır. Mahlâsı Karaçor'dur. Bir koşması verilmiştir. (47)
7. Âşık Mehmet (1251 / 1310 - 1836 / 1894). Uluırmak Mahallesi'ndendir. Mahlâsı Deli Mehmet'tir (48)
8. Âşık Mehmet (1274 / 1858 - 1336 / 1920). Yunusoğlu Mahallesi'ndendir (53)
9. Âşık Mehmet Fevzi (1280 / 1864 - 1345 / 1929). Bir koşması verilmiştir (55)
10. Âşık Mehmet Yakıcı (1295 / 1878 - Sağ idi) [26 Ocak 1950]. Sarnıç Mahallesi'ndendir. Bir koşması verilmiştir. (60)
11. Âşık Ömer (1255 / 1839 - 1325 / 1910). (50)
12. Âşık Rıza (1853?-?). Bir koşması verilmiştir. (52)
13. Âşık Selim (1265 / 1849 - 1326 / 1911). Tekke Mahallesi'ndendir. (50)
14. Âşık Seyit (1255 / 1829 - 1325 / 1910). (50)
15. Âşık Şevkî (1255 / 1839 - 1325 / 1910). Şems Mahallesi'ndendir. (50)
16. Âşık Tahirî (?-?). Sarıyakup Mahallesi'ndendir. Bir koşması verilmiştir. (58)
17. Âşık Tevfik (1300 / 1884 - 1340 / 1924). Yunusoğlu Mahallesi'ndendir.
Bir koşması verilmiştir. (54-55)
18. Cemalî (1292 / 1875 - 1352 / 1935). Parmaksız lâkabıyla tanınırdı. Bir koşması verilmiştir. (56-57)
19. Cennetin Nuri (1285 / 1869 - 1325 / 1910). (51)
20. Ceylânî Baba (12701 / 1854 - 1335 / 1919). Uluırmak Mahallesi'ndendir.
Bir şiiri verilmiştir. (52-53)
21. Demirci Ahmet (1280 / 1864 - 1864 / 1924). (53)
22. Emine (Şem'î'nin Gülü) (1262 / 1846 - 1357 / 1940). Bir koşması verilmiştir. (57-58)
23. Hakî Baba (1284 / 1867 - 1335 / 1916). Şeyhalaman Mahallesi'ndendir.
Bir şiiri verilmiştir. (52)
24. Hikmetî (1235 / 1315 - 1820 / 1899). Çaybaşı Mahallesi'ndendir.
Bir koşması verilmiştir. (48-49)
25. Hulûsî (1257 / 1847 - 1322 / 1907) Bir koşması verilmiştir. (49-50)
26. Hulûsî Baba (1165 / 1752 - 1225 / 1811). (47)
27. İbrahim (1274 / 1858 - 1340 / 1921). Mahlâsı

Kemalî'dir. (53)
28. İsmail Çopur (1287 / 1871 - sağ idi.). Fakıdede Mahallesi'ndendir. (58-59)
29. Kâşif (1290 / 1875 - 1343 / 1929). (55)
30. Konyalı Âşık Ömer [Gezleve / Gözleve köyü Türk dünyasının üç ayrı yerinde (Konya, Aydın ve Kırım) var olduğundan Ömer Konyalı olarak da gösterilmektedir.]
31. Konyalı Âşık Cevrî (? / ? - 1311 / ?). Sızma'ya yerleşmiştir. (60, not).
32. Mabob (1280 / 1864 - 1345 / 1929). (57)
33. Mehmet Zarı (1260 / 1844 - 1330 / 1914). Şems Mahallesi'ndendir.
34. Muhammet Zarî (1295 / 1878 - 1340 / 1924). Battallar Mahallesi'ndendir.
35. Mustafa Remzi (1265 / 1849 - 1335 / 1919). Bir şiiri verilmiştir. (53)
36. Salih (1265 / 1849- 1330 / 1914). Mahlâsı Safderî'dir. Bir divanının iki beşliği verilmiştir.
37. Seyit Figanî (1300 / 1884 - 1345 / 1929). Mahkeme önü civarında doğmuştur. (55)
38. Seyranî (1250 / 1835 - 1310 / 1894). Konyalıdır. Bir koşması verilmiştir. (47-48)
39. Seyyit Seyfi (1280 / 1325 - 1864 / 1910). Bir koşması verilmiştir. (50)
40. Şem'î (1190 / 1257 - 1777 / 1842). Merkez Çaybaşı Mahallesi'ndendir. (47)
41. Taşçı Ali Usta (1265 / 1849 - 1320 / 1904). Akçeşme Mahallesi'ndendir. (49)

D. Mehdi Halıcı, Konya Sazı ve Türküleri, İstanbul 1985, Özden Matbaacılık, kitap 130-140 sayfa civarında olup sayfaları numarasızdır. Aşağıdaki adlar, "Konya'nın Eski Saz Ustaları" başlığı ile verilmiştir.

1. Şair Hikmetî (?-?). Konyalıdır; Çaybaşı'nda otururdu. Asıl sanatı kol uşağı idi. Bir dörtlüğü verilmiştir.
2. Âşık Şevkî (1839-1910). Konyalıdır; Şems Mahallesi'nde otururdu. Örnek verilmemiştir.
3. Âşık Safderî (1849-1914). Konyalıdır. Âşık Rıza'nın ağabeyi olurdu. Asıl işi ahtarlık idi. Beş beyitlik bir şiiri verilmiştir.
4. Âşık Rıza (1854-1914). Konyalıdır. Bir şiiri verilmiştir.
5. Haki Baba (1876-1916). Konyalıdır. Bektaşimeşreptir. Beş beyitlik bir şiiri verilmiştir.
6. Âşık Mehmet (1858-1920). Esas mesleği imamlıktır. Örnek verilmemiştir.
7. Deli Mustafa Remzi (1949-1919). Konyalıdır. Bektaşimeşreptir. Bir şiiri verilmiştir.
8. Parmaksız Cemalî (1875-1935). Asıl adı Ahmet'tir. Karkın'da yaşamıştır.
Bir şiiri verilmiştir.
9. Âşık Tahirî (?-?). İsmilli Tahirî ile karışmaması için, Konyalı Tahirî denilmektedir. Bir şiiri verilmiştir.
10. Âşık Mehmet Yakıcı (1878- 75 yaş). Konyalıdır; Sarnıç Mahallesi'ndendir. Bir şiiri verilmiştir.
11. Emine Hanım (1846-1840). Konyalıdır; Âşık Şem'î'nin torunudur. İki şiiri verilmiştir. Aşağıdaki adlar ise, "Günümüzdeki Saz Ustaları" başlığı ile verilmiştir.

12. Halil Yılmaz / Âşık Salihî (1947-). Konyalıdır. Bir şiiri verilmiştir.
13. Ali Kartalkaya / Âşık Kartaloğlu (14 yaş. [1985]). Konyalıdır. Şiiri verilmemiştir.

E. Hasan Özönder, Sille/Tarih-Kültür-Sanat, Konya 1998, Merhaba Basımevi, XIII+386 s.

Özönder Silleli âşıkları farklı bir açıdan ele almıştır.

1. Mansur (1907- 14 Mart 1991). Adı Eyüp İnci'dir. Âşık Figanî'nin oğludur. Altı şiiri vardır.
2. Nigarî (?-1919). Adı Ahmet'tir. Zehrî'nin çırağıdır. İki şiiri vardır.
3. Recaî (?-?). Adı Ahmet'tir. Bir şiiri vardır.
4. Figanî (1864-?). adı Osman'dır. Merdanî'nin çırağıdır. Üç şiiri vardır.
5. Devamî (1825-?). Kârhane Mahallesi'ndendir. İki şiiri vardır.
6. Sururî (?-1845). 12 şiiri vardır.
7. Zehrî (?-1906). Adı Bekir'dir. Amâdır. Altı şiiri vardır.
8. Lokmanî (?-?). Adı Mustafa'dır. Bir şiirinden parça vardır.
9. Âşık Ali (1854-1918). Bir şiiri vardır.
10. Feşanî (?-?). Adı Bekir'dir. Figanî'nin dedesidir. Üç şiiri vardır.
11. Merdanî (?-?). Kayabaşı Mahallesi'ndendir. Altı şiiri vardır.
12. Said Ağa (?-1912). Bir şiiri vardır.

F. Emine Yeniterzi, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar" Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 10, Konya 2001, 79-159.

Başta Sadeddin Nüzhet [Ergun] ve M. Ferit [Uğur]'in ortak eseri olmak üzere adları anılan dokuz ve anılmayan bazı araştırıcıların eserlerinden yararlanılarak hazırlanan makalede, Halkiyat ve Harsiyat'ın "İlaveler"inde yer alan Halilî'nin yer almadığı görülüyor. Sayın Yeniterzi, ertesi yıl hocası Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından yayımlanacak olan bu eserdeki şairlerden Ulvî'yi doğru okumuştur; Prof. Ayan ise Alevî diye okumuştu.

Eserde Karamanlı ve Ermenekli âşıklara da yer verilmiştir. Buğünkü Konya ili hudutları içinde kalan coğrafyada yaşayan âşıkların sayısı 57 olup çoğunluğu Ergun-Uğur ve Gazimihal'den alınmıştır.

G. Aziz Ayva, "Konya Âşıklık Geleneğinde Kadın Âşıklar", Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan, Konya-Haarlem 2006, Olgun Çelik Ofset Matbaa Tesisleri, Kömen Yayınları 22,Armağan Dizisi 1

Genç araştırıcılarımızdan Dr. Aziz Ayva değişik kaynaklardan yararlanarak Konya'da yetişen kadın âşıklar üzerine bir inceleme yayımlamıştır. O, bu yazısında belirleyebildiği yedi kadın âşık hakkında kısa bilgi vermiş, bazılarının da şiirlerinden örnekler almıştır. Öbür kaynaklarda dağınık olarak görülen bu kadın âşıklarımızın topluca verilmesi tarafımızdan uygun görülmüştür.

1. Âşık Emine (Emine Hanım) / Şem'î'nin Gülü / Şem'î'nin Kızı.
2. Âşık Şerife (Şerife Hanım) / Bülbül Hoca.
3. Saliha Abla.
4. Gül'izar Hanım.
5. Alime Hoca Hanım.
6. Hacı Lütfiye Hanım (Âşık Kızı).
7. Hediye Abla.

Tekrara düşmemek için liste olarak vermiyoruz. Bu çalışmaya daha önce bilinmeyen hiçbir âşık eklenmemiştir.

Metin aktarmalarında olsun, bilgi verilip açıklama yapılan yerlerde olsun, kaynak kişilerimizin ağız özellikleri farklılık göstermektedir. Aynı kişinin verdiği bilgi, öğrencilerimiz tarafından aynen alındığı için, kelimeler bazen demiş, memleket, bazen de dimiş, memlekat şekillerinde görülmektedir. Biz aslına bağlı kalmayı uygun bulduk.

KONYA'DA DOĞUP KONYA'DA YAŞAYAN ÂŞIKLARIMIZ

1. HASAN ACARALP / ÂŞIK HASAN

Kulu ilçesinde 1930 yılında doğmuştur. Küçük yaşta annesini, 14'ünde de babasını kaybeder. Daha sonraki yıllarını Günahkâr Yaylası'nda çobanlık yaparak geçirir. 18 yaşında iken teyzesinin kızıyla evlenir. Okul yüzü görmeyen âşığımız okumayı yazmayı büyüklerinden, Kur'an okumayı da köy odalarında öğrenmiştir. Askerde iken bir yandan nalbantlık öğrenir, bir yandan da okuma ve yazmasını geliştirir. Askerlik dönüşü ilçesinde nalbantlık ve inşaat ustalığı yaparak hayatını kazanır. 1966 yılında gittiği İsveç'te 24 yıl kalır. Emekli olup yurda döndükten üç yıl sonra eşini kaybeder. İkinci eşi Tuzyaka Köyündendir.

Her iki evliliğinden de çocuğu olmaz. İlk ilhamını çobanlık yaptığı günlerde doğadan alır. Küçük yaşlarda şiir söylemeye başladığı için çevresinde Âşık ve Âşık Hasan diye anılır. Ağırlıklı olarak dinî konularda şiirler söylemektedir.Hâlen hayatta olup olmadığı belirlenmemiştir.Hakkında yapılan bir bitirme tezi vardır. Suat Güneş, Âşık Hasan'ın Hayatı-Sanatı-Şiirleri ve Kulu Türkülerinden Örnekler, Konya 1996, 76 s. Şiirler 12-51.

ESNAFLAR
Sen doğru sat hacı emmi kilini
Yaş geçtikçe büküyorsun belini
Sakın tutma terazinin dilini
İnsafı elden bırakma be yahu (Güneş 1996: 48)

2. MEHMET ATAR / ÂŞIK MEHMET ATAROĞLU

Hadim ilçesinin, sonradan (1992) Göynükkışla köyü ile birleşerek Göynükkışla adını alan Yenikkonak (Çuna) köyünde 1 Ocak 1958 tarihinde doğmuştur. Mehmet, Arif-Kiraz çiftinin altısı erkek olan on çocuğunun sekizincisidir. Gülay Aslan ile 2 Kasım 1980'de evlenmiştir. Çiftin, üniversiteyi bitirmiş bir oğlu (Oğuzhan) ve üniversite öğrencisi olan bir kızı (Kiraz) vardır. İlkokulu köyünde ortaokulu Karaman'da, liseyi Beyşehir ve Konya'da okur. 1976 yılında girdiği Selçuk Eğitim Enstitüsü'nün Sosyal Bilgiler Bölümünü 1979 yılında bitirir. Trabzon'da Oymak Ortaokuluna atanan Ataroğlu sırasıyla Konya ve Yozgat'ta çalıştıktan sonra 1986 yılında ilçesine Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürü olarak atanır. 1986'dan 1999 yılına kadar bu görevde kalır. O yıl Meram'da iki yıl sonra da Selçuklu'da bir ilköğretim okuluna (Ertuğrul Gazi İÖO) atanır. Hâlen bu görevdedir. Askerliğini 1983 yılında Manisa'da dört aylık kısa dönem olarak (jandarma) yapmıştır. Ataroğlu ilk şiir bilgilerini, "Ustam" dediği ağabeyi Tevfik Atar'dan alır. O da, gençlik yıllarında âşık tarzı şiirler yazmıştır. Oğlu Oğuzhan da âşık şiiriyle ilgilenmektedir. Ustalığını babasının üstlendiği âşığımıza Hanoğlu mahlasını Kul Nuri vermiştir. Baba âşık bade içmemiştir. Mahlasını Ataroğlu'ya Şeref Taşlıova vermiştir. Saz çalmaya, eniştesinin yanında bulunduğu yıllarda Beyşehir'de başlar. Görevli bulunduğu yıllarda saz kursları açarak çıraklarına; oğlu Hanoğlu, Âşık Özhanî, Âşık Yorulmaz ve Âşık Hörmetî gibi âşıklara saz dersleri de verir. Ataroğlu; Âşık Turabî, Âşık Kara Mehmet, Avni Ünsal, Âşık Uslu gibi âşık ve şairlerle mektup yoluyla atışır. Âşığımız, Konya'ya geldikten sonra, KonTV'de, Âşıkça adını verdiği, haftalık bir kültür programı sunmuştur. Onun bazı şiirlerinin güzel birer hikâyesi de vardır. Şiirleri bu hikâyelerle birlikte okununca ayrı bir anlam kazanmaktadır. Ataroğlu'nun, kendisi tarafından yayımlanan bir kitabı vardır. Ozan Gözüyle / Ozan Sözüyle (Şiir), İstanbul 1997, II+100 s.Hakkında hazırlanmış bir bitirme tezi ile bir de doktora tezi vardır:

Abdurrahman Uslu, Konyalı Üç Âşıktan Derlemeler / Abdullah Coşkun-Mehmet Atar

[oğlu]-Zekeriya Özhanî, Konya 1998, s. 19-58; (7 şiir, bir hikâyeli türkü). Aziz Ayva, Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu / Hayatı-Sanatı, Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, IX+ 1095 s.

Ataroğlu hakkında yeterince yayın yapılmamış, ancak şiirleri çok değişik dergi, gazete ve antolojilerde yer almıştır: Hadim HEM ve ASO Haber Bülteni, Hadim'in Sesi, Yeni Gazete (Konya), Özde Sivas gibi gazete ve dergilerde; Doğa Kent Hadim, Şairlerden (1998), Şairlerden Şeçmeler / Şiir Şöleni (2000), Halk Şairleri Ana Şiirleri Güldestesi (2002), Konya Üzerine Şiirler (2002), Türk Saz Şiiri Antolojisi (2006) gibi kitaplarda şiirlerine yer verilmiştir. Onun, Âşık Ataroğlu / Âşıkların Türküsü adlı ve on şiirinin yer aldığı bir de kaseti vardır. Ataroğlu katıldığı çeşitli toplantılarda 30 kadar ödül, plaket, teşekkür belgesi almış, birincilikler kazanmıştır. 1996, 1997, 1998, 1999, 2001 ve 2003 yıllarında düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramlarında değişik dallarda birincilikler almıştır. O, değişik konularda duru bir dille şiirler yazmıştır. İrticali kuvvetli olan âşığımız atışmalarda büyük bir başarı göstermektedir.

ÜSTÜNE
Ben yarimi sevdim aldım
Gül koklamam gül üstüne
Gönlümün sazında çaldım
Adı düştü tel üstüne (Ayva 2005: 684)

BAYRAĞIM
Bayraksın yücesin ve kutlusun
Milletin var vatanın var yurtlusun
Türkler mutlu ise sen de mutlusun
Canda bizi bulmalısın bayrağım (Ayva 2005: 804)

3. HALİL AYDIN / ÂŞIK HALİL USTA

Kadınhanı ilçesinin Karahisarlı köyünde 1942 yılında doğmuştur. Çiftçi Übeyit Aydın ile ev hanımı Zahide Aydın'ın, ikisi kız olan beş çocuğunun en büyüğüdür. Ev hanımı Azime Aydın ile evli olup dört kız ve bir erkek çocuğu vardır. Şiir söylemeye başlaması tesadüfler sonucu olmuştur. Şiir söylemeye etkilendiği olaylara küçük şiirler söyleyerek başlamıştır. Badeli âşıklardan değildir. Bir gelenek içerisinde de yetişmemiştir. Söylediği şiirler âşık tarzında olup 11'li hece ölçüsüne uygundur. Saz çalmaz. Hayatını, inşaat ustası olarak kazandığı için mahlas olarak Halil Usta'yı kullanmaktadır. Şimdi emekli olan âşık Kadınhanı'nda yaşamakta ve şiir yazmaya devam etmektedir. Bizim, Konya Üstüne Şiirler adlı antolojimizde bir şiiri yer almaktadır.

KÖYÜMÜZ KARAHİSARLI
Halil Uste der köyümü överim
Taşını da toprağını severim
Gurbet gezerde köyüme dönerim
Köyümün sevgisi kül etti beni (Sakaoğlu 2002: 469)

4. ABDULLAH COŞKUN / ÂŞIK ABDULLAH COŞKUN

Cihanbeyli ilçesinin İnsuyu beldesinde 20 Ağustos 1953 tarihinde doğmuştur. Hasan Hüseyin ve Döndü Coşkun çiftinin yedisi kız, on iki çocuğundan biridir. 1965 yılında ilkokulu bitirir, ancak babası ortaokula göndermez. Babası onu, İnsuyu'nun Uzunca Yaylası'na 'çoban salar.' Çobanlık yaparken âşıklığa 'merak sarar.' Çobanlık değneğini saz gibi kullanmaya başlar. Bir Konya'ya gelişinde de 60 liraya saz alır. O, usta yüzü görmeden saz çalmayı öğrenir, askerlikte geliştirir. Aynı beldede doğan Huriye Hanımla 1973 yılında evlenen âşığımızın ikisi kız olmak üzere beş çocuğu vardır. 1974'te başlayan askerlik görevini Çanakkale ve Kırklareli'nde yapar; Kıbrıs Savaşı'ndan sonra bitirir. Daha çok dinî ve millî konularda şiir söylemektedir. Konya Âşıklar Bayramı'na 1984 yılından sonra katılmaya başlar. 1994 yılında Konya'ya taşınır. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra girdiği Konya Ticaret Odası'ndan emekli olur. Mahlaslı şiirlerinde daha çok adını (Abdullah) kullanırsa da Kul Abdullah'ı da kullandığı görülür. Kendisini bir tanıtmasında, 'Ben Âşık Abdullah Coşkun' diye söylediğine bakılırsa Coşkunî mahlasını kullanmamış gibidir. Tarafımızdan hakkında biri bağımsız olmak üzere iki bitirme tezi hazırlattırılmıştır: Abdurrahman Uslu, Konyalı Üç Âşıktan Derlemeler / Abdullah Coşkun-Mehmet Atar [oğlu]-Zekeriya Özhanî, Konya 1998, s. 1-18. Özlem Aksoy, Âşık Abdullah Coşkun/ Hayat-Sanatı-Şiirleri, Konya 2005.

ÂŞIKLARA SAHİP ÇIKIN EFENDİM
Garip Abdullah'ım bu gönlüm toktur
Yâremizi sarsın gayri o doktur
Şu sazımdan başka bir şeyim yoktur
Âşıklara sahip çıkın efendim (Aksoy 2005:67)

5. HÜSEYİN ÇIKMAZ/ ÂŞIK HÜSEYİN

Bozkır ilçesinin Hamzalar beldesinde 10 Mayıs 1958 tarihinde doğmuştur. İlkokulu 1971'de beldesinde bitirir. Daha fazla okumayan Hüseyin kendisinin okuduğu dinî kitaplarla yetiştirir. Askerliğini 1979'da başlayarak İzmir ve Çanakkale'de tamamlar. 1977 yılında ilk evliliğini bir akraba kızıyla yapar, ancak altı ay sonra ayrılır. 1979'da evlendiği eşinden üç çocuğu dünyaya gelir. 1986 yılında beldesinin belediyesinde zabıta memuru olarak görev alır; 1988'de de, Selçuk Üniversitesi Eğitim

Fakültesi'ne hizmetli olarak girer. Halen aynı kurumun başka bir biriminde çalışmaktadır. Şiire, ilk evliliğinin sonrasında girdiği bunalımlı dönemde başlar. O yılların şiirlerini, bir Avrupa yolculuğunda çaldırır. Bade içmiştir; ancak ustası olmadığı için şiirleri teknik yönden kusurludur. Âşıklar Bayramları'na da katılmamıştır. Âşık Hüseyin, Kul Hüseyin, Garip Hüseyin gibi mahlasları da kullanmıştır.

Hakkında yapılan çalışmalar aşağıdadır:
Aziz Ayva, "Bilinmeyen Bir Âşık: Bozkırlı (Konya) Âşık Hüseyin", Erciyes, 27 (313), Ocak, 14-17 Kayseri 2004.
Seval Selçuk, Âşık Hüseyin Çıkmaz/ Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya 2004.
Aziz Ayva, Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu/Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, 291-295.

ONA YANDIM
Şu fani dünyadan murad almadan
Ölürsem dostlarım ona yanarım
Kader güldürmedi elden ne gelir
Yıkılıp gidersem ona yanarım (Ayva 2004: 295)

6. ALİ DİNÇER /ÂŞIK DİYARÎ

Konya'nın merkez köylerinden Gökyurt'ta 1 Haziran 1937 tarihinde doğmuştur. Adını, anne dedesinden almıştır. Köylerinde Delioğulları diye tanınırlar. Ali, Süleyman ve Fatma Dinçer çiftinin, ikisi hayatta olan üç çocuğundan birisidir. Tarsuslu Cennet Hanım'la evli olan âşığımızın biri kız olmak üzere dört çocuğu vardır. Mahlasını, çok gezdiği için Diyarî olarak almış, bazen de Garip Diyarî ve Dertli Diyarî şeklinde kullanmıştır. İlkokula gidememiş, ancak daha sonra diploma almıştır. Çok okumak yoluyla kendisini yetiştirmiştir. Askere gitmeden önce babasının yanında, inşaatlarda çalışır. 1957-1958 yıllarında İzmir ve Çanakkale'de askerliğini tamamladıktan sonra şoförlüğe başlar. Çoğu Karayolları ve Konya Belediyesi olmak üzere uzun yıllar bu işte çalışır. Âşıklığa başlaması askerlik dönüşüne rastlar. Burada herhangi bir kimsenin etkisi olmayıp içinden gelerek bu yola girmiştir. Rüyasında gördüğü pirin sunduğu üç yudumdan ancak birini içip uyanmıştır. Kahramanmaraşlı Âşık Hüdaî ile Erzurumlu Yaşar Reyhanî'yi örnek almıştır. İrticali ve sazı vardır. Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramı'na 1972 yılından 1984 yılına kadar katılmış, ödüller almıştır. Oğulları tarafından yayımlanan Anadolu Hedef adlı aylık dergide bir süre yönetmenlik yapmıştır. Radyo En'de bir süre program yapmış, şiirler okumuştur. Birkaç arkadaşıyla oluşturduğu Yıldız Saz Grubu ile de düğünlerde, huzurevinde, hastanelerde ve hapishanelerde ücretsiz konserler vermiş, isteyenlere de nota öğretmişlerdir. O, ayrıca gençliğinde 7-8 yıl kadar da boks sporuyla uğraşmıştır. O, şiirlerinde 8 ve 11 hecelerin yanında 15 heceden kurulan örnekler de vermiştir. Şiirleri genelde dörder dörtlükten oluşmaktadır. Şiire maddî aşkla başlayıp manevî aşkta karar kılmıştır. Şiirlerinin çoğunluğu sonuncu konuyla ilgilidir. O, ayrıca vatan ve tabiat sevgisini işleyen, öğüt veren şiirlerin yanında muammalar da yazmıştır. Toplumun aksaklıklarının yanı sıra haksızlıklar ve iki yüzlülükler de onun konuları arasındadır. Diyarî'nin hepsi de Konya'da yayımlanmış dört şiir kitabı vardır: Gül Matemi Firkat (1959), Çığır (1970), Boş Sır (1971), Ölümsüz Deyişler (1977). Onun, şiirlerinin yer aldığı iki antoloji de tarafımızdan hazırlanmıştır.

Hakkında, tarafımızdan yönetilen ve bu maddenin hazırlanmasında yararlanılan bir de bitirme tezi vardır: Meltem Divitçi, Âşık Diyarî / Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya 2005, 91 s. Tezde 63 şiire yer verilmiştir.

BİLEMEZLER
Dünya kahrı çekmeyenler
Dert kıymeti bilemezler
Uğrunda kan dökmeyenler
Yurt kıymeti bilemezler (Divitçi 2005: 30)
(27 Ekim 1975 tarihinde yazılan bu şiir, Türkiye Âşıklar Bayramı'nda altın ödül almıştır.)

AFFEYLE
Bizler çok günahkâr kullarız Rabb'im
Canımız kurbandır affeyle bizi
Kurumaya mahkum dallarız Rabb'im
Canımız kurbandır affeyle bizi(Divitçi 2005:45)

7. HASAN HÜSEYİN ERDEN / ÂŞIK GARİP

Taşkent ilçesinin Balcılar (Alata) beldesinde 1936 yılında doğdu. Mehmet-Teslime çiftinin dört oğlunun en büyüğüdür. Askere gidinceye kadar köyünde çobanlık yapar. Kütahya ve Konya'daki askerliğinden sonra Havva Hanım ile evlenir. Üçü kız olmak üzere altı çocuğu vardır. Çalışmak için Antalya'ya gider. İnşaatlarda işçi olarak çalışır, ağaç dikim işlerinde görevlendirilir. Köylerinin belediyelik olması üzerine 1964 yılında Belediyede hizmetli olarak görev alır. Yedi yıl sonra ise köylerine açılan ilkokula, yine hizmetli olarak geçer. 31 yıl hizmetten sonra 1995 yılında emekli olur. Âşıklığa başlaması bir gençlik aşkının sonucudur. Köylerinden sevip de alamadığı bir kız, onun âşıklığının sebebi olarak kabul edilir. Ustası olmayan âşığımızın çırağı da yoktur. Hemen her konuda şiirleri olan Erden'in 175 kadar şiiri vardır. O, biraz da yaradılış gereği, hiçbir âşık toplantısına katılmamıştır.Hakkında, Hamid Depeler tarafından hazırlanmış bir bitirme tezi vardır: Balcılarlı (Taşkent-Konya)

Âşık Hasan Hüseyin Erden'den Derlemeler, Konya 2004, 163 s. Fotoğraflı. Aziz Ayva'nın hazırladığı doktora tezinde de âşığımıza yer verilir: Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu/Hayatı-Sanatı, Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, 284-286.

Çevre kültürünü çok iyi bilen âşığımız, zaman zaman Selçuk Üniversitesinde kaynak kişi olarak bulunmuş, aynı zamanda da şiirlerinden örnekler de sunmuştur. Tarafımızdan hazırlanan Karaca Oğlan (Ankara 2004) adlı çalışmalarımızda, ünlü âşığımız etkisiyle söylediği bir şiirine de yer verilmiştir. (Sakaoğlu 2004: 820) Hâlen Konya'da yaşamakta ve bir vakıfta çalışmaktadır.

GÖNÜL
Ağlayınca göz yaşları akacak
Ömür boyu ocağımı yakacak
Garibine güler yüzle bakacak
On sekiz belikli yâr ister gönül (Depeler 2004: 146)

Konya'nın merkez mahallerinden Uluırmak Mahallesi'nde 18 Mart 1949 tarihinde doğmuştur. Ali ve Cemile Yılmaz çiftinin baş çocuğunun dördüncüsüdür. Konya Lisesi mezunu olup bütün öğrenimini Konya'da tamamlamıştır. Askerlik görevinden sonra bir süre Ankara'da çalışır. Geceleri gazinolarda şarkı söylüyor, gündüzleri de bir plak şirketinin yöneticiliğini yapıyor. 1974'te döndüğü Konya'da bir bankaya memur olarak görev başlar. 1982 yılında şef olduğu kurumundan 1997*** yılının Temmuzunda ikinci müdür iken emekli olur. Hâlen Konya'da yaşamaktadır. 9 Kasım 1963 gecesi bir pirin elindeki "ateşten kase"den su içer. Zamanla saz çalıp şiir yazmayı da öğrenen Salihî, arkadaşlarının da yüreklendirmesiyle,

8. ÂŞIK MUSTAFA ERSÖZ

Akören ilçesinde 1932 yılında doğmuştur. İlkokulu bitirmiştir. Çumra'ya gelip Devlet Hastanesi'nde beş yıl çalışır. 1965 yılında ilçede bakkal dükkânı işletmeye başlar. 1991 yılında bakkallığı sürmekte idi. Şiir söylemeye 1980'li yılların başında başlar. İlçede çıkarılan bir "rahmet duası"ndan sonra döndüğü dükkânında, "Affet ya Zü'l-Celali ve'l-İkram" adlı şiirini söylemeye başlar. 'Vilayetler Destanı' da başarılı şiirlerindendir. Şiirlerinde ağırlıklı olarak dinî konuları ele almıştır. Dört Halife ve 20. yüzyılın din adamları için şiirler söylemiştir. Bu arada millî konuların yanında eğitici ve öğüt verici şiirleri de vardır. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.

VİLAYETLER DESTANI
Biz Türkler titretiriz dünyayı
Görelim tahıl ambarı Konya'yı
Uşak Denizli Muğla Antalya'yı
Bir karış toprak vermeyiz düşmana (Yalçın 1991, derleme ödevi)

Bülbüller bile 'vatan' diye öter
Vatanın sevgisi canlarda tüter
Ersöz'ün de sözleri burada biter
Vatan bize emanettir unutma (Yalçın 1991: derleme ödevi)

9. ÂŞIK MEHMET GÜRHAN

Bozkır ilçesinin Üçpınar beldesinde 1922 yılında doğmuştur. Okuryazarlığı vardır. Kunduracılık yapmıştır. Yöresinde âşık olarak kabul edilir; ancak derlemenin yapıldığı 1997 yılında âşıklığı bırakmıştı. Elimizde çeşitli konularda söylenmiş sekiz şiiri vardır. Kader, sıla, hasret gibi konuların ele alındığı şiirleri onu değerlendirmemizi kolaylaştırmaktadır. "Altın iğneyle inci dizerim" mısraı da onu söyleyiş güzelliğini yansıtmaktadır. O da, pek çok âşık gibi, köyünü bir şiirin konusu olarak ele almıştır.

GEYİK
Kova kova şaşırdılar
Bin bele[n]den aşırdılar
Bir Engin'e düşürdüler
Deyüp ağlan bir geyicek (Çakır 1997: 33)

10. ÂŞIK KEMAL ERKAN GÜRLEKOĞLU

Kulu ilçesinin Feyziye beldesinde 1932 yılında doğmuştur. Ortaokulu bitirmiştir. 'Gürlekoğlu' mahlasını kullanmaktadır. Şiirlerinde öğrendiğimize göre yedi yıl Hollanda'da çalışmıştır. Elimizde 50 kadar şiiri vardır. Bunlarda ele alınan konular pek çeşitlidir. Sevda, hasret, seyahat, dostluk gibi konuların yanında dinî millî konuları ele alan şiirleri de vardır. Hicivlerinde de başarılı çizgiler vardır. Yurt dışı günlerini anlatan şiirlerinde Batı'nın her iki yüzünü de ele almış, ancak Türk olmanın heyecanını her zaman içinde taşımıştır. Doğduğu beldeye, ilçesine, iline, ülkesine ve bayrağına yazdığı şiirler onu yeterince tanıtmaktadır. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir. Bazı şiirlerinde 'serbest vezin' diye de adlandırılan türü de denemiştir.

MERAM'IM
Gönlüm arzuladı gezdim ilimi
Ötüşür bülbülü yeşil Meram'ın
Rengarenk açılmış irem gülü mü
Sümbülü lalesi meşhur Meram'ın (Çelik 1992: 117)

TÜRKİYE'M
Gürlekoğlu orta yerde başaktır
Yücedir milleti imanlı paktır
Ata'dan armağan helaldir haktır

Emsal'in âlemde yoktur Türkiye'm (Çelik 1992: 144)

11. FETHİ KADIOĞLU / ÂŞIK FETHİ KADIOĞLU

Çumra ilçesinin Dinek beldesinde 30 Aralık 1941 tarihinde doğmuştur. Seyit-Şerife Saruhan çiftinin dört çocuğunun üçüncüsüdür. İlkokul üçüncü sınıftan ayrılır ve ata mesleği çiftçiliğe başlar. Askerliğini Amasya ve Pazarcık/Kahramanmaraş'ta yaptıktan sonra, en uzunu beş yıl süren çeşitli işlerde çalışır. Bunların önemli bir bölümü resmî kurumlardandır. Eksik kalan SSK primlerini ödeyerek 1991 yılında emekli olur. Hâlen Dinek'te yaşamaktadır. 17 Mayıs 1964'te Yenimescit (Alıçca) köyünden Fadime Şimşek ile evlenir. Fahrettin, Şerife, Esme, Sadiye ve Seyit Şamil adlı beş çocuğu vardır. Saruhan olan soyadını, ailesiyle ilgili bazı sebeplerle Kadıoğlu olarak değiştirir. Böylece hem Kadıoğlu oymağının unutulmasını önler, hem de kendisi için güzel bir mahlas bulmuş olur. Askerlik dönüşü Ankara Radyosu'nun açtığı çınar için kayıt yaptırırsa da ailesinden izin alamadığı için katılamaz. Ancak şiire karşı olan ilgisi azalmaz, artar. Sade bir dille, başta millî konularda olmak üzere hemen bütün konularda şiirler yazmıştır. 11 heceli şiirler daha çoktur. Destan tarzı şiirleri çok azdır. Pek az olmak üzere beyitlerden kurulu, beş mısralı ve üç mısra ve iki mısralı nakarat olan şiirler de yazmıştır. Bütün şiirlerinin yazıldığı tarih belirtilmiştir.

Hakkında, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan kitapta 358 şiiri yer almaktadır. O, Konya ve Çumra'daki radyo ve televizyon kanallarında çeşitli programlar da yapmıştır. Çeşitli ödülleri vardır.

Hakkında pek fazla yayın yapılmamıştır. Prof. Dr. Ali Berat Alptekin onun için güzel bir kitap hazırlamıştır: Ağlayan Bayrak (Konya 2004). Ayrıca bazı antolojilerde de Kadıoğlu'nun şiirlerini görebiliriz: 500'den fazla şiiri bulunan Kadıoğlu, Konya ve Çumra'da bu radyo ve televizyon programlarında konuşmalar yapmış, şiirler okumuştur. Pek fazla yarışmaya katılmayan âşığımızın iki ödülü vardır.

AĞLAYAN BAYRAK
Yedi ceddin sana verdiği kanı
Dost ile düşmanı gel yavrum tanı
Babam bayrak şeref diyordun hani
Tufan gibi esip dinmeyeceğim (Alptekin 2004: 231)

GEDAVET PARKI
Elele seninle bir akşam üstü
Beni aşka salan Gedavet Parkı
Kavuşmak mı senle olmadı mümkün
Benim aklım alan Gedavet Parkı (Alptekin 2004: 347)

12. ÂŞIK MUSTAFA KAPÇI

Meram ilçesinin Çukurçimen köyündendir. 1323/1907 doğumludur. Okuryazarlığı askerde öğrenmiştir. Şiirlerini "içinden gelerek" söylediğini belirtmektedir. Elimizde altı şiiri vardır. Bunlar arasında, 12 Eylül'den sonra Kenan Evren için, "Kıbrıs harbi zamanında" diye ifade ettiği Kıbrıs ile ilgili söylediği şiirleri vardır. Daha çok günlük olaylar için şiir söylemiştir. Hayatta ise bugün 100 yaşında olması gereken âşığımız hakkında başka bir bilgimiz yoktur.

DÜNYA
Umulmaz bir vefa senden
Yalan dünya değil misin
Erişilmez heş bir fende
Galan dünya değil misin (Çetin 1989, derleme ödevi)

13. MEHMET KART / ÜNVANÎ

Cihanbeyli ilçesinin Yeniceoba beldesinde 1959 yılında doğmuştur. Lise öğrenimi görmüştür. Şiire daha ortaokul sıralarında iken merak sarmış, daha çok âşıklık geleneğine bağlı olarak yazdığı şiirleriyle tanınmıştır. Türkiye Âşıklar Bayramlarına katılmış, şiir dallarında çeşitli ödüllere lâyık görülmüştür. Ünvanî'nin hemen her konuda şiirleri vardır.

Hakkında Feyzi Halıcı'nın antolojisinde ve oradan yararlanan Dr. Aziz Ayva'nın tezinde kısa bilgi verilmiştir. Feyzi Halıcı, Âşılık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri / Güldeste, Ankara 1992, 294-296.
Aziz Ayva, Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu/Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, (2 C. XXIII +1196 s., doktora tezi), 309-311.

Ünvanî'nin yayımlanmış şiir kitapları da vardır: Aşk Yolunda Gönül Nuru (1977), Eyvah Bu Çağ Bu Destan (1977).

VAY GURBET VAY
Garibi ne şeytan tanır ne de cin
Bul bulabilirsen büyük aferin
Yerim yurdum ya bir kovuk ya bir in
Dağ başına yağmış kara sor beni (Halıcı 1992: 295)

14. ÂŞIK CAFER KAVGACIOĞLU

Kulu ilçesinde 1940 yılında doğmuştur. İlkokulu bitirmiştir. 'Âşık Cafer' mahlasını kullanmaktadır. Adına bağlı olarak verilen şiirler 'Mâni' başlığını taşımaktadır; ancak mâni özelliği taşıyanı çok az olup farklı sayıdaki mısralardan oluşan bentler daha çoktur. Bazıları ise birkaç dörtlükten oluşan

şiirlerdir. Hemen her konuda söylenmiş 30 kadar 'mâni'si vardır. Anadolu'da başka yerlerde de gördüğümüz türden, hazırlıksız fakat pek kurala bağlı olmayan şiirler söyleyebilen âşıklardan sayılabilir. Tekniği zayıftır.

MÂNİ
Avluda[ki] guzuya
Yürekte[ki] sızıya
Beş türkü de ben yaktım
Şu Çekiç'in Gazi'ye (Çelik 1992: 71)

15. ALİ KAYAALP/ÂŞIK ALİ

Hadim ilçesinin Korualan (Gezlevi) kasabasındandır. Doğum tarihi belirlenememiştir. Kaynak şahsımız Hüseyin Yılmaz (Korualan, 1938, Davut oğlu) Âşık Ali için, 'Âşık Ömer ile akraba olduğu sanılan...'demektedir. Elimizdeki tek şiirinden hareketle, güçlü bir âşık olmadığını söyleyebiliriz. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.

KORUALAN
Ne kadar anlatsam bitmiyor hasret
Senden alıyorum azim ve kudret
Ali diyor deli gönül sabret
Sabırlar diliyor benim kasabam (Şeker 2001: 46-48)

16. MUSTAFA KILIÇ

Hadim ilçesinin Korualan (Gezlevi) kasabasında 1936 yılında doğmuştur. Yüksekokulu bitirmiş, ilkokul öğretmeni olmuştur. Emeklidir. Elimizde, her biri destan uzunluğunda olan üç şiiri vardır. (Korualan'ı Bir Görmek' şiiri 35 dörtlükten oluşmaktadır.) Her üç şiiri de ilçesi ve kasabası ile ilgilidir. Âşık olup olmadığını bilemiyoruz, ancak şiirlerinde âşıklık tekniğini az da olsa bildiğini söyleyebiliriz. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.

KORUALAN'I BİR GÖRMEK
Âşık Ömer buralıymış derler
Şahitlik versin bastığı yerler
Coşunca büyük küçük dereler
Korualan'ı bir görmeli (Uğur 1995: 100)

17. NAİL OKUYUCU /ÂŞIK NAİL OKUYUCU

Karapınar ilçesinde doğmuştur. Reşadiye Mahallesi'de oturmaktadır. Kendisinden derleme yapıldığında (18 Mart 1989), 60 yaşında idi. İlkokul mezunudur. Mahlas olarak daha çok Okuyucu, bazen de Nail Okuyucu'yu kullanmıştır. Konuları arasında, Karapınar'ın derdi olan erozyon gibi konular da vardır. Dinî konularda da şiiri vardır. Okuyucu, bir tezde de bir bölüm olarak ele alınmıştır. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.
Hatice Cevher, Türk Halk Kültürü Araştırma Merkezi'nde Bulunan İlk Yüz Dosyadaki Âşıklar, Konya 2004, 26-69.

EROZYONA ÖVGÜ
Erozyondan ıslah olan topraklar
Ağaçlar ve dallar ne güzel olmuş
Dikenli dallarda yeşil yapraklar
Arasında güller ne güzel olmuş (Baltacıoğlu 1989, derleme ödevi)

18. ADEM ÖZCAN / ÂŞIK ADEM ÖZCAN

Cihanbeyli'nin İnsuyu beldesinde 1940 yılında doğdu. Bakkallık yapan babasının isteği üzerine 14 yaşında evlendi. İkisi kız olmak üzere beş çocuğu vardır. Küçük yaşlarda kendi kendine saz çalmaya başlayan Özcan daha sonra bazı ustalardan ders aldı. Çobanlık yapan, ticaretle uğraşan âşığımız 30 yaşında Danimarka'ya işçi olarak çalışmaya gider. Yakın zamana kadar orada yaşamakta olan Özcan 1972 ve 1993 yıllarında Türkiye Âşıklar Bayramlarına katılır, dereceler alır.

DÖNMÜŞSÜN
Gül yüzlü güzelim nedir bu hâlin
Zamansız kuruyan dala dönmüşsün
Hiç mi dinmez oldu gözünde selin
Çağlayıp da coşan sele dönmüşsün
(Flamingo ve Tuz Diyarı Cihanbeyli,2002:60-61)

19. HÜSEYİN ÖZCAN / ÂŞIK HÜSEYİN ÖZCAN

Cihanbeyli'nin İnsuyu beldesinde 1960 yılında doğmuştur. Babası, Âşık Adem Özcan'dır. Daha yedi yaşında iken babasının yanında türkü söylemeye, 12 yaşında iken de saz çalmaya başlamıştır. Cihanbeyli'de düzenlenen çeşitli yarışmalarda saz ve söz dallarında birincilikleri vardır. 1972-1976 yıllarında da Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramlarına katılıp dereceler alır. Bu arada komşu köylerde saz çalıp türkü söyler. 1979 yılında babasının yanına Danimarka'ya işçi olarak gider. O ayrıca orada ve İsveç'te müzik çalışmalarını sürdürür. Oradaki Makedon Türklerine musiki dersleri verir. Danimarkalı müzisyenlerden kurulu bir orkestrası vardır. Çoğunluğunu kendi bestelerinin oluşturduğu sekiz kaseti çıkmıştır.

TURNAM
Turnam sen de benim gibi dertlisin
Turnam dertli dertli ötme ne olur
Bizim elegelmez oldun nerdesin
Turnam dertli dertli ötme ne olur
(Flamingo ve Tuz Diyarı Cihanbeyli,2002:60-61)

20. ZEKERİYA ÖZHAN /ÂŞIK ÖZHANÎ

Hadim ilçesinin Göynükışla beldesinde Yeni

Konak (Çuna) köyünde 12 Ekim 1965 tarihinde doğmuştur. İlkokulu köyünde 1977'de bitirmiştir. Çocukluğundan itibaren köyünde çobanlık yaparak, çiftçilikle uğraşarak hayatını kazanmıştır. Leyla Hanımla evli olan âşığımızın üçü kız olmak üzere dört çocuğu vardır. Hâlen beldesinde yaşamaktadır. Badeli âşıklardan değildir. Sanatkâr bir ailenin içinde yetişmiştir. Ünlü Âşık Ataroğlu dayısıdır. Bir gece rüyasında dayısı sazını yeğenine vererek, "Al yeğen, biraz da seni dinleyelim." der ve o da saz çalıp şiir söylemeye başlar. Taşlamalarıyla ünlü olan Özhanî, yaşadığı çevreyi anlatan şiirlerinin yanında dinî, millî konularda da şiirler söylemiştir.

Tarafımızdan, Âşık Özhanî hakkında bir bitirme tezi hazırlattırılmıştır: Abdurrahman Uslu, Konyalı Üç Âşıktan Derlemeler / Abdullah Coşkun-Mehmet Atar [oğlu]-Zekeriya Özhanî, Konya 1998, s. 59-92.

Dr. Aziz Ayva'nın doktora semineri Özhanî üzerinedir: Âşık Özhanî / Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya 2002.

GÜZEL TÜRKİYEM
Bahar gelir Bolu Dağı süslenir
İstanbul tarihe bakar hislenir
Özhanî'yim Toroslara yaslanır
Seni seviyorum güzel Türkiye'm
(Alptekin-Sakaoğlu 2006: 347)

21. MEHMET TAHİR SAKMAN / DERVİŞ OZAN

Konya'nın Sarıyakup Mahallesi'nde 24 Aralık 1957 tarihinde doğmuştur. Babası ünlü saz ve söz ustası Mazhar Sakman'dır; annesi Atile Hanım'dır. Ortaokul mezunudur, biri kız olmak üzere dört çocuğu vardır. Askerlik görevini 1977'de Antalya'da yapar. Şiir yazmaya çocukluk çağlarında başlamıştır. Âşık tarzı ile güzel eserler verdikten sonra serbest nazma kaymıştır. Önceleri Mevlâna'ya bağlılığından dolayı tasavvuf ağırlıklı şiirler yazmıştır. O, ayrıca eskilerden Yunus Emre, Konyalı Âşık Şem'î'yi, son dönem şairlerinden de Fazıl Hüsnü Dağlarca, Necip Fazıl Kısakürek ve Feyzi Halıcı'dan etkilenmiştir. Badeli âşıklardan değildir, ustası da yoktur. Derviş Ozan mahlasını kullanan Sakman, müziğin sözü öldürdüğü, geri plana ittiği düşüncesiyle saz çalmamaktadır. Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramı'na ilk defa 1985 yılında katılır ve 'En Güzel Memleket' şiiri dalında ödül alır. Uzun süre baba mesleği saatçilikle uğraşan Sakman birkaç yıldan beri, dönemin moda işletmeciliği olan internet kafe işletmeciliğine geçmiştir. Aynı zamanda araştırıcı ve yazar da olan Derviş Ozan uzun yıllar Konya gazetelerinde köşe yazıları kaleme almıştır. Yeni Konya,Yeni Meram, Yeni Gazete, Merhaba, Konya Postası gazetelerinde yazmış, sonuncu gazetede bir süre kültür sayfası yönetmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır:
Bir Hayat Yetmez / Şiirler (Konya 1999), onun Derviş Ozan mahlasıyla yazdığı geleneksel şiirlere yer vermektedir. Onun ikinci baskısı 2003 yılında yapılan bir de Ramazan Mânileri adlı kitabı vardır.

Sakman'ın, babası ile ilgili olarak hazırladığı, Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler ve Dünden Bugüne Konya Oturakları adlı iki inceleme eseri vardır.

Hasret Sevgiden Öte (Konya 2000), Söylesem Güç Yetmez (2001), Yasadışı Aşk (2002), Marya (2006) şiirlerine, Aşk Gittiği Yere Kadar (2005) hikâyelerine, Kırmızı Yazılar (2003), deneme ve şiirlerine yer veren eserleridir.

Tarafımızdan yönetilen bir tezde Sakman da yer almaktadır: Ayşe Evrim Tirci, Âşıklar Üzerine Bir Araştırma, Konya 1996, 1-55. tezde 47 şiir yer almaktadır.

22. NUFAL UFACIK

Cihanbeyli ilçesinde 1937 yılında doğmuştur. İlkokulu bitirmiş, memuriyete girmiştir. Emeklidir. Elimizde dinî, millî, sosyal ve sevda konulu 20 kadar şiiri vardır. Âşık olup olmadığını bilemiyorsak da eldeki şiirlerinden âşık tarzını bildiğini söyleyebiliriz. Konu olarak Miraç Kandili'nin yanında yeni yılı, cumhuriyet konusunun yanında sevgiliyi de ele almıştır. Ufacık'ın dilinden ve tarzından çokça âşık kitabı okuduğunu söyleyebiliriz. Şiirlerinden öğrendiğimize göre bazı şiirleri Yeni Mecmua (Konya) gazetesinde yayımlanmıştır. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.

CUMHURİYET
Bu aydınlık günü Ata'm sen verdin
Bütün düşmanları yurdundan kovdun
Türklüğün şanına şan şeref dedin
Bizim Cumhuriyet Bayramımız var (Kart 1996: 108)

23. SEYFİ YILDIZ/ ÂŞIK MERAMÎ

Kadınhanı ilçesinin Sarıkaya köyünün Alibey Yaylası'nda 15 Şubat 1965 tarihinde doğmuştur. Ortaokulu dışarıdan bitirmiştir. 13-14 yaşlarında radyoda dinlediği türkülerden etkilenen Seyfi, o yıllarda yazdığı şiirlerin kıymetini bilemediği için yazıya da dökmez. Zaten yazdıklarınıda bir süre sonra babası yakar. Evli ve dört çocuk babasıdır. 1980'de geldiği Konya'da tanıştığı Âşık Zikri Aliyâr'dan bazı bilgiler alır; daha

sonra da Feyzi Halıcı ile tanışır. Halıcı, onun şiirlerini Çağrı'da yayımlar. Mahlasını Aliyâr vermiştir. Türkiye Âşıklar Bayramı'na ilk defa 2005'te katılır. 50 kadar şiiri vardır. Hâlen Karatay ilçesinde etliekmek fırını işletmektedir.

DİL VAR
Dil var gönüllerde bırakmaz keder
Dil var ufuklara yol açar gider
Dil var düşmanını dahi dost eder
Dil var darbesiyle yıkar insanı (Ayva 2005: 300-301)

24. ARİF İNAN YILDIRIM / YAĞIZ OZAN

Meram ilçesinde 14 Mayıs 1991 tarihinde doğmuştur. Ahmet Yıldırım (Öksüz Ozan) ile Kezban Hanımın oğludur. İlköğretim okulunu, babasının görevi dolayısıyla Konya ve Seydişehir'de tamamlamıştır. Yıldırım hâlen lise öğrencisidir. Âşıklığa başlamasında babasının etkisi vardır. Kars ve Konya illerindeki âşık toplantılarında dereceler almıştır. Mahlasını, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, âşıklık desturunu ise Feyzi Halıcı vermiştir. Şiirinin yer aldığı önemli ilk kaynak, bizim Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ile ortaklaşa hazırladığımız, Türk Saz Şiiri Antolojisi (Ankara 2006)'dir.

GİDİYORUM
Dağların başını duman
Sarmış ben de gidiyorum
Görünmeyen bir dil ferman
Vermiş ben de gidiyorum (Alptekin-Sakaoğlu 2006: 433)

25. HALİL YILMAZ / ÂŞIK SALİHÎ

Daha lise öğrencisi iken, 23 Ekim 1966'da başlayan Türkiye Âşıklar Bayramı'nın ilkine katılır, o yıl bir dalda üçüncülük alır. O, şiirlerinin bir bölümünü de besteleyerek sanatını daha da ilerletir. Görevi dolayısıyla, katıldığı konserlerden ücret almaz, dernek ve kurumlara yardımcı olur. Kendisi gibi bankacı olup ikinci müdürlükten emekli olan Aysel Hanımla 29 Haziran 1975'te evlenen âşığımızın, ikisi de üniversiteyi bitirmiş Cem ve Cemile adlı çocukları vardır. Besteleri 45'lik plak ve kaset olarak çok satanlar listelerine girmiştir. Albümleri de âşığımızın sesini daha geniş kitlelere duyurur. Hakkında, Türkiye Âşıklar Bayramı ile ilgili olarak hazırlanan ilk kitapta ilk bilgileri bulabiliyoruz. (Halıcı-Doğu 1970: 67) Hakkında tarafımızdan hazırlattırılan bir de bitirme tezi vardır:
Gülşen Taş, Konyalı Âşık Salihî, Konya 1996, 76 s. Öğrencimiz Mehmet Yılmaz'ın, 23 Mart 1991 tarihinde Salih Yılmaz'dan yaptığı derleme de Selçuk Üniversitesinin ilgili arşivinde korunmaktadır.

Bestekâr; âşık ve sanatkâr Salihî, kendisiyle ilgili bir kitap yayımlamıştır. Âşık Salihî, Unutursun Diye (dış kapakta ayrıca, 'Hayatı ve Eserleri'), İstanbul 2006, 184 s.

UNUTURSUN DİYE
Siyah saçlarını kokladığımı
Her gece kapını yokladığımı
Aşkını kalbimde sakladığımı
Unutursun diye çok korkuyorum
(Taş 1996: 68; şiir âşığın el yazısıyla s. 79'tadır.)

26. HÜSEYİN YILMAZ / ÂŞIK HÜSEYİN YILMAZ

Hadim ilçesinin Korualan (Gezlevi) kasabasındandır. 1938 doğumludur. Babasının adı Davut'tur. Kendisinin, kaynaklarda o beldeden olduğuna dair bilgiler bulunan ünlü âşığımız Ömer'in soyundan geldiği söylenmektedir. Elimizdeki tek şiirinden hareketle, güçlü bir âşık olmadığını söyleyebiliriz. Hayatta olup olmadığı belirlenememiştir.

KORUALAN
İlkbaharın gelmesiyle süslenirsin rengarenk
Açılır türlü çiçekler pempe yeşil renk
İçinde öten kuşların sesi ayrı bir ahenk
İstanbul'u andırır ne güzel Korualan (Şeker 2001: 44-45)

Bunlardan başka ilimizde yetişen, yaşayan, ve vefat ettilerse haber alamadığımız bazı âşıklarımız daha vardır. Onlar üzerindeki araştırmalarımız sürmektedir. Su çalışmamızın kitap bütünlüğüne ulaştığı zaman elde edilebilen bilgiler de eklenecektir. Bunların, tarafımızdan yayımlanan Konya Üzerine Şiirler (Konya 2002) adlı antolojimizde şiirleri yer almaktadır. Bunlar arasında öğretmen olanlar da (Kenanoğlu) vardır.
Akşehir : Ahmet Zeki Akıncı/Âşık Zeki, bir şiir (399)
Bozkır : Mehmet /Âşık, bir şiir (416-417)
Cihanbeyli: Hüseyin Kenanoğlu/ Kenanoğlu, bir şiir (422-423)
Hadim : Ali Seçmen Çevik/ Seçmanî, bir şiir (462)
Kadınhanı : Halil Aydın/ Halil Usta, bir şiir (469)
Taşkent : Ümmet Türk, iki şiir (463, 488)
Tuzlukçu : Hayrani Mert/ Hayranî, bir şiir (492)

KONYA DIŞINDA DOĞUP, KONYA'DA YAŞAYAN ÂŞIKLARIMIZ

1. ZİKRİ ALİYÂR / ALIYÂR

Erzurum'un Narman ilçesinin Toygarlı köyünde 2 Temmuz 1957 tarihinde doğmuştur. İmam Bahri ile Hatice Aliyar çiftinin, ikisi hayatta

olmayan 13 çocuğu olmuştur. 1964 doğumlu hemşehrisi Şahıser Hanımla evlenen Aliyar'ın beş kızı vardır. İlkokul mezunudur. Şiir yazmaya ilkokul son sınıfta başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Erzurum'daki çeşitli âşık kahvelerine gitmeye başlar. Bir süre bulunduğu Erzurum'da Halk Ozanları Kahvelerine devam etmiş, özellikle Yaşar Yılmaz (Âşık Yaşar Reyhanî)'ın başkanı olduğu (işlettiği) kahveye giderek ona çıraklık etmiş, 1978'de âşık olduktan sonra çalıp söylemeye başlamıştır. Askerliğini 1980 yılında Ankara'da ve Konya'da tamamlamıştır. On yıl sonra ilk defa Konya'da Selçuk Üniversitesi'nin düzenlediği Türkiye Âşıklar Şölenlerine katılır. 1987 ve 1988 yıllarında da aynı şölene katılan Aliyar, değişik dallarda derecelere girer. O, Konya'mızdaki Türkiye Âşıklar Bayramı'na da birkaç defa katılmıştır..Kültür Bakanlığı'nın 1994 yılında düzenlediği "Hoşgörülü" konulu şiir yarışmasında bir şiiri (Ne Güzel), aynı bakanlığın 1993 yılında düzenlediği, "Ata Cumhuriyet ve Demokrasi" konulu yarışmada bir şiiri (Cumhuriyet ve Demokrasi) yayımlanmaya değer bulunmuştur. Konya Ticaret Odası'nda uzun yıllar görev yapan âşığımız 2004 yılında emekli olmuştur.
Ağabeyi Tevfik de güçlü olmayan bir âşıktır..

CUMHURİYET
Der Aliyar şaşıyorsam
Ben bu aşkla pişiyorsam
Bugün rahat yaşıyorsam
Günüm Sensin Cumhuriyet (Sakaoğlu-Karadavut 1998: 237)

2. İBRAHİM KARAÇAY /ÂŞIK KARAÇAY

Erzincan'ın Tercan ilçesinin Çalkışla köyünde 1 Mart 1963 tarihinde doğmuştur. Babasının memuriyeti sebebiyle ilk ve orta öğrenimini değişik il ve ilçelerde tamamlamış, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümünden 1984 yılında mezun olur. 1990- 1997 yılları arasında, Artvin'de felsefe grubu öğretmenliği yaptıktan sonra aynı görevle Seydişehir'e atanır. O, burada Öksüz Ozan'la tanışır ve ondan âşıklık bilgilerini öğrenir. Onun önerisi üzerine de Karaçay mahlasını alır.Hakkında bir öğrenci tezi hazırlanmıştır: Yasemin Uygun, Âşık İbrahim Karaçay ve Şiirlerinden Örnekler, Konya 2004. Aziz Ayva'da, doktora tezinde Karaçay'a yer vermiştir.

DEDİ BANA
Gönül sarayımda bir güzel gördüm
Dedim varayım mı var dedi bana
Kalbinin kapısın usulca vurdum
Dedim gireyim mi gir dedi bana (Uygun 2004: 44)

3. EDİP ÖNAL / ÂŞIK EDİBÎ

Erzurum'un Oltu ilçesinin Obayayla köyünde 20 Mart 1936 tarihinde doğmuştur. Recep-Nigar Önal çiftinin iki oğlundan biridir. 1955'te aynı köyden Gülseher Hanım'la evlenir. Çiftin beş kızı hayatta olup tek oğulları 1995'te vefat etmiştir. Köyünde okul olmadığı için okuyamaz, bir komşusunun yardımıyla okuma yazma öğrenmiştir. İlkokul diplomasını 53 yaşında iken almıştır. Askerliğini 1956 yılında İzmir'de yapar. 1968'de Sarayönü Gözlü Üretme Çiftliğinde çalışmaya başlar ve 1981'de emekli olur. Edibî'nin ne ustası vardır, ne de çırağı... O, şiire 1959 yılında gördüğü bir rüya sonucu başlar. O günden sonra yazdığı şiirleri 32 defterde toplar; 33. defter ise henüz dolmamıştır. Hakkında bir tez hazırlanmış olup bir doktora tezinde de ondan söz edilir.
Özgür Akgün, Âşık Edip Önal / Hayatı ve Şiirleri, Konya 1999.
Aziz Ayva, Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu / Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, (2 C. XXIII +1196 s., doktora tezi), 282-284.

SARAY'DA BİR GEZİNTİ
Halısıyla ünlü yöremiz bizim
Geçmişe dayalı töremiz bizim
Saray'ına giden inleri bizim
Şifalı suyundan içesin gelir (Sakaoğlu 2002: 477)

4. BEKİR SAMİ ÖSZOY / ÂŞIK NURİ ŞAHİNOĞLU

(Hâlen Konya'da yaşamamakla birlikte sıkça ilimize gelmesi, Konya Âşıklar Bayramı'na olan hizmetinin çokluğu sebebiyle buraya alınması uygun görüymüştür. Karaman'ın Ermenek ilçesinin Adiller köyünde doğmuştur. Üç yaşında ölen ağabeyinin adı (Sami) âşığımıza verilir. Ailenin hayatta olan beş çocuğunun dördüncüsüdür. Feyzi Halıcı'daki bilgilere göre dört yaşında başladığı ilkokulu birincilikle bitirir. (Halıcı 1992: 35). Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde hazırladığı, Konyalı Altı Halk Şairi konulu teziyle mezun olur. Değişik il ve kurumlarda memuriyet ve öğretmenlik, üniversitelerde okutmanlık yaptıktan sonra yüksek lisans ve doktorasını da tamamlar: Silleli Surûrî'nin Hayatı ve Eserleri, Konya 1987. Danışmanı Prof. Dr. Abdurrahim Güzel.

Saz çalmaz, irticali kuvvetlidir. Katıldığı bayram ve şölenlerde, hazır bulunan kişiler için söylediği dörtlüklerle tanınmıştır. Bugünlere gelmesinde Feyzi Halıcı'nın önemli rolü vardır. Babası imam olduğu için önceleri İmamoğlu mahlasını kullanmış, daha sonra, çok gezmesinden dolayı bazı edebiyatçılar Seyyahî ve Devranî mahlasını

uygun görmüşlerdir. Kendisi, bir yarışmaya Samimî mahlasıyla katılmış, bugünkü mahlası olan Nuri Şahinoğlu'nu ise Feyzi Halıcı vermiştir. Çeşitli yarışma ve bayramlarda kazandığı çok sayıda birincilik ödülleri vardır. Selçuk, Erciyes, Onsekiz Mart Üniversitelerinden sonra hâlen Celal Bayar Üniversitesinde yardımcı doçent olarak görev yapmaktadır. Çeşitli antolojilerde âşığımıza ayrılmış sayfalar vardır.
Yayınlanmış 15 kadar eseri vardır; bazıları şunlardır:
Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü Denemesi (1998), Posoflu Âşık Müdamî (1993), Dede Korkut Kitabı (2004), Gönlüm Karalar Bağladı / Âşık Hikmet Elitaş (2004), vb.
GÜLDÜR
Benim gönlüm güle bağlı
Yüreğim gül için dağlı
Uyur Âşık Şahinoğlu
Rüyası gül, düşü güldür (Halıcı 1992: 357)

5. AHMET YILDIRIM / ÖKSÜZ OZAN

Ağrı ilinin Eleşkirt ilçesinin Aydoğdu köyünde 5 Mayıs 1964 tarihinde doğmuştur. Seher ve Zakir Aksal'ın oğludur. 13 kardeşin sekizincisi olup kardeşlerinin dördü küçük yaşlarında vefat etmiştir. İlkokula köyünde başlamış, Ermenek'te tamamlamıştır. Ayrıca Çıraklık Eğitimi Merkezi'nden de diploma almıştır. Askerliğini 1984-1985 yıllarında İzmir ve Menemen'de yapmıştır. Yıldırım, 1990 yılında, Pasinler (Erzurum) doğumlu olan dayısını kızı Kezban Aksakal ile evlenmiştir. Ailenin, Arif İnan (1991), Yavuz Ozan (1992), İsmihan (1993) ve Recep Turan (1996) adlı, hepsi öğrenimini sürdüren dört çocuğu vardır. Çiftçiliğinin verimli olmaması sonucu Konya'da tornacı çırağı, kalfası ve ustası olarak çalışır. Kuşadası ve İstanbul'daki çeşitli işlerden sonra Seydişehir Aliminyum Tesislerine İşlem Operatörü olur. Hâlen Konya'da Meram Tapu Sicil Müdürlüğü'nde çalışmaktadır. Badeli âşık değildir. Mahlasını Feyzi Halıcı (Fezaî) vermiştir. Memleket sevgisi, vatan, sevda, gurbet, vb. konularda şiirleri vardır. Âşık edebiyatının bütün türlerinde örnek şiirler yazmıştır. Şiirlerinde atasözleri, deyimler, dua ve beddualarn yanında masal, fıkra, efsane, halk hikâyesi gibi türlere de göndermelerde bulunmuştur. 1967 doğumlu kardeşi Adnan'ın Mardin'de şehit olması da şiirini etkiler. Nitekim hakkında hazırlanan ilk kitap bu şehidimizden izler taşır: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, Benden Toprak İstenir mi? / Öksüz Ozan, Konya 2002, 295 s.
Hakkında hazırlanan iki bitirme tezi de tarafımızdan yönetilmiştir.
1. Kenan Türkmen, Öksüz Ozan / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler, Konya 1996 s. Tezde 107 şiir vardır.
2. Özlem Akbaşlı, Öksüz Ozan / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler, Konya 2003. tezde 106 şiir vardır.
Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin arşivinde de Yıldırım'dan derlenmiş pek çok şiir vardır. Konya'da yayımlanan Konya Postası, Yeni Gazete, Yeni Meram ve Seydişehir'de yayımlanan Seydişehir Havadis gazetelerinde şiirlerini yayımlamıştır. Onun şiirleri pek çok dergide de yer alır; bunların bazıları şunlardır: Anadolu'da Hedef, Çığlık, Gözyaşı Meram, İpekyolu (Konya), Çağrı, Türk Dili (Ankara), Türk Edebiyatı (İstanbul).
Konya'daki Türkiye Âşıklar Bayramı, başta olmak üzere, pek çok yarışmada dereceler almıştır. Bunlar arasında Kültür ve Turizm Bakanlığınca düzenlenen yarışmalar da vardır. Saz çalar, lebdeğmez dalının önde gelen ustalarındandır.

ADNAN'IM ADNAN'IM
Bağında güldü kırıldı
Tabutun elde görüldü
Al bayraklara sarıldı
Geldi Adnan'ım Adnan'ım

Kan ağlıyor vallah içim
Yarın şu bağrımı açın
Vatan için millet için
Öldü Adnan'ım Adnan'ım (Alptekin 2003: 121)

BİBLİYOGRAFYA

Aşağıda, Konya âşık edebiyatı ile ilgili bir bibliyografya denemesine yer verilmiştir. Konu ile ilgili daha önce yapılmış ilk çalışma imzamızı taşımaktadır (2003). Öğrencimiz Aziz Ayva da, doktora çalışmasına bir bibliyografya eklemiştir (2005). Bibliyografyamızın eksikliklerinin olduğunu biliyoruz. Zamanın az olması sebebiyle yeterince kaynak taraması yapılamamıştır. Gelecekte bir kitap olarak hazırlamayı düşündüğümüz bu taslak çalışma gibi bibliyografya da bir denemedir. Gerek, dostların güzel uyarı ve tamamlamaları, gerekse bizim yeni kaynak taramalarımız gelecekte önemli bir eserin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Nitekim bu ikinci yazımız ilkine göre büyük ölçüde geliştirilmiştir.
Bibliyografya hazırlamanın nasıl bir iş olduğunu bilmeyen araştırıcı adaylarına benzer konularda bir çalışma yapmasını tavsiye edeceğiz.

ABANAZIR, Suat (1948), "Âşık Mehmet Yakıcı", Ekekon, 13 Şubat.
Not: Yazı, ilk soyadı Yeşilyurt olan Abanazır tarafından Eloğlu takma adıyla yayımlanmıştır.
ABANAZIR, Suat (1966), "Silleli İbrahim Ağa", Yeni Konya, 9 Aralık.
Not: Yazıda, ayrıca Surûrî, Zehrî, Nigârî, Feşanî, Divanî, Figanî, vb.den de söz edilmektedir.
AKAR, Abdülkerim (2003), Âşık Aliyâr / Hayatı Sanatı Şiirleri, Konya.

Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
AKBAŞLI, Özlem (2003), Öksüz Ozan / Hayatı Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
AKÇA, Kemal (1939), "Anadolu Halk Şairlerinden Silleli Âşık Figanî", Konya, 30, Eylül, 1582-1584.
AKÇA, Kemal (1940), Sille'nin Halk Şairleri, Konya, 199 s.
Not: Eserde, sekiz âşık tanıtılmakta, şiirlerinden örnekler verilmektedir.
AKÇA, Kemal (1944), "Halk Şairlerinin Tedkiki ve Son Halk Şairlerimizden Mansur", Folklor Postası, 1 (2), Kasım, 4-5, 14.
AKÇA, Kemal (1944), "17 inci Asrın Saz Şairlerinden Gezleveli Âşık Ömer", Folklor Postası, 1 (3), Aralık, 9-10, 17.
AKÇA, Kemal (1945), "Baybağanlı Âşık Kul Mustafa / Hayatı ve Eserleri", Folklor Postası, 1 (5), Şubat, 7-8.
AKÇA, Kemal (1946), "Figanî'nin Yemek Destanı", Folklor Postası, 2 (18), Temmuz-Ağustos-Eylül, 11-12.
AKÇA, Kemal, Saz Halk Şairleri (basılı değil.)
AKGÜN, Özgür (1999), Âşık Edip Önal'ın Hayatı ve Şiirleri, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
AKSOY, Özlem (2005), Âşık Abdullah Coşkun/ Hayat-Sanatı-Şiirleri, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
ALPTEKİN, Ali Berat (2001), "Âşık Mehmet Yakıcı'nın Destanlarında İşlediği Konular", Türk Dili, 2000/I, Mayıs, 451-458.
ALPTEKİN, Ali Berat (2001), "Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi ve 35. Türkiye Âşıklar Bayramı'nın Ardından", Erciyes, 24 (288), Aralık, 21-23.
ALPTEKİN, Ali Berat (2002)," III. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi ve 36. Türkiye Âşıklar Bayramı'nın Ardından", Erciyes, 25 (290), Şubat, 21-23.
ALPTEKİN, Ali Berat (2003), Benden Toprak İstenir mi? / Öksüz Ozan, Konya.
ALPTEKİN, Ali Berat (2004), Ağlayan Bayrak / Âşık Fethi Kadıoğlu, Konya.
ALPTEKİN, Ali Berat- Saim Sakaoğlu (2006), Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar), Ankara. Ayrıca bk. Konya Postası 19 Şubat 2000.
ASLANGÜL, Cevdet (2001), "Âşık Dertli", 2. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 27-28 Ekim 2000, Konya, 184 s.
Not: Yazı 129-138. sayfalardadır.
"Âşık Nigârî'nin Sıtma Destanı", (1945), Folklor Postası, 1 (15), Şubat, 12. 19.
Âşıklar Bayramı Ödülleri (1974), Çağrı, 19 (202), Kasım, 14.
ATAR, Mehmet (Ataroğlu) (1997), Ozan Gözüyle / Ozan Sözüyle (Şiir), İstanbul.
ATAY, Semra (1996), Sille (Konya) Halk Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan yüksek lisans tezidir.
ATTİLA, Osman (1969), "Konya Âşıklar Bayramına Katılan Âşıklarla Sohbet", Çağrı, 13 (132), 1 Ocak, 9-10.
ATTİLA, Osman (1977), "Türkiye Âşıklar Bayramı", Çağrı, 228, Ocak, 7-8.
AYDIN, Fadime (1999), "Konya'dan Bir Ses: Fethi Kadıoğlu", Erciyes, 22 (253), Ocak, 4-5.
AYVA, Aziz (2002), Âşık Özhanî/ Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan doktora semineridir.
AYVA, Aziz (2004), "Bilinmeyen Bir Âşık: Bozkırlı (Konya) Âşık Hüseyin", Erciyes, 27 (313), Ocak, 14-17.
AYVA, Aziz (2005), "Âşık Ataroğlu ve Şiirleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 14, Güz, 59-79.
AYVA, Aziz (2005), Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu / Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili, Konya 2005, 2 C. XXIII +1196 s.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan doktora tezidir.
AYVA, Aziz (2006), "Hadimli (Konya) Âşık Özhanî ve Şiirleri", Türk Halk Kültürü Araştırmaları 2001, Ankara, 19-35.
AYVA, Aziz (2006), "Konya Âşıklık Geleneğinde Kadın Âşıklar", Prof. Dr. Saim Sakaoğlu Armağanı, Konya, 581-590.
AYVA, Aziz (2006), "Günümüz Konya Âşıklık Geleneğinde Bir Sima: Âşık Kadıoğlu (Fethi Kadıoğlu)", Kırk Bir Kere Edebiyat, 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 6-10.
AYVA, Aziz (2006), "Bir Âşığın Âşık Oğlu: Âşık Hanoğlu (Oğuzhan Atar) ve Şiirleri", Çalı, 84, Temmuz-Ağustos-Eylül, 18-19.
AYVA, Aziz (2006), "Günümüz Konya Âşıklık Geleneğinden Bir Sime: Âşık Garip (Hasan Hüseyin Erden)", Çalı, 87, Kasım, 4-6.
AYVA, Aziz (200.), "Konya Âşıklık Geleneğinde Mahlas Alma", (basımda).
BAŞTAK, Naci Fikret (1938-1939), "Sille", Konya, 2 (16-17), Aralık-Ocak, 947-970.
BAYRI, M. Halit (1933), "Âşık Hakkında", Halk Bilgisi Haberleri, 3 (26), Temmuz, 25-27.
BAYRI, M. Halit (1937), Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar, İstanbul.
Not: Âşık Şem'î 18-27. sayfalardadır.
BAYRI, M. Halit (1949), "Konyalı Âşık Rıza", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (1), Ağustos, 6-8.
BAYRI, M. Halit (1950), "Âşık Şem'î'nin Konya Destanı", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (7), Şubat, 99.
BAYRI, M. Halit (1958), "Âşık Tevfik", Türk Folklor Araştırmaları, 5 (103), Şubat, 1645.
BAYTARÎ (1950), "Konyalı ", Yeni Konya, 11 Ağustos.

BEDİR, Muhtar (1976), "Kul Sadi Gördüğü Rüyadan Sonra Hak Âşığı Olmuş", Yeni Konya, 25 Ekim.
1994-1995 Yılları Halk Şairleri Arası 'Aile ve Toplum' ile 'Hoşgörü' Konulu Şiir Yarışması (1997), Ankara.
BEZİRCİ, Asım (1993), Türk Halk Şiiri I-II, İstanbul.
BORATAV, Pertev Naili (1936), "Sille Halk Şairleri", Türkiyat Mecmuası, 5, 355-361.
BORATAV, Pertev Naili (1968), "Âşık Edebiyatı", Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19 (207), Aralık, 340-357.
Ayrıca bk. "Halk Edebiyatına Ait Bir Eser Münasebetiyle (Sille Halk Şairleri)", Konya.
BÜYÜKKALKAN, M. Necati (1984), "Âşık Memeda", Yeni Konya, 1 Şubat.
CAN, Mustafa (2001), "Şair , Konya Folklor ve Kültüründeki Yeri", Yeni İpek Yolu, Özel Sayı, Konya IV, Aralık, 109-112.
CESUR, Ahmet (1987), Konya Halkevi Dergisinde Halk Edebiyatı ve Folklor, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
CEVHER, Hatice (2004), Türk Halk Kültürü Araştırma Merkezinde Bulunan İlk Yüz Dosyadaki Âşıklar, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
Cumhuriyet'in 70. Yıl Dönümü Dolayısıyla Halk Şairleri Arası 'Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi' Konulu Şiir Yarışması (1995), Ankara.
CUNBUR, Müjgân (1968), Başakların Sesi, Ankara.
ÇAKIR, Nazire (1997), Bozkır Yöresine Ait Halk Edebiyatı Örnekleri, Konya.
Not: Âşık Mehmet Gürhan alınmıştır: s. 30-36, 62.
ÇAPAR, Ahmet (1999), Âşık Rıza ve Bir Cönkten Seçmeler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir. Âşık Rıza: 1-13.
ÇELEBİ, Nilgün (1986?), 20. Konya Âşıklar Bayramı'na Katılan Âşıklarla İlgili Sosyolojik Araştırma, Ankara.
ÇELEBİ, Nilgün [1995], "Âşıklarla İlgili Bir Araştırma", Türk Halk Ebebiyatı Bilgi Şöleni/ Konya 26-28 Ekim 1995, Konya, 221-225.
ÇELİK [Kırzıoğlu], M. Fahrettin (1939), "Tanıyabildiğimiz Karslı Eski Bir Âşığımız: Altı Yüz Yıl Önce Yaşamış Olan Baykan", Doğuş (Kars), 6 (47), Kasım, 25-27.
ÇELİK, Süleyman (1992), Kulu ve Köylerinden Derlemeler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir. Âşık Cafer Kavgacıoğlu ve Âşık Kemal Erkan Gürlekoğlu alınmıştır: s. 69-149, 158-159.
ÇETİN, Atilla (2000), Bozkır Yöresi Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi Üzerine Bir Araştırma, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
ÇINAR, Hanefi (1969), "Konyalı Halk Şairleri", Tarla, 42, Ekim, 9-10.
[DALBOY], M. Zeki (1926), "Surûrî", Yeni Fikir, 27.
[DALBOY], M. Zeki (1927), "Surûrî", Yeni Fikir, 29, 15 Aralık.
[DALBOY], M. Zeki (1928), "Âşık Hasan", Yeni Fikir, 30, 15 Aralık.
[DALBOY], M. Zeki (1930), "Âşık Ali", Halk Bilgisi Haberleri, 1 (5), Mart, 171.
[DALBOY], M. Zeki (1933), "Âşık Devamî ", Halk Bilgisi Haberleri, 3 (28), Eylül, 96.
[DALBOY], M. Zeki (1933), "Âşık Şem'î ", Halk Bilgisi Haberleri, 3 (29), Ekim, 151-155.
[DALBOY], M. Zeki (1934), "Recai", Halk Bilgisi Haberleri, 4 (37), 15 Haziran, 5.
[DALBOY], M. Zeki (1935), Sille Halk Şairleri, Konya, 47 s.
Not: Eserde, yedi âşık tanıtılmakta, şiirlerinden örnekler verilmektedir.
DEMİR, Betül (2004), Ahmet Özdemir/ Hayatı-Sanatı-Türküleri, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
DEPELER, Hamit (2004), Balcılarlı (Taşkent-Konya) Âşık Hasan Hüseyin Erden'den Derlemeler, Konya, 164 s. + fotoğraflar.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
DİVİTÇİ, Meltem (2005), Âşık Diyarî / Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
DOLMAZ, Hüseyin (1995), Gevrekli Kasabası (Konya-Seydişehir) Folklorundan Örnekler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
DÖĞMECİ, Ersen (2002), Türk Halk Şiirinde Dedim Dedi, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
ELÇİN, Şükrü (1987), Âşık Ömer, Ankara.
ELÇİN, Şükrü (1988), Halk Şiiri Antolojisi, Ankara.
ERASLAN, Musa (2002), Türk Saz Şiirinde Saz, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
ERDENER, Yıldıray (1983), "Konya Âşıklar Şenliği ve Düşündürdükleri", Folklora Doğru, 54, Nisan, 40-48.
ERDOĞAN, Abdülkadir (1951-1953), "Silleli Surûrî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (21), Nisan 331-332; II, 1 (253), Haziran, 335; III, 2 (30), Ocak 1952, 479; IV, 2 (37), Ağustos, 588-590; V, 3 (51), Ekim 1953, 810-811.
ERDOĞAN, Abdülkadir (1937-1938), " Surûrî",

Konya, (11), Temmuz, 650-658; (13), Eylül, 834; (14-15), Ekim-Kasım, 849-854; (16-17), Aralık-Ocak, 866-892; (18-19), Şubat-Mart, 1050; (20-21), Nisan-Mayıs, 1133-1136; (22-23), Haziran-Temmuz, 1227-1229.
ERDOĞAN, Muzaffer (1950), "Konya Şairleri", Yeni Konya, 1-3 Ağustos.
ERDOĞAN, Muzaffer (1952), İzahlı Konya Bibliyografyası, İstanbul.
[ERGUN], Sadeddin Nüzhet-Mehmet Ferit **[UĞUR]** (1926), Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya.
Not: Bu güzel çalışmanın yeni harflerimizle ilk baskısı, 2. Basım olarak 2002 yılında Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın sadeleştirmesiyle Konya'da yapılmıştır.
[ERGUN], Sadeddin Nüzhet (1927), Halk Şairleri / Birinci Kitap, Konya.
[ERGUN], S[adedin] N[üzhet] (1928), "Figanî'ye **Dair", Halk Bilgisi Mecmuası, 1, 161.**
[ERGUN], Sadeddin Nüzhet (1933), XIX uncu Asır Sazşairlerinden Silleli Surûrî, İstanbul.
[ERGUN], Sadeddin Nüzhet (1936), Âşık Ömer/Hayatı ve Şiirleri, İstanbul.
ERGÜCÜ, Feridun (1976), "Silleli İbrahim Ağa", Yeni Konya, 8 Kasım.
ES, Selçuk (1962), "Silleli Âşık Nigârî", Yeni Konya, 4-8 Nisan.
ES, Selçuk (1962), "Silleli Âşık Nigârî", Yeni Konya, 13-24 Nisan.
ES, Selçuk (1968), "Hacı Lütfiye Hanım", Türk Folklor Araştırmaları, 11 (229), Ağustos, 5043-5044.
ES, Selçuk (1970), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 20 Şubat.
ES, Selçuk (1970), "Konyalı Âşık Mehmet'in Bir Destanı", Türk Folklor Araştırmaları, 12 (252), Temmuz, 5679-5680.
ES, Selçuk (1973), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 7 Mart.
ES, Selçuk (1973), "Koç Bekir Ağa", Yeni Konya, 9-12 Haziran.
Not: Âşıkların Ağa üzerine söylemiş oldukları destanlara yer verilmiştir.
ES, Selçuk (1973), "Konya'da Kadıpaşa Olayı", Yeni Konya, 21 Haziran.
Not: Âşıkların Kadıpaşa üzerine söylemiş oldukları destanlara yer verilmiştir.
ES, Selçuk (1973), "Konya'da Kadıpaşa Olayı ve Yakılan Türküler", Türk Folklor Araştırmaları, 15 (290), Eylül, 6763-6766.
ES, Selçuk (1974), "Konya Folklorunda Yemek Destanları", Çağrı, 18 (198), 23-25.
ES, Selçuk (1978), "Konyalı Koçbeker Ağa İçin Yakılan Destanlar ve Türküler", Türk Folklor Araştırmaları, 18 (345), Nisan, 8300-8302.
ES, Selçuk (1980), "Napolyon Bonopart'ı Yenen Konyalı Komutan Koç Bekir Ağa", Yeni Konya, 22-30 Ocak.
Not: Âşıkların Ağa üzerine söylemiş oldukları destanlara yer verilmiştir.
EVREN, Afif (1937), Konyalı Bazı Muharrirler, Şairler, Hattatlar, Konya.
EVREN, Afif (1945), Folklor Demeti, Konya.
EVREN, Afif (1951), "Konyalı Bir Koşukçu", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (20), Mart, 312-313.
EVREN, Afif (1952), "Bir Divlek Destanı", Türk Folklor Araştırmaları, 2 (37), Ağustos, 587-588.
EVREN, Afif (1953), "Konya'da Yaşayan Türabî", Türk Folklor Araştırmaları, 3 (50), Eylül, 796-797.
EVREN, Afif (1954), "Konya'da 1928 Kuraklığı", Türk Folklor Araştırmaları, 3 (65), Aralık, 1035.
EVREN, Afif (1956), "İki Mevlevî Şair: Derviş Halil-Derviş Ali", Türk Folklor Araştırmaları, 7 (78), Ocak, 1237.
EVREN, Afif (1964), "Karacaoğlan ve Ali Rıza Yalgın", Türk Folklor Araştırmaları, 8 (174), Ocak, 3282-3283.
EVREN, Afif (1968), "Şair Şem'î ve Surûrî'ye Dair", Çağrı, 12 (129), Ekim, 17-18.
EVREN, Afif (1968), "Üç Halk Ozanı: 1. Konyalı Kemterî, 2. Karamanlı Kenzî, 3. Silleli Merdanî", Çağrı, 12 (127), Ağustos, 21-22.
EVREN, Afif (1971), "Âşık" , Çağrı, 15 (160), Mayıs 1971, 21-22.
EVREN, Afif (1971), "Konya'ya Ait İki Kıtlık Destanı", Türk Folklor Araştırmaları, 13 (266), Eylül, 6091-6092.
EYÜBOĞLU, Sabahattin-Yaşar Kemal [Göğçeli] (1978), Gökyüzü Mavi Kaldı, İstanbul. Fatin (1852), Hâtimetü'l- Eş'ar,İstanbul. Flamingo ve Tuz Diyarı Cihanbeyli, (2000), Konya.
GAZİMİHAL, M. Ragıp (1945), "Konyalı Halk Musikicileri", Folklor Postası, 1(9),Haziran,5-6.
GAZİMİHAL, M. Ragıp(1945),"Konyalı Halk Musikicileri II",Folklor Postası,1(10),Temmuz,3,4
GAZİMİHAL, M. Ragıp (1946), "Konya Halk Sazcıları III", Folklor Postası, 2 (15),Nisan, 3-6.
GAZİMİHAL, M. Ragıp (1946), "Konyalı Halk Sazcıları IV",Folklor Postası,2 (17),Haziran,7-8.
GAZİMİHAL, M. Ragıp (1947), "Konya Saz Şairleri", Konya, 108-109-110, Ekim-Kasım-Aralık, 3-4.
GAZİMİHAL, M. Ragıp (1947), Konya'da Musiki, Ankara, 116 + XXII s.
"Geleneksel Türkiye Âşıklar Bayramı 1971 Yılı Değerlendirmesi" Çağrı (1971), 15 (167), 1 Aralık, 20.
"Geleneksel 1977 Âşıklar Bayramı Sonuçları", (1977), Çağrı, 21 (239), Aralık, 17-18.
GİRGİN, Nuri (1993), Konya Türküleri ve Mahallî Saz Sanatçıları, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
GÜNAY, Umay (1984), Âşık Edebiyatında Rüya Motifinin Tipleri, Mehmet Kaplan'a Armağan, İstanbul, 155-173.
GÜNAY, Umay (1986), Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, XXVI + 186 s. (2. bs. 1993)

Not: Âşık Mehmet Yakıcı: s. 175.
GÜNAY, Umay (1990), "Âşık Mehmet Yakıcı'da Rüya Motifi", Millî Folklor, 5, Mart , 3-5.
GÜNEŞ, Suat (1996), Âşık Hasan'ın Hayatı, Sanatı, Şiirleri ve Kulu Türkülerinden Örnekler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
GÜNTEL, M. Nedim (1948), "Âşık Mehmet Ağa", Ekekon, 16 Şubat.
GÜR, Alim (1979), Feyzi Halıcı/ Hayatı ve Eserleri, Ankara.
Not: A. Ü. DTCF'de hazırlanan bitirme tezidir.
HALICI, Emrehan (1970), "Âşıklar Bayramı Ödülleri", Çağrı, 15 (155), 1 Aralık, 21-22.
HALICI, Feyzi (1966), "Âşıklar Bayramı", Çağrı, 106, Kasım, 3-4.
HALICI, Feyzi (1973), "Âşıklar Bayramı", Çağrı, 18 (188), Eylül, 3-4.
HALICI, Feyzi (1974), "Geleneksel Türkiye Âşıklar Bayramı", Çağrı" 19 (202), Kasım, 5-6.
HALICI, Feyzi (1976), "Âşık Şem'î ve Bilinmeyen İki Şiiri", Çağrı, 20 (221), Haziran, 3-4.
HALICI, Feyzi (1976), "Âşıklar Bayramı", Çağrı, 20 (226), Kasım, 8-13.
HALICI, Feyzi (1976), "Âşık Şem'î ve Bilinmeyen Şiirleri", Çağrı, 20 (227), Aralık, 10-14.
HALICI, Feyzi (1976), "Konya'da Yapılan Âşık Bayramı", Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri (27-29 Ekim 1975/ Konya), Ankara, 258-261.
HALICI, Feyzi (1976), "Halk Edebiyatında Muamma", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri / II. Cilt Halk Edebiyatı, Ankara, 119-132.
HALICI, Feyzi (1981), "15. Geleneksel Türkiye Âşıklar Bayramı", Çağrı, 25 (281),Haziran,3-5.
HALICI, Feyzi (1981), Saz Şairlerinin Diliyle Atatürk, Ankara.
HALICI, Feyzi (1982), Âşık Şem'î / Hayatı ve Şiirleri, Ankara.
HALICI, Feyzi (1984), "Konya'da Âşıklar Bayramı", Türk Edebiyatı," 133, Kasım, 56-57.
HALICI, Feyzi (1988), "Âşıklar Bayramı Nasıl Başladı?", Türk Edebiyatı, 176, Haziran, 18-19.
HALICI, Feyzi (1992), Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri, Ankara.
HALICI, Feyzi (1994), "Âşık' Şem'î'den Destan Örnekleri", Türk Dili, 1994 / II, 512, Ağustos, 115-121.
HALICI, Feyzi (1995), "Geleneksel Türkiye Âşıklar Bayramı", Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni/ Konya 26-28 Ekim 1995, Konya, 211-219.
HALICI, Feyzi (1999?), "Türkiye Âşıklar Bayramı", Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi, 23-25 Ekim 1998, Konya, 45-49.
HALICI, Feyzi (hzl.) (2002), Halk Şairleri Ana Şiirleri Güldestesi, Ankara.
HALICI, Mehdi (1985), Konya Sazı ve Türküleri, İstanbul.
HALICI, Mehdi-Mesut DOĞU (1970), Türk Halk Şiirinin Altın Kitabı, Konya, 78 s.
HINÇER, İhsan (1949), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı ve Şiirleri", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (5), Aralık, 72-74.
HINÇER, İhsan (1950), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (7), Şubat, 111-112.
HINÇER, İhsan (1952), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 26 Ocak.
HINÇER, İhsan (1966), "Ayın En İlgi Çekici Olayı: Birinci Âşıklar Bayramı", Türk Folklor Araştırmaları, 10 (208), Kasım 4246-4249.
HINÇER, İhsan (1968), "Konya Âşıklar Bayramı", Çağrı, 12 (131), 1 Aralık, 28-31..
KABAKLI, Ahmet (1969), "Âşıklar Bayramı", Çağrı, 13 (135), Nisan, 7-8.
KABAKLI, Ahmet (1972), "Âşıklar Bayramı", Çağrı, 16 (177), Ekim, 3-4.
KADIOĞLU, Fethi (Âşık) (2004), Ağlayan Bayrak, Konya.
(Önsöz ve Birinci Bölüm, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, İkinci Bölüm Harun Yıldız tarafından hazırlanmıştır.)
KAHRAMAN, Bahattin (1999), "Osmanlı Dönemi Konya'sında İlmî ve Edebî Hayat: Âlimler, Mutasavvıflar, Şairler", Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi, Konya, 203-297.
Not: Halk şairleri: 284-286.
KALKAN, Emir (1991), 20. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi, Ankara.
KAPLAN, Mehmet (1971)," Konya Âşıklar Bayramı", Çağrı, 15 (156), Ocak, 7-8.
KARACAOĞLAN, İdris (1990), Konya Halkevi Dergisi Makaleler Bibliyografyası, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
KART, Muhlis (1996), Konya İli Cihanbeyli İlçesi Yeniceoba Kasabası Folklorundan Örnekler, 92-116; 126. (Âşık Nufel Ufacık alınmıştır.)
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
KAYA, Doğan (2000), Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul.
KAYA, Doğan (2003), Âşık Edebiyatına Giriş, Bişkek.
KENDİ, İbrahim Aczi (1942), "Âşık Dervişî", Konya, 6 (43), Mayıs, 41-44.
KENDİ, İbrahim Aczi (1945), "Âşık Hikmetî", Folklor Postası, 1 (7), Nisan, 12,19.
KENDİ, İbrahim Aczi (1946), "Cönkler, Şairler, Âşıklar", Konya, 10 (97), Kasım-Aralık, 9-11.
Not: Bozkırlı Âşık Tatlı'dan da söz edilmektedir.
KENDİ, İbrahim Aczi (1947), "Âşık Sazlı", Konya, 11 (102-103-104), Nisan-Mayıs-Haziran, 8-9.
KENDİ, İbrahım Aczi (1951), "Konya Halk Şairleri: Şair Rasih", Yeni Konya, 23-24 Aralık.
KENDİ, İbrahım Aczi (1951), "Konya Halk Şairleri: Âşık Kul Ahmet", Yeni Konya, 26, 27 ve 29 Aralık.

KENDİ, İbrahim Aczi (1951), Konyalı Âşık Konuşuyor, Konya, 194 s.
KENDİ, İbrahim Aczi (1952), "Âşık Şem'î İçin Cahit Öztelli İmzasıyla Yazılan Tenkide Cevap", Yeni Konya, 15 Mayıs.
KENDİ, İbrahim Aczi (1953), "Konyalı Hasibe Ana", Yeni Konya, 6 Nisan.
KENDİ, İbrahim Aczi (1953), "Şem'î'nin Ölüm Tarihi", Türk Folklor Araştırmaları, 3 (51), Ekim, 863.
KENDİ, İbrahim Aczi (1955), "Türk Mızrabı: Güzellik, Güzeller ve Âşıklar", Yeni Konya, 12-21 Şubat.
KENDİ, İbrahim Aczi (1960), "Âşık Dertli Konya'da", Yeni Konya, 20 Şubat.
KENDİ, İbrahim Aczi (1960), "Âşık Dertli Konya'da", Yeni Konya, 20 Mart-6 Nisan.
KISAKÜREK, Abidin Mümtaz (1956), "Halk Şiiri ve Şairleri", Yeni Konya, 5 Haziran.
KİŞMİR, Celâleddin (1949), "Âşı k Mehmet'in Gufranî ile Cengi", Ekekon, 2 Şubat.
KİŞMİR, Celâleddin (1949), "Âşık Tahir Demiröz", Ekekon, 16-18 Şubat.
KİŞMİR, Celâleddin (1951), "Göçü", Yeni Konya, 14 Ekim.
KİŞMİR, Celâleddin (1952), "Âşık Yakıcı", Yeni Konya, 26 Ocak.
KİŞMİR, Celâleddin (1952), "Konyalı Üçüncü Âşık Rıza Kim?", Yeni Konya, 15 Ekim.
KİŞMİR, Celâleddin (1962), "Zehrî'nin Şiirleri", Yeni Konya, 28 Mayıs.
KİŞMİR, Celâleddin (1966), "Konyalı Halk Ozanları I", Yeni Konya, 10 Ekim, II, 11 Ekim.
Not: Aşağıdaki âşıkların hayatı, kişiliği ve şiirlerinden örnekler yer almaktadır: Zehrî, Şerife Hanım, Kenzî, Şevkî, Feşanî, Figanî, Kemterî, Mahbub Efendi, Matlûbî ve Âşık Mehmet.
KİŞMİR, Celâleddin (1967), "Destici Figanî'nin Ağıtları", Yeni Konya, 15 Temmuz.
KİŞMİR, Celâleddin (1967), "Saz ve Söz Ustaları", Yeni Konya, 21 Eylül.
Not: Aşağıdaki âşıkların hayatı, kişiliği ve şiirlerinden örnekler yer almaktadır: Figanî, Âşık Tahir Demiröz ve Âşık Mehmet.
KİŞMİR, Celâleddin (1967), "Silleli Surûrî", Yeni Konya, 30 Ekim.
KİŞMİR, Celâleddin (1967), "Dünden Bugüne Halk Ozanları", Yeni Konya, 1 Kasım-14 Aralık.
Not: Bilinen 200'den fazla âşığın Konya'da yaşadığı üzerinde durulmuş, bazılarının hayat hikâyeleri ve şiir örnekleri verilmiştir. Emine Hanım, Âşık İbrahim, Âşık Tahsin, Cemalî, Cevlânî, Surûrî, Nigârî, Seyranî, Dertli, Turabî, vb.
KİŞMİR, Celâleddin (1970), "Bilinmeyen Ozan ve Şiirleri", Yeni Konya, 21 Nisan.
KİŞMİR, Celâleddin (1970), "Seyranî", Yeni Konya, 3 Kasım.
KİŞMİR, Celâleddin (1971), "Âşık Şem'î'nin Konya Methiyesi", Yeni Konya, 28 Ocak.
KİŞMİR, Celâleddin (1971), "Konyalı Ozanlardan Dörtlükler", Yeni Konya, 17 Nisan.
Not: 11 Âşıktan örnekler verilmiştir.
KİŞMİR, Celâleddin (1972), "Figanî İleniyor", Yeni Konya, 7 Ocak.
KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1964), Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara.
KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1940), Türk Saz Şairleri/ Âşık Ömer, İstanbul, 193-256; 2 bs., 1962, 251-314.
KUTLU, Şemsettin (1979), Şair Dertli, İstanbul.
KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (1959), "Âşık Kanber'de Serbest Nazım", Yeni Konya, 25 Kasım.
MAKAL, Tahir Kutsi (1969), "Dördüncü Türkiye Âşıklar Bayramı", Çağrı, 14 (142), 1 Kasım, 12-13.
Mehmet Süreyya, (1308-1311?), Sicil-i Osmanî, 4 C.
MERMER, Mehmet (2006), "Âşık Şem'î 223 Yaşında", Anadolu'da Manşet, 23 Kasım.
NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (1975), "Bayram ve Seminer Üzerine", Çağrı, 19 (214), Kasım, 24-27.
ODABAŞI, A. Sefa (1996), "Göçülü Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya/Kırkambar, 3 Şubat.
ODABAŞI, A. Sefa (1996), "Göçülü Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya/Kırkambar, 3 Mayıs.
ODABAŞI, A. Sefa (1996), "Konyalı Âşık Rıza", Yeni Konya/Kırkambar, 28 Eylül.
ODABAŞI, A. Sefa [1997], "Göçülü Âşık Mehmet Yakıcı", Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni / Konya 26-28 Ekim 1995, Ankara, 246 s.
Not: Yazı, 168-175. sayfalardadır.
ODABAŞI, A. Sefa (1998), "Bozkırlı Âşık Mustafa", Çalı, 19, 11.
ODABAŞI, A. Sefa (1999), "Cönklerden Seçmeler: Âşık Ömer", Yeni Gazete, 17 Şubat.
ODABAŞI, A. Sefa (2000), "Göçülü Âşık Mehmet Yakıcı", Konya Postası / Akademik Sayfa, 2 (1), 20 Ocak.
Not: Bir önceki yazının şiir örneklerinin de eklendiği şeklidir.
ODABAŞI, A. Sefa (2000), "Âşık ", Konya Postası, 9 Ağustos.
ODABAŞI, A. Sefa (2000?), "Konyalı Âşık Rıza'dan İki Şiir", Yeni Gazete, C. 2, 130.
[ONAY], Ahmet Talat (1928), Âşık Dertli / Hayatı-Divanı, Bolu.
ONSUN, Kemal Şükrü (1971), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 15 Şubat.
"Onuncu Yıl/1975 Türkiye Âşıklar Bayramı Sonuçları" (1975), Çağrı, 19 (214), Kasım, 20-21.
ÖNDER, Mehmet (1946), "Silleli Âşık Mansur", Ekekon, 19 Ağustos.
ÖNDER, Mehmet (1946), "Sille Halk Şairleri ve Sonuncusu", Akyokuş, 30 Mart.
ÖNDER, Mehmet (1947), "Yaşayan Halk Şairleri Arasında: Silleli Âşık Mansur", Konya, 105-106-107, Temmuz-Ağustos-Eylül, 14-17.
ÖNDER, Mehmet (1949), "Şiir Dilinde Konya", Yeni Konya, 15 Ağustos.

ÖNDER, Mehmet (1950), "Konyalı Âşık ", Yeni Konya, 6 Nisan.
ÖNDER, Mehmet (1950), "Konya'nın İki Kadın Şairi", Yeni Konya, 12 Haziran.
ÖNDER, Mehmet (1950), "Konyalı Bir Halk Şairi: Cemalî", Yeni Konya, 9 Eylül.
ÖNDER, Mehmet (1950), "Halk Şairlerinden Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 29 Kasım.
ÖNDER, Mehmet (1951), "20. Yüzyıl Âşıklık Geleneğinde Önemli Bir Yer Edinen Yakıcı Konya'nın Yaşadığı Olayları Destanlaştırdı", Yeni Konya, 26 Ocak ve oradan Yeni Konya, 30 Ocak 1990.
ÖNDER, Mehmet (1951), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 29 Ocak.
ÖNDER, Mehmet (1951), "Konyalı Âşık Cevrî ve Hikmetî", Yeni Meram, 1 Mart.
ÖNDER, Mehmet (1953), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 26 Ocak.
ÖNDER, Mehmet (1953), "Silleli Âşık Surûrî / Hayatı - Şiirleri", Yeni Meram, 4-9 Eylül.
ÖNDER, Mehmet (1954), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 27 Ocak.
ÖNDER, Mehmet (1968), "Atatürk Konya'da", Yeni Konya, 16 Mayıs.
Not: Yakıcı'nın destanları yer almaktadır.
ÖNDER, Mehmet (1990), "Konya'nın Bilinmeyen Halk Şairlerinden Örnekler", I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi / 11-12 Ekim 1988, Tebliğler / Konya, Konya, 243-247.
Not: Toplantı, Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Başkanlığınca düzenlenmiştir.
ÖNDER, Mehmet (1990), "Tanıdığım Âşık Mehmet Yakıcı", Millî Folklor, 5, Mart 6-7.
ÖZALP, İsmet (1962), "Bozkırlı İki Kadın Ozan", Türk Folklor Araştırmaları, 7 (156), Temmuz, 2773.
Not: Âşık Mümine ve Deli Ana Kız anlatılmaktadır.
ÖZDEMİR, Necat (1970), Konya Halkiyatı Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi, Erzurum.
ÖZMEN, İsmail (2001), "Şem'î", Konya Postası / Cönk eki, 24, 4 Temmuz, 180-182.
ÖZÖNDER, Hasan (1998), Sille (Tarih-Kültür-Sanat), Konya.
Not: Âşıklar 235-313 sayfalardadır.
ÖZSOY, Bekir Sami (1981), Konyalı Altı Halk Âşığı, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
ÖZSOY, Bekir Sami (1986), Silleli Surûrî / Hayatı ve Şiirleri, Ankara.
Not: Gazi Üniversitesinde hazırlanan yüksek lisans tezidir.
ÖZSOY, Bekir Sami (1999), "Silleli Surûrî", Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998 Konya, Konya, 94 s.
Not: Yazı 73-94. sayfalardadır.
ÖZTELLİ, Cahit (1951), "Âşık Ömer Hakkında Üç Yeni Vesika", Türk Folklor Araştırmaları, 1 (21), Nisan, 32326.
ÖZTELLİ, Cahit (1952), "Âşık Konuşuyor", Yeni Konya, 29 Nisan.
ÖZTELLİ, Cahit (1952), "Âşık 'nin Edebî Şahsiyeti", Yeni Konya, 31 Mayıs.
ÖZTELLİ, Cahit (1953), "Konyalı Hakkında Yeni Bilgiler", Türk Folklor Araştırmaları, 2 (47), Haziran, 738-740.
ÖZTELLİ, Cahit (1956), "Âşık Mansur", Yeni Konya, 18 Şubat.
ÖZTELLİ, Cahit (1978), "Bilinmeyen Konyalı Şairler", Çağrı, 22 (240), Ocak, 12-15.
PETEKÇİ, Ahmet (1962), "Konya Türküleri", Türk Folklor Araştırmaları, 7 (157), Ağustos, 2799-2801.
SAHİR, Muhtar (1950), "Âşık Mehmet Yakıcı", Ekekon, 30 Ocak.
SAİT (Muallim) (1934), "Şem'î", Ün, Isparta, 5.
SAKAOĞLU, Saim (1978), "Şem'î'den Üç Şiir", Çağrı, 22 (245), Haziran, 7-10.
SAKAOĞLU, Saim (1985), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı I", Halk Kültürü, 1985 / 1, 65-81.
SAKAOĞLU, Saim (1986), "Saz Şiirimizin Geleceği", Türk Dili, 51 (412), Nisan, 330-340.
SAKAOĞLU, Saim (1986), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı ve 1928 Yılı Kıtlık Destanı", Erciyes, 9 (106), Ekim, 8-9.
SAKAOĞLU, Saim (1990), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Millî Folklor, 5, Mart, 8-9.
Ayrıca bk. Konya Postası / Akademik Sayfa, 2 (1), 20 Ocak 2000.
SAKAOĞLU, Saim (1995), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Size, 16 (257), Mart, 27.
SAKAOĞLU, Saim (2002), Konya Üzerine Şiirler, Konya.
SAKAOĞLU, Saim (2003), "Konya'da Âşık Edebiyatı", Konya'da Düşünce ce Edebiyat, Konya, 100-120.
SAKAOĞLU, Saim (2004), "Mehmet Önder Ağabey'in Notlarından", Merhaba / Akademik Sayfalar, 4 (5), 16 Haziran, 27.
SAKAOĞLU, Saim-Zekeriya KARADAVUT (1998), Âşıkların Diliyle Cumhuriyet, Ankara.
SAKAOĞLU, Saim- Ali Berat ALPTEKİN (1999), "Konya'da Halk Edebiyatı", Millî Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965) C. I, Konya 353-372, V + 389.
SAKAOĞLU, Yurdanur (1984), "İslâmiyetin Kabulünden Sonraki İlk Halk Şiirleri", Halk Kültürü, 1984 / 2, 93-100.
SAMANCI, Şükriye (1987), Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
SÂMANOĞLU, Gültekin (1999?), "Silleli Âşık Mansur", Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998 Konya, Konya, 94 s.
Not: Yazı 51-60. sayfalardadır.
SELÇUK, Seval (2004), Âşık Hüseyin Çıkmaz/ Hayatı-Sanatı-Şiirleri, Konya.

Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
SURAL, Mahmut (1963), "Alime Hoca Hanım'ın Kişiliği ve Menteşeli",Türk Folklor Araştırmaları, 8 (166), Mayıs, 3066-3067.
SURAL, Mahmut (1976), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 28 Ocak.
SURAL, Mahmut (1998), "Alime Hoca Hanım", Cemre (Konya), 1 (3), Eylül, 28-29.
SÜMER, Faruk (1946), "Bozkır Destanı", Folklor Postası, 2 (19), Ekim-Kasım Aralık, 15-16.
"Şem'î", (1981), Türk Ansiklopedisi, 30, Ankara, 249.
Şemseddin Sami (1888-1898), Kamusu'l- A'lâm, 6 C., İstanbul.
ŞEKER, Harun (2001), Korualan (Gezlevi / Hadim) Kasabası Folkloru, Konya, 8-9; 44-48. (Âşık Ali ve Âşık Hüseyin Yılmaz alınmıştır.)
ŞİMŞEK, Sinan (1996), Sille'de Âşıklık Geleneği, Ankara.
Not: Gazi Üniversitesinde hazırlanan yüksek lisans tezidir.
TAŞ, Gülşah (1996), Konyalı Âşık Salihî, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
TİRCİ, Ayşe Evrim (1996), Âşıklar Üzerine Bir Araştırma, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
TURGUT, Arif Nüshet (2001), "Konyalı Âşık Şem'î'nin 9. Çırağı", Konya Postası / Cönk eki, 1 (2), 17 Ocak, 11.
[UĞUR], Mehmet Ferit (1926), "Surûrî ve Şem'î'ye Dair", Yeni Fikir, 3 (30).
UĞUR, Mehmet Ferit (1936), "Gufranî", Konya, 1(2), Ekim 118-120.
UĞUR, Hakan (1995), Konya-Hadin Folklorundan Örnekler, Konya, 95-102; 163. (Mustafa Kılıç'tan alınmıştır.)
USLU, Abdurrahman (1998), Konyalı Üç Âşıktan Derlemeler / Abdullah Coşkun-Mehmet Ataroğlu-Zekeriya Özhan, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
USMAN, Raşit (1942), "Âşık Tahir Demirci", Konya, 6 (42), Nisan, 56-59.
USMAN, Raşit (1942), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Konya, 40, Şubat, 25-27.
USMAN, Raşit (1944-1945), "Seydişehirli Âşık Ahmet Kıl", Konya, 74-75-76-77, Aralık-Ocak-Şubat-Mart, 9-13.
USMAN, Raşit (1948), "Konyalı Halk Şairi Emine Hanım", Konya, 118-119, Ağustos-Eylül, 5-9.
USMAN, Raşit (1949), "Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı", Konya, 131-132, Eylül- Ekim, 11-13.
UYGUN, Yasemin (2004), Âşık İbrahim Karaçay ve Şiirlerinden Örnekler, Konya.
Not: Selçuk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
YAKICI, Abdüllatif (1951), "Babam Âşık Mehmet Yakıcı'nın Ardından", Yeni Konya, 26 Ocak.
YAKICI, Abdüllatif (1952), "Babam İçin", Yeni Konya, 26 Ocak.
YAKICI, Abdüllatif (1953), "Babamın Ardından", Yeni Konya, 26 Ocak.
YAKICI, Abdüllatif (1959), "Yakıcı'nın Oğlundan", Yeni Konya, 25 Ocak.
YAKICI, Abdüllatif (1963), "Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Konya, 26 Ocak.
YAKICI, Ali (1978), Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı, Erzurum.
Not: Atatürk Üniversitesinde hazırlanan bitirme tezidir.
YAKICI, Ali (1981), "Arı Bizim Bal Bizdedir", Yeni Konya, 12-15 Mayıs.
YAKICI, Ali (1990), "Konya Âşıklık Geleneği İçinde Âşık Mehmet'in Yeri", I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi Tebliğleri, Konya, 299-304.
YAKICI, Ali (1992), Âşık Mehmet Yakıcı / İnceleme- Metin, Ankara.
Not: Gazi Üniversitesinde hazırlanan doktora tezidir.
YAKICI, Ali (1994), "Başlangıcından 20. Yüzyıla Kadar Konya'da Âşıklık Geleneği", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi / Yeni Dönem, 2, Bahar, 177-201.
YENİ KONYA (1950), "Şem'î", Yeni Konya, 1 Ağustos- 30 Ekim.
YENİ KONYA (1970), "Âşık Diyarî", Yeni Konya, 20 Ekim.
YENİTERZİ, Emine "Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar Konyalı Şair ve Yazarlar", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 10, Konya, 77-159.
YÜĞRÜK, Derviş Hasan (1971), "İşte Geldik İşte Gidiyoruz: Âşık Mehmet Yakıcı", Yeni Meram, 11-19 Haziran.
YÜĞRÜK, Derviş Hasan (1972), "Konya İçin Özlü Bir Övgü Deyiş", Yeni Konya, 15 Temmuz.
Not: Âşık Şem'î 'nin Konya destanı verilmiştir.
YÜĞRÜK, Derviş Hasan (1973), "Konyalı Âşık 'den Seçmeler", Yeni Konya, 11 Haziran- 5 Ekim.

NOT: DERLEMELER

Kurucusu olduğumuz Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezine 1989 yılından itibaren öğrencilerimizin derlemelerini armağan etmiştik. Yararlandığımız birkaç ödev aşağıda gösterilmiştir.

BALTAOĞLU, Sema (18 Mart 1989), Nail Okuyucu'nun Hayatı ve Edebî Kişiliği, Şiirlerinden Örnekler, Karapınar, kaset nu. 65.
ÇETİN, Aliye (10 Şubat 1989), (Âşık Mustafa Gapçı alınmıştır) Yenice Kurtuluş Mahallesi Meram Konya, kaset nu. 156.
YALÇIN, Muammer (21 Mayıs 1991), Çumra İlçesinin Merkezi (Mustafa Ersöz'den alınmış), kaset nu. 425.

GELENEKSEL KONYA YEMEKLERİ

Nevin HALICI*

ÖZET

Konya tarihin derinliklerinden gelen özgün bir mutfağa sahiptir. Bir kültür ve turizm değerine sahip olan bu mutfağın ne yazık ki farkında değiliz. Vakit geçirilmeden Konya Mutfağı Enstitüsü kurularak Konya Mutfağı koruma ve geliştirme altına alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Konya yemekleri, mutfak, geleneksel yemekler.

ABSTRACT

Konya has got a lot of special meals in the historical background. What a pity we don't appreciate as a cultural heritage. Soon Konya Food institute must be set up and it must be development.

Keywords: Konya meals, kitchen, tradational meals.

GİRİŞ

Konya bir tarih, kültür ve sanat beldesidir. Neolitik çağdan bu yana paha biçilmez değerleri günümüze aktarır . Bunlardan biri de mutfaktır. Çatalhöyük'te tespit edilen incir çitlembik, fıstık, armut, kiraz, erik, meşe palamudu, badem gibi meyve ve çerezler, ;arpa , buğday, mercimek bezelye ve nohut gibi tarıma alınmış tahıl ve baklagiller;sirken , madımak gibi Anadolu ve Konya'da yemeği yapılan doğal otlar(Ağcabay, 2000, 241) bu yemek ve mutfak kültürünün ilk örnekleri olarak karşımıza çıkar.

Orta Asya'dan kopup gelen Türklerin, Anadolu'yu mesken tutmalarından sonra, Orta Asya'dan taşıdıkları ve gelip geçtikleri ülkelerden aldıkları mutfak değerleriyle, Anadolu'da var olan mutfak varlıklarını birleştirerek muhteşem bir mutfak kültürü gerçekleştirdikleri görülür . Bu mutfak ileride dünyada ünlenecek Türk Mutfağı'nın ana köklerinden biri olma özelliğini

*Folklor Araştırmacısı

de taşıyacaktır (Halıcı, 2005, 11)

Konya yemeklerinin tarihçesine göz atarsak ayran TDK, 1972, 2) , tutmaç(TDK;1972, 10), yufka (TDK, 1972, 13) ve bazı yemeklerin Orta Asya'da da yapıldığını görürüz . Selçuklu dönemi için ise Divanü. Lügat-it Türk, Mevlana'nın ve dönemin diğer eserleri (Halıcı, Sufi Cousine 2005) bir arşiv niteliğinde Konya yemeklerini vermektedir.

Osmanlılar döneminde pekçok seyyah Konya'yı ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi Konya'nın beyaz ekmeğinden, helvalarından , Meram'ın sebze ve meyvelerinden bahsederken, . Leblich, Konya ve Karaman'da etli ekmeğin meşhur olduğunu yazmıştır.

Cumhuriyet dönemine gelince, Selçuklulardan başlayan yemek geleneğinin günümüze gelmesinde etkili olan kurumlar aşçılar ve konaklardır. Aşçılar usta çırak ilişkisi içinde yemek geleneğini kuşaktan kuşağa taşırken ;konaklarda anneden kıza , kaynanadan geline , gelenek başarıyla yürümüştür.

Konya Mutfağı, !960'lı yıllara gelene kadar klasik özelliklerini taşımaktaydı . Ancak eski Konya yemeklerini bilen yaşlı kişilerin azalması, Konya çevresindeki bağ, bahçelerin giderek yok olarak gök erik , sarı erik, et kabağı gibi Konya meyve ve sebzelerinin azalması, ekonomik güçlükler, teknolojik yenilikler vb. geleneksel Konya mutfağında klasik yapıya dokunamasa da bazı değişikliklere neden olmaktadır.

Konya Mutfağı , Çatalhöyükten, Orta Asya'dan, Selçuklu ve Anadolu Selçuklularından izler taşıyan tarihi ve kültürel değerlere sahip bir mutfaktır. Dünyada, 13. yüzyılda adına anıt mezar yaptırılan ilk aşçı olma özelliğini taşıyan Ateşbaz-ı Veli Konya mutfak kültürünün en önemli doruk noktası olma özelliğini taşımaktadır. Kara yemek takımı, düğün pilavı, komşu kaldırması, iki tuzlu bir tatlı düzenlemesiyle kırk elli yemeğe kadar uzatılan yemek menüleriyle;özgün yemek çeşitleriyle;etli ekmek, fırın kebabı, peynirli pide gibi dışarı yemekleriyle ; şeker armudu, kıl biber, patlıcan ve olağanüstü tada sahip diğer sebze ve meyveleriyle Konya farkında olmadığımız bir mutfak cennetidir(Halıcı 2005, 25-91). Bizim farkında olmadığımız bu mutfak cennetinin yabancılar farkındadır ve Amerika'nın en ünlü dergilerinden , Savour dergisi Eylul 2006 sayısında Konya mutfağına on sayfa ayırmıştır. Bu yazı için derginin muhabiri Margo True inceleme yapmak için iki defa Konya'ya gelmiştir.

GELENEKSEL KONYA YEMEKLERİNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde, tarafımızdan hazırlanan , Konya Yemek Kültürü Ve Konya Yemekleri adlı eserde yer alan bazı yemek örnekleri sunulmaktadır.

Arabaşı Çorbası

"Arabaşı yapılırsa hindiden
Ben gelirim ikindiden...
Arabaşı yapılırsa tavşandan
Ben gelirim akşamdan...
Arabaşı yapılırsa kazdan
Ben gelirim yazdan...
Arabaşı yapılırsa boyundan
Ben gelirim oyundan...
Arabaşı yapılırsa tavuktan
Ben gelemem soğuktan"...
Sevgili Şaziye Arısoy'dan derlenmiştir.
.

Konya'da, bir yere, akşam yemeğinden sonra haberli gidilirse arabaşı , peşmani veya kenevir helvası çekilirdi. İrene Melinkoff Mevlana zamanında helva törenleri yapıldığını yazar. Lale Devri'nde , Üçüncü Ahmet zamanında görülen helva geceleri, Selçuklu'dan gelen geleneğin devamı olarak görülebilir. Konya'da günümüzde de bu adet azalmakla beraber yürümektedir. Arabaşı'dan sonra tatlı olarak kenevir helvası sunulur veya erkekler tarafından peşmani çekilirdi. Arabaşı yapılmazsa, helva veya peşmaniden önce yenilmesi için acılı bir papara yapılırdı.

Ayşe Tırıs Hanımefendi'den dinleyelim:"Kışın misafir geldiyse alaturka saat beş olunca ortaya bir sofra bezi, bir sofra altlığı konurdu. Bakır sininin içinde pişmiş hamur, ortasında gerdan, tavuk, veya keklik bıldırcın gibi av etinden acılı çok sıcak çorba gelirdi. Önce hamurundan bir kaşık ağzına koyacan , sonra acılı çorbasından alacan, çiğnemeden yutacan. Yerken hamuru çorbaya düşürürsen bir dahaki sefere çorbayı ceza sen yapacan. Karlar yağdığında çatır çatır ayazlarda yapılacak".
Çorba hamursuz içilecekse biraz daha koyu kıvamda yapılabilir.
4 kişiden fazla
Pişme Süresi:30-40 dakika
Çorba İçin:
1 tavuk veya boyun
10 su bardağı su(2 lt)
4 yk tereyağı
4 yk un
2 yk domates salçası
1 tk acı kırmızı biber
Hamuru İçin:
5 su bardağı tavuk suyu
1 su bardağı un
1 tk tuz

Beraberinde:
1/2 su bardağı limon suyu
Yapılışı:Tavuk veya boyun etini yaklaşık 30 dakika haşla, Pişmesine yakın tuz at, yumuşayıncaya kadar pişir, suyunu süz, etlerini tel tel dit. Suyu azalmışsa kaynar su ilave ederek 10 su bardağına tamamla.
Tencerede yağı erit, unu ilave et, hafif ateşte sararıncaya kadar kavur, salçayı ilave et, çevir, biberini at. Biri soğuk biri sıcak tavuk suyunu meyaneye ilave et, karıştırarak kaynamaya başlayınca çok hafif ateşe al, etleri ilave et, kapak ört, 10 dakika pişir. Çorba tasına al.

Hamuru: Tavuk suyunun iki bardağı ile unu boza kıvamında ez. Tencerede üç bardak tavuk suyu ile tuzu kaynat. Unlu karışımı iplik gibi dökerek ilave et . Çok hafif ateşte karıştırarak koyulaşınca tepsiye dök. Donunca baklava dilimi kes, ortasını bıçakla çorba tasını alacak kadar aç. Çorba tasını yerleştir. Limonla sofraya al.

Etli Ekmek(Etli Pide)

"Ekmekle et topraktır;bunları az ye de toprak gibi yeryüzünde kalma"m1:483-b-2884. Mevlana'nın bu beyti , Konya'nın ünlü etli ekmeğine işaret eder gibidir. O dönemde muhtemelen bıçak arası etli ekmek yapılmaktaydı. Günümüze kadar ulaşan bıçak arası etli ekmek, etli ekmeğin kıyma makinelerinin bulunmadığı dönemlerden geldiğini anlatmaktadır. Etli ekmek ve benzeri pideler, Anadolu'da birçok şehirde yapılmaktadır. Bazı kaynaklarda, yanlış olarak, etli ekmeğin Arap Hasan Gülseven Usta tarafından 20. Yüzyılın başlarında Konya'lılara tanıtıldığı ve lahmacunun Konya uyarlaması olduğu belirtilmektedir. Oysa , 1806-1807 yılları arasında Konya'yı ziyaret eden Dominico Badiay Leblich: "Konya ve Karaman'da etli ekmek meşhurdur" demiştir. Etli ekmek yüzyıllardan bu yana gelen gerçek bir Anadolu yiyeceğidir ve Anadolu'da , en güzel Konya'da yapılmaktadır. Etli ekmeğin boyu hamur bezesine göre değişebilir. Günümüzde 180 gram hamur bezesiyle yaklaşık 80-12 en ve boyunda etli ekmek elde edilir . Eskiden 220 gram hamurla yapılan etli ekmek ise 100-20 cm arasında olurdu. Tarifemizde 180 gramlık hamur kullanılmıştır. Bu hamurla evde sekiz etli ekmek elde edilmektedir. Bir bezeye 100 gr iç malzeme kullanılmaktadır. İç olarak et ağırlıklıdır. Konya etlerinin lezzetli olması nedeniyle içine fazla baharat kullanılmaz. Konya'da etli ekmeği tadan ve yurt dışında uygulamak isteyenlerin tarifelerinde Konya'daki tada ulaşabilmek için kekik , kimyon, yeni bahar gibi türlü çeşit baharatlar kullanılmaktadır
Etli ekmeğe fırın ve lokantalarda , halk tarafından bilinmese de kolaylık sağlaması amacıyla kısaltılmış olarak 'bol' denmektedir. Cemo'nun sahiplerinden Ali Osman Karamercan bir gün müşteriden sipariş alır ve garsona 'iki bol' diye seslenir. Müşteri atılır: "Aman ben bol mol istemiyorum , bildiğimiz etli ekmek istiyorum" der.

Fırın kebabı ve etli ekmekle Konya'da hiçbir yiyecek yarışamaz. Pek çok pizacı, güney kebapcıları, ciğercileri açılır;ama iki üç ay sonra vitrinlerinde 'etli pide ve fırın kebabı servisimiz başlamıştır' diye reklamlar görülür. Etli pidenin pişmesi de ayrı bir ihtisas gerektirir. Fırında meşe dalları kullanılır. Ateş sağda bulunur. Fırına giren pide pişmesine yakın ateşten uzaklaştırılır, ve içini çekmesi sağlanır. Fırının ağzına getirilen pide kürekle çıkarılır.
4kişilik İçi İçin:
400 gr yağlı koyun kıyması veya iki bıçak arasında kıyılmış koyun eti
100 gram(1iri baş) soğan
50 gr (iki yemek kaşığı)kuyruk yağı veya iç yağı (et yağsız ise)
50 gram domates(kıyılmış)
25 gram kıl biber
1 yemek kaşığı maydanoz(kıyılmış)
Yeterince tuz
Hamuru İçin:
500 gr un
1yk yaş maya
400 gr ılık su
1 tk tuz
Açmak İçin:
1 sb ranzıman (saf kepek)(bon kalite un)
Tepsiyi Yağlamak İçin :
1 yemek kaşığı sadeyağ

Beraberinde:
Ayran ve yaz mevsiminde fırında közlenmiş Konya'nın kıl biberi ;kış mevsiminde doğranmış turp

Yapılışı:Soğanı ince kıy, kıymaya veya bıçak arası ete karıştır. Yağı ince kıy ilave et;tuz , karabiber at, karıştır.
Unu ele ortasını aç, tuzu etrafına serp. Unun ortasına mayayı koy, su vererek yoğur, mayalanıncaya kadar bekle .
Hamuru sekiz parçaya böl. Merdane ile ranzıman serperek aç. İçi sekize böl, her bir parçaya elle yerleştirerek yağlanmış tepsiye yerleştir. Önceden ısıtılmış 250 derece fırında 7-10 dakika arasında pişir.

Kıymalı Patlıcan Söğürmesi

Yaz günleri genellikle örtmedeki ocakta söğürülen ve pişirilen bu hafif yemek yanında cacıkla veya sarımsaklı yoğurtla olağanüstü bir tada sahiptir.
4 kişilik
Pişme Süresi:20 dakika

8Konya patlıcanı
1 yk sadeyağ
1 baş soğan(yemeklik kıyılmış)
200 gr kıyma
4 domates(kabukları alınıp doğranmış)
1 tk kırmızı biber
1 çk karabiber
Yeterince tuz
8 kıl biber

Beraberinde
Cacık veya sarımsaklı yoğurt

Yapılışı:Patlıcanları ocak üzerinde söğür, kabuklarını temizle , bıçakla kuşbaşı büyüklüğünde kes, kulaklıya yerleştir. Tavada yağla, soğanı sarart, kıymayı ilave et, kavur, domatesleri koy çevir, biberleri tuzu at, domatesler yumuşayıncaya kadar pişir. Pişen malzemeyi kulaklıdaki patlıcanların üzerine yay, kapak ört. Çok hafif ateş üzerinde dinlendirircesine pişir. Kıl biberleri ocak üzerinde söğür, üzerine düzenle, kulaklıyla sofraya al. (Sarımsaklı yoğurdun üzerine de düzenleyebilirsin).

Tandır Böreği
"Tutmaç isterim, börek isterim, helva isterim, hurma isterim". Mevlana. Fihi-Mafih, sayfa:13. Tandır böreği de Konya'nın olağanüstü tada sahip bir böreğidir.

Her ne kadar Hazreti Mevlana: "Bir kerecik nur yemeğini yedin mi ekmeğin başına da toprak saçarsın, tandırın başına da" dese de ;ikinci unla yapılan ve tandır ateşinde pişen bu börek tandırdan çıkar çıkmaz arası açılıp tereyağıyla yağlanarak sıcağıyla sunulursa ; inanılmaz efsanevi kokusuyla bizler gibi ehli avam için eşsiz bir Tanrı nimetidir.

6 börek
Fırın ısısı:200 derece
Pişme süresi:25-30 dakika

1 ölçü peynirli veya kıymalı börek içi
Tepsiyi Yağlamak İçin: 2 yk sadeyağ
6 sb un
1 tk kuru maya
1/4 çk şeker
2 sb su
2 tk tuz

Börekleri Yağlamak İçin:
Yeterince katı tereyağı
Yapılışı: Unu bir kaba ele , ortasını aç, mayayı, şekeri koy, unun kenarlarına tuzu serp, suyu ilave ederek sertçe bir hamur yoğur, kapak ört, mayalandır. Elle çekildiğinde iplik iplik sünüyorsa olmuştur. Altı parçaya böl, iç koy, uçlarını birleştirerek kapat. Elini suya batır, tandır çok sıcaksa böreklerin iki tarafını değilse sadece yüzünü ıslat. Birleşen uçlar altta kalacak şekilde tandıra yapıştır, pişir. Veya sadece yüzünü ıslatarak yağlanmış tepsiye diz, fırında pişir. Tandırdan veya fırından alınca börekleri üstünden elle aç, aralarına tereyağı yerleştir, sıcak olarak sofraya çıkar.

Zerde
Fatma Zeytin Hanımefendi'yi dinleyelim: "Pirincin ufağını iyice suda pişirecen. Sonra şekerini dökecen. O da kaynayacak, özleşince kaplara dökülecek".
4 kişilik
Pişme Süresi: 40-50 dakika

1/2 sb pirinç
5 sb su
1/2 sb şeker
1 yk gül suyu

Yapılışı:Pirinci ayıkla, yıka, bir tencerede su ile ateşe koy. Kaynamaya başlayınca çok hafif ateşe al , pirinçler iyice yumuşayıncaya kadar pişir. Özleşince şekerin yarısını ilave et, kaynayınca diğer yarısını karıştır, koyulaşınca tabaklara dök. Soğuyunca yüzüne gül suyu serp.

SONUÇ

Konya Mutfağı bir kültür ve turizm kaynağıdır. Bu kaynağın farkında olmak ve yurt dışına açılmasını sağlamak gerekmektedir. 2007 yılının dünyada Mevlana yılı olması nedeniyle Konya ilgi odağı haline gelmiş durumda... Amerikalı gurme ve sufi grupları Konya'ya tur tertipleme yarışına girmiş durumdalar...Geçen hafta bir Amerikalı grubu Ağustos 2007'de Konya'ya geleceklerini ve kendilerine bir akşam yemeği hazırlamamı ve yemekte refakat etmemi de istediler. Kişisel çabalarla bir yere kadar gelebilecek tanıtımlar yetersizdir. Bir şeyler yapmanın zamanı geldi ve geçiyor, bile... Ne yapılabilir? Öncelikle Konya Mutfağı'nın bir kültür ve turizm değeri olduğunun farkına varılmalı ve ciddi çalışmalara başlanmalıdır. Köşk Lokantası gibi kuruluşlar desteklenmeli ve çoğaltılmalıdır. Bir Konya Mutfağı Enstitüsü kurularak Konya Mutfağı'nın her yönüyle gelişimi hızlandırılmalıdır. Varlıklı kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar bu konu üzerine eğilerek gerekli katkılarda bulunmalıdır. Gösteri amaçlı tandır evleri kurulmalı ve tandır böreği fast food şeklinde sunulmalıdır. Etli ekmek ve fırın kebabı için yeterli ambiyansa sahip mekanlar hazırlanmalıdır. Bunlar varlıklı kuruluşların rahatlıkla yapabilecekleri etkinliklerdir. Dileyelim vakit geçmeden Konyalı kuruluşlar kendi mutfaklarına sahip çıkar ve Konya Mutfağı layık olduğu yere gelir.

KAYNAKÇA

AĞCABAY Meltem, 2000, "Yabani Evcil Bitkilerin Çatalhöyük İnsanının yaşamındaki Yeri", **1. Uluslar arası Çatalhöyük' ten Günümüze Çumra Kongresi.** Editör: Prof. Dr Haşim Karpuz, Çumra , s 239-241.

Atsız, 1972, **Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler** cilt 2, MEB, İstanbul

DEMİRCİ İbrahim, 2001, **Yüzüncü Yıl Adlı Romanda Konya,** Konya Dergisi , s 28.

EFE Ahmet, 2003, "Seyyahların Gözüyle Konya", **Tarih Ve Kültür Başkenti Konya,** Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları 53, s78-84.

HALICI, Nevin, 2005, **Konya Yemek Kültürü ve Konya Yemekleri,** Rumi Yayınları. İstanbul.

TRUE Margo, 2006, "The Turkish Teacher", **Savour** September 2006, s. 172.

ALTINÇEŞME SEMTİ' NİN TARİHİ, TARİHİ ESERLERİ, EĞİTİM KURUMLARI, SOSYAL YAŞANTI VE YETİŞTİRDİĞİ ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

M.Ali UZ

*Araştırmacı Gazeteci Yazar

ÖZET

Konya'nın Altınçeşme Semti, Bizanslılar'dan Selçuklu'ya, onlardan da Osmanlı'ya intikal eden ve Konya'nın en eski ve merkezî, semtlerinden birisidir. Bölgede Selçuklu, beylikler ve Osmanlı'dan kalma tarihî eserler bulunmaktadır. Bu semt Kalecik, Kalecelp, ve Kürkçü Mahalleri ile Şükran, Mücellit ve Gazialemşah mahallelerinin bu mahallelere komşu bölümlerinden oluşmaktadır. Semt Cumhuriyet döneminde büyük gelişme göstermiş ve Konya'nın seçkin ailelerinin oturduğu bir bölge olarak dikkat çekmiştir. Biz bu çalışmamızda semtin tarihî eserleri, sosyal yaşantısı, eğitim kurumları ile semtte yetişen önemli şahsiyetler üzerinde durduk. Her çeşit kaynak yanında bilhassa, Konya Şer'iye Sicillerinden büyük çapta istifade ettik.

Anahtar sözcükler: Semt, mahalle, Kalecik, Kalecelp, tarihî eser, Selçuklu, aile, Cumhuriyet, İplikçi Camii.

ABSTRACT

Altınçeşme is one of the oldest and central regions of Konya which passed to Seljuks then to Otoman from Bizans. There have been historical works from Seljuk, Principalities and Ottomans. Altınçeşme consists of Kalecik, Kalecelp and Kürkçü districts and the neighbouring areas of Şükran, Mücellit and Gazialemşah districts. The region developed dramatically in republic era, Republic period and attracted attention as an area where elite families of Konya lived. In this research we focused on the historical works, social life, education institutions of the region and the important people who were grown up there. Beside all of the sources,we used the judical records of Konya, particularly.

Keywords: District,region,Kalecik,Kalecelp, historical work,Seljuk,family,republic,İplikçi Mosque.

GİRİŞ

Selçuklu'ya ve Karamanoğlu'na başkentlik eden Konya Vilâyeti zaman içerisinde ilçelere, ilçeler semtlere, semtler de mahallelere bölünmüştür. Önce yeni mahalleler, sonra semtler oluşmuş, genişleyen mahallelerde yeni mahaller doğmuştur. Bazen mahalle isimleri değişmiş, bazıları da tamamen ortadan kalkmış ve isimleri bile unutulmuştur.

Örnek verecek olursak Topraklık, Uluırmak, Araplar, Meram, Hocacıhan bugün birer semttir. Topraklık, Kerimdede Mektep, Kerimdede Cami, Kerimdede Çeşme mahallelerine, Uluırmak 5-6 mahalleye, Hocacihan ise bugün üç mahalleye ve ayrı muhtarlıklara bölünmüştür. Örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu, tabiî gelişimin bir sonucudur. Konya'nın gerçek tarihi, ayrıntıları ile şehrin semt semt tarihi yazıldığında ortaya çıkacaktır.

Elli yıl önce mevcut olan Parsana, günümüzde yok artık. Bir asır kadar önce Hükümet Binası ile Ulvî Sultan Mescit ve Türbesi çevresindeki Hacı Emir mahallesi tamamen ortadan kalkmıştır. (K.Ş.S. 25/262,1091/1681) Ferhuniye ve Zevle Sultan Mescidi'nden İhsaniye'ye kadar uzanan Binarî Mahallesi'nin de adı değişmiş, bölge birkaç mahalleye ayrılmıştır. (KŞS, 13/26 1099/1688)

Bir zamanlar Nalçacı Semti'nin, Zindankale'nin ve Anıt civarının meskun olmadığı, hattâ Yeni Meram Yolu'nun açılmadığı dönemlerde Konya'nın en merkezî, gözde ve en mamur semtlerinden birisi de Altınçeşme Semti idi. Bu dönemler artık asırlardır söylenegelen "Meram'da bağı, Türbe Önü'nde evi" değerlendirmesinin önemini kaybetmeye başladığı dönemlerdir.

1900'lü yılların başında semtte başlayan imar hareketi yarım asırdan fazla sürmüş, daha sonraki dönemlerde yeni oluşan modern semtlere ve Meram bölgesine taşınmalar semtin önemini kaybetmesine sebep olmuştur. Zaman içerisinde bölgede aşağıda aile lâkaplarını verdiğimiz meşhur ailelerden kimse kalmadığı gibi, yıkılan binaların yerine yenileri yapılamamıştır. Mahalle ve sokaklar hayatiyetini ve sıcaklığını kaybetmiş, ortadan kalkan binaların yeri arsa, büyük olanların yeri şimdi otopark olarak kullanılmaktadır.

Semtin mamur olduğu dönemlerde, Altınçeşme Semti'nde oturmak bir ayrıcalıktır. Semt gerçekten altın bir semttir. Her yer ayağınızın altındadır. Çarşıya, pazara yürüyerek gidip gelirsiniz. Hükümet Konağı, P.T.T. ve Belediye Binası bölgenin sınırındadır. Gazi İlkokulu semtin çocuklarının okuduğu Konya'nın en gözde ilkokullarından biridir. Karma Orta, Gazi Lisesi ve Altınçeşme Önü bir üçgenin ayaklarını oluşturur. Her ikisi de semte birer atımlık mesafededir. Sizin anlayacağınız vasıta derdiniz yoktur. Saydığımız bu binalar Konya'nın en modern ve tarihî binalarıdır.

Üstelik Altınçeşme Semti, Konya'nın ileri gelen eşrafının oturduğu bir bölgedir. Burada oturanlardan çoğunun Meram'da da bağı vardır. Meselâ Karaağaların Nuriye Hanım'ın bağı, Avukat Mehmet Ali Apalı'nın bağı ile karşı karşıya idi. Şimdi burada 3-4 sanayicinin köşkü var. Avukat Ali Rıza Efendi'nin bağı, Meram Hamamı' nın hemen yanında, Meram'ın en bakımlı bağlarından birisi idi. Kadayifçi Hocalar'ın bağı Yaka'da idi. Dedem Sarı Ali Efendi'nin birisi Meram Çarşısı'nda, diğeri Bürümcekbaşı'nda iki bağı vardı. Kurşuncular'ın Osman Efendi'nin bağı da dedemlerle dip dibe idi. Bağa bahçeye çıkmayanların küçük de olsa bir avluları ve şirin havuzlu bahçeleri vardı. yıllarca mahallemizin muhtarlığını yapan araştırmacı yazar İbrahim Aczi Kendi'nin evinin bir tarafı Karahafızlar Sokağı'nda, bir ucu da Ziya Gökalp Sokağı'nda idi. Rengarenk çiçeklerin süslediği bahçe, görmeye değerdi. Asım Tabanlı Hoca'nın evinin iç tarafında gömme havuzlu güzel bir bahçesi vardı. Tekeliler'in cumbalı evinin batısındaki bahçe, Kurşuncular'ın evine kadar uzanırdı. Nuriye öğretmenin eski evleri de şimdiki Sahibata Otoparkı'nın büyük bir bölümünü kapsıyordu. Bu da geniş bir bahçe içerisinde idi. Altınçeşme Sokağı'nın başındaki Lefkelilerin konağı diye anılan konak, önce Taşpınarlı Süleyman Bey'e, sonra da Karaağaların Nuriye Hoca Hanım'ın mülkiyetine geçti. Son zamanlarda bu görkemli ve tarihi konak maalesef yıkıldı ve Sahibata Kapalı Otoparkı içerisinde kaldı.(Resim 1)

Konya Şeriye Sicillerinde adı geçen ve vakıfları bulunan Altunlu Çeşmeler, semtin neresinde idi? Bilemiyoruz.. Şimdiki Altınçeşme Sokağı'nın tam karşı köşesinde bir çeşme vardı. Kurşuncu Apartmanı yapılırken bu çeşme kaldırıldı. Acaba Altunlu Çeşme, bu çeşme mi idi? 1074 Şevval (1663) tarihli bir beratta bu çeşmelerin vakfına Mehmet adında bir zatın mütevelli tayin edildiğini görüyoruz.

A. SEMTİN SINIRLARI

Semt, Kuzey'de; Mevlâna Caddesi, Doğu'da; Başaralı Caddesi, Batı'da; Kürkçü ve Gazialemşah Mahalleleri, Güney'de ise bir tarafta Hasbey Dârülhuffazı, diğer tarafta Balıklı Çeşme yani Mücellit ve Sephavan Mahalleleri ile çevrilmektedir. Bu duruma göre, Hacı Hasan

Camii, Ziraat Bankası, Meram Müftülüğü, Hasbey Mescidi, Sahibata Katlı Otoparkı, Mücellit, Erdemşah ve Kürkçü Mescitleri, Kalecik, Kalecelp, Kürkçü, Mücellit ve Başaralı caddesine kadar Şükran mahallesi ve Gazialemşah mahallesi'nin doğu tarafı tamamen bölgenin içinde yer almakta ve bu bölge Altınçeşme Semti veya Altınçeşme önü olarak anılmaktadır. (Resim 2)

Kürkçü Mahallesi Gazialemşah ve Kalecik Mahalleleri arasında sıkışıp kalmıştır Bu mahalle neden Kürkçü Mahallesi adını taşıyordu? Konyalı bölgedeki hamam yerini Hacı Hasan Camii'nin doğusunda gösterir ve hamamı Türbe Hamamı ile karıştırırken, değerli ilim adamlarımızdan Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ, hamam yerini belgelere dayanarak, sonradan Karahafız medresesi olan yerde bulunduğunu, bunun da PTT binası arkasında eski ticaret odası binasının bulunduğu yerde olduğunu ve adının da Kürkçü Hamamı olduğunu söyler. Kürkçüler Mahallesi ile 100-120 metre kadar bir mesefa bulunmaktadır. Kürkçü Hamamı, Kürkçüler mahallesi gibi kopuk bilgiler bir araya getirildiğinde, Eski Pazar yerinde ve iplikçiler çarşısı yanında bir de kürkçüler çarşısı bulunduğunu düşünmek gerekir. Küçükdağ'a göre, Kürkçü Hamamı Hoca Selman vakfıdır.(1)

1127 R.evvel (1715) tarihli bir kayıt Konya'da Hacı Selman' ın bina ettiği Kürkçü Hamamı tamir keşfi ile ilgilidir.

Bölgedeki Kalecik Mescidi (Bir zamanlar Mahalle sakinlerinden Karpuzoğulları bu cami ile ilgilendiği için, Karpuzoğlu Mescidi diye de anılırdı) dışında bölgedeki Mücellit, Erdemşah, Şükran ve Kürkçü mescitleri tarihî değeri olan mescitlerdir. Bunların en eskisi ve Selçuklu döneminden kalma olanı ise Kalecelp Mahallesi'ndeki Erdemşah mescididir. Araştırmacı yazarlarımızdan Mehmet Bildirici, Balıklı Çeşme bugünkü, Mücellit ve Sephavan mahalleleri arasında yer aldığı halde," Altınçeşmede' ki Balıklı Çeşme" tabirini kullanır. O, bu ifadesiyle Altınçeşme Semtini kasteder. Semt bütünüyle tarihi sur içinde ve Meram İlçesi sınırları içerisindedir. (2)

B. TARİHİ

Semtin tarihi Selçuklu, hatta Bizans dönemine kadar uzanır. İç Kale surları, Mimar Muzaffer Caddesini takiben Rampalı Çarşının içerisinden geçtiğine göre (3) Kalecik Mahal-lesi bu surlara tahminen 100-150 metre kadardır. İç Kale surlarının birden ziyade olduğu rivayetleri dikkate alındığında, Kalecik ve Kalecelp mahalleleri ikinci sur dahilinde hemen önünde, ayrı bir sur içerisinde yer almaktadır.Ayrıca yan yana iki mahallenin Kalecik ve Kalacelp adını taşıması, yakın çevresindeki mahallelerde sur kalıntılarına rastlanması bu iki mahalle adının bir kale ve surla ilgili olabileceği kanaatimizi kuvvetlendiriyor.

Sephavan ve Şükran Mahalleri ile çevrede daha pek çok mahallede Şeriye Sicillerinde muhtelif vesilelerde kale duvarlarından ve kale kalıntılarından bahsedilir. O tarihlerde dış sur tamamen ayaktadır. 1127 Safer/1715 tarihli kayıtta, Şükran Mahallesi'nde, bir mülk taksimi dolayısıyla, kale suru kaydına rastlanmaktadır. Kalecik mahallesi ise bu mahalle ile sınırdır. (K.Ş.S. C.45, s. 175)

Demek ki Kalecik mahallesi çevresindeki sur, Osmanlı döneminin ilk devirlerinde tamamen ortadan kalkmıştır. Bugünkü Ziraat Bankasının bulunduğu yerde eskiden Yağmuroğlu veya Mehmet Efendi Medresesi bulunmaktadır. Banka kısmen bu medrese arsası üzerine bina edilmiştir. Yine vakfiyesine göre medrese sur içinde, Kalecik adlı mahaldedir.(4) Bütün bundan anlaşılacağı üzere, Kalecik mahallesi küçük bir surla çevrilidir. Buna göre bu mahalle önemli binaların bulunduğu, kumandan ve yönetici gibi ileri gelen şahsiyetlerin oturduğu, korunması gereken eşyaların korunduğu ve konakların yer aldığı bir yerdir. Yine Şeriye Sicilinde bir münasebetle, bir konaktan bahsedilir.

İplikçi Camii ve Medresesi, Erdemşah Mescidi, Hasbey Dârülhuffazı ile Hacı Hasan Camiinin bu semt içerisinde olması , yine Eski Pazar Hamamı denilen hamamın da Hacı Hasan Camii çevresinde yer alması, Konya'nın eski bir pazarının İplikçi Camii civarında bulunması semtin tarihi ile ilgili kanaatimizi desteklemektedir. Konyalı, Hamamın Selçuklu emirlerinden Emirü' l Hac oğlu Celâleddin Müstevfî tarafından yaptırıldığını söyler. Hamamın yeri ile bu hamamı, Türbe Hamamı ile karıştırır.(5) Kanunî döneminde Şer' î Sicil Defterlerinde İç Kale, Kale-i Cerp, Altunlu Çeşme, Şükran, Kürkçü ve Kal'acık mahalle isimleri yer almaktadır. Demek ki, Altunlu Çeşme veya Altun Çeşme, Altunlu Çeşmeler isimleri çok eskiden beri kullanılmaktadır. Aynı isimlere Yavuz döneminde de rastlanmaktadır.(6) Bugünkü Kalecerp Mahallesi'nin adının Şeriye Sicillerinde Galle-i Cerp Sultan olarak geçmesi son derece ilgi çekicidir. Mahalle mi bu zata adını vermiş, yoksa mahalle mi bu zatın adı ile anılmaktadır. (18/105,1069 Ramazan / 1659) Bu zatın türbesi, Erdemşah Mescidi'nin (Kalecerp Mescidi) yanında imam lojmanının bitişiğinde yeni bulunmuştur. Kaynak göstermeden Selçuk Es'in de, "1084/1668 senesinde mevcudiyeti belirtilen bu türbenin bugünkü Kalecelp Mescidi yanında olması ihtimali vardır." demesi

bu şekilde doğrulanmıştır. Onun da bu tarihi, K.Ş.Sicillerinden aldığını tahmin ediyorum.[7]

Mahalle Halkından Merhum İbrahim Aczi Kendi'nin oğlu Cenap Kendi'nin anlatımlarına göre bölgede 12-13 metreden sonra Selçuklu kalıntılarına rastlanmaktadır. Kendi bunları bizzat gördüğünü söyler. Kanatimizce bölgenin tarihi, Bizans dönemine kadar inmektedir.

C. SEMTTEKİ TARİHİ ESERLER MEDRESE, OKUL VE RESMÎ BİNALAR

1. İplikçi Camii ve Medresesi
Semtin Kuzey Batısında yer alan bu cami ve medrese Mehmet Önder Hoca'ya göre, Selçuklu dönemi devlet adamlarından Şemseddin Altun Aba tarafından yaklaşık 2000-2001 yıllarında yaptırılmıştır. Medrese Selçuklu döneminin en eski medresesidir. Mevlâna ailesinin Konya'ya geldiklerinde ilk kaldıkları medrese bu medresedir. Medrese XIX. Yüzyıl sonlarında yıkılmıştır.[8] Konyalı'ya göre, Caminin banii Tebrizli Ebü'l Fazl Abdülcebbar adında bir zattır. Kabri de kuzeye açılan kapının girişte sol yanındadır.[9] Cami, ilki Karamanoğulları döneminde olmak üzere, geçmişte pek çok tamir görmüştür.(Resim 3)

2. Kalecik Mescidi
Ziya Gökalp Sokağı'da bulunan bu mescidin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Konya Ş.Sicilleri'nde bu mescitle ilgili onlarca kararla karşılaştık. Kararlardan mescidin pek çok vakfının da bulunduğu anlaşılıyor. Kalecik Mescidi ile ilgili olarak 1069/1658 C.evvel tarihli bir Berat'ta, imam tayin edilmiş olmasından, mescidin bu tarihte mevcut olduğu anlaşılmaktadır. (KŞS, 18/388) 1041/1631 tarihli bir kayıt da mescit vakfına bir miktar para vakfedildiği konusu ile ilgilidir. (K.Ş.S 22/145)Çevre mescit ve camilerin hiç birisinde bulunmadığı halde, bu mescidde sakal-ı Şerif bulunması da mescidin tarihinin çok eski olduğuna delâlet eder. Bugün Mescidin üzerinde mevcut 1911 yılında yapıldığını gösteren kitabe, mescidin son yapılış tarihi olsa gerek. (Resim 4)

3. Erdemşah (Kalle-i Cerp) Mescidi
Mescit, Kalecelp Mahallesinde Sakarya Sokağındadır. 1. Alâaddin Keykubat'ın ikinci hükümdarlık yıllarında 617 H. 1220 M. yılında Hacı İsmailzade Şemseddin Erdemşah tarafından yaptırılmıştır. Mescit hâlâ ayakta ve ibadete açıktır.[10](Resim 5)
Mescidin adı Şeriye Sicillerinde yer yer, Kal'acerp Sultan Mescidi olarak da geçmektedir. (1069 Ramazan/ 1659, 18/105)

4. Şükran Mahallesi Mescidi
Mescit, bölgenin en eski tarihi serlerinden biridir. Mescit yorgancılar çarşısında, Başaralı Caddesi ile Eşrefoğlu sokağının kesiştiği köşededir. Mescidin zamanla yıkıldığı, hâlen altı dükkan olan mescidin sonradan yapıldığı anlaşılıyor. 971/1563 tarihli bir vakfiye, Şükran Mescidi'ne Emine adında bir hanımın 400 akça vakfetmesi ve vâkıfın vefatından sonra bunun mirasçılar tarafından ikrarı ile ilgilidir. Bundan anlaşılacağına göre mescit, Kanunî devrinde mevcuttur. (1/186, 971)

5. Mücellit Mescidi
Bu mescit de bölgedeki tarihi mescitlerden biridir. Bu tarihî mescit de Şükran Mescidi gibi zaman içerisinde yıkılmış, son yapılışı sırasında alt döşemeler arasında köşeli tuğlalar çıkmış bu gün bunlar ahşap döşeme altında kalmıştır. Yalnız Ahşap sütunlar orijinal ve eskiden kalma sütunlardır. Mescidin yeri Mücellit Mahallesi'nde Eşrefoğlu sokak üzerindedir.

6. Hasbey Dârülhüffazı
Semtin Güneybatısında yer alan bu eser, 824 H. 1421 M. yılında Karamanoğlu Mehmet II. döneminde Hatibî Hacı Hasbey oğlu Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Tamburu oldukça yüksek, tuğla örgü bir kubbe ile örtülmüştür. Döneminin en nadide eserlerinden biridir .[11] (Resim 6)

7. Kadı Mürsel (Hacı Hasan) Camii
Semtin Kuzeybatısında yer alan bu cami de 812 H. 1409 M. yılında Karamanoğlu Mehmet Bey döneminde zamânın ileri gelenlerinden Hacı Mustafa oğlu Kadı Mürsel tarafından yaptırılmıştır. Eser, Osmanlı döneminde Konyalı Hacı Hasan adında birisi tarafından tamir edildiğinden, Hacı Hasan Camii olarak da anılmaktadır. Cami günümüze kadar pek çok tamir görmüştür. Bir ara da kütüphane olarak kullanılmıştır. (Resim 7)

8.Orijinal Bir Sadaka Taşı
Bölgede inceleme yaparken, Kürkçü Mescidi köşesinde Konya'da ender bulunan ve son derece orijinal bir sadaka taşına tesadüf ettik. Taş, İplikçi Camii'nin güney batısında, Kalecik Mahallesi'nin son bulduğu, Kürkçü Mahallesi'nin hemen başlangıcında Kürkçü Mescidi'nin köşesindedir. Sadaka taşı, kaidesiyle ve üzerinde oyuğu ile tipik bir sadaka taşı. Bilindiği gibi sadaka taşları Müslüman Türk'e has bir incelik ifadesidir. Sadaka verecek olan, kimse görmeden sadakasını bu taşların üzerindeki oyuğuna koyar, ihtiyaç sahipleri de, kimse görmeden bu paradan ihtiyacı kadar alır, böylece sadaka alan insan rencide edilmemiş olur. İhtiyacı olmayan insanlar bu paraya katiyen el sürmez. Maalesef bugün böyle bir uygulama mümkün mü? Bu toplumun ne hâle geldiğinin bir ölçüsüdür. Tarihî eserleri tahrip etmede üzerimize gelen yoktur. Bu güzelim tarihî taşın yarısı betona gömülmüş,

üstündeki oyuk da asfalt gibi bir madde ile doldurulmuştur. (Resim 8)

D.EĞİTİM VE ÖĞRETİM

Bölge, vaktiyle medreselerin çokluğu ile dikkat çekmektedir. Bu medreselerden tespit edilebilenler şunlardır:

1. Ağazade Medresesi
Şükran Mahallesindedir. Hafız Hacı İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır. 16 hücresi ve bir dersliği vardır. Konya Salnamesine göre 1882 yılında Hasan Efendi adında bir zat tarafından 40 talebeye Celal, Tasdikat, Cami ve Meanî dersleri okutulmuştur. 1900 yılında müderrisi Tevfik Efendi' dir.

2. Simavî Medresesi
Şükran Mahallesindedir. Halk tarafından yaptırılmıştır. Medresede uzun süre müderrislik görevinde bulunan, Simavlı Osman Zühtü Efendi ile Samancızade Mustafa Efendi'dir. 1882-1900 yıları arasında müderrisi Mustafa Efendi'dir. Talebe sayısı 32 ile 47 arasındadır. Her iki müderris de semt halkındandır.

3. Karahafız Medresesi
Kalecik Mahallesi'ndedir. PTT Merkez binasının arkasında, bir zamanlar Ticaret ve Sanayi Odası binası olarak kullanılan binanın yerindedir. Eski adı Fethiye Medresesi olan bu medrese, Karahafız Hacı Mustafa Efendi tarafından alınarak onarılmış 33 odalı büyük bir medrese hâline getirilmiştir. Mustafa Efendi'nin vefatından sonra oğlu Abdürrahim Efendi, baba mesleğini sürdürmüştür. Medresenin son müderrisi, Abdurrahman Efendi'nin oğlu Karahafızzade Mustafa Efendi'dir. Sonradan bu medrese Karahafız Medresesi olarak anılmıştır.

4. Yağmuroğlu Medresesi
Bu medrese de Kalecik mahallesi sınırları içerisinde yukarıda bahsedildiği şekilde şimdiki Ziraat Bankası Merkez binasının yerindedir. Hüseyin Köroğlu Hoca, Macit Selekler'den naklen bu medresenin Kalecelp mahallesinde olduğunu ve onun bu medresede 1900 yılında talebelik yaptığını, dersliklerin 3x3 boyutunda olduğunu, odaların kapı ve pencerelerinin avluya açıldığından bahseder. Medreselerin yer tayininde tereddütler var. Yerlerinin tam olarak tespit edilemediğini düşünüyorum. Benim doğup büyüdüğüm Kalecik Mahallesi, Altınçeşme Sokağında, Altınçeşme İlkokulu karşısında geniş bir medrese vardı. Bu medrese Kürt Süleyman Ağa adında yapağı alım satımı ile uğraşan bir zatın mülkiyetinde idi. Hücreleri avluya açılırdı. Bu zat aynı zamanda Sinema sanatçısı Erol Taş'ın da kayınpederi idi. Yanlış hatırlamıyorsam kızının adı da Fatma idi.

5. Zincirli Medrese
Yeri Kürkçü Mahallesindedir. Eski Sipahi Pazarı yanında 12 dershaneli bir medresedir. Kapısında bir zincir asılı olduğu için bu adla anıldığı söylenir. Medrese Hacı Abdürrahim Efendi tarafından 1124 H./1712 M. yılında yaptırılmıştır. Medrese, mescid, avlu, dershaneler ve kütüphaneden oluşmaktadır. Medresenin diğer müderrisleri Ali Efendi ve Ahaveynzade Mustafa Efendi (1858-1931) dir.[12] Medresenin banii Hacı Abdürrahim Efendi, Karahafızzade Abdürrahim Efendi ile karıştırılmaktadır.

6. Sadiye Medresesi
Bu medrese de Kürkçü mahallesindedir. Medrese Kafalızade unvanıyla anılan ve Konya müftülerinden Mehmet Said Efendi tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yeri, İplikçi Camii'nin batı taraflarına düşmektedir.1900 yılında medresenin müderrisi Mustafa Efendi adında bir zattır. Hadimli Hacı İsa Efendi'nin babası Mehmet Hulusi Efendi de bu medresede müderrislik yapmıştır.

OKULLAR

Bölgenin en eski okulu Altınçeşme sokağındaki Altınçeşme İlkokulu'dur. Bu okul sonradan Gazialemşah Mahallesi'nin güneyindeki Cumhuriyet Okuluna nakledilmiştir. Bölgenin çocuklarının devam ettiği diğer bir okul da, Gazi Mustafa Kemal İlkokuludur. Şimdi bu okul da Otelcilik Meslek Lisesi'ne tahsis edilmiştir.

Altınçeşme Okulu
Arşivimizde mevcut bu okuldan verilen bir belgeye göre, 1341 R. 1925 M. yılında faaliyette olan bu erkek iptidaiyesi (Erkek İlkokulu), (Resim 9) 1950' li yıllara doğru Sakarya İlkokulu adını almış ve sonradan okul, Gazi Alemşah Mahallesi'nde,(Resim 10) eski Fransız Mektebi'ne naklonulmuş ve eski bina yıkılarak yeri satılmıştır. Binanın dört duvarı ile kalmış halini hatırlarım. Buranın eski bir ev olduğunu ve sonradan okul haline getirildiğini tahmin ediyorum.Arsasının Altınçeşme Sokağı'nın köşesindeki kısmı, Konya Tüccarlarından Eröğütler, yanındaki kısmı da Ali Çekirdekçi tarafından satın alınarak apartman yapılmıştır. Ereğütler sonradan İstanbul'a taşınmıştır.

D. SOSYAL YAŞANTI

Bölgedeki evlerin hemen hemen tamamı, klâsik Türk evi tipinde, bir veya iki katlı evlerdi. Genellikle bu evlerde mülk sahipleri oturur ve semtte kiracı nadiren bulunurdu. Bu sebeple insanlar biri birini tanır ve uzun yılların verdiği bir âşinalıkla, sosyal münasebetler son derece

gelişmiş bir durumda idi. Mütecanis bir topluluk vardı. Evlerde televizyon ve radyonun bulunmadığı uzun kış gecelerinde evlerde toplanılır, geç vakitlere kadar sohbet edilirdi. Dinî bayramlarda, genellikle bayramın ikinci günü, muayyen bir saatte toplanan mahallenin ileri gelenleri, hiç kapı atlanmadan bayram ziyareti yapardı. Erkeği bulunmayan evler bile geçilmez, kapı çakılarak, bayram tebriki yapılır ve şeker alınarak ziyarete devam edilirdi. Taşpınarlılar, mahalleye geldikten sonra, Bizim sokakta bir âdet oluştu. Taşpınarlı Süleyman Bey, Altınçeşme Sokağı'ndaki bütün aile reislerini bayram yemeğine davet ettirir, bayram yemeği onun konağında topluca yenirdi. Bu âdet Süleyman Bey'in vefatına kadar devam etti. Saygı ve sevgi bağları dorukta idi. Mahallenin büyüklerine büyük saygı gösterilirdi. Çocuklar bile bu kurala uyardı. Mahallenin büyükleri sokağın başından görüldü mü, çocuklar oyunlarını boşlar, duvar dibine sıralanarak, büyüklerin geçmesini beklerdi. Onlar da selâm vererek hal hatır sorduktan sonra geçer giderlerdi. Bu 30-40 yılı içerisinde nereden nereye geldiğimizin küçük bir örneğidir. Sonradan mahallenin yerli sakinleri dağıldı, 1-2 katlı evler yıkılarak yerine 3-4 katlı apartmanlar dikildi. Yıkılan pek çok tarihî ev yeri de boş kaldı. Bölgede Müslüman çoğunluk yanında, bilhassa Rum vatandaşlara da rastlanırdı. Bunlar da mübadelede yurt dışına çıkarıldılar.

E. AVARIZ VAKIFLARI

Mahalle ve semtlerden bahsederken Avarız Vakıflarını da unutmamak gerekir. Avarız, fevkalâde ahvâl ve genellikle harp ve benzer olaylar dolayısıyla devlet tarafından tahsil olunan verginin adıdır. Tarihi çok eskilere dayanır. Bilindiği gibi Osmanlı Medeniyeti'nin bir adı da vakıf medeniyetidir. Osmanlı da yollar, köprüler, hanlar, hamamlar, medreseler, okullar, şifahaneler hep vakıf olarak kurulmuş ve bunların yaşamaları için de bunlara gelir getiren vakıflar tesis edilmiştir. Vakıf çeşidini saymak mümkün değildir. İşte bu vakıf çeşidinden birisi de hemen hemen her mahalle ve köyde kurulan Avarız Vakıflarıdır. Bu vakıf gelirleri ile devletin zaman zaman halktan aldığı avarız vergileri ödendiği gibi, mahalle halkının ihtiyaçlarına sarf olunduğu, esnaf loncalarında gelirden düşen kimselerin infak ve iaşesine harcandığı veya fakirlerden ölenlerin techiz ve tekvini için sarf edildiği görülmektedir.Bu vakıflara menkul ve gayrimenkul mal vakfedildiği gibi, çok düşük faizlerle ihtiyacı olanlara borç verilmek suretiyle de gelir elde edilirdi. Konya Şer'iye Sicillerinde, bu vakıf paralarının faiz karşılığında borç verildiğine dair pek çok olaydan bahsedilir. Mesela Kalecerp Mahallesi sakinlerinden bazı gayrimüslim vatandaşlar mahkemeye müracaatla faize verilen Avarız Akçası' ndan kendilerine hisse verilmemesinden dolayı şikayette bulunurlar. (K.Ş.S.10/98). Şeriye Sicillerinde Avarız Akçalarından borç verildiğine dair sıkça olaya rastlamak mümkündür.

E. LAKAPLAR

* **Karahafızlar**
* **Kılcılar**
* **Nalbantlar**
* **Karaağalar**
* **Kurşuncular**
* **Samancı Hocalar**
* **Kadayıfçı Hocalar**
* **Tozoğulları**
* **Çekirdekçiler**
* **Silleliler**
* **Lefkeliler**
* **Tekeliler.**
* **Tabanlılar**
* **Sarraf Evcizadeler**
* **Keleşler**
* **Hotaklar**
* **Karpuzoğulları**
* **Kadıoğulları**
* **Haffaflar**
* **Kenanlar**
* **Hotamışlılar**
* **Kavrıklar**

Hatırlayabildiğim bu ailelerden bugün, mahallede kimse kalmamıştır.

F. SEMTİN MEŞHUR ŞAHSİYETLERİ

1. Karahafızzade Hacı Mustafa Efendi
Müderris Hacı Arif Efendi'nin oğludur. Dedeleri Seydişehir'den gelip Konya'ya yerleşmişlerdir. Mustafa Efendi, Meşhur Karaağaçlı Hacı Süleyman Efendi ile Konya Müftülerinden Abdülhad Efendi'nin rahle-i tedrisinde yetişmiş, uzun yıllar Konya Müftülüğü'nde bulunmuş ve müderris olarak da pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Âlim, fâzıl ve hafız-ı kur'an bir zat olan Mustafa Efendi, 1870 yılında vefat etmiş ve Mevlâna Haziresi'nde toprağa verilmiştir. Mevlâna Haziresi'ndeki kabirler kaldırılırken kabir taşı, Üçler Kabristanı'na kaldırılmıştır Taş hâlen oradadır.

2. Karahafızzade Abdurrahim Efendi
1828 yılında Kalecik mahallesi'nde doğan Abdürrahim Efendi, Müftü Karahafızzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Kendi medreselerinde müderrislik yapmış o da babası gibi pek çok talebe yetiştirmiştir.
Konya naipliği, Konya Müftülüğü ve Şer'iye mahkemesi reisliğinde de bulunan Abdurrahim Efendi, 1896 yılında vefat etmiş ve Mevlâna Dergâhı'nda babasının yanında toprağa

verilmiştir. Görkemli kabir taşı hâlen Mevlâna Müzesi bahçesinde muhafaza edimliktedir.

3. Karahafızzade Mustafa Ulusan
1873 yılında kalecik Mahallesi'nde doğdu. Konya Müftüsü Abdürrahim Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Altınçeşme İlkokulu'nda tamamladıktan sonra kendi medreselerinde okuyarak icazet aldı. Babasının vefatından sonra Karahafız Medresesi'nde müderrislik yaptı. Konya İl İdare Meclisi üyeliği ile Konya Müdafaai Hukuk Merkez Üyeliği görevlerinde bulundu. Sivaslı Ali Kemali Hoca'nın yardımcısı idi.Medreselerin kapatılmasından sonra II. Dönem TBMM üyeliğine seçildi. II. Dönemden 8. döneme kadar Konya Milletvekilliği yaptı. 12 Mart 1943 yılında vefat etti. Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanan milletvekillerinden birisi idi.Aileden daha pek çok ilim adamı ve değerli insan yetişmiştir. Evleri, Kalecik Mahallesi'nde adları ile anılan Karahafızlar Sokağı'nda, merhum Asım Tabanlı Hoca ile yan yana idi.

4. Mustafa Asım Tabanlı
1301/1883 yılında Konya'nın sedirler Mahallesi'nde doğdu. Babası Tabanlıoğulları' ndan Türkmen Ali Efendi'dir. İlk tahsilini Mesut Efendi'de yapmış, hâfız-ı Kur'an olduktan sonra, 17 yaşlarında sülüs yazı öğrenmiş 1318 yıllarında mühür kazımayı, tezhipçiliği, ciltçiliği ve nakkaşlığı öğrenmiş.Ovaloğlu Medresesi'inde Ali Fakı Hoca'da Molla Cami'ye kadar okumuş, Hilâlizade Mehmet Rıza Efendi'den ilm-i aruz, sabahları da Hacı Veyis Efendi'den ilm-i kıraat-ı Kur'an ve vücuh dersleri almıştır. 1321/1905 yılında Dârulmuallimîn'i bitirmiş, Islâhı Medaris'e girerek Şeyhzade Ziya Efendi'den yeni usul üzre Molla Cami'i yeniden okumuştur. 1323/1907 yılında Kayseri'ye Arapça okumak için gitmiş ve orada iki yıl kalmıştır. Orada Hamurculu Osman Efendi'de Tasavvurât ve Tasdikât okurken kendisi de İsagoçi okutmuştur. Mevlevî Şeyhi Ahmet Remzi Dede'den Pend-i Attar'dan başlayarak Gülistan ve Mesnevî okumuştur. Ayrıca Sıtkı Dede'den de Farsça, Mesnevî ta'lik hat dersleri almıştır. Mevlâna Dergâhı'nda 21 günde Niğdeli Neyzen Hacı Emin Efendi Dede'den sema'ı öğrenmiş ve Şems-i Tebrizî Tekkesi'nde icazet almıştır. Bu arada Hoca Rasih Efendi'den de ta'lik yazı dersleri almıştır.Tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitmiş, orada Arapça tahsiline devam ederken Başarılızade Fevzi Efendi'den öğrendiği yazıyı, Konyalı Karavaizzade Ziya Efendi'den ikmale muvaffak olmuş ve 1329/1913 yılında İstanbul Dârülmuallimîn'in Rüştiye kısmından mezun olmuştur.Konya'ya döndükten sonra Konya Dârulmuallimîn Mektebi'nde tarih ve coğrafya dersleri okutmuştur. Daha sonra Dârulhilâfe Medresesi'nde tarih coğrafya grubu müderrisliğinde bulunmuştur. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın medreseyi teftişi sırasında yarım saat kadar coğrafya dersine girmiş, takdirle ayrıldıktan üç gün sonra, kendisine100 lira mükafat verilmiştir. 1926 yılında Konya'da muhtelif lise ve okullarda öğretmenlik yapmış, milli eğitime otuz yıldan fazla hizmet ettikten sonra emekliye ayrılmıştır. Emekli bulunduğu sırada Konya İmam Hatip Okulu'nun açılması üzerine, okul müdürü yakın dostu ve mahalle komşusu Ali Rıza Efendi'nin ricası üzerine bir süre resim derslerine girmişti. O yıllarda gittiği hacda vefat etti. Asım tabanlı Hoca'nın kütüphanesinde çok değerli el yazması eserler vardı. Bunların ne olduğunu bilemiyoruz. Veli Sabri Uyar Hoca'nın sayfalarca ondan bahsetmesi boşuna değildir. Onunla ilgili son iki cümlesi şöyledir:
"Mustafa Asım Bey zamanımızın pek nadir yetiştirdiği bilgin insanlardan birisi idi. Özü sözü doğru siret ve ahlâkı düzgün bir zattır"[13] Asım Tabanlı Hoca unutulan büyük değerlerimizden birisidir. Bu değerli insanı tanıma fırsatı bulduk. Evi Karahafızlar Sokağı'nda Karahafız Hocalarla dip dibe idi.

5. Sarı Ali Efendi (Ali Avni Uz)
1874 yılında Kalecik Mahallesi'nde doğan Ali Efendi, Kullukzade Mehmet Feyzi Efendi'nin oğludur. Altınçeşme İlkokulu'nu bitirdikten sonra medreseye devam etmiş ve daha sonra da dört yıllık Öğretmen Okulunu bitirerek maarif camiasına intisap etmiştir. Özel Fuyûzat-ı Hamidiye İlk ve Rüştiye Okulunun sahip ve müdürlüğünde bulunmuştur.[14] Millî Mücadele Döneminde Konya Sultânîsi' nde bir süre de fen bilgisi ve kimya hocalığında bulunan Ali Efendi, Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar, öğretmenlik, müdürlük ve müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. İbrahim Hakkı Konyalı, Rasih İzzet Koyunoğlu ve Raşit Usman, rüştiyeden öğrencileridir. 1943 yılında vefat etmiş ve Üçler kabristanı'nda toprağa verilmiştir. (Resim 11)

6. Avukat Ali Rıza Efendi:
1299-1883 senesinde Konya'nın Keçimuhsine köyünde doğdu, ilk tahsilini köyünde yaptı. Medreseye devam etti. Medreseden icazet aldıktan sonra Konya Hukuku'na devam ederek oradan da mezun oldu. Bir süre memuriyet hayatında bulunduktan sonra, Konya'da Avukatlık yaptı. Tek parti döneminde uzun yıllar C.H.P. İdare Heyeti Azalığı, Konya Vilâyet İdare Meclisi üyeliği ve Baro Reis Vekilliğinde bulundu. Yetmiş yaşına yaklaşmasına rağmen 1951 sesinde Konya'da açılan İmam Hatip Okulu'nun Müdürlüğü' ne getirilmesi uygun bulundu. Otoriter, çok sevilen, hürmet edilen, muhterem bir memleket evlâdı idi. (Resim 12) Şehir evi, Postahanesi arkasında Kalecik

Mahallesi'nde Karahafızlar Sokağı'nda idi. Evi bahçeli, havuzlu tipik Türk evlerinden birisi idi. Oğlu, Konya' nın tanınmış doktorlarından A. Sait Uğurlu tarafından bir vakfa bağışlanan bu ev hâlen, bu vakıf tarafından restore edilerek köşk olarak kullanılmaktadır. (Resim 13) 1952 yılında İmam Hatip Okulu Müdürü bulunduğu sırada vefat etti. Musalla Kabristanı' na defnedildi. Merhumun, Operatör Ahmet Sait Uğurlu' dan başka birisi eczacı, diğeri öğretmen olan iki kızı daha vardı. Soyu kızı eczacı Behiye Hanım'la oğlu Ahmet Bey'in çocukları ile devam etmektedir. [15] S.Ü. Öğretim Üyelerinden Prof. Hatice Uğurlu ile, Dr. Mehmet Ugurlu merhumun torunlarıdır.

7. Tekeli Mehmet Rıza Efendi

1858 yılında Kalecik mahallesinde doğdu. Tekeli Mehmet Efendi'nin oğludur. Mahalle komşuları Karahafızzade Abdürrahim Efendi'de okuyan M. Rıza Efendi, daha sonra İstanbul'da tahsilini tamamladı. Bazı kaza naipliklerinde bulunan M. Rıza Efendi, Edirne müderrisliğinde, hukuk reisliklerinde ve temyiz azalıklarında bulundu. 1930 yıllarına doğru vefat etti..

8. Silleli Sıtkı (Sayar) Usta

1308/1892 yılında Sille'de doğdu. Sille Sibyan Mektebi'nde okudu. Küçük yaşlardan itibaren çalışmak mecburiyetinde kaldı. Yapı ustası olarak yetişti. Konya'nın tanınmış yapı ustalarındandı. Konya'nın imarında büyük hizmeti geçti.Selçuk Es, Sıtkı Usta'nın bizzat malası ile yapımında bulunduğu binaları şöyle sıralar: Postahanene yanındakı Hacı Hasah Camii (Tamiri), PTT binası, Zıraat Bankası Binası, Askeri Hastane Binası, Gazi Lisesi, Atatürk Anıtı'nın alt kaidesi inşaatı, Ereğli Bez Fabrikası lojmanları, Kayseri Bez Fabrikası Temel İnşaatı ile pek çok özel inşaat. Sıtkı Usta 1935 yılına kadar çalışmasını sürdürmüş, o tarihten itibaren de ticaretle iştigal etmeye başlamıştır. 1950 yılından sonra Konya İmam Hatip Okulu ve Yüksek İs lâm Enstitüsü inşaatlarının fahri kontrollüğünü yapmış, hemen hemen Konya'nın bütün hayır işlerinde bilfiil görev almıştır. [16] 16 Eylül 1958 tarihinde vefat etmiş ve Musalla Kabristanı'nda toprağa verilmiştir. Sıtkı Usta'nın evi de Kalecik mahallesi'nde Altınçeşme Sokağı'nda Çekirdekçi Ali Efendi'nin evinin yanında idi. Sadece mahallenin değil, bütün Konyalıların tanıdığı, sevip saydığı bir şahsiyetti. (Resim 14) Vefatından sonra Konya'daki pek çok hayır işini oğlu Halil İbrahim Sayar Bey üstlendi. Halil İbrahim Bey, başta Alâaddin, İplikçi Camileri olmak üzere, Şems ve Dolav'da Hacı Veyis Efendi Camii tamirlerinde görev üstlendi İhsaniye Mahallesi'nde Sayar Camiini yaptırdı. Tuzcular İçindeki Bulgur Tekkesi Camii'ni mezbelelikten kurtarıp, tamir ettirdi. Kendisi Bu tarihi eserin zemininden 330 araba toprak ve moloz attırdığını, eser temizlendikten sonra alt tarafında, Horasan harcı ile yapılmış tarihî büyük bir su sarnıcının çıktığını anlatır. Halil İbrahim Bey, 1920 doğumlu olup, semtin ve Konya'nın 60-70 yıllık tarihini çok iyi bilmektedir. Halil İbrahim Sayar Bey hâlen ticaretle iştigal etmektedir.(Resim 15)

9. İbrahim Aczi Kendi

1299/1883 yılında Konya'da doğdu. 1895 yılında Konya İdadisi'ne başlayan İ. Aczi Kendi bir taraftan da özel hocalardan Arapça ve Farsça Avusturyalı Mösyö Şelizenger'den de resim, Atıf cemali Bey'den ta'lik, Hattat Mahbup Efendi'den sülüs ve nesih hat dersleri aldı. İki sınıflı Konya Dârülmuallimîn'den diploma aldı. Bir süre İstanbul Mülkiye Mektebi'nde okudu. Bir şiirinden dolayı Konya'ya sürgün edildi. 1907 yılında Karaman Maliye Katipliği ile memuriyet hayatına başladı. Rüştiyelerde Farsça ve Edebiyat muallimliklerinde bulundu. Daha sonra, Aladağ, Barla, ve Afşın nahiye müdürlüklerinde görev yaptı. On yedi yıl süren memuriyet hayatından sonra öğretmenlik mesleğine geçti Onun on altı yaşlarında başlayan araştırma merakı bir ömür boyu devam etti. 09.08.1965 yılında Karahafızlar Sokağı'ndaki evinde vefat etti. Vefat tarihine kadar da Kalecik mahallesi muhtarlığını yürüttü.

İbrahim Aczi Kendi'nin ona yakın basılan, yirmiye yakın da basılmayan eseri vardır. Âşık Şem'i Konuşuyor, Mevlâna ve Ruh-i Mesnevî, Konya Mezar Folkloru eserlerinden bazılarıdır. Makaleleri ise başta Şehir Postası olmak üzere,Babalık, Ekekon, Yeni Konya ve Yeni Meram'da neşredildi[17] İ. Aczi Kendi'nin oturduğu ev yıkılmış yeri, oğlu araştırmacı yazarlarımızdan Cenap Kendi tarafından otopark olarak işletilmektedir.

10. Hasan Hüseyin Üzülmez

1325/1908 yılında Konya'da doğdu. Evleri Hacı Hasan Camii güneyindeki çıkmaz sokak içerisinde Kalecik Mahallesi ile Şükran Mahallesi sınırında idi. Mahallenin en eski sakinlerinden olan Hasan Hüseyin Efendi ziraatla uğraşır, yazları Meram Durunday'daki bahçelerine çıkardı. Evleri çift kapılı at arabasının gireceği büyüklükte bahçeli tipik Konya evlerinden bir evdi.(Resim16) Hasan Hüseyin Efendi'nin iki eşinden yedi oğlu iki kızı olmuştur. Büyük oğlu Ayakkabı sanayi işi ile iştigal eden Abdullah Üzülmez, uzun yıllar Konya ANAP İl Başkanlığı'nda bulunmuş, oğullarından Hüseyin Üzülmez hâlen Konya Ticaret Odası başkanlığını yürütmektedir. (Resim 17) Diğer çocukları Mustafa, Ahmet, Sami, Seyit Ali ve Kerim halen mobilye ve kundura sanayi ele uğraşmaktadırlar. Havva ve Saliha adında iki de kız kardeşleri vardır.Hasan Hüseyin Efendi'nin eşi mahalleden

Keçekülahlar, kendisi de Devecioğulları 'ndandır.[18]

11. Osman Fatih Kurşun

Konya'nın ve semtin tanınmış ailelerinden Kurşuncular sülalesine mensuptu. 1907 yılında Kalecik mahallesi'nde doğdu. İlk, orta ve lise tahsilinden sonra, Konya İlk Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. On bir yıl Konya merkezinde çeşitli okullarda görev yaptıktan sonra, Gazi İlkokulu'na tayin edildi. Emekli oluncaya kadar bu okulda öğretmen ve Müdür Yardımcısı olarak çalıştı.Altın Çeşme Önü Semti'nin yaklaşık iki nesil çocuklarına hocalık yaptı. Resmi görevi yanında sosyal hizmetlerde bulundu. Konya Halkevi Temsil Kolu'nda çalıştı. Konya Öğretmenler Derneği Başkanlığı'nda bulundu. Dernek binasının yapılmasında hizmeti geçti. Konya Bisiklet federasyonu'nu kurdu.[19] Oğlu Orhan Kurşun Kömür Tevzii Ticaret şefliğinde bulundu. Mûsikî ile de uğraşırdı.Kızı da İstanbul'da coğrafya öğretmeni idi.Osman Bey emekli olduktan sonra İstanbul'a kızının yanına taşındı ve orada vefat etti. Evleri Kalecik Mescidi'nin bitişiğinde idi.

G. SEMTİN TANINMIŞ BAZI AİLELERİ

1. Kenanlar

Konya'nın tanınmış eşrafından bir aile idi. Evleri Şükran Mahallesi'nde Eşrefoğlu Sokağı'nın başlangıcında, şimdiki Sahibata Katlı Otoparkı'nın Kuzey doğusundaki köşede idi. Kenanların Ahmet Efendi, hazır elbise ve tuhafiye işleri ile iştigal ederdi. Aynı zamanda Konya'nın meşhur çiçek meraklılarındandı. Bahçesinde enva-i çeşit gül ve yıldız yetiştirir ve yarışmalara katılırdı.Geçen yıl kaybettiğimiz hafız ve mevlithan Ahmet Kirtiş, merhumun damadı idi. Onun manevi kızını almıştı.

2. Çekirdekçiler

Konya eşrafından ve tanınmış ailelerinden birisi de, Çekirdekçiler ailesidir. Üç kardeşlerdi. Yapağı ticareti ile uğraşırlardı. En büyükleri Mustafa Efendi'nin evi, Sebhavah Mahallesi'nde, ortanca kardeşi Ali Efendi Kalecik Mahallesi Altınçeşme Sokağı'nda, en küçükleri Osman Efendi de Kınacı sokağında idi. Üç kardeş de saygın insanlardandı.Ali Efendi, Islâh'ı Medaris'te okumuş,Fatih Göktay Hoca'nın sınıf arkadaşlarındandı.

3. Mecidiyezade Tahir Paşalar

Tursunoğlu camiini tamir ettiren Mecidiyezadelerden Tahir Paşa'nın ilk konağı Altınçeşme İlkokulu'nun doğu karşısında, güneye doğru uzanan geniş bir alan üzerindedir. Tahir Paşa sonradan, Tahirpaşa Camii'nin batı bitişindeki şimdi otopark olan yerdeki konağı yaptırarak oraya taşınır. Tahir Paşa 1310 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Üçler kabristanı'nda babası Mehmet Efendi'nin yanındadır.

Halil İbrahim Sayar Bey Tahir Paşa'nın dört kızından Raziye ve Elmas Hanımların uzun süre bu konakta oturduklarını ve konağın sonradan yıkıldığını anlatır.Tahir Paşaların Meram'daki köşkleri de sonradan Av. M. Ali Apalı'ya geçmişti.

4. Altanlar

Mahallenin yerli ve köklü ailelerinden birisi de Altanlardı. Rifat Altan'ın evi Zıraat Bankası'nın arkasında Ziya Gökalp Sokağı'nın sonunda idi. Oğlu Avukat Selçuk Aytan bir dönem Konya Milletvekilliği yapmıştı.

Diğerleri

Ebe Hayriye Hanım semt sakinlerimizden birisi idi. O semtin değil, bütün bir Konya'nın ebesi idi. Gece gündüz doğuma götürürlerdi. Konya'nın en tanınmış ebesi idi. Evi Kalecelp Mahallesi ile Gazialemşah Mahallesi sınırında idi. Hattat ve ressam İnsan Bey; Konya'da Gazi Lisesi, ve Atatürk Anıtı Kaidesi gibi pek çok esere imza atan Vilâyet Mimarı Mimar Muzaffer Bey'in yardımcısı idi. Hattat Mehmet Karakaş ve hattat Mehmet Ali Özkurt da semtte yetişen meşhurlardan bazılarıdır.

SONUÇ

"Semt semt Konya" başlığı altında Konya tarihinin yazılmasına bir önceki dönem Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından teşebbüse geçilmişti. Maalesef bu teşebbüs gerçekleştirilemedi. Sonradan kırka yakın mahalle ile ilgili yapılan bir çalışma da hâlâ bastırılamadı. Bu sebeple, yaptığımız bu çalışma, alanında bir ilktir.Biz bu çalışmamızda, semtin sınırlarından başlamak üzere, tarihî geçmişini, tarihî eserlerini, tarihî dokusunu, eğitim müesseselerini, sosyal yaşantısını ve semtin tanınmış sahsiyetlerini kaynaklara ve şahsî bilgilerimize dayanarak vermeye çalıştık. Özellikle de makale hudutlarını aşmamaya özen gösterdik.Konu ileride kitap boyutunda genişletilebilir. Son yarım asır içerisinde Konya'da tarihî doku bütünüyle yok olmuştur. Eski Konya'daki sosyal hayat, ve tanınmış şahsiyetler unutulmak üzeredir. Konu birkaç yıl içerisinde ela alınmaz ise, çok şey unutulup nisyan perdesine bürünecektir. Bu da Konya için büyük bir vefasızlık, vefasızlıktan öte büyük bir kayıp olur. Biran evvel teşebbüse geçilerek "Semt Semt Konya" konusunun ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

DİPNOTLAR

1. Prof. Dr. Yusuf Küçükdağ, Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (Makaleler) "Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi" Konya

2004 s.177.

2. Mehmet Bildirici, Yeni Konya (Kırkambar) 25 Kasım 1995.

3. Prof. Dr. Yılmaz Önge, Hafızasını kaybeden Şehir: Konya, Konya Mimarlar Odası bülteni, 1990/1, s. 5-8.

4. Caner Arabacı, Osmanlı Dönemi Medreseleri, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya 1998, s. 401.

5. Konyalı, a.g.e. s. 1066-1067.

6. Konyalı, a.g.e., s.248-251.

7. Selçuk Es, Büyük Konya Ansiklopedisi Notları.

8. Mehmet Önder, Mevlâna Şehri Konya, Ankara 1971, s. 152.

9. Konyalı, a.g.e. s. 407.

10. Konyalı, a.g.e., s. 354.

11. Önder, a.g.e. 212-213.

12. Hüseyin Köroğlu, Konya Ve Anadolu Medreseleri, Konya 1999, s.104.

13. Veli Sabri Uyar, "Hattatlar Armağanı" Konya, Dizi yazı, Aralık 1948, S. 122, s.28-31.

14. Konyalı, a.g.e. s.963. M. Ali Uz, Baha Veled'den Günümüze Konya Âlimleri ve Velîleri, Konya 2004, 2. baskı, s.404.

15. Uz, Konya Hukuk ve Baro Tarihçesi, Konya Barosu Yayını, Konya 2006, s.37.

16. Es, a.g. Ansiklopedi.

17. Uyar, a.g. Dizi yazı, Ocak-Şubat 1948, S.123-124, s.11.

18. Abdullah Üzülmez, 19.11.2006 tarihli görüşme.

19. Es, a.g. Ansiklopodi.



Resim_1: Lefkelilerin Konağı (H.Karpuz)

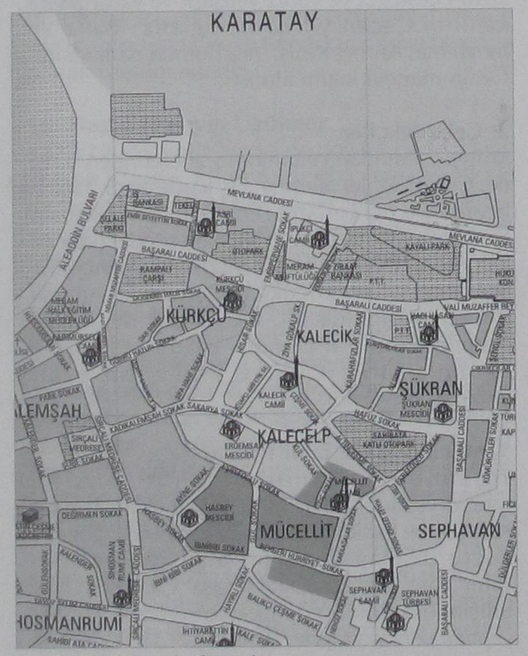

Resim_2: Semtin Çevresi



Resim_3: İplikçi Camii



Resim_4: Kalecik Mescidi



Resim_5 :Erdemşah (Kalecelp Mescidi)

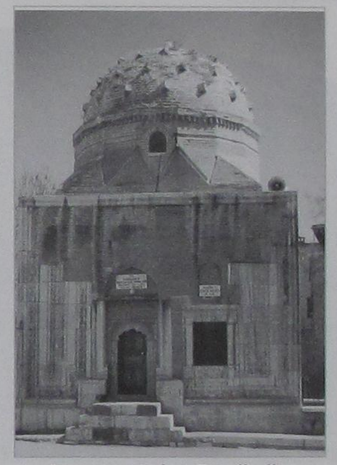

Resim_6 :Hasbey Dârulhuffazı



Resim_7 :Kadı Mürsel Camii (Hacı Hasan)

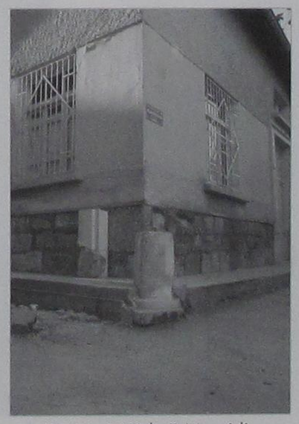

Resim_8:Kürkçü Mesçidi köşesideki sadka taşı



Resim_9 :Fransız Mektebi(Altınçeşme Okulu) (H.Karpuz)

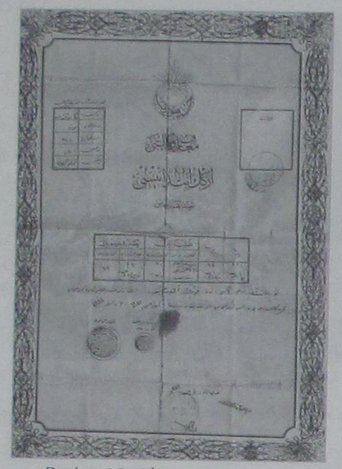

Resim_10 :Altunçeşme mektebi'nden verilen 1341/1925 trihli bir tastiknme



Resim_11 :Hoca Sarı Ali Efendi
A. Avni UZ

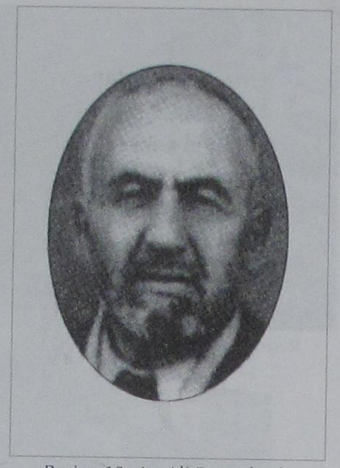

Resim_12 :Av. Ali Rıza Efendi



Resim_13:Ali Rıza Efendi'nin tarihi evi

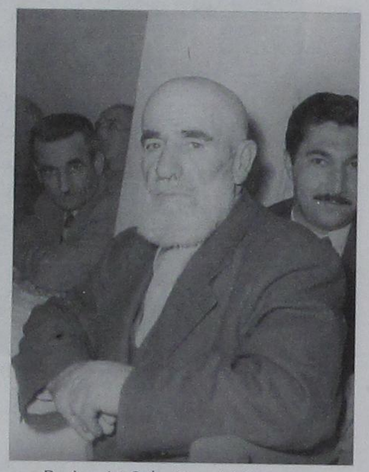

Resim_14:Sıtkı (Sayar) Usta



Resim_15:Halil
İbrahim Sayar



Resim_16:Hasan Hüseyin Üzülmez

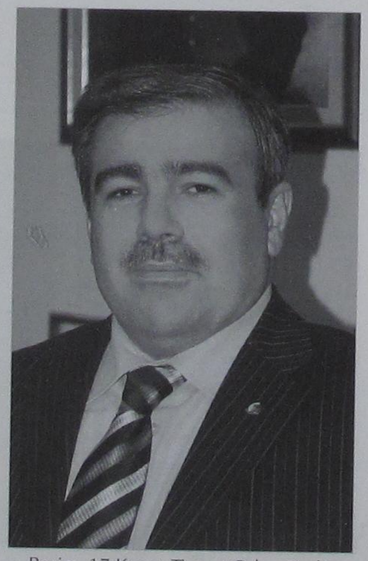

Resim_17:Konya Ticaret Odası Başkanı
Hüseyin Üzülmez

